This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

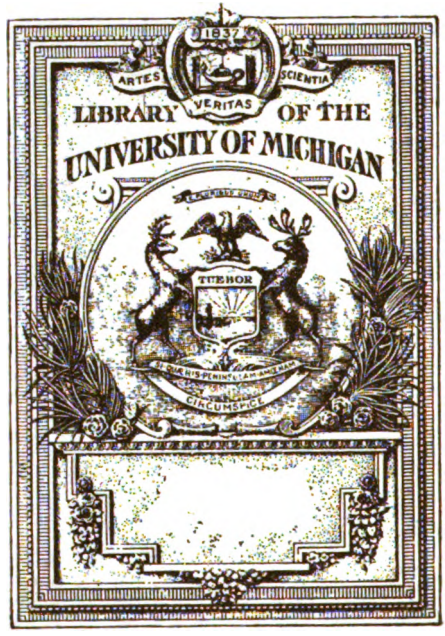

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ACTEN VAN DE COLLOQUIA

DER

NEDERLANDSCHE GEMEENTEN

IN ENGELAND.

1575—1624.

Digitized by Google

Digitized by Google

WERKEN

DER

MARNIX-VEREENIGING.

Serie II. — Deel I.

ACTEN VAN DE COLLOQUIA

DER

NEDERLANDSCHE GEMEENTEN IN ENGELAND,

1575—1624,

UITGEGEVEN

DOOR

J. J. VAN TOORENENBERGEN.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1872.

Digitized by Google

BX
9470
.M35
ser. 2
v. 1-3

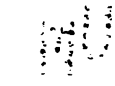

Nijhoff
8-17-1923

Digitized by Google

WERKEN

DER

MARNIX-VEREENIGING.

Serie II. — Deel I.

ACTEN VAN DE COLLOQUIA

DER

NEDERLANDSCHE GEMEENTEN IN ENGELAND,

1575—1609,

UITGEGEVEN

DOOR

J. J. VAN TOORENENBERGEN.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1872.

Digitized by Google

Digitized by Google

VOORREDE.

Indien de belangrijkheid van het Archief der Hollandsche gemeente te Londen wellicht door de rijke menigte der bijzonderheden, die de Protocollen van haren Kerkeraad bevatten, nog niet duidelijk genoeg gebleken ware, dan zou dit minder lijvig boekdeel, waarin wij de Acten van de Colloquia der Nederlandsche Kerken in Engeland van 1575 *tot* 1609 *openbaar maken, door een gemakkelijk te verkrijgen overzicht ieder, die het doorbladeren wil, daarvan kunnen overtuigen.*

Het strekt ons ten minste niet weinig tot bemoediging bij den moeielijken arbeid, aan de uitgave van oude archieven verbonden, dat de rijke inhoud van deze eerwaardige bladzijden ons op nieuw in de gunstige meening gesterkt heeft, welke ons de hand aan het werk deed slaan. Wij durven deze overblijfselen van de oudste

Digitized by Google

oorkonden der Nederlandsche Hervormde Kerk nu reeds voor elken beoefenaar van hare nog zoo gebrekkig gekende geschiedenis onmisbaar noemen.

Men vindt hier het kerkelijk en ook het burgerlijk leven der vluchtelingen, die in Engeland bij den aanvang van den tachtigjarigen oorlog vrijen godsdienst en brood zochten, zonder opsiering door hun eigen hand geteekend. Hunne verhouding tot de regeering van Koningin Elizabeth; hunne gewijzigde betrekking tot de Kerk van Nederland; het merkwaardig kerkelijk tucht- en boetestelsel, waaronder zij leefden en waarin de geest van a Lasco herkenbaar is, — dat alles staat hier in volle middagklaarheid. Welk een tal van belangwekkende bijzonderheden zouden wij kunnen noemen, indien wij eene aanbeveling van onzen arbeid schreven! Het zij voldoende naar den Index te verwijzen, waar b. v. eene censuur over de Watergeuzen; het besluit tot invoering van de Psalmen van Datheen in Engeland; de bespreking van eene Nederlandsche Bijbelvertaling en van de verkiezing van de Dienaren, Ouderlingen en Diakenen, en zooveel meer, aanstonds de aandacht trekken moet.

Mocht nog iemand eenige aanwijzing verlangen van het dadelijk practisch nut voor het historisch onderzoek, dat deze Acten opleveren: het zal genoeg zijn wanneer wij op de hier onder anderen aan het licht komende bijzonderheid wijzen, dat er in 1584 *te Antwerpen eene Nationale Synode beschreven was (dus*

Digitized by Google

juist drie jaren na de Synode te Middelburg), waarvan de samenkomst door het beleg dier stad werd verhinderd. De lijst der gedeputeerden tot de Synode van 1581, *in het nuttig werk van den Heer* HOOYER (*Oude Kerkordeningen der Nederlandsche Hervormde Gemeenten*) *bewaard, kan nu ook op het punt van de afgevaardigden der „Vlaamsche Kerken in Engeland" worden verbeterd.*

Doch wij willen den schijn niet aannemen, als meenden wij nu reeds voetstoots het belang van deze rijke bronnen voor kerkhistorische studie volledig te kunnen in het licht stellen.

Het was ons voornemen vóór de uitgave van deze Acten het werk van S. RUYTINCK: *Historie der Nederlandsche Natie in Engeland te doen verschijnen, doch eene vertraging in de ontvangst van het H. S. heeft ons genoodzaakt in ons plan eenige wijziging te brengen. Het is ons nu dubbel aangenaam te kunnen berichten, dat door de zorg van* Dr. GEHLE, *ons corresponderend medelid te Londen, het gewenschte H. S. thans in onze handen is, en dat met de uitgave niet zal worden getalmd.*

Ook zijn ons de meest voldoende uitzichten geopend voor een ruim gebruik van hetgeen in het Archief der Emdensche Gemeente nog te vinden is. Aan vrije beschikking voor ons doel over het Londensch Archief valt, na de uitnemende welwillendheid van den Kerkeraad dier gemeente, niet meer te twijfelen.

De datum, dien wij onder dit bericht stellen, geeft ons

Digitized by Google

gereede aanleiding om aan de leden der Marnix-Vereeniging het verzoek te doen, dat zij het jubeljaar, dat wij beleven, niet voorbij laten gaan zonder iets voor de bevordering van ons werk, de uitgave van de oorkonden onzer Nederlandsche Gereformeerde Kerken, te doen. Zij kunnen dit vooral door mede te werken aan de uitbreiding van het getal der leden van de Vereeniging. Daarvan hangt natuurlijkerwijs af, of wij met meer spoed de stukken van hare werken op elkander zullen kunnen doen volgen.

Door de uitgave van die oorkonden te bevorderen stichten wij voor de Nederlandsche Kerk en voor het Vaderland, welks kracht en kroon zij was, een monument aere perennius!

UTRECHT, 1 Januari 1872.

GROEN VAN PRINSTERER,
Eere-Voorzitter.

W. G. BRILL.

B. TER HAAR.

A. KUYPER.

J. J. VAN TOORENENBERGEN.

A. W. VAN BEECK CALKOEN,
Secretaris-Penningmeester.

Digitized by Google

ACTEN DER COLLOQUIA.

1575—1609.

Digitized by Google

Digitized by Google

I. HANDELINGHE DER BIJEENCOMPSTE der Nederduytscher Ghemeenten binnen desen Conincrijcke, gehouden te Londen desen vijfthiensten dagh Martij A° xv^{c} vijf en seventich.

Ten desen daeghe is, nae anroepynghe van des Heeren naeme, die eerste tsamencompste te Londen gehouden gheweest van den ghedeputeerden der kercken van Londen, Nordwijch, Sandwijche, Colchester, Maydestone ende Yermouth, tot welcker naderhandt bijgevoecht is de ghedeputeerde van Tethforde. Alwaer vercooren is met ghemeenen keurstemmen tot een President deser versamelynghe D. Gotfredus Wingius, ende tot Schrijver derselver Rolandt de Carpentier.

Hiernaer volghen die brieven van sendynghe ende autorisatie, die van elcke kercke int bijsonder gheëxhibeert ende overgheleit sijn.

Van weghe der Londischer ghemeente sijn door ghemeene cuerstemmen van ouderlynghen ende diaconen der selver, alsdan teghenwoordich, ter Actie bestemd D. Gotfredus Wingius ende D. Jacobus Regius, hun Dienaeren des Goddelicken woorts.

De ghemeente van Noordwijche committeert tot desen D. Michiel Panneel, Dienaer des Woordts, ende Philippus Andries, Ouderlyngh haerder kercke, met sulcker reseruatie, als in den brief huerder credentie veruatet staet.

Digitized by Google

Van weghen der kercke van Sandwijche sijn gheauthoriseert Jacob Camen ende Rolandt de Carpentier, Ouderlynghen dier kercke, midts ghelijcke limitatie als vooren.

Die kercke van Colchestre autoriseert tot dese versame-
pag. 1. lynghe D. Theodorum van den Berghe, dienaer des woordts, ende Franchois van der Espt, ouderlyngh huerder kercke.

De ghemeente van Maydestone committeert tot deser hueren dienaer des Goddelicken woordts D. Johannem Cubum.

Die kercke van Yermouth heeft door huer schrijven uyt huerder name volcommelick gheautoriseert die voornoemde ghedeputeerden van Nordwijcke; ende wandt [1]) een huerder ouderlynghen, met naeme Benedictus Aldrijcke, bij ghevalle hier te Londen ghecommen was, is met ghemeenen raede goet gheacht, dat die selve ter versamelynghe toeghelaeten ende gheadmitteert worde.

Van weghe der ghemeente van Thethforde is ghecommitteert D. Carolus Rijcward, dienaer des Goddelicken woordts der voornoemder ghemeente.

Angaende *die Walsche ghemeenten* binnen desen rijck, of men die selven sal connen sonder prejuditie in dese onderhandelynghe voorbij gaen end naelaeten, ghemerct huerder gheen mentie expresse ghemaect is in de briefven van de broederen van over See? was goet gheacht, dat men met deser handelynghe voortgaende, den broederen van over See die overschrijven sal, daerbij mentionerende [2]), dat die cause waer omme wij de Waelen niet bij ons gheroupen hebben is, over mits sij van over See die Waelen niet met naeme in hun schrijven exprimeren, alsoo sij t'anderen tijden in ghebruycken sijn gheweest van doene.

Volght die resolutie op den tween vraeghen der broe-

---

1) vermits. 2) melding makende.

Digitized by Google

deren van over See, te weten van de afdeelynghe der Classen onser ghemeenten binnen desen rijcke ende van die verwillynghe totten Synode generale.

Alvooren aengaende *die bedeelynghe der kercken in Classes*, is verwillighet, dat die tsamencompsten van allen kercken onser tonghe binnen desen Lande bij een gheschieden sal te Sandwijche op den sesthienden Septembris 1575 naestcommende, ten waere dat de gheleghentheit onser kercken ende het schrijven der broederen van over See oorsaecke suppediteerden die tsamencompste eer te moeten geschieden.

Item die tijden der tsamencompsten die daernaer van allen kercken alsvooren gheschieden, sullen te Sandwijche ghedesigneert worden te voornoemde eerster te samencompste, ende soo veele angaet die plaetsen, die selvighe sijn bij lote van allen verwillighet, uytghevallen dat sij volghen op deser wijse:

Te Sandwijche die eerste tsamencompste alsvoren.
Die tweede te London.
Die derde te Maidestone.
Die vierde te Colchester.
Die vijfde te Yarmouth.
Die seste te Nordwijche.
Die sevenste te Tethforde.

Toucheerende *die oncosten*, die op dat verwillighde voijagie ten synode ghedaen werden sullen door de Ghesandten, sullen ghesaemdelick *van allen desen kercken gesupporteerd* wesen: waertoe eenen yeghelicken belooft heeft uyt sijnder ghemeente naeme bij contributie ofte andersins sijn portie ende contingent op te brengen, nae qualiteit ende ghesteltheit van eene yeghelicke ghemeente. pag. 2.

Belanghende die tweede vraeghe van die broederen van over See, of men ettelicken uyt onzer ghemeiner naeme *tot den generalen Synodum deputeeren* ende senden willen, wanneer het selve bestemt sal wesen door de Paltz-

Digitized by Google

grafissche Classe? — is verwillighet, dat men dese huere begheerte nae commen sal, achtervolghende huer schrijven (Siet Fol. 12). Sonder nochtans eenighe prejuditie te willen doen der vrijheit die onse kercken in desen coninc-rijcken dus langhe ghebruyckt hebben ende noch gebruyc-ken, 'twelc men huerlieden aldus voor antwoorde over-schrijven sal.

Wie ende hoevele men ten Synode deputeeren sal, is uytghestelt ende voor best ghevonden te differeren ter tijdt dat men breeder schrijven van de Classe onder den Paltz ontfanghen sal hebben, in welcken tijdt men sich rechten sal naer onser gheleghentheit ende vereysschen hueres schrijvens.

Particuliere vraeghen.

Op de vraeghe van die van Maydestone wat men doen moet met *deghenen, die lidtmaeten der ghemeenten wesende*, die selve verlaeten, *trecken int Pausdom* ende aldaer met opentlicke aenhanghynghe der afgoderie die bekende waer-heit verloochenen? — is gheantwoort, dat men de soodanighe nae voorgaende vermanynghe magh der ghemeente voorstel-len, met verclaerynghe dat men die voor gheen lidtmaeten der ghemeente houdt, soo langhe sij in desen afval per-seuereren ende dat men ten Generalen Synode beraedsla-ghen sal, hoe men breeder met de selve persoonen behoort
pag. 8. voort te gaen.

Op die andere vraeghe van die van Maydestone, hoe men handelen moet met eenen publieken dienaer oft *Diacon die sacrilegie begaet* in sijnen dienst, ende daervan ver-maent sijnde schult bekent voor de ghene die het weten, of die selve de saecke daerbij moghen laten berusten, ofte moeten voorder het an die consistorie brenghen? — is ghe-antwoort Jae, ende dat sij sulcx der consistorie anbren-gende niet misdoen, noch deshalven behoorden van niemand beschuldighet te wesen.

Digitized by Google

Daer wort ghevraecht van die broederen van Noordwijche, of men personen, die hun dicmael vergrijpen in *schandelicken dronckenschap*. ende als een habit daervan anghetrocken hebben, in der Consistorie gheroupen ende daerover vermaent sijnde, sal doorgaens met private schultbekentenisse aldaer laeten passeren, dewijle sij doorgaens tot sulcken sonden hen wederomme begheuen contrarie hun beloofde boetveerdicheit? ende is gheantwoort, dat men de alsulcken eenen sekeren langhe tijdt voorstelle ende der ghemeenten opsicht bevele ende van den avontmaele publickelick suspendere, ende soo sij dan noch gheene daedelicke boete bewijsen, dat men eyndelynghe omme hun sonde ende gheveinsdicheit uyt het midden te weren totter excommunicatie sal procederen moghen. Doch dat hieromtrent rijpelick gheconsidereert sij die qualiteit der personen ende der daeden.

Item of men dieghene, die eenighe *grusame sonden*, weerdich crimineele straffe des magistraets, begaen heeft, mach *door die Consistorie der Overicheit andraeghen*, al eer oordentlick die discipline over den sondaer ten eynde uytghevoert sij? — wort gheantwoort: dat men sonden, die men van expressen ghebots weghen gehouden is an te brenghen, als daer sijn verraderie, moort, vrouwencracht [1]) ende dierghelijcke, schuldich is metten eersten d'Overheit te delateren, eer die discipline uytghevoert sij: ende aengaende andere crimineele misdaden, dat men neerstelick acht nemen moet op de personen, tijdt ende plaetse, omme te siene ende rijpelick te weghen, of men metter discipline eerst voortgaen can, eer men die den magistrat condt maeke. pag. 4.

Op die vraeghe van die van Colchester, of twee jonghe persoonen, die met bewillegynghe huerder ouders, voochden ofte mombers malcanderen *ten huwelicke belooft hebben*, moghen naederhandt sijlieden beyde ofte eenige

1) verkrachting.

Digitized by Google

van hun beyden *die ghedaene beloften retracteren?* — is gheantwoort dat beloften, met termen *de praesenti* ende sonder conditie ghedaen, van personen die vrij sijn, daer de bewillegynghe der ouderen toecompt, allesins vast ende onbrekelick te houden sijn, ende dat sulcke beloftenissen noch door wille van eenen, noch verwillegynghe van beyder parthien niet connen gheretracteert worden.

Item ghevraecht, wat men doen sal met deghene die nae dusdanighe belofte van sijn parthie verlaeten sij voor de solemnisatie des huwelicxs, *of men die onschuldige parthie can vrijstellen*, om een ander te trouwen? — daerop wort gheantwoort, dat de onschuldighe parthie alle debuoir doen sal, omme de onwillighe parthie te induceren, soo met raedt der Consistorie, als bijsonder met authoriteit van de Christelicke Overheit: ende indien na langhen tijdt
pag. 5. ende alle behoorelicke debuoir die onwillighe parthie niet verstaen wille tot hueren plicht, sal alsdan die onnoosel parthie moghen imploreren die autoriteit der Overheit, onder welcke sij staet, omme vrij ghestelt ende vander afwijckende parthie soo gheëxcommuniceert te worden: is nochtans seer goet gheacht dese questie onghedecideert te laeten, omme gheproponeert ende ghedecideert te worden in Synodo generali.

Op die vraeghe van die voornoemde broederen van Colchester, of deghene die eenighe criminele sonde begaen heeft, welcke alleene eenen Dienaer des woordts bekent is, soude moeten tot *openbaere schultbekentenisse* ghebracht wesen? — is gheantwoort, dat men in sulcke gheuallen distingeeren moet tusschen sonden van conspiratien, verraderien, rooverien ende dierghelicke, die der republick ofte kercken onderganck ofte verderf dreyghen, welcke nootsakelick moeten ghemanifesteret worden; maer in anderen moet men alle circumstantien wel waernemen, door welcke somwijlen die schultbekentenissen niet verder gaen dan die misdaet bekent is.

Digitized by Google

Angaende die plaetse Pauli 1 Cor. 7:15: *ist dat de ongheloovighe etc.* of daeruyt te verstaene ende besluyten sij, dat de verlatene parthie vrijheit hebben soude, omme sich totten huwelicke van nieus te begheven, voortghebracht van den broederen van Noordwijcke? De meestendeel der broederen verstaen ende adviseren, dat sulcken huwelick wel gheschieden mach, naer dat alle betaemelicke middelen om de ongheloovighe parthie te winnen, sullen angheleit sijn, item naer behoorelicke tijdt ende alle mogelicke neerstigheit anghelecht te hebben, achtervolght hierinne het ghevoelen beyde ouder ende nieuwer scribenten, conforme den Woorde Godes. **pag. 6.**

Daer is ghevraecht van den broederen van Sandwijche, of die Consistorie macht heeft, in absentie hueres ordinairen Dienaers des woordts ofte siecte desselven, *den ghenen die voor der ghemeenten publickelick propheteren oft proponeren, te authoriseren omme in sulcken noodt ooc die Sacramenten met eenen uyt te richten*, te meer soo die Consistorie der ghemeente sulcx vóór verclaert heeft ende van de ghemeente stilswijghende consent daertoe gheschiet is. Gheantwoort, dat soodanighe personen tselve wettelick doen moghen, maer dat sij (niet) voor dienaers aen te siene ende (verplicht) te estimeren sijn, omme die vocatien, die op hun personen naemaels wettelicken vallen, te moeten annemen. (ond. Colloq. XI. p. 132.)

Item wat men doen sal met een jonghman, die eene weduwe-vrauwe ten huwelicke begheert, met welcke hij seght bijgheslaepen te hebben, wanneer de vrauwe, 'tselve sterckelick loochent ende oversulcx weyghert met hem te trouwen, is gheresolueert dat, indien de beschuldigher sijne saecke niet proberen can, naerdien men den beschuldichde persoone ernstelick op sijnder conscientie ghe-examineert sal hebben, ende sij haer als voor God ontschuldicht, dat men met den beschuldigher nae eyssche der christelicker discipline voortvaren sal, als met een *lasteraer ende faem-roover.*

Digitized by Google

De broeder van Yermouth vraeght, of een lidtmaet der ghemeente, die in een bruyloft binnens huys met den anderen dies gheselschaps hem begheeft tot *dansen* ende dierghelijcke lichtveerdicheit, moet daervan opentlick schult bekennen? Daer is op gheantwoort, dat sulcke dansen, als men huyden overal ghebruyckt, den christenen gantsch
pag. 7. ongheoorlooft sijn, ende dat men erghernisse, die ter sulcker tijt ende plaetse gheschiet, niet anders dan door openbaere verbeterynghe remedieren noch wech nemen can.

Daer wort ooc ghevraecht of een broeder der ghemeente sondicht, hem vyndende in den Pausdom ter bruyloftfeeste desgheenen, die een apostaet is der religie ende door den Papisten ghetraut wort? Het aduys der broederen is, dat, dewijle sulcx sonder erghernisse niet gheschieden can, de broeder ooc met sulcker daedt ghesondighet heeft.

Dit is aldus eendrachtelick verhandelt ende besloten met ghemeenen consente ende verwilleghynghe der ondergheschrevenen ghedeputeerden broederen, ten jaere, maendt ende daeghen alsvooren.

Gottfridus Wingius, ad dictam actionem communibus suffragiis designatus Praeses.

Rolandus Carpentarius, communibus fratrum suffragiis ad dictam actionem designatus Scriba.

Carolus Rijckewaert, Theoph. J. C. R. T.

Michael Paneel, Nordvicensis ecclesiae Minister.

Theodorus Montanus, Ecclesiæ Colchestriensis Minister.

Johannes Cubus, Ecclesiae Maydstoniensis nomine.

Benedictus Aldreicht, Ouderlinck der kercken van Yarmouth.
pag. 8.

Digitized by Google

II. COLLOQUIUM of TSAMENGESPRECK der Nederduytscher Ghemeynten binnen desen Koninckrijcke van Enghelant.

Dewelcke door verschrijvinghe der Ghemeynte van Sandwycke te London bijeenghekoemen sijn, ut dien dat deselve Ghemeynte van Sandwycke (wiens keer het was het Colloquium te houden, ghelijck het blijckt bij de handelinghen des voorleden jaers) aen de Dienaren der Ghemeynten van Londen ut seker redenen aldaer de plaetse begeert hadden. Hetwelcke Colloquium terselver plaetsen aenghevangen is den twee en twintichsten May A° Duysent vijf hondert ses ende tseventich.

Ten dese daghe is, na aenroepinghe van des Heeren name, van de ghedeputeerden der voornoemde Nederlantscher kercken verkoren, met ghemeyne kuerstemmen, tot een President deses Colloquiums, Isbrandus Trabius, Dienaer der ghemeynte van Sandwyche, ende tot een Schrijver Johannes Cubus, Dienaer der ghemeynte van Londen, van welcke ghedeputeerden oock met gemeyne bewillinghe besloten werdt, dat voortaen in ghelijcke Colloquiums de President ende de Schrijver altijts ut twee ghemeynten sullen vercoren werden.

Volghen de sommen der briefven van seyndinghe ende autorisatie, die van elcke kercke int bijsonder overgeleyt sijn.

Van weghen der ghemeynte van Sandwycke sijn ghecommitteert tot dit Colloquium Isbrandus Trabius, Dienaer des Woordts ende Rolandus Carpentarius, Ouderlinck in

Digitized by Google

derselver ghemeynte, met volle authoriteyt om met den broederen des Colloquiums te moghen verhandelen ende besluyten sulckes als tot nutte der kercken sal bevonden
pag. 10. worden, sonder eenighe exceptie ofte reservatie.

De ghemeynte van Maydestone committeert Joos van der Houve ende Daniel Koen, beyde Ouderlinghen derselver, om te verhandelen sulckes als noodich sal ghevonden worden, sonder reservatie.

Van weghe der ghemeynte van Norwyche sijn gheautoriseert Hermannus Moded, Dienaer des Woordts, ende Cornelis de Keyser, Ouderlinck derselver ghemeynte, om te handelen als vooren, nochtans sonder yet te besluyten dat strijden mochte teghen de kerckenregieringhe, bij hen dus langhe ghebruyckt.

Van weghe der ghemeynte van Dovre sijn ghecommitteert tot dit Colloquium Pieter Cauwera(et) [1]), Dienaer des Woordts, ende Mattheus Buen, Ouderlinck derselver, om met den broederen te handelen in kerckelicke saken sonder reservatie.

Van weghe der kercken van Londen sijn gheautoriseert bij bestemminghe der Ouderlinghen, Gottfridus Wingius ende Georgius Wijbotius, beyde Dienaren des Godlicken Woordts in derselver kercken, om met den broederen des Colloquiums te handelen ende besluyten sulckes als tot nutte ende opbouwinghe der kercken dienen sal, sonder eenighe exceptie.

Ut der ghemeynte van Yermouth en is niemant ghesonden, maer hebben haren noot doen verclaren door Hermannum Moded; hen voorder in het besluyt der broederen ghedraghende sonder reservatie.

Van weghe der ghemeynte van Tedfort is ghecommitteert Carolus Rijckewaert, alias Theophilus, Dienaer der-

---

1) De geslachtsnaam: *Cauweraet* wordt onder de Hervormden van dien tijd gevonden. Daarvan schijnt *Cauwera* eene verbastering.

Digitized by Google

selver, om met den broederen des Colloquiums te handelen, sonder eenige reservatie daerbij ghevoecht. pag. 11.

Dese broederen, aldus bijeen ghekomen sijnde na overlegghinghe der voornoemde hare oommissien, hebben *vooraf* (na orden in ghelijcken gheobserveert) *overlesen de acten des voorgaenden Colloquiums*, ende daerin vindende pag. 4 alinea 7a dese woorden: *sonder nochtans eenighe preiudicie te willen doen der vrijheyt die onse kercken in desen koninckrijcke duslanghe ghebruyckt hebben ende noch ghebruycken*: Soo verclaren de broederen dit hare verstant te sijn, namelick, dat sij door dit woordt *vrijheyt* niet en verstaen eenighe vrijheyt, die de authoriteyt der Eerw. Bisschoppen en Superintendenten, ofte andere onse overghesettede deses Koninckrijcks soude moghen in eenighen deele preiudicieren, maer alleenlick al sulcken gunstighe toelatinghe, als ons hier in den Lande ut ghenade der K. Mt. in de sake der Religie ghegeven is.

Volght sulcks als in desen Colloquio bij ghemeyne bewilliginghe der ghedeputeerde besloten is.

Ten eersten werdt besloten: dat *alle Ghemeynten*, die voortaen tot dese Colloquia bijeenkomen sullen, in de persoonen harer ghedeputeerde sullen *ghelijcke stemmen* hebben in alles wat de Leere niet eyghentlick aen en gaet; soo dat die kercken daer de Colloquia ghehouden worden, al ist dat sij meer Dienaren hebben dan van elcke der anderer kercken ghesonden worden, nochtans niet meer stemmen hebben en sal dan de andere kercken. Maer in *de handelinghen die de Leere gantschelick betreffen*, moghen oock alle ministers, propheten ofte proponenten hare stemmen geuen, dewelcke dan sullen ghewoghen worden met Godes Woordt; ende daer buyten en sal de veelheyt der stemmen niet ghelden.

Digitized by Google

Item is besloten: dat dese Colloquia hare *authoriteyt* hebben sullen *uyt crachte der submissien* aller kercken,
pag. 12. derwelcker ghesanten haer teghenwoordelick submitteren volghende de brieven harer credentie, ende voortaen submitteren sullen sonder eenige reservatie na te komen, alsulcx als in dese Colloquiis sal besloten worden, binnen de palen der gunstigher toelatinghe, dewelcke in de sake der Religie ons verwillighet is onder de jurisdictie onser overghesettede; alsoo nochtans dat door het besluyten deser Colloquiums *gheener kerken yet* en sal *opghedrongen* worden, dat sij met goede redenen betoont niet te konnen aennemen.

Ende het *eynde der Colloquien* verstaen de broederen dit te wesen, namelick, op dat de kercken onderhouden worden in eenicheyt der leere, in eendrachtighe beleydinghe [1]) der discipline, ceremonien ende kerckenregieringhe soo veel het moghelick is, ende opdat sij malcanderen ghemeynen raedt ende hulpe bewijsen in occasie van tweedracht ende andere reeden. Soo dat men alle groote swaricheden, die niet bequamelick en konnen in de particuliere kercken gheeyndicht worden, stateren sal totter tijt toe, dat het Colloquium kan ghehouden worden, hetwelcke van de kercke diens keer het sijn sal (daertoe versocht sijnde) na communicatie met andere ghemeynten, door brieuen of andersins sal ter eerster ghelegentheyt na eysch des noots opgheroepen worden.

De ghecommitteerden van Maydestone gaven aen den noot harer ghemeynte, versoeckende van de andere kercken dese hulpe ende bijstant, namelick dat de voornoemde hare ghemeynten soude voorsien worden van eenen ordinairen Dienaer des woordts, ende ten anderen van hulpe tot onderhoudinghe desselfs, aenghesien dat sij niet machtich en sijn, bij hen seluen soo veel op te brenghen, als tot

---

1) beleid.

Digitized by Google

behoorlicke onderhoudinghe eenes dienaers nootwendelick vereyscht wordt.

De ghecommitteerde van Dovre versochten oock gelijcke hulpe, om van eenen ordinairen dienaer voorsien te worden, overmidts dat Pieter Cauwera(et) bij provisie alleene dient met groote schade sijnes huyshoudens, ende ten anderen, hulpe tot onderhoudinghe des selfs.

Ut name der kercken van Yermouth werdt aenghegheuen door Hermannum Moded, als lasthebbende door seker commissiebrieven, de noot derselver, namelick dat sij desghe- pag. 18.
lijckx hulpe aen de kercken versoeckt, maer alleenlick tot onderhoudinghe des kerckendienaers, die deselve bedient.

Dewelcke *nooden aengheghegheven*, ende de voornoemde ghedeputeerde van Maydestone ende Dovre utgheleden [1]) sijnde, is besloten ende goetghevonden bij alle broederen des Collegiums, dat men *geene opgherichte ghemeynte* soo veel moghelick is en behoort *te laten vervallen*, maer dat men veelmeer ter contrarien behoort met alle bequame middelen deselfste op te houden tot verbreydinghe des Koninckrijcks Christi. Ende dat men oock daer en boven de ghemeynte van Maydestone voornemelick behoort op te houden, opdat die privilegien, die aldaer vercreghen sijn, niet verloren en worden. Hetwelcken den kerckendienst vervallende ontwijfelick gheschieden soude, ut oorsake dat deselve privilegien gheen andere dan den lidtmaten der Nederduytschen kercken aldaer ghegheven sijn.

Item dat de kercke van Dovre oock behoort opghehouden te worden, om de goede gheleghentheyt der plaetsen, in dewelcke vele arm aenkomende vremdelinghen groote hulpe ende bijstant bevinden, ende om verscheyden andere redenen.

Item dat oock de kercke van Yermouth behoort opghehouden te worden ut ghelijcke redenen van welghelegent-

---

1) uitgegaan.

Digitized by Google

heyt der plaetse, tot stichtinghe ende hulpe der passanten, tot onderhoudinghe der neeringhe ende privilegien aldaer, ende andere meer.

Ende overmidts de drye voornoemde ghemeynten sonder hulpe der anderer kercken niet en konnen staende blijven, soo is besloten, dat de andere kercken, namelick Londen, Sandwycke, Norwycke ende Colchester voor dit jaer ende ter eerster gheleghentheyt na ernstighe recommandatie des voorseyden noots elck een ghewillighe collecte versamelen sullen. Ende dat elcke der voornoemde vier kercken noch daer en boven neerstigheyt doen sal andere vrome ende Godtsalighe persoonen, al waert oock van andere natien,
pag. 14. aen te spreken tot hulpe deser selver sake, indien de noot sulckes vereyscht, ende dat ut dese collecte elcke der drye kercken, die hulpe versoecken, sal toegheleyt worden voor dit jaer de somma van Twelf ponden sterlinckx. Ende soo in de voornoemde collecten dese selve sommen, te samen beloopende tot 36 ℔, niet en konnen ghevonden worden, soo sal in het Colloquium des naesten jaers voorsien worden tot voldoeninghe der selve. In het welcke Colloquium ook sal gheoordeelt worden (na behoorlicke informatie daer af ghenomen) welcke der voorseyde dry ghemeynten meerder of minder assistentie alsdan van nooden hebben sal, om na gheleghentheyt der selver meerder of minder hulpe te bewijsen.

Ende op dat dit alles volcomentlick mach te weghe ghebracht wordén in der manieren voorseyt, soo is veraccordeert, dat de ghene die voortaen tot de colloquien komen sullen, bij expresse woorden in haer credentie brieven vervaett, van hare ghemeynte macht sullen moeten hebben, alsoo wel tot cotisatie van ghelde elck na hare vermoghen als tot andere saken te verwillighen, soo verre als de vervoorderinghe der kercken Christi alhier in desen koninckrijcke vereyschen sal.

Item om eyndelick te komen tot besluyt van het ander

Digitized by Google

poinct dat de kercken versoecken, namelick dat sij van Dienaren des woordts voorsien worden, soo is vooral den ghedeputeerden omme ghevraecht wat stoffe in elcke ghemeynte daertoe soude konnen ghevonden worden, waerop verclaert is, dat te Norwyche twee of dry broederen sijn die wel bequaem sijn tot den dienst des Woordts, ende dat te Sandwijche seven of acht bequame proponenten sijn, onder de welcke oock dry broederen sijn die den kerckelicken dienst opentlick bedient hebben. Ende dat oock te Maydstone twee of dry bequame proponenten sijn, die te gheleghener tijt tot den dienst des Woordts souden moghen gheemploijeert worden.

pag. 15.

Item is besloten dat dese broederen, die alreede bequaem gheacht sijn, ende oock andere broederen van goeder hope, die daertoe in elcke ghemeynte noch moghen ghevonden worden, sullen ghedurichlick gheoeffent worden met *neerstighe onderhoudinghe der propositien*, daer deselve alreede sijn, ende daer sij niet en sijn, daer sullen sij (soo verre het moghelick is) opghericht worden.

Item de broederen der ghemeynten de welcke *kinderen* hebben die *van goeder hope* sijn, ende de macht hebben om die *te doen leeren*, die sullen oock aernstelicken [1]) daertoe vermaent ende ghebeden worden, ende de rijcken der ghemeijnten voornemelick, die selve gheen kinderen ter studien en hebben, die sullen oock ghebeden worden eenighe ghoetwillicheyt tot deser Godlicken oeffeninghe der propositiën te bewijsen, opdat alsoo den armen broederen, die wel bequaem gheacht sijn, eenighe hulpe tot hare onderhoudinghe magh ghedaen worden, opdat sij alsoo in de neerstighe ondersoeckinghe der heyligher schrift ende oeffeninghe der voornoemde propositien te beter aenhouden moghen.

Ende om te ontfanghen dese goetwillicheyt der got-

1) ernstig.

Digitized by Google

saligher broederen, die de opbauwinghe der christelicker ghemeynte soecken te voorderen, ende om deselve oock den proponenten te *distribueren* na eysch des noots, soo sullen in elcke ghemeijnte daertoe sulcke mannen ghedeputeert worden, als de selve ghemeynten in haren raedt goet vinden sullen.

Item aengaende *de forme der propositien ofte prophetien*, die sal in elcke ghemeynte na de gheleghentheyt ende gaven op dese of derghelijcke forme moghen ghehouden worden. Te weten: dat in deselve sal verclaert worden eenich boeck of brief der H. Schrift achtervolghens, in de teghenwoordicheyt der kerckendienaren, ouderlinghen
pag. 16. ende anderen die eenighe nutticheyt daertoe brenghen moghen. Ende als de proponent sijn verclaringhe sal ghedaen hebben, soo sullen de mede-proponenten afghevraecht worden van den gheenen die te vooren proponeerde, wat sy tot breeder utleghghinghe der voorghehouden plaetse achten te dienen. Ende indien yemant yet gheopenbaert is, die sal dat te sijnen keere voortbrenghen, sonder nochtans yet te repeteren van dat alreede gheseyt is, of yet breeders te segghen dan dat tot verclaringhe ende applicatie der uytgheleghter plaetse noodich is: anders sal van den president vermaent worden. De proponenten moghen oock boven desen vermaent worden, soo sij feylen in den gront der leere, ende soo sij den rechten sin der plaetse niet wel ghetreft hebben, ende soo sij oock den text niet ordentlick beleedt [1]) hebben, desghelijcken oock sullen ghecensureert worden van de oneyghentschap ende onsuyverheyt der sprake, ende ten laetsten vande de onbequame gesten ofte wijsen der actie.

Item aengaende de ghene die bequame sijn tot de voornoemde propositiën, die sullen tot de oeffeninghe der selver christelicke vermaent worden. Ende soo sij van den

1) betoogd.

Digitized by Google

kercken eenich merckelick behulp tot sulcke studiën ghehadt hebben, soo en sullen sij het selve niet moghen weygheren, soo niet, soo en sal men de selvighe na sulcke naerstighe vermaninghe andersins daertoe niet moghen dwingen.

Ende dat selvighe verstaen de broederen oock van de ghene die nu totten publycken dienst der ghemeynte bequame sullen gheacht worden. Uytghenomen nochtans de ghene die eertijts wettelick beroepen sijnde den dienst des Woordts bedient hebben, de welcke in den tijt des noots wederom tot den dienst wettelick beroepen sijnde, dien niet en sullen moghen weygheren sonder wettelicke oorsake.

Aengaende de ondersoeckinghe der ghenen die men verkiest totten dienst des woordts, daerin sal men hem schicken nae den raet des Apostels Pauli, 1 Tim. 3, ende ondersoeckinghe doen beyde van leere ende leven, alsoo neerstelick als het moghelick werdt. pag. 17.

Ende de ghene die onlanck totter ghemeynte ghekomen sijn ende voornemelick *die te vooren papen of monnicken gheweest sijn*, die en sullen niet moghen tot *den dienst* des woordts vercoren worden dan na langhe ende neerstighe ondersoeckinghe ende approbatie harer leere ende levens, volghende de acten van andere Synoden der ghereformeerde kercken.

Soo veel aengaet de *beroepinghe ende sendinghe der Dienaren* is goet ghevonden, dat een Nederlantsche kercke in desen koninckrijcke, dewelcke eenen dienaer begheert te beroepen, die te vooren in den dienste niet gheweest en is, sulckes niet doen en sal dan na dat sij hem sommighe reijsen sal ghehoort hebben, ende daerna na het ghebruyck dier kercken vercoren sijnde, dat hij niet en sal bevestight worden, dan met approbatie der selver ende der naestlighende kercken. Voor welcke bevestinghe hij oock onderteekenen sal de belijdenisse des geloofs, die beyde in Franckrijcke ende in de Nederlanden in alle christelicke

Digitized by Google

ghemeynten aenghenomen is, ende hem selven onderwerpen den versamelinghen ofte colloquien der kercken in desen lande ghehouden.

Ende soo een Dienaer beroepen wordt, die voormaels in dienste ende nu eenen tijt lanck stille gheweest is, soo sal die kercke vrij zijn sulck eenen te moghen beroepen, ende na behoorlicke voorstellinghe met bewillinghe derselver ghemeynte te bevestighen. Nochtans midts behoorlicke attestatie hebbende van de kercke, van dewelcke hij komt, ghelijck sulckx een oudt ghebruyck der kercken is, ende oock met beraetslaghinghe der naestligghende kercken.

Ende overmidts dat dusdane of derghelijcke raet d'eene of d'ander kercke somwijlen wel behoeven sal, ende dat alle Nederduytsche kercken in desen lande niet dickmael
pag. 18. bijeen komen konnen, soo is goetghevonden dat daer en tusschen de kercken die Suytwaerts gheleghen sijn, als Londen, Sandwijche, Dovre ende Maydstone aen malcanderen door schrijven of andersins raet nemen sullen, ghelijck oock de kercken die Noortwaerts gheleghen sijn, als Norwijche, Colchester, Yermouth ende Thetford, ende andere daeromtrent desghelijckx doen sullen.

Item 'die eenmael wettelick *beroepen* worden tot den dienst des woordts, die worden daertoe beroepen *voor hare leven lanck*, ten sij dat sij door goede ende ghewichtighe consideratien door het Colloquium daervan wettelicken ontslaghen worden.

Ende aengaende de *verlaters van den dienst* des Woordts, teghen denselven sal men eyndelicken, na behoorlicke informatie ende ondersoeckinghe der sake, handelen na den eysch der Christelicke discipline, soo sij hen niet en bekeeren.

Op het versoeck van Pieter Cauwera(et?), versoeckende dat hij soude *vrij* gesteld worden *van den kerckendienst*, omdat hij maer bij provisie ende op protestatie den dienst aenghenomen hadde, ende dat hij, in den dienst blijvende,

Digitized by Google

met het cleyn onderhoudt, dat de ghemeynte van Dovre opbrenghen kan, sijn huysghesin niet en kan voorstaen, is besloten (alle redenen desen aengaende wel overwoghen sijnde), dat beyde, de kercke van Dovre ende hij, Pieter, vrij sijn om bij een te blijven ofte ontslaghen te sijne, nadat sij met malcanderen overeen komen sullen.

Item *soo eenighe kercke eenich ordinairen Dienaere versoeckt, die in dienste eener ander kercken is*, sonder benoeminghe, soo sal die kercke, soo sij eenen derven kan, den noot aenmerckende, eenen moghen seynden, met sijne bewillinghe, ende anders niet. Ende soo eenighe kercke sulck eenen ordinairen dienaer beroept met benoeminghe (hetwelk nochtans niet en behoort te geschieden), soo en pag. 19. is die ghemeynte noch ook de beroepen dienaer daerin niet ghehouden. Maer het mach nochtans gheschieden alleenlick door beyder, dat is der kercken ende hares dienaers bewilliginghe.

Ende soo wanneer een *Dienaer* ghesonden wordt *bij leeninghe* alleenlick voor eenen sekeren tijt, soo sal hij vermoghen na het expireren des selvighen tijts wederom te keeren tot sijne ghemeynte van dewelcke hij uytghesonden is, ende daer en tusschen sal de kercke, der welcker hij gheleent is, alle vlijticheyt aenwenden om voor het expireren des tijts van eenen anderen dienaer voorsien te worden. Ende soo dit nochtans na alle behoorlick devoir niet gheschieden en kan, soo en sullen de gheleende minister noch de kercke die hem gheleent heeft, niet soo seer sien op den bestemden tijt, als op den noot der ghemeynte, soo dat de selve ghemeynte, voor de welcke oock Christus sijn bloet verghoten heeft, onvoorsien (ist moghelick) niet en sal verlaten worden.

Nademael in allen Nederduytschen ghemeynten in desen lande de *Heydelberchsche Catechismus* aenghenomen is, uytghenomen alleenlick in de ghemeynte van Londen, soo achten de broederen des Colloquiums goet te sijne, dat

Digitized by Google

die overal sonder uytneminghe aenghenomen wierde, soo het sonder swaricheyt gheschieden konde, op dat in dit poinct een gantsche conformiteyt in allen ghemeynten deses landts mochte bevonden worden.

Aengaende het *tuyghen-nemen omtrent den kinderendoop.* De broederen ghevoelen, dat de conformiteyt daervan in den kercken van desen lande hierin behoort te bestaen, dat ment vrij achte te doen of te laten, soo veele als het met stichtinghe in elcke ghemeynte ende sonder dwanck der
pag. 20. conscientiën gheschieden kan.

Aengaende de *ondersoeckinge des gheloofs voor het Nachtmael* is besloten, dat de ghene die met goede attestatiën van andre ghemeynten komen, sullen in alle ghemeynten op de selve attestatie sonder breeder ondersoeckinghe als lidtmaten aenghenomen worden, behalven nochtans dat sij met den anderen ondersochten broederen sullen op de openbare belijdinghe, die voor der ghemeynte geschiet, hare Ja-woordt gheven, ende haer der Christelicker Discipline onderwerpen.

De ghewonelicke *besoeckinghen* die men *voor het H. Nachtmael* doet, sijn goet ende nuttich ghevacht, alsoo nochtans, dat daerdoor gheen nadeel en gheschiede den trappen der Christelicke discipline. Maer deselvighe besoeckinghe niet teghenstaende, soo is om de groote slappicheyt des volcks in het ondersoecken der H. Schrift, daer en boven goet ghevonden ende besloten, dat de Dienaren van elcker ghemeynte eenmael des jaers ten minsten alle huysghesinnen der ghemeynte sullen besoecken, met de ouderlinghen elckes wijcks. Het sij (na gelegentheyt) sommighe familiën bij een roepende, ofte elcke int bijsonder besoeckende, ende alsdan niet alleenlick ondersoecken van de pointen der vrede ende eenicheyt, ende sulcker anderer meer, ghelijck sij voor elck nachtmael ghewoonlick sijn, maer oock van de pointen des gheloofs ende christelicker religie, op sulcker wijse als sij aldernuttichst ende stichtelichst sullen

Digitized by Google

bevinden. Op dat alsoo der ghemeynte als een spoore ghegheven worde tot meerder vlijticheyt, ende dat alsoo utghevonden worde wie in de christeliche religie af of toeneemt, ten eynde dat sij na sulcken utvindinghe of met droefheyt van hare groote slappicheyt, of met blijdschap tot neerstighe voorvaringhe moghen vermaent worden.

Item overmidts dat groot ghebreck ghevonden is in verscheyden *schoolmeesters*, als sommighe niet van der ghemeynte ende onsuyver in de leere, ende sommighe oock godloos van leven sijnde, door welcker beyder dinghen de jonge jeuchet lichtelick soude moghen gheinfecteert ende verdorven worden, soo is goet ghevonden, dat alsulcke schoolmeesters met sodane middelen als een yeghelicke ghemeynte bekomen kan, schole te houden verhindert sullen werden. pag. 21.

Ende dat de andere die nu lidtmaten der ghemeynte sijn, ende tot het schoolhouden bequaeme gheacht worden, oock voortaen sullen ondersocht worden of sij goeden gront hebben in der leere ende machtich sijn hare discipulen in de voornaemste puncten der christelicke religie te onderrichten. Ende op hare leven ende wandel, op den ordinantien harer scholen, of de huysghebeden ende schoolghebeden daer onderhouden worden etc., ende op hare neersticheyt omtrent der kinderen regieringhe, derselver sal groote acht ghenomen worden, voornemelick door de Ouderlinghen der wijcke, in de welcke sij woonen, ende somwijlen door de Dienaren des Woordts, de welcke oock ondersoecken sullen wat boecken den kinderen gheleert worden. Ende dese schoolmeesters sullen vermaent worden alle Sondaghe met haren kinderen ter kercken te koemen ende oock aldaer neerstighe acht op haren kinderen te nemen.

Gheen dienaren of andere lidtmaten der ghemeynte en sullen eenighe *boecken*, refereynen of liedekens, of yet anders dat bij hem of yemant anders ghemaeckt is, al ist oock van eenighe private dinghen, laten drucken, dan met weten ende bewilliginghe des Consistoriums. Ende soo

Digitized by Google

sulckx als yemant wil laten drucken, van generale dinghen handelt, soo sal het alleendelick met ondersoeckinghe ende bewillighinghe des Colloquiums of met schriftelicke communicatie ende vertooghe [1]) des werckx aen de quartieren [2]) des Colloquiums moghen ghedruckt worden.

Ende dit selvighe werdt oock verstaen van sulcke schriften te exhiberen, die den ghemeynten generalicken aengaen. Hetwelcke aldus besloten ende gheaccordeert is om vele ende seer ghewichtighe redenen, die de broede-
pag. 22. ren des Colloquiums daertoe gheroert hebben.

Item is besloten dat oock de kercken aernstelick sorghe draghen sullen, dat onder hen gheen suspecte ende kettersche *boecken* int gemeyne aen alle menschen *vercocht* en worden, uyt oorsake dat sulckx niet anders dan met grooten nadeele der ghemeynten en geschiet.

Item is besloten dat alle onnutte ende *diffamatoire schriften van saken* die overlanck gheeyndicht sijn, die veel meer schade dan voordeels mochten toebrenghen, sullen ghecasseerd worden, na discretie elcker kercken, ende dat om alle swaricheyden te mijden, die uyt het bewaren sulcker schriften namaels van nieus souden moghen oprijsen tot groote verstooringhe ende nadeele der ghemeynte.

Item is besloten dat voortaen niemant van de ghecommitteerde in de Colloquia yet inbrenghen sal, dan sulckes als in de brieven harer instructie vervaett is, ten sij dat sulckx, alles gheeyndicht sijnde, de broederen des Colloquiums noch tijt ende ghelegentheyt hebben, ende noch sommighe dinghen te verhandelen te samen goet ende nuttich bevinden.

Particuliere vraghen.

Op de vraghe der broederen van Sandwijche, of de *kinderen derghener die van gheener kercken ende van on-*

1) vertooning. 2) gewesten of ressorten?

Digitized by Google

christelicken leven sijn, moghen *ghedoopt* worden, insonderheyt als den selven kinderen in de Enghelsche kercken de doope gheweyghert wordt, ende of daermede teghen de privilegien ende kercken-ordinantien niet ghedaen en wordt, die de bedieninghe der kercken alleene aen de lidtmaten derselver bepalen? — is gheandwoordt, dat men sulcke kinderen wel doopen magh, soo verre als deselvighe door lidtmaeten der ghemeynte ten doope ghepresenteert worden, dewelcke, volghende de forme des doopes, beloven op deselve kinderen acht te nemen. (ond. Colloq. XI. pag. 129 nº. 4.) pag. 28.

Op de tweede vraghe der broederen van Sandwijche, of men deghene *die onreyn sijn in den gront des gheloofs*, *trouwen* magh met lidtmaten der ghemeynte? — is gheandtwoord dat men in den ghemeynten niemant trouwen en sal, dan deghene die de ware Christelicke leere approberen die in derselver ghemeynte gheleert wordt.

Op de derde vraghe der broederen van Sandwijche, of men metter discipline procederen sal teghen dieghene, die door polityken Gouverneurs ofte mannen openbaer ende *wettelicken gecondemneert* sijn van voorghenomen merckelicke valschheyt? — is gheantwoordt, dat sulcke persoonen openbaerlick daerover haer schult moeten bekennen, ende alsoo oock der ghemeynte voldoen, tot stichtinghe derselver. (ond. Colloq. IV. pag. 54.) (ond. Colloq. XI. pag. 128.)

Op de vraghe der broederen van Maydestone, of eenighe lidtmaeten der ghemeynte, sich vergrepen hebbende in de *sonde des overspels*, hetwelcke alleenlick der Consistorie of sommighe broederen der Consistorie ende weynighe andere bekent ware, met dewelcke sij oock versoent waren, souden moeten der Overheyt aenghegeven worden, ende soo niet, of men deselve terstont sal moghen toelaten totten Nachtmale? — is gheantwoort, dat dese vraghe aengaende het eerste deel, van het aengheven der Overicheyt, in het voorgaende Colloquium ghenoegh gheresolveert is. Ende aengaende het tweede is gheantwoordt, dat men

Digitized by Google

niemant, in dewelcke men oprechte boetverdicheyt spueren kan, van het Nachtmael des Heeren en behoort af te houden, maer dat een yeghelicke kercke vrij staet na hare discretie alsulcke persoonen eenen tijt lanck te beproeven, dewelcke van sich eenich nadencken van gheveynsde boetverdicheyt souden moghen gheuen.

Op de andre vraghe der broederen van Maydestone,
pag. 24. of een broeder, sich vergrepen hebbende in sulcke stucken, die de straffe des Magistraets werdich waren, ende over deselve met God ende sijn ghemeynte versoent sijnde, daerna verkoren wierde tot eenighen kerckelicken dienst, of hij daerin soude moghen bevesticht worden? — is gheantwoort, dat sulcke persoonen, dewelcke sonden ghecommitteert hebben, die eenighe *note van infamie* met sich brenghen, ende bij dien tot onteeringhe des dienstes souden moghen gedijen, *in den dienst der kercken niet* en sullen *ontfanghen* worden.

Ende met eenen is oock besloten, dat men oock alle publyke *Dienaers* in der kercken om sonden, die lijfstraffe werdich sijn, terstont *afsetten* sal, ende tot den kercken dienst niet meer toelaten, wat boetverdicheyt sij oock bewijsen. Soo nochtans eenighe kercke achtet, dat haren dienaer, ouderlinck of diaken, eenighe sulcken sonde (dewijle sij te onderscheyden sijn) ghecommitteert hebbende, ende daerover versoent sijnde, met sijnen dienst de kercke meer soude moghen opbouwen dan ontstichten, soo sal sij sulckes in het naeste Colloquium aenbrenghen, hetwelcke daerover oordeelen sal.

Op de derde vraghe der broederen van Maydestone (dewelcke oock van weghen der ghemeynte van Yermouth ghevraecht wordt), namelick, of *een broeder sondighende op een publyke plaetse ende nochtans van weynighe ghesien* wordt, met dewelcke hij oock versoent is, noch sal moeten openlick sijne schult bekennen, om der publycker
(ond. Colloq. XI. p. 127.) plaetsen wille? is gheandtwoordt, — dat niet de plaetse,

Digitized by Google

maer de kennisse der sonden deselve sonden publyck maeckt. Soo dat sulcken sonden, die van weynighe bekent is, waer sij oock ghedaen sij, niet en is publyck te achten, maer dese alleenlick, de welcke der gantscher kercke bekent is, of soo groot een ghetal, dat men het eynde daervan niet wel vinden en kan, uytghenomen nochtans die acten ofte daden, die van naturen publyck sijn, ghelijck de afgodendienst int Pausdom, ende wat daer aenhangt, ende andere derghelijcke, waer dat sij souden moghen pag. 25. gheschieden. Soo dat private sonden, die men wel weet dat weynighen bekent sijn, alleene privatelick sullen versoent worden.

Ende als om der publiker plaetsen wille groote suspitie is, dat de sonde meer persoonen soude moghen bekent sijn dander uytghevonden worden, soo sullen de broederen, denwelcken dese sonde bekent is, deselve der Consistorie aenbrenghen, die voor de ghemeynte uyt den predicstoel dusdanighen versoeninghe sal laten geschieden. Namelick, daer is een broeder der ghemeynte (*den naem versweghen*), die op sulck eenen dagh (*den dach ghenoemt*) omterent sulcken ure (*de ure ghenoempt ist mogelick*), op sulcken plaetsen (*de plaetsen genoempt*), hem vergrepen heeft in sulcken sonde (*de sonde genoempt*), ende versoent is met deghene die men bevonden heeft van der sake te weten, maer dewijle ghevreest wordt van weghen der publycker plaetse, dat noch sommighe andere sulckes mochten ghesien hebben tot harer ontstichtinghe, soo bidt deselve broeder den alsulcken ende allen menschen, dieder van weten, dat sijt hem om Christus wille vergheven, want het hem van herten leet is.

Maer om dies wille dat de ghewone sondaers, die als een habyt der sonden aenghetrocken hebben, uyt dese voorghenoemde forme, die met verswijginghe des naems gheschiet, lichtelick souden moghen oorsake nemen, om meer ende meer voort te varen in haren grouwelicken sonden,

Digitized by Google

soo is bij den broederen besloten, dat deselve forme tot versoeninghe van alsulcke lidtmaten alleene sal gebruyckt worden, die eenen goeden naem van Godsalicheyt hebbende, nochtans door menschelicke swackheyt in eenighe ergherlicke sonden ghevallen sijn. Ende dat men met den anderen relapsen ende gewone sondaren handelen sal na het besluyt des voorgaenden Colloquiums.

pag. 26. Het onderscheyt' deser sondaren in de discretie der Consistorien laetende, uyt oorsake deser voorgaende vraghe, hebben de broederen des Colloquiums te samen goet ghevonden oock dese vraghe te verhandelen, namelick, als een broeder privatelick ghesondicht heeft ende sijn sonde door achterclappers int openbare ghebracht is, hoe men beyde met den achterclappers ende met den ghevallen broeder handelen sal. Ende in dese sake van achterclap is besloten, dat de aenbrengher, die eenighe secrete sonde aenbrenght sonder de behoorlicke trappen der vermaninghe daerover ghebruyckt te hebben, selve daerover sal vermaent ende ghestraft worden, ende totten ghevallen broeder, om hem te gaen vermanen ghesonden worden, opdat hij sijne sonde magh bekennen, ende dat alsoo deselve magh als doot ende begraven blijven.

Maer sulcken *aenbrengher*, die eenighe sonde aenbrengt, dewelcke alreede int private versoent is, sal voor een *achterclapper* ghehouden ende ghestraft worden ende schult daerover bekennen, soo hij niet en kan aenwijsen van wien hij het ghehoort heeft; maer dat doende soo sal men hem, scherpelick vermaent hebbende, alsoo gaen laten ende handelen op ghelijcker wijse metten persoon die door den voorgaenden aenghewesen is. Ende men sal alsoo van persone tot persone voortgaen, totdat men de twee eerste ghevonden heeft, door dewelcke de secrete sonde int openbare ghekomen is, dewelcke beyde opentlick hare schult van achterclap ende faemroovinghe sullen moeten bekennen, de eerste omdat hij is de rechte oorspronck

Digitized by Google

van sulcken grouwelick quaet, ende de andere omdat hij daertoe de ooren gheleent heeft, den eersten niet ghestraft en heeft, ende sulckx noch voort verbreyt heeft.

Ende soo yemant in *achterclap* bevonden sijnde, ende sijnen voorgaenden authoor aenwijsende sulckx van den selven versaeckt wordt, ende de aenseggher gheen ghetuyghen ter contrarie en heeft, soo sal de Consistorie de beschuldichde parthie de sake afvraghen als voor God, sonder breeder solenniteyt des eeds te ghebruycken, nochtans met aensegghinghe, soo na sulcke versakinghe de contrarie bevonden wordt, dat hij als voor een meyneedighe sal ghehouden ende ghestraft worden. Ende de beschuldigher sal sijne schult bekennen, als boven gheseyt is. pag. 27.

Nu aengaende den broeder die een *private sonde* begaen heeft, de welcke nochtans door achterclap int openbare gebracht is, is goet ghevonden, soo hij eenmaal behoorlicken int private versoent is met alle de ghene den welcken sijne sonde alsdoe bekent was, dat hij niet wederom schuldich is int openbare te versoenen, om den wille der achterclappers, der welcker sonde hij niet draghen en moet. Revis, colloq. XII. fo. 4.

Maer soo de ghevallen broeder, vermaent sijnde, in den eersten eenen tijt lanck hartneckich gebleven is, sonder de vermaninghe te willen aennemen, ende alsoo sijn sonde, onversoent blijvende, te meer openbaer gheworden is, soo sullen evenwel de achterclappers, die sonder de trappen der christelicker discipline voorder te gebruycken sijne secrete sonde hebben gaen openbaer maken, op de voorseyde wijse ghestraft worden. Ende hij niet te min sal oock opentlick schult moeten bekennen, om dat hij door sijn hartneckicheyt daertoe oorsake ghegheven heeft.

Op de vraeghe van die van Colchester, of de ghene die hier in Enghelant wonen, ende haer met het recht der kercken behelpen, ende over Zee gaen *beuten ende strotsen* [1])

1) op buit en roof uitgaan. *Strotsen* is *stroopen*, (*de zee*) *schuimen*. De Watergeuzen worden bedoeld.

Digitized by Google

uyt crachte van pretense commissie van mijn heer den doorluchtighen Prince van Aurangiën, sullen als broeders moghen bekent ende ten nachtmale toeghelaten worden? — is gheantwoort, dat men teghen sulcke procederen sal met de christelicke discipline, soo sij niet en konnen expresse commissie ende speciaele last bewijsen van sulcks als sij doen. Ende soo sulcke ende andere quaetdoenders van de
pag. 28. kercke niet en sijn, soo sal de kercke deselve moghen verclaghen voor den Magistraet, te kennen ghevende hoe dat desulcke beyde der Nederduytsche natie ende kercken seer schadelick sijn, ende dat oock de privilegien voor den sulcken niet ghegheven en sijn etc. Ende soo het daerdoor niet ghebetert en wordt, soo sullen de kercken opentlick van den predickstoel ende oock voor den Magistraet moghen protesteren ende betuyghen, dat sulcke daden in de ghemeynte Christi niet gheapprobeert en worden, om alsoo alle schantmercken van der ghemeynte wegh te nemen.

Op de tweede vraghe van die van Colchester, *om wat oorsake man ende wijf souden moghen van malcanderen wonen?* — is gheantwoort dat sij d'een van den anderen niet en moghen wonen, uyt oorsake van twist ende tweedracht, of om ghiericheyt, ghelijck verscheyden hare huysvrouwen daerom over See laten, ende ter contrarien, noch om andere tijdelicke nut of voordeel etc., maer wel om de religie als 1 Cor. 7, of om nodighe saken aengaende haren handel ende beroepinghe voor eenen tijt met beyder bewilligheyt, behoudens dat sij van hare gheselschap om den voorseyden noot in andere landen of plaetsen ghereyst sijnde, hen aldaer als passagiers ende niet als huyshouders draghen sullen. Ende in somma dese verscheyden huyshoudinghe en wordt gheensins toeghelaten dan om wettelicke oorsaken ende onvoorbijganckelicken noot, die van den kercken uyt des Heeren woordt sal gheoordeelt worden, soo dat selfs door ghebreken ende sieckten des mans

Digitized by Google

of der vrouwen (hoewel sij daer door quamen het bedde te scheyden) het huyshouden ende bijeen wonen nochtans niet en magh ghescheyden worden, dewijle het houwelick niet alleene om de procreatie, maer oock om de bijeen woninghe ende onderlinghe hulpe van Godt inghestelt is.

Ende uyt dese voorgaende vraghe soo hebben de kercken ende broederen des Colloquiums oock goet ghevonden met eenen te besluyten, dat de ouderen in alle kercken aernstelick sullen vermaent worden, dat sij oock hare kinderen niet en sullen laten noch seynden daer sij niet christelick en konnen opghebracht worden. pag. 29.

Eyndelick is voor goet aenghesien bij de broederen des Colloquiums, dat alle voorgaende *generale propositien in particuliere saken* niet en sullen int werck ghebracht worden, dan met goede overlegghinghe aller circonstantien, na discretie elckes Consistoriums.

Ende aengaende de plaetse ende tijt des naesten Colloquiums, niet teghenstaende dat in het voorgaende de achtervolghinghe der plaetsen bestemt is, soo is nochtans uyt seker ghewichtighe redenen, die van den broederen rijpelick overleyt sijn, voor goet aenghesien, dat het naeste Colloquium sal ghehouden worden te Colchester, door des Heeren ghenade ontrent ter halver meymaent des naestkomenden jaers duystent vijf hondert seven en tseventich. Ende dat alle andere kercken sullen ghehouden wesen hare swaricheden (die eenighe hebben) der voornoemde kercken van Colchester over te schrijven, ten minsten twee maenden te vooren, dewelcke kercke van Colchester daerna, te weten ses weken voor den voorseyden tijt der versamelinghe, alle de ontfanghen saken aen de andere kercken overschrijven sal, opdat een yder daerop rijpe deliberatie neme, ende daer komende sijn antwoort veerdich hebben mach.

Dit is aldus eendrachtelick verhandelt ende besloten met ghemeynen consente ende verwillighinghe der onder-

Digitized by Google

schreven ghedeputeerden broederen, ende gheeyndicht den negen en twintichsten dagh van Meye, anno als boven.

Ysbrandus Trabius, Frisius, ad dictam actionem communibus suffragiis designatus Praeses.
Johannes Cubus, communibus fratrum suffragiis ad dictam actionem designatus Scriba.
Gottfridus Wingius, nomine Ecclesiæ Belgio-germanicae Londinensis.
Hermannus Moded, nom. ecclesiae Norwicensis subscripsit.
Carolus Rijckewaert, Th., ecclesiae Thetfordiensis nomine.
J. C. R. T.
Theodorus Montanus, Ecclesiæ Belgio-germanicæ Colchestriensis noïe.
Joos van der Houve.
Pieter Cauwera(et?)

III. COLLOQUIUM of TSAMEN GHESPRECK der Nederduytsche Ghemeenten binnen desen Koninckrijcke van Englant, hetwelcke door verschrivinghe der ghemeente van Colchester ter seluer plaetse is aengevanghen ghewest, den achtienden van Mey A° Dusent vijf hondert en seven en tseventich.

Den seventienden deser maent, naer aenroepinghe van des Heeren naeme, sijn van de gedeputeerde der Nederlantsche kercken, geraetslaegt hebbende of men in desen Colloquio voortvaeren zoude ende 'tselve voor wettelick

Digitized by Google

houden, overmidts dat alle kercken niet gecompareert waeren, ende daerop besluytende dat ja, met gemeene kuerstemmen vercooren tot eenen President, Theodorus van den Berghe, Dienaer der ghemeente van Colchester, ende tot eenen Schriver, Carolus Rijckewaert, Dienaer der ghemeente van Thetford.

Volgen de sommen der brieven van sendinge ende autorisatie, die van elcke kercke int bijsonder overgeleit zijn.

Van wege der ghemeente van Maidstone sijn gecommitteert tot dit Colloquium Adrianus Obry, Dienaer des Woordts, ende Jacobus van Bossche, Ouderlinc derselver ghemeente, met volle autoriteyt.

De broederen van Londen hebben gesonden Jacobum Regium, Dienaer des Woordts, ende Jan van Roo, Ouderlinck der Ghemeinte Christi aldaer, om te handelen tot gemeene opbouwinge der kercke Christi hier in desen lande ende ooc over zee.

De ghemeente van Thetford heeft gecommitteert Carolum Rijckewaert, Dienaer des Woordts, ende Jan de Roodt, Ouderlinck derselver, om te handelen tot gemeene opbouwinge der kercke Christi. pag. 82.

Van wege der ghemeente van Colchester zijn bestemt om in den Colloquio te sijne Theodorus van den Berghe, Dienaer des Woordts, ende Franchois van der Espt, Ouderlinck der kercke aldaer, met autoriteyt ende volle macht.

De broederen van Dover ende Jermouth sijn niet verschenen. De kercken van Santwich ende Norwich hebben brieven met excusen ende reedenen heurl. afblievens, waerover de broederen goetgevonden hebben henlieden met brieven te vermaenen van haere schuldige plicht, biddende dat se in den naesten Colloquio souden willen verschijnen.

Dese broederen aldus bijeen gecommen sijnde naer overlegginge der voornoemde haere commissien, hebben voor

Digitized by Google

al (na de orden in gelijken geobserveert) overlesen de acten des voorgaenden Colloquiums, ende lesende het artikel, inhoudende de behulpsaemheit, den kercken van Jermouth, Dovre ende Maidstoon belooft, soo hebben de broederen van Maidstone verclaert sulcke behulpsaemheit bevonden ende ontfangen te hebben, hoogelic het Colloquium daer voore bedanckende.

Volght sulckes als in desen Colloquio bij gemeene bewillinghe der Gedeputeerde beslooten is.

1. Uyt oorsaeke dat *ettelicke Nederlantsche kercken* van dese onse tsamenkompste voor desen tijd huerlieden *onthouden* hebben ende *afbliven*, soo ist bij den broeders des Colloquiums beslooten, dat men voortan niet alleene in het einde elckes Colloquiums den tijt ende de plaetse des naestcommenden tsamengesprecks sal expresselic denomineren ende verordineren naer gewoonte, maer ooc dat men *geen excusen* van de kercken, die beschreven ende ontboden worden, of sij eenige wilden overschriven, particulierlick sal den anderen kercken oversenden, maer dat sulcke
pag. 88. excusen sullen alleenlick mondelic of bij geschrifte moeten den Colloquio aengedient werden, hetwelcke oordeelen sal, of die an te nemen (sijn) werden oft niet.

2. Overmidts alsoo dat sommige achten in haere brieven van excuse, dat daer alle reise een nieuwe submissie van saeken, die tot het Colloquium ordentlick gebracht zouden werden, vereyscht behoort te zijne, soo ist dat de broeders verclaeren dat se verstaen, dat de *submissie*, die daer alreede in de twee voorgaende Colloquien met bewillinge ende onderschrivinge aller gemeinten geschiet is, *generael is*, soo dat de broeders der versamelinge nu voortan niemant eenige speciale submissie af te vragen hebben, maer ex officio secundum allegata et probata te procederen.

3. Om alle twijfelachticheit wech te neemen, van dat

Digitized by Google

sommige meenen dat het privaten broederen niet zoude geoorlooft zijn van eenige sententien der Consistorie, onder welcke sij woonen, ende over henlieden gepronuncieert zijn te appelleren tot het Colloquium, soo ist dat de broederen verclaeren, dat tot dien eynde, ook mede onder alle andere in het voorgaende tsamengespreck verhaelt, het *Colloquium is ingestelt op dat private broederen* dese vrijheit hebben van te *appelleren*, soo sij achten hen ongelijck gedaen te zijne, ende sij geen oorsaeke zouden nemen om tegen huerlieder ordinaire dienaeren te murmureren.

4. Op het aengeven dat verscheiden *gemeenten van over zee grooten noot hebben van kerckendienaren*, is goet bevonden, dewijle wij al verbonden staen tot der Kercke Christi in onsen vaderlandt, dat elc der Gedeputeerde alhier uut naeme der versamelinge sijn Consistorie zal aengeven, dat se daer toe versocht zijnde uutscicke [1]) zoo veel Dienaers alsse vermach voor eenen tijt, soo verre haerlieden gemeinte eenichsins can door proponenten oft andersins voorsien ende bedient worden. pag. 84.

5. Overmidts sommige broederen sonder onderscheet gewoone zijn haerlieder *kinderen namen* te geven, soo ist dat de broederen daer op geraetslaegt hebbende bevinden, dat men in deesen deele groote voorsichticheit behoorde te gebruucken, ende de ouderen te vermaenen dat se hen van alle naemen, die eigentlic God, den Ingelen of den heidenschen afgoden toebehooren ende dragen, soo veel mogelic is onthouden sullen.

Particuliere vraghen.

1. Op een vraghe van die van Santwhich bij geschrijfte aengegeven, namelick hoe verre *de Diaconen gericht* [2]) *zijn in de overbliuende goederen der gener welcker sij uutgedeelt hebben*, ende hoe verre andere broeders gericht zijn in de selve

1) uitzende. 2) rechthebbende.

Digitized by Google

overblivende goederen, naer dien sij sulcken broeder ooc met leeninge bijgestaen hebben. Hier is op geantwoordt dat de Diaconen niet gericht sijn in het sterfhuus van eenige broeders oft susters, dewelcke sij handtreikinge gedaen hebben in der noot sonder de schuldenaers aen te sien, maer dat de gene die den aermen broeder met leeninge bijgestaen hebben, moeten selve met de overblivende goederen betaelt zijn.

2. Op het aengeven van *de noot der kercken tot Maidstone* de broederen met elcanderen alle middelen overleit hebbende, connen niet gesien dat daer eenige hulpe voor desen tijt te verwachten zij, door den grooten last ende verhuusinge die nu in den ghemeinten alhier apparent is.

3. Uut sekere brieven, getoont an den Colloquio van de ghemeente van Dover, geschreven an de broederen van Londen den 17 Septembris ende 19 Octob. 1576, seker swaricheit verstaende, hoewel wij gerne gewilt hadden dat
pag. 85. beide partien hier ordentlic verscheenen hadden: nochtans sulcx nu niet zijnde ende met elcanderen gesproken hebbende, soo hebben de broederen goet gevonden, an de broeders van *Dover* te schriven ende hen te verclaeren, dat wij ons grootelicx beclagen dat se niet alleenlick gedaen hebben, *in 'tfaict der interest*, twelk wij niet connen approbeeren, ten zij datse verclaringe comen gedoen tot huerlieden defensie binnen dese ses navolgende weken na deser, ende dat voor de broederen van Londen, die om het selve te anhooren ende te eyndigen bij het Colloquium geautoriseert zijn, — maer ooc van onbehoorlick gedaen te hebben met opentlick te seggen, dat se huer daet aengericht hebben met aduijs van andere kercken, niet sonder groote vercortinge onser aller ende groote argenisse. Derhalfven de broederen van Dover begeert werden met haere partie te vereenigen ende sulcke vlecke van hen ende andere te weren, op dat wij niet gedwongen zijn daer andersins in te voorsiene.

4. Het versouck van Adrianus Obry, achtervolgende

Digitized by Google

het andienen tot de kercken in de brieven der beschrivinge gedaen, is dat hij begeert zijn saeke tegen de Consistorie van Santwich van den Colloquio aengehoort te hebben ende geoordeelt te zijne, oft andersins acte te hebben sijnder presentatie.

De broederen op het versouck van Adrianus Obry antwoorden, dat se gerne gesien hadden dat beide partien tegenwoordich geweest waeren, om de swaricheit tusschen hen beiden te anhooren ende te oordeelen, maer overmidts *d'eene partie absent is* ende reeden voorwenden mocht van 't appel in twijfel te brenghen, soo connen de broeders des Colloquiums *daer in niet handelen*, dan stellen dat selve uut tot den naesten Colloquium, tegen het welcke beide partien ordentlic ende bij tijde haere saeke aengegeven hebbende, sullen verschijnen om die te laeten eyndigen; soo niet, soo sullen de broederen met de gene die in gebreke blijft sonder wettelicken noot, handelen naer haer schuldige plicht. pag. 36.

Aengaende de plaetse ende tijt des naesten Colloquiums is voor goet aenghesien, dat het naeste Colloquium gehouden sal worden tot Londen door des Heeren genade den acht en twijntichsten dach van Mey naestcommende, in den iaere dusent vijf hondert ende acht en tseventich, ende dat alle swaricheden, soo daer eenige sijn, inde beschrivinge der ghemeente sullen aengegeven werden, achtervolgende de forme in het laetste Colloquio beslooten.

Dit is aldus gedaen, eendrachtelick verhandelt ende beslooten met gemeene consente ende verwillinge der onderschreven Gedeputeerde, den xxiiii Mey als boven.

Theodorus Montanus, ad hanc actionem designatus Preses.
Carolus Rijckewaert, electus scriba.
Adrianus Obrius, nomine ecclesiæ Maidtstoniensis.
Jacobus Regius, nomine ecclesiæ Belgio Londinensis. pag. 37.

Digitized by Google

IV. COLLOQUIUM oft TSAMEN GESPRECK der Nederduytscher Ghemeinten binnen desen Coninerijcke, het welcke door verschrijvinghe der kercken van Londen ter selver plaetse is aengevanghen geweest den xiii May A° XV° acht ende tzeventich. Praeside D. Gottfrido Wingio, Ecclesiæ Londinensis Verbi Dei Ministro, & Rolando Carpentario, seniore Sandvicensi, Scriba.

Volghen de sommarien der briefven van sendynghe die van elcke kercke int bysonder overgheleit zijn.

Van weghen der kercke van Colchester sijn ghecommitteert ende gheautoriseert tot dit teghenwoordich Colloquium Theodorus Montanus, Dienaer des Woordts, ende Franchois Verespt, Ouderlynck der selver kercke, met volle macht omme in alles te handelen dat tot ghemeenen welstandt ende stichtynghe bevonden wert dienstich te wesen.

Van weghen der ghemeente van Sandwijche sijn ghecommitteert ende gheautoriseert Ysbrandus Trabius, Dienaer des Woorts, ende Roland de Carpentier, Ouderlynck der selver ghemeente, omme te handelen van alle sulcx als tot ghemeener opbouwynghe des Rycx Jesu Christi hier oft in onsen vaederlande dienstich bevonden wert, alles
pag. 88. sonder preiuditie onser overghesettede.

Van weghe der kercke van Londen sijn bestemt ende gheautorizeret Gottfridus Wingius, Dienaer des Woorts, ende Joannes Rotarius, wiens absentie gesuppleert wert door Joannes van Roo, beyde Ouderlynghen der selver kercke ende met macht om te handelen als vooren.

De kercke van *Nordwycke excuseert haer absentie* van weghen dat sij, maer één minister hebbende, soo haest ter deser tijt alhier niet compareren conde, verclaerende met

Digitized by Google

eenen dat sij blijven bij haer resolutie die sij over een jaer den Colloquio te Colchester aendienden, mitsgaeders andere redenen breeder in hun briefven verhaelt, welcke *redenen* de broederen achten *ongrondich* te sijne ende inpertinent, de selve hun briefven wesende van daten d'eene van de xxi Aprilis 1578 ende d'ander van den tweetsten May 1578.

De ghemeente van *Maidestone* heeft haer voor dese tijt met briefven *gheexcuseert* van weghe dat sij gheen dienaer des Woorts heeft ende niet machtich is de costen des reisens te supporteren, *maer submitteren* hun nochtans in tghene datter in desen Colloquio besloten wert.

De ghemeente van *Dover excuseert* haar absentie met briefven, inhoudende haer onvermoghen ende gants cley- Dover.
nicheit, voor dese tijt hier gevaerlick, *submitterende* int oordeel ende besluyt des teghenwoordighen Colloquiums.

Een vraeghe voortghestelt: of dese vergaderynghe *voor* pag. 89.
een Colloquium te houden zij, *sommighe kercken absent* zijnde? — is gheresolveert, dat, dewijle alle behoorelicheiden gheobserveert zijn, die totter beroupynghe sulckes Colloquiums dienen, achtervolghende d'eerste ende naervolghende submissien der Colloquien der Nederduytsche kercken, in desen Conincrijcke tot nu toe gehouden sonder wettelicke aflaetynghe, ende dat de naeblijvynghe van sommighe niet en behoort naedeelich te sijne den anderen, die goetwillich met moeite ende costen verschenen zijn, — dat dan dese vergaderynghe voor een *wettelick* Colloquium gehouden zal worden.

Hiernae was ghelesen den brief, commende van de *Classis der kercken van Zuydt- ende Noordt-Hollandt* ende van *Walcheren*, van datum xxvi Februarij, die te Londen eerst ontfanghen was den 24 Aprilis (waerom de tijt des voor bestemden Colloquiums aldus vercort was), inhoudende d'oproepynghe der kercken onser taele in desen rijcke, dat sij souden over een draeghen [1]) *een Dienaer ende Ouderlynck*

1) *overeenkomen, met gemeen overleg besluiten.*

Digitized by Google

oft twee dienaers des woorts *te Dordrecht te schicken*, alwaer door des Heeren ghenade ghehouden sal wesen het *Nationale Synodus* der kercken onser taele, op den eersten Junij naestcommende. Waerop de broederen gheraeden
pag. 40. ghevonden hebben eenen dienaer des Woorts ende een ouderlynck uyt naeme deses Colloquiums te deputeren, omme aldaer ten ghestelden daeghe in de Synode te verschijnen. Daertoe sijn vercoren Ysbrandus Trabius, Dienaer van Sandwijche ende een Ouderlynck, die de kercke van Londen uyt haer Consistorie verkiesen sal, met naemen Jan van Roo.

Naer dese verkiesynghe sijn ghelesen d'acten des laetsten Colloquij, gehouden te Colchester over een jaer. Item d'acten des Synode van Embden ende des Provincialen van Dordrecht. Daerop de broederen deses Colloquiums naer 't wel scheen ghenoteert ende tot instructie haerder ghesanten naer den Synode dusdanighe anmerkynghe ghedaen hebben:

Alvooren op het *Synode van Embden.*

Of niet stichtelick waere eenerley Confessie des gheloofs? — is goet ghevonden te laeten bij het 2e articule des Embdesschen Synode; begheren, dat het nae inhoudt des sevensten arle van Embden mocht gheeffectueert worden.

Aengaende het vijfte articule begheren de broederen, dat het gheremitteert zij tot den 2den arle van Dordrecht.

Angaende het 6de arle: de broeders houden hun tot nu toe an het 4e van Dordrecht.

pag. 41. Angaende het 13e art. van Embden ende (12e van) Dordrecht refereren de broeders tot het ghene dat alderstichtelicst ende noodtlicxt nae gheleghentheit der plaetse in den Synode nationale bevonden sal worden, desghelijck ooc van het 14e van Embden ende het 17e van Dordrecht.

Angaende het 15e van Embden ende het 31e van Dor-

Digitized by Google

drecht vynden de broeders de mynste veranderynghe de profytelijckste, sonder nochtans de ghewoonste oft noot van ander kerken te willen preiudicieren.

Angaende het 20e van Embden, de broeders achten het stichtich dat het blijve bij den besluyte des 64e arle van Dordrecht: soo nochtans daer eenighe bequaeme woorden tot versoetynghe in de stipulatie, tot den ghetuyghen ghedaen, ghevonden conden wesen, stellen dat selve tot goetvynden des Synodi.

Angaende het 21e arle van Embden ende het 76e van Dordrecht, de broeders achten het sitten stichtelicxt ende dat men het sonder noot niet behoorde nae te laeten, maer veel meer in te voeren, daer het bequaemelick can gheschieden.

Op het 23e van Embden, de broeders achten dat het sekerste waer, om veel inconuenienten voor te commen, dat de huwelijksche beloften geschieden mochten *voor de* Consistorien, daer sulcx sonder preiudicie des Magistraets geschieden kan.

Op de particuliere vraeghen der voorg. Synode van Embden.

Op de 3e vraeghe van Embden ende de 2e in de Synode van Dordrecht vynden wij seer diensteliek te sijne, dat de predicanten overal vermaent worden, int lesen der bibels neerstich anmerckynghe te willen doen op de oversettynghen derselve, ende waer sij daer inne vynden yets noodich te verbeteren, dat sij sulcx anteeckenen, om ter gheleghener tijt an te brengen an de ghenen dien d'overstellynghe belast sal sijn. pag. 42.

Op de 16e vraeghe des Embdischen Synodi, die als daer onbeantwoort gherefereert was tot de naeste tsamencompste, sijn wij van ghevoelen dat ettelicke sonden, daer inne ghespecifieert van hun natuere weghe publick sijn,

Digitized by Google

dewijle sij hun van selfs metter tijt openbaeren, als (door) trauwen, kynderdoopen, pardon haelen, maer andere dewelcke connende er dadelick ghebetert worden, eer sij in openbaer commen, van anderen ansien [1]) moghen ghehouden worden, nae ommestandicheden der zaecken, daervan de Consistorien oordeelen sullen.

Op het *Synode van Dordrecht.*

Op het 23e arle van Dordrecht, de broeders achten dat het public vasten ende bidden, soo wel int verkiesen der Dienaeren des Woorts als der Ouderlynghen ende Diaconen wel behoort onderhouden te worden, daer gheen ghewichtighe particuliere redenen te contrarie sijn.

Angaende het 28e arle de broeders hebben haeren Ghedeputeerden te handt ghestelt seker discours ende redenen annopende de verkiesynghen, die van de Synode sullen
pag. 44. moghen gheconsidereert wesen.

Op het $^{42}/_{43}$e arle, de broeders achten stichtelick te sijne, dat men in de ghemeine bekentenisse der sonden des Sondaeghs voor de voornoensche predicatie eenerley forme houde, diesghelijcx ook in de ghebeden omtrent de bedienynghe des Doops, des Avontmaels ende des huwelicx; dan angaende die andere ghebeden naer de predicatie, voor die alghemeene nooden der kercke, achten niet noodich te sijne dat men den gheest der ghebeden an zeker forme verbynde.

op het $^{43}/_{45}$e arle achten wij dat gheraetsaem waere, dat D. Petrus Dathenus ter eerster gheleghentheit wilde op hem nemen die selve Psalmen te oversien ende te verbeteren, daert van noode soude moghen sijn.

Op het $^{46}/_{48}$e arle achten de broeders stichtelicke, dat de huwelicken nae de predicatien t'samen ghesproken werden.

Op het $^{53}/_{55}$e arle stemmen wij met het besluyt der Synode

---

1) van anderen aard.

Digitized by Google

van Dordrecht, soo veel de feestdaeghen der verstorven heilighen angaet: maer angaende de feestdaeghen Christi als sijner Gheboorte, Paeschen, Pynster ende dierghelijcke, achten wij sonder swaericheit te moghen onderhouden wesen ende onnoodich af te schaffen. pag. 44.

Angaende de $^{54}/_{56}$e artic^{le}, die achten wij voor goet; alleyn achten wij onnodich 't volk te vermaenen in den tempel te blijven tusschen de predicatien; achten ooc dat bequaemer waere weckelicke daeghen [1]) tot vasten- ende biddaeghen te heylighen, dan den Sondach daertoe te ghebruycken, ten waere uyt gants drynghenden oorsaecken.

Angaende den $^{66}/_{68}$e ar^{le} staet de nieuwe forme des doops te besien.

Op den 80e ar^{le} achten wij alderstichtelicxt te sijne, dat men des namiddaghs, als het Nachtmael ghehouden sal sijn, de predicatie op den Catechismum naelaeten sal ende in stede van die nemen eenen bequaemen text, dienende tot den handel des Avontmaels, iae 't ooc seer stichten soude, dat men in de weeckelicke predicatie voor het Avontmael van dier materie leerde tot beter voorbereidynghe.

Op de particuliere vraeghen van de synode van Dordrecht.

Angaende de antwoort op de 19e vraeghe, soo achten wij niet dat een Dienaer des Woorts door bevel des Magistraets soude moghen doen tghene dat nootwendelick besloten can worden te strijden teghen Godes Woort, maer in sulcken ghevallen men God meer moet gehoorsaem sijn pag. 45. dan de menschen.

Volghen de particuliere stucken verhandelt in desen teghenwoordighen Colloquio.

Op de eerste vraeghe van die van over See gheschreven

---

1) weekdagen.

Digitized by Google

an die van Sandwijche ende soo voorts, den Colloquio anghedient, is besloten die selve nae inhoudt des eersten Colloquij te brenghen anden nationalen Synodum.

Op de tweede vraeghe van ontijdighe appellatien, dewijle die saecke van appelleren oft gheappelleert te wordene allen ghemeen int generale angaen mach, hebben de broeders goet ghevonden die te refereren totten nationalen Synodum.

Op de vraeghe van die van Sandwijche onder den naem van Titio van valsicheit, in sijne baeije [1]) beganghen, voorghestelt, hebben de broeders des Colloquiums (vertrocken sijnde de Ghedeputeerde van Sandwijche) voor goet ghevonden voor dese teghenwoordighe tijt, uyt seker ghewichpag. 46. tighe redenen, gheen andwoort te gheven, dan die te (ond. Colloq. IV. p. 54). reserveeren tot een ander tijt.

Op de eerste vraeghe van die van Colchester of de *beschuldynghe teghens een Dienaer*, *Ouderlinck oft Diacon* int uytvoeren des lasts sijnes dienstes an private personen een, twee oft drie in private plaetse ghedaen, voor een openbaere soude te houden zijn? — antwoorden de broeders dat de personen teghens denwelcke ghesondicht wort eigentlic de sonde niet public maecken.

Op de 2e vraeghe van die van Colchester of 2 Dienaers van een Collegie, het sij de Ouderlynghen oft Diaconen, tot een persoon ghesonden sijnde, om met hem over eenighe stucken te handelen, ende die selve persoon eenighe beschuldeghynghe voortbrenghende teghen hen, haeren dienst belanghende, of die selve tsij Ouderlynghen oft Diaconen schuldich sijn de trappen der vermaenynghe teghen soodaniche personen te ghebruycken, oft dat hij die selve beschuldeghynghe in de Consistorie sal sullen moghen anbrenghen? — is goet ghevonden die te reserveren tot de (ond. p. 55). naeste versamelynghe deses Colloquiums.

---

1) baai. In dit artikel werd te Sandwich door gevluchte Nederlanders veel gewerkt en gehandeld.

Digitized by Google

Of gheraeden sij dat woort: Godes, des Vaders, in de *forme des Doops* te ghebruycken, naedien dat in de forme des Doops, bij Matlheum beschreven, het alsoo niet vervaet en wort? — is goet ghevonden dat den Synodo int bedencken te gheven. pag. 47.

Verthoonde Anseel Bonne, lidtmaet der kercke van Sandwijche, als *appellant teghens een sententie der Consistorie* van Sandwijche gegeven den 24n Octobris lestleden, d'oorsaecke sijnes appels te wesen, dat hem docht hij niet gehoudet was de dierne te daeghen, ghelijc hem opgheleit was, anghesen dat se op hoerderei bevonden was ende dat hem ooc onmoghelick was deselve sententie te volbrenghen, niet wetende op hondert mijl weeghs waer de dierne te vynden was. Waerop tot antwoorde de broeders van Sandwijche thoonden de sententie, in haeren Consistorie-bouck gheschreven, die in Anseels presentie tweemael ghelesen wierde. ende hem ghevraecht of dat de sententie was waervan hij appelleerde, dwelc hij niet en loochende, maer nochtans onbillic achtede om sijne gheallegeerde redenen. Ende de broeders van Sandwijche persisteerden haer sententie te houden voor goet, ende sonder juste causse gheappelleert, te meer dat sij (als ooc bij den Consistoriebouck blijckt onder datum 16en Januarij lestleden) hem angheboden hadden hulpe en bijstant te doen int vervoorderen desghenen hem opgheleit was ende hij nochtans (also hij ooc selve bekent) niet daerin ghedaen en heeft uyt oorsaecke te vooren bij hem gheallegeert, — is daerop bij 't Colloqium gheaviseert ende gheantwoort, dat de *voorn. sententie goet van weerden* ende niet onbillic bevonden wort, ende dat hij Anseel gehouden is die selve alsnoch nae sijnen vermoghen nae te commen ende onbehoorlick sonder fundament oft juste causse gheappelleert ende te volbrenghen gheweighert heeft. Biddende nochtans den pag. 48. voorseiden broederen van Sandwijche, dat se volghende haer eerste anbiedynghe hem als noch willen behulpsaem sijn om d'eynde der saecken te vervoorderen.

Digitized by Google

De broederen van Sandwijche presenterende haer selven bereit om te verantwoorden een seker *appel* van Jan Camphen anghedient *an de Consistorie van Londen* teghens de Consistorie van Sandwijche, als blijct bij zeeker briefven van den selven Camphen an hen gheschreven van datum des 15^{en} Februarij laestleden ende van hem ontfangen den 9 Martij daernaer. De broederen des Colloquij, op de presentatie der broederen van Santwijche aduys ghenomen, hebben voor goet anghesien, dat overmits dat Jan Camphen appellant niet verschenen en is, daer in voor desen tijt niet te handelen, maer dese saecke uyt te stellen tot ten naesten Colloquio, teghens hetwelcke ordentlicke ende bij tijde hem sal de wete ghedaen werden, omme aldaer te verschijnen ende sijne saecke te vervolghen, soo sij niet middeler tijt met elckanderen accorderen, ende inghevalle hij nae soodanighe informatie ten ghestelden daeghe niet verschijnt, soo sal de saecke gehandelt worden na discretie des Colloquiums.

(ond. p. 54, 70.)

Angaende het verschil door Adrianum Obry in den laetsten Colloquio angegeven, is gheeyndighet, achtervolghende het schrijven van de Consistorie van Santwijche an die van Londen hieraf te vooren ghedaen.

pag. 49. (vor. p. 36.)

Is gehandelt over de twee briefven van Noordwijche te vooren ghementioneert wat daer best inne ghedaen waere, ende is goetghevonden daerop op het alderbescheidenlickste te antwoorden, daervan de minuten onder d'acten van den Colloquio rustet.

Ten laetsten is besloten dat men desen *Colloquium* sal blijven *continuerende*, ende niet naelaeten soo langhe als moghelic is: dan soo veel angaet de tijt ende forme der beschrijvinghe van dien, sal daervan ghesproken werden ten eersten wederkeeren der ghesandten van de Synode van Dordrecht; ende sal dit teghenwoordich Colloquium door des Heeren ghenaede volvoert worden te Londen ten eersten bequaemen tijden naer de wedercompste der ghe-

Digitized by Google

sandten, door verschrijvynghe, den broederen van Londen te doene opgheleit.

Dit is aldus eendrachtelick verhandelt ende besloten met consente ende ghemeiner verwilleghyngh der onderstaende ghedeputeerden broederen ende gheeyndicht op den 16 May 1578.

Gottfridus Wingius ad hanc actionem delectus Praeses.
Rolandus Carpentarius ad hanc actionem delectus Scriba.
Ysbrandus Trabius Frisius Verbi Dei minister.
Theodorus Montanus in Ecclesia Colchestriensi Verbi minister. pag. 50.

Volgens het besluyt ghemaect van de broeders, in het laeste Colloquij aengevangen ende begonnen den 13sten Mey 1578 tot Londen, door de beschrijvynghe der selfde kercke, wien het last opgheleit was de bijeencompste ende oproepynghe te doene, alwaer de brds. tzaemen vergadert hebben gehandelt van alzulcke poincten ende stucken als henlieden voortghestelt ende ingebrocht zijn gheweest. De welcke zij niet alle hebben connen afhandelen, maer de reste ghelaten ende opgheschorst den 16sten Mey 1578 totter tijt ende stont dat daer toe meer oorsaecke der versaemelynghe zoude ghegeven werden; ende inzonderheit dewijle dat de brds. van over Zee een zeker voorneemen ende besluyt ghemaect hadden om een generael Synode te houden tot Dordrecht, oock an de kercken te dezen conincrijcke een beschrijvynghe hadden ghedaen, ende verzocht datter ettelijcke zouden uit dese kercken ghesonden werden tot haerlieder Synode, welck verzouck naer

Digitized by Google

gevolcht ende twee brds. ghesonden zijn gheweest, om met henlieden te handelen in alles wat ten nut ende profijt der Kercke Godes in onsen vaderlande zoude moghen wesen. Hetzelveghe ghedaen ende alse door Godes ghenaede wederghekeert zijn, daer ut de brds. ende andere meer oorsaecken hebben, om het begonnen ende verrestend [1]) wercke te volenden zo veel moghelijck is, oock te verstaen van den handel, in den Synode ghehouden tot eendracht, welcke utgestelde ende resterende poincten alsnu verhandelt zijn gheweest, in der voughe ende manieren als hier
pag. 51. naer volght:

Item zo zijn te Londen tzaemen ghecomen op den 10sten Septembris 1578 van Santwijch Isebrandus Trabius, Dienaer des Woordts, met hem Jan Beaugrant, Ouderlynck dier kercke.

Van Colchester zijn ghecomen Mr. Theodorus van den Berghe, Dienaer des woordts, met hem Franchois van der Espe, Ouderlynck aldaer.

Van Londen zijn totter versamelynghe bestelt Godefridus Wingius Dienaer des woordts aldaer, met hem Johannes Radermaker. Item Jan van Roo, om in de absentie van Radermaker te suppleeren, om te continueeren het Colloquium lest alhier afghelaten den 16sten Mey 1578 lestleede, ende zijn vergadert ut cracht van haerlieder commissien alsnu weder omme bevestiget bij die van Santwijch, met haeren nieuwen credietbrief ende nieuwe instructie van date des 7sten Septembris, en die van Colchester met brief des 9sten des zelven, ende die van Londen met haerder Raedes tegenwoordicheyt.

Verthoonde Br. Isebrandus ende Jan van Roo haere sendynghe tot den Synode nacionael te Dort volbracht te hebben, die aldaer ghehouden is, luydende heurder acte derselver, van den 3den Junij begonnen, ende vollent den 18sten der selver maent laestleden, waeraf zij *copie auten-*

1) overgebleven.

Digitized by Google

tycke des Synodi medebrochten, dewelcke ghelesen wierden tot aen de particuliere questien; verthoonden oock dat de conditien, in haerlieder credentiebriefven vervaet, gheapprobeert waeren: thoonen daer af acte des Synodi.

Wierden voort utgheleesen de acten des voornoemden Synodi ende particuliere vraeghen, ende ten eynde ghevraecht, wat wij te doen oft te zegghen moghen hebben op 'tgene dat in de Synode besloten is, om 'tzelve te moeten ofte behooren te volgen. pag. 52.

Antwoorde. Wij approbeeren de besluyten ende antwoorden des Synodi, naer het inhoudt der verseyde acten zo veel de Nederlantsche ghemeenten aengaet, die alreede over Zee zijn, alwaer hetzelve behoort onderhouden ende ghevolcht te werden, oock van degenen die van ons daer gaen zullen, totter tijt dat van de volgende Synode anders in eenigen deele zal goet bevonden werden, maer *zo veel aengaet onze Nederduytsche ghemeenten, hier in Engelant gheleghen, blijven wij bij onse besluyten in onse voorgaende Colloquijs ghemaeckt*, ende de exceptie, der Synode van onsen ghesanten laetst aenghedient, ende oock van dezelve aenghenomen; zo nochtans dat wij ons geerne oock alhier willen conformeren der ordonnancie des Synodi *in 'tgene daer wij het zouden behooren ende vermoghen te veranderen sonder preiudicie der authoriteit onser overghestelde Superintendenten.*

Voorder achtervolghens het inhoudt van de 21ste vraeghe, voorghestelt in het Synodus, ghehouden te Dordrecht laestleden, is aldaer besloten gheweest, dat men een historie *der Nederlantsche Gheschiedenissen* beschrijven zoude, ende dat daertoe bestemt is den Heere van St. Aldegonde, ende overmidts dat tot dien fyne besloten is, dat alle dienaeren alle ghewichtighe zaecken, die van de voorleeden vrijheyt af gheschiet zijn, neerstelijcken opteekenen zouden, zo verre zij zeker kennisse daer van hebben, ende de zelve in haerlieder Classische versamelinghe brenghen ende alzo

Digitized by Google

voort ghelijc men in den vernoemdem artykel des vernoemden Synodi zien mach, — so is alhier in desen Colloquio gheoordineert ende daer toe bestemt Dne *Johan Raedemaker*, an den welcken alle Consistorien deses Conynckrijcx oversenden zullen alle ghewichtige zaeken, daer zij zeeker kennisse van hebben, met alle circonstantien derzelve, om alzo dezelve tzaemen ghebrachte stucken voort over te zenden an de kercke van Hantwerpen, teghen den tijt die
pag. 58. daertoe in het vernoemde aertykel bestemt es.

Op het derde stuck in de particuliere vraeghen des lesten Colloquij van Titij baeijen, bij die van Santwijch voorghestelt ende tot een ander tijt te resolveren utghestelt, nu wederomme voorghestelt, is gheantwoordt, dewijle het gheschieden can, dat *valscheit gheschiet* zal zijn *aen Titij baeijen* sonder zijnen weten, raet oft voorneemen, ende kerckelijcke discipline alleene strect over de consciencie, daer de waerheyt bekent ofte overtuycht is, dewijle Titius noch overtuycht is nochte bekent eenighe sulcke valscheit ghedaen, bestelt oft voorghenomen te hebben, dat hem geen consciencie-boete ofte kerckelijcke straffe en can opgheleit worden, al is 't zo dat hem de politycke Overheyt nae politycke wetten ghestraft heeft, dwelck niet en strijdt jeghens d'antwoordde des Colloquij.

(boven colloq. II. p. 24.) In Maijo 1576 is op de derde vraeghe der broederen van Santwijch ghesecht, dat zulcke persoonen, die door politycke gouverneurs ofte mannen openbaer ende wettelijcken ghecommdemneert zijn van voorghenoomen *werckelijcke valschheit*, daerover openbaerlijck haere schult moeten bekennen, dewijle [1]) sulcx niet te verstaen en is dan van zulcke persoonen, die het feit bekent hebben of daervan overtuycht zijn.

Item de broeders van Santwijch gaven wederomme an, dat zij volveerdich waeren, haer te verantwoorden teghen het appeel van *Jan Camphen*, in d'acte van Maije lestleeden

1) terwijl.

Digitized by Google

ghementioneert, so verre de br^ds jeghenwoordich goet vonden daeraf te handelen. Wierd gheresolueert, dewijle Jan Camphen absent is, ende het oock voorts noch bestaet in mate als in Maije laestleeden, dat oock door cortheit des tijts deser versamelinghe hij niet en heeft connen gheadverteert ende beroepen worden om te verschijnen, so sal men laeten berusten bij het besluyt van Maije lestleeden; — bidden hier en tusschen de br^ds van Santwijch, dat zij willen alle middelen ghebruycken, om het met de meeste soeticheyt met hem te maeken, zo verre het moghelijck is, opdat hij onverhindert mochte sijn in den oest [1]) des Heeren over Zee te aerbeiden. pag. 54.

De br^ds van Colchester versochten wederomme antwoordt op haere tweede vraeghe, den Colloquio in Maije lest voorghedraghen, ende is de vraghe beter verclaert in de maeniere als volcht. Zeekere twee diaekenen uyt haerder Collegie ghesonden tot eenen broeder, om met hem te handelen van zulcx als haerlieder dienst aengaet, zijn van denzelven beschuldicht gheweest alsdoen [2]) met beschuldinghe, tenderende tot laste des gantsches dienstes der diaekenschap. Is de vraeghe of zulcke twee diaekenen vermogten sulcke *beschuldinghe* der Consistorie aen te geeven, sonder alvooren ghevolcht te hebben de behoorlijcke trappe der particuliere vermaenynghen ende of de Consistorie de clachten, alzo ghedaen, mach aenneemen. (boven p. 47.)

Antwoorde. De twee diaekenen, die in voeghe verseyt de beschuldinghe ghehoort hebben, moghen dezelve wel haerder Collegie der diaekenen aengeeven, maer niet der Collegie der ouderlinghen, totter tijt toe, dat de broeder uyt naeme der diaekenen vermaent zij, naer de trappen der disciplyne ende onboetveerdich bevonden worde. Wel verstaende deese trappen ghevolcht te worden, wanneer de vermaende b^r de twee diaekenen niet en hoort,

1) oogst. 2) toen, bij die gelegenheid.

Digitized by Google

dat hij zal voor een Collegie der diaekenen gheroepen ende aldaer vermaent worden, ende zo hij de gantsche Collegie der diaekenen niet en hoort, zal sonder voorder procedure aen de ouderlinghen aenghebrocht worden.

Item de br^ds van Colchester vraeghen, of men in de ghemeente ontfanghen zal, ende in wat voeghen, *de vrauwspersoone*, van geender ghemeente zijnde, die *met eenen anderen man langhen tijt haeren wettelijcken man verlaten*,
pag. 55. in overspel gheseten ende kynderen bij hem ghewonnen heeft, ende naerderhant van den overspeelder ghescheiden, alsnu met groote viericheit begeert in de ghemeente toeghelaten te worden, te kennen geevende dat haeren wettelijcken man in de oorlooghe ghebleuen zoude zijn, nochtans sonder bewijs.

Antwoorde. So dat men de vrauwe vermaenen zal, alle neersticheit te doen die hier moghelijcke is, om te weeten of haeren man noch leeft, ende hij leevende, dat se voorder beneerstighe zo veele moghelijcken is, om met hem te versoenen; ende soo wanneer zij ghenouchsaam bewijs brenghen zal, datse haer hierin te vollen ghequeeten heeft, midts oock ghetuyghenisse van haer boetveerdicheit ende stichtich leeven sissent[1]) den tijt dat zij den boel[2]) verlaeten heeft, zo sal men se moghen aenneemen met consent der ghemeente, aan welcke men alvoren zal haere boetveerdicheit opentlijcke voorstellen.

Ten anderen is ghevraecht van die van Colchester: een manspersoon, sijn *eewijf*[3]) *verlaten hebbende om overspel*, an haer bevonden (zo hij zeght ende eenighe ghetuyghenesse van gheschrifte daer af thoont), ende nu bij een ander sittende in forme van huwelijcke, seggende dat hij met licencie des Bisschops van Londen met haer getraut is, — op deese allegacien te Haestet[4]) in de ghemeente

---

1) sedert. 2) overspeler. 3) echte vrouw.
4) Halstead, waar Nederlandsche baai-fabrikanten woonden.

Digitized by Google

aenghenomen sijnde, ende ghetuyghenisse van daer bringhende, begheert nu te Colchester in de ghemeente aenghenomen te worden. Vraeghe te vernemen, of men hem aenneemen zal ofte niet.

Hier op is gheantwoort, dat ten zij dat den man waer af questie is, doet blijcken dat hij wettelijcke ghescheiden is van zijne eerste huysvrouwe, eer dat hij een ander ghetrauwet heeft, so en behoort hij tot der ghemeente niet toeghelaten te worden.

Item de broeders van Colchester begheerden, midts dat D. Theodorus[1]) naer Vlaenderen beroupen was, zo dat de ghemeente van Colchester als nu onvoorsien was van pag. 56.
eenen Dienaere, dat men henlieden wilde helpen, dat dezelve ghemeente van eenen Dienaer mochte voorsien worden.

Op het verzoeck van die van Colchester, om eenen Dienaer des Woordts, is gheantwoordt, dat de broeders van Santwijch haer beste doen zullen bij eenighe van de bequaemste, die bij hen zijn, te persuadeeren op beroupynghe dier van Colchester, om die zelve naer te volgen.

Vraeghden die van Colchester voorder, indien bij die van Santwijch niemant te beweeghen en waere om den dienst aen te neemen, of dan den *Ouderlinc* zal toeghelaten zijn den dienst des *Woords ende den Doope te bedienen*, of in wat manieren dat best daerin mach versien worden. Was raetsaem ghevonden, dat die ghemeente van Colchester ende oock andere ghemeenten alhier, in den hooghen tegenwoordighen noot der Nederlanden om die niet te verlaten, in haer gebreck van de ordinaere Dienaers ofte in andere ghelijcke nooden zal moghen den bequaemsten persoon, die in de ghemeente is, beweegen den dienst des Woordts ende der Sacramenten waer te neemen, om die te bedienen naer zijn vermoghen, met voorgaende bewillegynghe der ghemeente, zo nochtans dat oft gheschiede dat de ordi-

1) van den Berghe.

Digitized by Google

naere Dienaer weder quaeme, hij in zijn plaetse treeden zal als te vooren, ende deesen ghesubstitueerden persoon zal alsdan afstaen, ende nochtans in zulcken graet ghehouden worden, dat in toevallende noot hij altoos voor eenen Dienaer zal moghen ghebruyckt worden. Maer insonderheit zo hij bequaem in de oeffenynge bevonden wordt, zal ghehouden zijn hem des diensts niet te ontrecken dies versocht zijnde, so nochtans dat hij behoorlijcke van de ghemeente versorghet worde, die zijnes dienstes ghebruycken zal.

Item verscheenen op versoeck des Colloquij *Adriaen Sebastiaense*, Dienaer des Woordts, ende *Pieter van Merre*, pag. 57. Ouderlynck der *ghemeente van Haested.*

Was hunlieden verthoont, dat ons versoeck aen henlieden niet en was ut eenige eminentie van eenighe overhandt ofte superintendentie over haerlieder ghemeente ofte persoonen, maer alleen ut goetwillicheit ende vriendelijcke meeninghe, om te weeten den stant haerder ghemeenten, hoe dezelve bestaet ende hoe hij Adriaen aldaer in dienste ghekomen is, opdat de waerheit bekent zijnde, sinistere gheruchten gheweeret, ende haere gherechticheit met onse hulpe naer onse vermoghen verdeedighet mochte worden. Hierop heeft Adrianus ghetoont zeeker attestacie der ghemeente van Noortwijch, onder den zeeghel derzelver, onderteekent hij Michael Paneel, Dienaer des Woordts derzelver ghemeente, bij laste ende ut der naeme der Consistorie, van date des 2den Septembris 1577, waerbij bleeck dat dezelve Adrianus een vroom broeder was, die hem aldaer in der excercitie der propositien gheoeffent hadde ontrent den tijt van zes jaeren, ende hem alzo ghedraeghen ende in der leere bevonden, dat hem naer behoorlijcke examinatie bevonden hadden bequaeme te weesen totten publycken dienst des Woordts, ende dat hij ordentlijcke beroupen was van den brds der ghemeente van Haestet, waertoe zij hem admitteerden ende naer christelijcke ordeninghen daertoe utsonden, biddende dat hij

Digitized by Google

met behoorlijcke eere, alst den sodaenighe betaempt, ontfanghen worde. Verclaerde voorder Adriaen verseit,[1]) dat hij beruchticht[2]) hadde gheweest bij eenighen persoonen, als of hij geen wettelijck beroup noch sendinghe ende hadde, versouckende dat zulcken persoone bij den Colloquium mochte van zijn onrecht vermaent worden. Is hem gheantwoord, dat zo zulcken persoone ofte iemant anders hier bij ons waere, die zulcx ghedaen hadde, wij wilden ons behoorlijcken daer van quytten. Maer dewijle[3]) wij zulcken persoone bij ons niet en vonden, dat se hem zouden moghen naer reegel christelijcker discipline vermaenen ende aenspreken bij der ghemeente, daer hij onder staet. Zeide voorder Adriaen verschreeven, excipieerende nochtans hiermede niemant te willen beschuldighen, dat blijckelijck was dat men te Colchester het Avontmael gheweyghert hadde eenighe b^ds^. der ghemeente van Haestet die met attestatie van daer quamen. pag. 58.

Antwoorden die van Colchester, zij hadden den geenen, die zij daer toe bequaeme achteden, van de zelve ghemeente commende, tot den Avontmaele toeghelaten, nochtans als passanten, ut oorsaeke van het verseyde gheruchte, tot dat zij oprechte kennisse van de zaeken zouden hebben. Maer dengenen, die zij daer toe niet bequaeme achteden, hadden zij zulcx gheweigert ut aensien van haere persoonen.

Deden oock die van Colchester exempli gratia voort Michiel de Boterdroogher ende Maeike zijn huysvrouwe, ende antwoorden die van Haestet, zij en hadden in't aenneemen zulcker persoonen niet haer eyghen aduys alleene ghevolcht, maer het expressen aduys van de consistorie van Noortwijch, welke van hen ghevraecht zijnde gheseit hadden, men behoorde dezulcke niet af te houden. Hier op was hen voorgheleesen het xiii^de^ aerticule van het vijfste

1) voorzegd. 2) met een kwaad gerucht bezwaard. 3) terwijl.

Digitized by Google

cap. des laetsten Synodi van Dordt, waerop funderende wij van anderen ghevoelen zijn, dwelck zij bevonden met billijcke redenen te bestaen.

Was hemlieden oock voorgheleesen een brief der ghemeente van Ghendt van den 30sten Augusti ende daer op ghevraecht, of hij, Adriaen, eenich beroup ut Vlaenderen zoude connen ofte willen volgen. Hij antwoordde dat hij zijns selfs niet en was, maer stelde hem dien aengaende int oordeel ende wille zijnder ghemeente.

Ghevraecht of men voortaen continueeren zal het *Colloquium* te houden, ende te wat tijde ende waer, was gheresolveert, dat men behoort te *continueeren* achtervolgende voorgaende besluyten, utghenomen alleenlijck dat dewijle het deesen zomer tweemael ghehouden is, de oor-
pag. 59. dinaere tijt van May naestvolgende verlenght wordt tot den achtsten Septembris naestcommende des Jaers 1579, om alsdan alhier te Londen wederomme te versaemelen, behoudelijck nochtans zo eenighe sonderlinghe noot eenigher ghemeente alhier oft eenich schrijven der ghemeenten van over Zee zulcx verhiessche [1]), men zal moghen te eenighe anderen tijde bijeen commen, op behoorlijcke waerschuwinghe van twee maenden te vooren, ist dat den noot lijden mach, anders naer heische des noots: welcke waerschuwinghe die van Londen doen zullen, eerst van den noot gheadverteert zijnde bij den geene daer de noot is.

Dit is aldus eendrachtelijck verhandelt ende besloten met ghemeenen consente ende verwilleginghe der onderschreven ghedeputeerde broederen ende gheendicht den sesthienden dach Septembris 1575.

T. Gottfridus Wingius, ad huius protracti Colloquij actionem continuatus Praeses.
Fransois van der Espt, als Schrijver.

---

1) vereischte.

Digitized by Google

Ysbrandus Trabius, Frisius, ecclesiae Sandwichsensis minister.

Theodorus Montanus, Ecclesiae Colchestriensis minister. pag. 60.

V. COLLOQUIUM oft TSAMEN GESPRECK der Nederlandscher ghemeinten in dezen Coninckrijcke van Enghelandt, het welcke door verschrijvinghe der kercke van Londen te Santwijche is begonnen gheweest den tweeden Martij 1581.

Ten selven daghe is van den ghedeputeerden der verschreven ghemeinte naer aenroupynghe van des Heeren naeme met ghemeene keurstemmen vercoren tot een President deser versaemelinghe, D. Godfridus Wingius, Dienaer des Woordts van de ghemeinte van Londen, ende tot eenen Schrijver Hermes Celossen, Ouderlyngh der ghemeinte van Zandwijche.

Volghen de sommarien der briefven van seindinghe ende authorisatie die van elcke kercke int bijzonder overgheleit zijn.

Van weghe der ghemeinte van Maidstone zijn ghecommiteert tot dit Colloquium, Jones Sailot, Dienaer des Woordts, ende Jaques van den Bossche Ouderlyngh van de zelve kercke, met volle macht ende authorisatie om te handelen ende te besluyten van alle noodighe zaken.

Van wege der ghemeinte van Thedford is gecommiteert Jan van de Roode, Dienaer des Woordts van de zelve ghemeinte, mit volle macht ende authorisatie om met den anderen te handelen van alle noodighe zaken, dienende tot opbouwynghe des rijcks Christi. pag. 62.

Van weghe der ghemeinte van Colchester verclaren de

Digitized by Google

ghecommiteerde van Londen, dat sij ghesien hebben briefven van huerer kercke, derinne zij macht ende authoriteit ghegeven hadde, ende gaven mitsdien ooc volle macht om te handelen opt point van over Zee te zeinden, mits diesser aencleeft[1]), Jooris Heins Ouderlyngh huerer ghemeinte ende Maliaert Rijckewaert, diaconen aldaer.

Die van Norwich verclaeren door schrijven in dat. 8 Februa. *dat sij onnoodich achten uyt deser kercken name eenighe te seinden in het Nationale Synodus tot Middelburch*, ende, volghende die ooc, onnoodich dat de kercken *alhier souden tzaemen commen.*

De broederen van de ghemeinte van Haestet excuzeeren hun van weghe der groote costen tot de versaemelynghe te commen, submitteeren ende verdraghen hun nochtans alle goede ende christelijke ordenen, presenteeren ooc hun paert van de costen te draghen, zo het gheraden bevonden wierde eenighe ghesanten over Zee te schicken.

Van weghe der ghemeinte van Zandwich zijn ghecommitteert, met volle macht ende authorisatie, Jacob de Corte, Dienaer des Woordts bij prouisie, ende Jacob Baalde
pag. 68. D'Oude, Ouderlyngh derzelver ghemeinte.

Van weghen der ghemeinte van Londen zijn ghecommiteert met volle macht ende authorisatie om mitten anderen te handelen ende te besluyten zulckes als noodich zal bevonden zijn tot goede ordenen ende welstandt der kercken Godes, D. Godfridus Wingius, Dienaer des Woordts, ende Jan Blommaert, Ouderlingh derzelver ghemeinte.

Desen broederen met elcanderen tsaem vergaedert zijnde, hebben derzelvighe tsaemencomste goet, gheraden ende noodigh gheacht.

Bevonden ooc raedsaem ende goet, dat men zodanighe *bijeencomste* zoude continueren ende *jaerlicx vervolghen*, meer

---

1) met den aankleve van dien: *diesser* staat voor *dies* of *des daar.*

Digitized by Google

achtende de vruchten, die daer uyt commen, dan de costen die ter cauze van die anghelegenheit (ghemaekt) worden.

De broederen ernstichlic ende rijpelick ghelet hebbende op 'tschrijven onser broederen van Andwerpen, hebben nae ghenouchsaeme deliberatie gheraden ghevonden, om redenen die hun daertoe beweeghen, derzelver begheerte nae te commen, dat is uyt onser kercke naeme *twee ghesanten te schicken in den nationaelen Synodus*, dat ghehouden zal worden tot Middelburgh in Zeelandt den 29e Maijus eerst commende, ende dat mit zodanighe conditie als in pag. 65. voortijden bij den Colloquium besloten ende van het Synode gheapprobeert is gheweest.

Omme ditzelvighe te effectueren zijn vercoren twee ghemeinten, dewelcke teghen den voornoemde 29 May elck eenen persoon zullen moeten committeren tot de reyse. Dat is de broederen van Londen eenen Dienaer des Woordts, ende die van Zandwijche een medegheselle, tzij dan ooc een Dienaere ofte een Ouderlingh.

Instructien voor de ghesanten, dewelcke zij proponeren ende voorderen zullen in den *nationalen Synodus*.

Eerst is gheraden bevonden te vervoorderen datter eenighe *Superintendenten* verordent ende ghesettet worden om opsichte te nemen op de kercken ende dienaers derzelver.

Item dat zodanighe Superintendenten *alle drie jaeren* ofte als het nationale Synode vergadert, zouden haeren dienst nederlegghen, nochtans alsoo, dat zij onder de verkiesinghe noch zouden staen ten waere dat sij eenighe zodanighe zake beghingen welck haestiger veranderinghe verhiessche. pag. 65.

Ende ghemerct de broederen verstaen, datter eenighe *Predicanten ghesonden ofte uytgeschickt worden, jae wel van selfs loopen, die zoo bequaem tot de dienst niet en zijn alst wel behoorde ende te winschen waere*, achten noodich ende

Digitized by Google

gantsch gheraden, dat daerinne vorsien worde ende eenighe *reformatie* ghedaen: dat ooc meerder acht ghenomen worde op die ghene, die men noch mochte uytseinden. Maer zoo daer moghelic door zodanighe reformatie ende scherpe opsicht eenighe plaetsen door ghebreck van predicanten moesten onversien blijven, achten de broederen dat men, om zodanich ghebreck te helpen, liever *lesen zal in de Bybele* ofte eenige andre bequaeme uytlegghinghe der Schriftueren, ende om somtijts een predicatie te hebben ende de Sacramenten uyt te richten conden huere naestgheseten ghemeinte, die ordinaire Dienaers hebben, aenspreeken om gheholpen te wesen.

Item achten ooc gheheel van noode, dat men gheen *Scholen* en zal laten regieren ende gouverneeren, dan door
pag. 66. zodanighe persoonen, die van onser religie zijn.

Item dat elcke kercke ende provintie neersticheit aenwende, om eenighe bequaeme *Studenten te queecken*, op dat de kercken in toecommenden tijde van goede ende bequaeme dienaers mochten vorsien werden, volghende het 2e arle int 3e cappittel Synodi van Dortrecht.

Dat ooc *gheen Dienaer*, die verbonden ofte zijnen dienst toegheseyt hebbende eenigher kercken, van dezelven en *zal moghen scheyden*, zonder consent ende bewillinge derselve kercke, ende der tweeër ofte drieër naeste ghelegene classen [1]), volghende het zeste articule des Synodi van Dordrecht.

Het eerste ende tweede arle van Dortrecht zal ter executie gheleyt worden.

Het thiende int tweede cappittel zal gheobserveert worden, want daer ghebreck in ghevonden wort.

Het 40e vraechstuck met de resolutie der op ghedaen, zal ghevoordert worden.

Op het 48e vraeghstuck zal breeder verclaeringhe verheisschet worden.

---

1) d. i. van twee of drie kerken der naast gelegen Cl.

Digitized by Google

Tghebruyck der orghelen in de kercken zal men af doen.

Is gheraden bevonden te voorderen tot eene bequaeme ende claere *oversettinghe* eens *Bybels* in onse Nederlantsche sprake.

Item dat men het *Protocol*, *ghehouden tot Maulbrun* teghen de Martinisten ofte Ubiquitisten, zal vervoorderen over te setten in Nederduytsche spraeke [1]).

Tveranderen des *Catechismi*, zoodra eenighe voorhanden waere, zal men zoucken te verhinderen, blijvende liever bij het oude ofte keeren tot Micronis Catechismi(um?) pag. 67.

Nopende van eenighe *Gheschiedenissen*, die gheloofweerdich zijn, nae welcke de ghesanten mochte ghevraecht worden connen tot Middelburgh, volghende d'last te Dortrecht een ieghelic opgheleit, is den broederen int ghemeine ende elcke bijzonder belast neerstelic te ondersoucken ende te vernemen wat cronycweerdich mochte bevonden worden, om tzelve teghen het begin van de Meymaende naestcommende aen onse broederen van Londen te beschicken.

Particuliere vraeghstucken.

Op de eerste vraghe der broederen van Londen, oft niet gheraden is, dat elcke kercke hier in Enghelandt haer voorsie van *vaste Dienaers*, is gheandwoort dat Jae, ende is gheheel noodigh.

Uyt deese vraghe is een andre ghesproten, te weeten of eenighe kercken, haer willende voorsien van vaste Dienaers, of men dezelve eenighe persoonen soude connen wijsen, bequaeme tot zodanighe dienste. Die van Londen hebben verclaert datter drie bij hen waeren; die van Colchester een; te Zandwijche twee.

Op de eerste vraghe der broederen van Maidstone, oft

---

1) Hier wordt bedoeld: *Epitome Colloquii Maulbronnensis cum responsione Palatinorum.* Heidelb. 1565.

Digitized by Google

niet gheraden waere, teghen ofte voor zodanighe bijeen comste te Middelburgh te houden *een alghemeine vasten- ende biddagh*, hebben de broederen van Londen verclaert, datter eenen vasten- ende biddagh op handen was om andere nooden, bij dewelcke men deese bequaemelich bij vroughen can, *zonder nochtans te noemen*, om redenen.

Op eene vraghe der broederen van Thedfoort, is ghe-
(ond. VIII. 96). andwoort dat de *Consistorie onghehouden* is *eenighe appellen*
pag. 68. *aen te neemen*, dan voor den Bisschop ofte den Colloquium.

Op het eerste vraeghstuck der broederen van Zandwijche, hoe verre die te straffen mitter disciplyne, dewelcke een publyc *Officier* int bedienen zijnder officie *gheslaghen* ofte ghesteecken heeft, wesende dezelve daer aen den Officier in sijn officie bediedt [1]), nietjeghenstaende den slach ofte steecke door de politique mannen ghestraft is met gheltboeten, — is gheandwoord dat zodanige persoon behoort publyckelic ghestraft te worden ende schult te bekennen.

Op het tweede derzelver, hoe men te handelen heeft met een dochterken, hetwelcke over vijf jaeren, doen het omtrent veertien jaer oudt was, een zijner broederen *doorsteken met een spille* [2]) ofte andersins ter doot gheholpen heeft, — is gheandwoort dat men zoodanich dochterken om de perycule wille, nietjeghenstaende dat het hem wel ende christelick draeght, volghende zijne begheerte niet toelaten zal tot der belijdenisse, maer ernstichlic vermaenen ende belasten *te vertrecken* uyt den lande, om de groote periculen wille.

Op het derde vraeghstuc der broederen van Zandwijche, hoe men handelen zal met eenighe, (om) huerlieder affairen met ghetuyghnissen van huere kercke vertrocken ofte reysen(de) over zee, ende wederomme commende met ghetuyghenisse van dier kercke, tot dewelcken zij ghetrocken waeren, ende nochtans *om eenighe swaericheit*, die zij pretendeeren te

---

1) aangeduid (De tekst is onduidelijk). 2) puntig werktuig.

Digitized by Google

hebben met de kercken, van dewelcke zij met tuyghnisse commende zijn, hun niet alleene, maer ´ooc de huere afhouden van den *Nachtmaele* — is gheandwoordt dat men zodanighe persoonen over zulcke onbehoorlicke afblijvynghe zal vermaenen. So zij de vermaenynghe hooren ende afhouden, zo ist goet: hooren zij niet, dat men hen belaste binnen eenen zeekeren tijt, die de Consistorie hun voorschrijven zal, hunne swaerigheit te eindighen, ende in ghebreeke van die, zal men mitter discipline voortvaeren. (ond. 76 XI. 180). pag. 79.

Dewijle de Acten des voorgaenden Colloquij ghelesen zijnde, ghelet was op het *appel van Jan Camphen* over ontrent drie jaeren teghen de Consistorie van Zandwich anghenomen ende belooft te vervolghen, dwelck hij niet en doet, hebben de broederen goetghevonden, hem uyt naeme deser versaemelynghe te schrijven ende te vermaenen van zijn onachtsaemheit int vervolghen desselfden appels, daer beneven vermaenende om 'tzelve te vervoorderen teghen ofte als onse ghesanten wederomme ghekeert zullen zijn, want als dan dese tzamencomste voleindighet werden zal, ofte dat hij hem met die van Zandwijche versoene. (bov. IV. p. 49, 54).

Op eene vraghe wat *men doen zal met die kercken, die hun van dese versameling absenteren*, is goet bevonden dat men die van *Nordwijch*, nu hier inne Santwijck zijnde, zal schrijven ende vermaenen (dat sij) tot deselver, dewijle zij van allen goet ende noodich bevonden is, als wederomme gheschieden zal,..... nae de wedercomste der ghesanten als voorschreven, verschijnen willen. pag. 70.

Daer was ghevraecht oft niet goet waere aan het Synodus te vraghen, *hoe langhe de leenynghen der Predicanten ghedueren moet*; daerop is goet bevonden te swijghen, dewijle de leenynghe op verscheyden conditie mach ghedaen zijn, nochtans so eenighe bijzondere kercke haer wiste te beclaghen, dat sij nae alle moghe-

Digitized by Google

licken vlyt ende neersticheit aen haere dienaere ende der kercke, de welck zij hem gheleendt hebben, niet conde ghecrijghen, zullen door de ghesanten moghen hulp ende raed ende bijstant an den Synodo versoucken, nae de zake gheleghen is.

Tot de wedercomste onser ghesanten zijn overghelaten ende onverhandelt ghebleven dese naevolghende stucken.

Ten eerste een vraghe, van onse broederen van Londen ghe-
proponeert, hoe men best ordene stellen zoude teghen
(ond. p. 76). die ghene die huer langhe *absenteren van den Avondmaele.*

Ten tweede een vraghe der broederen van Maidstone, oft niet gheraden souden sijn ooc andere kercken te vermaenen tot behulpsaemheit derzelver broederen ende anderen.

Item van dezelve noch een vraghe, hoe zij huere kercke
(ond. p. 77). best zullen bijeen houden, opdat huere gemeinte ende previlegie niet en vergae.

Item versouck van onse broederen van Thedfoort, vervatet in huere brief ande versameling ghesonden in date den 21 Februarij 1581, ende ontfanghen den derden Martij der naer volghende.

Het voleyndighen deser versaemelynghen zal gheschieden door 't verschrijven der kercke van Londen, ter eerster gheleghentheit naer het weder keeren der ghesanten van Middelburgh. De plaetse is bij kuerstemmen verordineert te Londen.

Dit is aldus eendrachtelicken verhandelt ende besloten met ghemeenen consente ende verwillinghe van alle den vorschreven ghedeputeerden broederen, ende voleindight den vierden dach Martij, duysent vijf hondert een ende t'achtentigh. Des 'tooc bij dezelve onderschreven.

Gottfridus Wingius, communibus fratrum suffragiis ad hanc actionem designatus Praeses.

Herm. Celosse, Scriver.

Digitized by Google

Jacob de Corte, Dienaer des Woordts, ut der name van die van Santwijch.

Jooris Heyns, Ouderlinc, utter name van der ghemeente van Colchestere.

Bij mij Jan Saillot, Dienaer des goddelijcken Woordts, ut der name der ghemeynte van Maidtstoen.

Bij mij Jan de Roode, Dienaer des Woordts utter name van de ghemeente van Thetforde. pag. 72.

Volghende het besluyt der broederen laetst in het Colloquium te Zandwijche versaemelt, welck is, dat nae wederkeeren der ghesanten uyten Synode Nationael, het zelve begonnen ende opgheschorte Colloquium te Londen zoude volvoert worden, so ist dat op den 28 Augusti 1581, door verschrijvinghe onser broederen van Londen, de kercken ofte ghemeinten voornoemd gecommitteert ende tot desen afgheveerdighet hebben mit briefven van credentie ende authorisatie dese naevolghende persoonen:

Die van Coolcester hebben ghecommiteert Jooris Heins ende Lieven van der Hulst, Ouderlinghen.

Die van Londen D. Gottfridus Wingius ende Jan van Roo, beyde Dienaers des Woordts.

Die van Maidston Joannes Soillot, Dienaer des Woordts, ende Jaques van de Bossche, Ouderlingh.

Die van Zandwijche Gilles Ente ende Hermes Celosse, Ouderlinghen.

Die van Tethford Jan de Roo, Dienaer des Woordts, ende Jan Camerlinck, Ouderlingh.

Die van Hastedt excuseeren hen door briefven, dat se om haer aermoede niet verschijnen connen.

Die van Noorwijch verclaren door briefven, dat sij hen

Digitized by Google

niet willen aentrecken 'tgene te Middelburgh in den Nationaelen Synode ghehandelt is. Dinct hen oock niet dat dese tzaemencomste noodigh zij, presenteren nochtans heur hulpe
pag. 74. wanneert noodt wert.

Dese vorghenoemde ghecommitteerde persoonen bij malcander versamelt zijnde, hebben de ghesanten rappoort van haere legatie ghedaen ende verclaert wat hen wedervaeren is etc. Daernaer zijn de acten *des Synodi* ghelesen ende omme ghevraecht *ofter iemant iet ghemerckt hadde, welcke onse kercken mochte dienstelic ende voorderlick zijn*, om inghevoert te worden, waervan alleene twee zaken gemerckt, welcke die van Zandwijche in haere instructie hadden, van het *lijckprediken* ende *voor elck Avondtmael de censuere der Dienaeren* te houden, welcke beyde stucken
(ond., 78.) gheresolveert zijn in de particuliere vraghen.

Sijn oock ghelesen de handelinghen, laetst te Zandwijche verhandelt, ende hetghene dat bevonden was alsdoe onverhandelt ghebleven te zijne bij der hand genomen ende afghehandelt.

Alzoo de versaemelinghe aenghedient is, datter zekere zwaerigheid ontstaen zijnde geweest in de ghemeinte van Thethford, omtrent een onser broederen, mit name *Passchier Claerebout*, welcke dewijle zij bij hen te Thethford niet hebben connen gheslicht worden, hij dezelve met behoorlicker submissie betrocken heeft an de versamelinghe der uytlandtscher kercken onser tonghe in desen rijcke, te Londen versaemelt, alwaer deselve versamelynghe, nae dat se ghenomen hadden ghenouchsaeme kennisse der zake van claghende ende verandwoordende partie, ende rijpelick daer-
pag. 75. op ghelet, voor goedt aenghesien heeft, dat Passchier voornoemd in alles waerinne hij hem, het zij in woorden ofte met daden, in dese voornoemde zwaericheid zoude moghen vergrepen hebben, daerover vooreerst God om vergevenissen biddende, zal daernae oock zijn schult voor dese teghenwoordighe versaemelinghe ende teghen de ghesanten

Digitized by Google

van Thethford bekennen, ende dezelve schultbekentenisse daernae uyt ende onder zijnen naeme laeten afcondighen in de ghemeinte van Thethford, daer dezelve zijne vergrijpinghen ten meesten deele gheschiet zijn, tot berustinghe derzelver ghemeente. Dat dit aldus voor goedt aenghesien ende van de partijen aenghenomen is gheweest, betuyghen wij, hieronder gheschreven. Datum te Londen in de versaemelinghe der voorseide uytlandscher kercken den 29en Augusti 1581.

De *forme van de schultbekentenisse*, alzoo dezelve te Thethford afghelesen zal worden, *is hem Claerebout copie daervan ghegeven* t' zijnen versoucke.

Particuliere vraghen.

Op de vraghe der broederen van Londen, die te Sandwijche onverhandelt bleef, hoe men best orden stellen zal in deghene die hen langhe afhouden van den Avontmaele, is gheandwoordt, ten eerste, dat deghenen *die hen afhouden van het Avontmael der Duytscher kercke*, tot de welcke zij hen begheven hebben ende gaen totten Enghelschen, nae dat se ten halfve jaere vermaent ende alsoo *een jaer* gheduldet zullen zijn, verclaert zullen worden *onder de sorghe der Duytschen niet meer te staen.* pag. 76. (ond. colloq. XI. p. 129 num. 2.) (ond. colloq. XII. fo. 6, 8. num. 1.

Ten tweeden, deghene die hen roukelooslick zonder grondighe oorzake afhouden, zullen nae ghenoughsaeme vermaeninghe zelven afgehouden worden, ende zo zij heur schult niet willen bekennen, zal men eindelick nae discretie des kerckenraedts teghen de zodanighen mitter disciplyne procederen.

Ten derden, deghene die hen afhouden om eenighe quereele ofte gheschil, diese met iemande moghen hebben, zal men handelen volghende de resolutie, ghegeven op de derde vraghe, van die van Sandwijche voorghestelt, ende aldaer gheresolveert. (boven p. 69.)

Digitized by Google

Ten vierden, van deghene die van heure *Consistorie* eenighe ordonantie ofte *sententie* ontfanghen hebben, ende de zelve *noch willen naecommen, noch oock betrecken*[1]) om een einde te maeken, is gheandwoort dat men zodanighe zal vermaenen de ordonnantie ofte sententie nae te commen ofte te appelleren anden Colloquium, ofte zoo't te langhe waere aen de twee naeste kercken: so hij noch d'een noch d'andre doen wilt, zal men met hem, mit discretie nochtans, *mitter disciplyne* voort varen.

Op de vraghe ende versouck van de broederen *van Maidston*, item 't versouck der broederen van *Thethford*, om den dienst haerer kercke t'onderhouden, is gheandwoort, dat de broederen haeren versouck wel niet onbillick achten, nochtans uyt aermoede ende onvermoghen hen
pag. 77. niet connen behulpich zijn.

Of het gheraeden sij voor elc avontmael *de censuer* der dienaren te houden, volghende het besluyt des Synodi van Middelburgh? Gheandwoort: neen, datse nochtans in elcke kercke ten minste twee maelen 's jaers ghehouden zij.

Oft niet gheraden is het *lijckprediken* nae te laeten, volghende het besluyt der zelve Synode. Is gheandwoort als int zelve arty. des Synodi gheseght is.

Of oock de *Diaconen door ghebreck der dienaeren* moghen handelen *met de Ouderlinghen* over die onboetveerdigheit ende mede oordeelen? Andtwoordt: jae.

Hoe langhe de *vrauwen* nae hueren afghestorvene mans behooren te blijven *zonder hertrouwen?* Is gheandwoort: *vier maenden en een half*, nae order der Synode.

Of men *geene lidtmaeten der kercken excommuniceeren* mach sonder consent der Classe? Andwoort: is raedsaem
(ond. colloq. IX. III. num. 7. XI. 117. numm. 8.) bevonden dattet *zonder advys der naeste kercke* niet gheschieden zal.

Of de Consistorie ghehouden is (aen den) overtuyghden de

---

1) appelleeren.

Digitized by Google

ghetuyghen, welcke hem overtuygt hebben, *bij naeme te verclaeren?* Is gheandwoort, dat ment niet lichtelicken noch ten eersten doen zal: nochtans eer men denzelven overtuychden op de ghetuyghnisse eedt oplegghe ofte sententie teghen hem uytspreken zal, zullen zij hem genoemt worden, opdat de sententie te betere ghefondeert zij. (ond. colloq. XII. 5. numm. IV.) pag. 78.

Of meñ ghetuyghen tegen ghetuyghen hooren mach? Andwoort: jae.

Of men *het Colloquium* jaerlicx continueren, ofte niet beter tzaemen roepen zal als den noodt verheysschen zal? Andwoordt: men zalt *alle jaere ende een half houden*, ofte alle anderhalf jaere.

Het naeste Colloquium, het welcke van dese in anderhalf jaer ofte daeromtrent tzaemen geroepen zal worden, zal geschieden door verschrijvinghe der kercke van Maidston ende zal aldaer oock ghehouden worden, ten waere dat de kercke opbrake, in welcken ghevalle het te Colchester ghehouden zal worden, door verschrijvinghe der zelver kercke.

Dit is aldus eendrachtelick verhandelt ende besloten met ghemeene consente ende bewillinghe der ondergheschreven ghedeputeerden broederen, ende gheeindighet den xxx Augusti 1581.

Gottfridus Wingius, Ecclesiae Belgio-Germanicae Londinensis Verbi minister, ad hanc actionem continuatus Praeses.

Herm. Celosse, Scriver.

Bij mij Jan Soillot, Dienaer des Goddelijcken Woordts.

Bij mij Jooris Heyns, Ouderlinc van der kercke Godes tot Colchester.

Bij mij Jan de Roode, Dienaer des Goddelicken Woorts tot Thetforde. pag. 79.

Digitized by Google

VI. COLLOQUIUM ofte TSAMEN GHESPRECK der Nederlantscher ghemeynten in desen coninckrijcke van Engelant, het welcke door verschrijvinghe der kercken van Maidston ter selver plaetse is aenghevanghen gheweest den 12 dach April *Anno* 1583.

Ten selven daghe is van ghedeputeerden der voorschreven ghemeynten, nae aenroepinghe van des Heeren naeme, met ghemeene keurstemmen vercoren tot een President deser versamelinghe Peter de Jonghe, Dienaer des Woorts van de ghemeynte van Maidston, ende tot eenen Schrijver Hans Gast, Ouderlinck der ghemeinte van Londen.

Volghen de sommarien der brieven van seyndinghe ende authorisatie, die van elcke kercke int bijsonder overgeleyt sijn.

Van weghen der ghemeynte van Londen sijn ghecommitteert tot dit Colloquium, Denijs de Mont ende Hans Gast, beyden Ouderlinghen der voorschreven ghemeynte, met volle macht ende authorisatie om te handelen ende te besluyten van alle noodighe saken.

Van weghen der ghemeynte van Sandtwijckx sijn ghecommitteert tot dit Colloquium Gillis Ente ende Jacop Baelden, beyden Ouderlinghen der voorschreven ghemeynte, met volle macht ende authorisatie om te handelen ende te besluyten van alle noodighe saken.

Van weghen der ghemeynte van Colchester sijn gecommitteert tot dit Colloquium Gilles de Quekere ende Jooris Heijns, beyden Ouderlinghen der voorschreven ghemeynte, met volle macht ende authorisatie om te handelen ende
pag. 80. te besluyten van alle noodighe sake.

Van weghen der ghemeynte van Maidston sijn ghecom-

Digitized by Google

mitteert tot dit Colloquium Peeter de Jonghe, Dienaer des Woordts derselver kercke, ende Daniel Speijenbroeck, Ouderlinch, met alle macht ende autorisatie om te handelen ende te besluyten van alle noodighe sake.

Is ghelevert van de broederen van Londen eene brief van *Hastedt*, gheaddreseert aent Colloquium, waerin sij te kennen gheven de oorsake dat sij *niet en verschijnen* int selve Colloquium: wenden voor *haer armoede*, verwillighen voort in de handelinghe ende prijsense als noodich.

Is ghelesen een brief van die van *Thedford* ende wenden oock *haer armoede* voor, waerom sij niet verschijnen int Colloquium, doch verclaren haer oock te ghedraghen int besluyt der broederen, gheexhibeert door die van Maidston.

Is oock ghelesen een brief van die van *Noordwijcke* ende blijven bij haar resolutie t'anderen tijden ghedaen, ende *achtent onnoodich sood anighe bijeencompste*, ten waer om ghewichtighe oorsake, dier sij achten gheen te wesen, met meer andere redenen alst blijckt bij haeren brief, dewelcke berust bij den broederen van Londen.

Nae desen sijn *ghelesen de acten des Synodi*, ghehouden tot *Middelborch* den Januari [1]) 1581, ende oock de acten des lesten Colloquium, begonnen tot Sandwijcke den 2 Merte 1581 ende gheeyndicht tot Londen den 30^{en} Augusti 1581, ende sijn daernae in voorder handelinghe ghetreden als volcht. pag. 81.

Machiel Boterdrooger verschijnende voor het Colloquium, is hem afghevraecht wat sijn versoeck was: seyt dat hij soude moghen een generale eynde hebben van tgheene dat hij utstaende heeft met sijnder kercke, oock belanghende sijn huysvrouwe, ende submitteerde hem int oordeel der broederen van't Colloquium, ende nae langhe verhandelinghe der schriften, bij hem overgegeven, ende oock sijn wettelijck

1) Lees: 20 May.

Digitized by Google

afscheyt, ende mondelinghe vertooginghe ettelijcker broederen, is henlieden int eynde opgheleyt ende goet ghevonden dat Machiel Drooghebotter [1]) ende sijn huysvrouwe hen versoenen souden in dese twee punten. Eerst dat sij hen vergrepen hebben int bijslaepen aleer sij wettelijck sijn ghetrout gheweest. Ten tweeden dat sij hen vergrepen hebben ende teghen Godt ghesondicht, tsamen te trouwen aleer dat Machiel voorschreven een wettelijck afscheyt van sijn voorgaende huysvrouwe ghehadt heeft: is hem derhalven opgeleyt van dese twee punten openbaer tot Hastet met sijn huysvrouwe haer schult te bekennen om alle ergernisse te weeren ende heeft tselve bewillicht.

Also de versamelinghe aenghedient was van de broederen van Sandwijckx van seeker appellen over haerlieder Consistorie, soo ist dat de broederen *Hermes Celosse* ghehoort hebben, ende beclaecht hem sijnre Consistorie, dat sij hem t'onrechte willen doen schult bekennen, ofte anders dat hij soude moeten van den Nachtmale blijven; de broederen ghesonden van Sandwijckx tselve voorgehouden, hebben haer verantwoordinghe van weghen haerder kercken ghedaen, ende de broederen beyder partijen int langhe ende breet ghehoort hebbende ende nae rijpe deliberacie hebben besloten ende goet ghevonden, dat Hermes verschreven int weygheren van tgheene, dat Joris Kicke begeerde, welghedaen (had) int segghen: ick en hebbe gheenen last, dewijl hij tselve onbehoorlijcker wijse vereyste ende oft het waer dat Hermes in allen deelen niet gheantwoort en hadde als wel de modestie vereyst, soo en achten de broederen niet datselve ghenoechsaem om Hermes voorschreven tot schultbekentenisse te dringen, veel min hem van den Avontmael des Heeren te segghen [2]), ende stellen hem in alles vrij.

Gilles de Meijere verschijnt int Colloquium, ende beclaecht

---

1) sic. 2) het hem te ontseggen.

Digitized by Google

hem sijnder Consistorie, dat sij hem t'onrechte van den Avontmael gheseyt hebben. De ghesanten van Sandwijckx, t'selve voorgehouden, hebben haer verantwoordinghe van weghen haerder kercke ghedaen: de broederen van beyden sijden int langhe ghehoort hebbende nae rijpe diliberacie, hebben goet ghevonden ende besloten, dat Gillis voorschreven onghefondeert is te gevoelen veel min uttespreken, dat de Consistorie t'onrechte sijn suster soude van den Avontmael gheseyt hebben, ende is derhalven besloten dat Gillis sijn schult voor den broederen sijnder consistorie ende de diakenen, die't bekent is, daerover bekennen sal, op dat alle ergernisse, daerdoor ontstaen, moghe wechgenomen worden.

Jacob de Meijere, verschijnende int Colloquium ende beclagende hem, dat hij t'onrechte afghehouden is van den Avontmael, doordien dat se hem aengheseyt hadden, dat sijn sake gedaen ende gheeyndicht was, soo sijn de ghesanten van Sandwijckx daerop ghehoort, ende de broederen aen beyde sijden langhe ghehoort hebbende, ende arbeydende dat in alles den vrede soude moghen ghevoordert worden, soo hebbense dit goet gheacht ende besloten, dat noodich is ghedaen tot wechneminghe (van) alle quade suspicie, dat de Dienaren verclaeren sullen van den stoel tot de ghemeynte van Sandwijckx: Dewijle, L. Broeders ende Susters, daer langhe swaericheyt gheweest is in de kercke met Jacop de Meijere, ontstaen door Joris Kicke, doordien hij denselven Jacop de Meijere t'onrechte beschuldicht heeft ghehadt, soo ist dat de sake gheeyndicht is met den broederen, ende hebben niets tot sijnen laste, derhalven laten hem toe met den anderen broederen tot den Avontmael des Heeren onverhindert.

pag. 83.

Particuliere vraghen.

Op de vraghe van die van Londen, oft niet noodich is *den armen vertreckende te schrijven op haer attestacie wat sij*

Digitized by Google

tot assistencie ontvanghen, — is geantwoort dat (men) degheene, die van de kercke sijn op haer attestacie sal teekenen wat sij ontfanghen hebben tot haer vertreck, ende die van over See commen ende van gheen kercke en sijn ende voorder trecken willen, sullen die kercken van den welcken sij vertrecken haer een briefken mede gheven wat sij ontfanghen hebben tot haerder reyse, ende tselve sullen haer de diakenen afeyschen, op dat alle valscheyt geschouwt worde, ende dit sal gheschieden van kercke tot kercke.

(ond. coll. XII. fo. 7. b.)

Op de eerste vraghe van die van Sandwijckx is gheantwoort, dat soodanighe persoonen vermaent sijnde ende onboetveerdich blijvende sullen die ghemeynte voorghestelt worden, dat men se niet en bekent voor den onsen, voor dat se haer schult bekennen, ende de ghemeynte ghenoech doen over de begange ergernisse; ende dit was de vraghe, wat men doen sal met *soodanighe persoonen*, die ghevallen sijn in hoerderije ende andere grontstucken, ende daerover van den dienst [1]) *vermaent sijnde: segghen, ick staen onder de oorder* [2]) *des lants, soo ghij yet te seghen hebt, ontbiet mij voor den Meijer;* is gheantwoord als vooren.

Op de tweede vraghe van die van Sandwijckx, wat men doen sal met die, die onbehoorlijck *met Licencie van den Bisschop bij den Engelschen trouwen*, — is raetsaem ghevonden dat men den E. Bisschop van Cantelberch vertooghen sal, wat confusie daerdoor ontstaet, ende te supplieeren dat men degheene die de licencie gheven waerschouwe, niemant van de Duytsche natie licencie te gheven, ten waer dat se te vooren van de Duytsche kercke, daer se woonachtich sijn, bewijs hebben datter gheen swaericheden teghen haer en sijn: sulckx sullen die van Londen versoecken.

pag. 84.

Op de derde vraghe van die van Sandwijckx, als ye-

---

1) dienstdoende Predikanten en Onderlingen.

2) order, regeering.

Digitized by Google

mant bij de meeste stemmen van den dienste afghehouden ofte toegelaten (wordt) van den avontmael ofte ook eenich ander besluyte, ende oft yemant van den dienst, contrarien ghevoelende teghen soodanighe afhoudinghe ofte toelatinghe soude moghen protesteeren, segghende: *'t is teghen mijn consciencie*, ick wil sulckx niet helpen utvoeren, — is gheantwoort dat niemant soo groot van ghevoelen en behoort te sijn, oft behoort hem selve ghevanghen te gheven ende hem ghenoech te sijn dat hij sijn ghevoelen te kennen ghegeven heeft, behoort geen protestacie te doen, maer *behoort* ende *moet* van sijn diensts weghen *utvoeren sulckx als hem te laste* gheleyt wordt: desghelijckx sal ook den Schrijver moeten doen.

(ond. coll. XI. p. 138. numm. 11. (ond. colloq. XII. fo. 52 a. b. numm. XIV. XVI.) (ond. colloq. XVII. fo. 66. L 1.)

Op de vijfde vraghe van die van Sandwijckx ende ook Maidston, *oft een, tot Ouderlinck oft Diaken vercooren, haerselve van den dienst moghen aftrecken.* Laten 't bij tbesluyt des 14 artyckel der particulieren vraghen, int Synodium van Dordrecht, ghehouden den 3 dach Junius 1578, dat sij sulckx niet doen en moghen etc.

Op de tweede vraghe van die van Sandwijckx, wat men doen sal met die een cleyne sunde begaen hebbende tegen sijnen naesten, ende daerover beclaecht sijnde, van den dienst *vermaent is om sijn schult te bekennen, ende onboetveerdich blijft*, segghende: Ick can niet bevinden dat ick schult hebbe, of men dien van den avontmael afhouden sal: opgheschort tot het naeste Colloquium.

(ond. p. 89.) **pag. 85.**

Op de eerste vraghe van die van Colchester: een broeder in eender kercke woonachtich, gaende voor dry oft vier daghen *in een ander kercke*, die hem aldaer *in dronkenschap* vergrijpt, die openbare schultbekentenisse werdich is, vraghen in wat kercke hij schuldich is sijn schult te bekennen, oft hijt in de kercke daer sulckx gheschiet is, om datter min volckx is ende ook staens voets eer hij nae huys compt, oft in sijn kercke daer hij woonachtich ende een lidtmaet bekent is, — antwoort, dat degheene die

Digitized by Google

in andere plaetsen in dronkenschap ofte ander sonden openbaer sijnde vallen, moeten daervan haer *schult bekennen in de kercke daer se een lidtmaet sijn*, ende sijn die kercken, daer soodanighe misdaet begaen is, ghehouden daer van avertensie te doen aen de kercke daer hij woonachtich is, op dat alle ergernisse soude moghen gheweert worden, ende den sondaer sijn schult in sijn kercke bekent hebbende, sal de kercke, daer de misdaet begaen is, daervan gheaverteert worden, op dat de kercke daert gheschiet is moghe doen nae haer discretie.

Op die tweede vraghe van die van Colchester, oft *een vergaderinghe der gheloovighen daer geen ordinaren dienst noch administrasie van Sacramenten, noch Ouderlinck noch Diaken is*, voor een wettelijcke kercke mach ghehouden worden, — antwoord: neen.

Op die derde vraghe van die van Colchester *oft den leser* in de selve vergaderinge *mach attestacie geven ende schultbekentenisse aennemen*, ende dat tot prejudicie van een kercke, alwaer een eertijts een lidtmaet gheweest is ende hem van deselve onrechtelijck ende onordentlijck afghescheyden heeft, — antwoordt: *mach noch attestacie gheven veel min schultbekentenisse* afnemen, maer moeten tot de
pag. 86. wettelijcke kercke gheaddresseert worden.

Op de eerste vraghe van die van Maidston, oft de kerckenraet is ghehouden op openbaer gheruchten, de waerheyt sijnde, *sonden, die int openbaer commen door achterclap*, op te nemen, ende de broeder ofte suster die de sonden begaen heeft te vermanen tot openbaer schultbekentenisse der ghemeynte, — antwoort: wijsen haer tot Colloquium ghehouden tot Londen 1576, den 22 May, als
(bov. II p. 15.) staet in de particuliere vraghe 6 ende datter volcht.

Op de ander vraghe van die van Maidston, oft yemant *die met meeste stemmen valt in de verkiesinghe* ende voorghestelt tot bevestinghe sijnes diensts, ofte (als) eenighe van den dienst eenighe *clachten heeft teghen denselven*, (of die) niet

Digitized by Google

mach aenghenomen worden om 'tselve de ghemeynte voor te draghen, datter swaericheyt teghen hem ghecommen is, waerom hij niet en can met stichtinghe dienen voor dat de ergernisse daer door ontstaen wechgenomen sij, — antwoort: jae. (ond. colloq. XVII 54 b.)

Is goet ghevonden dat het naeste Colloquium sal ghehouden ende beschreven worden door die van Londen, wanneer het den noot vereyschen sal, de kercken te vooren adverteerende nae besluyt van den Colloquium, op dat alle kercken moghen in tijden aendienen oft se commen sullen, ende wat voor swaericheden dat se int Colloquium verhandelen willen.

Dit is aldus eendrachtelijck verhandelt ende besloten met ghemeenen consente ende bewillinghe der onderghe-schreven ende ghedeputeerden der broederen, ende gheeyndicht den 17 dach Appril 1583.

Bij mij Pieter de Jonghe, Dienaer des Woordts tot Metston, Praeses.
Hans Gast, Schrijver.
Jacob Baelde, Ouderlynck van Santwich.
Jooris Heyns, ouderlinc van Coolcester. pag. 87.

VII. COLLOQUIUM oft TSAMEN GHESPRECK der Nederduytscher gemeinte deses koninckrijckx van Ingelant gehouden tot Londen den 27 April (1584). Ut orsake dat de voorsc. kerken door brieven van die van Ghent gedachvaert sijn hare gecommitteerden te senden tot het Synodus nationael, dat tot Andwerpen door Godes genade gehouden soude worden den 4 Junij stylo novo.

Nae anroepinge van den name des Heren is met bewillinge van allen den broederen tot eenen President ge-

Digitized by Google

stelt D. Godfridus Wingius, Dienaer des Woorts, ende tot eenen schrijver Theodorus van den Berghe, ock Dienaer des Woorts.

In desen Colloquio sijn verschenen dese navolgende kercken ende broederen.

Die van Londen hebben gedeputeert om in den Colloquium te sitten D. Godfridum Wingium ende D. Joannem Sailot, beide Dienaren des Woorts met volle macht.

Die van Sandwich hebben gecommitteert Gillis Ente ende Jacob de Corte, beide Ouderlingen derselver gemeinte, met volle macht om te handelen ende te besluyten al dat nodich sal bevonden worden tot welstant der kercken.

Die van Colchester hebben gesonden Theodorum van den Berghe, Dienaer des Woordts, ende Joris Heins, Ouderlinck, met volle macht om te handelen ende te besluyten sulckx als tot opbouwinge der kercken Christi nodich is.

Die van Maidston hebben gecommitteert Pieter de Jonghe, Dienaer des Woorts, ende Cornelis van Luchten, Diaken, met macht die den gesanten nodich is in sodane versamelinge.

Die van Dover hebben van harer armoede weghen ge-
pag. 88. sonden Geraert Maresch, Dienaer des Woordts, alleen, met volle macht om te handelen ende te besluyten, dat tot opbouwinge der gemeinte Christi nodich sal wesen.

Die van Thetfort ende Halstadt excuseren haer selven met haer lieder aermoede, submitterende nochtans haer selven in tgene dat van de vergaderde broederen besloten sal werden.

Die van Noorwich blijven bij haer oude advys.

Is gelesen geweest den brief, gesonden van de broederen van Gendt, waerdoor sij de kercken deses koninckrijcx beroepen tot het Synodus nationael, dat door Godes genade gehouden sal worden tot Andwerpen den 4 Junij stylo novo. Waerover de broederen geraetslaecht hebbende hebben voor goet angesien voor dese reise niemant tot het

Digitized by Google

Synodus te senden, om der perykelen wille ende merkelicke veranderinge in den stant des Nederlants geschiet tseedert den tijdt der beschrijvinge, dies en willen nochtans de kercken hen niet onttrecken in toecomende tijden te doen so veel henlieden mogelick wesen sal.

Daernaer sijn gelesen de acta des Colloquij, gehouden tot Maidston, ende is daerin bevonden een vrage, door de broederen van Sandwich voorghestelt, onbeandwoort ende gerefereert tot dese versamelinge, namelick wat men doen sal mettengene, die een cleine sonde begaen heeft tegen sijnen naesten ende daer over beclaecht ende van den dienst vermaent is sijn schult te bekennen, ende onboetveerdich blijft, of men sodane van den Avontmale afhouden sal. Is geandwoort, dat *de Consistorie nae hare discretie geen sake annemen en sal*, dan die ut Godes Woort bestaen [1]) sonden te wesen, maer ..... bestaende sullen sij metten overtreder handelen nae heische der christelicke discipline. pag. 89.

Hiernae volgen de vraghen van de gecommitteerden broederen voorgestelt in desen Colloquio, met de resolutien der versamelder broederen daer op gemaeckt.

Op de vraghe van de broederen van Londen ende Sandwich voorgestelt, of het den Christenen geoorloofd is *den vianden der waerheit victualie ende andere nootsakelicheden toe te voeren*, daer door de kercke Christi verkrenckt wert, — is geandwoort: *neen*, ende tegen de overtreders sal men handelen nae vermoghen.

Op de tweede vraghe van die van Sandwich, wat men doen sal met *weesen*, die hier int lant van de gemeinte onderhouden moeten werden ende nochtans vrienden ende goet in Vlaenderen hebben, — is geandwoort: so de vrienden

1) vast staan = constant?

Digitized by Google

niet gelovich en sijn en sal men sodane *wesen nae Vlaender niet senden* om in den Pausdom opgevoedet te werden, al ist oock schoon dat de ouderen van der gemeynte niet geweest en sijn.

Op de eerste vraghe van die van Dover, (wat) sij met weesen, ofte andersins wat sij, overlast werdende, te doene souden hebben, — is sulcx utgestelt tot dat de noot vereischen sal daer van te handelen: binnen middelen tijde sullen sij doen metten weesen achtervolgende de naestvoorgaende andwoorde op de vrage van die van Sandwich.

Op versoeck van die van *Dover om hulpe* tot onderhoudinge haers dienaers, — is geandwoort, naedat men verstaet dat de kercke nu ter tijdt also wel de macht heeft haren dienaer te onderhouden, als sij gehadt heeft ten tijde als sij hem eerst beriepen: daerom refereren de broederen die sake tot dat den noot eischen sal daer in te voorsien, welcken noot comende ende die van Dover geen middel hebbende door vertrecken van de rijcken, so weten sij wat gebruyck de kercken in dien
pag. 90. gevalle hebben.

Opt versoeck van die van Dover van het utsenden ende approberen haers dienaers *Geraert Maresch*, daer van geraetslaecht hebbende, is tlast opgeleit an de kercke van Sandwich hem te examineren ende suffisant bevindende te approberen ende tot ten dienst te authoriseren: is voort geordineert dat in sulcken pointen van authorisatie der Dienaren des Woorts gevolget sullen werden de artikelen der Dordrechtschen ende Middelborchschen Synoden ende van het Colloquium, gehouden tot Londen in den iaere 1576.

Het naeste Colloquium sal door Godes genade gehouden worden tot Londen, door beschrijvinge der gemeinte van Colchester, in Mei-maent des iaers 1586, ten ware dat het door eenige extra-ordinaire noot moeste verhaestet werden.

Dit is aldus eendrachtelick gehandelt ende besloten met

Digitized by Google

gemeinen consente ende verwillinge der onderschreven gedeputeerden broederen, ende geeindicht desen 28 Aprilis 1584.

Gottfridus Wingius, communibus fratrum suffragiis electus Praeses.
Theodorus Montanus, iisdem suffragiis nominatus Scriba.
Gillis Ente, Ouderlynck.
Pieter de Jonghe.
Gheraert de Maresch.

VIII. COLLOQUIUM oft TSAMEN GESPRECK der Nederduytscher gemeinten deses coninckrijcx, gehouden tot Londen door beschrijvinge der gemeinte van Colchester den 30 Mey 1586.

Nae anroepinge van den name des Heeren is met gemeine keurstemmen tot eenen president vercoren D. Jacobus Regius, Dienaer des Woorts, ende tot eenen schrijver Theodorus van den Berghe.

In desen Colloquio sijn verschenen dese naevolgende kercken ende broederen:

Die van Londen hebben gedeputeert om in den Colloquio te sitten D. Jacobum Regium, Dienaer des Woordts, ende Gelein de Beste, Ouderlinck, met volle macht.

Die van Sandwich hebben gesonden Hermes Celosse ende Jan Carboneel, beiden Ouderlingen harer gemeinte, met gelimiteerde macht.

Die van Colchester hebben gesonden Theodorum van den Berghe, Dienaer des Woorts, ende Francois Everaert ende Willem Casier, beide Ouderlingen, met volle macht om te helpen besluyten al dat tot welstant der gemeinte Christi nodich bevonden wert, ende ock den broederen des

Digitized by Google

Colloquij macht gevende om van voornoemde twee ouderlingen eenen te verkiesen, die in den Colloquio sitten (sal): ende also is van den broederen bij lote daertoe vercoren Francois Everaert.

Die van *Dover, Thetford ende Halstedt* hebben haer geexcuseert met *haerlieder armoede*, doch submitteren haer
pag. 92. selven in sulcx als bij den broederen besloten sal wesen.

Die van Maidston en sijn niet verschenen, ende en hebben ook bij geschrifte haer excuse niet gedaen, doch eenige Ouderlingen, naemaels tot Londen comende, excuseren hen met het overlijden haers dienaers.

Die van Norwich hebben gesonden D. Salomon de Smet, Dienaer des Woorts, ende Gillis Dregge, Ouderlinck, *niet om in den Colloquio te sitten*, dan alleen om te helpen verhandelen de artikelen, van onzen Heere Walsingham, Secretaris ende raet van hare Ma., geproponeerd. Ende dewijle de broederen van Norwich tot dien einde alleen macht hebben van hare kerken, so sijn deselve eerst ter handt genomen, ende nae deliberatie is den Coetus tot Londen last gegeven mijnen H. den Secretaris andwoort te geven.

Daernae sijn de vraghen van de gecommitteerde broederen voorgestelt ende daerop resolutie gemaeckt.

Op de eerste vraghe van de broederen van Dover, of de *Ouderlinghen, tot onderhoudinge des dienstes van Diakenen eenighe som van penningen ontleent hebbende*, schuldich sijn deselve te restitueren, is geandwoort: jae, so verre als 't mogelick is; maer daer sulcx niet geschieden en kan en sullen de Diakenen geen swaricheit maken in sulcken noot tselve quyt te schelden. Tselve is oock te verstaen indien de Diakenen eenige som van de Ouderlingen ontleenden, dewijle *dat men niet bevint, datter in de Apostolische kercke meer dan één beurse geweest en is.*

Digitized by Google

Op de tweede vraghe van de broederen van Dover, of het eenige lidtmaten der gemeinte geoorloofd soude wesen *onder den Ingelschen te gaen trouwen*, sonder kennisse ende consent des kerckenraets, is goet gevonden *om sekere redenen dese vrage onbeandwoort te laten*, doch sullen alle kercken nae haere discretie soecken sodane ende diergelijcke desorder voor te comen ende te verbeteren. pag. 12.

Op de eerste vrage van die van Sandwich, of degene die *wissel maken van victualie, die den vijant der waerheit toegevoert is*, wetende dattet daervan compt, te houden sijn voor verraders des vaderlants. Item of degene die wissel gemaeckt hebben als voren, maer om seker goet te lossen ut de steden, vallende in de handen der vijanden, met de discipline gestraft sullen werden, — daerop geraetslaecht sijnde, refereren de broederen haer tot de resolutie op de eerste vrage van die van Sandwich ende Londen, begrepen in den voorgaenden Colloquio, verstaende *dattet ongeoorlooft is niet alleen den vijanden der waerheit victualie toe te voeren, maer ook alle andere middelen te gebruycken*, daerdoor deselve gesterckt werden ende de kercke Christi gekrenckt, hetsij door wissel ofte andersins. Twelck nochtans niet verstaen en wert van degenen, die sulck gelt employeren alleen tot lossinge van hare ofte harer broederen goederen. Maer angaende degene die sulcke sonde gestraft hebben als verraderije des lants, hoewel de broederen int straffen der sonde alle moderatie ende discretie verheischen, nochtans dewijle dat sulcke stucken tenderen tot nadeele der gemeinte, so sal men degene, die sulcke sonde met sulcke name genaemt hebben, geen ander schult opleggen, dan dat se alle Christelijke moderatie ende voorsichticheit in hare woorden behoorden gebruyckt te hebben. (bov. p. 90.)

Op de tweede vraghe van die van Sandwich, of *de kerckenraet, van eenich lidtmaet der kercke beswaert sijnde*, dat se eenich quaet favoriseren soude, welck nochtans de pag. 94.

Digitized by Google

Consistorie loochent ende hij, daerover vermaent, sijn schult nochtans niet heeft willen bekennen, (maer) pretenderende te willen bewijsen sulcx de waerheit te sijn, dit bewijs niet en mach horen, dewijle de beschuldiger deselve als partije verwerpt. Daerop is geandwoort, dat men met soodanige persone op sulcke wijse handelen sal dat men hem met alle vriendelicheit vermane sijn bewijs voor de Consistorie te brengen, die deselve horen sal, ende indien dat se suffisant is, sal de Consistorie haere feile verbeteren, maer niet suffisant sijnde in de vermaninge voortgaen, ende partie, indien het hem belieft, laten appelleren.

(ond. Colloq. XI. 124.)

Op de derde vraghe van die van Sandwich, hoe men handelen sal metten gene die hare *ordinaire contributie* tsij van arm- ofte dienstgelt *achterhouden*, als haren wille niet gevolcht en wert. Daerop is geandwoort, dewijle alle Christenen nae haren vermogen schuldich sijn de lasten der kercken te dragen, sonder den kerckenraet nae hare fantasie te begrijpen, [1]) so sal men sulcke personen met alle vriendelicheit tot hare schuldige plicht vermanen, ende indien sij de vermaninge niet annemen, sal men se, daer men kan, *met de politie der draperye* [2]) *mogen bedwingen*, maer *geen verder straffe* van discipline gebruycken.

Op de vierde vraghe van die van Sandwich, of het niet geraden ware *niemant tot getuygen* bij den kinderen toe te laten *dan die van de gemeinte sijn*, — is geandwoort dat de dienaers de gemeinten vermanen sullen niemant daertoe te nemen dan die van de kercke sijn ofte anders goede getuygenisse van gelove ende leven hebben, niet toelatende degene die afgesneden, opentlick gesuspendeert, ofte van quade religie ofte ergerlicke leven sijn, waerin de dienaren hare discretie gebruycken sullen.

pag. 95.

Op de vijfde vraghe van die van Sandwich, of die van Londen gedaen hebben tgene dat hen in den Colloquio tot

1) berispen. 2) lakenweversgild.

Digitized by Google

Maidston opgeleit wiert, — is geantwoort, dat sij daerin haer debuoir doen sullen als daertoe oirsake sal gegeven werden. (bov. pag. 85.)

Op de vraghe van die van Londen, of men de *arme* lidtmaten der kercken, vertreckende, alleen *hantreikinge* doen sal *tot de naeste kercke, ofte tot de plaetse, daer sij begeren te sijn.* Angaende dese vraghe refereren de broederen haer tot de resolutie, gemaeckt in den Colloquio, gehouden te Maidston in den iaere 1583. (bov. p. 84.)

Op de eerste vraghe van die van Colchester, of de Consistorie een sententie tegen eenigen broeder gestreken hebbende, dewelcke hij niet naecomen en wilt, maer appelleert tot de twee naeste kercken, de kerckenraet schuldich is deselve appellatie te accepteren, ofte dat de partije sal moeten het Colloquium verbeiden, — is geandwoort, dattet eenen broeder toegelaten is *tot de twee naeste kercken te appelleren* ende dat *de kerckenraet dese appellatie schuldich is te accepteren*, achtervolgende het inhout van het Colloquium, gehouden te Londen in den iaere 1581, doch dattet beide partijen vrij staet tot het Colloquium voort te appelleren. (bov. v. 68.)

Op de tweede vraghe van die van Colchester, of een broeder tegen sijnen naesten eenige swaricheit hebbende, dat *door trappen der vermaninge tot de consistorie gebracht* wert, ende deselve daerover sententie gestreken hebbende, die de gecondemneerde persone niet en wilde accepteren, maer appelleerde tot de naeste kercken ofte tot het Colloquium, (ende hij) binnen middelen tijde tot *eenigen dienst der kercke beroepen* wierde, gehouden soude wesen den selven dienst te accepteren ofte niet. Daerop is geandwoort, *so verre als een persone niet bequaem en is totten Avontmale, dat hij ook niet en behoort in eenigen dienst te treden.* Doch daer is ook geresolveert, dat als een broeder also geappelleert heeft, so de sake niet swaer en is, sal hij hangende sijn appellatie, mits submissie tot het oordeel van ander(en), op de beproevinge sijns selfs wel mogen ten pag. 96.

Digitized by Google

Avontmale toegelaten werden, indien hij sulcx begeert, ende also in dienst treden.

Het naeste Colloquium sal door Godes genade gehouden werden tot Sandwich in de Meymaent des jaers 1588, ten ware dattet (uyt) extra-ordinaire noot moeste verrasschet werden. Ende dewijle dat in dese versamelinge so weinich kercken verschenen sijn, so sullen die van Sandwich alsdan alle nederduytsche kercken ontbieden, ende hen laten weten so verre als sij niet geraden sijn meer te versamelen, datse hare redenen comen vertoonen, op dat tgene dat met gemeine bewillinge begost is ock met gemeine bewillinge afgeseit mach worden.

Dit is aldus eendrachtelick gehandelt ende besloten met gemeine consente ende verwillinge der onderschreven gedeputeerden broederen, ende geeindicht desen 11 Junij 1586.

Jacobus Regius, electus huius Colloquij fratrum suffragijs Præses, Eccles. Londin. Minister.
Theodorus Montanus, Scriba.
Herm. Celosse, Ouderlingh.

pag. 97.

Dit is het gene dat in dese versamelinge gehandelt ende besloten is angaende de artikelen van mijn H. Walsingham, Secretaris van hare Mat. geproponeert.

De gesantten van wegen der Françoische kerck verschenen synde bij de gesantten der Duytscher, hebben met elckander geresolveert dat in de Coetu [1]) Dysendage [2]) eerstcomende eenige gecommitteert sullen werden ut name der kercken

---

1) De *Coetus* was de vergadering van de gezamenlijke Nederduitsche en Fransche kerken te Londen.

2) Dinsdag.

Digitized by Google

van beide natiën, om bij mijn H. Walsingham te gaen ende hem voor andwoorde te geven, dat alle kercken aengaende het poinct van het torne(?) doen sullen als den bequamen tijdt des naestcomenden iaers comen sal, so de noot sulcx verheischt, so veel hen mogelick wesen sal tot gemeine welvaren: waervan de gedeputeerden van mijn H. Walsingham bescheet hebbende, sullen de kercken van Londen alle utlantsche kercken deses koninckrijcx bescheet senden.

Angaende het tweede artikel en is niet gehandelt, mitsdien degenen, die mijn H. gesproken hadden, vertoonden datse hopen, dattet niet meer roeren en sal.

Angaende het derde hebben sij verclaert, dattet den Françoisen eigentlick anginck, daerom en is daer van oock niet gehandelt.

Angaende het vierde sal men hem vertonen dat sommige kercken haer debuoir gedaen hebben om tgetal te versamelen der inboorlingen, die van de vremdelingen te werken gestelt werden, ende de ander sullen diesgelijcx doen.

Angaende het vijfste ende seste sal men hem voor andwoorde geven, dat de Dienaren hare kerken gewaerschuwet hebben, dat se in alle stilheit ende christelicke modestie leven souden. pag. 98.

IX. COLLOQUIUM ofte TSAMEN GESPRECK der nederduytscher gemeinten deses coninckrijcx, ghehouden tot Londen door beschrijvinge der gemeinte van Sandwich, den 28 Augustus 1599.

Naer anroepinge van den name des Heeren is met gemeine keurstemmen tot eenen president vercoren D. Jacobus Regius, Dienaer des Woorts, ende tot eenen schrijver Ghelein de Beste, Ouderlinck.

Digitized by Google

In desen Colloquio sijn verschenen dese naervolghende kercken ende broederen.

Die van Sandwich hebben gesonden om in den Colloquio te sitten D. Christianus van de Wauwde, [1]) Dienaer des Woorts, ende Gillis de Meijer, Ouderlinck, met volle macht.

Die van Londen hebben gedeputeerd D. Jacobus Regius, Dienaer des Woorts, ende Ghelein de Beste, Ouderlinck, met volle macht.

Die van Colchester hebben gesonden Davidt Frijlinchove ende Jacques Annoot, Ouderlinghen, met gelimiteerde macht van sommighe saecken: segghen met monde verclaeren sullen, dewelcke daernaer op 30 deser volle macht onfangen hebben.

Die van Medtston hebben gesonden Lieven van den Bossche ende Pieter van der Haeghen, Ouderlinghen, met volle macht.

Die van Norwich hebben gesonden D. Samuel van Assche, Dienaer des Woorts, ende Franchois Michiels, Ouderlinck, met volle macht.

In den eersten is eendrachtelick goet ende nodich bevonden dat dese tsamencomste te Londen gehouden wert tot eenicheyt ende welstant van de kercken, die de plaetse
pag. 100. naer de beschrijfvende [2]) goet gevonden hebben.

Augusti 28.

Was *Philippus Andries* ghevraegt, in wat pointen hij die van *den kerckenraet* tot Norwich hadde *te beclaghen:* bedancte alvoren die van den Colloquio over haere liefde tot den vrede ende over de groote costen, diet haer ghelieft heeft tot desen eynde aen te nemen, beclagende den

---

1) Misschien voor: van de(r) Woude. Deze naam komt onder de Predikanten in Engeland voor.

2) beschrijvingsbrief.

Digitized by Google

kerckenraet van Norwich (hoe wel hij gheen saeck daer van wilde maken) dat sij op de eerste verschrijvinghe van die van Sandwich niet en sijn verscheenen, seggende voorder sommige saken meer te hebben teghen die van Norwich, dewelcke hij Philips denckt in te brenghen, so die niet werden inghebracht van sijne partie, waerop bij de vergaderinghe was gheresolveert den ghedeputeerden van Norwich sijn schrift van clachte te communiceren, ende haere antwoorde daerop te hooren.

De ghedeputeerde van Norwich, ghehoort hebbende het clachtschrift van Philippus Andries, segghen wel het eerste deel der aenclachte partelijck warachtich, doch niet in alle deelen ghelijk Philips schrijft; segghen wel warachtig te wesen datter questie gheweest heeft tusschen eenen Jaques van der Sande ende hem Philips, maer seggen dat hem Jacques voorseyt beschuldigde van een cause, eens afghedaen, ende Philips sustineerde deselve een niewe beschuldinghe te wesen. 1.

Het tweede point ontkennen de ghedeputeerden. 2.

Opt derde point segghen, dat Philips eens achter de questie tusschen Jaques van den Sande ende hem ten H. Avontmale gheweest heeft. 3.

Opt vierde segghen, hem ghesuspendeert te hebben om sijn naere hartneckicheyt, (daer hij) menichmael vermaent sijnde hem niet heeft willen laten raden. 4. pag. 101.

Opt vijfde antwoort de gedeputeerde van Norwich, dat om de consequentie niet gheoorlooft was den ordinairen wech, altijt loffelick in hare kercke ghebruickt, te verlaten. 5.

Opt zesde bekennen hem gherefuseert te hebben copie van der acte. 6.

Segghen de ghedeputeerde verder, dat Phillips voorseyt versweigt sommige pointen, denwelcke hij behoorde mede te kennen ghegeven te hebben tot openinghe ende verstant, want dat Phillips Andries hen ghedeputeerden ende hare principalen beroepen heeft voor Mr. Cancelier van Norwich,

Digitized by Google

alwaer hij bij sententie definitieve is ghecondemneert gheweest, ghelijck blijct bij het schrift van haer overgegeven.

Replique van P. Andries. — Opt overgegeven schrift van de ghedeputeerde van Norwich segt, dat hij hem grotelixs bedroeft hetselve hoorende, omdat het meest onwarachtich is, ghelijk hij oock hetselve meestal absolutelick ontkent, segt voorder dat hij met de sententie van Mr. Cancelier wel te vreden is; maer beclaegt de kercke dat sij haer niet hebben ghecontenteert met des voorseyden Canceliers decreet. Beclaegt hem oock dat hem copie van sijne sententie gheweygert is. Item de acten der handelinghen, met hem ghehouden vier iaren lanck, dewelcke hij haer gheeyscht heeft door raet van Mr. Cancelier.

Augusti 29.

Wel ende rijpelick ghelet sijnde op hetghene partien hebben aenghedient, so bij gheschrifte als bij monde, heeft de vergaderinghe bemerckt, dat de principale cause (der) dissentie is opgheresen ut oorsake dat P. Andries (so hij oock selve bekent) sijnen dienst onderlaten heeft. Dit bij de
pag. 102. vergaderinghe ghewoghen sijnde ende in de vreese des Heeren wel ghelet op alles, en connen niet bevinden, dat Phil. mochte doen hetghene hij ghedaen heeft, sijnen dienst op sulcke wijse te laten. Te meer omdat die van de Consistorie d'anclachte van den beschuldiger ofte sijne grove lasteringhe niet en hebben angenomen, maer hebben begeeren te handelen ter bequamer tijt met den lasteraer ofte beschuldigher voorseyt. Haer oock verclarende, dat sij, van de consistorie, hem Phil. voor sulcx niet en
1 Tim. 5:19. hielden als hij beschuldigt was, dewijle de H. Apostel leert dat geen beschuldiginghen tegen eenen Ouderlinck moghen angenomen werden dan met 2 ofte 3 getuygen, so en hadde de kerckenraet gheen oorsake om Phil. voor-

Digitized by Google

seyt van de bedieninghe sijns ampts t'ontslaen, veelmin dat hij hemselven tegen het aduys des kerckenraets sijns diensts soude ontrecken, ghemerckt dat die wettelick tot den dienst der kercken gheroepen zijn, haren dienst niet moghen laten noch opschorten ut eygen autoriteyt, maer met oorder ende consent van die, dien het wettelick toestaet, dewijle dat alles in Gods Ghemeinte behoort ordentlick toe te gaen.

Heeft de vergaderinghe gheoordeelt ende oordeelt mits desen, dat Phil. Andries hem vergrepen heeft int nalaten van sijnen dienst, ende de bedieninghe des selven. Het welck Philippo gheordineert wert te bekennen ende beteringhe voor den toecommende tijt te belooven.

Oock ghelet sijnde op het doen der kercken van Norwich, bevinden wij dat sij niet neerstelick ghenoech gehandelt hebben met den lasteraer, ende te lichtelick gheprocedeert teghen hem Philips, int suspenderen van den H. Avontm., gemerct geen suspensie behoort te gheschieden ende voornemelick van een Ouderlinck, sonder wel ghefondeerde oorsake die de selve suspensie waerdich is, het sij om onghesonde leere ofte godloosheyt des levens ende pag. 108. continuatie in deselven, dewelcke in dit stuck geen plaetse en hadde, dewijle hij Phil. altijt willich was sijnen dienst te continueren, sijn sake gheeyndigt sijnde.

De sententie partie voorghelesen sijnde, hebben die van Norwich de broederen der vergaderinghe hertelick bedanct, ende hebben verclaert dat haer niet liever is als de vrede. Maer Phil., hoewel hem contenteert met de voorghelesen sententie, heeft hem noch beclaecht van andere stucken: ten eersten dat op den kerckenboeck gheregisteert is, dat hij Phil. die van de Consistorie sielmoorders ghenaempt heeft. Hierop waren die van Norwich bij den broederen gheinduceert, de verclaringhe van P. Andries mede te registreren in den boeck, het welcke sij goetwillich hebben angenomen.

Digitized by Google

Ten anderen pointen daervan hen Phil beclaegt, is hem gheseyt dat die niet en sijn tot desen Colloquium belangende, maer Phil. heeft altijts gheinsisteert, ende de broederen ghesocht voor te schrijven wat sij in de sake souden doen, niet willende hem contenteren met eenighe redenen ofte inductie.

Eyndelick heeft hij belooft de sententie nae te commen, verclarende, dat hij deselve anneemt. Ende heeft copie van der sententie begeert, maer so hem gheconsenteert is het extract derselver, heeft deselve gherefuseert, versoeckende de gheheele handelinghe ende sententie, gheprononuntieert teghen de kercke van Norwich, waerop hem gheseyt was, dat hij deselve soude wegh hebben van de broederen van Norwich, naedat deselve sal afghelesen werden, ende so se hem alsdan gheweygert werdt, hebben hem de broeders belooft deselve te senden, so hij daerom schrijft.

Augusti 30.

Is P. Andries bij den broederen verscheenen, versoeckende ten eersten copie van tgene afghelesen sal werden. Item waer hij bekennen sal dat hij hem vergrepen heeft
pag. 104. int nalaten van sijnen dienst, ende de bedieninghe des selven. Opt eerste is hem copie vergunt, opt tweede: de aflesinghe sal geschieden voor de fransche ghemeinte; de bekentenisse, dat hij hem vergrepen heeft int nalaten van sijnen dienst ende de bedieninghe derselve sal gheschieden voor het Colloquium, ghelijck't oock gheschiet is. Ende voorder heeft hij goetwillich bekent dat hij hem vergrepen hadde tegen de broederen des kerckendiensts, die hij met iniurieuse woorden beschuldigt hadde, het welck hem leet was, begeerde dat sij hem hetselve vergeven souden, ghelijck hij hetselve met ganscher herten vergeeft die haer teghen hem vergrepen hebben, ende sijn also met eenen

Digitized by Google

alle particuliere questien gheeyndigt met hantghevinghe van Mr. Samuel van Asse ende Francoys Michiels; met bekentenisse dat haer leet was dat sij haer oock menschelick vergrepen hadden.

Wort goet gevonden bij de vergaderinghe dit navolgende schrift af te leesen in de ghemeinte te Norwich tot contentement van veel persoonen ende wechneminghe der ergernissen:

„Lieve broeders ende susters in den Heere, also daer onder dese ghemeinte een seker verschil gheresen is tusschen den kerckenraet ende P. Andries, waerut groote ende droeve swaricheden ghevolgt sijn, ende lange tijt gheduert hebben; ende dat eyndelick de sake so verre ghebracht is dat beyde partijen hen in het oordeel des Colloquiums ofte versamelinghe der kercken onser natien ghesubmitteert ende onderworpen hebben, So ist dat de Dienaren ende Ouderlinghen van de ghemeinte onser natie, te Londen versamelt desen 29 August 1599, in den name des Heeren ende met aenroepinghe desselven naedatse beyde partien in al dat se schriftelick ende met monde aen te geven hadden, ghehoort ende rijpelick op alles ghelet hebben, pag. 105. gheoordeelt ende goet gevonden hebben dit navolgende U. L. te verclaren, datse nam. verstaen, dat de principale cause deser dissentie is ontstaen ende opgheresen, dat Phil. Andries vernoemt, van eenen seekeren broeder in der Consistorie verclaegt ende beschuldigt sijnde van leughen ende dierghelick iniurieuse woorden, gheweygert heeft sijnen dienst des Ouderlingschaps te bedienen ter tijt toe hij van den kerckenraet schuldich ofte onschuldich verclaert wierde. Hierop ghehoort de antwoorden des kerckenraets deser ghemeinte, hoe sij sulcke beschuldinghe als onghefondeert niet annamen ende dienvolgens begeerden, dat Phillips in sijnen dienst soude continueren, seggende dat sij met den beschuldiger tsijner tijt souden handelen, hebben nochtans denselven Phillips daertoe niet konnen beweghen. Dewijle

Digitized by Google

1 Tim. 5: 19. nu de H. Apostel leert dat gheene beschuldinghen tegen eenen Ouderlinck moghen angenomen werden dan met 2 ofte 3 ghetuyghen, so en hadde de kerckenraet geen oorsake om Phil. voorseyt van de bedieninghe sijns ampts te ontslaen, veel min hadde hij Phil. oorsake om ut hem selven ende teghen het aduys sijns kerckenraets hem sijns diensts te ontrecken, ghemerct dat die wettelick tot den dienst der kercken gheroepen sijn ut eygen authoriteyt haren dienst niet laten noch opschorten moghen, maer met oorder ende consent derghener, dien het wettelick toestaet,
1 Cor. 14. dewijle alles in Godts ghemeinte behoort ordentlick toe te gaen, hierom hebben de broederen der versamelinghe voorseyt gheoordeelt ende oordeelen mits desen, dat Phil. Andries voorseyt hem vergrepen heeft int nalaten van sijnen dienst ende bedieninghe desselven, het welck hem Phil. gheordineert wert voor den Colloquio te bekennen, ende beteringhe voor den toecommenden tijt te belooven. Oock ghelet sijnde op de handelinghe der Consistorie met denselven broeder, hebben bevonden dat se niet neerstelick ghenoech gehandelt hebben met den lasteraer ofte beschuldiger desselven broeders, ende dat sij te lichte-
pag. 106. lick tegen den beschuldigden broeder Phil. Andries ghe-procedeert hebben, int suspenderen van den H. Avontmael, gemerct gheen suspensie en behoort te gheschieden ende voornemelick van eenen Ouderlinck sonder wel ghefondeerde cause ende oorsake, die derselver suspensie weerdich is, het sij om onghesonde leere ofte godtloosheyt des levens ende continuatie int selve, dwelck in dit stuck gheen plaetse en hadde, dewijle hij Phillips altijt willich was sijnen dienst te continueeren, sijn sake gheeyndigt sijnde. Dat alles ghemerct, gheliefden in den Heere, sult ghij in den name des Heeren ende onses Salichmakers Jesu Christi ghebeden ende vermaent sijn, den vrede ende bant der eenigheyt, daertoe wij ghetracht hebben, danckelick aen te nemen ende in der liefde te onderhouden, afleggende alle

Digitized by Google

partieschap ende quaet ghevoelen van elcanderen, met alle lasteringhe ende verachtinghe, het sij des kerckendiensts, ofte eenighe particuliere broederen, opdat door oneenicheyt ende twist den bandt des vredes niet ghebroken worde, maer dat veel meer door vrede ende eenicheyt, die voor den Heere so angename ende die der ghemeinte so profijtelick ende nut is, U. L. ghemeinte mach ghestichtet worden ende in den Heere wassen, tot sijne eere ende tot troost aller godtsaligher herten, die den vrede beminnen.

Compareerden *Carel Pauwels ende Clays Verbeque*, wijlen Ouderlinghen van Norwich, overgevende een seker ghe schrifte, begeerende op haere claechte ghelet te hebben, int selve schrift begrepen.

Int schrift was clachte ghemaeckt van drie broederen: ten eersten dat de voorseyde broederen Ouderlinghen hadden ghevioleert de christelijker discipline, dwelck also ten kerckenboecke ghestelt is, waerop sij van den Kercken- pag. 107. raet vermaent werden vrede te maken, het welck also gheschiet is, waerop de drie voorseyde beclageren sonder eenighe sententie der Consistorie vrije ter tafel des Heeren ghelaten sijn.

Voort dat een ander lidtmaet der kercken, *Jeroon Schipman*, ghecommen is, seggende dat *Clays Verbeque* de wet Godts ende d'ordonnancien der kercken ghelastert hadde: deselve Jeroon behoorlick vermaent sijnde ende der Consistorie aenghedient, is also ten boecke ghestelt nu meer als een iaer gheleden: hebben hierop de twee voorseyde broederen ten diversen stonden sententie ghesocht bij den broederen der Consistorie, ende tot noch toe niet connen vercrijghen, doch sijn ghebleven ghesuspendeert van de tafel des Heeren.

Die van Norwich hierop ghehoort sijnde, ende ghevraegt wat redenen sij hadden om deselve twee broederen van haren dienst te deporteren, ende van den Nachtmael des Heeren te

Digitized by Google

suspenderen, bebben gheantwoordt, dat zij de anclachte van Jeroen voorseyt ghenoechsaem daertoe hielden. Waerop sij wederom ghevraegt, ofte sij van den anclager geen bewijs ghehadt hadden, ende waerom sij deselve broederen suspens hielden van den Avontmaele des Heeren, sonder deselve reden te geven van haere sententie ofte sij schuldich ofte onschuldich waren, hebben daerop die van Norwich gheantwoort, dat sij daerin oneens waren ende van verscheyden ghevoelen. Versoeckende de twee broederen voornoemt hier op het aduys ende oordeel des Colloquiums.

De vergaderinghe op alles wel ghelet hebbende ende in de vreese des Heeren overwoghen, en connen niet bevinden datter eenich fondament gheweest is, om de voor-
pag. 108. seyde twee broederen van den Avontmael des Heeren af te houden, noch oock van haren dienst, dewijle dat een yder moet goet ghehouden worden tot dat hij quaet bewesen is, ende dat men gheen beschuldinghe tegen een Ouderlinck moet annemen dan met 2 ofte 3 ghetuyghen. Verclaren daerom mits desen, dat sij verstaen, dat de voorseyde broederen van nu voort sullen toeghelaten wesen tot het H. Avontmael des Heeren, tot aller tijt dat sij quaet bewesen sijn van haeren anclageren.

Mayken Algoet verscheenen sijnde, heeft diverse schriften in de vergaderinghe der broederen des Colloquiums ghepresenteert, al schier van een inhout. in welcke sij verclaert, dat sij haer preparatie tot het Avontmael des Heeren ghemaeckt heeft, haer clachte doende tegen de broeders van Londen, als te hart met haer ghehandelt te hebben ende haer ten onrechte van het Avontmael des Heeren ghehouden te hebben, dewijle dat sij voor hen soude vertoogt hebben, dat de broeders van Colcester onrechtelick met haer ghehandelt hadden, haer weygerende te geven dat sij haer van haers mans weghe schuldich waren.

Digitized by Google

De antwoorde der broederen van Londen is, dat de saken van Colchester niet en sijn de cause van haer afhoudinghe, maer andere saken, de acten van welcke sij in gheschrifte overghelevert hebben, welcke vervaten diverse lasteringhen ende spottische redenen van haer tegen hen gedaen.

Hierop is Mayken vermaent tot schultbekentenisse, volgende de forme van de broeders in haer gheschrift. Maer sij en heeft geen ghehoor willen geven, dan is haer tijt tot morgen gegeven om haer wel te beraden. pag. 109.

Augusti 31.

De classicale vergaderinghe, lettende op alles wat anghedient is van *Mayken Algoet*, ende aen d'ander sijde de antwoorde der kercken van Londen, breeder in de acten haers kerckenraets begrepen, ons autentyckelick in schrift overgelevert ende onderteekent, hetwelck haer wederom is gecommuniceert, waerop sij maecte eender replique doch luttel ten propooste; dwelck den broederen van Londen was aengedient, dewelcke begeerden dat de broederen souden een eynde maken so het haer goet dochte. Hierop de vergaderinghe ghelet hebbende, ende bemerckende dat onse suster niet alleen in groote bitterheyt hadde gheleeft, maer als noch continueert; oock aensiende haere groote obstinaetheyt, hebben gheapprobeert ende approberen mits desen de suspensie, bij den kerckenraet tot Londen ghedaen, ordonnerende dat sij niet en sal ten H. Avontmael toeghelaten werden voor ende aleer dat sij haer tot Godt bekeert ter iudicature van de kercke van London.

Hiernae volghen de vraghen van de ghecommitteerde broederen voorghestelt in desen Colloquio, met de resolutie der versamelden broederen daerop.

Op de questie, ofte de iaerlicksche verkiesinghe met 1.
gront van Godts woort can bestaen, — de vergaderinghe,

Digitized by Google

ghelet hebbende op Godts H. woort, seggen dat *den dienst der Ouderlinghen ende Diakenen is ghelijck den dienst der Dienaren des Woorts ghedurich*,[1]) tot dat sij om wettelicke redenen werden gherelaxeert, latende nochtans de ghe[teu] haer vrijheyt in haer gebruick totter tijt dat sij 't stichtelick
pag. 110. connen veranderen.

2. Op de questie, ofte de *beloften van houwelick, van ouders ghapprobeert* niet connen te niet ghemaect werden, — antwoort: de belofte, van de ouderen gheapprobeert, is bondich ten ware eenighe wettelicke bondighe voorgaende belofte was.

3. Ofte *een vrouw mach divorceren* van den man, ghelijck een man van de vrouw, ghebroken hebbende den bant des houwelixs: sal dese questie tot den nationalen Synodum van onse kercken over Zee gherefereert werden.

4. Ofte het *ghetuygenisse* van een vrouw ofte maget *ghenoech* is om den violateur in de consistorie te condamneren. Antwoord: neen, ten ware dat sij met eenighe circumstantien, gheloofweerdich ghenoech, conde overtuyghen.

5. Oft een *censure der Dienaren voor elck Avontmael* ghehouden sal werden, ende op wat forme. Antwoort: de broederen hebben besloten, dat deselve stichtelick is, doch dat men moet toesien, dat daerin niet en worde verhandelt ofte inghebracht, praeeiudiciërende de christelicke discipline ofte voedende den achterclap. Also nochtans datse haer *niet verder en strecke dan onder den Kerckendienaren, Ouderlinghen ende Diakenen.*

6. Oft een Christen gheoorlooft is *gelt met gelt te winnen.*
(ond. Colloq. XIII. fo. 136.) Antwoort: jae, so d'ordinantie des lants niet wordt overtreden noch de liefde des naesten vercort.

7. Oft een lidtmaet van sijne kercke sal *gheexcommuniceert*
bov. Colloq. V. 78. ond. XI. 117. num. 8. mogen werden, *sonder aduys van andere kercken.* Antwoort: men sal blijven bij de resolutie voren genomen.

---

1) voortdurende = levenslang.

Digitized by Google

Wat men doen sal met *die haer tot den pausdom begeven*, 8.
langhe lidtmaten gheweest hebbende. Antwoort: so se wederkeeren, men sal met hen handelen nae behooren; so se daer blijven, men sal se daerbij laten ende Gode bevelen.

Op de questie, oft de Kerckendienaren, Ouderlinghen 9.
ende Diakenen mogen eenighe *eerlicke excercitien des lichaems* ghebruicken, als kaetsen, schieten, ballen ende andersins. Antwoort: jae, doch, dat ghesien werde op de stichtinghe.

Oft daer is een kerckenordeninghe, daernae haer de Ne- 10.
derduytsche kercken in desen coninckr. reguleren. Antwoort: jae, nam. *de Nederlandsche kerckordeninghe*, die men volgen sal so veel moghelick is.

Wat men doen sal met dieghene die een *onwettelick* 11.
houwelick hebben ghecontracteert, trouwende met een ander mans wijf. Antwoort, dat men haer sal vermanen tot scheyden, ende in weigeringhe blijvende sal men gradatim procederen tot excommunicatie.

Eyndelick is besloten bij de versamelinghe, dat *geen Colloquium sal ghehouden werden dan om ghewichtighe oorsaken*, dat dieghene, die authoriteyt hebben dat te beroepen, eerst sullen neerstelick ondersoecken, ofte daer ghewichtighe oorsake is het Colloquium te vergaren, ende sien om dat neder te legghen: indien sij 't niet connen doen, aduys te nemen bij de naeste ghemeinte oft noodich is het Colloquium te beroepen ofte niet.

Item bij het Colloquium is besloten, dat de ghe^te van Norwich sal de naeste beroepinghe doen, de noot verheyschende, als voorschreven.

Jacobus Regius, electus Colloquij Præses.
Christianus Anthonius W(oudanus?)
Ghelein de Beste, Scriba.

pag. 112.

Digitized by Google

X. LES ARTICLES DU COLLOQUE A LONDRES, le 16 jour et suivants du mois de Mars 1603, stile d'Angleterre, auquel out assisté au nom de toutes les églises françoises et flamandes de ce royaume, les freres mons. de la Fontaine, Ministre, et Philippe Sellin, Ancien; mons. Regius, Ministre, et Jean de Backer, Ancien, pour Londres; mons. Samuel le Chevallier, Ministre, et Elias Maurois, Ancien, pour Cantorbery; mons. Proost, Ministre, et Francoys Evrard, Ancien, pour Colchester; mons. de Lawne, Ministre, et Bouduyn Burgard, Ancien, Pierre Wallewin et Jean Cruso, anciens pour Norwich et Yarmouth; Gillis de Maire, Ancien pour Sandwich, avec commission par lettres addressée aux freres deputés en Colloque de la part des frères de Hamptoń et Maidston, — auquel apres l'invocation du nom de Dieu, Mons. de la Fontaine a esté choisy pour moderer l'action, et mons. de Lawne pour escrire.

Pour ce que les freres des églises estrangeres des deux langues ayant advisé de presenter *requeste* a Sa M^te^ pour confirmation de la liberté, de laquelle ils out iouy jusques à présent, en ont esté desconseillez et destournez par ceux, sans lesquels ils n'eussent rien peu obtenir, attendu que lesdittes eglises sont en possession de leurs libertez, sans moleste ou empèchement quelconque. Pourtant ont lesdits frères resolu par commun advis de requerir ce qu'on reconnoistra d'anciens bourgeois et ayans voix en Parlement, de veiller pour le bien de nos eglises, et nous donner advis, de ce qui se mettroit en auant a leur prejudice, pour y cercher remède au contraire.

De traitter auec mess^rs^ les Euesques de quelque *soula-*

Digitized by Google

gement pour nos pauvres, estans a l'aumosne, au fait des baptesmes, mariages, sepultures, etc. Et en general requerir qu'en ces choses Ecclésiastiques rien ne soit exigé des notres que comme on le fait des Anglois. De ces choses et semblables sont requis les fres de Londres de conferer au plustost que faire se pourra auec mons. l'Euesque de Londres, pour reconnoitre de bonne heure s'ils en auroyent entre eux a requerir ou renier aucune chose contre la liberté de nos églises, afin d'y pourvoir d'heure par requeste à sa Mte ou autrement. pag. 113.

Quant au magistrat, sera bon de requerir qu'autre registre ne se fasse des enfans de nos eglises que celuy qui se faict dans les paroisses, outre celuy de nos eglises.

La aussi ou par devers les Srs du conseil les freres de Londres seront conseillez de se pourveoir de quelq. bon ordre *contre les coureurs bannis et excommuniez*, qui se retirant d'ailleurs, ne se rangent d'aucune eglise, et causent beaucoup de scandales.

Quant a poursuyure que les *enfans* des estrangers, *nais en ce pais*, puissent *comme anglois* obtenir la franchise de Londres et autres lieux: l'advis est d'en laisser la poursuitte aux marchans et autres freres selon la commodité qu'euls cognoistront en pouvoir recevoir, n'estant ce fait ecclesiasticque.

Sur la proposition qui a esté faite, s'il ne seroit expedient d'avoir un *Synode composé de touttes les églises estrangères* receuillies en ce royaume: a esté trouve bon d'en communiquer premierement aux consistoires, pour puis après s'entreadvertir.

Soubscrit: R. Lemaçon.
P. de Lawue.
Joannes Regius. pag. 114.

Digitized by Google

XI. COLLOQUIUM ofte TSAMEN GESPRECK van de Nederlandsche Ghe^{ten} binnen desen coninckrijcke, hetwelcke door de beschrijvinghe van de Ghe^{te} van Norwich aenghevanghen is binnen Londen, desen 12 Julij 1609.

1. Sessio.

Ten selven daghe, na aenroepinghe van Godes naem, zijn met ghemeyne advysen der Ghedeputeerde vercoren tot president des Colloquiums Jonas Proost, Dienaer des Woorts tot Colchester, ende tot schrijver Symeon Ruytinck, Dienaer des Woorts tot Londen.

De ghecommitteerde der Ghe^{ten} die haer brieven van Sendinghe overghegeven hebben zijn dese:

Van weghe de Ghe^{te} van Norwich, Joannes Elisonius, Dienaer des Woorts, ende Pieter Walewijn, Ouderlinck.

Van weghen de Ghe^{te} van Sandwich, Casparus Nierenius, Dienaer des Woordts, ende Benjamin Anobardus, Ouderlinck.

Van weghen de Ghe^{te} van Colchester, Jonas Proost, Dienaer des Woordts, ende Christian de Bert, Ouderlinck.

Van weghen de Ghe^{te} van Londen, Symeon Ruytinck, Dienaer des Woorts, ende Pieter de Pril, Ouderlinck.

Van weghen de Ghe^{te} van Yarmouth, Engel Hailinck Lenartsz, Dienaer des Woorts, ende Joos de Keyser, Ouderlinck.

Van weghen de Ghe^{te} *van Maidston en is niemand verschenen;* derhalven wierd goetghevonden, deselve te beschrijven ende *te vermanen* (so se ymmers om haer zwackheyds wille niemand bequamelick en can utzenden) schriftelick te laten blijcken, dat ghelijck zij de beschrijvinghe des Colloquiums voor goetghevonden heeft, dat se haer aen

Digitized by Google

hetselve oock zal onderwerpen. Hierop hebben de Brs des Colloq. antwoorde ontvanghen den 19 Julij, ende authoriseerden in haren naem de ghedeputeerde Brs van Londen.

Alzo men d'acten van 't voorgaende Colloquium zoude lesen, zo wierd besloten dat men de *personele geschillen*, *die gheeyndight waren*, ende die nu onnoodich waren verhaelt te zijn, zoude *overslaen*, alleene lesende tgene de tegenwoordighe bijeencomste dienstigh ware. pag. 115.

Daer wierd ghevraeght of de besluytredenen van 't voorgaende Colloquium naghecommen waren, daerop heeft men deselve ernstich overwoghen ende bevonden:

Eerstelick dat zommighe Ghetten noch niet en hebben connen stichtelick veranderen de jaerlicksche verkiesinghen in een *continuatie ende achtervolginge in dienst*, tot dat den nood, den kerckenraed blijckende, zulcx verheyssche. Hierop wierd besloten dat dewijle de Brs eendrachtelick de continnatie voor best hielden, als Gods Woord meest conform, dat derhalven de Ghetten, die deselve noch niet en hadden, alle vlijt zouden aenwenden om tzelve in te voeren, haer behelpende met de redenen in een schrift van 't jaer 1560 vervatet ende in 't Coetus alhier gheexamineert. Vid. pag. 142.

Daerbij wierd oock goet ghevonden dat men zoude arbeiden de *verkiezinghen* niet meer te doen door de stemmen van de menichte, maer *van de dry diensten*, ende dat om redenen in 't voors. schrift begrepen. (Revis. Colloq. XII. fol. 1. b. 11.)

Ten anderen wierd gesproken op de 5e vrage van de censure der Dienaren, die in zommige Ghetten noch niet en word gebruyct, ende tot verclaringe van de zaecke wierd geseyt, dat de *censure is een vriendelicke ende ghetrouwe waerschouwinge ende vermaninge*, *die de diensten onder elckanderen oeffenen*, zonder de discipline daerdoor te cort te doen, elckanderen aenwijsende in de liefde, wat best dient waergenomen ende gheschouwt tot vercieringhe van sulcke weerdighe ampten. Ende al ist dat dese broederlicke vermaninghen dagelicx aen elckanderen connen ende moghen

Digitized by Google

aengeleyt worden, zo ist niet tegenstaende eendrachtelick goetgevonden. dat sulcx *ten minste tweemael 's jaers*, namelick omtrent Paeschen ende Kersmisse, solennelick geschiede, d'een voor ende d'ander na tot dien eynde utsendende ende inroepende, alles met stilheyt ende in liefde.

Revis. (Colloq. XII. fol. 1. b.)

pag. 116.

3. De vraghe aengaende d'excommunicatie wierd oock vernieut, ende 't besluyt daerop is, dat men om ghewichtige saecken na kerkelicke ordere ymant *wel magh excommuniceren sonder d'ander Ghe^ten daer over te bevraghen*, ten zij dat de saecke met eenighe omstandigheden vergeselschapt zij, daerover men den raet van ander kercken van doen hebbe.

bov. coll. V. — 75. XI. III. num. 7.

4. Aengaende de misdaet van de gene die, *lidmaten* zijnde, *in 't Pausdom gaen wonen* ende sich daertoe ganschelick begeven: 't wierd goetgevonden zodanige persoonen eerst door brieven ernstigh tot bekeeringe te vermanen, ende zo men bevindt dat sulcx alles te vergeefs is, zo zal men *haer apostasie de Ghe^te vertoonen*, tot een ghetuygenisse van onse droefheyt, ende tot waerschouwinge van andere, navolgende 't besluyt des Colloquiums an° 1575, p. 3.

(bov. colloq. IX. p. 111.)

(ond. colloq. XV. fo. 41. b.)

5. Aengaende de vraghe, oft oock de Nederlandsche Ghe^ten deses rijcx een beschreven kerckordeninge hebben, daer se sich na schicken, d'antwoorde was als doen, dat men *sich schickte naer de kerckordeninghe van de overseesche Ghe^ten*, zo verre het moghelick was. Ende gemerct dat sulcx behoirlijck is, dewijle de gedeputeerde van alhier in 't Synode van Dordrecht a^0. 1578, ende van Middelb. a^0. 1581 verschenen ende 't besluyt daervan approbeerden, so ist dat de B^rs alsnu versamelt eendrachtelick goetvonden, ut de voorghemelde Synoden ende ut onse voorgaende Colloquia *een corpus disciplinae* te trecken, dat van de Ghe^ten eensamentlick [1]) moght aenghenomen ende onderteeckent worden om in elcker consistorie te berusten ende onse ghe-

1) gemeenschappelijk.

Digitized by Google

meenschap daerdoor te versegelen. Den last hiervan wierd den Præsident ende Scriba opgeleyt, vid pag. 149.

Volghen de vraeghstucken door de ghedeputeerde voorghestelt. pag. 117.

De vraegstucken van de Ghete van Norwich. 2 Sessio.

Eerst of het *ampt der Ouderlinghen*, die in den woorde niet en arbeyden, zij *een Apostolische instellinghe ofte niet*, ende wat men met degene te handelen heeft, die 't zelve ampt tegenspreken, ende alzo den vrede der Ghete verstooren. D'antwoorde wierd utgestelt tot de naeste sessie. 1. 18 Julij.

Of *Ouderlinghen ende Diaconen* niet eerst sullen beproeft werden eerse dienen, ende waerin de beproevinge bestaet, — antwoord: sij *behoiren beproeft te zijn*, doch niet door 't examen ghelijck de Leeraeren. De beproevinge is dese, dat de dry diensten overweghen inde vreese des Heeren oft de persoonen verstandigh, godsaligh, ende derhalven tot die ampten bequaem zijn, ende dewijle sulcx door de populaire bestemminge verhindert word, zo sal men neerstigheyt doen deselve te weeren. 2.

Of een Ouderlinck, zijn twee jaren ghedient hebbende ende na *zijn spaerjaer weder vercoren* zijnde, zij van nieus te bevestigen, ut 't formulier daervan beschreven. Andwoort: dat men neerstigheyt sal doen continuatie, als voors. is; ordentlick in te voeren, daerentusschen is 't advys der Brs, dat men bevestige die ut 't spaerjaer vercoren werden na 't *formulier* daervan beschreven, doch dat sulcx onnoodigh is over degene die na t'eerste jaer ghecontinueert worden. 3. Revis. Colloq. XII. fo. 8.

Of een *Ouderlinck* in 't noodwendigh afwesen des Dienaers *sal moghen ghebeden doen*, zo openbarelick in de Ghete als oock bij de crancke, daertoe gheroepen zijnde. Antwoort: 't eerste magh wel geschieden, den noot zulcx verheyschende ende de Ghete daertoe verwillighende, 't an- 4.

Digitized by Google

der is de plight van elck particulier Christen ende derhal-
pag. 118. ven veel meer van eenen Ouderlinck.

5. Of d'Ouderlinghen in t'afwesen des Dienaers ymant moghen van de Avontmale suspenderen. d'Antwoort is: dat dewijle het *ampt der Ouderlinghen* is oock toe te sien ende te verhoeden, dat de Sacramenten niet ontheylight en werden, oock mede teghen d'onboetveerdige volghende de Christelicke discipline te handelen, zoo 't blijct in 't formulier van de bevestinge, zo zoude *door hen de suspensie connen geschieden*, mits het noodwendigh afwesen van den Dienaer.

Revis. Colloq. XV. fo. 39. b. XIII. fo. 47. numm. 5.

6. Of degene, die het ampt van een *Ouderlinck* bedient heeft, mach naderhant tot een *Diacon* vercoren werden. d'Antwoort is: dattet onvoeghelick is, dat men dale ende niet opclimme in de Ghe^te^, ende dese ongherijmtheyt comt ut populaire verkiesinge; doch zo ymand alzo vercoren word, *magh hetselve* om der stichtinge wille *aennemen*.

Revis. fo. 8. Colloq. XII.

7. Of het vrijstaet dengenen, aen den welcken *den Doop* bedient wort, *allerley namen* zonder onderscheyd te geven. Andwoort: neen, men sal sich schicken na den regel, die daervan in de Synoden gegeven is.

8. Wat men te handelen heeft met degene, die hun vergrijpen in *praematuren bijslaep*. Andwoort: dat men moet onderscheyd maecken tusschen degene, die sulcx begaen voor 't contract van 't Huwelick ende die 't daerna doen, doch voor de bevestinge in de Ghe^te^; beyde strijt teghen d'eerbaerheyt, doch 't eerste meer dan 't leste, ende dat daerna oock de bestraffinge moet aengeleyt worden, doch alzo de Ghe^ten^ in de forme van het disciplineren van zodanighe zonden verschillen ende qualick daer in sich connen conformeren, zo wordet *in elcke Ghe^te^ vrijheyt gelaten*
pag. 119. daerin te doen dat stichtelick is.

9. Of degene die een *openbare ergernisse* aengericht heeft oft eenige zonde begaen, die der overheyt straffe weerdich

Digitized by Google

is, ende op het vermanen boetveerdicheyt bewijst, sal moeten als versoent aenghenomen werden ende niet voor eenen tijd van den Avontmale ghesuspendeert worden tot beproevinge zijnder boetveerdigheyt. Andwoort: men sal hem niettegenstaende tot zijnder beproevinghe ende opdat hij de leelicheyt der misdaet te beter verstae, ende sich daerover ten rechte vernedere, *voor eenen tijd suspenderen*, nadat den kerckenraed dien sal bestemmen. Leest Syn. Emd.

Of men billighlijck *attestatien magh weygeren* dengenen, 10.
die vertreckende andere schuldigh blijven ende voor den tegenwoordighen tijd insolvent zijn. Andwoort: men moet een *onderscheyd maecken* tusschen degene, die daertoe vervallen door ongeregeltheyd des levens, ende degene, die door sieckten, last van kinderen, verlies, oft andere tegenspoet daertoe commen. D'eerste sal men sulcx weygeren tot dat se met haer crediteurs zijn geaccordeert, ende zo men verneemt dat se elders sich eerlick draghen ende geneeren, zo magh men ut d'omstandigheden van de zaecke de moderatie ghebruycken, die bequaemst sal geoordeelt worden. Aengaende de andere, men sal arbeyden de crediteurs te beweghen tot verdraeghsaemheyt, ende zo se daertoe ganschelick niet en willen verstaen, sal men ut ernstigh insien van de zaecke hen een ghetuyghenisse moghen geven. (ond. Colloq. XVI. fo. 50. b.)

Of degene *die wettelick om overspel scheydet*, sal moghen, 11.
de wetten des lands contrary zijnde, *tot een ander huwelick* 3 Sessio.
toegelaten werden. Andwoort: jae hij, mits dat hij *met behoorlick bewijs* over See trecke, ende aldaer van d'overheyt vrijgestelt werde, hoewel dattet raedsamer ware, aldaer int huwelick oock bevestight te werden. pag. 120.

Of ymand, *getrout hebbende dengenen wiens huysvrouw noch* 12.
leeft, op kennisse van zaecken sal moghen een nieuw huwelick aengaen. Andwoort: jae se, mits dat se goet bescheet daervan aen de geestelicke overheyd dragende, wettelicke ende ordentlicke vrijgestelt zij.

Digitized by Google

13. Of degene, dien *openbare schultbekentenisse* word opgheleyt ende nochtans sulcx *niet en wilt nacomen*, niettegenstaende hij voor den kerckenraet bekent qualick ghedaen te hebben, sal moghen *van den Avontmale gesuspendeert* worden. Andwoort: jae, doch dewijle hem alreede, ut aenmerckinge van de foute, *openbare schuldbekentenisse* is opgheleyd.

14. Of ymant, hem beswaert vindende over 't oordeel des kerckenraets in een openbare sonde, sal moghen *hem beroepen tot het geestelicke hof*, ende of deese zijn beroepinge ende verclaghinghe des kerckenraeds aldaer sal de censure, over hem ghepasseert, moeten vernietighen. Andwoort: *geenssins*, want nademael zijne Mt door zijn Coninckl. prærogative *ons bevestight heeft onse vrijheden* ende 't gebruyck onser kerck-ordeninghen onder d'onse, zo en zijn wij niet verbonden ons haer inhibitien t'onderwerpen, maer veel meer te protesteren, ende met de discipline voort te varen, onse *redenen* (zoo 't van noode ware) den Bisschop verthoonende.

15. Aengaende de handelinge des kerckenraets met *Geleyn Auycke* (die zoo 't bij de verthoonde acten blijct) vreemde ende *kettersche opinien* dryst verspreydt ende hertneckelick voorstaet binnen Norwich: der Brs raet is (dewijle hij sulcx alreede lange ghedreeven heeft tot nadeele van de Ghete ende quaet exempel van veelen) dat beneffens de bestraffinge, die alreede aen hem is aengheleid [1]), men den voorseyden Auycke voorstelle [2]), ende zo sulcx niet en helpt, *den Bisschop verthoone* wat een vremd ende dan-

pag. 121. gereux persoon dat hij zij.

(bov. p. 55.) 1. Nopende d'eerste vraghe van de Brs van Norwich, die tot hiertoe verset is, aengaende 't ampt der *Ouderlinghen, oft een Apostolische ordonnantie zij*, etc. d'Andwoorde is: eerstelick dat men 't voor sulx sal houden na 't besluyt der

1) op hem toegepast. 2) t. w. aan de gemeente.

Digitized by Google

Synoden; ten anderen hebben de Brs goetgevonden sulcx breeder te verclaren door dese navolghende propositien:

Dattet bij de tegensprekers bekent wort dat na d'Apos- 1.
tolische insettinghen Ouderlinghen in de Ghete moeten zijn om opsicht te hebben over de goede regieringe derselver.

Dat de regieringhe ende 't predicken, oock na de beken- 2.
tenisse van de tegensprekers, zijn twee bijsondere gaven, beyde noodwendigh totten bouw der Ghete.

Dattet ware te wenschen dat de Ghete t' allen tijden zo 3.
rijckelick voorsien ware, dat beyde dese gaven conden in deselve persoonen ghevonden zijn.

Alse ghevonden werden in deselve persoonen (alst in 4.
de Apostolische kercke zonder twijffel geschiedde), zo ist onnoodigh bijsondere persoonen daertoe t' ordonneren.

Wanneer zij daerentegen niet tsamen en commen in 5.
eenen persoon, zo en magh nochtans niet nagelaten worden de stichtelicke regieringe der kercke door persoonen, daertoe ghequalificeert.

Die aldus ghequalificeert zijn, moeten aengesien worden 6.
als gheordonneert bij Apostolische insettinghe.

Derhalven sal niet gheoorloft zijn eenige particuliere 7.
kercke, veel min lidtmaten, dese beroepinghe te quereleeren, ofte in twijffel te roepen.

Teghen degene die sulcx doen, niet willende voor ver- 8.
maninghe afstaen, zal men moghen procederen als teghen degene, die niet juyst dat ampt en wederspreken, maer den vreedsamen stant der kercke verstooren door haer vermeten ende spottighe redenen. pag. 122.

De vraeghstucken van de Gemte van Sandwich.

Of de 52 vrage van 't Synode van Dort verstaen word 1.
van de private ofte publycke suspensie. Andwoort: de Brs oordeelen dat daer van de private suspensie gesproken word.

Digitized by Google

2. Of een vrouwe van haren man magh scheydcn om dat hij tot de *Brunisten* [1]) gheweken is, omdat hij een *selsaem hooft* is, zo datse met peryckel haers levens bij hem is, omdat hij *frigidus* is, ende onbequaem van nature tot genereren. Andwoort: de twee eerste redenen en zijn *daertoe niet genoechsaem*, de leste (zo se blijct waer te zijn door 't ondersoeck van ghetuyghen ende verclaring van d' overheyd) *is ghenoechsaem* (mits dat die onbequaemheyt in hem zij gheweest eer hij de vrouwe troude, ende dat buyten haren weten). Eerstelick omdat door zodanighe den aert ende d' eynden des huwelicx (als onder andere hoererije te vermijden, kinderen te genereren) gheschonden word; ten anderen, zo seght Christus, dat zommighe van 's moeders lijve tot het huwelick onbequaem zijn, derhalfven zo en connen zodanige geen huwelick maecken; ten derden zo en lesen wij nergens in Gods Woord van sulcke huwelicken. 't Moeten oock lieden zijn van een quaet ghemoet, die haer swacheyd kennende, niet te min ymand ten huwelick versoecken. Eyndelick zo ist kennelick dat sulcke persoonen, als onwettelick versamelt, [2]) in verscheyden republycken van elckanderen ghescheyden worden, etc.

3. Wat men doen sal met degene *die uterlick een vroom leven leyden ende nochtans ten Avontmale niet en willen gaen.* Andwoort: zo se sulcx nalaten ut swacheyt, men sal se met sachtmoedigheyt onderrichten; zoo 't geschiet ut cleenachtige oft verachtinghe des H. Sacraments, zo sal men beyde, opentlic in de Ghe^te, den text sulcx medebrenghende, als in de heymelicke tsamenredinghe met zodanige persoonen, met bequame redenen verthoonen de noodwendig-
pag. 128. heyd van die christelicke oeffeninghe. Zoo't al te vergeefs is, zo magh men 't eyndelick (indiense onder onse Ghe^te alzo levende dincken te schuylen) den engelschen predicant

1) Brownisten of Independenten. 2) vereenigd.

Digitized by Google

van de prochie aendienen, op dat wij aen die zonden geen schult en hebben.

Of die van jaren zijn ende onchristelick leven leyden *totten Avontmale des Heeren moghen gedwonghen zijn.* Andwoort: geenssins, maer men sal arbeyden haer tot boetveerdigheid te brenghen door vermaninghe oft door d' authoriteyt van d' overheyd. 4.

Of zo ymand van onse natie een *lijckpredicatie* begeerde gedaen te hebben van onsen Dienaer des Woords, of hij 't zelve zoude moghen doen. Andwoort: neen, dewijle 't Synode zeght, dat men de lijckpredicatien, daer se niet en zijn, niet en zal invoeren, ende daer se sijn, op 't voeghlickste zal afdancken, na 't exempel van verscheyden Ghe^{ten}, overmits dat sulcx bevonden wierd opspraecke onderworpen te zijn, voornemelick bij d' Engelsche leeraers, die daer van profijt trecken. 5.

Of men met discipline sal moghen procederen teghen eenen *schoolmeester*, die teghen 't consent van de kercke schole houd ut cracht van een licentbrief van de commissaris oft geestelick hof. Andwoort: neen, maer men sal met stilheyd aen den commissaris verthoonen d' onbequaemheyd van de persoon, ende hoe onghevoeghelick dat sulcx is voor den teghenwoordighen staet der kercken. 6.

De vraeghstucken van de Ghe^{te} van Yarmouth.

Hoe men voortaen met die handelen sal, die haer *hand sluyten van 't onderhoud des Dienaers*, zo haest zij yet pretenderen teghen de Consistorie oft eenighe van dien, zoeckende haer selven aldus te wreken. Andwoort: indien 't blijct (na behoorlick ondersoeck ende ernstigh vermaen) dattet ut quaetwillighe wraeckgierigheyt geschiet, zo oirdeelen de B^{rs} dattet een *overtredinghe is van 't achtste ghebod*, den geesteliken arbeyder (tegen haer belotte) den 1.

Digitized by Google

recht verdienden loon afcortende oft onthoudende, derhalven verdienen met de discipline tot haer schuldige plicht gedwongen te worden ende in plaetsen *daer de contributie geschiet met taxatie magh men sich met d' overheyd behelpen.*

2. Aengaende degene die bevonden worden haer onwettelick vereenight te hebben eer zij wettelick ondertrouw gedaen hebben ofte in de huwelicke state bevestight zijn. Andwoort: siet d' andwoorde op d' 8ste vraeghstuek van de Ghete van Norwich.

3. Hoe men handelen sal met een Duytsch mans huysvrouwe, *Engelsch gheboren, die geern zoude willen tot onse Ghete voegen.* Andwoort: men *sal se ontfanghen*, zoo 't can geschieden zonder opspraecke ende oppositie van de Engelsche predicanten ende natie, 't zij int geheele oft als passant. (ond. XII. fo. 4, 6.)

4. Of dien persoon, *wiens zonde openbaer is*, 't zij ut haer zelven oft door voorstellinge, *zijn schult sal bekennen personelick staende oft met een briefken in zijn absentie.* Andwoort: so se eens voorgestelt zijn en connen niet aengenomen zijn dan met personeele verschijninghe, maer anderssins na qualiteyt van de sonde (welck in 't oordeel van de kerckenraet zal staen) zo magh men de persoonen aennemen oft met aflesinghe, ofte met presentatie van de persoon.

5. Of men de Duytsche persoonen die met d' Engelsche ghecomteert hebben, [1]) ende *sich tot onse Ghete begeeren te begeven*, sal aennemen zonder openbare belijdenisse des gheloofs, oft dat se daer toe oock moeten ghebrocht werden. Andwoort: so se vroom van leven zijn ende bewijs daervan mede brenghen van den Predicant der prochie daer se wonen, vergeselschapt met het ghetuygenisse van eenige onser Ouderlinghen ofte Diaconen, ofte andere deughtsame Revis. Colloq. XII. p. 8. b. 13. b.

1) gerekend zijn?

Digitized by Google

ende godtvreesende lidtmaten, so' sal men se *aennemen:* mits dat se haer gheloove voor den kerckenraed belijden ende op de voorbereydinge sich voor de Brs vertoonen, om met haer jaewoord t' approberen ende aen te nemen de christelicke leere ende regieringe der Ghete. Te meer dewijle vele andere wel gheregelde Ghetен (na 't goetvinden van d' Embdische Synode) *de ondervraginghe in Consistorien absolutelick voor ghenoechsaem* ende bequaemst houden, ende dattet bevonden werd, dat vele vrome lieden door d' openbare examinatie veroirsaect worden (ut menschelicke swackheyd) van die H. oeffeninghen af te blijven, daer nochtans alle kerckordeninghen tot aenwas van de Ghete behooren te gedijen. pag. 125.

Of *een Ouderlinck*, in de absentie des Dienaers, niet en *zoude moghen de ondertrouwe ende trouwe bevestighen.* Andwoort: 't en is niet ongheoorlooft ten aensien van 't ampt des Ouderlings, doch bijaldien door sulcx opspraeck ofte ergernisse bij d' Engelschen ware te verwachten, zo ware 't beter der comste des kerckendienaers te vertoeven, ofte in de Engelsche kercke sulcx te laten geschieden. 6.

Of den *Doop door een Ouderlinck, Diacon oft particulier persoon bedient*, zij te houden voor eenen wettelicken doop. Andwoort: den doop, die door een Diacon oft particulier persoon geschiet is, dient herdoen, maer 't Synode ordeelt, dat den Doop, door een Ouderlinck bedient, in 't noodwendig afwesen des Dienaers, niet en sal herdaen worden, hoewel dat sulcx niet en dient tot navolginghe. 7. Revis. Colloq. XII. fo. 3. b.

Vraegstucken van de Ghete tot Colchester.

Wat sijn *openbare zonden?* Andwoort: openbare sonden zijn tweederley: eerstelick, die zodanighe zijn van haerselven, ten anderen die zodanigh, worden door ontdec- 1.

Digitized by Google

kinghe. Van haerselven zijn openbare zonden: ofte wel die begaen worden in openbare plaetsen, als daer zijn straten, tavernen, kercken, bruyloften etc. daer zo veel lidtmaten bijeen zijn, dat men niet en weet wien men tsamen zoude moghen roepen, om d' ergernisse door stille bekentenisse te weren. Leest Coll. 1576. Ofte die wel int heymelick begaen zijn, maer openbaren haer selven, als ontuchticheyd, die sich openbaert door zwangerheyd, oft
pag. 126. vechterije door eenighe merckelicke quetsure. De zonden, openbaer door ontdeckinghe, zijn oft wel degene die ontdeckt worden door den achterclap, namelick die geschied eer dat den sondaer sich heeft willen versoenen, ende alsdan is beyde den achterclap ende de zonde openbaer. Leest Coll. 1576. Ofte degene die ontdeckt worden door verplichtinghe. Sodanige zijn de zonden, die den kerckenraed schuldich is t' openbaren', 't zij aen de Ghe^te, ut oorsaecke van des zondaers hertneckigheyt, ende sulcke zijn allerley zonden, die anders in haer beginsel niet zeer groot en waren; ofte aen d' overheyt, ut cracht van de civile wetten om de ghevaerlicheyd derselver, als daer zijn conspiratien, verraderijen, etc. oft andersins om de leelicheyd ende gruwelicheyd derselven, insonderheyd wanneer in den zondaer geen leetwesen en word bespeurt, als daer zijn blasphemien teghen God, zijn Woord ende Sacramenten, ketterije, dootslagh, onnaturelicke zonden, vrouwecracht, bloetschande, overspel, hoererije, rooverije ende alle andere zonden, die d' overheyd straft ende die den mensche eerloos maecken, doch om sich hierin te schicken, [1]) zo zal men met neerstigheyd letten op d' omstandigheden van de tijden, plaetsen ende persoonen.

2. Of *zonden, die in herbergen geschieden*, voor openbaere te houden zijn ofte voor heymelicke. Andwoort: leest hiervan 't Colloq. anno 1576 pag. 25, alwaer staet, dat niet

1) wel te gedragen.

Digitized by Google

de plaetse alleenlick, maer de kennisse der zonde deselve openbaer maeckt, item siet de voorgaende acte.

Of *zonden, die heymelick geschiet zijn*, doch door achter- 3.
clap bekent ofte ruchtbaer worden, aentrecken de qualiteyt van openbare. Andwoort: leest hiervan 't Coll. anno 1576, pag. 28. Revis. Colloq. XII. fo. 4.

Of *zonden, die in huis geschiet zijnde* den Magistraet be- 4.
kent ende van hem ghestraft worden, aentrecken de qualiteyt van openbare. Andwoort: jae, overmits dat de overheyd deselve openbaer maeckt.

Of een misdaet teghen een neeringhe begaen, bestaende 5.
in *valscheyd*, die met verbeurte ende suspensie van neeringe gestraft word, niet en zij onderworpen de christelicke discipline. Andwoort: dat zulcke persoonen openbaer daerover haer schult moeten bekennen, ende also oock de Ghe^te voldoen, tot stichtinge derselve, vid. Coll. 1576, pag. 24.

Wat men met die sal doen, die hertneckelick *weygeren te* 6.
compareren alsse voor den kerckenraed ontboden werden. Andwoord: men sal se na de derde oft vierde ontbiedinge van den Avontmale suspenderen, overmits haer onghehoorsaemheyt, ende na een jaer ghedult, oft na dat bequaemst zal ghevonden worden de Ghe^te voorstellen.

Wat men met die sal doen, die de *sententie des kercken-* 7.
raeds hertneckelick *weygheren* na te commen. Andwoort: men sal voortgaen met de discipline, den persoon voorstellende, mits dat zijn misdaet een yder bekent zij.

Wat men oordeelen sal van een ghetroude vrouwe, die 8.
bij eenen ghetrouden man ettelicke nachten in een bedde gheleghen hebbende, navolghende haer eyghen bekentenisse, nochtans 't feyt van overspel loochenen. Andwoort: de Br^s approberen de procedure, die de Ghe^te van Colchester ghehouden heeft met de voornoemde vrouwe (na d' informatie die se hun daervan ghedaen hebben). Revis. Colloq. XII. fo. 4.

Digitized by Google

Vraeghstucken voorgestelt door de ghedeputeerde Brs van Londen.

1. Of men voortaen een Dienaer des Woords hier te lande niet en sal *beroepen* ende aennemen *met 't advys van de naestgheleghen kercke* ende submissie tot het Colloquium. And-
(ond. XIII. b. 68. b. XX. art. 11:) woort: Tware goet dat men sulcx dede opdat d' eendrachticheyt inde leere ende regieringe te beter onderhouden werd, ende de submissie tot het Colloquium behoorde oock van de Ouderlinghen te geschieden, dewijle zij selve aldaer (alst den nood verheyscht) verschijnen ofte anderen van
pag. 128. haer mede-ouderlinghen daertoe deputeren.

2. Wat men sal doen met degene die, *lidmaten* onser Ghete zijnde, 't zij door huwelick met d' Engelschen, ofte door onachtsaemheyt, ofte door eenige quaetwilligheyt *van ons ver-*
(boven colloq. V. 69, 71, 76.) *vremden.* Andwoort: men sal se eerst vermanen sich bij de Ghete daerse lidmaten van zijn te houden, zo se de vermaninge in de wind slaen na dat men een jaer met hen sal gheduldet hebben, zo sal men se verclaren onder de sorghe der Neerlandscher Ghete niet meer te staen, ende derhalven sal men sulcx den Predicant van haer prochie te kennen geven ende daervan acte houden int kerckboeck. Leest voords t' Colloq. ao 1584, pag. 77.

3. Wat sal men doen met degene, die *bij d' Engelschen trouwen* zonder afkondinge in onse Ghete, zijnde lidmaten daervan. Andwoort: soo 't een vrouwpersoon is, die met ymant trout die van de Ghete niet en is, sal behouden[1]) werden; soo 't een manspersoon is, zal daerover voor de Brs ontboden werden, ende om dese ongheregeltheden in toecomende tijden zo verre het moghelijck is te voorcommen, zo vonden de Brs goet, dat men ut name der Ghetен een vertooch zoude doen aen den Artsbisschop van de incon-

1) De zin schijnt te zijn: die zullen die van de andere Gemeente mogen houden.

Digitized by Google

venienten, die ut heymelick huwelick van ons volck ontstaen, als hebbende zomtijds belofte gedaen aen andere, zijnde zomtijds van vreemde religie, 't zelve doende zonder 't consent van d' ouders, etc. hem biddende door zijn authoriteyt daerin te willen voorsien. (ond. Colloq. XII. fo. 4. b.)

Soude men niet mogen *doopen in onse Ghete 't kind van een Neerlander, die hem noch niet en heeft gevoecht tot de Ghete*, maer belooft sulcx te doen, voornemelick als de ghetuyghen lidmaten zijn. Andwoort: Jae 't, overmits ons sulcx niet en is verboden, ende mits desen vonden de Brs goet vernieuwen d' acte van 't Colloq. ao 1576, pag. 23. 4. pag. 129.

De vraghen der Ghete aldus gheandwoord zijnde, zo hebben de Brs van Sandwich noch twee casus voorgestelt, daerop zij der Brs resolutie versochten.

Wat men te doen heeft met een jonghman, die t' zedert hij door belijdenisse des geloofs sich tot de Ghete begeven heeft over See gheweest is, ende wederkeerende *weygert ten Avontmale te verschijnen*, voorwendende daer voor desen gheweest te zijn alleen om dattet ghebruyckelick was, maer nu in twijffel staet (overmits de veelheyt der secten) wie 't beste voorheeft etc., ende alzo wij verstaen dat de Brs neerstigheyt aenghewent hebben om hem t' onderrichten ende hij d' onderrichtinghe onbeleeftelick afslaet, ende dattet gevaerlick is, sulcke Libertijnsche geesten te dulden, zo houden de Brs voor goet dat men (noch eenen tijd de goede middelen tot zijnder bekeeringhe erhalende) met de kerckelicke discipline tegens hem alsdan voortvare. 1.

Wat men sal doen met *een quaet wijf*, daer d' overheyd selfs mede is ghemoeyt gheweest, zodatse in de cage wiert ghestelt, die niet af en laet den kerckendienst te lasteren, selfs opentlick, als voorstanders van een hoere etc., omdat d' overheyt haren man had opgeleyt tot onderhoud te contribueren van een kind, 'twelck hij bij een 2.

Digitized by Google

ander vrouwe ghecreghen hadde. Andwoort: is met zulck opentlick onbeschaemt volck voort te varen tot d'opentlicke voorstellinghe.

Volghen verscheyden particuliere vraghen.

1. Of voeghelick is *dat een Dienaer des Woords* zoude zijn *bij de rekeninghe van de collecten voor den dienst.* Andwoort: *gheenssins*, ten zij dat hij 't versoecke.

2. Wanneer dat *het recht der ouderen over de kinderen int* pag. 180. *stuck van 't huwelick* ophoud. Andwoort: na de consciencie ende regel van Gods Woord nimmermeer, doch met dit onderscheyd, dat kinderen die noyt getrout en zijn gheweest, noodwendiglick de verwillinghe der ouderen moeten vercrijghen, ten zij dat zij wederstaen ut haet van de religie oft ghebreck van verstand, waervan de kercke oirdeelen zal, doch aengaende de weduwen ende weduwnaers voeght 't wel datse d' ouders daer over bevraghen, hoewel dattet zo noodwendigh niet en is als vooren.

3. Wat zal men doen met een *gruwelicken lasteraer*, die in de Consistorie, overmits zijn schandelicke ende valsche beschuldinghe tegens den Dienaer des Woords, gesuspendeert werdende van den Avontmale des Heeren, utvoer in schrickelicke lasteringhe teghen die hoogh-weerdighe instelling, etc. Andwoort: men sal hem met den eersten daghen voor de Consistorie. ende zo hij zonder leetwesen is, zal men 't de Ghe^te^ bekent maecken; zo zulcx en helpt tot zijnder beteringe, men sal 't den Magistraet openbaren op dat sulcke gruwelen niet ongestraft en blijven.

4. So men ymand *met name de Ghe^te^ voorstelt, eer men hem sonder naem voorgestelt heeft*, of den voorgestelden sich niet en sal connen beclagen, dat men de trappen die 't Synode voorschrijft niet en heeft gehouden. Andwoort: 't staet *in yder kercke vrijheyt*, na de ghewightigheyt van de zonde ende nae den heysch der stichtinge, den zondaer met name oft zonder name voor te stellen.

Digitized by Google

Of men ghehouden zij *advys te vraghen* van de Diaconen ende politycke mannen eer men ymand de Ghe^te^ voorstelt. Andwoort: so de Ghe^te^ zeer cleene waer, zo moght men de Diaconen oock daerover bevraghen, maer tot de politycke mannen behoord men alleenlick te brenghen saecken, ten deele oock polityck zijnde. 5.

Of den *H. Doop* niet en zoude mogen bedient worden *voor de predicatie*, overmits de cranckheyd van 't kint. Andwoort: ja hij, voornemelick hier te lande, overmits hetselve 'tselfs int heymelicke bij de wetten toegelaten word, ende dat nochtans zonder aen den uterlicken doop de zaligheyd te binden, zodattet ergerlick zoude zijn 't zelve in sulcken ghevalle na te laten, doch 't word goetgevonden in sulcken ghevalle 't formulier van den Doop eerst te lesen ende eenige redenen daerbij te voeghen, daerdoor dat het nadencken van superstitie gheweerd worde. 6. pag. 181

So een *stijfvader niet en wilt verwilligen in de trouwe van zijner huysvrouw voorkint*, de huysvrouw daerin verwilighende, — oft huwelick daerom moet achterblijven, neemt dat de huysvrouwe om haren man te ghelieven haer eerste consent wederriepe. Andwoort: het staet de kercke toe de redenen van zijn weygheringhe ende haer wederroep t' overweghen, de welcke niet ghewichtigh ghevonden zijnde, zal in 't stuck des huwelicx moghen voortgaen, te meer dewijle 't eerste consent van de huysvrouwe gesterckt heeft de liefde van de jonghe lieden etc. 7.

Of een *Ouderlinck* bij het lesen der H. Schrifture in de Ghe^te^ in 't afwesen des Dienaers niet en zoude *moghen eenighe verclaringhen doen totten volcke*.. Andwoort: 't word onraetsaem ghevonden dat sulcx geschiede, ten ware dat hij eerst beproeft zijnde, 't zij door examen oft langdurigh proponeren, daertoe bequaem gheoordeelt worde. 8.

Oft geoorlooft zij dat een *Ouderlinck oft Student*, die langhe gheoeffent is in 't proponeren selfs voor de Ghe^te^, volcomentlick in 't bedienen van 't predickt-ampt bevesticht 9.

Digitized by Google

worde *eer hij een zeker cudde heeft.* Andwoort: 't Colloq. gehouden a° 1574, pag. 7, laet sulcx toe, mits dattet de Ghe^te^ eerst verclaert werde, ende dat hij volveerdigh zij de beroepinge, die haer aen zijnen persoon soude mo-
pag. 182. ghen presenteren, ghehoorsaemlick aen te nemen.

10. Oft 't gene *dat besloten is* in een volle vergaderinghe der Consistorie, zoude moghen naderhand *vernietight* worden in eẹn minder vergaderinghe, zonder daertoe te daghen die in de voorgaende waren. Andwoort: de ordinare vergaderinge, al en waer se niet vol, zal mogen ut ghelegentheyt der voorvallende circumstantien in dinghen, die van mindere ghewicht zijn, zomtijds 't voorgaende besluyt veranderen, maer zoo 't saecke van ghewichte zij, daeran de stichtinge der Ghe^te^ gheleghen is, zo waer 't beter de absente B^rs^ (zoo 't doendelick waere) tijd ende plaetse aen te wijsen om 't zelve in de vreeze des Heeren weder t' overweghen.

11. Oft een Ouderlinck niet vrij en staet *hemselven t' ontrecken van de volbrenginghe van de sententie* des kerckenraeds, aengaende van de discipline, *daerin hij seght niet te connen verghewillighen.* Andwoort: Geenssins. Hiervan breeder 't besluyt van 't Colloq. a° 1583, pag. 85, num. 4. Item Colloq. XVI, fo. 52 a. b., num. XIV, XVII, XVIII, fo. 66, L. 1.

Supplicatie van 12 Yarmouth.

De B^rs^ van *Yarmouth* verthoonen schriftelick met een supplicatie *den swakken stand* van haer Ghemeinte, daerdoor datse voortaen niet maghtigh en is haren kerckendienaer ghenoechsaemlick t' onderhouden. De B^rs^ mercken op de bequaemheyt ende stichtelicheit van den Dienaer des Woords die aldaer is; ten anderen op de gelegentheyt van de plaetse, die een haven is voor veel neerlandsche visschers etc.; zo hebben de B^rs^ des Colloq. verwillight tot onderhoud des Dienaers, Engel Lenartsz., de *somme van* 12 ℔ *tjaers totter tijt toe dat de vergaderinge des Colloq. weder* geschiede,

Digitized by Google

doch op dese conditie, dat de Brs van Yarmouth neerstigheyt sullen doen om ten minstens 24 ℔ St. tsjaers op te brenghen, welk tsamen maeckt 36 ℔ St. Hiermede heeft Mr. Engel sich verghenoeght met dese reserve: 1° dat hij mag continueeren zijnen inlandschen cousehandel; 2° zo hem eenigh merckelick verlies toeviele, waerdoor hij zoude verhindert zijn zijn huysghesin voor te staen (waervan 't Colloq. oft de naest gheleghen kercke zal ordeelen), dat hem alsdan vrijheyt gegunt werde, ten zij dat 't Coll. int stuck van zijn onderhoud breeder voorsie, om in een ander kercke (daer hij zoude moghen beroepen zijn) den dienst aen te nemen. pag. 188.

De Brs 'tzelve niet onbillick oirdeelende hebben hem bedanct ende des Heeren zeghen toeghewenscht.

Dese zaecke den Brs van Londen voorgestelt zijnde, hebben geern verwillight tot het naeste Colloq. de Gemeinte Yarmouth 12 ℔ *St. tot het onderhoud van den dienaer* des Godlicken Woords aldaer te contribueren. Antwoorde.

Carel van Stavelen quam sich beclaghen voor 't Colloq., eerstelick over de procedure van den kerckenraed tot Londen tot suspensie zijns persoons van den Avontmale des Heeren; doch de Brs, beyde partien ghehoort hebbende, bevonden dat zijn clachten niet alleen onghefondeert en waren, maer dat de Brs van Londen sich grootelicx over Carel hadden te beclaghen, insonderheyt overmits verscheyden beschuldinghen ende lasteringhen, zo teghen den kerckenraed int gemeen, als teghen ettelicke int bijsonder, selfs in de Consistorie, ende daerna oock voor den Major (alwaer hij ettelicke Brs hadde doen daghen) deselve voor leugenaers ende bedriegers beschuldighende. Hierop hebben de Brs des Colloq. Carel voorseyt, na rijpe deliberatie ende dewijle hij sich 't Colloq. onderwierp, *schultbekentenisse* opgheleid in de tegenwoordicheyt der Brs des Colloq. ende des kerckenraeds van Londen met dese woorden: De broeders vraghen u af: Carel van Stavelen. pag. 184.

Digitized by Google

1. Of ghij niet en bekent dat de Brs van Londen ten rechten u van den H. Avontmale gesuspendeert hebben.
2. Oft u niet van herten leet is, dat ghij de Brs voor leughenaers ende bedriegers gescholden ende hen bij andere met achterclap beswaert hebt.
3. Of ghij niet en belooft u selven in alle stilheyd te draghen, van de Brs eerbiedentlick te spreken ende alle gramschap ende vijandschap voortaen te neder te legghen.

Ten anderen aengaende zijn swarigheyt teghen Fr. van den Broecke, de Brs en hebben in 't stuck niet willen treden, maer hebben beyde partijen vermaent tot stilheyt.

Carel van Stavelen na veel tegensprekinghe heeft eyndelick de sententie des Colloq. aengenomen.

Mayken Algoet. *Maeyken Algoet* is voor de Brs verschenen, haer beclaghende voornemelick over den kerckenraed ende gemeinte van Colchester ende Londen, omdat d'eene (zo sij seyde) haren man voor zijnen dienst (navolghende haer beloften) noyt voldaen en hadden, ende om dat d'andere haer van den Avontmale gesuspendeert hadde. De ghedeputeerde van Colchester beloofden van dese hare clachte ende heisch rapport te doen aen haren kerckenraed, ende gemerct datse haer 't oirdeel des Colloq. nopende de billigheyt of onbilligheyt van haer suspensie niet en heeft willen onderwerpen, 'tzelve voir partijdicheyt houdende, zo laten't de
pag. 185. Brs bij 't besluyt van 't voorgaende Colloq. diesaengaende.

13. Oft een lidmaet der Gemeinte geoirlooft zij *predicanten in 't Pausdom te hooren.*

Andwoort: geenssins, want mitsdien dat men weet, dat de Predicatien der Papisten gemeenlick vol zijn van lasteren ende leugenen, ende de plaetse vol instrumenten van afgoderije, zo en magh men daer niet gaen, nocht ut curieusheyt om te weten watter omgaet, niet meer dan men zoude moghen gaen in een oneerbaer ende suspect huys

Digitized by Google

om te weten watter passeert, dewijle d' oneerbaerheyt int ghemeen alreede bekent is, ende het den Christenen betaemt het quaet ende den schijn daer van op 't hoogste te vlieden: Apo. 18; 1 Thess. 5; nochte ut onverstandighen ijver om sulcx te willen wederspreken, ghemerct men stoffe ghenoegh heeft om 't Pausdom te wederlegghen ut hare schriften, zonder tot haer predicatien ofte tempelen te gaen. Ende neemt dat ymand zeyde, dat hij daerin voor heeft Gods eere ende de bekeeringe van de verdoolde, zo waer't eerst van noode dat hij daertoe een bevel ende beroepinghe hebbe, ghemerct dat de roeringhe van eens yders ghemoed niet en can ghenoemt zijn een wettelicke beroepinghe. Van dese curieusheyt ende onverstandighen ijver moeten sich *vermijden beyde leeraers ende toehoorders*, omdat se beyde daerdoor haer conscientien besmetten met d' afgoden t' aenschouwen ende aldaer den hoed af te doen, daer door dat men schijnt teghen Gods bevel, Levit. 19:4, d' Afgoderije t' approberen, ende zomtijds haren persoon daer door in onnoodigh ghevaer steken (zo se sulcx niet en doen), 'twelck is God versoecken. Bovendien zo is 't exempel van sulck een leeraer seer schadelick, ghemerct de toehoorders die daer van hooren den voet gegeven word om 't selve na te doen ende veel verdoolde, die sulcx sien, in haer onverstand versterckt worden. De toehoorders die pag. 186. sulcx nadoen, zijn oft swack in kennisse, ende alsdan isser peryckel van verleyd te worden, ofte hebben eenen goeden gront, ende alsdan vallen zij in de voirgemelde periculen, ende neemt dat ymand zoude zegghen met den Apostel: „Beproeft alles ende behoudt het goede," zo is d' andwoorde, dat men daerom niet en moet in de tempelen van d' afgodendienaers gaen, daer men ymmers hare leere ende schriften aen de toetsteen van Gods Woord alreede beproeft heeft. Derhalven zo is der Br^rs^ advys, dat sulcx ongheoorlooft is ende vinden goet, ten aensien van de teghenwoordighe occasie van de Treves, die veel lidmaten in

Digitized by Google

't Pausdom beweeght te reysen, de Gemeinte ernstigh te waerschouwen opdat men sich van die zonde vermijde.

14. Of men *op den Sabbath* wel mach *groote maeltijden ende bruyloften* houden, daerdoor dat vele van de oeffeninge der Godzaligheyt afblijven. Item oft geoorlooft zij ghedurende de predicatie te gaen wandelen ende sich lichamelic te vermaecken. Andwoort: geenssins, want de violatie van den Sabbath, door 't onnoodigh afblijven van de oeffeninghen der Godsaligheyt is een schrickelicke zonde, al word se van velen cleen ghewoghen. Derhalven zo is der Brs goetvinden, dat men door goede scherpe waerschouwingen ende vermaningen sal aenhouden de Gemeinte te verthoonen wat tot onderhoud van den Sabbath verheyscht word, ende dat men moet nalaten allerley lichamelicke oeffeninghen, ten zij dat se stichtelick zijn, als daer is te wandelen na de predicatie ende van 't ghehoorde woord te spreken. Item dat men sich vermijde van alle onnoodighe maeltijden daerdoor men den Godsdienst versuymt, ja selfs de bruyloftsfeesten, die wel stichtelick in de weke moghen ghecelebreert worden; doch in dit leste sal elcke Gemeinte haer moghen schicken na dattet haer
pag. 187. best gheleghen is.

15. De Brs des Colloq. oirdeelen dattet van noode is *op de Colloq. beneffens den Ouderlinck altijd te deputeren eenen Kerckendienaer* (indien't mogelick is) dewijle voornemelick vele daeran gheleghen is, dat de Kerckendienaer toeneme in hervarentheyt ende met zijn teghenwoordigheyd de versamelinghe bijstae.

16. Daer werd gheachtet aenghaende de sendinghe in 't *Nationael Synode*, dat als wij daertoe souden beschreven zijn dat men die brieven soude senden aen degene die 't naeste Colloq. moeten beschrijven, die voorts de kercke alhier daervan sal verwittighen, opdat se de persoonen daertoe benoemen.

17. 'T is goetghevonden dat de Gemeinten in de beschrij-

Digitized by Google

vinge dese order houden: Norwich, Colchester, Londen, Zandwich ende Yarmouth.

'T word oock goet gevonden dat *de Colloq. alle dry jaren* 18.
versamelen ten ware datter ondertusschen eenighe genoechsame oirsake voorviele om hetselve eer te houden.

Acte van Paschier Tomaze.

Den 20 Julij 1609. *Paschier Tomaze* heeft van de Brs des Coll. versocht, dat hij zijn clachte over den kerckenraed van Londen voor hen mochte doen, als over degene die hem ten onrechte van de tafel des Heeren ghesuspendeert hadden.

De Brs hem vraghende, of hij na ondersoeck ende overweginge der saecken hem haer oirdeel wilde submitteren: andwoorde: ja. Hierop hebben de ghedeputeerde Brs van Londen 't Colloq. verthoond, beyde ut haren kerckboeck als ut eenen brief, aen D. Joh. Regius, Dienaer des Woords, geschreven, de gewichtige redenen die den kerckenraet, na groote langhmoedigheyt, beweeght hebben Paschier voornoemt te suspenderen, dwelcke onder andere dese sijn:

Eerstelick sijn groote bitterheyt die hij teghen Jan de I.
Backer, Ouderlinck, met veelderley beschuldinghen bewesen heeft, in 't geschil dat hij met R. voorseyt hadde, pag. 188.
't welck tweemael voor goede mannen gheweest was, selfs voor de Starchamber ut enckel quaetwillicheyt betrocken.

Zijn groote woorden ende spijtige brieven teghen de II.
Brs int gemeen ende ettelicke int bijsonder, den kerckenraed beschuldigende, de discipline te misbruycken tot eygen wrake; dat men gelijck de Phariseen hem socht te vanghen in zijn woorden; dat d' Ouderlinghen meest trotsers ende geweldige waren; dat Abr. van Delden zonder conscientie was; dat d' Ouderlinghen, die 't accoord maecten, eenen schelm daertoe gheroepen hadden, etc.

Dese ende andere redenen hem voorgestelt zijnde, heeft op ettelicke eenige utvluchten ghemaeckt met protestacien,

Digitized by Google

als dat men noyt met ymand alzo ghehandelt en hadde als met hem.

De Brs, dese dinghen insiende, hebben hem eerst ghethoond dat hij niet en wierd gesuspendeert, omdat hij onder een christelicke overheyd zijn recht vervolghde, maer om de voorgemelde redenen; ten anderen hebben hem weder afgevraeght of hij hem d' utspraecke der Brs submitteerde: heeft daerop gheandwoord dat hij den oirspronck van alles schriftelick wilde verthoonen ende 't geheel stuck haere judicature onderwierp, 'twelck de Brs afsloegen, eerstelick dewijle Backer over Zee was, ten andere dewijle hetselve bij order van de Starchamber door Judge Daniel gheeyndight was, ende alzo de Brs hem ernstigh ende vriendelick vermaenden der Brs oirdeel sich t' onderwerpen tot versoeninge met de Gemeinte ende gherustheyd zijns ghemoeds, heeft gheandwoord, dat hij de heele saecke wilde verthoonen, ende is daerop henen gegaen.

Den 21 Julij Jan de Backer ghearriveert zijnde is voor 't Coll. verscheenen, versoeckende hem te moghen verandwoorden teghen Paschier Tomaze, ende sich volveerdich presenteerende in alles te verdedighen met belofte van
pag. 189. submissie, waerop de Brs des Colloq. goetgevonden hebben te hooren sulcx als Paschier conde allegieren tot sijnder ontschuldinge van zodanighe stucken, dewelcke hem voorgehouden zijn geweest als oirsaken zijnder suspensie; doch hebben de Brs gheprotesteert, dat zij in geenderley wijse voor en hebben yet in de saecke van 't proces te veranderen ofte te vercorten, maer 't selve in zijn gheheel latende de allegatien van Paschier aen te hooren, zo verre zij haer strecken om hem te verontschuldighen.

Den 22 Julij partijen compareeren: de Brs des Colloq. na voorgaende protestatie hebben van Paschier Tomaze ontfanghen twee schriften met noch eenen boeck van 54 articulen, welcx inhoud was een beclagh over de proceduren van Jan de Backer, ter oirsake van een schult van 33 ℔,

Digitized by Google

die de voornoemde Backer van hem was heysschende, mitsgaders veel bittere propoosten, onrechte beschuldinghen ende spijtige redenen, so wel teghen B. voornoemt als oock teghen verscheyden Ouderlinghen, die als arbitrateurs over dit geschil geseten hadden, ende teghen de Dienaren des Woords ten ansien van hare predicatien. Hier teghen hebben de Brs oock ghehoord de verandwoording van Jan de B. op yder punct in order, mitsgaders de ghetuygenissen, die daerin ghebracht zijn bij verscheyden Ouderlinghen, die in die saken hadden gheemployeert gheweest, daer beneven ook de replycke van Paschier Tomaze op de voorseyde verandwoordinge.

Den 24 Julij, de Brs des Colloq. alles in de vreese des Heeren overwoghen hebbende, zijn eyndelick ghecommen tot de utspraecke, in dewelcke zij bevonden hebben, dat de Brs des kerckenraeds van Londen hebben gehad rechtveerdige oirsake, om de voornoemde *Paschier Tomaze* van den Avontmale te suspenderen, derhalven hebben eendrachtelick goetghevonden dat den voornoemden Paschier Tomaze zal wederom met de Gemeinte versoent worden, mits zijn schult bekennende voor den Coll. in de presentie van den kerckenraed, in de maniere als volght: pag. 140.

Bekent ghij niet dattet u leet is, dat ghij u vergrepen hebt in lasterlicke woorden teghen de Dienaren des Woords ende Ouderlinghen des kerckenraeds alhier? 1.

Bekent ghij niet dattet u leet is dat ghij in sodanighe verbittertheyd gheleeft hebt tegen Jan de Backer ende denselven, alleen ut suspicie ende hooren seggen, met achterclap ende beschuldinghe van ongerechtigheyt beswaert hebt? 2

Belooft ghij oock niet voortaen af te legghen alle verbitteringhe ende vijandschap ende met uwen naesten in vrede te leven na den regel der liefde? 3.

Dit aldus in 't Colloq. ende in teghenwoordigheyt des kerckenraeds van Londen ghelesen zijnde, is Paschier To-

Digitized by Google

maze eyndelick ingheroepen, heeft hiervan sijn schult bekent ende is also weder met de Gemeinte versoent.

Actum in Londen den 24 Julij 1609.

Jonas Proost, electus Colloquij Præses.
Symeon Ruytinck, electus Colloquij Scriba.
Joannes Elisonius, ecclesiae Nordouicensis minister.
Caspar. Nierenius, ecclesiae Sandvicensis.
Engel Hallinck Lenartszen, Dienaer des Heyligen Euangelii.

pag. 141.

Bij pag. 117 M. S. (bl. 105).

Int jaer 1560 wierden angaende *de regieringe der kercke* dry vraghen voorghestelt ende aldus verstandelick van de Broederen beandwoord.

1. d' Eerste: welcke de beste *verkiesinge van de Dienaren des Woords, Ouderlinghen ende Diaconen* zij, die door de algemeyne keurstemmen van alle de lidmaten der Gemeinte geschiet, ofte door den kerckenraed der Dienaren des Woords, Ouderlingen ende Diaconen, het stilswijghen der Gemeinte in de voorstellinghe voor een toestemminghe houdende.

2. d' Andere: of de diensten des ouderlinghschaps ende diaconschaps zodanigh zijn, dat die daertoe beroepen ende bequaem ghevonden werden in deselve diensten haer leefdaghe moeten *volherden*, oft tot dat se hoogher van den eenen dienst in den anderen ghevoordert worden, oft dat se zulcx versoeckende, al zijn se daertoe bequaem, daervan moghen verlaten [1]) worden.

---

1) vrijgesteld, gedimitteerd.

Digitized by Google

De derde is, oft niet beter en zij (neemt datter zomtijds 3.
wisselinge geschiede) dat zulcx niet juyst jaerlicx en ghebeure, maer alleenlick alst den nood verheyscht ende eenige ghewichtige redenen sulcx voorderen.

Aengaende d' eerste vrage zo werd gheandwoord, dat in een gestelde kercke, die alreede van Dienaren des Woords, Ouderlinghen ende Diaconen voorsien is, *de verkiesinge alleen door den kerckenraed* behoorde te geschieden, ende dat het stilswijgen van de Gemeinte voor verwillinge worde aengenomen, latende daer en tusschen een yder vrij 'tgene hij teghen zodanighe verkiesinghe heeft ordentlick aen te brenghen. Anders magh het toegaen int eerste oprichten eener Gemeinte, daer de verkiesinghe bequamelick door de keurstemmen van de lidmaten zoude moghen gheschieden.

De redenen zijn dese:

Dat alle de plaetse des N. Testaments den Apostelen 1.
ende Timotheo ende Tito den voorneemsten last opleght van Dienaren te ordineren (hoewel niet ut eygene authoriteyt sonder bewillinghe der Gemeinte), navolghende de vermaninghe Pauli, 1 Tim. 5 vers 22: „Legt niemand de handen haestelick op, nochte en word niet deelachtich anderer menschen sonden," ende 2 Tim. 4:3, daer hij Timotheum waerschouwt', datter eenen tijd commen sal wanneer de lieden haer Dienaers sullen opgaderen na haer eyghen begeerlicheden, als hen de oiren jeucken, — ende bij de menighte en is niet altijd het beste gevoelen.

D' exempelen der kerckelicke historie, zo nieuw als oud, 2.
betuygen oock dat de verkiesinge die *bij den volcke* geschiedde *niet zonder peryckel* van partijschappen, seditien ende scheuringhen en was, 'twelc niet zo seere te vreesen en is, wanneer d' overghestelde met raed ende daed het beste doen.

De *Dienaers* (zonder twijffel) *hebben 't beste oordeel* van 3.

Digitized by Google

andere te kiesen, niet alleen om datse haer schapen best kennen, maer oock bij haer selven best verstaen, wie d' alderbequaemste zijn om sulck een last te draghen.

4. In Godes Woord worden wij doorgaens geleerd in ghewichtighe saecken *raet te vraghen bij d' oudsten*, niet alleen van jaren, maer van amptsweghe, ende hoewel dat den geest der aenneminghe in alle ware lidmaten zij, zo en is in allen niet den geest des onderscheyds, om te kennen wie tot zodanighen dienst bequaem zij, navolghende 't ghetuyghenisse der Apostelen, 1 Cor. 12: „Zo 't gansche lijf de ooghe ware, waer bleve het hooren? maer nu heeft God de leden gestelt een yghelick int bijsonder in den lichame ghelijck hij gewilt heeft," etc., derhalven zo d' ooghe haer schuldighe plight doet, so sullen de andere leden des
pag. 148. ligchaems daertoe stemmen.

5. Dat men hierteghen allegeert *de vrijheyt des volcx* hierdoor vercort te zijn, etc., en heeft geenen gront, want vooreerst zo en betaemt niet meerder vrijheyt te begeeren dan Gods Woord leert, Hebr. 13 vers 7: „Weest uwen voorgangers gehoorsaem ende onderdanigh, want sij waecken over uwe siele." Ten anderen, al hadde het volck de keure, zo comt het den Dienaren toe deselve voor goed te houden ofte niet, mits hen verboden is niemanden lichtelick de handen op te legghen: so se dan wilden tyrannie ghebruycken, daer toe souden se meer voets hebben in de ghemeene verkiesinghe, dan alsse haren keur den volcke onderwerpen.

6. Derhalven ghemerct ut d' exempelen der Apostelen ende ut de brieven Pauli, 1 Tim. 5:22 ende Tit. 1:5, dat de *Leeraers* beleyders ende *voorgangers in de verkiesinge* behooren te zijn, ende dat veel gereformeerde kercken onses tijds sulcx nacommen, zo sullen wij oock hetselve voor 't beste aennemen, etc.

Aengaende d' ander vrage, of d' Onderlingen ende Dia-

Digitized by Google

conen in de dienst behoorden *te volherden* ofte niet etc., wij achten zulcx der Gemeinte zeer nut ende de weerdigheyt zulcker ampten zeer betamelick, ende dattet meer Gods Woord ghelijckformigh is, in sulcke diensten te blijven dan die te verlaten ofte te verwisselen.

De redenen ons daertoe bewegende zijn dese:

Het blijct ut veel plaetsen des N. Testaments, dat in d' eerste kercke de diensten des Woords ende Ouderlinghschaps zulcke ghemeenschap met elckanderen hadden, dat de Dienaren des Woords onderwijlen Ouderlinghen ende d' Ouderlinghen Bisschoppen oft Herders ghenoemt werden, 1 Pet. 5 vers 1, Act. 20 vers 28. 1. pag. 114.

Die in de dienst des Ouderlingschaps oft Diaconschaps lange ghetrouwelick ghedient hadden *en wierden niet afgeset*, maer opgeset tot den dienst des Woords, als Stephanus ende Philippus. Men vind niet dat ymand afgeset zij, dan Nicolaus, om zijne onghetrouwelicheyt wille, Apo. 2, 15. 2.

Men vind oock *niet* dat ymand in dese diensten gestelt word *voor eenén tijd.* Paulus vermaent die van Ephesen, namelick de Ouderlingen etc. acht te nemen op haer selven ende op de cudde etc., zonder haer eenigen tijd te bestemmen hoe langhe, hij en troost oock nergens de Dienaers met de hope, dat haren dienst niet lange en sal duren, maer veeleer vermaent se tot volherdinghe. 3.

Paulus 1 Tim. 5:11, vermaent, de *jonge weduwen van de dienst af te slaen*, mits datse, begeerende te houwen, denselven lichtelick verlaten, daermede te kennen gevende datse in dien dienst *behoorden te volherden*, ende zo dit plaetse heeft in den dienst der diaconissen, veel meer dan in hoogher diensten, daervan wij nu spreken. 4.

Ende hoewel dese dienste met het ampt der Leviten int Oude Testament in alles niet over een en comt, nochtans zo heeft God willen leeren dat die in Godlicken diensten gestelt zijn, deselve *niet en behoorden te verlaten*, maer veel meer 5. Num. 1 v. 32. Hebr. 7 v. 18.

Digitized by Google

dat men se in de dienst onderhoude, op datse in deselven onbecommert moghten volherden, ende hoewel 't volck van onse tijden, door armoede ofte anderszins, daerin te cort comt, zo dat den nood verscheyden dwinght den dienst te verlaten, om haer familie voor te staen, zo en volgt daerut niet dat het dicwils vertuyschen [1]) der Dienaren profijtelick zij, ende dattet niet beter zij in de dienst altijd te behouden die men daer toe bequaem ende ghe-
pag. 145. trouw vind.

6. Ghelijck in politycke saken ende ambachten niemand lichtelick leerknechten aen en neemt, ten zij dat se hen verbinden ettelicke jaren in haren dienst te volherden, op dat de meesters niet alleen moeyte maer oock profijt daervan mogen hebben, als zij des handels hervaren zijn. alzo ist ontwijffelick veel meer reden, dat de cudde des Heeren niet met *jaerlicksche nieuwe leerknechten* ghedient werde, maer met lieden, die in sulcken ampt wel ervaren ende beproeft zijn, toesienders, die de schapen kennen ende van deselve bekent zijn: ende ghelijck in een schip ter zee niet genoegh en is eenen goeden piloot te hebben, ten zij datter bootsgesellen zijn, die weten hoe zij des piloots ordonnantien volghen sullen, ende mede verstand hebben zomtijds aen 't roer te staen, sonder dewelcke het schip lichtelick in tempeest te cort zoude commen, alzo can een Gemeinte, die veel onvoorsiende tempeesten onderworpen is, niet zonder groot peryckel gheregeert worden van anderen dan die in de oeffeninghe zulckes ampts blijven, waerin men dagelicx toeneemt ende nimmermeer volleert en is.

7. Niemand en is met de conste gheboren, maer *door de oeffeninghe crijght men hervarentheyt:* zo ist oock in de dienst Gods. Daer een werk dicwils onderlaten word ende weder van nieus begonnen, daer comt men selden

---

1) veranderen (van bediening en standplaats).

Digitized by Google

tot perfectie van 't zelve; de vruchten des velds, dicwils afghecort ofte verplant, verliesen haren wasdom, ende daer en commen geen vruchten af.

Dat zommige meenen dat *door jaerlicksche verwisselinghe vele tot ten dienst zouden bequaem ghemaekt worden*, zij sijn bedrogen, want hiertoe dient eerst, dat men van Gode met zonderlinghe gaven des H. Geest voorsien sij, dewelcke gaven door d' oeffeninge versterct moeten werden. Ende ist sake dat Gods gaven verscheydon zijn ende dat elck lid d' ooghe niet en can wesen, zo ist blijckelick, dat elck lidmaet der Gemeente, met (hem) zomtijds int ampt te stellen ende weer af te stellen, daertoe niet bequaem en can ghemaect werden. 8. pag. 146.

Degene die weet dat hij *noch dienen* moet, houd ende maeckt hem *altijd veerdigh* tot den arbeyd, staet na toeneminge in hervarentheyt, 'twelck noch meer geschieden soude, zo hij verwachtte tot hoogher ampt opgheset te worden, maer degene die int corte verlatinge [1]) verwacht, ist datter zwaricheyt voorcomt, *hij soeckt al utstel* om anderen die na hem commen den last te laten, hem selven ontlastende, ut welcker oirsake dicwils het quaet opgheroyt [2]) werd, ende int laetste is *quaet om overwinnen, dat int eerste met cleenen arbeyd had moghen neergheleyd ende verdemt* [3]) *worden*, ende alzo word het werk der Consistorien ende kerckelicke zwarigheden op malckanderen ghehoopt, ende zomtijds so verkanckert dat se sonder perycke niet en connen ghemeistert [4]) worden. 9.

Het ghebeurt zomtijds dat *oude handelinghen der Consistorien wederom opgeraept worden*, oft dat ymand ut malicie soect eenigh oirdeel van ghelijcke zaecke etc., om alzo te doen strijden het oordeel van degene, die nu dienen, teghen d' andere die te vooren ghedient hebben. Als dan de Dienaers dicwils verwisselt zijn ende de 10.

1) ontslag. 2) opgehitst (van *oproeden*, Kil.) 3) van *verdempen*, d. i. *dempen, verstikken, uitblusschen.* 4) geheeld.

Digitized by Google

voorgaende handelinghen niet en weten, zo en weet de Consistorie niet hoe zij verandwoorden sal dat eertijds wel afghandelt ende verandwoord was.

11. Oock can't geschieden dat ymand, gedisciplineert zijnde, *zijnen keer* [1]) *van dienen verwacht* ende *alsdan oorsake neemt hem te wreken tegens degene*, die hij meent hem meest tegen gheweest zijn, oft dat die in dienst zijnde ymand voor handen hebben, daer van sij sulcx namaels vreesen, haer vrijmoedigheyt nalaten sulcke saecken recht ut te voeren, welcke inconvenienten niet te vreesen en sijn daer men
pag. 147. sonder bepaelden tijd in den dienst volherd.

Aengaende de derde vraghe, wij en meenen niet dat ymand (zonder exceptie) in dienst altoos behouden werde die eens daerin gestelt is, maer dat men niemand verlate [2]) die daerin bequaem ende ghetrouw bevonden werd, *tenzij dat hij met reden zijnes noods daervan versoecke verlaten te zijn*, welcke reden den kerckenraed billick vindende zulck eenen verlaten magh ende eenen anderen in zijn plaetse stellen, even gelijck als den dienst verheelt [3]) moet zijn, daer een Dienaer door onvermogentheyt zijns ligchaems oft metter doot afgaet, oft van woonstede verandert, oft tot hoogher ampt beroepen werd.

Derhalven verstaen wij beter te zijn den dienst alleenlick te verheelen met toekiesinge van zo vele als door nood oft aflijvigheyt afgaen, dan t' eenighen tijd jaerlicx de
pag. 148. Dienaers, oft een deel daer af, te verwisselen.

---

1) beurt. 2) ontsla. 3) hersteld.

Digitized by Google

By pag. 116 M. S. (bl. 104).

CORPUS DISCIPLINAE ofte FORME VAN KERCK-ORDENINGE (bij advyse des Colloquiums, gehouden tot Londen den 12 Julij 1609) getrocken ut alle de Neerlandsche Nationale Synoden, als oock ut de Colloquien der Neerlandscher Gemeenten in Engelant, ten dienste van de voorseyde Ghemeenten.

Het I Capittel.

Van de kerckendienaers.

De kerck-diensten zijn vierderley: Dienaren des Woords, Doctoren, Ouderlingen ende Diaconen. Synod. Gall., Midd., Dord., Hag. 'T synode van Emden voeghter bij Propheten, ut 1 Cor. 14.

I. *Van de Dienaren des Woords.*

Men sal tot den dienst des Woords beroepen zodanighe mannen, die ghetuygenisse hebben van eenighe Ghemeente ofte Universiteyt, ende beneffens dien beproeft zijn, dat se reyn in de leere ende oprecht van leven zijn, hebbende bequame gaven om anderen t'onderwijsen. Colloq. 1581, Syn. Dord., Midd., Hag. I.

Men moet sich wachten voor nieulinghen, voornemelick Monnicken, Priesters ende dierghelicken, die eenighe secten verlaten hebben, deselve tot desen weerdighen dienst niet beroepende, eer dat se langhe ende wel beproeft zijn gheweest. Syn. Dord., Gall. II.

Niemand en magh desen dienst begaen [1]) eer dat hij wettelick daertoe beroepen zij. Syn. Midd., Hag. III.

---

1) aanvaarden.

Digitized by Google

IV. Ende opdat bequame mannen daertoe ghevonden ende beroepen werden, zo sullen de kercken neerstigheyt doen jonghelinghen van goede hope ut te vinden, om die in de pag. 149. Theologie te doen onderwijsen. Syn. Dord., Hag. Coll. 1581.

V. Tot de verkiesinge van een Dienaer des Woords word verheyscht:

I. Dat men houde eenen vast- en biddagh. Syn. Dord.

II. Dat hij alsdan door den kerckenraed met het bijwesen der Diaconen benoemt werde, Syn. Dord., ende met het advys der Classe oft van twee oft drie nagheseten [1]) kerckendienaers. Syn. Emd., Midd., Hag., Gall.

III. Dat hij van deselve neerstlick ondersocht werde. Syn. Dord.

IV. Daerna de gansche Gemeente den tijd van 14 dagen voorgestelt werde, Syn. Dord., Midd., Hag., houdende haer stilswijghen voor 't goetvinden van de beroepinghe. Syn. Dord.

V. Dat hij de bekentenisse des gheloofs, anno 1578 (?) den Con. van Spaignien overgegeven, mitsgaders den Catechismum onderteeckene, Syn. Dord., Emd., Coll. 1575, ende hier te lande 't Colloquio sich onderwerpe. Coll. 1576.

VI. Eyndelick dat hij voor de Gemeente bevestight werde, hem afvragende:

1e Of hij gevoelt, dat hij wettelick tot dien dienst beroepen werd.

2e Of hij de Bijbelsche Schrift alleen voor Godes Woord houdt.

3e Of hij die getrouwelick leeren ende beleven wilt, hem onderwerpende de christelicke vermaninghe. Syn. Dord., Hag. Hierop volght het ghebed tot God met oplegginghe der handen, oft zonder, naer 't gebruyck der kerken, ende de vermaninghe tot den volcke.

---

1) in de nabyheid gevestigde.

Digitized by Google

Die aldus eens in de dienst wettelick bevestight zijn en moghen denselven haer leefdage niet verlaten, Syn. Dord., Midd. etc., ten zij dat se daertoe hebben wettelicke oirsaken, die 't Provinciael oft Nationael Synode sal overweghen. Syn. Midd., Coll. anno 1576. VI.

Niemand en magh de beroepinghe van eenighe andere Gemeinte aennemen sonder de verwillinghe van zijn eyghen Gemeinte ende van het Classe. Syn. Dord. VII.

De plichten van een Dienaer des Woords sijn voornemelick dese: VIII.

I. Gods Woord met eerbiedinge ende eenvoudigheyt te verclaren, Syn. Gall., ende eenigh deel der Schrifture te vervolghen. Syn. Dord.
II. De H. Sacramenten te bedienen.
III. In den ghebede aen te houden.
IV. Met d' Ouderlinghen de kerckelicke discipline te oeffenen, ende te besorghen, dat alles eerlick ende met order geschiede. Syn. Midd., Dord., Hag. pag. 150.

So een kerckendienaer de gave heeft van yet tot stichtinge te schrijven, en sal 't gene hij beschreven heeft niet moghen in drucke utgeven, sonder 't ondersoeck ende het toestemmen der Classe. Synd. Emd., Dord., Gall. IX.

Niemand en magh het predicampt bedienen zonder een seker cudde te hebben, ten sij dat om eenighe ghewichtighe oirsake 't Classis sulcx toeliete, Syn. Midd., als onder 't Cruyce. Syn. Hag. X.

Men sal de Dienaren des Woords eerlick onderhouden, ende al sijn se rijcke, zullen niettegenstaende gagie ontfanghen om der consequentie wille. Syn. Gall. XI.

De Dienaers des Woords, die door crancheyt oft ouderdom tot het bedienen van haren dienst onbequaem geworden zijn, sullen in de Gemeinte haere eere ende naem behouden, ende van deselve oock getrouwelick besorght werden. Syn. Midd., Hag. XII.

Diergelicken zorge sal men oock draghen voor haer na- XIII.

Digitized by Google

gelaten Weduwen ende Weesen. Syn. Midd., Hag. So de Gemeinte sulcx niet en can doen, (sal) de provincie (daerin) moeten voorsien. Syn. Gall.

XIV. Soo 't blijckt door wettelicke ghetuyghenisse, dat ymand desen hooghweerdighen dienst door eenige grove feilen, die de menschen voor de wereld eerloos maecken, onteert, sal daerover met schorsinghe ofte afsettinghe van den dienst ghestraft werden. Syn. Dord.

XV. Men sal geenen blinden tot desen ampte voortaen beroepen, hoewel dat men niet en sal afsetten die alreede in den dienst zijn. Syn. Midd.

XVI. Onder de Dienaren des Woords moet een ghelijckheyd ghehouden werden, geen heerschappye over den anderen voeren, ende den kerckelicken last ghelijckelick draghende. Syn. Emd., Midd.

XVII. Men zal met het goetvinden der Classe Studenten moghen laten predicken int openbaer tot haerder oeffeninghe, doch en sullen sich niet vervoorderen de Sacramenten te bedienen, eer dat zij volcomentlic beroepen ende bevestight
pag. 151. zijn. Syn. Hag.

II. *Van de Doctoren ende Scholen.*

I. De kercken sullen neerstigheyt doen te besorghen datter in de universiteyt bequame Doctoren in Theologie moghen sijn, ende inde bijsondere Gemeinte godvruchtige ende bequame Schoolmeesters. Syn. Midd. Hag.

II. Men sal de ghemeyne schoolmeesters onderrichten wat boecken zij de jonckheyt sullen leeren, ende wat gebeden zij behooren te doen, item vermaenen met haere schoolkinderen ter kercke te commen. Coll. a° 1576.

III. *Van de Ouderlingen.*

I. Bij de Dienaren des Woords moeten Ouderlinghen ver-

Digitized by Google

coren worden, mannen, die verstandigh zijn, gesont in geloove ende onstraffelick van wandel. Syn. Emd.

Haer ampt is: II.

I. Met de Dienaren des Woords over de cudde te waecken.
II. De lidmaten te besoecken.
III. De crancken te vertroosten.
IV. d' Ergernissen aen te brenghen.
V. Met de Dienaeren des Woords daervan te oirdeelen ende deselve so veel het mogelick is te weeren, Syn. Emd., Midd., Hag., Gall. pag. 152.

De Ouderlingen sullen door het oirdeel der Dienaren III.
ende kerckenraeds benoemt ende vercoren werden, met den gebede ende vasten tot God, ende met de ghebruyckelicke afvragingen in haren dienst bevestight worden. Syn. Dord., Midd., Hag.

Het staet in yder Gemeinte vrij vele ofte weynige Ou- IV.
derlinghen te verkiesen, na dat de Gemeinte sulcx verheyscht. Syn. Midd., Hag.

Soo der ergens noch geenen gestelden kerckenraet en V.
is, so sal den Dienaer des Woords tot Ouderlinghen ende Diaconen bevestighen die door de meeste stemmen des volcx sullen benoemt worden. Syn. Dord. (?)

Ende die aldus, 't zij door den kerckenraet, ofte bestem- VI.
minghe des volcx vercoren zijn, en moghen den voorseyden dienst niet weygeren dan om ghewichtige ende wettelicke oirsaecken. Syn. Midd.

De Ouderlinghen ende Diaconen sullen twee jaer dienen, VII.
ende alle jaer sal de helft vernieut werden, Syn. Dord., Mid., Hag., ten ware dat de ghelegentheyt van eenige ghemeynte anders verhiesche [1]), ende dan sal men neerstigheyt doen (dewijle de verhinderinghen schadelick zijn), deselve tot 't achtervolghen van haren dienst zo lange alst mogelick is te vermanen. Syn. Gall. pag. 153.

1) vereischte.

Digitized by Google

IV. *Van de Diaconen.*

I. De Diaconen moeten insgelijcx gesont zijn in gheloove, ende onstraffelick van wandel. Syn. Midd., Hag. etc.

II. Sij worden vercoren ende bevestight in haren dienst ghelijck d' Ouderlinghen.

III. Haer ampt is:

I. De aelmoessen ende andere goederen der armen neerstelick te versamelen.

II. Deselve ghetrouwelick ende discretelick te bedeelen na den heysch der behoeftighe ingesetenen ende vremden, met ghemeenen advyse.

III. De nooddruftighe te besoecken, te troosten ende toe te sien dat d' aelmoessen niet misbruyckt en werden. Syn. Dord., Midd., Hag., etc.

IV. Hiervan ist datse eens ter maend, ofte nadat het gelegen sal zijn, rekeninghe sullen doen int bijwesen des kerckenraeds, Syn. Dord., Midd., Hag., ende van anderen, die begeerte hebben te verstaen hoe d' aelmoesse bestedet worden. Syn. Gall.

Het II Capittel.

I. *Van de kercklicke bijeen-comsten.*

I. De kercklicke bijeen-comsten zijn vierderley: den Kerckenraed, de Classis, 't Synode Provinciael ende Nationael.

II. Dese bijeen-comsten sullen met den ghebede begonnen ende met danckzegginge besloten werden.

III. Hierbij magh niet verhandelt werden dan dat kere-
pag. 154. kelick is, ende op een kerckelicke wijse. Syn. Dord., Midd., Hag.

Digitized by Google

Elke bijsondere Gemeinte heeft haren Kerckenraed, be- IV. Kerckenraed.
staende ut den Dienaer oft Dienaren des Woords ende Ouderlinghen derselver Gemeinte, die ten minste eens ter weke behooren bijeen te comen, om voorvallende saecken af te handelen.

Men magh tot dese vergaderinge oock toelaten verstan- V.
dige proponenten, op datse mogen leeren wat tot de kerckregieringe belanght. Syn. Gall.

De Dienaren des Woords sullen bij ghebeurte preside- VI.
ren, ende bij haer hebben eenen Scribam, om neerstelick aen te teeckenen dat dient onthouden te zijn, 't welck den Kerckenraed sal voorghehouden werden. Syn. Dord.

Int presideren sal men toesien, dat een yder zijn order VII.
houde int spreken, dat men die te heftich zijn doe swijghen, opdat de stemmen ordentlick vergadert zijnde, men daeruyt een besluyt magh maecken. Syn. Hag.

Beneffens den boeck van de acten ende kerckelicke VIII.
handelinghen, zo sal elcke Gemeinte aenteeckenen den kinderdoop met d' ouders ende ghetuyghen. Item de namen dergener, die sich tot de Gemeinte begeven, ende die in deselve trouwen ende sterven. Syn. Dord.

Den kerckenraed sal den lidmaten, die elders vertrec- IX.
ken, (so se ymmers vroom zijn) een ghetuyghenisse mede geven, dat se in de kercke Gods christelick ende sonder opspraecke ghewandelt hebben, etc. Syn. Dord.

'T gene dat inde kerckenraed niet bequamelick en can X.
afgehandeld worden, sal 't oordeel des Colloquiums oft Classis voorgestelt werden. Syn. Dord., Midd. pag. 155.

II. *Classis.*

De Classicale Vergaderinge ofte 't Colloquium, sal be- I.
staen ut Dienaren des Woords ende Ouderlinghen der nageleghen kercken, ende in Engeland ut alle de Neerlandsche Gemeinten.

Digitized by Google

II. Dese bijeen-compste word met den gebede begonnen. 'T gebed werd gedaen door den Dienaer des Woords, die int voorgaende Colloquio presideerde, oft door den Dienaer van de plaetse.

III. 'T ghebed gedaen zijnde, so word ut de Dienaren des Woords eenen Præses ghecoren, met stille stemmen, ende eenen Scriba, 't zij ut de Dienaren oft Ouderlinghen.

IV. Daerop zo werden van den Præses de credentie-brieven ontfanghen ende ghelesen, item de acten van 't voorgaende Colloquium, ende met eenen wort er tijd ende plaetse bestemt om voorts te versamelen. Den tijd is ghemeenlick van 'smorgens ten 7 tot den 11 ende 'snamiddaeghs van 2 totten 6 uren. Eyndelick zo wort er een boete gestelt voor degene, die ter bestemder tijd niet en verschijnen.

V So daer eenige onghedeputeerde Ouderlinghen verschijnen, sullen wel moghen haer advys geven, maer en sullen geen keurstemmen hebben.

V. Eer dat men de voorvallende saecken ordentlick gaet belijden [1]), zo vermaent den Præses de vergaderinge, onder anderen, dat men de partijen, die aldaer haer geschillen verthoonen, niet en sal te kennen geven wat in haer saecke gedaen word, aen wat zijde dat se helt, etc., maer
pag. 156. dat men 't secreet houde.

III. *Synodus.*

Provincialia. I. 't Syn. Provinciael is een samencomste van vier, vijf oft meer naburighe Classen, die ten minste eens 'sjaers sullen vergaderen, ut elcke classe daer toe benoemende twee Dienaeren ende twee Ouderlinghen, daer moghen der oock meer verschijnen, doch en hebben geen keurstemmen. Syn. Dord., Midd., Hag.

---

1) behandelen.

Digitized by Google

1e Na den ghebede ende verkiesinghe eens Præses, II.
Assessoris ende Scribae, zo zal men eerst de namen lesen derghener die daer behoorden te verschijnen; so daer eenighe niet teghenwoordigh en sijn, zo sal de reden haers afwesens ghevraeght werden.

2e De credentie-brieven sullen ghelesen worden; men sal oock des voorgaenden Synodi acten lesen. Syn. Midd., Hag.

3e Ende voorts van alle voorvallende saecken, zo van de leere als kerckordeninghe ordentlick de stemmen afvraghen, aenteeckenen ende 't besluyt daerna voorlesen, opdat een yder daerin verwillige. Syn. Dord.

Men sal int besluyt [1]) van de Synode een Gemeinte ver- III.
kiesen, die met het advys van haer Classe den tijd ende plaetse des naesten particulieren Synod. sal benoemen. Syn. Dord., Midd., Hag.

IV. *Synodus Nationalis.*

't Synode Nationael is een t'samencomste van gedepu- I.
teerde van de provinciale Synoden.

De provinciale Synoden, so wel der Walscher als Duyt- II.
scher Gemeinten, sullen twee Dienaren ende twee Ouderlinghen utsenden, met brieven van credentie ende met instructie van andere saecken, die in de particuliere Synode niet en conden afgehandelt werden. Syn. Dord.

Dese Synoden sullen ten minste eens alle drie jaren ghe- III.
houden werden, Syn. Dord., mits d'overheyd sulcx eerst aendienende, op dat haer ghedeputeerde oock aldaer verschijnen, ende dat alles in hare teghenwoordigheyt ende met haren advyse besloten werde. Syn. Hag. pag. 157.

Ende om daertoe wel bereyd te zijn, so sullen de par- IV.
ticuliere Synoden int bijsonder drie maenden te vooren bij elckanderen commen. Syn. Dord.

---

1) bij het einde.

Digitized by Google

Het III Capittel.

I. *Van de kerckelicke ende H. oeffeninghen in de Ghemeynte.*

I. De Dienaers des Woords sullen een gheheel boeck der H. Schrift ordentlick voor de Gemeinte verclaren, met het goetvinden des kerckenraeds. Syn. Dord.

Lijckpredicatien. II. De lijckpredicatien en sullen nergens inghevoert worden ende daer se ghebruyckelick zijn sal men neerstigheyt doen, om door den bequaemsten middel deselve van daer te weeren. Syn. Dord., Midd., Hag.

Vastendagen. III. In de tijden van oorloge, peste, dieren tijd, sware vervolginge ende andere swaricheden, sullen de Dienaers der kercken openbare vast- en biddaghen den Heere heyligheen. Syn. Hag.

Voorlesen. IV. Men sal des Sondaghs voornemelick den Godsdienst beginnen met het lesen van een ofte twee capittelen ut d'H. Schrift, 't welck geschieden sal door ymand van d'Ouderlingen, oft Diaconen, oft ymand anders, daertoe
pag. 158. van den kerckenraed bestemt. Syn. Emd.

Psalmen V. Men sal de predicatien met den psalm ende ghebeden beginnen ende besluyten, 't welck met behoorlicke eerbiedinge geschieden sal. Syn. Gall.

VI. De psalmen Davids, door Dathenum op dicht geset, sullen in de Ghemeynte ghebruyckt werden. Syn. Emd., Dord., Midd., Hag.

VII. 't Is een vrije saecke deselve vervolgens te singen, ofte eenige na den heysch der saecke ut te kiesen. Syn. Emd.

VIII. 't Is nut en stichtelick in de Gemeynte een voorsanger te hebben, die 't ghesanck des volcks gheleyde, Syn. Emd., voornemelick zoo 't door den kerckendienaer niet en can gheschieden. Ibidem.

Catechismus. IX. Des namiddaghs dient den Catechismus in de Gemeynte verclaert, utghenomen op den Nachtmaelsdagh. Coll. 1578.

Digitized by Google

De Heydelbergsche Cathechismus wordt de Gemeinte door 't Synode t' Emden ende navolgende bijeen-comsten aengeboden. X.

Int verclaren des Catechismi wordt verheyscht een clare ende ghemeene maniere van spreeken, dat de kinderen moghen verstaen, ende een ernstige vermaninghe, dat d' ouders ende schoolmeesters haer bevlijtighen om de kinders t' huys wel t' onderrichten, opdat se geschicktelick voor de Gemeinte andwoorden. Syn. Emd. XI.

D' ouders, die daer sullen weygeren haer kinders van jonghs aen in de Ghemeinte den Catechismum te doen opsegghen, om also in de ware Godsaligheyt opghetoghen te worden, sullen daerover bestraft werden. Syn. Emd. XII.

II. *Van den H. Doop.*

Den H. Doop moet alleenlijk bedient worden van degene die wettelick tot den dienst des Woords beroepen zijn. Syn. Gall. I.

Desen zegel van Godes Verbond comt der Christenen kinderen toe, ende derhalven ist der ouderen plicht, deselve in de openbare versamelinge (so haest als 't doendelick is) om gedoopt te zijn te presenteren. Syn. Midd. So ymand sulcx langhe utstelt zal daerover bestraft worden. Syn. Gall. II.

Onder 't cruyce, in 't bijwesen van vier oft vijf gheloovige, soude den H. Doop moghen bedient werden binnen 's huys, maer anders niet. Syn. Embd., Gall. III.

De Gemeinte sal vermaent werden de bedieninghe van den H. Doop met eerbiedinghe t' aenschouwen. Syn. Gall. IV.

De kinders sullen door de vaders, vergeselschapt met getuygen, die de suyvere leere toegedaen zijn, ende van behoorlicken ouderdom, ten minsten 24 jaren, Syn. Gall., tot den Doop ghepresenteert worden. Syn. Midd. V.

Men sal de kinders geen onvoeghelicke namen geven, VI.

Digitized by Google

als daer zijn namen die Gode ofte Christo eyghen zijn, maer voornemelick die in H. Schriftuire bekent zijn, Syn. Dord., Gall., Coll. 1577.

VII. Den Dienaer des Woords int bedienen van den Doop sal het formulier ghebruycken, dat daertoe beschreven ende gedruct is, ende 't is een middelmatige saecke het kindeken eens oft drymael met water te besprengen. Syn. Emd., Midd., Hag.

VIII. Het kint van een Heyden oft Joden en sal niet gedoopt werden, maer moet, tot jaren ghecommen zijnde, eerst zijn belijdenisse doen. Syn. Gall.

IX. So een kint van Papisten-ouders ende van andere, die haer noch tot de Gemeinte niet en ghevoeght hebben, door ghereformeerde ghetuigen ten doope ghepresenteert word, so sal men 't doopen, mits dat de ouders sulcx versoecken ende toelaten, ende de ghetuyghen beloven, dattet in de kennisse der waerheyt opghevoed sal werden.

III. *Van het H. Avontmael.*

I. Het H. Avontmael moet alleenlick van de Dienaers des Woords bedient worden.

II. Ende 't moet geschieden met beyde de specien: broot ende wijn; daerenboven moet het broot ghebroken worden, maer 't is vrij 't selve staende, gaende oft sittende t' ontfanghen, Syn. Emd., Dord., doch niet knielende, om de superstitie ende peryckels wille van 't brood aen te bidden. Syn. Dord.

III. Men sal het H. Avontmael alle 2 maenden uytrichten, doch de kercke onder 't cruyce moeten daerin haer vrijheyt hebben. Syn. Dord.

IV. Men zal de Gemeinte daervan 14 daghen te vooren verwittighen, opdat se haer daertoe bereyde ende dat d' Ouderlinghen haer wijcken moghen besoecken, Syn. Emd., ende daerin voornemelick de swakste, die troost ende vermaninge van doen hebben. Syn. Dord.

Digitized by Google

Voor het Avontmael sullen de Dienaers des Woords, V.
Ouderlingen ende Diaconen hare censure houden, ende een predicatie voor de Gemeinte tot haerder bereydinghe. Syn. Dord.

Op den Nachtmaeldagh sal men van de Sacramenten VI.
predicken, d' instellinghe des Avontmaels de Gemeinte voorlesen, ende ghedurende d' utdeelinghe sal men sommige capittelen ut de Propheten ende Euangelisten van het lijden Christi lesen, oft eenighe Psalmen zingen, naedat elcke Gemeinte sulcx bequaemst sal vinden.

Alle die toeghelaten worden moeten eerst (na 't ge- VII.
bruyck dier kercke) belijdenisse van de ghereformeerde Religie doen, met haer brenghende 't ghetuyghenisse haers vromen wandels.

Dese belijdenisse dient beter gedaen voor den Dienaer VIII.
des Woords ende Ouderlingen alleenlick, dan voor de Gemeinte, Syn. Emd., doch men magh inde voorbereydinge die persoonen oproepen ende afvraghen voor de Gemeinte, of zij die leere, die cortelick van den Dienaer verclaert is, voor goet houden, ende door Gods hulpe in deselve volstandigh blijven willen ende henselven de christelicke vermaninghe onderwerpen. Syn. Dord.

Die met ghetuyghenisse-brieven van andere Gemeinten IX.
commen, sullen zonder nieuwe belijdenisse des gheloofs aenghenomen worden. Syn. Dord. pag. 162.

Het IV Capittel.

Van de kerckelicke straffe.

De christelicke straffe is een instellinge Christi, die in I.
alle Gemeinten behoord gheoeffent te zijn. Syn. Emd.

't Is de plight eens kerckendienaers niet alleen int open- II.

Digitized by Google

baer te leeren, vermanen, straffen, wederlegghen, maer oock een yder alst verheyscht word, int bijsonder te vermanen ende te bestraffen, om alzo den zondaer met God ende zijnen naesten te versoenen, ende de ergernisse ut de Gemeinte Christi te weeren. Syn. Emd., Midd., Hag.

III. Dese kerckelicke vermaninghe en bevrijd niemand van 't borgerlicke gherichte ende straffe der overheyd.

IV. So ymant sich int heymelick besondigt heeft teghen de suyverheyt der leere ofte vromigheyt des wandels, zo sal daer in den regel Christi onderhouden werden, Matth. 18.

V. So ymand zijns naesten verborghen zonde bekent maeckt eer hij hem daerover vermaent heeft, is een achterclapper ende moet daerover bestraft zijn, Col. 1576, ten zij dattet zodanighe zonden zijn, die tot verderf van Republycke ende Ghemeynte strecken, als verraderijen, ketterijen, etc.

VI. Men sal tot den kerckenraed niet bringen de heymelicke zonden, daerover dat ymand, door twee oft drie ghetuyghen vermaent zijnde, berouw heeft.

VII. Maer so ymand de vermaninge geen ghehoor en geeft, oft eenige openbare zonde begaet, so sal men sulcx den kerckenraed aengeven: den kerckenraed heeft macht den sondaer te manen dat hij de waerheyd spreke. Syn. Gall.

VIII. Die de vermaninge des kerckenraeds hertneckelick ver-
pag. 168. werpt, sal van den Avontmale afgehouden werden.

IX. De sonde werd openbaer ghenoemt, die int openbaer voor velen gheschiet is, oft die int verborgen geschiet zijnde, door verachtinge der kerckelicke vermaninghe openbaer word. Syn. Dord., Midd., Hag.

X. Item die een openbare oft andersins een grove sonde begaen heeft, sal van den Avontmale afghehouden werden, al gave hij teeckenen van boetveerdigheyd, na den kerckenraed sulcx bequaemst zal vinden. Syn. Emd.

XI. So wie van den Avontmale des Heeren afgehouden

Digitized by Google

zijnde, na verscheyden vermaninghen geen teeckenen van boetveerdigheyd en bewijst, zal de Gemeinte voorgestelt werden.

In de voorstellinge sal men dese navolgende trappen waernemen: XII.

I. De zonde daermee dien persoon besmet is de Gemeinte voordraghen, ende de leelickheyd daer van aenwijsen, Syn. Emd., van den perticulieren persoon ghewagh maecken, sonder denselven te noemen.

II. Met 't advys van de classe zijnen naem voor de Gemeinte ut te drucken.

III. Eyndelick sal men de Gemeinte te kennen geven, (tenzij dat hij hem bekeert) dat men hem van de ghemeenschap der kercken utsluyten zal, opdat zijn afsnijdinghe met stilzwijgende bewillinghe der kercken gheschiede. Syn. Dord, Midd., Hag.

Den tijd tusschen de vermaninge sal aen den kerckenraed staen. Syn. Hag. XIII

Ende also d' afsnijdinghe eyndelick volght, so sal de Gemeinte vermaent werden, dat se geen onnoodighe ghemeynschap met den afgesnedenen hebbe, maer zijn geselschap schouwe, inzonderheyt tot desen eynde, opdat d' afgesnedene, door schaemte verslaghen zijnde, ernstelick bedencken magh sich te bekeeren. Syn. Dord. XIV.

Men zal die forme int afsnijden ghebruycken, die van de Gemeinte aenghenomen is. Syn. Midd. XV.

Wanneer ymand die gheexcommuniceert is, hem wederom door boetveerdigheyd met de Gemeinte wilt versoenen, so sal hetselve voor de handelinghe des Avontmaels, oft andersins na ghelegentheyd, de Gemeinte te voren aengeseyt worden, ten eynde hij ten naestcommenden Avontmaele (zo verre niemand yet daerteghen weet voort te brenghen), openbaerlick met ghetuyghenisse zijnder bekeeringe weder opghenomen werde, volghen- XVI.

Digitized by Google

de die wijse ende forme, die tot stichtinge van elcke Gemeinte bequaemst sal gheacht werden. Syn. Dord., Midd., Hag.

XVII. Geen kercke en magh heerschappije voeren over d' ander, geen Dienaer over d' ander Dienaeren, geen Ouderlinck oft Diacon over andere Ouderlinghen oft Diaconen. Syn. Emd., Midd.

XVIII. So de Dienaers des Woords, Ouderlinghen oft Diaconen yet begaen dat schandelick is in de Gemeinte, oft strafbaer bij d' overheyd, so sullen die Dienaers van haren dienst opgeschort werden, ende 't zal int oordeel van de Classe staen, of se van de dienst daerover afgeset moeten werden, maer d' Ouderlinghen ende Diaconen sullen door 't oordeel van de kerckenraet, Syn. Dord., ende van de naestgheleghen Gemeinte afgeset worden. Syn. Midd., Hag.

Het V Capittel.

Van 't Huwelick.

Ondertrouwe. I. De huwelicksche ondertrouwe behoord te geschieden:

I. Tusschen degene, die na de rechten des lands voljarigh zijn.

II. Met onderlinghe verwillinghe ende oock der ouderen mombaren ende die der in te spreken hebben.

III. In de teghenwoordigheyd van eenen kerckendienaer.

IV. Met zodanige woorden die een verbintenisse medebrenghen, ende alle conditien uitsluyten. Syn. Dord., Midd.

II. Heymelicke beloften ende teghen der ouderen wille zijn van geender weerde. Syn. Dord., Midd.

Digitized by Google

Den kerckendienaer, dien 't toecomt de huwelicken met den ghebede te zegenen, sal ondervraghen: III.

I. Oft se beyde haers zelfs zijn.
II. Oft het met der ouderen wille geschiet.
III. Oft se geen bloetverwanten en zijn.
IV. Oft se lidmaten der kercke zijn, oft ymmers de religie toegedaen, etc. Syn. Dord, Hag.

Indien d' ouders ut haet van de religie ofte anderen onbillicke oorsake int huwelick niet en verwillighen, so sal den kerckenraed besluyten wat hierin te doen staet. Syn. Emd., Dord. IV.

De onbekende vremdelinghen sal men niet ondertrouwen, tenzij dat se door wettelicke getuygenisse doen blijcken, dat se vrij zijn. Syn. Dord. V

De ondertrouwe wettelick gedaen zijnde en can door beyder partije verwillinge niet ghebroken werden, Syn. Dord., tenzij datter yet voorvalle dat eenige van de persoonen infaem maeckt. VI. pag. 166.

Die aldus wettelick ondertrout zijn, sullen in de Gemeinte dry sondaegsche afcondinghen ontfanghen, ter plaetse daer se wonen ende bekent zijn. Syn. Dord. VII. Trouwe.

Na d' afcondingen zo der geen verhindernisse voortgebracht en is, so sal op alle predickdaghen de bevestinge moghen geschieden voor de Gemeinte, behalven de vastende biddaghen ende nachtmaeldaghen, Syn. Dord., Gall., oick zondaghen zoo 't moghelick ware. VIII.

Die door overspel van d' een partije verongelijckt is, sal men vermanen dat se haer versoenen, maer soo 't te vergeefs geschiet, ende dat d' onnoosel partije haer tot een huwelick begheven wilt, zo sal den kerckenraed verclaren (wanneer d' echtbreucke wettelick voor d' overheyd ghebleken heeft) dat sulx na Godes Woord gheoirloofd is. Syn. Dord., Midd. IX. Overspel.

Paulus vermaent de weduwen, in den Heere te trouwen, derhalven zo en laet d' eerbaerheyd niet toe, ja de noot- X.

Digitized by Google

sakelicheyd, dat se voor de $4^1/_2$ maenden hertrouwen. Ja, de keyserlicke rechten verheysschen een rouwjaer, dat zijn 9 maenden. Syn. Dord., Midd., Gall.

't Besluyt van de Synoden ende Colloquien.

Dese articulen sijn aldus neergestelt ende aenghenomen met ghemeen accort, dat se, soo 't profijt der kercken anders verhiessche, moghen verandert, vermindert ofte vermeerdert werden, doch alleenlick door 't goetvinden van de Synode ofte Colloquium.

Digitized by Google

REGISTER.

A.

St. Aldegonde, Heer van 49.
Aldrijcke, Benedictus 4, 10.
Algoet, Mayken 96, 122.
Andries, Philippus 3, 88, 90, 93.
Annoot, Jaques 88.
Anobardus, Benjamin 102.
Assche (Asse) Samuel van 88, 93.
Antwerpen, Synode te 77, 78.
————, Gemeente te 50, 59.
Auycke, Ghelijn 108.

B.

Baalde, Jacob 58, 65, 70, 77.
Backer, Jean de 100, 125, 126, 127.
Beaugrant, Jan 48.
Berghe (Montanus), Theodorus van den 4, 10, 12, 33, 38, 47, 48, 53, 57, 78, 81, 86.
Bert, Christiaan de 102.
Belijdenis des geloofs, Fransche en Nederlandsche 19, 20.
Beste, Ghelein de 81, 87, 88, 99.
Blommaert, Jan 58.
Bonne, Ansel 45.
Bossche, Jacques (Jacobus) van den 33, 57, 65.
Bossche, Lieve van den 88.
Boterdroogher, Michiel 55, 71.
Broecke, Fr. van den 122.
Brownisten, 100.
Buen, Mattheüs 12.
Burgard, Bouduyn 100.

C.

Camen, Jacob 4.
Camerlinck, Jan 65.
Camphen, Jan 46, 50, 51, 63.
Carpentier, Roland de 3. 4, 10, 11.
Cantelberch, Bisschop van 74, 100.
Carboneel, Jan 81.
Casier, Willem 81.
Catechismus, Heidelbergsche 21.
Cauweraet, Pieter 12, 15, 20, 32.
Celosse, Hermes 57, 64, 65, 69, 72, 81, 86.
Chevallier, Samuel de 100.
Claerebout, Passchier 66.
Colloquium te Londen (1575), 1.
" " " (1576), 11.
" " Colchester (1577), 32.
" " Londen (1578), 33.
" " Sandwich (1581), 57.
" " Londen (1581), 65.
" " Maidstone (1583), 70.
" " Londen (1584), 77.
" " Londen (1586), 81.
" " Londen (1599), 87.

Digitized by Google

Colloque à Londres (1603), 100.
Colloquium te Londen (1609), 102.
Colchester, 3. 5, 7, 16, 20, 29. 31, 33, 38. 39, 40, 44, 48, 51, 52, 53, 55, 57, 61, 69, 75, 76, 80, 81, 85, 88, 96, 113, 114, 122, 125
Corpus Disciplinae, 135.
Corte, Jacob de 58, 65, 78.
Cruso, Jean 100.
Cubus, Johannes 4, 10, 11, 32.

D.

Dathenus, Petrus 42.
Delden, Abr. van 125.
Dordrecht, Synode te 40, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 56, 60, 61, 75, 104, 109.
Dovre, 12, 15, 20, 21, 33, 34, 36, 39, 78, 80.
Dregge, Gilles 82.

E.

Elisonius, Johannes 102, 128.
Emden, Synode te 40, 41, 107.
Engeland, 57, 61.
Ente, Gilles 65, 70, 78, 81.
Espt, Franchois van der 4, 33, 38.
Everaert, François 81, 82, 100.

F.

Fontaine, de la 100.
Frijlinchove, Davidt 88.

G.

Gast, Hans 70. 77.
Gent, Gemeente van 56, 77, 78.

H.

Haeghen, Pieter van der 88.
Halstead, 52. 54, 55, 58. 71, 82.
Hampton, 100.
Heins, Joris 58, 65, 69, 70, 77, 78.
Holland, Classis van Zuid- en Noord-, 39.
Houve, Joos van der 12, 32.
Hulst, Lieven van der 65.

J.

Jonghe, Pieter de 70, 71, 77, 78, 81.
Judge Daniel, 126.

K.

Keyser, Corneiis de 12.
Keyser, Joos de 102.
Kerkordening; zie Corpus disciplinae.
———, Nederlandsche 99.
Kicke, Joris 72.
Koen, Daniel 12.

L.

Lawne, de 100, 101.
Lemaçon, R. 101.
Lenartsz, Engel Hailinck 102, 120, 128.
Londen, 3, 5, 11, 12, 16, 20, 21, 33, 36, 37, 38, 39, 46, 47, 48, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 71, 73, 77, 80, 81, 85, 87, 88, 91, 96, 102, 122, 125, 127.
———, Bisschop van 52.

M.

Maidstone, 3. 5, 6, 12, 14, 17, 20, 25, 33, 34, 36, 37, 39, 57, 61, 64, 68, 69, 70, 75, 76, 79, 82, 85, 88, 100, 102.
Maresch, Geraert 78, 80, 81.
Maulbrun, Gesprek te 61.
Maurois, Elias 100.
Merre, Pieter van 54.
Meijere (Maire), Gillis de 72, 88, 100.
Meijere, Jacob de 73.
Michiels, Franchois 88, 93.
Micron, 61.
Middelburg, Synode te 58, 59, 61, 62, 64, 66, 68, 71, 104.
Moded, Hermanus 12, 15, 32.
Mont, Denijs de 70.
Montanus; zie van den Berghe.

N.

Nederlanden, Dienaars uit de 58.
Nierenius, Casparus 102, 128.

Digitized by Google

Norwich, 3, 5, 7, 9, 12, 16, 17, 20, 33, 38, 46, 54, 55, 58, 63, 71, 78, 82, 88, 93, 95, 99, 102, 105, 108, 112, 125.
———, Cançelier van 89.

O.

Obry, Adrianus 53, 36, 37, 46.

P.

Paltsgravische Classe, 6.
Panneel, Michiel 3, 10, 54.
Pauwels, Carel 95.
Pril, Pieter de 102.
Prins van Oranje, 30.
Proost, Jonas 100, 102, 128.

Q.

Quikere, Gillis 70.

R.

Rademaker, Johannes 48, 50.
Regius, Jacobus 3, 33, 37, 81, 86, 87, 88, 99, 100, 101.
Regius, Johannes 101, 125.
Roo, Jan de 57, 65, 69.
Roo, Jan van 33, 38, 40, 48, 65.
Roode, Jan de —; zie Jan de Roo.
Roode, Jan van de —; zie Jan de Roo.
Roodt, Jan de 33.
Rotarius, Johannes 38.
Rijcward, Carolus 4, 10, 12, 32, 33, 37.
Rijckewaert, Maliaert 58.
Ruytinck, Symeon 102, 128.

S.

Sande, Jaques van der 89.
Sandwich, 3, 5, 9, 11, 16, 17, 20, 24, 33, 35, 37, 38, 40, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 53, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 67, 71, 72, 74, 75, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 87, 88, 102, 109, 117, 125.
Sailot (Saillot), Johannes 57, 65, 69, 78.
Schipman, Jeroon 95.
Sebastiaanse, Adriaan 54, 56.
Sellin, Philippe 100.
Smit, Salomon de 82.
Speijenbroeck, Daniel 71.
Starchamber, 125, 126.
Stavelen, Carel van 121.

T.

Thetford, 3, 5, 12, 20, 33, 57, 62, 64, 66.
Tomaze, Paschier 125, 126, 127.
Trabius, Isbrandus 11, 32, 38, 40, 47, 48, 57.
Trèves (Bestand) 123.

V.

Verbeque, Clays 93.
Veresept; zie van der Espt.
Verkiezing van Dienaren, Ouderlingen en Diakenen, 128.

W.

Walcheren, 39.
Wallewin, Pierre 100, 102.
Walsche gemeenten, 4.
Walsingham, 82, 86, 87.
Watergeuzen, 29.
Wauwde, Christianus van de 88, 99.
Wingius, Gotfridus 3, 10, 12, 32, 38, 47, 48, 56, 58, 64, 65, 69, 78, 81.
Wybotius, Georgius 12.

Y.

Yarmouth, 3, 5, 10, 12, 15, 20, 26, 33, 34, 111, 120, 121, 125.

Digitized by Google

Digitized by Google

WERKEN

DER

MARNIX-VEREENIGING.

Serie II. — Deel I. (2e Stuk.)

ACTEN VAN DE COLLOQUIA

DER

NEDERLANDSCHE GEMEENTEN IN ENGELAND,

1612—1624.

(Met een aanhangsel, bevattende extract-acten tot 1706.)

UITGEGEVEN

DOOR

J. J. VAN TOORENENBERGEN.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1875.

Digitized by Google

Digitized by Google

XII. COLLOQUIUM ofte TSAMENGESPRECK van den Nederlandtschen G^ten binnen desen Coninckrijcke, hetwelcke door de beschrijvinghe van de Gem^te van Colchester aenghevanghen is binnen Londen, desen 25 Augusti 1612.

Ten zelven daghe na 't gebet zijn de brieven van credentie ontfanghen ende ghelesen, ende bevonden dat met volle macht zijn van de bijsondere G^ten ghecommitteert gheweest dese navolghende persoonen: 1 Sessie.

Van weghen de G^te van Sandwich, Casparus Nierenius, Dienaer des Woords, ende Gillis Dijen, Ouderlinck.

Van weghen de G^te van Londen, Joannes Regius, Dienaer des Woords, ende Abraham van Delden, Ouderlinck.

Van weghen de G^te van Yarmouth, Engel Lenartsen Hallinck, Dienaer des Woords, ende Marcus Vermersen, Ouderlinck.

Van weghen de G^te van Norwich, Joannes Elisonius, Dienaer des Woords, ende Carolus Liebart, Ouderlinck.

Van weghen de G^te van Colchester, Jonas Proost, Dienaer des Woords, ende Pieter Beke, Ouderlinck.

Met ghemeyne advysen door stille bestemminghe zijn vercoren tot President des Colloquiums Joannes Regius, Dienaer des Woords tot Londen, ende tot Scriba, Jonas Proost, Dienaer des Woords tot Colchester.

Also men niet en verneemt van de B^ren van Maydstone, is gheresolveert aen hen te schrijven van weghen des Colloquij, om van haer te verstaen, I. of zij yet hebben den Colloquio

Digitized by Google

aen te dienen, II. of zij hen willen onderwerpen 'tgene dat den Colloquio sal raedsaem duncken te besluyten tot bevestinge van haer Gte: dit is ghedaen den 26. deser.

bladz. 1. Alzo int overlesen van de Acten des voorgaenden Colloquij bevonden wert, dat de continuatie der diensten van Ouderlinghen ende Diaconen niet en heeft connen bequamelick inghevoert werden in zommighe Gten, ende dat alsnoch de verkiesinghe geschiet bij de stemmen van de menighte, so is besloten, dat ut name des Colloquiums eenen brief ghescreven werde aen de Gten, om deselve te vermanen tot de continuatie van de voornoemde diensten, ende tot afschaffinghe van de verkiesinge door de menighte. Daer toe sal men ghebruycken alle redenen van bewijs, vervattet in een schrift van 't jaer 1560. Desen brief zal de Gte voorghelesen worden.

Revisie op 't 1e. (boven Coll. XI p. 116.)

(Siet boven Colloq. XI p. 142.) onder fol 11.

Op 't 2e. Alzo verclaringe wordt versocht op 't Artyckel aengaende de censure onder de kerckendienaren ghebruyckelick, insonderheit wat voor zaken dattet zijn, die onder de censure moeten vallen, op dat de discipline niet te cort en geschiede, is gheandwoordt bij de vergaderinge, dat het zijn eyghentlicke saken die aengaen — ofte de bedieninghe van een ygelick ampt, als: selden in consistorio ende tot het gehoor van Godes Woord te verschijnen, ende aldaer verschenen sijnde te slapen; in ymants geschil partijdigheyt te vertoonen; ongevraeghet sijnde te veel te spreken; onverstandelick te verwerpen de resolutie der Bru; sijn quartier niet wel waer te nemen etc.; — ofte het ghebruyck van de Christelicke vrijheit als: al te costelicke ende vremd gewaet te dragen, ofte toe te laten in haer familiën overdadige ende ontijdige maeltijden te houden, de herbergen te veel te hanteren ende te veel tijds te verquijsten in tijdelicke vermaeckinge ende recreatiën etc., van welcke puncten sullen onder de censure vallen die dinghen, die bij elcken kerckeraed sullen bevonden worbladz. 2. den dienstich tot derselver welstant.

Digitized by Google

Den 26 Augusti. Men is voortgegaen in de revisie van de Acten des voorleden Colloquiums. 2 Sessie. Revisie op 't 5e. (boven Colloq. XI p. 117.)

Gelesen zijnde het 5. Artyckel aengaende het Corpus Disciplinæ, 't welck bij laste des voorleden Colloquiums wiert utghetrocken ut de Nederlandsche Synoden ende ut de voorgaende Colloquiën om van de Gten als een beschreven kerckordeninghe aenghenomen te werden. Is dispuut ghevallen aengaende de meyninghe van het X. ende XVII. Artyckel van 't 1. Capittel, dewelcke een van de gedeputeerde Brn van Londen heeft ghehouden te strijden teghens elckanderen, waerover na openinghe der saecke bij eendrachtige resolutie bevonden wierdt als dat de voorghemelde Artyckelen teghens elckanderen niet en strijden, overmits het X. spreeckt van het Predickampt te bedienen ex officio, 'twelck is een actie principael, en het XVII. spreeckt van te predicken praeparatorie, als voorbereydende ende tot beproevinghe, 't welcke is een actie ghesubordineert ende dienende tot de principale.

Jan Wijlaert, een litmaet van de Gte van Yarmouth, is voor 't Colloquio verschenen ende heeft gheclaeght, dat den kerckenraed van Yarmouth hem ongelijck dede in de procedure, tegen hem ghehouden over een seker gevecht, over eenige tijd geschiet tusschen hem ende Clays Duninx, waerover den kerckenraed hem wilde oplegghen sijne schult te bekennen met een briefken, daer zij den voornoemden Duninx hadden tot den Avontmale toegelaten met voldoeninghe in de consistorie. Jan Wijlaert.

De gedeputeerde Brn van Yarmouth ingheropen zijnde, hebben tot vrominghe [1]) van hare procedure gheallegeert, dat desen Wijlaert de oorsaeke hadde geweest beyde van 't gevecht te rocken [2]) door zekere verwijtwoorden, ende door het werpen van eenen pot na den voornoemden Duninx, ende oock van 't zelve openbaer te maecken, door

1) staving. 2) stoken.

Digitized by Google

bladz. 8. denzelven Duninx t' arresteren, 't welc alles voor den kerckenraed van Yarmouth behoorlick ghebleken heeft; aen d' andere zijde dat Duninx, zijnde verongelijckte partije, heeft in den kerckenraed schult bekent, waerop hij toeghelaten is gheworden.

De Brn des Colloquij, op alles ghelet hebbende, ende overmits dat Wijlaert de voornoemde allegatiën niet en conde weerlegghen, hebben ghesamentlick gheresolveert, dat denselven Wijlaert geen ongelijck en was geschiet in de procedure des kerckenraeds, teghen hem ghehouden, maer dat zijn faute met alle de gemelde omstandigheden sulcx verdiende, hoewel zij ghewenscht hadden dat den kerckenraed den voornoemden Duninx wat ernstiger hadde ghecensureert. Derhalven alzo beyde partijen sich ghesubmitteert hebben, so is gheresolveert, dat dit geschil sal geeyndight worden door het aflesen van dit navolghende formulier in de Gte van Yarmouth:

„Geliefde Christenen, alzo een geschil gheresen is tusschen twee Lidtmaeten der Gte van Yarmouth, met namen Jan Wijlaert ende Clays Duninx, nopende eenighe verwijtwoorden, naerdien een ghevecht gheresen is, so is het dat de Brs des kerckenraeds van Yarmouth, de zake overwoghen ende Jan Wijlaert voornoemt meest schuldich bevonden hebbende, hem opgheleyt hebben schultbekentenisse te doen door het aflesen van een briefken; doch alzo Jan Wijlaert sich hierin beswaert vondt, overmits dat den anderen met schultbekentenisse voor den kerckenraed gedaen te hebben ontstont [1]), heeft sich beropen op 't oordeel des Colloquiums, alwaer de sake met alle haer omstandigheden wel overleyt ende overwoghen zijnde, hebben de Brn gheoordeelt, dat Jan Wijlaert sulcke een faute begaen heeft, die verdiende door schultbekentenissen de Gte verthoont ende ghebetert te werden, gelijck zij

1) vrij ging.

Digitized by Google

oock houden de faute van den anderen Br sulcx verdient te hebben, ende ghemerct den voornoemde Wijlaert sich hierin willich betoont, ende mits desen sijne schult in 't leetwesen zijns herten voor 't Colloquio bekent, so willen wij de Gte ghebeden hebben, zij willen hem sulcx om Christus wille vergeven, ende hem voor een boetveerdich zondaer aenzien, ende in der liefde weder opnemen."

Den 27 Augusti. Tanneken, de huysvrouwe van Wm Si- 3 Sessie.
bets Schotsman, is verschenen, ende heeft versocht ten Avontmale toegelaten te worden, overmits zij vele jaren daervan was gehouden door de Brn des kerckenraeds van Sandwich.

Hierover de ghedeputeerde van Sandwich gehoort zijnde, hebben den Colloquio gheïnformeert, dat de zuster voornoemt haer vervoordert heeft ten huwelicke met eenen man den anderen noch levende, ende dat teghen het goetvinden des kerckenraeds doen ter tijd, ende naderhant verscheyden reysen vermaent zijnde door den kerckenraed dat se behoorde af te staen van dat overspelick huwelick, mitsdien de Brn door goede ghetuygenissen vernomen hadden dat den eersten man in 't leven was, en heeft sulcx niet willen nacommen: hierom is zij van den Avontmale gesuspendeert; doch overmits haer de vrouwe niet en wilde submitteren het besluyt des Colloquiums, (ond. fo. 11.) is gheresolveert, dat de Brn van Sandwich sullen een extract maecken ut de Acten des kerckenraeds, ende die aen Brn van Londen oversenden, waerdoor zy de vrouwe moghten overtuyghen, ende, overtuyght zijnde, haer aenwijsen om haer met personelicke schultbekentenisse met de Gte van Sandwich te versoenen.

Daerna is men voortgegaen in de revisie van 't voor- Revisie.
gaende Colloquio 1609, waerover zijn ghemaeckt de navolghende Acten:

Alzo in de resolutie des voorgaenden Colloquij op 't 3e (boven Colloq. XI
vraechstuck van de Gte van Norwich geseyt wordt, dat de p. 118.)

Digitized by Google

nieuwe bevestinghe onnoodigh is over die, die na 't eerste jaer ghecontinueert worden, is tot verclaringhe gheresolveert, dat dese aldus gecontinueert sullen verschijnen bij de bevestinghe der nieuwe, beyde om de actie een meerder aansien te geven ende met opstaen te getuyghen de toestemminghe die ze geven tot de continuatie van haren dienst.

Alzo in de resolutie des Colloq. a 1609 op 't 6e vraegstuck van Norwich geseyt wert, dat ymand ouderlinck gheweest zijnde, naderhand tot diaken vercoren werdende, 't zelve magh bedienen, is geresolveert tot verclaringe van het woordeken *magh*, dat het niet en is ongheoorlooft hetzelve te bedienen; niet te min en sal het niet staen in de vrijheit desgenen die vercoren werdt, 't zelve te weygeren, maer zal moeten 't zelve aenveerden, indien dese nood der kercke zulcx verheyscht, overmits de populaire verkiesinghe, daer se noch niet en is afgeschaft, te houden is voor een oordeel van Gods kercke te dier plaetse daer hij is een lidmaet, ten ware dat den kerckenraad bevonde, dat zodanighe verkiesinghe ut schimp ghedaen ware, ende zonder goet fondament; ende alsdan salt staen in het oordeel des kerckenraeds, daerin te versien na behooren, ende te nemen in de plaetse desselven dengenen, die de naeste stemmen heeft tot het diakenschap.

(onder Colloq. XI p. 119.)

4 Sessie. (boven Colloq. XI p. 125.)

Alzo door Joannem Regium difficulteyt ghemoveert wordt teghen de resolutie van het 5e vraeghstuck van Yarmouth, ende eenige redenen schriftelick inghebrocht, waerom men niet en behoort aen te nemen de Duytsche, die met attestatie commen van de Engelsche kercken, zonder openbare belijdenisse des geloofs te doen, is met gemeene stemmen geresolveert, dat men de redenen sal overweghen in de vreese des Heeren, daerentusschen dat de resolutie ghedifferéert worde tot op het letste, ende dat middelertijt de ghedeputeerde Brn van Londen sullen met den kerckenraed spreken over de sake, opdat het ingebrocht worde

Digitized by Google

als een gravâmen der Gte aldaer, bijaldien dat sulcx bij hen word gheraden ghevonden. (onder fo. 13 b. Sessie 11, 12.)

Alzo op de resolutie van 't 7e vraeghstuck van Yarmouth, alwaer geseyt wordt, ut het goetvinden des Synodi, dat den Doop door een Ouderlinck int nootwendich afwesen des Dienaers niet en sal herdaen worden, eenighe swarigheit wordt ghemoveert: of zodanighen Doop sal moghen voor een Doop verstrecken ofte niet, nademael den Ouderlinck niet beropen en is tot sulcx, noch in 't geheele, noch ten deele, — is besloten dat men dit zal refereren tot op het Synode Nationael van de Neerlandsche kercken. (boven Colloq. XI p. 126.)

Op het derde vraeghstuck van die van Colchester, in 't voorgaende Colloquio gheproponeert, is gheresolveert ut 't Colloq. a. 1576 pag. 28, dat wanneer ymands private zonde, noch niet privatelick versoent, door achterclap openbaer wordt: (boven Colloq. XI p. 127.)

I. Den aenbrenger die sulcx aenbrenght zonder de behoorlicke trappen te volghen, selve sal vermaent ende bestraft werden, ende gesonden worden tot den ghevallen Br om hem te vermanen.

II. Indien de private zonde alreede versoent is, zo sal den aenbrengher voor een achterclapper ghehouden ende ghestraft werden, tenzij dat hij can aenwijsen van wien hij dat ghehoort heeft; maer dat doende sal men hem scherpelick vermanen.

III. De twee eersten ghevonden zijnde, sal men doen opentlicke haer schult bekennen van achterclap ende faemrooving̃he, de eerste omdat hij de oorsake ende oirspronck is van dat gruwelick quaet, den anderen omdat hij sijn oore daertoe gheleent heeft ende sulcx noch voort verbreydt heeft.

IV. Den beschuldighden persoon sal niettemin de sake voor de consistorie afghevraeght worden, ende op zijn andwoorde sal de sake berusten.

V. Indien de beschuldighde persoon behoorlick in 't

Digitized by Google

privaet versoent is met alle degene denwelcken de zonde bekent is, hij en is niet schuldigh in 't openbaer te versoenen.

VI. Indien hij door hertneckigheit teghens de vermaninghe noch onversoent staet, zo sullen de achterclappers, die sonder de trappen te volghen zijne sonde hebben openbaer ghemaeckt, ghestraft worden, ende hij niettemin sal moeten opentlick schult bekennen, omdat hij door zijn hertneckigheit oorsake daertoe gegeven heeft.

(boven Colloq. XI p. 128.) Op 't 8e vraeghstuck van die van Colchester in 't voorgaende Colloq. is voorder besloten, dat indien het weder voorviele dat eenen man met een ander vrouwe ware bevonden te samen gheleghen te hebben in een bedde, ende nochtans de daet van hoererije versaeckten, dat men niettemin sal oordeelen dat se hebben ghedaen teghen de ghemeene ende christelicke eerbaerheit, waerover zij schult sullen bekennen voor den kerckenraed, 't welcke sal de Gte door een briefken aengedient worden, latende de reste berusten bij het oordeel der kercken; doch sal 't in de discretie des kerckenraeds staen de forme van discipline te verswaren naer eysch van den circumstantiën die voorvallen.

5 Sessie, den 28 August.

Particuliere Gravamina.

Gravamina van Colchester.

1. Alzo men merckt dat door de huwelicksche vermenginghe van Duytsche persoonen van onse Gte met Engelsche, dagelicx den last van 't onderhouden van de verarmde familien onse Gte tot groote bezwaringhe wort opgedronghen, onder het decksel dat eenen van d'ouderen is een litmaet onser Gte ende dat de kinderen onder ons ghedoopt werden.

Is gheresolveert bij 't Colloq., dat aengaende die, die

Digitized by Google

gheboren zijn van vaders die lidmaeten zijn van onze Gte, men magh deselve den doop niet ontsegghen, noch assistentie weygheren; maer degene daer de vader ofte man een lidmaet is van d' Enghelsche kercke, die magh men den doop weygeren ende insghelijcx assistentie te doen: men sal se vermanen te gaen wonen ende sich te houden in die prochiën daer de kinderen ghedoopt zijn, ende in ghevalle dat de vrouwe, zijnde van onse Gte, wierde onordentlick verlaten eenighe maenden zonder onderhoudt, zo sal men daerin doen na heysch van de Christelicke liefde.

Vraghe. Of men eenen Engelschen persoon, ghehouwelickt met een lidmaet onser Gte, sal moghen ten Avontmale toelaten als litmaten.

Andw. Daer het stichtelick can toegaen sonder opsprake van de Engelsche predicanten, men sal se toelaten als passanten; daer 't niet en can geschieden zonder oppositie, men sal se ontsegghen. (boven Colloq XI p. 125. num. 5.)

Op 't gravamen van twee lidmaeten, die tot Colchester getrout zijn met een licentie teghen order der Gte, is besloten, dat men sal metten eersten int werck stellen de resolutie des voorleden Colloquij op 't 3e vraechstuck van Londen ende den Eertsbisscop remonstreren de inconvenienten: (Colloq. XI p. 129.) 2.

1. Secrete beloften ende per contracten met anderen.
2. Dattet lieden mogen sijn van kettersche religie.
3. Dat het consent van d' ouderen wordt veracht.
4. Dat somtijds heur mans oft vrouwen over see leven.
5. Dat men niet en let op d' eerbaerheyt des tijds.

Desen last is opgeleyt den Brn van Londen.

Wat forme van discipline men ghebruycken sal teghen die, die sich tot een tweede huwelick begeeft, 17 daghen na het overlijden van zijne huysvrouwe. Resolutie: hij sal schult bekennen, tegen de ghemeene eerbaerheyt ge- 3.

Digitized by Google

daen te hebben, 't welck sal de Gte met een briefken aengedient werden.

Vr. Wat tijd dat men limiteren sal voor den manspersoonen eer zij haer huwelick moghen vernieuwen?

Andw. Datter sullen expireren twee maenden voor de ondertrouwe. Van de vrouwe leest het *Corpus disciplinae*, alwaer, achtervolghens d' autoriteyt der Synoden, wordt ghelimiteert den tijt van vier maenden ende half.

4. Wat forme van discipline sal men ghebruycken over een litmaet die een dochter der Gte heeft bevrucht ende bekent de daet van den bijslaep, nochtans loochent, dat hij den vader is van 't kint, daer nochtans sulcx hem te laste wort geleyt van de dochter, die oversulcx begeert met openbare schultbekentenisse te versoenen, ende hij gecondemneert van d' overheyt, te contribueren tot wekelicksche onderhout van 't kint voor ettelicke jaren?

Resolutie: Men sal hem na de discipline doen zijn schult bekennen van hoererije, ende in cas van hertneckigheit voortvaren met voorstellinghe; aengaende de reste sal men het bij het oordeel des overheyds laten berusten.

5. Op 't gravamen van een lidmaet die onlancx in Vlaenderen ghetuyge gheweest is van een kint in de Pausche kercke, waerover hij zijn schult bekent, zeggende, dat hij daerin een schrominge hadde doen hij 't dede.

Resolutie: Men sal zijne schultbekentenisse voor den kerckenraet met een briefken de Gte voordraghen tot waerschouwinge, opdat sulcx niet en worde tot een ghewoonte ghetrocken.

6. Of het raedsaem zij de ghetuygen te voorschijne te brenghen, als den beschuldighden persoon sulcx ernstelick versoect, presenterende voor den kerckenraed dezelve te wederlegghen.

Resolutie: Indien de ghetuyghen worden ghewilligh bevonden om hare aenclachte te verdedighen, ende dat

Digitized by Google

de Brs bemercken dat de beclaeghde sulcx versoect niet ut malitie, maer alleen om sich selven te klaren, so sal men se in presentie roepen, doch eerstelick de partije vermaent hebben, ende een solennele belofte afgheheyscht van geen envie te draghen ter cause van dien.

Vr. Of men magh een ghetuyge setten in zijn plaetse bij den Pausche Doop.

Andw. Neen, overmits het niet ghenoegh en is dat een Christen vrij sij van eenighe zonden, zo veel zijnen persoon aengaet, maer hij moet oock toesien dat hij geen gemeenschap en hebbe met de zonden van andere. 1 Tim. 5 : 22. Alhoewel dan dat hij in persoone geen approbatie en geeft tot de superstitiën van 't pausdom, nochtans van een anderen sulcx versoeckende dat hij selve onwettelick acht, heeft hij gemeenschap met ander lieden zonden. Ende indien de zodanige zeyde dat hij te liever sulcx wilde doen, overmits dat hij vooren heeft 't kint naderhant ut het pausdom te trecken. Andw. Men magh niet quaets doen, op datter goet af come, insonderheyt een zeker quaed om een onzeker goet. Rom. 9 : 8.

Den 29 Augusti. Abraham Robaert verscheenen, beclaeght hem over den kerckenraed der Gte van Yarmouth, dat se hem hebben afghehouden van 't H. Avontmael ende nochtans hem de acte weygeren van zijne procedure. Hierover hebben de Brn van Yarmouth voor den Colloquio verthoont, dat den kerckenraed hem heeft opgheleyt een schultbekentenisse van 't navolghende: dat hij, frequenterende de herberghen, is in een drinckerije gheraeckt, alwaer hij met een Engelschman in woorden is ghecommen, waerut een ghevecht is gesproten tusschen hen tweën. Item, dat den Engelschman gequetst is geweest ende van die quetsure gestorven, waerover den voornoemden Robaert gestraft is geweest bij den magistraet, alles tot groote ergernisse der Gte van Yarmouth ende tot onstichtinge van de natie onder dewelcke wij leven: dese 6 Sessie.

Digitized by Google

schultbekentenisse heeft hij gheweygert te doen ende staet noch in weygeren van dien.

De Brn des Colloq. alles overleyt hebbende ende bevindende in den voornoemden Robaert een onbeschaemde hertneckigheyt in alles te loochenen, waervan hij overtuyght is gheworden, approberen mits desen de sententie des kerckenraeds van Yarmouth, inhoudende de schultbekentenisse voornoemt; ordonneren bovendien. dat men hem, na dry maenden gedult, sal als hertneckigh voorstellen, ende dat men sal den Engelsche predicant, onder welcken hij hem sal meynen te begeven, sijnen name te kennen geven tot waerschouwinghe.

7 Sessie. Den 31 Augusti is eenen ouderlinck van Maydston verschenen met eenen brief van de Gte aldaer, in denwelcken zij verclaren hare submissie tot zulcx als 't Colloq. sal besluyten. Hierover is gheresolveert, dat men van weghen des Colloq. sal eenen brief schrijven aen de Gte van Maydston, inhoudende:

1. Dat de Brs des Colloq. goetvonden dat de Gte aldaer sal drie mael t' sjaers besocht worden, ende dat op den eersten Sondagh van de maent April, Julij, October, wel verstaende tenzij dat gelegentheyt van de andere kercken anders medebrenghe; dat dese besoeckinghe zal geschieden tweemael door de Brn van Londen ende eens door den Dienaer van Sandwich, ende dat de Brn van Maydston sullen de Brn 14 daghen te vooren daertoe met schrijven versoecken.
2. Dat een yghelick sal sich ghewillighlick submitteren tot de verkiesinghe, die aldaer sal gehouden zijn van Ouderlinghen ende Diakenen, sonder tegenspreken ofte murmureren, desgelijcx ooc de censuren ende andere poincten van discipline, na Godes woort ghebruyckt.

Op 't 6e vraeghstuck van die van Colchester, of men sal een attestatie geven aen eenen man die wegh treckt, latende zijn wijf achter.

Digitized by Google

Andw. Gheresolveert, dat het sal staen in de discretie van den kerckenraed, nae qualiteyt van de persoon, hem een reysattestatie te geven of niet, welcke reysattestatie zal ghelimiteert worden voor eenen zekeren tijd te valideren.

Op 't zelve, of men sal ymand geven een verminckte attestatie.

Andw. Neen 't. Maer indien hij geen volcomene verdient en heeft, men sal met een besloten missive aen den kerckenraed daar hij treckt, kennisse doen waerom zijne attestatie achterblijft.

Vrage. Of men niet en sal verscheyden forme van attestatiën geven, na de qualiteyt der persoonen.

Andw. Jae 't. Dengenen, die wel versoent zijn, maer evenwel geen prueve en hebben gegeven van een beter leven, zal men ghetuygen te zijn litmaten der Gte, gesont in geloove ende van goeden wandel, doch deselve bevelen in 't opsicht der Brn daer zij trecken. 1.

Dengenen, die stillekens, zonder erghernisse hen dragen, sal men ghetuyghenisse geven van haer vromigheyt, zovele ons bekent is. 2.

Dengenen, die door haer zonderlinge godvreesentheyt ende onberispelicheyt zijn bij de Gte bekent, zal men met eenighen bijsonderen lof vereeren als een spoore tot hare vromicheyt. Ende indien zij eenige goede diensten hebben de Gten gedaen, 't zij int ouderlingampt, ofte diakenampt, men sal 't selve specificeren, tenzij dat se sulcx weygeren. 3.

Vraechstucken van de Brn van Norwich.

Wat men doen zal met degene, die, litmaten zijnde der Gte, door geen vermaen en connen ghebracht werden tot het gehoor des ghepredickten Woords, ofte het gebruyck des H. Avontmaels. 1.

Digitized by Google

(Boven Coll. V. 76.) Resolutie: Dat, achtervolghende 't besluyt des Colloq. 1581, men sal aldus handelen:

1. Indien zij haer begeven tot de Engelsche, men zal se na twee vermaninghen ende na een jaers ghedult verclaren, dat se niet meer en staen onder het opsicht van de Neerlandsche kercke.
2. Indien zij 't doen ut roecklоosheid, men sal haer afhouden, ende indien zij weygeren schult te bekennen, met haer handelen na de discipline.
3. Indien dat sulcx geschiet om eenighe perticuliere querelen, men sal se vermanen ende eenen zekeren tijd, na discretie des kerckenraeds, voorstellen, binnen denwelcken, indien zij niet haer saken en eyndighen, men zal met de discipline voortvaren.

II. Of het zij tot allen tijden gheoorlooft van de sententie des kerckenraeds te appelleren, ende of zoodanich een appel alle voordere procedure doet stillestaen?

Andwoorde. Men zal dengenen, die weygerich is de sententie des kerckenraeds na te commen, eenen tijd van vier maenden limiteren, binnen dewelcke, indien hij niet appelleert, men zal na de expiratie voortvaren met de discipline, tenzij dat den kerckenraed selve gheraden zij, de sake tot het Colloq. ut te stellen. Indien hij, gheappelleerd hebbende, niet en verschijnt voor t' Colloq., den kerckenraed sal voortgaen met de trappen van de discipline, tenzij dat hij verhindert wiert door zieckte ofte andere ghewichtige oorsaken, daervan den kerckenraed sal oordeelen.

III. Hoe men doen sal met diegene, die 't consent van ouders over 't punct des huwelicx versocht hebbende, doch niet vercreygende, gaen onder den Engelschen trouwen?

Antwoorde. Men sal de discipline aen desulcke ghebruycken, nademael de kinderen schuldigh zijn niet alleen consent te vereysschen, maer daerna te wachten, ten

Digitized by Google

ware dat de ouders sulcx weygerden ut haet van de religie, waervan als oock van alle circumstantiën te handelen ende te oordeelen sal staen bij den kerckenraed. (boven Colloq. XI p. 131.) ond. fol. 8.

Mayken Algoet is in de kercke verschenen: de Brn des Colloq., om tijt te winnen, hebben tot haer utgesonden D. Elisonium ende Abr. van Delden, om te verstaen hare begeerte ende te vraghen submissie, met last haer te zegghen, indien dat se haer wilde submitteren toucherende hare versoeninge met de Gte, de Brn souden voorts op hare begeerte letten. De voornoemde Brn hebben gherapporteert, dat Mayken eyscht een onderhoudt als een Wed. van een Dienaer der kercken, namelick 40 ℔ Sterl. tot lossinghe van een pant, ende hondert pont om voortaen daerop te leven; voort van de submissie en wil geenszins hooren. De Brn des Colloquiums hebben haer doen aendienen dat se zoude vertrecken, nademael zonder submissie in hare sake niet en conde gedaen worden. 8 Sessie.

Op 't 4e, hoe lange men ghehouden is met de gesuspendeerde te dulden eer men tot de voorstellinge voortvare? IV.

Andw. In grovere zonden ende die groote ergernisse geven vier maenden, in minder ende die privaet zijnde alleen door hertneckigheyt groeyen, na een jaers gedult ende vermaninge: onder wijlen sal men procederen tot voorstellinghe.

Indien de Ouderlinghen in haren wijck tot eenigh lidmaet der Gten utgesonden zijnde, van deselven beschuldight worden, of zij hare claghten moghen doen aen den kerckenraed, ende van hen aenghenomen ende ghelooft werden, ofschoon de partije sulcx loochende. V.

Andwoorde. Indien de beschuldinge ofte scheldinge zijn personelick hen aengaende, so en sal 't den kerckenraed niet gherapporteert worden, tenzij dat eerst de trappen ghevolght worden, gemerct dat de weerdicheyt van haer ampt haer niet privilegieert van de ghemeyne plighten der Christenen. 1.

Digitized by Google

2. Indien de beschuldinghen den dienst betreffen of henlieden als Ouderlinghen, sullen sulcx moghen rapporteren, doch sal 't staen in de discretie des kerckenraeds, die persoonen te doen in 't particulier vermanen, na eysch der saken, ofte voor hen te ontbieden.

3. Indien de sake comt tot een kerckelick proces, sullen de ghetuyghenissen staen voor bondigh teghen het loochenen van de persoon voornoemt, overmits dat se zijn bij 't oordeel der verkiesinghe geacht persoonen ghequalificeert, ende in wiens handen de G^te^ alle dusdanighe saken vertrout heeft.

VI. Of het niet en zij gheraden den passanten, die hantreyckinghe ontfanghen, een gheschrift te verleenen van de ontfanck ende den tijd wanneer, 't welck, zo zij in andere kercken onser natie hulpe ende bijstant versoecken, sullen ghehouden werden den Diakenen te verthoonen, ende dit alles om bedrogh ende valscheyd te vermijden?

Andw. Jae 't, ende dat men beyde, dén tijd wanneer, ende de somme van den ontfanck, stellen sal in 't langhe, onderteeckent met de handt des Dienaers: dat sal men in elcke G^te^ den Diakenen aendienen.

VII. Aengaende een vrouwe, die huys gehouden heeft met eenen man, die over see een andere huysvrouwe heeft ghehadt in 't leven, selfs nadat sij bij den B^rn^ des kerckenraeds is ghewaerschout gheweest om niet meer met hem ghemeenschap te hebben.

De B^rn^ des Colloq. approberen de procedure van suspensie, die de kerckenraed heeft aenghevanghen teghen de vrouwe voornoemt, na de informatie die zij ons daervan gegeven hebben, ende dat zij daerover sal versoent worden met personele schultbekentenisse, ooc met voorgaende expresse stipulatie van niet meer met hem ghemeenschap te hebben.

Digitized by Google

Gravamina van den Brn van Yarmouth.

Op de vrage van een weduwenaer ofte weduwe, die haer ten huwelick sal begeven sonder hare ouderen daeraf eens kennisse te doen, hoewel dat se maer hier te Londen wonen, sulcx dat men wel in acht ofte veertien daghen, met monde ofte met brieven, met hen zoude connen handelen? — is geresolveert, dat het zij te houden voor een onbeleeftheyt ende oneerbaerheyt teghen het vijfde ghebot, nademael de kinderen haer leven lanck verbonden zijn hare ouderen zo vele eerbiedinghe te bewijsen, dat zij ten minsten kennisse souden hebben van sulck een ghewichtigh stuck wercx als het huwelick is: derhalven sullen de sodanige den tijt van veertien daghen ghesuspendeert zijn van in 't huwelick voort te varen ende ernstelick vermaent worden haer devoir daerin te quijten. 1. (boven Colloq. XI p. 131.) bov. fo. 7.

Op de vrage van dengenen, die opene[1]) schultbekentenisse opgheleyt is, ende presenteert van huyse tot huyse te gaen om een yghelick te voldoen, of den kerckenraed daerin sal connen dispenseren? — geresolveert, dat men sulcke besnoeyinghe der discipline geenssins sal toelaten, zijnde ooc de sake van quade consequentie ende onderworpen vele inconvenienten. 2.

Op de 3. vrage, of een Ouderlinck oft Diaken, weder vercoren zijnde na zijn rustjaer, ende overmits een nootwendige reyse absent is van de generale bevestinge, moet als hij thuys comt een ander bevestinge hebben voor hem selven? — geresolveert, dat men 't sal laten berusten bij de generale bevestinge, indien dat hij 't accepteert ende daerin bewilligt. 3.

Op de 4. vraghe, of alle openbare zonden sonder onderscheyt moeten openbaerlick gestraft worden, ofte met openbare schultbekentenisse versoent? — gheresolveert, 4.

1) openbare.

Digitized by Google

het sal berusten bij de discretie des kerckenraeds af te meten, hoe verre de ergernisse ende schade des exempels in de Gte is streckende, ende de versoeninghe te ordonneren, 't zij in de kerckenraed alleen, of door een briefken zonder name, oft door een briefken met name, ofte met personelick te staen, doch alles met dit opsicht, dat noch de discipline, noch de stichtinge der kercke yet te cort geschiede.

5. Of in een ghevecht den verweerder alzoo diepe in de schult staet, ende alzo wel opene schult moet bekennen als den beginner?

Andw. Den verweerder, die anders niet en doet dan de slaghen afkeeren, die en heeft gansch geen schult tot het ghevecht. Maer indien den verweerder den tweeden slagh geeft, hij is schuldich van 't ghevecht, doordien dat zijne wraeckgierigheyt het vier ontsteeckt, 't welck anders door den eersten slagh hadde moghen ghedempt worden. Ende desulcke zal alzo wel openbaer schult bekennen als den beginner, doch indien dat voor den kerckenraed eenige omstandigheden blijcken, waerdoor den verweerder min te beschuldighen zij dan den beginner, sal sulcx dienen in de formule van schultbekentenisse ghemeldet te worden, mitsgaders het oordeel des kerckenraeds over hetselve.

9 Sessie. De Brn van Yarmouth hebben voor 't Colloq. overgelevert een requeste, daerin zij claghen hoe dat zedert het laetste Colloquium den stant van hare Gte verswaert is, sulcker mate, dat se niet en zijn machtigh op te brenghen de 24 ℔ Sterl. tot onderhout des Dienaers, versoeckende overdien, dat het Colloq. zouden willen arbeyden bij den kerckenraed van Londen, dat de contributie van 12 ℔ t' sjaers soude moghen ghecontinueert worden tot het naeste Colloq. binnen drie jaren ghehouden te worden, ende dat de andere kercken souden bewillighen om noch de somme van 6 ℔ te vinden tot solaes van de arme Gte.

Digitized by Google

Hierup hebben de ghedeputeerden van Sandwich, Norwich en Colchester voorgehouden den zwacken staet van hare G^ten^ ende de cleyne hope die daer is van eenighen onderstant van dien wege te ontfanghen.

Is derhalfven besloten den Praesidi ende D^no^ Elisonio op te legghen, dat se op de bequaemste wijse den kerckenraed van Londen de ghemelde requeste van Yarmouth, mitsgaders den staet van d' andere kercken zouden voordraghen, ende bidden, dat hen zoude believen hare ghewonelicke liberaelheyt ut te strecken tot preservatie van de voornoemde G^te^, die anderssins nootwendelick zoude moeten vervallen.

Vraegstucken van de B^rn^ van Londen.

Of 't niet raetsaem en ware de eendrachtighe belijdenisse van de G^ten^ hier te lande schriftelick neer te stellen aengaende de puncten daer men alsnu in Holland meest over twist? 1.

Andw. Men zal eenen brief ut name des Colloq. aen de Classe van Walcheren schrijven, om te vernemen of zij eenich geschrifte bij een ghebracht hebben dies aengaende, daertoe zij de Dienaren des Woords van die quartieren hebben verplicht, als aen eenen regel van eendrachtigheyt, ende dat zij ons 't zelve souden willen overzenden, op dat wij onse eendracht daermede mochten betuyghen.

Of de B^rs^ voortaen wel te vreden zijn met de beschrijvinghe der vast- en biddaghen, die door het Coetus ofte vergaderinge der vremder kercken [1]) deser stede tot nu toe gheschiet is? 2.

Andw. Jase, mits dat die beschrijvinge sal gheschieden drij weken te vooren (ten zij dan eenen hooghe dringhende noot) ende dat elcke kercke haer ghelegentheyt sal aensien.

Of men niet en zoude connen bedencken in 't houden 3.

1) kerken, onderscheiden in taal.

Digitized by Google

van den censure voor 't Avontmael eenighen bequameren wech, waerdoor deselve vrijer ende secreeter moghte gheschieden?

Andw. Men sal 't laten blijven zoo 't gheweest is, op dat men door al te groote secreetheyt geen open deure en zette voor den achterclap ende lasteringhe.

4. Wat men doen zal met ettelicke lidmaten, die in overspel vervallen zijnde, den Brn des kerckenraeds ghetuyghenisse van leetwesen gegeven hebben, versoeckende voort aenghenomen te worden na de wijse van de overzeesche Gten met het aflesen haerder namen van den predickstoel, zonder in persoone te verschijnen?

Andw. Nademael in desen vervallen ouderdom van de waerelt, de zonden als eenen sundvloet overvloeijen, ende dat de publycke schultbekentenisse in persoone noch overghebleven is als eenen breydel ende als eenen seedijck om de inbreucke der boosheyt te verhinderen, zoo is besloten dat men in zonden van dese qualiteyt niet en zal dispenseren aengaende de personelicke versoeninghe, maer dat den regel van discipline zal in zijn cracht onderhouden worden; dat men oock in cas van wederspannigheyt zal voortvaren tot voorstellinge (siet vooren de acte op het 4e ende 7e gravamen van Norwich). Doch in perticulieren casu, bij den Brn van Londen gheallegeert, is toegelaten, overmits het voorwenden van eenige omstandigheden, te patiënteren na discretie aengaende de voorstellinghe.

5. Hoe dat men best handelen sal met die litmaten, die eenige slechte occasiën voorwenden, die hen bewegen van onse Gte te vervremden ende, bestraft zijnde, zegghen dat se bij de Engelsche ter kercken gaen?

Andw. Men sal van den Predicant van de parochie daer hij woont sekerheyt vernemen ende indien hij sich tot de Engelsche voeght, zo sal men handelen na 'tgene dat besloten is in dit Colloquio. Insgelijcx indien men bevindt dat hij 't doet ut roecklоosheyt, zal men handelen navolghende 't voorgaende besluijt.

Digitized by Google

Of men tot de Tafel des Heeren sal toelaten d'huys- 6.
vrouwe van een zeker persoon, die noch een andere vrouwe over zee heeft, dewelcke (zo hij seght) haer met overspel besmet heeft, maer en is noyt wettelick van haer gescheyden.

Andw. Men salse tot den Avontmale niet toelaten, nademale men verstaet, dat se verwittight is van 't voorgaende. Maer men sal se vermanen tot scheyden, ende voorts handelen navolgens het 7e vraegstuck van Norwich. (boven fo. 7. b.)

Volghen de perticuliere vraghen.

Of 't niet raedsaem en ware te arbeyden, dat men in 10 Sessie. 1.
actie van de utdeelinghe des H. Avontmaels mochte ghebruycken de woorden Jesu Christi, oft anders woorden die al naest deselve commen, als: Neemt, etet, dit is het ligchaem onses Heeren Jesu Christi, etc.

Andw. Nademael dat men de instellinghe Jesu Christi verhaelt voor het eenige fondament van de bedieninghe ende daer en boven in de utreyckinghe selfs ghebruyct de woorden des Apostels, 1 Cor. 10, die in cracht de woorden Christi ghelijckformigh zijn ende evenwichtigh, zo zal men trachten in alle Gten sich te houden aen de formule, ontfanghen van alle de Gten over zee ende utgedruckt in de formulieren van de Kerckordeninghen, tot ter tijd dat de Nationale Synoden daerof anders sullen besluyten.

Hoe men te handelen heeft met een lidmaet, die onge- 2.
sondelick gevoelt van de praedestinatie met het aencleven van dien?

Andw. Indien dat het lieden zijn die ut swacheyt ende misverstant dwalen, om datse niet en connen vatten de diepte van een beandwoordinghe, ghewillich zijnde beter gheïnformeert te zijn, ende hen daer en tusschen stille houden, men zal se vriendelick dragen: maer indien datse dwalen ut hertneckigheyt, ende dat sulcx den ganschen

Digitized by Google

kerckenraed bekent is, men sal se suspenderen, ende zo se boven dien de ongezonde leerstucken soecken voort te planten ende sich thoonen te zijn lasteraers ende bespotters, — men zal door voorstellinge de G^ten voor de zulcke waerschouwen, dat alles zal geschieden na het uitwijsen van den regel der discretie.

3. Of ymand weygerde schult te bekennen door een briefken, of men 't zelve niet tegenstaende sal vervoorderen af te lesen.

Andw. Neen, 1°. overmits dat het een deel is der discipline, daertoe hy schuldigh is gehoorsaemheyt te bewijsen. 2°. Om dat het is een maniere van christelicke versoeninghe, die niet en can geschieden sonder bewillinghe. Derhalven zal men zijne bewillinghe afvoorderen, ende indien hij sulcx weygert, sal men hem suspenderen.

4. Wat men doen sal met een persoon, die continueert in de bespottinghe en lasteringhe van den dienst der Ouderlinghen, zegghende als den Dienaer de vercorene bevestight, dat hij vele leugens spreeckt?

Andw. Also de B^rn in 't voorgaende Colloq. op 't eerste vraeghstuck van de G^te van Norwich haer verclaringe ghedaen hebben van het ampt der Ouderlinghen, so is geresolveert, dat men teghen zodanighe lasteraers ende spotters sal procedeeren als teghen verstoorders der kercken, volghende het formulier des Avontmaels; daertoe zal men ooc versoecken bijstant bij den Canselier ofte Bisschop, die zonder twijffel hen sullen vijand toonen teghen dusdanige autheuren van muyterije.

5. Wat men doen sal met een vrouwe, die om te decken de swangerheyt van haer zuster, een jonge dochter zijnde, haer selven swanger veynsde, ende ginck om over zee te gaen, maer wierdt eyndelick ondeckt, ende bekende dat zij een leughen ghelogen hadde, om hare zusters schande te bedecken?

Andw. Omdat het een zake is die zeer notoir is ende

Digitized by Google

ergerlick, men sal 't laten blijven bij de sententie des kerckenraeds van Norwich, van openbare schult te bekennen, ende in cas van hertneckigheyt, procederen tot voorstellinghe.

Oft niet raetsaem en zij in de bevestinghe der Ouder- 11 Sessie. 6.
linghen de ceremonie van de oplegghinghe der handen te ghebruycken, achtervolghende de wijsen van de apostolische kercke.

Andw. Nademael het Synodus van den Hage ende Dordrecht dese ceremonie vrijstelt te gebruycken ofte te laten, selfs in de bevestinge van de Dienaren des Woords, ende dat het in geen kercken gebruyckelick is ontrent de Ouderlinghen: men sal 't laten berusten tot dat in den Synode National anders besloten wert.

Hoe verre dat d' Excommunicatie sich verstreckt, of 7.
tot afzonderinghe van 't Woord ende de ghebeden?

Andw. Men sal deselve nemen in bedenckinge tot de naeste sessie.

Of men magh de discipline te wercke stellen om cleene 8.
dinghen, namelick daer een proces rijst ut een woord sprekens of yet sulcx?

Andw. De Ouderlinghen in hare wijcken sullen groote neerstigheyt doen om de saken neder te legghen, dat se niet voor den dienst [1]) en commen sullen, den clager ernstelick zijn ongelijck thoonen ende vermanen tot verdraeghsaemheyt, ende desghelijcx arbeyden aen den beclaechden, dat hij zijnen naesten voldoe; doch indien 't voor den kerckenraed moet commen door de crijgelheyt van de partijen, den aenclager sal ernstelick bestraft zijn, dat hij zo bitterlick om een woort sprekens zijnen naesten vervolght. Niettemin, overmits dat cleene fauten groot worden door hertneckigheyt, zo sal men om de hertneckigheyt wille de discipline discretelick ghebruycken.

---

1) officieel (voor den Kerkeraad).

Digitized by Google

9. Alzo men tot suspensie procedeert over dengenen, die niet en willen compareren na dry daghvaerdinghen, de vraghe is: hoeveel tijts dat men tusschen elcke daghvaerdinghe sal laten gaen.

Andw. Een weke, tenzij dat den noot meerder haeste vereyscht.

10. Of een lidmaet, bij de overheyt van een crime gestraft zijnde, ende den kerckenraed gevoelt, dat het anders is gelegen met der zake dan door de overheyt is ghebleken, oft den kerckenraed niet en soude moghen van de ordinare strengigheyt van discipline yet dispenseren.

Andw. Indien de consistorie sekere wetenschap heeft contrarie van 't gene dat voor de overheyt gepasseert is, so mag se dispenseren met sodanige discretie, dat de overheyt niet en worde gheoffenseert. Indien 't maer en is een presumptie zonder fondament, men sal 't laten berusten bij 't oordeel voor den magistraet ende niet dispenseeren.

(boven fo. 8.) Also Tanneken, de huysvrouw van Wm Sibets, andermael voor den B^rn^ des Colloq. verschenen is, met verclaringe van hare oprechte submissie tot het oordeel des Colloq., ende overmits de B^rn^ hebben ghelet op den langen tijd, die verstreken is, zedert die zonde begaen werd. ende ooc op zommige informatie, die zij gegeven heeft teghen den voornoemden Wm Sibets, mitsgaders ooc dat zij hier wonachtich is, so is eendrachtelick besloten, dat se voor dese vergaderinghe hare schult sal bekennen, dat se gheleeft heeft in het overspeligh houwelick met den tweeden man, ende haer leetwesen verclaren, dat se zo menighe vermaninghe des kerckenraeds van Sandwich vermetelick verworpen heeft; ende dese schultbekentenisse ende leetwesen, mitsgaders hare belofte van een heyligh ende eerbaer leven, sal de G^te^ van Sandwich door eenen brief aenghedient worden, ende den B^rn^ van Sandwich zal den kerckenraed van Londen van alles verwittighen.

Dese schultbekentenisse ende leetwesen, mitsgaders de

Digitized by Google

belofte, zijn haer afgevraeght, ende door hare andwoorde toegestemt voor den Brn des Colloq.

Wat men doen sal met eenen man, die voorghestelt zijnde, hertneckigh blijft? 11.

Antw. Men sal hem noch eens voorstellen, ende alzoo voortprocederen tot afsnijdinge. De trappen van voorstellinge zijn drij, na 't besluyt der Synoden:

I. Den persoon ende de sonde voor te stellen zonder name.
II. Den name bekent te maeken.
III. Beneffens 't voorgaende te voeghen het dreygement van afsnijdinghe.

Doch den eersten trap sal staen bij de discretie des kerckenraeds, daerin te doen na eysch van de ruchtbaerheyt ende grootheyt van de zonde.

Dewijle datter trappen zijn, of daer niet en zijn trappen der schultbekentenisse? 12.

Andw. Siet de resol. op het 4e vraegstuck van Yarmouth, alwaer op dese vrage is geandwoort. (boven fo. 8.)

In dese sessie is den Colloq. eenen sendbrief voorgelesen, die belast is gheweest te schrijven aen alle de kercken deses Rijckx, daer de populaire verkiesinge als noch onderhouden wort, welcx inhout is als volght:

„Genade, vrede ende bermhertigheyt zij ulieden van God den Vader, door onsen Heere Jesum Christum.

„Eerwaerde ende zeer beminde Brn in Jesu Christo. Alzo wij Dienaren des Woords ende Ouderlinghen, gedeputeert van weghen alle de Nederlandsche kercken in desen Coninckrijcke, alhier tot Londen in de Colloq. versamelt zijn, om in de vreese onses Gods te overlegghen die dinghen, die aldermeest sullen dienen tot welstant ende goede regieringhe der kercken, so is 't dat wij bevinden, dat

Digitized by Google

zowel in de verkiesinge van de Ouderlinghen ende Diakenen, als ooc in de bedieninghe van dezelve ampten, groote ghebreken hen daghelicx verthoonen, overmits in zommighe Gten de verkiesinghe geschiet door de keurstemmen des volcx, daer het nochtans veel stichtelicker ware te geschieden door den kerckenraed ende 't collegie der Diakenen, ende wederom de bedieninge van deselve ampten geduert maer alleenlick voor twee jaren, daer het voeglicker ware dat deselve moghte ghedueren zo lange als het mogelick is.

„Ende nademael wij bemercken dat groote inconveniënten dagelijcx door zulckes inbreken, die geenssins connen ghebetert worden dan door het nalaten van de populaire verkiesinghe ende door het continueren van de diensten, wij hebben mits desen U. L. op 't hoogsten willen recommanderen het ernstich aenmercken deser saken, opdat U. L. soudet willen plaetse geven de redenen die verhaelt worden, ende alzo met den voeghlicksten middel dese zaecken op eenen beteren voet mogen gesteld worden, ter eeren Gods ende tot stichtinghe der Gten.

„Ende vooreerst wat aenlanght de afschaffinghe van de keurstemmen des volcx ende de verkiesinghe te laten berusten bij den Dienaer met de Ouderlinghen ende Diakenen: het is kennelick dat dese verkiesinghe in Godes Woort zij bevolen den apostolische mannen als Timotheo ende Tito, om te bewijsen dat den meesten last van 't verkiesen light op de schouderen van degene, die het opsicht der Gten ontfangen hebben; anders hoe zoude connen bestaen het bevel des Apostels aen Timotheüs. Timoth. 5 : 22: Leght niemand haestelick de handen op, — indien dat de verkiesinghe moeste blijven bij de voysen der menighte. Bovendien, wij worden daghelicx in de Schrifture vermaent in alle gewichtighe saken raet te soecken bij de outste des volcx, dat is bij dien die de regieringe der kercke bevolen is. Want wij moeten niet dincken dat den geest des

Digitized by Google

onderscheyds ruste op de gansche menighte der Gte; want indien het gansche ligchaem d' ooge ware, waer bleve het gehoor? 1 Cor. 12.

„Het is genoegh voor alle de ware litmaten, dat in hen gevoelt worde den Geest der aenneminghe, die haer conscientiën versekert dat se kinderen Gods zijn. Maer den Geest die ons leert te onderscheyden tusschen persoonen ende persoonen, tusschen dinghen ende dinghen, tusschen leere ende leere, die moet voornemelick ghesocht zijn bij degene die daer zijn als de ooghen der Gte. Want wie behoort beter te onderscheyden ende te verkiesen de bequaemste persoonen tot zodanige ampten, dan degene, die sulcke ampten selve bedient hebben, ende de schapen alderbest onderkennen. Ooc en can 't zonder vermetentheyt ende onverstant niet geseyt zijn, dat een jongelinck van 18 ofte 20 jaren alzo wel can onderscheyden de persoonen, den staet van de Kercke begrijpen, ende weghen de swaerheyt van het ampt, als degene die in jaren, ervarentheyt ende bedieninghe diepe ghetreden hebben.

„Alzowel om dese redenen, als omdat de keuze van de menighte eertijts veroorsaeckt heeft veel scheuringhen, oproer ende partijschappen, ghelijck gheschiet is in de kercken van Caesareën, Antiochiën, Alexandriën ende Roomen, na 't getuygenisse van de kerckelicke historiën, so hebben de Concilien ende keyserlicke wetten ghenootsaeckt geweest dese voorkeure des volcx af te corten ende die te stellen bij den Kerckendienaren, latende nochtans een plaetse open voor de verwillinghe des volcx door stilswijgen ofte om in te brenghen reden ter contrarie. 'T selve hebben ooc gheordonneert de Synoden ofte kerckelicke bijeencomsten van de Gte van Vranckrijcke ende Neerlant; desghelijckx ooc de Synodale Vergaderinge van den Gten van desen Coninckrijcke, gehouden in 't jaer 1599 ende 1609. Waermede overeencomt het loffelicke ghebruyc van den Gten van Geneven, Londen ende Sandwich

Digitized by Google

etc., die met groote stichtinge de voorkeure stellen onder handen van de Kerckendienaren, alzo nochtans, dat de vercorene worden ter preuve gestelt voor de menighte den tijt van acht ofte veertien daghen, opdat het een yghelick vrijstae teghen hen in te brenghen dat ghewichtich is, ofte met haer stilswijghen deselve te approberen.

„Niemant en behoeft nu te dencken dat men hiermede vercort de vrijheyt des volcx, namelick haer deel in de verkiesinge; want, eerstelick, so en is nergens in Godes Woort den volcke dese vrijheyt gegeven dat se moeten de voorkeure hebben; het behoort genoegh te zijn dat se haer vrijheyt hebben om met haer stilzwijghen te approberen, ofte met redenen te verwerpen de verkiesinghe, bij den Kerckenraed gedaen, so dat men niet en heeft te vreesen dat ymant teghen den wille van 't volck in 't Ampt sal ingedrongen worden, nademael elceen oorlof heeft sijne redenen daerteghen intebrenghen, die bij den kerckendienst sullen ghewogen worden.

„Aangaende het tweede punct, nopende de continuatie ende volherdinghe in de bedieninghe derselver diensten so langhe als het mogelick is: het is buyten twijffel beter overeencommende met de autoriteyt der H. Schrifture, in sulcke diensten te blijven, dan die te verlaten ende te verwisselen.

„Want vooreerst wij en vinden niet dat ymand oyt in dese diensten gestelt wordt voor eenen tijd. Paulus vermaent de Ouderlinghen van Ephesen acht te hebben op haer selven, ende op de cudde, etc., sonder haer eenigen tijt te bestemmen hoe langhe ooc; ende leest men niet dat eenighe Ouderlinghen ofte Diakenen oyt afgeset sijn geweest, dan alleen om ontrouwigheyt, als Nicolaes, Apo. 2 : 15, maer wel opgeset [1]) tot den dienst des Woords, als Stephanus ende Philippus. Daerom oock Paulus verwierp de jonghe weduwen van den dienst, omdat se denselven

1) opgewekt.

Digitized by Google

lichtelick verlaten, begeerende te trouwen; waermede wordt te kennen gegeven dat se in den dienst behoorden te volherden. Ende zo dit plaetse heeft in den dienst der Diaconissen, veel meer dan in hooghere diensten, daervan wij spreken. Bovendien is het seker, dat de Kercke beter ghedient wordt door degenen die goede ervarentheyt hebben van sulcx als tot haren dienst belanght, welcke ervarentheyt niet en wort vercreghen in een jaer ofte twee, daer de ghedurighe verwisselinghe den voortgangck der wetenschap belet, maer door de continuatie van vele jaren na malcanderen. Want niemant en is met de conste geboren, maer door de oeffeninghe crijght men ervarentheyt, ende, ter contrarie, daer een werck dicwils onderlaten werd ende dicwils hernomen, daer comt men selden tot perfectie, gelijc de boomen, dicwils verplant zijnde, verachtert worden in haer vruchtbaerheyt.

„Derhalven, zeer L. ende Weerde Br^s^, nademael dese voorgaende redenen ghenoeghsaemlick bewijsen, hoe noodigh zij de volherdinghe in de kerckelicke ampten, ende de verkiesinghe derselver ghebracht te zijn bij den Kerckenraet, so vermanen wij U. L. in de vreese des Heeren, dat ghij, deselve rijpelick ende ernstelick weghende, soudt plaetse geven de cracht ende billigheyt derselve, opdat zonder murmureren ofte tegenspreken zodanighe loflicke instellingen moghen ingevoert worden in de G^ten^, daerdoor den welstant ende ciraet daervan magh onderhouden worden. Laet de outheyt van ghewoonten plaetse maken voor de waerheyt, ende voor het oordeel van de verstandighe, ende voor het ghebruyck van de beste kercken.

„Wij betrouwen datter niemant onder U. L. en sal ghevonden worden, eyghensinnighlick hem te stellen teghen dese noodwendige ende profijtige ordonnantie, maer dat een ygelick sal hemselven submitteren onder het oordeel van de tegenwoordige veranderinge, ende hemselven laten onderrichten door de cracht van reden, gegrondet op Godes

Digitized by Google

Woort, gevenden den Dienaren ende Kerckenraed alle goede voorderinghe, noodigh tot zo prijselick een zaecke, opdat alzo eens ygelicks ijver ghereguleert zijnde met verstande, den bouw van de Gte gevoordert worde door de alderbequaemste middelen. 't Welck zijnde onsen utersten wensch ende de bijsonderste oorsaeke onses schrijvens,

Wij bevelen U. L. al t' samen in de H. bescherminge onses Heeren, die U. L. hoe langher hoe meer regeere met zijnen goeden Geest, gheleyde in alle waerheyt, ende U. L. onbevlect stelle voor den aengesichte Jesu Christi."

Sijn verschenen voor den Colloq. D. Symeon Ruytingius ende Samuel de Visscher, als gedeputeerde van den kerckenraed van Londen, ende hebben den Brn voorghehouden:

I. Hoe dat hen door den Praesidem ende D. Elisonium zij ghetoont gheweest den swacken staet van de Gte van Yarmouth, die niet machtich en is optebrenghen de gewonelicke 24 ℔ tot onderhout des Dienaers, alzo dees dry voorleden jaren is gheschiedt. Insgelijcx den onvermogenden staet van de Gten van Sandwich, Norwich ende Colchester, die niet machtigh en zijn eenighen onderstant in desen toetebrenghen.

't Welcke den Kerckenraed overwoghen hebbende, mitsgaders de stichtelickheyt des persoons van Mr Engel, die met goed profijt de Gte tot nu toe bedient heeft, ende de goede gelegentheyt van de seestad, die door de zeevarende luyden menichmael besocht wordt, dewelcke tot hare groote verquickinghe ghevoet worden met de spijse van 't gepredicte Woordt ende 't ghebruyck der H. Sacramenten, hebben blijmoedelick ende vrijwillighlick besloten te continuëren hare liberaelheyt van 12 ℔ 's jaers ende daerenboven noch 4 ℔ 's jaers, 't welck maeckt 16 ℔, tot den onderhoudt van den Dienaer: welcke liberaelheyt sal geduren tot het naeste Colloq., binnen dry jaren te houden.

De Brn des Colloq. hebben den Kerckenraed hooghlick

Digitized by Google

bedanckt, beyde van weghen de Kercken in 't alghemeyn, ende oock van weghen de Gte van Yarmouth voor haren zo vriendelicken ende milden bijstant.

Wijders hebben deselve gedeputeerde Brn van weghen des Kerckenraeds voor 't Colloq. verthoont, hoe dat de redenen Regij [1]) hen zijn voorgehouden geweest, opdat zij hen moghten bedencken, of zij op de Acte van 't voorleden Colloq. een Gravamen wilden inbrenghen, waerop na overweghen derselver eendrachtelick bij den Kerckenraed is besloten geweest geen gravamen daervan te maecken, haer volcomentlick vergenoegende met de voorseyde Acte ende cautelen daerin vervattet. (boven fo. 8. b.)

Alzo de Brn des Colloq. hebben ghelet op de continuatie van de Gte van Yarmouth, tot welcken eynde in de billigheyt vereyscht wordt een competent onderhout des Dienaers des Woorts, so is bij eendrachtige resolutie besloten, dat de Gte van Yarmouth sal nevens de jaerlicksche 16 ℔ van de Brn van Londen, ooc tot onderhoudt des Dienaers toelegghen de somma van 20 ℔ Sterl., t' samen 36 ℔ t' sjaers, achtervolghende de Acte van 't voorgaende Colloq., welcke Acte, mitsgaders alle de reserven daerin begrepen, mits desen wordt vernieuwt ende becrachtight door eendrachtighe bestemminge des Colloquiums. 12 Sessie.

Alzo D. Regius versoeckt, dat zijne redenen als een perticulier gravamen zouden in de Acten des Colloq. gheregistreert werden, mitsgaders de tegenstellinghe, so hebben de Brs deselve redenen in zijne presentie gheventileert, ende zijne replicken neerstichlick overwoghen, ende ghelet hebbende op het rapport van weghen des kerckenraeds gedaen in de voorgaende Sessie, alsdat den kerckenraed niet en vreesde eenige swarigheden ut de Acten des voorl. Colloq., als in die redenen gheallegeert worden, hebben eendrachtelick gheresolveert, de gemelde redenen

1) Zie boven bl. 158.

Digitized by Google

niet te registreeren, maer de Acte voornoemt te laten blijven in hare weerde, als tegen dewelcke niet en is inghebracht dat teghenwoordelick noodwendigh zij deselve te veranderen, wel verstaende, dat de Brn van Londen alle neerstigheyt beloven aen te wenden om alle zwarigheden diesaengaende te voorcommen.

(boven fo. 10. b.) Op de vraghe in voorgaende sessie voorgestelt, aengaende de excommunicatie, hoe verre deselve streckt, etc., is geandwoort: dat deselve niet verder en streckt dan 't verbieden van alle onnoodige conversatie, nademael dat het vermanen van deselven als eenen Br gheoorlooft ende bevolen is, maer geenssins tot afzonderinghe van 't gehoor des Woords ende publycke ghebeden, ten ware dat hij de vergaderinge door eenich schimp ofte schandael disturbierde.

Hoe sal men handelen met degene die het besluyt des Colloq. niet en willen nacomen?

Andw. Indien hij submissie weygert, het Colloq. zal authoriseren den kerckenraed, daeronder hij sorteert, dat se teghen hem sullen procederen in qualiteyt van eenen ongehoorsamen. Indien dat hij zijne gegevene submissie weder ontseght, de procedure sal luyden als teghen eenen bespotter.

Of een Makelaer magh bedienen het ampt eens Diakens?

Andw. Dat de beroepinge in sichselven niet oneerlick zij: daerom in kercken, daer de stoffe zal ontbreken, sal men de zodanige moghen tot dien ampte ghebruycken, hebbende goet ghetuyghenisse; maer daer de stoffe overvloedigh is (mits dat het Diakensampt is een ampt van aenzien), men sal de zodanige daertoe niet ghebruycken, om der opsprake wille.

Of het niet raedsaem en zij, dat de vaders die hare kinderen ten doope presenteeren, 't zelve te vooren aenzeghen, opdat men wete, wie dat se tot ghetuyghen nemen?

Antw. Jae, ende 't wordt loflick in vele Gten van desen Coninckrijke ghebruyckt.

Digitized by Google

Of men eenighe discipline sal gebruycken over degene die in de Gte gedoopt zijn, ende noch niet en zijn tot den H. Avontmale toegelaten?

Andw. Men sal se vermanen ende bestraffen met Godes Woordt, 't zij door bezendinghe ofte ontbiedinghe. Insgelijcx den ouderen ende meesters ooc te vermanen om naeder opsicht te hebben, ende den onverbeterlicken dreyghen met de authoriteyt van de Chris- (ond. fo. 56.)
telicke overheyt.

Of 't niet raedsaem en zij dat op de versamelinghe des 13 Sessie.
Colloq. de Dienaren zouden bij keere rontom predicken, ende dat de censure over deselve predicatie zoude ghedaen werden in 't Colloq., na de wijse van de Classicale Vergaderinghe in Nederland?

Andw. Jae 't, ende is gheordonneert, dat den Praesid. zal den last opgeleyt worden om de actie te beginnen met een predicatie, dienende tot inleydinghe, en dat voort na den ouderdom van jaren de beurten sullen vervolghen gedurende hetselve Colloq., 't welc sal strecken niet alleen over de Colloquenten, maer ooc over de andere Dienaren, niet gedeputeert.

Of 't niet raedsaem en zij eenen Assessorem te verkiesen in onse Colloq.?

Andw. Dewijle onse bijeencomsten in 't Synode van Dordrecht bekent zijn bij den name van een Particulier Synode, ende dat wij oorsake sullen hebben om dicwils door brieven met de Gten over See te corresponderen, mensal voortaen neffens den Praesidem ende Scribam verkiesen eenen Assessorem, die de stemmen helpe vergaderen, in des Praesidis absentie presideere, ende lese de brieven ende acten die voorvallen sullen, de brieven ende andere publycke instrumenten onderteekene etc.

Ende is voor dese vergaderinge vercoren tot Assessor D. Joannes Elisonius, Dienaer des Woords tot Norwich.

Of 't niet raetsaem en zij eenen Vast- en Biddagh

Digitized by Google

te condighen, om den verwerden staet van de Gte in de Vereenighde Provinciën, om den twijffelachtighen staet der Gte in Vranckerijcke, om de overvloeijende roecklоosheyt der zeden, die ons een straffe dreyghen, om de woedende practijcken der Jesuyten tegen den welstant deses lants, ende om de preservatie van Zijne Mt, etc.?

Antw. Jae, ende is bestemt den 15 Septembris naestcommende, denwelcken dagh men de Brn van de Fransche Gte sal aendienen, om te vernemen hoe 't haer gelegen wert.

(onder fo. 15. b.) Of men niet en zoude moghen, tot ondersteunsel des Kerckendiensts, eenighen penninghen genieten ut de middelen der armen?

Antw. Overmits dat sulcx onderworpen is veelderley opsprake, so en sal men sulcx niet moghen doen dan:

I. Met bewillinge der Diakenen.

II. In extremen hooghdringenden noot, waervan den Kerckenraed sal oordeelen.

III. Bij forme van leeninge ende niet anders. Ende het sal ooc geoorlooft zijn te doen met de goederen, die den dienst der kercken toebehooren, met deselve conditiën, ende indien dat d' een ofte d' ander insolvent ware, zo zal sulcx evenwel altijt blijven in qualiteyt van een schult.

16 Sessie, den 5 Septbris. Is den Brn voorgelesen eenen Sendbrief, die belast was aen de Classe van Walcheren te schrijven, luydende aldus:

„Ghenade ende vrede door Jesum Christum, onzen Heere.

„Eerweerdige, godvruchtige, zeer voorzienighe Brs. Het en is U. L. niet onbekent hoe dattet den Heere belieft heeft, in zijn bijsondere genade dit Coninckrijcke van

Digitized by Google

Engelant boven de sestigh jaren langh als een stad van toevlucht zijnen verjaeghden ende verdruckten kinderen ende dienaren aen te wijsen. Wij en connen ooc niet mercken of de poorten (Gode zij lof) en staen noch voor de zodanighe open. Bovendien, zo weten U. E. dat de voorseyde ghevluchte (voornemelick die van ons Vaderlant) de vrijheyt vercreghen hebben van in 't openbaer den waren Godsdienst in haers moeders tale te oeffenen, waer ut dat zeer schoone G^ten door den dienst van treffelicke ende weerdighe mannen, binnen de steden van Londen, Sandwich, Norwich, Colchester, Yarmouth ende elders gheplant zijn geweest, van dewelcke G^ten als noch (Gode zij lof) de voorgenoemde in 't wesen zijn.

„Het is gebeurt in 't jaer 1571 dat het National Synode, t' Emden ghehouden, de Neerlandsche G^ten in Engeland tot onderlinghe vergaderinghe vermaent heeft, dewelcke vergaderinge der kercken 't Nationael Synode van Dordrecht in^e 1578 tot een particulier Synode bestemt heeft, in haer gedeputeerde ooc na 't Nationale te stieren.

„Hierut is 't dat de voorseyde G^ten t' zedert de voorghemelde vermaninghe na gelegentheyt des tijds sich in de voornoemde bijeencomsten trouwelick gheoeffent hebben, daerdoor versterckende hare eendracht in 't geloove ende in de regieringe, bevestighende hare onderlinghe liefde ende kennisse, weerende voorgevallen zwarigheden, ende die aenstaende waren voorcommende.

„Ende alzo de voorseyde G^ten den 24 Augusti lestleden haer Synodum hielden binnen de stad Londen, om in des Heeren vreese verscheyden saken t' overweghen, so wiert er onder andere gevraecht, of 't niet raedsaem en ware de eendrachtige belijdenisse van de G^ten hier te lande schriftelick neder te stellen aengaende de puncten, daer men alsnu in Holland meest over twist. Ende d'andwoorde hierop was: Men sal eenen brief ut name deses Synodi schrijven aen 't Classe van Walcheren, om

Digitized by Google

te vernemen, of sij in haere laetste Synodale Vergaderinghe eenigh schrift neder gestelt hebben dies aengaende, daertoe zij de Dienaren des Woords van die quartieren verplichten als tot eenen regel van eendrachtigheyt, ende men sal se bidden ons 't selve te willen mededeelen, om onse gemeenschap met hen te getuygen. Dit is ooc mits desen, E. Brs, onse ernstighe begeerte, dat ons U. E. heylighe ende gesonde bedenckinghen hierover toegestiert wierden. Wij sullen ooc altijd veerdich zijn om U. E. in diergelijcke zaecken ofte andere, die ons moghelijck zijn, alle eere, hulpe ende dienst te bewijsen.

„Hiermede bevelen wij U. E. in Godes H. bewaringhe, die U. E. ende onse Gten voor alle twisten ende schadelicke nieuwigheden beware, ende bij de gesonde leere ende broederlicke eendrachtigheyt behoede."

(Siet de antwoort ond. fo. 17.)

(boven fo. 14. b.) Alzo is ingebracht dat de Brn van de Fransche kercke eenighe swarigheyt vinden in den Zondaghe van de Vasten Biddagh, overmits de comste van de Paltsgrave, die verwacht wordt, — is geresolveert: de sake te refereeren tot het Coetus.

Of 't niet raetsaem en ware een petitie over te leveren in de name van alle de Nederduytsche Gten, om te versoecken bevestinghe derselver onder den breeden zegel, in de vrijheden dat se tot noch toe hebben ghenoten?

Andw. Jae, ende den last is den Brn van Londen bevolen, om in den name van alle de kercken de petitie te formeren, ende de bevestinghe te bevoorderen, door de goede occasie van de tegenwoordigheyt van den Paltsgrave.

Dese acten sijn ghelesen ende ghecollationeert ende bevonden t' accorderen, desen 7 Septembris 1612, ende sijn gheapprobeert door dese onderteeckeninghe:

Digitized by Google

Joannes Regius, Communibus fratrum suffragiis electus hujus Colloquij Praeses.
Jonas Proost, electus Scriba.
Joannes Elisonius, electus Assessor.
Casparus Nierenius, Ecclesia Sandwiccensis Pastor.
Engel Hallinkx Lenaertsen.

XIII. COLLOQUIUM ofte TSAMENGHESPRECK des Particulieren Synodi, ofte versamelinge der Nederlandscher Gem^ten deses Coninckrijcx, gehouden den 25 July 1615 tot Londen.

Naer aenroepinghe van den name des Heeren, hebben de Gedeputeerde van de bijsondere Gem^ten overgelevert hare brieven van credentie, dewelcke opentlijck gelesen ende aengenomen sijn gheweest. Eerste Sessie, den 26 Julij naermiddaghe.

Van weghen der Gem^te van Zantwich sijn gedeputeert geworden D. Casparus Nierenius, Dienaer des Woords, ende Jacques de Bevere, Ouderlingh.

Van weghen der Gem^te van Norwich sijn gedeputeert D. Joannes Elisonius, Dienaer des Woords, ende Jacques de Heem, Ouderlingh.

Van weghen der Gem^te van Londen sijn gedeputeert geweest D. Symeon Rutingius, Dienaer des Woords, ende Jacques Wittewrongel, Ouderlingh.

Van weghen der Gem^te van Colchester sijn gedeputeert D. Jonas Proost, Dienaer des Woords, ende Nicolas Stekelorum, Ouderlingh.

Van weghen der Gem^te van Yarmouth sijn ghedeputeert geworden Mr Engel Hallincx Lenaerdsen, Dienaer des Woords, ende Lowys Vermeersch, Ouderlingh.

Van weghen der Gem^te van Maydston is den Colloquio door Ambrosium Regemorterum aengedient, dat de voor-

Digitized by Google

seyde Gem^te haere ontschult [1]) doen van eenighe ghedeputeerden te seynden.

1. Overmits sij gheen gravamina hebben in te brenghen in 't Colloquio.
2. Overmits sij gheen middelen en hebben om de costen te draghen, doch dat se geerne hen willen submitteren in sulcx als in den Colloquio sal besloten worden.

Hier nae is men getreden tot de verkiesinghe van eenen anderen Præses, Scriba ende Assessor om de actie te beleyden.

Met gemeyne stille keurstemmen is tot Præsidem vercoren Symeon Rutingius, hetwelcke opentlyck verclaert wiert.

Daer nae is op deselve wijze tot Scribam vercoren Jonas Proost; hetwelcke insgelijcx verclaert is geweest.

Voorts is op deselve wijse vercoren tot Assessorem Joannes Elisonius.

Revisie ghedaen van de Acten des voorgaenden Colloquij, ende deselve gheheel doorleesen sijnde, werden sommighe dingen geobserveert, daerop 't Colloquium breeder soude letten in de navolgende sessiën.

In 't ommevraghen is bevonden dat de swaricheden, die gheroert waren in 't voorgaende Colloquio nopende Jan Wijlart, Abraham Robart ende Tanneken Sijbets sijn geeyndicht in haere bijsondere Gem^ten, waerover de Broederen goet genoeghen gehadt hebben.

Tweede Sessie, den 27 Julij voormiddach. Supr. p. 15.

Is in den Colloquio voorghelesen eenen Sendbrief van den Classe van Zeeland, onderteekent Franciscus Gomarus, Præses, ende Gillis Burs, Scribam Classis, inhoudende een andwoorde op den brief vervattet in den voorgaenden Colloquio, van welcke andwoorde de summa is:

„Dattet laetste Synodus van Zeelandt [2]) ongeraden vondt yet nieuws in schrift te stellen, om de gemoeden niet meer te verbitteren. Dat het selve Synodus goet gevon-

1) verontschuldiging. 2) Te Veere gehouden in 1610.

Digitized by Google

den hadde, de belijdenisse van de 37 Articulen te doen oversien ende in drucke utgheven. Dat het selve Synodus heeft gheordonneert sekere formulieren van onderteeckeninghe voor den Dienaren ende Proponenten, om hen te verbinden aen de gesonde leere, welcke formulieren alhier in dese Acten gheregistreert worden.

„Formulier van de onderteekeninghe aengaende de Leere voor de Dienaren des H. Evangelij.

„Wij Dienaren des Woords, hier onderschreven, verclaren mits dese onderteeckeninghe, dat wij met der herten ghelooven ende ghevoelen, dat alle de Artyckulen ende Leerstucken, begrepen ende verclaert in onse Confessie ende Catechismus, de meeste met de minste, den Woorde Gods in alles conform sijn, ende beloven oock mits desen heylighlijck dat wij naer eysch der gheleghentheyt alle deselve leerstucken opentlijck ende in 't bijsonder sullen leeren ende voorstaen.

„Ende indien wij tot eenigen tijden eenich ghevoelen ofte bedencken souden mogen crijghen tegen eenich Artyckel ofte Leerstuck in de voorseyde Confessie ende Catechismo begrepen, dat wij dat selve noch opentlijc, noch heymelijc en sullen voorstellen, dan ordentlijck in de Classicale ofte Synodale Vergaderinghen, op pene van als scheurmakers gecensureert te worden. Ende indien tot eenigen tijde de Classis ofte Synodus soude moghen goetvinden, om de eenicheyt in de Leere te onderhouden, ons af te vraghen onse naerdere verclaringhe ofte ghevoelen van eenich Artyckel van de voorseyde Confessie ofte Catechismus, so beloven wij oock mits desen, dat wij daertoe t' allen tijden sullen bereyt ende willich sijn, sonder eenighe weygeringhe, op pene als boven."

Digitized by Google

„Formulier van de onderteeckeninghe van de Proponenten.

„Wij onderschreven Proponenten in de Classe van . . . . . verclaren met dese onderteeckeninghe, dat wij met der herten ghelooven ende gevoelen, dat alle de Artyckelen ende Leerstucken, begrepen ende verclaert in de Nederlantsche Confessie ende Heydelberghschen Catechismo, de minste met de meeste, den Woorde Gods in alles conform sijn, ende beloven oock mits desen heylichlijck, dat wij naer eysch der ghelegentheyt alle deselve Leerstucken, sowel in 't proponeren, [1]) als in onderlinghe conferentiën, trouwelijck sullen vooren staen. Ende indien wij tot eenighen tijde eenich gevoelen ofte bedencken souden moghen crijghen teghen eenich Leerstuck ofte Artyckel, in de voorseyde Confessie ofte Catechismo begrepen, dat wij dat selve noch opentlijck, noch heymelijck en sullen voorstellen, dan ordentlijck in de Vergaderinghe des Kerckenraeds ofte Classe, op pene van dadelijck van de oeffeninghe der Propositiën geweyrt [2]) te worden.

„Ende indien tot eenighen tijde de Kerckenraed ofte Classe soude moghen goetvinden, om de eenigheyt in de Leere te onderhouden, van ons te eysschen onse naerder verclaringhe ofte ghevoelen over eenighen Artyckel van de voorseyde Confessie ofte Catechismus, so beloven wij ooc mits desen, dat wij daer toe t' allen tijden sullen bereydt ende willich sijn, sonder eenighe weygeringe, op pene als boven."

Also op 't tweede stuck van de Revisie van 't voorgaende Colloquium vernomen wort, dat in eenighe Gem^ten deses Rijckx de Diaconen sich niet en onderwerpen de censure, die loflijck ende stichtelijck in andere Gemeynten wort gepleecht, waerover hen broederen des Colloquij verwondert hebben, — so is 't dat gheresolveert is, dat

1) prediken op proef of beroep. 2) geweerd.

Digitized by Google

men sal trachten deselve daertoe te induceren met reden ende authoriteyt der kercken, des te meer omdat sulcx geordonneert is in de Acten Synodael van de Overzeesche Gem^ten^, omdat yeder lidmaet bereydt is, om sich te onderwerpen de generale censure der discipline, ende derhalven het veel meer betaemt den Diakenen (als bedienende een kerckelijk ampt) sich te submitteren die perticuliere censure onder den Dienaren gewoonlijck. Insonderheydt nademael yegelijck Christen also schuldich is te leven, dat hij niet en behoort te ontsien het oordeel sijnder medebroederen, ende dat het een aensicht heeft van ongheregelde ende onverbeterlijcke menschen, niet te willen haer begheven onder het vriendelijck oordeel der Broederen tot aenwijsinghe van haere gebreken.

Also vernomen wordt dat de Broederen van Londen niet en hebben connen utrechten tot redres van het misbruyck van 't gonnen der licentiën aen onse lidmaten ut het geestelijck hof, so is geresolveert: dat men ut name der Gem^ten^ sal een petitie formeren aen den Archbisschop ende Bisschop van Londen, vervatende de redenen die ghemeldet syn in den voorgaenden Colloquio, om te verwerven een verbot van sodanighe licentiën ofte dispensatiën van te moghen trouwen sonder kerckelijcke bestemminghen, [1]) waervan de Broederen van Londen sullen spreken met de Franchoysscher Gem^te^ aldaer.

Op de vrage: of men sal in de attestatiën van degene die vertrecken naer hare versoeninghe, mentie maecken van hare feylen, daerover sij nieuwelijck versoent sijn? — is gheandwoort: neen 't, ende dat sulcx soude strijden tegen alle liefde ende billicheyt. Maer indien den noodt heyscht, men sal mogen in eenen besloten brief aen den Dienaer der plaetsen, daer de sodanighe gaen woonen, yet daer af schrijven tot waerschouwinghe, opdat hij een opsicht daer over draghe.

---

1) bekendmakingen, geboden.

Digitized by Google

Op de vraghe: of men een vrouwpersoon, die onwettelijck is swangher gheworden, sal gheduerende hare swangerheyt aennemen tot versoeninghe, ende haer met een attestatie wechsenden? — is gheandwoort: Nademael de kerckelijke versoeninghe billijck vereyscht eenigen behoorlijcken tijt van preuve der bekeeringhe, ende dat de vlecke alsnoch sienlijck blijft in de oogen van de Gem^te, die over sulcx ontsticht wordt; so is geresolveert: dat men soodanighe geenssins sal aennemen, noch attestatie gheven, tot aen der stont dat se gelegen sullen sijn. Niet te min, op de teeckenen van hare ongeveynsde bekeeringhe, sal men deselve oprechten met Godes Woordt, ende goede hope geven van de versoeninghe.

Gravamina van de Gem^te van Sandwich.

1. Wat forme van discipline men gebruycken sal over een lidmaet, die, frequenterende een hoerenhuys, ende aldaer 's avonts spade, sonder licht, met gesloten deure, met de hoere alleen geweest hebbende, sulcx onbeschaemdelijck loochent; doch daernae overtuycht sijnde, 't voorgaende bekent, doch loochent de daet van 't overspel? — is geresolveert: dat men achtervolgende een Acte van 't voorgaende Colloq. over 't 8^e vraechstuck van die van Colchester, ghemeldet in de 4^e Sessie, hem sal oplegghen sijne schult te bekennen,

1. Dat hij dadelijck ghesondicht heeft tegen den regel van gemeyne eerbaerheyt, sick vindende alleen bij een hoere.

2. Dat hij oock grote suspiciën heeft gegeven van de daet van overspel.

3. Dat hij ghesondicht heeft in leugene, stoutelijck ontkennende sulcx als hem metter waerheyt is opgeleyt. Voorts dat dese schultbekenninghe sal der Gem^te aenghedient worden met een briefken, ofte anders met personelijcke verschijninghe, nae dat de circumstantiën ende ghe-
2. legentheyt der Gem^ten sullen medebrenghen.

Digitized by Google

Het gravamen van den woecker is genomen in bedenckinghe tot op het laetste. (onder fo. 21. a. 23. b.)

Gravamina van Yarmouth.

Of men niet een middel can ingaen [1]) om tot order te brenghen dezelve, die weygeren hare contributiën te gheven tot onderhout van den Dienaer, ofte die haer daerin niet en quijten nae behooren?

Hierop is geresolveert: dat men sal een preuve doen, door de goetwillighen bijeen te roepen, ende dat men ooc dan de onwillighen sal ontbieden, ende hen voorhouden, dat het Colloq. oordeelt, dat se aldus weygerende het onderhoudt van den Dienaer, sondighen teghen de godsdienstigheyt bevolen in 't 4e Ghebodt; teghen de dobbele eere, bevolen den Dienaren te bewijsen in 't 5e Ghebodt ende 1 Tim 5, ende tegen de gerechtigheyt in 't 8e Ghebodt, ontsegghende den geestelijcken arbeyder sijnen verdienden loon.

Item, dat de 20 ℔, die de Gemte van Yarmouth schuldich is toe te legghen aen haeren Dienaer, is gheordonneert door goetvinden des voorleden Colloq.; ende dat de Broederen des kerckenraeds van Londen hare liberale contributie van 16 ℔ t' sjaers op gheen andere meyninghe de Gemte van Yarmouth vergunt hebben dan met dit opsicht, dat de Gemte voorseyd soude de andere 20 ℔ den Dienaer involgen sonder murmureren, opdat hij sijnen dienst mochte onbeswaerdelijck achtervolghen; daerenteghen indien sulcx niet en werde ghedaen, so souden de voorgemelde Broederen van Londen veroorsaeckt worden om hare liberaelheyt in te trecken.

Eyndelijck, men sal hen vertoonen dat het Colloq. oordeelt, dat se oorsaecke gheven tot den onderganck

1) aanwenden.

Digitized by Google

van de kercke aldaer, onttreckende de zenuwen ende ondersteunselen des onderhouds des Dienaers, ende derhalven verdienen met de discipline ghestraft te worden. Dit alles, mitsgaders 't gene datter aencleeft, sal hen aldervoegelijcxt voorghehouden worden in 't afwesen des Dienaers.

Den Ouderlinghe van de Gem^te van Zandwich, Jacques de Bevere, heeft voor den Colloquio gheëxcuseert het vertoeven des Dienaers D. Caspari, overmits ut oorsaecke van de comste des Archbisschops tot Cantelberge hij gedeputeert was om denselven Heere te gaen saluëeren, met assistentie van den Dienaer der Walsche Gem^te tot Cantelberghe, ende gesaemdelijck te versoecken sijn faveur tot voorcominghe van eenighe nieuwe lasten, die men aldaer tot Zandwich ende Cantelberghe soeckt de Gem^te op te dringhen.

Gravamina van Colchester.

De Broederen van Colchester hebben ingebracht, hoe
1. dat ut oorsaecke van het mededeelen van de copyen des laetsten Colloquij, groote swarigheyt is ontstaen in hare Gem^te; — waerover is geresolveert:

Dat de Acten van 't Colloquium van nu voorts sullen moghen ghelesen worden, voor de eerste reyse op het wederkeeren van de gedeputeerden, ende voorts ghetoont in consistorie wanneer den noodt vereyscht, doch dat deselve sullen berusten onder handen van de Dienaren in elcke Gem^te, dewelcke gheen copyen en sullen moghen gheven, maer sullen staen ter rekenschap voor den Colloquio, indien door hen eenighe copye verbreydt wordt. (revis. ond. fo. n.l. 58. n. 4.)

De derde Sessie, den 27 Julij naemiddach.

Sijn verschenen een der Dienaren van de Fransche Gem^te van Londen, geassisteert met den Ouderlinghen, ende hebben den Colloquio voorgestelt, hoe dat se over 5 jaren hadden versocht, dat de Neerlandsche Gem^ten

Digitized by Google

deses Rijcx souden daertoe verstaen, dat voortaen de gedeputeerden van de Gem^ten van beyde Natiën in dit Coninckrijcke mochten in de bijeencomsten van 't Colloquium één Corpus ofte Collegie maken, om sick onderlinghe te beter te verstercken; op welck versoeck hen alsnoch geen antwoorde en is gegheven. — Hierover is geresolveert: dat men de saecken in bedenckinghe sal nemen tot de naeste Sessie. (ond. Sess. 4. 9.)

2. Also de Broederen van Colchester hebben als een gravamen inghebracht, hoe dat verscheyden litmaten, staende onder de vermaninghe, ende niet willende hen submitteren de discipline, hen selven tot de Engelsche Kercke begheven, ende daerop aen den Colloquio raet gevraecht, of 't niet geraden en ware, in den name van alle de Gem^ten, 't selve aen den Archbisschop ende aen den Bisschop van Londen te vertoonen, ende over sulcx te versoecken eenighe bequame ordre, waerdoor de verachtinghe van de kerckelijcke censuren mochten voorcomen werden.

Is daerop geresolveert: Nademael dat andere kercken oock dezelve swaricheyt gevoelen, dat men sulckes door een petitie sal voordraghen ende een ordre daerop versoecken. Ende sijn belast de Petitie te formeeren: D. Præses, den Scriba, D. Elisonius ende Jacques Wittewrongle, en 't zelve den Colloquio te vertoonen. (onder fo. 20. b. 21. 28. b.)

Gravamina van Norwich.

1. Of het geoorlooft is dat eenen Ouderlingh ofte Diacon soude eenen Dienaer censureren over sijne predicatie?

Geresolveert: dat de censure van liefde in beleefde maniere mach ghedaen worden van een yeghelijck lidmaet; de censure van authoriteyt ende van opsicht mach gedaen worden van de Ouderlinghen gesaemdelijck, eerst door vermaninghe, daernaer, in cas van des Dienaers hertneckigheyt, door het schrijven aen de naeste kercken.

Digitized by Google

Maer so veel belanght de censure van oordeel, bij forme van kerckelijcke vierschare, om te wijsen sententie definitive over de Leere des Dienaers, ende daerover hem af te stellen, sulcx en compt den Ouderlinghen niet toe, maer de versamelinghe van Dienaren des Woorts, aen dewelcke de saecke moet versonden worden, als wesende die Propheten, onder wien den geest der Propheten moet onderworpen worden.

Is oock besloten, dat men de Proponenten, die men hierna sal oeffenen, sal doen onderteeckenen het formulier (boven 17. b.) voren begrepen, nopende de Proponenten.

Vierde Sessie, 28 Julij naemiddach. Over de propositie van de gedeputeerden van de Fransche Gem^te^, voorghehouden in de voorgaende Sessie, is besloten, hen dese andwoorde te geven:

Dat de Broederen des Colloquij grotelijcx bedancken de Broederen van de Fransche Gem^te^ van weghen hare gunstighe aenbiedinghe van dese Unie in 't stuck van 't Colloquium, ende dat wij van herten souden wenschen in onse bijeencomsten te genieten den Godvruchtigen raet, die bij de gemelde Broederen te vinden is; doch nademael dat de Particuliere Synoden (sulcx als de onse is) over Zee gehouden worden onder Françoysche ende Nederduytsche Natie, elck bijsonder, ende niet ghesaemdelijck; mitsgaders, overmits door de verscheydentheyt der taelen te vreesen sijn vele inconveniënten, 't sij in 't proponeren, debateren ende resolveren der saecken, oft in 't coucheren van de Resolutiën (mitsdien vele onder de Colloquenten de Françoysche ofte Latijnsche tale niet en verstaen), waerut soude volghen een merckelijcke vertraginghe in den voortganck der affairen, — so en connen de Broederen des Colloquiums niet resolveren, tot dat se breeder met hare particuliere Consistoriën sullen gecommuniceert hebben, 't welcke sij beloven metten eersten te doen, tot welcken eynde sij aen de Broederen van de Françoysche

Digitized by Google

Gem^te versoecken eenighe goede redenen hen tot dit versoeck bewegende, met dewelcke sij de gemelde propositie de particuliere Gem^ten mogen voorhouden.

Dese last is bevolen D. Præsidi, D. Scribae, Mr Wittewrongle ende Mr de Heem. (onder 28. 25. b.)

Naer desen is men voortgetreden tot de overweginghe van de volgende Gravamina van Norwich:

Of yemand in desen Lande den eedt der ghehoorsaemheyt tot den Coninck ghedaen hebbende, ende naderhandt tot het ampt des Ouderlingschaps of Diaconschaps vercoren zijnde, wel mach in sijnen dienst met de ordinare stipulatiën geconfirmeert worden, sonder in sijne conscientie over den voorgaenden eedt eenichsins te pericliteren? 2.

Hierop de Broederen rijpelijck gelet hebbende, resolveerden eendrachtichlijc, dat de sodanighe wel mach in de gemelde ampten bevesticht worden, sonder eenich peryckel der conscientie.

1. Overmits dat de stipulatiën ende beloften van sich in de gemelde ampten te quijten, niet en strijden tegen de ghehoorsaemheyt, den Prince toebehoorende, noch teghen het oogemerck des eedes, dewelcke alleen streckt om ut te sluyten allerley utheemsche macht ende jurisdictie.

2. Overmits de gemelde ampten niet en sijn teghen de wetten des Lants, ende de executie van deselve niet en wort gehouden contra leges, maer alleen præter leges, in deselve qualiteyt als alle andere dispensatiën, die Sijn Maj^t door cracht van sijne Coninckliike prerogativen ordinaerlijck aen sijne ondersaten gheeft in politycsche privilegiën.

Ende over sulcx sal dese executie der voornoemder ampten geacht sijn als niet strijdich, maer gesubordineert onder de authoriteyt van den Coninck, welcke subordinatie gheschiet ofte door bijsondere publycke instrumenten, ofte door generale toleratie bij conniventie, naer het behagen Sijn^r Maj^t.

Digitized by Google

3. Overmits de utrichtinghe van dese ampten niet alleen niet en derogeert van de autoriteyt der Con. Majt, maer dat meer is, gedijdet grootelijcx tot dienste van Sijn Majt, door het onderhouden van vreedsame ordre, door het verstercken van goede zeden, door het breydelen van ongebondentheyt onder de ondersaten des Conincx ende door het christelijck versorghen der armen.

8. Of een bevechter van het ampt der Ouderlinghen, tot het voorseyde ampt vercoren sijnde, ende volveerdich wesende te dienen, niet in qualiteyt van eenen Ouderlinck, maer als een Opsiender ende Regent, in de Gemte mach naer het inhout van 't formulier bevesticht worden?

Is geresolveert: dat de sodanige niet en sal bevesticht worden, noch niet en behoort daertoe vercoren te sijn, overmits hij datselve ampt bestrijdet, ende met enckel woordentwist sich opstelt tegen de vriendelijcke ordre der Gemte. Want indien hij tevreden is te dienen in qualiteyt van Opsiender ofte Regent, waerom soude hij weygeren te dienen als Ouderlinck, nademael de regeringhe ende opsicht der Gemte niemanden behoorlijcker toestaet, dan dengenen, die de oudsten sijn des volcx, 't zij in 't aensien van haere jaren, ofte van hare beroepinghe. Ende daerom sal den Dienaer de Gemte waerschouwen, dat se hen wachten van sodanighe te verkiesen, naedemael het Colloq. sodanighe keuze hout voor onwettelijck.

4. Of over het disciplineren van een openbare sonde den kerckenraedt in hare stemmen gelijckelijck gedeelt ende d' utcomste het lot so kennelijck bevolen sijnde, het gheorloft sij naderhandt sulcx te veranderen? Ende of den Dienaer des Woords met goede conscientie mach de excecutie van sulck een veranderde sententie weygeren in 't werck te stellen?

Is geresolveert: overmits wij nergens en vinden in de Schrifture eenich exempel, daer het lot is gebruyckt geweest over het poinct van de straffe, 't sij tot verswa-

Digitized by Google

ringhe, ofte verlichtinghe; ende dat de kerckelijcke straffen, recht gepleecht sijnde, seer diepelijck treffen de conscientiën der menschen, sowel dergener die gecensureert worden, als dergener die 't aenhooren in de Gem^te, — so vinden de Broederen ongeraden, in sulcke saken het lot voortaen meer te ghebruycken, insonderheyt nademael sodanighe formulen van discipline moeten aenghesien worden als utspraken, die den kerckenraet doet tusschen Godt ende sijne kercke, ende tusschen den sondaer, die die daer staet om de censure te ondergaen, ende daerom behooren definitivelijck ende sonder twijffelinghe ut te ghaen over den sondaer.

Derhalven, om te mijden de noodtsaeckelijckheyt van 't loten, so is besloten, dat wanneer nae desen de stemmen steken (het Collegie vol wesende), alsdan de sijde, bij dewelcke den Dienaer is, sal overtreffen in ghewichte d' andere sijde; doch bijaldien dat men soude mercken, dat hierover ongherusticheyt soude ontstaen in den kerckenraedt, men sal daerover doorschrijven,[1]) vraghen het oordeel van eenige van de naeste kercken, ende de saecke daer bij laten blijven.

Hoe men handelen sal met die armen, die den bijstandt 5.
der Aelmoessen genietende, tot het gehoor van Godes Woordt niet en willen comen: of men de sodanige de gewoonlijcke hulpe mach weygheren, tot den tijdt dat se haer beteren?

Is geresolveert: dat in sodanighe verachtinghe van Godes Woordt ende sijnes H. dienstes rijpelijck dient gehandelt, opdat sulcke boose menschen niet en souden verslinden 't ghene den kinderen ende rechte huysgenooten der Gem^te alleen toecompt. Insonderheyt, nademael het ongerijmt is, dat degene die weygeren met ons de gemeenschap te houden in geestelijcke dingen, souden van

1) In den zin, wellicht, van het Lat. *perscribere.*

Digitized by Google

ons ghenieten de ghemeynschap van tijdelijcke dinghen. Ende dewijle de Aelmoessen het erfgoet sijn ende patrimonilick [1]) der Gem^te^, so en isset geen reden dat het aen sulcke worde gehanghen, die haer niet en draghen als lidmaten der kercke, insonderheyt in achterblijven van de publycke versamelinghe. Derhalven is besloten (de extreme nooden utgesondert), dat men de sodanighe sal ontsegghen ende weygeren de ordinarie assistentie, tot ander stondt dat se hen beter sullen quijten in 't voorgaende.

6. Of een verkiesinghe, bij comploot gheschiet, te houden sij voor wettelijck, ende wat men in sodanigen gevalle doen sal?

(ond. Coll. XVIII. 65. b. num. III.)

Is geresolveert: dat allerley comploot ofte seditieuse opmakinghe van elckander in 't stuck der verkiesinghe, alwaer eenighe werregeesten soecken andere te overvoeren, [2]) om in te dringhen in den dienst der Kercke persoonen, die daer sijn van eenen twistighen geest ende verachters van den kerckenraedt, is onchristelijck ende goddeloos; ende daerom behoort, nae goet ondersoeck, ernstelijck, beyde ut den stoel [3]) ende door de discipline, ghestraft te worden als een voncke van oproer.

Bovendien alle sodanighe verkiesinghen sullen als onwettelijck verworpen sijn, ende de Gem^ten^ sullen te voren gewaerschouwt worden, dat se hen wachten voor sodanighe onwettelijcke verkiesinghe, die oock selve in den Pausdom veroordeelt worden, als nul ende van geender waerden, in 't vonnisse [4]) van haer eyghen rechten.

7. Hoe men sal handelen met een Diacon, die in hoererije hem verloopen hebbende, bij den Bisschop vercreghen heeft *commutationem pœnae*, daermede hij pretendeert voldaen te hebben, segghende datter maer één discipline in 't Landt is, waerover hij weygerende de Gem^te^ met

---

1) *patrimonylike* (Eng.) = als het erfgoed. 2) over te halen.
3) predikstoel. 4) in 't oordeel (*in judicio*).

Digitized by Google

personele schultbekentenisse te stichten, is bij den Engelschen tot den Avontmale aengenomen?

Is geresolveert: dat men nae een jaers ghedult, van der tijdt dat de sonde ruchtbaer is gheworden, ende nae dry vermaninghen, sal de Gem^te^ aendienen den name van den persoon ende de sonde bij hem begaen, mitsgaders de procedure der Broederen om hem te winnen, ende sijne hertneckighe weygeringhe; ende een yeghelijck verwittighen, dat de sodanighe niet meer en staet onder het opsicht van de Nederduytsche Gem^te^, doch in toecomenden tijt sal men den Bisschop in tijds waerschouwen, opdat sulcke proceduren mochten verhindert ofte voorcomen worden.

Of het niet raedsaem en sij in het Formulier der Be- 8.
vestinghe van de Ouderlinghen ende Diaconen, in de derde stipulatie ofte afvraginghe, daer van de onderwerpinghe onder de Christelijcke vermaninghe gesproken wort, bij te voegen dese woorden: „nae 't gebruyck der discipline in de Gereformeerde Nederlandsche Gem^ten^"; dit alles om dobbelsinnicheyt te weyren?

Is geresolveert: dat het gantsch noodich is daer bij te voeghen de ghemelde woorden, insonderheyt daer men vermoedet dat eenighe dobbele meyninghe soude moghen schuylen.

In dese Sessie is ghelesen een Requeste van de Gem^te^ van Yarmouth aen de vergaderinge des Colloquij, voordragende den swacken standt haerder lidmaten ende kercke aldaer, die tot noch toe dese voorleden jaren is ondersteunt geweest door de liberale contributie van den kerckenraedt van Londen, versoeckende de hulpe des Colloquij tot continuatie van haren staet.

Hierover is geresolveert: dat men den kerckenraedt van Londen ut name des Colloquij sal voordragen den swacken staet van deselve Gem^te^, mitsgaders de cleyne apparentie van hulpe, die van andere Gem^ten^ soude staen te ver-

Digitized by Google

wachten, ende daerop versoecken de continuatie van de voorgaende contributie. Hiertoe sijn gedeputeert D. Assessor, Jacques de Heem ende Jacques de Bevere.

(ond. fo. 21. b.)

De vijfde Sessie, 29 Julij voormiddach.

Is gelesen een bewerp [1]) van een petitie aen den Aertsbisschop van Cantelberghe, nopende eenige ordre om te voorcomen de verachtinghe van de kerckelijcke censuren, bij eenighe onser lidmaten ghepleecht, die sich onversoendt voeghen bij de Enghelsche Kercken. Daerop is besloten, den Cancelier des Bisschops van Londen, D. Edwards, eerst aen te spreken, om sijnen raedt ende bevoorderinghe daerop te hebben; welcken last is bevolen den Præsidi, Schribæ, ende Assessori ende Mr Wittewrongle.

(bov. fo. 19.)

(onder Sessie 7. fo. 23. b.)

Vraechstuck nopende een vrouwe, die langhe in overspel geleeft hebbende met eenen Engelschman, naderhandt teeckenen van waere bekeeringhe bewijst, ende nu twee jaer lanck haer selven eerlijck ghedraghen heeft, de sake tot nu toe onder weynigen bekendt wesende, of men, indien hare sake openbaer wierde door achterclap, soude haer mogen trecken tot openbare versoeninghe door personele schultbekenninghe?

Andw. Dewijle de kercke (waervan sij een lidmaet is) niet en mach yet verliesen van hare gerechtigheyt, ende dat de gegeven ergernisse, daertoe sij het fondament geleydt heeft door hare voorgaende sonde, behoort wech ghenomen te worden, so vinden de Broederen des Colloquiums billick, dat de versoeninghe openbaer gheschiede, 't sij personelijck ofte door een briefken, ende dat de circumstantiën voorverhaelt der Gemte dienen voorgehouden, tot bewijs van haere aengevangen boetveerdicheyt, waerover een yeder Christen groote oorsaeke vinden sal om sich te verheughen.

De sesde Sessie, den 31 Julij voormiddach.

Also men in den Colloquio heeft vernomen, dat de Acten ende Resolutiën deser bijeencompsten in cleynen

1) ontwerp.

Digitized by Google

aensiene ghehouden worden bij de perticuliere Gem^ten^, ende met namen, dat de Acte des laetsten Colloquij, nopende het stichtelijck invoeren van de continuatie in den dienst des ouderlinghschaps ende het afschaffen van de populaire verkiesinghe is verworpen ende wederstaen gheweest door de moetwillicheyt van eenighe onverstandighe lieden, — so ist dat de Broederen deser versamelinghe in de vreese des Heeren overwogen hebbende de sware inconveniënten, die ut dusdanighe wederstant van hare heylsame ende stichtelijcke resolutiën souden moghen voortcomen, hebben besloten, tot quijtinghe ende ontlastinghe haerder conscientiën, sodanighe onbehoorlijcke wederspannicheyt ende cleynachtinghe niet te begraven in stille oogenluyckinghe, maer achtervolgens haren plicht met de Gem^ten^ te handelen door vermaninghe bij forme van protest, opdat de Gem^ten^ mogen verstaen beyde de authoriteyt des Colloquij, de billicheyt van deselve Acten ende haren plicht der ghehoorsaemheydt in deselve nae te comen, mitsgaders opdat de nacomelinghen moghen verwitticht worden, dat het Colloquium geenen getrouwen arbeydt ofte godtvruchtighe middelen en heeft naergelaten, waerdoor sij mochten de voorghemelde besluyten brengen tot hare gewenste utcompsten. Ende is orden gegheven hetselve protest te formeren, om in dese Acten geregistreert ende den Gem^ten^, daer desen wederstandt is gheschiedt, voorgelesen te worden. (ond. fo. 21. b.) (Revis. ond. fo. 25. b.)

In dese Sessie is bij den Broederen gedebateert geweest het gravamen van de Gem^te^ van Sandwich, nopende den woecker, ende is goetgevonden dat yeghelijck der Broederen die eenighe bedenckinghe over dat stuck hadden, deselve souden inbrenghen bij geschrifte, om in de vreese des Heeren overwoghen te worden. (ond. fo. 23. b)

Also ingebracht is geweest, dat in bijsondere Gem^ten^ gevreest worden eenige molestatiën ut oorsaecke van Sevenste Sessie, 1 Augusti voormiddach.

Digitized by Google

eenighe voorslaghen, bij de Engelsche Ministers dickmael voorgewendt, om de kinderen der Nederlanders, die in desen Lande geboren sijn (sorterende alsnoch onder onse Gem^te^), te reduceren tot de bijsondere parochiekercken, in qualiteyt als alle andere natuerlijcke ondersaten Sijns Maj^ts^, ende alsoo deselve van onse Gem^ten^ geheel af te sonderen, so vinden de Broederen raetsaem, dat de redenen, die de Gem^te^ van Colchester voor desen bedacht heeft, om te verthoonen de onbequaemheydt van de ghemelde voorslaghen van afsonderinghe, souden in dese
(onder fo. 22. b.) Acten geregistreert worden, opdat een yeghelijcke Gem^te^ in der noodt sich met deselve soude moghen behelpen, deselve verthoonende voor de hooge Overicheyt of elders, naer eysch der gelegendtheyt.

(bov. fo. 19. 20. b.) Is rapport ghedaen van 't gene bij den Cancelier des Bisschops is gebesogneert den 31 Julij tot Tulham, door de Broederen daertoe gedeputeert. Namelijck, dat den gemelden Cancelier de requeste nopende het verwerven van eenighe meerdere authoriteyt tot het weyren van de voorgemelde abusen, heeft redelijck ende billick geacht, daertoe aenbiedendc sijne beste hulpe ende bevoorderinghe bij den Eerw. Bisschop van Londen voor die kercken, die onder hem sorteren, waerover hij geraden heeft dat men de petitie soude formeren aen den voornoemden Heere, daerin duydelijck vervatende sulcx als wij noodich vinden te versoecken, met de crachtigste redenen daertoe dienende; 't welck verworven sijnde, soude connen dienen als een inleydinghe voor andere Gem^ten^, om des te gereeder 't selve ofte diergelijcke bij hare Bisschoppen te vercrijghen.

(onder fo. 23. b.) Also de Broederen des Colloq. verstaen, dat in sommighe onser Gem^ten^ in desen Rijcke de bruyloftsfeesten alsnoch gehouden worden op den Sondach ofte Sabbathdach, tot groote ontstichtinghe der Engelschen, so ist

Digitized by Google

dat sij, lettende op een voorgaende Acte des Colloq. 1609, over het 14e vraechstuck daervan ghemaeckt, besloten hebben, den Dienaren ende kerckenraden, daer sulcx in swanghe gaet, ernstlijcke te belasten, dat se hare Gemten willen verthoonen de groote inconveniënten, die tot het voorgemelde rijsen, sowel ten aensien van de preparatiën derselver feesten, daerdoor altoos den publycken dienst der Sabbathen jammerlijck wort versuymt bij den meesten deel der bruyloftgenooten, alsooc ten aensien van de overdadicheyt, ongebonden genoechten, late t'huys gaen ende andere ongereghelthéden, die t' allen tijde, maer insonderheyt op den Sabbathdach, onbehoorlijck sijn. Neffens dien de groote ergernisse, die de Godtvruchtighe ende welgeneghene Engelschen rechtveerdichlijck over sulcx nemen, waerdoor sij dickmael veroorsaeckt worden te versuchten, dat onse Gemten, die de inlanderen souden behoiren als exemplairen ende voorbeelden der Godsalicheyt vooren te gaen, soodanighe grote abuysen alsnoch onder hen behouden, als daer is een dadelijcke ontheyliginghe van den Sabbath; waerdoor de Broederen niet en verstaen als onbehoorlijck te veroordeelen de bevestinghe der Houwelycken op de Sabbathdaghen, maer alleen de aenhangselen van dien, als namelijck de feesten ofte maeltijden, die op de ghemelde daeghen niet en connen ghepleecht worden sonder notoire ontstichtinghe, 't welck mits desen de godsalige voorsichticheyt der kerckenraden bevolen wordt, om met alle voegelijcke middelen af te legghen; waeronder 't Colloq. ooc vervaet het stichten van banketten ende groote maeltijden op den Sabbath, die oock niet en connen geschieden sonder versuyminghe van den publicquen Godsdienst.

Colloq. XI. 137. num. 14.

(Rev.ond.fo. 25.b.)

In dese Sessie is gerapporteert de andwoorde van den kerckenraedt van Londen op 't vertooch, ghedaen ut name des Colloq. nopende het stuck van de Gemte van Yarmouth.

(boven fo. 20. b.)

Digitized by Google

Als namelijck dat den gemelden kerckenraedt als noch gewillich is om hare vorige liberaelheyt van 16 ℔ t' sjaers te extenderen aen de Gem^te van Yarmouth dese toecomende 3 jaren tot het naeste Colloq. tot het onderhoudt des Dienaers, opdat bij gebreke van dien de Gem^te niet en soude t' eenemael vervallen; doch also de voornoemde broederen van Londen wel wisten, dat in de andere Gem^ten eenige Lidmaten sijn van goede middelen, so hebben sij begeert dat het Colloq. deselve Gem^ten souden willen vermanen, op dat ooc van 't harent wege yet moghe toegebracht worden tot sulck een godsalich eynde.

De 8ste Sessie, den 1 Aug. naemiddach. (boven fo. 21. a.)

Is gelesen in den Colloq. de forme van Protest, dewelcke met ghemeyne overeenstemminghe is geregistreert, aldus luydende:

„Eerweerde ende welbeminde Broederen in den Heere Jesu Christo. Het is U. L. (sonder twijffel) wel indachtich, hoe dat omtrent 3 jaren geleden alle de Nederlandsche Gem^ten deses Rijcx, eendrachtelijk in den Colloq. versameld sijnde, aen U. L. gesonden hebben eenen brief ut aller name, vervatende de groote inconvenienten ende ongeschicktheden, die sich verthoont hebben door het gebruick van de populaire verkiesinghe, ende door het verwisselen ende veranderen van de diensten dér Ouderlingen ende Diaconen van jare te jare, mitsgaders aenwijzende vele goede ende gewichtighe redenen, waerom het voornoemde Colloq. voor noodich ende raetsaem heeft aangesien, dat men de verkiesinghe soude laten berusten bij den kerckenraedt ende Diaconen der bijzondere Gem^te ende dat men soude ghewillighen in de voornoemde diensten so langhe te continueren als 't immers doenlijk ware, sonder de jaerlijksche verwisselinghe, achtervolgende de redenen ut den woorde Godes gheallegeert.

„Ut welcken voornoemden sendbrief wij verhoopt hadden,

Digitized by Google

in de bijsondere Gem^ten sodanighe een gewenschte ende profijtelijcke utcomste, dat yeder kercke ter bequamer tijt daervan hadde mogen smaecken de merckelijke nutticheden tot stichtinge derselver.

„Dit alles niet tegenstaende, sedert het verloop van dien hebben de ghemelde broederen vernomen, hoe dat de voornoemde goede resolutie ende verthooninghe, alsdoen gheschiedt, bij sommighe Gem^ten vermetelijck is wederstaen ende verworpen gheweest door den moetwille ende drijvinghe van eenighe onverstandige lidmaten, de welcke vergetende hare plicht ende afleggende alle behoorlijcke respect ende eerbiedinghe tot de authoriteyt deser vergaderinghe, hebben veel meer doen gelden cortsightighe ende verkeerde eyghensinnicheydt, dan het ghesondt oordeel der broederen, in de vreese Godes, ende met voorzienighen rade nederghestelt.

„Uyt aanmercken van welcke handelinge de broederen groote oorsake hebben ontfangen om hen op 't hoogste te bedroeven in hare ghemoeden, ende te beclagen dat haere wettelijcke autoriteyt ende heylsame acten ende resolutiën so luttel worden gerespecteert bij de perticuliere Gem^ten, over welcker stichtelijcken welstandt de broederen des Colloq. op 't hoogste becommert sijn in 't midden van hare versamelinghen.

„Derhalven om sulcke onchristelijcke proceduren niet voorbij te gaen met stilleswijghen ende onachtsame oogenluyckinghen, ende opdat de broederen ten utersten hares vermogens haer souden quijten in haren schuldighen plicht aen de voornoemde Gem^ten, mitsgaders opdat de nacomers kennisse moghen ontfangen met hoedanighe getrouwicheyt ende standvasticheyt het Colloq. sich gedragen heeft in alle het voormelde: so hebben de Broederen des Colloq. nu tegenwoordich, in de vreese des Heeren versamelt sijnde, goet gevonden met dit teghenwoordich Protest de voornoemde Gem^ten te vermaenen over de voorgaende disorden ende wederspannicheyt.

Digitized by Google

„Protesteren over dien ende betuyghen mits dezen, voor het aenschijn Godes ende zijner Engelen, dat sij in 't voorgemelden den kercken anders niet en hebben voorgedraghen dan sulcx als gefondeert was op goede reden, overeencomende met Godes Woordt, met het oordeel der Synoden, met het gebruyck der best gereformeerde kercken, ende anders gheen oogen-merck gehadt dan de eere Gods, ende den bouw van de voornoemde Gem^ten.

„Over sulcx begeeren de voornoemde Broederen vrij ende ontlast te blijven van alle swaricheyt, disorden, ende ontstichtinghe, die na desen souden moghen spruyten ut oorsaeke van de genoemde proceduren, ende ter contrariën, dat den gantschen last van sodanighe gemelde swaricheden sal blijven rusten op den hals van deghene, die oorsaecke daer af sullen gheweest hebben door het wederstaen van de gemelde resolutiën.

„Eindelijc, dat dit tegenwoordich Protest mach gedijen als een middel om de herten van de voornoemde lidmaten te verwecken tot betere ende godvruchtighe bedenckinghen in den toecomenden tijd, ende voorts blijven als een gedachtenisse van de getrouwe ontlastinghe onses schuldigen plichts in de gemelde proceduren."

Dit protest is goetgevonden in de Gem^ten voorgelesen te worden op de gevoegelijckste wijze.

Redenen teghen het afsonderen onser kinderen van onse Gem^ten die men soude willen gevoeght hebben tot de parochiekercken.

1. Sulcx is onnoodich, overmits hare continuatie bij ons geenssins en verhindert de Engelsche kercken, 't zij in opsien van profijt ofte van exempel, niet ten aensien van profijt, dewijle dat alle der vreemdelinghen kinderen, die hier te Lande geboren sijn, hoewel sij lidmaten blijven

Digitized by Google

van de vremde Gem^ten^, evenwel betalen allerley behoorlijcke lasten, beyde aen de Dienaren, de Parochien ende den Armen gelijck andere natuerlijke Engelschen;

Noch ten aensien van argernisse door exempel, overmits sij, bij ons blijvende, belijden deselve salichmakende leere, die in de Engelsche Kercke ende andere gereformeerde Gem^ten^ gehouden wort volgende het Woort Gods, daerom oock de Canons ofte kerckelijcke regulen niet en sijn geordineert tot molestatie van desulcke, maer alleen tot ontdeckinghe van partijdighe recusanten, 't sij Papisten ofte Brownisten, die alle gemeynschap weygeren met de Engelsche Kercken.

Met swaricheyt vermenght, wesende een sake: 2.

1. Die alle de vremde Gem^ten^ in desen Lande te ghelijcke treft, als de Gem^ten^ van Londen, Sandwich, Norwich, Colchester, Canterbury, Yarmouth, South-Hampton etc. ende welcke alle de voorgeslagene afsonderinghe ende reductie soude met groote difficulteyt vergeselschapt sijn.

2. Die ondersteunt is geweest door langduerighe prescriptie van so vele jaren, ende door de approbatie van de Eerw. Bisschoppen der plaetsen voornoemt, dewelcke op hare generale visitatiën hebben vermaent de voornoemde Gem^ten^ voort te gaan in hare vreedsame regeringhe, sonder voorts deselve over het bevraechde stuck te molesteren.

Schadelijck, 3.

1. Voor de bijsondere Parochiën, op dewelcke merckelijcke schade comt, mitsgaders dat t' samen met de afgesonderde ofte gereduceerde lidmaten, een groot ghetal van arme menschen sal vallen tot laste van de parochiën, welcke armen te voren bequamelijc waren voorsien van onderhout door hulpe van de voornoemde lidmaten, doen sij noch bleven bij de andere vremdelinghen.

2. Voor de vremde Gem^ten^, overmits dese vernieuwinghe in 't afsonderen ende reduceren der lidtmaten medebrenght onvermijdelijck een merckelijcke vernietinghe ende afbreucke

Digitized by Google

van de vremde Gem^{ten}, nademael de cleyne overblijfselen der vremdelinghen niet machtich en sullen sijn te draghen de behoeflijcke lasten tot onderhoudt van haren dienst ende armen, waerut noodsakelijc volght de ruine derselver Gem^{ten}, ende also wordt geweyrdt alle middel, waerdoor de vremdelinghen, 't sij de woonachtige alhier, ofte reysende, souden mogen den troost van den suyveren Godsdienst genieten in hare moederlijke tale, 't welc so veel te meer sal sijn te bejammeren, overmits, ut oorsaecke de vervolginghen in 't Pausdom dagelijcx te verwachten sijn.

4. Strijdich .

1. Tegen de gewoonlijcke goedertierentheyt ende hooch loffelijcke godvruchtighe compassie van Sijne Majesteit, die altoos sijne landen geopent heeft voor de gevluchte vremdelinghen.

2. Tegen de politique correspondentie die dit Coninckrijk heeft met andere Gereformeerde landen, alwaer den vremdelinghen vergunt wort den Godsdienst in hare eyghen tale.

De negende Sessie. (boven fo. 19.) Rapport ghedaen van 't gene dat gebesogneert is bij de broederen van de Fransche Kercke, denwelcken de antwoorde des Colloq., vervaet in de 4^{e} Sessie, is aengedient door D. Praesidem ende de andere gedeputeerde broederen. Waerop de broederen van de Fransche Gem^{te} hebben verclaert:

1. Dat sij sulc versoeck gedaen hebben, niet ut hare eygen particuliere, maer ut kracht van een acte in haren Colloquio vervaet, Anno 1610, alwaer ut name van alle de Fransche Gem^{ten} dit versoeck wiert geregistreert.

2. Dat de voornaemste reden van haer versoeck was, overmits hare Colloquiën ofte Synodale bijeencomsten cleyne waren, ende weynich gerespecteert bij den haren, ende derhalven dat dese voorgeslagene Unie soude moge strecken om te meer authoriteyts daertoe te brengen, opdat

Digitized by Google

de resolutiën te beter mochten gelden bij de particuliere Gem^ten.

Hierover hebben de gedeputeerde belooft de sake te proponeren de particuliere consistoriën, ende daervan te gheven een broederlijke andwoorde. (Revis. onder fo. 25. b.)

Mayken Algoet is verschenen voor de versamelinghe, ende heeft begeert, dat de Broederen souden willen lesen eenen brief, die sij medebracht, welcke brief voormaels hadde gelesen geweest in de consistoriale vergaderinghe.

Waerover de broederen haer afvraechden, of sij begeerde hare utstaende saecken te eyndigen, ende haer te submitteren onder het oordeel des Colloquiums; doch also sij 't selfde gantsch afgeslagen heeft, so hebben de Broederen haer doorgesonden, sonder voorder handelinghe.

Op de vraghe, hoe eenen Dienaer hier te lande hem sal dragen, bijaldien hij een beroepinghe ontfinck van over Zee?

Is geresolveert: dat hij eerst sal moeten hebben de verwillinghe van sijne Gem^te. Daernae kennisse ende blijcke geven van die beroepinghe ende van de bewillinghe sijnder Gem^te over dien aen de gedeputeerde, dewelcke hen met de naeste kercke sullen beraeden, ende insonderheydt acht hebben of den voorgedachten Dienaer tot een grooter plaetse geroepen sij dan de sijne, ende of sijne kercke soude connen eerst bequamelijck voorsien worden. Ende bij aldien men geraden vindt hem te ontslaen, men sal hem neffens de attestatie sijner Gem^te ook eenen getuygenbrief gheven van weghen het Colloquium.

Op de vrage, of men in deselve sonde gelijcke procedure van discipline sal houden tegen de oodtmoedighe sondaren, als teghen de wederspanninghe?

Is geresolveert, dat men niet in alles sal deselve procedure houden tegen de ootmoedige ende vernederde son-

Digitized by Google

daren, maer dat men over de sodanighe sal moghen in den tijdt van de voorstellinghe wat langer patiënteren dan in den Colloquio 1612 is nedergestelt, ende dat men in de forme van de voorstellinghe ooc t' haren voordeele mach mentioneren van haer ootmoedich berouw, alhoewel sij hen der sententie des kercken-raeds weygeren te submitteren.

Op het gravamen, wat men doen sal met een lidmaet, die in 't Pausdom onlancx ghetrouwt is?

Is geresolveert, dat achtervolgens de openinghe daervan gegheven in 't Colloquio 1609, op het 13. particuliere vraechstuck, ende oock in 't Colloquio 1612, op 't vijfde gravamen van Colchester, soodanige daet is te houden voor groote sonde, ende het sal staen in de discretie des kerckenraeds, naer het ondervinden van de circumstantiën van de daet ('t sij ter biechte ofte ter misse gegaen te hebben), de censure te verswaren met personele verschijninghe, ofte te verlichten met het aflesen van een briefken.

Colloq. XI. 136. num. 13. Colloq. XII. 5.

Thiende Sessie, den 3 Augusti voormiddach.

Op het gravamen van de Broederen van Sandwich of den woecker, die huydendaechs gedreven wordt met gelt, wettelijck is, ende met Godes Woort overeencompt of niet?

Colloq. IX. p. 3.

Is geresolveert, dat, indien dóor den huydendaechsche woecker alleen verstaen wort het redelijck gewin, 't welck comt op 't utleenen van gelt, de Broederen blijven bij de andwoorde, vervaet in de acte van 't Colloq. 1599, luydende aldus:

„Jae; soo d' ordonnantie des Lands niet en worde overtreden, noch de liefde des naestsn vercort. Daerentusschen allen woecker, daerdoor de broederlijcke liefde wort vercort ende de ordonnantie des Lands overtreden, houden de Broederen voor onwettelijck."

(boven fo. 21.)

Achtervolgende het besluyt van de 7e Sessie sijn de gedeputeerde Broederen geweest bij den Cancelier voornoemt ende met hem gegaen voor den Eerw. Bisschop van Londen, op den 2en deser, dewelcke gelesen heb-

Digitized by Google

bende de petitie aen hem geformeert, ut name van de Dienaren ende de Gem^{ten} van Londen ende Colchester, vriendelijc beloofde in alles de voornoemde Gem^{ten} te hulpe te comen, om hare autoriteyt te geven alle behoorlijcke bevestinghe, ende heeft de saecke gerefereert ter consideratie van den Cancelier voornoemt, die hemselven ooc getoont heeft tot de saecke gantsch wel genegen.

Geresolveert: dat in swaricheden, die niet en connen utstel verdraghen tot op den ordinaren tijt des Colloq., het oordeel sal berusten bij de naeste Gemeente.

Alsoo de Broederen des Colloquij vernomen hebben de godsalighe resolutie onses Eerw. ende L. Broeders Caroli Liebartij, om ter bequamer tijt sich op te offeren tot de bedieninghe der Gem^{ten} Gods, wanneer de rechtveerdighe occasie hem sal presenteren, mitsgaders de getrouwe diensten, die hij in de Gem^{te} van Norwich doet in 't predicken van Gods H. Woordt bij forme van oeffeninghe, — soo hebben de B^{rn} goetgevonden denselven Broeder insgelijcx te authoriseren ende te machtighen tot het bedienen van den H. Doop ende het H. Nachtmael, te meer om de wille dat sulcx soude moghen noodwendich worden, 't sij door noodsaeckelijcke absentie des ordinaren Dienaers, ofte sieckte, ofte anderssins; waerin de Broederen hen fonderen op een acte van 't Colloq. 1575, pag. 7, ende op een andere van 't Colloq. 1609 op het 9^{e} particulier vraechstuck; doch sal men 't noch in sijne vrijheit laten berusten, deselve authorisatie aen te nemen ofte niet.

Is voort geresolveert: dat men voortaen het Colloqnium sal beroepen ten minsten twee maenden te voren, ende dat de kercken sullen gehouden sijn, veertien dagen naer den ontfanck haer andwoorde ende resolutie te laten weten aen die Gem^{te}, die de beschrijvinghe heeft, mitsgaders sulcke gravamina, die sij noodich sullen vinden te communice-

Digitized by Google

ren. Ende de beschrijvinghe van 't naeste Colloq. sal staen bij de Bro van Sandwich, volgende de ordre daerop nedergestelt.

Dese Acten sijn gelesen ende ghecollationeert, ende bevonden t' accorderen, desen 4 Augusti 1615, ende sijn geapprobeert door dese onderteeckeninghen:

Symeon Ruytinck, communibus fratrum suffragiis electus hujus Colloquij Præses.
Jonas Proost, electus Colloquij Scriba.
Joannes Elisonius, designatus Assessor.
Casparus Nierenius, Ecclesiae Belg. Sand. Pastor.
Engel Hallincx Lenaertsen.

XIII. COLLOQUIUM ofte TSAMENGHESPRECK van den Nederlandsche Gemten binnen desen Coninckrijcke, hetwelcke door de beschrijvinghe van de Gemte van Zandwich aenghevanghen is binnen London desen 3 Junij 1618.

1 Sessie, den 3 Junij voormiddach

Ten selven daeghe nae 't ghebedt sijn de brieven van credentie ontfanghen ende ghelesen, ende bevonden dat met volle macht sijn van de bijsondere Gemten gecommitteert gheweest dese navolgende persoonen:

Van weghen de Gemte van Zandwich, Casparus Nierenius, Dienaer des Woords, ende Daniel Robart, Ouderlingh.

Van weghen de Gemte van Norwich, Joannes Elisonius, Dienaer des Woords, ende Jan van Ixem, Ouderlingh.

Van weghen de Gemte van Londen, Ambrosius Regemorterus, Dienaer des Woords, ende Seger Corselis, Ouderlingh.

Van weghen de Gemte van Colchester, Jonas Proost, Dienaer des Woords, ende Christiaen de Bert, Ouderlingh.

Digitized by Google

Van weghen de Gem^te^ van Yarmouth, Engel Hallinck Lenardsen, Dienaer des Woords, ende Jan Spieghel, Ouderlingh.

Met ghemeyne advysen door stille bestemminghe sijn vercoren: tot President des Colloquiums, Joannes Elisonius, Dienaer des Woords tot Norwich;

Tot Assessor, Jonas Proost, Dienaer des Woords tot Colchester, ende tot Scriba, Ambrosius Regemorterus, Dienaer des Woords tot London.

Also den Predicant van Zandwich aendiende, dat Daniël Niel buyten was, verwachtende als een lidtmaet des Colloq. ingelaten te worden, so is 't dat de Broeders, verstaende hoe hij tot de Gem^te^ van Maidstone was ghecomen, ende oock van daer ghescheyden, oock volghens geenen credentiebrief hadde van die Gem^te^, geoordeelt ende besloten hebben, hem voor geen lidt van dese vergaderinghe te erkennen, nochte in te laten comen; maer raedtsaem ghevonden, metten eersten aan de Broeders van Maydstone te schrijven, te willen eenighe Broeders deputeren, die voor de Broederen des Colloquiums souden moghen verthoonen het beleydt van het afscheydt, hetwelcke sij van hem ghenomen hebben.

Is voorts goetghevonden den voorseyden Daniël Niel buyten te doen aenspreken door twee Broeders deser vergaderinghe, ende zijn daertoe bestemt D. Assessor ende D. Casparus Nierenius.

(onder Sessie II. III. V. VII. VIII.)

In het overlesen van de Acten des voorgaenden Colloquij isser ghelet op de Acte nopende het afschaffen van de bruylofsfeesten, gehouden op den Sabbathdagh. De Broeders van Colchester ende Zandwich hebben verclaert, hetselve insghelijcx in hare Gem^ten^ te weghe ghebracht te hebben; den Dienaer van Norwich, dat het in sijne Gem^te^ noch niet heeft connen volbracht worden, doch dat

(boven fo. 21. b.)

Digitized by Google

den kerckenraed aldaer belooft heeft, alle neersticheyt te willen doen, so vele als in hen is, dat hetselve nae desen moghe worden volbracht.

(boven fo. 21. 22.) Angaende het protest teghen de populaire verkiesinghe is in de Gem^ten van Norwich, Colchester ende Yarmouth ongeraden gevonden 'tzelve hare Gem^ten voor te draeghen, ut vreese van merckelijcke oppositie, die daer ut soude moghen hebben ontstaen.

(boven fo. 23.) Belangende dat belast was in het voorgaende Colloquio, dat de Broederen in haere particuliere consistoriën souden voordraeghen het versoeck van de Fransche Broederen om haer ghesaementlijck te mogen voegen met ons in het Colloquio, ende also één corpus te maecken: de Broederen hebben gerapporteert sodanighe t'samenvoeginghe in hare consistoriën ongheraden ghevonden te sijn, om de redenen die in de Acten sijn vervatet.

(boven fo. 19. Sessie 4.) Alhier op is voorder geresolveert, aen eenighe der Broederen van de Fransche Gem^te (om alle quaedt achterdenken ende suspicie te weeren) een copye te gheven van de Acte, waerin de redenen begrepen sijn, die ons beweghen hetselve ongheraden te houden, ende daer benevens hen oock schriftelijck te verthoonen, dat al is 't dat wij onse vergaederinghen niet gesamentlijck en hebben in één plaetse, het nochtans goet soude wesen, dat wij (ond. 92. n. 38.) souden vergaederen ontrent deselve tijt, om raedt ende daet van malcanderen te moghen ontfanghen in sodanighe swaricheden, die bij d' eene oft d' andere vergaederinghe niet en connen worden afgheleydt.

Vraechstuck van de Broederen van Colchester.

2 Sessie, den 3 Junij naemiddach. Of het niet raetsaem en sij, dat een jonckman, student, woonachtig tot Colchester, ende aldaer getrouwt, langhen tijdt gheoeffent door propositiën ende openbare predicatiën voor de Gem^te, sijnde van goeden ende stichtelijcken

Digitized by Google

wandel, met name Joannes de Meulenaer ofte Molinerus, worde, om hoogh dringhenden noodt (als daer is, dat den ordinaeren Dienaer om publicke affayren dickwijls moet wesen absent, ende de jonghe kinderen so langhe blijven onghedoopt), ut name des Colloq. gheauthoriseert, om benevens het predicken des Woords, oock de Sacramenten te bedienen.

Is géresolveert: dat jae, gelijck hetselve vóór desen aengaende D. Carolum Libartium goetghevonden is in het laetste Colloquio, ende tot London volbracht, mits ontfangende van den voorseyden Joanne Molinero restipulatie, van hem selven Gode ende sijnen dienst voortaen gants op te willen offeren.

Onsen Broeder Joos van den Bossche incomende, heeft den Broederen aenghedient, dat hij heden was van Maidstone ghecomen, ende dat hem de Broederen des kerckenraeds aldaer belast hadden, dese vergaderingh aen te segghen, dat se metten eersten de Acte, nopende het afscheydt genomen van Daniël Niel, ende alle voorder bescheydt des aengaende souden senden; 'twelck de Broederen des Colloquiums verstaende, hebben raedsamer ghevonden om alle dinghen t' samen af te doen, dat twee gedeputeerde Broeders van aldaer personelijck in dese vergaederinghe souden verschijnen; 'twelck onsen Broeder Symeon Rutingius, alsdoen tegenwoordich, versocht is henlieden ut den name des Colloquij te willen door een briefken laten weten.

Saecke van Maidston. (bóven fo. 25.)

Vraechstucken van de Broederen van Zandwich.

Wat men doen sal met de personen, die sodanighe faute beghaen hebbende, die personelicke ende openbare schultbekentenisse vereyscht, vertrecken nae een andere Gem^te^, ende aldaer eenen tijt geweest sijnde, haere schuldt

Digitized by Google

aen den kerkenraedt van die Gem^te^, daer sij van ghescheyden sijn, bekennen door eenen brief, ende wel begeeren dat haere schuldtbekentenisse in haer absentie de Gem^te^ sal voorghehouden werden ende schrijven also om haere Attestatie, ende dit alles om de personele schultbekentenisse te ontgaen?

De resolutie ende andwoorde der Broederen is: indien sodaenighe personen hier te Lande sijn gaen wonen, geen attestatie te gheven voor dat sij personelijc sullen sijn verschenen ende de Gem^te^ sullen hebben voldaen; doch indien sij sijn gaen woonen in eenighe der Gem^ten^ over Zee geleghen, dat men alsdan hen schrijven sal ende aenhouden, dat se noodsakelijck in persone moeten verschijnen; hetwelcke niet connende van hen vercreghen sijn, men sal hen laten weten, dat men dan gedrongen sal sijn haere misdaet over te schrijven aen den kerckenraedt der Gem^te^, alwaer sij sijn gaen woonen, om van hen schultbekentenisse in haere consistorie af te voorderen, hetwelcke gheschiedt sijnde ende van den kerckenraedt overgheschreven, men alsdan die schultbekentenisse aen die Gem^te^, daer de ergernisse geschiedt is, voorlesen sal.

Vraechstuck van de Broederen van Yarmouth.

Of den kerckenraedt geen wettelijcke oorsaecke en heeft van het Avondmael te suspenderen eenen persoon, die tot vier mael toe in de consistorie ontboden sijnde, niet en is verschenen, geen verhinderinghe voorgevallen sijnde, waerdoor hij het niet en hadde connen doen?

d' Andwoorde der Broederen is: dat de kercke wel doet, indien sij sodanighen persoon om sijne hertneckighe onghehoorsaemheyt suspendeert.

Digitized by Google

Vraechstucken der Broederen van London.

Dewijle dat onlancx vele swaericheden in de Neder- 1.
landsche Gem^ten^ over Zee ontstaen sijn, wort gevraecht, om alle peryculen ende swaricheden te beter voor te comen, oft men de studenten, die tot den dienst voortaen in onse Gem^te^ beroepen werden, niet eerst en sal examineren door eenighe gedeputeerden des Colloquiums.

Is geresolveert: dat jae, tensij dat se getuygenisse connen verthoonen, dat se alreede door gheauthoriseerde persoonen in de Academie geëxamineert sijn geweest, ende gesondt in de leere bevonden.

Of het niet raedsaem en waere een formulier van so- 2.
daenich ondersoeck ende examen te bewerpen, 't welck (ond. Sessie 8.)
door 't Colloquium soude mogen worden bevesticht ende (Revis. ond. fo. 35.)
in de acten geregistreert?

Geresolveert: dat men hetselve doen sal, de vrijheit nochtans latende, den genen dien den last sal worden opgeleydt t' examineren, van haer niet te behoeven aen de woorden van het beworpen ende beschreven examen so te verbinden, dat se daervan ganschelijck niet en souden mogen wijcken.

Of het noodwendich is in de bevestinghe der Dienaren 3.
des Woords, die te voren tot den dienste elders niet en sijn beropen geweest, de oplegginghe der handen te gebruycken?

De andwoorde der Broederen is: dat het een seer dienstighe, stichtelijcke ende weyrdighe ceremonie is, als die ghebruyckt is gheweest van de Apostelen, ende waeronder somtijts oock de gehele authorisatie tot het predickampt begrepen is; doch aengaende de noodtsaeckelijckheyt daervan sal worden gerefereert tot het Synode Nationael.

Daniël Niel, den 4^en^ Junij aengesproken sijnde van de twee Broeders, daertoe gedeputeert den dach te vooren,

Digitized by Google

van hetghene alsdoen was besloten, heeft de aensprake der Broederen voorghecommen, seggende: dat hij niet begeerde buyten besonden [1]) te sijn, maer binnen ingelaten, ende aldaer d'andwoorde te ontfanghen.

3 Sessie, den 5 Junij voormiddach.

Daniel Niel heeft versocht in te comen, hebbende den Broederen des Colloquiums (so hij seyde) wat aen te dienen.

Ingelaten sijnde heeft geseydt, dat hij behoordt, nae orden der kercken, toegelaten te worden, om deliberative stemme in den Colloquio te hebben, als wesende eenen Dienaer des Woords, die in actuëlen dienst is van de Gem^te^ van Maidstone.

De andwoorde der Broederen was, dat sijnen actuëlen dienst hen seer duyster ende twijfelachtich was:

1. Om dat hij so langhe hier tot Londen ende elders absent gheweest was van die Gemeente;

2. Om dat hij geenen brief van credentie te verthoonen hadde.

Heeft hierop geëyscht dese andwoorde der Broederen in gheschrift tot sijnder verontschuldinghe, dat hij in dese vergaederinghe, als een lidt daervan sijnde, niet en is verschenen.

De Broederen hebben hem gheseydt niet geresolveert te sijn acte van hare andwoorde in geschrift hem te geven; dat sij verwachteden de Broeders van Maidstone, die hen souden volcomelijck van alles onderrichten, ende dat hij niet te vresen en hadde over sijne absentie van 't Colloquio gecensureert te sijn.

Is geresolveert: dat dewijle D. Joannes Molinerus hier de naeste weecke verwacht wort, soude worden geauthoriseert van 't Colloquio om bij het predicken des Woords ooc de Sacramenten te bedienen, met conditie van voorgaende examen; om het welcke te doen den Dienaer des

---

1) door eene besending onderricht.

Digitized by Google

Woords en den kerckenraedt van Colchester sijn van de Broederen des Colloquiums gheauthoriseert.

Is goetghevonden een formulier van soodaenich examen te bewerpen teghen het naeste Colloquium; ende is onsen Broeder Rutinck versocht dien last op hem te willen nemen. (boven Sessie 2.)

4. Voorder, omdatter een Nationael Synode int Nederland verwacht wort, om de swaericheden, in de kercken aldaer gheresen, neder te legghen, ende dat het apparent is, datter een beschrijvinghe tot dese Gem^ten^ sal gheschieden, als voor desen in sodanighe voorvallende swaricheden gheschiedt is, — is goedtgevonden, om voor te comen een andere vergaederinghe, ende onnoodighe oncosten te schouwen, op alle puncten ende omstendicheden des belangende provisionelijck als nu te letten. Dies wierdt de vraghe: (Revis. ond. fo. 35 b. 46. b.)

1. Of dese Gem^ten^, beschreven sijnde, eenighe gedeputeerde sullen seynden?

2. Hoe vele men deputeeren sal?

3. Hoedaenighe macht de gedeputeerde sal wesen, volcomen of bepaelt?

4. Of men niet en sal letten op eenighe instructiën, die men de gedeputeerde sal medegheven?

5. Ende eyndelick, of men niet en sal spreken van het supporteren der oncosten, noodwendich tot sodanighe reyse?

1. Aengaende het eerste is geresolveert, dat men niet en sal weygeren, beschreven sijnde, eenighe gedeputeerde te senden. Eerstelijc, omdat het Synode Nationael, ghehouden tot Embden in 't jaer '71, de gevluchte Gem^ten^ hier te Lande heeft vermaendt tot Synodale bijeencomsten, om, beschreven sijnde, tot het Nationael Synode aldaer te moghen verschijnen, deselve houdende voor een particulier Synode ende lidt van het Nationael.

Ten anderen, omdat onse voorvaders in 't jaer '78 ende '81, daertoe beschreven sijnde, haere gedeputeerde tot Dordrecht ende Middelborgh ghesonden hebben, ende

Digitized by Google

oock noyt gheweygert te verschijnen, dan in gevalle van eenighe merckelijcke peryculen, als in 't jaer 1586.

Ten derden, omdat wij ut een heylich medelijden van hare verwerringhen in den staet der Gem^ten^, anno 1611, eenen brief ut den namen onser Gem^ten^ aen de Heeren Staten gheschreven hebben, hen biddende een Nationael Synode te beschrijven, tot weyringhe van de voorseyde verwerringhen.

2. Aengaende het tweede is geresolveert, maer twee personen, navolgende 't exempel der voorvaderen, daertoe te deputeren; ende ghemerct, dattet onseker is, of daertoe bij de Predicanten oock Ouderlinghen sullen beschreven worden, so hebben de Broeders goetgevonden, eerst door stille stemmen twee Predicanten daertoe te noemen, namelijck onse Lieve ende Eerw. Broeders Jonas Proost, Predicant tot Colchester, ende Symeon Rutingius, Predicant tot Londen.

Voorts hebben den kerckenraedt van Londen gebeden (also bij denselven de bequaemste Ouderlinghen tot sodanighe een sendinghe te vinden waren), ut hun getal eenen Ouderlingh provisionelijc te benoemen, die eenen van de voorgemelde Predicanten soude na 't Synode vergheselschappen. Den Predicant in sulcken gevalle soude sijn onsen Eerw. Broeder Symeon Ruytinck, ende de Ouderlingh, door den kerckenraedt van Londen gecoren ende door 't Colloq. geapprobeert.

3. Aengaende het derde is goetghevonden, de voorseyde Broederen volle macht te gheven om te traiteren van alle voorvallende saecken, 't sij aengaende de Leere ofte Regieringhe der Kercke, ende tot dien eynde in dit tegenwoordich Colloquio te beschrijven een bewerp van eenen brief van credentie, met verclaeringhe van de resolutiën des Synodi nae te comen, so verre den staet onser Gem^ten^ ende het respect van de Natie ende het Gouvernement, waeronder wij leven, sal moghen dulden sonder wettelijcke offensie.

Digitized by Google

4. Aengaende 't vierde is goetgevonden, d' Acten van de drie voorgaende Colloquiën t' oversien, ende aen te teeckenen wat saecken tot het Nationael Synode gereserveert sijn (welcken last D. Carolo Liebartio is opgheleydt te doen), ende met eenen alsnu onderlinghe te bedencken wat saecken voorder raedsaem sijn in 't voorseyde Nationael Synode voor te draeghen.

5. Aengaende het vijfde is geresolveert, dat de oncosten van alle de Gem^ten ghedraeghen souden worden, utghenomen de Gem^te van Yarmouth, dewelcke, overmits de cleynheyt haerder middelen, hierin soude worden gespaert, ende also niet alle de Gem^ten draeghen een ghelijck aensien in middelen, is goetgevonden twee broederen aen den kerckenraedt van Londen te deputeren, om van henlieden te verstaen wat sij ghewillichlijck in sulcken gevalle souden willen doen.

Wat men raden sal aen die personen, die een cranck nieuw geboren kindeken hebben, ende daerover de Dienaren raedt vraeghen, of sij hetselve binnenshuys door den Engelschen Predicant van de Parochie sullen doen doopen? 5. 4e Sessie, den 5 Junij naemiddach.

d'Andwoorde der Broederen was, dat de Synoden het binnenshuys doopen niet stichtelijck en houden, dan alleenlijck onder 't cruyce. Ende also het raeden ofte ontraeden van sulcx hier te lande misverstanden mocht onderworpen wesen, so is 't dat de Broederen goet dachten, dat om te voorcomen d' aergernisse, die mogelijck bij d' Engelsche daerover door 't ontraeden mocht ontstaen, ende d' afbreucke, die onse kercken allengskens door 't raeden mochten ontfaen, dat men de voorseyde personen soude moghen vermanen om het kindeken in de kercke te brengen met behoorlijck geselschap, om aldaer door den Predicant den H. Doop te ontfanghen, nae dat door hem 't sij een corte vermaninghe ghedaen, ofte het formulier des Doops sal ghelesen sijn, gelijck tot stichtinghe somtijds door eenighe Broederen hier te lande geschiedt is.

Digitized by Google

Doch also hierin seer moet gelet sijn op de stichtinghe van yedere Gem^te^, ende dat oock hierin een uniformiteyt vereyscht wordt, so vonden de Broederen des Colloq. goet, 't selve het aenstaende Nationael Synode voor te stellen.

Vraechstucken van de Broederen van Norwich.

1. Of men sich niet moet accommoderen in de beschrijvinghe van 't Colloq. nae de gelegentheyt van een yeder particuliere Gem^te^ ten aensien van den tijt?

Is geresolveert: dat jae. Ende om alle misverstanden te beter voor te comen, is geoordeelt van de broeders, dat men sal pogen, so vele als mogelijc is, de beschrijvinghe te passen ontrent het midden van de maendt Augusti, opdat het soude mogen utvallen ontrent den tijt van het utrechten des Avondmaels tot Londen, ingevalle de plaetse der beschrijvinghe aldaer bestemt wort. Ende is stichtelijck gevonden, om te betuyghen de onderlinge eendrachticheyt der kercken, dat de gedeputeerden des Colloq. van de andere Gem^ten^ haer selven sullen vervoegen aen de eerste Tafel, indien de ghelegentheyt der plaetse sulcx toelaet.

2. Dewijle den staet der Gem^ten^ over Zee sodaenich is, datter sijn eenighe, die met het Arminiaensch gevoelen besmet sijn, andere haer houdende bij de suyvere leere, wiert gevraecht, hoe men sich sal houden ten aensien van de genen, die van die quartieren comen met attestatiën?

Is geresolveert, sodanige personen, die men weet attestatiën te hebben, geschreven van Arminiaensche predicanten, niet terstondt aen te nemen, maer of in de consistorie, of van eenen predicant ende twee ouderlingen, nae 't gebruyc der Gem^te^, deselve t' ondersoecken, ende indien sij leersaem sijn, breeder t' onderwijsen, ende dan aen te nemen (nae dat se eenen tijt sijn beproeft

Digitized by Google

geweest) met aensittinghe voor de Gem^ten^ in de openbaere belijdenisse des geloofs vóór het Avondmael, daer 't gebruyckelijck is. Indien sij niet leersaem en sijn, hen om hare hertneckichheyt niet aen te nemen, maer te soecken met vriendelijcke conferentie ende vermaninghe te gewinnen.

Wat men verthoonen sal aen den Cancelier van Nor- 8.
wich, ofte eenighe andere, die daer dencken ende seghen, dat het ons niet toe en staet vastendaghen te bestemmen in een Landt daer een Christelijcke Overheyt is?

Wiert schriftelijck verthoont ende geapprobeert een concept, vervatende sekere redenen, waervan de voornaemste hoofden sijn:

1. Dat den generalen staet deses lands de utlandische Gem^ten^ sulcx toelaet.

2. Dat se daertoe vrijheyt ontfangen hebben in de generale tolerantie van alle haere kerckelijcke gewoonten, door patenten onder den breeden segel, als anno 1550 ende in 't 10^e^ jaer deses tegenwoordighen Coninex.

3. Dat se prescriptie ende 't gebruyck daervan gehadt hebben wel over 60 jaeren.

4. Dat se daerin navolghen d'exempelen van de kercken in Vranckrijck ende Nederlandt.

5. Dat de bijsondere Bisschoppen in hare diocesen oock op hare generale visitatiën onser kercken handelinghen ende gewoonten geapprobeert hebben, ende ons bevolen in stilheyt daerin te volherden.

6. De nootwendicheyt van extra-ordinaire vernederinghe, die wij bij ons bevinden.

7. Omdat het gebruyck daervan niemandt ergernisse gegeven heeft, 't selve doende in alle stilheyt ende oock seer selden; niet connende eenighe meerdere occasie van offensie wesen dan 't gebruyck van andere costumen ende ceremoniën onser Kercke.

Digitized by Google

Particuliere Questiën.

1. Of een lidmaet, begaen hebbende een faute, die openbare schuldtbekentenisse weerdich is, bereydt sijnde personele bekentenisse voor den predickstoel te doen, soude willen verandert hebben den tijt sijnder versoeninghe van den dagh der voorbereydinghe op den donderdagh, om het minste volck (dese veranderinghe noyt ghebruyckt sijnde in de Gem^te), of men hem sulcx sal vergunnen, ende in gevalle den sondaer hierop vast soude staen, men met goede conscientie soude moghen voortgaen tot de voorstellinghe, wesende eenen trap tot de afsnijdinghe?

Is geresolveert, dat men eerst sodanich lidmaet sal vermanen met allen ernst, om sich te schicken nae den gewoonlijcken dagh, opdat de stichtinghe van de gantsche Gem^te niet en behoeve te wijcken voor de eygensinnicheyt van een particulier lidmaet; doch in gevalle hij niet en can geïnduceert worden, so magh men den dagh veranderen:

1°. Omdat sulcx ghebruyckelijck is in meest alle de Gem^ten.

2°. Opdat men sodanighe geen oorsaecke en geve (so veel ons moghelijck is) van vervreemdinghe van onse Gem^te.

3°. Omdat de voorstellinghe ende afsnijdinghe der sodanighe meerder swaricheyt onderworpen is, als het veranderen van den dagh.

4°. Omdat sich niemant over het versetten van den dagh en heeft te beclaghen; de schultbekentenisse geschiedende in 't openbaer, daer een yeder magh comen.

Welcke bedenckinghen door de Broederen overweghen sijnde, sullen daerin mogen doen, 't gene in hare Gem^te aldaer stichtelijcxst sal connen gheschieden.

2. Of een lidmaet, getrouwt sijnde met een Engelsche vrouwe, die te vooren voor een hoere bekendt was, dewelcke hij oock nae sijn trouwen sodanich heeft bevonden, hem alles dat sij conde ontstelende, ende daer benevens

Digitized by Google

besmettende met die onreyne sieckte, den man haer daer over verlatende, sal moeten hierom van 't H. Nachtmael afgesonden worden?

d'Andwoorde der Broederen is, dat men hem soude bevelen, voor de geestelijcke Overicheyt een wettelijck afscheydt van haer te vercrijghen, op dat, sijne onnooselheyt blijckende, hij met stichtinghe aen de Tafel des Heeren moght verschijnen; tot welcken eynde hem eenen tijt sal bestemt worden van dry maenden.

Is gevraecht, of het niet goet en ware, dat de Diaconen, om te betuyghen, dat se niet alleen sorghe dragen voor het ligchaem, maer oock voor de siele der arme weesen haer opsicht bevolen, alle de kinderen diese utbestellen, tweemael des jaers voor haer te samen souden ontbieden in de kercke, daerbij versoeckende de tegenwoordicheyt eens Dienaers, om te vernemen hoe sij van de meesters, bij dewelcke sij woonen, in de kennisse Godes worden onderwesen, ende wat voortganck der Godtsalicheyt in henlieden wort ghespeurt? 3.

Is goetghevonden, dat jae; omdat de Diaconen, sijnde als de vaders der weesen, haer behooren niet alleen van het lichamelijcke, maer oock van het geestelijcke te versorghen.

5e Sessie, den 6 Junij voormiddach.

De Broeders van Maidstone sijn niet verschenen, maer hebben ghesonden eenen brief, onderteeckent van haere dry Ouderlinghen, waerin dat aengewesen wiert:

Ten 1e. Dat sij een afscheydt van Daniël Niel genomen hadden; een acte daervan nederghestelt sijnde in haere kerckenboeck.

Ten 2e. Dat de voorseyde Daniël Niel tot het accordt ende afscheydt hadde verwillicht.

Ten 3e. Dat de gheheele Gemte hem niet en begeert, omdat hij aldaer geen vrucht en soude connen doen.

Ten 4e. Versoecken sij, dat de Broederen, die voor desen drymael des jaers hare Gemte plachten te besoecken

Digitized by Google

ende aldaer de openbaere oeffeninghen der Godtsalicheyt te pleghen, souden willen voortaen daerin continuëeren.

Den brief in de vergaderinghe ghelesen sijnde, is Daniël Niel ingheroepen, ende hem is aenghedient, dat ut den ontfangenen brief bleeck, 't gene hem te voren van de Broeders was geseydt, dat hij namelijck in geen actuëlen dienst en is; ende sijn hem de vier voormelde puncten, in de brief begrepen, voorgehouden.

Heeft hem beclaeght, dat de Broeders van Maidstone niet in persone sijn verschenen ende geseydt:

1°. Dat den brief stom is, geen tael, noch andwoorde connende geven op hetgene dat hij daer tegen soude segghen.

2°. Dat het twijfelachtich was, of de onderteeckeninghe des briefs gheschiedt was van de Ouderlingen.

3°. Dat se tot het onderteeckenen souden connen gebracht gheweest sijn door persuasie.

4°. Dat hij op brieven niet en wilde andwoorden, maer dat de partije tegenwoordich moeste sijn.

Hier door onsen Broeder Joos van den Bossche beweeght sijnde, is opgestaen, versoeckende, dat hij voor die van Maidstone wilde spreken, den welcken Daniël Niel terstont gevraecht heeft, waer sijne procuratie was.

Heeft wederom geëyscht een schriftelijcke acte van de andwoorde der Broederen, 'twelck hem afgeslagen is; ende is also gheboden een weynich te vertrecken.

Hier naer hebben de Broeders goetgevonden, hem af te vragen, of hij hem wilde submitteren tot de utspraecke des Colloq., indien de Broeders van Maidstone met hem voor de vergaederinghe souden verschijnen.

Heeft geandwoort, hem te willen submitteren als alle de Dienaers, die in Duytsche Gem^ten sijn in dadelijcken dienst, behooren te doen, ten waere dat hij sich hadde over het oordeel der Broederen te beclaghen.

De Broeders hebben geresolveert, niet tegenstaende

Digitized by Google

dese onvolcomen ende ongherijmde submissie, aen de Broeders van Maidstone, dewijle hij so seer op haere verschijninghe staet, ten andermael te schrijven, ende in den brief hen dit voornementlijck te laten weten:

1°. Dat se niet nalaten en souden (om van meerder moeyte ende swaricheden ontslaeghen te sijn) met den aldereersten te senden twee van haere bequaemste ende suffisantste mannen, 't sij ut haeren kerckenraet, ofte daer buyten.

2°. Dat deselve mannen medebrenghen eenen credentiebrief, waer ut blijcke dat se tot dien eynde sijn gedeputeert ende volle macht des belanghende hebben ontfanghen.

3°. Dat se medebrenghen den kerckenboeck, waer in de acte van afscheydt ende accoort neder gestelt is, ende voorts allerley breeder bescheydt, tot die saecke dienende.

4°. Dat se oock medebrenghen eenen brief van certificatie, waer in met de handen van alle d' huyshouders aldaer bewesen werde, dat Daniël Niel van niemant in die Gem^te^ begeert en wort, ende dat sijnen dienst aldaer vruchteloos soude wesen.

Hier naer hebben de Broeders van de Gem^te^ van Yarmouth een supplicatie ut name haerer Gem^te^ den Broederen des Colloq. overgelevert, inhoudende:

1°. De groote weldadicheyt der Gem^te^ van Londen, haere Gem^te^ sommighe jaren herwaerts bewesen, in het toelegghen van 16 ℔ 's jaers tot beter onderhoudt haers Dienaers.

2°. Haere onvermogentheyt om alleen op te brenghen het ghene dat soude mogen dienen tot een behoorlicke onderhoudt desselven.

3°. Het perycxel van vervallinghe, datter te vreesen is voor hare Gem^te^, indien hen geen ondersteunsel van ergens elders en compt.

4°. Een vriendelijcke begeerte aen den Broeders des

Digitized by Google

Colloquij, om te beramen eenighen middel, waer door hetselve ondersteunsel soude moghen gecontinuëert worden.

Hierop sijn gedeputeert de Præses ende D. Casparus, Dienaer van Sandwich, met den Ouderlingh van Yarmouth, om dit versoeck den kerckenraedt van Londen voor te draeghen, overmits de gedeputeerden van de andere particuliere kercken verthoonden ut name haerer Gem^ten^ de cleyne hope die voorhanden was, mits haere onvermogentheyt, om tot den onderstandt der Gem^te^ van Yarmouth yet toe te brenghen.

Was oock met eenen hem belast te verthoonen aen den selven kerckenraedt het goet vinden der Broederen aengaende de provisionele verkiesinghe van eenen Ouderlingh ut haere vergaederinghe, ende, ten derden, hen oock voor te draghen 't gene dat aengaende d' oncosten der reyse van de gedeputeerden tot de Nationale Synode aen henlieden gerefereert was.

6e Sessie, 8 Junij voormiddach. Onsen Broeder Symeon Rutingius, ende Cornelius Godefroy hebben ut name des kerckenraeds van Londen de vergaederinghe aenghedient:

1°. Dat de Broederen des kerckenraedts van Londen, insiende den noodt van de Gem^te^ van Yarmouth ende willende verhoeden de vervallinghe derselver, verwillighen dese drie naevolgende jaeren, tot het naeste Colloq., haere voorighe weldadicheyt te continuëeren.

2°. Dat se ut haere Ouderlinghen provisionelyck vercoren hebben D. Carolum Liebartium, om met den Dienaer des Woords in de Nationale Vergaederinghe te verschijnen.

3°. Aengaende d' oncosten, voor die reyse noodich, dat se provisionelijck hebben verwillicht (den voorslach van eenighe Broederen des Colloquiums verstaen hebbende), de helft van deselve voor dese gelegentheyt ende tijt te supporteeren, mits dat d' andere Gem^ten^ d' andere helft draeghen.

Digitized by Google

Over sulcx is den Præses met den Dienaer van Zandwich gedeputeert, om de Broederen des kerckenraets ut den name des Colloquij aen te dienen:

1°. Dat se approberen de verkiesinghe over den persoon D. Liebartij geschiedt, ende hem authorizeren om den Dienaer des Woords nae het Nationael Synode te vergeselschappen, indien de beschrijvinghe sulcx medebrenght.

2°. Dat se met danck aennemen de verwillighinghe der Broederen om de helft der oncosten te draeghen.

3°. Dat se de Broederen vriendelick bedancken, beyde van weghe de Gem^te^ van Yarmouth, die den bijstandt ontfanckt, ende van weghen d' andere particuliere Gem^ten^, die door sulcx verschoondt worden, 'twelc also den navolgenden dagh geschiedt is.

7e Sessie, 8 Junij naemiddach.

Also de gedeputeerde Broederen van de Gem^te^ van Maidstone tot Londen waeren gecomen, is goet gevonden hen buyten in de kercke af te eysschen haeren brief van credentie ende voorts alle andere schriftelijck bescheydt.

Ende over dien is gelesen geweest den brief van credentie, waerin de twee gedeputeerde Broeders, met name Guiljame Dale ende Daniël Beeckman, volle macht gegheven wort in het Colloquio der Nederlandscher Gem^ten^ deses Rijcx te verschijnen ende aldaer te verthoonen den stant haerder Gem^te^ ende alle andere voorvallende saecken te helpen verhandelen, diesaengaende onderteeckent met de handen van den dienst ende der lidmaten huyshouders derselver Gem^te^.

Is oock gelesen geweest de certificatie, met deselve onderteeckeninghe, inhoudende dat sij de comste van Daniël Niel niet en begeeren.

Is oock verthoont den kerckenboeck van Maidstone, inhoudende de acte van afscheydt ende sijn consent daer toe, bescreven ende onderteeckent door D. Regium ende twee Ouderlinghen dier Gem^te^.

Digitized by Google

Waerop de voorseyde Daniël Niel ingeroepen sijnde, in presentie der Broederen van Maidstone, is hem het inhoudt van de voorseyde certificatie voorghestelt ende d' acte van afscheydt hem voorgelesen.

Heeft hierop gerepliceert, dat hij te vreden was met de acte ten aensien van het continent sijnder gagie, maer niet ten aensien van den gelimiteerden tijt sijnder afscheyd, waer teghen Guiljame van Dale, Ouderlingh van de Gem^te^ van Maidstone, getuycht heeft voor de waerheid, dat Daniël Niel die voorseyde acte, nae dat hij se overlesen hadde, toegestaen heeft, sonder exceptie, in zijne tegenwoordicheyt. Ende also Daniël Niel vele utvluchten heeft ghesocht, dewelcke de Broederen hielden te sijn zonder fundament, so wiert goet gevonden, eyndelijck te comen tot een decisive utsprake, dewelcke luydt als volght:

„De Broederen des Colloq., gelet hebbende op de acte van accordt ende afscheydt, gemaeckt tusschen de Gem^te^ van Maidstone ende Mr Daniël Niel, welcke acte in haren kerckenboeck geschreven ende onderteeckent was door Mr Joannem Regium, Dienaer des Goddelicken Woords, ende Joos van den Bossche, Ouderlingh tot Londen, ghesonden tot bevrediginge van eenighe misverstanden aldaer geresen; mitsgaders ooc gehoort hebbende de allegatie van Guiljam van Dale, Ouderlingh van Maidstone, in presentie van Mr Daniël voornoemt, importerende, dat de voornoemde Daniël verclaert hadde, met die acte te vreden te sijn, sonder eenighe exceptie bij gevoeght; ende boven dien ghesien hebbende de onderteeckeninghe van Mr Joannes Regius, ende Jan van den Berghe, ende Jacques Daniëls, Ouderlinghen van Maidstone, dat de voornoemde Daniël verclaerde daer mede te vreden te sijn; — hebben eendrachtelijck geresolveert: de acte voornoemt te houden voor bondich ende als een behoorlijcke forme van afscheydt, waer tegen sij niet en hebben verstaen yet gewichtichs als noch inghebracht te sijn; waer over

Digitized by Google

de Broederen voorts verclaerden, dat se als noch niet en connen bevinden, dat dese voornoemde Daniël sij in actuëlen dienst van die kercke, maer, ter contrarie, dat hij van die Gem^te van Maidstone afghescheyden is; 'twelcke hij met sijn dadelick vertreck ende geduerich afblijven t' sedert heeft bevesticht, ende derhalven niet en behoort op die Gem^te yet te pretenderen, ten waere den smaeck [1]) van haere goetgunsticheyt op de conditie van sijn afscheyden in de voorseyde acte hem belooft."

Welcke utsprake hem voorgelesen sijnde, heeft gheseydt dat hij hem daer teghen wil stellen, ende is also geboden te vertrecken.

Ende overmits in de acte vermeldt wort de belofte van een vereeringhe op conditie van sijn afscheydt, so hebben de Broederen des Colloq. de gedeputeerden van Maidstone geraden, deselve vereeringhe hem tot een volcomen afscheydt te laeten smaecken.

Ende also de Broederen van Maidstone, op het aenraden van het Colloq., den voornoemden Niel op de tafel der Diaconen aengeboden ende neder geleydt hebben de summa van 40 Sch., met speciale utgedructe woorden, in tegenwoordicheyt van Dom. Carel Liebartium ende Geeraert Cousijns, Ouderlinghen, dat se gegeven waren tot een volcomen afscheydt, achtervolghende de acte, — so heeft den voornoemden Niel dat voorseyde gelt onbeleefdelijc opgenomen, seggende: „Gij sijt mij noch een maendt schuldich, ick neme dit in betaelinghe; weet ghij u te beclaeghen, betrect mij in 't recht."

Hier over is goet gevonden, Niel binnen t' ontbieden ende hem over dese moedtwillighe daet te censureren; doch also hij vertrocken was, so wiert den Ouderlingh van Zandwich belast, hem 's anderdaechs nae de predicatie in de kercke waer te nemen, ende ut den name

1) het genot.

Digitized by Google

des Colloquij aen te segghen, dat hij voor de Broederen soude verschijnen.

Ten selven daghe hebben de gedeputeerde Broederen van Maidstone den Broederen des Colloquij hertelijck bedanckt voor de moeyte, die deselve Broederen hebben genomen tot gerusticheyt haerder Gem^te^, vriendelick versoeckende, ut naem haeres kerckenraedts, dat, achtervolgende 't besluyt van een voorgaende Colloq., haere Gem^te^ driemael 's jaers van de Dienaren van Londen ende van Zandwich soude besocht worden: 't welck hen toegeseydt is, met waerschouwenge voortaen niemant meer te beroepen ofte aen te nemen, sonder het advijs ende raedt der Broederen van Londen.

8e Sessie, den 9 Junij naemiddach.

Is ingebracht van den Ouderlingh van Zandwich ende nog andere Broederen des Colloquij, dat se Daniël Niel, ut laste des Colloquij, hadden aengeseydt, dat hij soude verschijnen; waer op den voornoemden Niel soude geandwoort hebben, dat, nademael de Broeders des Colloquij hem niet en wilden toelaten bij te sitten, om in de vergaderinghe sijn advijs te geven als actuëlen Dienaer, hij niet en begeerde voor de Colloquio te verschijnen.

Corts daer nae is de voornoemde Niel in de kercke ghecomen, aengevende, dat hij begeerde de Broederen van Maidstone te spreken, dewelcke in de vergaederinghe tegenwoordich waeren; waer op, bij laste des Colloquij, hem buyten is aengheseydt, dat, so hij de Broederen van Maidstone yet hadde te spreken, hij sulcx soude doen in tegenwoordicheyt der vergaederinghe. Het welcke also hij weygerde te doen, mits dat hij niet en wierdt erkent een lidt des Colloq., — so wiert besloten, hem de voorgenomene censure buyten te laten aendienen, in den name van de geheele vergaderinghe, over sijn moedtwillighe handelinghe; waertoe sijn gedeputeert gheweest den Præses, D. Assessor, met Seger Corcelis, Ouderlingh van Londen.

Digitized by Google

De voornoemde Broederen, utgaende om haren last te verrichten, heeft den Præses hem vriendelijck ghenoodicht om in de vergaederinghe te verschijnen ende aldaer te hooren sulcx als hem de Broederen hadden aen te segghen. 'tWelck also hij gheweygert heeft, heeft D. Præses beginnen te openen het last, dat hij hadde van de Broederen des Colloq.; welcke woorden Niel voorseyd verstaen hebbende, heeft van stonden aen den rugghe gekeert, segghende: „ick en kenne geen Colloquium", ende is also wech geghaen.

Is goet ghevonden, wanneer den dienst van Londen de naeste reyse de Gem^te^ van Maidstone besoect, dat hij sal een acte mede draghen van het gene, dat in het aenbieden van de vereeringhe van Daniël Niel ende het gevolgh van dien sich toegedraeghen heeft.

Wiert ooc voorder geresolveert, dat de Broederen van Londen, van weghen des Colloq., de Gem^te^ van Maidstone soude willen bewijsen ende toereycken alle noodwendighe voorstandt ende beschermínghe tegen eenigerley molestatiën ende quellinghen, die hen van Daniël Niel nae desen souden moghen aengedaen worden.

9e Sessie, den 10 Junij voormiddach.

Is gelesen den credentiebrief, die belast was te formeren teghen de beschrijvinghe van 't Synode Nationael, dewelcke, gefondeert sijnde op een acte, provisioneel goet ghevonden is alhier geïnsereert te worden.

„Also men verneemt de loffelijcke resolutie der Edeler ende Hooghmogender Heeren Staten Generael der Geunieerde Provinciën, aennopende het beroepen van 't Synodus Nationael in Hollandt, waer van de beschrijvinghe in corte wort verwacht.

„Ende dat men bevindt dat de Nederduytsche Gem^ten^ in desen Coninckrijcke van Enghelandt, in den Synodo van Embden geacht ende gerekent worden in qualiteyt eens particulieren Synodi, gehoorende onder het Nationael,

Digitized by Google

achtervolgens 'twelcke sij voor desen haere gedeputeerde gesonden hebben op de voorgaende Synoden van Dordrecht, 1578, ende van Middelburgh, 1581, ende haere tegenwoordicheyt noyt onttrocken hebben van de gemelde bijeencomsten, dan alleen om de merckelijcke gevaerlijckheyt van 't reysen geduerende den tijt der oorloghe.

„So is het, dat de voorghedachte Gem^ten deses Coninc-rijcx alsnu in de vreese des Heeren bijeen vergaedert sijnde in haren Colloquio ofte gewoonlijck dry-jarich t'samengespreck tot Londen, ende ernstelick lettende op de hooghnoodicheit van die gewenste bijeencomste des Synodi Nationael, ende op de veelderley nuttichedeu, die daer door sullen ontstaen, tot wederlegghinghe van de onghe-luckighe gheschillen, onlancx geresen in de religie, ende tot conservatie der welstant der Gem^ten, so wel in de suyvere leere, als in goede regeeringhe der selver, — geresolveert hebben, voor so veel als hen aenlanght, alle goede bevoorderinghe daer toe ut te reycken. Over sulcx, om te voorcomen de noodwendicheit van een nieuwe versaemelinghe, vergeselschapt met verscheyden swaricheden, overmits de wijtgelegentheit der selver Gem^ten hier te lande van elckanderen, —

„Hebben mits desen eendrachtichlick besloten, bij provisie, order te stellen op 't stuck van het deputeren ofte committeren van bequame personen, die ut name ende van weghen der voornoemder Gem^ten mochten verschijnen op den aenstaenden Synode Nationael.

„Tot welcken eynde, met gemeynder bestemminghe van die versamelinghe, vercoren sijn geweest de E. ende L. Broederen Symeon Ruytinck, Dienaer des Goddelijcken Woordts tot Londen, ende D. Jonas Proost, Dienaer des Goddelijcken Woords tot Colchester, ende D. Carolus Liebartius, Ouderlingh in de Gem^te tot Londen; dewelcke mits desen worden gedeputeert ende gecommitteert van weghen des Colloquij, om te verschijnen op 't aencomende

Digitized by Google

Synode (nae dat de verwachte beschrijvinghe sal importeren), met behoorlijcke instructiën, tot dien eynde dienstelick, ende met brieven van credentie ende volcomen authorisatie, om in den name der kercken alles te helpen verhandelen ende te besluyten nae den Woorde Godes, 'twelck aldaer sal moghen voorvallen, streckende tot conservatie van de suyvere leere ende tot welstant van de Gem^te^ Godes, welcker credentiebrieven inhoudt aldus luydent:

„Also in de beschrijvinghe des naestcomenden Synodi Nationael, gehouden te worden in de stadt Dordrecht op den . . . . . , onder de authoriteyt, beschermínghe ende bestieringhe der Eerw. Hooghmogende Heeren Staten Generael van de geünieerde Nederlandsche Provinciën, de Nederduytsche Gem^ten^ in desen Coninckrijcke hebben ontfanghen particuliere intimatie ende verwittinghe aengaende den Synodo, mitsgaders begroetinghe ende vermaninghe in haere gedeputeerden te senden met behoorlijcken laste, om te verschijnen op den selven Synodo, welcke intimatie ende vermaninghe door utgedeylde copijen de respective kercken hier te lande is kenbaer gheworden.

„So is 't dat wij onderschreven, overwegende de noodtwendicheyt van de voornoemde bijeencomsten des Synodi, mitsgaders de treffelijcke vruchten, die daer ut staen te verwachten tot ruste ende troost der Gereformeerde Kercken in 't generael ende oock in 't particulier, insgelijcx ons fonderende op een resolutie, vervatet in de provisionele acte van den 10 Junij 1618, in onsen Colloquio tot Londen hebben gedeputeert, geauthorizeert ende ghecommitteert, deputeren, authorizeeren ende committeren mits desen onse Eerw. ende Welgeachte Broederen . . . . ende . . . . . , om van weghe den Colloquio, representerende de particuliere kerckenraden der respective Gem^ten^ alhier te lande, te verschijnen in de Synode Nationael, hen gevende volle macht ende authoriteyt om in onse name aldaer te helpen deli-

Digitized by Google

bereren, oordeelen ende resolveren alle sodanighe poincten, die daer sullen voorvallen, 't sij nopende de leere ofte de kerckordeninghe ende regeringhe, belovende deselve van gelijcken effecte ende cracht te houden, als of sij selve in persoone waren gecompareert, ende deselve deliberatie, oordeelen ende resolutiën hadden helpen voorderen, ende hemselvén gewilliclijck te conformeren tot d' executie van de resolutie der gemelder vergaederinghe, so verre als de gelegentheyt van den stand onser Gem^ten ende der gener onder dewelcke wij leven, sal connen dulden.

„Dieshalven versoecken wij aen de Eerw. ende Godvruchtighe Broeders des Synodi, dat se onse brieven willen vergunnen alle behoorlijcke credyt ende aensien, in diergelijcken gevalle gewoonlijck, ende deselve, onse gecommitteerden ende gesanten voor soodanighe (als geseydt is) aensien, ende in haere godsalighe ende christelijcke gemeynschap ontfangen."

10e Sessie, 12 Junij naemiddach.

Aennopende d' instructiën: Alsoo 't goet gevonden wiert de voorgaende dry laetste Colloquiën t' overlesen, ende ut deselve aen te teeckenen die dinghen, die men totten Synodum Nationael gerefereert heeft, so sijnder twee acten aengewesen, d' eerste aengaende 't sevenste vraechstuck van de Broederen van Yarmouth, van den Doop, door eenen Ouderlingh bediendt; het andere aengaende d' opleggínghe der handen te ghebruycken in de bevestinghe der Ouderlinghen ende Diaconen, — so hebben de Broederen des Colloquiums, op beydes lettende, geresolveert: het eerste niet verder aen te roeren, dewijle de vraeghe genoechsaem beandwoort is geweest in den Colloquio, 1609, ende het tweede te refereeren in de discretie ende goetvinden van haere gesanten. Maer het gene sij gheraden gedocht hebben door haere ghedeputeerden ut gemeyne name des Colloq. den Synode te laten voorstellen, sijn dese navolgende poincten:

Digitized by Google

Dewijle dat het ampt des Onderlinghschaps met vele waerschijnighe redenen hier te lande wordt bestreden, ende dat het selve ampt, ten aensien van den teghenwoordighen staet der kercken in Engelandt, weynich gerespecteert wort, is goet gevonden, aen het Synode Nationael te versoecken: 1.

1°. Datter eenighe crachtighe bewijsredenen souden moghen voorghestelt worden, waerdoor het selve ampt mochte verdedicht ende beweyrt [1]) worden teghen alle wedersprekers.

2°. Dat de argumenten der teghensprekers oock souden te samen gestelt ende grondelijck wederleydt worden; van de welcke de ghesanten een concept sullen bedencken, om op de Synode mede te draeghen, het welcke so veel te noodtsaeckelijcker ghevonden is, omdat het strecken sal tot meerder gerusticheyt ende aensien dergener, die dit ampt alreede bedienen, ende hier namaels daer toe souden moghen beropen worden.

Dat men sal versoecken aen het Synode Nationael, dat in die acten ende resolutiën, die men in die vergaederinghe sal formeren, voornemelick die van bijsonderen gewichte sijn, ende die aenghaen de kercken-ordeninghen, sal vervat worden een cort beleydt van de respective oorsaecke, de vergaederinghe beweghende tot sodaenighe resolutie, opdat de kercken tegenwoordich ende oock de nacomelinghen te meerder licht ende voldoeninghe daer van moghen ontfanghen. 2.

Also in de voorgaende Synoden Nationael d' oplegghinghe der handen in het bevestighen der Dienaers des Woords wort vrij gestelt, ende nochtans gheoordeelt wort een stichtelijcke ceremonie, in sommighe Ghereformeerde Kercken gebruyct ende van de Apostelen hercomen, is goet gevonden, dat men de noodtsaeckelijckheyt van dit ghe- 3.

1) gehandhaafd.

Digitized by Google

bruyck sal refereren tot het oordeel van het Synode Nationael.

4. Also men bevindt, dat de Nederlandtsche Gereformeerde Kercken als noch niet en hebben ontfanghen eenighe bevestichde kerck-ordeninghe, insonderlijck so vele belanght het stuck van de discipline, ende dat hier ende daer in de kerckenraden menich mael vele disputen ende gheschillen invallen nopende de executie van de maniere ende trappen der discipline, so sal men trachten bij den Synode te verwerven een forme van sodanighe kerckordeninghe, nae dewelcke sich alle Gemeynten sullen moeten conformeren.

5. Also daeghelijcx gemerckt wort in het singhen der Psalmen, dat het seer onstichtelick toegaet in den gesanghe, om de swaerheyt wille van de voysen van vele Psalmen, ende datter vele der selver t' eenemael worden naeghelaten te singhen, ut vreese van deselve onstichtelijckheyt, is goetghevonden, dat men aen den Synode Nationael sal versoecken, oft niet raedtsaem en waere, dat vele van die sware wijsen mochten ghebracht worden op de gemakkelijcker ende ghemeynsamer voysen.

Also besloten is geweest, in een ander Colloquio, aengaende de openbare predicatiën, die bij beurten sullen gedaen worden bij de gedeputeerde Dienaren, geduerende den ganschen tijdt van de versamelinghe, — so is hier neven goet ghevonden, tot opweckinghe der gaven der selver Dienaeren, ende tot een beproevinghe van haer recht gevoelen in de leere, dat deselve gedeputeerde Dienaren voortaen in de vergaederinghe des Colloquij, het sij in de Consistoriën, oft in de kercke met gesloten deuren, vóór het beginsel [1]) van elcke actie sullen ordentlick verhandelen eenighe ghemeyne plaetsen aengaende

1) begin.

Digitized by Google

die punten, die daer betreffen het fondament der salicheyt, dewelcke nu meest in controversie sijn, ende dat sij die punten op sulcker wijse sullen trachten te beleyden, daerdoor sij de toehoorders sullen moghen toebrenghen het meeste licht ende claerheydt, beyde tot onderscheydinghe van de tegenghevoerde dwalinghen, ende tot gerustmaeckinghe ende stichtinge van haere conscientiën, waerin de ordre van de beurten sodanich sal sijn, als D. Rutingius sal aenwijsen, den welcken door het Colloq. den last is opgeleydt, dry maenden van te vooren een yeghelick sijne materie ofte argument te verwittighen, die hij sal hebben te verhandelen, waerin sal dienen sorghe gedraeghen, dat (het) den Præses in 't eerste soude moghen verthoondt worden.

Also het apparent is, dat de brieven van de beschrijvinghe des Nationalen Synodi sullen ghesonden worden aen de Broederen des Kerckenraeds van Londen, als wesende best gheleghen, — so ist dat het Colloquium goet ghevonden heeft de Broederen voornoemt t' autorizeren, om deselve brieven ut haeren naem t' ontfanghen, ende van het inhoudt van dien de andere kercken metten eersten te verwittighen.

Also de Broederen van Yarmouth geallegeert hebben haere onvermogentheyt om te draeghen de oncosten des Colloquij, ende het ongherief van het langhe missen des Dienaers, ende tot dien eynde ghewenscht, dat de versamelinghe des Colloquij mochte geprolongeert worden van het derde jaer tot het vierde, ten waer dat merckelijcken noodt vereyste 't selve te verhaesten; — so is geresolveert: dat nademael onse voorvaders 't selve Colloquium gehouden hebben van jaere tè jaere, ende dat de Nationale Synoden geordineert, hebben dat sodanighe vergaederinghen souden gheschieden alle dry jaeren, binnen welcken tijt vele saecken ghemeynelick voorvallen, so in 't generael als in 't particulier, die noodtwendichlijc vereysschen den

Digitized by Google

gemeynen raedt ende onderstandt der kercken, ende dat dese prolongatie soude grootelijcx strecken tot verflauwinghe in dien heylighen ijver, die een yghelijck behoordt te bewijsen tot handthavinghe van het gemeyne beste, ende eyndelick gedijen tot eene gheheele vervremdinghe, — dat derhalven den ouden tijt van dry jaren sal gecontinueert worden, ende dat so veel de oncosten aengaet, de andere Gem^ten^ sullen daer toe verstaen (des noods sijnde) de kercke van Yarmouth daer in te ghemoete te comen.

6^e^ Instructie. Also goet gevonden was in de 4^e^ Sessie deses Colloquij (om het mijden aen d' een sijde van het doopen binnen 's huys, ende aen d' andere sijde van de ergernisse, die daer mochte ontstaen door het afsterven der kinderen sonder Doop), dat de Dienaren in de bijsondere plaetsen souden de sodanighe kinderen doopen in de kercke, met het ghewoonlick formulier alleen, ofte met een corte vermaeninghe, — is geresolveert, als een seste poinct van instructie, dat men hier over hem sal beraden metten Nationalen Synodo, om te verwerven een uniformiteyt ofte eenformighe ordinantie aengaende 't doopen der kinderen, die mits hare swackheyt niet en connen vertoeven den ordinairen dach van de gemeyne versaemelinghe.

Dese acten sijn gelesen ende gecollationeert ende bevonden t' accorderen, desen 15 Junij 1618, ende sijn geapprobeert door dese onderteeckeninghen:

Joannes Elisonius, fratrum suffragiis ad hanc actionem designatus Præses.

Jonas Proost, electus Assessor.

Ambrosius Regemorterus.

Engel Hallincx Leenaertsen, Dienaer des Woords.

Casparus Nierenius, Pastor Ecclesiæ Sandwicensis.

Digitized by Google

XV. COLLOQUIUM ofte TSAMENGHESPRECK der Nederlandscher Gem^ten deses Rijckx, aengevanghen tot Londen den 15 Augusti 1621, door beschrijvinghe van de Gem^te tot Yarmouth.

1e Sessie, op Woensdach den 15 Aug. nae den middach.

Naer aenroepen van des Heeren naeme, sijn gelesen de brieven van credentie van de particuliere kercken, ende sijn ghedeputeert van weghen der Gem^te van Norwich, D. Joannes Elisonius, Dienaer des Goddelijcken Woords, ende Nicolaes Machereel, Ouderlinck.

Van weghen der Gem^te van Londen, D. Joannes Regius, Dienaer des Goddelijcken Woords, ende Samuël de Visscher, Ouderlingh.

Van weghen der Gem^te van Sandwich, D. Casparus van Nieren, Dienaer des Goddelijcken Woords, ende Jacques de Bevere, Ouderlinck.

Van weghen der Gem^te van Colchester, D. Jonas Proost, Dienaer des Goddelijcken Woords, ende Christiaen de Bert, Ouderlingh.

Van weghen der Gem^te van Yarmouth, Mr Engel Leenaertsen Hallinck, Dienaer des Goddelijcken Woords, ende Jan Wijlaerts, Ouderlingh.

Met de meeste bestemminghen sijn vercoren om in dese vergaederinghe te dienen:

Voor Præses, D. Casparus à Nieren.

Voor Assessor, D. Joannes Regius.

Voor Scriba, D. Jonas Proost.

Is gelesen eenen brief van de Gem^te van Maidston aen de vergaederinghe, daer in hen excuseren van wegen haere absentie, submitteren sich onder de besluyten ende versoecken de continuatie van de bedieninghe van haere kercke, also tot nu geschiedt is.

De Broederen der vergaederinghe daer op gelet hebbende, hebben haere excuse ende submissie aenghenomen,

Digitized by Google

ende met bewillinghe van de kercken van Londen ende Sandwich goedtgevonden, dat de bedieninghe der kercke van Maidston soude gecontinueert worden.

Volght de Revisie van de Acten des voorgaenden Colloquiums.

(boven fo. 26. b.) Op het tweede vraechstuck van de Gem^te van Londen, nopende het bewerpen van een formulier van examen, om te ghebruycken over die studenten, die men in den dienst soude aennemen, — is geresolveert: Also men niet vernomen heeft van het formulier, 'twelck D. Rutingio saligher opgheleydt was te concipiëren, dat men dien last sal bevelen den Scriba van dit Colloquium, om tegen Revis. onder fo. 6. het naeste den Broederen te presenteren.

(boven fo. 27.) Op het 4^e vraeghstuck van de Gem^te van Londen, nopende het provsioneel deputeren van eenighe personen tot den naestcomenden Synodo Nationael, — is besloten: Revis. ond. fo. 46. b. dat, om de redenen vervaet in de Acte voornoemt, ende insonderheyt om de Gem^te te verschoonen aengaende eenighe extra ordinaire bijeencompste ter oorsaecke van dien; — mitsgaeders, omdat men gelesen heeft eenen brief van de Synode Nationael aen onse kercken gheschreven, alwaer het Synodus te kennen geeft haere erkentenisse van onse Gem^ten hier te lande, in qualiteyt van een perticuliere Synode, ende de begeerte die sij heeft, dat onse Gem^ten hier namaels daer toe begroot [1]) souden werden, men derhalven provisionelijck eenighe sal bestemmen, die aldaer sullen op den Synodum verschijnen; tot welcken eynde sijn bestemt, mèt meeste stemmen, Jonas Proost, Dienaer des Goddelijcken Woords tot Colchester, ende Carolus Liebartius, Ouderlingh der Gem^te van Londen, met desen appendix:

Indien het quame te ontrecken [2]) aen den voornoemden

---

1) *begroet*, d. i. *aangesproken, uitgenoodigd.* 2) *ongelegen te zijn.*

Digitized by Google

Jona Proost, so is met meeste stemmen geordonneert D. Johannes Elisonius, Dienaer des Woordts tot Norwich; ende soo 't quaeme te ontrecken aen D. Liebartio, dat alsdan de Gemte van Londen sal moghen eenen Ouderlingh in sijne plaetse tot den selven eynde ordineren.

Is voorts geresolveert, dat de brieven van credentie ende instructiën, noodich om tot het naeste Synodus Nationael mede te draeghen, vervaet in den voorgaende Colloquio, 1618, ende nu wederom herlesen, sullen staen in cracht ende weyrde voor de ghene daer toe gedeputeert sijn, met sulcke veranderinghe als noodich werdt. 2e Sessie, donderdach 16 Aug. naemiddach.

Also oversien wiert de acte van het predicken op de vijf Articulen van 't verschil in de kercken over Zee, om door zulcx te vernemen de continuatie van de Dienaren hier te lande in de gesontheyt van de hoofdpoincten der salicheyt, ende nademael dat de verschillen door de grondighe besluyten van het voorleden Synodo Nationael geluckichlijck geëyndicht sijn, so is dat goedtgevonden wordt, dat men niet en sal behoeven de gemelde predicatiën eygentlijck op de vijf Articulen te formeren, maer dat het ghenoech sal sijn, dat men dry maenden voor yeder Colloquium den Dienaeren, sorterende onder desen Colloquio, haere bijsondere texten sal aenwijsen ofte voordraeghen, die se sullen bij beurten, naer oude gewoonheyt, verhandelen geduerende de versamelinghe, waer ut mach geoordeelt sijn van haere gesontheit in leere. Ende is tot dien eynde bestemt Jonas Proost, om tegen het naeste Colloquium sulcx waer te nemen. (boven fo. 33. b.)

Eynde van de Revizie.

Volgen de Gravamina der Kercken.

I. *Van Colchester.*

Also de Broederen van Colchester hebben kennisse ghe- 1.

Digitized by Google

daen van den persoon van Thomas Cool, aennopende sijne godtvruchticheyt ende ervarentheyt in Godes Woordt, waer door sij ongetwijfelde hope hebben ontfanghen van den goeden dienst, die hij Godes Gem^te^ sal connen doen ter gelegender tijt, ende daerop gevraecht het gevoelen des Colloquij, of sijne oeffeninghe in 't proponeren, in 't particulier twee jaeren lanck, ende naderhandt sijne publicke predicatiën voor de Gem^te^ geschiedt, met gegeduerich groot vernoeghen van de aenhoorders, mitsgaeders vele conferentiën, die de Dienaer met hem gehadt heeft, niet en souden mogen geëstimeert ende gehouden worden voor een eerste examen, waer op de Gem^te^ van Colchester hem aenghenomen heeft voor haeren proponent.

De vergaederinge, gelet hebbende op 't gene dat de Broederen daer van ghetuyght hebben, ende op het goedt vergenoeghen dat den kerckendienst ende de Gem^te^ van Colchester hebben aen den voornoemden Thomas Cool, so wel ten aensien van sijne ghesontheyt in de leere, als t' aensien van sijne gaeven, hebben eendrachtelijc gheoordeelt, dat de voorgaende oeffeninghen ende conferentiën etc. seer wel mogen gelden voor een examen preparatoire, waer op hij aengenomen sij gheworden tot haeren proponent.

2. De broederen van Colchester hebben inghebracht het
Rev. ond. fo. 46. b. groot ongemack, dat sij bevinden door de Licences ofte Licenten Houwelijck, die ordinarelijc vergunt worden door de Commissarissen, Officialen ende Surrogaten van 't Geestlijck Hof aen de lidtmaten onser Gem^te^, verthoonende wat devoir ende neersticheyt sij ghedaen hebben, om den wech te maecken, om van de Bisschoppen te verwerven een generale inhibitie van sulcke Licenten aen de onse in 't toecomende, ende de goede apparentie, die daer van is, versoeckende tot dien eynde den raedt ende gemeyne hulpe van de Gemeynten deses Colloquij.

Hier op is geresolveert: dat D. Johannes Elisonius

Digitized by Google

soude spreken met den Dienaer der Fransche Gem^te^ tot Norwich, om te beraemen eenighen middel om yet tot dien eynde te verwerven door den Bisschop van die diocese.

Ende dat middeler tijt de Gem^ten^ van Londen ende Colchester alle neersticheyt sullen doen bij den Cantzelier ende den Bisschop van Londen, om aldaer oock remedie te verwerven; 'twelck in beyde de diocesen verworven sijnde, sal men nae gelegentheyt voortgaen om sulcx bij den Archbisschop van Cantelberghe geratifieert te hebben.

Aengaende het stuck van Roelandt du Bois, dewelcke 3. persisteert in de loocheninghe van sijn daed van overspel, niet tegenstaende de claere belijdenisse van de vrouwspersoon onder haer handt, [1]) rustende bij de Overheyt, daer se over de 2½ jaeren woonde. De Broederen des Colloq. gevoelen, dat den kerckenraedt van Colchester goede stoffe heeft gehadt om te procederen tot de eerste voorstellinghe. Doch overmits inghebracht is door deselve Broederen van Colchester, dat Roelandt voornoemt door listighe practijcke deselve vrouwspersoon heeft gebracht voor eenen anderen justicier, alwaer sij 't feyt op eenen anderen gheleydt heeft, — so vinden sij gheraeden, dat men als noch voor eenen tijdt met de tweede voorstellinghe patiëntere, tot datter eenighen bequamen middel mach gevonden sijn om tot meerder blijcken der waerheyt te gheraecken, 't sij door hem ofte haer te ontbieden voor de Overheydt, om op den eedt te andwoorden, waerover de Broederen sich souden moghen met eenen verstandighen rechtsgeleerde beraeden.

II. *Van de Gem^te^ van Londen.*

Of het niet goedt en is dat de Dienaeren des Woords, 1. Ouderlinghen ende Diaconen souden ten minsten de belij- 3e Sessie, vrijdach 17 Aug., voormiddach.

1) met hare handteekening bekrachtigd.

Digitized by Google

denisse des Geloofs van de Nederlandsche Kercken onderteeckenen op haere aenneminghe?

Antw. Jae 't; insonderheyt de Dienaeren des Woords, ende oock de Ouderlinghen ende Diaconen in die plaetsen, daer het met stilheydt ende vrede can ingevoert worden; doch en is niet raedsaem 'tselve generaelijck in te voeren over de Ouderlinghen ende Diaconen, daer men vreese heeft dat de nieuwicheyt soude moghen de Gem^ten tot afkeer brenghen van den Colloquio; insonderheydt naedemael de Gem^ten connen andersins bewaert worden door de belofte ende belijdenisse, die de nieuw vercorenen doen in haere bevestinghe vóór de geheele Gemeente.

2. Of men een persoon mach aennemen tot het ampt van eenen Dienaer des Woords in onse Kercke, die de ceremoniën ende ordinantiën van de Engelsche Kercke heeft onderteeckent?

(onder Colloq. XVIII. 65.)

Geresolveert: 1. Dat overmits noyt alsnoch in eenighe Synode Nationael ofte Provinciael de ceremoniën ofte kercken-ordeninghe der Engelsche Kercke veroordeelt sijn gheweest als Godes Woordt teghenstrijdich;

2. Dat het ooc niet wel en soude bestaen met de liefde, dat wij ons souden verthoonen als hebbende eenen afkeer van de Kercke van Enghelandt, onder wiens vleugelen wij schuylen, ende wiens ceremoniën wij somtijts gebruycken in haere kercken;

3. Ghemerckt eyndelijck, dat de onderteeckeninghe van sulcken persoon hem niet en verbindt om die ceremoniën te ghebruycken dan in de Engelsche Kercke, onse kercken hebbende haere bijsondere privilegiën door faveur van den Coninck ende den Raedt, ende door de approbatie van de Bisschoppen ende langhduerighe prescriptie.

Dat, derhalven, men niet en behoeve te difficulteren in 't aennemen van een sodaenich persoon als vooren, behoudens dat hij met solemnele belofte sich onderwerpe de discipline ende kerck-ordeninghe onser Gem^ten.

Digitized by Google

Of een Dienaer van onse Gem^te magh aennemen, nef- 3.
fens sijne beroepinghe, een præbende ofte beneficie onder den Engelschen?

Andw. Aengaende eenighe beneficie, die medebrenght eenighe *pastoralem curam* ofte Sielensorghe, het wordt geoordeelt niet georloft te sijn, ende in onse kercken niet duldelijck, om den wille dat een getrouwe herder ghenoegh sal vinden aen sijn eyghen cudde te versorghen, al en worden sijn gedachten niet verstroydt over een andere Gem^te. Maer wat aenlanght eenighe praebende aen te nemen, aen dewelcke niet en is gehechtet de sorghe der sielen, bij aldien dat den noodt hem dwinght tot onderhoudt van sijn familie, so soude hem sulcx niet ongeorloft sijn. Maer bij aldien dat men soude bemercken, dat er eenich misnoeghen in de Gem^te daer over soude vallen, so sullen de Broederen des kerckenraeds vermaent worden, denselven Dienaer te voorsien met een behoorlijck onderhoudt, op dat hij niet en behoeve yet te doen tot ontstichtinghe sijnder gemeenten.

Hoe verre dat de Dienaren des Woords hun moghen 4.
moeijen in de saecken der Policie? 4^e Sessie, 17 naemiddach.

Andw. Indien sij daer toe worden vernoodsaeckt door hooghe macht, als brieven van den Secreeten Raede, ofte anderssins bij forme van commissie, so mogen sij sulcx aennemen, ten sij dat se bemercken, dat de Gem^te over sulcx ongherust soude werden. Indien sij begroet [1]) werden tot arbitragiën, daerin saeken van Policie vermenght sijn, mogen sij haere hulpe toebrenghen, om de partijen tot vrede ende eendracht te vermaenen. Indien sij aengesocht werden van haere kercken, souden sij haeren aerbeyt niet moghen weygheren, vindende in haer selven eenighe bequaemheyt tot sulcken eynde. Alles met desen bedinghe:

---

1) aangezocht.

Digitized by Google

1. Dat het saecken sijn voor de kercke dienstich, ende niet onstichtelijck.

2. Dat het saecken sijn van importantie, ende die niet en connen van andere ghedaen sijn dan van den Dienaer.

3. Dat se daerdoor haere studiën ende ampt niet en verhinderen, noch hare ghesontheyt krencken.

5. Hoe verre sich streckt de autoriteyt der Ouderlinghen in de kerckelijcke censuren?

(onder Sessie 6.) Dese saecke is om breeder bedenckinghe utghestelt tot een andere Sessie.

6. Hoe verre dat de Diaconen (beneven haer ampt) in de kerckelijcke regieringhe moghen erkent sijn?

Andw. In saecken van rekeninghen voor de generale kercken; in de verkiesinghe, ter plaetse daer deselve rust bij den kerckenraedt; in de groote vergaederinghe voor het Nachtmael, ter plaetse daer 't ghewoonlijck is; ende voort in alles daer toe sij sullen van den kerckenraedt begroet [1]) worden; doch met desen bedinghe, dat in poincten van censuren ende executie der discipline haere stemmen sullen alleenlijck sijn deliberative, ofte overlegghende ende adviserende, maer niet besluytende; ten sij in cleyne Gem^ten, alwaer sij een lidt des diensts [2]) sijn gerekent.

Syn. Dordr. An. 1574, van den kerckenraedt, Artic. 4.

7. Of het niet goedt en ware, dat de Diaconen in haere gesettede ende solemnele vergaederinghen souden haere actie beginnen met een gebedt?

Antw. Het waere seer stichtelijck, dat sulcx soude gheschieden. Ende men sal trachten de Diaconen daer toe te beweghen, ende indien sij het begeeren, hunlieden een formulier bewerpen, tot de saecke dienstich.

8. Wanneer daer eenighe sijn in de ampten van Ouderlinckschap ende Diaconschap, die om redenen wille seer

---

1) Zie Noot 1) op de vorige blads. 2) des gewonen kerkeraads.

Digitized by Google

begeerich sijn om onslaeghen te sijn: of men niet en sal moghen die ontslaen sonder haere redenen nauwe te ondersoecken?

Antw. Men sal dit laeten berusten bij de discretie der Gem^te^ van Londen.

Of eenighe der Gem^ten^ in kerckelijcke saecken ghemo- 9.
lesteert sijnde, niet behoorlijck en sij, dat de reste van de Gem^ten^ de becommerde Gem^te^ souden bijstaen met raedt ende middelen?

Andw. Dat sulcx wel voeghelijck ende behoorlijck is, insonderheyt in 't stuck van onderlinghen raedt; doch belangende het stuck van de oncosten, sal men sich met de particuliere Gem^ten^ eerst beraeden.

Of het niet raedtsaem en waere, eenen Predicant hier 10.
te lande te deputeren, die correspondentie hielde met eenighen aensienlijcken Predicant over Zee, om also van daer te vernemen wat aldaer passeert in den staet van de Kercke etc.?

Antw. Men laet dit berusten bij den kerckenraed alhier.

Wat men doen sal met openbaere sonden, dat is, 11.
sulcke die meriteren openbaere schultbekentenisse, ende nu door lanckheyt van tijde in verghetelheyt sijn gheraeckt?

Antw. Indien de persoonen, die sulcx begaen hebben, voorghestelt sijn, so en sal men hen niet toelaeten sonder openbaere schultbekenninghe te doen. So niet, sal den kerckenraed daerin moghen dispenseren, ten aensien van de verouderinghe van de saecke.

Of 't niet raedsaem en is, dat een yeghelijcke Gem^te^ sich 12.
sal versorghen van eenen goeden schoolmeester?

Andw. Gevonden niet alleen raedtsaem, maer oock noodich op 't hooghste; insonderheyt daer de Gem^ten^ met middelen sijn voorsien. Ende alwaer geen middelen en sijn, sal men arbeyden datter middelen moghen gevonden sijn tot een so treffelijcke saecke.

Of een persoon, eertijts begaen hebbende een open- 13.

Digitized by Google

baere sonde in dese Gem^te^, alwaer hij ten Avondmael des Heeren geghaen heeft; doch naerderhandt bevonden sijnde, dat hij geen lidmaet en was van dese kercke, maer van de Fransche, sijn schuldt bij de Fransche bekendt heeft, mach toeghelaeten sijn sonder voorder satisfactie, met attestatie ofte als passant?

Andw. De vergaederinghe, gelet hebbende op het rappoort van de boetveerdicheyt des persoons ende van sijne stichtelijcke conversatie, mitsgaeders dat hij hem in die Gem^te^ heeft versoent, waervan hij een lidtmaet was, ende niet billick achtende, dat voor een sonde dobbele of tweederley satisfactie soude gheschieden, — hebben goedtgevonden, dat hij toeghelaeten worde.

14. Of een persoon, die hem absoluyt gesubmitteert heeft in de utspraecke des kerckenraeds, sich mach op 't Colloquium beroepen?

Andw. Sijne absolute submissie thoont dat hij vervallen is van sijn recht van voorder Appel. Maer of sulc Appel sal aenghenomen sijn, sal bestaen bij de discretie des Colloquiums, met consent van den kerckenraedt, daer hij hem gesubmitteert hadde.

5^e^ Sessie, op maendach 20 Aug., voormiddach.

Volgen de Gravamina van de Gem^te^ van Colchester.

Op 't stuck van Appeele.

1. Also de bijeencompsten van de twee naest geleghene kercken op het stuck van Appeelen niet en connen gheschieden sonder merckelijcke oncosten, is de vraghe, van waer die oncosten sullen comen, om de kercken met geen nieuwe lasten te beswaren?

Antw. Indien den appellant alleen wordt bevonden onghelijck te hebben, so is 't reden, dat hij alleen de oncosten sal draeghen. Indien de andere partije (d'welck is den kerckenraedt) alleen het ongelijck heeft, so sa

Digitized by Google

deselvighe alleen de costen draghen. Indien beyde sijden onghelijck hebben, sullen beyde in de oncosten vallen; alles nae discretie van de rechters, dat is: de gedeputeerden van de twee kercken.

Of het mach met stichtinghe bestaen, dat de gedeputeerde rechters, geduerende het proces van Appeele, ordinarie alliance ofte entrecours houden met den appellant, daer nochtans den betrocken kerckenraedt (om weyren van suspicie) haer van sodanighe alliancie onthout met deselve gedeputeerde? 2.

Antw. Naer dat de rechters eens gedeputeert sijn ende de appellatie gheaccepteert, sullen sij gehouden sijn alle familiare allianciën te vermijden, om suspicie te weyren.

Of de gedeputeerde rechters mogen de betrockene partije (weesende altoos in deesen gevalle den kerckenraedt van de Gem^te) weygeren te laten volghen copije van die poincten harer beschuldinghe, daer van versocht sijnde? 3.

Antw. Wanneer den appellant niet schriftelijck, maer bij monde de saecken van beschuldinghe vooren stelt, so staet het in de vrijheyt van de rechters, schriftelijcke acte ofte copye te weygheren, ende dat om te mijden langhe schriftelijcke procedure. Doch in stede van een copye, moeten de gedeputeerden tot meermaels toe de poincten der beschuldinghe den kerckenraedt voorlesen.

Of de rechters moghen de betrockene partije weygheren haere schriftelijcke verandtwoordinghe te ontfanghen, daer in sij cortelijck ende duydelijck haere meyninghe utdrucken? 4.

Antw. Indien dat de rechters sullen mercken, de intentie des kerckenraedts te wesen een langduerende proces te maecken door sulcke presentatie van haer gheschrifte, so sal het in de vrijheyt staen het selve te weygeren. Maer indien dat se sulcx leveren ut oorsaecke van haere swacheyt van memorie ofte utspraeke, so en sullen sij 't niet mogen weygheren.

Digitized by Google

5. Of de rechters moghen de acten van den handel verduysteren, sonder consent van weder sijden?

Antw. Bij aldien dat in d' een oft d' ander partije een voornemen is om te appelleren, so en moghen sij de acten niet verduysteren; doch indien dat se hen beyde absolutelijck hebben gesubmitteert, waer door het appel is utgheslooten ende den vrede getroffen, hebben sij de vrijheyt om de acten te vernietighen, om swaricheydt te verhoeden.

6. Of de rechters in den cours der judicature moghen voorbij gaen het respect tot de reputatie van den actuëlen Dienaer, die in de verhandelde saecke directelijck is vervanghen?

Antw. Indien sij vinden dat de reputatie des Dienaers in den handel vervanghen ende begrepen wort, so en moghen sij geensins voorbij gaen het respect van sijne reputatie, maer de ooghe daer op hebben, so veel de gerechticheyt lijdet.

De 6e Sessie, maendach naemiddach.

7. Of in de trappen der discipline eenich onderscheydt sij tusschen den persoon van een Dienaer ende een ordinaer lidmaet, so dat den behoorlijcken cours, die over den lidmaet wort ghehouden, soude moeten over den Dienaer verslapt worden?

Antw. De Broederen hebben gheoordeelt:

1. Dat de sonde also groot is in eenen Dienaer, als in een ordinaer lidmaet; jae, oock wel grooter, ten aensien van de weerdicheyt van sijn ampt.

2. Dat se also wel onderworpen staen onder de discipline ende kercken-straffe als andere lidmaten.

3. Maer so veel aenlanght de executie ofte uitvoeringhe van die trappen der discipline, ghevoelen de Broederen, dat men met een Dienaer behoort te procederen met meerder voorsichticheyt ende maticheydt ofte verdraeghsaemheyt, so veel de straffe selve aengaet, ende de plaetse, maniere ende tijt, dan met een ordinaer lidmaet, hetwelcke waerschijnichlijck can afghenomen worden ut de

Digitized by Google

historie van Aäron, Num. 12, die niet en wiert ghestraft als Mirjam, ende ut I Reg. 2 : 26, daer Salomon Abjathar verschoont, omdat hij de Arcke des Heeren ghedraghen hadde, ende ut het Nationael Synode van Dordt Artic. 99, daer de Ouderlinghen ende Diaconen met afstellinghe van haren dienst, de Dienaren alleen met opschorssinghe worden ghestraft.

Of een acte van trouweloosheyt (ofte belofte breken in een saecke van hoogher nature), onvermijdelijck naesleypende swaren huystwist, kerckelijcke onruste ende nadeel van de reputatie des Dienaers, niet en sij te rekenen onder de gheleden [1]) ofte de bedeylinghe van quaet leven, om welckers wille men mach tot suspensie procederen? So niet, is de vraeghe onder welcke bedeylinghe van de sonde dat het sorteert. 8.

Antw. De vergaederinghe oordeelt, dat sulck een stuck te rekenen sij onder de actuële sonden ende particuliere vergrijpinghen, die niet te min weerdich is van swaere straffe, bij aldien dat deghene die de belofte breeckt, te voren wiste ofte dencken conde dat dusdanighe inconveniënten daer ut te volghen stonden, maer met een lichter censure mach passeeren, indien den overtreder niet en heeft ghesien op de naevolghende swaericheden.

Hier hebben de Broederen ter handt genomen het 5e gravamen van de Gemte van Londen, om een wech te maecken tot de decisie van het 9e gravamen van Colchester.

Hoe verre sich streckt de authoriteyt der Ouderlinghen in de kerckelijcke censuren? 5e Gravamen van Londen.

Is geresolveert: dat de Ouderlinghen hebben autoriteyt

1°. Om kennisse te nemen van de sonden der overtreders;

2°. Om hen daer over te vermaenen;

---

1) d. i. artikelen.

Digitized by Google

3°. In 't oordeelen van deselve sonden ende sondaeren met den Dienaer des Woords; maer niet om yemant te suspendeeren van het Avondmael sonder den Dienaer; gelijck den Dienaer geen macht en heeft yemant te suspendeeren sonder de Ouderlinghen.

Colloq. XI, p. 119. num. 5. Ende wat aenlanght de acte des Colloq., 1609, op 't 5e vraechstuck van Norwich, alwaer besloten was dat de Ouderlinghen mochten yemant suspenderen sonder des Dienaers bijwesen, in cas van sijne noodtwendighe absentie, heeft de vergaederinghe besloten, dat, om te voorcomen de swaricheyt, die de kerckenraedt soude moghen onderworpen sijn, door degene, die hen soude willen beclaghen in 't Geestelijck Hof, als ghesuspendeert wesende door de Ouderlinghen, sonder tegenwoordicheyt des Dienaers, die ghemelde acte soude gerevideert ende verandert wor-
Revis. ond. fo. 47. den, also voorseydt is.

Hier op is een vraghe gheresen: Wat remedie de Dienaer sal hebben teghen eenen lasteraer ofte anderen wreveligheu mensche, indien de Ouderlinghen geen macht en hebben om denselven te suspenderen sonder den Dienaer?

Antw. Den Dienaer, hem selven onderwerpende het oordeel der Ouderlinghen, ende onschuldich bevonden sijnde in 't poinct van den laster ofte achterclap, so oordeelen de Broederen des Colloq., dat hij staet in qualiteyt van eenen vrijen ende onpartijdighen persoon, ende mach de Ouderlinghen assisteren in de suspensie van den overtreder.

9. Of een kerckenraedt geen autoriteyt en heeft te suspenderen van den Avontmaele eenen proponeerenden Dienaer, in een saecke, die betreft ende waer aen cleeft de eere des actuëlen Dienaers ende de teghenwoordighe ruste der kercke, daer de ghelegentheydt niet toe en laet sick met de naest gheleghen kercke te beraeden, ende niet voeghlijck is dat de Dienaer bij de suspensie tegenwoordich sij, also hem de saecke betreft?

Digitized by Google

Antw. Achtervolgende het voorgaende besluyt, indien door den kerckenraedt worden verstaen de Ouderlinghen alleen, sonder den Dienaer (alsoo 't gravamen schijndt te verstaen), so oordeelen de Broederen, dat se alleen sulcke maght niet en hebben sonder bijwesen des Dienaers, in wiens handen oorspronckelijck de sleutelen betrouwt sijn. Maer tot remedie, als de sake des Dienaers eere betreft, so sullen sij als vooren van sijne (saecke) eerst oordeelen, ende hem onschuldich vindende, mach hij als een onpartijdich persoon presideren in de acte van suspensie, mits hem selven eerst verclaert hebbende vrij te wesen van alle inwendich ranceur.

De 10de vraghe is verstelt tot de particuliere vraech- 10.
stucken ende ghevallen der conscientie.

Of in een saecke, die men bekent suspensie weerdich, den 11.
kerckenraedt ghehouden is, den overtreder toe te laeten op sijn eyghen beproevinghe? [1]) Indien jae, so is de vraghe: Dz 7e Sessie, dynsdach 21 Aug, nae den middach.

1°. Hoe dat men sal de erghernisse weyren ende de conscientiën stillen?

2°. In wat dinghen den kerckenraedt mocht suspensie ghebruycken?

Andw. Is geresolveert: dat den kerckenraedt mach vrij procederen tot suspensie, niet gehouden sijnde hem te laeten ghaen op sijn beproevinghe. Niet te min. het staet oock in haere vrijheit, om eenich veerder insicht, die sij souden moghen hebben, de suspensie te respyteren. [2])

Of het niet behoorlijck en sij, in 't opsluyten van een 12.
controversie van appeele, daer men de partije in schuldt vindt, dat deselve partije sijn schuldt soude bekennen voor deghene, die eerst ende voornamelijck ghequetst sijn gheweest, 't sij als ghetuyghen, ofte als principalen? Ten minsten of het niet behoorlijck en sij, dat sijne schuldbekentenisse hen aengedient worde?

---

1) bevinding (zie bl. 263. 3.) 2) uit te stellen.

Digitized by Google

Andw. Nademael den appellant procedeert niet teghen eenighe particuliere, die daer moghen ghequetst sijn, maer teghen den kerckenraedt, so oordeelen de Broederen, dat de gedeputeerde rechters niet schuldich en sijn de saecke van schultbekenninghe voorder te brenghen, dan tusschen de schuldighe partije ende den kerckenraedt.

Ondertusschen achten niet ongheraden, indien dat den kerckenraet eenighe persoonen bekent sijn, die gequetst waeren, dat denselven voor den kerckenraet de ghemelde schultbekentenisse aenghedient worden.

13. Alsoo de appeelen der ongheruste lidtmaten teghen haere kerckenraeden ende de judicaturen daer op volghende somwijlen staen mede te brenghen merckelijke inconveniënten, ende met naemen, dat de saken in questie souden geraeken, ut menschelijcke passiën ende vooroordeelen gedreven te worden, tot grooten onheyl ende nadeel van de Gem^te^ ende miscontentement van d' een of d' andere sijde, waerdoor de medecijne dickmael erger soude worden dan de sieckte, — is de vraeghe:

Of het niet raedtsaem ende noodich sij, tot voorcominghe van meerder ongerustheyt in 't toecomende, dat in dese Eerw. vergaederinghe souden beraemt worden eenighe generale regulen ofte directie bij forme van limitatiën, nae dewelcke de gedeputeerde rechters sullen hebben te schicken in dusdanighe gevallen, om te vermijden al sulcke erreuren, die daer souden moghen ontstaen door het misnemen, 't sij van de rechte fonteynen der judicaturen, ofte van de maniere der selver; behoudens altoos de vrijheyt van deselve rechters in 't overweghen van de particuliere ommestandicheden, daermede de voorvallende saeken becleedt worden, nae conscientie ende discretie?

8e Sessie, op woensdach 22 Aug. voormiddach.

Resolutie: De vergaederinghe, hier op ghelet hebbende, acht het onnoodich dusdaenighe limitatiën ofte regulen te stellen:

Digitized by Google

Omdat wij alreede genoechsame limitatiën hebben: 1.

1. 't Woord Godes;

2. De synodale besluyten;

3. Het beleydt der conscientiën, ende

4. Het respect van de eere ende stichtinghe van de betrockene kercken, so veel als de gerechticheyt lijden can.

Omdat sulcx in andere kercken niet ghebruyckelijck en 2.
is, noch yet daer van in Synoden bepaelt.

Om de vreese, die men heeft, dat de autoriteyt van 3.
de rechters al te nauwe bepaelt ende ingecort soude worden.

Omdat den appellant ofte betrockene partije mochte 4.
een misnoeghen hebben, indien hun dochte dat de rechters niet en hadden ghehandelt achtervolgende die limitatiën.

Dat geen regulen connen bedacht sijn, die het alles 5.
bequamelijck souden connen vervanghen.

Ende also de Broederen hier in swaricheden vinden, om in dese saecke te determineren, so hebben de Broederen 't selve ghereëert [1]) tot den Nationalen Synodum.

Gravamina van Norwich.

Wat men doen sal met een lidmaet, die: 1.

1. Ongehoorsaem is in 't weygheren van sijne antwoorde?

2. Sijne belofte breeckt aengaende sijne kerckelijcke submissie?

3. De discipline ende de regeeringhe der kercke vermetelijck tegenspreeckt, segghende: „Bewijst mij dat uwe discipline is conform Godes Woord ende de wetten des landts, ende ick sal se aennemen?"

Andw. Men sal den soodaenighen van den H. Avondmaele suspenderen, als een verstoorder van de ordeninghe ende ruste der kercke, door wiens schadelijck exempel andere dierghelijcke stoutheyt mochten begaen.

---

1) gerenvoyeerd.

Digitized by Google

2. Wanneer eenen Ouderlingh betrocken ofte beswaert wordt over 't ghene dat hij ghedaen heeft ut cracht van sijn ampt, of den kerckenraedt niet en behoort denselven te helpen ende ut te draeghen[1]) in sijne becommeringhe?

Antw. Het is gantsch behoorlijck, overmits dat den gront sijnes commers is een saecke, die hij amptshalven ende in sijne plaetse gedaen heeft. Doch indien hij daer in eenighe menschelijcke swackheden en mochte vermenght hebben, de judicature sal rusten bij den kerckenraedt. Maer niet te min is 't behoorlick dat men hem assistere.

3. Of yemandt, vercoren tot het ampt van eenen Ouderlingh, bequaem is te dienen, die hem formaliseert teghen de orden der kercke,

1. hemselven ordinarelijck doen ter tijt van 't ghehoor des H. Woordts absenterende; ende noch maintenerende, dat hij ende andere vrijheit hebben om te commen of niet?

2. die de openbaere schultbekenninghe tegenspreeckt ende de authoriteyt des kerckenraedts vercleynt?

Andw. In geenderley wijse can hij bequaem geacht worden om het ampt eens Ouderlincx te bedienen, om de redenen te vooren verhaelt.

Yarmouth. Als den Ouderlingh van Yarmouth van weghe die Gemte in den Colloquio gepresenteert heeft eenen brief, inhoudende een dankbaere erkentenisse van den liberaelen bijstant, die sij van de Broederen van Londen genoten hebben de dry voorleeden jaeren, een verclaeringhe van haere geduerighe onvermogentheyt, ende een begeerte van continuatie des ghemelden onderstants door tusschenspreken van het Colloquium, so is 't dat de vergaederinghe, op de saecke gelet hebbende, besloten heeft dat D. Jo-
(ond. fo. 44, 45.) annes Elisonius ende D. Jonas Proostius souden den kerckenraedt van Londen de saecke voordraeghen, 'twelck gheschiedt is op den 19 deser.

---

1) vrijwaren (zie Kil. *wtdraeghen schaedeloos*, indemnem reddere).

Digitized by Google

De Broederen der Gem^te van Sandwich ende Yarmouth geen gravamina hebbende, is men voortghetreden tot

De particuliere Questiën.

Of ymant van den dienst [1]) soude moghen ut eenich mis- 1.
noeghen hem absenteren van de particuliere vergaederinghe?

Andw. Neen hij, maer behoort ontboden te sijn, ende sijne redenen hem afghevraecht, ende die niet suffisant bevonden wesende, behoort gecensureert te wesen als een versaecker der vergaederinghe ende een quaet exempel gevende voor andere.

Of een lidmaet, geweken sijnde tot het Pausdom ende 2.
voorgestelt voor de eerste reyse, sulcx genoech sij om God ende de Gem^te te voldoen, sonder voort te treden tot de afsnijdinghe?

Andw. De vergaederinghe, vernomen hebbende, dat hij, beneven sijnen ergerlijcken afval, sich vermetet ooc de Christelijcke Vorsten van de Gereformeerde Kercke te lasteren, vinden voor noodich dat men procedere tot de andere trappen, die daer strecken tot den ban ende volcomene afsnijdinghe, op dat anderen mogen vreesen, achtervolgende de synodale besluyten ende de formulieren in de Overzeesche kercken gebruyckelijck.

Of ymant, 't sij Dienaer of lidmaet, vermaent sijnde 3.
bij den kerckenraedt, de vrijheyt behoudt om ter tafel des Heeren te ghaen op sijn eyghen beproevinghe? Indien jae, so is de vraeghe: hoe dat men sal verstaen de woorden Christi: „Laet uwe gave bij den altaer"? Matth. 5 : 23.

Andw. Dat sulcken lidmaet, vermaent sijnde, maer noch niet datelijck gesuspendeert, de vrijheit behoudt ten aensien des uterlijcken dwanckx des kerckenraedts; maer

---

1) Predikant of Ouderling.

Digitized by Google

geenssins ten aensien van sijne conscientie, die gebonden staet door 't Woort Gods in de gemelde passagie.

Ende al waer 't, schoon dat hij sich roemde, dat hij in sijne conscientie vrij staet te comen, so en is hij daerom niet te naerder, [1]) dewijle het kennelijck is, dat de conscientiën der menschen dickmaels worden vervoert ende oock slaepen in sorgheloose eygendunckentheyt.

4. Hoe men handelen sal met een lidmaet, die eenen laster beghaen hebbende, niet en wil ter consistorie verschijnen, gedaghvaert sijnde, noch eenighen wech van versoeninghe ingaen, maer hemselven onversoendt met de Engelschen ten Avondmael begeeft, door ooghluyckinghe van de officialen?

Andw. Dewijle de Broederen der vergaederinghe verstaen hebben, dat de kercken van Londen ende Colchester een bezegelde ordere hebben van den Bisschop van Londen, waerin dat een treffelijcke remedie wort vergunt tegen dusdaenighe wederspoorighe lidmaeten, so is goedtgevonden, dat deselve Gem^ten^, eerst vercrijghende de confirmatie van haere voornoemde ordre bij den nieuwen Bisschop, souden de cracht van deselve in 't werck stellen teghen de ongehoorighe.

De 9e Sessie, 22 Aug.

5. Of een stichtelijcke oeffeninghe eenigher welgeneghen lidmaten, die Godes Woordt ondersoecken, gedaen wesende in een huys of in de kercke met approbatie, bij wesen ende beleydt des Dienaers der plaetse, in stilheyt ende eerbiedinghe, soude connen getrocken worden ofte gheacht in qualiteyt van een conventyckel ofte een onwettelijcke vergaederinghe?

Andw. Naedemael in de wetten des lands door conventyckelen verstaen worden die ongheorlofde t'samencomsten der Papisten ofte Brownisten, daer door sy te kennen gheven een open afkeericheyt van de leere ofte

---

1) nader.

Digitized by Google

kerck-ordeninghe der Gem^ten van Engelandt, of eenighe andere sluypholen, die eenighe malcontenten ende boose ondersaten moghen soecken, om eenighe periculeuse raedtslaghen te smeden tegens de ruste des Landts ofte der Kercke, so oordeelen de Broederen, datter gantsch geen vreese en is te hebben, dat de christelijcke vergaederinghen, in de vrage beschreven, souden ymmermeer getrocken wesen tot het aensien van een conventyckel, insonderheyt alwaer die gedaen worden op den H. Sabbath ende in de kercke ofte consistorie; nademael de eynden so godsaelich sijn, henselven te vervoorderen tot een meerder maete van kennisse in den Woorde, om te beter te mogen de predicatiën verstaen, haere familiën onderwijsen, ende haer selven conformeeren tot haere plichten; nademael oock de oeffeninghen prijselijck in haerselven sijn, oock gestuyrt ende beleydt worden door den Dienaer der plaetse.

Jae selfs de Broederen, aenmerckende het groot profyt ende heyl, 'twelck ten allen tijde gheresen is door dusdaenighe ordentlijcke ende wel beleyde oeffeninghen in de Gem^te van Londen hier vóór tijden, ende oock in de Gem^ten van Norwich, Sandwich, Cantelberghe ende Colchester, waerdoor vele treffelijcke mannen sijn ghequeeckt, van de welcke sommighe gebruyckt geweest sijn in de bedieninghe des Woordts, beyde hier te lande ende elders, met groote stichtinghe, — houden 't voor gantsch behoorlijck, dat men door alle middelen een couragie ende aenmoediginghe soude geven die lidmaeten, die also wel ghesint sijn ende geneghen om dus haeren tijt te besteden, dewijle dat alle Christenen schuldich sijn met Moses te wenschen: woude God, dat alle het volck propheteerde. (ond. Coll. XX. p. 89. art. 34.) Num. 11 : 29.

6. Of een Dienaer des Woords gehouden sij de kercke te dienen met vercortinghe van sijne middelen, bij gebreke van behoorlijck onderhoudt?

Ende wanneer hem een wettelijcke beroepinghe toecomt,

Digitized by Google

of de kercke niet schuldich is hem te ontslaen, bij aldien sij niet machtich en is hem met de behoorlijcke gagie te voorsien, waer door hij soude moghen sijnen last eerlijck onderhouden?

Andw. De vergaederinghe, in de vreese des Heeren op dit gewichtich poinct gelet hebbende, heeft geresolveert als volght:

Revis. ond. fo. 47. 6. 54.

Alhoewel dat de Heere wil dat yeder Christen soude steunen op sijne providentie, die oock versorgt de vogelen des Hemels; dat hij oock hemselven den Dienaeren tot een portie gegheven heeft; dat oock in tijden van cruys ende vervolginghe de Dienaeren gehouden sijn sich te schicken nae den staet der kercken, — nochtans, wanneer de goede Godt sijne Gem^te^ aansiet met sijne gunstighe ooghen, in 't stuck van vrede ende voorspoedt, met de aenclevende segheninghen, so moeten altoos gelden de

I Tim. 5 : 18. utgedruckte woorden des H. Geestes: „Den dorschenden

I Cor. 9. osse en sult ghij den muyl niet toebinden." „Die den altaer dient, die sal daer van leven; die eene cudde weydet, die eet van de melck; ende niemandt en gaet ten strijde op sijn eyghen besoldinghe"; boven al dat utgedruckt gebodt, Gal. 6 : 6, 7: „Wie onderwesen wordt in den Woorde, die deyle· allerley goedt den ghenen die hem onderwijst." „Allerley goet", seght de Apostel: alles wat dient tot noodtruft, vermaeck ende eerbaerheydt; dit heeft God selve ghedaen in 't Joodsche priesterdom, versorghende de Leviten met sulcke een heerlijcke portie van onderhoudt, opdat se onbelemmert Godt mochten dienen. Sij hadden in het cleyn Landt van Israël 48 bemuerde steden, met het schoon gedeelte van landt, elcke stadt toebehoorende; voort de thienden ende eerstelinghen van alle vruchten; de eerstgeborene van menschen ende vee; alle vrijwillighe beloften ende offerhanden, mitsgaeders den sickel, die drymael t' sjaers betaelt wierdt van alle de gene, die tot de feesten

Digitized by Google

opquaemen. Alle 'twelck beliep tot een milde portie van onderhoudinghe. Ende dewijle dat de bedieninghe van 't Evangelium verre te boven gaet de bedieninghe der Wet, so is 't oock gantsch billick, dat de Dienaren Gods souden oock mildelijck versorght worden, achtervolghende de voorverhaelde Schriften, niet alleen tot noodt, maer tot eerbaerheyt (giericheyt ende prodigaliteyt utgesloten), overmits 't ghene dat den Dienaeren gegheven wordt, is ten goede van den volcke, namelijck, opdat onder hen moghen blijven de ghetuygenissen van Godes ghenaeden-verbondt in Christo ende de onderpanden des eeuwighen levens; ende dat oock die schatten, die de Dienaren den volcke toebrenghen, veel utnemender sijn, dan 'tgene dat sij ontfanghen: derhalven oordeelen de Broederen, dat het strijdt tegen de Schrifture ende alle reden, dat eenich Dienaer in dese gestaltenisse ende gelegentheyt der kercken soude de kercken dienen met vercortinge van sijn eyghen middelen, 't sij rente ofte principael. Jae, houden 't veel meer behoorlijck, achtervolgende de gelijckmaticheyt der voornoemder passagiën, wanneer eenen Dienaer hemselven verarmt heeft in den dienst der kercke, verteyrende sijne middelen, bij gebreck van behoorlijck onderhoudt, — dat hem gedaen worde een rechtveerdighe vergeldinghe, in forme van restitutie. Insonderheyt, indien hij ut de voorgaende oorsaecken in schulden is vervallen, waerdoor een onvermijdelijcke oneere op den dienst moet rusten, — tot dat denselven steen afgewentelt worde. Ende wat aenlanght een wettelijcke beroepinghe voorvallende: de Broederen oordeelen mede, dat de kercke (in gevalle als voren) schuldich staet sodaenighen Dienaer te ontslaen, met advijs van de twee naestgeleghen kercken, die wij houden van gelijcker weerde als een Classis, naevolgende het Synode van Middelborgh, 1581.

II Cor. 8.

Syn. Midd. Art. X. van de diensten.

Dese resolutie hebben de Broederen des Colloquij goedt gevonden dus wat te verbreyden, om voor God ende de

Digitized by Google

nacomelinghen te laeten blijcken het groot verdriet ende mishagen, 'twelck sij hebben in de onghevoelentheyt ende onbekensaemheydt [1]) der particuliere kercken in desen deele, bij dewelcke geen redenen meer en connen gelden; — ende also door dese betuyginghe haer eyghen siele te claeren ende te lossen van de schuldt der sonden, ende van allen onheyl ende swaericheden, die nae desen in de Kercke souden moghen ontstaen, ut oorsaecke van die overgroote vercrompentheydt der stipendiën.

Sessie 10, donderdach den 23 Aug, naemiddach.

Caerle van Stavele, voor de Broederen verschenen, claeght dat hij over veertien jaeren van Franchoys van den Broecke beschuldicht wierdt, dat hij hadde D. Leonardum Moyaert vergeven, ende dat de kercke van Londen hem belooft hadde vijf schellingen de weecke, so langhe als hij leven soude, voor den dienst, die hij die Gemeynte gedaen hadde in tijt van de peste.

Op het tweede poinct is hem voorgelesen ende gethoont een quitancie, onder sijn eyghen handt, daer mede hij de kercke heeft ontslaeghen van allerley pretensiën ofte actiën, die hij hadde connen doen; daer mede hij sich behoorde tevreden te houden, sonder eenige meerder clachte te formeren. Is derhalve bestraft gheweest van sijnen onbehoorlijcken handel.

Op het eerste is hem voorgehouden, dat sijn saecke tegen Franchoys van den Broecke heeft geëyndicht geweest voor den Colloquio in 't jaer 1609. Ende bij aldien dat hij conde bewijsen, dat den voornoemden Franchoys yet tot sijnen nadeele hadde ghesprooken sedert dien tijt, so was sijnen plicht voor den kerckenraedt sijn beclach te doen ende niet den Colloquio moeijelijck te vallen. Ende nademael dat hij sulcx niet en can segghen, so is hij bestraft over sijnen krakeelicheyt, dat hij so veel jaeren

1) ondankbaarheid, onerkentelijkheid.

Digitized by Google

ten avondmaele met sijnen broeder geghaen sijnde, nu den Colloquio moeijelijck valt met een oude clachte, over veertien jaeren gesleten.

Wat men doen sal met een vrouwpersoon, die een heylloos leven gheleydt heeft van over vele jaeren, ende daer over voor den kerckenraedt schuldt bekent, niet te min weder vervallen is, ende nu begeert met de kercke versoendt te wesen, al waer 't met openbaere schultbekenninghe?

Andw. Alhoewel men den boetveerdigen sondaer nimmermeer en moet verstooten, nochtans ten aensien van de continuatie ende vervallinghe in de sonde, waer door in twijffel wordt geroepen de oprechticheyt van haere bekeeringhe, so is het voeghelijc, dat den kerckenraedt op haere bekeeringhe rijpelijc lette, ende des te langhsaemelijcker tot het aennemen voortvaere, achtervolgende het besluyt Colloq. 1609, vraechstuck 9, p. 120.

D. Joh. Regius ende Mr Samuël de Visscher hebben (boven fo. 41. b.) den Colloquio rappoort ghedaen van de gonste ende mildicheyt des kerckenraeds van Londen tot de Gemte van Yarmouth, namelijck dat sij, overlegghende de noodsaekelijckheyt van de continuatie van de Gemte aldaer ende het peryckel van de vervallinge der selver, de stichtelijcheyt van den persoon van Mr Engel, de swaricheyt van de tijden door de doode neyringhe, — hebben geconsenteert haere gewoonlijcke liberaelheyt van 16 ponden 's jaers te augmenteeren tot 20 ponden, op conditie, dat die van Yarmouth souden opbrengen de gewoonlijcke summe van 22 pondt, tot onderhoud haeres Dienaers.

Dat ooc een brief sal geschreven worden aen eenighe zeesteden in Hollandt van wegen deses Synodi, om van daer te verwerven eenich jaerlijcx stipendium tot het onderhouden van den Dienaer te Yarmouth. Ende is D. Joh. Regio belast den brief te formeeren, luydende aldus:

Digitized by Google

„Eerweyrde, Wijse ende Seer Voorsienighe Heeren.

„Also den Synodo der Nederduytscher Gem^ten, versamelt binnen Londen, den 15 Aug. verthoont wierdt, bij forme van supplicatie, den swacken staet der Nederduytscher Gem^te van Yarmouth in Engelandt, welcke stat is een seer bequaeme haven, insonderheyt voor de visschers van Hollandt ende Zeelandt, die, aldaer comende om haer te ververschen ende haere netten te drooghen ende te vermaecken, ooc nae der siele gespijset worden met de predicatie van Godes Woordt, ende tot haeren grooten troost ontfangen in 't H. Avondmael de seghelen ende panden van de verghevinghe haerer sonden, die misschien (so dese heylige oeffeningen quaemen te vervallen) sich mochten begeven tot dronckenschap, tuysscherije [1]) ende andere ongebondentheden, waerdoor groote ergernisse mochte ontstaen onder de ingeborenen van die plaetse; —

„So is 't dat de Synode, — aenmerckende hoe noodich het sij, dat aldaer de Gem^te in eenen goeden staet onderhouden worde, ende hoe stichtelijck de persoon sij, die tegenwoordichlijck de Gem^te aldaer bedient, mitsgaeders de cranckheydt van de Gem^te, die alleen heeft dertich huysgesinden, den ganschen last van onderstant berustende op acht ofte negen huyshouders, — gedacht hebben op eenen bequaemen middel, om die Gem^te aldaer te ondersteunen ende te behouden.

„Ende nademael onse Gem^ten te lande waert [2]) verthoont hebben haere groote beswaeringhe door crancke neeringhe, waerdoor cleyne hope gegeven wordt van yet te connen opbrenghen tot dien eynde; dat oock de Gem^te van Londen, die vele jaeren herwaerts gecontinueert heeft haeren milden bijstant tot de voornoemde kercke, seer vercranckt is

1) dobbelarij. 2) in het binnenland.

Digitized by Google

geworden door groote beswaeringhen, die sij heeft moeten ondergaen;

„Dat eyndelick door het vervallen van die kercke een groot ongemack soude mogen ontstaen voor verscheyden steden in Hollandt ende Zeelandt, die op de visscherije haer geneyren; —

„So hebben de Broederen des Synodi goedtgevonden, U. E. hiervan te verwittighen, ende van weghe der arme Gem^te^ voornoemt U. E. te bidden deselve te willen assisteren door die jaerlijcxsche utreyckinge van uwe mildicheyt, waer door sij soude moghen haeren Dienaer versorghen van een behoorlijck onderhoudt, ende also den onderganck van de Gem^te^ mochte voorcomen worden, hetwelck een werck sal wesen Gode aengenaem ende U.L. oorboorich. [1])

„Hiermede, Eerw., Wijse, Voorsienighe Heeren, bevelen wij U. E. in de beschermínghe Godes, dien wij bidden, U. E. herten met een liefde tot dese vallende Gem^te^ te ontsteken ende U. E. te segenen met allerley voorspoet."

Is oock besloten, dat men van weghe het Colloquium sal den kerckenraedt van Londen bedancken van wegen haere liberaelheyt aen de kercke van Yarmouth, denwelcken last D. Johanni Elisonio ende D. Scribæ is opgheleydt, 'twelck gedaen is den 26 deser.

Dese Acten sijn oversien, gecollationeert ende geapprobeert den 27 Aug. met dese onderteeckeninghen:

Casp. Nierenius, Præses.
Joannes Regius, Assessor.
Jonas Proost, Scriba.
Engel Hallincx Leenaertsoon.
Joannes Elisonius, Ecclesiastes.

---

1) nuttig.

Digitized by Google

XVI. COLLOQUIUM ofte TSAMENGESPRECK der Nederlandscher Gemeynten deses Rijcx, aenghevangen tot Londen den 19. Augusti 1624, door beschrijvinghe van de Gemeente van Norwich.

1e Sessie, donderdach naemiddach.

Naer aenroepen van des Heeren naem, sijn gelesen de brieven van credentie, ende sijn ghedeputeert om op dese vergaederinghe te verschijnen:

Van weghen der Gem^te^ van Norwich, D. Johannes Elisonius, Dienaer des Goddelijcken Woords, ende Jan van den Abeele, Ouderlingh.

Van weghen der Gem^te^ van Londen, Ambrosius Regemorterus, Dienaer des Goddelijcken Woords, ende Joos Godschalck, Ouderlingh.

Van weghen der Gem^te^ van Sandwijts, D. Casparus Nierenius, Dienaer des Goddelijcken Woords, ende Jacques de Bevere, Ouderlinck.

Van weghen der Gem^te^ van Colchester, D. Jonas Proost, Dienaer des Goddelijcken Woords, ende Cristiaen de Bert, Ouderlinck.

Van weghen der Gem^te^ van Yarmouth, Mr Engel Hallinck Lenardsen, Dienaer des Goddelijcken Woords, ende Marcus Vermeersch, Ouderlinck.

Van weghen der Gem^te^ van Maidston, D. Carolus Liebartius, Dienaer des Goddelijcken Woords ende Ouderlinck, ende Abraham van Goorle, Ouderlinck.

Met meeste stemmen sijn vercoren om in dese vergaederinghe te dienen:

Tot Præses, D. Johannes Elisonius.

Tot Assessor, D. Ambrosius Regemorterus.

Tot Scriba, D. Jonas Proost.

Revisie.

(boven fo. 35.) Also op het formulier van examen, 'twelck den Scriba

Digitized by Google

bevolen was te concipiëren, deselve Scriba de vergaederinghe verthoont heeft, dat sodaenich formulier in de Nederlandsche Kercken over Zee niet ghebruyckelijck en is, dat oock sulcx niet en schijnt seer noodich ofte dienstich te wesen, noch voor den examinatoribus, noch voor den examinando, — so is 't dat de geallegeerde redenen bij den Colloquio geapprobeert sijn, ende is besloten, dat men voortaen het gemelde formulier soude laeten berusten.

Ende also hier over een vraghe is geresen: de examinatoribus, ofte hoe men voortaen sick voeghen sal in 't stuck van het examen der studenten, die tot den kerckendienst sullen beroepen worden hier te lande? — is geresolveert: dat het sal berusten bij de vrijheyt der Gem^te^, daer soodaenighe student beroepen wort, aen het classe over Zee, daer hij resideert, te versoecken, dat het gemelde examen door hun aldaer geschiede, ende met behoorlijcke ghetuyghenisse herwaerts over worde verwitticht.

Andersins, indien de kercke begeert, dat het examen alhier geschiede, is besloten: dat ter plaetse daer geenen Dienaer en is, het examen sal gheschieden bij de Dienaeren van de twee naestgelegen kercken. Ende daer eenen Dienaer is, ofte meer, so sal deselve Gemeynte den Dienaer van eenighe naest ghelegene kercke daertoe versoecken, om met denselven ofte denselve het examen te bevoorderen. (onder 82. num. 2.)

Op de Acte van de provisionele deputatie eenigher persoonen tot den Nationalen Synodum, — also D. Joannes Elisonius, Synodi Præses, heeft gheallegeert den staet der Gem^te^ van Norwich, dewelcke blijft onvoorsien van een assistent, om den dienst in absentie waer te nemen, ende daerop ernstelijck versocht, dat in die deputatie eenighe veranderinghe mochte gheschieden, tot verschooninghe sijns persoons, — is geresolveert: — also men niet en vermeent eenighe apparentie van eenen Na- (boven fo. 85. b.)

Digitized by Google

tionalen Synodo, — datter als noch geen sonderlinghe oorsaecke en is om yet in de acte te veranderen.

(boven fo. 14. b.) Aennopende de beurten van prediken gheduerende de vergaederinge des Synodi, is goedtgevonden, dat de voorgaende acte sal staen.[1]) Niet te min sal het georloft sijn, den noodt vereysschende (bij weghe van accommodatie), tot yeders meeste gherief, de beurten somtijts te verwisselen.

2e Sessie, vrijdach voormiddach. (boven fo. 36.) Also op het revideren van 't 2e gravamen van Colchester den Colloquio is voorghehouden het groot onghemack, dat de Gemten lijden door de licentiën ofte indulgentiën van houwelijcken, die bij de officialen van 't geestelijck hof worden vergunt aen de lidtmaeten onser Gemte; mitsgaeders de volveerdicheyt des teghenwoordighen Cantzeliers der Diocese van Londen, om de Gemte daerin te voorderen, — is geresolveert: dat de Gemten van Londen ende Colchester metten eersten 't voorgaende versoeck aen den Cantzelier sullen vernieuwen, om te verwerven confir-

Revis. ond. fo. 54. matie van de ordre des voorleden Bisschops ende eenighe remedie teghen de licences, waertoe bestemt sijn D. Johannes Regius, Mr Joos Godschalck ende D. Jonas Proost.

(boven fo. 38.) Op het 12e gravamen van de Gemte van Londen, aennopende de schoolmeesters, is raedsaem ghevonden, dat men de bijsondere kerckenraden sal aenprijsen de hooghe noodtwendicheit van goede schoolmeesters, ende hun ernstelijck bidden, dat se eenighen goeden wech willen bedencken om middelen te vercrijghen, door aenspreken ende bewegen van eenighe notabele personen ofte andersins.

(boven fo. 39.) Op het 4e gravamen van Colchester, in den laetsten Colloquio, — also de ghedeputeerden van Colchester versocht hebben eenighe verclaeringhe van de voorgaende resolutie, waer door het mochte blijcken, of deselve te verstaen sij van een cort geschrift, ofte van een langhe, —

---

1) van kracht blijven.

Digitized by Google

is geresolveert: dat men in de acte niet en sal veranderen, dewijle deselve claer ghenoech ghestelt is.

Op het 7e gravamen van Colchester, — also deselve gedeputeerden den Colloquio hebben voorgehouden haere bedenckingen, aennopende eenighe Schriftuer-plaetsen, aenghetoghen in de resolutie van Num. 12 ende 1 Reg. 2, versoeckende, dat de gemelde resolutie mochte verandert worden, ofte met beter toegepaste Schriftuer-plaetsen bevesticht, — is geresolveert: dat de Schriften genoemt ghenoeghsaem passen op de resolutie, ende dat men deselve resolutie sal laten berusten, sonder yet te veranderen. (boven fo. 32.)

Op het 5e gravamen van Londen, — also de ghedeputeerden van Colchester den Colloquio haere bedenckinghen hebben voorghehouden aennopende de resolutie van het casseren van een acte des Colloq., 1609, versoeckende over sulcx eenighe revizie, — is geresolveert: dat men de resolutie sal laeten in sijn geheel, sonder veranderinghe, doch deselve bevestighen, met dese twee bijgegevoeghde redenen: 8e Sessie, vrijdach namiddagh. (boven fo 39. b.)

1°. Omdat de sleutelen van kerckentucht den Dienaeren des Woordts toecomen primario, ofte in de eerste plaetse;

2°. Maer den Ouderlinghen alleen secundario, ofte in de tweede plaetse, omdat in de forme van bevestinghe de Ouderlinghen worden genaemt: Mede-hulpers der Dienaren.

Op de 6e particuliere vraghe, aennopende het onderhoudt der Dienaren des Woords, ernstelijck gelet sijnde, is raedsaem gevonden, dat hetselve op het vriendelijckste aen de particuliere kerckenraeden soude voorghehouden, ende de noodtwendicheyt van de resolutie op 't hoogste gherecommandeert worden. (boven fo. 42. b.)

Ende also het Colloquium vermeent, dat verscheyden Dienaren oorsake hebben om suchten onder de becrompentheyt van haer stipendium, in aensien van haeren grooten last; van welcke eenighen vernoodtsaeckt sijn notabele sommen jaerlijcx te verteyren van haere gheërfde

Digitized by Google

ofte behouwede [1]) middelen; anderen, die niet en hebben, versincken in armoede ende cleynmoedicheyt, — is hierover goedt gevonden, dat de particuliere kerckenraeden, om te meer te bewijsen haere hertgrondelijcke mededoogentheyt met haere Dienaren, ende oock om de eerbaerheyt derselver te bejegenen ende te verschoonen, sullen ten minsten eens des jaers aen den Dienaren selve vernemen, wat ghenoeghsaemheyt dat se hebben aen haere toegheleyde stipendiën, ende nae eysch der saecke ende gelegentheyt der kercke daerin voorsien; welcke saecke
Revis. ond. fo. 54. sal metten eersten in swanck geleydt te worden, van het Michaël-mas-quarter [2]) aen beginnende.

4e Sessie, maendach voormiddach.

Volgen de Gravamina van de particuliere Gemeenten.

Norwich. Wat men doen sal met de brieven van excommunicatie, die van de Apparitores van 't geestelijck hof aen den Dienaeren gepresenteert worden; of men die in onse Gem^te^ sal denuntiëren of niet?

Resolutie: Also men bevindt, dat het publiceren van de gemelde excommunicatiën niet en soude connen in onse Gem^ten^ geschieden sonder groote inconveniënten; dat het nochtans billick is, dat van weghen onser gevluchter Gem^ten^ alle behoorlijck respect toegedraegen worde aen de wetten ende vierschaeren des Lands, — is besloten, dat wanneer de gemelde excommunicatiën sullen overgelevert worden, men sal de lidtmaeten, daer in genomineert, voor een kerckenraed ontbieden (gelijck 't tot Sandwich ende Colchester gebruyckelijck is), ende hun ernstelijck vermanen, dat se haeren vrede maecken met het hof, door de spoedighste ende ghevoeghelijckste middelen; de ghene, die sulcx weygheren, sal men van den H. Avondmale suspenderen, als de gene, die door haeren

1) door huwelijk verkregen. 2) het kwartaal van St. Michaelis.

Digitized by Google

moedtwille soecken de ruste ende privilegiën van de Gem^te^ in dangier te brenghen.

Ende also hier over een vraeghe voorgevallen is: wat men doen sal met de lidtmaten, die onder excommunicatie staen, wanneer deselve noch niet en is aen den Dienaer ofte kerckenraedt formelijck gebracht? — is besloten, dat den kerckenraedt sal de kennisse aentrecken van de gelegentheyt der saecke; ende indien het bevonden werdt gefondeert te sijn op ergerlijck leven, ofte twist tusschen partijen, sal men de ergerlijcke personen vermaenen, de twistighe vereenighen, ende de onverbeterlijcke suspendeeren van het H. Avondtmael. Indien het gefondeert is op questie van thienden, ofte betaelinghe aen de Dienaeren des Woords in de parochiën, ofte op noncomparitie, men sal haer voorhouden het gevaer, daer in sij sijn ghedueiende de cracht van de excommunicatie, 't sij door een writ [1]) van *significavit* opgehaelt te worden in de gevanckenisse, ofte onmachtich te blijven van sijne goederen bij testamente te disponeren, incapabel van ordinare Christelijcke begravinghe te ontfanghen, etc. Doch aengaende de suspensie in desen wordt gelaten bij de discretie der kerckenraeden te handelen nae de omstandicheden.

Gravamina van Londen.

1. Of het niet raedtsaem en waere te vernieuwen de deputatie tot den Nationalen Synodum?

Referentie ghemaeckt op de eerste Sessie.

2. Of het niet noodich en is ten minsten alle jaere den Heere te heylighen eenen vast-en-biddagh?

Is geresolveert: so veel aengaet de particuliere vast-en-biddaghen, sal elcke kercke sich daer in schicken nae haere bijsondere gelegentheden, als: van beroep der Dienaren, verkiesinghe der Ouderlinghen, etc. Ende nopende

1) schrift.

Digitized by Google

de generale vast-en-biddaghen, over alle Gem^ten hier te Lande, is geraeden, dat men

1. Acht sal nemen op den hooghdringenden noodt, die men sal vernemen ut het exempel van de kercken over Zee.

2. Dat men met de Fransche Gem^ten daer over sal raedtslaghen aengaende den tijdt; in welcke consultatie sal voeghelijck sijn, dat men keure maecke van eenen bequaemen ledichdach, ende dat men opsicht hebbe, dat dien dach niet en valle omtrent de jaerlijcksche daeghen van de Gem^te van Norwich, in de Meymaendt, ofte van Colchester, in Octobri.

3. Wat men doen sal met de bedaeghde persoonen, die wel eenen goeden ijver hebben, om sich totter Gem^te te begeven, doch onbequaem sijn om voor de Gem^te rekenschap te geven van haer geloove?

Resolutie: Die seer oudt sijn ende onbequaem om te leeren, ende niet langhe geleeft hebben onder de middelen der salicheyt, sal men dry maenden te vooren een cleyn formulier van vraechstucken voorschrijven, om van buyten te leeren. 'Twelck gedaen sijnde ende voor den Dienaer des Woords bekendt sijnde, sullen beyde in den kerckenraedt ende openbaere belijdenisse met weynich afvraeghens verschoont worden, also meest ter stichtinghe sal behooren. Ende aengaende jonghe lieden, ende die ut beschaemtheyt weygheren voor het aengesichte der kercke te verschijnen op de belijdenisse, men sal de loffelijcke ordonnantie der Gem^te om harent wille niet laeten vervallen; doch indien sij begeeren te comen op de belijdenisse, sullen moghen in 't bevraeghen verschoont sijn, nae eysch van haere swackheyt.

4. Wat formulier dat men houden sal in 't doopen der volwassenen?

5e Sessie, maendagh naemiddagh. Resolutie: Dat men sal het ordinair formulier gebruycken, in sommighe formulier-boecken begrepen; doch in de professie des geloofs ghebruycken een breeder forme van afvraeghen, na discretie; ende dat sulcx sal ver-

Digitized by Google

strecken, om tot het Avondmael des Heeren toegelaeten te worden, mits op de belijdenisse aensittende, om haer jaewoordt ende submissie te gheven.

Hoe men handelen sal met eenen Broeder, die den anderen in 't recht betreckt sonder bewilliginghe der consistorie? 5.

Resolutie: Men sal hem ontbieden voor den kerckenraedt, ende so men bemerckt, dat hij sulcx gedaen heeft sonder dringhende noodtsaeckelijckheyt, ut een boetveerdich [1]) ende wraeckgierich opnemen, ofte ut verachtinghe van de autoriteyt des kerckenraedts, men sal hem met vermaeninghe aengaen, als misbruyckt hebbende de wetten des Lands tot wraecke ende wrevel, ende in cas van hertneckicheyt suspendeeren, sonder vreese van te misdoen tegen de Overheyt. Doch indien hij can goede ghewichtighe redenen allegeren, om den kerckenraedt te voldoen, men sal hem in sijn recht laten geworden, doch ernstich aenhouden, dat hij alles in der liefde soude trachten neder te legghen, om de ergernisse te weyren. [2]) Wel verstaende, dat het voorgaende van vermaninghe ende suspensie sal gheschieden ter plaetse daer het practicabel is gheweest.

Wat men doen sal met een persoon, die, een crimineel stuck begaen hebbende, sijn pardoen vercregen heeft, ende daerom weygert schuldtbekentenisse voor de Gem^te^ te doen, seggende: „dat hij, van de hooghe Overheyt vrij gesproken sijnde, heeft genoegh ghedaen?" 6.

Resolutie: Also den misdader tweederley personen representeert, beyde als een lidtmaet der Republieck, ende oock als een lidtmaet der Kercke; dat sijn pardoen hem niet verder en streckt dan ten aensien der Republieck, als een weldaet van indulgentie, om zijn leven te continuëren, 'twelck hij nae 's Landts wetten verbuert hadde;

---

1) vaardig om te *boeten*, in den zin van *straffen* (zie Kiliaen). 2) weeren.

Digitized by Google

maer dat sijn gemelde pardoen hem geensins en streckt tot ontduyckinghe van de kerckelijcke straffe, also hij door sijn schrickelijcke daedt deselve gequest heeft. — Derhalven is besloten: dat men, niet tegenstaende sijn pardoen, met hem sal procederen nae de trappen der discipline, opdat anderen moghen vreesen.

6e Sessie, woensdach voormiddach.

Gravamina van Colchester.

1. Also, ut oorsaecke van de generale crancke neeringhe, die de Gem^ten overal druckt te landewaerts, de oncosten swaerlijck opgebracht werden, dienende tot de reysen nae het Colloquium; dat oock de Gem^ten, daer geen Assistent en is, groot ongherief lijden in de absentie haerer Dienaren op de Colloquiën, — is de vraghe: of het niet gheraeden waere, dat de Gem^te, die de beurte heeft van het beschrijven des Colloquiums, soude een half jaer te vooren aen de particuliere kercken nae haere gravamina vernemen ende deselve mededeylen aen andere kercken; welcke gravamina door de brieven van de meeste kercken geoordeelt sijnde van gewichte te sijn, sal het Colloquium op den ordinaeren tijdt beschreven worden van de drye verloopen jaeren; maer niet gewichtich bevonden door het meerendeel der kercken, sal de beschrijvinghe des Colloquiums verstelt worden tot het naeste jaer ende alsdan in allen ghevalle voortgaen?

Resolutie: Dewijle dat men bevindt dat het Nationale Synode van Embden, ghehouden in 't jaer 1571, onse kercken hier te Lande seer aengepresen hebbe onse Synodale bijeencompsten; dat men ooc bemerckt, dat de Fransche Gem^ten hier te Lande alle twee jaeren haere bijeencomsten houden; dat oock dese bijeencomsten niet alleen en strecken tot verbintenisse van liefde ende eendracht onder de Kercken ende Dienaren, maer datter bequaeme gelegentheyt voorvalt om de Dienaeren des Woords te toetsen ende te beproeven in de gesontheyt

Digitized by Google

van haere leere, ende kennisse te nemen van den wasdom haerder gave, ende oock met eenen te ontfanghen gemeynen onderstant ende beradinghen in alle voorvallende saken; mitsgaders, overmits het utstellen van de Synode apparent is te strecken tot een verslappinghe ende vervolgens tot een finale vervremdinghe, — so is besloten: dat men sal blijven bij het voorgaende besluyt, aengaende de dryjarige bijeencomste; ende opdat sulcx de particuliere kerckenraeden soude worden aengepresen, so soude men liever ordre schaffen, dat de Gem^ten, die claegen van de oncosten, souden moghen van elders onderstandt ontfanghen, ende dat de kercken in der Dienaeren absentie mochten bediendt worden.

Of eenighe Gem^te, ofte ghedeputeerde van een particu- 2.
liere Gem^te, hebbende een misnoeghen in een besluyt van den Colloq., niet en moghe hebben de vrijheyt om haere protestatie te formeeren met haere redenen, die mede in de Acten mochten geregistreert worden?

Resolutie: Nademael sulcke protestatiën ende het registreeren van deselve tendeert tot een open deure, om te ondermijnen alle resolutiën, de kercken in ghevoelen wijder te verdeylen, ende bij den nacomeren een impressie nae te laeten van geduerighe oneenicheyt in de Synodale bijeencomsten, — is besloten, dat men de ghemelde protestatiën niet en sal toelaten.

Gravamen van Sandwich.

Of het niet raedsaem waere de bijeencomsten te prolongeren tot op het 4de jaer?

Andw. Siet de resolutie op 't 1^e gravamen van Colchester.

Gravamen van Yarmouth.

Den Ouderlinck van Yarmouth heeft van wegen der

Digitized by Google

Gem^te^ aldaer voor de vergaederinghe een geschrifte overgelevert, inhoudende een danckbaere erkentenisse van de liberaele bijstant, die sij van de Broederen van Londen dese dry voorleden jaeren genoten hebben; mitsgaeders een ootmoedich vertooch van haere continueelijcke onvermogentheyt, ende een ernstighe begeerte aen het Colloq., dat door hun tusschenspreken de Broederen van Londen souden believen den gemelden ghewoonlijcken onderstant in te volgen, — waer over is geresolveert: Also de gedeputeerden van Norwich, Sandwich ende Colchester verthoont hebben de crancke gelegentheyt van haere Gem^te^, om in desen gevalle de handt ut te reycken, dat men van weghen deser vergaederinghe eenighe sal deputeren, die den kerckenraedt de sake van Yarmouth sal voor-
(onder fo. 51. b.) draeghen, waertoe vercoren sijn D. Præses, D. Scriba ende Marcus Vermeersch.

Particuliere Vraeghstucken.

7^e^ Sessie, woensdagh naemiddach

1. Dewijle de Acten des Colloquiums sijn niet alleen den Dienaren des Woords, maer oock den Ouderlingen als regulen ende richtsnoeren, waer nae sij haere censuren over voorvallende saken behooren af te meten ende te richten in haere kerckelijcke bijeencomsten, — of het niet noodtwendich en sij, dat de Ouderlinghen souden moghen hebben copyën van de Acten voornoemt, als sijnde den bequaemsten middel, om een bescheyden kennisse derselver te crijghen, mits belofte doende van deselve aen geen private personen bekent te maken?

Resolutie: Also in Colloq. 1615 is ongheraeden gevonden, dat men eenighe copyen van de Acten des Colloq. soude communiceren ofte utdeylen, ende dat men bevonden heeft, dat sulck utgheven van copyen aen peryckel is onderworpen, gelijck in sommighe Gem^ten^ gheschiedt is, daer de jaerlijcksche verwisselinghe van diensten om-

Digitized by Google

gaet; dat ooc over Zee yedere kerckenraedt selfs niet en heeft copye van de Classicale Acten, noch oock de leden des kerckenraeds versoecken copyën van consistoriale acte, — so is besloten, dat het gantsch ongeraeden sij de Acten voornoemt den Ouderlingen mede te deelen, bij wijse van copye. Niettegenstaende om haer alle contentement te geven, ter behoorlijcke ende noodtwendighe onderrichtinghe in haere regeringhe, sullen sij moghen de lecturen der selver Acten hebben in de consistoriecamer vóór ofte nae de bijeencomste.

Of den kerckenraedt in een saecke van godslaster of dergelijcke vermach een lidmaet voor den Bisschop aen te claghen, al eer de trappen der discipline over hem ghebruyckt sijn gheweest? 2.

Resolutie: Nademael de sonde van godslaster is onder die roepende sonden, die als een ontstekent vyer behooren met allen ijver ende spoedicheyt gedempt te worden, opdat door het vertraeghen den toorne Gods op de Gem^te^ niet en blijve, ende dat men door ervarentheyt bevindt, dat de Bisschoppen des Lands niet en soecken onse discipline te vercreucken, — so is het in sulcken gevalle geoorlooft de autoriteyt des Bisschops te gebruycken, om te spoedigher dese goddeloosheit te straffen ende den misdaeder te brenghen tot bekeeringhe ende vernederinghe; doch in ordinaere vergrijpinghen sal men de trappen der discipline volghen.

Hoe men handelen sal met die lidtmaeten onser Gem^ten^, die haer van onse vergaederinge vervremden ende haer vervoegen bij de Engelschen in 't doopen van haere kinderen, trouwen etc.? 3.

Andw. Men sal eenighe crachtige redenen bedencken, die men de sulcke met alle vriendelicheyt sal voorhouden in haere huysen, op de ordinaere ommegangen van het Nachtmael ofte andersins, 'twelck sal berusten bij de discretie der kerckenraden.

Digitized by Google

4. Wat men doen sal met degenen, die vertrecken ende groote schulden nalaeten, waerdoor vele goede lieden te cort comen, — of men die op haer versoeck attestatie sal geven?

Resolutie: Indien sij daertoe vervallen sijn door merckelijcke besoeckinghe van Godes handt ende swaeren tegenspoet, 't sij verlies, of langhe siecten, of swaeren last van kinderen etc., so sal den kerckenraedt door alle crachtighe redenen trachten de crediteuren te bewegen tot mededogentheyt, ende afwijcken van haer recht in 't stuck van de attestatie te verhinderen, ende in cas van haere onbeweghelijckheyt, sal de kerckenraedt door brieven aen de Gem^ten over Zee intercedeeren, dat sodanighe op de beproevinghe van haeren wandel souden ten Avondtmaele toegelaten worden; doch indien sij door verquistinghe ende woest leven daertoe geraeckt sijn, ende voornemelijck indien men daerbij merckelijck bedroch sal vinden, men sal de sulcke eerst vermaenen door brieven over haere ergerlijcke sonde, ende belasten eerst haere crediteuren te slichten [1]) door oodtmoedighe brieven; voort haer consent, onder haer handtschrift te geven, dat haer schultbekentenisse mach door een briefken der Gem^te voorgedraeghen worden; ende naederhandt sal men de kercke daer sij wonen van hare gelegentheyt verwittighen ende haere toelatinghe stellen ter discretie nae het bevinden van haeren wandel aldaer.

7^e Sessie, donderdach naemiddagh. 5.

Hoe men handelen sal met eenen die, in actuëlen dienst sijnde, sich vergrepen heeft in openbaere dronckenschap?

Resolutie: Men sal hem schicken nae den generalen regel, voorgeschreven in de Nationale Synoden over Zee, daer gewoonlijcke dronckenschap in Ouderlinghen ende Diaconen met dadelijcke afsettinghe van den dienst gecensureert wordt. Want indien private lidtmaeten over openbaere dronckenschap worden gebracht tot openbaere schult-

1) te vrede te stellen.

Digitized by Google

bekentenisse, so is ooc billich, dat sulcken Ouderlingh ofte Diacon, die twee juweelen verloren heeft, hem van den Heere toebetrouwt, van de eere van sijn ampt, ende de eere van sijnder christelijcke beroepinge, soude oock in beyden gestraft worden. Ende indien gewoonlijcke dronckenschap (dewelcke ooc can privatelijck geschieden) bij het Synode also gecensureert wordt, so is nae propositie openbaere dronckenschap daeronder begrepen; doch aengaende de verswaeringhe ofte verlichtinghe van de trappen der discipline, sulcx sal berusten bij de discretie des kerckenraeds, also sij sullen bevinden te behooren nae de omstandicheden van tijdt, plaetse, persoon, etc.

Indien een lidmaet der Gem^te^ een ongherustheyt [1]) heeft met eenen die geen lidmaet is, ende daernae eens ofte meer ten Avondtmaele is geweest, naederhandt den anderen ooc tot een lidmaet aengenomen wordt; — vraghe: bijaldien den eersten lidtmaet sijne aenclachte doet over den andere op deselve actie, — of den kerckenraedt sulcke clachten mach aennemen of niet? 6.

Andw. Jae; overmits dat sulck een lidmaet sijn recht niet en verliest van hulpe bij den kerckenraedt te versoecken, al heeft hij niet eer gesproken; mitsdien hij niet en conde de remedie gebruycken, tot dat den anderen de discipline onderworpen wierdt; derhalven, also wel in aensien van het redresseren van injurie, als in aensien van de verbitteringhe der gemoederen te weyren, is noodwendich, de gemelde clachte aen te nemen ende te rechten nae bevindt der saecke.

Of men sal aennemen de clachte van een, die geen lidmaet is, tegen een die lidmaet is? 7.

Andw. Jae; overmits dat men schuldich is sorge te dragen over den wandel ende conversatie der lidmaeten, also wel ten aensien van die van buyten, als van binnen

---

1) vrees voor verkeerdheid en daaruit ontstaand bezwaar.

Digitized by Google

der Gem^te, ende dat het ontsegghen van sulcke clachten soude veroorsaecken groote opsprake tegen onse regieringen bij degene die buyten sijn, insonderheyt bij de Natie, onder dewelcke wij wonen; doch sal het staen bij de discretie des kerckenraeds wel te letten op de geloofweerdicheyt der getuyghen, die van sulcken aenclager gebracht worden.

8. Of twee lidtmaeten, in woorden gevallen sijnde (het Nachtmael aenstaende) ende in de consistorie eens verschijnende, vertrecken sonder een eynde te maecken; den aenclaeger op sijn beproevinge ten Avondtmale comende, vraghe: of den aenclagher sijn actie mach in de consistorie vervolghen?

Andw. Het commen van den aenclagher tot het Avondtmael op sijn beproevinghe en verhindert hem niet om sijn actie bij den kerckenraedt te vervolghen, naedemael het wordt gehouden, dat het eyndighen der sake gheschort heeft aen den beclaechden, die sich weygerde het oordeel des kerckenraeds te onderwerpen. Niettemin heeft den aenclaeger gefeylt, dat hij sich niet en heeft met den kerckenraedt beraeden, aleer hij sich ten Avondmael begeven heeft, de controversie ongheëyndicht blijvende.

9. Of in de verkiesinghe het geschiedende, dat de stemmen staken, of het niet en is geoorloft, het verschil bij lote of lotwerpen te eyndighen?

Revis. ond. fo. 54. 61. Andw. Neen; want: 1. Dewijle het lotwerpen in sich heeft een direct opsicht op de immediate providentie Gods, dewelcke sich niet en moet openbaeren nae onsen appetijte, maer gediendt worden door het waernemen van wettelijcke middelen, so soude het wesen een specie van Godt te tempteren, de goede middelen te verlaeten om het lot te werpen. Nu den middel om dit verschil van staeckende stemmen te eyndighen, is dat de meeste voysen des kerckenraeds de sake sullen slechten, ende indien deselve ooc staken, so sal de sijde daer de Dienaer is, overweghen.

Digitized by Google

2. Om datter geen exempel en wordt gevonden in Godes Woordt, daer het lot op sulcke wijse is geworpen, wanneer datter andere middelen waren om het stuck te eyndighen. Want aengaende het lot werpen op de verkiesinghe van Matthias, Act. 1, dat en dient tot deser sake gansch niet, dewijle dat sijn apostolische bedieninghe niet en mochte, noch en conde op eenige andere wijse, noch door geen ander middel, dan door authoriteyt van den Hemel hem opgeleydt wesen, 'twelck door het lot verclaert is geweest.

In dese Sessie hebben de Broederen D. Assessor ende Mr Joos Godschalck, van weghen den Kerckenraedt van Londen, den Colloquio aengediendt, dat se ernstelijc gelet hebbende op den swacken staet van de Gemte van Yarmouth ende op de groote costen, die sij dragen op de reyse naer het Colloquium, hebben toegestemt hare voorgaende contributie van 20 ℔ 's jaers tot de onderhoudinge des Dienaers, voor dese toecomende dry jaeren, op de conditie als in 't voorgaende Colloquium begrepen. (boven fo. 50.)

De Ouderlingen van Maidston hebben den Colloq. voorgehouden den staet van haere Gemte aldaer, dewelcke, wesende in oudheid de derde Gemte hier te Lande, hebbende voor tijden verscheiden Dienaren gehadt, gelegen sijnde in een seer schoone plaetse, ende voorsien van treffelicke privilegiën om haere neeringhen ende ambachten te drijven, nu nochtans apparent is t' eenemale geruïneert te worden, tensij dat se mogen voorsien worden van eenen bequamen Dienaer des Woordts, om haer gedurichlic bij te wesen; versoeckende tot dien eynde de hulpe des Colloquiums. 9e Sessie, vrijdagh voormiddach.

Waerop ernstelick gelet sijnde ende bevonden dat de Gemte so cranck is van middelen, dat se nauwelick 12 ℔ 's jaers tot onderhout van den Dienaer soude connen

Digitized by Google

opbrengen; ende oock verstaen den soberen staet van andere Gem^ten hier te lande, van dewelcke niet en can verwacht worden tot onderstant, — is geresolveert: dat men van wegen des Colloquij sich daerover met de Broe-
(onder fo. 58.) deren des Kerckenraedts van Londen sal beraden, ende met eenen alle vriendelicke hulpe versoecken tot conservatie van de voornoemde Gem^te.

10. Of het niet raedtsaem en ware, dat men de twee Acten van het laetste Parlement, inhoudende van cotsiaeren, [1]) drincken ende spelen, in onse kercken soude aflesen, om also de Gem^ten van die sonde te verschricken?

Andw. Jae, ende men sal tot dien eynde een extract
Revis. ond. fo. 54. uyt die Acten bewerpen, om de Gem^ten mede te deylen.

11. Of men ten Avontmaele sal mogen toelaten degenen, die van Satan beseten sijn, ofte van hem angesocht, ofte daervan een specie hebben?

Andw. Angaende degenen, die uytwendich beseten sijn, die sal men mogen toelaten ter tijt van hare *lucida intervalla*, als sij eenige verlichtinge gevoelen; deghene, die in rasernie ende onsinnicheyt sijn geraect en sijn niet bequaem om haer selven te beproeven ende volgens niet toe te laten; degene, die in haer gemoet ende conscientie gaen beladen ende nedergedruct onder den last van anvechtingen, sal men door alle middelen daertoe anraeden, als eenen middel om haer geloove meer ende meer te verstercken.

12. Of yemandt soude mogen als getuyge staen over den doop van een kindt, die niet en is een lidtmaet der Gem^te?

Andw. Indien de persoon vermelt is van geloovige ouders ende gedoopt in de gereformeerde kercke, oock stichtelick van wandel, so datter hope is, dat se metter tijt als lidtmaet soude worden, men sal se niet weygeren

---

1) Misschien van *koosiaer*, *koozer*, en dit van *koozen* of *koysen*, bij Kil. fornicari, dus: *koereeren*.

Digitized by Google

te staen als vooren, doch uyt occasie daervan sal men se te ernstiger vermanen ende opwecken, om hem te begeven tot den H. Avontmale.

Of die gesuspendeert worden van den Avontmale om ergerlick leven, bequaem sijn om toegelaten te sijn die den doop staen als getuygen? 13.

Andw. Neen; want als getuyge staen over het inlijven van anderen in Godts verbont ende als borge, dat den ingelijfden sal in dat verbont volherden, is een privilegie, die alleen toebehoort den genen, die Godts verbont in weerde houden ende becommert sijn over het onderhouden van hetselve door een vroom ende godtsalich leven, waervan de gemelde vervallen sijn tot andere stont, dat se anders door haer versoeninge betuygen. Bovendien degene, die onweerdich geacht sijn om den zegel des verbondts te nutten voor hun selven in 't Avondtmael, sijn onbequaem om eenighe bevoorderinge voor andere toe te brengen in deselve weldaet; doch indien de suspensie gedaen sij om eenighe differenten, ofte geschillen, die niet en connen geëyndicht sijn, men sal de sulcke niet ontseggen.

Of een Ouderlinck soude mogen weygeren den last, die hem door de meeste stemmen is opgeleyt te volbrengen? 14.

Andw. Nademael de kerckelicke regeringe niet en can uytgevoert worden, dan door gemeynen onderstant van alle de leden desselfs; dat oock de Ouderlingen in hare ampten gestelt sijn als medehulpers der Dienaeren, naer luyt des formuliers; dat oock an elck ampt sijn eygen last gehecht sij, uyt cracht van Godes ordinantie; dat, eyndelick, de uytvoeringhe van dese lasten niemandt can bevolen worden, dan door besluyt van de meeste stemmen, — so is besloten, dat het ongeoorlooft is te weygeren het uytvoeren van dien last, die yemandt is opgeleyt als voorseyt, overmits dat het weygeren van dien confusie ende verstoringhe in de regieringe soude inbrengen, smaken naer eygensinnicheyt ende eygen wille, ende

Digitized by Google

schijnen als een verlatinge van de last, die aen het ampt verknocht is. Ondertusschèn sal het vrijstaen, dat den broeder de redenen van sijne weygeringe sal in den kerckenraedt voorstellen, om gewogen te worden; dewelcke door meeste stemmen onsuffisant bevonden, sal hij gehouden sijn, om den last uyt te voeren sonder voorder (onder 17.) propositie, anders sal hij vervallen in boete ofte censure.

10e Sessie, vrijdagh naemiddagh.

15. Of een Ouderlingh, die eenighe ongerustheyt heeft op eenich lidmaet, 't sij der Gemte ofte des diensts, ende 'tselve gaet verbreyden op straete ende in tavernen, eer hij 'tselve ordentlijck in de kerckenraedt aenbrenght, de saecke betreffende de reputatie van sijnen naeste niet en vervalt onder de censure des kerckenraeds?

Andw. Indien het saecken sijn, die privaet ende heymelijck sijn, ofte niet velen bekendt, so is hij censurabel, bijaldien dat hij daervan elders spreeckt eer hij 'tselve ordentlijc aendient. Indien de saecke ooc public is, bijaldien dat men merckt, dat hij de saecke elders verbreydt ut bitterheyt des gemoeds, so is hij niettemin censurabel, insonderheyt noch wanneer den grondt van sijn ongerusticheyt is een gepretendeerde ergernisse, ende die noch bij den kerckenraedt, noch bij de gantsche Gemte daervoor gehouden wordt.

16. Of men yemant van de tafel des Heeren mach suspendeeren, die sterckelick berucht is van een grove sonde, van welcke geruchten groote waerschijnlijcheden sijn. hoewel de dædt niet en blijckt?

Andw. In bloote geruchten, sonder grondt, en sal men sulcx niet doen: maer wanneer de geruchten vergeselschapt sijn met sulcke waerschijnlijckheden, so sal men den persoon raeden af te blijven, tot dat hij sich beter sal geclaert hebben; ende in cas van weygeren, men sal hem bij authoriteyt afhouden, niet eygentlijck omdat hij schuldich wordt gehouden, maer om der ergernisse wille, waervan hij de fundamenten geleydt heeft.

Digitized by Google

Of yemandt mach weygheren het last nae te comen; 17.
't welc hem in de kerckenraed is opgeleydt, seggende:
„dat het tegen sijn gevoelen is"?

Andw. Siet de resolutie op de 14e vraeghe, ende aengaende sijn gevoelen, so is hij schuldich 't selve t' onderwerpen de meeste stemmen, ende het besluyt der stemmen ut te voeren als sijn eyghen ghevoelen, ten waere dat sulck besluyt contrariëerde eenighe passagiën van Godes Woordt, oft eenighe loflijcke gebruycken der kercken, ofte de resolutiën der Synoden ofte Colloquiën, waervan den kerckenraedt sal oordeelen. (boven Colloq. VI. p. 85. num. 4. XI. p. 133. num. 11.) (ond. Coll. XVIII. 66. 2. 1.)

Nopende den persoon van Eers. Broeder Mr Thomas 18.
Cool, of het niet geraeden en sij hem voortaen toe te laeten ende t' autoriseren tot de bedieninge der Sacramenten, — is besloten: dat de vergaederinge — gelet hebbende op het loflijc rapport, also wel van de Broederen van Colchester, als van andere Dienaren, nopende sijne goede gaven, stichtelijcken wandel ende lanckduerige oeffeninge in 't predicken des Woords, beyde over Zee en hier te Lande, — hebben eendrachtelijck toegestemt de authorizatie voornoemt, behoudens dat hij hem submittere onder het peremtoir examen, naer het voorgaende besluyt.

De beurte van het Colloquium den naesten keere te beschrijven, valt op de Gemte van Colchester.

D. Præsidi is opgheleydt teghen het naeste Colloquium de texten voor te schrijven, die gehandelt sullen worden.

D. Assessor ende Mr Joos Godschalck hebben van weghen des Kerckenraedts van Londen den Colloquio aenghedient haere goede ende volveerdige genegentheyt van de handt te houden aen de oprechtinge ende conservatie van de kercke van Maidston; doch begeerende, dat de gedeputeerden van Colchester ende Norwich haere particuliere kerckenraeden, met alle de beweeghlijcke redenen, souden soecken te induceren, om oock tot dien eynde

Digitized by Google

de handt ut te reycken; na de andwoorden van dewelcke de Broederen van Londen haer sullen schicken.

Dese Acten sijn aldus eendrachtelijck afgehandelt, ende besloten met gemeyne consente ende verwilliginge der onderschrevene gedeputeerde Broederen, ende geëyndicht desen 30 Augusti.

Joannes Elisonius, Electus Præses.
Jonas Proost, Electus Scriba.
Ambrosius Regemorterus, Electus Assessor.
Casparus Nierenius, Ecclesiæ Sandwichio-Belgicæ Pastor.
Engel Hallincx Leenartsoon, Dienaer des Woorts.
Carolus Liebaert, Nomine Ecclesiæ Maidstoniensis.

Digitized by Google

AANHANGSEL.

UITTREKSELS UIT DE ACTEN DER VOLGENDE COLLOQUIA.

1627—1706.

Digitized by Google

De Acten der volgende Colloquia liggen wel is waar buiten het bestek der uitgaven van de Marnix-Vereeniging, doch het Bestuur heeft gemeend, bij de weinige bekendheid van de Geschiedenis der Nederlandsche Gemeenten in Engeland, althans den voornamen inhoud niet te moeten terughouden. Zij worden derhalve met weglating van het min belangrijke hier medegedeeld.

Digitized by Google

XVII. COLLOQUIUM, den 16 Augusti 1627, tot Londen.

1e Sessie, donderdach namiddach.

Van weghen Norwich, D. Carolus Libartius, V. D. M., ende Mr Johan Cruso, O.

Van weghen Sandwich, D. Casparus Nierenius, V. D. M., ende Pieter Mooyart, O.

Van weghen Londen, D. Wilhelmus Thilenus, V. D. M., ende Cornelius Godfrey, O.

Van weghen Maidston, D. Johannes Molinerus, V. D. M., ende Abraham van den Berghe, O.

Van weghen Yarmouth. Mr Engel Lenartssen Hallinck, V. D. M., ende Paulus de Windele, O.

Van weghen Colchester, D. Jonas Proost, V. D. M., ende Christiaen de Bert, O.

Præses, D. Wilhelmus Thilenus.

Assessor, D. Casparus Nierenius.

Scriba, D. Jonas Proost.

Op het ernstich versoeck van Mr Engel Lenartsson, om te moghen gaen besoecken de cleyne cudde tot Mootlacq, is hem ingewillicht sijne beurte van predicken, die op den naesten Sabbath soude ghevallen hebben, te verstellen tot op den naesten Diensdach, ende dat voort de beurten souden staen nae de oude ghewoonte.

Revizie van 't voorgaende Colloquium.

2e Sessie, vrijdach 17, voormiddach. (boven fo. 47.)

Op de acte van 't vernieuwen van des Bisschops ordre ende het versoecken van de remedie teghen de licences; alsoo inghebracht wort datter niet in ghevoordert gheweest is, ende dat de inconveniëntiën van teghensporighe litmaeten ende van de licences daghelijcx toenemen.

Digitized by Google

Volghen de Gravamina der Gem^te van Norwich.

3^e Sessie, vrijdach naemiddach.

1. Wat wech men sal ingaen tot bijeenhoudinghe der Gem^ten, daer vele der litmaten, door het quaet exempel van eenen ghestijvet, dreyghen op allerley onghenoeghen, 't sij over de oncosten, die sij draeghen moeten, ofte andersins vervallende in kerckelijcke censuren, de ghemeynte te verlaten, ende de opgheleyde lasten niet te willen supporteren, waerdoor de Gem^ten verswackende apparent sijn te dissolveren.

Is gheresolveert: 1. Dat men aen de afwijckende litmaten, die voorwenden de oncosten of dierghelijcke respecten, sal ghebruycken alle beleefde ende inminnende vermaninghen, om bij de Gem^te te continuëren.

2. Waer 't dat sodanighe afwijckende litmaten vervielen in kerckelijcke censuren, so en sal daerom den ghewoonlijcken cours van den kerckentucht niet opgheschort blijven.

3. Dat men tot bijeenhoudinghe der litmaten sal versoecken eenighe ordre bij den Bisschop ofte hooghen Raet om de lidmaten bij de Gem^te te doen blijven.

4. Of het niet raetsaem sij het Corpus disciplinæ in revizie te nemen, ende hetselve ut te breyden, met bijvoeghsel van voordere regulen, ghenomen ut de particuliere resolutiën der Nationale Synoden ende Colloquiën hier te lande ghehouden, opdat de kerckenraeden in alle voorvallende saken (so veel doenlijck is) moghen hebben bescheydene [1]) ende utghedruckte richtsnoeren, daerna zij hare censuren, handelinghen ende judicaturen moghen schicken, ende dit voornemelick om te ontwijcken de blame van een losse en woeste regieringhe, daer saken verhandelt worden op arbitrie [2]) ende niet naer voorgheschreven regulen der discipline?

Siet Revis. ond. fo. 62. b.

1) duidelijk. 2) naar willekeur.

Digitized by Google

Andw. Jae, ende dat men, tot meerder versterckinghe onser discipline, sal neerstighe opmerckinghe nemen met wat passagiën ofte Schrifture-plaetsen van Godes Woort, 't sij directelijck ende utghedruckt, ofte bij ghelijckmaticheyt ende goeden ghevolghe onse discipline soude connen bevesticht worden; daertoe oock vlijtichlijck naesoecken, wat in de oude Conciliën, ofte oock wel in de Enghelsche constitutiën ende *Booke of Canons* te vinden sij, d'welck strecken can om onse discipline te stijven, ende sulcks alles ghetrouwelijck, elck aen sijne behoorlijcke plaetse, bijvoeghen in de ghemelde verbreydinghe.

Of het niet raetsaem sij, dat de Dienaren des Woorts 5.
in de particuliere kercken souden de Synoden ende Colloquiën neerstichlijck overlesen, ende ut deselve, bij weghe van aphorismos, schriftelijck aanteeckenen 't gene in 't Corpus disciplinæ niet gemeldet staet, ende dese haer bedenckinghe binnen den tijt van een jaer senden aen hem, dien het Colloquium daertoe sal nomineren, ende den last oplegghen om ut sijn eyghene observatiën ende de hulpe, die hij ut de overghesonden bedenckingen van anderen ontleenen con, alles ordentlijck te vervatten ende neder te stellen, om in den naesten Colloquio ghelesen, overwoghen ende met behoorlijcke toestemminghe gheapprobeert te worden?

Antw. Jae; ende is tot dien eynde ghenomineert den Eerw. D. Wilhelmus Thilenius, Synodi Præses, aen denwelcken de Dienaren des Woorts van andere Gem^tcn^ sullen haere respective bedenckinghen overseynden, 't sij ut de Schriftuer-plaetsen, ofte ut de oude Conciliën, ofte ut de Synoden ende Colloquiën selve, ofte ut de Enghelsche Constitutiën; daerut den Præses voorghemelt sal met sijne eyghen bedenckinghen het Corpus Disciplinæ utbreyden ende 't selve in den naesten Colloquio presenteren, om overwoghen ende gheapprobeert te worden.

Of het niet goet en ware in ons Corpore Disciplinæ, 8.

Digitized by Google

7e Sessie, den 22 Augusti, naemiddach.

wetten des Colloquiums ende kercke-wetten te stellen soodanighe ghemeene regulen, ghetrocken ut de Enghelsche Constitutiën, die met de ordinantiën onser ende der overzeesche kercken overeencomen, tot meerder autoriteyt onser instellinghen, als daer sijn: van het catechiseren, litmaten toe te laten tot ghetuyghen des H. Doops?

Andw. Jae. Ende aengaende de ghetuyghen, die staen moghen over den Doop van kinderen, men blijft bij het (boven 52.) besluyt des voorgaende Colloquij, vraghe 12.

9. Of het niet noodich en waer, tot vruchtschaffinghe onser dryjarigher bijeencomsten onder den volcke ende voorcominghe veler misbruycken, dat men so alle dry jaren ten minsten voor de Gemten aflase de bijsonderste besluyten des Colloquiums, die de regulen des levens vervatten, daer haer de Gemten nae te draghen hebben, ende nu dickwils overtreden worden, omdat se niet afghecondicht en sijn?

Andw. Dat men sal de oude Colloquiën oversien ende het merch daer ut trocken, 'twelck aengaet de waerschouwinghe ofte opweckinghe der Gemten; insghelijcx ook de voornaemste besluyten van dit Colloquium ofte eenighe naevolghende, om deselve ten minsten eens in drye jaren de Gemten voor te lesen.

Is verschenen Mr Pieter du Reys, coopman van Londen, ende heeft versocht den raet van den Broederen des Colloquims tot het versorghen van eenen Dienaer des Woorts voor de Nederlanders, wonachtich op Candije-eylant in Essex, waerop hem tot antwoort gegeven is: dat ut name van de voornoemde Nederlanders eene petitie gheformeert worde, om te vercrijghen octroy ofte privilegie van den Bisschop van Londen, om aldaer haren Godsdienst te moghen ghenieten in hare moederlicke tale, 'twelck vercreghen sijnde, so souden de Broederen van Londen van Rev. ond. fo. 62. b. weghen het Colloq. eenen Dienaer versorghen.

Digitized by Google

XVIII. COLLOQUIUM, te Londen den 18 Augusti 1631.

Van weghen Norwich, D. Johannes Elisonius, V. D. M., ende Abraham Vervinck, O.

Van weghen Sandwich, D. Casparus Nierenius, V. D. M., ende Pieter Maes, O.

Van weghen Londen, D. Timotheus van Vleteren, V. D. M., ende Mr Johan Lamotte, O.

Van weghen Colchester, Mr Jonas Proost, V. D. M., ende Christiaen de Bert, O.

Van weghen Maidstone is den Colloquio eenen brief overgelevert geweest, daerin sij haere comste om noodtwendige oorsaecken verexcuseren ende utstellen tot den aencomenden Maendagh, 'twelcke van de Broederen geaccepteert wiert.

Præses, D. Johannes Elisonius.

Assessor, D. Thimotheüs van Vleteren.

Scriba, D. Jonas Proost.

Also op de Acte van 't vernieuwen van des Bisschops ordere, ende het versoecken van een remedie tegen de licences, bevonden is datter niet utgerecht is geweest, — so is geresolveert, dat de gedeputeerden van Londen aen haeren Kerckenraed sullen vernemen, waeraen dat het geschort, dat het niet gevoordert en is, ende 'tselve den Colloquio aendienen. (boven fo 54.)

Op het 11e gravamen van de Gemte van Londen is geresolveert, dat men voortaen de vast- en biddaghen sal houden eens des jaers ten minsten, ende meer, wanneer dat de extra-ordinaren noodt soude voorderen. Ende opdat onse vastendagen te meer aensien mogen hebben ende te minder opspraecke onderworpen sijn, so is goetgevonden, dat de Gemte van Londen sal met de Fransche kercke spreken aennopende 'tselve, ende van den dagh de andere Gemten verwittigen een maendt van te vooren. (boven fo. 57. b.) Rev. fo. ond. 92.

Digitized by Google

Op de 10e Sessie: Also men vernomen heeft, dat in de petitie van de Nederlanders van Candey-Ilandt niet en is utgerecht, ende dat het volck aldaer, door faute van eenen Dienaer, seer woest ende ongebonden is, ende sommighen over Zee vertrecken, — so is besloten, dat men sal Cornelis ontbieden, om hem te hooren spreken, ende te beramen of men hen eenigen goeden raedt soude konnen geven, welcken last is opgeleydt Dno Assessori.

(boven fo. 59.)

Ten selven daege is den Colloquio verschenen Mr. Johannes de Meulenaer, met eenen brief van credentie van de Gemte van Maidstone, daerin sij toesenden Mr. Johannes de Meulenaer met volle macht, sonder eenighen Ouderlinck, 'welck bij de Broederen geaccepteert is.

(onder fo. 67. 70.)

Particuliere vraeghen.

Also onsen weyrden [1]) Broeder Mr Engel heeft den Broederen des Colloquij voorgestelt sijne groote swacheyt, waerdoor hij niet en can tweemael op den dagh des Avontmaels predicken ende het formulier van het Avontmael lesen; versoeckende van het Colloquium, dat hem veroorlooft waere 't selve formulier door eenen Ouderlinck te laten lesen.

De Broederen — hierop gelet hebbende, ende vreesende, dat sulcx merckelijcke opspraeke soude onderworpen wesen, — wenschen dat Mr Engel selve het formulier wilde lesen, ende dat hij liever sijn twee sermoenen een half ure soude vercorten. Maer indien hij hiernae door swacheyt soude overwonnen worden, dat hij het niet en soude connen lesen, so sal het hem georloft wesen het voornoemde formulier te vercorten, des noodt wesende.

Of het niet dienstich waere onder ons op te stellen een jaerlijcksche visite van alle onse kercken, door eenen Dienaer ende Ouderlinck ofte twee Dienaren?

---

1) waarden.

Digitized by Google

De Broederen hebben die visite gantsch geraeden gevonden; doch en sien niet van waer de middelen souden connen spruyten, nademael de meeste kercken suchten onder achterstellingen. Evenwel vinden het raedtsaem, dat de Dienaren, alwaer rijcke litmaten sijn, deselve in haere siecke-bedden sullen vermaenen om het Colloquium te gedencken. (onder Sessie 7.)

Gravamina van de Gem^te^ van Londen.

Of het niet raetsaem en waere de gedructe kercken- ordeninghe van A Lasco ende Micronius te voegen in het Corpus Discipline? 1.

Is geresolveert: dat men de Dienaren van Londen de saecke sal bevelen, om de voornoemde boecken te lesen ende daerut af te teeckenen soodaenige dingen, die overeencomen met het Corpus Disciplinæ, ende die in haere plaetsen in te voegen tegen het naeste Colloquium.

Of het niet raedtsaem ware van des Colloquij wegen alle jaren te schrijven aen de Synoden over Zee, dat se ons gemeynschap laten hebben in haer kerckelijcke besluyten, voor so vele die betreffen den welstant der kércken. 2.

Is geresolveert: dat sulcx gantsch noodich is bevonden, dat men aen hun sal schrijven ende copyën versoecken van haere besluyten; — dat men oock sal trachten eenen zegel te doen maecken, dienende tot den Colloquio; — dat men oock sal versoecken datter in den Kerckenraedt van Londen soude geordineert wesen een kistken ofte block,[1]) daerin mogen berusten alle de boecken ende geschriften des Colloquiums, waervan den sleutel sal berusten bij een van de Dienaeren van Londen, die in 't Colloquio is gedeputeert; — dat oock de Schriften aen de Synoden over Zee sullen gecoucheert[2]) worden door D. As-

1) *tronk* (?), als waarin men in de kerken de giften voor de armen stort, of in het algemeen: *besloten plaats* (*be-lock* van *luycken*, *claudere*).

2) op het papier gebracht.

Digitized by Google

sessorem ende Mr. Johan Lamoot, ende dan overgesonden te worden aen den Scriba, om dat ut te schrijven.

Q. 2. Dewijle de Arminianen ons beschuldigen, dat wij van onsen Catechismus eenen Bijbel maecken, omdat wij de vraegen ende andtwoorden nemen in plaetse van texten, — so is de vraege: Of het niet voortaen raetsaem en waere, dat de Dienaren in 't utleggen van den Catechismus eerst eenen text lesen, ende daernae bijvoeghen, dat den text overeencomt met die vraegen ende de vraegen met den text?

Is geresolveert: dat sulcx in aller manieren raetsaem is, ende dat voortaen de Dienaren van alle onse kercken dat selve in 't werck sullen legghen.

Q. 4. 1. Of het handtboexken genaemt: *Cort Begrijp* sij orthodox ofte niet?

Resolutie: dat het is jae orthodox, doordien het gemaeckt is door D. Faukelium, als een vercortinge van den Catechismus van Heydelbergh, daertoe geapprobeert in 't Synode over Zee ende gebruyckt alhier in de Catechizatie, wesende de summa van de Christelijcke leere.

Q. 5. 2. Of daer niet in en is d'welck can gemisconstruëert ofte misduydet worden?

Resolutie: Jae 't wel, naedemael de H. Schrifture selfs can misduydet worden, Rom. 3 : 8, 2 Petr. 3 : 16; doch so en vinden de Broederen daerin geen oorsaecke van misduydinge.

Q. 6. 3. Of het woordeken *doen* in de 67e vraege niet te hart en is?

Resolutie: Neen; maer het behelst het beste deel van de waere bekeeringe, 'twelcke bestaet in het doen van goede wercken, ende accordeert met den Catechismo, Vraege 90: „*In alle goede werken te leven*", alwaer het woordt *leven* beteeckent een continuatie ende volherdinge in alle goede wercken tot den eynde toe onses levens.

Q. 7. 4. Of de 66e vraege qualijck gestelt sij?

Resolutie: Neen 't; want het tweede deel van de waere bekeeringe is het doen van goede wercken.

Digitized by Google

Of de andwoorde oock recht getroffen sij?

Resolutie: Jae sij; want de geheele bekeeringe die behelst beyde

1°. het naelaten van de quaede wercken;

2°. het doen van de goede.

Vraeghe. Of eenen herder van een Gem^te^ magh sijne beroepinge verlaeten ende buyten of sonder beroepinge leven? Q. 9.

Antw. Hij en mach het geensins doen, omdat hij sijn leefdaegen aen sijne beroepinge verbonden is, ende hem selven tot den wercke des Heeren heeft opgeoffert, waertoe hij door de beroepinge der Gem^te^ bevesticht is.

Is gevraecht: in wat staet, aensien ende achtinge een leeraer blijft in sijnen gantschen ut- ende inganck voor sijne Gem^te^ ende kerckenraet, die door verswackinge ende onvermogen van den last des dienstes langer te draegen, genootsaeckt is daervan op te houden? Q. 10.

Hierop is geresolveert door gemeyne stemmen, dat eenen Dienaer, hebbende in sijne gesontheyt sijne Gem^te^ getrouwelijck bedient, ende daernae vervallende tot onvermogentheyt, sal in alle dingen niet min aengesien worden bij den kerckenraet ende Gem^te^ dan hij is geweest in sijnen volcomen fleur, namelijck: in sijne sittinge onder de Dienaeren, in sijne stemme ende authoriteyt, in sijne eere ende onderhout, ende in alle andere gelegentheden, also hij van te voren is aengesien geweest.

Gevraecht oft eenen Dienaer van onse Gem^te^, geroepen sijnde om eenen Engelschen Dienaer bij te staen in het utrichten van het H. Avondtmael, soude mogen hetselve doen? Q. 11.

Resolutie: dat men sodaenige sake sal ten beleefsten afslaen.

Gevraecht of een Dienaer van onse Gem^te^, geroepen sijnde om het Avondtmael aen een particulier persoon ut te reycken, dat selve soude moghen doen? Q. 12.

Digitized by Google

Resolutie: dat men het sal heusschelijck ontseggen, latende andere kercken bij haere vrijheyt.

XIX. COLLOQUIUM of SYNODE van alle den utlandische Gemeynten der beyde talen, tot Londen 5 Febr. $16^{34}/_{35}$.

1. Alwaer verschenen sijn met brieven van credentie (dewelcke gelesen sijn) dese navolgende persoonen:

Voor de Duitsche Gemeynte tot Londen, D. Ambrosius Regemorterus, D. Timotheus van Vleteren, D. Jeremias Larenus, V. D. MM., ende Mr Jan Luce, Mr Joos Godschalck ende Mr Gillis van der Putte, OO.

Voor de Fransche ofte Walsche Gemeynte derselver Stat, Dr. Gilbert Primerose, D. Nathanaël Marie, D. Ezechiël Marmet, D. Charles de Beauvais, V. D. MM., ende Mr Hector du Mont, Mr Jan Suillier ende Mr Jaques L'Amy, OO.

Voor de Walsche Gemeynte tot Cantelberg, D. Jan Bulteel, D. Philippe Delme, V. D. MM., ende Mr Jan de Bever, Mr Pieter Mercier, OO., ende Mr Pieter Le Noble, in den naem van het Gemeene ofte Polityke mannen.

Voor de Duytsche Gemeynte van Sandwich, D. Casparus Nierenius, V. D. M., ende Mr Pieter Maes, O.

Voor de Duytsche Gemeynte van Colchester, D. Jonas Proost, V. D. M., ende Mr Josua Winock, O.

Voor de Duytsche Gemeynte van Maidston, D. Joannes de Meulenaer, V. D. M., ende Mr Abr. van Gorle, O.

Voor de Duitsche Gemeynte van Norwich, D. Carolus Liebaert, V. D. M., ende Mr Francois D'Acket, O.

De Walsche Gemeynte van Norwich, door het quaet weder verhindert sijnde hare gedeputeerden te senden, heeft voor haerselven gedeputeert in haer afwesen D. Nathanaël Marie, Herder [1]) van de Walsche Gemeynte tot

1) „Pasteur."

Digitized by Google

Londen, ende Mr Jan Castel, die aen dese vergaderinge de Schriften van de voornoemde Gemeynte overgelevert hebben, ende sijn alsoo toegelaten ende voor goet aengenomen.

De Duytsche Gemeynte van Yarmouth heeft aen dese vergaderinge schriftelijck laten weten hare ontschuldinge, dewelcke aengenomen is geweest.

De Fransche Gemeynte van Southampton, doende ooc in gelijcker voegen hare onschuldinge, wiert aengenomen.

Nae aenroepinge van Godes naem worden vercoren: 2.
Voor Moderateur van de Actie, D. Dr Primerose.
Voor Assessor, D. Ambrosius Regemorterus.
Voor Scriba, D. Jonas Proost.

De gedeputeerden van de dry utlandische Gemeynten 3.
van Kent hebben aen dese vergaderinge verclaert, dat Sijn Genade de H. Archbisschop van Cantelberg hebbende hen twee dingen belast bij sijne Commissarissen, Sr Nathanaël Brent, sijn Vicarius-Generael, ende anderen,

1. Het eene, dat al de ingeborenen van de Walsche ende Duytsche Gemeynten haerselven moeten voegen tot de bijsondere Parochie-kercken daer sij woonen, om den Godsdienst ofte Service ende de Predicatiën aen te hooren, ende om te volbrengen alle behoorlijcke plichten des belangende der genen, die in deselve Parochiën woonen.

2. Het ander, dat de Dienaers ende alle de anderen van de voorseyde Walsche ofte Duytsche vergaderingen, vremde geboren sijnde, sullen hebben ende gebruycken de Liturgie ofte Godsdienst, die gebruyckt wort in de Engelsche kercken, gelijck deselve alreede is, ofte can getrouwelijck overgeset worden in de Fransche ofte Duytsche tale, ende dat op den eersten dach van Meert naest comende, —

Waerom sij den 2cn Febr. bij Sijn Gen. den H. van Cantelberg geweest sijn, ende mondelijck van hem hebben versocht te willen wederroepen de voorseyde injunctie

Digitized by Google

ofte gebot, als strijdende tegens hare privilegiën, waervan de executie soude veroorsaecken de verstrooijinge van de utlandische Gemeynten. Doch de voorseyde Heer en wilde haer versoeck niet aennemen, maer geboodt sijnen Vicarius-Generael met het utvoeren des gebots voort te varen, ende beval de versoeckers tot den Coninck te gaen indien sij wilden.

4. De Patente van den Coninck Edward de VIe, met de brieven ende orders van den Raedt, dienende tot het bestaen ende ondersteunsel onser Gemeynten, werden gelesen, inhoudende onse privilegiën ende redenen, beyde voor het gebruyck onser eygener Liturgie, als oock voor het gedurich blijven der ingeborenen bij ons, desgelijcks ooc de redenen van de bijsondere Gemeynten, dienende tot behoudinge onser gewoonlijcker vrijheden; — ut welcken allen in dese vergaderinge t'samengebracht ende beworpen[1]) is geweest een petitie mette redenen ende grondstucken tot het bestaen onser Gemeynten, om aen den Coninck te leveren.

5. Dewijle dat de gedeputeerden alreede geweest sijn bij Sijn Gen. den H^r^ van Cantelberg, is goet gevonden, eenigen ut dese vergaderinge te bestemmen om den Coninck een petitie voor te dragen, tot welcken eynde worden genoemt: D. Dr Primerose, D. Ambrosius, D. Casparus, D. Proost, D. Bulteel, D. Beauvais, Mr Luce ende Mr du Mont, dewelcke allen met D. Marmet voor den Coninck verschenen den 12 Februarij ende aen Sijne Maj^t^ overleverden een corte petitie, inhoudende dat se souden mogen gehoort worden van den Coninck in sijnen Raedt; welcke petitie Sijne Maj^t^ ontfinck ende gaf se den H^r^ Camerlinck, die deselve voort gaf aen den Secretaris Cooke; ende de aensprake van D. Marmet, die de Coninck niet en wilde hooren, was Sijne Maj^t^ dien selven dach gelevert door Sr Will. S^t^. Ravy, Fransch Edelman.

---

1) ontworpen.

Digitized by Google

Omdat de Hr Secretaris onse petitie hadde, was het 6.
bij de vergaderinge goet gevonden, hem te senden een copye van de petitie, met de redenen ende grondstucken, als ooc de injunctie ende de aensprake van D. Marmet, met de Catalogue van alle de communicanten ofte litmaten van alle de utlandische Gemeynten in Engelant, dewelcke nu in sijne handen berusten.

De Hertog van Soubize, van dese vergaderinge versocht 7.
sijnde om voor hen tot den Coninck te spreken, was bij den Coninck geweest ende rapporteerde, dat de Coninck seyde, dat wij meer vervaert waren dan gequest, ende dat sijn voornemen alleenlijk was aengaende de eerste propositie, raekende de inborelingen.

In gevalle het den Coninck believen sal ons te hooren 8.
in sijnen Raedt, nae den inhoud onser petitie, so heeft dese vergaderinge eenige Broeders gedeputeert, om hen selven te stellen voor den Raedt, die in hare handen hebben alle de vereyschte schriften ende papieren.

De Præses dede rapport, dat Mijn Hr de Soubise hadde 9.
gesproken met Sijne Majt, die belooft hadde onse petitie te lesen ende te hooren onse redenen.

De petitie voor utstel van tijt, tot dat Sijne Majt ge- 10.
legentheyt soude hebben ons te hooren, in den name van de Gemeynten van Cantelberg, Sandwich ende Maidston, was op de begeerte van de gedeputeerden der voorseyde Gemeynten den Coninck overgelevert door den Hertog van Soubize, dewelcken de Coninck antwoordde: „Je ne puis pas faire cela." Ende als de Hertog zeide: „Indien Uwe Majt dat niet en doet, so sal de executie hart vallen op de Gemeynten", antwoordde Sijne Majt: „L'exécution ne sera pas si rude qu'ils craignent."

Also overwogen wiert, of het niet goet en ware den 11.
Godsdienst in de Gemeynten van Kent voor eenen tijt t' onderlaten, omdat den eersten dach van Meert so nabij was, — is besloten: dat men schrijven soude aen de Ge-

Digitized by Google

meynten, dat se souden voortgaen in het plegen van den Godsdienst, tot dat wij voorder des Conincks meyninge verstaen.

12. De gedeputeerden van Kent, geweest sijnde door order van dese vergaderinge bij Sr Nathanaël van Brent, om hem af te vragen, of hij iet vernomen hadde van des Conincks gelieven aengaende onse petitie, rapporteren, dat hij geantwoort heeft, dat hij niet en conde seggen belangende onse saeke, omdat Sijn Gen. tot hem niet geseyt hadde des aengaende, maer dat Sijn Gen. niet so enghe ingegort[1]) en wilde sijn, om te sien op een weke of twee, al ware schoon de injunctie niet dadelijk utgevoert; welcke antwoort aengeseyt is geweest Mijn H[r] den Ambassadeur door D. Timotheüs ende D. Larenus, dewelcke aengedient hebben, dat de declaratie van Sr Nath. Brent, aengaende de opschortinge der utvoeringe van de injunctie, den H[r] Ambassadeur wel behaegde.

13. Het is goet gevonden, dat de Broeders van Kent in haren eygenen naem sullen gaen tot Sr Nath. Brent, om van hem te versoeken, dat hij hen soude willen den wech bereyden tot Sijn Gen. den H[r] Aertsbisschop, aengesien dat sij sijn in sijn diocese ende bij name gedachvaert.

14. Overmidts M[r] Pieter Maes, siekelijck sijnde, oorlof versoekt om na huis te mogen gaen, ende dat M[r] Dierick Hoste soude mogen ontfangen worden in sijn plaetse, so is hem oorlof gegeven om te vertrecken, ende de vervullinge sijner plaetse door M[r] Dierick Hoste is voor goet aengenomen.

15. M[r] Pieter le Noble van Cantelberg, oorlof gevraecht hebbende om na huis te gaen, gelijck andere gedeputeerden te voren gedaen hadden, ende in sijn plaetse te mogen stellen M[r] Elias Morois, waertoe de Herders der voorseyde Gemeynte vergewilligden, — so is het stellen van M[r] Morois in des voornoemden Broeders plaetse ooc voor goet aengenomen.

---

1) beperkt.

Digitized by Google

De gedeputeerden van Kent waren geweest met Sijn 16.
Gen. den Hr Aertsbisschop van Cantelberg, van hem versoekende eenen sekeren tijt, wanneer sij souden mogen gehoort worden, waerop Sijn Gen. antwoordde, dat Sr Nath. Brent mochte treffen eenen gevoeglijcken tijt; ende heeft also Sr Nath. Brent hen bestemt den Saterdag, tusschen één en twee ure.

Op den Saterdag, sijnde den 7 Martij, heeft Sijn Gen. 17.
de Hr Aertsbisschop van Cantelberg de gedeputeerden vriendelijck ontfangen, hen leydende in sijn vertrek-camer, ende also vallende op het discours van de inboorlingen, verclaerde Sijn Gen., dat het sijn voornemen was alles te brengen tot een uniformiteyt; doch aengaende de tweede injunctie, betreffende het aennemen van de Engelsche Liturgie, verclaerde Sijn Gen., dat hij noyt van meeninge geweest en was de vremdelingen daer toe te verbinden, ende dat hij noyt sulken bevel ofte orden gegeven en hadde; maer dat de vremden haer eygen Liturgie behouden souden, ende dat dit Lant altijt blijven sal een plaetse van toevlucht voor alle degenen, die, om te ontgaen vervolginge, ofte om te behouden de vrijheyt harer conscientie, over souden mogen comen. Ten laetste seyde Mijn Hr de Aertsbisschop, indien sij aen hem wilden een petitie overleveren aengaende de twee descenten,[1]) so wilde hij daerna *bona fide* ende getrouwelijk Sijns Majte antwoorde hen aenseggen. Ende also liet hen Sijn Gen. met gunstige woorden van hem wechgaen, God, de Heere, biddende, te willen segenen haren dienst ende betrachtingen.

De gedeputeerden van Kent sijn geweest bij Sr Nath. 18.
Brent en seyden hem, dewijle sij hier so langen tijt geweest hadden, ende dat se voorgenomen hadden nae haere Gemeynten te gaen, dat se tot hem quamen ende hem baden, dat als hij soude gaen tot Sijn Gen. den Hr van

1) Eng. *descant*. Hier de twee deelen van het „discours."

Digitized by Google

Cantelberg, hij hare gebiedenisse ende dienst aen hem soude willen doen ende hem seer bedanken voor alle sijne goetgunsticheden t' hunwaerts, ende hem te bidden daerin te willen jegens hen te volherden. Hij vraechde hen van de petitie; doch sij antwoordden, dat sij Mijn Heer niet voorder en wilden moeijelijck vallen, ende dat se dachten dat het ooc niet nootsakelijk en was. dat se dat souden doen, ende dat se voorgenomen hadden Sijne Maj^{t} ende Mijn Heer van Cantelberg te voldoen, so verre als sij souden connen ende souden mogen overeencomen met het wel bestaen van de Gemeynten. Hij seyde, dat hij tot Mijn Heer wilde gaen ende hem dit aenseggen, ende indien het van noode soude wesen, dat hij voor hen soude senden.

19. Sr Nath. Brent sont voor de gedeputeerden vân Kent ende seyde hen, dat hij noch niet met Sijn Gen. de H^{r} van Cantelberg en was geweest, ende begeerde van hen, dat sij in geschrifte neder souden setten hetgene sij hem den dach te voren hadden geseyt, opdat hij hare woorden niet anders en soude aenseggen, als sijlieden die gesproken hadden. Sij antwoordden, dat sij niet van sin en waren dat in geschrifte neder te stellen ende en begeerden ooc niet dat Sr Nath. Brent dat soude doen gelijk hij hen dat voordroeg, maer versochten, dat hij wilde tevreden wesen met hetgene dat se hem te voren geseyt hadden. Hij vraechde: of de Dienaers des Woords gewillig waren het Avontmael te ontfangen in de Engelsche Kercke? Sij antwoordden, dat het een sake was, die hen noch niet en was voorgehouden van Mijn H^{r} van Cantelberg, ende dat sij in haer eygen kerken predikten elken Sabbathdag; dat sij wilden doen so vele, als conde bestaen met het bestaen van hare Gemeynten, sonder verstroijinge ende verval derselver. Hij vraechde hen: of sij wilden beloven, dat het gemeene volk soude gehoorsaem sijn? Sij antwoordden, dat se daer niet aen conden doen. Hij seyde, dat het waer was. Ende also namen sij haren oorlof van hem.

Digitized by Google

De Præses, D. Bulteel, D. Timotheüs, Mr Luce ende 20.
Mr L'Amy sijn gedeputeert om te gaen bedanken Mijn Hr den Hertog van Soubise voor sijne goede genegentheyt ende grote moeyte, genomen voor onse Gemeynten, ende van hem te versoeken, dat hem believe Sijne Coninclijke Majt te bedanken voor sijn Coninklijke gunste ende weldadicheyt, bewesen aen de voorseyde Gemeynten, ende desgelijcks hetselve ooc te doen aen Mijn Hr den Camerlinck des Conincks, aen Mijn Hr den Ambassadeur Joachimi, aen Mr Secretaris Cooke ende aen Sr Will. St. Ravy. Hetwelcke sij ooc gedaen hebben, utgenomen aen Mijn Hr den Camerlinck ende Sr Will. St. Ravy, dewelcke van huis waren, ende tot dewelcke sij wederom sullen gaen soo haest als zij weder sullen t'huis gecomen sijn. Mijn Hr den Ambassadeur hadde de Gemeynten aengeboden allerley goede diensten, so vele in sijn macht gelegen was. De Hertog van Soubize hadde belooft den Conink te bedanken, ende hem te bidden sijne Coninklijke gunste te willen continuëeren jegens de voorseyde Gemeynten, nam.: aengaende de utvoeringe van het eerste deel der injunctie, belangende de inboorlingen, geboren van vremdelingen, ende hare kinderen. Mr Secretaris Cooke antwoordde, dat hij voor de Gemeynten niet gedaen en hadde, dan dat sijne schuldige plicht was. Ende tot hem geseyt sijnde, de Gemeynten alle goet vergenoegen aen Sijne Majt wilden geven, in de utvoeringe van het eerste deel der injunctie, voor so verre als haer doen soude connen staen met haren welstant, so antwoordde hij: „Gij sult den Conink seer genadich vinden."

De getuygenis-brieven, die D. Casparus ende D. de 21.
Meulenaer versoeken, sullen hen in der name ende door macht ofte authoriteyt deser vergaderinge gesonden worden van het Cœtus der Duytsche ende Fransche Gemeynten tot Londen, naedat se sullen toegesonden hebben d'Acte van hare bijsondere consistoriën, daertoe

Digitized by Google

vergewilligende. Het selve sal ooc gedaen worden den anderen Dienaren des Woorts, nae deselve wijse, indien sij het versoeken.

22. Het is gelaten tot de discretie van het Cœtus der utlandische Gemeynten tot Londen, te schrijven, tusschen dit en October naest, aen de bijsondere Gemeynten haer gevoelen aengaende de bestemminge van eenen vast- en biddach; ende nae de antwoord van de voorseyde Gemeynten sal het Cœtus den voorseyden vast- en biddach bestemmen nae de veelheyt der stemmen, vergadert ut de brieven der voorseyde Gemeynten.

23. De Broeders van Kent, geweest sijnde bij Sr Nath. Brent ende bij sijnen raet ten Hove, om te spreken met Mijn Hr. den Aertsbisschop van Cantelberg, aengaende het eerste deel van de injunctie, hebben verhaelt aen dese vergaderinge, dat de voorseyde Hr Aertsbisschop geenen tijt hebbende om hen te hooren, tot hen gesonden heeft Sr Nath. Brent, dewelcke in de tegenwoordicheyt van twee getuigen hen verclaerde, dat Sijn Genr resolutie was, dat de inboorlingen harer Gemeynten haer souden begeven tot de bijsondere parochiën in dewelcke sij woonen, als eygene litmaten van de vergaderingen in de voorseyde parochie, ende dat se beginnen te gehoorsaemen den eersten van den naestcomenden April; —

24. Waerop sijlieden raet vragende van dese vergaderinge, heeft het Synode hen geraeden, dat se op het alderspoedichste naer huis souden gaen ende dat se in haren dienst souden voortgaen nae de gewoonlijke wijse, ende dat se in geenderley maniere instrumenten ofte boodschappers souden wesen van de voorseyde injunctie, omdat se strekt totten ondergank der voorseyde Gemeynten, dewelcke sij gehouden sijn te stichten.

Dese Articulen sijn in het Synode gelesen, voor goet erkent ende onderschreven van den Moderator, Assessor

Digitized by Google

ende Scriba, in den name ende bij ordre van het voorgemelde Synode, den 13 Martij $16^{34}/_{35}$.

XX. COLLOQUIUM, 2 Sept. 1641.

Van wegen Londen, D. Cæsar Calandrinus, V. D. M., ende Gillis van der Putte, O.

Van wegen Norwich, D. Carolus Liebartius, V. D. M., ende Joan Cruso, O.

Van wegen Colchester, D. Thomas Cool, V. D. M., ende Abraham Hagedoorne, O.

Van wegen Sandwich, D. Casparus Nierenius, V. D. M., ende Nicolaes de Coussere, O.

Van wegen Yarmouth, D. Joannes Ruytinck, V. D. M., ende Abraham van Regemorter, O. Maer den voorseyden Ouderlinck, om noodige occasiën, niet connende hier sijn, heeft het Colloquium goet gevonden, dat den Dienaer metten eersten aen de Gemeynte van Yarmouth sal schrijven, dat se (soo het hun goet dunckt) iemant mogen alhier noemen en deputeren in de plaetse des voornoemden Reghemorters.

De Gemeynte van Maydston en was niet beschreven, omdat se tegenwoordich geenen Leeraer en heeft. Is nochtans goet gevonden, dat men aen haer, ut name des Colloquij, metten eersten sal schrijven, soo het hun gelieft, noch tot dit Colloquium te deputeren.

Ende also de Broeders bevinden, datter een Gereformeerde Gemeynte is in Canvey-eylant, men sal metten eersten, ut naem des Colloquij, schrijven aen den Leeraer aldaer, D. Cornelis Jacobsen, dat hij hier ooc in 't Colloquium verschijne, om ten goede der Gemeynte te helpen beraetslaegen, ende opdat hij ooc van de Broederen des Colloquij gehoort werde, om, nevens anderen, ooc van de suiverheyt sijner leere te mogen oordeelen; ende dat

Digitized by Google

(onder p. 85.) mede een Ouderlinck van die Gemeynte gedeputeert werde tot dit Colloquium.

Præses, D. Casp. Nierenius.
Assessor, D. Car. Liebart.
Scriba, Cæsar Calandrinus.

Vraechstucken van de Gemeynte van Londen.

8. Art. 1. Of men in onse Nederlandsche kerken iemants kint soude mogen doopen sonder particuliere getuigen?

Is geantwoort: dat men niet en sal toelaten, dat dat oude en loffelijcke gebruick der kerken door de hoofdicheyt van eenige particuliere persoonen soude gebroken werden. In alle gevalle, het Colloquium vint goet, dat in die Gemeynten, daer sulcks noch niet en geschiet, een besluyt van den predikstoel afgelesen worde tot desen sin, dat diegene die kinderen te doop brengen, den Leeraer of iemant van den kerkenraet den dach van te voren sullen aendienen de namen, beyde van de ouders ende het kint, ende ooc van de getuygen.

4. Art. 2. Of men getuygen totten Doop sal mogen toelaten, die onse Duytsche tale niet en verstaen?

Antw. Ja, bijaldien dat sij den inhout der vragen weten, ende die antwoorden van herten toestaen.

5. Art. 3. Of men in de bedieninge des Doops dat Formulier sal volgen, dat in eenige nieuwe drucken staet, daer de getuigen te samen met den vader op alles antwoorden; of dat in den ouden druck, daer de derde vrage den vader in 't bijsonder aenspreekt, ende den plicht der getuigen van den plicht der ouderen onderscheidt.

Is geresolveert: sich aen het oude Formulier te houden, daer de plichten onderscheyden sijn.

8. Art. 6. Of het nut en noodich waer onse Colloquiën alle dry jaren te houden?

Is toegestemt. En aengaende den tijt, men sal aen-

Digitized by Google

houden bij de Fransche Broeders (so sij deselve resolutie nemen), dat de Colloquiën van beyde Natiën, gelijck nu, op den selven tijt beschreven worden, om in sake van gewichte malcanderen met raet te mogen bijstaen. (onder Art. 38. p. 92.

Of het niet noodich en sij, dat, ons Colloquium een lit sijnde van de Nationale Synode over See, de Articulen der Leere, in 't laetste Synode Nationael van Dordrecht, Anno 1619, besloten, solemneellijck soude onderteekenen, ende alle Predicanten deses Colloquij, of die tegenwoordich sijn, of die hier namaels sullen aengenomen worden, aen die gelijckmaticheyt der orthodoxe Leere verbinden, gelijck gedaen is in 't Synode te Alez in Vrankrijck. 7. 9. Art.

De Broeders des Colloquij houden 't seer noodich, en alle de Leeraers hebben belooft, voor dat dit Colloquium scheyde, deselve onderteekeninge te doen. (onder p 91.)

Ondertusschen is verschenen onsen Broeder D. Cornelis Jacobsen, Leeraer in Canvey-eylant, met Pieter Primme, Ouderlinck van dieselve Gemeynte; maer door onwetenheyt van den stijl en hadden geen credentiebrief te verthoonen: sullen daer metten eersten om schrijven. 'Twelck geschiet, ende een credentiebrief is van daer gesonden, tot vergenoegen der Broederen.

Appendix van 't Colloq. XX.

Onderhandelinge met de Fransche Broederen.

De twee bijsondere Colloquiën van de Fransche ende Duytsche Gemeynten quamen te samen in Londen den 3 Sept. 1641, ende vervolgens eensdeels om te beraetslagen over den algemeynen welstant van alle de Gereformeerde utheemsche Gemeynten in Engelant, ende eens-

Digitized by Google

deels tot decisie van eenige questiën van meerder gewichte of swaricheyt.

De namen van de gedeputeerden van de Fransche Gemeynten sijn dese:

Van Londen, D^or^ Gilbert Primerose en D. Nathanaël Marius, V. D. MM., ende Mr Pieter Bulteel, O.

Van Norwich, D^or^ Petrus de Laune, V. D. M.

Van Cantelberg, D. Philippus Delmé, V. D. M., ende M^r^. Esaie de Lobeau, O.

Van Southampton, D. Daniël Sauvage, V. D. M., ende Mr Pieter le Gay, O.

Præses, D^or^ Gilbert Primerose.

Assessor, D^or^ Petrus de Laune.

Scriba, Cæsar Calandrin.

Decisie van eenige Questiën.

36. Art. 1. Q. De vrage aengaende de gemeynschap, die daer behoort te sijn tusschen de kerken van deselve Natie, so dat de rijke Gemeynten de arme Gemeynten bijstant doen, ooc (als des noot sij) tot het onderhout van haren Leeraer, — is toegestaen, voor so verre als haar vermogen strekt, niet door praem [1]), maer door recommandatie en persuasie, op het versoek der kerken die in noot sijn.

37. Art. 2. Q. (boven fo. 62. b.) Aengaende jaerlijcksche vast- en biddagen was goet gevonden, dat men geenen gesetten tijd en sal stellen tot onse algemeyne vast- en biddagen; maer als daer een algemeyne occasie voorvalt, dan sal men eenen bestemmen met communicatie van alle de kerken ende het consent van het meerder deel, 'twelck door het Cœtus van Londen sal versamelt worden.

---

1) dwang.

Digitized by Google

De dryjarige Colloquiën besloten sijnde in beyde Natiën, is geaccordeert, dat se op den selven tijt beschreven sullen worden, om in sake van gewichte malcanderen met raet te mogen bijstaen. Namelijk, dat het naeste Colloquium sal sijn binnen dry jaeren, van laeste Paesschen, op den Donderdach naer de Paeschweeke, soo daer geen extra-ordinare noot vereyscht, dat het eer geschiede. 3. Q. 38. Art. (boven fo. 25. b.) (bov. Art. 8. p. 84.)

Of een Gemeynte en Ouderlingen, sonder het toestemmen van den Leeraer of Leeraers der Gemeynte, macht hebben om eenen Leeraer aen te nemen, daer exceptie tegen valt aengaende sijn leere, of leven, of beroepinge, dat is te seggen: sijn wettelijk afscheyt van sijn vorige Gemeynte? 4. Q. 39. Art.

Antw. 1. So de exceptie alleen tegen sijn leven of beroepinge is, de Gemeynte met de Ouderlingen heeft die macht.

2. Maer soo de exceptie is tegen de leere, onse kerken-ordeningen, en geven de Ouderlingen geen macht om van de leere te oordeelen; so en sal de Gemeynte in dit cas hem niet mogen aennemen, tot dat het Colloquium daervan oordeele.

In cas van het noodich afwesen des Leeraers, of andersins, dat hij onbequaem sij om te prediken, of het mach toegelaten worden in onse kerken, dat men in plaats van een predicatie te doen, een goede homilie of gedrukt sermoen lese? 5. Q. 40. Art.

Antw. Het en sal niet toegelaten worden dan in grooten noot, daervan het oordeel sal staen bij den kerkenraet.

Of een Leeraer in onse kerken een Engelsch beneficie met sielen-sorge mach houden, beneffens sijn eygen Gemeynte, als de Gemeynte daermede te vreden is, omdat sij hem geen genoechsaem onderhout en can opbrengen? 6. Q. 41. Art.

Antw. Het sal een regel sijn voor toecomende tijden, dat men sulcks in onse Gemeynte niet en sal toelaten.

Digitized by Google

Doch soo iemant alree in dat cas is, dat geen van beide Gemeynten, utheemsche of Engelsche, genoechsaem sij alleen om hem te onderhouden, van wegen sijn lasten, om niet in grooter inconveniënten te vallen, so sal men het in dit geval dulden.

Revis. ond. Coll. XXI. p. 112. Q. 1. 42 Art. 7. Q. Of men het H. Avondmael sal mogen binnen 's huis bedienen, in een cas van extra-ordinare noot, nam.: dat een litmaet onser Gemeynte eenen langen tijt lam liggende en so qualijk, dat hij niet en soude konnen te kerke gebracht worden, seer ernstelijck begeert, dat hij het H. Avondmael tot sijne troost mochte genieten?

Antw. Onse discipline en laet niet toe, dat dese publyke diensten in particuliere huisen gebracht werden, ut vreese van superstitie. De Leeraer moet hem dikmael besoeken en troosten, en verthoonen, dat de genade Gods aan het Sacrament niet gebonden en is.

43 Art. 8. Q. Als een Leeraer door ouderdom of siekte onbequaem geworden is tot prediken, of de Gemeynte niet gehouden is, hem sijn onderhout te continuëren; en bijaldien dat hij daerentegen armoede soude pretenderen, of het niet en staet bij het Colloquium om daervan te oordeelen?

Antw. Het is eenen vasten regel, dat de Gemeynte gehouden is het onderhout aen haeren Leeraer, die door ouderdom of siekte tot prediken onbequaem geworden is, te continuëren. Ende als het den Colloquio sal blijcken, dat se sonder reden armoede pretenderen, sij en sullen niet alleen de vermaninge, maer ooc de censure des Colloquij onderworpen sijn en ooc tot voorder trappen der discipline, soo dese niet dienen om hun tot haer devoir te brengen.

44. Art. 9. Q. Het Synode vond goet, dat beyde de disciplinen onser kerken oversien werden, daer sij haer aen meynen te houden, elcke Natie haer eigen, ende een generale discipline ut beyde opgemaekt werde, om te sijn een bant van naerder vereeninginge tusschen de twee Natiën, en

Digitized by Google

dat die in 't Engelsch getranslateert werde, om die gereet te hebben om se te mogen thoonen als den Conink of het Parlement die wilde sien. Daertoe werden gedeputeert: Dor de Laune, Delmé, Liebart en Calandrin, Leeraers, en Bulteel en Hoste, Ouderlingen. Maer den tijt niet lijdende om dit werk te voltrecken, hêt is utgestelt tot het naeste Synode. Ondertusschen elke Natie sal heur eygen discipline verthoonen, so daernae gevraegt wort. [1])

Revis. ond. Coll. XXI. p. 112. Q. 2.

Van de algemeyne sake.

Het Synode — overwegende de groote quellagiën, die alree op eenige van onse Gemeynten gebracht sijn, met het opdringen van de nieuwe injunctiën des Aertsbisschops, ende het peryckel van den ondergank van alle onse Gemeynten, so men het niet in tijts voorcomt, — heeft dit een bequaem saisoen [2]) geacht, om een petitie aen dit Parlement over te leveren, dat door een Acte van Parlement bevestigt worde de vrijheyt van de oeffeninge van onse religie en discipline, gelijk die respectivelijk over See gebruykt worden in de Gereformeerde Kerken onser Natiën en wij die tot noch toe gehad hebben in dit Coninkrijk, door de genadige gunste van Sijne Majt ende sijn Coninklijke Voorsaten, Conink Edw. VI, Coninge Elizt ende Coninck Jacobus, saliger gedachtenis, met een meer expres gewach tegen het misbruyk van de excommunicatiën ende tegen de licentiën om te trouwen; en datter geen vreemde Gereformeerde Gemeynte toegelaten werde

10. Q. 45. Art.

1) In het jaar van deze Synode (1641) werd in het licht gegeven: Police et discipline ecclésiastique, observée ès Eglises de la Langue Française, recueillies en ce royaume d'Angleterre, sous la protection de notre Souverain Sire Charles (que Dieu conserve en toute heureuse prospérité) selon qu'elle a été revue par le Synode des dites Eglises en l'an MDCXLI.

2) tijdstip.

Digitized by Google

in dit lant, die sich de Synoden derselver Natie niet en onderwerpe. Het vervolgen ende presenteren van de petitie wort gerefereert aen 't Cœtus van Londen.

XXI. COLLOQUIUM binnen Londen, 2 Mey 1644.

1e Sessie. Van wegen Londen, D. Philippus Op de Bekius, V. D. M., ende Mr Joos Godschalck, O.

Van wegen Colchester, D. Jonas Proostius, V. D. M., ende Mr Joannes de Klerck, O.

Van wegen Norwich, D. Theophilus Elysonius, V. D. M., ende Mr. Abraham Vervinck, O.

Van wegen Sandwich, D. Casparus Nierenius, V. D. M., ende Mr Jacob de Vinck, O.

Van wegen Yarmouth, D. Joannes Ruytingius, V. D. M., ende Mr Abraham van Regenmorter, O.

De twee andere Gemeynten, de eene in Maydston, de andere in Canvey-Eylant, die hebben nagelaten hare gedeputeerden te senden.

Præses, D. Philippus Op de Bekius.

Assessor, D. Casparus Nierenius.

Scriba, D. Joannes Ruytingius.

Revisie van 't voorgaende Colloq., 1641.

2e Sessie. Alwaer, art. 1, een acte gestelt is van eenige middelen te versamelen, om daermede te dragen de onkosten der Colloquiën, ende dat sodanige middelen souden gesocht worden ten deele door beweechlijke persuasiën aen degenen, die op het bedde van hare kranckheyt liggen, haer vermaenende om van hare goederen een portie te legateren tot soodanige godsdienstige eynden; ende ook ten deele door publyke vermaningen van den stoel, daer eenige rijcke lidmaten sijn, om deselve alsoo te bewegen.

(boven Coll. XX. p. 81.)

Digitized by Google

Hierop is gevraeght: of de bijsondere Gemeynten daerin yet gedaen hebben? Ende is vernomen, datter noch niet en is te wege gebracht aengaende het vercrijghen van eenige legaten, maer dat in de Gemeynte van Londen wel eenige vermaningen gedaen sijn aen de rijke litmaten, om rijk te wesen in soodanige goede werken; doch is geresolveert, dat men dese acte sal ter gelegener tijt noch voorder nakomen

Op art. 31.16 besloten als volcht: [1]) Dewijle in de Harmonie van de Synoden, beschreven door Mr Symeon Ruytinck saliger, een clause gevonden is, dat men niet en mach knielen in de genietinge des H. Avontmaels, om te schuwen het peryckel van aenbiddinge des broods, — so hebben d' Eerw. Broeders in het voorgaende Colloquium goet gevonden, dat men deselve clause uytlaten sal, om geen ergernisse te geven aen de Engelsche Kerke. (boven p. 88.)

Tegenwoordigh wort gevraeght: of het niet beter en ware dese clause te laten in haer geheel, nu de tijden verandert sijn?

D' Eerw. Broeders sijn van gevoelen, hoewel de tijden wat verandert sijn ten aensien van de pracktijke, evenwel dese ceremonie, die en is nog niet afgeschaft door eenighe formele kerkordeninghe; volgens dien is geraeden, dat de voorseyde clause alsnoch uitgelaten worde, tot dat wij (door Gods genade) een meerder veranderinge mogen sien door eenige vastgestelde order.

(Uit) de vraeghstucken van Colchester. 3e Sessie.

1. Hoe men sal handelen met sodanige litmaten, die henselven gedurigh absenteren van 't gehoor des Woorts ende van het Heylich Avontmael, ende hen begeven tot de

---

1) De revisie van de kerkordening is in de Acta Colloq. 1641 door ons niet opgenomen.

Digitized by Google

heymlijcke vergaderingen der Separatisten; daerover vermaent sijnde, geen afstant en doen, maer seggen: „dat sij beter gesticht worden in de heymlijcke vergaderingen van de Separatisten, als in onse Gemeynte", ende indien sij een attestatie versoecken, om van onse Gemeynte te scheyden, wat voor een attestatie men hen geven sal?

D' Eerw. Broeders houden dit voor een vraeghstuck van groot gewichte, ende voor een algemeyne swaricheyt, daerover sij niet en konnen volkomentlijck resolveren, so lange de saken des Lants noch blijven gelijk als tegenwoordich. Maer sij houden nochtans voor nootwendich, dat men aenhoude noch een tijt lanck met sodanige te onderwijsen, vermanen ende overtuygen met kracht van redenen uyt den Woorde Gods, niet alleen in de openbare predicatiën, maer ook in particuliere besoekingen, alles doende in den geest der sachtmoedicheyt, om haer te bewegen dat sij geen voorder ergernisse en geven door haere afscheuringe van de Gemeynte Christi, waeraen sij verplicht en verbonden sijn als litmaten; hetwelcke verdient met de disciplyne gestraft te worden. Ende bijaldien dat sodanigen een attestatie versoecken, soo ordineren de Broeders, dat men die sal weygeren, dewijle dat sij tot afscheydinge geen genoechsame redenen en hebben, ende omdat haer oogemerck is om sich te voegen bij de Separatisten, oock omdat sij daermede een quaet exempel vertoonen aen anderen, om sulcx na te volgen, tot nadeel van de Gemeynte. Maer dit algemeyn gravamen sal noch wijder voorgestelt worden, wanneer wij in een Synode te samen komen met de Fransche Broeders.

(ond. 99. 1. no. 118. 14. Q. 6.

(Uit de) Vraeghstucken van Yarmouth.

5e Sessie. 9. Den Ouderling van Yarmouth heeft van wegen de Gemeynte aldaer eenen brief overgelevert aen dese Eerw. Vergaderinge, inhoudende: eerst, een ootmoedich vertoogh

Digitized by Google

aengaende den vervallen staet van die Gemeynte, dewelcke in dees dry jaren seer verswackt is door het afsterven en vertrecken van verscheyden litmaten ende contribuanten; daernae, een dankbare erkentenisse van den liberalen bijstant, dien sij ontfangen hebben van de twee bloeijende Gemeenten in Londen ende Colchester, mitsgaders de weldadicheyt, die de Kerke van Norwich bewesen heeft aen de weduwe van Mr Engel zaliger.

(Uit de) Vraeghstucken van Norwich.

Of die personen, dewelcke sijn van het tweede lit, [1] ende alsoo door de injunctie des Eertbisschops wierden gewesen tot haer eygen parochie-kerken, ende uyt ontsagh van sijne macht van ons afgewesen, hebbende aldaer belijdenis des geloofs gedaen en het Avontmael des Heeren ontfangen, doch naderhant bij ons als passanten sijn toegelaten te communiceren, niet en mogen van ons als lidmaten aengenomen worden, sonder voorder belijdenis des geloofs in onse Kerke te doen, dan alleenlijk hen openbaerlijk (te) onderwerpen onse discipline? 1.

De antwoorde is, ten aensien van de sake selfs, dat sodanige litmaten wel mogen aengenomen worden, wesende van Duytschen afkomst; ende ten aensien van de maniere, dat sij mogen aengenomen worden in sulcker voegen, als besloten is op het vijfde vraechstuck van Yarmouth, namelijk: soo het niet en blijkt, dat sij belijdenis gedaen hebben onder de Engelschen, sullen ten minsten gehouden wesen haer geloove te belijden aen yemant van de Dienaren in particuliere conferentie.

Of men een persoon, wiens vader wel is een Engelschman, maer de moeder eene Duytsche, ende daer benevens litmaet onser Gemeynte, hebbende voor desen versocht 2.

1) Zie bl. 305.

met belijdenisse des geloofs onder ons als Lidmaet aengenomen te werden, doch uyt vreese der Bisschoppen afgeslagen, naderhant met getuygenisse van de Engelsche Kerke komende, als passant onder ons is toegelaten, niet en soude mogen tot lidmaet aennemen; voorneemlijck sulcx streckende, in dese verswackinghe onser Gemeynte, tot onderstandt ende ophoudinge derselver?

D' Eerw. Broeders geven deselve antwoorde, gelijck als op het vierde vraechstuck van Yarmouth: dat sulcx bevolen wort aen de discretie van den kerkenraet in dese gelegentheyt, behoudende den algemeenen regel angaende het aennemen van de Engelschen tot litmaten.

(Uit de) Vraechstucken van Londen.

1. Of het niet dienstich en ware, dat men een boeck hadde, daerin de dry formulieren der eenicheyt in de Leere (de Nederlandsche Belijdenisse, de Heydelbergsche Catechismus ende de besluyten betreffende de Leere des laetsten Nationalen Synodi van Dordrecht, 1619), mitsgaders ook de gedruckte kerkordening van de Synode van over Zee. t' samen gebonden waren, ende ons Corpus disciplinae mede daerbij geschreven, voor de aencomende Predikanten onses Colloquiums, om die te samen te onderteekenen?

D' Eerw. Broeders houden desen voorslagh seer goet en wenschen dattet magh met den eersten nagekomen werden.

Volgen de particuliere vraeghstucken.

6e Sessie. Alsoo voor desen geordineert is, dat men goede correspondentie sal onderhouden met de Classis van Walcheren, om met haer te beraeden over eenige twijfelachtige saken, ende ook te vernemen wat aldaer omgaet in de

Digitized by Google

Classen ende Synoden ende diergelijke, soo is dit besluyt ook nagekomen van den Eerw. D. Calandrin, die aen het Colloq. verthoont heeft verscheyden Synodale ende Classicale Schriften, dewelcke Dⁿ Teelingius, Predikant van Middelburgh, heeft overgesonden. Ende

Is daerop de vrage: of het niet noodich en sij, dat 1. men over sulx uyt name des Colloq. aen de Classis van Walcheren soude eenen brief van danckseggínge senden, ende haer met een versoeken, om in sodanige broederlijke genegentheyt t' onswaerts te willen continuëren.

D' Eerw. Broeders seggen, dat dese danksegginge ende dit versoeck seer hoogh noodich is, ende sij hebben dienvolgens D. Calandrin gebeden, om dese danksegginge te schrijven, ende dese correspondentie te onderhouden; hetwelcke Sijn Eerw. goetgunstelijck heeft aengenomen.

Heeft ook onsen Eerw. Br. D. Calandrin aen ons voorgedragen den brief van danksegging, die Sijn Eerw., op het versoeck des Colloquiums, geschreven heeft aen het Classis van Walcheren, wesende van inhout als volcht:

„Eerw., Hooghgel., Seer Wijse ende Voorsienige Medebroeders in den Heere Jesu Christo.

„De Gedeputeerden van de Nederlandsche Gemeynten deses Coningrijx, in onse dryjarige Colloquio vergadert, hebben sich seer verblijt te sien de gedurige goede affectie van de Classe van Walcheren tot dese Gemeynten, *toto divisas orbe, non animo*, ende veerdicheyt tot onderhoudinge van de oude correspondentie, dewelke sij ons eerst aengeboden hebben in het beroepen van onse gedeputeerden tot het Synode Nationael van Dordrecht, 1578, ende sints op occasiën met ons vernieuwt hebben, ons (Anno 1612) op ons versoeck toesendende de Formulieren van Eenicheyt in de Leere, tegen de Remonstranten aldaer beraemt, daerop gegront is geweest een besluyt onses

Digitized by Google

Colloquiums, A° 1631, dat wij (als lit sijnde des Nationalen Synodi van Nederlant) souden trachten, dat tot ons bericht [1]) in de swaerste saken der kerkregieringe, ons door gunste van die Gemeynten mochten medegedeelt worden de copyen van hare Synodale besluyten, soo heeft onsen medebroeder D. Calandrinus desen Colloquio overgelevert eenige copyen van de Provinciale Synode van Zeelant, als namelijk: van Ter Goes, 1597, Ter Tholen, 1602 en 1638, Ter Vere, 1614, dewelcke hem tot dien eynde van den Eerw. D° Max. Teelingio, uyt name van het Classe, wierden toegesonden, die ook onse Broederen seer aengenaem sijn, ende waervoor wij de Eerw. vergaderinge seer vriendlijk bedanken, met gedragen [2]) van onsen willigen dienst, so wanneer daer yet mach sijn in ons vermogen, dat of uwe Gemeynten, of ymant van de E.E. Broederen in het bijsonder kan gerieven; —

„Mitsgaders (*gratia gratiam*) een ootmoedich versoeck, dat die E. Classe believe die goetgunstichëyt en goede correspondentie tot ons te continuëren, en ons ook mede te deylen wat daer sints A° 1638 van die nature mach voorgevallen sijn, of dagelijx noch voorvallen mach; als ook soo daer yet meer is van de vorige Synoden; bovenal, dat U. E.E. ons in desen hoochdringenden noot deses Koningrijx met uwe ijverige gebeden wilt bijstant doen, gelijk als wij seker weten, dat gij doet.

„Eerw., wijse, seer voorsienige Medebroeders, den Opperherder der sielen segene die Eerweerdige Classe ende een yder van U. E.E. Gemeynten en persoonen ende allen uwen heyligen arbeyt, tot krachtige opbouwinge sijnes Coninckrijx en heerlijken troost uwer sielen nu ende hiernaemaels.

„In Londen, desen 20 Mey 1644."

De Ouderlinghen van Maydston en Canvey-eylandt heb-

1) onderricht. 2) aanbieden.

Digitized by Google

ben aen dese Eerw. vergaderinge vertoont, dat sij, aldaer sonder Leeraer sijnde, wenschen van elders te mogen bedient worden, ten minsten drymael des jaers.

Wierden derhalven dese twee Gemeynten gerecommandeert aen de sorge van de twee naest gelegene kerken: de Gem^te^ van Maydston aen de Broeders van Londen, die ook de sorg over Mootlacq hebben; de Gem^te^ van Canvey-eylant aen de Broeders van Colchester; hetwelcke hare Eerw. niet en wort opgeleyt als een last, maer alleen als een bede versocht, om daerin te doen na hare gelegentheyt, bij provisie soo lange dese Gemeynten noch onvoorsien blijven van eenen Leeraer; daermede zijn de Ouderlinghen van Maydston en Canvey-eyland met consent na huys vertrocken.

De Eerw. Broeders D. Assessor, D. Proostius ende M^r^ van Regemorter, die gedeputeert waren om de sake van Yarmouth te recommandercn aen den achtbaren Kerkenraet van Londen, ende haren brief te presenteren, hebben daervan rapport gedaen aen het Colloquium.

Namelijk: dat den voorseyden achtbaren Kerkenraet geen sekere somme kan toeseggen aen de Gemeynte van Yarmouth, omdat sulx geheel dependeert op de gewillige contributie van hare litmaten, ende omdat ook de tijden soo onseker ende beroerlijk sijn; beloven nochtans haer beste daerin te doen, dat dese hare weldadicheyt, bewesen aen de voorseyde Gemeynte, niet alleen worde gecontinueert, maer ook (indien het mogelijk is) vermeerdert, met begeerte, dat het Colloquium dese sake ook aen de andere Gemeynten wil recommanderen.

Wort gevraecht: of het niet geraden ware, dat de 5.
oude Bijbels souden geweyrt worden uyt de kerke, en de nieuwe translatie alleen in het publyk voorgelesen?

Het Colloquium hout sulx voor een seer nootwendige sake, alsoo de nieuwe translatie soo treflijk is, ende soo veele fauten bevonden sijn in de oude oversettinge.

Digitized by Google

Is ook de nieuwe tot dien eynde overgeset door last van de Synode te Dort, 1619, ende wort in de kerken van Nederlant doorgaens gebruyckt ende aengenomen, soo dat die Gemeynten, die geen bequamen Bijbel en hebben van de nieuwe oversettinge, sullen gehouden wesen eenen te koopen.

Daer wert eenen voorslach gemaeckt van onsen Eerw. Broeder D. Calandrin: Of men niet en soude konnen voorder gaen met de Separatisten, dan hetgene alreede besloten is op het eerste gravamen van Colchester ende Yarmouth?

Daer wierden ook van Sijn E. noch dese 2 remediën voorgestelt:

1. Of het niet dienstich en ware den Heere te heyligen eenen vast- en biddach, om vurichlijk te bidden, dat Hem soude gelieven alle scheuringen uyt sijn Kerke wech te nemen?

2. Of het niet goet en ware, dat men publyklijk soude yets voorlesen in de Gemeynten, namelijk een getrouwe waerschouwinge uyt name van dit Colloquium, aengesien dat soo vele dwalingen sijn uytgegaen in de werelt, dat de litmaten der Gemeynten vermaent worden sich vast te houden aen haer eygen vergaderingen, waervan dat sij litmaten sijn, ende haer niet en voegen bij eenige heymlijke vergaderingen, die door de hooge overheyt ook niet geauthoriseert sijn?

Ende wiert van Sijn Eerw. een concept voorgedragen, hetwelcke tot dien eynde is strookende, gelijk als volcht:

„De Eerw. Vergaderinge der gedeputeerden van al de Nederduytsche Gemeynten deses Koningrijx, in den Colloquio tot Londen op den 2 Mey 1644 versamelt, bevindende, dat door Gods rechtveerdich oordeel (om de gruwelijke verachtinge syner salichmakende Leere te straffen) vele verleydende geesten uytgegaen sijn in de werelt, daer door ongegronde ende ongestadige sielen wegh ge-

Digitized by Google

ruckt worden, de Gemeynte Gods door droeve scheuringen dagelijx verswackt ende de factie van den Antichrist ende van al de ketterijen ende secten seer gesterkt wort tegen de waerheyt des Heyligen Evangelij ende de voorstanders derselver. Ende vreesende, dat onse Gemeynte mede in peryckel staet daerdoor verstoort te worden, soo men daer niet in tijts tegen versiet, om hare conscientiën in den last haer toevertrouwt te quijten ende de Gemeynten bij de eenparicheyt der gesonde Leere te houden, — „heeft hooch noodich geacht, dat uyt name des Colloquij publyke waerschouwinge gedaen worde aen alle de Litmaten der Nederduytsche Gemeynten deses Lants, dat sij haer moeten wachten van haer onderlinge bijeenkomsten, dat is: haer eygen Gemeynten, daer sij litmaten af sijn, te verlaten, hetsij in aenhooren van Gods Woort, of gebruyk der H. Sacramenten, om sich bij eenige heymelijke bijeenkomsten te voegen, die door de Hooge Overheyt niet geauthoriseert sijn; dat diegenen, die sulcx doen, ende nae Christelijke vermaningen, daertoe alle litmaten solemneellijck belooft hebben haer te onderwerpen, in hare scheuringe hertneckich blijven, als verachters van de order ende verstoorders van den vrede ende welstant der Kerke Gods ende verbrekers van hare belofte, sullen met de trappen der kerkelijke censure gestraft worden."

Het Colloq. heeft daerop desen voorslach seer gepresen ende goet gevonden:

1. Dat men geen specialen vast- en biddach daertoe en sal afsonderen, maer dat men in de bedieninge van den maendelijkschen biddagh ook dese reden aen de Gemeynte sal voordragen, namelijk: dat wij ook dien vasten-dach sullen vieren, om van den Heere af te bidden, dat Hem gelieve te heelen de breucken Sions ende alle scheuringen wech te nemen.

2. Dat men ook dese waerschouwinge op denselven

Digitized by Google

biddagh sal aflesen voor die Gemeynten, die haer met dese swaricheyt gegraveert vinden, nae het goetduncken van den kerckenraet.

Alsoo eenige gedeputeerde Broeders van het Fransche Colloquium in dese Eerw. Vergaderinge verschenen, aendienende, dat haere E. E. begeerte was om met ons te treden in conferentie en beyde Colloquien t' samen te voegen, so is dit geaccordeert, ende sijn deselven namiddagh bij ons verschenen.

Appendix van 't Colloquium XXI.

In Nomine Dei.

Actes of the Synode of all the forreine Churches of the French and Dutch language, assembled at Londen 13 May 1644.

Where appared in the name of the several churches as followeth:

For the Dutch Church at London, Mr Philip Op de Beke, Pastor, and Mr Joos Godschalck, Elder.

For the French Church at London, Mr John de la March, Pastor, and Mr Steven Montlage, Elder.

For the Dutch Church of Sandwich, Mr Caspar Nierenius, Pastor, and Mr Jacob de Vinck, Elder.

For the French Church of Canterbury, Mr Joseph Ponjade, Pastor, and Mr Louis van den Bossche, Elder.

For the Dutch Church of Norwich, Mr Theophilus Elison, Pastor, and Mr Abr. Vervinck, Elder.

For the French Church of Norwich, Dor Petrus de Laune, Pastor, and Mr Isac Decele, Elder.

For the Dutch Church of Yarmouth, Mr John Ruyting, Pastor, and Mr Abr. Regemorter, Elder.

For the French Church of South-Hampton, Mr Daniel Sauvage, Pastor, and Mr Peter Le Gay, Elder.

Digitized by Google

For the Dutch Church of Colchester, Mr Jonas Proost, Pastor, and Mr John De Clerck, Elder.

For the Dutch Church of Maydstone, Mr Cæsar Calandrin, Pastor.

For the Dutch Church of Canvay-Iland, Mr Abraham Bush, Minister of the Word.

Moderator, Mr Cæsar Calandrin.

Assessor, Mr John de la March.

Scriba, Mr Jonas Proost.

Sessio 1. May 13.

Hora 4 Pomeridiana.

After the invocation of the name of God, the assembly thought fitt to begin with the accustomed Revision of the Actes of the former Synode, assembled at London 3 Sept. 1641.

Touching the 6th article for tolerating pluralities it was putt, to the question whether it should still stand in force or be abolished; that is to say whether a Minister of a Forreine Church may in any case keepe an English benefice with a cure of soules?

The assembly — taking into serious consideration the dangerous consequence of such a toleration, as being not onley repugnant to the practise of other Reformed Churches, but also to a late ordinance of Parliamt, made against pluralities, have resolved: that the aforesaid article for tolerating pluralities shall be annulled and utterley abolished. And in case any congregation be disabled through poverty to allow a competent maintenance to their Minister: that then such Minister may fly to the 1. Art. of the same Synode, in that case provided viz. that the richer Churches shall be helpfull to the poorer.

Whether it be requisit that the 9. article of the former Synode be putt in practise viz. That both the disciplines 2.

Digitized by Google

of or Churches be revised and one generall discipline be made out of them both, for a bond of nearer union betweene the two Nations etc.

Although for the reason above mentioned it may here after be of excellent use, yet forasmuch as the present execution therof may seeme unseasonable in regard of the sad distractions of this Kingdome, and that the Parliament itselfe is now about a Reformation, — the Synode thinks it expedient that it should not be altogether abolished, but differred untill the next Synode, and in the meane time, that the persons to whose care and trust the busines was committed (viz. Dor de Laune, Mr Delme, Mr Liebaert, Mr Calandrin, Ministers, and Mr Bulteel and Mr Hoste, Elders), shall be dischardged.

8. Whether it be now a fitt season to petition the Parliament for the settling of or liberty in the exercise of or religion and discipline, as they are respectively used beyond the seas in the Reformed Churches of both Nations etc. according to the 10. article of the former Synode?

The assembly — considering the great affaires of State, that are now in agitation and the wofull disasters of this bleeding Kingdome doth judge it as yet unseasonable to petition the Parliament in that behalfe, and thinks it fitt, that it be differred untill the next Synode, or till it shall please the Lord to grant us a fitter opportunity. And in the meane time that the care therof shall be recommanded unto the Cœtus of the Forreine Churches in London.

Sessio 2. May 14.

Hora 3 Pomerid.

4. A report was made by the Brethren of the French Churches of a certaine act, made in their present Colloque for the utter abolition of all Festivals- and Holy-dayes in generall, the Lords-day onely excepted?

Digitized by Google

And the assembly — considering that such an act might be prejudiciall to other Churches, whose practise is different, hath thought fitting, that a narrative should be made of the aforesaid report with this qualification following viz. that the Brethren of the French Churches, assembled in a Colloque att London in the yeare 1644, having made an act for the utter abolition of all Festivals- and Holy-dayes, — have declared: that they doe not intend thereby to judge or condemne other Reformed Churches whose practise is different in that particular.

5. Wheras diverse Synodes of the Netherland Churches have not specified the visitation of the sick among the duties of a Minister, it was demanded by the Brethren of the Dutch Churches, whether or no it be the peculiar office of a Minister to visit the sick?

It is the duty of a Minister at all convenient times to visit the sick, that are under his charge, when he is called therunto according to the use and discipline of every Church.

6. Wat course may fitley be taken with such membres of or Congregations, who continually absent themselves from the hearing of God's Worde, the receiving of the Holy Sacrament, joyning themselves to the private meeting of the Separatists, not allowed by the Magistrate, and being admonished by us, will not desist upon pretence that by these meetings they are better edified; also pretending tendernes of conscience, and that or Congregations are full of scandalous members whome they desire not to make knowen unto us. And if such require a Church-Testimoniall to depart, whether it shall be granted unto them?

The assembly after mature deliberation, findeth it a matter of greatest consequence, wherin the welbeing of all the Churches is deepely concerned. And for answere therunto have determined as followeth:

Digitized by Google

I. That the chiefest remedie against this grievance is to be exspected from the Parl^{t}.

II. That in the meane time o^{r} best endevors be used to prevent the further growth of this evill viz.

1. That the discipline be more strictly putt in execution against scandalous persons, whose admission to the Communion is the maine pretence of their separating from us.

2. That ministers endevor both in private and publick to reduce such as begin to stray, to the unity of the Church wherof they are members.

3. That fervent prayers be directed to that purpose in o^{r} monthly Fasts.

4. That publick warning be given to o^{r} severall Congregations in the name of this assembly, that all should take heed of disturbing the peace of the Church by such disorderley separation.

5. That no Testimoniall or Certificate shall be granted unto them, lest we should seeme thereby to countenance their separation.

7. Report was made by the Brethren of the Dutch Churches, that all their Ministers have subscribed the articles of the Synode of Dort, which the French Brethren have approved and taken into their consideration?

(boven Coll. XX. Art. 9. p. 84. 91.)

Finally it is resolved by this Reverend Assembly, that both the Colloques of the French and Dutch Nations shall meete together in Londen upon the first Thursday in May in the yeare 1646.

XXII. COLLOQUIUM, binnen Londen, desen 7 Mey 1646.

Van wegen Londen, D. Cæsar Calandrinus, V. D. M., ende Mr Dieryck Hoste, O.

Digitized by Google

Van wegen Sandwich, D. Casparus Nierenius, V. D. M., ende Mr Joan de Vinck, O.

Van wegen Colchester, D. Joannes Ruytingius, V. D. M., ende Mr Samuël de Hem, O.

Van wegen Norwich, Theophilus Elisonius, V. D. M.

Van wegen Yarmouth, D. Melchior Clockius, V. D. M.

Præses, D. Casparus Nierenius.

Assessor, D. Cæsar Calandrinus.

Scriba, Theophilus Elisonius.

(Uit de) Gravamina van Londen.

Of die wederdoopers, die pretenderen anders niet dan in den kinderdoop van ons te verschillen, voor ketters te houden sijn, ende hoe dat men sal procederen tegen de lidtmaten, die tot dese of andere dwaelingen vervoert sijn? 2. 4e Sessie.

In dit gravamen sijn twee deelen:

Op het eerste is geantwoort, dat de loocheninghe van den kinderdoop eygentlijc geen ketterye en is, maer wel een seer schadelijcke dwaelinge, hoewel de persoonen selve, die dese dwalingen beweyren ende pretenderen alleenlijc daerin van ons te verschillen, evenwel noch ketters mogen wesen ten aensien van andere fundamentele dwalingen, die hieraen dependeren.

Op het tweede is oock geantwoort, dat de lidtmaten, die tot eenige schadelijcke dwaelinge vervallen, onder anderen tot de wederdooperije, en hun hebben laten herdoopen, die hun hebben laten opschrijven onder de lidtmaeten van kettersche vergaderingen, als der Antinomiaensche ende diergelijcken, ende alsoo de liverije van sectarische dragen, insonderheyt die hun vinnig en bitter vertoonen, ende nae de goede middelen, die aengewent sijn tot haere overtuyginge, even hardneckigh blijven, men sal de trappen der discipline tegens sodanige gebruycken.

Digitized by Google

Wierdt gevraecht: hoe dat men sal handelen met degenen, die ut praem [1]) van haere teere conscientie ende ut pretentie van meerder stichtinge, attestatie versoecken van ons (blijvende noch in deselve stadt), om sich te begeven tot een Engelsche Gem^te, die in alles orthodox is ende gesont in de Leere?

Hierop is geresolveert: de sodanigen attestatie te geven, ende bevolen aen den kerckenraedt, te oordeelen of sodanige Gem^ten, daer dese lidtmaeten haer vervoegen, met ons in de leere in alles overeenkomen.

Gravamen van Colchester.

6e Sessie. Of de Gem^ten noch sullen voortgaen in de onderhoudinge van de hooghtijden, gelijc als voor desen, omdat die onder vele Engelschen in ongewoonte sijn geraect?

Het Colloquium acht 't best ons te houden bij den 67. artyckel van Dordrecht, daer sodanige hooghtijden, als van Kersdagh, Paesschen en Pinxteren, worden voor stichtelyc gehouden, ende het vieren derselver met predicatiën, in gedachtenisse van die geestelijcke weldaden, alle superstitiën geweyrt sijnde, aengepresen, ende den bijsondere kercken tot practijcke gerecommandeert.

Onse Gem^ten hier te lande, sijnde oock erkent voor leden van de Synoden over Zee, is het gevoegelijc ons hierin nae hun te conformeeren, ons te houden bij onse privilegiën ons vergunt, in dewelcke ons toegelaten wordt ons te schicken nae onse eygene kerckordeningh, ende niet te staen onder de Engelsche; daerom hebben wij reden als een eenich corpus bij ons selven te blijven ende hierin te toonen dat wij van de inwoonders afgesondert sijn. Over sulx mogen wij in ons oud stichtelijc gebruyck vrij voortgaen; wij en hebben ons daeraen niet te stooren,

---

1) drang.

Digitized by Google

dat se bij sommige in ongebruyck sijn geraect ende in het Directorie een aenhanghsel is, schijnende te strecken tot vernietiginge derselver, alsoo wij aen het Directorie niet verbonden sijn als een regel voor onse kercken. Maer so de hooghtijden quaemen door hooger autoriteyt, als des Parlements, afgeschaft te sijn, ende wij oock met namen nevens de Engelschen souden geboden worden te treden tot afstellinge derselver, dat waere een ander gelegentheyt, ende dan sal men noch voorder daerover resolveren.

Gravamen van Norwich.

Nademael in Colloq. 1627, Sess. 3, op 't gravamen van 2.
Norwich besloten is, dat men tegen degenen, die onseggelijck vallen, 't sij in 't stuck van contributiën oft censure, ende door haer exempel souden mogen veroorsaecken de verswackinge oft dissolutie der Gemeynte, sal versoecken eenige order van den Bisschop ofte Hoogen Raedt. Dewijle nu de Bisschoppen sijn afgeschaft ende de vorige autoriteyt des secreten raedts besnoeydt, oft niet noodich en waere dat dit tegenwoordige Colloq. gelieve eenige Broederen te deputeren, die bij 't Parlement mogen versoecken sodanige order, te meer omdat bij ons de cassen des kerckendiensts en der armen veel ten achter sijn, ende dat men dese voorleden twee jaeren gearbeydt heeft door bewegingen, ontbiedingen voor de dry collegiën ende „Warrants" van den Magistraet, om daerin raet te schaffen, maer niet hebben konnen effectuëren?

Is geresolveert: dat men tegens degenen, die weigerig sijn te contribuëren nae hun vermogen, sal gebruicken alle beleefde ende inwinnende vermaningen, hun door alle persuasiën soecken te bewegen, dat sij doch in soo goed een werck niet en vertraegen ende naelaetig vallen; hun daerenboven te remonstreren die gele-

Digitized by Google

genheyt van de Gemeynte, ende vertoonen, dat soo sij een Gemeynte willen staende houden ende verhoeden de dissolutie derselver, dat sij dan hierin hun behoorlijck moeten quijten. Ende het Colloquium oordeelt, dat bedwingende wegen min sullen vermogen als soetigheyt, ende daer godsaligheyt voorgaet, een ieder sal trachten met een goet exempel anderen voor te lichten, sich niet stooten aen quaede exempelen, maer nae behooren sijnen plicht behertigen, en malkanderen aenmercken tot ontstekinge der liefde en alle goede wercken.

7e Sessie. 4. Aengesien in Colloq. 1627, Sess. 9, besloten wierdt, dat de ordonnantiën der Colloquiën sullen gelden ende plaetse grijpen in alle Gemeynten, sonder limitatie, ende men nochtans bevindt 't contrarie gedaen wordt, — of 't niet dienstigh sij bij 't Parlement te versoecken eenige ordonnantie, daerdoor de besluyten der Colloquiën mogen kracht hebben, soo dat het de lidtmaten der particuliere kercken niet vrij en stae deselve met voeten te stooten, alsoo de Colloquiën andersins apparent sijn in verachtinge te geraecken en op te houden?

Hierop wierdt geresolveert: dat men tegen de verbrekers van ordonnantiën der Colloquiën procedeere, volgens kerckelijcke censure, daertoe geordonneert; waerom hierover een ordonnantie te versoecken van het Parlement en wordt noch saisoenlijk,[1]) noch geraden bevonden; niet saisoenlijk, van wegen de menigte der gewigtige affairen, daerover sij besoignerende sijn; noch geraeden, doordien men merckt hoe dattet met hun hapert in de vaststellinge der kerckenordeningen, ende sij hun selven uyt de ontstaende verwerringen qualijck konnen redden.

8e Sessie. 6. Wat men doen sal, als eenige lidtmaeten soecken nieuwigheden in te brengen, als: het doopen der kinderen sonder getuygen etc., of men de formulieren, in soo

1) tijdig.

Digitized by Google

veel Synoden bevestigt, sal veranderen nae ieders humeur, of dat men sich daeraen houden sal?

Hierop is geresolveert: dat men blijven sal bij de eenmael ingestelde orders ende niet toelaeten dat men deselve lichtveerdelijck verwerpe of verandere, gelijck blijckt uit het *Corp. discip.* cap. 3 tit. 2, art. 6, ende hoewel men 't kind, 't welck sonder getuygen ten Doope gebracht wordt, den Doop daerom niet en sal weygeren, ofte ongedoopt wechsenden; evenwel sullen de ouders hierover ernstelijck vermaent worden, overmits sij een oudt en stichtelijck gebruyck, 't welck oock tot een goed eynde ingevoert is, soecken om te stooten.

Alsoo men bemerckt, dat verscheyden lidtmaeten hun dickwils absenteren van 't gehoor van Gods Woordt, en selden verschijnen dan op Nachtmaels-dagen, daerdoor den Dienaer ende Opsienders niet konnen behoorlijck acht hebben op de cudde, die hun bevolen is, ende de personen mogelijck dien daghe overbrengen in profaniteyt, ofte hun voegen bij sectarische vergaederingen, — of 't niet dienstich en waere te versoecken eenige macht ende autoriteyt, op geldboete voor de Armen (gelijck in 't statuit van Pro Elisabetha cap. 20, alwaer een ieder een schelling boete is opgeleydt voor elcke Sondaegsabsentie van de Godsdienst), ofte andersins, om soodanige misbruycken in toecomende te verbeteren? 7.

Hierop wiert goetgedacht, dat men vlijtich verneme, hoe sij den dag des Heeren overbrengen, ende dat de politycke mannen, alwaer deselve in gebruyck sijn, volgens haeren regel besoecken de drinckkoten, [1]) daer de ontheyligers van Sabbath gewoon sijn te schuylen, opdat soodanigen, die sij daer sullen vinden, staende onder het opsicht der Gemeynte, nae behooren gestraft worden. Wat aengaet degenen, die haer bij sectarische of ketter-

1) kroegen.

Digitized by Google

sche vergaderingen voegen, men sal met hun handelen volgens den inhoudt van de antwoorde op het 2e en 3e gravamen van Londen.

9e Sessie. De Leeraer van de Gemeynte tot Yarmouth heeft eenen brief aen het Colloq. overgelevert, inhoudende haere danckbaerheyt, die sij de twee florerende Gemeynten van Londen ende Colchester opdraegen voor haer milde contributie, tot onderhoudinge en ophoudinge van haere swacke en vervallende Gemeynte bewesen, versoeckende de continuatie derselver ende oock eenige verlichtinge tot het dragen van de onkosten, die voorvallen in het reysen nae het Colloq. ende het wederkeeren nae huys; waertoe sij hun onvermogen voorwenden.

10e Sessie. Alsoo eenige gedeputeerde Broeders van de Fransche Gemeynten in dese Eerw. Vergaederinge verschenen, met naeme Mr Philippus d'Elme, Dienaer des Woordts, ende Mr Daniël Herson, Ouderling, congratulerende onse bijeenkomste, wenschende verre van ons de verdeeltheden, die (Godt betert) onder hun ontstaen waeren, ende versoeckende, dat sij ter eerster gelegentheyt in conferentie met ons mochten treden, soo sijn sij door D. Assess. van ons Colloq. wegen over haere geluckwenschinge bedanckt, hun versoeck bereydelijck ingewillicht ende onsen dienst nae ons vermogen toegeseydt.

Naedien de Gemten, die haer order houden in de beschrijvinge des Colloquij, utgedruct staen in het *Corp. discip.* te sijn alleen: Norwich, Colchester, Londen, Sandwich en Yarmouth, — de Gemten van Maydston en Canvey-eylandt hun hier over gegraveert vindende, alsof sij niet voor Gemten van ons erkent waeren, — is hun geantwoort, dat toen die Acte gemaeckt wierdt, Coll. 1609, een van die Gemten niet teghenwoordich ende d'ander niet in esse was. Ende hierop wierdt besloten: dat de Gemten van Maydston en Canvey-eylandt voortaen naest Yarmouth oock haere beurte in de beschrijvinge des Colloq.

Digitized by Google

ende voorschrijvinge der texten sullen houden; ende soo sij quaemen van Leeraeren gedestituëert te sijn, sullen sij versoecken aen eenige van de andere Gem^ten, dat sij sulcx in haere naeme wouden doen.

Particuliere Vraeghstucken.

Of men niet en sal admitteren een Appel van ons Colloq. tot het Synode van beyde Natiën, Duytsche ende Fransche, t' samen vergadert? 1. 11e Sessie.

Hierop wierdt geantwoord: dat also men in appellen van een minder judicature appelleert tot een meerder, dat sulcx wel soude mogen toegelaten worden, als sijnde die bijeencomste eenichsins in de graedt van een Synodus Nationaell te reeckenen; oock streckende tot vereeninge en onderhoudinge van liefde onder beyde Natiën provisionelijck, so de Fransche Broeders sulcx van harentwegen inwilligen ende dat die wedersijdich sij; maer men sal niet toelaten, dat saken, die *mere* kerckelijck sijn, voor den politycken Magistraet betrocken worden.

Alsoo in de uytrichtinge des H. Avontmaels dese woor- 2.
den gebruyckelijck sijn: „Neemt, eetet van alle, gedenckt ende gelooft, dat het lichaem Christi eenmael gebrooken is aen den houte des cruyses, tot een volcomen versoeninge aller onser sonden", — soo wierdt gevraecht: of men so precyselijck verbonden is aen de eygene formele woorden, datter niet een woordeken soude mogen bijgevoeght worden?

Daerop wierdt geantwoord: dattet wel toegelaeten is een woordt twee à dry te intersereren, tot naerder verclaringhe, ende dat sulcx geen veranderinge en is van het formulier, gelijck na de woorden: „*tot een volcomen versoeninge*", daer wel magh bijgevoeght worden de woorden: „*en wechruyminge* alle onser sonden", om also de swacke gemoederen ende teere conscientiën te troosten, dat hun

Digitized by Google

daer versegelt worden beyde de weldaden der rechtveerdichmaeckinge ende heylichmaeckinge. Het sal oock vrijstaen te mogen gebruycken die clausulen, d' eene nae de uytreyckinge des broots: „*is ons geworden een spijse der sielen ten eeuwigen leven*," d' ander na d' uytreyckinge des drinkbekers: „*ende is ons geworden een dranck der sielen ten eeuwigen leven.*" t' Wort oock geoordeelt alderstichtelijckst te wesen, dat in die plaetsen, daer meer Dienaeren sijn als één, hierin een uniformiteyt onder hun allen gehouden worde.

3. Of men niet en behoorde de lidtmaeten der Gem^ten nu en dan in 't particulier te examineren van haren voortganck in de kennisse Godes ende goddelijcke dingen, de grondleere der salicheyt ende godsalicheyt des levens betreffende, soowel als d' eerste aenkomelingen in de Gem^ten?

Het Colloquium oordeelt die huyssoeckingen, daer de Ouderlingen metten Dienaer, ofte oock nae gelegentheyt daer sonder,[1]) niet alleenlijck ondersoecken van de poincten der vrede en der eenicheyt, ende sulcke andere meer, maer voornemelijck vernemen wat den aenwas in het geloove, in de kennisse der waerheyt ende practijcke der godtsalicheyt aengaet, voor een stichtelijcke order, streckende tot een spore des heyligen wandels, tot montstoppinge ende wechneminge van den steen des aenstoots, die den sectarischen door een versuymicheyt in deesen deele gegeven wordt; ende het Colloquium beclaecht op het hoochste, dat die ordonnantie onser voorsaten, die sulcx in het tweede Coll., fol. 21, met grooten ijver beraemt hadden, nu sij in het vergetenboeck geraeckt; houdt het oock voor een gewenschte saeke, dat de practijcke derselver vernieuwt worde, ende dat sulcx geschiede met alle beleefde soeticheyt, welck goede werck plaets nemende, soo souden de particuliere huysgesinnen als bijsondere Gem^ten

---

1) sonder hem.

Digitized by Google

des Heeren wesen, wandelende in de vreese des Heeren ende vertroostinge des Heiligen Geestes.

Of men diegenen sal aennemen als leden in onse Gem^te^, komende met attestatie van de Engelsche, welcke eerst versocht hebbende bij ons aengenomen te worden als lidtmaten, sonder de publycke belijdenisse voor de Gem^te^ te moeten doen, ende hen sulcx geweygert sijnde, daerna bij eenen Engelschen Predikant gaen, ende door sijne attestatie dan soecken in te comen? 4.

Het Colloq. — overwegende, dat sulcx soude mogen strecken tot inbreuck van de stichtelijcke gebruycken onder ons, ende so hiertoe eenigen voet gegeven waere, datter weynigen souden gevonden worden, die belijdenisse onder ons souden doen, mits [1]) dat sij met een lichte, altemet geene examinatie onder de Engelschen ontstaen, [2]) — houdt dit ongeraden; maer so men verneemt, dat sij grondelijck sijn geëxamineert geweest, sal de kerckenraedt, na haere discretie, deselve mogen aennemen.

Dewijle de verschillende Broeders, die men Independenten noemt, ons nageven, dat wij seer licht onse lidtmaten in onse Gem^te^ aennemen, — of men niet en behoorde nauwer acht te nemen in 't aennemen derselver, soo ten aensien van de grondige kennisse, als des godtsaligen levens? 5.

Hierop wierdt besloten voor alderstichtelijcst, dat diegenen, die met belijdenisse haers geloofs voorgenomen hebben hun tot de Tafel des Heeren te begeven, niet alleen sullen opseggen het *Kort Ondersoeck ofte Begrijp*, maer sullen oock haer selven een ruymen tijt van te voren bekent maecken aen den Leeraer, om op verscheydene tijden, na sijne gelegentheyt, van hem geëxami-

1) overmits, aangezien.

2) volstaan, vrij komen (zie Kil. in v.)

Digitized by Google

neert ende geïnstyleert [1]) te worden in de grontstucken der salicheyt, opdat sij alsoo tot eenige bescheydene [2]) kennisse geraecken ende niet blootelijck haere memorie en hebben geoeffent in 't van buyten leeren, maer oock haere verstanden verscherpt tot een grondige wetenschap.

XXIII. COLLOQUIUM, angevangen binnen Londen 16 Sept. 1647.

Hoewel den ordinaren tijt van dese vergaderinge noch niet en was verschenen, so is nochtans de voorseide beroepinge geapprobeert van de bijsondere Gemeinten, also daertoe voorgevallen was dese gewichtige oorsaek en extraordinare gelegentheit, namelijck dat de Walsche Gemeinten hadden een Colloquium bestemt tegen den 9 September nu voorleden, ende sij hebben ooc daertoe seer beweeglijk versocht, dat wij souden willen onse Gemeinte bijeen versamelen, opdat also de ergerlijke, gevaerlijke en droeve scheuringen, dewelke in twee van hare kerken [3]) sijn geresen, nu ten eynde mogen genesen worden door onderlinge behulpsaemheit, in een Synode van beyde Natiën, waartoe de sake van Cantelberg ganschelijk is gerefereert door het Appell van Monsr Ponjade, Dienaer des Woorts, sich beroepende van de sententie, die tegen hem gestreken is door de Classis, tot het oordeel van de Synode, welke beroepinge ofte Appell hem is toegestemt niet alleen door 't voorseyde Classis, maer ooc door het Colloquium van de Walsche Gemeinten.

---

1) Voor *gestyleerd*, van het fransche *styler*.

2) duidelijke.

3) Cantelberg en Norwich. In de eerste gemeente was aan een vereenigd Colloquium geappelleerd door Mons. Ponjade van een vonnis, wegens ergerlijken wandel. Te Norwich was Mons. Dassigny geschorst, doch verzette zich. De behandeling van die zaken in de vereenigde vergadering is, als van geen historisch belang, weggelaten.

Digitized by Google

Van wegen Londen D. Philippus Op de Beke, V. D. M., en Mr Dierick Hoste, O.

Van wegen Sandwich waren twee gecommitteert ut den E. Kerkenraet van Londen, met haer E. toestemminge, namelijk D. Cæsar Calandrin, V. D. M., en Mr Joos Godschalck, O.

Van wegen Colchester D. Joannes Ruyting, V. D. M., en Mr Abraham Hagedoorn, O.

Van wegen Norwich waren twee gecommitteert ut den E. Kerkenraet van Londen, met haer E. approbatie en toestemminge, namelijk D. Jonas Proost, V. D. M., ende Mr Jan van den Abbeele, O.

Van wegen Yarmouth en was niemant gecommitteert.

Van wegen Maidston is ooc niemant verschenen.

Van wegen Canvey-eylant D. Daniël Ketelaer, V. D. M., denwelken op sijn versoek ut den E. Kerkenraet van Londen, met haer E. toestemminge, is bijgevoegt Mr Adam Laurens, O.

Præses, D. Cæsar Calandrin.

Assessor, D. Philippus Op de Beke.

Scriba, D. Joannes Ruyting.

Also de twee Gemeinten, die niemant hebben afgesonden, en ooc de andere twee, die niemant hebben gesonden ut haer eigen kerkenraden, daertoe voorwenden verscheiden verhinderingen, — dese E. Vergaderinge heeft goet gevonden, dat men soude schrijven metten eersten an de voorseyde kerken van Norwich, Sandwich, Yarmouth en Maidston, om noch an te houden dat sij metten eersten ut haer eigen kerkenraden wouden verkiesen en afsenden hare gedeputeerden, om dese E. Vergaderinge behulpig te wesen allesins, en ooc voornemelijk in desen goeden dienst an de Walsche Gemeinten, die so nootwendig en loflijk is; — dat men de Gemeinte van Norwich sal vermanen (also het noch tijt is) eenen Ouderlink ut haren

Digitized by Google

kerkenraet te senden, haren Leeraer niet connende verschijnen: want hij is tegenwoordig over See; — dat men de Gemeinte van Sandwich niet en sal inportuneren, so veel als betreft het senden van haren Leeraer, die neffens sijnen hoogen ouderdom, nauwelik van een sware crankheit is bekomen; dòch sij behooren evenwel een Ouderlink te senden; — dat men ooc de Gemeinte van Yarmouth niet en sal andringen het afsenden van haren Leeraer, dewijle dat aldaer gedurende den harinkvank een groote menichte is van Nederlandsche visschers en coopvaerders, en het soude geheel qualijk voegen, dat die Gemeinte aldaer so lange onbedient bleve, waerdoor te vreesen is dat de voorseide groote menichte der vremdelingen haren tijt soude qualijk besteden in de herbergen, in stede van den dag des Heeren te heyligen in de waerneminge van godsdienstige plichten; doch sij behooren niet te min een Ouderlink te senden na dit Colloquium.

De Eerw. Broeders ut den Kerkenraet van Londen, die van wegen de Gemeinten tot Norwich, Sandwich en Canvey-eylant gedeputeert sijn, wierden tot leden van dese Eerw. Vergaderinge angenomen, ten ware dat noch van de voorseyde Gemeinten iemant anders ut hare eigen kerkenraden wierden afgesonden, volgens de vermaninge die aen haer sal gedaen worden tot dien eynde.

Twee gedeputeerde Broeders van het Walsche Colloquium presenteerden sich voor ons, namelijk D. Philippus Le Keux, Dienaer des Woorts, en Mr Florentin Tinturier, Ouderlink, met hare gelukwenschinge, dat wij hier door Gods genade bijeen versamelt waren, ons daerover bedankende, dat wij dese vergaderinge hadden bijeengeroepen en aengevangen, daertoe beweegt sijndè door hertgrondig medelijden over de sware breuken en onsteltenissen in hare kerken. Gaven ooc te kennen, dat sij metten eersten, in de navolgende weke, souden wenschen haer met ons te vervoegen in een Synode van beyde Natiën; souden

Digitized by Google

tegen dien tijd alle dingen veerdig hebben, 'twelke sij noch niet en conden te wege brengen.

Daerop wiert geantwoort: dat wij hier expres gecomen sijn om haer kerken te helpen bevredigen. Ende also wij onsent halven geen occasie hebben om hier te verschijnen, dat wij verwachten, so haest als 't mogelijk is, de bijeencomste met het Fransche Colloquium: dat onse Gemeinten niet al te lang hare Leeraers mogen derven; maer de saken geëyndigt sijnde, een ieder weder wederkeeren mag tot sijn beroepinge. Wiert oversulx versocht, dat sij ons een tijt wouden bestemmen van onse eerste ontmoetinge. Sij gaven tot antwoort: dat sij ons den Sondag daeraen souden te kennen geven den bestemden tijt.

Op den 15 Octob. is verschenen voor dese vergaderinge 2e Sessie. een Proponent, met name D. Daniël Pels, hebbende eenen Sondag den dienst waergenomen in de Gemeinte tot Maidston, medebrengende van daer en vertoonende aen dese vergaderinge een Brief van Beroepinge, die de voorseide Gemeinte op hem gedaen heeft 10 Oct. 1647, onderteekent van dry Ouderlingen en twee Diaconen. Neffens desen Brief van Beroepinge wiert ooc gelesen de Attestatie van den voorseyden Proponent aengaende sijn Examen Præparatorium, gepasseert in 't Classe van den Hage 3 Jun. 1647, en wierden beyde geapprobeert. — Is besloten: dat D. Daniël Pels op Dijnsdag den 19 dezer sal een predicatie houden op de woorden des Apostels Pauli 2 Cor. 12 : 8, 9, en dat sijn Examen sal geschieden des anderen daegs.

Wiert ooc geresolveert — also de voorgemelde Gemeinten door hare schriftelijke antwoorden noch blijven pretenderen hare verhinderingen, en niemant ut hare kerkenraden willen afsenden tot dese vergaderinge, — dat men op 't scheiden des Colloquiums aen haer sal schrijven tot

Digitized by Google

waerschouwinge dat sij haer selven in deesen deele beter souden quijten voor het toecomende en haer selven niet meer onttrecken van sodanige nootwendige diensten, so wanneer deselvige worden vereyscht tot behoudinge en stichtinge van onse vremde kerken hier te lande, door welke nalaticheit een exempel gegeven wort aen d'andere Gemeinten om te treden in deselve voetstappen, welke geschiedende het Colloquium soude moeten te gronde gaen.

3e Sessie. Op 20 deser maent D. Dan. Pels, nadat hij 's daegs te voren sijn predicatie gedaen had tot beproevinge, wiert van ons toegelaten tot sijn Examen, daerin hij sich selven in sulker voegen heeft gequeten, dat dese Vergaderinge, daerin goet genoegen hebbende, ooc een toesegginge gedaen heeft van hem in den Dienst te bevestigen, so de Gemeinte van Maidston datselve sal versoeken, nadat hij volcomentlijk met haerlieden geaccordeert is; tot welken eynde een brief aen de voorseyde Gemeinte sal geschreven worden en hij derwaerts noch een reyse doen.

4e Sessie. Op den 27 deser heeft D. Daniël Pels aen dese vergaderinge bewijs gedaen, dat hij volcomentlijk met de Gemeinte van Maidston is overeengecomen ten aensien van den tijt en conditie sijner verbintenisse aen die Gemeinte; so dat hij ooc achtervolgens haer versoek in dit Colloquio, met aenroepinge van den name des Heeren en oplegginge der handen, in het Predicamt is geconfirmeert en bevestigt, en wiert hem op sijn begeerte ingewilligt een behoorlijke Attestatie van 't gene diesaengaende geschiet is; heeft ooc D. Daniël Pels het Formulier van Subscriptie onderteekent, hetwelke door de Nationale Synode van Dordrecht, A° 1619, verordineert is, berus-
(Vid. infr. p. 140.) tende onder de Schriften deses Colloquiums.

7e Sessie. Daer wiert ooc een vraegstuk voorgestelt door de gedeputeerden van Colchester:

Digitized by Google

Hoe dat onse Gemeinten hebben te handelen, wanneer door autoriteit van den Magistraet aen ons wort opgedrongen, dat wij sullen onderhouden soodanige persoonen, die tot in het tweede, derde en vierde lit van onse Gemeinten vervremt sijn, en nu tot armoede gecomen sijnde, haer onderhout van onse Gemeinten vereysschen?

Dese vergaderinge oordeelt, dat onse Gemeinten niet en behoorden sodanige te onderhouden en dien swaren last op haer te trecken. Dat ooc de Magistraet van de Stat geen wettelijke autoriteit heeft om de Gemeinte daertoe te dwingen. Indien wij also souden contribuëren tot de arme, die so verre van ons vervremt sijn, so behoort de Magistraet eerst een order te maken, dat de rijken die haer van ons vervremden, noch evenwel sullen gehouden worden om te geven tot de lasten van onse Gemeinte.

XXIV. COLLOQUIUM tot Londen 26 Apr. 1655.

Dese bijeencomste na ettelijke jaren door eenige voor- 1e Sessie.
vallende ongelegentheden utgestelt sijnde, is goetgevonden deselve wederom te vernieuwen.

Van wegen Londen waren gedeputeert D. Cæsar Calandrinus, V. D. M., en Mr Dierick Hoste, O.

Van wegen Sandwich waren twee Ouderlingen gecommitteert, Mr Jacob de Keiver en Mr Jan Calf, also den Eerw. ouden Vader Casparus Nierenius aldaer gestorven sijnde, alsnoch geen Dienaer des Woorts in sijn plaats bevestigt is. De voorschreven Ouderlingen sullen beide hare stemmen hebben in het Colloquio.

Van wegen Colchester waren gedeputeert D. Joannes Ruytingius, V. D. M., en Mr Samuël de Heem, O.

Van wegen Norwich D. Theophilus Elisonius, V. D. M., en Mr Jan van Burken, O.

Digitized by Google

Van wegen Yarmouth en is niemant gecompareert.

Van wegen Maidston (also deselve noch vacant is) was gedeputeert, om van harentwege in de vergaderinge te verschijnen, D. Jonas Proost, V. D. M tot Londen.

Van wegen Canvey-eylant waren geen gedeputeerden afgesonden. Derhalven is goetgevonden, dat men so haest als mogelijk is, derwaert een brief soude schrijven ut naem van 't Colloquium, dat sij metten eersten willen deputeren een Ouderlink van die Gemeinte, om dese vergaderinge bij te staen, denselven ooc macht gevende in den brief van credentie om alhier een Leeraer te nomineren, die met approbatie van 't Colloquium bij den voorschreven Ouderlink soude mogen gevoegt worden.

Is ooc geresolveert, dat men desgelijx de gemeinte van Yarmouth sal vermanen, om hare gedeputeerden metten eersten aftesenden. Of so haren Leeraer over See vertrocken is, dat sij ten minsten een Ouderlink willen afveerdigen, hem gevende autoriteyt, gelijk als geordineert is in den brief aen Canvey-eylant.

Præses, D. Cæsar Calandrin.

Assessor, D. Theophilus Elison.

Scriba, D. Joannes Ruyting.

2e Sessie. Op den 27 April des voormiddags versamelt sijnde, is gecompareert een gedeputeerde Ouderlink van de Gemeinte tot Yarmouth vz., Mr Lodewijk van Regemorter, vertoonende aen dese vergaderinge den brief van credentie, hem gegeven van de voorschreven Gemeinte, daerin sij verclaren, waerom haren Leeraer D. Stafmaker niet en heeft connen verschijnen op 't Colloquium, dewijle dat hij nu staet op sijn vertreck over See en sijn afscheit neemt van die Gemeinte.

Is ooc aen den voorschreven Ouderlink machte en autoriteyt gegeven, om neven hem selven een Dienaer des Woorts te verkiesen ut de Gemeinte van Londen, met

Digitized by Google

goetvinden van dese Vergaderinge, om in 't Colloquio ut naem van de kerke tot Yarmouth alle voorvallende saken te helpen verhandelen; ende is van hem daertoe genomineert de Eerw. D. Philippus op de Beke, dewelke ut naem van 't Colloquium wiert versocht om die voorschreven Gemeynte daerin behulpich te wesen, en ooc te worden een lit van dese vergaderinge, hetwelke van Sijne E. is ingewilligt en angenomen.

Des namiddags wiert bij der hant genomen de sake van Sandwich. betreffende d' anneminge van D. Joannes Aiton tot een Dienaer des Woorts aldaer, in de plaats van den Eerw. D. Casparus Nierenius, onlanx overleden; tot welken eynde wiert goetgevonden, dat D. Aiton aldereerst sijn testimonia of getuigenisbrieven soude vertoonen Derhalven binnen geroepen sijnde, wierden deselve gelesen en geapprobeert, namelijk de getuigenis, hem vergunt angaende sijn studiën en conversatie in de schole tot Delft, op de Academie tot Leiden, van sijn Examen Præparatorium aldaer en sijn Kerkelijke Attestatie, ooc de getuigenisse van sijn Examen Peremptorium tot Middelburg, en nevens dien sijn getuigenissen, hier te lande geobtineert. 3e Sessie.

Alles overwogen sijnde, heeft de E. Vergaderinge goetgevonden, dat (volgens 't versoek der gedeputeerden van Sandwich) D. Aiton die Gemeinte bij provisie noch een jaer bedienen soude, en dat men daerna, volgens de regulen van onse kerkenordeninge, sal voorder mogen treden tot Bevestiginge van een Dienaer in die Gemeinte, hetsij van hem of van iemant anders, die daartoe wettelijk van die Gemeinte sal vercoren en beroepen werden.

Wiert van de Eerw. Broeders van Sandwich voorgedragen een naerder versoek, dat sij liever hadden dat de bevestiginge van een Leeraer in haer Gemeinte niet en mocht so lang utgestelt worden. Daerop is besloten: 4e Sessie.

Digitized by Google

also den tijt van 't accoort tusschen de Gemeinte van Sandwich en D. Aiton (van die Gemeinte provisionelijk voor een jaar te bedienen) nu meer als half verloopen is, dat dese provisionele aanneminge tot beproevinge noch duren sal tot in de maand Augusto of September naestcomende, en alsdan sal men voorder procedeeren tot een vrije verkiesinge, wettelijke beroepinge en bevestiginge, volgens den eysch van onse kerkenordeninge.

(Uit de) Gravamina van Londen.

5e Sessie. 4. Indien eenige Gemeinte een Leeraer beroepen wilde of een Assistent annemen die scandaleus is, of het Colloquium niet en behoort daerop acht te nemen, opdat sodanigen persoon van daer geweert en verhindert worde?

De antwoort is: wanneer sodanige gelegentheit voorvalt, dat het Colloquium, alles wel ondersocht hebbende, die Gemeinte sal waerschouwen, dat se sodanige niet en soude annemen; dat het strijdig is tegen de goede orde der kerken en tegen de stichtinghe van hare Gemeinte. Ende bijaldien dese waerschouwinge niet en wort angenomen, sal het Colloquium daertegen protesteren, dat sij willen onschuldig wesen van alle die onheilen, die over de Gemeinte mogen comen door een Leeraer of Assistent, die scandaleus of ergerlijk van leven is.

Het Colloquium gescheiden sijnde, is de sorge en inspectie over het welvaren van sodanige Gemeinte bevolen aen de twee naestgelegene kerken, als ut naem van 't Colloquium daertoe geautorizeert.

Particuliere vraegstucken.

6e Sessie. Daer wierden in dese vergaderinge eenige vraegstucken voorgestelt, waervan sommige, sijnde van grooten gewichte, wierden in de vreese des Heeren overwogen en gedeba-

Digitized by Google

teert. Tegen de naeste Sessie sullen de Broeders haer bereiden om haer besluit en resolutie daerop te geven.

Wiert gevraegt: Of de bekentenisse in het Formulier des Doops, dat onse kinderen in Christo geheiligt sijn, en daerom als litmaten der Gemeinte behooren gedoopt te wesen, niet en is gesont en met Gods Woort overeencomende, en wat voor een heilicheyt daer verstaen wort? 1. 7e Sessie.

Hierop is de antwoort van dese vergaderinge: Dat het Formulier des Doops van onse Gereformeerde Kerken seer treffelijk is; ende wat aengaet die bekentenisse, dat onse kinderen in Christo geheyligt sijn etc., die is ooc heel gesont en met Gods Woort overeencomende; want:

1. Na 't oordeel der liefde wij bekennen, dat de kinderen in Christo geheiligt sijn door de wedergeboorte en heiligmakinge des Geestes, haer versegelt in den H. Doop, ja ooc dat haer toecomt het rijk der hemelen. Matth. 19 : 14.

2. Wij bekennen ooc dat de kinderen in Christo geheiligt sijn door de heilicheit des Verbonts (dat in Christo, het beloofde saet, was opgericht), waerdoor de kinderen Israëls, die den Heere tot een volck en tot een eigendom waren afgesondert en toegeheiligt, dikwijls worden heilig genaemt, en sijn sulx, hoewel dat sij anders waren een sondig en wederspannig volc. Dese heilicheit des Verbonts en is niet eigen alleen aen het volc Israëls, want het onderscheit der volken is door Christum weggenomen, en de waerlijke tacken, namelijk de Joden, afgebroken sijnde, so sijn de Heidenen, die te voren wilde takken waren, ooc in den selven olijfboom van de Kerke Gods ingelijfd en deelachtig dese heilicheit des Verbonts, gelijc de Apostel ons leert Rom. 11 : 16, 17 en 1 Cor. 7 : 14.

't Is waer, onse kinderen sijn wel in sonden ontfangen en geboren, maer die God wil heiligen en in sijn Verbont opnemen, die en moet niemant onrein houden. Act. 10 : 15.

Digitized by Google

So dan onse kinderen en sijn niet als de kinderen der Heidenen, vremde van 't burgerschap Israëls en vremde van de Testamenten der beloften, maer erfgenamen des Verbonts, Act. 2 : 39, Act. 3 : 25, die ooc de versegelinge daervan behooren te ontfangen in den H. Doop, als het Sacrament van onse opneminge in 't Verbont en inlijvinge in de Gemeinte, gelijk de Besnijdinge sodanig was in den Ouden Testamente, in welkers plaets den H. Doop gecomen is.

2. Wiert gevraegt: Of dese bekentenisse, dat onse kinderen in Christo geheiligt sijn, ooc sal gedaen worden van ergerlijke personen, die 't Verbont ontheiligen?

De antwoort is dese, volgens het Woort Gods en de leere der Gereformeerde Kerken: hoewel sodanige personen ergerlijk sijn en voor haer selven dat Verbont Gods ontheiligen, evenwel en sijn haere kinderen daerom niet utgesloten van de privilegiën des Verbonds; want:

1. De kinderen der Israëliten, die in de woestijne tegen God gerebelleert hadden en hem tergden 40 jaren, die ontfingen evenwel als bontgenoten het teeken der Besnijdinge. Jos. 5 : 7. Nu, de genade en privilegiën des Verbonts en sijn niet meer bepaelt, maer noch meer utgebreydet in den Nieuwen, dan in den Ouden Testamente.

2. Gods Woort leert ons, dat de soon niet en sal dragen de misdaet des vaders. Ezech. 18 : 20.

3. Hoewel de naeste ouders voor haerselven 't Verbont ontheiligen, so en wort de heilicheit des Verbonts daerom niet weggenomen van hare kinderen; want men moet alsowel sien op de voorouders, ja selfs op den wortel, namelijk de heylige Patriarchen, met wien het Verbont was opgericht, daervan den H. Apostel getuigt: Indien de wortel heilig is, so sijn ooc de tacken heilig. Rom. 11 : 16. En Psalm 105 : 8 daer wort betuigt, dat de Heere gedenkt aen sijn Verbont tot in der eeuwicheyt,

Digitized by Google

aen het Woort, dat hij ingestelt heeft tot in duisent geslachten.

Het can ooc wel geschieden, en de ervarentheit leert, dat godloose ouders wel somtijts vrome en godsalige kinderen hebben. Dese en diergelijke redenen worden noch meer bijgebracht. Derhalven is het besluit, dat de voorschreven bekentenisse geheel gesont is en met Gods Woort overeencomende. Ja, degenen die dit niet en willen bekennen, die en connen ooc niet bekennen hetgene daerna volgt in het Formulier des Doops: dat de leere, die in de Gereformeerde Kerken geleert wort, de waerachtige en volcomene leere der salicheit is. Degenen, die in desen deele anders gevoelen, behooren de redenen harer gevoelens aen te wijsen, om daerop satisfactie te ontfangen.

Wiert gevraeght: Of een lit van een kerkelijke Vergaderinge, hetsij Synodale, Classicale of Consistoriale, hoewel van hooger hant ontboden, gehouden is voor een weereltlijke vierschare als een getuige te compareren tegen eenig litmaet onser Gemeinte, in saken crimineel die het leven treffen, en dewelke den crimineelen ut praem [1]) van conscientie bekent heeft; en bijaldien sodanige comparitie niet en can voorgecomen worden, of het dan niet beter en waer den criminelen geensins te presseren tot bekentenisse, of ten minste geen acten daervan te houden? Ende of een Leeraer of Ouderlink, die voor het toecomende also sal compareren buiten wil en weten van die Vergaderinge, onder welke hij sorteert, niet censurabel en is? 4. 8e Sessie.

Dese Vergaderinge houdt voor een vasten regel, dat men schuldig is secreet te houden en geensins te openbaren die dingen, die aen den kerkenraet, ut praem van conscientie, bekent en toebetrouwt sijn, utgenomen de sonden van conspiratie, verraderije, moort, etc., die men

1) drang.

Digitized by Google

schuldig is de Overheit te openbaren eer de discipline utgevoert wert. *Corp. Disc.* cap. 4 art. 13; want sodanige sonden en mogen de kerkenraden voor haer niet betrecken, noch daermee te doen hebben. Maer in andere gelegentheden, wanneer dat iemant, om sijn conscientie te ontlasten, sijn sonde heeft bekent voor den kerkenraet, so wie van den kerkenraet, hetsij door achterclap, of anders daertoe gedachvaert sijnde bij den Magistraet, sodanige bekentenisse openbaert, die sal voortaen daerover censurabel wesen, na het oordeel des kerkenraets.

9e Sessie. 5. Wiert ooc gevraegt: Wat men sodanige personen sal antwoorden, die daer seggen, dat men wel mag gaen in de sectarische vergaderingen, omdat de Apostel segt: Beproeft alle dingen? I Thess. 5 : 21.

Hierop sal men antwoorden: Dat denselven Apostel in het volgende versken ons vermaent, dat wij ons onthouden van allen schijn des quaets. Nu, degenen die daer gaen in de vergaderingen van dwaelgeesten, die schijnen alsof sij die dwalingen favoriseerden en toegedaen waren, en sij geven daerdoor ergernisse aen degenen die de waerheit liefhebben. 't Is ooc een dink, de Leere te beproeven, een ander dink hare vergaderinge gewoonlijk te frequenteeren. Daerenboven, de Apostel spreekt aldaer van sodanige beproevinge, die daer gepresen wort in de geloovigen van Bereeën, Act. 17 : 11, die het Woort ontfingen met alle toegenegentheit, ondersoekende dagelijx de Schriften of dese dingen also waren. De Heere Christus heeft dit gestelt tot een merkteeken van sijne schapen, dat sij Hem volgen en kennen sijne stemme, maer een vremde en sullen sij geensins volgen, maer sullen van hem weg vlieden. Joann. 10 : 4, 5. Die haer niet en genoegen met het manna, dat Gods Woord ons verleent, die haer begeven om te luisteren na valsche leere en d' ingevinge des Duivels, die de liefde der waerheit niet en hebben angenomen om salig te worden, God in sijn

Digitized by Google

rechtveerdig oordeel soude mogen over haer senden een cracht der dwalinge, dat sij de leugen souden gelooven. II Thess. 2 : 10, 11. Onse eerste moeder Eva, door een begeerte van te kennen goet en quaet, heeft geluistert na de ingevinge van den Satan en wiert van hem verleit en bedrogen. II Cor. 11 : 3. De Heere Christus heeft ons gewaerschout ons te wachten van de valsche Propheten, en wanneer sij seggen: „hier is Christus, of daer is Christus, Hij is in de woestijne of in de binnencamer," dat wij haer niet en sullen gelooven, noch tot haer utgaen. Matth. 24 : 26. Want die buiten sijn diepte wil gaen, daer hij niet swemmen en can, die sal sich verdrinken, en die het gevaer liefheeft, die sal daerin vergaen.

XXV. COLLOQUIUM. De groote swaricheden en ontsteltenissen van de Gemeinte tot Sandwich en ooc de Gemeynte tot Canvey-eylant sulx ten hoogsten vereysschende, wiert beroepen een Colloquium extra-ordinair tot Londen, den 10 Januarij $165^5/_6$.

Van wegen Londen waren gedeputeert D. Cæsar Ca- 1e Sessie.
landrinus, V. D. M., en Mr Dierick Hoste, O.

Van wegen Sandwich waren twee Ouderlingen afgesonden, Mr Jan Calf en Mr Pieter de Villers. Also in die Gemeinte geen bevestigt Leeraer en is, wierden dese Ouderlingen beide geadmitteert om hare stemmen te hebben in 't Colloquio.

Van wegen Colchester, D. Joannes Ruytingius, V. D. M., en Mr Joannes de Clerk, O.

Van wegen Norwich, D. Theophilus Elisonius, V. D. M., met laste en autoriteyt hem gegeven, om uyt den Achtbaren Kerkenraet tot Londen een Ouderlink nevens hem

Digitized by Google

te verkiesen; en is daertoe, met approbatie van 't Colloquium, vercoren Mr Guilliam van Cruicen.

Van wegen Yarmouth, D. Petrus Suijnius, V. D. M., en Mr Lodewijk van Regemorter, O.

Van wegen Maidston, die geen Leeraer en hebben, is niemant verschenen.

De Gemeinte van Canvey-eylant., van wegen hare groote ontsteltenisse, die en heeft niet connen iemant wettelijk deputeren tot dese vergaderinge.

2e Sessie. Præses, D. Cæsar Calandrinus.
Assessor, D. Theophilus Elisonius.
Scriba, D. Joannes Ruytingius.

Eenen brief van Maidston wiert voorgelesen, daerin sij haer ontschult doen en eenige redenen voorwenden, waerom dat sij van wegen hare Gemeinte niet en hebben connen iemant afsenden tot dese Vergaderinge. — Wiert besloten: dat men aen die Gemeinte sal schrijven, dat sij willen macht geven aen 't Colloquium, om ut den Achtbaren Kerkenraet tot Londen iemant te versoeken en deputeren, die van harentwege soude mogen bij dese Vergaderinge gevoegt worden, en is tot dien eynde een brief derwaerts afgesonden.

5e Sessie. Door communicatie met eenige Fransche Broeders, verstaende dat haer Colloquium niet en conde geconstitueert worden, maer dat de gedeputeerden gescheiden waren, meenende also vruchteloos na huis te vertreden, — so is ut medelijden over hare verdeiltheden goet gevonden, dat men de voorschreven gedeputeerden sal versoeken om hier noch te verblijven, om te sien of der eenigen raet can gevonden worden om haer te vereenigen; dat men ooc sal versoeken een bijeencomste van den Franschen kerkenraet tot dien einde, en wierden daertoe gedeputeert Mr Dierick Hoste en Mr Guilliam van Cruice.

6e Sessie. Dese Eerw. Broeders hebben rapport gedaen, dat sij

Digitized by Google

de gedeputeerden van de Fransche Gemeinten beweegt hadden hier noch te blijven, om te verwachten wat in dese sake conde gedaen worden; dat ooc den Franschen kerkenraet daerover soude versamelt worden desen namiddag. — Daerop wiert geresolveert: een deputatie te doen aen den voorschreven kerkenraet, van denwelken het Fransche Colloquium beroepen was, haer vermanende tot vereeninginge; dat sij haer Colloquium soude constitueeren, en daerin voortgaen ter eere Gods en ten dienste van de Gemeinten Christi, opdat onse vremde Gemeinten hier te lande in dese verdeelde tijden mogen behouden worden in vrede en eendracht, daervan gevende een goet exempel aen andere. — Tot dien einde wierden gedeputeert D. Præses, D. Scriba en Mr Hoste, dewelke voor den Franschen kerkenraet dese propositie gedaen hebbende, verkregen tot antwoort een vertoog van de oorsaken waerom dat haer Colloquium niet en wiert geconstitueert, met betuiginge dat sij daervan onschuldig waren, belovende dat zij hare gedeputeerden aen ons wouden senden, om hare resolutie te verclaren.

De gedeputeerden van den Franschen kerkenraet, Monsr Gisner en Monsr Bar, bij ons gecomen sijnde, hebben ons bedankt van wegen de goede sorgen en liefde totten welstant en vrede van hare kerken, en toegeseit, dat sij nog eens een preuve willen doen, of het Colloquium soude mogen geconstitueert worden, en de gedeputeerden bijeenroepen tegen morgen namiddag.

De Fransche Broeders die sijn bij ons verschenen, na- 9e Sessie.
melijk hare gedeputeerden totten Colloquium, ooc de gedeputeerden van den Franschen Kerkenraet tot Londen, dewelke aen ons hebben voorgedragen dese Artykelen:

Ou remet au jugement du Colloque Flamant:

1. S'il n'est pas à propos que les deux Colloques se joignent pour terminer nos differens?

2. De décider si le Synode est juge naturel ou arbi-

Digitized by Google

traire [1]) des affaires qui appartiennent à l'une ou l'autre Eglise.

3. La constitution de nostre Colloque.

Hierop heeft ons Colloquium geantwoort in 't gemein, dat wij wel gereet sijn onsen dienst en hulpe te bewijsen, maer dat wij ernstig wenschen en begeeren, dat sij bij haer selven haer eigen affairen wouden verrichten en haer verschillen eindigen, en bijaldien dat sij onsen raet of hulpe van doen hebben in eenige voorvallende sake, wij sullen wesen tot haren dienst na ons vermogen, binnen den tijd van ons Colloquium, en namen aen van die dry punten te oordeelen.

13e Sessie. Wiert voorgelesen eenen brief van de Gemeinte tot Maidston, onderteekent van Mr Antony Lodewijk en Mr Daniël Beekman, Ouderlingen, daerin sij van harentwege deputeren D. Jonas Proost, Bedienaer des Woorts in de Gemeinte tot Londen, om in 't Colloquio te compareren. Dese deputatie wiert eendrachtelijk geapprobeert en D. Proost van ons angenomen tot een lit van dese Vergaderinge; dewelke ut naem van de Gemeinte van Maidston heeft voorgedragen haren swacken, seer vervallen staet, daer sij nu dry jaren geweest sijn sonder Predicant, so dat hare kerke blijft gesloten. Ooc solliciteren de Herdoopers om hare kerke te hebben, dewelke sij beloven te stellen en houden in volle reparatie. Dat ook de middelen haer ontbreken tot onderhoudinge van hare Armen, so lange wesende sonder dienst; so dat haer versoek is, dat sij van een Predicant souden mogen voorsien worden, daer noch wel dertigh litmaten der Gemeinte sijn en ten minsten wel vijftigh ter kerken comen; evenwel, dat sij niet machtig en sijn iet bijsonders te geven tot onderhout van een Leeraer.

---

1) eigenwillige.

Digitized by Google

Het Colloquium oordeelt, indien sij noch een Leeraer begeeren, dat sij haer behooren te vercloeken, om na haer vermogen een redelijke somme op te brengen tot sijnen onderstant, of anders het soude schijnen, dat sij selve het bijeen houden van hare Gemeinte niet en behertigen.

Twee vraegstucken wierden voorgedragen van wegen de Gemeinte tot Colchester. 14e Sessie.

De eerste vrage is dese: Also besloten is in 't *Corpus Disciplinæ* Cap. 3 Tit. III, van 't Avondmael, artic. 21, dat men alle mogelijke mededoogsaemheit gebruiken sal met bejaerde personen, die wel goeden ijver hebben, doch so bequaem niet en sijn om rekenschap hares geloofs te geven, ooc met jonge lieden, die beschaemt sijn, of die so capabel niet en sijn van onderwijsinge als anderen; dat sodanigen in de belijdenisse naer eysch van hare swacheit in 't openbaer bevragen wat souden verschoont worden; — so wort gevraegt: Of het niet goet en waer, dat sodanigen hare belijdenisse heimelijk souden doen voor een Dienaer des Woorts, gelijk als in Hollant geschiet? 1.

De antwoort is: dat ons *Corp. Disc.* in denselven Tytel van 't Avontmael, art. 17, ut Colloq. XX art. 32, ooc beveelt in de discretie van den kerkenraet, of de ancomende litmaten hare belijdenisse publykelijk sullen doen of niet; dat ooc de goede order en discipline der kerken moet angeleyt worden om te vergaderen en niet om te verstroyen; dat Christus het gecrookte riet niet en wil gebroken hebben. Derhalven, als iemant soude versoeken om te worden geëxcuseert van de publyke Belijdenis, ut gebrek van vrijmoedicheit, of ut gebrec van de Nederlantsche tale of diergelijke, dit sal bevolen sijn in de discretie van de kerkenraden, om te doen hetgene sij vinden te wesen tot opbouwinge van hare kerken. Doch

Digitized by Google

wanneer dat eenige personen also souden angenomen worden met heimelijke Belijdenis:

1. Dese personen sullen haer versoek andienen voor den kerkenraet.

2. Den kerkenraet sal soeken haer te persuaderen om openbaerlijk te belijden, indien het can geschieden, dat[1]) de publyke Belijdenis niet en mag verhindert worden of te gronde gaen.

3. De Dienaren des Woorts sullen dies te meer tijts nemen om sodanigen privatelijk te onderwijsen, insonderheyt indien se seer onwetend sijn.

4. Het waer ooc reden dat hare namen de Gemeinte souden voorgestelt worden tot beproevinge (also wel als andere), daer 't de gewoonte is.

5. Het waer ooc reden dat sij in de publyke Belijdenis souden mede aensitten neven degenen, die met Attestatie gekomen sijn, om het ja-woort te geven op de stipulatiën dergenen, die tot de Gemeinte angenomen worden, of anders dit ja-woort soude ooc mogen gegeven worden in de consistorie, na 't oordeel van den Kerkenraet. Yder Gemeinte sal hierin mogen handelen nadat hare gelegentheit sal toelaten of vereysschen.

2. De tweede vrage van Colchester wiert voorgestelt:

Also daer eenige sijn in onse Gemeinte, die het Formulier des H. Doops houden voor een menschelijke instellinge, die niet en moet gevoegt worden bij de ordonnantie Christi: of het niet goet en waer, dat de Dienaren des Woorts de kinderen van sodanige souden in huis doopen, sonder dat Formulier te gebruiken en also de teere conscientiën te gemoet te comen?

Hierop heeft dese E. Vergaderinge haer gevoelen verclaert: Dat onse kerken seer jaloersch sijn van de Formulieren nae te laten. En hoewel dat onse Formulieren van

---

1) opdat.

Digitized by Google

menschen gemaeckt, namelijk van godsalige, geleerde mannen, so is nochtans den inhoud daervan goddelijk en hemelsch, als genomen ut de H. Schrifture, gevoegt na dien regel en daermede ganschelijk overeencomende; sijn ooc de Formulieren eendrachtelijk geapprobeert van de Synoden en Gereformeerde Kerken, die deselve met groot beraet en voordacht hebben te samen gestelt, die deselve ooc doorgaens gebruiken, also deselve profijtich en stichtelijk bevonden worden:

1. Tot onderhoudinge van eendracht in de leere der waerheit en beproevinge dergenen, die van deselve afwijken; gelijk als over eenige jaren veel Arminianen ontdekt wierden in onse kerken over Zee, door 't Formulier des H. Doops.

2. Tot onderhoudinge van de goede orde en eenparicheit der Gemeinten in 't beleyt van den H. Godsdienst; want God is een God van orde en niet van verwerringe; die ooc begeert dat alle dingen ordentlijk sullen toegaen in sijn Gemeinte.

3. Tot behulpe van de Dienaeren des Woorts, om cortelijk en claerlijk en volcomentlijk voor te dragen de leere der Sacramenten etc.; gelijk als in 't Formulier des H. Doops een seer treffelijke en volcomene onderwijsinge gedaen wort aengaende de leere van dat H. Sacrament.

Derhalven so is het eenen harden term, wanneer in de voorgestelde vrage het Formulier des Doops wort genaemt een menschelijke instellinge, die niet en moet gevoegt worden bij de ordonnantie Christi. Bijaldien het minste daerin strijdig waer tegen het Woort Gods, het soude mogen also gehouden worden; maer dewijl het al goet en gesont is, genomen ut Gods Woort en overeencomende met de leere der waerheit, die na de godsalicheit is, so behooren wij dit Formulier te houden in eere en weerde, gelijk als de gesonde predicatiën, die ut de H. Schrifture genomen sijn, moeten gehouden worden voor Gods Woort; want de H. Apostel prijst de Thessalonicensen, dat sij het Woort der predikinge Gods van hem hadden ontfan-

Digitized by Google

gen, niet als het woord van een mensche, maer als het Woort Gods, I Thess. 2 : 13; so moet ooc dat Formulier des H. Doops gehouden worden voor Gods Woort, dewijl dat het is een gesonde schriftuerlijke verclaringe van dese H. ordonnantie en instellinge Christi, genomen ut den Woorde Gods; want de Heere Christus heeft sijne Dienaren bevolen: „Gaet en leert alle volken, haer doopende." Sij moeten geleert en onderwesen worden van den inhout des Verbonts en des H. Doops, en daervan indachtig gemaeckt worden als den Doop soude bedient werden. De Camerlink was eerst onderwesen, want Philippus vercondigde hem Jesum Christum, hem ondervragende van sijnen geloove, hetwelke hij beleden heeft, en ontfink also den H. Doop. Act. 8 : 35, 37. Cornelius en sijn huysgesin wierden eerst van den Apostel Petro onderwesen in de leere der salicheit en vergevinge der sonden door Jesum Christum, en wierden alsoo gedoopt. Act. 10 : 43, 48. So mogen wij ooc seggen van Lydia en den stockbewaerder. Act. 16 : 14, 15, 31, 32, 33.

Mr de Clerk heeft dese navolgende redenen voorgedragen, om het voorschreven vraegstuc van Colchester te bevestigen:

1. 'T en is in de macht niet van eenige kerkelijke vergaderinge, een forme te maken om iemant in sijn conscientie te bedwingen of daeraen te verbinden al waer deselve goet.

2. Het is een sonde in een Dienaer, den Doop te weigeren, omdat iemant weigert sijn kind met die forme te laten doopen.

3. Degene, wiens conscientie wijfelachtig en beswaert is in 't gebruik van 't Formulier, die en can sijn kint daermee niet laten doopen ut den geloove.

4. Wij doen vele in andere gelegentheden, om onse litmaten bijeen te houden in dese conjuncture des tijts.

Dese redenen wierden in voorder bedenckinge genomen tegen de naeste Sessie, om deselve te beantwoorden.

Digitized by Google

Op de eerste reden wordt geantwoort: 1. 15e Sessie.

Ten eerste: Dat niemant eigenlijk de conscientie can verbinden dan God. De civile wetten van de Magistraten, die goet en geoorlooft sijn, en verbinden de conscientiën niet door haer eygen autoriteit, maer ten aensien van God, die bevolen heeft, dat een iegelijk siele sal de opperste machten onderdanich wesen; so moeten wij ooc, als een plicht van het 5e Gebot, onse gehoorsaemheit en onderdanicheit bewijsen, om der conscientie wille, aen de regeerders en opsienders van de Kerke Christi in hare godsalige en wettelijke ordonnantiën, gelijk als den Apostel begeert, dat wij souden onse voorgangers gehoorsaem en onderdanig wesen, die daer waken over onse sielen. De kerkelijke autoriteit verbint so verre als deselve gefondeert is op de autoriteyt van 't Woort Gods.

Ten anderen: De conscientie en is niet meer verbonden aen het Formulier des Doops, dan aen het Formulier des Avondmaels of eenige andere formen.

Ten laetsten: Ons Formulier des Doops en is niet gemaekt, om iemant in sijn conscientie te bedwingen, dewelke twijffelt aen de gesontheit van dien, want niemant wort gedwongen om sijn kinderen bij ons te laten doopen.

Op de tweede reden wort geantwoort: Dat de Dienaren 2. des Woorts den Doop niet en weigeren aen een kint, omdat de ouders het Formulier niet en connen aennemen, maer:

Vooreerst: Omdat sij niet en souden verbreken de goede orde der kerken.

Ten anderen: Omdat sij niet en souden ergernisse geven aen degenen, die de Formulieren voor gesont houden, ooc aen de Gereformeerde Kerken over Zee, met inbreuke te maken in de kerkelijke orde.

Ten laesten: Omdat sij niet en souden schijnen toe te staen de opiniën van degenen, die de Formulieren verwerpen voor ongesont; also wij ons behooren t' onthouden van den schijn des quaets.

Digitized by Google

8. Op de derde reden wort geantwoort: Dattet wel waer is, dat men het Formulier niet en can gebruiken ut den geloove, als men twijffelt aen de gesontheit van dien. Maer degenen, die also twijffelen, moeten hare twijffelingen en redenen bekent maken en hare swacke conscientiën beter laten informeren ut Gods Woort, gelijk als besloten is in 't laetste Colloquio.

Op de vierde reden wort geantwoort: Dat wij moeten sorge dragen, aen alle sijden, om de litmaeten bijeen te houden. Maer het is te vreesen, indien dat aen d'eene sijde eenige weinige door dese practijke gesticht en gewonnen werden, dat aen d'ander sijde een veel meerder getal soude ontsticht en geërgert worden. Derhalven op dese vrage was geresolveert, bij onse kerkelijke orde te blijven.

Doch also geallegeert wort, dat sommige niet en connen toestaen die clause in het Formulier des Doops: „Daer wij bekennen dat onse kinderen in Christo geheiligt sijn en daerom als litmaten der Gemeinte behooren gedoopt te wesen", — wiert geantwoort: dat in 't voorleden Colloquio bewesen is de gesontheit en schriftmaticheit van die bekentenisse.

16e Sessie. Dese E. Vergaderinge gescheiden sijnde, is de volle macht daervan gegeven aen den Achtbaeren Kerkenraet tot Londen, om alles te doen wat noodig is tot welstant van de Gemeinten tot Sandwich, Canvey-eylant en Maidston [1]), opdattet niet van nooden en sij een ander extraordinair Colloquium te beroepen.

D' Eerw. Broeders Mr Proost en Mr van Suynen hebben gerapporteert, dat Mijnheer den Ambassadeur [2]) onse

1) In zaken van geen algemeen belang.

2) Nieuwpoort. — Men had de hulp van den Ambassadeur ingeroepen tegen eenen afgezetten leeraer van Canvey-Island.

Digitized by Google

dankseggingе seer vriendelijk heeft angenomen, de pampieren wedergegeven en sijne behulpsaemheit aen onse kerken angeboden, en geseyt, dat hij selve voor heeft die van Canvey-eylant mondelijk aen te spreken, also dat meer cracht hebben sal, dan eenen brief; begeert dat iemant van ons derwaerts reysde met hem, also hij occasie heeft om daer henen de vlote te gaen besichtigen.

XXVI. COLLOQUIUM binnen Londen, den 30 Aprilis A° MDCLX.

Van wegen Londen sijn gemachtigt Mr Cæsar Calandrinus, V. D. M., en Mr Dirk Hoste, O.

Van wegen Colchester, Mr Thomas Cool, V. D. M., en Mr Samuël de Heem, O.

Van wegen Norwich, Mr Johan Burken, O., en nademael Mr Theophilus Elison, V. D. M. derselver Gemeinte, om verscheiden reden niet selve konde verschijnen, is Mr Jonas Proost, V. D. M. binnen Londen, versocht van die van Norwich om Mr Elisons plaetse te vervullen, en is aengenomen.

Van wegen Sandwich, Mr Johannes Lodwik, V. D. M., en Mr Anthonius van Akkre, O.

Van wegen Yarmouth, Mr Johannes Pijshius, V. D. M., en Mr Lodewijk Regemorter, O.

Die van Canvey-Iland die en hebben haer gelastigde noch niet gesonden.

Præses, D. Cæsar Calandrijn.

Assessor, D. Jonas Proost.

Scriba, D. Joannes Lodwik.

Gravamina.

Of het niet goet en waer, in het Colloquium te sta- 1. Sessie 11a.

Digitized by Google

tuëren, dat een legaal appel soude mogen sijn van de sententie des Colloquiums tot de Synode der Fransche en Duitsche?

Tot antwoorde: het voorgestelde is voor goet en nootsakelijk geacht, ende alsoo affirmative besloten.

2. Dat in Londen den E. Kerkenraet haere sententie uitgesproken hebbende, soo een litmaet daertoe sich niet wil submitteren, het sal hem vrijstaen te appelleeren, ofte tot het Cœtus, ofte tot het Colloquium van sijn eigen Natie, ende soo het Cœtus ofte het Colloquium die sake niet kan afdoen, de partije sal mogen appelleren van haer sententie tot het oordeel der Synode.

Dese voorstellinge is voor goet gekeurt ende toegestaen.

Sessie 8e. Is een brief ontfangen van Canvey-Iland, waerin sij haer ontschuldighen van op het Colloquium te verschijnen.

Is besloten: dat aen de Gemeinte van Canvey-Iland geschreven worde door order des Colloquiums, waerin sij soude berispt werden over de kleenachting des Colloquij en wettelijke orders der Gemeinten, ende dat den Dienaer behoorde op te komen, om nevens andere te onderschrijven de orders der kerken.

Nademael die van Canvey-Iland versoeken in haeren brief, dat iemant mógte haer plaetse representeren in Colloquio, is met de meeste stemmen besloten, dat niemant in haer plaetse soude vercoren werden, als sijnde van een quaet ende schadelijk gevolgh.

Gravamen van de Gemeinte van Yarmouth.

Dat de Gemeinte van Yarmouth gebracht sijnde tot een geringen toestant, vele van de Gemeinte afgegaen sijnde, in voegen dat sij niet bequaem is haeren Dienaer langer te onderhouden, soo wort versogt, dat het Colloquium gelieve een middel uittevinden, waerdoor dese Gemeinte mochte werden geholpen.

Digitized by Google

Is goetgevonden, dat dese drie middelen souden werden gebruikt tot hulpe van die Gemeinte: Sessie 4a.

Vooreerst: dat eenen brief door order des E. Colloquij aen de Gemeinte van Yarmouth geschreven werde, waerin sij mogen vermaent ende opgewekt werden om haere gaven te vermeerderen tot onderhout des Dienaers.

Ten tweede: dat men den Heer Ambassadeur aenspreken soude door de gedeputeerden des Colloquiums, ende hem de gelegentheit der Gemeinte van Yarmouth voordrage, om te sien of den Heer Ambassadeur bij de Heeren Staten niet soude konnen te wege brengen, dat yet tot onderstant dier Gemeinte mogte werden verkregen, en sijn daertoe gedeputeert D. Cæsar Calandrijn, Præses, Mr Dirk Hoste, Ouderlynk, Mr Joh. Pyshius, Dienaer des Woorts, ende Mr Lodewijk Regenmorter, Ouderlink van Yarmouth.

Ten derde: dat de Gemeinte van Londen aengaende den leegen staet der Gemeinte verwittigt werde en haeren voorderen bijstant versogt door de gedeputeerden der Gemeinte van Yarmouth.

(Uit de) Bijsondere vragen.

Hoe verre sich de Nederduitsche Gemeinten vergadert behooren te moeijen met de andere vreemde Gemeinten van een andere tale, die in groote oneenigheden sijn, tot ergernisse van velen; — of ons Colloquium daer yet in sal doen, ofte niet? 4.

Is geantwoort: dat het Colloquium daertoe bestemt heeft een legaal appel tot de Synode.

Of het niet noodigh waere, dat het *Corpus disciplinæ* in elk Colloquium soude overlesen werden? Sessie 5a.

Is geantwoort: Ja, ende dat hetselve in toecomende Colloquiën naer de revisie der Acten soude gelesen werden?

Ende is vorder besloten: dat een ygelijke Gemeinte het

Digitized by Google

Corp. disc. cap. 2. 1. 16. *Corpus disciplinæ* sorgvuldighlijk soude in haer consistorie bewaeren, ende dat hetselve eenmael des jaers voor den

Supr. p. 8. 7. kerkenraet soude gelesen werden.

Sessie 7a. Is rapport gedaen van de gedeputeerden, dat de Heer Ambassadeur dachte, dat de Staeten-Generael geensins eenighe contributiën souden doen tot de Gemeinte van Yarmouth; dat de Heeren Staeten van Holland en West-Vriesland dienden versocht te werden, en dat sij een soodanighe order mogten stellen, dat met de meesters van de visscherie mogte gehandelt werden, om die arme Gemeinte van Yarmouth, daer de zeeluiden veel voordeel genieten in opsigt van den Godsdienst ende andere gelegentheden, met eenighe hulpe bij te staen. Daerom sijn verscheiden redenen ende motieven van wegen het Colloquium den Heer Ambassadeur toegehandigt, om deselve aen de voornoemde Heeren te verthoonen.

Of het Colloquium alle dry jaeren sal gehouden worden, ende of een van de Gemeinten, noch al te samen, de verschijninge niet sullen moghen afstellen?

Is geantwoort: dat het Colloquium alle dry jaeren sal gehouden worden, en dat gheen Gemeinte in 't bijsonder, noch al te samen, de verschijninge noch het Colloquium niet en konnen afstemmen, dan in Colloquio selfs vergadert.

Is voorgestelt: waer het Colloquium de naeste reise soude gehouden werden?

Is besloten: dat altijd het Colloquium sal gehouden worden daer de beschrijvende Gemeinte is, doch indien de beschrijvende Gemte gheen bequaemheit ofte eenighe ongelegentheden hadde, haer voorrecht moghen overgeven aen de Gemeinte van Londen of eenighe andere Gemeinte, waertoe alle de Gemeinten hebben volkomentlijk toegestemt.

De beschrijvende Gemeinte is in order die van Yarmouth. De tijt, wanneer het naeste Colloquium soude gehouden

Digitized by Google

werden is in het jaer 1663, Donderdag naest aen den 19den van April.

Is besloten: voor het scheiden des Colloquiums de gedeputeerden te stellen, die tusschen de Colloquiën de Gemeinten, als het noodigh is en versogt wert, moghen besoeken en de swaricheden alsoo weeren. Ende sijn op desen tijt van het Colloquio gedeputeert de E. Kerkenraet van Londen. Sessie 8a.

Is insgelijks geresolveert: dat wanneer de gelegentheit sich sal presenteren om voor den Konink te verschijnen en hem te verwellecomen, dat de E. Kerkenraet van Londen de Gemeinten van de beste gelegentheit sal verwittigen, om haer gedeputeerden te senden, of door een brief den Kerkenraet van Londen te bemachtigen [1]).

XXVII. COLLOQUIUM, binnen Londen, den 23 April 1663.

Van wegen Londen waren gecommitteert D. Cæsar Calandrin, V. D. M., ende Mr Nicolaes Cornselis, O.

Van wegen Colchester D. Joannes Hue, V. D. M., ende Mr Abraham Langele, O.

Van wegen Norwich D. Theophilus Elison, V. D. M., ende nadien sij om verscheyden redenen geen Ouderling konden committeeren, so is Mr Gerardus van Heythuysen, Ouderlingh der Gemte van Londen, versocht van D. Elison, voor haer als Ouderling te assisteeren, ende is aengenomen.

Van wegen Sandwich D. Harmannus Schauk ende Mr Humbrecht van den Eeslak; ende nadien Harmannus Schauk noch niet en was een bevestigt Leeraer, is versocht D. Philippus op ten Beek, Predikant van Londen, die plaetse te willen vervullen, ende is aengenomen.

Van wegen Yarmouth D. Joannes Ubelman, V. D. M., ende nadien om verscheyden redenen zij geen Ouderling

1) machtigen.

Digitized by Google

konden committeren, so is versocht, dat Mr Arnoldus van den Beeck die plaetse soude willen vervullen, ende is aengenomen.

Van wegen Canvey-Eylant D. Justus Smetius, V. D. M., ende in plaetse van haer Ouderling wiert versocht Mr Guilliam van der Cruyssen, Ouderling van de Gemte van Londen.

Præses, D. Cæsar Calandrin.
Assessor, D. Theophilus Elison.
Scriba, D. Joannes Ubelman.

Wiert in de eerste plaetse verandert de acte des laetsten Colloquiums, dat namelijk het Colloq. alle drie jaeren soude gehouden worden; ende is besloten: dat alle vier jaeren het Colloquium sal gehouden worden sonder eenige excusen van eenige particuliere Gemte, tensij alle Gemeinten te samen besluyten, dat het soude uytgestelt worden, ofte tensij daervoor een dringende nootsaeckelijcheyt (ware) van het vroeger te houden. Ende is in de tweede plaetse besloten, dat de eerste Donderdagh in May sal sijn de dagh der bijeenkomste.

2e Sessie. Wiert goet gevonden, eerst te verhandelen de zaak van D. Hermannus Schauk, beroepen Predikant tot Sandwich, aengaende sijn examen ende oplegging der handen, ende naer rijpe deliberatie besloten, in dese conjuncture van tijden sulckx voorbij te gaen.

3e Sessie. De Gemten wierden afgevraecht hare Gravamina. Die van Colchester en hadden geen gravamina, alsmede die van Norwich.

Gravamen van de Gemte van Sandwich.

Wat middel daer soude kunnen beraemt worden tegen die sware onkosten in het repareeren van verscheyden

Digitized by Google

kercken, daermede die van Sandwich worden beswaert? Ende wiert goet gevonden:

1. Dat men het noch wat soude aensien.

2. Dat daerna (op continuatie van die lasten) een request soude ingelevert worden aen de Magistraet van die stadt, dat sij van die lasten soude mogen werden ontlicht.

3. Dat sij soude gelieven haer best te doen in het repareeren van die kercken wat milddadiger te geven.

Gravamina van de Gem^te^ van Yarmouth.

1. De groote armoede van die Gem^te^, niet machtig sijnde een Leeraer te onderhouden.

2. Gebrek aen stoffe tot Ouderlingen en Diakonen.

3. Verswakkinge van de kasse voor de armen.

Om het eerste te remedieeren, wiert goet gevonden, men soude ootmoedig versoeken bij de Overigheit aldaer, als dat sij haer gifte tot onderhoudinge des Predikants souden willen verbeteren, ende de twee anderen worden gelaeten tot eigen discretie.

Bijsonder vraegstuk.

Wiert gelesen een brief van de Gem^te^ van Yarmouth, 4^e^ Sessie. aengaende een voorgevallen swarigheit: hoe een persoon van de Duytsche Gem^te^ mag gequestioneert werden door den Cancelier over het niet gaen in de Engelsche kercke, ende tot het gehoor, ende tot dat H. Avontmael?

Naer rijpe deliberatie wiert hierop goet gevonden:

1. Dat men het noch wat soude aensien, met het vrindelijcke af te maecken.

2. Indien hij of een ander voorder wiert gemolesteert, dat alsdan de Predik. van Norwich ende Yarmouth de Bisschop van Norwich daerover souden aenpreecken.

Digitized by Google

3. So de Gem^ten generalijck hierin wierden gemolesteert, so heeft het Colloq. hiertoe gecommitteert de E. Kerckenraet van Londen ende Colchester, alsoock om te waecken op alle andere gemeene swaricheden.

Voor het scheyden des Colloquiums wiert gedetermineert, dat de beschrijving des naesten Colloq. rust op de Gem^te van Canvey-Eylandt, ende wat aengaet de plaetse, het sal berusten (na den regel) bij de beschrijvende Gem^te.

XXVIII. COLLOQUIUM, binnen Londen, den 25 May 1676.

1e Sessie. Van wegen Londen waren gecommitteert D. Philippus Op de Beeck, V. D. M., en Mr Gerard van Heythuysen, O.

Van wegen Colchester, in plaetse van haer beroepen Leeraer, die over Zee was, D. Samuël Biscop, V. D. M. tot Londen, en Mr Jacob Tayspill, O.

Van wegen Norwich Theophilus Elison, V. D. M., en naerdien se om verscheyden redenen geen Ouderlingh konden committeeren, soo is Mr Isaac Vinck, Ouderlingh tot Londen, versocht van D. Elison om hem als Ouderlingh te assisteeren, en is aengenomen.

Van wegen Sandwich D. Franciscus Drost, V. D. M., en Mr Antony van Ackere, O.

Van wegen Yarmouth D. Nicolaes Verkuyl, V. D. M., en Mr Johannes Ten Heuvel, O.

Van wegen Canvey-Eilandt D. Justus Smetius, V. D. M., en naerdien se om gewichtige redenen geen Ouderlingh konden committeeren, soo is Mr Jacob Willemsen, Ouderlingh tot Londen, versocht van D. Smetius, om hem als Ouderlingh te assisteeren.

2e Sessie. Præses, D. Philippus Op de Beeck.
Assessor, D. Theophilus Elison.
Scriba, D. Samuël Biscop.

Digitized by Google

Revisie van het laetste Colloquium.

Is omgevraeght, in de eerste plaetse, of de acte van het voorgaende Colloquium (als naemelijk, dat alle vier jaeren een Colloquium sal gehouden werden) voor 't toecomende altijt sal onderhouden werden; en is absolutelijck besloten van jae, schoon daer eenighe gravamina sullen sijn of niet, en sal volgens dies het naestcomende Colloquium moeten beschreven werden tegen den laetsten Donderdagh van de maent Mey in 't jaer onses Heeren 1680.

Het is redelijck en billick geoordeelt, dat de respective Gemeynten die reyscosten van haere gecommitteerden tot het Colloquium behoorden particulierlijck te dragen en te vergoeden.

Bijsonder vraeghstuck.

Of een litmaet, van onse Gem^te^ vertreckende sonder attestatie, met een andere Gem^te^ magh communiceeren meer als eens of meer? 5e Sessie.

Antwoorde: Men sal dat laeten aen het opsicht en de voorsichtigheyt van die Gem^te^, waerhenen hij sich begeven heeft of woont.

Volgens acte van het Colloquium, gehouden in het jaer 1660, is een aenvangh gemaeckt met het doorlesen van ons *Corpus disciplinæ.*

Het lesen van het *Corpus disciplinæ* is voorts geconti- 6e Sessie.
nuëert en voleyndight; ende is besloten, dat het voortaen in yeder Colloquio immediatelijck nae de revisie van de laetste voorgaende acten sal doorlesen werden.

Voor het scheyden van het Colloquium is besloten, dat de beschrijvinge van het naeste Colloquium sal berusten bij de Gem^te^ van Norwich, en is de E. Kerckenraet van

Digitized by Google

Londen genomineert, om middelertijt (des noodigh en daertoe versocht sijnde) de andere Gemeynten in voorvallende swaerigheden te assisteeren.

XXIX. COLLOQUIUM, binnen Londen, 27 May 1680.

1e Sessie, van den 27. nadenmiddagh.

Van wegen Londen waren gemagtight D. Philippus Op de Beek, V. D. M., ende Mr Gerard van Heythuysen, O.

Van wegen Colchester D. Adrianus Hoyer, V. D. M., ende Mr Jan Winnok, O.

Van wegen Norwich D. Mathæus Noppen, V. D. M., ende Mr Abraham Walen, O.

Van wegen Sandwich D. Franciscus Drost, V. D. M., en Mr Pieter Bolle, O.

Van wegen Yarmouth D. Henricus Coccq, V. D. M., en op desselfs versoek, Mr Isaak Vijnk, Ouderlijngh tot Londen.

Van wegen Canvey-Eyland D. Justus Smetius, V. D. M., ende nadien sij om redenen geen Ouderlijngh senden konden, wiert Mr Pieter Haringhhoek, Ouderlijngh tot Londen, van D. Smetius versoght, ende aengenomen.

Præses, D. Philippus Op de Beek.

Assessor, D. Mathæus Noppen.

Scriba, D. Adrianus Hoyer.

Sijn de acten van het naest voorgaende Colloquium overlesen, en is goet gevonden, bij het besluyt, dat het Colloquium alle vier jaren sal gehouden worden, hetsij daer sijn gravamina of niet, bij te voegen, dat de beschrijvende kerk het Colloquium beschrijven sal tegen den tijd dat de kerk, daer sij het Colloquium sal beschrijven, des Heeren Avontmael houdt, alsoo geoordeelt werd, te strekken tot opwekking der liefde, betooning van eendraght, dat de gedeputeerden der Gemeinten t' saem communi-

Digitized by Google

ceeren, en indien de beschrijvende Gemeinte 't Colloquium t' saem roept tot Londen, sal sulks doen tegen den Donderdagh voor den laetsten Sondagh in Junij.

Is een aenvangh gemaekt met het lesen van het *Corpus disciplinæ*. 4e Sessie, den 31 May nademiddagh.

Is voortgegaen met het selfde *Corpus disciplinæ* te lesen. 5e Sessie, den 1 Junij voormiddag.

Is voortgevaren en voleyndight het lesen van het *Corpus disciplinæ*. 6e Sessie, den 1 Junij na de middagh.

Is gevraeght: of men Ledematen met goede attestatiën komende, schoon arm, niet als lidmaten toelaten sal? — Is geantwoort: ja,

1. Men moet geen aennemer des persoons sijn.
2. Sij kunnen van God gesegent ende stutten der Gemeynten worden.

Sijn de gedeputeerden afgevraeght of eenige gravamina hadden; er waren geen.

Is vastgestelt, dat indien eenige verschillen resen tusschen tijde, dat de Gemeynte van Londen deselve sal soeken te sleghten; indien deselve niet slissen kan, sal daer de naeste daer gravamen voorvalt, worden bijgevoeght.

Die van Yarmouth haer swakheit in 't onderhouden (van) haren Dienaer 't Colloquium voordragende, sijn de gedeputeerden van Londen, Colchester en Norwich versoght, 't selfde haer Gemeinten voor te dragen; dewelke het aengenomen hebben. 7e Sessie, den 8 Junij na de middagh.

Is besloten, dat gevoegelijk is, dat een vaste form van een gevolmaght-brief sal worden opgestelt, waerna sich de gedeputeerden van de Gemeintens in 't toekomende schikken sullen, en sijn daertoe genomineert de Dienaren des Woorts.

Digitized by Google

XXX. COLLOQUIUM, binnen Londen, den 26 Junij 1684.

1e Sessie, den 26 voormiddagh.

Van wegen Londen waeren gemaghtigt D. Samuël Biscop, V. D. M., en Mr van Heythuysen, O.

Van wegen Colchester D. Samuël Toezel, V. D. M., en Mr Abram Langley Senior, O.

Van wegen Norwich D. Matthæus Noppen, V. D. M., en Mr Marcus Cockly Senior, O.

Van wegen Sandwich D. Justus Smetius, V. D. M., en also sij geen Ouderlingh konden senden, wiert Mr Pieter Haringhoek, Ouderlingh tot Londen, van D. Smetius versoght, en aengenomen.

Van wegen Canvey-Eylant, also sij geen ordinaeren Leeraer hadde, sijn twee Ouderlinghen afgesonden geweest, te weten Mr Joris de Schilder en Cornelis Claesen.

Præses, D. Samuël Biscop.

Assessor, D. Mathæus Noppen.

Scriba, D. Justus Smetius.

Sijn de acten van het laetste Colloquium gelesen, ende is besloten, dat het naeste Colloquium sal beschreven worden tegen den Donderdagh voor den laesten Sondagh in Junij 1688, indien daer eenige gravamina voorvallen, welke gravamina de Gemeynte daer die voorvallen aen de beschrijvende Gemeynte sal bekent maken, om tegen den bestemden tijt het Colloq. te beschrijven. Indien niet, dat het nogh twee jaeren sal uytgestelt worden, ende dan sekerlijk, hetsij daer gravamina sijn of geen, sal gehouden worden, hetwelck sal sijn op den Donderdagh voor den laetsten Sondagh in Junij 1690.

2e Sessie, den 26 Junij na den middagh.

De gedeputeerde Broeders van Canvey-Eylant versochten het advys van het E. Colloq. omtrent haer aenstaende beroep, waerop de E. Vergadering heeft goet gedaght haer desen navolgenden raedt te geven: dat de persoon, die beroepen moght worden, alvoren genoegsaem getuige-

Digitized by Google

nisse van sijn leven en wandel van de plaets daer hij laest wonachtigh was, tot voldoening van de Gemeynte, soude vertoonen, welcke raedt is gevestigt op het eerste artijkel van het eerste capittel, rakende de Dienaeren des Woorts, in het *Corpus disciplinæ*.

Sijn de gedeputeerden afgevraegt of eenige gravamina hadden; er waeren geene. Of eenige vragen hadden voor te stellen; er waeren geene.

Is een aenvang gemaeckt met het lesen van het *Corpus disciplinæ*. 8e Sessie, den 27 Junij voor den middagh.

De gedeputeerden van Canvey-Eylant, om gewichtige redenen der E. Vergaderinge voorgehouden, versoghten ontslagen te worden, 'twelck haer wiert toegestaen, en sij vertrocken.

Van deselve gedeputeerden wiert oock versogt copye van d' acten aengaende den raedt, die haer op haer voorstel, raekende haere aenstaende beroepinge van een Leeraer, bij de E. Vergaderinge gegeven was, en wiert haer versoeck toegestaen en haer copy overgelevert.

Is voortgegaen met het lesen van het *Corpus disciplinæ*. 4e Sessie, den 27 Junij na den middagh.

Is voorts gecontinueert en geeyndigt het lesen van het *Corpus disciplinæ*. 5e Sessie, den 30 Junij voor den middagh.

Is vastgestelt, dat de beschrijvinge van het naestcomende Colloquium sal berusten bij de Gemeynte van Londen, en indien middelertijt eenige swaricheden souden mogen voorvallen, is de Gemeynte van Londen versogt, die te helpen weghnemen ende, des noodigh sijnde, de naeste kerk aen die daer het gravamen voorvalt, daer bij te voegen.

Dese acten sijn aldus eendrachtelijck besloten, met gemeene toestemminge van de gedeputeerde Broeders, en geëyndigt den 30 Junij in het jaer 1684, binnen Londen [1]).

1) Deze Acta zijn in hun geheel opgenomen, om den achteruitgang in het kerkelijk leven te doen uitkomen.

Digitized by Google

XXXI. COLLOQUIUM, binnen Londen, den 26 Junij 1690.

1e Sessie, den 26. voor de middag.

Van wegen Londen waren gemagtigd D. Samuël Biscop, V. D. M., en Mr Gerard van Heithuysen, O.

Van wegen Colchester D. Jacobus Harding, V. D. M., en Jan Croket, O.

Van wegen Sandwich D. Justus Smetius, V. D. M., en Jan Allebee, O.

Van wegen Norwich D. Wilhelmus van Serie, V. D. M., en Wilhelmus Priem, O.

Van wegen Canvey-Eilant D. Petrus des Reaux, Leeraar, en Pieter Engels, O.; hadden geen credentie te vertoonen, overmits sij in lang geen Leeraer gehad hadden, ende 't vreimde van de stijl; hierom, alsoo het Colloq. d'afgesondenen kende, en sij voor God ende 't Colloq. betuigden dat sij waerlik van hun Gemte afgesonden waren, soo heeft het Colloq. daerin satisfactie genomen, en die betuiging voor een volcomen credentiebrief aengenomen.

Præses, D. Samuël Biscop.

Assessor, D. Justus Smetius.

Scriba, D. Jacobus Harding.

Zijn d' acten van het laetste Colloq. gelesen, en is daertoe niet met al gevoegd.

Zijn de gedeputeerden afgevraegd of eenige gravamina hadden, en bragt de Gemte van Sandwich voor hare groote nood en ongelegentheid daer sij ingebragt wordt, doordien d' Engelsche kerken te Sandwich haer, alsoo sij in al hun dry kerken prediken, doen betalen de derde part van de costen van alle reparatiën van de dry gemelde kerken, waerop het Colloq. gelet hebbende, gemeent heeft, dat sij door een schriftelick request de Magistraet van Sandwich soude versoeken, dat sij haer van sodanige

Digitized by Google

al te sware last soude gelieven te ontlasten, dewijl sij, Nederlandsche Gem^te^, aldaer onmagtig is om sodanige lasten te dragen, ende de stad van Sandwich groote voordeelen van haer geniet.

Vraegstucken van Colchester.

Op de vrage: hoe men handelen sal omtrent soo een Broeder, een Ouderling, die sich kant tegen de predicatiën volgens den Heidelbergschen Catechismus, 1°. onder voorgeven dat sulkx is een menschelik schrift te hoog verheffen; 2°. dat sommige litmaten haer daeraan stoten? — is geantwoord: dat de Catechismus-predicatiën niet zijn indifferent, maer dat een Leeraer, die de Catech. niet gedurigh predict, pecceert tegens d' usantie van alle Geref. kerken in Nederland ende in dit Rijk, en tegens sijn onderteekening; en dat, vermits de Catechismus substantialiter is Gods Woord, hij soo qualik doet, die hem daertegen, 't sij openbaer, 't sij heimelik. canted[1]), dewijl sulx van een bisonder quaed gevolg can zijn, hem radende, Gods Gemeinte niet te ontrusten. 2e Sessie, na de middag.

Wat men doen sal met een Broeder, die Ouderling of Diacon vercoren zijnde, weigert 'tselve aen te nemen, hem behelpende door frivole excusen ende cragtelose redenen?

Is geantwoord: dat men in den vernieuwe nemen sal hem t' overreden tot het accepteren; dan soo hij weigerig blijft, sal men voortgaen tot verkiesing van een ander.

Of men geen middelen can uitvinden, om onse ledematen, die met Engelsche trouwen, hare geboden in onse kerken te doen gaen?

Is geantwoord: vermits men niemand dwingen can, sulx in ieders vrijheit gelaten word.

---

1) kant, verzet.

Digitized by Google

3e Sessie, voor de middag. Is een aenvang gemaeckt met het lesen van het *Corpus disciplinæ.*

4e Sessie, na de middag. Is voortgevaren met het lesen van het *Corpus disciplinæ.*

5e Sessie, den 30 voormiddag. Is verder voortgevaren met het lesen van het *Corpus disciplinæ.*

6e Sessie, den 1 Julij voormiddag. Is verder gecontinueert ende geëindigd het lesen van het *Corpus disciplinæ.*

Is vastgesteld, dat de beschrijving van het naeste Colloq. sal berusten bij de Gemeinte van Sandwich, ende besloten, dat het naeste Colloq. sal beschreven worden tegen den Donderdag van den laetsten Sondag in Junio in 't jaer 1696, ende sal alsdan 't Colloq. gehouden worden, 't sij datter gravamina voorvallen ofte niet.

XXXII. COLLOQUIUM, binnen Londen den 25 Junij 1696.

1e Sessie, den 25. voor den middag. Van wegen Londen waren gemagtigd D. Samuël Biscop, V. D. M., en Mr Francoys Tijssen, O.

Van wegen Colchester, D. Jacobus Harding, V. D. M., en Mr Michiel Thayspill, O.

Van wegen Norwich D. Petrus des Reaux, V. D. M., en Mr Marcus Cockey, O.

Van wegen Sandwich D. Cornelius Coorne, V. D. M., doch Sijn Eerw. sijnde eenigen tijt te vooren naer Holland getrokken, om sijne bezigheden te verrigten, was yeder uere na sijn belofte terug verwacht, maer verscheen niet. Sijn Ouderling was Jan Allabe.

Van wegen Canvey-eiland D. Simon van der Pijl, V. D. M., en Pieter van Belle, O.; doch omdat sij geen aenschrijven gehad hadden aengaende het Colloq, of den brief niet niet te regte gekomen was, zo waren zij met geen volmagtbrief voorsien. Maer also het Colloquium d' afgesondenen kende, ende zij voor God en 't Colloquium beëeden,

Digitized by Google

dat zij waerlijk van hare Gemeente afgesonden waren, so heeft het Colloquium daerin satisfactie genomen, en die betuiging voor een volcomen credentiebrief aengenomen.

Præses, D. Samuël Biscop.
Assessor, D. Jacobus Harding.
Scriba, D. P. des Reaux.

Zijn de acten van het laetste Colloquium gelesen, en is daertoe niet met allen gevoegt.

Zijn de gedeputeerden afgevraegt of zij eenige gravamina hadden, en hebben geantwoord van neen; waerop men met vraegstukken en verscheiden zoorten van voorstel gekomen is.

Het eerste voorstel, van de Gemeente van Norwich, was het voordragen van haren nood en onmagt om haren Leeraer de gewoonelijke wedde toe te brengen, verzoekende van de Gemeente van Londen een jaerlijksche hulpe en bijstant in dezen; — waarop de gedeputeerden van Londen antwoorden, dat zulken voorslag het Colloquium in 't gemeen niet aen en ging, maar hare Gemeente in 't bijzonder, en egter dat zij niet volmagtigt waren om zulke zaak af te doen, doch dat zij het gemelde verzoek hare principalen zouden aandienen.

Haar 2de voorstel, zijnde aangaande het besnoeijen van hare handvesten en voorregten door de Engelschen, hoe zij haar hieromtrent te gedragen hadden. Is na het omvragen van alle de Eerw. Broeders van 't Colloq. goed gevonden, dat men door zoete en beleefde middelen den Magistraat van Norwich zoude zoeken te bewegen, de gemelde Gemeente den voortgang van hare privilegiën, haar van Koningin Elizabeth vergunt, toe te staan en daarin te bevestigen.

Op haren derden voorslag: of iemand uit haar, in dienst zijnde, konde van de Engelschen gedrongen wor-

Digitized by Google

den, om ook te gelijk te dienen in de Engelsche kerken? — is geantwoord van: ja.

2e Sessie, na den middag. De gedeputeerden van de Gemeente van Canvey-eiland en de gedeputeerde Ouderling der Gemeente van Sandwich de nood ende ongelegentheid van hare Gemeenten hebbende voorgedragen, bijzonder van die van Sandwich, die zeer bouwvallig was, zo paste dezelve antwoord op haar verzoek als te vooren gegeven was aan de Gemeente van Norwich.

Het overige van den tijd wierd besteed tot het lezen van het *Corpus disciplinæ*, waarvan men doe eenen aanvang maakte.

5e en laatste Sessie op den 30sten voor den middag. Is vastgestelt: dat de beschrijvinge van het naaste Colloq. zal berusten bij de Gemeente van Canvey-eiland; en besloten: dat het naaste Colloquium zal beschreven worden tegen den Donderdag vóór den laatsten Zondag in Junio in 't jaar 1702, en zal alsdan 't Colloquium gehouden worden 't zij datter gravamina voorvallen oft niet.

XXXIII. COLLOQUIUM, binnen Londen, den 25 Junij 1702.

1e Sessie, Junij 25 voormiddagh. Van wegen Londen waren gemaghtighd D. Emilius Cuylemborgh, V. D. M., en Mr Peter Kersteman, O.

Van wegen Colchester D. Jacobus Harding, V. D. M., en Mr Jacob Verleude, O.

Van wegen Sandwich is niemand verschenen.

Van wegen Canvey-Eyland D. Gerard de Gols, V. D. M., en Peter van Belle, O.

Van wegen Norwich D. Peter des Reaux, V. D. M., en Mr Daniël Fromanteel, O.

Præses, D. Cuylemborgh.

Assessor, D. Harding.

Scriba, D. De Gols.

Digitized by Google

En also niemand van de kerk van Sandwich verschenen is, is, volgens 't goedvinden van 't Colloquium, een brief gesonden aen die Gemeinte, om haere gedeputeerden of een antwoord ons ten spoedighste te senden.

Waerop men dan tot vraeghstukken en verscheyden soorten van voorstelling is gekomen.

En is van de Gemeynte van Norwich wederom haere noodt en onmaght, om haeren Leeraer de gewonelijke wedde toe te brengen, voorgestelt, versoekende van de Gemeynte van Londen een jaerlijksche hulpe en bijstandt; — waerop de gedeputeerden van Londen andwoordden, dat zulk een voorslagh het Colloquium in 't gemeen niet aen en ging, maer haere Gemeynte in 't bijsonder, en dat sij niet volmaghtight waeren om sulke saken af te doen, dogh dat sij het selve versoek haere principaelen souden aendienen.

Wierd doe aengevangen het lesen van het *Corpus disciplinæ*, waerin bevonden is Titul 1 van de 1e Capittel, van de diensten, art. 12, het oude gebruyk van het peremptoire examineeren van Proponenten, hier in Engeland beroepen.

Waerop geresolveert is in dit tegenwoordige Colloquium: dat de Proponenten, hier te lande beroepen, sullen hier voortaen volgens oud gebruyk geëxamineert en bevestight worden in den dienst, sonder daerom naer over Zee te verreisen, indien sij daertoe gewilligh sijn en van haere respective Gemeynten versoght worden. En dat het selve examen tot Londen gehouden sal worden door het Colloquium, sonder bijvoege van de Walsche kerken.

Voorder, dat yder kerk daer een beroepinge geschiedt, aen alle de andere kerken notitie sal geven, om haer Leeraren tot Londen tot het examen af te senden; doch so, dat 't een yder kerk vrij staen sal te komen of niet; en dat het examen gedaen sal worden en van so veel kraght sijn alsof alle de Predikanten present waren geweest.

Digitized by Google

Voorts, dat elke kerk daer die beroepinge geschiedt, de onkosten sal dragen, volgens de oude gewoonte.

2e Sessie, na de middagh. Is de brief aen de Gemeente van Sandwich versonden.

En is de resteerende tijdt doorgebracht in 't lesen van het *Corpus disciplinae.*

3e Sessie, Junij 29 voormiddagh. Is een brief van Sandwich aen den Heer Peter Kersteman gekomen, waerin sij verklaerde, dat haer Predikant vertrokken sijnde, sij niet konde tegenwoordigh sijn; en daerbij versocht sij den Heer Kersteman haer te willen representeren; dogh terwijl deselve Heer gedeputeert Ouderling van Londen was, is met eenparige stemmen besloten, dat D. Willem Biscop, Leeraer van Londen, en de Heer Daniël Vanmildert, Ouderling, haer representative in dit Colloquium sijn sullen.

Is voorder besloten: dat door de Scriba geschreven sal worden aen de kerke van Sandwich, dat haer brief bij ons is ontfangen en, volgens haer versoek, de voornoemde Heere tot haer representative geëligeert hebben, en dat wij versoeken van haer vorder te mogen weten op wat voet haer Predikant is vertrokken, en of sij weder staen een ander beroep te doen, waertoe wij haer onse dienst sullen presenteren, met bekentmakinge van het besluyt, bij ons genomen, dat indien bij haer een Proponent verkoren wordt, wij deselve hier sullen konnen bevestigen, sonder die last en onkosten om over Zee daerom te gaen; — waerop wij haer andtwoordt, mits de staet van haer kerke, in 't eerste versoeken, mits haer versoekende te volharden in het lesen der Heylige Schrift door haere Ouderlingen, volgens de gewoonte der kerken en ordre van 't *Corpus disciplinae*, in 't laetste artikel van het eerste Titul, van de kerkelijke oeffeningen in de Gemeynte, opdat de Gemeynte niet verstroyt en worde.

Is voorder geresolveert: dat een yder Predikant op het toekomende Colloquium sijn eygen texten sal verkiesen, en dat sij sullen haer texten verkiesen ex-professo van

Digitized by Google

het Avondmael, die vóór of na het Avondmael prediken, en dat de kerken onder malkanderen het alternative nemen, om op de voorbereydinge en dankseggínge die te prediken.

Voorder wierdt de resteerende tijdt in 't lesen van 't *Corpus disciplinae* doorgebracht.

Is vastgestelt, dat de beschrijvinge van 't naeste Colloquium sal berusten bij de Gemeente van Norwich, tegen Donderdagh voor de laetste Sondagh in Junij 1706, sijnde vier jaer na desen. 4e Sessie, namiddagh.

XXXIV. COLLOQUIUM, binnen Londen, den 1 Julij 1706.

Van wegen Londen waren gemagtigd D. Wilhelmus Biscop, V. D. M., en Mr Pieter Kersteman, O. 1e Sessie, op den 1 Julij voormiddag.

Van wegen Colchester D. Jacobus Hardingh, V. D. M., en Mr Samuël Mortier, O.

Van wegen Norwich D. Petrus des Reaux, V. D. M., en Mr Daniël Fromanteel, O.

Van wegen Sandwich D. Gerard de Gols, V. D. M., en bij mangel van eenen Ouderling uit Sandwich, zoude Zijn Eerw. eenigen [1]) uit de Ouderlingen van Londen bij zig gevoegt hebben, indien het noodig hadde geweest, dog wierd daar niet op aangedrongen.

Præses, D. Biscop.

Assessor, D. Hardingh.

Scriba, D. Des Reaux.

En alzo de Gemeynte van Canvey-eiland voorbijgegaan was in het aanschrijven van 't Colloquium, uit suppositie dat die Gemeynte t' eenemaal weg was, en het tegendeel

---

1) den eenen of anderen, het Eng. *any*. Ook in het *representative* (voor *representanten*), op de vorige bladz., blijkt de invloed van de Engelsche taal.

Digitized by Google

blijkende, zo is in 't Colloquio goed gevonden, dat aan die Gemeynte geschreven zal worden, om dat voorbijgaen te verschoonen en haar te verzekeren van den voortgang van onze gemeynschap met haar als een lid van ons Colloquium, bijaldien zij den dienst in de Nederduytsche taal onderhouden, beroepende zodanigen eenen tot haren Predikant, die in 't Duytsch kan prediken en niet alleen in 't Engelsch.

Zijn de acten van het laatste Colloquium gelezen en is gevoegt bij den 6den Artykel van de 1e Sessie, na dese woorden: *En van zo veel kragt zijn alsof alle de Predicanten present waren geweest;* — doch zal dit gelaten worden aan de vrijheyd van de beroepers, beroepene en van 't Colloquium.

2e Sessie, na den middag. De vrage van Norwich was dese: Of men de kinderen van de ledematen der Gemeynte, als zij het begeeren, bij de huyzen doopen zal?

Is daarop geantwoord, dat men zulke ledematen, als zij zulks komen te begeeren, zal tragten te bewegen, dat zij hare kinderen laten brengen na de kerke om aldaar gedoopt te worden, opdat de Gemeynte niet berooft worde van de publyke bedieninge van die ordonnantie Christi: doch blijven zij volherden in haar verzoek, zo zal men haar verzoek inwilligen, uit zorge dat de Gemeynte niet al te zeer mogte verzwakken en verminderen.

En alsoo geen vraagstukken meer waren, maakte men eenen aanvang van 't *Corpus disciplinae* te lezen.

3e Sessie, op den 2 Julij voormiddag. Men ging voort met het lezen van 't *Corpus disciplinae* en men maakte ook een eynde daarvan.

Is vastgesteld, dat de beschrijvinge van 't naaste Colloquium zal berusten bij de Gemeynte van Colchester, Donderdag voor de laatste Zondag in Junij 1712, zijnde ses jaren na dezen.

EINDE.

Digitized by Google

REGISTER.

A.

Aanklagen, 285.
Aanneming, 112.
Abeele (J. van den), Ouderling, 272, 345.
Achterklap, 9, 28, 76.
Ackere (A. van den), Ouderling, 374.
Acket (F. d'), Ouderling, 304.
Acten der Colloquien, 282, vgg. 148, 159, vgg. 258.
Afgevaardigden ter Dordsche Synode, 246, vgg.
Afsnijding. Zie Ban.
Afvallige, 6, 99, 104.
Afwezigheid, 34, 38 vgg. 58, 63, 65. 71, 78, 82, 102, 154, 263, 345.
Afzetten. Wie? 26, 284.
Aiton (J.), Predikant, 351.
Akkre (Mr. A. van), Ouderling, 367.
Aldegonde, 49.
Aldrijcke (B.), 4.
Algoet (Mr.), 96, 122, 167, 213.
Allebee (J.), Ouderling, 380, 382.
Amy (Mr. J. l'), Ouderling, 304.
Andries (P.), 3, 88 vgg.
Annoot (J.), Ouderling, 88.
Anobardus (B.), Ouderling, 102.
Antinomianisme, 335.
Antwerpen (Syn. van), 77.
Appèl, 35, 44, 45. 50, 62, 63, 85, 254, 341, 367 vgg.
Arminianisme, 226, 301.
Assche (S. van), Predikant, 88, 93.
Assessor, 185.
Attestatiën, 22, 73, 76, 107, 141, 147, 158, 164, 193, 220. 226, 284, 322, 336, 343, 375, 377.
Attestatie (verminkte), 165. Verschillende vormen, 165.
Auycke (G.), 108.
Avondmaal. Zie Nachtmaal.

B.

Baalde (J.) d'Oude, Ouderling, 58, 70.
Backer (J. de), Ouderling, 125.
Bakker (J. de), Ouderling, 100.
Ban, 263.
Bar, 359.
Beaugrant (J.), 48.
Beauvais (C. de), Predikant, 304.
Bedeelden, 35, 73 vgg. 85, 101, 168, 201, 349.
Beeckman (D.), Predikant, 233.
Beeck (Mr. A. van den), Ouderling, 372.
Begrijp (Cort), 343.
Bejaarden-doop, 146, 278.
Beke (P.), Ouderling, 153.

Digitized by Google

Belle (P. van), Ouderling, 382, 384.
Belijdenis des geloofs, 112, 147, 157, 158, 183, 278, 361.
Belijdenis van zonde, 42, 169, 220.
Beneficie (Engelsche), 317.
Berghe (A. van den), Ouderling, 295.
Berghe (T. van den), Predikant, 4, 33, 38, 48, 52, 78, 81.
Beroeping van Predikanten, 19 vgg. 213.
Bert (C. de), Ouderling, 102, 216, 245, 272, 295, 299.
Beschuldiging in de uitoefening der ambten, 44, 51.
Beste (G. de), Ouderling, 81, 87.
Bever (J. de), Ouderling, 304.
Bevere (J. de), Ouderling, 189, 196, 245, 272.
Bevestiging van Ouderlingen of Studenten, 119.
Bezetenen, 288.
Biddagen, 43. 62, 144, 171, 185, 188, 277, 299, 316, 329.
Bidden en Vasten, 42, 312.
Biscop (S.), Predikant, 374, 378, 380, 382.
Biscop (W.), Predikant, 386, 387.
Bisschoppen der Eng. Kerk, 74, 101, 108, 116, 161, 174, 193, 197, 202, 204, 206, 214 vgg. 249, 251, 264, 274, 283, 295, 296, 299, 305, 323, 337.
Blommaert (J.), Ouderling, 58.
Boeken (Kerkeraads), 141.
Bois (R. du), 249.
Bolle (P.), Ouderling, 376.
Borsche (J. van de), Ouderling, 33, 57, 65, 219, 230.
Bossche (L. van de), Ouderling, 88, 330.
Boterdroegher (M. de), 55, 71.
Brieven van Excommunicatie, 276.
Broecke (F. van den), 268.
Brownisten, 110, 211, 264.
Bruiloften, 10, 206, vgg. 217.
Buen (M.), Ouderling, 12.
Bulteel (J.), Predikant, 304, 316.
Burgaro (B.), Ouderling, 100.
Burken (Mr. J.), Ouderling, 367.
Burken, (J. van) Ouderliug, 349.
Burs (G.), 190.
Busth, (A.) Predikant, 331.
Bijbellezing, 60.
Bijbelvertaling, 41, 61, 327 vgg.
Bijeenkomsten. Zie Colloquia. — Haar recht, 14. Doel, 14. — Waar niet te houden? 76. Wanneer te houden? 46, 58, 69, 125, 280, vgg. 317. — Besluiten voor te lezen, 298. — (Kerkelijke) 140 vgg.

C.

Calandrinus (C.); Predikant, 313, 325, 328, 331, 334, 345, 349, 357, 367, 371.
Calf (Mr. J.), Ouderling, 349, 357.
Camen (J.), 4.
Camerling (J.), Ouderling, 65.
Camphen (J.), 46, 50, vgg. 63.
Canterbury (Gemeente), 100, 304, 316, 330.
Cantelberg (Bisschop v.), 74.
Canvey-eiland, 298, 300, 313, 315, 320, 325, 331, 345, 368, 374, 376, 378, vgg. 380, 382, 384, 387 vgg.
Carboneel (J.), Ouderling, 81.
Carpentier (R. de), 3, 4, 11, 38.
Casier (W.), Ouderling, 81.
Caspari, Predikant, 196, 311.
Castel (Mr. J.), Ouderling, 305.
Catechismus (Heidelbergsche), 21, vgg. 61, 144, 145, van Micron, 61. Prediking, 302, 381.
Cauwera (et) (P.), 12. Verzoekt ontslag, 20 vgg.
Celossen (H.), Ouderling, 57, 65, 72, 81.
Censuur. Haar wezen, 103, 154, 204, 257, vgg. — C. der boeken, 23 vgg., 137. — der leden, 66, 68, 98, 172. — der Diakenen, 192 vgg. — der Predikanten, 197. — Ouderlingen, 252, 258, 291.
Chevalier (S. le), Predikant, 100.
Claerebout (P.), 66.

Digitized by Google

Claesen (C.), 378.
Classen (Verdeeling in), 5, 141 vgg.
Clerck (J. de), Ouderling 331, 357.
Clockius (M.), Predikant, 335.
Cockly (Mr. M.), 378, 382.
Cocq (H.), Predikant, 376.
Coetus, 86.
Colchester (Gemeente), 3, 5, 7, 16, 20, 29, 31, 33, 38, 39, 40, 44, 48, 51, 52, 53, 55, 57, 61, 65, 70, 76, 78, 81, 85, 88, 100, 102, 122, 153, 159, 160, 161, 164, 182, 187, 189, 196, vgg. 206, 216, 218, 245, 247, vgg. 254, vgg. 272, 274, 275, 280, 295, 299, 304, 313, 320, 321, 331, 335, 336, 345, 349, 357, 361, 367, 371, 374, 376, 378, 380, 381, 382, 387. — Vergadering te C., 32 vgg.
Collecte v. Noodl. Kerken en Personen, 16, 64.
Colloquium. — Predikatie, 185. — Tijd, 56, 58, 69, 226, 314, 370, 372, 375, 376. — Onkosten, 320.
Colloquium.
1575. te *Londen*, 3 vgg.
1576, » » 11 vgg.
1577, te *Colchester*, 32 vgg.
1578, te *Londen*, (Juli) 38 vgg.
1578, » » (Sept.) 47 vgg.
1581, te *Sandwich*, 57 vgg.
1581, te *Londen*, 65 vgg.
1583, te *Maidstone*, 70 vgg.
1584, te *Londen*, 77 vgg.
1586, » » 81 vgg.
1599, » » 87 vgg.
1603, » » 100 vgg.
1609, » » 102 vgg.
1612, » » 153 vgg.
1615, » » 189 vgg.
1618, » » 216 vgg.
1621, » » 245 vgg.
1624, » » 272 vgg.
1627, » » 295 vgg.
1631, » » 299 vgg.
1634, 35 te » 304 vgg. Synode van alle uitlandsche gemeenten der beide talen.
1641, te *Londen*, 313 vgg.
1644, » » 320 vgg.
— » » Synode van alle gemeenten, 330 vgg.
1646, te *Londen*, 334 vgg.
1647, » » 344 vgg.
1655, » » 349 vgg.
1655/6 » » 357 vgg.
1660, » » 367 vgg.
1663, » » 371 vgg.
1676, » » 374 vgg.
1680, » » 376 vgg.
1684, » » 378 vgg.
1690, » » 380 vgg.
1696, » » 382 vgg.
1702, » » 384 vgg.
1706, » » 387 vgg.
Complot bij Verkiezingen, 202.
Consistoriën: 8, 68. 72, 73, 83 vgg. 85, vgg. 95 vgg. 118, 120, 140, 258 vgg. 279. — Boeken, 141.
Contributiën in kerkegelden, 84, 337 vgg.
Cool (Th.), Predikant, 248, 291, 313, 367.
Coorne (C.), Predikant, 382.
Cornselis (Mr. N.), Ouderling, 371.
Corpus disciplinae, 104, 135, vgg. 155, 296, vgg. 301, 340, 369, 375. Voorlezing, 375.
Corte (J. de), Predikant, 58, 78.
Coussere (N. de), Ouderling, 313.
Crimineele zonden, 7, 8, 279.
Croket (J.), Ouderling, 380.
Cruicen (Mr. G. van), Ouderling, 358.
Cruso (J.), Ouderling, 100, 295, 313.
Cubus (J.), 4, 11.
Cuylenburgh (E.), Predikant, 384.

D.

Dagvaardingen, 176.
Dale (G.), Ouderling, 233.
Dansen, 10.
Dathenus (P.), 42, 144.
Decele (D.), Ouderling, 330.
Delden (A. van), 125, 153, 167.
Delme (P.). Predikant, 304, 316.

Digitized by Google

Dienaren (Diakenen) der kerk, 6, 75, 105, 128, 140, 169, 184, 192, 199, 202, 229, 252. Wie niet te benoemen? 26. Wie af te zetten? 26. Recht op de bezittingen der bedeelden, 35. Wanneer ook betrokken bij de tucht? 68. Zie ook Kerkedienaars.
Dienaren (Vaste), 61.
Dijen (G.), Ouderling, 153.
Disciplinae (Corpus), 104.
Discipline, 319.
Doopformulier, 352 vgg. 362.
Doopformule, 45, 314.
Doop, 119, 145. Getuigen, 22, 24, vgg. 146, 162 vgg. 184, 288 vgg. 298, 314, 338.
Doopnamen, 35, 106.
Dordrecht (Syn. v.), 1578. Vertegenwoordiging op 39, vgg. 47 vgg. 80, 187. — v. 1618, 237, vgg. 315.
Dovre (Gemeente te), 12, 14. Moeielijkheid aldaar, 36, 78, 80, 82, 83.
Dregge (G.), Ouderling, 82.
Dronkenschap, 7, 75, 163, 284, 288, 339.
Drost (F.), Predikant, 374, 376.
Duitsche Kerk, 74, 112, 158, 160, 304.
Duninx (C.), 155.

E.

Echtscheiding, 98, 110.
Eeslak (Mr. H. van den), Ouderling, 371.
Eendracht (Regel van), 171, 187 vgg.
Elisonius (J.), Predikant, 102, 153, 167, 185, 189, 190, 216, 245, 272, 299, 320.
Eligon (T.), Predikant, 330, 335, 349, 357, 367, 371, 374.
Emden (Syn. v.), 40, vgg. 187.
Eline (P. d'), Predikant, 340.
Engels (P.), Ouderling, 380.
Engelsche kerk, 74, 83, 108, 110, vgg. 111, 116, 158, 160, 161, 164, 166, 172, 197, 250, 264, 283, 297, 303, 305, 321, 323 vgg. 336, 343, 373, 381, 383.
Ente (G.), Ouderling; 70, 78.
Ergernissen, 106.
Espt (F. van der), 4, 33, 38, 48.
Everaert (Fr.), Ouderling, 81, 82, 100.
Examina, 221, 223, 246, 272, vgg. 385.
Excommunicatie, 68, 98, 101, 104, 149, 175, 184, 276.

F.

Faukelius, 302.
Feestdagen, 43.
Fontaine (de la), Predikant, 100.
Formuliergebeden, 42.
Formulier van bevestiging, 203.
Formulieren (Verandering in), 338 vgg.
Fransche gemeenten, 4, 100, vgg. 143, 188, 193, 196, 198, 212, 218, 249, 254, 277, 280, 299, 304, vgg. 305 vgg. 315, vgg. 340, 345 vgg. 358.
Fromanteel (Mr. D.), Ouderling, 384, 387.
Frijlinchove (D.), Ouderling, 88.

G.

Gast (H.), Ouderling, 30.
Gay (P. le), Ouderling, 316, 330.
Geestelijk hof, 108, 111, 193, 248, 276.
Geheim der schuldbelijdenis, 355, vgg.
Geleende kerkegelden, 82.
Geloofsbelijdenissen. Onderteekening, 19, 250. Eenheid, 40, 171.
Gent (Gemeente), 56, 78.
Geschiedenis (Historie der Nederl.). Zie Aldegonde en Rademaker, en verder, 61.
Getuigen, 69, 84, 146, 163.
Gewetensbezwaren, 75.
Gisner, 359.
Godfrey (C.), Ouderling, 295.
Godschalk (J.), Ouderling, 272, 304. 320, 330, 345.
Godslastering, 283.
Gols (G. de), Predikant, 384, 387.

Digitized by Google

Gomarus (F.), Predikant, 190.
Goorle (A. van), Ouderling, 272, 304.

H.

Haeghen (P. van der), Ouderling, 88.
Hagedoorne (A.), Ouderling, 313, 345.
Halstead (Gemeente), 52, 54, 55, 58, 65, 71, 72, 78, 82.
Harding (J.), Predikant, 380, 382. 384, 387.
Hardnekkigheid, 177.
Haringhhoek (Mr. P.), Ouderling, 376, 378.
Heem (J. de), Ouderling, 189.
Heem (S. de), Ouderling, 335, 349, 367.
Heins (J.), Ouderling, 58, 65, 70, 78.
Herbergen, 114.
Herhaling van zonde, 269.
Herson (D.), 340.
Herstemming, 129, 131.
Hertrouwen, 68, 161 vgg.
Heuvel (Mr. J. ten), Ouderling, 374.
Heythuysen (Mr. G. van), Ouderling, 373, 374, 375, 378, 380.
Hoererij, 74, 194, 202, 228, vgg. 288.
Hoogtijden, 333, 339.
Hoste (Mr. D.), Ouderling, 307, 334, 345, 349, 357, 367.
Houve (J. van der), 12.
Hoijer (A.), Ouderling, 376.
Hug (J.), Predikant, 371.
Huis (Avondmaal in), 318.
Huisbezoek, 22, 342.
Huisdoop, 225, 244, 388.
Hulst (L. van der), Ouderling, 65.
Huwelijk, 8. 44, 98, 107, 150 vgg. 161, 166, 169. — Met ongeloovigen, 25. — Verwijdering, 30. — Inzegening, 42. — Verlating, 52. — Engelsche kerk, 74, 83 — Onwettig, 99. — Rechten der ouders, 118, 119, 169. — Licentiën 193, 248, 274, 295, 299.

I.

Independenten, 110, 343.
Ixem (J. van), Ouderling, 216.

J.

Jaarlijksche vergadering, 46, 58 vgg. 69.
Jaarlijksche verkiezing van Ouderl. en Diakenen, 98, 130 vgg.
Jacobsen (C.), Predikant, 313, 315.
Jonghe (P. de),, Predikant, 70, 71, 78.

K.

Keiver (J. de), Ouderling, 349.
Kent, 305.
Kerkbezoek, 300 vgg.
Kerkedienaars, 135 vgg.
Kerkedienst (Onbekwaam tot den), 85. — Ondersteuning uit de diakoniekas, 186.
Kerke-kist, 301.
Kerkordening (Nederl.), 99, 104, 242. — Zie Corpus.
Kerkeraden. — Zie Consistoriën. (Verkiezing door), 129.
Kersteman (P.), Ouderling, 384.
Ketelaer (D.), Predikant, 365.
Ketterijën, 108, 335.
Keyser (C. de), 12.
Keyzer (J. de), Ouderling, 102.
Kicke (J.), 72.
Kinderdoop, 335.
Kinderen in de namiddagkerken, 145.
Kleinigheden, 175.
Klerck (J. de), Ouderling, 320.
Knielen bij het Avondmaal, 321.
Koen (D.), Ouderling, 12.
Krankbezoek, 333.

L.

Lamotte (Mr. J.), Ouderling, 299.
Langelo (Mr. A.), Ouderling, 371, 378.
Larenus (J.), Predikant, 304.
Lasco (A.), 301.
Laster. Zie Achterklap.
Lawne (de), Predikant, 100, 316, 330.
Leenen van Predikanten. Zie Predikanten.
Leer. Hoe te behandelen? 13.
Lenartz (E. H.), Predikant, 102, 120,

Digitized by Google

153, 182, 189, 217, 245, 272, 295, 300.
Leugen, 174.
Lezen van een preek, 317.
Libertinisme, 117.
Lichaamsoefeningen, 99.
Lidmaten (Afvallige), 6, 99. 104. — Afwijkende, 296.
Liebart (C.), Ouderling, 153, 215. 225, 232, 272; later Predikant, 295, 304, 313.
Liturgie der Engelsche kerk, 305.
Lobeau (Mr. E. de), Ouderling, 316.
Lodwik (Mr. J.), Predikant, 367.
Londen (Gemeente), 3, 5, 11, 12, 16, 20, 21, 33, 36, 37, 38, 39, 46, 47, 48, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 65, 67, 70, 71, 73, 77, 79, 85, 96 vgg. 100, 102, 116, 121, 125, 153, 157, 158, 161, 170, 171, 176, 182, 187, 188, 189, 193, 195, 203, 207, 216, 221, 225, 232, 236, 249 vgg. 253, 269, 272, 274, 277, 287, 295, 298, 299, 301, 304, 313, 316, 320, 324, 327, 334, 335, 345, 349, 352, 357, 367, 371, 374, 376, 377, 378, 380, 382, 384, 387.
Lot, 286 vgg.
Luce (Mr. J.), Ouderling, 304.
Luchten (C. van), Diaken, 78.
Lijkpreeken, 66, 68! 111, 144.

M.

Maandelijksche biddag, 329.
Machereel (N.), Ouderling, 245.
Maes (P.), Ouderling, 299, 304.
Maidstone (Gemeente), 3, 12, 14, 17, 20, 25, 33, 34, 36, 37, 39, 57, 61, 64, 65, 68, 70, 76, 78, 82, 88. 100, 102, 153, 164 189, 217, 219, 222, 229, 230, 233, 236, 245, 272, 287, 295, 299, 300, 309, 313, 320. 326. 347, 358, 360.
Makelaar-diaken, 184.
March (G. de la), Predikant, 330.
Maresch (G.), Predikant, 78, 80.
Marie (N.), Predikant, 304, 316.
Marmet (E.), Predikant, 304.
Martinisten, 61.
Maulbronnense (Epitome Colloquii), 61.
Mercier (Mr. P.), Ouderling, 304.
Merre (J. van), 54.
Meulenaer (J. de), Molinerus, Predikant, 219, 222. 295, 300, 304, 311.
Meijere (G. de), 72 vgg. 88, (Maire) 100.
Meijere (J. de), 73.
Michiels (Fr.), 93.
Micron, 61, 301.
Middelburg (Synode v.), 58, 59, 62, 71, 80.
Moded (H.), 12.
Mont (Mr. H. du), Ouderling, 304.
Monte (D. de), Ouderling, 70.
Montlage (S.), Ouderling, 330.
Moord, 62.
Mootlacq, 295.
Mortier (Mr. S.), Ouderling, 387.
Moyaert (L.), 268.
Moyart (P.), Ouderling, 295.

N.

Nabetrachting, 43.
Nachtmaal, 22, 63, 110, 146 vgg. 155, 173, 227, 264, 303 vgg. Onthouding, 63, 64, 67, 73, 79, 85, 88 vgg. 95 vgg. 96 vgg. 108, 111, 115, 117, 121, 125 vgg. 148, 157, 163, 220, 229, 289, 290, 321. — Censuur. Zie in v. — Formule, 173.
Namen der kinderen, 35, 106, 145.
Nederlandsche kerken, 30, 47, 80, 99, 104, 117, 171, 186 vgg. 190 vgg. 206, 221, 223, 226, 237, vgg. 247, 249 vgg. 269 vgg. 273, 284, 301, 315, 325.
Niel (D.), 217, 219, 221, 229, 233 vgg.
Nierenius (C.), Predikant, 102, 153, 189, 216, 245, 272, 299, 304, 313, 320, 330, 335, 349.
Niet-Lidmaten (Rechten der), 285 vgg. 288.
Noble (P. G.), Ouderling, 304.

Digitized by Google

Noodlijdende gemeenten, 14, vgg. 68, 80, 120, 316, 373, vgg. 373.
Noppen (M.), Predikant, 376, 378.
Norwich (Gemeente), 3, 5, 7, 9, 12, 16, 17, 20, 33, 38, 46, 54, 55, 58, 65, 71, 78, 82, 88, 91, 95 vgg. 102, 105, 108, 153, 157, 158, 165, 173, 187, 189, 199, 216, 217, 218, 226, 245, 261, 272, 273, 295, 296, 299, 304, 313, 316, 320, 323, 330, 335, 337, 345, 349, 367, 371, 374, 376, 378, 380, 382, 383, 384, 385, 387.

O.

Obry (A.), 33, 36, vgg. Geschil, 37, 46.
Oefeningen des Woords, 144, 264 vgg.
Onderhoud van Predikanten, 111, 120 vgg. 137, 170, 195, 203, 232, 265 vgg. 275 vgg. 316.
Onderteekening, 324. — formulier voor Evangeliedienaren, 191 vgg. — voor Proponenten, 192. — der Dordsche Artikelen, 315.
Onkerkelijkheid, 339.
Onkosten van appel, 254 vgg.
Onkundigen (Belijdenis van de), 278.
Onthouding des Avondmaals. Zie Nachtmaal.
Op de Beke (P.), Predikant. 320, 330, 345, 351, 371, 374, 376.
Openbare zonden. Zie Zonden.
Oplegging der handen, 175, 221, 241.
Opvoeding, 31.
Orgels, 61.
Ouderlingen, 22, 23, 90 vgg. 105, 106, 108 vgg. 128, 138 vgg. 169, 199, 241, 262, 289 vgg. — Prediking en Sacramenten, 53 vgg. 105, 113, 150; — belast met de Tucht, 106, 157, 252, 257, vgg.; — met trouw en ondertrouw, 113; — Schriftverklaring, 119; — Zie ook Verkiezing.
Ouders, 118.
Overheid, 43, 62, 74, 110, 112, 114, 118, 119, 121, 148, 150, 162, 185, 199, 206, 227, 229, 251, 279.
Overspel, 25, 52, 72, 107, 115, 157, 160, 162, 168, 172, 173, 194, 205, 249.
Overzetting. Zie Bijbelvertaling.

P.

Panneel (M.), 3, 54.
Parochiekerken, 206, 210 vgg. 305 vgg. 319 vgg.
Pausdom, 122 vgg. 122, 214, 263, 264.
Pels (D.), Proponent, 347.
Pauwels (C.), Ouderling, 195.
Ponjade (Mr. J.), Predikant, 330.
Praedestinatie, 173.
Praematuur, 106, 112.
Predikanten. Wie? 17, 135 vgg. 250 vgg. 317. — Behoefte aan predikers, 17 vgg. 35, 53, 327. — Overgegaan, 19. — Beroeping, 19, 136. Zie ook Verkiezing. — Verlaten v. hun dienst, 20, 60, 303. — Leenen, 21, 63. — Ongeschikte, 59 vgg. 138, 352. — Oude en kranke, 135, 303, 318. — Bijzondere zaken, 118, 250, 331.
Prediking op het Colloquium, 185, 242 vgg. 387.
Prediking, 18.
Priem (W.), Ouderling, 380.
Pril (P. de), Ouderling, 102.
Primerose (G.), Predikant, 304, 316.
Primme (P.), Ouderling, 315.
Private zonden, 29, 44, 148, 159.
Proost (J.), Predikant, 100, 102, 153, 189, 190, 216, 224, 245, 246, 272, 295, 299, 304, 320, 331, 345, 350, 360, 367.
Proponenten, 17, 141, 198. Opleiding en prediking, 18 vgg. 60, 385.
Protesten, welke niet toegelaten worden, 281.
Psalmberijming, 42, 144, 242.
Putte (G. van de), Ouderling, 304, 313.
Pysius (Mr. J.), Predikant, 367.

Q.

Quekere (G. de), Ouderling, 70.
Quotisatie der Gemeenten, 16.

Digitized by Google

R.

Radermaker (J.), 48. — Opdracht omtrent de Historie der Nederl. geschiedenis, 49.
Reaux (P. de), Predikant, 380, 382, 384, 387.
Rechtsregelen, 260 vgg.
Regemortius (A.), Ouderling, 189, 216, 272, 304, 313, 320, 330.
Regemorter (Mr. L.), Ouderling, 359, 358, 367.
Regius (J.), Predikant, 3, 33, 81, 87, 100, 125, 153, 158, 183, 245.
Reijs (Mr. P. du), 298.
Robart (D.), Ouderling, 216.
Robaert (A.), 163 vgg. 190.
Roo (Jan de), Predikant, 57, 65, 69. (de Roode, van de Roode).
Roo (J. van), Predikant, 33, 38, 40, 48, 65.
Roodt (J. de), 33.
Rotarius (Z.), 38.
Ruytinck (S.), Predikant, 102, 182, 189, 190, 219, 223, 224, 232, 243, 246.
Ruytinck (J.), Predikant, 313, 320, 330, 335, 345, 349, 357.
Rijcward (C.), 4, 12, 33.
Rijkewaert (M.), Diaken, 58.

S.

Sabbathsviering, 124, 206 vgg. 217.
Sacramenten (Bediening der), 9.
Sacrilegie, 6.
Sailot (J.), Predikant 57, 65, 78.
Sande (J. van der), 89.
Sauvage (D.), Predikant, 316, 330.
Sandwich (Vergadering te), 11 vgg. — Gemeente, 3, 5, 9, 11, 16, 17, 20, 24, 33, 35, 37, 38, 40, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 53, 57, 58, 59, 61, 62, 65, 73, 74, 78, 79, 81, 83, 84, 87, 88, 100, 102, 109, 117, 153, 157, 176, 182, 187, 189, 194, 196, 205 214, 216, 217, 219, 236, 245, 272, 295, 299, 304, 313, 320, 335, 345, 349, 351, 357, 367, 371, 372, 374, 376, 378, 380, 386, 387.
Schauk (H.), Predikant, 371, 372.
Schilder (J. de), Ouderling, 378.
Schipman (J.), 95.
Scholen, 60.
Schoolmeesters, 23, 111, 138, 253, 274.
Schriftverklaring door Ouderlingen, 119.
Sebastiaense (A.), 54, 56.
Sectarisme, 356.
Sellin (P.), Ouderling, 100.
Separatisten, 322, 328 vgg. 333 vgg.
Serie (W. van), Predikant, 380.
Smet (S. de), Predikant, 82.
Smetius (Z.), Predikant, 374, 376, 378, 380.
Soubise (Hertog van), 307.
Southampton (Gemeente), 305, 316, 330.
Speijenbroeck (D.), Ouderling, 71.
Spelen, 288.
Spiegel (J.), Ouderling, 217.
Stafmaker, Predikant, 350.
Staken der stemmen, 286.
Starchander, 125, 126.
Stavelen (C. van), 121, 268.
Stekelorum (N.), Ouderling, 183.
Stemming der menigte, 103, 154, 177 vgg. 208 vgg. 217 vgg.
Stemrecht der Vergaderingen, 13, 76.
Stiefvaders, 119.
Straf. Zie Tucht.
Studenten, 60, 119, 138, 221, 273.
Submissie, 34, 39, 184.
Suillier (Mr. J.), 304.
Suinius (P.), Predikant, 358.
Superintendenten, 59.
Suspensie, 109, 167, 168, 169, 176, 258, 259, 290.
Synoden, (Nationale) in Holland, 39, 47, 58.
Synodus, 142 vgg. (Provinciaal-, Nationaal- en particulier).

Digitized by Google

T.

Tanneke Schotsma, 157.— Tibets, 176, 190.
Tayspil (J.), Ouderling, 374, 382.
Teeling, Predikant, 325.
Thetford (Gemeente), 3, 5, 12, 20, 33, 57, 62, 64, 65, 66 vgg. 68, 71, 78.
Thilenus (W.), Predikant, 295.
Toezel (S.), Predikant, 378.
Tomaze (P.), 125.
Trabius (J.), 11, 38, 40, 48,
Tucht (kerkel.), 25, 26 vgg. 41 vgg. 45, 46, 50, 51, 62, 63, 66, 67, 68, 75, 79, 85, 88 vgg. 104, 106, 113 vgg. 117, 120, 147 vgg. 165 vgg. 167, 168, 169, 172, 174, 175, 177, 185, 197, 202 vgg. 213, 228, 254 vgg. 279, 318.
Tyssen (Mr. Fr.), Ouderling, 382.

U.

Ubelman (J.), Predikant, 371.
Universiteiten, 138.

V.

Valschheid, 50, 115.
Vanmildert (D.) Ouderling, 386.
Vasten- en biddagen, 43, 62, 144 vgg. 175, 185, 188, 227, 277, 299, 312, 316.
Vasten, 42.
Vechten, 170,
Verbeque (C.), Ouderling, 95.
Verkiezing van Predikers, Ouderlingen en Diakenen, 42, 97 vgg. 103, 106, 116, 128, 136, 158, 180 vgg. 202.
Verkuyl (N.), Predikant, 374.
Verleude Mr. J.), Ouderling, 384.
Vermeersch (L.), Ouderling, 189.
Vermersen (M.), 153, 272.
Verraad, 79, 83.
Vervinck (A.), Ouderling, 299, 320, 330.
Verzet tegen de Synoden, 65 vgg. 71; — tegen Consistorien, 68, 72, 73, 115, 174, 200; — tegen de kerk, 165, 184, 261, 338.
Verzoening met de kerk, 27 vgg.
Villers (Mr. P. de), Ouderling, 357.
Vinck (Mr. J de), Ouderling, 320, 330, 335, 374, 376.
Visscher (S. de), Ouderling, 182, 245.
Vleteren (T.), Predikant, 299, 304.
Voorbereidingsprediking, 43.
Voorstellen aan de gemeente, 118, 119.
Voorzanger, 144.
Vrijheid der kerken, hoe te verstaan? 13, 332. — Verzoek aan den koning, 100, 108.

W.

Walen (A.), Ouderling, 376.
Wallewin (P.), Ouderling, 100, 102.
Walsche gemeenten. Zie Fransche gemeenten.
Walsingham, 82.
Watergeuzen, 29 vgg.
Wauwde, (Woude?) (C. van der), Predikant, 87.
Wederdoopers, 335, 360.
Weduwen en weezen, 137.
Weezen, 79, 80, 229,
Wettigheid der vergadering, 39.
Willemsen (Mr. J.), Ouderling, 374.
Windele (P. de), Ouderling, 295.
Wingius (G.), Predikant, 3, 10, 12, 32, 38, 47, 48, 56, 57, 58, 65, 78.
Winock (J.), Ouderling, 304, 376,
Wittewrongel (J.), Ouderling, 189.
Woeker, 205, 214.
Wybotius (G.), 12.
Wyk-ouderlingen, 22, 23.
Wylaars (J.), 155, 190, 245.

Y.

Yarmouth (Gemeente), 3, 12, 15, 20, 26, 33, 34, 100, 102 120, 153, 155, 158, 159, 163, 170, 177, 182, 187, 189, 195, 203, 207, 217, 218, 220, 225, 231, 243, 245, 262, 269, 272, 281 vgg. 295, 305, 313, 322 vgg. 330, 335, 340, 350, 358, 367, 368 vgg. 370, 371, 373, 374, 376, 377.

Digitized by Google

Z.

Zegel, 301.
Zondag. Zie Sabbathsviering.
Zonden. Zie Crimineele, private; — ergernissen enz. 6, 7, 8, 29, 41 vgg. 106, 108, 112, 113 vgg. 117, 118, 148, 169, 172, 200 vgg. 253, 269.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

CLASSICALE EN SYNODALE ACTEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

WERKEN

DER

MARNIX-VEREENIGING.

Serie II. — Deel II.

ACTEN

VAN

Classicale en Synodale Vergaderingen der verstrooide gemeenten in het land van Cleef, Sticht van Keulen en Aken, 1571—1589,

UITGEGEVEN

DOOR

H. Q. JANSSEN (†)

EN

J. J. VAN TOORENENBERGEN.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1882.

Digitized by Google

Digitized by Google

WERKEN

DER

MARNIX-VEREENIGING.

Serie II. — Deel II.

ACTEN

VAN

Classicale en Synodale Vergaderingen der verstrooide gemeenten in het land van Cleef, Sticht van Keulen en Aken, 1571—1589.

UITGEGEVEN

DOOR

H. Q. JANSSEN (†)

EN

J. J. VAN TOORENENBERGEN.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1882.

Digitized by Google

Digitized by Google

VOORBERICHT.

Het laatste gedeelte van het archief der oude Nederlandsche gemeente te Keulen, waarin deze Acten van de Synodale en Classicale Vergaderingen in het land van Cleve, Keulen en Aken bewaard werden, wordt in dit deel der Werken van de Marnix-Vereeniging den beoefenaars der nederlandsche Kerkgeschiedenis aangeboden. Omtrent het genoemde Archief vindt men een en ander in het Voorbericht van het derde deel der eerste Serie. [1])

Voor een deel heeft mijn ontslapen vriend H. Q. Janssen deze bladen ter uitgave gereed gemaakt. Zijn zoon, de Heer J. M. Janssen te Domburg, heeft ook dit deel van den arbeid zijns vaders voleindigd en den keurigen Index hebben wij aan zijne bekwame hand te danken. Voor mij bleef dus slechts de zorg voor de correctie en taalkundige opheldering, welke mijn getrouwe medearbeider en hooggeschatte vriend, Dr. W. G. Brill, weder met mij heeft willen deelen, gelijk hij zich steeds bereid

1) In het aangehaalde Voorbericht staat abusievelijk (reg. 1): *vijfde* stuk. Er moet gelezen worden: *elfde* stuk.

Digitized by Google

heeft getoond, van den aanvang van het bestaan der Marnix-Vereeniging af, mij in dit werk behulpzaam te zijn.

Het is mij behoefte mijnen dank daarvoor aan den hooggeschatten man te dezer plaatse uit te spreken, nu wij hem aan den eindpaal van zijne academische werkzaamheid zien gekomen en de aanspraak, welke hij heeft op de erkenning van zijne verdiensten, te dieper gevoeld wordt naarmate hij die zelf minder wil doen gelden. — God spare hem nog lange voor de wetenschap en voor zijne vrienden!

AMSTERDAM,
24 Aug. 1882. J. J. VAN TOORENENBERGEN.

Digitized by Google

ACTEN

VAN

CLASSICALE EN SYNODALE VERGADERINGEN

der verstrooide gemeenten in „het land van Cleef,
Sticht van Keulen en Aken."

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

Articulen voorghehouden ende besloten in het provincial Synodum, ghehouden tot Bedtbur den 3 *ende* 4 *Juli anno* 1571.

Eerst aenghaende het qualificatum Synodum te beroepen, tselve is by allen seer noodich bekendt ende besloten wordden daervan een gheschrift te maken, dwelck een yeghelijck sal onderteekenen die hier teghenwoordich is ende dat in sijnen particulieren ofte eyghenen naem, om tselve aen ander gemeynten te seynden.

Sybertus Lohn ende Everaerdt van Heyst zijn in dese Synodo verschenen van weghen onser gemeynte.

2. Is voorts besloten dat men nu noch vander plaetse, noch van den tijt des qualificaten Synodums, dat te houden is, niet besluyten en sal; dan tselve sal ghestelt wordden inde discretie van sommige persoonen, diemen daer toe deputeren sal.

3. Is raidtswijse besloten datmen den ghenen die ghedeputeert sullen wordden verclaren sal, dat de broeders hier teghenwoordich zijnde hun te bedyncken gheven oft de plaetsen als namelick Embden, Franckendael oft Sighen niet bequaem en souden sijn tot het ghene dat voorszt is. Ende datmen de tijt soo kort neme alst moghelijcken is doch noch desen somer.

4. Monszr Niuelt (alhier absent) ende Mr Geeraert van Culenborch (hier teghenwordich) zijn ghedeputeert om te

Digitized by Google

reysen naer Embden ende aldaer met de gemeynte te spreken ende te besluyten vanden dach ende plaetse des toekomenden Synodums qualificatums; ende sulcx dan besloten zijnde te schrijven aen de kercken van Engelandt ende oock aen die beneden onder tcruys zijn ende oock aen die in Duytslandt wt Nederlandt verstroyt zijn; ende indien Monszr Niuelt de last niet en konde ofte begheerde aen te nemen, is besloten dat Monszr St. Aldegonde ende Mr. Geeraert voorszt eenen anderen tot Wesel in sijn plaetse sullen kiesen.

Monszr Niuelt heeft de last hier gemencioneert geaccepteert ende wtgericht.

5. Den voorsz. Mr. Geeraert ende Monszr Niuelde is eene credentzbrieff metghegheven, gheteekent vande gantssche versamelinge, om de voorsze last ende commissie wtte richten, ende daertoe is hun oock 24 daelders medt ghegeven tot der reyse, welcke 24 daelders hier in de versamelinge opghebrocht zijn wordden.

6. Item zijn alhier noch besloten ende beantwordt worden verscheyde puncten, die mijn heere van St. Aldegonde voorghaff van weghen etc. Endc dewijle de copie vande selve puncten hier nu volghen in sulcken voeghen ghelijck het teghenwoordich Synodus hem die heeft beantwordt ende metghegheven, gheteekent by het selve Synodus, so sijn sy hier onnodich etc.

In de verghaerderinge des Synodums provincial, ghehouden tot Bedtbur ten datum ende jaere als voorsz. is de broederen aldaer versamelt zijnde voorghedraghen van Philippus van Marnix, genaempt van Mont St. Aldegonde, wt name ende van wege mijnes Genadigen Heere den P. V. O. etc. ende oock sommige wt particuliere naem ende aengheve des voorsz. Philippi etc. — dese naest volghende Articulen.

Digitized by Google

Is ten eerste voorghegheven vande puncten, die voormaels van die van Heydelberch ende Franckendael de andere gemeynten zijn voorghedragen gheweest. Als naemelijck van de ghemeyne contributie aller gemeynten tot onderhoudinge der Dienaren des Wordts ende Studenten int ghemeyne.

Item van de ghemeyne overeencominghe der gemeynten met onderlinge schrijven aen malcanderen etc.

Item van de ghemeyne puncten ende articulen belangende de Regeringe der Nederlantsche christelijcken Ghemeynten, welcke articulen oock ter selffster tijt aen onse Gemeynte geschreven zijn gheweest.

Dese dry puncten zijn wtgestelt wordden tot op het naestkomende Synodus qualificatus.

Item dat daer een goede overeenkominge ende onderlinge verstandt opgericht wordden mach in politicque saeken belangende de wederoprichtinge der Nederlanden. Ende dat tot dien eynde alle Gemeynten verstandt ende overdracht hebben met sijner Excellentie, overschrijvende wat daer sekerlijcx(?) omgaet.

Sy hebben beloefft een yegelijck sijn beste hierin te doene voor so vele als een yder Gemeynte verneimen kan.

Item datse eendrachtelijck besluyten willen over de beroepinge sijner F. G. ende de gerechticheyt der were ende waepens etc. om de swacke gewissen des te beter daerdoor te stillen etc.

De vergaderinge en twijffelt daer niet aen en sullen arbeyden tselvige in te bilden.(?)

Item dat se haere gemeynte vermanen willen haere behoorelicke plicht nae te kommen in de beloefde contributiën; ende sich beneerstigen alle misvertrouwen, quaede achterclappingen ende lichtveerdige onbehoorelicke gerucht-ten ofte opiniën den lieden te benemen etc.

Daerenteghen datse de hand daer aen houden, dat een

Digitized by Google

yeder, nalatende het ghene dat hem van weghe sijner beroeping gheenssins en beroert, sich bevlitige sijne roep nae te kommen ende de saeke na den eissche desselvigen beroeps behulpich te wesen. Bedwingende so vele als een yder moghelick is alle ydele ende lichtveerdige klappinge ende nieuwe mare, vermanende een yegelicken tot bidden ende boetveerdicheyt, opdat den toorne Gods eens van sijnen volcke affgekeert wordde.

Sij beloven hiervan in een yeghelijcke ghemeynte (met vermanen) haer beste te doene. 1)

Item datse so vele het moghelijck is een vlietigh opsicht nemen op de verspieders, verraders ende ledichghangers, in somma een yeder nae sijne beroep doe tghene dat tot stichtinge der kercke ende verlossinge des vaderlandts dienen kan, laetende voorts voor den krijchshandel sorgen deghene die hem dies verstaet.

Sy sullent haere consistory aensegghen ende de saeke beneerstighen na haer vermoghen.

Item dat de gemeynten beneffens de ordeninghe der Collatie tot onderhoudinge der Dienaren ende Studenten, oock eenige somme geldts versamelen willen, welcke altijt bereyt zij tot verrichtinge der voorvallende extraordinaris sake tot ghemeyne welvaren des landts ende stichtinge der kercke dienende, op dat door het gebreck des verstreckens goede nutte saken (so kerckelijcke als politicque) niet verachtert en wordden.

Sy sullen 't haere Consistoriën aengeven ende de saeke bevestigen nae haer vermoghen.

Item datmen beraetslage wat voor een beste middele nu soude konnen volghen om een eenicheyt ende overeenkominghe op te richten met de gemeynte der Confessie van Ausborch. Item oft het goet wesen sal den naem der

---

1) Dese kantteekening heeft betrekking op de twee voorgaande artikelen.

Digitized by Google

Confessie voorszt. te voeren. Oock so is voorghegheven de goede gheneghenheyt sommiger Predicanten, int landt van Dillenborch residerende ende oock in Hessen, ende is voorghegheven datmen door Godes hulpe ende ghenade goede middel vinden soude tot een goede christelijke overeenkominge der voorszer Predicanten, jae oock met die van den lande van Sacxen, wt aenmerckinge des Catechismi, nu onlancx tot Wittenberch wtghegheven; voorts datmen sich daerover beraetslagen wille, om te besien wat in desen goet ghedaen oft ghelaten zijn soude.

Dit is wtgestelt om op het Synodus qualificatus voorgedragen te wordden.

Item dat goet waere den voorghenoemde Philippo eenen vrindelicken brief met te ghéven aen de voorsze Dienaren des Wordts van dlandt van Dillenborch, tot verclaringe haerder goede Christelijcke genegentheyt tot de gemeyne vrede.

Dit is verwillicht ende verricht wordden.

Men sal oock handelen van een overeenkominge op te richten met de ghemeynten in Vranckrijck ende die Articulen haerlieders laestvoorleden Synodums (tot la Rochelle ghehouden) te begheeren, om sich met deselvige op het alderghelijckformichste te vergelijcken ende voeghen als het moghelijck zij, ende altijt goede eenicheyt ende vrindtschap t'onderhouden.

Dit is wtgestelt om op het Synodus qualificatus voor te dragen.

Item oft het niet goet sijn en soude eenigen brieff ofte boecxken aen de Nederlantssche gemeynten, die onder tcruys gheseten zijn, te schrijven tot haerlieder vertroostinge ende vermaninge; opdat sy haere verlossinge ende alle goede middelen ter hertten nemen ende slechts eenen goeden moet grijpen etc.

Het is goet gevonden een boecxken te maken, maer niet eenigen brieff te schrijven.

Digitized by Google

II.

Hier naer volghen de articulen, welcke verhandelt ende besloten zijn in de Classice versamelinge, gehouden int landt van Gullich tot Bierkensdorp, by Duere, den 17 *Decembris anno* 1571.

1. Op de vrage van die van Heynsberch, oft het eene houwelijcke trouwe te achten is die voor Gode bestaen mach, als twee persoonen vry ende haers selffs zijn, malcanderen trouwe beloefft hebben, ende daer op malcanderen beslapen, haerlieder goederen ende huyshoudinge tsaemen gehadt hebben, etc. is geantwoordt: jae.

2. Voorts is volgens dien gevraecht, oft sulcke voorsze persoonen, malcanderen de voorseyde houwelijcke belofften quyt geschouden hebbende, sulcke quytscheldinge bestaen mach, is gheandtwoordt: neen.

3. Voorder indien deselve manspersoon de vrouwe voorszt niet en begheerde te trouwen, naerdien sy nochtans sulcx wederom willich waer te doene, oft sy haer dan met een andere in houwelijcken staet mach begheven, gemerckt (so geseyt is) die voorgaende manspersoon haer geenssins te houwelijck nemen en wilt, is geantwordt: datmen haer raeden sal de Overheyt (daer sy onder woont) hierom aen te spreken ende sijne hulp te versoeken, in wiens macht het staet de houwelijcken te scheyden, wanneer daer om sulcx te doene eene eerste oorsaeke is, opdat de selve Overicheyt nae ghelegenheyt der saeke ende haere autoriteyt daer inne handele etc. Maer indien de vrouwe tselve van dier Overicheyt aldaer niet verwerven en kan, dat sy dan sulcx wijder versoeke aen eenige ander christelijcke Overicheyt, welcke willich sij inder saecken te doene wat recht is.

Digitized by Google

4. Op de vrage, oft den geloovige vrij staet te begheeren van den paepen dat hun houwelijcke geboden inde papistsche kercke geproclameert ofte vercondicht mogen wordden (sonder te begheeren dat daer yet anders meer vanden pape toe gedaen wordt), is geantwordt: Angesien sulcx een politicque saeke is dattet wel gheschieden mach; behalven dat sulcx van hun niet versocht en wordde om sich daer door te veynsen van der papistscher kercken te zijne; oock behalven dat sulcx geschiede met voorraet ende weten des consistoriums.

5. Op de vrage van die van Cuelen, offt het de Diaconen toecoempt den weeskinderen, die eygen goet ende middel hebben om by te leven, te versorgen van momboren ofte voorsorgeren; ofte dat sulcx den Ouderlingen toecoempt te doene, etc. is geantwordt dat sulcx den Consistorio (dat is den Ouderlingen ende Diaconen beyde) toekoeme van welcken sulcx als geszt is behoort beschickt te worddene; het zij (seggick) vande eene oft vande andere, naer den noodt ende geleghentheyt der saecken.

6. Op de 5 vraege der selvige broederen van Cuelen is geantwordt datmen inden tijt des noodts den Dienaren des Woordts wt de casse der aermen betaelen ende haer loongelt geuen mach. Ende daer en teghen oock inde noodt den aerme bijstandt te doen ende geuen mach wt de casse des dienstgelts der voorszᵉ Dienaren, wel verstaen dat sulcx gheschieden mach wanneer daer in eenige van beyde den cassen yet overich en is etc.

7. Op de vrage der kercken van Maestricht, nu binnen Aken gevlucht zijnde, oft de Diaconen een merckelijcke groote somme ghelts wtgheuen mogen tot behoef, ghewin ende voorderinge der aermen, sonder raet, weten ende bewillinge der Ouderlingen. Is geantwordt: neen.

8. Is besloten, dat men de classice tsaemen kompste (so veel der classe of den quartiere van Cuelen belangt)

Digitized by Google

drymael int jaer houden sal; te weten: de eerste int's beghinsel der maent Meerte naestkommende, de tweede int beghin van Julius naervolgende ende de derdde int beghin van Nouember toekommende. Wel verstaende dat sulcx wel op ander tijde mach beroepen wordden, alst den noodt eysschen sal etc.

9. Item de credentzbrieuen end d'instructien belangende, diemen van weghen der kercke opte classice tsaemenkompsten voortaen metbrengen ende voorlegghen sal, die sullen met den seghel der kercken daer sy van gesonden wordden geseghelt, oft ten weynichsten vanden Dienaren dier kercken voorszt. onderschreven oft onderteekent wordden.

10. Item is besloten dat in het eyndigen der classice tsaemenkomminge altijt eeniger kercken sal opgeleyt wordden den anderen kercken door brieven de wete te laetene vande naestvolgende classice tsaemenkomminge; ende sulcx een maent voor den dach.

11. Item op de vraege: oftmen sulcke kinderen inde gemeynte doopen mach, wiens oudere niet inde gemeynte zijnde nochtans de reyne leere voor goet bekennen; het zij dat se selffs sulcx versoeken oft door yemanden anders doen versoeken van weghe haerder kinderen? Is geantwordt: jae.

12. Op de vraege oft eenighe aermen, inder gemeynte wesende, aelmoesen ontfangen ende genieten moghen vanden ghene die buyten der gemeynte zijn? Is geantwordt: jae, inde noodt ende behalve dat de gemeynte daerdoor niet gelastert en wordde, noch de ghene, die de aelmoesen ontfangt, door sulcx vanden geloove ende waere religie niet affgetrocken en wordde etc.

13. Item is der kercken van Aken opgeleydt den naestvolgende classice tsaemenkomste te beroepen so voorszt is int 8 artyckel voorsz.

Digitized by Google

Voleyndicht den 17 Decembris anno 1571 tot Bierkensdorp voorsz.; ende was onderteekent van Johannes Christianus als president der selviger classice tsaemenkomminge, ten jaere en datum als bouen etc.

III.

Copie. *Hiernaer volghen de Acten ende Articulen d'Cuelschen Classen voorgedraghen ende besloten tot Bedbur, nu laest aengevangen den* 3 *Martij anno* 1572.

1. Is besloten dat Johannes Christianus ende Johannes Huyckelem vermanen sullen Assuerum Pil ende Johannem Stein, midts dat sy opte voorsz. Classe niet verschenen en sijn etc.

2. Item men sal het Walssche Consistorium tot Aken door de voorsz. persoonen oock vermaenen, hetwelcke (hoewel haere Dienaer des Woordts met lichaemelijcke swackheyt beladen zij) nochtans hier inde Classice versaemelinge door haere Ouderlingen hadden behooren te verschijnen.

3. Item is besloten dat de ghenen, die opte bestemden dach ende ure inde classice tsaemenkomste niet te tijde verschenen, maer te spaede sullen kommen wesen (te weten nadat de handelinge der Classen sal aengevangen zijn), die sullen 12 alb. Cuels ter straffe gheven; maer die ghene die ghantzlijck wtgebleven zijn, sonder eenighe behoorelijke ofte genoechsame oirsaeke, sullen naer eernstelijcke vermaninge de Classen 24 alb. schuldich zijn ende verbeurt hebben.

4. Item daer sal nu een Dienaer des Woordts verordineert werden, die op de naestvolgende classice versamelinge een korte predicatie doen sal naer het inhoudt des Synodums, tot Embden laest gehouden; ende sulcx sal

Digitized by Google

altijt onderhouden wordden; maer indien de gheleghentheyt des oorts ende des tijts sulcx niet lijden en kan, daervan sullen de consistoriale broederen (bij malcanderen versamelt zijnde) oordeelen. Ende die ordeninghe der Dienaren om te prediken (als voorsz.) sal gehouden wordden ghelijck de naemen der selvige in het Consistoriboeck geschreven staen; naemelijck Johannes Christianus de eerste, ende so volgens oock de andere.

5. Item men heeft die van Nuys geoirloefft, die Acten des Synodums van Embden te laeten copiëren op haeren onkost.

6. Op de vrage van die van Nuys, of het een christen vrijstaet op eenige papistsche bruylofften of kinderdoopmaeltijden te verschijnen, daer te eten ende te drinken: is geantwordt, dat een yeghelijck sich vermijde daer te gaene so verre het hem moghelijck zij, maer so hy sulcx niet en kan ontslagen wesen, so ist hem geoirloefft; behalven dat hy alle argernisse vermijde, sodaer wt spruyten mochten.

7. Op de vrage van die van Euchen, oft eenen Ouderlinck sijn ampt verlaeten mach sonder sulckes der gemeynten te laeten weten ende sonder haere bewillinge, is geandtwordt dat sulcx niet geschieden en kan sonder wete ende consent der gemeynte, van welcker hy tot sulcken ampt gekozen is geweest; maer so sich de selve, midts de lanckheyt des tijts, te dienen beswaert vindt, so sal daerinne ghehandelt wordden ghelijck tot Embden van den tijt des diensts der Ouderlingen besloten is.

8. Op de vrage der kercken van Maestricht (binnen Aken zijnde) hoe sich een christen draeghen sal in wijn oft bier te tappene, die nochtans geen herberghier en is, ende de gasten so lange tappen moet als sy des drancks (voor haer ghelt) begheeren, jae oock nae datze daervan droncken wordden zijn, hetwelck hy nochtans niet gheerne

Digitized by Google

en doet etc., is geantwordt dat een christen wel wijn ofte bier tappen mach, maer so haest hy bemerckt dat sulckes tot der dronckenschap gedijen soude, so en sal hy sulcke gasten niet langer wijn oft bier tappen ende hun sulckes weygeren; ende indien hem daer over eenige boete affgenomen oft daer om vander overicheyt gestrafft soude wordden, so sal hy het tappen voorszt. liever gantzghelijcken laeten staen ende sich daer van geheelijcken ontslaen etc.

9. Op de 2e vrage van der kercken van Euche, oft een christen op kermisdaghen oft op ander besond. feestdagen oft goede avonden (so men die gemeynelijck noemt), als die papisten maeltijt houden, met malcanderen eten, drincken ende vrolijck zijn (op haer wijse) etc. oock dan selve als sylieden (nochtans sonder eenige overdaet te bedrijven) wel maeltijt, feest oft bancquet houden mach, oft oock tot sulcken maeltijde van de papisten oft andere, als dan daer gelaeden oft genoodt zijnde, wel ghaen mach, is geandtwordt dat sulckes wel al vrijstaet, behalven dattet alles onargerlijcken geschiede; voorts is oock vanden broederen voor raedtsaem aengesien datmen niet alleenelijck sulcken maeltijde, die dan ghehouden werdden, schouwen sal so vele het moghelijcken is, maer dat oock elck christen sulcken ghebruyck in sijnen huyse oft huysgesinne affstellen ende achterlaeten sal naer alle sijn vermogen.

10. Item is besloten dat alle propositiones ende voorts alles wat inder classicer versamelinge voorgestelt wordt, mit goeder moeyten ende welbedachten raede affgehandelt sullen werden; voorts dat oock niemandt van de Dienaren des Woordts oft Ouderlingen wt de classice versamelinge wechtrecken oft verreysen en sal, sonder oirloff des presidents.

11. Item is besloten dat inde erweginge oft oordeel des presidents ende sijnes bijsitters sal staen oft de Arti-

Digitized by Google

culen, welcke vande kercken voorgestelt wordden, van de broederen eerst enwenich int gemeyne sullen ondersocht ende gedisputeert werden eer ende alvoren daervan eenes yegelijcke stemme omgevraecht wordt. Oock sullen die president ende de voorsze bysitters haer oordeel ende meyninge seggen op de gemeyne ende eenvuldige oft slechte vragen, ende daer nae oock eenen yeghelijcken omvraghen oft sy daer yet anders meer toe te segghen hebben.

12. Item is besloten dat alle Credentzbrieven ende metgebrochte Instructiën naer de voleyndinge der classicer versamelinge te nieten gedaen ende verbrandt sullen wordden.

13. Item is besloten dat die handelinge oft het gedinge tusschen die twee persoonen van Aken, noch zijnde onbeslist, te weten die malcanderen trouwe souden beloefft ende daerop bijgeslapen hebben, met allen kondtschap, ghelijck men die daer van bekommen heeft, hetzij schriftelijcken oft mondelinge, gebracht sal worden in het naestkommende Synodus provincial.

14. Item is besloten dat de Consistoriale broederen deser teghenwoordighe Classen aen het Consistorium van Aken schrijven ende begheeren sullen inden naem ende van wegen ende door het versoeck der broederen van Cuelen, dat Johannes Christianus der kercken van Cuelen eene tijt lanck gheleent mach wordden om het Consistorium tsaemen met der ghansscher Wallener kercken aldaer wederom op te richten. Want sulcx heeft die ghanssche Classe voorszt. voor goet aengesien ende gheraeden ghedocht; derhalven hebben sy oock sulcx aen die van Aken versocht ende aen haer Consistorium eene brieff laeten schrijven als voorszt. is.

15. Item het is Herman Boerman van deser teghenwoordighe Classer wegen opgeleyt (hetwelck hy oock aengenomen heeft) dat hy in de naeste classice versamelinge metbrengen ende aldaer den broeders overleveren sal een

Digitized by Google

exemplaer der Bekentnisse des Ghelooffs der Nederlandtsche gemeynten, in Hoogduytsscher spraeken overgesett zijnde.

16. Op de vrage van Johannes Huikelem, oft een christen, die met sijner huysvrouwen wt de Nederlanden ontweken zijnde ende niet so vele metgenomen hebbende dat hij met sijner huysvrouwe, nae haerlieder doen ende geleghenheyt, daer op leven kan, sijn overich goet, welck hy op ander plaetsen ligghen heeft, wel verkoopen ende daer lijffrenten van koopen mach op haerlieder beyder lijff, dewijle hy gheene lijffs erven oft kinderen en heeft etc., is geandtwordt dat hem sulckes vrij staet volghens sijne nooddrufticheyt.

17. Item is besloten dat de naeste classice tsaemenkomste sal beroepen ende verschreven wordden door die kerke van Aken.

18. Item is noch ten laetsten besloten dat de voorsze kercke van Aken van weghen ende tot behoeff der Cuelscher Classen sal laeten maeken eene grooten segel, waervan die figure oft het beeldt binnen sal wesen een opgerichte columne ofte pilaer, ende op elcker sijden desselvigen eene dusdanige C ofte lettere ende de omschrift desselvigen sal dusdanich zijn ECCLESIA, COLUMNA VERITATIS, ende oock sal hy noch eene putsier oft een kleynen seghel laeten maeken, om die brieven der Classen buyten op met te seghelen ende te sluyten, te weten met aldusdanige mercke

welck so vele beduyt met beyde de letteren CC als *Classicus Conventus* oft de *Cuelssche Classe*.

In desen vorigen handel is Johannes Christianus tot een president desselvigen handels verkoren geweest, ende Petrus Hazart tot sijnen medehulper ofte bijsitter, ende Herman Boerman tot een schrijver.

Den selven handel is met vrede ende eendrachticheyt voleyndicht wordden den 4 Meerte anno 1572.

Digitized by Google

IV.

Den handel der Cuelsscher classice versamelinge, ghehouden tot Vanderaedt den 7en July anno 1572.

Item ten eersten heeft Johannes Christianus, alias Oistenraedt, (midts hy de laeste mael president geweest hadde) met den gebede aengevaen ende heeft oock (volghens den inhoudt des laestghehouden generalen Synodums tot Embden ende als de eerste in de ordeninge der opgeschreven naemen van de Dienaeren des Woordts, opgeteekent in het gemeynboeck der Cuelsscher Classe) een sermoen ofte predicatie gedaen, in welcken hy den Dienaeren des Woordts insonderheyt in haer ampt onderwees ende vermaende, ende sulcx wt den 1 Timoth. 4 : 16, nemende voor materie dese weinige woorden: *Hebt acht op u seluen ende op de Leere etc.* Nae het voorszt. sermoen heeft hy wederom aengevangen met den ghebede tot verkiesinge eenes presidents, sijnes bysitters ende schrijvers. Daer nae sijn de kuerstemmen tot dien eynde heymelicken by elcken besonder omgevraeght ende opgeteekent, ende is bevonden wordden dat Johannes Stein, alias Canart, tot eenen president bestemt en vercoren was, Johannes Oistenraet tot eenen bijsitter, ende Carolus Wierdt, gerichtschrijver, tot eenen schrijver der Classe.

Voorts naer dat de verkoren president het gebedt voleyndicht hadde, sijn die tegenwoordige ende die affwesende genoteerd ende voorts die Credentzbrieven met tsaeme die Instructiën van eene yegelijcke kercke overgelevert ende naermaels gelesen wordden.

Daernae zijn die Articulen vande classicer tsaemenkomste, tot Bedbur gehouden den 3en Martij laestleden, gelesen wordden.

Item is voorts het boecxken der Belijdinge van den

Digitized by Google

Nederlandtschen kercken, in druck wtgeghaen anno .... [1]) ende nu in hoochduytsschen spraeken overgeset ende gedruckt anno .... [1]), van den voornoemden Carolo, den schrijver, duydelijck gelesen ende volgens dien van allen teghenwoordig voor goed bekandt, aengenomen ende met haer eygen naeme ende toenaeme onderteekend wordden.

1. Op die vraege van die van Aken, so een dochter sonder voorwetenschap haerder ouderen eenen jongen geselle sijnen wille volght ofte doet ende haerselven met dien in den eestandt oft houwelijcken staet begheeft inder papistscher kercke ende dit teghens den wille haerder ouderen voorszt., is nu de vraege oft sulcke ouderen met goeden gewissen ende volgens de gemeyne rechte die dochter onterven mogen; is geandtwordt ende besloten dat die ouderen macht hebben, mits sulcker wederspannicheyt, haere kinderen te onterven; maer men siet voor raedtsaem aene dat die ouderen vermaent sullen werdden, dat so die kinderen daer van rouwe draegen ende hun boetveerdich bewijsen, sy oock (te weten de ouderen) haere kinderen wederom aennemen ende haere voorgenomen straffe milderen ende matigen sullen.

2. So vele belangt die onderschrijvinge der Articulen des Embdissche laestgehouden Synodi, hetwelck die van Cuelen gedaen hebben souden, maer tot noch toe vertrocken hebben, is besloten, dat die Cuelssche kercke schuldich is die voorsz^e^ Articulen t'onderschrijven, dewijle sy die voor recht ende christelijck te zijne bekennet. Is oock voord besloten dat sulcke onderschrijvinge van hun geschieden sal in de naestvolgende tsaemenkoemste, het zij op die classice ofte die provinciale tsaemenkoemste.

3. Op het aenhouden ende begheeren der Nederlandtscher kercken van der Duytscher spraeke binnen Cuelen

---

1) niet ingevuld.

Digitized by Google

van die Weselssche kercke schryftelijcken te vermaenen vander tegenwoordige Classen wege, als dat sy (volgens den sevenden Articel des Synodis tot Embden laestgehouden) die classice tsaemenkoming souden celebreren oft int werck stellen ende houden, naerdien men verstaen heeft, dat sy sulckes tot noch toe niet gedaen en heeft; is besloten dat sy daer van sullen vermaent werdden etc.

4. Op die bede ende tbegheeren der broederen van Maestricht ende Hasselt, van hun eenen Dienaer des Woordts toe te schikken is Wilhelmus Leïendecker van Grave voorgeslagen, welcke sijn bedencken begheert heeft tot en Donderdage des avondts den 17. Julij, ende beloeft dat hy alsdan tot Aken verschijnen sal (so het God toelaet) van aldaer geexamineert te wordden ende de naestvolgenden Vrydach een proefpredicatie te doene ende sijne beropinge te ontfangene etc. Maer so hy dan niet en verschene (daer mede te kennen gevende dat hy sich anders beraeden vonden hadde) so sal men alsdan volgens tvermoge der Embdissche Synodi Articulen naer Wesel schrijven om eenen Dienaer des Woordts te begheeren voor de voorsze Maestrichtsche ende Hasselssche kercke.

5. Op derghelycken bidden der kercke van Cuelen, oock eenen Dienaer des Woordts begheerende, is besloten dat dewijle hier gheen Dienaer ledich noch te gekrygen en zij, men van weghen deser classice versaemelinge schrijven sal aenden kerckeraedt van Heydelberch om van hun te begheeren, dat sy der voorseyder kercken eenen Dienaer des Woordts willen toeschicken.

6. Op die vraege van die van Maestricht, hoe men doen sal met den ghene die tot Aken bier tapt ende door de bekentnisse der laestvoorleden classice versaemelinge vermaent is wordden van sulck bier- ofte wyntappen affstandt te doene, midts hy sulker niet doen en kan sonder dronckaerts te setten ende te moeten tappen nae haeren wille,

Digitized by Google

hoewel teghens sijnen danck ende wille etc., maer niet teghenstaende datmen hem vermaent heeft noch gheen affstandt van sulcken biertappen doen en wilt, is besloten dat het laeste besluyt der voorsz. classice versamelinge niet te veranderen en zij. Ende dat derhalven die also vermaent ende noch ongehoorsaem is, int bywesen van twee ofte dry Dienaeren des Wordts, aldaer tot Aken geseten, op het alder beweghelijckst ende voegelijckste noch eenmael sal vermaent worden van affstand te doene, als voren, ende so hy dan noch hertneckich by zijn voornemen blijft, dat men sal voortvaeren teghens hem met der christelycker straffe van der Kerckenordeningen; doch alles met raedt ende advis des Consistoriums.

7. Op de vraege der broederen der middelandischen Consistory des Hertoechdumss van Gullich, aengaende eenige Tutores, Voorsorgers ofte Momboren te bestellen ende macht te gheven, ende sulcx in de plaetse der Dienaeren ende Ouderlingen etc. is geandtwordt: daer die Overicheyt de unmondige kinderen etc. niet aen en nemt, deselvige te versorgen van mombaers, dat dan die Ouderling een opsien daer over nemen sullen so vele hun moghelijck sal wesen.

8. Belangende de vraege derselvige broederen des Hertochdumbs van Gullick voorsz. van den tween, die sich over eenen tijt hiervoren sonder voorweten haerder ouderen malcanderen houwelijcke trouwe beloefft hadden ende int gheestelyck recht sulcke beloeffte voor goet ende recht bekent is wordden, maer naermaels door de Overicheyt ende bewillinge der vrinden (van de voornoemde beloeffde persoonen) verdraegen, dat sy malcanderen souden quytschelden van alsulcke beloeffte, oft nu eenich van de tweën voornoemd sich met een ander persoon in houwelijcken staet begheven mach, ist geantwordt: Dewijle daer gheen strijdt noch twist meer en is om sulcker vorigen beloefte des houwelycx ende malcanderen (so geseyt) quytgeschol-

Digitized by Google

den hebben, dat daartegen niet wijders te besluyten en is.

9. Op de vraege: oft de knecht oft geselle, daer hier voren (der belofften aengaende) van gehandelt is, wel voortaen moet toeghelaeten wordden tot den ghehoore des Goddelijcken Woordts, is besloten dat sulckes den oordeele des Consistoriums dier plaetsen naer alle omstandigheden sal bevolen wesen.

10. Die begheerde copie der classice versamelinge, gehouden tot Botzut by Aken, over die versoeninge Egedij etc. ende Gerardi Collenburg, is toegelaeten.

11. Op de vraege van die van Dueren, oft een christen het beeld Christi ende Marie sijnder moeder om der konsten wille, die daeraen voornamelycken gebruyckt is, wel mach tot een cyraet in syn huys hebben oft hetselve affdrucken laeten oft oock het selfste yemanden anders vercoopen, is geantwordt dat sulcx den christenen niet vry en staet, aengesien dat verboden is eenich beelt Godes ofte gelijckenisse te maeken, (mits)dien dat daer wt oock ergher-nisse spruyten oft ontstaen mach.

12. Op die vraege van die van Glabbeeck, oft het eenen christen vrystaet Godes Woordt te ghaen hooren ende het Sacrament des Doops te gebruyken in den plaetsen, daer de Dienaeren des Woordts alleenelijck vand' Overicheyt ingestelt zijn, naer de mael zy aldaer het selvige naer Godes Woordt wtrichten ende bedienen, is geantwordt ende besloten dat het den christenen vry staet ende toeghelaeten zij.

13. Op die vraege der Walssche broederen van Aken, hoe men met den affvalligen broeder handelen sal, die niet alleenelijck van ons tot den wederdooperen affgeweken en is, maer ook andere soeckt te vervoeren ende affvallich te maken, niettegenstaende datmen veel ende menigerley vermaeninge aan hem gedaen heeft, is besloten

Digitized by Google

datmen (naer vermeldinge der Articulen des Synodums van Embden) met der christelijcker straffe over denselven voortvaeren sal.

14. Op die andere vraege der selviger broederen, hoemen sich sal houden met eenen broeder, die inde predicatie komt ende sich in allen ding der kerckenordening onderwerpt, wtgenomen dat wanneer men het Nachtmael des Heeren houdt hy sulcx niet mede gebruyken en wilt, als deghenen die hem selven onweerdich kendt ende wt nauwicheyt des gewisssens sich daertoe niet begheven en dervt, is besloten datmen mit sulcken eenvoudigen ende swacken christen gedult sal hebben, maer datmen hem daerentusschen seer vlietichlijck wt Gods Woordt vermanen ende beter onderricht geven sal.

15. Op de derdde vraege der broederen voorsz. hoemen handelen sal met eenen broeder ofte Ouderlinch der Gemeynte, die wanneer hem van der Consistorie yet opgeleydt wordt hetselvige niet naerkommen en wilt, sich altijt verexcuseerende met sijn eygen saeken, die hy seyt te doene te hebben ende daervoor sorge te moeten draegen, is geantwoordt ende besloten, dat hy als een lidtmaet der kercken, jae dat meer is, als een Opsiender der selvige beroepen zijnde, den dienst Gods ende sijner Gemeynte schuldich is te bedienen ende verplicht dien waer te nemen ende voor sijn eygene saeken te stellene; doch sal men hierinne mit aller discretiën ende gelijckheyt handelen opdat de eene in den dienst voorsz. niet meer dan die andere beswaert en wordde.

16. Ten laesten is besloten, dewijle men in ervaringe komt dat die handelingen der classicer tsamenkomming oock den misgunstigen geopenbaert wordden, dat een yegelijck van nu voortaen in desen vermaent sal wesen, noch dese teghenwoordige handelinge, noch andere naervolgende niemand te melden dan den Consistorio alleene van welcken

Digitized by Google

hy gesandt is, by straffe van opgeschort te worddene in sijnen dienst.

Het naestvolgende Classicus Conventus te beroepen ende te verschrijven is der kercken in midden des hertoechdumbs Gullich opgeleyt.

Dese Articulen waeren onderschreven van Johannes Canart, alias Stein, als President des teghenwoordigen handels.

V.

Den Handlinge der Cuelsscher Classen, ghehouden tot Bortzut by Aken, anno 1572 *den* 2 *Novembris.*

1. Is besloten dat die wtgeblevene ende affwesende Dienaeren, als naemelijck Cornelius Walrave, Assuerus Pijll, Johannes Stein, Georgius Nehemannus, Henricus Hervelte en Sibertus Lhoon, op het naestkommende Classicus Conventus ofte toekomende Synodus rekeninghe haeres wtblyvens gheven sullen, ende so sy gheene ghenoechsaeme oirsaecke haeres voorsz. wtblyvens gheven en konnen, sullen sy ter straffe moeten gheven de 24 alb., ghelijk int boeck der voorsz. Classe daervan vermelt ende verordineert staet. Ende aenghesien dat sy de oirsaecke haeres wtblijvens niet te kennen ghegeven ende laeten weten en hebben voor den aenvanck der teghenwoordigher classieker tsaemenkomste, so sullen sy boetveerdich bekent ende geacht werdden.

2. Voorts besloten dat in allen Gemeynten, die onder dese voorsz. Classe gehoiren, dry vastdaeghen ende bidtdaeghen sullen gehouden ende aengevangen werdden, te wetene den eersten den 23. Novembris naestkomende, den tweeden den 7. Decembris daernaer volgende, ende den derden den 21. desselvigen maents.

Digitized by Google

3. Is besloten dat Johannes Christianus in den naem deser teghenwoordiger Classen sal schrijven aan Ds. Casparus Olivianus ende aan Casparus van der Heyden — haeres raets te hebben ende te genieten van weghen ende over die vander Cuelsscher Gemeynten, welcke sich nu ter tijt weigheren de Articulen des Emdisschen Synodi Generalis te onderschrijven, om te weten, hoemen met deselve gemeynte te handelen sal hebben etc. Voorts sullen oock middelertijt de predicanten aldaer tot Cuelen, ende voornemelijck Petrus Pedius, den consistorialen broederen derselviger Gemeinte nochmaels vermaenen de voorsz. Articulen der Emdischen Synodi te onderschrijven.

4. Dewijlen die Broeders van Nuys eenen Dienaer des Woordts begheeren ende aen ons daerom aenhouden, so is besloten dat men sal schrijven aender gemeynte van Cuelen, dat hun believen te verwilligen dat die van Nuys met haeren Dienaer des Woordts mach bygestaen ende gedient werdden.

5. Is oock besloten dat de Gemeynten van Glabbeeck ende van Reidt door den Dienaer des Woordts des middellandtsschen Quartiers, int Vorstendom van Gullich gelegen, oock sullen bedient wordden.

Belanghende den handel van Mathijs van Lhoen sijns kindts doop halven, welcken binnen Venlo in het pausdom geschiedt is, voorgegheven van de broederen van Nuys, is besloten dat het by den besluyte des Dienaren van Nuys blijven sal, te weten dat Mathijs voorsz. voor de Gemeynte van Kallekercken ende van Nuys sijne schult bekennen sal ende van der teghenwoordigher Classen weghen noch vermaent werde desen besluyt aan te nemen.

Op de derdde vraeghe van die van Nuys, teweten oft den eenen christene den anderen christenen, die hem gevallich ofte behaechelijck zijn tot maeltijt nooden ende roepen mach, is geandtwoordt, dat sulcx niet onvry en

Digitized by Google

is, so verre dat daer alle overvloedicheit van eten ende drincken vermijdt ende verhoedt wordt.

Op het schrijven Caspars van der Heiden, aengaende den tijt ende plaetse des Generalen Synodums etc. is besloten datmen den Classico Conventui tot Franckenthal daerop schriftelijcken antwordden sall, in sulcker formen dewijle die dinghen sich verloopen oft verandert zijn ende nu een ander gestalte hebben dan ter tijt alsmen aen onser Classen geschreven heeft, dat sy hun nu beraet slaghen over die twee voorsz. puncten ende tgene hun goetduncken sal ons daer van over te schrijven.

Besloten dat die gemeinte tot Aken den naestkomende Classicum Conventum beroepen ende wtschrijven sal.

Onder stondt gheschreven tot onderteekeninge aldus

Johannes Christianus, Praeses.

VI.

De handelinghe des Classensche Synodi, ghehalden te Betburch op 4 Martij 1573.

1. Ten eersten zijn die acta der voorgaende Conventus voorgelesen woorden ende die afwesende Dienaers derselvighe onschuldinghe is aenghenomen ende geaccepteert.

2. Ten tweeden, naerdat tot dessen ghene besondere ordeninghe tot conservatie des classense Conventus gestelt, is besloten dat Johannes Christianus ende Hendericq Hervelt naer hun vermoghen in goede ordeninghe schriftelijc stellen zullen ende die selvighe aen naesten Sinodo voorstellen, onder den welcken ooc een yghelijcke particuliere kercke etwas nuttelijcx ende tot der ordenynghe dienstelijc ghedincken zullen, ooc dieselvighe ter naestcommende n Sinodo voorbringhen scriftelijc.

3. Up dat aenhouden van die van Nus ende Reedt

Digitized by Google

om eenen Dienaer te hebben is besloten, dat Johannes Christianus met Conrardt Tetz spreken zal ende hem vermanen zal die van Nus tot den naestcommende Synodum te versoucken te dienen ende ist dat dat niet zijn can, zal alsdane Petrus Pedius die van Nus ende Henderyck Hervelt die van Reedt ende Glabeke tot den naestcommenden Sinodum dienen.

4. Up die eerste vraghe van die van Syberch of het eenen christenen vrie staet op papistischen brulochten uit eten te ghaene, blijft by der conclusion dat daer over gheghaen is te Betburch anno 72 den 3en Martij.

5. Up de tweede vraghe van die van Syburch, namelijc of eener van de onseren van nabueren ofte vrienden op voordienen op gheselschappen te dienen beroepen ware, of hi zulcx doen mach oft niet, — is gheantwoort dat een christen, daer hi niet ontslaghen can worden, zulcx doen mach, wtghenomen dat hi tot de dronkenscap ende overvloet niet den volcke dienen zal, sonder [1]) veel meer alle onordeninghe straffen. Alzo men ooc in de proposicion doen zoude.

6. Up de derde vraghe van die van Syburch, of een christen vrieheit heeft het goet te behouden dat ziine voorouderen tot den dienst der afgoderie ende tot der misse ghegheven hebben, of hi het zelve mochte behouden daer hi het zelve behouden can met bescheidentheit, is gheantwoordt, dewijle zine vooronderen zulcx wech ghegheven hebben, zal dat zelve in eenen goeden bruyck wenden ende besteiden naer erkentenisse der kercken des oorts.

7. Up die vierde vraghe van die van Syburch, of een christen, hiervooren ende nu ter kennisse ghecommen zinde, yet ghewonnen hadde met spelen, ende der ghene daer van hi het zelve ghewonnen heeft doot ware, of hi dat

---

1) maar.

Digitized by Google

zelve schuldich is wederomme te gheiven of niet, is beslooten, so hi de naeste bloetvrienden becommen can, die het zelve te wederkeeren, dies niet, dat hi het zelve zal bestellen tot een goeden ghebruyck.

8. Is besloten dat Gerardus Larduinus sal vermaent werden scriftelijc die van der Warden te dienen ende met twee Ouderlinghen wt een ander quartier tot hem te nemen ende wederomme bij hun een goede ordeninghe sal stellen.

9. Is besloten dat Otto Silmsz den 7en Marti zum inganck der ghemeinschap der Conventus Classici een predick doen sal, namelijc van der Justificacione fidei ende daer naer gheëxamineert werden.

10. Dewijl Hendericus Hervelt een tijd lanck in der proeve ghestaen heeft in den dienst des Evangheliums, zoo is beslooten dat hi naer den ghebruyck der kercken ontfanghen zal werden, ende voorts sullen de broederen van het middelquartier van het land te Gulch hun verclaren, ghelijck ooc die van Acken ghedaen hebben, ende dat op den naestcommenden Sinodi.

11. Is besloten dewijle de kercke op alle oorden bedroeft ende becommert is, dat men twee ghemeene vasten daghen houden zal ende bidtdaghen in elcker kercke, tot dessen Classe behoorende, ende den eersten sal beginnen den 29en Marti ende den tweeden den 5en Aprilis, het welcke een yghelijc in goede tijt zin kercke zal laten weiten.

12. Is beslooten dat om den naesten van die acta der ghemeene Sinodi van Embden ghehouden, een latinsche exemplaer ende hoochduytsch zal in ghebracht werden.

13. Up die vraghe van die van Overwinter, namelijc dewijl aen het zelve oort een Dienaer van der overheyt ghestelt is dat Evanghelium te prediken ende de Sacramenten wt te rechten, ende denselven vast ongheschickt is, alzo dat die hem hooren wt zijner leere niet connen ghebetert noch ghebauwet werden, of men desselven dienst

Digitized by Google

ghebruycken zal ende den heymelijcken dienst verlaten, naer de maele hi den heymelijcken dienst souckt te verstooren. Deselve vraghe is wtghestelt tot den naesten gheneralen Sinodum.

14. Is beslooten dat de Cuelscher ghemeynte den naestcommenden Synodus naer der ordeninghe der Sinodi wtscrijven zullen.

Johannes Christianus, Praeses.

VII.

De handelinghe des Classensche Synodi, ghehalten op den 4e July tzu Bierkensdorp.

1. Eerst zin die acta des voorgaenden Synodi verleisen worden, sulcx als daerin besloten wtghericht; hier naer is de predick door Johannem Stein ghehalten ende ooc alle credentzbrieven ende ghetuyghenissen overleysen woorden.

2. Die Cuelsche Waelsche ghemeynte is deise reyse niet verschenen hoe wel ghevoordert. Is beslooten dat se schryftelijc vermaent zullen werden ende van den Sinodi zelve onderteykent werden.

3. Johannes Christianus ende Henderic Hervelt zullen alle particularia zo in eender actis vervaten, die Religion ende Discipline vervatende ende wtscrijven, ende een yghelijc aen sin oort besondert schicken.

4. Oock zal de ordeninghe deses Classici Conventus te Betburch door Wilhelmus Houten[?] ende Egidius Vosz in des Sinodi bouck ghescreven werden in Duytsch ende Latin, metgaders die acta, die te Embden beslooten zin gheweest.

5. Up het aengheiven van der ghemeynte Jegelin is toeghelaeten dat Mathijs Rademaeker, zo hi zinen dienst

Digitized by Google

niet langher ghedoen can, met frundelijcke begherten, dat men hem verlaten zal ende in zin plaetse een goet from man kiesen zal.

6. Up die vraghe der gemeynte van het middel quartier van het furstendom van Guilck, of eenen Dienaer des Woordts zoo van weghen zines ordelijcx beroepts in een vorstendom ofte herscap aenghegrepen ende ghevanghelijc ghenomen ware ende over zinen dienst dat lant ende de plaetse daer hi gheleert heeft zin leven lanc verswooren hadde, of denselven dienaer zoude noch moeghen toeghelaten werden int lant te commen, dese vraghe is wtghestelt tot den naestcomenden Sinodus Generael.

7. Up die vraghe van die van de Warden of eenen christen niet vri toeghelaten en is eenich ghoet te ghebruycken als vicariën ende prebenden, in de welcken de afgodissche dienst ghebruyckt werdt, deise vraghe blijft by der zelve sententie die te Bethurch ghegheven is, (te weten) dat zulck ghebruyck der goederen niet vry zij.

8. Up der vraghe, van der Walsscher ghemeynte binnen Aken, of een laster der dronkenscap ende vooren ende naer in den dronkenscap blijft, oft hi voor den consistorio ofte voor der ghemeynte openlijc bekennen zal, ende ooc wat men denzelven te doen staet vermaent sijnde niet op en halden zulcx te doen, is die antwoort, dat het consistorie vlietich undersoucke daermydt datmen se van de laster aftrecke ende van den dienst een tijd afhoude; zoo daer gheen beteringhe volghen wilde zoo werden zi van der kercke gheëxcommuniceert.

9. Up die andere vraghe der Walsscher ghemeynte tzo Aken, wat met dien te handelen of te doen zij die in der volheyt [1]) sijnen broeder offentlijck sonder ghewichtighe oorsaken gheslaghen heeft, ende door dien kercken dienaren

---

1) dronkenschap.

Digitized by Google

vermaent niet heeft wyllen beteren noch sijne sonde bekennen; deise fraghe blijft by den verghaenden antwoort.

10. Up de vraghe van die van Hinstberch, wat met dien te doen is, die te vooren inder ghemeynte gheweest, ende naer veel vermaninghen hun derselve apsenteren ende afzonderen zonder orsaken, ende van hun wtblijven noch met ja noch met neen beantwoorden, is dese antwoord: in den val daer gheen ander oorsake hun wtblijvens voorwenden, so sullen zi doer de Dienaren van den orteren aldaer vrindelijc vermaent werden ende sal deise vraghe verhandelt werden op den naesten generalen Synode.

11. Op die vraghe van die van Syberch, of de gheloovighe ouders op hun ongheloovighe kinderen hoochtijt, die zonder bewyllinghe van hun ouders gheschien, ooc ghaen moghen, is beantwoort: so verre de ouders hun zuchtich ende sonder arghernisse houden, dat de ouderen daer gheen maete in te stellen is daer te ghaene of niet, ofte hun steuer [1]) of behulp te doen ofte te laten, maer datse zulcx moghen doen naer hun welghevallen.

12. Op die ander vraghe van die van Syberch, of een gheloovich knecht met een verbannen beyde tsamen (by) een heere in den dienst wel te samen eten ende drincken moghen, is beantwoort, dat een gheloovich knecht gheen dienst soucken noch aennemen zal daer verbannen inden dienst zin, maer ist dat de gheloovighe knecht eerst van den heere aenghenomen is ende daer naer de verbannen, zoo zal de gheloovighe knecht middel ende wech soucken om met béwillynghe van zinnen meester wech te moghen ghaen, dies niet, zoo zal hy sinen dienst wtdoen, maer met den verbannen gheen conversatie neimen, maer veel meer zien hem op den rechten wech te stellen ende te voeren.

13. Up die derde fraghe van die van Syberch, of een

---

1) onderstand.

Digitized by Google

christen fry staet dat korn, dat hi den luyden ghedaen ofte gheleent heeft inder tijt dat tamelijcken coop was, hun ten dursten coop wel rekenen mach, is beantwoort, dat een heere niet naer de politie des oorts ghaen moet met sijnen bedroefden armen, maer dat hi veel meer met den armen handelen zal volghens de raet Gods ende de armen niet zo zeer bedroefven.

14. Up die vraghe van die van Overwinter, of een gheloovighe, die hem met dronckenscap ende slaeghen versondicht heeft, of hi ooc openlijc boete doen sal of maer voor den Consistorio, is beantwoordt, naerdien de sonde openlijck gheschiedt is, dat ooc de beteringhe openlijc gheschieden sal voor de gansche ghemeynte.

15. Up die ander vraghe van die van Overwinter, daer een mensche in zin laster volherdt en alle vermaninghe verachtet, of men den zelven openlijc ofte heymelijc wt der ghemeynte doen zal, is beantwoort: openlijc, ist dat gheschien can; dan men zal daer voorsichticheyt in ghebruycken op dat daer gheene schueringhe wt volghe.

16. De derde vraghe van die van Overwinter bestaet met der antwoort der Walsche ghemeynte van Aken.

17. Op het aengheven van die van Cuelen, dat hoechnoodich is een Dienaer des Woorts tot Essen te schicken ende te sien oft moghelijc ware daer een kercke Christi te bauwen, is besloten dat die van Cuelen een Dienaer des Woorts tot Essen schicken sullen om de zelve te besoucken.

18. Up het beswaeren beyder ghemeynten tzo Cuelen, der Nederlanderen ende ooc der Duytsche, van het gebruyck der Dienaren door den anderen, zoo is raetsaem aenghesien dat yder ghemeynte hueren dienaer apart ende bysonder hebbe, maer inden noot zullen zi d'een den anderen helpen, gelijc als d'een kercke den ander in raet ende daet ooc schuldich is, ende ooc alle criste-

Digitized by Google

lijcke eenicheyt met elcanderen tzo houden ende te bewijsen. [1])

19. Belanghende de sake van de schult, die tusschen de kercken van Aken is ende Maestricht, is besloten dat beyde de kercken deise schult betalen zullen, te weten de kercke van Maestricht vijf daelders en die van Aken de reste.

20. Vraghe der van Betburch, of die versprekinghen aenghebonden trauwe zi, so tusschen een knecht en een persoon broeder, zo is gheantwort, dat noch arghe waen noch eenighe omstandicheyt die versprekinghe nieticht, end die persoon fry ghestelt is, dewijl de knecht voor ende naer een broeder gheweest is, ende met een ander in woorde ghestaen heeft, dewelcke niet met een scrijven naer de ondersprekinghe betuycht heeft, doch door ondersprekinghe ende vermanen mogten de voorsz. ondersprekinghe verwyllighen, ende is ooc hun toegelaten tzelve te doen.

21. Up die ander vraghe van die van Betburch, of een christen, in een gereformeerden clooster wonende, die cleynodien, die te vooren tot een affgodisschen bruyck ghegheven sin, vercoopen mach ende die tot een goede ghebruyck wenden mach met bewyllinghe der overheyt, is beantwoort dat sulcke goederen die tot den afgodendienst ghebruyckt zin, door een christen bysonder niet vercocht zullen werden, maer zo die vercocht zijn ofte vercocht werden, zullen vor die overheyt ende raet der Consistory des oorts tot een goeden ghebruyck ghewendet werden etc.

22. Up de sake der Maesterychtse ghemeynte tot Aken ende de sake van materne van St. Truwen, touseerende het onbehoorelijcken biertappen, is van den Sinode voor

---

1) Faukelius heeft ter zijde van dit artikel met rooden inkt het volgende aangeteekend: „NB. onderscheyt der Burgerlicker ende Nederlandsche gemeynten binnen Cuelen; dat een yder een bysonderen Dienaer soude hebben om veel oorsaecken. Waer van gehandelt is in Actis Consistorii anno 1573, 28 Junij."

Digitized by Google

goet aenghesien dat men de sake te goede....[1]) door ettelijcke dienaren te fooren by den handel gheweest hebbende versocht wert ende voor den Consistorio van allen te ghelijcke aenghenomen werdt, maer zo emmers gheen middel der eenicheyt te vinden is ende bevonden wert dat dezelven hartneckich is, zalmen alsdanne met raet van den Consistory met der excommunicatio wort varen.

23. Dewijle Conradus Tetz met raet des Sinodi in dienst der kercken beroepen ende een tijd lanck in den dienst der kercke van Nuys, Glabeck etc. aenghenoemen ende dat si elcanderen een tijd lanck versoucht hebben ende nu met elcanderen te vreden zijn, is voor abscheyt dat de voorsz. Conradus te Betburch int bijweisen van ettelijcke Dienaren gheëxamineert zal werden, na den ghebruyck der kercke ende een proef predick doen zal, welcke wt der examinatie volghen zal, ende danne met ghetuyghenisse brief tzo der ghemeynte afgheveerdicht.

24. Ooc is beslooten dat den 22. Augusti 1573 eenen ghemeynen vastdach ghehouden zal werden in allen kercken deiser Classe toebehoorende.

Het is der kercke van Betburch op gheleydt den naestcommenden Sinodum wt te scrijven.

Johannes Christianus, Praeses.

VIII.

Handelingge des Classici Conventus zu Betburch, ghehalten den 4 Novembris anno 1573.

1. Tzu eersten zin eligert tot presidem Johannes Christianus, tot assessorem Cornelis Walrave, in scribam Georgius Nehemannus.

---

1) Blijkbaar is hier de volzin onvoltooid.

Digitized by Google

2. Die predick is door Assuerus Pijl ghehalden, daerna die acta des voorgaenden Sinodi met de credentzbrieven voorgheleisen worden.

3. Is beslooten dat Johannes Huckelem scrijven zal aen de Walsche ghemeynte tzo Cuelen, daer in zullen zy vermaent werden datse hun Dienaer een Ouderlinck ofte Diaken zugeben ende de zelve met een credentzbrief den Classensche Conventum te besoucken afferdighen.

4. Is beslooten dat een yder Dienaer een exemplaer der ordeninghe vander onderhoudinghe des Classen Conventus met hem neimen zal, om dat zinen Consistorio te presenteeren om tzelve in het consistori bouck te scrijven ende datse hun daer naer schicken ende houden.

5. Is beslooten dat Johannes Huckelem die Walsche kercke binnen Aken met noch eenen Dienaer des Woorts inden name vanden Sinodi sal vermanen, ende ooc die Walsche ghemeynte binnen Cuelen scriftelijc, datse wyllen hun Dienaren des Woorts laeten die ghemeynte binnen Dueren tzo bedienen, een yder tot twee maenden eens, ende der aensouck gheschiede door den Dienaer van Cuelen.

6. Dewijl Hendricq Hervelt ende Conradus Tetze ende Otto Geluerardt noch in hun vocation niet gheconfirmeert en zijn ende ooc niet voorghebracht dat zulcx verhinderen can, is beslooten dat Johannes Stein, Hendricq Hervelt int middel quartier vanden lande van Gulich, int bijweisen van eines yghelijcken quartiers Dienaer, Ouderlinck ofte Diaken, den 22 Novembris confirmeren zal, daerna den 6 Decembris Hendricq Hervelt Conrardum, Georgius Nehemannus Ottonem aen hueren plaetse daerse staen desghelijcx.

7. Up die vraghe van die van Siberch, belanghende dat ghehoor des Woorts by den Dienaer die inder leere

Digitized by Google

rein is, blijft de antwoorde op die vraghe van Glabbeike tot anneraet [1]) 1572, den 7en Julij articulo 12.

8. Up die vraghe van die van Cuelen, naer dien veile inde ghemeynte heur gelt op pensionem [2]) wtdoen ende daernevens den geltwyssel, alzo nu onder den coopluyden ghebruyckelijck, drieven, hoemen met de zelve handelen zal, is beantwoort dat de Dienaers alle onbehoorelijc ghewin der liefde te weider [3]) int ghemeyne straffen zal. — Wat voor besweerelijcheyt wt deiser vraghe bestaen conde, is wtghestelt totten eersten generalen ofte provincialen Sinodum.

9. Up het scrijven ghedaen an der ghemeynte van Aken door Karel de Meijer is beslooten, dat wtter naemen deiser Sinodi sal gescreven werden aen der Classice Conventus tso Frankenthal, ende wijders van die aen den kerkeraet van Heydelberghe, om van hun raet te vraghen, hetwelcke scrijven ghestelt werdt door den dienaer van Aken.

Is besloten dat men twe vaste-daghen houden zal, den eersten 20en Decembris den ander den 14en Februuarij.

Dat middel quartier vanden lande van Gulich zal den eerstcommenden Sinodum wtscriben.

Johannes Christianus,
Preses.

IX.

Handelinghe des Classis Conventus, ghehouden tot Betberdyck den 3en Martij 1574.

In den eersten is Cornelis Walrave geroopen tot preses, Johannes Christianus tot assessorem, Thomas Merquelbach tot scribam.

---

1) tot aanraden (strekkende).
2) rente. 3) met de liefde strijdig.

Digitized by Google

— De credentzbrieven van de afghesonden kercken zin voortghebracht, ende ooc overleisen worden etc.

— Die acta des voorganghen Sinodi zin naer der ordinantie overleisen worden etc.

— Die predicatie is naer die ordinantie door Cornelium Walrave ghedaen.

— Up de eerste vraghe van die van Syberch, oft eenen cristen vrie staet te ghaene met een doot lichaem aende kercke ofte aent graef, daer hi wt vrientscap ofte naburscap ghevordert is, ende met dat zelve lichaem naer de papisten ordeninghe den ommeghanck ghedaen is ende zo haest alst begraven is wederomme thuis gecommen, is beantwoort: naer de mael dat een cristen niet alleene het boose in hem selven mijden moet, maer ooc allen boosen schijn te vermijden schuldich is in deisen handel, naer datter alle superstition ende onreynicheyt ghebruyckt wert, zo zal een cristen daer van blijven ende hem daer by niet vinden laten.

Up die tweede vraghe van die van Overwinter of men een schoolmester zomwijlen als hi het avent ghebet ofte den kinderen Catechismus hoort te hebben, of hem gheorloft zij eenighen wtlegt zoo op den ghelesen text, zoo op den Catechismus te doene, is geantwoort, om alle onordeninghe te vermijden, dat den schoolmester, die het avent ghebet ofte morghen ghebet doen sal, een capitel wt den bibel ofte testament leisen zal ende ooc zoo desghelijcx in den Catechismus, ende alleen by den blooten text zal laten blijven sonder eenighe wtlegghinge te doene.

Up die eerste proposition van die van Betber Riverscheit of een kercken dienaer schuldich zij degheene in hueren kranckheyt te ghaen besoucken, dewelcke in der tijd huerlieder ghesondheyt dat openlick woort ende dienst ende ooc die dienaeren ghelastert hebben ende daerover dicmaels vermaent zin gheweest, is beantwoort: dat een kercken

Digitized by Google

dienaer, tzi dat alzo gheweest is, schuldich sij, tsij datment aen hem versouckt ofte niet, den zelven crancken te ghaen besoucken ende te soucken alle middel om den zelven krancken te troosten ende te vermanen met Godes Woort opdat zine salicheyt ghevordert zij.

Up die tweede vraghe der selvighe kercke of men oock den selvighe, die hun goet in huerleyder ghesontheyt onnuttelijc ende ooc ongoddelijck omghebracht hebben, ooc in huerleyder armoede behoort hulpe ende bystandt te doene, is beantwoort dat men het ghemoet van de alzulcke niet en behoort af te wenden, maer met alzulcker conditiën datmen hun niet zo veile en hulpe, dat die arme gheloovighe daer doore eenighe afbruecke gheschiede.

Up die eerste vraghe der burgherlicke [1]) ghemeynte binnen Cuelen, dat eene die hier t' voor tijden den dienst van een Ouderlinck bedient heeft ende nu andermael naer aenroepinghe des names Gods tot den dienst beroepen is, nu om ettelijcke oorsaken hem weygert den zelven dienst aen te neimen; nochtans presenteert hy der kercke en Consistorio met raet ende daet behulpich te weisen, oft die ontschuldinghe zij aen te neimen ofte niet, is beantwoort: naerdien die voornoemde oorsaken tot alzulcke weygeringhe niet genoechsaem en zin, dat men den zelven voor den Sinode scriftelijc op het alderbequaemste vermanen zal den zelven dienst aen te neimen ende hem daerteighen niet te stellen.

Up die tweede vraghe der selvighe ghemeynte, of een cristen, die zijne handelinghe heeft met boucken, vrie staet, by die Goddelijcke boucken ook papiste ende ander die teighen de ware religie strijden, vercoopen mach, is beslooten: dat een cristen behoort met alle sine moghentheyt de kercke Cristi voorderlyck te weisen, ja niet sonder scaden; daer-

---

1) t. w. uit Keulensche burgers bestaande.

Digitized by Google

omme en zalt gheen cristen vrie staen alzulcke ongoddelijcke bouckn te verkoopen.

Up die derde vraghe derselvighe ghemeynte, oft eenen cristen vrie staet ofte gheorlooft zij, in den tijt als den afgodisschen dienst ghebruyckt wert inde plaetsen by outeren te wandelen in den tijd dat die ghebruyckt zijn, is beantwoort: dat billich een from cristen hem scroomen soude aen alzulcke plaetsen te weisen, hoeveel te meer behoortmen hem van daer te houden om der swacken wille.

Is ten laesten door de Sinode besloten datmen op den naesten palmdach een ghemeen vasten dach houden zal in allen gemeynten deise classe toecommende.

De ghemeynte van Aken zal den naestcommenden Sinodus wtscriben.

finis.

X.

Acta Sinodi in Bedtber Riverscheit Anno 74 Im 7 Juli:

Naer aenroepinghe Godes ende zinnes heyligen naems is eligiert in presidem Johannes Christianus, in assessorem Johannes Stein, en scribam Georgius Nehemannus.

Die credentzbrieven der afgheveerdigde Dienaeren zin overleisen worden.

Naerdien dat de Walsche ghemeynte binnen Aken niet genochsaeme orsake huerlieder wtblijvens ghedaen heeft, dat zy noch duytsch noch latin niet en verstaen, sullen hier over cristelyc vermaent werden door Johannes Huckelem ende Bartholomeus Probst., niet naer te laten hun Dienaer met een Ouderlinck ofte Diaken af te senden, naer luyt ende wtwijsen der ordeninghe des Sinodi ende hun by te voeghen.

Dewijle dat die quartieren van Syburch nalatich souden

Digitized by Google

zijn in de onderhoudinghe van hun consistorium, sullen si door hun dienaer Otthonus vlietelyc vermaent werden de opgerichte ordeninghe, naer huerleyder betuygh [1]), die alle Zondaghe naer te commen ende te onderhouden, ende alzo te beletten alles dat sulcken versuyminghe voortbringhen can.

Die acta des voorghehouden Sinodi zin ouerleisen woerden ende die preedick door Hendericus Hervelt gehalden.

Up het voorgheiven der Nederlansche ghemeynte binnen Cuclen, of het raetsaem sij een bidtlich scrijven te doen aen den Churvorsten tzo Heydelberghe in den name des Sinodi, dat zinne Churvorstelycke ghenade met gaders ander vorsten bij den vorst van Gulich voorbiddelyc aenhouden wyllen op den toecommenden heylichdach [2]), die ghehouden wert tusschen zienes vorsten ghenades dochter ende den Hertoch van Sweebruch [3]), dat die kercke onder sinner vorstelijcken ghenaede naem, zoo int lant tzo Gulich, zoo andertsint, vrijheyt mochten hebben tzo woonen ende niet zooveel van den amptlieden ende bevelhebberen naer wtghegangen edicten ghehalden werden; ist beslooten, dat de Colensche ghemeynte aenghesien hun bewost is hoe men aen sulcke heeren scrijven zal, een biddelijcke scrift stellen zal inden name des Sinodi, welches van H. Petrus Dathenus toeghestelt zal werden ende by een bysonder scryben ghebeiden werden, dat den Churvorsten op ghevallen sinner ende ander gotsalighe dat selve overantwoorden ende overgheiven wylle etc.

Up het aenhouden der beyder ghemeynte, Nuysz ende Duyseldorp, namelijc: dewijle si naer hueren voorgheiven te lancsaem besoucht werden, derhalfven hun meeninghe werde, hun van die van Schade ende die omligghenden quartieren te scheyden, om te besien of si door eenen

1) belofte. 2) huwelijksdag. 3) Zweibrück.

Digitized by Google

anderen Dienaer meer besoucht mochten werden; dat van weghen des competentz sulckes noch niet vruchbarelijc can gheschien; daerom beslooten dat die van Dusseldorp ende Schade, dewijle sy te samen eenen Dienaer beroepen hebben ende Conrardus Tetz van weighen des Sinodi tzamen ghesonden is, dat si tsamen zin dienst ghebrucken tot den naestcommenden Sinodi, om te besien of God middeller tijd ghenade gheiven wilde, beneven Conrardus noch eenen Dienaer te beroepen ende te onderhouden; daer beneven is ooc beslooten die van Nuys ende Duysseldorp te vermanen, met de hope, dat sy tevreden zin tot den naestcommenden Sinodi ende ten anderen niet verlaten; ooc die dienaren van Scade ende ommeligghende quartieren bij de hunnen vlietich aanhouden om het competentz op te bringhen, daer mit si voor sich ooc hiernaer een Dienaer connen onderhouden ende den anderen in hun voorneimen niet hinderlyc zin.

Up die vraghe van die van Glabbech of eenen christen vrie staet in een lotterie opte legghen, is wtghestelt tot den naestcommenden Sinodi.

Dat voorgheiven van die van Cuelen van den woecker blijft noch eenmael by die voorighe antwoort, dat wtgestelt is tot den generalen Synodi.

Up die vraghe van die van Syburch of een Overheyt gheestelijcke goederen ofte cloostergoederen hadde aengheslaghen ende aen betalinghe ander overgheiven wylde, die gheloovich waren, oft zulcken gheloovighen frye staet die selvighe aen te neimen of van zinder betalinghe in ghevaer staen, is gheantwoordt: Dewijle de Overheyt de macht niet en heeft zulcke goederen in huer heyghen nut niet te ghebrucken of te vercoopen, die tot eenen anderen ende ghegheiven zijn, zoo en can een christen aen zinder betalinghe niet neimen.

Up die tweede vraghe van die van Syburch, soo een

Digitized by Google

gheloovich wijf eenen man ghehudt, die kerckengoederen sonder weiten van de vrouwe ghecocht hadde ende daerop gestorven, datzelve verlaten wijf die zelve goederen ghebruycken mach ofte niet, ist gheantwoort, dewijle deise vraghe des vorighen ghelick is, blijft by der voorighe antwoort.

Up die derde vraghe van die van Syburch, of int afweisen des Dienaers een Schoolmester in de kercke voor die gansche ghemeynte de leere des Chatechismi affragen mach ende hoeverre zulcx gheschien mach, die antwoorde bestaet in de seste vraghe des voorghanghen Sinodi handelinghe, dat het den Scholmester toeghelaten zij, alleen dat hi blijft by den bouck staen des Chatechismi ende dathi hem geener wtlegghinge aenneime.

Up der vraghe van die van Aken: of die Ouderlinghen ende Diakenen soo in Consistorio elegiert sijn, om perikelen der kercke te schuwen, in bijweisen ettelijcker dappere ende ghelerte luyden der kercke moghen ghenomineert ende geconfirmeert werden, of voor yderman, is beslooten om dat ghevaer te beletten, beyder der kercken ende ooc der vercooren, sulckes voor ettelycke wt yder quartier, die daertoe te vertrouwen zin, gheschien mach.

Dewijle die kercke nootsakelijc gotsalighe gheleerde mannen tot Dienaeren des Woorts van doene heeft ende door afganck soo tot den dienst meer voorvallen can, is voor raetsaem erkent ende besloten, dat een ygelijk quartier, deyser Classe ingehoorich, tot de onderhoudinghe eenigher studenten contribueren zal daer die kercke sines dienstes van nooden hebbende ghebruycken connen. Ist ooc met vlyet overleyt wat een yghelijck kercke geiven can, ende opgheteikenet alzo hier volcht: Die ghemeynten van Aken ende Cuellen yder 8 daelders, die ghemeynte des middelquartier van Gulych 8 daelders, die ghemeynte Sittart ende Hensbach 6 daelders, die van Mylle, Muckenhuyse ende Kockem 10 daelders, de ghemeynte van Duren 4

Digitized by Google

daelders, die van Glabbach 5 daelders, die van Nuyss ende Duysseldorp 4 daelders; die ghemein van Betberdick 4 daelders, die van Betber Riverscheet 6 daelders; om dyt zelve op te brenghen sullen die Dienaers van een ygelijc quartier hun bevlietighen, ooc dat zelve in den toecommenden Sinodi het halfve deel in te bringhen vermaent werden.

Dewijle die ghemeinte van Duren mit hun toebehoorighen sonder Dienaer sijn ende datse om oorsaken Gerardus Larheinius verlof ghegheiven hebben ende Cornelius Walrave tot een Dienaer beroepen, is beslooten, naer hun begheren zal Cornelius Walraven hun volghen ende vlietelijk bedienen zal.

Up het aenhouden der Nederlantsche kercke binnen Cuelen belanghende einen Dienaer des Worts, den welcken van hun beroepen is, namelyc Johannes Wimberghe, is beantwort ende beslooten, dat Johannes Christianus ende Hendericq Herveldt ofte anderen inden noot hun tot Cuelen begheiven zullen, om hun bij der examinatie te voeghen ende de proefpredyck, zoo aldaer duer den voorn. Johannem Winberghe naer der opgherichte ordeninghe gheschien sal.

Up het begheren der ghemeynte van Aken, dat men hun versien wyl met een Dienaer des Woorts, die hun sprake ervaren is, is voor goet aanghesien, dewijlen dat het Sinodus gheinen vooraet heeft van Dienaren, dat Johannes Huykelum tot den naesten Sinodi hun bistaen zal ende hun vermaninghe doen zal.

Ooc sullen alle Dienaren hun volck naer de prediken vlietich vermanen tot godsalicheyt ende maticheyt.

Belanghende Tillemannus Buckeraet is besloten dat hi ende Georgius Nehemannus den 26^{en} Julij tzu Betburch Riverscheet commen zullen, daer zal Tillimannus examineert ende een proefpredick doen zal.

Den compstighen Sinodus sal tot Betburch Riverscheet

Digitized by Google

ghehalden werden den 3e Novembris anno 1774, des morghen ten 6 ure aentevanghen.

finis.

XI.

Handelinghe des ghehouden Sinodi tot Betburch Riverschedt den 3en *Novembris anno* 1574.

1. Voor het eerste ende met aenroepinghe des names Godes vercoren in presidem Johannes Christianus en Assessorem Assuerus Pil en Scribam Georgius Nehemannus.

2. Die acta des ghehalden Sinodi door den President voorgheleisen, ende wat daerinne wtgherecht aenghehoort gheweest.

3. Die teghenwoordighe Dienaers hebben haere credentzbrieven ende instructiones overghegheiven, daerna is de predick duer Johannem Huykelem ghehalden ende ondersocht gheweest.

4. Up die vraghe van die van Miell, of der kercke Cristi toegelaten is van een jonghen geselle, die een possessor is eender kercke, dewelcke door eenen papisten pape bedient is, jaerlicx wat te neimen van sulcke opcomst ende dat tot nootturf der ware kercke te ghebruycken, blijft bij der antwoort ghegheiven tot Betburch Riverscheet, anno 1574 den 3en July, dat niet vry en is.

5. Op het begeeren van die van Maestricht, te weiten onder welcke classen si behooren, is gheantwoort, volghens den Embdeschen acta, dat si onder de Cuelsche behooren ende gheordineert zijn.

6. Die eerste vraghe van die van Maestricht, alzo een met bekenttenisse zins gheloofs sich totter ghemeynte ghegheiven heeft ende daernaer openbaer wort datter een vrouwe persoon van den zelven te vooren bevrucht wert,

Digitized by Google

ende den vader des kints dat kint om ghedoopt te worden der ghemeynte voorbringt, of dat kint van den Dienaer der ghemeynte ghedoopt mach woorden, is die antwoorde, dat het gheschien mach.

7. Op die tweede vraghe van die Maestricht, of die gheene die van eenen anderen in zin huys overweldicht soude hebben gheweest, daerom dat hi zine maecht voorstont, die welcke door den zelven zoude vercracht hebben gheweest, wel ende recht daeraen ghedaen heeft dat hi den zelven voortecommen doorschoten heeft, is gheantwoort, dat die circonstantiën, so sich daer tusschen toeghedraghen, vlietich door den consistorium sullen overweighen worden, ende zoo hi eenighe andere middel hadde connen vinden, twelcke zinder consiencie op gheleyt zal werden, sal wederomme met bekentenisse deises, so hi hem daerinne versondicht heeft, totter ghemeinte toe ghelaten woorden.

8. Op die derde vraghe van die van Maestricht: daer is een maecht, die wort verhuewelickt met eenen man, ende zulcx gheschiet zijnde soo bevindet men dat si te vooren door eenen anderen bevrucht zij gheweest, twelcke als zi den anderen ghetrout heeft versweghen heeft, is die vraghe in wat forme die zelve vrauwe oft maecht vande overheyt der selve plaetsen zal ghestraft worden: is gheantwoort: dewijle sonder twijfel ter plaetsen, daer alzulcken val is gheschiet, met statuten ende straffen over alzulcke bereydt is, geeft men zulcx te straffen der overheyt over, nadat Gods eere, de welvaert der kercke ende die ordinantie dier plaetsen heyschen zal.

9. Op die vierde vraghe van die van Maestricht: daer is een, die verhuewelickt hem met eender vrauwe ende dat met raet der vrinden ende der ghemeynte; hier en tusschen wort het openbaer dat hi eene andere te vooren bevrucht heeft, is die vraghe, de welcke van die tweën hi tot een

Digitized by Google

wijf neimen zal; is die antwoorde, men zal naerstich verneimen byde eerste, die hi bevrucht heeft, of eenighe beloofte tusschen hun beyden gheschiet sin; daer naer of die zelve alzo ghestelt zin dat hi haer niet can verlaten, ende zoo verre men deiser niet can verneimen of ghewaer worden, sal hi sich vander tweede laten wtroepen inder kercke, altijdt sich niet in eenighe supstutition (sic) inlatende, soo inder ondertrauwe voor vallen mochten, ende zoo dan daer gheine wettelijcke belofte bevonden wort, can hi die tweede nae christelijcke oordeninghe trauwen.

10. Vraghe van die van Overwinteren: daer is een kint eenes die van der ghemeynte niet en is, nochtans de zelve, aprobeert door ghetuyghen wt der ghemeynte, op versocht des vaders tot den doop ghebracht wort, sal ghedoopt moghen werden sonder ghetuyghen, of door toelatinghe derselven, is die antwoord, dat het vry is.

11. Op het voorgheiven der ghemeynte van Maestricht binnen Aken, alzo Johannes Huykelem van haer der borgerlijcke ghemeynte daer zelfs te dienen toeghelaten is gheworden, soo sin die van Maestricht begherende, dat Assuerus Pil haer te dienen toeghelaten worde, is verwillicht van den Sinodo, soo verre sulcx sonder nadeel zijner quartieren ooc met bewyllinghe der selven gheschien can. Sullen de kercken in verlatinghe ende beroepinghe hunner Dienaren sich weiten an opgherichter ordeninghe des Classi Conventus articulo 36 ghelijcformich te houden.

12. Die tweede vraghe der ghemeynte van Maestricht binnen Aken, of die verkiesinghe der Dienaren door den Consistorio gheschiet of vander ghemeynte een vry ende middelmatich dinck zi ofte niet. Is die antwoort, dat het daer by blijve alst die 13^{en} ende 14^{en} articulen der Emdischen handelinghe wtwijst.

13. Het is voor raetsaem aenghesien dat de Dienaren, die int vorstendom Gulich ende Berch prediken, neerstich

Digitized by Google

verneimen of die Vorst eenighe executiën ghedaen heeft of noch doen zal teighen onse gheloofs verwanten, dat zelve met alle circonstantiën, tijd ende plaetse op Betburch scrijven, daer dan Johannes Christianus met anderen Dienaren sich beraetslaghen, wat daer inne te doen ende voor te neimen, met supplicatiën of anders voor te neimen sij.

14. Is beslooten, dat die gheene die kinderen te doopen, nachtmael te houden ende inden huwelijc elders daer den dienst openbaer is begheiven zullen, verschijnen sullen met ghetuyghenissebrieven van den Dienaer des Woorts inden name des Consistorii ghescr., ooc dat de Dienaren int openbaer staende dien van der heymelijcke ghemeynte, die sonder sulcke ghetuyghenisbrief commen, niet aennemen en zullen.

15. Die ghemeynte van Cuelen is van den Sinodo opgheleyt anden heeren Dathenum te scrijven in den name des Sinodi om aentehouden den generalen Sinodus aentestellen, ende alzo alderley beswaringhe, die byder kercken voorhanden, voorghecomen ende opgheruimt mach zyn.

16. Up die eerste vraghe van de Walsche ghemeynte tot Aken, watmen doen mochte met eenen vader den welcken omme die waerheyt wylle ziin vaderlant verlaten heeft ende nu zijne kinderen zins ghewins halfven daerinne schicket, dat zi by zijnen ouders, daer zy inder pauselijcker religie leiven, opghetoghen worden, daer dan noch de kinderen liever onder den waren religie sin wylden, is gheantwoort: die vader der kinderen zal vermaent werden, de kinderen sonder vertreck wederomme tot hem te neimen, inder ware religion op te voeden, oft anders zal metter dissipline teighen hem voortghevaren worden, ende oft hi schoon deisen alzo nacompt, sal hy nietteghenstaende voor de ghemeynte zijne schult ende feil bekennen.

17. Die tweede vraghe der Walsche ghemeynte binnen Aken, of hi van den ghehoor des Woorts te houden sij,

Digitized by Google

die alle christeljcke offeninghe der ghemeynte neerstich onderhout, oock eerlijc ende cristelijc leeft, maer metter ghemeynte, hoewel hi dicwils ende menichmael door de Dienaren vermaent is[1]), het Nachtmael te houden, is gheantwoort, dat die Dienaren dien andermael vermanen zullen, dat Nachtmael Christi met den anderen broederen te houden, ende zoo hi zegt, hi staet in der hoope dat God gheiven zal dat ooc te doen, salt gheleeden worden die predick te hooren, maer soo huerleider antwoort anders vallen, of met bitteren ghemoet ende woorden teighen de Dienaers, door de welcke de vermaninghe gheschiet, bewijsen, zoo zullen zy van de predick ghehouden werden.

18. De derde vraghe der Walsche ghemeynte tot Aken: daer die peste regiert in der ghemeynte of den Dienaren des Woorts vrie staet, als van den Consistorium eenen anderen ghenoechsaem ghequalificeerden beroepen wort, om die cranken te besoucken ende die met ghenoechsaeme vermaninghe te versorghen, van de besoekinghe der crancken op het welmeenen des Consistorii hun te onthouden; is gheantwoort: hoewel des Dienaers ampts is, die crancken voor anderen te besoucken, met wat crancheyt zy oock behafticht zijn, nietteghenstaende de swackheyt der kercke dat niet lijden en can, ende die kercke met eenen anderen, die ghenoechsaem ware conde voorsien sin, heeft hi altijt na den oordeel der kercke hem, te weten hierinne, te houden ende der kercke nut ende welvaren te soucken.

19. De vierde vraghe der Waelsche ghemeynte binnen Aken: of eenen Dienaer des Woorts vry staet, een huysvrauwe te huwelijc te neimen met raet ende bewyllinghe des Consistorii, der persoone suster ende der bruyts goede frunden, daer de moeder ende naest bloetverwanten, daerom dat hi in den dienst is ende niet van sulcken gheslachte

---

1) Hier is het woord *salaat* of een dergel. uitgevallen.

Digitized by Google

ende afcompt als die persoon is, niet wyllen bewyllighen; die antwoorde deiser vraghe berust inden 22en artikel der Emdescher acta, soo aber eenigher particularia voorhanden, is voor raetsaem aenghesien, dat die in haeren Consistorio of met byweisen ettelijcker Dienaren gheëxamineert ende gheslicht zal werden.

20. Dewijle die van Nuys ende Dusseldorp teighen den Sinodi ordeninghe op den Sinodi niet zijn verschenen, sal hun die toecomende Sinode van Henderycq Hervelt aenghesevt werden, om daerinne te verschijnen ende hueres wtblijvens rekenynghe te gheiven.

21. Op het aenhouden der Nederlandsche ghemeynte binnen Cuelen, belanghende om aen eenen Dienaer des Woorts te behelpen, is voor goet aenghesien, dat Arnoldus Genius ettelijcke mael versocht sal worden tot Aken, ende zoo hi van die van Coelen by der ghemeynte van Aken ghevordert zal worden, zal hi haer te dienen verwyllich zin, om aldaer hen te versoucken.

22. Die van Bedsburch Ryverscheet sullen den naesten Sinode wtscryven.

23. Dat gelt dat opgebracht zal worden tot behoef eenes studenten na luyt des 14en artikel in den voorgaenden Sinodi, anno 1574 den 7en July tot Bedtburch Ryverscheet, is die helft den kercken opgheleydt betaelt, wtghenoemen die van Glabbach zin schuldich een halfven daelder; die van Nuis ende Dusseldorp ende Betburch Dijck die zin schuldigh bleiven. Dit voorscr. gelt is Johannes Christianus in bewaringhe overgheleivert.

finis.

XII.

Classi Conventus, ghehouden tot Aken 6en Aprillis anno 1575.

Mydt aenroepinghe des naems Godes in presidem As-

Digitized by Google

suerum Pil, in assessorem Johannes Stein, in scrybam Johannes Emporius.

Die credentbriefven zin gheleisen, daer naer de predick door Petrus Pedius ghedaen ende ooc daer naer gheëxamineert worden; die acta des voorghaenden Sinodi, tot Betburch Ryverscheet ghehouden, gheleisen.

1. Up die eerste vraghe van die van het middelquartier van Guylick wat met hem te doene is wie vrie onghedwonghen bekent, sich met eebruch vergrepen te hèbben ende weder inde ghemeynte begeert aenghenomen te werden, ende doch die eebrekeringhe zulcx verloochent, is die antwoort, dat deisen handel in de conclusion des Consistorii des oorts een tijd verhalden ende niet opghenoemen zal werden, tot den tijd datmen de sake beiter vernomen heeft.

2. Up die tweede vraghe van die van Stein, of een persoon van der ghemeynte opghenoemen ende inden eedom [1]) geconfirmeert werden zal, zoo hi voordien inde ghemeynte gheweest, volghende sonder raet der ghemeynte en frunden, hem met eenen lichverdighen wyf verminghelde ende alzo een tijd lanc by den anderen geweest, maer nu eerlyc wyl bestellen, is die antwoort, dat sulcx gheschien mach, allein datse beyde vlietich tot boete vermaent werden ende om alle argernisse te weeren aenghehouden wert, dat hun bekentenisse ende sonde ende spijt bekennen zullen, op datse den swacken niet stooten.

3. Up die vraghe van die van Susteren, of die artikelen, zoo die ghemeynte van Susteren ettelycke maelen voorgheleisen, ooc volghens in de ghemeynte mochten gheleisen werden als de kercke nuttelyc, is beslooten: dewijle de voornoemde artikelen, zoo voorgheleisen, in Gods Woort ghegrondet zin, connen die zelve inde plaetse inde ghe-

1) d. i. huwelijk.

Digitized by Google

meynte gheleisen werden, maer niet ghebruyckt noch ghehouden als totte salicheyt nootwendich.

4. Up die vraghe van die van Hasselt, of een cristen vrie staet, inden beslooten tijd den fisco gelt te gheiven van weighen dat hi zijn huwelyc cristelijc heeft bestelt ende alzo hem onbeswaert seeker leiven laet, is die antwoort, zoo verre die conscientie niet besoetelt en wort met verloocheninghe der Religie, ende den hooghen noot ervordert, alzo dat het ghevorderde ghelt ghegheiven ofte het lant gheruympt moet werden, mach het een crist met ghelt quytten.

5. Up die tweede vraghe van die van Hasselt, ofmen eenen onboetverdighen naer ettelijcke vermaninghe, om alle ghevaer ende perikelen te schouwen, een tijd lanc mette excommunicatie ophalden mach, is beslooten, dat deise vraghe blijven zal inde 5e antwoordinghe des eersten Sinodi, ghehalden tot Betburch anno 1571 den 4. Julij, dat gheschien mach.

6. Up het scrijven der Nederlanschen kercken tot Cuelen belanghende een Dienaer des Woorts, in ghelijcker wijse die van Nuys ende Dusseldorp, is beslooten, dat die burgerlijcke ghemeynte tot Cuelen met Godefroy Coninexhove handelen zullen, of hi hem tot den dienst der kercke begheiven wylde.

7. Up die vraghe van Nuys, hoe veel dat een cristen vrie staat dat hi neimen mach van hondert daelders het jaer pensioen op handscryft of brieven ende segel. Deise vraghe blijft op de ghegheiven antwoorde der 8 vraghe int ghehouden Sinodi te Betburch Riverscheet, 1573 den 3. Novembris, dat hem een yder cristen naer der liefde houden zal, doch de hooftsake den woucker belanghende en zal des rijcx ordeninghe in gheenendeele overschreden werden, tot dat anders van den Sinodi ghedisserneert wert.

8. Up dat aengheiven der burgherlijcke ghemeynte

Digitized by Google

tzo Cuelen, belanghende de leer des Catechismi is voor goet aenghesien ende noodich, dat men in alle kercken daert moghelijc is, de leere des Catechismi aenghedreven zal werden.

9. Up dat ander aengheiven der burgherlijcke ghemeynte belanghende den intereest ofte woucker, is beslooten, dat die consistoria beyder ghemeynten tot Cuelen ende Aken met vlietighe erweginghe insien, hoe dat deisen handel ghedreven wert met alle ommestandicheyt, ende dat eyghentlijc verclaert wert om dat inden eersten Sinodi scryftelijk in te bringhen.

10. Up dat derde aengheiven der van Cuelen, belanghende die van Frechen ende Bacchum, is beslooten, dat die van Cuelen hun sullen houden volghende het Emdesche besluyt, dewijle in hun scrijven niet ghewichtich voort is ghebracht, daer midt datse dyt moghen afgheslaghen werden de voorn. van Bacchum ende Frechen met den kerckedienst te besoucken.

11. Up die vraghe van die van Overwinter, wat met een crist te doene is, die een ghetuyghe wt [1]) der kercke tot den kintloop voordert ende nevens die vermaninghe ende afkondinghe des nachtmaels dat onrecht niet bekennen wyl, maer veel meer in zin stive meeninghe blijft ende volhert, is beslooten, dat deise die in deisen meeninghe volhert, zal naer vermaninghe van den nachtmael ghehouden werden, ende en is gheensins toeghelaten datmen tot ghetuyghen voorderen zal die inde ghemeynte niet en zin.

12. Up die vraghe van die van Heynsberch oft een Ouderlinc die openlijc in een werthuys met vloecken, schelden ende slaen hem versondicht heeft, zal wederomme naer dat hi zonde bekent heeft openlyc, van stonden aen tot den ampt wederomme zal aenghenomen werden, daer

1) t. w. buiten.

Digitized by Google

doch ettelijcke inde ghemeynte het onweerdich achten. Deise vraghe blijft by den Emdenschen Sinodi inden 32, 33 ende 34 artikel.

14. (*sic*). Up die eerste vraghe der ghemeynte Aken, dewijl ettelijcke int pardons tijd naer huys ghetrocken ziin, huer ouderen te besoucken ende daer hun naemen der overheyt te gheiven, door hun ouders beweecht worden niet des pardons te ghenieten, maer datse vrie ende seeker het lant mochten wttrecken, is de vraghe of dat consistorium die selvighe tot openlijcke bekentenisse aenhouden ofte datmense weder tot het ghehoor des goddelycken Woorts zal laten, is die antwoort: de wijle die bekentenisse, voor den consistorio gheschiet, der ghemeynte can openbaer werden, laet het sinodus hier meide blyven, omme allerley onraet voor te comen ende te verhoeden.

15. Up die tweede vraghe der Walschen ghemeynte tot Aken, of een christen zonder ghewichtighe oirsaken van zijn ghemeynte afgaen mach ende hem tot een ander begheiven, is die antwoorde, dat het selve niet gheschien mach.

16. Up die derde vraghe of een privaet persoon vrie staet hem weder [1]) dat consistorium op te maken ende het tot het Classensche Conventus te beroepen, waer door dat consistorium sijnder autoriteyt berooft wort ende oproer aenstaen conde, is gheantwoort, dat niet gheschien mach sonder ghewichtighe oorsaken.

17. Up die derde [*sic*] vraghe der selvighe of een zin moeder te ghevalle ziin dochter int pausdom senden mach, op sulcke wijse ende meeninghe dat naer het sterven het selve kint des moeders goederen erfven zal, is beslooten, dat den selven vrundelijc ende christelijc vermaent wert siin faute hier in te bekennen ende hem te vereenighen met der kercke ende ziin kint wederomme te roepen zal;

1) tegen.

Digitized by Google

hier toe sal Assuerus Pil ende Leonardus der Waelschen consistorio behulpich weisen.

18. Belanghende der coopmanscap der vander Weyden, is gheantwoort: dewijle den voorcoop ende opschuddens des coorens tot allen tijden een oorsaeck der duringhe ende onderdrucken des armen ghemeynen volcx is, ende daer toe dat die heylighe geloeft niet hun maer des anderen profyt souckt, zoo tot den Chorinteren 10e ende Philipperen 2 staet ende hart straft die hun in den dieren tijd verblijden, wy [1]) Proverbiorum 11 ende Amos 8 staet, ooc Cristus een natuerelijcke regel stelt: Wat ghi begheert dat u de luyden doen dat doet hun etc., ende naerdien dat deisen handel als voorcoop van coorne dyt al met hem bringt, zoo en zal hi van gheen cristen ghedreiven werden, daer doore den name God ghelastert wert, ende die dien wyl dryven, zalmen met den zelven naer de ordeninghe Gods handelen.

19. Up het aengheiven om een schryven te stellen aenden palsgraven voor de bedroefde cristen int lant tzo Gullich, Cleve, Berch etc., is beslooten, dat de burgherlijcke ghemeynte tzo Cuelen een stellen zal ende aen Datheno schicken ende vervaten de begonnen executiën.

20. Up het aengheiven, datmen jonghen ghesellen totten kerckendienst voorderen zal, is beslooten: daer in eenighe kercken jonghe ghesellen ziin, tot den kerckendienst dienelijc, zullen die Dienaren van die plaetsen die vermanen ende daer neivens inde proeve stellen, naer luydt des Emdescher handelinghen int 12 artikel. [2])

21. Up het aenhouden van Anna van Uppen teighen Pieter van Bannaert is beslooten, dat het consistorium van

---

1) Hoogduitsch: wie = zoo als.

2) Waarschijnlijk eene schrijffout. Bedoeld wordt art. 13. Zie Hooyer's Oude kerkordeningen, bl. 68.

Digitized by Google

Uppen alle conden ende contscappen, die Anna teighen Pieter aen te voeren heeft, aenhooren zullen ende met vliet in gheschrifte stellen, daer met volghens inde sake voort mach ghehandeld werden (in) den Sinodi provinciael of gheneraal eerstcomende.

22. Up het versoucken der ghemeynte van Susteren van weighen der gheiner, die om der reiner religie ghevanghen zin woorden, en den heere van Gor, dies ondersaten zi ziin, met conditiën gheleivert ziin, datse niet vry ghelaten zullen ziin, zi en hebben eerst die oncosten als 143 guldens brabants ende 5 stuuvers betaelt, — is voor nootwendich aenghesien ende bekent, dat die consistoriën in een yder plaetse arbeyden zullen, daer meide de liefde teighen de voorsz. ghevanghenen naer der leere Pauli Hebreen 13 niet vergheiten werde, dat die ghevanghenen om Gods wylle gheholpen werden.

23. Is beslooten dat der ghemeynte van Betburch Riverscheet den toecommenden Sinodi wtscryven zullen.

finis.

XIII.

Handelynghe des ghehouden Sinodi tot Betburch Riverscheet, den 6 Julij 1575.

Naer aenroepinghe des naems Godes is vercooren tot presidem Johannem Christianum, tot assessorem Assuerus Pil, tot scribam Thomaes Merckelbach.

Daernaer zin de credentsbrieven met de acta des voorghaenden Sinodi overleisen, daernaer de predick door Gorgius Nehemannus ghedaen ende naer der ordeninghe geexamineert.

1. Up die vraghe der van der Mase ludende, hoe men met een doen zal, die met sinen broeder wat wtstaens

Digitized by Google

heeft ende om de zelve voor den consistorio geciteert is, daer hi niet comen wyl, ooc hem der versamelinghe onthoudt, is beslooten, dat het consistorie grondelyc verneimen zal van der sake ende danne overtuycht wesende, vrindelyc ende christelyc zal vermaent werden tot boete: in foute van boete ghedaen te hebben zal men met den ban voortvaren.

2. Up die tweede vraghe van die van Kempen, of een kercke, die den heymelycken dienst ghebruyckt, om der oorsake van ongeleghen huysen ende het ghevaer te mijden vrie staet voort te gaen daer den dienst openlyc is nachtmael te houden, is gheantwoort: in alzo verre als den kerckendienst rein is, zo staet vrie den zelven te ghebruycken; doch dat om alle tweespalt ende oneenicheyt te vermyden ende dat den heymelycken dienst vlietich ghevordert wert ende datse hierin niet en doen sonder weite des Dienaers, door den welcken zy bedient zin.

3. Up het voorbringhen van die van Syburch, houdende, dewyle daer een [die] het nachtmael halfven Luters gesint is, tot een lidt der kercken ende daer na tot den ampts des diakens aenghenomen is, in hoope hy sonde zin meeninghe veranderen ende het ware verstant anuerden, doch den zelven in ziine meeninghe blyft ende hem selven van het nachtmael houdt, of het vrie staet den zelven tot het ghehoort des goddelijcken Woorts te laten comen ende of sy schuldich zin hem zijns ampts te onslaghen, — is beslooten, datmen tot den ghehoort roepen zal zoo langhe hi niet striedelijc en is ende deemoedich, maer des Diakens ampts ontslaen ende een ander in zin plaetse kiesen ende stellen.

4. Up die vraghe van die van het middel-quartier van het vorstendom Guyllich, oft het een cristen vrie staet wt rogghe ofte tarwe ende andere materiën ghebranden win te maken ende int groot handel te drieven, is gheant-

Digitized by Google

woort, dat een christen naer een yder oorts overheyt hem houden zal ende alle bedroch ende valscheyt myden.

5. Is beslooten, dat den 8en artikel der ordeninghe der Classensche Conventus vastelijc ende onverbruyckelijc [1]), den tijd aenghaende, ghehouden zal worden.

6. Up het voorbringhen der ghemeynte tot Cuelen van weighen den interest, is voor afscheet by de vooren verclaringhe der 6 Aprillis tot Aken in het 9 artikel ghestelt, ende dewyl die van Cuelen tzelve niet naérgecommen en ziin, zullen hetzelve teighen den naesten Sinodi inbringhen.

7. Up die vraghe der nederlansche ghemeynte binnen Cuelen, oft een cristen vrie staet of een particuliere kercke met eenen naemachtighen [2]) ketter sonder weiten des Sinodi een bespreck aentevanghen ende tzelve bespreck in scrifte te stellen, ende door den zelven ketter mochte in druck wtghegheiven werden, is beslooten, dat dewyle door zulck een ghesprec de alghemeine waerheyt mochte in ghevaer ghestelt werden ende dat yder man niet beghaeft en is die waerheyt te verdeedighen ende den wederseghers den mont te stoppen, zal een particuliere kercke veel min een particulier persoon wtter kercke sonder voorweiten des Sinodi in zulck ghespreck treden, maer waer zulcken noot voorvalt, salmen het den Sinodi laten weiten ende naer ghestelt der saken daer in wat der eeren Gods ende ter opbauwinghe der kercke (is) voorneimen.

8. Dewyle een bysonder ketterie in Cuelen opstaet, die hun noemen de volcomene ende sonder sonde zin, dewelcke tot der disputatiën met der kercke van Cuelen hun inghelaten ende nu de sorge voorhanden is, zo men hun de disputatie afslaet datse ettelijcke swacke ende eenvoldighe tot hun bringhen mochten, alzo zi schoon beginnen hebben, is nu de vraghe wat hun te doene staet. Is beslooten:

---

1) lees: onverbrekelijk. 2) befaemden.

Digitized by Google

zoo men des bespreck sonder schade der kercke conde afweisen; zoo niet, wanneer si der plaetse vergheleken [1]) zin daer het bespreck zal ghehouden worden, zo zullen zy tzelve den consistorie tot Betburch met alle ommestandicheyt verclaren om hun den bespreck by te weisen, ende daertoe dach ende plaetse verordineeren naer de beste gheleghentheyt.

9. Up die tweede propositie van der burgherlycke ghemeynte tot Cuêlen, hoe si hun teighen een openlyc hoereerder ende lasteraer, die by der ghemeynte gheweest is, houden zullen, die over trauwe hertighe vermaninghen ettelijcke jaren persevereert, is beslooten, dat men de ordeninghe des bans teighen hem met ernste ghebruycken zal, ende dewyle ettelyc int zelve hun mochte argeren, zoo zal den Dienaer hun den ghebruyck des bans met der beduudinghe van den zelven vlittich onderrechten.

10. Up die eerste vraghe van der Waelsche ghemeynte binnen Cuelen, ludende oft die ghetuighen ofte ghevaderssen schuldich ziin, zoo die ouders die hen tot den Doop beroepen storffen, zi den kinderen ofte kint over den welcken Doop sy ghestanden hebben up te neimen schuldich ziin ende in ware religie ende Gods vrese op te bringhen, is beslooten: dewyle de ghetuighen in die forme ghevordert zin ende ooc op den Doop belooven ende ooc dat de liefde voordert, zoo zullen zulcke ghetuyghen een ghetrauwe opsicht ende vaderlijcken vliet schuldich ziin.

11. Up die tweede vraghe der selvighe, of het hem toedraecht dat een sulcke met sinder woninghe vertrocken ware ende de kinderen alzo wydt gheseiten, of de zelve ghetuyghe der selve sorghe ontslaghen wert of niet, is ghantwoort, wat hi met teghenwoordicheyt niet doen can zal hi met scriven wtrechten ende der kercke vermanen

---

1) overeengekomen.

Digitized by Google

ende alzo de sorghe gheensins aflegghen, daer myt de kristelycke opbringst [1]) niet versuympt en wert.

12. Up het aengheiven van de nederlansche ghemeynte tot Cuelen competeerende den Dienaer des Woorts, by hun versocht, ende hebben Libertus Fraxinus den sinodi voortghestelt, is besloten, dat de voorsz. Libertus in den consistorio ende int byweisen ettelijcker broederen beproeft zal werden, ende zo hem [2]) den proefpredik aenstaet, zoo zal Johannes Christianus ende Henderycq Hervelt tot Cuelen ghevordert werden ende den zelven Libertus examineeren ende naer bevindinghe den dienst des Woorts toelaten. [3])

13. Up den 28en Augusti zal eenen vastdach ende bidtdach dit gansche classensche duêre ghehouden werden ende Godt almachtich vlietich bidden voor den noot der christenheyt.

Het middel quartier van Guyllich zal den naesten sinodi wtscryven.

finis.

XIV.

Acta Classici Conventus, gehouden tot Betbur den XXVen Aprilis, anno 1575. [4])

I. Met aenroepynghe des namens Gods synt gekoren worden tot een preses Johannes Christianus, Assuerus Piell in assessorem, Georgius Nehemannus in scribam.

II. Die Credentsbrieven sijn van de Dienaers overgegeven ende daer naer overgelesen worden; die predigh is (door) Othonem Gilverat gedaen ende daer naer van den

---

1) opvoeding. 2) d. i. hun.

3) Zie over Libertus Fraxinus: Werken der Marnix-vereeniging, Serie I, Deel III, bl. 79.

4) Deze en al de volgende acten sijn geschreven door Faukelius, uitgezonderd die van de vergadering te Betbur op den 13 April 1580.

Digitized by Google

tegenwoordigen Dienaers geëxamineerdt ende ondersocht worden.

In toekommenden Synode sal prediken Johannes Alberti, pastor in Betbur Riverscheyt.

III. Die acta der voorgaende Synode sijn voorgelesen, ende volgens die *Instructiones* der Dienaers sijn overgegeven.

IV. Op die vrage der bedrangten christenen in het land van Gulick, dewyl vast veel van den christenen daer gepandt sijn worden om des Evangelii willen: of het oock raetsaem sij, om voorder schade te verhinderen dat een gemeyne supplicatie an den hertogh van Gulick ende an syner f. G. hoochwyse Raedt gestelt werde, daer toe oock een suppliceerschriven an den Hertooge van Zweibrücken, om een schryven an den Hertoogh van Gulick ende an syner f. G. Raedt te bekommen, ist geantwoordt, dat an den Hertoogh van Zweibrugghen te scryven in desen val raetsaem sij, ende sullen de bedrangte christenen in tland Gulick daer toe twee vut hun kiesen, die daer toe genoechsaem gequalificeert sijn om dat vut te richten, dieselvige sal een brief van Synodo an D. Olevianum mit gegeven werden, dat tot Betbur hun gegeven sal worden, om een mit schryven van den Churfurst tot Heidelbergh an den Hertoogh van Zweenbruggen te bekommen.

V. Op het schryven van die van Maestricht, waerin sy sich beklaegen, dat Servatius Nerensis, die een tijdlanck by hun in dienst gewesen is, sij sonder haer wetenschap ende verlof van hun gescheyden ende by die van Goch in dienst sich begeven, is geandtwoordt, dat Servatius Nerensis, naer inhoudt der voorgehouden Synode, by die van Maestricht (soo verre dat het gevaer niet te groot en is) blyven sal; doch ist dat hy van wegen des gevaers moste wachten, soo sal sulcks met voorweten der Synode ofte der naestgelegen consistory geschien: daerom dewyle

Digitized by Google

sulckes niet gedaen en is, soo heeft Nerensis onwyselick gehandelt; deshalven sullen een tegen den anderen haer feil bekennen ende onder een ander versoenen, ende Servatius sal by die van Goch blyven ende die van Maestricht om een anderen Dienaer sich beneerstigen.

VI. Op dat voortgebrachte schrijven der Waelscher gemeynte tot Aken belangende etlicke irthummen ende feylen, ist voor goet angesien, dat dieselvige van Synode schriftelick sullen vermaent worden, dat die Consistory mit bekantnisse haerer schult ende feylen sich onder gehoorsaemheyt van Gods Woort te begeven.

VII. Diewyle die gemeynte van Tricht om eenen Dienaer des Woords angehouden heeft, ist besloten, dat in den name der Synode Arnoldus Gensz. schriftelick darom angesocht werde.

VIII. Op die vraege der burgerlicke gemeynte tot Coelen, hoe datmen met diegenigen handelen sal, welcke van wegen der verstooringhe der kercke in haer stadt naer veel vermanen van der kercke naerlatich afblyven, jae somige oock onder haer de kercke smaden ende lasteren, is geandtwoordt: naedemael derselviger een taemlich groot getal is ende nu sich vele lange afgehouden hebben, jae oock mit smaden ende lasteren, soo salmen die naer genoechsaem vermanynghe blyven laeten. Doch op datthet sonder naerdeel ende verstoorynghe der kercke geschiede; sal met der *Excommunication* voortgevaeren werden, welckes den consistorio te bedencken ende overleggen werdt voorgesteldt.

IX. Op die vraege deren van Overwynter, ofhet eynen christen vry staet te hooren eenen Kerckendienaer, welcke die leerhe ende kerckengebruyck, welcke in het gemeyn gehouden werdt, approbeert, ende doch die christen by de Overheyt beclaegt die in sijn kerckspel geseten sijn, daerom dat sy die heymelicke versamelynghe in haren

Digitized by Google

huysen gehouden hebben. Die antwoord deser vraege die rust op het XV artyckel der Synode anno 1572, den VII July tot Randeratt.

X. Naerdemael Ottho Gilveraet, Dienaer des Woordts tot Overwynter, angegeven heeft dat by hun groote dwalynghe opgestaen is, welcke door sie niet konne gescheyden nochte vergeleken werden, is besloten dat Johannes Christianus ende Petrus Pedius op den toekommenden 7 van May naer Overwynter sullen trecken ende soo veel als hun mogelick is die verwarrynghe ende oneenicheyt vergelijcken.

XI. Die van Betbur Ryverscheit sollen den naesten Synodum aenkondigen.

Johannes Christianus, Praeses.

XV.

Acta Classici Conventus, gehouden anno 1576, *den* 3 *Octobris tot Betbur Riuerscheitt.*

I. Met voorgaende aenroepynghe des namens Godts sijn gekosen worden voor preses Johannes Christianus, voor assessor Johannes Huuckelingh, voor scriba Henricus Herfeldt.

II. Die acta der laestgehouden Synode sijn van den preses voorgelesen werden; ende den presidi sijn oock die credentsbrieven van gesandten overgegeven ende oock overlesen.

III. Die predigh ist door Joannem Alberti, pastor tot Betbur, gedaen ende volgens geexamineerdt.

IV. Joannes Emporius sal inden toekommendèn Synodo predicken.

V. De preses heeft die *Instructiones* van den gesandten begeerdt ende die eene naer den anderen voorgenomen als naervolgt.

Digitized by Google

VI. Op die vraege van die van de Widen, of het oock geloovigen Ouderen vry sij met haeren geloovigen kinderen geldt feesten an te richten, daer meerstendeel godloose luyden genoodt worden ende verschijnen, hebben die broeder hier op geantwoordt: hoewel dat feesten ende maeltijden houden, geldt geven ende ontfangen een middelmatigh dynck is, ende aller dynck niet kan verboden werden; dat nochtans sulcke feesten ende maeltijden, welcke met noodynghe godlooser luyden niet wel sonder grooter overdaet ende veel lichtveerdige woorden konnen gehouden werden, jae met beswarynghe ende quetsen veler gewissen ende grooter ergernisse veler menschen....

VII. Op die vraege van die van Overwynter, diewijle hier te vooren tusschen twee persoonen, beide papisten, een eheraet [1]) met beyder sijden vrienden bewillighynghe gevonden was, ende doch daernaer een onwillen tusschen beyden sich toegedraegen heeft, soo dat sy van eenanderen gegangen sijn, ende die Overheyt der platse met tsamen den Deken desen handel sich ondernomen hebben ende sijn op haerer beyder begeerte gescheyden; die vrauwe mensch daer naer der gereformeerder kercke gecommen, ende nu van eenen broeder des geloofs ten huwelicke begeerdt wordt, — is dese antwoordt gegeven worden: Diewijle die saecke swaerachtich, ende die broeders der Synode alle ommestanden ten besten niet konnen bericht worden; soo sal Ottho Gilveraet alle ommestanden vlytich naervraegen, ende alsdan den ganschen handel schriftelick an des Churfursten Theologen inden name der Synode schicken.

VIII. Auff dat anhouden der Consistoriale Broederen der stadt Nuys ende Dusseldorp aengaende Johan Scheff, welcke sy een tijdlanck versocht, ende nu eenen anderen ende beter ervarenen an sijn platse begeeren, ist besloten,

---

1) *Heirat*, huwelijk.

Digitized by Google

datmen aen dat Consistorium schryven sal, dat die broeders in deser saecke niet doen sonder voorweten ende goeden raet harer gemeynte, ende oock anders niet yemandt lichtveerdelick verlof geven sonder gewichtige ende bysonder oorsaecken.

IX. Op dat schryven der burgerlicker gemeynte binnen Aken, in welcke sy verclaeren, hoe dat die gemeynte van Gorkum nu drie ofte viermael Johan Hunckelunch tot den dienst harer kercken (volgende dat XXXIV artyckel der Synode tot Embden) beropen hebben, ende vut wat oorsaecken dien van Aken dien beroep voor crachteloos hebben gehouden, soo ist van den Broederen voor nootwendich ende goet bekandt worden, datmen die van Gorkum in namen der Synode schriftige ende gewichtige oorsaecken sal ontbieden waerom de kercke van Aken haeres tegenwoordigen Dienaers Johans Hunckelungh niet mach ontrooft werden.

X. Op die vraege deren van Aken, of het oock eenen Dienaer des Godlicken Woordts, in een heymelicke gemeynte onder het cruyce geseten, wel betaemt ende geoorlooft sij met etlicke sijner toehoorer buyten die stadt opentlick met den bal te spelen, daerdoor sectische luyden onse leere mochten bespotten, lasteren ende in twijfel trecken, oock quaede meenynghe ende ergernisse scheppen, ist besloten: al ist dat met den bal spelen een middelmatich dynck is, soo sal nochtans eenen gemeynen christen, veel meer een Dienaer des Woordts, die sprueck des Apost. Pauli 1 Cor. 10 naer trachten: Alles is my wel vry, doch alles en sticht niet.

XI. Op die vraege des Dienaers van Maestricht, of men voor recht ende goet die bevestynghe des huwelicks houden soude, welcke door Hans de Ruese ende Albert van Specht, beyde vande kercke verbannen, geschiet is, ist geandtwoordt: diewyl die huwelycke byslaepynghe naer die

Digitized by Google

solemnelicke bevestynghe gevolgt is, soo laet de Synode het huwelick solcher luyden in weerde blyven.

XII. Op die vraege der kercke van Hemszbergh, of het oock een Christen vry staet eenige persoon vut den pausdom te vriën ende ten huwelicke te nemen, met die condition, soo verre die persoon belooft sich tot der gemeynte te begeven, ende op sulcke meeninghe etlicke mael tot de leere gekommen ware, is geandtwoordt, dat alvooren eer die ondertrauwe ende dat bevestigen geschiet sullen sy voor den Dienaer ofte voor de kercke belofte doen tot de gemeynte Christi sich te begeven, daerom sullen die Dienaers neerstich ondersouck doen dat, soo het mogelick is, geen bedrogh nochte geveinstheyt daer onder en loope. [1])

XIII. Op dat angeven ende besluyt Calipeti ende Oliverij, lidtmaeten der Waelscher gemeynte in Aken, ist raetsaem bevonden ende bekandt, dat dese handel etlicke Dienaeren van Synodo veroordent, als Johan Quirinus Libertus Fraxinus, Johan Hunnckelungh, Assuerus Piell, Johan Stemten ende Walraven bevolen werde, welcke naer neerstichen verhoor beyder sijden grondt ende oorsaecken, desen handel eyndelick richten ende oordeelen sullen.

XIV. Belangende den handel Dominici Poli, welcke hy schriftelick tegen Levinus Massys den Synodo voorgebracht heeft, is ondersocht ende bekandt dat hy onrecht gedaen heeft, daer in dat hy den dienst eenes Ouderlinx tot welcken hy van de gansche gemeynte geropen was, verlaten heeft, oock dat er in Synodo geseyt is worden: of hy schoon mēt Levino vereenicht waere, dat hy nochtans sijn prediken niet hooren en wilde.

XV. Dat begeeren etlicker van der Waelscher gemeynte

---

1) Op den kant heeft Faukelius met rooden inkt aengeteekend: „Van houwelick in ongelycken Religion. Besiet oock in Synodo Nationali Middelburgensi in die bysonder vraegen wat hiervan besloten is an dit teeken *." [Zie Hooyer, Oude Kerkordeningen, bl. 216, art. 57, 2e antw.]

Digitized by Google

in Aken angaende eenen bijsonderen Dienaer des Woordts, om den selvigen onder haer selfs an te nemèn, is niet raetsaem nochte oock dienstelick om allerley oorsaecken wille bekant worden, nademael gebreck van Dienaers des Woordts in dees Classe is voorgevallen, ende oock noch geldt overschoten tot onderhoudt eenes Students; soo hat die Synodus besloten, dat Petrus Weltz een tijdlanc tot Betbur van het selvige geldt tot weder opseggen soude onderhouden werden, welcker naer gehouden proefve bequaem gevonden is, soo sal hy alsdan tot den kerckendienst (gelijck hy sich daartoe begeven heeft) toegelaeten worden.

XVI. Den XXVIII Octobris sal een gemeyne bidt- ende vastdaegh in dese Classe gehouden worden ende te vooren in alle kercken vercondiget worden.

XVII. Georgius Nehemannus is op den Synodum niet verschenen.

VIII. Den toekommenden Synodum sal die kercke tot Betbur wtschrijven.

XIX. Naedemael Otto Gilverath van mevrouwe tot Oderkercken tot den kerckendienst beropen is, ende die kercke daer hy tot noch toe gestaen heeft door andere, als door Georgius Nehemannus ende Johan Plangh, konnen voorsien worden, soo sal Otto op het begeeren der vrauwen den dienst in die selvige platse annemen.

Joannes Christianus, Praeses.

XII.

Acta Classici Conventus, gehouden tot Betbur, anno 1577, *den* 17 *Aprilis.*

I. Naer aenroepynge des namens Gods sijn gekosen worden Johannes Christianus in praesidem, Assuerus Peil in assessorem ende Thomas Merckelbach in scribam.

Digitized by Google

II. Die broeders sijn oock door den praesidem vermaent worden van de oordenynghe der Synode, dat een yder sich vlytich daernaer schicken soude ende die naervolgen.

III. Daernaer sijn die acta der voorgehouden Synode door den praeses vlytich voorgelesen.

IV. Daernaer sijn van een yder gemeynte die Credentsbrieven door die gesandten den praeses overgegeven, ende door den selven opentlick voorgelesen.

V. Die predigh is door Johannem Emporium gedaen ende naer gewoonte geëxamineert worden.

VI. Daernaer sijn die *Instructiones* ende anliggen een yder gemeynte voortgebracht ende daerop gehandelt ende besloten worden als naervolgt.

VII. Als die van Dusseldorp ende Nuys angegeven hadden dat Johannes Stop hun afgedanckt ende verlaten hadde, ende, op dat die kercke niet onbedient en bleve, daerom begeerden dat Ottho Gilveratt hun mochte tot een Dienaer geoordent worden, is voor raetsaem gevonden dat Ottho voornoompt tot op die naestkommende Synodum hun met leere ende dienst voorstaen sal: ende op dat alle onruste ende verstoorynghe der kercken soo veel als mogelick vermijdet werde, soo sullen die Ouderlyngen een yder gemeynte by den gemeynen man Otthonis naem ende platse waer hy woont verswijgen.

VIII. Op die eerste vraege der burgerlicker gemeynte tot Coelen, inhoudende: als yemandt sijn kyndt van eenen oordentlicken Dienaer begeert gedoopt te hebben, die de leere ende het gebruyck der Sacramenten voor recht ende rein bekennet, oock met de leere een tijdlanck gegaen, ende in wandel van leven onstraffelick, nochtannoch tot der gemeynte met bekentnisse sijnes geloofs ende oordentlicke gebuerlicke toelaeten naer veel vermanen sich niet heeft willen merckelick begeven, — hoe sich een Dienaer in dien val houden sal, ist besloten, dathet by de andt-

Digitized by Google

woordt van die van Geneve, welcke op die thiende question etlicker particuliere vraeghen tot Embden gegeven, blijven soude ende men sich daer naer richten soude.

IX. Op der gemeynte begeeren in het ampt Blanckenbergh is voor bescheyt gegeven dat sy Adamum N. tot sich beroepen, ende in Consistorie met hem spreken of hy haerer met sijnen dienst wil annemen; welckes ist dat hy anneemt, soo sal hy een proefpredigh ofte twee inde gemeynte doen: ende soo die gemeynte met sijn predigh ende dienst genoucht ende te vreden is, soo sal Adamus met twee Dienaers derselviger gemeynte tot Betbur verschijnen, ende Joanni Christiano, Henrico Herveldt, Joanni Emporio ende den pastor aldaer voorgestelt worden, welcke hem examineren sullen, ende naer dat sy hem bequaem bevonden, sullen hierin doen wat tot de eere Gods ende tot welvaeren der kercke hun dynckt raetsaem ende dienstlick te wesen.

X. Op die vraege der Waelsscher gemeynte in Aken in effectum houdende, of een kerckendienaer vry staet ende geoorlooft sij een kyndt te doopen, welckens vaders hy geen oordentlicke Dienaer en is, ende daer oock des vaders oordentlicke Dienaer voorhanden is om dat kynd selve te doopen, ofte door een anderen vut der selviger gemeynte doopen te laeten wie het waere, ende dat de vader oock sulcks gepresenteerd hadde, ende dat oock dieselvige Dienaer te vooren dat hy sulcks niet doen en soude trauwelick vermaent waere, ist bekandt dat tot onderhoudynghe goeder vrede ende om schuerynghe ende stooren inde gemeynte te vermijden, sonder hoochwichtighe oorsaeken, oock sonder voorweten ende willen des Consistorij, onder welcken die vader des kyndts staet, eenen kerckendienaer sulcks niet sal toegelaeten worden.

XI. Op die andere vraege derselvige gemeynte, daerin angegeven wordt dat harer achte ofte negen vut dieselvige

Digitized by Google

Walsscher gemeynte (welcke in latst gehouden Synodo om eenen eygenen bysonderen kerckendienaer aengehouden hadden, doch om etlicker oorsaken wille niet vercregen) hun gansch ende gaer van die gemeynte ende het gebruyck des kerckendienst onthouden, eygene ende bysondere versaemelynge maecken ende anrichten, waerin sy sonder oordentlicken Dienaer lesen ende beden; derwegen oock van haeren oordentlicken Dienaer, onder welcken sy staen trauwelick tot wederkeer vermanet sijn, dat hy hun voor Broederen wil bekennen, oock tot het nachtmael kommen laeten ende oock anders in alle dynck met hun te vergelijcken ende vereenigen angeboden heeft; doch alles te vergeefs, — hoe datmen dan met die handelen ende doen sal,

Is geantwoordt, dat hoewel voornoemde persoonen veel schriftlicke oorsaecken tegen haeren oordentlicken Dienaer, waerom sy denselven niet begeeren te hooren ende eenen anderen begeeren, voorwenden ende overgeven, daer doch alle solche oorsaecken, welcke tot noch toe voortgebracht werden, niet voor gewichtich genoech bevonden ende bekandt sijn, — dat deshalven sulcke personen onoordentlick gehandelt hebben, dat sy op haer eygener authoritheyt, tegen den wille harer Consistorii van den oordentlicken dienst sich afgesondert hebben ende oock eygene vergaderynghe te maken sich onderwonden hebben, — soo sullen dan dieselvige noch voorder vlytich ende trauwelick door de Consistory vermanet werden sich tot der kercken ende hare versaemlynghe sich te begeven ende met die sich te reconcilieren. Ist dat nochtans dieselvige naer billicke ende christlicke vermanynghe in haer ergerlicke ende onoordentlicke afsonderen blyven, soo sal door den naestkommenden Synodum wat daer volgende Gods Woordt bevonden werdt besloten worden, ende tegen hun gehandelt. Middelertydt sullen ander kercken Dienaers ende

Digitized by Google

Consistoria die (als die schuerynghe in de Kercke sonder oorsaeck anrichten) mit haeren toelaeten tot het gehoor des Woordts ende vutrechten der Sacramenten nochte oock mit voorlesen eeniger prediken vut andere boucken niet annemen.

XII. Op die derde begeerte derselvige gemeynte in effectu inhoudende: diewyl anno 1575, den 6 Aprilis in Synodo, tot Aken versamelt, geconcludeert ofte besloten is, dat niemandt sonder wichtige oorsaecken sijne gemeynte verlaeten ende sich tot een anderen begeven sal ende doch daerentegen dat Consistorium van Maestricht Dominicum Pullie, welcke in die Waelsche gemeynte gestaen heeft, sonder voorweten ende tegen den wille des Consistorii der Waelsscher kercke angenomen, ende bovendien oock haer kerckendienaer twee waelsche kynderen te doopen bevolen hebben, dat dessalven dat Consistorium van Tricht vermaent sal werden.

XIII. Item op die vierde vraege ende beswarynghe derselver kercke inhoudende of het eynen kerckendienaer toegelaeten sij, die luyden, welcke sich van haeren oordentlicken Dienaer sonder rechtmatige oorsaeck afscheyden, te samen te roepen ende denselven een predigh ofte meer vut Bullingero ende andere scribenten voor te lesen ende daer door die schuerynghe te onderhouden, is geantwoordt ende besloten als op die naestvoorgaende eerste ende tweede vraehe derselviger gemeynte geandtwoordt is.

XIV. Op die vijfde ende latste vraege derselviger gemeynte, namelic hoe met Calixto sol voortgevaren werden, welcke nu etlicke mael door die Synodo gecondamneert sy, gelyck oock die door den latst gehouden Synodum geoordent waeren sijn saecke naer eigentlicker angenomen bericht niet hebben kunnen justificieren, dervoegen hy oock naermaels vermaent is sijn feil te bekennen ende met die kercke sich te versoenen, welckes hij doch tot noch

Digitized by Google

toe veracht heeft, — is besloten van den Ouderlyngen der burgerlicke gemeynte tot Aken, die de Waelsscher spraecke verstaen, desgelijcken oock twee vut den Duutschen gemeynte, den Calixtum noch eenmael ende ten aldergetrauwelixten tot wederkeeren vermanen sollen, doch daer een deel sich hierin soude mogen beswaert vynden, dat gelijckewel dat ander deel dit verrichten sal. Ende ist dat gelijck wel Calixtus naer geschieden sulcker vermanynghen halstarrich ende ongehoorsaem vutblyven ende sijn feilen niet bekennen wilde, soo sal met hem met der Excommunicatien (doch met bescheidenheyt, dat Godes eere, der kercken stichtynghe ende sijn selfs verbeterynghe daerin gesocht werde) voortgevaeren werden.

XV. Op die vraege der Waelscher gemeynte in Ceulen, inhoudende, hoe men sich tegen dien houden sal, die omtrent een jaer lanck tot het gehoor des Woords is gekommen, die leere ende gebruyck der Sacramenten voor recht ende reyn bekendt ende also naer gebruyckt tot een lidtmaet der kercken is angenomen, doch dat nachtmael niet ontfangen en heeft, ende in tijd des pardoens in Nederland verreyst, trauwelick niet tegen de leere des Heiligen Euangelij te doen vermaent is, ende oock daer boven niet te handelen belooft heeft, ende nochtannoch die reine leer voor die Overheyt verloochent heeft, ende dat hy als hy dio angehangen hadde gedwaelt heeft, ende niet wel gedaen, jae oock voor dieselvige belooft heeft oock met een eydt by de Roomsche papistische Religion te blyven, — is besloten dat dieselvige sijne feile opentlick voor de gemeynte bekennen sal, nademael sulcks de kercke wel bekandt ende openbaer is worden, ende sal bidden om wederom angenomen te worden.

XVI. Op het begeeren des Hersen tot Doornyck is bescheydet worden dat Henricus Bocholt duer Assuerum Peill op Coelen bescheyden sal werden, ende aldaer door

Digitized by Google

die Kerckendienaers examineert werden, ende volgens sijn proefpredigh doen, ende ist dat hy hun tot dienst bequaem gevonden wordt, soo sal hy Hersen voornoompt door de kercke van Cuelen voor een Dienaer gepresenteert ende gerecommandeert worden.

XVII. Het is door die Gulicksche gemeynte, welcke Assuerus Peil voorgestaen heeft ende noch voorstaet, verwilligt, dat hy de burgerlycke gemeynte tot Aken, van welcke hy oock beropen is, neven hun met dienst voorstaen sal en moge.

XVIII. Die van Betbur sullen den toekommenden Synodum vutschryven.

XIX. Thomas Merckelbagh sal in toekommenden Synodo predycken.

Joannes Christianus, Praeses.
Assuerus Peill, Assessor.

XVII.

Acta Classici Conventus, gehouden toe Betbur Reiverscheidt, anno 1577 *den* 23 *Octobris.*

I. Naer aenroepynghe des namens Gods ende met gemeyner stemmen der Broederen sijn gekozen worden in praesidem Johannes Hunckelungh; in Assessorem Henricus Herveldt; in scribam Johannes Emporius.

II. Die Credentsbrieven van een yder gemeynte sijn gelevert ende gelesen worden, ende dewijl die ontschuldigynghe der Waelsscher gemeynte van Aken van de broederen alle tsamen niet genoechsaem te sijn bekandt is, soo sijn sy in die straffe des Emdisschen afscheyts numero 7 vervallen.

III. Volgende is die predigh, welcke door Joannem Ju-

Digitized by Google

chemensem geschiet is, naer gewoonheyt der Classe examineerdt worden.

IV. Dewijle Thomas Merckelborgh vut gewichfigen oorsaecken selve niet personelick verschenen en is, noch die predigh deser tijdt gedaen en heeft, soo sal hy op den naerstkommenden tijdt, is dat hy niet verhindert en is, naer de oordenynghe die predigh doen; twelck ist dat niet kan geschieden, soo sal Libertus Fraxinus tot prediken bereyt sijn.

V. Die acta der voorgangen Synodi sijn overlesen ende wat daerin om te doen besloten was, is eensdeels vutgevoerd geweest.

VI. Op die vraege der Burgerlicker gemeynte tot Aken: naerdemael een geloovige vrauwepersoon, een lidtmaet der kercken, met een geselle die buyten de kercke is sich lichtveerdich versproken heeft ende dieselbige vrauwe met bekantnisse haerer schuldt van der kercken begeerdt angenomen te werden, ende in versproken ende beloofder huwelick, welcke tusschen beyder sijde vrienden besloten is, bevesticht ende confirmiert te werden (daer oock der knecht sich de kercke te onderworpen belooft) ofmen dieselvige in de kercke opnemen ende bevestigen sal, ist die antwoord datmen met sekeren cautelen ende bespreken dien handel voor de hand nemen sal, ende beyde op scherpst vermanen ende volgens annemen sol.

VII. Op dat voorgeven des Waelsschen Dienaers Gregory de le Cang (*sic*) of der Waelsscher Gregorius Gordenus, Dienaer tot Aken, recht gedaen heeft, dat hi sonder weten der Waelscher consistory tot Aken, sonder raedt ende bewilligynghe der Dienaers aldaer ettlicke Waelsche, die van Levino afgeweken zijn, tot sijn predigh heeft opgenomen, ist beantwoordt, dewijle de Waelssche Dienaer neven ende tegen voorgaende vermanynghe etlicke tot syner predigh toegelaeten heeft, welcke van haeren oordentlicken

Digitized by Google

Dienaer Levino tegen der Consistory verclarynghe afgeweken, hy heeft hier in te vele gedaen, gelijck hy oock opentlick gedaen te hebben bekendt.

VIII. Op het angeven der kercken, welcke Joannes Stein saliger gedachtenis voorgestaen heeft, is besloten, dat Petrus Welts, welcke de Classe sich onderworpen ende van stonden an examineert ende volgens daer henen die selvige kercke vooren te staen afgeveerdiget sal worden, met deser bespraeck, dat beyde deel een tijdlanck d'een den anderen versoecken, ende wat alsdan voor raetsaem angenomen wordt sal den toecommenden Synodum angegeven worden.

IX. Op het angeven der kercken van Nuys ende Dusseldorp is besloten, dat Henricus Bocholt door Petrum Pedium ende Libertus Fraxinum (naer de mael derselviger is examineerdt ende bequaem tot der kerckendienst bevonden) vermaent sal worden die kercke Nuys ende Dusseldorp op haer begeeren te besoecken: ende als sy met een ander overeen kommen sijn, ende ein den anderen eygentlick beproeft, soo sal in toekommenden Synodo wider [1]) daervan gehandelt worden.

X. Op het voorbryngen der Waelsscher kercke binnen Coelen tegen haeren Dienaer Joannem Lioromen, is die antwoordt dat de Classis een schrijven stellen sal an die Waelssche kercke daermed die gemoeter ende conscientiën te vreden gestelt worden, dat sy sich onder een ander vergelijcken, ende met haeren Dienaer handelen naer oordenynghe der Classe.

XI. Het is oock in Synodo besloten, naedemael de Classis sorge draegen moet (volgende dat 37 artickel der ordenynghe des Classici conventus) voor yder kercke dat die ende de Kerckendienaers met tamelicher nootdruft

1) verder.

Digitized by Google

voorsien souden werden: daerom sullen hierin de Ouderlyngen een yders quartiers ende consistorii de Dienaers met afvraegen van wegen haer onderhout, sulcks in het werck stellen.

XII. Die van Betbur sullen den toecommenden Synodum an schrijven.

XIII. Cornelius Walrave ende Joannes Schip sijn niet verschenen.

XIV. Die Waelssche van Aken sollen vermaent worden door Joannem Hoeckelinck ende Franciscum Paulum van wege haeres vutblyvens, ende daervan in naerkommender tijd rekenschap geven.

Joannes Hunkelung, Praeses.
Henricus Herveldt, Assessor.

XVIII.

Acta Classici Conventus, gehouden tot Betbur Riuerscheid, anno 1578 *den* 9 *Aprilis.*

Met aenroepynghe Godes sijn gekozen in praesidem Cornelis Walrave: in assessoren Henricus Herveldt: in scribam Georgius Nebemannus.

Daernaer sijn die Credentsbrieven overgegeven ende door den presidem overlesen: die acta des lestgehouden Synode sijn voorgelesen, oock die ontschuldynghe der Waelsschen van Aken van wegen haeres vutblyvens is angenomen.

Op dat besluyten des lestgehouden Synode over Petrum Welts ende die kercken Heynsbergh met die daertoe behooren, dat sy sich een tijdlanck met een ander souden versoecken, ende naer dat sy sich bevonden den Synodo verclaeren, ist geschiet, alsoo dat die kercken Petrum met dancsegghynge Godes ende der Synode tot eenen Dienaer des Woords hebben angenomen, ende Petrus oock

Digitized by Google

willich is duer Godes genaede naer de conditiën tusschen een ander gemaekt hun te dienen: welcken Petrum sal Assuerus Piell met die eerste gelegenheyt naer oordonancie der Synode en sijner kercken met de eerste gelegenheyt bevestigen.

Die predig is door Libertum Fraxinum gehouden, ende van den bywesenden broederen examineerdt; is oock om den toecommenden Synodo te prediken Thomas Merckelbach, ende soo hy niet kan verschijnen, Joanni Weissmanno opgeleyt.

Op dat begeeren van die van Nuys ende Dusseldorp dat hun Wilhelmus Hansz tot eenen Dienaer des Woordts veroorloft werde, ist geantwoordt, nademael beyde, Dienaer ende gemeynten sich met een ander versocht hebben, alsoo dat deen den anderen wel gevalt, dat sulcks wel geschien magh, ende nademael beyde de kercken Nuys ende Dusseldorp mit oorlof van Henricus Bucholts (welcke hun van Synodo tot eenen Diener des Woordts mitgedeelt is worden, volgende dat xiii artyckel der Oordenynghe der Synode), soo sullen sy daerover in namen der Synode, door beyde de Dienaers der burgerlicker gemeynte tot Cuelen, Petrum Pedium ende Joannem Badium, gestraft ende vermaent worden, ende wat voorder onoorden bij hun is sal door des Heeren genaede in goede oorden te brengen geholpen werden.

Die wijle geener sonder oordentlicker beroep, ende voorgaende examination (volgende dat xxxiii artyckel der oordenynghe der Synode) sich der kerckendienst sal ondernemen nochte annemen, soo ist voor afscheydt gegeven, met die naerste gelegenheyt de Dienaer des Woordts tot Cuelen Wilhelmum Hansz te beroepen, door den selven examineerdt ende naer dat hy geexamineerdt is oock sijn proefpredig doen sal, ende alsoo die van Nuys ende Dusseldorp toegeschikt worden.

Op die vraege van die van Dusseldorp, of het eenen

Digitized by Google

christen vry staet in einen paepistigen kercken sich te laeten vercondigen als hy sich tot den huwelicken staet wil begeven, is geantwoordt, dat die Dienaers der kercken, bij den selvigen vlijtich ondersoecken sullen die oorsaecken waerom dat hy sulcks by den papisten heeft laten geschieden, ende ist dat dan eenige superstition bevonden, ende anders eenich verdedigen ende goetmakén des papistischen handels, ende oock sulcks vut valschen schijn geschien kan, soo sal naar het oordeel des Consistorii daervan gebandelt worden.

Op het angeven der Waelsscher gemeynte binnen Aken, nademael sy met haeren Dienaer Levino Massys van wegen etlicke oneenicheden sijn overeen kommen, ende van wegen een wisselynghe welcke tusschen haer ende Ambrosio Wiell goetwillich geschiet is, soo sijn sy begeerende van Synodo genoechsame bevestinghe der verwisselynghe ende annemynghe, soo ist geantwoordt, dat alsulcke geschiede verwisselynghe ende annemynghe bij den Synodo om vredenswille bevestigt ende approbeert gehouden werde.

Belangende die excusation der gemeynte tot Maestricht end Hasselt van wege des vutblijvens haeres Dienaers Adriani de Blecker, als dat sy niet en hadden vooren te draegen, oock die costen swaerlick conden opbrengen om den Synodum te besoecken, — is dieselvige van Synodo niet angenomen worden, maer willen oock veel liever sien (ist dat sy de costen niet en konnen draegen) dat ander kercken hun daerin hulpe deden, als dat haer Dienaer niet en soude op die Synode verschijnen, ende andere kercken met sijn gaeven dienstlick sijn, ende sulcks sal hun door Franciscum Paulum vermeldt worden.

Op die vraege der kercken in het middelquartier des Vorstendoms Gulich, hoe een Christen, welcke een collation ofte donation in die pastorie in het Vorstendom Gulich gelegen heeft, sich recht ende christelick in het ingeven

Digitized by Google

desselven moet draegen, die antwoordt deser vraege is vervaet in die antwoordt, welcke op gelijcker vraege anno 1571 den 3 Julij gegeven is in Bedbur.

Die tweede vraege: of oock een collator voornoompt dat inkommen der pastorie, welcke vet ende groot is, mach wat vercorten, ende dat alles tot onderhoudynghe der warer kercken, — is geantwoord, dattet magh geschien, alleen dat die collator alsulcks tot geenen anderen dan tot der kercken onderhoudynghe doet ende anwendet.

Die derde vraege: of het christlicken werckluyden vry staet an die kercken te aerbeyden, daerin die afgodische papistische dienst gebruyckt wordt, is voor een antwoordt gegeven dattet niet vry en staet.

Die vierde vraege: of het oock raetsaem sy dat Dienaers des Woords, welcke in het openbaer dienen, in die Consistoria geropen werden tot verrichten haerer hulpe in die onderhoudynghe der kercken te gebruycken etc., ist beantwoordt, de Synodus laet sich alsulcks gevallen, in het gelijcken oock dat die Dienaers des Woords, welcke in het openbaere dienen, tot sich roupen Dienaers ende Ouderlynghen der heymelicker gemeynte, om door haer hulp oock by hun Consistoria an te richten.

Het vierde artyckel der oordenynghe des Synodi sal onderhouden werden, dat een ygelicker Dienaer des Woordts mit een Ouderlyngh ofte Diaken op straffe der Synode in den Synodo verschijnen sal.

Belangende Guinandum Oriandum, die de kercken over Rijn in het Woordt dienen soude, is voor afscheydt gegeven dat hy met Georgio Nehemanno tot Cuelen van den Dienaeren aldaer sal beroopen worden ende geëxamineerdt ende sijn proefpredigh doen, ende naer dat bevonden werdt die kercke toegeschickt werden.

Is besloten dat die van Betbur den toekommenden Synodum sullen aenschrijven.

Digitized by Google

Die Broeders hebben oock alle tsamen eenes moets bewilliget den toekommenden Synodum an platse voorseyt ten 7 uren te verschijnen, ofte in die boete te vallen.

Joannes Walrave, Praeses.
Henricus Herveldt, Assessor.

XVIII.

Acta Classici Conventus gehouden tot Betbur Reiuerscheidt, anno 1578 *den* 8 *Octobris.*

Met voorgaende christelick gebedt sijn gekoren worden in praesidem Joannes Christianus, in assessorem Joannes Hunckelungh, in scribam Henricus Herveldt.

Naer dat der praeses dat christelick gebedt tot God gedaen ende die broederen een nootwendige vermanynghe gehouden heeft, soo heeft hy die acta des latstgehouden Synodi verlesen.

Die Credentsbrieven der gesandten Dienaer vande gemeynten sijn begeerdt ende oock van den praesidem voorgelesen.

De praeses heeft die proefpredigh gedaen, welcke van den tegenwoordigen broederen is geëxamineert worden. Die *Instructiones* ende beswaernissen der kercken deses Classici Conventus sijn den praesidi overgegeven, ende soo is volgens oordentlick daerop gehandelt worden.

Op dat ernstelick ansoucken beyde der kercken van Nuys ende Dusseldorp, belangende dat sy van de Dienaers der Coelinscher kercken (nademael Wilhelmus Hansz. van hun een vriendelick afscheydt genomen heeft) bedienet werden mochten, is des Synodi bedencken ende raet, die Consistory tot Coelln mit eenen brieff trauwelick ende christlick te vermanen, sy willen die voornoomde kercken in haeren hoogdryngenden noot een tijdlanck, tot dat sy met

Digitized by Google

eenen anderen Dienaer voorsien sijn (waertoe sy alle muegelicke neersticheyt aenwenden sullen), te hulpe kommen.

Die rechtmatige ende christlicke begeerte der Nederlandische kercke in Coelln, alwaer dieselvige ons voorendraegt het vertrecken haeres oordentlicher Dienaers Liberti Fraxini, waerdoor sy sonder gehoor des Woordt Gods ende gebruyck der ander kerckendienst souden wesen, tensij dat hun op een ander wijse geholpen werde, ende daer van den voorstaenders der burgerlicker gemeynte Godes in Cuelen broederlick begeerdt: sy willen hun in den dienst der kercken kommen laeten, ofte oock anders in haeren quartieren prediken laeten, tot Fraxini voornoompt wederkommen, — is dese antwoord gegeven worden: nademael die Cuelensche kercke sulcks doen kan, dat sy sich der Nederlandischen christen aldaer een tijdlanck wil annemen, welckes te doen van haer oock verwilliget is.

Op het angeven der gemeynten Christi der platsen, daer Cornelius Waelraff (welcke nu in den Heere gestorven is) gedient heeft, dat sy met eenen Dienaer des Woords voorsien mochten werden, is besloten dat Godefridus Koninxhoven naer sijner bester ende eerster gelegenheyt haerer sal annemen ende hun besoecken, welcke hy te doene bewilligt heeft.

Op die proposition der gesandten Ouderlyngen, welcke Conradus Thys met dienst heeft voorgestaen, is int gelijcks besloten dat Wilhelmus Hansz. hun ende sy wederom hem een tijdlanck beproeven sullen.

Nademael die Dienaers der Waelsscher kercken in Aken ende Cuelen op ende in onsen Synodo verschenen sijn, ende noch begeeren daerbij te blijven; daer nochtans in het Dordrechtsche Synodus anders besloten is, als dat te weten die Waelssche van deser Synode souden afgesondert sijn, ist hun geantwoordt, dat sy selve bij anderen Dienaeren, welcke den Synodo te Dordrecht gehouden by

Digitized by Google

wonen ende anhouden, sich deseshalven by hun verclaeren sullen: ende soo verre datmen dat werdt toelaeten, soo is deser Synodus wel met hem te vreden: soo niet, dat sy sich alsdan naer den Doordrechtschen Synodum houden sullen.

Die Dienaers in het ampt Blanckenbergh ende der omliggende platsen, om goede oordenynghe in het beroepen des volcks tot het gehoor des Godlicken Woords te houden, sullen vermaent worden, dat die alleen daertoe geropen sullen werden, in welcke eenige hope voorhanden is; dat sy sich oock in aller stillicheyt houden sullen; gelijck oock dieselvige voorsichticheyt in andere omliggende kercken gebruyckt sal werden.

Het is voor goet ende raetsaem aengesien dat een gemeyne beed- ende vastdagh naer gelegenheyt een yder kercke sal gehouden werden.

Thomas Merckelbach sal in toekommende Synodo prediken. Die kercke tot Betbur Reiuersscheydt is die ankondynge des toekommenden Synodi bevolen worden.

Der Synodus sol D. Joanni Quininio op sijn begeerte getuygenis geven van sijn dienst ende leven; doch soo sal Quininius te vooren vande Consistory sijner kercken getuygenis opbrengen, ende dat, ofte den Cuelnisschen ofte oock den Betburgischen kercken voorbrengen: ende alsdan sal een van die kercken inden name der Synode hem een getuygenis brief schrijven.

Johannes Christianus, Praeses.
Joannes Hunkelung, Assessor.

XIX.

Acta Conventus Classici, gehouden tot Aken, anno 1579 *den* 13 *Maij.*

Naer aenroepynghe des namens Gods sijn tot Praesidem

Digitized by Google

gekozen Joannes Christianus: tot Assessoren Johannes Badius: tot Scribam Petrus Welsch.

Naer dat de praeses dat gebedt tot Godt ende een nootwendige vermaenynghe tot den broederen gedaen hadde, sijn die Credentsbrieven van ider Dienaer der gemeynte den praesidi overgegeven, ende van hem neven die acta der voriger Synode verlesen worden.

Op het anhouden der gemeynten die sonder Dienaer sijn, heeft de Synodus besloten dat een yders oorts gemeynten, die eenen Dienaer gebruyckt hebben, te saemen kommen sullen, ende eygentlick sich verclaren wat sy tot onderhout der Dienaers geven konnen, ende sich alsoo richten dat die Dienaers haeren nootdruft tot leven hebben konnen, ende daernaer de kercke tot Betbur Riverscheidt weten laeten, opdat in toecommende tijden den Dienaeren die beroepen sollen werden sekere besoldynghe mach toegeseyt werden, ende alsoo die dienst niet t'onder en komme.

Op dat begeeren des middelquartiers Gulick om eenen Dienaer te hebben, heeft de Synodus Ottonem Tonsorem voorgestelt: welcke een proefpredigh gedaen hebbende, met bescheyden verclarynghe van sijn besoldynghe, ende oock met oordentlicke voorgaande examination, met een getuygenisbrief den kercke voornoompt sal toegeschickt werden, met deser condition, dat die kercke ende Ottho voorseyt sich te saemen een tijdlanck sullen versoecken, ende soo volgens naer overeenkommen beyder deelen in den toecommenden Synodo wat sekers besloten moghe werden.

Item soo ist de kercke tot Betbur Reiverscheydt ende tot Cuelen opgeleyt dat sy, naer angenomen bericht van die besoldynghe der Dienaeren, om getrouwe ende godsalige Dienaers omsien sullen ende dieselvige den kercke die gebreck lijden met de eerste gelegenheyt toeschicken:

Digitized by Google

oock sullen die kercken selve om goede Dienaers ommesien: ende die selvige den kercken tot Betbur Reyverscheidt toewijsen ende naer gehouden examen sie dan hun wederom toeschicken.

Op die vraege of men den gemeynen viandt der Religion ende des Vaderlandts magh behulpich sijn met broot ende wijn ende ander diergelijcke dynghen toe te voeren, daerdoor hy gesterckt ende onderhouden kon werden, is geandtwoordt: gansschelick niet, nademael sulcks dient tot verdervynghe der warer Religion ende onderganck des gemeynen vaderlandts.

Thomas Merckelbach belangende heeft het den Synodo raetsaem gedacht, datmen hem schriftelick sijnes mishandels soude vermanen, dat hy sich alleen sijns beroefs soude annemen ende vrembde saecken te ontslaen, die sijns beroeps niet en sijn, opdat alle ergernissen verhindert werden.

Ottho Gilveraet ende Gregorius Nehemannus sullen rekenschap geven waerom sy vutgebleven sijn, ende oock schriftelick vermaent werden door Joannem Christianum ende Joannem Badium.

Die vutstaende schuldt belangende Johannes Steyns saliger gedachtenisse sal door Petrum Welsch voor die naergelaeten weese Joannis voorseyt gesamelt ende geheysschen werden.

Die kercke tot Betbur Reiversscheydt is opgeleyt den toekommenden Synodum an te kondigen.

Is oock eyndelick besloten van Synodo dat een gemeyne vast- ende bidtdagh sal angestelt ende gehouden werden van een ygelicker kercke naer haere beste gelegenheyt.

Joannes Christianus, Praeses.
Joannes Badius, Assessor.

Digitized by Google

XX.

Acta Conventus Classici gehouden tot Betbur, anno 1579 den 7 Octobris.

Met aenroepynghe Godes inden name Christi sijn gekozen worden in Praesidem Johannes Christianus, Joannes Badius in Assessorem, Georgius Nehemannus in Scribam.

Daernaer sijn die Credentsbrieven van den tegenwoordigen broederen overgegeven ende oock overlesen worden.

Die predicatie is door Joannem Christianum gehouden ende naer dat die examineert is, sijn die acta des latstgehouden Synodi gelesen.

Nademael Johannes Milendunck door Petrum Welsz sijnen dienst den Synodo angeboden heeft, ist besloten dat Petrus Welsz an hem met de eerste gelegenheyt schrijve, dat hy op Cuelen ofte Betbur komme, alwaermen van alle gelegenheyt ende nootdruft met hem handelen sal.

Op die bede der Nederlandische gemeynte in Cuelen, dat sy met eenen eygenen Dienaer des Woordts mochten geholpen werden, is besloten, dat de Synodus alle vlijt ende neersticheyt anwenden wil dat sulcks alsoo door Gods genade worde angestelt. Doch dewijle sy als nu ter tijdt geenen Dienaer en weet, ist voor goet angesien, dat sy door die Cuelensche Dienaers, als tot noch toe geschiet is, een tijdtlanck gedient werden.

Op aenhouden der gemeynte van Meel van wegen eens Dienaers des Evangelij is voor antwoordt gegeven dat Henricus Hoppius tot hun gesonden werde, welcken naer dat sy angehoort hebben, konnen sy hem op Cuelen ofte Betbur schicken, om aldaer naer oordenantie der kercken examineerdt te werden.

Op het begeeren van die van Nuys ende die van het

Digitized by Google

middelquartier Gulick sijn examineert worden Christophorus Fetserus ende Ottho Tonsor, ende naerdien sy in die Evangelische leere rein ende genoechsaem bevonden sijn, soo ist hun an haer bestemde platsen te prediken verordineert: alsoo oock dat een van de Dienaers der gemeynte tot Cuelen Christophorum inde quartiren Nuys ende Dusseldorp van wegen sijns dienste bevestigen: alsoo in het gelijcke Otthonem sal Petrus Welsz met die eerste gelegenheyt confirmeren.

Joannes Plangh heeft angenomen in toekommenden Synodo te prediken ende in sijn afwesen Tilemannus Buckelraedt.

Naerdien die van Sittert ende Masyck om eenen Dienaer des Evangelij angehouden hebben, soo sullen alle Dienaers vlijtich ommesien om hun behulpich te sijn.

Den toekommenden Synodum sullen die van Betbur ankondigen.

Joannes Christianus, Praeses.
Joannes Badius, Assessor.

XXI.

Oordenynge, waerin begrepen is hoe ende wat men in Classico Conventu ofte Quartiers versamelynge sich houden sal.

Driemael in het jaer sal der Classicus Conventus gehouden werden: der eerste in het beginsel Martij, die tweede Julij, die derde Novembris, doch soo eenige wichtige ende swaere saecken voorhanden sijn, soo mach de Synodus ooc buyten dien bestelden tijd beropen werden.

II. An het eynde der Synode sal een kercke opgeleyt ende bevolen werden den toekommenden Synodum, naer angestelder orden een maent te vooren: oock die welcke

Digitized by Google

buuten der oorden sal angesteldt worden: vut te schrijven (ofte verkondigen) met anwijsinghe des daegs, platse ende ure.

III. Die kercken, welcke tot dese Classe behooren, sijn dese: Alle inlandsche ende vrembde gemeynten, die nu ter tijdt wonen in Aken, Maestricht, Coeln, Nuys, Dusseldorp, Bon, Syburgh ende dier omliggende platsen, ende die in het vorstendom Gulick ende het Stift Cuelen tusschen de Maese ende Rijn gelegen sijn.

IV. In Synodo sullen verschijnen een van de Dienaers eenygelicker kercke met een Ouderlynck ofte Diaken; doch ist dat eenige swaere saecken, diemen in Consistorio niet en konde vergelijcken, van een privaet persoon vooren vielen, maer derselvig oock naer sijn begeeren, dog niet sonder voorweten en willen des Consistorij, in Synodo om sijn saecken vooren te draegen kommen en de toegelaeten werden, in welcken oock die Consistorialen vermaent sullen sijn haer ampt vlijtich te doen, dat door haere naerlaticheyt ofte vleeschelicke affecten (waeruut in den kercken gemeenelick groote oneenicheyt opstaet) geen saecke, soo veel alst mogelick is, onverhandelt ende vutgericht blijven; oock niemandt, daer het die noot voordert, in den Synodo te kommen verhindert werde. Ist dat ter contrary van hun geschiet, soo sullen der privaet persoonen saecken in Classico Conventu gelijckwel verhoort ende angenomen werden.

V. Die Consistoria, ende die van hun gesonden sijn om den Synodum te besoecken, sullen sich vermiden daervan eenige meldynghe by eenige andere te doen, opdat der Synodus niet in gevaer en komme.

VI. Die Dienaers welcke in den Synodo kommen, sullen van haere gemeynten getuugenis ofte Credentsbrieven, oock haere Instructiones met allen omstanden vlijtich gesteldt hebben, ende een yder deel bysonder geschreven, ende met

Digitized by Google

des Consistorij Segel, ofte vande andere Consistorialen onderschreven, welcke naer den Synodo sullen geschuert ofte verbrandt werden.

VII. Geen Dienaer sal toegelaeten werden vut den Synodo te blijven; doch soo yemandt van wegen kranckheyt ofte ander geschaften niet kommen en konde, die sal sich daervan tegen den Synodo schriftelick ontschuldigen, ofte eenen anderen sulcks in sijnen naem te doen bescheyden ende opleggen, ofte tot behoef des Synodi, soo hy geen van beyde en doet, 24 alb. Cuelnisz. geven ende gelijckwel de oorsaeck sijnes vutblijvens in volgende Synodo verklaren. Doch ist dat hy sonder alle oorsaeck ende vut verachtynghe sal vutblijven, soo sal tegen denselvigen met de Disciplin, naer erkantnisse des Synodi, gehandelt werden.

VIII. De tijdt ofte stondt des angestelden Synodi sal van die welcke daertoe kommen, met vlijticheyt gehouden ende observeert werden. Soo dogh yemandt te spaede kompt, soo sal hy tot behoef der Synode 12 alb. daerleggen.

IX. Die onkosten, welcke der gesandte op de reyse ende anders voor ende naer anwenden, sullen die kercken draegen.

X. Die op de naeste Synodus praesideert heeft, ofte een ander in het afwesen derselvige daertoe gesteldt, ofte oock de Dienaer der platse daer de Synodus gehouden werdt, sal tot verkiesen des Presidents, bysitters ende schrijvers dat gebedt doen; welcke in alle Classicis Conventibus, opdat gelijckheyt onder de Dienaers gehouden werde, gedaen sal werden.

XI. Die stemmen tot verkiesynghe deser ampten sullen van dien die dat gebedt doet, versamelt ende daer allen duudelick, opdat een yder wete wie daer toe gekoren is, voorgelesen werden.

XII. Die naemen der Dienaers des Woordts sullen in

Digitized by Google

des Synodi boeck oordentlick geschreven werden, naer welcker oorden eener, sooveel de tijdt en platse lijden konnen, tot exercitie der Dienaeren een korte predicatie doen, welcke van allen, in afwesen dessen die sy heeft gedaen, sal examineert werden, opdat die feilen ende errores in der leere, spraecke, action ende dergelijcke bevonden, van den praeside vriendelick ende broederlick hem angetoogt [1]) werden ende soo der praeses selve werdt [2]) predicken, sal het ampt des praesidis in desen handel den assessori bevolen sijn. Alsoo sal oock daerbeneven der praeses dien, welckens ampt naer die angestelde oorden sal wesen in toekommenden Synodo te prediken, an het eynde oft begin der versamelynghe te kennen geven.

XIII. Daernaer sal der praeses dat gebedt doen, dienende tot die anstaende handelynghe, welcke in alle Sessionibus gedaen sal werden.

XIV. Die niet beropen en sijn in den Classicum Conventum te kommen, noch met wille des Consistorij, ofte oock vut gewichtiger oorsaeken (als boven in het 4 artyckel geseyt is) verschijnen, die en sullen in Synodo niet geduldet werden.

XV. Die namen der Dienaers sullen van den praeside gelesen, de afwesende angeteekendt werden, opdat die naer betaemen (als boven in het 7 artyckel geseydt is) gestraft werden, ende in naestvolgenden Synodo rekenschap haeres vutblijvens geven.

XVI. Een ygelick sal den Synodo tot den eynde toe (vutgenomen alle privaete persoonen die alleen om haer beswaernissen voor te geven tegenwoordich sijn, d'welcke naer verhandelynghe haerer saecken afwijcken mogen) byblijven, — ofte met weten ende willen des praesidis sijn afscheydt nemen.

---

1) aangetoond 2) zal

Digitized by Google

XVII. Der praeses sal alle Dienaers vermanen tot tuchticheydt, eerbaerheyt, bescheydenheyt, godsalicheyt ende diergelijcke duegden: opdat die gantsche handelynghe sonder alle lichtveerdicheyt inde waere vreese Gods angevangen ende geeindiget werde.

XVIII. Onder den Dienaeren in Synodo (opdat een yder sijnes beroeps vermaent werde) sal die discipline sonder eenigen torn, eergiericheydt, hovaerdt, nijdt, haet ende dergelijcke boose affecten, gehouden werden met die naervolgende oorden. De praeses sal eerst vutgaen, ende de scriba die omvraege over hem houden, ende daernaer sal de scriba vutgaen ende alsoo volgens een naer den ander, soowel Ouderlyngen ofte Diąkonen als Dienaers des Woordts, om alsoo hun aen te wijsen. Doch die feylen die voortgebracht werden sal der scriba den praesidi, der praeses den anderen aenseggen.

XIX. Wat voor dwalynge ofte oneenicheydt tusschen de kercken ende de Dienaers opstaen, die in Consistorio niet en sijn konnen vergeleken werden, die sullen in Synodo voortgebracht, verhoordt ende nedergeleydt werden.

XX. Die acta der naestgehouden Synodi sullen vanden praeside gelesen ende wat vutgericht is daer sal op den randt des boucks dat teeken *f* geset werden.

XXI. Opdat men dwalyngen ende ketteryen in goeder tijdt soude tegemoete kommen ende beletten, sal der praeses naer die gestalt ende gelegenheydt haerer kercke vraegen of sy namelicken in eenige puncten ofte artyckelen der Christlicker religion eenigen mangel ofte strijdt heeft van wegen de leere met kijfhachtighe luyden, of sy alle weke in haere kercken Consistorie houden ende die Disciplyne gebruycken, of sy oock inde regeerynghe ende onderhoudynghe haerer kercken ander Dienaeren hulp ende bystandt van noode hebben ende haeren armen naer nootdruft besorgen ende dieselvige voorsien; ende diergelijcken.

Digitized by Google

XXII. In Synodo sal die bekantnisse des geloofs der Nederlandischen kerken sijn, opdat dieselvige (om die eenicheyt in Religion, leere ende christlicken geloove te betuygen) alle Dienaers, ende die oock anders voor ende naer tot den kerckendienst beropen sullen werden, souden onderschrijven.

XXIII. Daer naer sal der praeses van der kercken gesandten die instructiones heyschen ende duudelick een naer den anderen voorlesen.

XXIV. Wat in eenygelicke Consistory kan vutgericht werden, dat en salmen in Synodo niet voortbrengen, gelijck oock tgene dat in Classico Conventu kan afgehandelt werden in die provinciale ofte generale Synoden niet en sal voortgebracht werden.

XXV. Opdat de Synodus niet te lange vutgetrocken en werde, ende alle onoordenynge met veel onnutte ende vergeeflicke vraegen, die totde saecke niet en dienen, verwijdert werde, soo en sal niemandt eenige vraegen voortbrengen buyten sijn Instruction.

XXVI. Belangende die *propositiones* in die *instructionibus*, daervan sal die oorden gehouden werden, die naervolgt. De praeses sal der kercke gesandten, welcker instructiones gelesen werden, vragen of sy noch wijders wat hebben dat tot verklarynghe der proposition dient, op datmen de saecke dies te beter verstae, ende daernaer een yders meenynge over die voorgestelde proposition hooren ende naer die meeste ende voorneemste stemmen die Sententie vutspreken. Doch soo eenige swaere vraegen voorhanden sijn, sal te vooren van de selvige sonder kijvinghe kortelick van etlicke gedisputeerdt worden ende daernaer een yder voorengestelt sijn meenynghe te seggen, ende wat naer den meersten stemmen voor goet bekant is, sal van den praeside verclaerdt ende vutgesproken worden, welcke sententien vanden Scriba sullen opgeschreven, verstandlick voorgelesen ende van allen approbeert worden.

Digitized by Google

XXVII. Den Ouderlyngen ofte Diakonen, welcke in Synodo tegenwoordich sijn, sullen in alle sessioenen haer antwoordt ende stemmen op die voorgegeven vraege te geven gelijck als anderen niet afgeslaegen werden.

XXVIII. Een igelick sal vlijticheyt doen om kort in antwoorden te sijn, oock eens anderen andtwoordt, die hy niet verbeteren en kan, met langen ende vergevelicke woorden niet repeteeren, maer by der vooriger, met welcke hy stemt, blijven laeten. Waerin de praeses een goet opsicht nemen sal, ende allen vermanen, dat neven desen oock een yder sijn meenynge duudelick ende verstandelick segge, ende den kijfachtigen te swigen gebieden, ende soo yemandt in desen allen naer sijn welgevallen handele ende niet gehoorsaem sijn en werdt, sal hy naer bekantnisse des Synodi gestraft werden.

XIX (sic). Wat in Synodo niet en kan vutgericht werden dat salmen opschrijven ende op den provinciali ofte generali voorgeven. Daerom soo sullen alle voorige acten van een provinciali ofte generali Synodo tot den anderen, eer ende voor dat die gehouden werdt, met neersticheyt overlesen werden, ende wat daerin niet vutgericht bevonden is, opdat niet versuympt en werde, der gesandten in haer *instruction* gegeven werden; bovendien sullen oock die ander naerst gehouden Synodi, als generalis ende provincialis acten gelesen werden: opdat de Synodus aller dynghen, welcke daerin begrepen sijn, indachtich gemaekt werde.

XXX. Een ygelick sal wat hem in den Synodo vut te richten binnen een gewissen ende bestemden tijdt opgeleydt is, met vlijt vutrichten ende daervan in toekomenden Synodo bericht doen, ofte 12 alb. Cuelns, soo hy naerlatich bevonden is, geven.

XXXI. In Synodo en sal niet angenomen werden wat tot andere Classen gehoordt dan met haerer wille ende begeeren.

Digitized by Google

XXXII. Geen Dienaer sal sijn platse sonder voorweten sijnes consistorij in ander gemeynten sonder deren Consistoriën weten ende willen naer sijn gevallen te prediken toegelaeten werden. Ende insonderheyt en sal den vreemden ende onbekandten, tensij dat sy genoechsame getuigenis haeres beroeps brengen, dat prediken niet toegelaeten werden. Doch den welbekenden ende die anders voor trouwe ende beroemde Dienaers gehouden sijn, magh te leeren van den Consistoriis in haere gemeynten, om die eenicheyt der leere te bevestigen, vergont werden. Ende opdat hierin oordenynghe gehouden werde, sal dit te vergonnen ende te verhinderen niet in eenes Consistorialen, maer des ganschen Consistorij macht gelegen sijn.

XXXIII. Des predickampts sal sich geen sonder oordentlicken beroep annemen; daerom die sich tot der kerckendienst willen gebruycken laeten ende daertoe van Synodo ofte ander gevoordert worden, sullen alvooren in Synodo, ofte an die platse (soomen den tijd des Synodi niet verwachten en zoude) daer een taemelick getal der Dienaeren by een ander is, examineerdt ende daernaer een proefpredigh doen: ende soo sy geschickt bevonden werden, met getuigenisbrief van die examination tot de gemeynte, die sy dienen sullen, gesonden werden. De Synodus oock sal vlijt anwenden, dat een yder gemeynte, soo veel alst mogelick is, om alle onoorden te vermijden, haeren oordentlicken beropen Dienaer hebben, ende hierin naar gelegenheyt der saeken ander Classen hulpe ende raet gebruycken. Oock sullen alle Consistoria het vertreck ende mangel haerer Dienaers ter goeder tijdt den Synodo ofte anderen Dienaren des Woordts anseggen, opdat de gemeynte door haere naerlaticheyt an den Dienst niet verhindert werde, ende datmen middel ende wegh vonde ende bedencke, hoe hun ten besten te helpen waere.

XXXIV. Op dat het Synodus ende oock een yder

Digitized by Google

kercke in het beroepen der Dienaeren haer vrijheyt hebben ende behouden moge, soo mogen die niewe ankommende vanden Synodo ofte vande gemeynte die sy voorstaen sullen, met voorweten des Synodi, soo dat die tijdt lijden kan, ofte etlicke ander Dienaeren, tot ander Evangelische kercken ende Universiteyten, om aldaer examineerdt te werden, met een schrijven gesonden werden ende daervan getuygenis met sich brengen.

XXXV. Die als geoefende ende oordentlicke ervaeren Dienaers van ander Classen ofte kercken met goede instruction ende bescheydt gesonden werden, magmen naer erkantnisse des Synodi examineren ofte niet. Doch sy sullen niet des te weiniger te vooren een proefpredick doen, eer sy tot eenige gemeynte gesonden werden, ende daernaer met een getuigenisbrief denselven toegeschickt werden.

XXXVI. Geen Dienaer sal sonder voorweten des Synodi ofte Consistorij ende etlicker Kerckendienaeren naer gelegenheyt der tijdt, sijn gemeynte, noch die gemeente sonder derselven voorweten haeren Dienaer verlaeten; ende soo een Dienaer vut wichtigen oorsaecken sijn platse verlaeten, ende derhalven an een ander platse sich begeven moste, dien sal van Synodo ende andere Dienaeren een afscheydtsbrief medtgedeelt werden.

XXXVII. Die Synodus sal sorge draegen dat de Dienaers, soo veel als mogelick is, met tamelicke ende billicke nootdruft van haere kercken voorsien werden. Desgelijcken sullen die kercken, soo sy van wegen der armoede haere Dienaers niet onderhouden en konnen, dat den Synodo voorhouden.

XXXVIII. Der praeses sal an het eynde der versamelynghe, naer gelegenheyt der tijdt, een vraege ofte twee, dienende tot bevestynghe der ware Religion, wederleghynghe ende vutroijen der valsche opinion der papisten,

Digitized by Google

wederdooperen ende dergelijcke seckten, voorgeven ende daervan eenes yders meenynghe voorderen.

XXXIX. Die acta een ygelicker Synodi sullen vanden Scriba in des Synodi boeck geschreven werden, ende an het eynde der versamelynghe allen voorgelesen ende daernaer vande tegenwoordigen Dienaeren, Ouderlyngen ende Diakonen onderschreven werden.

XL. Een ygelicker kercke gesandten sullen een exemplaer, van den praeside onderschreven, met sich nemen, ende den Consistoriis met vlijt te overlesen geven.

XLI. Die Consistoria sullen oock haeren bysonderen bouck hebben ende daerin alle acta der Synoden schrijven: ende die met vlijt voor een yeder Synodo overlesen, dat niet een saeck ende vraege dickquils voorgesteldt en werde.

XLII. Alle dese artyckelen mogen naer het uutwijsen ende gelegenheyt der tijdt, vanden ganschen Synodo, ende niet van een particuliere kercke, vermeerdert, vermindert ende oock verandert werden.

XLIII. An het eynde des Synodi sal der praeses alle Dienaers vermanen, dat geene die acta anderen, daer het die noot niet en voordert, dan alleen die Consistorialen openbaeren; oock dat een yder sijnes beroeps met vlijdt, waerneme ende daernaer die danckseghynghe doen, welcke in alle sessionibus van den praeside gedaen sal werden.

XXII.

Handelinghe des ghehalden Synodi tot Bethort den 13 *April anno* 80. [1])

Met anroupinghe Godes in namen Cristi, sint vercooren

1) Zie bl. 57, n. 4.

Digitized by Google

in presidem Joannes Badius, in assessorem Joannes Christianus, in scribam Wilhelmus Massen.

Daernaer siin die credensbrieven van den teghenwordeghen brouderen overgheven ende ghelesen worden, die predick es door Johannes Panck gheschiet, ende naer der selver predick es die examenaschien gheschiet ende die acta des voorghen Synodi overlesen worden.

1. Op die vraghe van die van Masich, belanghende een jounck geselle van de ghemente, die hem met een weduwe ten houwelickbelofte versproken heeft, daer hem die scholt der voorsz. weduwe niet anghegheven en es, heift hy beghert van heur af te scheiden, is besloten dat hy hem naer die ordeninck ende rechten des lands halden sal, daer benevens sullen de brouderen des Sinodi breideren in de sake handelen ende wat daer af besloten wort hem oppenbaren.

2. Belanghen de verantwoordinghe Thomas Merckebach es besloten dat de Sinodi someghe broederen tusschen desen ende nasten Sinodi affschicken, te weten Otto Tonsor, Otto Gelverat, Merten Stroimenger, Merten Wimers, welck in sijnder presencie die verantwoordinghe Tomas met der vermaninghe, welcke Johannes Badius in Sinodi namen an Thomas ghedaen, conferere ende daerbeneffen hem brouderlick vermane dat hy de menichvoldeger ampten verlaten soude als hy daer vooren van den Sinodi vermaent es worden, welcke Sinode daer voor 't halt dat hy sulcke ampten niet met gouder conciencie ende argernesse der Kercke en can bedienen; alles wat sy met hem handelen, sullen sy den Sinodo berecht gheven.

3. Op die vraghe van die van Dusseldorf van een jonge joffer, die welck sy haers in den alderdom van 14 jaer heur met een jonghe gheselle belofte toegheseyt heif, ende nu om der consciencie ende ander orsaken halven daer sy heur beswaert te halden, is besloten dat, dewille

Digitized by Google

die person niet bejart es ende onder voormomber staet, sy niet verbonden sij alles wat sy beloft daerom te halden, maer dewille dat sy by 12 of 13 jaer sulcke beloftenessen met heurer stille suighen verstent heift ende daer voor ghehalden es: die stille suicht die consentert, so salmen breder raet vraghen ende die van Duseldorff toe stellen.

4. Op die vraghe of een cristen mach ten nachmal ghaen daer men dat ront broot [1]) gheift, in de voorhaldene ackten es sulcks beantwoort.

5. Op die vraghe of men in Romsche kercke wel mach met den anderen tot de begrafenisse gaen, es besloten datmen mach met den lick tot den kerckhoff gaen met sulck: want daer gheen ander Romscher supersticion gheschiet.

6. Belangende die van Hassel met hemlider dienaer, ghewest Willem Pres, es besloten dat der kerck van Betbort schriven sal an die van Antwerpen, dat sy hem souden voornemen ende cristelick vermanen weder te gheven al wat hy der kercken van Hassel onthalden heift ende hy een dienaer des Evangelie sin wille.

7. Op die vraghe of een cristelicke onderoverheyt mach een papisten dienaer in der kercke stellen mach, sulck es beantwoort in die acten anno 71.

8. Op die vraghe of someghe van de brouderen hun in den eehestant begaven sonder wetenschaff der kercke, of men sulcke in den selven houwelick bevesten sal, es besloten datmen alle argernesse mijden sal, ende daer naer haerer schult bekennen ende den ongheloveghen vermanen hem tot der kercke te begheiven.

9. Belanghende die kercken, die om Dienars anhalden, es besloten dat alle Dienaers sollen omhoren of daer eeneghe bequame sin ende de selveghe angheiven tot sulcker platsen daer sy van daene sin.

---

1) D. i. de ouwel, die bij de Lutherschen in gebruik bleef.

Digitized by Google

10. Es besloten dat alle kerckdienars sullen te kennen gheuen heurre Consistori, dat sy verlof gheven souden alle ander kercken, die sonder Dienars sin, hem by te staenne als sulck noodich wert.

11. In het naercommende Sinodie sal de predick doen Tillemanus Buckenraot of Pieter Wels in sin afwesen.

12. Die kerck van Betbort es opgeleit dat sy dat naste Sinode beschriven sullen.

XXIII.

Acta Conventus Classici, gehouden tot Betbur, anno 1580, *den* 5 *Octobris.*

I. Met anroepynghe des naems Gods sijn verkoren in praesidem Johannes Badius, in assessorem Petrus Pedius, in scribam Godefridus Maesz.

II. Daernaer sijn die acta des voorigen Synodi voorgelesen, ende die credentsbrieven van de broederen overgegeven ende vanden praeside overlesen.

III. Die predigh is van Petro Wels gedaen ende daernaer van de broederen examineert worden.

IV. Op dat begeeren des onderquartiers Gulick, dat men een brief oordineren soude an die Statische Overheyt [1]), dat sy die rooverie haerer soldaten soo verre alst mogelick is souden weeren, welcke Johannes Badius te doen an sich genomen heeft.

V. Op dat begeeren der kercken van Nuys ende Dusseldorp datmen Christophorus bewegen soude by hun te blijven, ist besloten die kercken te vermanen, dat sy sich soo met hem draegen dat hy liefde bekomme om by hun te blijven, welck hun van Johanne Christiano toegeschreven sal werden.

---

1) De Staten van de Geünieerde Nederlanders.

Digitized by Google

VI. Op die vraege des middelquartiers Gulich: of die welcke een persoon in oneere swaer gemaeckt heeft, ende heimlicke belofte gedaen sonder consent der ouderen is, doch voer dit alles een ander opentlick getraut ende genomen heeft, schuldich sij die letste te verlaeten ende die eerste weder te nemen, is besloten dat het by des Consistorij besluyt blijven sal.

VII. Op dat anhouden der Nederlandsche kercke in Cuelln belangende haeren Dienaer, is voor afscheydt gegeven dat Walravus Mostaert hun met volgender condition sal toegeschickt werden: dat hy alvooren tot Betbur sal examineert werden ende volgens sijn proefpredigh doen. Daerbeneven dat hy, ist dat hy vande Waelsschen ofte Burgerlicke Kercke in Aken (daeran hy verbonden is) beropen werdt, hun te volgen oock schuldigh sij.

VIII. In toekommenden Synodo sal Tylemannus Bockenraedt die predicatie doen ende ist dat hy niet daer en is, Joannes Badius.

IX. Op versoecken der kercke van Stadborgh, ist besloten dat Johannes Badius in namen der broederen Joannes Plange sal bidden dat hy onbeswaert sal sijn den kercke voornoompt te dienen.

X. Die Dienaers die niet tegenwoordich en sijn, als Georgius Nehemannus, Tilmannus Bockenraedt, Ottho Gilveraedt, Joannes Hommeden, Joannes Plange, die sullen in toekommende Synodo oorsaeck ende rekenschap haeres vutblijvens geven.

XI. Den toekommenden Synodum sullen die van Betbur ankundigen.

Joannes Badius, Praeses.
Petrus Pedius, Assessor.

Digitized by Google

XXIV.

Acta Classici Conventus, gehouden tot Betbur, anno 1581 den 15 Martij.

Met anroepynghe godlickes namens sijn gekosen in praesidem Joannes Christianus, in assessorem Joannes Badius, in scribam Georgius Nehemannus.

Die Credentsbrieven vande broederen tegenwoordich sijn overgegeven ende met tsamen die acta der latstgehouden Synode overlesen vanden praeses.

Op die vraege van die van Hasselt, wat men doen sal met een weduwe, die vande kercke is, welcke naer dat sy eenen geloovigen vertraut is geweest, doch daer naer een papistischen man belofte gedaen ende vertraut heeft, ende nu oock die huwelicks belofte met den tweeden geschiet is, ende heeft sich in het pausdom door een mispaep laeten bevestigen, is daerop die andtwoordt geweest, datmen die weduwe vlijtich sal voorhouden, dat sy een overspel tegen die Wet Gods an den eersten begangen heeft. Daer naer dat sy sich an eenen ongeloovigen heeft verhuwelickt ende oock datselvige huwelick door een paep laeten bevestigen, dat sy naer genoechsaeme bekantenisse haerer sonden voor Godt en die gansche gemeynte ende daegelickse beterynghe haeres levens, kan mitt der tijdt wederom in die gemeynte angenomen werden.

Op die tweede vraege van die van Hasselt of het goet ende raetsaem sij ende oock van nooden dat in het afwesen des Dienaers des Woordts versamelynghe onder den christenen gehouden werde ende dat in dieselvige gelesen, gesongen ende gebeden werde, ende wat meer tot stichtynghe der kercke behoort an die hand magh genomen werden. Is geandtwoordt dat sulcks alsoo nootwendich

Digitized by Google

ende goet sij, dat billick alle Christenen naer de leere Pauli Hebr. 10 daertoe vermaent souden werden.

De predicatie is door Tilemannum Buradinum gedaen ende naer examineren desselven is het Joanni Badio in toekommenden Synodo te prediken opgeleyt.

Op die vraege van die van het middelquartier Gulick, of een christen die sijn geldt op jaerlix pensioen [1]) yemandt gedaen heeft, ende dat in verscheyden deelen geleyt heeft, doch die partes ofte deelen inden brief ende segel op loopende daelers getaxeert ende gerekent sijn, of hy oock schuldich sij ter tijdt der lossynghe des gelts dat gelt te ontvangen naer dat de partes (ofte deelen) geleydt sijn, ofte naer de taxatie derselvigen, is geantwoordt: naedemael die partes (ofte deelen) soo geleyt, sijn getaxeert op loopende dalers, soo sal hy schuldich sijn dat geldt te ontfangen naer die taxation ende niet naer die partes, ofte weerde deser tegenwoordige tijdt. Doch ist saecke dat die taxation niet alsoo en staet op loopende daelers, soo sal oock billick die betalynghe geschien niet naer die taxation der loopende daelers, maer naer die geleyde partes ende die weerde derselve tot deser tijdt.

Op dat angeven der oneeniger handel tusschen die van Hasselt ende Wilhelmum Pressen, haeren gewesen Dienaer, is voor antwoordt gegeven, naerdien Wilhelmus Pres niet en is gewesen een gelydt deser Synode, ende oock die oneenicheyt is voorgevallen eer die van Hasselt tot deser Synode gekommen sijn, ende Wilhelmus de Synode van Antwerpen sich onderworpen heeft, dat die van Hasselt Wilhelmum soucken sullen by de Synode sijner platse, naerdemael die saecke aldaer veel eer ende beter tot een goet eynde gebracht kan werden als hier; ende naerdemael dese Synodus in korter tijdt etlicke luyden werdt

---

1) rente.

Digitized by Google

senden inden Nationael Synodum, soo sal deser handel aldaer door de gesandten vermeldet werden, met die hope dat de Synodus, daerouder dat Wilhelmus geseten is, vermaent sal werden die oneenige saecken sich an te nemen ende die tot een goet eynde te helpen brengen.

Op dat vriendelick begeeren des hoochgeboren Graven Adolf, grave tot Moers etc. an die Cuelensche gemeynte, van wegen Joannis Badij, dat hy sijne genade tot een kerckendienaer in sijn landen te dienen mochte gelaeten ende vergont werden, opdat door sijn hulpe sijne genade oock een goede reformation in kercken ende scholen an die hand mochte nemen, ende naerdien die van Cuelen in allerley oorsaecken sich hierin beswaert vynden, is die saecke naer nootdruft angehoordt, ende daerover raetsaem te sijn alsoo bevonden: Naerdien dattet waer is dat Johannes Badius in openbaeren dienst des Evangelij ende onder de grave voorseyt in scholen en kercken te reformeren door Godes genaede veel goets doen konde, ende die kercke van Cuelen naer nootruft in haer gemeynte met eenen anderen Dienaer kan voorsien werden: dat Joannes Badius op het vriendelick begeeren des Grave sijne Genade billick sal overgelaeten werden. Doch alles met deser condition, dat alsulcks met bewillynghe beyder Joannis ende des Consistorij in Cuelen geschieden sal, op dat alsoo alle onvrede te vooren gekommen werde.

Angaende dat National Synodus welck nu vutgeschreven ende angekondiget is dat het tot Middelburg in Zeelandt gehouden sal werden, is voor goet angesien ende besloten dat die kercke van Cuelen eenen vut haeren Dienaeren des Woordts, ende die kercke van Aken eenen Ouderlynck ofte Diaken, daertoe tugtichlick, oordoneren ende schicken sullen. Ende soo veel die costen belanget, nademael die met der haeste van den kerckendienaeren niet konnen opgebracht werden, dat die van Cuelen voor den Dienaer des

Digitized by Google

Woordts, die van Aken voor den Ouderlynck der kercke dieselvige verleggen [1]) willen: welcke naer haer wederom kommen door de genade Gods voorsien sullen worden, dat sy tot haeren danck te vreden sullen gestelt worden.

Naerdemael oock in desen tijdt allerley volck ommeloopt, welcke sich vutgeven dat sy Dienaers des Woordts sijn, op die meenynghe dat sy in dienst der kercken mochten kommen, ende alsoo door sulcke die kercken bedrogen konden werden, is besloten, in desen val sich te houden naer het besluyt tot Embden daervan, ende anders oock die oordenynghe der Synode, dat geene te prediken vergont werde die niet genoechsaeme getuugenisse schriftelick ende oock versegelt van een benaempter [2]) kercke op en legt, als dat hy een beroepen oordentlicker kerckendienaer sij worden.

De kercke van Aken is opgeleyt dat sy met Henrico Euchen spreken sal, dat hy by die van Gladbach sich in dienst geven wil.

Den toekommenden Synodum sullen die van Betbur vutschrijven ende verkondigen.

Joannes Christianus, Praeses.
Joannes Badius, Assessor.

XXV.

Acta Conventus Classici, gehouden tot Betbur, anno 1581 *den* 11 *Octobris.*

Met anroepynghe des namens Gods sijn gekozen in praesidem Joannes Badius, in assessorem Joannes Christianus, in scribam Ottho Gilveraedt.

Die Credentsbrieven sijn vande tegenwoordiger Broe-

---

1) uitleggen, voorschieten 2) met name genoemde

Digitized by Google

deren overgegeven, ende dieselvige met tsamen die acta der gehouden Synode van den praeside overlesen.

Die predicatie is van Joannes Badius gehouden, ende naer gebruyck der Synode examineerdt werden.

Op die vraege van die van Hensbergh ofte een christen vry sij een procurator ende ontfanger eens cloosters te sijn ofte niet, is geandtwoordt, dat het in sich niet onvry en sij, maer van eenen christen met goeder gewisse moge bedient werden. Doch soo sal sulck een Dienaer daer op sien dat die ampter niet tot naerdeel der Kercken en geraden, ende men bevyndt oock raetsaem dat sulcke Dienaers sich wat sullen bevlijtigen om van sulcke diensten los te kommen, ende soo het mogelick is wat anders om sich te erneeren [1]) voornemen, opdat grooter ergernisse die daervut konde [2]) voorgekommen werde.

Op dat voorgeven van die van Cuelen, of het oock raetsaem ende goet sij, dat om vermeerderynghe ende onderhoudynghe der kercke geschreven werde an die Dienaers sulcker kercken, tot welcke sich sommige begeven om inden houwelick bevestiget te werden, ofte haer kynderen te doopen: dat sy geene sonder getuigenisse der kercke, van welcke sy kommen, annemen, maer met aller bescheidenheyt ende naer bevyndynghe der gelegenheyt met sulcke handelen, dat sy sich tot de kercke aen haere platsen souden voegen, ende met den selvigen sich vergelijcken. Is geandtwoordt: dat het raetsaem ende van nooden sij an sulcke kerckendienaers alsoo als verclaerdt is, te schrijven.

Op die vraege of het niet goet en sij ende raetsaem, dat die christenen, welcke sich ten houwelicke willen begeven, sich van den paepisten, daer sy onder gebuert [3]) ende geseten sijn, sullen proclameren ende vercondigen laeten,

---

1) onderhouden. 2) hier is een woord als *ontstaan* of *voortkomen* uitgevallen. 3) in de buurt gevestigd.

Digitized by Google

ist geandtwoordt: datmen het sal blijven laeten by die andtwoorde, gegeven tot Heydelbergh anno 1571 den 17 Decembris: naemelick dewylle sulcks een politische handel is, soo mach het geschieden, ende is goet ende raetsaem.

Belangende die vraege, of het niet vry staet eenen christen, als hy der religion halven in eenige bruecke ofte boete valt, sulcke bruecken op te leggen alvooren eer hy daerom gepandt werdt, is geandtwoordt: Daer meerder schaede in sulcken val mochte voorkommen; nochtans siet men voor goet aen, dat niet soo haest die oplegghynghe der bruecken geschien sal, opdat andere broeders niet beschadiget en werden, maer men sal het op het vuterste laeten kommen.

Belangende die vraege of het niet raetsaem en sij een gemeyne, ende soo claere als het mogelick is, Confession neven een supplication te stellen an den Hertoge tot Gulick etc. daermedt sijne V. G. met tsamen sijnen raet mogten verstaen dat onderscheydt onser ende andre kercken, ende onser kercken onschuldt, of veelicht sijne V. G. alsoo die voorgenomen vervolghynghe mochte onderwege laeten, ofte oock verlichten, is voor goet gehouden, dat sulcke een gestelt ende met raet goeder ende verstandiger luyden ten besten tijd ende gelegenheyt geleverdt werde, ende Joannes Christianus sal op sich nemen dit werck te stellen.

Dewijle die Dienaers in heymelicke kercken seere bekandt sijn, sullen alle quartieren vermaent sijn, sich alsoo te houden, dat sy sich naer gelegenheyt schicken, ende an platsen, daer het niet soo gevaerlick en is, versamelen, daermedt de Dienaers des te meer sonder gevaer af en toe gaen mogen; gelijck de Apostel oock die gemeynte tot Corinthe derhalven vermaent 1 Cor. 16, beroepende Timotheum.

Belangende die onkosten, welcke op die reyse gegaen naer Middelburgh tot den Generalen Synodum, ist be-

Digitized by Google

sloten dat dese hier naer genoomde kercken dieselvige betaelen sullen, als namelick, die burgerlicke kercke tot Aken sal geven 13 daelers; desselbigen gelijck die Limburgische ende Waelsche gemeynte 13 daelers; item die burgerlicke gemeente tot Cuelen 13 daelers; ende oock aldaer die Nederlandsche ende Waelsche kercke 13 daelers, maecken tsamen 52 daelers.

Het is met consent der broederen tsamen, die in Synodo sijn gewesen, voor noodich gehouden dat een gemeene vast- ende bidtdagh worde in het gemeyne van alle kercken gehouden den 12. daeg Novembris anno 1581.

Op het begeeren der gemeynte van Kempen is Bernardus Tonsor tot predighen ende examen toegelaeten, ende is van allen tegenwoordigen voor genoechsaem geoordeelt worden.

De toekommende Synode sal tot Betbur gehouden werden, ende van den selvigen vutgeschreven. In welcken oock predicken sal Joannes Tonsor, ofte in sijn afwesen Ottho Tonsor.

Joannes Badius, Praeses.
Joannes Christianus, Assessor.

XXVI.

Acta Conventus Classici, gehouden tot Betbur, anno 1582 *den* 26 *Aprilis.*

Met anroepynghe des naemens Gods is gekosen in praesidem Joannes Christianus, in assessorem Joannes Badius, in scribam Godefridus Maas.

Die Credentsbrieven sijn van den tegenwoordigen kerckendienaeren overgegeven ende daernaer van Praeside den Broederen voorgelesen, ende volgens sijn oock die acta vande voorgaende Synode door den selven Praeses gelesen.

Digitized by Google

Het is voor raetsaem geacht ende besloten, dat de kerckedienaers om Overwynter ende Lutzinck ende ander platsen in heymelicke ende opentlicke gemeynten tsamen kommen sullen, sich te ondervraegen ende te beraetslaegen, hoe sy goede disciplyn ende oorden aenstellen ende onderhouden mogen.

Belangende die eerste vraege der gemeynten in het middelquartier Gulick van Otthonis Tonsoris afscheydt van sijner gemeynte, blijvende by het gene waervan tot Dordrecht in het artyckel de ministris in het 6 decreet, ist geandtwoordt worden, dat Joannes Badius in name der Synode an hem schrijven ende vermanen sal sijnes onoordentlicken afscheydts, dat hy voortaen sonder weten ende willen niet van sijner kercke alsoo afscheyde; ende sal hem vermanen voorder, dat hy selfs persoonelick verschijne in sijner kercke soo verre als 't mogelick is: ofte soo niet, dat hy schriftelick met hun sich versoene, ende den grooten onkost hun beneme.

Die predigh is van Joannes Tonsor gedaen ende volgens vande Broederen examineerdt.

Op die vraege des middelquartiers Gulick, of het niet raetsaem en waere dat sy van een ander gescheyden waren, is geandtwoordt: dat sy noch dit halfjaer by een ander blijven ende die een met den anderen sich behelpen. Doch met deser condition, dat die op die Roere, wyt geseten sijnde vanden opentlicken dienst, voornemelick sullen bedient worden, ende die andere sich voegten tot den opentlicken dienst, ende die Dienaer, die den opentlicken kercke aldernaest geseten is, somwijlen naer gelegenheyt haer besochte; ende die Dienaers der opentlicker kercken sullen die naestgelegene lidtmaten vermanen, dat sy die liefde in der contribution gelijckwel sullen te kennen geven tot onderhoudynghe des heymelicken Dienaers.

Op het begeeren des middelquartiers Gulick van wegen

Digitized by Google

eenes Dienaers, ist besloten: dat Joannes Badius an het consistorium tot Vendtlo schrijven sal ende Christophorum Pfetzerum begeere, dat hy de heymelicke kercken deser platsen bediene.

Op het vraegen van die van Kempen, of een geloovige, die een exces gedaen heeft met een ongeloovige persoone ende hy haer (gelijck hy segt) geen houwelicke belofte gedaen heeft, doch sy en begeerdt op hem niet te wachten, ende hy van wegen des excesz sich begeert met de kercke te vergelycken ende weder opgenomen te worden, is die antwoordt, dat hy sich te vooren met de persoon vergelijcke.

Op die vraege van die van Bracht, of een christen op papistische bruiloften ende kinderdoopen magh koken, is die antwoordt: dat het koken an sich selfs een middeldyngh is, soo verre hy selfs ander lichtveerdigh misbruuck vermijdet, doch om der swacken ergernisse voor te kommen, waere het raetsamer wat anders voor te nemen.

Op die vraege van die van Odenkercke of het vry sij een overspeelders kindt te doopen, op het begeeren der moeder als een overspeeldersse, die leetwesen heeft van sulck een laster, ende van den overspeelder afscheydt ende sich vroom te houden belooft, is die antwoordt, dat sy te vooren genoechsaeme boete belove ende te kennen geve ende daer naer mag dat kyndt gedoopt werden.

Op die vraege der kercke van Bon of het een christen vry staet allerley afgodische boecken te vercoopen ende te coopen, antwoordt: Het blijft by die thiende vraege der Synode anno 74 tot Bidberdyck, den 3 Martij gehouden.

Op het begeeren der gemeynten van Masyck ende andere omliggende kercken des Stifts Luycke, of het niet raetsaem en sij an de Consistory tot Antwerpen te schrijven, dat sy anhouden an den Alonsonio [1]), nu Hertogen van

---

1) (de Hertog van) Alençon, later van Anjou.

Digitized by Google

Brabandt, dat sijn excellentie een schrijven wilde doen an den Bisschop van Luyck, die nu de lidtmaten der kercke vut sijn gebiet drijft, dat hy die noch een tijdtlanck in sijn land wilde dulden, is die antwoordt: jae, ende is Joanni Christiano opgeleyt naer Antwerpen aen die Consistory te schrijven.

Op die vraege van die van Sittaert, Sustern ende andere omliggende kercken, of eenen christen vry staet op Sondaegen in steden ende dorpen die schietspelen naer te trecken, is die antwoordt: Of wel het schieten een middeldynck is; doch dewijle der Sabbathdagh door sulck een schieten profaneerdt werdt ende verontheyliget, ende christlicke versamelyngen versuuymt, ende oock tot veelen lichtveerdigen stucken toelaten gegeven werdt, ist raetsaem dat christenen sich sulcks onthouden.

Op die vraege der Nederlandische gemeynte tot Cuelen, of het raetsaem ware lidtmaten der kercke te excommuniceren omdat sy haer naturlicke broeder ende suster, oock midtgenoten des geloofs, volgende het contrackt gestoldt ende van beyde partijen angenomen, haer schuldt niet betaelen en willen, ende oock de kercke hun in dese stucken vermanende ongehoorsaemelick naer veel vermanynghe sich houden, is geandtwoordt: Hoewel men wel oorsaeck hadde hun te excommuniceren, soo ist doch voor raetsaem angesien die excommunication op te schorten noch een tijdlanck, of niet mogelick God haer herten veranderde; doch soo niet, dat alsdan die kercke meer veroorsaeckt waere daermedt voordt te vaeren.

Op die vraege des middelquartiers Gulick, of het eenen christen vry staet neven jaerlicke genoechsaeme pensioen, in afslaegh van een hooger hooftsomme, van een christen meer te ontfangen dan hy opgeleyt heeft; sonderlick daer dat geldt niet op bysondere partes, maer van allerley munte tot een somme gerekendt is, is geandtwoordt, dat

Digitized by Google

het blijve by die vraege gedaen op den Synodo te Betbur anno 1581, 15 Martij an die derde vraeghe.

Naerdemael nu de kercke allerley gevaer voorstaet, soo ist voor noodich geachtet, op den Sondaegh voor Pynxtern een algemeen vast- en bidtdagh te houden van de kercken.

Petrus Nidern is den kercken Nuys, Dusseldorp ende Metman toegeoordent naer haer begeeren, dogh alvooren proefpredigh gedaen ende examineerdt te werden; die bevestynghe Petri sal geschieden door die kercke van Cuelen.

Desgelijx op het anhouden van die van Meyl, ist hun Henricus Beckman toegeoordent, met voorgaende proefpredigh ende examination, ende is in Synodo confirmeert, dewijle hy hun te vooren een tijdlanck gedient hadde.

In toekommenden Synodo sal Godefridus Maes die predicatie doen ende, in sijn afwesen, Wijnandus Oriander.

Het is besloten, dat Godefridus Maes Joanni Livino van wegen des Synodi schrijve dat hy strijdige saecke met meester Pieter Wijnich van Dueren door verstandighe ende billicke scheidtmannen overgeve ende sich tot vreden inlaete.

Den toekommenden Synodum sullen die van Betbur vutschrijven.

Joannes Christianus, Praeses.
Joannes Badius, Assessor.

XXVII.

Acta Conventus Classici, gehouden tot Betbur, anno 1582 *den* 10 *Octobris.*

Met aenroepynghe des Godlicke namens is gekozen in Praesidem Joannes Badius, in Assessorem Paulus Olhemius, in Scribam Godefridus Wirtz.

Die Credentsbrieven sijn van den tegenwoordigen kercken-

Digitized by Google

dienaers overgegeven, ende daer naer van den Praeside den Broederen voorgelesen worden.

Naerdien inden latste Synode besloten was, dat Ottho Tonsor, gewesen dienaer des middelquartiers Gulick, van wegen sijner afscheydt met den kercken sich versoenen soude ofte personelick ofte schriftelick, ende dewijle die versoenynghe an etlicke platsen ende niet an al geschiet is, soo werdt gevraegt of sy aen alle platsen geschieden soude: is voor raetsaem geachtet, datmen Otthonem voorseyt vermanen sal, dat hy door schrijven met die, welcke hy niet besocht en heeft, versoene, waervan Paulus Olhemius Otthonem schriftelick sal vermanen.

Die tegenwoordige Broeders sijn van den Praeside gevraegt worden, of oock in haere kercken die reine leere godlickes Woordts, des Catechismi, ende die Disciplina gedreven werden, ander goede christlicke oordenynghe ingevoert ende gehouden werden, of oock die onvermogende aermen door handreykynghe ende aelmoesen geholpen werden: ende soo sijn oock die stucken voorseyt by alle kercken ende kerckendienaers richtig, volgende haer antwoord, bevonden.

Volgende besluut des letstgehouden Synodi heeft Godefridus Maes die predicatie gedaen, welck op het vlijtichste van den broederen is examineerdt worden.

Op het begeeren ende anhouden der gemeynten tot Kirichherten, Ozuradt, etc. naerdien sy van den Dienaer op de Roere niet besocht en werden, daer sy doch alle zes weken volgende het afscheydt des letsten Synodi besocht souden werden: datmen deshalven goede middel voorslaegen ende bedyncken wille, daermedt sy niet soo gansch ende gaer dienstloos sijn mochten: hierop hebben sich tsamen die Broeders geresolveerdt, dat sy by der letsten Synode bescheydt dit rusten ende blijven laeten.

Op die vraege der burgerlicke gemeynte tot Aken, of

Digitized by Google

namelick een christen vry staet victualia ofte wat anders, daerdoor der viandt gesterckt werde, an die platsen te voeren van welcke het den viandt toegesteldt werdt, is die andtwoordt hierop in die voorgehouden Classico Conventu anno 1579 den 13 Maij gegeven worden. Bovendien sullen dieselvighe door welcke sulcks geschiet, scherpelick ende vlijtich door haeren kerckendienaer vermaent werden, dat sy haer in haer eygen gewisse verschoonen ende aensien willen; dewijle allerley gewichtige omstanden in dees vraege voorloopen, derwegen geen gewisse regula te stellen ofte yemandt voor te schrijven en is.

Op die vraege des Dienaers der gemeynte tot Kempen ende Gladbach, of die Ouderlyngen der gemelde kercke haeren Dienaer, welcke hun een jaerlanck gedient heeft, ende in voorder dienst sich etlicke conditiones (als beroepynghe in sijn vaderlandt, ofte van sijn landheeren) voornemen wil, oorlof geven ende afsetten mogen, daer hy doch, soo dat selvige geschieden mochte, een maent twee ofte drie die gemeynte an te seggen geboden hadde, is die antwoordt: dat die kercke sich daerinne vergrepen heeft, dewijle sy sonder voorweten des Synodi haeren Dienaer oorlof geeft, ende met eenen anderen sich vergelijcket heeft, daer dogh deser tegenwoordige Dienaer door den Synodum die kercke toegeoordnet is: Nochtans soo sal deser Dienaer voorseyt op verwillynghe, gedaen by sijner gemeynte, noch een vierdeel jaers tot op den toekommenden Januarium in den dienst blijven, ende naerdat het vierdeel jaers omme is, op haer anhouden ende vut des Synodi bewillynghe Joannem Plange tot een Dienaer daer selfs op ende aennemen.

Als die Walssche kercke tot Aken sich met een brief in desen tegenwoordigen Synodo ontschuldigen laet, dat sy vut vreese des kriegsvolcks niet heeft konnen verschijnen, soo ist die vraege, oft dese ontschuldynghe oock

Digitized by Google

sufficiens ofte genoechsaem sij. Is van den broederen sulcke ontschuldynghe niet annemelick noch genoechsaem geacht, daerom soo sijn sy te vermanen, dat sy met sulcke gesochte ontschuldynghe sich niet meer behelpen willen; naerdemael doch die Dienaers der ander kercken aldaer, oock niet tegenstaende sulck een gevaer, hier verschenen sijn.

Soo ist oock besloten, dat die afwesende Dienaers der kercken, als Christianus Bergehemensis, Tilmannus Bockenraedt, Gerardus Sinsten, Joannes Plange, Henricus Beckman, in toekommenden Synodo bestendige oorsaecken voorbryngen sullen deses haeres vutblijvens.

Naerdien de kercke tot Bidberdyck voorder eenen Dienaer van nooden heeft, is hun Casparus Wachendorff naer gehouden proefpredigh ende gebuerlick examen tot den dienst des Woordts toegelaten ende opgenomen worden.

Dewijle de kercken nu sonderlick gevaer ende beangsticheyt voorstaet, soo sal derhalven een gemeyne vastende beetdagh den 18 Novembris naerstkommende bewilliget ende bestemt worden.

In toecommender Synodo sal Christophorus Fetserus, ofte soo hy niet daer en is Guinandus Oriander die predicatie doen.

Der toecommender Synodus sal alhier tot Betbur gehouden werden ende door dat Consistorium alhier selfs vutgeschreven werden.

Joannes Badius, Praeses.
Paulus Olhemius, Assessor.

XXVIII.

Acta Conventus Classici, gehouden tot Aken anno 1584, den 13 Maij, stylo antiquo.

Met aenroepynghe des Godlickens namens sijn gekosen

Digitized by Google

in Praesidem Joannes Christianus, in Assessorem Paulus Olhemius, in Scribam Godefridus Maes ende die Credentsbrieven, van de tegenwoordigen Dienaeren gebracht, sijn van Praeside overlesen.

Die predicatie, van Guinando Oriandro in Synodo gedaen, is vande tegenwoordige Broederen examineerdt ende wat tot verbeterynghe derselve dienlick is bevonden, is hem naer gewoonte broederlick angeseyt worden.

Op het begeeren van die van Odenkercken dat Matthias Gilberti van de kercke tot Aken angehoordt ende volgens examineert soude worden, is sulcks den 8 Aprilis anno 1584 geschiedt, ende daernaer hun toegeschickt.

Die tegenwoordige Broeders sijn van den Praeside gevraegt, of in haere gemeynten die reyne leere godlickes Woordts, der Catechismus, die kerckelicke Discipline, die sorge der aermen ende meer anders christelick ende goddelick gehouden worde: Is geandwoordt, dat sulcks alles naer ygelicker platse gelegenheyt gehouden werdt.

Die acta des naestgehouden Synode anno 82 den 10 Octobris van Praeside overlesen.

Op het voorgeven ende claege van die van Dueren ende haere medgenooten, dat sy van Guinando haeren Dienaer lancksaem met der predigh besocht werden, antwoordt Guinandus, dat hy van wege lichaemelicke kranckheyt die Classis niet soo dicquils besoecken en kan, ende mochte wel lijden, dat sy sich met eenen anderen voorsaegen, door welcken sy bedient konden werden. Op welcke die Classis sich ingelaeten heeft ende Guinandum om noch te toeven bewilliget, dat hy te vooren met een anderen dienst voorsien ende sy met een anderen Dienaer souden werden. Ende dat die Cuelenssche ommehooren sullen ende Joannem Alstaden vraegen, of het sijne gelegenheyt sij met den aldereersten tot hun te kommen om sich by hun te versoecken, totdat Guinandus anders elders dienst bekomme,

Digitized by Google

ende dat selvige oock met die eerste gelegenheyt naer Aken te schrijven: ende soo het Jacobo niet gelegen en soude sijn, dat sy dan op een ander bedacht waeren.

Op die vraege of de kerckendienaers van den predigstoel ende van ander platsen haeres dienst, wereltsche, politische saecken, geldt, goet, oordeel ende straffen ende diergelijcken angaende verkondigen mogen, is geandtwoordt dat alles wat van der overheyt statueerdt werdt tot goede oorden ende voorderynghe der godsalicheydt, tucht ende eerbaerheyt, datselvige van den kerckendienaers moge vercondigt werden: doch wat maer weereltsche ende privaeter persoonen saecken angaet, is niet raetsaemelick daer te doen kommen, nademael het den Ministerio ende Dienaer ongonst ende haet mochte causeren ende doch wel vande weereltliche overheyt veroordineerde persoonen sulcks doen konnen.

Op die vraege, of het Consistorium tot Sustern haeren gewesenen Ouderlynck Joanni Livino een getuugenisse tot Dordrecht, alwaer hy tot een prediger godlickes woords is angenomen, naer senden sal, is geandtwoordt, naerdien hy des Synodi, anno 82 den 25 Aprilis tot Betbur gehouden, goede meenynge ende raedt, namelick dat hy die strijdige saecke sijner wederpartie, welcke oock lidtmaten der kercke sijn, onpartyesche verdraegmannen overgeven soude, niet slechts veracht, maer gescholden heeft, als hadde men hem aldaer partyescher wijse veroordeelt; boven dien oock onversoent met sijn wederpartye van hun getrocken is ende noch niet versoent is; datmen hem geen getuygenis geven sal tot der tijdt sulcke stucken verbetert sijn.

Op die vraege, hoe wijt sich die gemeenschap der geloovigen broederen met die excommuniceerten strecket, is geandwoordt: datmen het sal blijven laeten by die oordenynghe der Londischen kercken, van Joannes Alasco ge-

Digitized by Google

maeckt, die vut Gods Woordt over dit punckt sich genoech verclaerdt.

Op die vraege van die van Nieuwenhoven, of die lidtmaten onser Religion den Luterschen Ubiquitisten, die onse leere dicquils hoochst lasteren, als of sy hueren oorspronck vanden Duvel hadde, opentlick te mogen hooren, is geandtwoordt, dat het eerstelick voor goet angesien werde, dieselvige door etlicke onser Religion Dienaers te beproeven ende te vermanen van haere lasterynghe sich te onthouden ende hun vut Godes woordt te straffen: soo sy doch sulcks niet annemen en willen, datmen dan sy mijden sal. Ten anderen is voor raetsaem angezien, dat die Cuelensche D. Tossanum besoucken, dat hy met tsamen anderen Theologen onser religion dit met alle omstanden wegen wille en tot profijt deser kercken sich daerop beraetslaegen ende resolveren.

Op die vraege van die van Odenkercken, hoe ten alderbequaemsten sy te veroordenen, dat die inlandischen in opene kercken met den vutlandische der heymelicke kercken, so als sy tot vasten ende bidden in die opene kercken tsamenkommen, gelijcker mate ende wijse by eenander mogen blijven tot den eynde ende dat die middaghpredick geschiet is, is geandtwoordt: dat die Dienaers godlickes Woordts datselve ten besten naer haerer gemeynte gelegenheyt oordineren sullen.

Op die vraege van die van Dusseldorp, Mettman, Ratyngen, hoemen met den afwijkenden handelen sal, die eendeels by de christlicke leere ende leven blijven, ende vut vreese des cruyces den dienst verlaeten, anderdeels van de leere afvallen ende tot den papisten sich begeven ende haer kynderen hun te doopen brengen, ofte oock tot den wederdooperen sich doen, is geandtwoordt: dat sy vut Godes Woordt vermaent ende gestraft sullen worden; ende niet anders widers tegen die voornemen tot op die naestkommende Synode.

Digitized by Google

Op die vraege des middelquartiers van Gulick of een geloovige by een Sendtgericht verschijnen magh, is geandtwoordt: naerdien die Sendt alsulcker platsen van die overheyt geboden sijn, ende van haeren Dienaeren ende Schepenen in bijwesen des Pastoors, om schande ende laster met lijvelicke straffe af te brengen ende tucht te onderhouden, gehouden werden, soo kanmen met goeder gewisse daerby sijn; doch ist dat sy op de Sendt om der religion wille angrijpen ofte straffen willen, dat wy alsdan met sachtmoedicheyt bescheydelick verandtwoorden sullen.

Op het begeeren Christophori Fetseri, dat hem dat middelquartier Gulick wederomme beroepe in sijnen dienst, is geandtwoordt: Dewijle hy te Bon opentlick gepredickt heeft, ende nu noch tot Berck predickt, ende daerdoor veelderley luyden bekant is worden; boven dien oock selve met veel ergerlicke schriften sijn gemeynte ende consistorialen beschadiget heeft: alsoo ofschoon die Ouderlyngen sulcks vergeven, doch de gemeene man niet vergeten en sal, dat het niet raetsaem gehouden en werde dat hy weder op sijn platse treden soude.

Op het voorgeven des Dienaers an der Mase, dat door vervolghynghe der Kercke den Dienaer an sijn dienstgeldt soo veel afgaet, dat hy op tgene dat overich is, den dienst niet verder voorsien en konde: Is voor raetsaem angesien, dat die kercken tot Aken een jaer 18 daelers, desgelijcks die kercke tot Cuelen 18 daelers verleggen sullen, tot recompensie desgenige dat hem is afgangen, daermedt die overige gemeynte onderhouden werde.

Het is voor goet angesien, dat den eersten Julij, stilo novo, in alle gemeynten een vast- en beedtdagh gehouden werde.

Op het voorgeven der kercken van Kiricherten ende omliggende plaetsen, dat sy Henricum Herveldt hebben mochten, is voor goet angesien, dat het Consistorium der

Digitized by Google

platsen hierin versoecke, of hy tot Vendtlo los kan werden ende hun met dienst bywonen.

Den naesten Synodum sullen die van Aken vutschrijven. Die predicatie sal van Paulo Olhemio gehouden werden, ende in sijn afwesen van Godefrido Wirts.

Joannes Christianus, Praeses.
Paulus Olhemius, Assessor.

XXIX.

Acta Conventus Classici, gehouden tot Aken anno 1584 den 7 Octobris, stylo antiquo.

Met aenroepynghe des naems Gods sijn gekosen tot een Praeses Ottho Gilveraedt, tot een Assessor Joannes Christianus, tot een Scriba Petrus Luchs van Wels. Ende volgens sijn die Credentsbrieven van den tegenwoordigen Dienaeren overgegeven ende van den Praeside voorgelesen worden; bovendien heeft oock der Praeses die acta der voorgaende Synode voorlesen.

Op die omvraege des Praesidis, of oock in alle kercken reyne leere, gebruyck des Catechismi, disciplina ecclesiastica ende versorgh der armen gehouden wierden, is alles, naer yder kercke gelegenheydt, rechtelick bevonden.

Op het begeeren der kercken, in die vuterste palen des vorstendoms Gulick gelegen ende langs der Mase, dat van wegen het gevaer nu tegenwoordich ende noch wider anstaende peryckel, een verwisselynghe der Dienaers des Woordts geschien mochte; alsoo dat die viere, welcke in het Vorstendom dienen, sich te gelijck alle Classen aldaer met dienst annamen te versien: alleen met dat onderscheydt, dat een yder an sijn gewoonelicke platse sijn besoldynghe bequaeme, — heeft de Synodus sulcks voor noodich ende dienstlick, van wegen die oorsaecken voorseydt, ge-

Digitized by Google

acht, ende de kercke voornoompt sulcke verwisselynghe met den eerste in het werck te stellen.

Die vraege der kercken tot Dusseldorp, Ratynghe, Meetman ende Nuys, in voorgangen Synodo angegeven, belangende: hoemen met dengenigen handelen sal die vut vrucht[1]) des cruyces sich vande kercke onthouden, ende den pastoor haere kynderen te doopen overgeven, daer sy souden excommuniceerdt werden, op wat wijse sulcks geschieden sal. Es besloten, dat sy hierover vlytich haerer christlicker plicht sullen vermaent werden; ende naerdien haer leven niet gansch godloos en is, maer sy veel meer vut swackheyt sondigen, daerin dat sy haere kynderen den papisten te doopen brengen, ist voor goet ende raetsaem angesien, dat die executie der gebuerlicke excommunication an hun noch een tijdlanck sal opgeschordt werden, ende alsoo in volgenden tijdt naer bevyndinghe der saecke gehandelt werde.

Naerdien die gemeynte tot Nuys meestendeel verstoordt is, anderdeels willighlick an ander platsen vertrocken, een goet deel in den Heere ontslaepen, daerbeneven der Dienaer des Woordts van de Heeren der Stadt met angreep ende gevangenisse gedreegt is, soo is gevraegt, wat hierin met dengenigen die noch overich sijn ende met swaere pestilentiaele cranckheyt te huus gesocht werden.[2]) Heeft de Synodus geandtwoordt dat sy veel hertelick mitlijden met die voorschreven kercke heeft; doch hun op dees tijdt des kerckendienst angaende geen hulpe doen en kan; maer die overblevene lidtmaten der kercke vermaent, dat sy sich vlijtich beneerstigen in het gebedt ende lesen der Heiliger Schrift ende daermedt ten besten dat sy konnen onder malcanderen d'een den anderen in haere elendt troosten.

---

1) vrees

2) hier is een woord als *te houden* of *aan te vangen* uitgevallen.

Digitized by Google

Op die vraege van die van Ozenraedt: daer etlicke crijchsluyden over veldt ghyngen, ende neven den anderen huyslieden een lidtmaet der kercke daerin valt ende eene krijgsman doorschiet, hoe het met denselvigen te houden sij, is besloten 'dat dieselvige vande kercke sal gestraft sijn, als die vut privaet wraeckgiericheyt tegen datselvige gebot: ghy en sult niet dooden, gesondigt heeft.

Op het angeven der kercke van Bidberdyck, die haestige ende ongenadighe angrypynghe, verstoorynghe ende vutslepynghe beyder menschen ende beesten ende verstoorynghe der kerckendienst belangende: of het niet raetsaem en ware an die Overheeren der krijgshandelynge, welcke ééner bekantnisse des geloofs met ons sijn, een schrijven te maecken om vrijheyt soo niet der andere daegen, ten minste des Sondaegs, an welcke die krancken te besoecken ende den dienst Gods te verrichten is, te crijgen, is besloten dat sulck een schrijven in name der Synode soude gemackt werden.

Op die vraege der Waelsscher gemeynte tot Cuelen, of broeders ende susters kynders, namelick rechte neven ende nichten, met een ander ten houwelicke versamelen mogen, is besloten: naerdien sulck een houwelick vande Overheyt hier te lande niet toegelaeten en werdt, oock niet gebruuckelick en is, soo konnen wy sulcks oock niet voor goet houden; dog naerdien sy soo wyt met een ander te doen gehadt hebben, dat sy tsamen kynderen gewonnen hebben, soo mogen sy an sulcke platsen vertrecken daer sulcks toegelaeten werdt; wyders belangende die excessen deren persoonen, om welcker willen dese vraege voortgebracht is, daervan magh die kercke naer haere oordenynghe handelen.

Op die vraege der Nederlandtsche gemeynte binnen Cuelen, of het eenen Christen vry staet met den papisten van wegen naburschap geropen sijnde op haer begraeve-

Digitized by Google

nisse, daer papistische superstition gebruyckt wordt, medt te gaen, is besloten dattet by de resolution even op dieselvige vraege gegeven anno 1574, den 3 Martij, blijven sal; met die condition dat als men sulcke begravynghe sonder groote ergernisse ende onvriendtschap der naerburen niet afblijven en konde, datmen alsdan metderdaet te verstaen geve, dat men an die superstition die daer gebruyckt werde gansch geen gevallen en heeft nochte daerin verwillige.

Op het begeeren der Burgerlicker gemeynte binnen Cuelen dat sy, ofte met eenen eygenen kerckendienaer an die platse haeres vertrocken dienaers Pauli Olhemij voorsien mochten werden, ofte een tijdtlanck met eenen naerbuerigen kerckendienaer mochten beholpen werden, is verordineerdt, dat Petrus Ottgenius hun soo langhe behulpich sal sijn; naerdien hier te vooren dicquils daerentegen die kercke, die Petrus voorenstaet, vande Cuelnischen voorseyt bedient is worden.

Om der tegenwoordiger vervolghynghe wille ende ander diergelijcken droefheden ist besloten, dat een gemeyne vast- ende beedtdagh angesteldt sal werden den 15 daegh Novembris, stylo veteri.

Die kercke van Aken sal den toekommenden Synodum anschrijven.

Otto Gilveradt, Praeses.
Joannes Christianus, Assessor.

XXX.

Acta Conventus Classici, gehouden tot Aken, anno 1585 den 24 Aprilis.

Met aenroepynge des namens Gods sijn gekozen in praesidem Joannes Christianus, in assessorem Godefridus Maes,

Digitized by Google

in scribam Joannes Tonsor, ende die Credentsbrieven sijn van de tegenwoordige kerckendienaren overgegeven ende van praeside voorgelesen worden. Hiertoe heeft oock de praeses die acta des voriger Synode overgelesen.

Die predicatie is van Petro Otgenio gedaen in Synodo ende examineerdt worden, ende wat daerin te verbeteren was, is hem angeseyt worden.

Het is voor goet angesien, dat van wegen des tegenwoordigen gevaers nu voortaen die Credents- ende Instructionsbrieven, daermedt die gesandte dienaers voor den Synode verschijnen, wat doncker ende op koopmans wijse souden gesteldt werden.

Op die omvraege des praesidis of oock in alle kercken gesonde leere, tgebruyck des Catechismi, disciplina ecclesiastica ende versorgh der aermen gehouden wierden, is alles naer yder kercke gelegenheydt recht bevonden.

Op die vraege van die van Hensbergh of het eenen christen vry staet een cruys te laten maecken, om dat op het kerckhof te setten, tot dien eynde dat daermedt een plaetse tot begraevenisse afgeteekent werde; item of een timmerman, die een lidtmaet der kercke is, een sulck cruys maecken magh, welcke op het kerckhof der papisten geset werde, is geandwoordt: dat, hoewel een cruys te setten om sijn platse op het kerckhof te bevryden een middelmaetig dynck is, nochtans naer datmen weet in wat groote afgoderie die cruycen in het pausdom gerackt sijn, en men met andere teykenen sijn begraevenisse kan verwaeren ende oock sulck van een vrouwe sonder voorweten haeres mans, welcke geen gevallen daeraen gehadt en heeft, geschiet is, waere nochtans beter, dat sulcks niet geschiet en waere om ergernisse te vermiden. Doch soo veel den timmerman belangt, is hem geensins toegelaeten sulcke cruycen der paepisten te maecken, want sy van hun tot afgoderie gebruyckt werden.

Digitized by Google

Op dat schriftlich anhouden van die van Dueren voor sich ende andere van wegen dit tegenwoordich vervolgh der christenen, hoe datselvige door goede middelen voor te kommen waere, is voor goet angesien, dat die van Dueren haer naergebuerte edelmannen, welcke de saecke niet ongunstich en sijn, sullen beedtlick versoecken haeren raedt tegen die vervolghynghe met te deylen, ende dat op middel van eener Supplication an den Adlicken Ausschus desen quade moghe voorgekommen werden: ende sullen gelijckvals in ander quartieren deser saecke gunstich hierom oock angesocht werden. Doch dat andere quartieren, die noch niet angevochten en werden, vande Overicheyt oock in gelijcken val met die van Dueren souden suppliceren, is niet voor raetsam bekendt worden om allerley oorsaecken willen.

Op die vraege des Over-Roerischen quartiers des vorstendoms Gulick, naemelick: soo eener, oordentlick tot Ouderlynck ofte Diakon vande gansche gemeynte gekozen, sich weygerde van wegen dat hy hardt hoorde ende een heymelicke verhinderynghe by sich selfs vonde, die hy niet seggen en darf: of sulcks genoechsaem waere om sich tegen die verkiesyngh te setten ende den dienst voorseyt niet an te nemen? is geandtwoordt: Dewijle hy sulck gebreck voorwendet, waerdoor hy tot sulcken dienst onbequaem is, soo sal hy met sulcken dienst niet beswaert sijn, maer een ander an sijn platse gekozen.

Op die vraege van die van Nuys, Ratynge ende Meetman: of het raetsaem sij op mondelicke getuugenisse alleen eenen nootdruftigen aelmoesen te geven, is geandtwoordt: men laet het blijven by die Embdischen Synode, daerin besloten is, dat sulcks niet haest sonder getuugenis der kercken geschieden sal, ten sij dan dat sulck een van sijn platse, daer hy vut kompt, sonder groot gevaer niet konde met sich draegen.

Digitized by Google

Op die tweede vraege voorseyder kercken: of het eenen christen vry staedt in het Belgische landt ofte elders, daer het gebruyck is, met opener wynckel ende kramerie op den Sondaegh, insonderheyd voormiddach, als der dienst Gods gedaen wordt, te vercoopen, te rekenen, te backèn ende diergelijcke dynghen te verrichten, opdat sy haer neerynge niet en verliesen, is geandtwoordt, dewijl vande oude kercke van die Apostolischer tijden her, der Sondaegh tot den dienst des Woords sonderlick verordineert is, ende een onderscheydt tusschen den Sabbath ende ander daegen, die tot der opentlicker godsdienst ende aerbeydtshalven, gehouden souden werden: soo sal het den christenen niet vry staen haer wynckels op den Sondaeg te openen, sonderlick naer godsalige ende goede policien oordenynghe, ende dat oock om ergernisse te vermijden.

Op die vraege der burgerlicker gemeynte van Cuelen: hoe etlicke personen in studijs mogten onderhouden werden, welcke somwylen den kercken van welcke sy onderhouden werden, mogten dienstlich sijn, is geandtwoordt: men laetes blijven by die opgerichte oordenynghe der Synode, die tot Betbur anno 1574 den 7 Julij, articulo 14, is gehouden worden; ende het sal sich een yder quartier hierin verclaeren, wat sy in desen handel doen konnen, opdat sy op de naeste Synodo sulcks vermelden.

Op die tweede vraege der kercke voorseydt: dewijle der Arrianismus anvanght in onse plaetsen sich te roeren, of het niet van nooden en sij, dat die leere van het eenich Godlick wesen ende sijn onderscheydelicke persoonen in datselvige wesen den toehoorders werde ingebeeldet, om sulck ende diergelijcke ketteryen te gemoete te kommen, is besloten, dat tegen sulcke schrickelicke ketterien die reyne leere van den persoon Christi ende van het eenich Godlick wesen sal gedreven worden ende met vlijdt den toehoorderen ingebeelt.

Digitized by Google

Op die derde vraege der kercke voornoompt, hoemen houden sal met die, welcke van wegen haeren feylen van het nachtmaal gehouden werden, ofte, dat meer is, excommuniceert sijn: of sulcke van het gehoor godlickes Woordts gansch ende gaer sullen vutgesloten sijn, daer insonderheyt geen gevaer te besorgen en is, dat sulcke die gemeynte sullen verraden, is geandwoordt: dat die excommuniceerten in heymelicke gemeynten, daer geen teeken der boete voorhanden en is, niet en sullen beropen werden tot tgehoor des Woordts, doch dat die daervoren dickmaal privatim tot boete vermaendt ende angehouden werden. Doch die andere, welcke van het nachtmael alleen om eeniger feyl afgehouden worden, ende geen gevaar eeniger verraderye te besorgen en is, mogen beroepen werden, insonderheydt als sy sulcks begeeren, opdat sy door het middel des gehoors mogen wederom te rechte gebracht werden.

Op dat schriftelick anhouden der gemeynten van Hensbergh, Masijck ende Sittardt van wegen eenes Dienaers, der sy moge bedienen, is besloten: dat sy Bernardum Tonsorem tot eenen oordentlicken Dienaer beroepen sullen, ende dewyle die platsen voornoompt an dat middelquartier des Vorstendoms Gulick paelen, is voor raetsaem angesien, dat de Dienaer des middelquartiers oock dat quartier Hensbergh ende Sittaerdt somwijlen sal besoecken, insgelijcken sal oock der ander Dienaer des middelquartiers an sich nemen.

Op dat begeeren van die van gemeynte van Hassel, dat sy tot allen vierendeel jaers eenmael besocht souden werden, ist besloten, dat sulcks sal een half jaer geschieden van de twee Dienaers der naerstgelegener platsen, ende soo hun de last werdt te swaer vallen, hebben andere heymelicke Dienaers belooft hun behulpich te sijn.

Het is ook Joannes Mensingius op het angeven der

Digitized by Google

Cuelnische gemeynte ende approbation der kercke tot Heidelbergh naerdien hy in leere ende leven reyn is bevonden, van Synodo angenomen.

Is oock in Synodo besloten, dat van wegen allerley noot inde gemeynten een algemeyne vast- ende beedtdagh sal gehouden werden den 2 Julij, stylo novo.

De toekommende predicatie sal van Godefrido Wertz, ofte in sijn afwesen van Casparo Wachtendorp, ende in deser afwesen van Matthia Gilberti gehouden werden.

Den toekomenden Synodum sullen die gemeynten van Aken vutschryven.

Joannes Christianus, Praeses.
Godefridus Maes, Assessor.

XXXI. [1])

Acta Conventus Classici, gehouden tot Aken, den XVI Aprilis anno 1585.

Naer aenroepynghe Godlickes namens sijn vercoren geweest in Praesidem Joannes Christianus, in Assessorem Joannes Tonsor, in Scribam Casparus Wachendorp.

Die Credentsbrieven soo veel als daer gewesen sijn, die sijn vanden Praeside den tegenwoordigen Broederen voorgelesen worden.

Soo veel als angaet die ontschuldynghe ende excusation absentiën der Burgerlicke met tsamen der Nederlandsche ende Walssche gemeynten binnen Cuelen, is dieselvighe met dit bescheedt angenomen, dat, diewyle hier te vooren die gestelde dagh des Synodi hun niet en is angesegt

1) In het handschrift zijn twee bladzijden opengelaten: waarschijnlijk om de acta der vorige vergadering in te schrijven, die, ook blijkens deze acta, moet gehouden zijn.

Digitized by Google

worden, ende alsoo hier op Synodo alsdoen niet hebben konnen verschijnen, soo souden sy dies te vlijtiger ondervraegt hebben op welcker tijdt die Synodus soude angesteldt werden, ende dies te vlijtiger dieselvighe besoucken ende haere beswaernissen selfs vooren gedraegen hebben ende afgehandelt, naerdemael dat tgevaer des weegs een gemeyne ontschuldynghe sijn conde, waerdoor geen ofte weynich Dienaers hiernaer verschijnen souden, ende alsoo souden sulcke tsamenkompsten gansch ende gaer achter blijven.

Petrus Otgenius, Dienaer der kercke tot Kircherten, is op desen Synodo noch personelick verschenen, noch heeft sich oock schriftelick ontschuldiget.

Die oordentlicke predicaty is van Bernardo Tonsore gehouden ende van den tegenwoordigen Broederen vlijtich examineerdt werden.

Op het eerste punckt der vooriger Synodi acten, daer voorgegeven werdt dat men door gemeyne contributy aller kercken, tot desen Synodo behoorende, etlicke geschickte gesellen tot studeren onderhouden sal, daerop is nu van wegen des crijgs ende onvrede, welcke allerwegen maer te veele opstaet, niet expresselijk afgehandeldt.

Die tegenwoordige Dienaeren, met tsamen anderen van die kercken gesonden, sijn vanden Praeses ernstlick afgevraeght, of in haeren kercken die predicaty godlickes Woordts reyn ende vlijtich gehouden, soo wel heymelicke als opentlicke straffe ende kerckendisciplyn, troostynghe ende vermanynghe recht gehouden, der Apostelen leere, ende der eersten kercken gebruyck administreerdt, die leere des Catechismi vlijtich gedreven ende die armen haer gebuerlicke hulpe verplicht. Is alles naer gelegenheydt deser tegenwoordige gevaerlicke tijdt recht bevonden.

Nochtans heeft Johan Crants van wegen der gemeynte tot Roedynghe voorgegeven, diewijl dat van wegen veel-

Digitized by Google

veltighe verstoorynghe dier platsen wel noodich waere, dat der Dienaer aldaer vermaent wierde, die luyden meer te troosten met die leere ende die gemeynte meer te besoucken. Doch daerop is geandtwoordt, dat sulcks den Consistorio aldaer opgeleyt is, ende daertoe te vermanen toe staet.

Die Nederlandsche kerck van Cuelen heeft voorgegeven in haer Instruction, dat naerdemael sy haeren Dienaer, Hermannum Faukelium, nu een half jaer versocht heeft ende noch tot geen administration der Sacramenten toegelaeten heeft, eer ende te vooren dat hy op den Synodo sijn proefpredigh gedaen, examineerdt ende bevestiget sij, begeerende dat die Synodales den Dienaeren in Cuelen dit op te willen leggen dat sy die confirmation willen verrichten. Is daerop resolutive geandtwoordt, dat den Dienaeren der Burgerlicke ende Waelsche gemeynten die proefpredigh aen te hooren, ende wijder die examination ende confirmation in namen des ganschen Synodi hiermedt soude opgeleght werden. [1])

Van wegen des Middelquartiers Gulick is voorgegeven: Dewijle de Dienaer des Godlicken Woords sich beclaegt, dat hem van wegen deser diere tijden an sijn onderhout mangel voorvalt, hoemen daertoe middel vynden ende hebben konde om denselvigen sijn onderhout te vermeeren.

---

1) Te dezer zake teekent Faukelius aan den kant het volgende met rooden inkt aan: „Den 31 Julij anno 1586 sijn tsamengekomen van die Burgerlicke gemeynte de Dienaers des Woords met twee Ouderlyngen, van die Waelssche sijn gekommen der Dienaer met twee Ouderlyngen ende van die Nederlandssche twee Ouderlyngen ende een Diaken, in welcker tegenwoordicheyt Hermannus Faukelius die proefpredigh heeft gedaen, ende is daernaer weder examineerdt worden, ende dewijl hy tot het predicampt bequaem is vonden, is hy des anderen daegs, 1en Augusti, van Joanne Badio, Dienaer des Woordts, voor die gemeynte met voorgaende aenroepynghe godlickes namens, gebuerlicker stipulation ende oplegghynghe der handen bevestiget worden. Dit ter Memorie."

Digitized by Google

Daerop is geandtwoordt, dat die Classis daeronder gehoorende sich op een sekeren daegh versamelen souden ende sich daervan bespreken, of sy onder sich middel vynden konden om den Dienaer sijn onderhout te verbeteren. Ist dat daertoe geen middel te vynden en is, dat sy alsdan denselvigen haeren Dienaer sijn gebuerlick oorlof te geven veroorsaeckt sijn souden.

Van de kercke tot Wehe is voorgegeven ende gevraeght: Eerstelick of twee persoonen, welcke strijdt met eenander hebben, ende der eyner van hen biet sich an, in geval dat het consistorium aldaer bekennen werdt dat hy een onrechte saecke heeft, alsdan hy willich sij sijn schuldt te bekennen. Doch daer nu die ander persoon sich geensins, hoe wel daer toe dicquils versocht sijnde, in versoenynghe niet wil toelaeten, of die oorbietighe [1]) persoon oock tot den Nachtmaele toe te laeten sij. Is geandtwoordt, dat die voorseyde vreedehaetende persoon noch eenmael te vermaenen sij ende te besoecken, of hy sich in een vreedehandel gevoegen wil; soo niet dat alsdan die oorbietighe persoon van den Avontmaele niet af te houden sij.

Van wegen die gemeynte van Dueren is voorgegeven ende gevraeght, of yemandt die tot een Ouderlynck ofte Diakon oordentlick met voorgaende gebet, raet ende stimmen der gantsche gemeynte vercoren waere, sich alsulcker dienst ontslagen magh, ende dat insondereydt daer die kercke medt sijn gebreken wil gedult hebben. Diewijle datmen van wegen des afwesens des Dienaers niet heeft konnen omstandlicke bericht daervan hebben, wat voor oorsaecken die voorgeslaegen Dienaer tot sijnder ontschuldynghe voorwendt, soo heeft men op ditmael niet resolveren konnen.

---

1) Hoogd. *erbötig*, de persoon, die zich aanbiedt en willig is om de beslissing aan het consistorie te laten; *oorbieten* is hetzelfde als *erbieten*.

Digitized by Google

Op die vermanynghe der kercke van Dueren an die Dienaers die in opentlicke gemeynten staen, dat diegenighe welcke van wegen haerer onrechticheyt in haer quartyer van de Nachtmael afgehouden werden, in haeren gemeynten niet toe te laeten, is daerop dit bericht ende vermanynghe wederom geschiet, als naemelick: dat die Dienaers desselvigen quartyers, eer ende te vooren datmen in opentlicken gemeynten het nachtmael houdt, an die kerckendienaers schrijven, ende dieselvige naemachtich [1]) maecken, om die sulcke daervan af te keeren, ende doch daervan alle omstanden ende oorsaecken vutdrucken.

Op die eerste proposition der kercken van Dusseldorp, Ratyngen ende Metman betreffende den Dienaer Petrum Olgenium, dat hy sonder anseggen sijner anbevolen kercken soude verlaten hebben, ende doch niemandt van dat quartyer op Synodo tegenwoordigh is geweest, van welcke men aller omstanden bericht hadde mogen nemen, soo heeft men op ditmael daerop niet konnen antwoorden.

Op die tweede vraege derselvighe kercken, of die kerckendienaers, welcke sich tot den houwelicke begeven, sich selfs te vercondygen ofte te laeten vercondigen schuldigh sijn; ende soo dat niet en geschiedt, of hy daerin te ontschuldigen sij, is geandtwoordt, datmen sich daerin houden sal gelijck hier te vooren inde algemeyne Synoden besloten is ende gelijck oock van anderen luyden der kercke tgebruyck is geweest.

Op die derde vraege derselvighe kercke: naerdemael die kercken sonder dienst sijn, hóe ende door welcke persoonen dieselvige kercken te versorgen sijn? is daerop van Synodo Joannes Juchemensis voorgeslaegen, ende denselvigen dienst aen te nemen vlijtich vermaendt worden, welcke oock daertoe sich te laeten gebruycken bewilliget heeft.

---

1) Hoogd. *namhaft.*

Digitized by Google

Op die letste vraege derselvigen kercken, of die noodt der kercken, welcke sonder Dienaer sijn, kan van andre voorengedraegen werden, ende oock van anderen die gedaen antwoorde ende resolutiones verwachten ende ontfangen konnen, is geandtwoordt: datmen hierin des Synodi ouden gebruyck houden sal, doch, soo groote oorsaecken van wege groot gevaer souden mogen voorgewendet werden, soo salmen daerin als met den anderen houden ende haer ontschuldynghe voorgebracht werden.

Godefridus Wirtz, Dienaer der kercke te Wivelcoven, heeft latstmael voorgegeven, hoe hy van sijnen Heere den Graeve van Benthem an een ander platse een kerckedienst an te nemen beropen sij, waervan hy oock sijn tweede schriftlicke vocation opgeleydt heeft, ende naerdien oock sijnes persoons halven van de omliggende vianden groot gevaer te besorgen sij, alsoo heeft hy sijn afscheydt begeerdt van die gemeynte van Wivelcoven voor rechtmatich te houden, ende die selvige om oorsaecken voornoompt te approberen. Soo is oock die selvighe in Synodo (niettegenstaende die beswarnissen des consistorij, door Wilhelmum Lafeldt aldaer voorgedraegen) alsoo approbeert ende voor recht gehouden werden.

In toecommenden Synodo sal die oordentlicke predigh gehouden werden van Casparo Wachendorff, ofte in sijn afwesen van Sebastiano Sundel.

Op den Sondagh voor pynxstdagh, welcke is de achtiende Maij, sal een gemeyne Beedt- ende Vastdagh angesteldt worden.

Die toecommende Synodus sal van die gemeynte in Aken vutgeschreven werden.

Naerdemael der welgebooren Grave tot Benthem, gelijcker gestalt gelijck als hier tot noch toe gebruyckelick is, een Conventum Ihrer Gnaed kerckendienaeren an te stellen van meenynghe is, soo heeft begeerdt Godefridus Wirtz,

Digitized by Google

welcke van meenynghe is sich in dienst in die platsen te begeven, dat dese Classe des Benthemschen wil ingedachtich sijn als een algemeyn ofte Nationael Concilium tsamen geropen werdt, opdat die Classis voornoompt by den anderen Classibus moghe gevoeght werden.

Joannes Christianus, Praeses.
Joannes Tonsor, Assessor.

XXXII.

Acta Conventus Classici gehouden tot Aken, den 8 Octobris anno Salutis 1586.

Naer aenroepynghe des namens Godts sijn gekozen worden in praesidem Joannes Christianus, in assessorem Petrus Paedius, in scribam Joannes Tonsor.

Die Credentsbrieven der tegenwoordighen sijn vanden praeside den tegenwoordigen Broederen voorgelesen worden.

Op die vraege der gemeynte van Dueren, of yemandt die tot een Ouderlynck ofte Diaken oordentlick met voorgaenden gebede, raet ende stemmen der gansche gemeynte verkoren waere, sick alsulcker dienst ontslaegen mach, ende dat insonderheydt als die kercke met sijn gebreken wil gedult hebben, is geandtwoordt, datmen hem den dienst eens Diaconi sal voorgeven om dien dienst te bedienen ende hem daerin te beproeven, dewijle hy sick tot den dienst eenes Ouderlyncks onbequaem vyndt ende ongeschickt.

Op dat voorhouden der kercke van Ratyngen, Duusseldorp ende Metman angaende den Dienaer Petrum Otgenium, dat hy sonder opseggen sijn anbevolen kercken soude verlaeten hebben: daerop heeft Petrus genoechsaeme ontschuldynghe voortgebracht, dat hy sulcks niet sonder we-

Digitized by Google

tenschap sulcker kercken ende des Synodi gedaen heeft, gelijck oock sulcks des Synodi boeck vutwyst.

Die oordentlicke predicaty is van Casparo Wachendorp gedaen, ende van den tegenwoordigen Broederen vlytick examineerdt worden.

Die tegenwoordige Kerckendienaers, met tsamen anderen van den kercken gesonden, sijn van den Praeside gevraegt worden, of in haere kercken die predicaty des godlicken Woordts reyn ende vlytich gehouden, soo wel die heymelicke als opentlicke straffe ende kercken disciplyn, troostynghe ende vermanynghe oprechtich gehouden, die Sacramenten vutgedeelt, die leere des Catechismi gedreven, die aermen vlytich versorght werden. Is alles naer die gelegenheydt deser tydt recht bevonden.

Op het begeeren der kercken Duuseldorp, Ratynghe ende Metman dat sy met een Dienaer des Woordts moghten versorght werden, is voor afscheydt gegeven dat Joannes Plange tot hun kommen ende den dienst verrichten sal.

Op het begeeren der gemeenten van Glabbach, Viersschen ende Sustelen, dat sy in die plats Johannis Plange met eenen anderen Dienaer mochten versorght werden, is geandtwoordt, dat Joannes Juchemensis sy een tydlanck met sijnen dienst besoecken sal.

Op het begeeren der kercke voorneempt, dat men hun met raet ende daet soude willen voorstaen, opdat die lidtmaten der kercke aldaer van den Geldrischen soldaeten mochten onbedroeft gelaeten worden, is geandtwoordt: dat voor raetsaem is angesien, datmen inden name des Synodi anden Goeverneur des landts van Gelder een schryven stelle ende door bequaeme persoonen derselvige gemeente soude overgegeven werden.

Op die vraege der gemeynte van Sittaerdt ende Susteren, dewyle de kercke Christi nu groote smaede (van wege der koorenkoopmanschap ende insonderheydt der rogghe,

Digitized by Google

welcke wydt ende breedt vut den lande wordt gevoerdt) angedaen wordt ende naer gesproken, oock geen kleene ergernisse ende dierte daervut daeglicks in die gemeente opstaet, hoe sick die lidtmaeten der kercke hierin schuldich sijn te houden, is geandtwoordt: ofschoon die koopmanschap in sich vry is, nochtans dewijle sulcke luyden sich alleen hierin soecken, ende meerstendeel de vianden hierdoor gesterckt, ende oock dat tegen des Vorsten gebot is, boven dien oock alsoo veel arme luyden, gemeene burgeren ende geloovighe Christenen met die vuterste dierte beswaert, jae oock die naturelicke soo wel als christlicke liefde beschadiget wordt, dat sulcks den christenen geenssins vry staet, tensij dat een vut christlicker liefde beweegt, sulck goet daer henen voerde, daer allen goede arme luyden christnen ende naerstliggender platsen gespijst werden.

Daerbeneven op het anhouden der kercke voornoompt, die sich beclaeght dat sonder getuugenisse der Ouderlyngen inden houwelicken staet twee angenomen ende bevestiget sijn, is besloten: dat van nu voortaen geen in den houwelicken staet bevestiget werden sonder getuugenisse der Consistory ofte kerckendienaers eens ygelicken oorts, ende dat die persoon welck sich in dit ende andere stucken vergrepen heeft, sich der kercken straffe onderwerpen sal.

Op die vraeghe der Nederlandtsche gemeente binnen Cuelen, of het oock recht ende Christlick sij, dat soo twee persoonen met eenander inde ehe verlooft, doch noch niet vercondight, waervan die een kranck is worden, werdt gevraeght, of die gesonde persoon moge met de krancke in sijn kranckheyt inden houwelicken staet bevestiget worden, is geandtwoordt: dewyle in sulcken val dat voornaempste eynde der ehestandt geen plats hebben en kan, ende insonderheydt sy niet by eenander geweest hebben, dat sulcks niet voor recht kan erkandt werden.

Digitized by Google

Op het anhouden des middelquartyers Gulich van wegen die permutation ofte verwisselynghe der kerkendienaeren, welck een tydtlanck voor goet is angesien worden, opdat daerdoor die Dienaers dus te min bekandt worden, dat die selvighe nu tot beter oordenynghe ende opbauwen der kercke, richtiger besoeck des Consistory ende oock der gemeenten mochte afgeset worden ende ophouden, is sulcks van Synodo afgeset ende op doen houden, ende veel erbauwelicker bevonden, dat ygelick oort sijnen bysonderen Dienaer soude hebben.

Het is voor goet angesien, dat van wege der tegenwoordige elendighe tydt in alle kercken seker vast- ende beedtdaegen, naer gelegenheydt yder kercken, mogen aengesteldt, ende beneven den veroordneten beedtdaegen van Synodo gehouden werden.

Op die bede ende christlick begeeren etlicker goethertiger persoonen van wegen eenes vromen ende getrauwen kerckendienaers, welckmen op Munster in Westphalen senden soude, welck neven dat predickampt oock wiste Christo een kerck an te stellen ende met goede disciplyn aen te oordenen, is voor goet angesien dat Henricus Herveldt, die nu sonder dienst te Wesel is, van die kercke van Cueleh dese saecke sal voorgestelt, ende sich alsdaer een tydtlanck te gebruycken laeten sal vermaent werden. Doch ist dat Henricus voornoompt niet meer voorhanden noch te vynden en waere, dat alsdan Joannes Badius ofte een ander Dienaer aldaer dit werck aen te vangen ende een tydt lanck den persoonen voornoompt synen dienst te gebruycken sal vander Kercke toegelaeten ende vermaent worden. .

Naerdemael ongelijcke form der oordenynghe in het verkiesen der Dienaeren gehouden wordt, begeerdt die kercke van Duren te weten, of het niet raetsaem en sij, dat een gemeene oordenynghe, allen Classibus die onder dese Sy-

Digitized by Google

nodus sijn te houden, angesteldt ende voorgheschreven werde, of dat die tot noch toe gebruyckt is soude wederhaelt ende vernieut werden? Is geandtwoordt dat die kercke tot Dueren by haeren ouden gebruyck, die goet ende looflick is, sal ende mach blijven. Doch andere kercken, welcke sulck een gebruyck niet en hebben nocht oock konnen hebben, die mogen by den haeren blijven, soo verre sy niet tegen de Schrift en werdt sijn. Ende in desen saecken is voor raetsaem angesien, dat gebruyck te houden, welck voor goet gehouden is geweest tot Embden anno 1571, articulo 14, ende tot Dordrecht anno 1578, articulo 12, ende tot Middelburg anno 1581, artic. 15.

Aengaende die van Hambach, van wegen des kerckendienst, welcken sy begeerdt hebben, is voor afscheydt gegeven, dat hun de Dienaer der kercke van Dueren sal bedienen.

Op het anhouden der kercke tot Dueren van wegen die groote onkosten, welcke sy heeft gedaen inde saecke belangende die verjaegde christenen, welcke voorhanden is geweest, begeeren die Broederen voornoompt, dat andre kercken hierin hun willen te hulpe kommen, dewijle hun sulcks belooft is ende bovendien dat oock een gemeene saecke is. Is besloten: dat een yder kercke naer haer gelegenheydt die kercke voornoompt sonder lanck vutstel te hulpe kommen ende hun datselvighe toe te stellen schuldich sij.

Op dat anbieden des pastoors tot Sittaerdt van wegen een gespreck, welcke hy met den onseren begeerdt heeft, ofmen met denselvigen sick daerin te laeten schuldigh is, is voor raetsaem bekandt, dat soo ernst an den pastor voornoompt gespuert werdt, hem voor antwoordt gedaen sal werden: Dewijle sulcks niet eens ygelicken mans werck sij, soo ismen bereydt bequaeme persoonen daertoe te verwecken, die hem sonder twijfelen sullen antwoorden konnen.

Digitized by Google

Op het voorgeven Joannis Plange van wegen die van Niewenhoven, wie dat sy besoecken sal in plats Johannis Plange, is besloten, dat sulcks van Petro Otgenio sal geschieden, dewijle die plats voornoompt in sijn Classe gelegen is.

Is besloten, dat een algemeyne vast- ende beedtdach den ij^en^ Novembris deses jaers 1586 in alle kercken sal gehouden ende vande Dienaeren hun angekondiget werden.

Die toekommende predick sal van Sebastiano Seydelio ende in sijn afwesen van Johanne Mentzyngio gehouden werden.

Den toekommenden Synodum sullen die van Aken aenkondighen.

Joannes Christianus, Praeses.
Petrus Pedius, Assessor.

XXXIII.

Acta Conventus Classici, gehouden tot Aken, den 8^en^ *Aprilis anno* 1587.

Naer aenroepynghe des naems Godts sijn in praesidem Godefridus Fell, in assessorem Joannes Christianus, in scribam Bernardus Tonsor gekosen worden.

Die Credentsbrieven sijn vanden tegenwoordighen broederen overgegeven ende vanden praeside voorgelesen worden.

Die oordentlicke predicaty is van Sebastiano Seydelio gedaen worden ende vanden tegenwoordighen broederen vlijtich examineerdt, ende wat daerin te verbeteren was is hem van praeside angeseydt worden.

Angaende die predicaty godlickes Woordts, bedienynghe der Sacramenten, oeffenynghe des Catechismi, onderhoudynghe der kerckelicke disciplyn, besorgynghe der armen,

Digitized by Google

is alles Godlof naer gelegenheydt deser tegenwoordighe tijdt gerechtich gevonden.

Op die vraeghe der gemeynte van Dusseldorp, of die selvighe, welcke sick een tijdtlanck vande gemeynte heeft afgehouden, ende daer naer sijn kyndt in tpaeusdom doen doopen, oock niet meer by de leere te willen kommen sick verclaerdt, ende daertoe alle vermanynghe verworpt, met den opentlichen ban te straffen sij, ofte dewijle die gemeinte eenich gevaer daerdoor overkommen konde, datmen daermedt noch een tijdlanck ophouden sal, is geandtwoordt: dat den Dienaer sijn gemeente anseggen sal denselven als een vutgesloten te houden, soo langhe hy in sulck een leven, verachtynghe des Woordts ende der gansche kerckendienst blijft stekende. Doch dat gelijckwel voor hem sal gebeden worden.

Op die vraeghe der gemeynte van Hensbergh, of een Dienaer des Woordts, welcke sick tot der ehestandt begeerdt te begeven niet en moet te vooren proclameerdt ende met den anderen onder dat gebet der kercke gesteldt worden, is geandtwoordt: datmen het daermedt houden sal gelijck in actis anno 1586 den 16 Aprilis besloten is.

Dewijle in die Walsche gemeynte van Aken etlicke om als getuyghen an den doop te staen sick beswaeren van weghen die stranghe ende ernstlicke obligation ende verplichtynghe, welcke hun aldaer opgeleydt wordt, is van Synodo voor goet angesien, dat de kerckendienaer soo veel alst mogelick is sulcks modereren ende verlynderen [1]) sal; met vermeldynghe dattet niet die meenynghe en heeft, als of sulcke getuughen den last gaer soude oplegghen, maer hierin haer beste naer haer vermueghen ende gelegenheydt der saecke voor te wenden.

---

1) verzachten

Digitized by Google

Op die begeerte der kercke van Dueren, dat hun die beloofde schuldt tot genoechdoenynghe haerer angeleyde onkosten, in namen der kercke in Vorstendom Gulich, souden wederom gegeven worden, is geandtwoordt: naerdemael sulcke kercken tot noch toe stille gesweghen hebben, ende middeler tijdt die naerbuerighe kercken door rooven ende gevangenissen merckelicke schaede geleden hebben, ende met haer eighen ongeluck genoech beswaert sijn, soo en konnen sy anderen geen hulpe doen; daerom moeten sy gedult hebben.

Op het begeeren der gemeente van Kirchirten, hoe een somma geldts, om daermedt korn voor den geloovigen huisarmen te coopen, versamelt soude moghen worden, is voor goet angesien, dat die nachbuerighe kercken, welcke noch eenes tamelicken vermueghens sijn, daerom sullen versocht worden.

Op die tweede vraeghe derselvigher kercke, of het een christen vry staet een midbroeder van weghen schuldt sonder voorweten der kercke in de gevangenisse te worpen, is geandtwoordt: dewijle derselvighe die sulcks gedaen heeft, inde kercke van Cuelen gehoordt, sullen die Dienaers des oorts met denselvighen spreken ende hem vermaenen, dat hy sick hierin naer die christlicke liefde ende bescheydenheydt sal gebruycken, opdat alle ergernisse afgesteldt ende noch breeder ongemack, welcke daervut rijsen mochte, soude belet worden.

Dewijle met bewillynghe der gemeynte tot nut ende welvaert aller lidtmaten der kercke een broeder met een commission is afgeschickt, ende tot noodwendighe teerynghe de kercke hondert dalers heeft moeten opnemen; ende dewijle an die somma voorseydt noch tsestich daelers Cuelscher weerynghe gebrecken; soo is besloten, dat sulcks van dese naervolgende kercken sal verleydt worden als hiernaer volght: die Duutsche kercke tot Cuelen 9 dalers,

Digitized by Google

die Nederlandsche gemeynte aldaer 9 dalers, die Waelssche gemeente aldaer 9 dalers, die Duutsche gemeynte van Aken 9 dalers, die Waelssche gemeente aldaer 9 dalers, die kercken van Sittaerdt ende Hensbergh 9 dalers, die kercke des middelquartiers Gulich, als Wassenbergh, Rangeraedt, Gelekirchen, oock 9 dalers.

Op die begeerte der kercke van Cuelen is Wilhelmus Nikelius naer die gedaen proefpredick ende examen in sijnen kerckendienst als daertoe geschickt bevonden ende approbeert worden.

Dewijle dieselvighe gemeente van Cuelen noch eenmael heeft angehouden om eenen Dienaer, die in het Stift ende Stadt Munster een kercke ende gemeente Christo an te stellen wiste, is voor goet ende nootwendich angesien dat Hermannus Faukelius an die Universiteydt van Leyden met een schrijven versoecken sal, of aldaer eenich persoon tot desen dienst geschickt soude gevonden worden.

Belangende dat voorgeven der kercke van Cuelen, hoe desen tegenwoordighen, onchristlicken ende meer dan barbarischen rooven, vanghen ende moorden der vrijbuyteren mochte verhindert worden, dat blijft by de middelen, onlanchs vooren geslaeghen ende die nu schoon in het werck geleydt sijn worden.

Dewijle die gemeenten van Cuelen des Synodi verclarynghe begeeren belangende dat 9 artyckel, gegeven tot Aken anno 1584 den 7en Octobris van der dooden begraeffenisse, hoe sick een christen schuldich is daerby te houden, is geandtwoordt: dat hetselvighe geensweegs tegen de andere artyckelen en sal verstaen worden, welcke gegeven sijn worden anno 74 den 3 Martij ende anno 1580 den 13 Aprilis; maer dat sulcks te verstaen sij van sulcke begraeffenissen, daer geen superstition noch afgeloove op den wegh begangen wordt. Doch soo verre oock op den wegh eenich misbruyck, gelijck inde kercken ende kerck-

Digitized by Google

hoven, gespoort ofte gemerckt sal worden, soo en sal het een christen geenssins vry staen daerby te verschijnen.

Op het anhouden der gemeente van Wyvelchoven dat Johannes Tonsor by hun den kerckendienst soude willen annemen, heeft sich der Dienaer voorseydt verclaerdt, hoe dat hy sonder bewillynghe sijner gemeente, an welcker dienst hy noch verbonden is, sick an een ander niet verbynden en kan. Doch ist dat sijn gemeente gevalt, dat hy somwijlen, wanneer het sonder gevaer kan geschieden, hun besoecke, tot dat sijn gemeynte met een ander geholpen worde.

Op het begeeren der gemeente van Glabbach, dewijle sy naer afscheyden Joannis Juychemensis dienstloos sijn geworden, hoe datmen hun soude mogen helpen, is voor afscheydt gegeven: dat die vier Dienaers der heymelicke gemeenten in tlandt van Gulick dit volgende halfjaer sy met haeren dienst besoecken sullen.

Dewijle de kercke in dese droeve tijden groot gevaer toestaet, soo is vande Broederen een algemeyne vast- ende beedach den 3en van Mey angeoordenet ende bestempt worden.

Die toekommende predich sal van Hermanno Faukelio, ende in sijn afwesen van Joanne Christiano gehouden worden.

Den toekommenden Synodum sullen die kercken van Aken vutschrijven.

Godefridus Fell, Praeses.
Joannes Christianus, Assessor.

XXXIV.

Acta Conventus Classici, gehouden tot Aken, den XXXen Septembris anno Salutis 1587.

Naer aenroepynghe des namens Godts sijn in praesidem

Digitized by Google

Joannes Badius, in assessorem Joannes Christianus, in scribam Casparus Wachendorf gekozen worden.

Die Credensbrieven, soo veele als daer tegenwoordich waeren, sijn overgelevert, ende vanden praeside voorgelesen worden.

Die namen der Dienaeren des Woordts sijn overlesen ende sijn al tsamen tegenwoordich bevonden.

Dewijle die Waelssche kercke binnen Cuelen van wegen tegenwoordiger gevaer sich beswaert den Synodum te besoecken, soo sal derweghen die kercke voornoompt door Hern Ambrosium, Dienaer der Waelsche gemeynte van Aken, met een schrijven vermaent worden, dewijle dat haere voortgebrachte ontschuldynge niet genoechsaem, maer gemeen is, daerom sy evensoo wel als die andre den Synodum te besoecken sal schuldich sijn.

Op die omvraeghe des praesidis, hoe dattet met die predigh des Woordts, bedienynghe der Sacramenten, leere des Catechismi, en le oeffenynge der Christlicker straffe als oock die versorghynghe der armen in alle kercken gelegen is, sijn dese stucken (God lof) tamelick ende richtich gevonden.

Die oordentlicke predicaty is door Hermannum Faukelium gedaen worden, ende volgens vande tegenwoordigen Broederen vlijtich examineerdt, ende wat daerin te verbeteren van noode was, is hem door den praesident vriendlick angeseydt worden.

Daernaer heeft men die kercken vermaent, dat sy om dat tegenwoordich gevaer haer credentsbrieven zeer vremdt ende op coopmans wijse maecken, gelijck hier te vooren anno 1585, den 24en Aprilis, besloten is.

Daerbeneven is voor raetsaem bevonden, dat van nu voortaen der Synodus een weynich vroeger in tjaer sal vutgeschreven worden, opdat niemandt door die Francfordische misse den Synodum te besoecken verhindert worde.

Digitized by Google

Op die vraeghe van die van Wassenberch, of men die bevestynge eenes Ouderlyncks ofte Diakens daerom sal achterlaeten omdat hun eenich gevaer daervut konde overkommen, soo sy voor ydeman bevestiget worden, is geantwoordt: dattet gansch van nooden sij dat die Ouderlynghen, gelijck alle andre kercken Dienaeren, in haeren diensten bevestiget zijn, opdat sy een aensien by de kercke souden hebben, ende die des te vruchtbaerlicker konden voorstaen, sy oock by sick selfs haeres ampt ende beroepynghe versekert zijn. Nochtans sullen die Consistorialen eenes ygelicken oorts die beste wijsheydt hierin gebruycken om alle onnoodich gevaer te vermijden.

Op die vraeghe van die van Hensbergh, of het niet raetsaem en sij datmen geene inden houwelicken staet sal bevestigen, ten sij dat te vooren sy verkondiget en onder tgebet der kercke gestelt sijn worden, ende daervan oock getuygenisse, soo van den Dienaer des Woordts als vande Ouderlynghen, medebrengen, is sulcks, als van outs onder alle gereformeerde kercken gebruyckelick, voor goet ende raetsaem bevonden, ende sulcks salmen den Dienaeren, die hier niet tegenwoordich en sijn, laeten weten, opdat sy hun daernaer schicken.

Op die vraeghe van die van Maeseyck, hoe datmen te doen heeft met een broeder, welck hier te vooren een Ouderlynck is geweest, ende noch de kercke niet ongeneygt, nochtans sick vanden gehoor des Woordts onthoudt, ende nochtans naer veel vermanen, soo des Dienaers als oock der Ouderlynghen, sick hierin niet en betert, sick ontschuldigende dat hy te huis wel lesen kan, ende vut vreese der Overheydt die straete moet mijden? — is geandtwoordt: datmen door die Consistory ofte andere luyden, diemen weet dat hy lijden kan, hem op allerley wijse schriftelick ende mondelick sal christlick daertoe vermaenen.

Op die begeerte van die van Guychem etc., item deren

Digitized by Google

van Glabbach etc., dat sy doch, dewijle sy geenen eyghenen Dienaer en hebben, in dese bedroefde tijdt met die predich des Woordts mochten besocht worden, is geantwoordt, dat Joannes Plange die van Glabbach voor eerst ende daernaer Petrus Otgenius besoecken sullen, ende naer dat mael sal Petrus Otgenius vry wesen opdat hy die van Guychem etc. gelijck sijn andere quartier bedienen soude. Wijders sullen die van Glabbach etc. door Joannem et Bernardum Tonsores ende Casparo Wachendorf dit halve jaer besocht worden.

Op het anhouden der kercke van Wivelchoven om een kerckendienaer is hun Lambertus Lupoldus (dewijle nu Dienaers gebreck sijn) om te versoecken [1]) vooren geslaeghen.

Belangende die vraeghe der kercke van Metman, of het een lidtmaet ende Ouderlinck der kercke vry staet zijn kyndt van eenen pastor, die Christus reyn prediget, by den Doop oock geen afgodische ceremonien, maer Gods ende der palsgraevische kercke oordenynghe gebruyckt, te laeten doopen, of hy schoon inde leere des nachtmaels qualick gevoelt ende ergerlick van leven is, is naer overlegghynge der saecke geandtwoordt, datmen die hooftvraeghe aen een grooter versamelynge sal laeten kommen om daerover haer bedencken te hooren, ende die kercke die salmen vermaenen; dat sy alle besorgde verschuerynge middelertijdt verhoeden sal.

Soo veel als angaet dat begeeren des pastoors tot Schel door die van Metman, dat hy oock met op Synodo soude mogen kommen, om hem daer aen te geven ende dieselve te onderwerpen, is hem sulcks verwilliget ende veroorlooft worden.

Belangende die begeerte deren van Duren, dat hun die groote onkosten van haer in het latste vervolgh aen-

---

1) beproeven

Digitized by Google

geleydt naer tbesluyt der Synode anno 1586 den 8 October, welcke sy met verschencken, boden senden, ende veelveldich suppliceren ende anders, verdaen hebben, — dat hun, segge ick, die onkosten van Gulischen kercken, ist niet gansch ten minsten eensdeels, wederom souden gegeven worden, opdat die Consistoriaelen haer volck aldaer, in alle andre voorvallende beswaernissen (soo sy daertoe versocht worden) te contribueren ende andre te helpen, macht hebben om te vermaenen, — is geandtwoordt: dat sy eerst haeren quotam tot deser saecke versamelen, daernaer sullen sy een bestempte stuer [1]) voor den armen, ende wijders noch een sekeren stuer tot die Nederlandsche reyse insamelen, gelijck die Gulische gemeenten gedaen hebben, ende wat alsdan an die somma mangelen wordt, sullen andre gemeynten hun te hulpe kommen.

Op het begeeren eenes aermen schoolmeesters, nu tot Hensbergh wonende, datmen hem soude willen laeten weten, waer dat een schooldienst vaceert ofte open is, ende hem daertoe te willen voorderlick sijn, is besloten, dattet geschieden sal.

Om den tegenwoordigen bedroefden tijdt is besloten een algemeene vast- ende beetdach den 1en 9vembris toecommende. Die toekommende predicaty sal van Joanne Christiano, ende in sijn afwesen van Godefrido Tel gedaen worden. Den toekommenden Synodus sullen die van Aken vutschrijven.

Joannes Badius, Praeses.
Joannes Christianus, Assessor.

---

1) bijdrage (steuer)

Digitized by Google

XXXV.

Acta Conventus Classici, gehouden tot Aken, anno 1588 *den XXVijen Septembris.*

Naer aenroepynghe des namens Gods sijn in praesidem gekozen Joannes Christianus; in assessorem Joannes Badius; in scribam Joannes Tonsor.

Die Credentsbrieven met den instructionibus sijn vande tegenwoordigen Broederen overgegeven; Die naemen der Dienaeren sijn opgelesen; ende sijn absentes beuonden Joannes Plange, ende die Dienaer der Waelsche gemeynte tot Cuelen, die oock geen genoechsaeme ontschuldynge haeres vutblijvens voortgebracht hebben, ende daerom van den Dienaer der Waelsche gemeynte tot Aken sullen schriftlick vermaent ende gestraft worden.

Die tegenwoordighe Dienaers sijn met ernst vanden assessore afgevraegt, hoe dattet met een ygelicke kercke stondt die sy bedienden; hoe dattet was met die leere des Woorts, gebruyck der H. Sacramenten, oeffenynghe der christlicke discipline, bedienynghe der armen, leere des Catechismi, ende is alles naer die gelegenheydt eenes ygelicken oorts richtich ende wel beuonden, alleen dat van weghen die nutticheydt der oeffenynghe des Catechismi etlicke Dienaers des middelquartiers Gulich, daeran traecheydt beuonden is, sullen tot meerder vlyticheydt inde leere des Catechismi vermaent worden.

Die oordentlicke predigh is van Joanne Christiano in publico gedaen, ende volgens van den tegenwoordighen broederen examineerdt.

Op die vraeghe der kercke van Sittardt, wat van dat oude gebruyck van inde kermissen te gaen ende daertoe andre te nooden, een Christen te volghen zy, dat hy noch

Digitized by Google

te veel noch te weynich daerin en doe, is geantwoordt: dat hiervan sal gehouden worden als van die antwoordt, gegeuen op die vraeghe, welcke anno 1572 13e Martij, articulo 9°, voorgedraeghen is.

Op die vraeghe der Nederlandsche gemeynte tot Cuelen, hoe datmen met sulck een man handelen sal, die begeert by den gehoor des Woordts te kommen, nochtans segt dattet hem niet mogelick en is te verhinderen dat sijn kynderen in tpausdom niet gedoopt en werden, ende dat om sijn partydische huysvrouwe wille, of soo en man by den gehoor des Woordts toe te laeten sij ofte niet, is geantwoordt: dat wel sulck een toe te laeten sij, doch met sulcker condition, dat hy leere vut Godes Woordt, hoe hy God dienen ende sijn kynderen sal laeten doopen, ende denselven naer te kommen gedyncke.

Op het anhouden der Consistorialen des middelquartiers Gulich, dat sy om gewichtige oorsaecken met een andren Dienaer mochten versien worden, en weetmen noch ter tijdt geen middel voor te slaen; dan dat sich der Dienaer deses oorts desen wynter over noch sal met sijnen dienst dese gemeente voorstaen, totdat sy in toecommender tijdt met eenen anderen versorgt worden. Doch alsoo dat sy haeren Dienaer met gebuerlicker nootdruft ende onderhout alsoo versien, dat hy met sijn huysgezin leven konne ende deshalven geen oorsaeck en hebbe sijn dienst te verlaten.

Op het anhouden der gemeente van Duren van wegen der verwisselynghe der Dienaeren is geantwoordt: dat die Consistorialen aldaer hierin op die beste middel sick sullen bedyncken.

Op die begeerte der kercke van Glabbach, dat sy met een jonghe geselle mochte versorgt worden, die hun met dienst mochte voorstaen, is voor raetsaem bekandt, dat Bernardus Tonsor, Caspar Wachendorf ende Petrus Ot-

Digitized by Google

genius die voorgenoomen platsen dit half jaer tot op den toecommende Synodum sullen besoecken, ende dat Joannes Badius door een schrijven an die van Duysburgh sal vernemen, of een, genaempt N. Coppenhenghe, welck sick tot der dienst gepresenteert heeft, hiertoe moghe qualificeert ende beropen worden.

Oock is voor goet angesien, dat in het geuen der getuygenissen den persoonen, die trouwen willen, haer naemen ende toenamen ende oock of alles met die proclamation ende voorgaende gebet richtich toeganghen zij sullen vutgedruckt ende angewesen werden.

Daer beneven is voor goet angesien dat Casparus Wachendorf den pastor van Swanenbergh ende den van Wichraetbergh, ende Petrus Otgenius den pastor van Wyvelchouen sullen vermaenen den Synodo deses oorts sich te onderwerpen ende te volghen.

Van weghen dese bedroefde tijden is besloten datmen eenen algemeynen vast- ende beetdach sal houden den 1en Novembris toekommende.

Die toecommende predigh sal van Wilhelmo Nikelio, ofte in sijn afwesen van Joanne Boomgaert gedaen worden.

Den toekommenden Synodum sullen die van Aken vutschrijven.

Joannes Christianus, Praeses.
Joannes Badius, Assessor.

XXXVI.

Acta des gehouden Synodi tot Aken, anno 1589, *den* 15en *Martij.*

Naer aenroepynghe des namens Gods sijn verkoren worden tot een praeses Joannes Oostenraedt, in assessorem Hermannus Faukelius, in scribam Joannes Tonsor.

Digitized by Google

Daernaer sijn die Credentsbrieuen vanden tegenwoordighen Dienaeren overgegeven ende oock die naemen der Dienaeren opgelesen ende Joannes Plange is absent beuonden.

Die oordentlicke predigh is gedaen van Wilhelmo Nikelio, ende is vanden tegenwoordighen Broederen vlijtich examineerdt, ende wat daerin te verbeteren was is hem angeseydt worden door den praesident.

Die tegenwoordighe Dienaers sijn van praeside met ernst afgevraegt, hoe het in een yders quartier stondt, angaende die predigh godlickes Woorts, tgebruyck der Sacramenten, die christlicke straffe, bedienynghe der armen ende andre kerckelicke saecken. Ende is alles, God sij gelooft, richtich beuonden naer die gelegenheydt eenes yders quartiers.

Op het angeuen der gemeente van Dusseldorp, Ratynghe ende Metman, hoe het met een te doen sij die, vermaend sijnde van somighe feylen, belooft boete ende gehoorsaemheydt ende doch sulcke beloften weynich ofte niet naer en kompt. Is besloten datmen sick houden sal gelijck hiervan anno 73 den 4 Julij, articulo 8, besloten is worden.

Op het angeven der selve gemeente of het den christen vrij staet op den Sondagh haer kraemen ende wynkels open te doen om te vercoopen, is geantwoord dattet hiermed blijuen sal gelijck anno 1585 den 24 Aprilis, articulo 5, besloten is worden.

Belangende die derde vraeghe der seluiger gemeynte angaende den pastor van Metman, die soomen segt soude niet gansch onreyn zijn in de leere, of het een christen vry staet desseluighen predigen aen te hooren ende te frequenteren, is geantwoordt datmen sick daerin houden sal gelijck anno 87 den 30en Septembris, artic. 12, besloten is.

Angaende dat voorgeuen der kercke tot Duren angaende die verwisselynghe der Dienaeren, insonderheydt soo vele

Digitized by Google

die stadt Duren angaet, is voor raetsaem bekandt dat Joannes Tonsor die van Duren ende Casparus Wachendorff etlicke orteren des middelquartiers Gulich in Tonsoris plats versorghen zal.

Die naestcommende Synode sal die predicaty geschieden door Joannes Boomgaerdt, ende in sijn afwesen door Joannes Plettenbergh.

Van wegen den aenstaenden noot ende bedroefde tijden is besloten, datmen in alle kercken, onder desen Synode gelegen, een algemeyne vast- ende beeddach houden sal den 23en Aprilis naerstkommende.

Den toecommenden Synodum sullen die van Aken vutschrijuen.

Joannes Oostenraedt, Praeses.
Hermannus Faukelius, Assessor.

XXXVII.

Acta des gehouden Synodi tot Aken, 9° Augusti anno 1589.

Met aenroepynghe des namens Gods sijn verkoren geweest tot een praesident Godefridus Fel, tot een assessorem Wilhelmus Nykelius, tot een schrijuer Casparus Wachendorf.

Daernaer sijn die Credentsbrieuen van de tegenwoordige broederen overgegeven ende door den praeses ouerlesen: oock sijn die namen der Dienaeren opgelesen worden.

Die oordentlicke predig is van Joanne Boomgardt gedaen ende vande broederen examineerdt, ende wat daerin tot verbeterynghe noodig was is hem door den praeses angeseydt worden.

Daernaer sijn de tegenwoordige Dienaers afgevraegt, hoe het met die predigh godlickes Woordts, bedienynghe

Digitized by Google

der Sacramenten, Leere des Catechismi, oeffenynghe der christlicke disciplyne, bedienynge der armen in een yders quartier stondt, is alles naer gelegenheydt deser bedroefde tijdt richtich ende matelick beuonden.

Op het angeven der kercken van Sittart, Hensbergh ende haeres Dienaers Bernardi Tonsoris, dewijle der Dienaer sick onbequaem vyndt, dat quartier langer te bedienen, eensdeels omdat hy vast zeere bekandt is, anderdeels om kranckheydt des lichaems, welcke hem dwyngt op een ander oort te vertrecken, is geantwoordt, dat Bernardus alleen dese wynter ouer noch by sijn gemeente blijuen sal, doch dat Bernardus met tsamen sijn gemeente haer beste sullen doen om te vernemen tsij an den kerckenraedt van Heydelbergh, of an andre plaetsen, om eenen anderen Dienaer te bekommen.

Belangende die vraeghe deren van Hensbergh angaende die onkosten, die an het suppliceren op den lastverschenen landtdagh angewent: of die alsoo wel die onder dat ampt gelegen zijn, hoewel sy van eenen anderen Dienaer bedient worden, sullen gehouden zijn die selvige onkosten te helpen draegen als die van Hensbergh, is geantwoordt, dewijle daerin niet oordentlick van die van Hensbergh geprocedeert is, soo sullen sy eerst daerom an die andre anhouden, ende daernaer op haer tsamenkomste daervan handelen, ende dan besien. of het oock noodich is hier op Synodo sulcks te brengen.

Item op het voortbrengen der kercke van Dusseldorp, dewijle haeren Dienaer Johannes Plettenbergh by etlicke des Vursten raedsheeren ende anderen bekandt is, hoe sy mochten met eenen andren Dienaer versorgt werden, is geantwoordt, dat sy oock eenen tijdlanck gedult hebben met haeren Dienaer ende middelertijdt met andre kercken, daer gelijcke mangel geuonden werdt, sich bearbeyden om andere Dienaers te krijgen.

Digitized by Google

Op het anhouden der gemeente van Glabbach, Nieuwenhoven etc. hoe sy met eenen eygenen Dienaer mochten versien worden; ofte soo sulcks niet en konde geschieden dat sy doch ten minsten met dienst mochten versorgt worden, is voor afscheydt gegeven, dat die kercken voorseydt tot op desen naesten Synodum sullen besocht worden viermael, naemelick door die Cuelsche Dienaers door Casparus Wachendorf, Petrum Otgenium ende Joannem Plettenbergh, doch oock met desen anhangh, dat die opsienders sulcker kercken oock sullen alle vlijt anwenden om ergens eenen eigenen Dienaer te bekommen.

Belangende die vrage deren van Elverfeldt, hoemen hem houden sal met het doopen deren kyndren die in ouerspil ofte onechlick geboren werden, is geantwoordt dat men sich daermed houden sal gelijck in actis Dordracenis, anno 1578, artic. 26, in particularibus quaest. besloten is, aldus luydende: An quorumvis infantes, scortatorum, excommunicatorum, Papistarum et aliorum similium sint promiscue baptisandi. R. Quia baptismus infantibus qui in foedere sunt debetur; manifestum autem infantes de quibus agitur extra foedus non esse, a baptismo non esse arcendos; ita tamen ut Baptismus legitime eis conferatur, ac ab eis offerantur qui postulatis baptismi formula Catechismi comprehensis respondeant ac assentiantur. — Ende gelijck oock daervan in die palsgravische kerkenoordenynghe te doen veroordeelt is. [1])

Op die vrage der selvighe gemeente of eener die sijn huysvrouwe afgestorven is geoorlooft zijn sijner afgestorvener vrouwe nichte, die gebroeders of gesusters kyndren zijn, tot een huysvrouwe te nemen. Is geantwoordt dewijle

---

1) Op den kant staat: „Siet oock die acten des National Synodi tot Embden, anno 1571, in die bysondere ofte particuliere vraegstucken an die 9e vraege."

Digitized by Google

sulcks tegen die politische ordinancy der magistraet is, oock strijdt tegen die gemeene eerbaerheydt, ende daerdoor het Euangelium by der wereld mochte gelastert werden achten wy dat sulcks inde Euangelischen kercken niet en sal vrijgelaeten werden. [1])

Van wegen der tegenwoordighe bedroefde tijdt is besloten datmen in alle dese kercken een algemeene vastende beetdagh houden sal den eersten Nouembris naestkommende.

Die toecommende predigh sal van Joannes Pettenbergh ofte in sijn afwesen van Godefridus Fel gehouden werden.

Den toecommenden Synodum sullen die van Aken vutschrijven.

Godefridus Fel, Praeses.
Wilhelmus Nikelius, Assessor.

---

1) Op den kant staat: „Siet hiervan die acten des National. Synodi, gehouden tot Middelburg, anno 1581, in die particuliere vraegen an dit teeken ⊨."

Digitized by Google

REGISTER.

A.

Adam, (N.) predikant, 66.
Adolf, Graaf tot Moers, 99.
Aken, passim.
Alberti, (Johannes) pastor, 58, 60.
Alençon (Hertog van) 105.
Alstaden, (Johannes) predikant, 111.
Ambrosius, Waalsch predikant, 139.
Antwerpen, 94, 98, 105, 106.
Arianismus, 121.
Augsburg, (Confessie van) 6.

B.

Bacchum, 50.
Badius, (Johannes) predikant, 74, 80, vvg., 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 107, 110, 125, 132, 139, 142, 143, 145.
Bannaert, (Pieter van) 52.
Beckman, (Henricus) predikant, 107, 110.
Bentheim, (Graaf van) 128.
Berg, 52, 114.
Bergehemensis, (Christianus) predikant, 110.
Betbur, 1, 2, 16, 28, 31, 32, 45, 49, 56, 58, 63, 66, 70, 73, 76, 82, 94, 95, 96, 110, 112.
Betbur, (pastor van) 66.
Betbur-Dijk, 41, 47, 110, 117.
Betbur-Riverscheidt, 35, 41, 47, 48, 49, 58, 60, 79, 80, 81.
Blankenberg (*Ambt*) 66, 79.
Blecker, (Adriaan de) predikant, 75.
Bocholt, (Henricus) 69, 72, 74.
Boerman, (Herman) 14, 15.
Bonn, 105, 114.
Boomgaert, (Johannes) predikant, 145, 147.
Bortzut, (bij *Aken*) 20.
Braband, (Hertogen van) 106.
Bracht, 105.
Buckelraedt, (Tilemannus) predikant, 41, 83, 95, 96, 110.
Bullingerus, 68.
Buradinus, (Tilemannus) predikant, 98.

C.

Calipetus, 63.
Calixtus, 68, 69.
Canart, 16. Zie Stein (Johannes).
Cang, (Gregory de le) Waalsch predikant, 71.
Christianus, (Johannes) 11, 12, 14 vvg., 23 vvg., 27, 32, 34, 37, 41, 42, 45, 47, 53, 57, 60, 64, 66, 70, 77, 79 vvg., 93, 95, 97, 100 vvg.. 106. 107, 111, 115, 118, 123, 129, 134, 138, 139, 142, 143, 145, 147. Zie Oistenraedt.

Digitized by Google

Classis te Aken, 47, 79, 110, 115, 118, 123, 129, 134, 138, 143.
Classis te Betbur, 11, 24, 32, 57, 64, 82, 95, 97, 100, 103, 107.
Classis te Betbur-Dijk, 34.
Classis te Betbur-Riverscheidt, 70, 73, 77.
Classis te Bierkensdorp, 8, 27.
Classis te Bortzut bij Aken, 22.
Classis te Vanderaad, 16.
Coninxhove, (Godefroy) predikant, 49.
Copenhenge, (N.) 145.
Crants, (Johan) predikant, 124.
Culenborg, (Gerard van) 1, 2, 20.

D.

Dathenus, (Petrus) 38, 45.
Dillenburg, 7.
Doornik, (Hersen tot) 69.
Dordrecht, (Synode te) 78, 104.
Dueren, 8, 20, 33, 40, 41, 107, 120, 127, 129, 132, 133, 136, 141, 144, 146.
Duitschland, 2.
Dusseldorp, 38, 39, 41, 47, 49, 61, 65, 72, 74, 77, 83, 93, 94, 95, 107, 113, 116, 127, 129, 130, 135, 146, 147, 148.
Duysburg, 145.

E.

Egidius, 20. Zie Vosz.
Elberfeld, 149.
Emden, 1, 2, 11, 12, 66, 100, 133, 149.
Emporius, (Johannes) predikant, 48, 60, 65, 66, 70.
Engeland, 2.
Essen, 30.
Euchen, 12, 13.
Euchen, (Henricus) 100.

F.

Faukelius, (Hermannus) predikant, 125, 137, 138, 139, 145, 147.
Fell, (Godefridus) predikant, 134, 138, 142, 147, 150.
Fetserus, (Christophorus) predikant, 83, 95, 105, 110, 114.
Frankendaal, 1, 3, 24, 34.
Frankrijk, 7.
Fraxinus, (Libertus) predikant, 57, 63, 71, 72, 74, 78.
Frechen, 50.

G.

Gelder, (Gouverneur des lands van) 130.
Gelekirchen, 137.
Gelveraard, (Otto) predikant, 33, 57, 60, 61, 64, 65, 81, 93, 96, 100, 115, 118.
Genève, 66.
Genius, (Arnoldus) predikant, 47, 59.
Gilbertus, (Matthias) predikant, 111, 123.
Gladbach, 20, 23, 25, 32, 34, 39, 41, 47, 100, 109, 130, 138, 141, 144, 149.
Gordenus, (Gregorius) Waalsch predikant, 71.
Gorkum, 62.
Grave, 18.
Gülick, (het Hertogdom) 19, 21, 23, 26, 28, 33, 34, 38, 40, 48, 52, 54, 57, 58, 70, 75, 80, 83, 95, 98, 104, 106, 108, 114, 115, 122, 125, 130, 137, 138, 143, 144, 147.
Gulich en Berg, (het Vorstendom) 44.
Gülick, (Hertog van) 58, 102.
Guychem, 140, 141.

H.

Hambach, 133.
Hansz, (Wilhelmus) predikant, 74, 77, 78.
Hasselt, 18, 49, 75, 94, 97, 98, 122.
Hazart, (Petrus) 15.
Heidelberg, 3, 18, 34, 38, 102, 123, 148.
Heinsberg, 8, 29, 50, 63, 73, 101, 119, 122, 135, 137, 140, 142, 143, 148.
Hensbach, 40.
Hersen, 69, 70.
Herveld, (Hendricus) predikant, 22, 24, 25, 26, 27, 33, 38, 41, 47, 57, 60, 66, 70, 73, 77, 114, 132.
Hessen, 7.
Heyden, (Caspar van der) 23, 24.

Digitized by Google

Heyst, (Everaart van) 1.
Hommeden, (Johannes) predikant, 96.
Hoppius, (Henricus) predikant, 82.
Houten, (Wilhelmus) 27.
Hukelem, (Johannes) predikant, 11, 15, 33, 37, 41, 42, 44, 60, 62, 63, 70, 73, 77, 79.

J.

Jegelin, 27.
Juchemensis, (Johannes) predikant, 71, 127, 130, 138.

K.

Kallekerke, 23.
Kempen, 54, 103, 105, 109.
Kerkordening, (Londensche) 112.
Kerkzegel, (groot en klein) 15.
Keulen, passim.
Kirchherten, 108, 114, 124, 136.
Kleef, 52.
Kooken, 40.
Koninxhoven, (Godefridus) predikant, 78.

L.

Lafeldt, (Wilhelmus) 128.
Larduinus, (Gerardus) 26.
Larheinius, (Gerardus) 41. (Larduinus?)
Lasco, (Johannes à) 112.
Leiden, (Universiteit van) 137.
Leiëndecker, (Wilhelmus) predikant, 18.
Leonardus, 51.
Levinus; 71, 72. Zie Massys.
Lhoen, (Matthijs van) 23.
Liorones, (Johannes) predikant, 72.
Livinus, (Johannes) predikant, 107, 112.
Lohn, (Sibertus) predikant, 1, 22.
Luik, 105,
Luik, (bisschop van) 106.
Lupoldus, (Lambertus) 141.
Lutzink, 104.

M.

Maaseyk, 83, 93, 105, 122, 140.
Maastricht, 9, 12, 18, 31, 42, 43, 44, 58, 59, 62, 75.
Macas, (Godefridus) predikant, 95, 103, 107, 108, 111, 118, 123.
Marnix, (Philips van) 2, 7.
Massen, (Wilhelmus) 93.
Massys, (Levinus) predikant, 63, 75.
Meel. Zie Mylle.
Mensingius, (Johannes) predikant, 122, 134.
Merkelbach, (Thomas) 34, 53, 64, 70, 71, 74, 79, 81, 93.
Metman, 107, 113, 116, 120, 127, 129, 130, 141, 146.
Meyer, (Karel de) 34.
Middelburg, in Zeeland, 99, 102, 133, 150.
Milendunck, (Johannes) 82.
Mostaert, (Walravus) predikant, 96.
Mukenhuizen, 40.
Munster, in Westfalen, 132, 137.
Mylle, 40, 42, 82, 107.

N.

Nederland, 2, 69.
Nehemannus, (Georgius) predikant, 22, 32, 33, 37, 41, 42, 53, 57, 64, 73, 76, 81, 82, 96, 97.
Nerensis, (Servatius) predikant, 58, 59.
Nidern, (Petrus) predikant, 107.
Nievelt, (de Heer van) 1, 2.
Nieuwenhoven, 113, 134, 149.
Nikelius, (Wilhelmus) predikant, 137, 145, 146, 147, 150.
Nuys, 12, 23, 24, 25, 32, 38, 39, 41, 47, 49, 61, 65, 72, 74, 77, 82, 83, 95, 107, 116, 120.

O.

Oderkerken, 105, 111, 113.
Oderkerken, (Mevrouwe tot) 64.
Oistenraad, zie Christianus, (Johannes)
Olhemius, (Paulus) predikant, 107, 108, 110, 111, 114, 118.
Oliverius, 63.
Olivianus, (Casparus) predikant, 23, 58.

Digitized by Google

Oriander, (Guinandus) predikant, 76, 107, 110, 111.
Ottgenius, (Petrus) predikant, 118, 119, 124, 127, 129, 134, 141, 144, 145, 149.
Overwinter, 26, 30, 35, 44, 50, 59, 60, 61, 104.
Ozenraed, 108, 117.

P.

Paulus, (Franciscus) 73, 75.
Pedius, (Petrus) predikant, 23, 25, 48, 60, 72, 74, 95, 96, 129, 134.
Pfetzerus, (Christophorus) zie Fetserus.
Pil, (Ahasuerus) 11, 22, 33, 42, 44, 48, 51, 53, 57, 63, 64, 69, 70, 74.
Plangh, (Johannes) predikant, 64, 83, 93, 96, 109, 110, 130, 134, 141, 143, 146.
Plettenberg, (Johannes) predikant, 147, 148, 149, 150.
Probst, (Bartholomeüs) 37.
Prcs, (Willem) predikant, 94, 98.

Q.

Quirinus, (Johannes) 63, 79.

R.

Rademaker, (Matthijs) 27.
Rangeraed, 137.
Ratyngen, 113, 116, 120, 127, 129, 130, 146.
Reglement voor de Classikale Vergaderingen, 83.
Reidt, 23, 24, 25.
Roedynghe, 124.
Roer, (Dienaer op de) 108.
Ruese, (Hans de) 62.

S.

Saksen, 7.
Sohade, 38, 39.
Scheff, (Johan) predikant, 61.
Schel, (de pastoor te) 141.
Schip, (Johannes) predikant, 73.
Selma, (Otto) 26.
Seydelius, (Sebastianus) predikant 134.
Sighen, 1.
Sittard, 40, 83, 106, 122, 130, 133, 137, 143, 148.
Specht, (Albert van) 62.
Stadburgh, 96.
Stein, 48.
Stein, (Johannes) 11, 16, 22, 27, 33, 37, 48, 72, 81.
Steinten, (Johan) predikant, 63.
Stop, (Johannes) predikant, 65.
Stroimenger, (Merten) 93.
Sundel, (Sebastianus) predikant, 128.
Susteren, 48, 53, 106, 112, 130.
Swanenberg, 145.
Syburg, 25, 29, 33, 35, 37, 39, 40, 54.
Synode te Aken, 145, 147.
Synode te Betbur, 1, 92, 107.
Synode te Betbur-Dijk, 105.
Synode te Betbur-Riverscheidt, 37, 42, 53.
Synode te la Rochelle, 7.

T.

Teta, (Koenraad) predikant, 25, 32, 33, 39, 78.
Tonsor, (Bernardus) predikant, 103, 122, 124, 134, 141, 144, 148.
Tonsor, (Johannes) predikant, 103, 119, 123, 129, 138, 141, 143, 145, 147.
Tonsor, (Otto) predikant, 80, 83, 93, 103, 104, 108.
Tossanus, (D.) 113.
Tricht, 59.
St. Truwen, 31.

U.

Ubiquitisten, 113.
Uppen, 53.
Uppen, (Anna van) 52.

V.

Venlo, 23, 105, 115.
Vierschen, 130.
Voss, (Egidius) 27. Zie Egidius.

Digitized by Google

W.

Waehendorff, (Casparus) 110, 123, 128, 130, 139, 141.
Walrave, (Cornelis) predikant, 22, 32, 34, 35, 41, 63, 73, 77, 78.
Warden, 26, 28.
Wassenberg, 137, 140.
Wehe, 126.
Wels, (Petrus) predikant, 64, 72, 73, 80, 81, 82, 83, 95.
Wels, (Petrus Luchs van) predikant, 115.
Weyden, (de) 52, 61.
Weysman, (Johannes) predikant, 74.
Wezel, 132.
Wichraetberg, 145.
Wiell, (Ambrosius) 75.
Wierdt, (Carolus) 16, 17.
Wimberge, (Johannes) 41.
Wimers, (Maerten) 93.
Wirtz, (Godefridus) 107, 115, 123, 128.
Wittenberg, 7.
Wivelooven, 128, 138, 141, 145.
Wyninck, (Pieter) meester, 107.

Z.

Zweibrücken, (Hertog van) 38, 58.

Digitized by Google

ERRATUM.

Bladz. 95 (Noot) *staat:* Gelüniceerde Nederlanders.
lees: Gelüniceerde Nederlanden.

Digitized by Google

ACTA VAN DE NEDERLANDSCHE SYNODEN

der zestiende eeuw.

Digitized by Google

Digitized by Google

WERKEN

DER

MARNIX-VEREENIGING.

Serie II. — Deel III.

ACTA

VAN DE

NEDERLANDSCHE SYNODEN
der zestiende eeuw,

VERZAMELD EN UITGEGEVEN

DOOR

F. L. RUTGERS.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
(Over de Domkerk)
1889.

Digitized by Google

Digitized by Google

WERKEN

DER

MARNIX-VEREENIGING.

Serie II. — Deel III.

ACTA

VAN DE

NEDERLANDSCHE SYNODEN

der zestiende eeuw,

VERZAMELD EN UITGEGEVEN

DOOR

F. L. RUTGERS.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
(Over de Domkerk)
1889.

Digitized by Google

Digitized by Google

VOORBERICHT.

Bij de uitgave van het 5e Deel in de derde Serie der door de Marnix-Vereeniging uitgegeven werken (1885) *werd namens haar Bestuur aan de leden kennis gegeven, dat met nog één deel de reeks dier werken stond te worden besloten. Dit laatste boekdeel verschijnt hiermede in het licht. Het beantwoordt niet in allen deele aan de gedane belofte, welke inhield dat van de hand des ondergeteekenden eene nieuwe bewerking zou verschijnen van Hooft's* Oude Kerkordeningen, *doch de Vereeniging behoeft zich daarover niet te schamen of het te betreuren. Het hier geleverde is zeker meer in overeenstemming met den aanleg en den inhoud der vroeger in onze Werken uitgegeven archiefstukken.*

De mededeeling, zoo even bedoeld, was oorzaak dat het Bestuur kennis kreeg van een bij Dr. F. L. Rutgers bestaanden wensch om de Acta der Nederlandsche Gere-

Digitized by Google

formeerde Synoden van de 16e eeuw *in hunnen oudsten tekst en met al de daartoe behoorende bescheiden uit te geven, en welhaast vernamen wij dat deze voor zoodanigen arbeid zoo bij uitnemendheid bevoegde geleerde aan de vervulling van zijnen en onzen wensch reeds zijne werkzame hand had gelegd. Natuurlijkerwijs werd op zijne medewerking tot het voltooien van de door ons aanvaarde taak hooge prijs gesteld, en wij mochten van hem verkrijgen dat hij de bezorging van het beloofde laatste deel onzer Werken op zich nam.*

Men ontvangt hier in sommige opzichten minder dan hetgeen Hooijer's werk bevat, doch ook in de nieuwe bewerking van dat boek zou niet alles zijn behouden, omdat de daarin voorkomende Verordeningen, waarmede de Kerk in de 16e eeuw van staatswege werd bezwaard, slechts van zeer betrekkelijke waarde zijn voor de ontwikkeling van het Nederlandsch Gereformeerde Kerkrecht, en de oude Provinciale Kerkordeningen die er in opgenomen zijn afzonderlijk behooren verzameld en beschouwd te worden. Het hier geleverde vormt een zelfstandig geheel, en de Heer Rutgers heeft dit geheel op zóó volledige wijze kunnen geven, dat slechts ijdele laatdunkendheid had kunnen doen aarzelen om hem en zijnen arbeid niet de plaats voor het overgebleven werk te laten innemen, die de ondergeteekende zoo goed als hem mogelijk was, maar niet zoo goed als Dr. Rutgers dit vermocht, zou hebben vervuld.

Deze verzameling van allerbelangrijkste archiefstukken, voor de kennis van de oudste Geschiedenis der Neder-

Digitized by Google

landsche Hervormde Kerk onschatbaar en onontbeerlijk, is een werk, dat van stalen vlijt, uitgebreide belezenheid en groote, hier vooral onmisbare nauwkeurigheid getuigt. Daarbij zal de deskundige gebruiker aanstonds bemerken hoeveel nieuws of liever hoeveel ouds, dat verloren geacht werd, hier voorkomt. Om slechts iets te noemen: de autentieke Latijnsche Tekst van de Artikelen der samenkomst te Wezel; een afdruk van het autographon der Dordrechtsche Synode van 1574 komen hier aan het licht. Den rijken schat van stukken, op de kerkelijke zaken van dien tijd betrekking hebbende, wijst de algemeene Inhoud in een gemakkelijk overzicht aan. Daarenboven wordt door de bekwame hand van den bewerker in een tal van bijzonderheden licht verschaft, waarbij sommige wèl bekende raadselen in de geschreven namen onder of bij de Acta oplossing vinden.

Doch waartoe te prijzen wat zich zelf prijst? Slechts moge het Bestuur der Marnix-Vereeniging uitdrukking geven aan de voldoening, waarmede dit laatste deel van hare Werken werd ter perse gelegd.

Bij het sluiten van deze verzameling mogen wij niet geacht worden te meenen dat er geen stof tot voortzetting van den arbeid aanwezig is. Integendeel wenschen wij vurig dat aan eene uitgave van de oude provinciale synodale Acta en van eene uitlegging van het belangrijkste uit classicale of gemeentelijke archieven spoedig de hand moge worden geslagen. Maar ook dán zal het in onze Werken tot hiertoe verzamelde een geheel blijven vormen,

Digitized by Google

daar het het belangrijkste omvat, dat op de wording en de oudste Geschiedenis der Nederlandsche Gereformeerde Kerk als één geheel betrekking heeft.

Had het Bestuur gedurende het twintigtal jaren van zijne werkzaamheid meermalen aanleiding om dankbaar de hulp te vermelden, die het van bewaarders van archieven ondervond, ook thans mag het niet nalaten dank te betuigen aan de Synodale Commissie van de Nederlandsche Hervormde Kerk, aan het Provinciaal Kerkbestuur van Gelderland, aan den Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde gemeente te Delft en aan Dr. W. H. du Rieu, Bibliothecaris van de Bibliothèque Wallonne te Leiden, voor het gebruik van stukken, die voor deze verzameling van synodale Acten noodig waren. De bereidvaardigheid, waarmede Mevrouw de Weduwe Royaards—Swellengrebel te Utrecht en hare stiefzonen ons een Handschrift, in de nalatenschap van Prof. H. J. Royaards bewaard, ten gebruike gaven wordt hoogelijk door ons gewaardeerd. Van bijzonderen aard waren de diensten, door den Bibliothecaris der Universiteit van Amsterdam, Dr. H. C. Rogge, aan den bewerker van dit boekdeel, en daardoor aan de Vereeniging en aan de historische wetenschap bewezen. Hij heeft maanden lang soms dag aan dag hulp verleend, op allerlei wijs, tot een gemakkelijk en vruchtbaar gebruik van de aan het lokaal der Bibliotheek ter onzer beschikking gestelde boeken en stukken, en daardoor getoond hoeveel ijver hem nog steeds bezielt voor het deel der Kerkgeschiedenis, waarvoor zijne eerste liefde ontgloeid was.

Digitized by Google

Bij het nederleggen van de pen, die soms rusteloos en lang aan de taak der Vereeniging arbeidde, gedenkt de steller van dit bericht met weemoed aan de ontslapenen, die mede-bestuurden of mede-werkten, maar bovenal met dankgevoel jegens den God, uit wien en door wien alle kracht is, aan den steun, hem ook in dezen arbeid verleend!

Amsterdam, 19 Juni 1889.

J. J. VAN TOORENENBERGEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

INHOUD.

De Wezelsche artikelen van 3 Nov. 1568.

Inleiding, 1; artikelen, 9; onderteekening, 36.

De acta der Emdensche Synode van 4—13 Oct. 1571.

Inleiding, 42; acta, 55; particuliere vragen, 88; regeling van de Classikale en Synodale vergaderingen, 105; lijst van onderteekenaars, 118.

De acta der Prov. Dordtsche Synode van 15—28 Juni 1574.

Inleiding, 120; lijst der leden, 131; acta, 133; onderteekening, 175.

Bijlage A. Brieven in zake de afvaardiging van gedeputeerden: 1. Uit de Classe van Delft: van de Classe, 176; van de Kerkeraden van Naaldwijk, 177; 's Gravenhage, 179; Delft, 179; Schiedam, 181; — 2. Uit de Classe van Dordrecht: van de Kerkeraden van Gouda, 182; Leerdam, 183; Gorinchem, 184; van den Magistraat van Gorinchem, 185; van den Kerkeraad van Gorinchem, 186; — 3. Uit de Classe van Voorne c. a.: van de Classe, 186; — 4. Uit de Classe van Zierikzee: van de Classe, 188; — 5. Uit de Classe van Walcheren: van de Kerkeraden van Veere, 189; Middelburg, 190; Middelburg, 191; van den Magistraat en den Kerkeraad van Vlissingen, 192; — 6. Uit Noord-Holland: van de Kerken, 193.

Bijlage B. Instructiën voor de ter Synode gedeputeerden: 1. Uit de Classe van Voorne c. a.: van de Classe, 195; van den Briel, 204; — 2. Uit de Classe van Zierikzee: van de Classe, 209; — 3. Uit de Classe van Walcheren: van de Classe, 211.

Bijlage C. Varia: 1. Brief van Godfried van Wingen aan de Synode, 214; — 2. Brief van den Kerkeraad van Gouda aan de Synode, 216.

Bladwijzer voor de artikelen der Kerkenordening en der particuliere vragen, 218.

Digitized by Google

De acta der Nat. Dordtsche Synode van 3—18 Juni 1578.

Inleiding, 221; acta, 234; onderteekening, 261; particuliere vragen, 263; samenstelling van de Classen en particuliere Synoden, 278.

Bijlage A. Aktestukken in zake de samenroeping der Synode: 1. Acta der voorbereidende vergadering, 282; — 2. Consent van de Staten van Holland, 285; — 3. Brief van Prins Willem I aan de Staten enz. van Zeeland, 286.

Bijlage B. Brieven enz. in zake de afvaardiging van gedeputeerden: 1. Van de Classe van Alkmaar, 287; — 2. Van de Classe van Hoorn, 290; — 3. Van de Classe van Enkhuizen, 292; — 4. Van de Classe van Edam, 295; — 5. Van den Kerkeraad van Haarlem, 294; — 6. Met betrekking tot de Classe van Leyden, 296; — 7. Van de Classe van Delft en Rotterdam, 296; — 8. Van de Classe van 's Gravenhage, 298; — 9. Van de Classe van Dordrecht, 299; — 10. Van de Classe van Bommel, 299; — 11. Van de Classe van Walcheren, 300; — 12. Van de Classe van Braband, 301; — 13. Van de Classe van Oost- en West-Vlaanderen, 302; — 14. Met betrekking tot de Waalsche Kerken, 303; — 15. Van drie Kerken in Engeland, 304; — 16. Van de Overlandsche Classe, 306; — 17. Van de Classe van Kleef, 308; — 18. Protest van de Classe van Keulen, 310.

Bijlage C. Lijst der leden, 313.

Bijlage D. Instructiën voor de ter Synode gedeputeerden: 1. Van de Waalsche Kerken, 317; — 2. Van de Nederduitsche Kerken in Engeland, 318.

Bijlage E. Brieven over noodige hulp voor den dienst des Woords: 1. Van den Kerkeraad van Brugge aan de Synode, 318; — 2. Van den Kerkeraad van Antwerpen aan de Synode, 318; — 3. Van de Edelen en Notabelen van Gent aan de Synode, 318; — 4. Van den Kerkeraad van Gent aan de Synode, 320; — 5. Van de Edelen en Notabelen van Gent aan de Synode, 320; — 6. Van den Kerkeraad van Amsterdam aan dien van Delft, 322; — 7. Van den Magistraat van Amsterdam aan de Synode, 323; — 8. Van den Kerkeraad van Amsterdam aan de Synode, 324; — 9. Van den Magistraat van Gouda aan de Gecommitteerden van de Staten van Holland, 325; — 10. Van de Staten van Holland aan de Synode, 327; — 11. Van den Kerkeraad van Leyden aan de Synode, 328; — 12. Van den Magistraat van Leyden aan de Synode, 329; — 13. Van den Kerkeraad van Schiedam aan de Synode, 330; — 14. Van den Kerkeraad van Keulen aan de Synode, 332; — 15. Van den Kerkeraad van Brussel aan de Synode, 334.

Bijlage F. Varia: 1. Brief van den Kerkeraad van Schoonhoven

Digitized by Google

aan de Synode, 336; — 2. Brief van den Magistraat van Haarlem aan de Synode, 337.

De acta der Nat. Middelburgsche Synode van 30 Mei—21 Juni 1581.

Inleiding, 339; — I. Lijst der leden, 356; — II. Korte acta, 362; — III. Samenstelling van de Classen en particuliere Synoden, 374; — IV en V. Kerkenordening. Hollandsch en Latijn, 376; — VI. Synodale besluiten, uit de Kerkenordening van 1578 naar de particuliere vragen overgebracht, 402; — VII. Verzamelstaat van ingekomen punten, 413; — VIII. Particuliere vragen beantwoord, 431; — IX. Particuliere vragen, door prof. L. Danaeus beantwoord, 455; — X. Varia: 1. Geloofsbrief en instructie voor de gecommitteerden in zake de reformatie der scholen, 464; — 2. Brieven in zake de quaestie tusschen Rotterdam en Duinkerken over Ds. P. de Bert: van den Kerkeraad van Rotterdam aan Ds. de Bert, 467; van den Magistraat van Rotterdam aan de Synode, 469; van de Synode aan den Magistraat van Rotterdam, 470; — 3. Brief van den Kerkeraad van Antwerpen aan de Synode, 471; — 4. Brieven over het vertrek van Ds. J. Lamoot van IJsselmonde naar Brugge: van Ds. Lamoot aan de Classe van Delft en Rotterdam, 473; van de Classe van Schieland aan de Synode, 475; — 5. Brief van Adriaan Simonsz aan de Synode, 476; — 6. Brief van Ds. J. Rochus aan Ds. H. de Corput, 479.

De acta der Nat. Haagsche Synode van 20 Juni—1 Aug. 1586.

Inleiding, 481; Kerkenordening, 487; regeling van de kerkvisitatie, 506; particuliere vragen, 508.

Bijlage A. Stukken in zake de samenroeping der Synode: 1. Brief van Leycester aan de provinciale Gouverneurs en Raden, 514; — 2. Brief van Prins Maurits enz. aan de predikanten in Holland, 516; — 3. Brief van Leycester aan de Staten van Holland, 518.

Bijlage B. Geloofsbrieven van de ter Synode gedeputeerden: 1. Van den Kerkeraad van Arnhem, 520; — 2. Van den Kerkeraad van Harderwijk, 521; — 3. Van de partic. Synode van Zuid-Holland, 523; — 4. Van de partic. Synode van Noord-Holland, 525; — 5. Van de prov. Synode van Zeeland, 526; — 6. Van de prov. Synode van Friesland, 527; — 7. Van de prov. Synode van Utrecht, 528; — 8. Van de prov. Synode van Overijssel, 529; — 9. Van den Kerkeraad van Sluis, 530; — 10. Van de Waalsche Kerkeraden van Delft en Middelburg, 531; — 11. Van de Synode aan prof. A. Saravia, 534.

Bijlage C. Lijst der leden, 535.

Bijlage D. Instructiën van de ter Synode gedeputeerden: ver-

Digitized by Google

zamelstaat van ingekomen punten, en instructiën van Zuid-Holland, Noord-Holland en Friesland, 539.

Bijlage E. Varia, bij de Syode ingekomen of van haar uitgegaan: 1. In de zaak van Ds. H. Herberts, 558; — 2. In de zaak van Ds. C. Coolhaes, drie stukken, 559; — 3. In zake het geschil tusschen de Kerk van Leyden en de Prov. Synode van Holland: beslissing van scheidsrechters over de quaestie, wie het geschil zelf zouden te beslechten hebben, 562; brief van den Kerkeraad van Leyden aan de Synode, 566; brief van de Synode aan den Kerkeraad van Leyden, 569; brief van den Kerkeraad van Leyden aan de Synode, 570; aanklacht van Leyden tegen de Prov. Synode, 571; verweerschrift van wege de Prov. Synode, 574; geloofsbrief van den Kerkeraad van Leyden voor twee ter Synode gedeputeerde leden, 586; acte van verzoening tusschen de Kerk van Leyden en de Prov. Synode, 588; — 4. In de zaak van Ds. H. Bulckius: extract uit de Synodale acta, 589; brief van de Synode aan de Classe van Rotterdam, 592; — 5. In zake een particulier geschil te Dordrecht: vijf brieven van en aan de Synode eenerzijds, en den Kerkeraad van Dordrecht en vier gemeenteleden aldaar anderzijds, 593; — 6. In de zaak der beroeping van Ds. P. Taurinus van Schiedam naar Deventer: brief van den Kerkeraad van Schiedam aan de Synode, 594; brief van den Magistraat van Schiedam aan de Synode, 594; brief van de Synode aan den Magistraat van Schiedam, 595; brief van de Synode aan den Kerkeraad van Schiedam, 596; brief van de Synode aan den Kerkeraad van Deventer (eerste gedeelte), 596; — 7. In de zaak van drie predikers te Deventer: brief van de Synode aan den Raad van Deventer, 597; brief van de Synodo aan den Kerkeraad van Deventer (tweede gedeelte), 599; brief van de Synode aan den Magistraat van Deventer, 600; brief van de Synode aan C. Gallus, 600; brief van de Synode aan T. Siligineus, 600; brief van de Synode aan N. Halterus, 602; — 8. Brief van de Synode aan de Staten van Holland, ten behoeve van Vlaardingen, 602; — 9. Geloofsbrief van de Synode voor twee gedeputeerden in de zaak van Vianen, 602; — 10. Twee brieven van den Kerkeraad van Bergen-op-Zoom aan de Synode, 603; — 11. In de zaak der Kerk van Utrecht: brief van de Synode aan den Kerkeraad van Utrecht, 605; brief van de Synode aan den Magistraat van Utrecht, 607; — 12. In zake Bijbelvertaling en Psalmberijming: brief van J. Canin aan de Synode, 608; brief van de Synode aan Marnix, 611; extract uit de Synodale acta, 611; — 13. In zake hulp aan de Kerk van Dantzig: brief van den Kerkeraad van Amsterdam aan de Synode, 612; brief van de Synode aan den Kerkeraad van Amsterdam, 613; — 14. In de zaak van Ds. T. Spranckhusen: brief van Ds.

Digitized by Google

Spranckhusen aan de Synode, 614; brief van de Synode aan Ds. Spranckhusen, 614; — 15. In de zaak van Dathenus: brief van de Synode aan Dathenus, 614; brief van de Synode aan C. Pezelius, 615; request van de Synode aan Leycester, 617; brief van Dathenus aan de Synode, 618; brief van Pezelius aan de Synode, 618.

Bijlage F. Stukken in zake de uitvoering der Synodale besluiten door de Overheid en door de Kerken zelve: 1. Extract uit de Synodale acta, 619; — 2. Brief van de Synode aan alle Classen, 619; — 3. Provisioneele approbatie van de Kerkenordening door Leycester, 622; — 4. Remonstrantie van de Gedeputeerden der Synode aan Leycester, 623; — 5. Provisioneele en gelimiteerde approbatie van de Kerkenordening door de Staten van Holland, 625; — 6 Remonstrantie aan Leycester over een aantal door de Synode beslotene of gewenschte zaken, 627.

Naschrift, 644; — Naamregister, 647; — Register van eenige hoofdzaken, 659.

Digitized by Google

Digitized by Google

De artikelen van de samenkomst te Wezel, 3 November 1568.

In de volgende bladzijden wordt een afdruk gegeven van de punten of artikelen, den kerkedienst betreffende, die in 1568 door een aantal kerkedienaren uit Nederland noodig of nuttig geoordeeld zijn, en die den 3en November van dat jaar te Wezel door betrekkelijk velen zijn geteekend. Aan dit actestuk kan geene enkele bijlage worden toegevoegd; want er schijnt niets meer over te zijn, althans er is nooit iets bekend geworden, van brieven, notulen of andere bescheiden, op de samenkomst van Wezel betrekking hebbende. Daarentegen is de hoofdzaak en de slotsom van het daar verhandelde des te beter bekend; want het officieele stuk, dat te Wezel ter tafel lag, met al de eigenhandige onderteekeningen die er toen of later onder geplaatst zijn, is tot nu toe bewaard gebleven.

Wat er in de 16e eeuw met dit stuk gebeurd is, wordt nergens vermeld. Maar in de eerste helft der 17e eeuw behoorde het, volgens J. Trigland (Kerckel. Geschied., blz. 161b), aan „een voorname Classe van Zuyt-Hollandt". Wel meent A. 's Gravezande (Twee honderd jarige gedachtenis v. h. eerste Synode der Nederl. Kerken, blz. 228), dat het stuk, waarvan Trigland spreekt en waaruit hij althans de onderteekeningen heeft overgenomen, de authentieke acte niet kan geweest zijn; als eenigen grond daarvoor aanvoerende, dat er op die lijst van onderteekeningen tien namen ontbreken. Maar bewijskracht heeft dat argument toch eigenlijk niet; te minder, omdat het niet de laatste tien namen zijn, die bij Trigland zijn weggelaten. En voorts is het uiterst onwaarschijnlijk, dat hij een afschrift zou

Digitized by Google

gezien hebben, waarvan nergens elders eenig spoor is, maar niet het stuk zelf, dat toch inderdaad aanwezig was.

Na dien tijd, denkelijk in den aanvang der 18e eeuw, kwam dit stuk onder de boeken en papieren der Zuid-Hollandsche Synode; waarvoor het bewijs te vinden is o. a. bij H. Q. Janssen, Catal. v. h. Oud Synodaal Archief, blz 2. En van daar is het, denkelijk reeds omstreeks 1816, onder bewaring gekomen van de Alg. Synode der Nederl. Herv. Kerk, in wier bezit het sedert gebleven is. In den Catalogus van het „Oud-Archief der Nederlandsche Hervormde Kerk" staat het thans vermeld onder Nr. I, 3, 1.

Algemeene bekendheid hebben deze artikelen eerst gekregen, toen zij in 1664 door L. van Renesse zijn uitgegeven (Verhandel. v. d. Oudheid, Waardigheid en Nuttigheid van het Regeer-Ouderlingschap, 2e dl., blzz. 99 vgg.; nl. in den eersten druk van dat werk: in den tweeden druk zijn de Wezelsche artikelen weggelaten). Hij gaf echter niet den oorspronkelijken Latijnschen tekst, maar eene door hemzelven gemaakte Hollandsche vertaling. Deze vertaling werd voor de tweede maal uitgegeven in 1733, toen zij door R. Ens werd toegevoegd aan het geschrift van J. Ens, Kort historisch berigt van de publieke schriften (blzz. 253 vgg.). En daarna is zij, wederom geheel onveranderd, overgenomen, sedert 1738 in het Kerkelijk Handboekje (derde en volgende drukken), in 1792 in het Kerkelijk Placaatboek (3e dl., blzz. 379 vgg.), en voorts in een aantal andere boeken en verzamelingen, o. a. ook in C. Hooijer, Oude Kerkordeningen (blzz. 33 vgg.). Officieel of gezaghebbend is die vertaling echter in het minst niet. De Kerken zelve hebben er zich nooit mede ingelaten. Zij is geheel het werk van een particulier persoon; en de opneming in het Kerkelijk Handboekje en in het Kerkelijk Placaatboek is geheel voor rekening van de uitgevers dier verzamelingen. Van dien algemeen gebruikten Hollandschen tekst is dus het crediet gansch en al afhankelijk van de waarde der vertaling zelve.

Te dien aanzien nu moet erkend worden, dat zij wel in onderscheiden opzichten hare verdiensten heeft, maar toch geenszins kan gebruikt worden alsof men den oorspronkelijken tekst er

Digitized by Google

wel bij zou kunnen missen. Bij een zoo gewichtig document komt er juist op de uitdrukking zooveel aan. En dan is het zeer te betreuren, dat de vertaler gedurig met zoo weinig nauwkeurigheid is te werk gegaan, en dat van de latere uitgevers niet één enkele den oorspronkelijken tekst ook eens heeft geraadpleegd, zelfs niet voor die plaatsen die in de Hollandsche vertaling als foutief in het oog springen. Met een enkel voorbeeld kan dit min gunstige oordeel gemakkelijk worden toegelicht.

Zoo b.v. heeft de vertaler de vrijheid genomen, in het opschrift de vijf woorden: „eenige bepaalde punten of artikelen", op zijn eigen gezag te vervangen door de in meer dan één opzicht zeer onjuiste uitdrukking: „Acta ofte Handelingen der Versamelinge der Nederlandsche Kercken, die onder 't Cruys sitten, ende in ende buyten Nederlant allesins verstroyt zijn, gehouden tot Wesel, den 3 Novembris, ende vervolgens, in den Jaere 1568." En desgelijks heeft hij, bij de verdeeling der hoofdstukken in artikelen, welke van hemzelven afkomstig is, zich geenszins gehouden aan de oorspronkelijke verdeeling in alinea's, maar op enkele plaatsen zelfs midden in een volzin een nieuw artikel doen aanvangen.

Meermalen heeft hij bij vergissing het een of ander overgeslagen; ook wel datgene, waarop in den samenhang juist de nadruk viel. Daardoor is o. a. weggebleven in cap. II, art. 23, dat in het stuk des geloofs de kennisse Christi het eenige doel van den prediker zijn moet; in cap. VI, art. 2, dat de tijdelijke vergunning, om kinderen in huis te doopen, alleen voor zieke kinderen gegeven wordt; in cap. VIII, art. 4, dat ook de onderlingen tot den kerkeraad behooren; ja zelfs is in cap. VIII, tusschen art 10 en 11, eene geheele alinea over de tijdelijke afhouding van de kerkelijke gemeenschap uitgevallen.

Wederom op andere plaatsen heeft hij zóó vertaald, dat de Hollandsche woorden óf in 't geheel geen zin hebben, óf wel juist het tegendeel uitdrukken van hetgeen er staan moest. In cap. I, art. 8, wordt, gelijk zeer natuurlijk is en ook in art. 3 reeds gezegd was, de opening van de deur des Evangelies nog in de toekomst gesteld, maar de vertaler maakt er van dat dit reeds geschied was; terwijl ook het onmiddellijk daarop volgende

Digitized by Google

onbegrijpelijk is, doordat bij de woorden „communis consensus" de eerste naamval bij vergissing voor een tweeden naamval is aangezien. Een weinig verder, aan het einde van art. 10, is de vrije beslissing van iedere Kerk ongeveer in haar tegendeel omgezet. In cap. V, art. 14, wordt voor groote steden wenschelijk geacht, dat er tweeërlei kerkelijke administratie zij, zoodat de verzorging der dienaren afgescheiden worde van de zorg voor de andere kerkelijke behoeften; maar in de vertaling luidt dit laatste aldus: „dat oock der Dienaren bekommerlyk beroep zy afgesondert van de sorgvuldigheyt over andere saaken." En in cap. VIII, art. 22, waar de hoop wordt uitgedrukt, dat de genade onzes Heeren Jezus Christus over Nederland zich in tweeërlei opzicht openbaren zal, nl. in de godvruchtige reformatie der Overheid en in den groei of wasdom der Kerk, noemt de vertaler, door misverstand van de woorden „ecclesiae proventus", als de tweede vrucht der genade Gods, en dus als hare eenige vrucht voor de Kerk zelve, „de kerkelijke inkomsten".

Dergelijke fouten zijn er nu zeer zeker niet in ieder artikel; maar ook waar de vertaling betrekkelijk goed is, geeft zij toch den grondtekst geenszins met de noodige nauwkeurigheid. Om het onderscheid te doen zien, volge hier als voorbeeld de allereerste volzin.

In cap. I, artt. 1 vgg., staat inderdaad, naar eene zooveel mogelijk woordelijke vertaling: „Aangezien het, vooreerst, om de Kerken op de rechte wijze te ordenen, inzonderheid noodig zal zijn, dat men boven en vóór alle dingen bezorge, dat vrome, geleerde en in de kennis der Schriften uitmuntende mannen, die het Woord Gods recht weten te snijden, als dienaars en herders over de Kerken gesteld worden, [en] niemand betwijfelt dat de kennis der talen en wetenschappen en de gestadige oefeningen in het uitleggen der Schriften (welke men propositiën of profetiën noemt) daartoe het meeste kunnen baten; en [aangezien] het voorts, wanneer zij [Lat. illis, nl. die Kerken] zullen geordend zijn, tot verkrijging en bewaring van eenparige overeenstemming, zoowel in de leer als in de regeling van ceremoniën en tucht, voor zooveel dit mogelijk is, alleszins dienstig zal zijn, dat er dikwijls samenkomende vergaderingen van gena-

Digitized by Google

buurde Kerken worden ingesteld, opdat iedere voorkomende zaak daarin ter behandeling worde voorgebracht; zoo meenen wij wel, dat vóór alles moet gearbeid worden, opdat, vooreerst, colleges van wetenschappen worden ingesteld, waarin de drie talen onderwezen worden en inzonderheid de zuivere voorstelling en de ijverige beoefening der Godgeleerdheid recht levende zij; en [opdat] tevens de onderscheidene Nederlandsche provinciën in bepaalde en vaste Classen of Parochiën worden afgedeeld, ten einde iedere Kerk kan weten, met wie zij heeft te handelen en te raadplegen over alle meer gewichtige zaken, die hares inziens het algemeen belang betreffen; maar omdat thans over zulke zaken nog niets kan worden vastgesteld, voordat de ondervinding zelve en het bevind van zaken zal geleerd hebben, welke plaatsen voor de onderscheiden zaken het meest geschikt zullen zijn; daarom oordeelen wij" enz.

De vertaler heeft dien uitermate langen zin in een aantal kleinere opgelost; 't geen natuurlijk niet is af te keuren; maar den samenhang der gedachten heeft hij daarbij niet genoeg in het oog gehouden, en voorts ook de uitdrukking telkens veranderd. Want bij hem luidt die volzin aldus: „1. Vermits voornamelyk van node is tot welstand der Gemeynten, dat men voor al besorge, dat Godtsalige, geleerde, ende in de Heylige Schrift ervarene Mannen, over de selve worden gestelt tot Dienaren, ende Herders: so en kan niemand twyfelen, dat daar toe een noodig middel is kennisse der talen, ende discipline, ende gestadige oeffeningen in 't uytleggen der Schrifture, die men Propositien, ofte Prophetien noemt. Ende dat gedaan zynde, so is ook van node om een eenparige voet te beramen, ende t' onderhouden in Leere, Ceremonien, ende Discipline; dat dikwils aangestelt worden vergaderingen der naburige Kerken, om aldaar voor te brengen 't gene dusdanige saken betreffen sal. — 2. Daarom meynen wy, dat men voor al moet arbeyden, dat Collegien der disciplinen worden aangestelt, waar inne de drie hooft-talen geleert worden, ende voornamelyk ook neerstelyk geoeffent de suyvere belydenisse van de Heylige waarheydt: ten anderen, dat men bequamelyk afdeyle elke Nederlandsche Provincie in sekere Classen; opdat elke Gemeynte wete met wie zy sullen beraat-

Digitized by Google

slagen, ende verhandelen allerhande voorvallende gewigtige saken, tot gemeyne nuttigheyt hares oordeels behoorende. — 3. Edog nademaal voor als nog van dusdanige saken niet en kan besloten worden, eer het gebruyk, ende de ervarentheyt daar in sal hebben geleert, welke plaatsen ende tot wat voorvallende dingen, die meest bequaam sullen zyn; daaromme oordeelen wy" enz.

De oorspronkelijke tekst is voor het eerst openbaar gemaakt in 1834, toen L. J. F. Janssen hem liet afdrukken in het Archief voor Kerkelijke geschiedenis (5e dl., blzz. 426 vgg.). Die afdruk, in 1871 onveranderd overgenomen in de verzameling van A. L. Richter, die Evangelischen Kirchenordnungen des sechszehnten Jahrhunderts (2e dl., blzz. 310 vgg.), is echter niet gemaakt naar het in den Haag aanwezige autographon, maar naar een te Wezel gevonden afschrift dat, blijkens het daarin aangeteekende, in 1639 door J. Gijsius geschreven was. „Ne quaeras in via, quod tibi servatur in patria", had men in dit geval den ijverigen doorzoeker van het Wezelsche Kerkarchief wel mogen toeroepen. Maar, hoe zonderling het ook schijne, zelfs de geleerde redacteuren van het Archief waren blijkbaar vergeten, dat het door zoo velen vermelde autographon nog aanwezig was. Inderdaad was dat zeer te betreuren; want de openbaarmaking heeft haar doel daardoor eenigszins gemist. De gegeven tekst is op vele plaatsen zoo foutief en gebrekkig, dat hij daardoor telkens niet te gebruiken is. Het kan zijn, dat dit voor een deel ook ten laste komt van den tweeden afschrijver en van den corrector der drukproeven. Maar indien het afschrift zelf nog nauwkeurig geweest was, zou er bij de uitgave toch niet zóóveel in bedorven zijn. Als men alle afwijkingen wil in rekening brengen, dan zijn er in den bedoelden tekst, die ruim 30 bladzijden druks inneemt, gemiddeld 50 fouten per bladzijde, dus omstreeks 1500 in het geheel. En nu zijn de meeste van die afwijkingen zeker niet zinstorend, daar zij slechts de spelling, de schrijfwijze of de interpunctie betreffen. Maar, behalve dat een afdruk ook te dien aanzien zoo nauwkeurig mogelijk zijn moet, blijven buitendien nog minstens een honderdtal fouten over, die den zin in de war brengen of wel geheel onverstaanbaar maken.

Digitized by Google

Zoo b.v. (om slechts uit de eerste twee bladzijden iets aan te halen) staat er in cap. I, art. 1, „omnino expedire", terwijl er moest staan „omnino expediet"; in art. 2 „Theologiae sincerae professio", voor „theologiae syncera professio"; in art. 3 „ut ad cogendam Synodum Provincialem totius Belgii, Numinis nomine, conferantur", terwijl in den authentieken tekst gelezen wordt „vt ad cogendam Synodum prouincialem totius Belgii nummi in commune conferantur"; in art. 4 „Ad eam putamus esse referendum..... Collegiorum institutionem", in plaats van „Ad eam putamus esse referendum de Collegiorum institutione"; en twee regels verder „scholarum exercitiis Theologicis, professionibus propositionum prophetiarumque observationibus", in plaats van (met andere interpunctie) „Scholarum exercitiis, Theologicis professionibus, propositionum prophetiarumque obseruationibus"; en wederom twee regels verder „omnium universium..... ratis conventibus", in plaats van „omnium vniversim ratis conuentibus". En (om nog iets te noemen) ook in dezen afdruk, evenals in de Hollandsche vertaling, is het opschrift anders geworden; de drie woorden „Certa quaedam Capita" zijn eenvoudig uitgebreid tot de zeer onjuiste uitdrukking „Acta Synodi Wesaliensis, sive Certa quaedam capita".

Met het oog op dien toestand van den gangbaren tekst, zoowel den Latijnschen als den Hollandschen, en ter wille van het groote belang der Wezelsche artikelen, zal dus zeker niemand onnoodig achten, dat het authentieke stuk nu eens worde uitgegeven. En gelukkig maakt de toestand van het handschrift zelf eene goede uitgave bijzonder gemakkelijk.

Inderdaad laat die toestand niets te wenschen over. Indien het stuk voor latere onderteekeningen nog heeft moeten reizen, is het blijkbaar altijd goed behandeld geworden. Het is nog volkomen gaaf; en het is bovendien met bijzondere netheid geschreven; zelfs zóó duidelijk, dat er geen enkel woord, ja geene enkele letter in voorkomt, die omtrent de ware lezing twijfel toelaat. Van de onderteekeningen kan dit uit den aard der zaak niet zoo onbepaald gezegd worden. Maar toch zijn ook deze in het algemeen duidelijk genoeg, en slechts bij enkele namen blijft

Digitized by Google

onzekerheid over. In zoodanig geval zal dit in eene noot vermeld worden, met bijvoeging van hetgeen anderen in zulk eene handteekening gelezen hebben. En volledigheidshalve zal dit laatste ook geschieden bij namen die toch duidelijk genoeg zijn; nl. voor zoover de afwijkende lezingen (in de reeds boven aangehaalde geschriften te vinden) afkomstig zijn van schrijvers, die ze niet eenvoudig van anderen overnamen, maar die mededeelden wat zij zelven of hunne zegslieden meenden gezien te hebben.

Voorts worden de onderteekeningen hier natuurlijk afgedrukt gelijk zij op het stuk zelf te lezen staan; dus met al wat er in het handschrift bijstaat, maar zonder de bijvoegingen van J. Gijsius, die de uitgever van het afschrift heeft overgenomen (Archief, l.l. blz. 457 vgg.). Immers, het is hier slechts te doen om nauwkeurige reproductie. Ook is hetgeen Gijsius omtrent sommige onderteekenaars mededeelt, op verre na niet zoo uitvoerig en belangrijk als de aanteekeningen van 's Gravezande (l.l. blzz. 218 vgg.). En indien er bij de namen iets werd bijgevoegd, zou men thans met herhaling van die oude opgaven ook volstrekt niet meer kunnen volstaan.

In de acte zelve is slechts één ding bijgevoegd, nl. de cijfers der hoofdstukken en de cijfers der artikelen, waarin van Renesse de hoofdstukken nader afdeelde. Het is altijd met die cijfers, dat iets uit den inhoud wordt aangehaald; en dus zou het lastig zijn, wanneer zij hier niet gevonden werden.

Eindelijk valt nog te vermelden, dat het geheele handschrift 26 bladzijden bevat in Folio. De artikelen zelven vullen 22 en twee derden blzz.; onmiddellijk daaronder volgen de onderteekeningen, op het laatste derde deel van blz. 23, blz. 24 geheel, en blz. 25 voor drie vijfden; en na eene opene ruimte van twee vijfden blz. staat dan op blz. 26 bovenaan de laatste onderteekening, die nog twee namen aan de vorige toevoegde. Het stuk is ingebonden bij een aantal Synodale acten en bescheiden, reeds sedert den aanvang der 18e eeuw daarmede in één band vereenigd (volgens den, ook door 's Gravezande, l.l. blz. 118, vermelden catalogus van het jaar 1737, die in den tegenwoordigen catalogus van het Oud-Archief onder Nr. I, 15, 3 vermeld staat).

F. L. R.

Digitized by Google

Certa quaedam Capita seu articuli quos in ministerio ecclesiae *Belgicae* Ministri *eiusdem ecclesiae* partim necessarios partim vtiles esse iudicarunt.

Praecipit Apostolus Paulus [1]) vt in ecclesia Dei omnia fiant ordine et decenter: Quò non modò vnanimis ecclesiae in doctrina, verum etiam in ipso ordine et politica ministerii gubernatione constet ac habeatur consensus. Vt autem earum rerum consimilis ratio in omnibus Belgicis ecclesiis seruari possit, visum fuit haec subsequentia capita, de quibus apud optimè reformatas ecclesias consultatum est, ordine proponere, quò ad salutarem ecclesiae fructum à Belgii ministris vnanimi consensu et obsignentur et obseruentur.

[Cap. I.] *De Collegiis ac Prouinciarum Classibus.*

[1.] Quandoquidem et ad constituendas ritè ecclesias inprimis erit necessarium summam ac praecipuam adhiberi curam vt pii, docti et in Scripturarum cognitione praestantes viri qui verbum Dei rectè norint secare ecclesiis praeficiantur ministri ac pastores, ei rei linguarum disciplinarumque cognitionem, ac explicandarum Scripturarum assiduas exercitationes (quas propositiones siue prophetias vocant) maximè conducere nemo ambigit. Et illis porro

---

1) Op den kant staat hier aangeteekend: 1 *Cor.* 14 : 40.

Digitized by Google

constitutis ad vnum omnium consensum tum in doctrina, tum in ceremoniarum ac disciplinae ratione, quoad eius fieri potest, ineundum retinendumque, omnino expediet frequentes vicinarum ecclesiarum conuentus institui, ad quos de singulis rebus referatur. [2.] Ideo putamus quidem ante omnia laborandum vt et Collegia disciplinarum instituantur, in quibus doceantur tres linguae, ac imprimis theologiae syncera professio diligensque exercitatio vigeat. Et simul Belgiae singulae prouinciae in certas ac ratas classes seu paroecias distribuantur: quò cuique ecclesiae constare possit, cum quibus grauiora quaeque negocia quae ad publicam vtilitatem spectare videbuntur ei sunt conferenda consultandaque.

[3.] Sed quia hoc tempore de istiusmodi rebus necdum quicquam decerni potest, antequam ipse vsus rerumque experientia docuerit quae loca quibusque rebus futura sint maximè accommoda, Propterea existimamus postea quam Dominus Euangelii praedicationi ianuam in Belgio aperuerit, tum primo quoque tempore omnibus ecclesiis ecclesiarumque Ministris omni studio fore enitendum vt ad cogendam Synodum prouincialem totius Belgii nummi in commune conferantur: quò possit legitima Synodo statui quid in iis aliisque rebus omnibus ad communem ecclesiarum constitutionem ordinisque quàm pulcherrimi obseruationem sequendum erit.

[4.] Ad eam putamus esse referendum de Collegiorum institutione, Doctorum honorariis, munere, authoritate, Scholarum exercitiis, Theologicis professionibus, propositionum prophetiarumque obseruationibus, coeterisque omnibus ad eam rem pertinentibus. [5.] Ac item de prouinciarum rata et aequabili per classes seu paroecias distributione, de singularum classium sigillatim atque omnium vniuersim ratis conuentibus, eorundemque ordine, ratione, authoritate, censura: [6.] ac deinceps de causis matrimo-

Digitized by Google

niorum, de rationibus diuortiorum, ac denique de omnibus omnino rebus, quae ad omnes ecclesias et commune ministerium generatim spectant.

Nam quae omnes pariter attingunt, ea vel hoc tempore vel posthac per vnam aliquam aut alteram statui ecclesiam non adhibito coeterarum ecclesiarum, ad quas peraequè spectant calculo, neque authoritati Scripturae, nec aequitati legum est consentaneum.

[7.] Sin autem eiusmodi Synodus vel rerum vel temporum difficultate iniri omnino non poterit, tum censemus ex praecipuis quibusque prouinciarum ecclesiis praestantissimos aliquot viros fore deligendos, qui tum distribuendarum Classium tum Collegii instituendi, coeterorumque difficilium negociorum explicandorum, ac totius denique ecclesiae constituendae rationem quam optimam, primum quidem pro se singuli, aut si videbitur bini, aut terni quique perscribant: deinde vero in commune conferant, et certam aliquam ex omnibus formulam concipiant, quae singularum atque omnium ecclesiarum calculo vel approbetur, vel si quid erit correctione dignum, communi consensu corrigatur, ac in meliorem formam reducatur.

[8.] Interea autem temporis quandoquidem patefacta Dei beneficio Euangelii ianua cunctationi locus non erit, et tamen ordo aliquis ac decor in commune debebit obseruari quo tanquam vinculo ecclesiarum communis consensus retineatur, videtur aliqua esse ineunda ac certis capitibus consignanda ratio; quam pro se quisque in ea cui praefectus erit ecclesia tantisper sequatur, donec coacta Synodo rectius aliquid atque perfectius constitutum fuerit.

[9.] Haec autem visa est nobis quàm proximè accedere tum ad Apostolorum doctrinam constitutionemque, tum ad vetustioris puriorisque ecclesiae exemplar inculpatum: vt primum quidem in iis omnibus rerum circumstantiis quae

Digitized by Google

cum natura sint adiaphorae, neque in Apostolorum doctrina exemploue certum habent fundamentum, nec denique necessariam aliquam atque ineuitabilem rationem, tum ad declinandam conscientiarum tyrannidem, tum ad omnes dissentionum ansas praecidendas, nulla praescripta formula ecclesiarum libertas constringatur; sed liceat id cuique sequi quod res et vsus quemque docuerit esse conuenientissimum. Atque id quidem donec Synodo prouinciali certi quippiam in huiusmodi rebus sancitum fuerit. [10.] Eiusmodi videntur esse, in baptismi quidem administratione semel aut bis aut ter tingendi baptizati discrimen, Idque num vel ante concionem vel post fiat, Ascitisue certis testibus an commissa parentibus ac toti ecclesiae baptizatorum cura. In coenae vero celebratione num mensae accumbatur, an stando eundoue panis calixque porrigantur. An lectio Scripturarum an psalmorum cantus dum coena fit instituatur, et si quae alia sunt eiusmodi (de quorum libero vsu populum rudiorem diligenter, si ita res postulat, instituent) quae nisi certis et grauissimis de causis, iisque totius prouinciae consensu approbatis, à cuiusque ecclesiae arbitrio remoueri minimè debent.

[11]. Quae verò alterius sunt generis vt vel in Dei verbo vel in Apostolorum vsu atque exemplo, vel in ecclesiarum perpetua, eaque grauibus ac necessariis rationibus subnixa consuetudine fundata sunt, in iis non temerè a communi ecclesiarum consensu ac inueterato vsu recedatur.

Ea autem propemodum omnia sequentibus hisce capitibus quàm potuimus et absolutissimè et compendiosissimè complexi sumus.

Cum enim quatuor potissimum ministerii ordines in ecclesia authoribus Apostolis proponantur, Ministrorum nimirum, Doctorum, Seniorum, et Diaconorum, ad quos et verbi diuini sincerè administrandi et honestatis ac

Digitized by Google

morum pauperumque [1]) cura pertineat: quibus deinde adiicitur Sacramentorum ac disciplinae ecclesiasticae consideratio, quae coniuncta verbo Dei legitima sunt ecclesiae testimonia, Sane iis ritè constitutis nihil esse amplius putamus quod in ecclesiae constitutione possit magnopere desiderari.

[Cap. II.] *De Ministris et Doctoribus.*

[1.] Ac primum, vt ad verbi Dei ministerium ecclesiaeque qualemcunque ordinem, sine legitima vocatione, electione, ratihabitione, iustoque examine, et ordine legitimo nemo admittatur est prorsus necessarium.

[2.] Vocatio autem electioque legitima censeri nullo iure potest, nisi in qua et vocati ambitus, et plebis impotentes ac temerariae inclinationes, et Seniorum praefectorumque ambitiosum imperium, quoad eius fieri potest, excludantur.

[3.] Quod vt fieri rectè possit, optandum sanè fuerit, vt pius magistratus maturo Seniorum iudicio ac prudenti delectui mutuam praebere velit operam. Ea enim ratione tutò possit plebis omne arbitrium in eorum coniuncta authoritate acquiescere. Quod cum sperari vixposse videatur, non putamus meliorem institui rationem posse, quam vt ecclesiae communis calculus ad Seniorum accedat authoritatem, Idque in vnaquaque ecclesia tantisper obseruetur, donec distributis classibus, Synodus censuerit plurium ecclesiarum ministros ac Seniores ad vnius electionem explorationemque debere convenire. Id enim si fiat, non magnopere videntur plebis suffragia debere desiderari, cum Seniorum impotentiam (si quae fortasse,

1) Dit woord staat boven den regel; blijkbaar bij het in het net overschrijven eerst overgeslagen, en daarna met dezelfde hand bijgevoegd.

Digitized by Google

quod Deus auertat, irrepsisset) frenare possit plurium ecclesiarum authoritas.

[4.] Interea autem dum id confici nondum potest, ne iusto amplius imperium ac licentia Senioribus in plebem concedatur, censemus maturo eorum delectu probatos exploratosque duplo plures (si omnino haberi possint) esse plebi nominatim consignandos, ex quibus deinde per singulorum suffragia media pars electa in ministerii functionem adhibeatur.

[5.] Quibus tamen locis plebs ad electionem minus erit idonea, vel propter fidelium infrequentiam vel propter hominum doctorum expertorumque inopiam, vel propter contraria partium studia: vel denique propterea quod nulli ante hac Ministri, nullaque ecclesiae constitutio iis locis fuerit, non putamus nisi accedente alterius, eiusque praecipuae alicuius, et si fieri potest, vicinae ecclesiae authoritate ac iudicio in ministerium ascisci quemquam posse.

[6.] Interea censemus exemplo Apostolorum instituendum esse ieiunio precibusque solennibus diem: quò plebis iudicio ac suffragiis, simul et Seniorum delectui atque explorationi, Spiritus sancti aspiret auxilium.

[7.] Examen iustum partim doctrinam spectat, partim mores.

[8.] In doctrina quatuor obseruari erit vtile, primum vt requiratur testimonium siue ecclesiae siue Scholae aut etiam Ciuitatis in qua ante hac vixit: vt certò constare possit an cuipiam haeresi addictus fuerit, an exoticis et curiosis quaestionibus speculationibusque otiosis plus aequo se oblectarit, an hereticorum libros studiosius quam par est legerit, hominumque fanaticorum et suis somniis indulgentium consuetudine multa vsus fuerit. Deinde quaeratur ecquid per omnia consentiat cum ea doctrina quae in ecclesia publicè retinetur secundum ea quae Confessione fidei primum Galliarum Regi per ecclesiarum illius regni

Digitized by Google

ministros oblata, deinde etiam in vernaculam linguam conuersa Hispaniarum regi, coeterisque inferioris Germaniae magistratibus inscripta exhibitaque fuit, denique etiam Catechesi continentur. Tertio interrogetur de primariis quibusque religionis Capitibus. Ac postremo proponantur ei vt minimum bis terue aliquot Scripturae loca coram Ministris si adfuerint ac Prophetis seu Doctoribus, vel (sin minus aderint) coram Senioribus in prophetiae morem explicanda.

[9.] In morum exploratione, testimonio eorum apud quos vixerit est acquiescendum.

[10.] Haec autem omnia (si ita a Synodo statutum fuerit) posthac in Classis seu paroeciae conuentu Classibus distributis erunt peragenda. Ante id tempus vero non possunt nisi in cuiusque ecclesiae Consistorio confici. Tamen quibuscunque erit commodum, ii quos cupiunt sibi asciscere Ministros, in exteras ecclesias reformatas primum mittent: vt earum incorrupto iudicio, et non suspectae examinationi, tutius possint incumbere.

[11.] Iam ita exploratos populique suffragiis compro batos Ministros, censemus vel solis solennibus precibus, vel manuum etiam impositione (quam liberam relinquimus) coram tota ecclesia, more Apostolorum, esse confirmandos. Ea confirmatio fiet vel ab eiusdem ecclesiae (si quis est) vel a vicinae ecclesiae (si nemo in illa superest) Ministro cuius authoritas in electione examinationeque fuerit interposita.

[12.] Nec tamen antequam illi ipsi, à quo manus imponendae sint, coram vniversa ecclesia sanctè sese obstrinxerit Dei dumtaxat gloriae propagandae, eiusque verbo syncerè administrando, ecclesiaeque aedificandae daturum operam: neque ad suas priuatas cupiditates Spiritus sancti oracula esse detorturum, neque à veritate, vel gratia vel pretio, vel metu ne tantillum declinaturum, ac simul religiosè obseruaturum receptas ecclesiae constitutiones, quae-

Digitized by Google

cunque ad ordinem et tranquillitatem ecclesiarum spectant, ac denique officio pro virili functurum in exhortando, increpando, consolandoque, ac docendo, ubicunque opus fuerit omni gratia ac personarum respectu procul excluso.

[13.] Ministrorum enim, quos et Pastores et Episcopos, nonnumquam etiam Seniores seu presbyteros vocat Scriptura, munus potissimum versari in verbo Dei annunciando, ac ritè secando, et ad doctrinam, exhortationem, consolationem, increpationemque, prout res fert, tum publicè tum priuatim accommodando, atque in administrandis Sacramentis ac disciplina obseruanda, est extra controuersiam.

[14.] Ministris adiuncti sunt Doctores ac Prophetae, quorum vnum quidem est docendi munus, sed diuersa functionis ratio.

[15] De Doctoribus hoc quidem tempore nihildum potest statui, donec ipsa res ac tempus quid e re ecclesiarum sit, eos qui Synodo aderunt plenius edocuerit.

[16.] Prophetas vocamus hoc loco eos, qui in coetu ecclesiae propositum Scripturae locum ordine exponunt, prout est a Paulo institutum: eosque a Ministris distinguimus, quod his propriè, ac potissimum explicandi Scripturas docendique munus, illis multa praeterea alia, vt ante declarauimus, sunt imposita.

[17.[Quare iudicamus in omnibus ecclesiis, siue nascentibus, siue vegetis, vbi qua ratione fieri poterit, prophetiae ordinem ex Pauli instituto esse obseruandum eoque instituendum Collegium prophetarum; qui quidem constituto aliquo die, singulis septimanis, vel certè binis quibusque, vel à concione vel quouis commodissimo tempore coram ecclesia conveniant, vbi ad omnium aedificationem librum aliquem Scripturarum, rato ordine vicissim explicent. Vbi autem is, cuius erunt partes, suas vices expleuerit, licebit et iis, qui subselliis eum insequuntur, si quid visum erit,

Digitized by Google

adiicere, quod ad aedificationem pertineat, Ac tum demum concepta precatione ab eo cuius sunt praecipuae partes, coetum claudere.

[18.] Illam autem nuper exortam prophetandi formam, quae quaestionibus constat et responsionibus, vt et à Pauli instituto alienam, et simultatum contentionumque persaepe occasionem omnino deuitandam, censemus.

[19.] In hoc Prophetarum Collegium coaptabuntur non modo Ministri sed etiam Doctores ac ex Senioribus et Diaconis atque adeo ex ipsa plebe, si qui erunt qui cupient donum prophetiae à Domino acceptum in ecclesiae communem vtilitatem conferre: Ita tamen vt prius habitis identidem propositionibus, Ministrorum ac coeterorum Prophetarum iudicio sese probarint, et simul in vniversae ecclesiae conspectu, vel saltem apud eos, penes quos est ius explorandi, promiserint Scripturam minimè detorsuros: sed ad Dei gloriam et ecclesiae aedificationem quam syncerissimè explicaturos, et ecclesiae censuram quae in Classium conuentu futura sit non grauatè subituros.

[20.] Prophetis autem et Doctoribus in Consistorio seu Senatu ecclesiastico, locus erit, quoties de doctrina vel ceremoniis aliqua inciderit controuersia: cum spirituum ac doctrinarum probatio ad eos vel maximè pertineat.

[21.] Ad eosdem etiam, vel certè vbi eorum non erit potestas, ad Ministrum vel ad Seniores censemus esse referenda dubia singulorum in ecclesia fidelium, si quae occurrent. Et si ii nequeant satisfacere, scripto comprehendantur, atque ad Ministrum, vel si ne ille quidem satisfacere poterit, ad Classis conuentum deferantur. Plebis autem aures variis quaestionibus exagitandas turbandasque, neque publicè neque priuatim censemus.

[22.] Porro in ratione tum concionandi tum prophetandi nihil potest cuiquam peculiare praescribi, nisi vt quisque pro dono Spiritus sancti accepto, conetur Scriptu-

Digitized by Google

ram quam planissimè explicare, et ad auditorum captum stylo quàm accommodatissimo. Fugiat autem omnem odiosam ac putidam affectationem, in quam multi multa ociosè speculando, extra propositum Scripturae scopum diuagando, variis et acutis allegoriis ludendo: ethnicis testibus ac persaepe etiam profanis fabulosisque historiis ad ostentationem producendis, patrum testimoniis studiosius, quàm par est, conquirendis laudandisque, obscuritate, vel sententiarum vel verborum, affectanda, vel alia denique quapiam arte simili [1]) ad inanem ostentationem potius quam ad aedificationem comparata, non rarò incidunt.

[23.] Referat verò omnia ad illa duo praecipua Euangelii capita, fidem nimirum et poenitentiam: In illa Christi cognitionem, in hac veram vitae mortificationem viuificationemque tanquam vnicum sibi scopum proponat. Et conetur quàm poterit maximè omnes humani cordis sinus atque abdita inuolucra, tum in falsis opinionibus atque haeresibus, tum in prauis moribus redarguendis, explicare. Neque crassa tantum scelera et manifesta flagitia insectetur, sed occultam etiam animorum hypocrisin conetur excutere, et impietatis, superbiae, ac ingratitudinis seminarium, vel in optimis quibusque delitescens, in lucem trahere, et quàm poterit aptissimè extirpare.

[24.] Cauebit etiam ne nimis prolixis concionibus auditoris et memoriam oneret, et zelum obtundat fastidioque stomachum afficiat, et quidem maximè iis diebus quibus est ad operas manuarias plebi concedendum quibusque prophetiae locus est dandus. Quare studebit ad vnius horae spatium orationem temperare.

[25.] Haec tamen omnia in cuiusque arbitrio, et Spiritus sancti mensura ita relinquimus, vt sciant interea et Pastores et Prophetae, lenem ac modestam censuram in

1) Dit woord is met dezelfde hand boven den regel bijgevoegd.

Digitized by Google

Classium conuentu, vltro ac libenter super hisce rebus sibi esse admittendam.

[26.] Sicubi autem in maioribus oppidis atque ecclesiis frequentioribus erit commodum, omnino suademus priuatas propositiones haberi, quibus se intra domesticos parietes exerceant ii, de quibus bona spes est posse aliquando ecclesiae Dei inseruire, publicaque munia capescere: Idque praeside ac moderatore vno aliquo ex Ministris vel certè Prophetis ac Doctoribus.

[27.] Vnus vt minimum in hebdomade dies, pro cuiusque ecclesiae commodo, solennibus precationibus consecrabitur, quo vel ante vel post concionem peccatorum publica atque solennis confessio ac submissa deprecatio pro populo habeatur: quam quisque Minister vel dictante Spiritu, vel si volet formula ecclesiae Geneuensis alteriusue cuiuspiam sibi proposita concipiet.

[28.] Quae autem sub finem concionis prophetiaeque ordinariae fient preces, eae vel a Ministro, vel Propheta, quàm aptissimè ad argumentum, in concione propositum, accommodabuntur, et si fieri potest, praecipua quaeque in concione explicata capita hic attingentur: vt ea ratione res ipsa in auditorum animis altius haerere possit, et simul quis sit Scripturarum in precando vsus, a rudibus intelligi.

[29.] Tantisper dum in concionem conueniunt, ne inanibus confabulationibus et animi distrahantur, et verbi Dei ministerium afficiatur contumelia, non erit inutile primum quidem à Seniorum vel Diaconorum quopiam, vel quouis denique alio ad hanc rem constituto, vnum aut alterum ex Scriptura caput ad populum legi, ac deinde pro more, psalmos decantari.

[30.] Meminerint tamen lectores sui haud esse muneris Scripturam explicare: Quare ab omni interpretatione abstineant: ne et falcem in alienam messem immittant, et

Digitized by Google

intempestiuis explicationibus, ordinarium ecclesiae ritum interturbent.

[31.] In cantu ecclesiastico retinebuntur per omnes Belgii ecclesias psalmi à Petro Datheno conuersi: ne varietate versionum quicquam minus concinnum minusque ad aedificationem pertinens, interueniat.

[32.] In quibus ecclesiis erunt Scholae quibus sit Musices peritus aliquis Scholarcha, is in psalmodia pueris praeibit, ac pueros coetera deinceps turba insequetur. Vbi verò vel non erunt Scholae vel propter musices imperitiam Scholarchis praeire non erit integrum, ibi erit vtile vnum vt minimum aliquem Cantorem adhiberi, qui populi cantum moderetur, et in psalmodia praeeat, et quidem maximè si est musices ignarus verbi minister.

[33.] Nec erit alienum in ecclesiis habere tabellas suspensas, quibus breuiter et dilucidè perscripta sit psalmorum decantandorum ratio, et vulgaris canendi ars compendiosè explicata: ne plebis canentis disphonia, vel scandalum infidelibus, vel ridendi argumentum praebeat.

[34.] His adiungentur aliae tabellae, quibus significabitur qui quoque die psalmi cantabuntur: vt possint, si qui volent, ante meditari quod erit canendum: nisi fortè ab initio, deinceps ordine continuo psalmos omnes canere videbitur commodius. Quo enim ordine psalmi decantentur, in cuiusque ecclesiae arbitrio stare debere existimamus.

[Cap. III]. *De Catechismo.*

[1.] Ministerii ac prophetiae muneri non abs re coniungimus catechisandi consuetudinem, quam ab Apostolis eorumque discipulis acceptam, in omnibus ecclesiis obseruandam esse planè censemus.

[2.] Catechismi autem formulam, in ecclesiis quidem Gallicanis, Geneuensem, in Teutonicis verò Heydelbergen-

Digitized by Google

sem, potissimum sequendam ducimus: Quam tamen vsque ad futuram Synodum liberam relinquimus.

[3.] Tempus Catechisandi, quibusque ecclesiis pro loci ac rerum opportunitate sit liberum. Ratio hactenus vsitata retineatur: omnisque adhibeatur diligentia, vt pueri quibus per aetatem licet Catechismi verba, non ad numerum syllabarum tantum discant recitare, sed etiam rem ipsam intelligere, eamque non modo memoriae, sed intimis etiam praecordiis mandare. Quare non verba modo recitata, sed ipsam etiam rei substantiam à Catechista planè ac dilucidè expositam, interrogabuntur. Eritque ante omnia opus in explicando Catechismo sermone vti quam familiarissimo, et vel ad puerorum captum accommodato: ac serio etiam commonefacere Catechumenorum parentes et Ludimagistros, vt eos domi et in Scholis diligenter instituant, et quae in ecclesia proposita sunt assuescant etiam sua sponte ruminare, et Scripturarum appositis testimoniis corroborare. [4.] Imprimis autem ad modestiam in Templis et conuentibus obseruandam eos instruant.

Sanè quicunque haberi se membra ecclesiae volunt, ii liberos suos, quam primum aetas patietur, catechisandos offerant: vt ab ineunte aetate in vera religione ac pietate possint institui. Qui recusabunt, ecclesiae censurae procul dubio subiacebunt.

[Cap. IV.] *De Senioribus.*

[1.] Sequitur ordo Seniorum siue presbyterorum qui a Paulo [1]) κυβερνήσεων i. e. gubernatorum vel τῶν προϊσταμένων i. e. eorum qui praesunt, nomine censentur: eoque Senatum ecclesiasticum siue Consistorium vna cum Ministris

1) Op den kant staat hier aangeteekend: 1 *Cor.* 12. 28. *Rom.* 12. 8.

Digitized by Google

constituunt. [2.] Quare est extra omnem controuersiam, eorum munus in hoc versari, vt singuli suis paroeciis sedulò inuigilent, et domatim sibi commissos semel ad minimum in hebdomade et quoties pro singularum ecclesiarum ratione ex vsu erit inuisant, maximè autem sub tempus coenae celebrandae, deque eorum vitae ac morum integritate pietatisque exercitiis, fideli familiae institutione, ac pro familia mane ac vesperi concipiendis precationibus, et de eius generis similibus diligenter inquirant: placidè et tamen seriò moneant, et pro rei vsu ac opportunitate vel ad constantiam hortentur, vel ad patientiam confirment, vel ad serium Dei timorem incitent: quique vel consolatione vel increpatione indigebunt consolentur atque increpent, et sicubi opus fuerit ad eos referant, qui secum fraternis correctionibus praeerunt: quibuscum vnà correctionem pro ratione delicti instituant. Meminerint etiam omnes ac singulos in sua paroecia hortari, vt liberos suos ad Catechismum mittant.

[3.] Ad eam rem exequendam necesse erit primo quoque tempore singulas ecclesias in certas paroecias pro multitudine et commodo fidelium ea loca incolentium dispertire: singulis paroeciis singulos praeficere Seniores, qui singulis septimanis die constituto in commune Consistorium referant, ecquid omnia in suis paroeciis rectè gerantur et ex sententia. Et sese ita gerant, vt meminerint sibi non modo coram ecclesia, sed coram ipso Deo animarum sibi commissarum reddendam fore rationem.

[4.] In partitione autem paroeciarum non tam consanguinitatis affinitatis aut mutuae consuetudinis, quàm habitationis ac vicinitatis rationem haberi et Senioribus commodum et eorum functioni est accommodatum.

[5.] Seniorum eligendorum confirmandorumque eadem quae Ministrorum est ratio: nisi quod in examine non magna habetur ratio eorum quae propriè ad ministerium

Digitized by Google

verbi pertinent, neque in confirmatione exterorum Ministrorum praesentia opus sit. [6.] Summopere autem erit enitendum vt adsint ea quae Paulus requirit: Vita nimirum inculpata, religio syncera, pietas eximia, prudentia spiritualis, ad quam rerum etiam ciuilium nonnullam cognitionem accedere erit apprime vtile. Sed sint ante omnia ab omni ambitione gloriaeque cupiditate, adeoque ab omni ambitus suspicione quàm remotissimi.

[7.] Electi spondebunt in Ministri manus coram coeteris Senioribus vel etiam si commodum fuerit coram tota ecclesia sese pro suo officio impugnaturos omnem idololatriam, blasphemiam, haereses, luxum, coeteraque omnia quae cum Dei gloria ecclesiaeque reformatione manifestè pugnant: moniturosque diligenter ac fideliter eos qui curae suae commissi erunt, pro quauis rerum occasione et oportunitate. Et si quae digna videbuntur ad Consistorium relaturos, suoque officio functuros quàm fidelissimè: nulla vel gratia vel pretio inductos iri, sed solius ecclesiae nominisque diuini habituros rationem. Neque vllum imperium dominandique licentiam vsurpaturos, siue erga Ministros siue erga ecclesiam, neque vllas nouas leges pro suo arbitrio introducturos, sed staturos constitutionibus ecclesiasticis ac Synodalibus. Et si quid noui exortum fuerit quod accuratiore disquisitione indigeat, ad Classis seu provincialis paroeciae conuentum relaturos: vt ibi quod ex re ecclesiarum erit communibus suffragiis statuatur. Ac tum demum praeeuntibus solennibus precibus [1]) (nam hic quoque manuum impositionem liberam relinquimus) in Ministerii functionem admittentur.

[8.] Sciant autem Seniores munus suum etiam ad aegros inuisendos consolandosque pertinere. Quanquam et Diaconis

1) Dit woord is met dezelfde hand boven den regel bijgevoegd.

Digitized by Google

pro sua vocatione ea cura incumbit, vt aegros non modò rebus ad victum necessariis refocillent, sed etiam reficiant consolatione. Quare necessum erit a Senioribus aegrorum ac praesertim inopum nomina Diaconis consignari, quò possint illi suo officio rectius fungi.

[9.] Leges autem condere vel imperium exercere siue erga Ministros Collegasque siue erga ecclesiam: Ac vel Consistorium seu Senatum ecclesiasticum pro suo arbitratu cogere, Ministris ignorantibus vel absentibus, sciant a suo munere esse quàm alienissimum.

[10.] Quod si autem Ministris absentibus erit cogendum Consistorium, debebunt certè Seniores et occasionem indicti Senatus, et quid in eo gestum sid fideliter illis aperire.

[11.] Si etiam erit aliquo Minister ablegandus non debebit illud a Senioribus nisi conuocato altero ministro vel certè doctoribus ac prophetis decerni: eo quod illo absente in hos vel inscios vel inuitos non debeat ecclesiae solicitudo cadere.

[12.] Quoties autem communi consensu vel verbi Minister vel alius quis publicum munus gerens aliquo ablegatus fuerit, alioue quopiam munere, quod sit ex vsu ecclesiae, oneratus, debet hoc ipsum libenter et non grauatè in se recipere ac promptissima voluntate exequi; cogitans in Domini nostri Iesu Christi negocio se minimè esse sui iuris. Alioqui si fratrum vel Classis vel Consistorii iudicio stare renuerit, forma disciplinae ecclesiasticae cum eo agendum erit.

[13.] Quemadmodum verò multis de causis non vtile tantum sed necessarium prorsus esse censemus, vt peculiari quodam libro acta Consistorii omnia per vnum quempiam ex Seniorum numero ad hoc deputatum diligenter annotentur, Ita etiam Diaconos recepta dispensataque omnia sedulo adscribere Consistorioque singulis mensibus, vel

Digitized by Google

quoties alioqui videbitur, rationes reddere verbo Domini omnino consentaneum est.

[Cap. V.] *De Diaconis.*

[1.] Diaconorum officium in eo esse, vt mensae inseruiant i. e. pauperum inopiis succurrant, et collectis eleemosynis necessaria administrent, Scriptura teste certissimum est.

[2.] Eorum electionem confirmationemque non alio ritu debere fieri quam qui in Senioribus est supra declaratus consentaneum est, nisi quod in examine maxima habebitur ratio fidelitatis atque industriae, et potissimum cauebitur auaritiae nota. Per omnia autem obseruabitur ratio a Paulo praescripta 1 Timot. 3. [3.] Debent etiam diligenter commonefacere eos quibus per facultates licet vt ecclesiae inopiae et necessitati pauperum subueniant.

[4.] Eorum numerum in singulis ecclesiis non posse hoc tempore praescribi, cum circumstantiarum sit habenda maximè ratio, existimamus.

[5.] Atqui in maioribus praesertim Ciuitatibus Diaconorum duo genera institui non erit alienum, quorum alii eleemosynis colligendis distribuendisque operam dabunt, et simul pauperibus bona legata si quae fuerit ea curae habebunt, vt ritè ab haeredibus erogentur, et legatariis fideliter distribuantur. [6.] Alii potissimum aegrorum, sauciorum, captiuorumque curam gerent: quos erit necesse praeter fidelitatem atque industriam etiam dono consolationis et verbi cognitione non vulgari esse praeditos; Et sedulo a Senioribus inquirere num qui sint in paroeciis aegri atque infirmi qui consolatione sustentationeue indigeant.

[7.] Quicunque lecto aegri decubuerint ii suam valetudinem per Diaconos siue Seniores Ministro verbi indicent:

Digitized by Google

vt si opus fuerit vel accedat ipse, aegrumqne verbo Dei consoletur, vel eam prouinciam Senioribus vel Diaconis mandet, vbi ei per alia publica et maioris momenti negocia minus erit integrum.

[8.] Aduenarum etiam ac peregrinorum rationem haberi iubet charitatis ratio. [9.] Quare Diaconorum erit diligenter de Senioribus aliisque ecclesiae membris exquirere, num qui fideles aduenae seu peregrini in ea loca venerint: vt eis hospitalitatis beneficium et reliqua fidelis ac Christiana opera praestari possit. Et si sint inopes etiam necessaria subministrentur. Eorum autem curam ad prius Diaconorum genus pertinere est extra dubium.

[10.] Quibus locis ierit oportunum existimamus etiam mulieres spectata fide ac probitate et aetate prouectas ad hoc munus Apostolorum exemplo rectè ascisci posse.

[11.] Prouidebunt etiam Diaconi an ecclesiae viduis pupillisue alicunde vis vel iniuria sit illata: Et si quid resciuerint, referent ad Consistorium: quò statim certi aliquot deligantur qui pro rei qualitate curent à magistratu ius reddi.

[12.] Iam porro necessarium erit praeter hos Diaconos alios etiam viros bonos ac spectatae fidei ac probitatis magno delectu conquiri qui colligant Ministrorum stipendia, coeteraque quae ad vsum ministerii erunt necessaria. [13.] In quibus numeramus etiam ea quae ad congregandas Synodos, ad ablegandos vbi erit necesse vel Ministros vel quosuis alios ad necessaria ecclesiae negocia, et simul quaecunque ad templorum siue basilicarum structuram pertinebunt.

[14.] Quanquam in maioribus Civitatibus, vbi omnino poterit, haec munia etiam distingui satius esse ducimus: ac Ministrorum curam a coeterarum rerum solicitudine disiungi. Verum haec in Synodo commodissimè decerni poterunt, Cui etiam Scholarum curam constitutionemque relinquimus.

Digitized by Google

[15.] De constituendo porro Argentario aliquo siue Quaestore, de reddendis Consistorio tum accepti tum expensi rationibus, deque iis quae ad hanc rem pertinebunt debet à singulis ecclesiis pro cuiusque ratione et modo posthac statui, vel certè a Synodo in genere aliquid decerni.

[16.] Senioribus autem ecclesiae facultatum qualescunque tandem sint, aut vndecunque obuenerint erogationem administrationemque ab eorum munere ducimus esse penitus alienam.

[17.] Praeter eas quae quotidie accidunt difficultates, ipsa etiam res clamat Seniores et Diaconos qui in vocatione sua aliquandiu fidi extiterunt, non nisi magno rei domesticae dispendio hoc ipsum facere: proinde vtile censemus vt quotannis noua eorum fiat electio: ita vt exacto anno vel sex mensibus (prout res et oportunitas postulabunt) dimidia pars ab officio relaxetur, atque alii in eorum locum deligantur qui cum reliquis adhuc remanentibus ecclesiae praeficiantur. Ita tamen vt liberum sit Consistorio Seniores et Diaconos maximè idoneos et promptae voluntatis rogare et precari vt dimidium vel integrum subsequentem annum (prout Consistorio videbitur) ecclesiae in sua vocatione inseruiant.

[18.] Publica persona vt Minister seu Pastor, Doctor, Senior, Ludimagister, aut Diaconus etcet. ecclesiam cui inseruit minimè deseret sine legitima causae cognitione, et interposito totius Classis seu paroeciae (postquam in paroecias diuisae erunt prouinciae) iudicio. Neque vicissim ecclesiis erit liberum suum vel Ministrum vel Doctorem Senioremue etcet. destituere, nisi paroeciae classisue prouincialis consensus intercesserit.

[19.] Nec tamen Classium conuentibus quicquam iuris hac in re concedendum putamus in vllam ecclesiam, eiusue Ministros, nisi illa vltro consentiente: ne suo iure et authoritate inuita priuetur ecclesia.

Digitized by Google

[Cap. VI.] *De Sacramentis.*

Ac primum de Baptismo.

[1.] Sacramenta quia sunt cum verbi administratione indiuiduo nexu copulata ad Ministrorum officium pertinere nemo ambigit. Quare non censemus ab alio quam à verbi Ministro Baptismum ritè conferri posse.

[2.] Administretur autem Baptismus forma vsitata, et in ecclesiasticis constitutionibus expressa. Et quidem non alibi neque alias quam in ecclesiae conuentu sub concione et catechismo. Nisi fortasse initio nascentis ecclesiae infirmorum quorundam rationem haberi erit necesse, et in eorum gratiam ad euitandum scandalum pueros valetudine afflictos domi baptizare. Quod ipsum tamen non conceditur, nisi praesentibus vt minimum quatuor vel quinque fidelibus. Et quidem tantisper donec Synodi decreto aliter cautum fuerit.

[3.] Testium autem particularium (quos Compatres vulgus vocat) vsum et tingendi formam libera relinqui debere iam ante diximus.

[4.] Atqui parentes et testes qui ad Baptismum pueros adferent iis verbis quae in forma baptismi expressa sunt interrogabuntur.

[5.] Nomina infantium parentum ac Testium publicis tabulis consignari tum ecclesiae tum reipublicae maximè conducere in confesso est. Quibus etiam seorsim eorum nomina adscribi poterunt, qui post editam in ecclesia confessionem in Christo moriuntur.

De Coena Domini.

[6.] Coenae celebrandae tempus ad populum referri

Digitized by Google

ante quartumdecimum diem putamus esse perutile: tum vt singula ecclesiarum membra sese maturè praeparare, tum vt Seniores in obeundis paroeciis officio suo ritè fungi possint.

[7.] Nemo autem ad coenam dominicam admittatur, nisi qui fidei confessionem ante ediderit et se disciplinae ecclesiasticae subiecerit.

[8.] Qui ad Coenam admitti cupient, octiduo ante praestitutum coenae diem nomina apud Ministrum edent, et mox Seniorum vni aut pluribus pro ratione paroeciae ac numero personarum negocium à Consistorio dabitur, vt sedulò ac diligenter de eorum anteacta vita inquirant, et ad Consistorii cognitionem quod acceperint referant: vt si quid obstet quo minus recipi debeant maturè intercedatur, Sin minus, ad fidei examinationem procedatur.

[9.] Eam autem propter multas causas publicè fieri debere haud necesse ac ne vtile quidem iudicamus: sed priuatim coram ministro et doctoribus ac prophetis, vel si minus eorum potestas fuerit, coram aliquot Senioribus et Ministro instituatur secundum ea quae in constitutionibus ecclesiasticis proponuntur.

[10.] Pueros autem qui ex catechumenis excesserunt non erit alienum coram vniversa ecclesia examinari, secundum breuioris catechismi formam, cui etiam adiungentur maioris catechismi summa capita: idque octiduo ante constitutum coenae diem.

[11.] Qui autem erunt ritè examinati, siue pueri sint, siue adulti, ii sistent sese ecclesiae pridie eius diei quo celebranda est coena, et propositis fidei ac religionis primariis capitibus, eorum assensio postulabitur; et simul subiicient sese ecclesiasticae disciplinae, eorumque nomina publicis tabulis adscribentur: atque tum demum ad plebem referentur, vt si nihil causae obstet possint postridie ad mensam dominicam admitti.

Digitized by Google

[12.] Panis fractionem, quia est a Christo manifestè instituta, et ab Apostolis totaque vetustiori ecclesia non sine grauissimis causis obseruata, necessariam esse omnino censemus.

[13.] Verba coenae quae in Constitutionibus ecclesiasticis proponuntur, quia sunt et cum institutione, et cum manifesto Christi praecepto, et denique cum Pauli declaratione quam maximè consentanea, putamus planè esse retinenda.

[14.] Communem verò panem non peculiarem aliquem aut azymum aut aliud quid superstitionis resipientem putamus in omnibus ecclesiis esse vsurpandum.

[15.] Sedendo verò an stando Coenam celebrari, et dum ea celebratur, vel Scripturam legi vel psalmos decantari indiscriminatim posse existimamus.

[16.] Tempus autem celebrandae Coenae vnum aliquod omnibus ecclesiis praescribi nondum potest, donec in Synodo quid ex communi vsu ecclesiarum sit dispectum fuerit.

[17.] Prouidendum autem est, ne tempore celebrandae Coenae conciones in eas horas extrahantur quae coenae conficiendae dari debent: vt habeatur populi ac praesertim mulierum praegnantium coeterorumque valetudine affectorum ratio.

[Cap. VII.] *De Matrimonio.*

[1.] Matrimonio copulandorum nomina ternis diebus dominicis pro suggesto ad populum edi, et vsus rerum et experientia quotidiana debere, testatur.

[2.] Antea verò quam haec nominum editio fiat, sistent se vnà cum parentibus aut Curatoribus Ministro et duobus suae Classis Senioribus: vt de iis quae necessaria esse

Digitized by Google

existimabuntur possint interrogari. Quo facto eorum nomina tabulis publicis consignabuntur.

[3.] Quouis die indiscriminatim Matrimonia celebrari possunt, modo eodem die concio ad populum habeatur. Exceptis tantum ieiunio sacratis diebus quibus est potissimum precationi et luctui incumbendum.

[4.] Coetera quae ad Matrimoniorum rationem et considerationem Diuortiorum spectare possunt putamus in Synodo esse sigillatim discutienda.

[Cap. VIII.] *De Disciplina.*

[1.] Omnino vigilandum est ne vlla nascens ecclesia neglecta disciplina ecclesiastica instituatur. Quam enim illa sit et salutaris et necessaria ipsa Christi domini, et Apostolorum tum institutio tum doctrina, atque etiam apostolicae totiusque vetustioris ecclesiae vsus, et ipsa denique quotidiana rerum experientia luculenter docet.

[2.] Ac proinde neminem ad verbi ministerium admitti debere aequum est, nisi qui hanc disciplinae rationem tueri retinereque paratus fuerit.

[3.] Disciplinam censemus constare tum censura doctrinae siue religionis ac morum tum correctione legitima, tum etiam excommunicatione, in qua potissimum versatur potestas clauium à Domino ecclesiae data.

[4.] Religionis ac morum censuram quod ad singula ecclesiae membra attinet debere ad Senatum ecclesiasticum, Seniorum inquam conuentum adhibitis Ministris Doctoribus ac Prophetis, si qui fuerint, spectare, est extra controuersiam.

[5.] Ad quos enim cuiusque rei cognitio pertinet eosdem à iudicio et censura excludi praeter omne ius et fas esse omnes vident. Quare propriè quidem doctrinae censura ad Ministros et Doctores, morum vero ad Seniores

Digitized by Google

videtur pertinere. Sed debent procul dubio vtrobique mutuas praestare operas.

[6.] Iam cui censura relinquitur apud eum correctionis arbitrium stare, est procul dubio rationi et aequitati consentaneum. Quare ad Consistorii iudicium hanc causam pertinere putamus esse quam conuenientissimum.

[7.] Proinde si quis aliena dogmata et haereses clam palamue sparserit, eius nomen à Senioribus ad Consistorium referatur: eò vocatus moneatur, et si se ecclesiae iudicio submiserit, in gratiam recipiatur: Sin autem iterum ac tertiò monitus animum pertinaciter obfirmarit, à fidelium communione arceatur.

[8.] Eodemque modo si quis ecclesiae ordinem conuentumque superbe fastidierit ac identidem monitus minimè resipuerit, huic ecclesiae communio interdicatur.

[9.] In morum autem censura correctioneque Christi institutio per omnia obseruetur, vt in criminibus occultis, et à publico scandalo remotis nemo ad ecclesiae iudicium trahatur nisi obstinato animo saepius repetitas monitiones fastidiosè reiecerit. Delatus autem ad Consistorium seriò moneatur: et nisi resipuerit tanquam putre membrum abscindatur.

[10.] In publicis autem et cum aperto scandalo coniunctis criminibus Consistorii Senatusue ecclesiastici authoritas primo quoque tempore interponatur, monendo primum et placidè in gratiam recipiendo si paruerit: Sin minus excommunicatione feriendo.

In atrocibus porro flagitiis ac sceleribus, etiam si monitioni obtemperauerint, tamen à communione in certum aliquod tempus suspendantur, donec resipiscentiae specimen ac testimonium luculentum praebuerint.

[11.] Liceat autem si quis se hac via, vel alia quauis ratione iniuria affectum putet, à Consistorii sententia ad Classium (postquàm erunt institutae) iudicium appellare,

Digitized by Google

et rursus à Classium decisione Synodi auxilium implorare. Etsi [1]) eiusmodi tergiuersatio ac recusatio agnoscendae culpae peruicatiae nota non carebit.

[12.] Atqui in Ministris ac Senioribus paulò aliam obseruari rationem aequum est: ne facile pateant calumniis. Nisi forte (quod auertat Deus) publico aliquo scelere ac flagitio sese contaminarint. Tum enim quàm primum non expectato Classis iudicio cum ignominia et dedecore ab officio mouendos esse nemo dubitat.

[13.] Sin autem crimine aliquo occulto tenebuntur referatur ad conuentum Classis censura: in quo singulorum Ministrorum Seniorumque diligens exploratio habeatur et quomodo se quisque in officio gesserit, iis egredi iussis, sumptoque à coeteris iureiurando neminem proditurum quid aut à quo quicquam dictum sit, diligenter inquiratur. Et si monitione videbitur indigere, reuocatus in conuentum moneatur, sin reprehensione castigationeque reprehendatur, et pro criminis magnitudine vel leuitate castigetur.

[14.] Porro crimina quae in Ministris tolerari nequaquàm debent ea fere sunt istiusmodi. Haeresis. Schisma. Manifestus ordinis ecclesiastici contemptus. Blasphemia manifesta et animaduersione ciuili digna. Simonia. Inhonestus ambitus ad alterius locum inuadendum. Desertio sui muneris suaeque ecclesiae sine legitimo consensu ac vocatione. Crimen falsi. Periurium. Scortatio. Furtum. Ebriositas. Vis armata omnisque vis correctione ciuili digna. Foenus illicitum. Alea, coeterique ludi inhonesti ac legibus interdicti. Manifesta affectatio tyrannidis in ecclesiam et Collegas. Coeteraque alia eiusmodi quae vel inurunt infamiam, vel separationem ab ecclesia in aliis merentur.

---

1) In het stuk zelf is dit door eene andere hand veranderd in *Et sane.*

Digitized by Google

[15.] Alterius vero generis crimina sunt quae tolerantur quidem, sed tamen reprehensioni ac censurae sunt obnoxia. Qualia sunt Inanis quaestionum inutilium curiositas. Aliena et affectata Scripturas pertractandi ratio quae scandalum pariat auditoribus: qualis est eorum qui vel suis speculationibus plus aequo indulgent, vel allegoriis intempestiuis ludunt, vel denique aliena vel a scopo vel a dignitate Scripturarum ad ostentationem ingerunt. Noui quippiam et quod sit prorsus inusitatum in ecclesiam pro libidine inuehere. In studiis et Scripturarum lectione manifestè negligentem esse. In vitiis castigandis plus aequo remissum se praebere et adulationi quam proximum esse. In coeteris denique rebus quae officii sui sint nimis esse lentum ac socordem. Scurrilitas seu facetiae indecorae. Mendacium. Detractio siue maledicentia. Sermones impuri. Verba contumeliosa. Temeritas. Dolus malus. Manifesta auaritia. Ambitio et inanis gloriae cupiditas. Praeceps ac immoderata iracundia. Dissidium in familia. Odia et rixae. Obiurgationes plus aequo acres ac immoderatae. Omnis immoderatus luxus in habitu mensa coeterisque rebus qui verbi Divini Ministrum dedeceat. Occulta affectatio imperandi ac tyrannidem in ecclesiam vel Collegas exercendi.

[16.] In prioris generis criminibus qui conuictus erit, ab officio in consessu Classis remouebitur.

[17.] In coeteris verò fraterna admonitio ac lenis castigatio adhibebitur, ab iis qui in classis conuentum erunt vocati. Quam si iterum ac tertio repetitam respuerit, referatur ad Classium comitia siue ad Synodi iudicium, atque ibi quod erit e re et commodo ecclesiae constituatur.

[18.] In leuioribus porro vitiis quae ne iudicio quidem consessus digna videbuntur, seruetur ea quae est in coeteris omnibus à Christo praescripta ratio.

[19.] Vt autem hic ordo censurae commodius obser-

Digitized by Google

uetur, putamus fore vtile vt in binos vel vt minimum in ternos menses Classis cuiusque conuentus habeatur in quibus de huiusmodi rebus diligens fiat exploratio. Totius autem prouinciae Classes semestri interuallo conuenire non foret inutile. Ac in singulos denique annos totius Belgii prouincialem Synodum institui. Sed de iis quia nihil constitui potest, in arbitrio Synodi censemus esse relinquenda.

[20.] Videtur etiam fore vtile, ne hi singularum Classium conuentus ad censuram instituti vno semper loco habeantur: sed potius vt persaepe loca varientur: Tum vt ecclesiarum alterius in alteram dominatio impediatur, tum verò vel maximè vt singularum ecclesiarum explorationi eo diligentius qui conveniunt possint inuigilare, et qualis cuiusque sit ordo tum in verbi doctrina tum in ceremoniarum et disciplinae ratione, et denique an Seniores ac Ministri suo officio probè ac sedulo fungantur sigillatim exquirere.

[21.] Postremo si quid singulare in ecclesia aliqua sit quod ad ordinem et rectam ecclesiae constitutionem pertineat, liberum erit vnicuique ecclesiae id sequi quod maximè ad aedificationem erit accommodum: Habita semper circumstantiarum diligenti ratione vt ipsum ecclesiae corpus in vnitate spiritus ac vinculo pacis continuo cursu retineatur.

[22.] In his autem capitibus constituendis quae pro ecclesiarum Belgicarum incolumitate, et vniformi atque aequabili constitutione hactenus perscripta sunt, publicè, et coram Deo ac hominibus testatum volunt esse qui his colligendis operam dederunt Ministri, nullo aliarum ecclesiarum praeiudicio id a se factum esse, sed tantum habuisse rationem temporis, locorum, personarum ac coeterarum circumstantiarum pro quibus quid ecclesiis Belgicis conducat vel non conducat summa cura ac diligentia (implorato prius diuino auxilio) exquisiuerunt. Et ita rem

Digitized by Google

temperarunt vt si contingat Dominum nostrum Iesum Christum vberiorem gratiae suae fructum Belgiae posthac aliquando concedere, tam quod ad magistratus piam reformationem attinet, quàm quod ad ecclesiae prouentum spectat, haec ipsa capita latius extendere, et pro re ac tempore vel augere vel minuere vel quae videbuntur immutare liceat.

Actum Wesaliae 3° Nouembris anni 1568.

PETRUS DATHENUS subscripsit.
HERMANUS MODED.
CORNELIUS WALRAUEN.
Herm. Moded noie *Jacobi Michaelis.*
JOHANNES LIPPIUS.
GODEFRIDUS PISTORIUS.
GUILIELMUS ZULENUS NIJEUELDIUS.
PETRUS DE RYCKE.
JOANNES ASPERENSIS.
Joannes noie *Hermanni Millenii.*
Ita est JOANNES MASIUS.
JOANNES WICODURSTADIUS.
HERMANNUS VANDER MEERE [1]).
GERARDUS LARENIUS [2]).

1) Het laatste woord is bij Trigland: *Meer;* bij Ens: *Weede.* Bij 's Gravezande, Janssen en Hooijer, zonder eenigen twijfel terecht: *Meere.*

2) Bij Trigland en Ens: *Everhardus Laranus;* bij Janssen: *Everhardus Larenus;* bij 's Gravezande en Hooijer: *Gerardus Laranius.* Toch kan niet betwijfeld worden, dat er staat: *Gerardus Larenius.*

Digitized by Google

JOANNES WOUDANUS [1]).
CORNELIUS DE VOS.
GERARDUS CULENBORGANUS.
GERHARDUS VENRADIUS.
ADRIANUS VOSSIUS.
JACOBUS RICHOBOSCUS.
Ego Johannes Lippius subsequentium noie signo ad hoc requisitus.
Casparus Coelaes [2]).
Philippus Raesuelt.
Hermannus Rachemius.
Cornelius Egidii [3]).
Petrus Dathenus *Jois Ostendorpii* noie subscripsit.
LEONARDUS PANHUSIUS.
ALBERTUS GOUDRIANUS.
CHRISTIANUS SINAPIUS VENLO.
LUDOUICUS SANARII EECLONIENSIS [4]).
GEORGIUS OCTAUIUS SYLUANUS [5]).
JOANNES CUBUS.

---

1) Bij Janssen is deze naam abusivelijk overgeslagen.

2) Het laatste woord is bij Trigland en Janssen: *Coolhaes;* bij Ens: *Coolhaas.* Bij 's Gravezande en Hooijer, zonder eenigen twijfel terecht: *Coelaes.*

3) De laatste vier namen zijn in het handschrift met eene streep verbonden aan de woorden: „Ego Johannes Lippius" enz.

4) Het laatste woord is bij Trigland: *Eklomensis;* bij Ens: *Heclomensis;* bij 's Gravezande: *Berloniensis* of *Becloniensis;* bij Janssen: *Ecclomensis;* bij Hooijer: *Berloniensis.* Toch kan niet betwijfeld worden, dat er staat: *Eecloniensis.*

5) De tweede naam van dezen onderteekenaar is bij Trigland: *Ockamus;* bij Janssen: *Occamus;* bij Ens, 's Gravezande en Hooijer: *Ochamus.* Toch kan niet betwijfeld worden, dat er staat: *Octauius.*

Digitized by Google

HENRICUS MICHAEL.
JOHANNES PISTORIUS [1]).
FRANCISCUS FRANCKENNUS [2]).
PHILIPPUS MARNIXIUS.
HUBERTUS BUSSEURS [3]).
CORNELIUS POPPIUS.
SIMEON VAN HABOSCH [4]).
JOANNES HOUE BERGENSIS [5]).
JACOBUS PONTIFORTIUS ALIAS STERCKENBRUGGE [6]).
JACOBUS LAUBEGEOIS.
CHRISTOPHORUS BECANUS.
CORNELIUS RHETIUS [7]).

---

1) De tweede naam is bij Trigland, Ens en Janssen: *Ydenius;* bij 's Gravezande en Hooijer: *Ydonius.* Met volkomen zekerheid is deze handteekening wel niet te ontcijferen. Maar zij gelijkt toch het meest op *Pistorius.*

2) Het laatste woord is bij Trigland: *Frankemius;* bij Janssen: *Frankennus.* Bij Ens, 's Gravezande en Hooijer, zonder eenigen twijfel terecht: *Franckennus.*

3) De tweede naam is bij Hooijer: *Buseurs.* Bij Trigland, Ens, 's Gravezande en Janssen, zonder eenigen twijfel terecht: *Busseurs.*

4) De laatste naam is bij Janssen: *Hagenbosch.* Bij Trigland, Ens, 's Gravezande en Hooijer, zonder eenigen twijfel terecht: *Habosch.*

5) De tweede naam van dezen onderteekenaar is bij Trigland: *Hoge;* bij Ens, 's Gravezande, Janssen en Hooijer: *Hove.* Er staat echter, zonder eenigen twijfel: *Houe.*

6) De laatste twee woorden zijn bij Janssen abusivelijk weggelaten.

7) Bij Janssen staat vóór dezen naam nog als onderteekenaar: *Cornelius Becanus;* een naam, die bij Trigland, Ens, 's Gravezande en Hooijer terecht in 't geheel niet voorkomt. Blijkbaar is die naam bij Janssen slechts hieruit ontstaan, dat van twee

Digitized by Google

GASPAR VAN BYGAERDEN BRUXELLENSIS.

Dese naervolghende persoonen de lecture der ouerghezette copie hen ghedaen zynde hebben ooc onderteeckent.

REYNIER DE PESTERE [1]).

GOORIS VANDEN BOGAERDE.

LIEVEN DE SOMERE.

JAN VAN WINGHENE [2]) vuer mij seluen ende

Mathijs vander Loo.

PIETER VAN HOOREBEKE [3]).

CRYSTOFFELS WUT WAES.

JACOBUS MIGGRODIUS [4]).

CORNELIUS SPIRINXUS [5]).

---

opeenvolgende onderteekenaars de voornaam des eenen en de achternaam des anderen abusivelijk nog eens werden bijeengevoegd.

1) Het laatste woord is bij Trigland: *Peestere.* Bij Ens, 's Gravezande, Janssen en Hooijer, zonder eenigen twijfel terecht: *Pestere.*

2) Het laatste woord is bij Trigland en Janssen: *Wingenen;* bij Ens: *Wingen.* Bij 's Gravezande en Hooijer, zonder eenigen twijfel terecht: *Winghene.*

3) Het laatste woord is bij Trigland: *Horen-beecke;* bij 's Gravezande en Hooijer: *Hoornbeke;* bij Ens en Janssen: *Hoorebeke.* Dit laatste is zeker de meest waarschijnlijke lezing; ook omdat dit de eenige spelling is, waarmede deze naam onder de Nederlandsche Gereformeerden der zestiende eeuw meer voorkomt (b.v. in de lijsten bij W. J. C. Moens, The registers of the Dutch Reformed Church, London, Ed. 1884, blzz. 35, 128).

4) Deze en de volgende negen namen (acht eigenhandige en twee voor welke Moded teekende) zijn bij Trigland, Ens en Janssen abusivelijk weggelaten.

5) Het laatste woord is bij 's Gravezande: *Sprunzers;* bij Hooijer: *Spunzers.* Er kan echter veel beter *Spirinxus* uit gelezen worden. Bovendien pleit voor deze lezing, dat het andere

Digitized by Google

ABRAHAM ROUSSAU [1]).
JAN MORELL [2]).
JOOS FAES.
PIETER BAUTERS [3]).
CORNELES FRANCKEN [4]).
JOANNES CASTERCOMIUS.
Noie *Anthonii Algoet*, Ministri ecclae belgicae, et
noie *Caroli Rijcwart*, eiusdem ecclae Ministri apud Norwicenses,
Herm. Moded, requisitus, subscripsit.

---

woord als familienaam onbekend is, terwijl onder de Nederlandsche Gereformeerden der zestiende eeuw de naam Spierinck of Spierijnx wel voorkomt (b.v. in de lijsten bij W. J. C. Moens, l.l., blzz. 69, 135, 209). En de groote waarschijnlijkheid wordt hier tot volkomen zekerheid, doordat eene in het Britsch Museum bewaarde en uit het jaar 1568 afkomstige lijst van Nederlandsche uitgewekenen, behoorende tot „the italian church" in Londen (te vinden bij Ch. Rahlenbeck, Les réfugiés Belges du seizième siècle en Angleterre, blz. 46, in de Revue trimestrielle, 2e serie, t. VIII, Octobre 1865), begint met de namen: „Doctor Cornelio Spierinck, one of the elders; Jacomo de Miggrode, another of the elders"; welke laatste naam hierboven onder de onderteekenaars juist onmiddellijk voorafgaat.

1) De tweede naam is bij 's Gravezande en Hooijer: *Roussum*. Er staat echter zonder eenigen twijfel: *Roussau*.

2) De tweede naam is bij 's Gravezande: *Wrousel;* bij Hooijer: *Mousel*, en laatstgenoemde voegt er bij: (*sic*), alsof die lezing ontwijfelbaar juist was. Toch is uit het schrift veel eerder *Morell* te lezen.

3) De tweede naam is bij 's Gravezande en Hooijer: *Bunters*. Toch is wel zeker, dat er staat: *Bauters*.

4) Bij 's Gravezande: *Cornelis Francken;* bij Hooijer: *Cornelis Francke*. De handteekening geeft echter zeer duidelijk: *Corneles Francken*.

Digitized by Google

Joannes Cubus, noie *Laurentii Bruninck, alias Bruxellensis,* et *Christophori Lantsochtii Brugensis* [1]).

---

1) In het authentieke stuk staan deze twee onderteekeningen bij procuratie niet onmiddellijk onder de andere; maar, ofschoon onder de woorden: „Herm. Moded, requisitus, subscripsit", nog twee vijfden bladzijde open was, staan zij op de keerzijde bovenaan, als het eenige schrift van die laatste bladzijde. Zij zijn, blijkbaar ten gevolge van die plaatsing, door Hooijer niet opgemerkt en alzoo weggelaten. Bij Trigland, Ens en Janssen komen zij wel voor, maar verplaatst, en terstond achter de onderteekening van Joannes Cubus zelven (nr. 31) ingeschoven. In plaats van *Bruninck* en *Lantsochtius*, gelijk Ens en 's Gravezande ook hebben, schrijft Trigland: *Brunick* en *Lanschotius*, en Janssen: *Bruminch* en *Lausochtius*. Blijkbaar ten onrechte. Voorts staat hier nog op den kant geschreven, met eene hand uit de zestiende of misschien reeds zeventiende eeuw, en met verwijzing naar den naam van Joannes Cubus: „minister eccliae peregrinae londinensis, postea eccliae antuerpiensis, vbi vitā finiit a° 79°, fuit eccliae et boni in ea ordinis studiosissimus".

Digitized by Google

De acta der Synode te Emden, 4—13 October 1571.

Van de acta der Emdensche Synode kan geen afdruk gegeven worden, die gemaakt of verbeterd is naar het authentieke stuk; want dit stuk is reeds sedert lang zóó spoorloos verdwenen, dat het wel kan geacht worden niet meer aanwezig te zijn. Dat men er nog iets van weet, is hoofdzakelijk te danken aan het laatste bericht dat van zijn bestaan getuigenis geeft, nl. aan de verklaring van J. Trigland in zijne Kerckelijcke Geschiedenissen. Ter plaatse waar hij over de Emdensche Synode handelt (blz. 161 vg.), doet hij over het bedoelde stuk de volgende mededeelingen: „Ende hoewel den Histori-schrijver [Joh. Wtenbogaert] seyt, „d'acten vande selve authentijck niet te hebben ghesien", soo isset nochtans seecker, dat de selve noch heden desen dach in wesen zijn, soo alsse zijn gheschreven inde Latijnsche tale, ende onderteyckent, niet alleen by *Preses* ende *Scriba*, ghelijck andersins ordinaris geschiet, maer oock by alle de gene die inde selve Synode zijn tegenwoordig geweest; berustende by een persoon van treffelijcke qualiteyt, maechschap van eener die niet de minste is gheweest in die vergaderinghe; alwaer men noch soude konnen lesen alle de *Gravamina* de welcke aldaer verhandelt zijn". Hieruit blijkt: 1° dat de oorspronkelijke acten in het Latijn gesteld zijn; 2° dat zij, wat den vorm betreft, waarschijnlijk ingericht waren, niet zooals de authentieke acten der Dordtsche Synode van 1574 (aanteekening van al wat in de vergadering voorviel en besloten werd, met behoud van de chronologische volgorde), maar zooals de authentieke acten der Dordtsche Synode van 1578 (aanteekening der genomen besluiten,

Digitized by Google

zakelijk geordend naar bepaalde rubrieken: eerst de artikelen van meer algemeene strekking, die dus samen de kerkenordening uitmaakten, en daarna de artikelen over ingekomen gravamina of particuliere vragen); 3° dat zij onderteekend waren, op gelijke wijze als b. v. de authentieke acten der Dordtsche Synoden van 1574 en van 1578 (welke acten Trigland blijkbaar nooit gezien heeft, daar hij anders wel niet zou gezegd hebben, dat de onderteekening gewoonlijk alleen door den praeses en den scriba geschiedde; 't geen wel gelden kan van authentieke afschriften der artikelen die voor alle kerken van belang waren, maar niet van de authentieke acten zelve), en dus onderteekend niet alleen door het moderamen, maar ook door alle anderen die in de Synode waren tegenwoordig geweest; welke uitdrukking niet slechts de eigenlijk gezegde, kerkelijk gedeputeerde, leden schijnt in te sluiten, maar ook anderen die de vergadering bijwoonden; en dan ten aanzien van die allen natuurlijk te verstaan is, voor zoover zij de laatste zitting nog bijwoonden ('t geen althans op de Dordtsche Synoden van 1574 en van 1578 niet met alle leden het geval was) en de onderteekening niet weigerden ('t geen op de Middelburgsche Synode van 1581 ten aanzien van Synodale acten is voorgekomen); 4° dat zij in het midden der 17e eeuw nog voorhanden waren; en 5° dat zij toen in particulier bezit waren; terwijl blijkbaar niet gedacht werd aan pogingen om ze te vereenigen met de onder kerkelijke bewaring zijnde oud-Synodale stukken. Aan deze omstandigheid is het zonder twijfel ook toe te schrijven, dat zij, gedurig van bezitter veranderende, ten slotte geheel zijn verloren geraakt.

Intusschen zijn er nog ten minste twee oude afschriften overgebleven van de Emdensche acta in den oorspronkelijken Latijnschen tekst.

Het eene is te vinden in het provinciaal kerkelijk archief van Gelderland, in den eersten der elf folianten, waarin afschriften staan van de acta der prov. Geldersche Synoden (op den Index van het Oud Provinciaal Kerkelijk Archief van Gelderland Nr. 1). Omtrent de herkomst van dat eerste deel meldt een officieel bericht op de eerste bladzijden, dat in 1651 aan de Provinciale Geldersche Synode „codicem hunc praestantissimum..... ex

Digitized by Google

singulari liberalitate et munificentia dono dedit ac consecravit Dn. Gellius de Bouma, Ecclesiae Zutphaniensis Pastor vigilantissimus, de Ecclesia Iesu Christi optime meritus, Exemplo Reverendi parentis sui τοῦ μακαρίτου Dn. Petri Gellii de Bouma, reformatae Ecclesiae Zutphaniensis primi Pastoris, et vicinarum Ecclesiarum Reformatoris indefessi, Anno aetatis suae 72°, sacri ministerii 50°". En de verzameling zelve bestaat niet alleen uit afschriften van de acta der Provinciale Geldersche Synoden van 1579 vgg., maar daaraan zijn ook toegevoegd, vooraan en tusschenin, afschriften van de acta der grootere Nederlandsche Synoden, de eerste twee (Emden 1571 en Dordrecht 1578) in het Latijn. Het Emdensche stuk nu bevat eerst de tot eene kerkenordening samengevoegde besluiten; daarna de antwoorden op de ingekomen vragen (met bijvoeging van het in art. 9 van die vragen genoemde advies uit Genève; dit, bij uitzondering, in eene Hollandsche vertaling); vervolgens de besluiten tot regeling van de meerdere vergaderingen, en eindelijk eene lijst van de onderteekenaars der acta. Onder het eerste van die vier stukken staat, dat het geteekend was door Casparus Heijdanus als praeses en Joannes Polijander als scriba; waaruit volgt, dat dit afschrift genomen is, niet naar de oorspronkelijke acta zelven (die volgens alle berichten, en ook volgens de gewoonte, door alle leden onderteekend waren), maar naar een door den praeses en den scriba gewaarmerkt afschrift daarvan. Het is dus een stuk, waarin door het herhaald afschrijven natuurlijk wel eenige fouten kunnen zijn ingeslopen. Maar terwijl het in dat opzicht minstens gelijk staat met de beste der bekende Hollandsche afschriften, heeft het boven deze vooruit, dat er althans geene fouten van vertaling in kunnen voorkomen. Bij gebreke van de authentieke acta geeft het alzoo in ieder geval de meest betrouwbare redactie. Daar nu de Emdensche acta nog nooit in de oorspronkelijke taal zijn uitgegeven, scheen het te meer wenschelijk, het genoemde stuk in de volgende bladzijden af te drukken. En gelukkig is zijn schrift zóó net en duidelijk, dat eene goede uitgave niet het minste bezwaar oplevert.

Het andere nog bekende Latijnsche afschrift was in de eerste helft dezer eeuw in het bezit van J. Heringa Het is volgens

Digitized by Google

zijne berichten (Kerkelijke Raadvrager en Raadgever, 2e dl., Ed. 1826, blz. 263, en Archief voor Kerkel. geschied., 5e dl., Ed. 1834, blz. 66) in 1575 door J. van Foreest gemaakt; voorzien van eene naamlijst der onderteekenaren; en getiteld: „Acta Synodi Ecclesiarum Belgicarum, quae sub cruce sunt, et per Germaniam et Phrisiam Orientalem dispersae, habitae Embdae 4to die Octobris a° 1571;" onder welken titel het ook voorkomt op den catalogus van de in 1841 verkochte Bibliotheca Heringana (Manuscripta, nr. 22). Meer dan dit weinige kan er echter niet van gezegd worden, daar er nooit iets uit is medegedeeld, behalve de drie regels, die den inhoud uitmaken van art. 3 der particuliere vragen (Archief, l. l.) Indien het stuk nog tijdig kan gevonden en geraadpleegd worden, zal natuurlijk zijn tekst vergeleken worden met dien van het eerstgenoemde afschrift, en zullen de eventueele afwijkingen worden opgegeven.

In het belangrijke werk van H. F. Jacobson, Geschichte der Quellen des Kirchenrechts des Preussischen Staats, wordt nog melding gemaakt (4er Theil, die Provinzen Reinland und Westfalen, 3er Band, das evangelische Kirchenrecht, Ed. 1844, blz. 78) van een Latijnsch handschrift der Emdensche acta, uit het jaar 1599, te vinden „in dem kleinen Syndikatsgewölbe des Archivs zu Cöln, fol. 40 f." Het wordt daar genoemd „eine lateinische Uebersetzung". Misschien is dit laatste onjuist; maar onmogelijk of zelfs onwaarschijnlijk is het toch volstrekt niet. En in ieder geval is nog zeer twijfelachtig, dat dit een afschrift zijn zou van een authentiek stuk.

De oorspronkelijke tekst van de Emdensche acta is al spoedig in het Hollandsch vertaald; denkelijk wel terstond na de Synode zelve. Het is onbekend, van wien die vertaling afkomstig is. In ieder geval is zij, evenals de Hollandsche vertaling van de Wezelsche artikelen, geheel het werk van een particulier persoon; en ook hier kan de opneming in onderscheidene verzamelingen van Kerkenordeningen geenerlei authentiek of officieel karakter aan haar mededeelen. Zij is het eerst openbaar gemaakt in de Kercken-ordeninghen der Ghereformeerder Nederlandtscher Kercken (Delft, 1612); echter onder den minder juisten

Digitized by Google

naam, op het titelblad, van Kerkenordening eener Nationale Synode (van welke de Emdensche Synode zich juist uitdrukkelijk onderscheidde, zich zelve slechts beschouwende als eene Synode van twee der drie groote provinciën, waarin alle Nederlandsche Kerken waren ingedeeld; vgl. artt. 8 en 9, en partic. vragen artt. 3, 23 en 24; en ook den brief van G. van der Heyden, in M. J. van Lennep, G. v. d. H., blz. 237), en voorts alleen voor zoover de acta betrekking hadden op de tot eene kerkenordening samengevoegde besluiten, en dus zonder de antwoorden op de particuliere vragen en zonder de nadere besluiten omtrent de meerdere kerkelijke vergaderingen. Daarna is datzelfde gedeelte der acta herdrukt in de volgende uitgaven van de reeds genoemde Kercken-ordeninghen (de 5e druk werd in 1730 door G. Nauta bezorgd); en voorts in de onderscheiden uitgaven van het Kerkelijk Handboekje (1732 enz.); door J. J. Harkenroht, achter zijn geschrift Emdens Herderstaf (1716); door E. Meiners, in Oostvrieschlands Kerkelijke Geschiedenisse (1738, 1e dl., blzz. 427 vgg.); naar de bovengenoemde uitgave van G. Nauta, achter het Compendium der Kerkelijke Wetten van Vriesland (nl. in de tweede uitgave, van 1771, niet in de eerste en derde); enz. En eindelijk zijn er ook uitgaven gekomen, waarin mede opgenomen werd wat nog verder besloten was, op de ingekomen gravamina en ten aanzien van de meerdere vergaderingen. Deze verdere besluiten (in die meer volledige uitgaven wel eens ten onrechte „nahandelingen" genoemd, alsof alle oude Nederlandsche Synoden zich eerst opzettelijk en onafgebroken met het maken eener kerkenordening bezighielden, en dan daarna over allerlei andere zaken handelden) zijn mede opgenomen b. v. in de uitgave van het Kerkelijk Placaatboek (3e dl., Ed. 1792, blzz. 406 vgg.) en bij C. Hooijer, Oude Kerkordeningen (Ed. 1865, blzz. 67 vgg.).

In alle die uitgaven heeft de een den ander eenvoudig woordelijk nagedrukt, zelfs notoire drukfouten zonder eenige aanmerking overnemende. Zoo b. v. stond in de eerste uitgave van 1612, in artt. 10 en 11, achtmaal het woord „Classem"; maar de zetter of corrector van een lateren herdruk, dien Latijnschen vierden naamval van het enkelvoud niet begrijpende, maakte

Digitized by Google

daarvan telkens het meervoud „Classen"; en nu is deze fout van eene der oudere uitgaven trouw in alle andere nagevolgd. Evenzoo in datzelfde art. 11 het tweemaal voorkomende „ende ander", in plaats van „een ander". En (om nog iets te noemen) toen eenmaal, reeds in de eerste uitgave van 1612, gedrukt was, dat de Emdensche Synode begonnen was den 5en October, 't geen toch uit alle handschriften (b. v. uit de straks te vermelden stukken van het Oud-Archief) en uit alle berichten over die Synode (b. v. uit de afdoende getuigenissen te dien aanzien in J. Heringa, Kerkel. Raadvr. en Raadg., l. l.; H. F. Jacobson, l. l., en voorts in zijne Urkunden-Sammlung, als aanhangsel bij het bedoelde deel van zijn werk mede in 1844 uitgegeven, blz. 50; J. J. van Toorenenbergen, Geschiedenissen ende Handelingen, in de Werken der Marnix-Vereeniging, 3e Serie, 1e dl. 1e stuk, Ed. 1873, blz. 85; M. J. van Lennep, Gaspar van der Heyden, Ed. 1884, blzz. 80 en 204) als eene drukfout had kunnen erkend zijn, hebben alle latere uitgevers dat eenvoudig herhaald, zonder dat het iemand in de gedachte kwam, de juiste dagteekening van 4 October te herstellen.

Toch zou het waarlijk niet zoo moeielijk geweest zijn, dien gangbaren tekst althans eenigszins te controleeren. Immers, in het Oud-Archief der Nederlandsche Hervormde Kerk zijn nog twee stukken aanwezig, die beide een afschrift bevatten van de in het Hollandsch vertaalde besluiten der Emdensche Synode; het eene van alles wat in de meest volledige uitgaven gedrukt is, en het andere van ver het grootste gedeelte.

Het laatstbedoelde stuk staat in den Catalogus van het Oud-Archief vermeld onder Nr. I, 3, 2, en is dus ingebonden in denzelfden band waarin ook het origineel der Wezelsche artikelen te vinden is, onmiddellijk daarop volgende (blzz. 27—42). Het bevat de tot eene kerkenordening samengevoegde besluiten, en voorts de antwoorden op de particuliere vragen; maar niet de nadere besluiten over de meerdere vergaderingen. Van den aanvang tot het einde is de tekst bijna woordelijk gelijkluidend met den gedrukten tekst; en de overeenkomst is zóó groot, dat er wel geen twijfel zijn kan, of men heeft in beiden dezelfde vertaling. Toch zal de gedrukte tekst nog wel naar een ander,

Digitized by Google

thans niet meer bekend, afschrift van diezelfde vertaling gegeven zijn. Anders zouden de op enkele plaatsen voorkomende afwijkingen, althans sommige daarvan, moeielijk te verklaren zijn. En ook bovendien heeft de gedrukte tekst enkele bladzijden meer dan dit afschrift.

Het andere stuk in het Oud-Archief staat in den Catalogus vermeld onder Nr. I, 2, 4, *a*. Dit tweede nummer van de eerste afdeeling is het zoogenaamde Boek van Petrus Cabeljau, een zeer lijvige quartijn, waarin de genoemde predikant omstreeks het midden der 17e eeuw afschriften heeft bijeengebracht van een groot aantal Synodale acta en kerkelijke ordeningen; welke verzameling, blijkens eene aanteekening op de eerste bladzijde, op de auctie zijner boeken (hij stierf in 1668) voor 25 gld. aangekocht werd door H. Alutarius, en daarna, blijkens het in 1737 daarbij gevoegde register van gecommitteerden der Zuid-Hollandsche Synode (blzz. 6—13), tot de boeken en papieren van die Synode behoorde. In dit boek nu staan onder nr. 4 de acta der Nederlandsche Synoden, en wel allereerst die van Emden (blzz. 101—132). Het mag echter ook wel opgemerkt worden, dat er nog drie andere nummers aan voorafgaan, onder deze titels: nr. 1 (blzz. 17—59) „Kercken-Discipline der Gereformeerder Gemeenten in Vranckryck vanden Jare 1559 tot int jaer 1571. Inden Nationalen Synodis des selven Rijckx besloten ende toegerichtet, uyt der Fransoischer sprake trouwelyck overgeset"; nr. 2 (blzz. 63—68) „Ordo qui in Palatinatu observatur, transmissus a Jaspero Heydeno Joanni Arnoldi Amsterodamensis Ecclesiae Ministro. Anno...." (twee blzz. verder, aan het hoofd eener tweede reeks Paltzer artikelen, met een nieuw opschrift, is bij het jaartal geene opene ruimte, maar staat „Anno 1571"); en nr. 3 (blzz. 69—99) „Liber disciplinae" (blijkens den inhoud de Schotsche kerkenordening, gelijk die was in 1571). Blijkbaar zijn dit alle drie stukken, die hebben moeten dienen voor de taak die de Emdensche Synode te verrichten had, en die daarom vereenigd waren bewaard gebleven. En dan ligt het vermoeden voor de hand, dat degeen, die ze in 1571 gebruikt heeft, ook een exemplaar van de Emdensche acta aan dat bundeltje toevoegde, zoodat het stuk, dat aan P. Cabeljau ten dienste stond,

Digitized by Google

dan nog zou afkomstig zijn uit den tijd der vergadering zelve. Het is zelfs wel mogelijk, dat de laatstgenoemde, die sedert 1642 een stadgenoot was van J. Trigland, het door dezen bedoelde en hierboven reeds vermelde autographon ook heeft kunnen gebruiken. In ieder geval is de in het boek van P. Cabeljau voorkomende Hollandsche vertaling geenszins dezelfde als die van het andere hierboven beschrevene handschrift. Bijna in ieder artikel is hare woordkeuze en vooral haar zinsbouw zoo geheel anders, dat er wel geen twijfel zijn kan, of zij is, onafhankelijk van die andere vertaling, wederom gemaakt naar den grondtekst. Zij zal echter wel niet gemaakt zijn door P. Cabeljau zelven; want met diens gewone spelling (bekend o. a. uit zijn in 1650 uitgegeven werk: de oude Catholycke waerheyt der Gereformeerde Kercke) komt de nog al vreemde spelling, die in het bedoelde stuk met veel consequentie gevolgd wordt, ganschelijk niet overeen. Het is dus waarschijnlijk, dat deze vertaling reeds van ouder dagteekening is en door den verzamelaar slechts werd overgenomen; terwijl van dit laatste dan de grond kan geweest zijn, dat hij ze nog een weinig beter achtte dan de vertaling, die door de uitgave van 1612 toen reeds algemeen bekend was.

Wat den inhoud betreft, komt dit afschrift met de meest volledige uitgaven (b.v. in het Kerkelijk Placaatboek en bij C. Hooijer) geheel overeen: het bevat ook de nadere besluiten omtrent de meerdere vergaderingen, die, gelijk boven reeds opgemerkt is, in het andere Hollandsche handschrift ontbreken. Intusschen geldt ook bij dit gedeelte, dat in den gedrukten tekst blijkbaar eene andere vertaling gevolgd is. Wel is thans geen handschrift meer bekend, waaruit de gedrukte vertaling van dit stuk kan ontleend zijn; maar zij is in ieder geval van anderen oorsprong dan die in het boek van P. Cabeljau. Bovendien is er in dit laatste nog iets aan toegevoegd, dat vóór de uitgave van C. Hooijer in geen gedrukten tekst gevonden wordt, nl. eene opgave der personen die te Embden de acta onderteekend hebben. Deze lijst, voor het eerst openbaar gemaakt door C. Hooijer (l.l. blzz. 64 vg., waar zij echter, met afwijking van de meer nauwkeurige uitdrukking in het handschrift, ten onrechte eene „lijst der leden van de Emdensche Synode" genoemd wordt), is blijkbaar over-

Digitized by Google

geschreven van een Latijnsch handschrift; want zoowel de namen van personen en plaatsen, als de bijvoegingen van dienaar, van aanstaand of voormalig dienaar en van ouderling, zijn alle in het Latijn. Maar indien zij soms ontleend zijn aan het authentieke stuk zelf, dan heeft de afschrijver er toch zeker telkens iets in veranderd; want bij onderscheidene van die mannen, wier gewone handteekening welbekend is, staat hier eene spelling der namen, die zóó zonderling is, dat zij zelven wel niet kunnen geacht worden, letterlijk alzoo te hebben geteekend.

Waar het authentieke stuk ontbreekt, daar is natuurlijk ieder hulpmiddel, dat omtrent de ware lezing meerdere zekerheid geven kan, welkom. Daarom mag eene goede Duitsche vertaling, die blijkbaar niet lang na de Emdensche Synode zelve gemaakt is, ook niet ongebruikt worden gelaten. Door H. F. Jacobson, in zijn reeds boven aangehaald werk (in hetzelfde deel, blzz. 78 vg.), wordt bericht, dat er van de Emdensche acta een afschrift is in het plat-Duitsch, in het archief van de Rhein. Prov. Synode te Barmen (vol. Q), en een afschrift in het Hoogduitsch, in het Wezelsche kerkarchief (nr. 26, p. 12 vg.). Het laatstgenoemde nu is in zijn geheel door hem afgedrukt in zijne rijke verzameling van oorkonden der Evangelische Kerk van Rijnland en Westfalen (de reeds boven aangehaalde Urkunden-Sammlung, nr. XXVII, blzz. 50—72), en onveranderd daaruit overgenomen in de verzameling van A. L. Richter, die Evangelischen Kirchenordnungen des sechszehnten Jahrhunderts (2e dl., Ed. 1871, blzz. 339 vgg.). Het is van denzelfden inhoud als de meest volledige, geschreven of gedrukte, Hollandsche tekst; ja zelfs bevat het eigenlijk nog iets meer, daar (evenals in het boven vermelde Latijnsche handschrift) na art. 9 van de particuliere vragen ook het aldaar slechts genoemde advies uit Genève in zijn geheel is opgenomen. En wat de redactie betreft, schijnt het eene goed bewerkte vertaling te zijn, die bij de bekende Hollandsche vertalingen niet achterstaat. Waar die beide Hollandsche vertalingen eenigszins van elkander afwijken, heeft deze Hoogduitsche doorgaans, hoewel niet altijd, de meeste overeenkomst met de vertaling in het boek van Cabeljau.

Eenigermate is er nog een ander middel, om althans op enkele

Digitized by Google

punten den gewonen tekst te controleeren; nl. voor zoover besluiten van de Emdensche Synode worden aangehaald door dezulken, die de authentieke acta of een officieel afschrift der besluiten moeten gehad hebben. Zulke aanhalingen vindt men b. v. in de acta der Dordtsche Synode van 1574, waar de Emdensche acta ten grondslag gelegd werden; — in de acta der Waalsche Synode te Dordrecht, van 21 Juni 1577, die voor de Dordtsche Nationale Synode van 1578 heeft vastgesteld een „Advis sur les articles resolus à Embden pour estre communiqués à la Compagnie, afin qu'il en soit arresté au Synode general", bevattende bedenkingen op een twintigtal artikelen van de Emdensche acta (te vinden in het Waalsche Livre Synodal, waarvan drie geheel met elkander overeenkomende exemplaren uit verschillende tijden bewaard worden in de Bibliothèque Wallonne te Leiden); — en in de acta van de Colloquia der Nederduitsche Gemeenten in Engeland, toen deze in 1578, tot instructie van hare gedeputeerden naar de Dordtsche Nationale Synode van dat jaar, haar gevoelen uitspraken over hetgeen in zake de kerkenordening en in antwoord op particuliere vragen in 1571 te Emden besloten was (te vinden in J. J. van Toorenenbergen, Acten van de Colloquia, in de Werken der Marnix-Vereeniging, 2e Serie, 1e dl., blzz. 40—42). En dan blijkt bij vergelijking, dat althans met betrekking tot de aangehaalde artikelen op den gebruikelijken Hollandschen tekst slechts weinig aanmerking te maken is: niet alleen hun algemeene inhoud, maar ook hun cijfer komt in dezen tekst overeen met de in Dordrecht en in Engeland gebruikte authentieke acten of afschriften.

Bij den herdruk van de Hollandsche vertaling, die in de volgende bladzijden aan de uitgave van den Latijnschen tekst wordt toegevoegd, is, daar toch altijd slechts een afschrift kon gebruikt worden, de gewone tekst eenvoudig gevolgd; en dan natuurlijk naar de eerste uitgave, dus met betrekking tot de kerkenordening naar die van 1612, en met betrekking tot de verdere acta naar die van 1792. Immers, die eerste uitgaven, waarvan alle latere slechts de herdruk wilden zijn, zijn de betrekkelijk zuiverste; en ook hare spelling mag niet plaats maken voor eene latere,

Digitized by Google

tenzij dan dat men ('t geen in eene uitgave als hier bedoeld wordt onnoodig en onraadzaam is) geheel en al de hedendaagsche spelling zou willen volgen. Maar, daar alle uitgevers zich ongelukkiglijk bepaald hebben tot één enkelen tekst van slechts ééne vertaling, zonder ook andere doorgaans nog iets betere afschriften en vertalingen te raadplegen, is nu hier die tekst met de beide hierboven vermelde handschriften en met de Hoogduitsche vertaling vergeleken, en zijn de afwijkende lezingen in de noten aangeteekend. Intusschen spreekt van zelf, dat dit niet geschied is met alle afwijkingen zonder onderscheid; want alsdan zoude beide handschriften en de Hoogduitsche vertaling in hun geheel moeten afgedrukt zijn. Niet alleen is de Hollandsche spelling voortdurend geheel anders, maar er is in alle drie die stukken ook telkens eenig verschil van uitdrukking. Dit laatste kan reeds eenigszins gelden van den gedrukten tekst, vergeleken met het Hollandsche afschrift dat dezelfde vertaling geeft; maar veel meer nog van die beide, vergeleken met het afschrift in het boek van P. Cabeljau; en van deze alle, vergeleken met de Hoogduitsche vertaling. Dat verschil echter is van geen belang, waar de zin zonder eenigen twijfel volkomen dezelfde is; vooral omdat het hier toch slechts afschriften eener vertaling geldt. En daarom is in deze uitgave de afwijking slechts daar aangeteekend, waar zij inderdaad invloed heeft op den zin, of waar de vermelding om eenige andere reden van belang kan geacht worden. Men zal zien, dat hierbij gehandeld is naar den in zoodanig geval steeds te volgen regel, nl. om liever te veel dan te weinig te geven. Bij het aanhalen zullen de bedoelde Hollandsche afschriften kortheidshalve genoemd worden: het eene, dat dezelfde vertaling geeft als in den gedrukten tekst, nr. 3, en het andere, dat in het boek van Cabeljau staat, C, terwijl de Hoogduitsche vertaling, naar de uitgave van Jacobson, met J. zal worden aangeduid. Uit den aard der zaak zal er dan van C en J ver het meeste zijn aan te teekenen.

Wat den Latijnschen tekst betreft, is onder het afdrukken nog gelegenheid gegeven tot vergelijking van het gebruikte Arnhemsche afschrift met het andere Latijnsche van J. van Foreest, 't welk in 1841 in het bezit is gekomen van H. J. Royaards,

Digitized by Google

en thans nog berust in de bij zijn overlijden (1854) door hem nagelatene bibliotheek. Wel is hiervan slechts een afschrift kunnen gebruikt worden. Maar zoowel bij dit afschrift, als ook bij het Arnhemsche, zijn de schrijffouten zóó in het oog loopend, dat te dien aanzien geen twijfel zijn kan; te minder, omdat nooit in die beide stukken dezelfde schrijffouten gemaakt zijn. Daar het hier geene authentieke stukken geldt, is van al zulke fouten geene melding gemaakt, en is in de noten alleen opgave gedaan, onder letter F., van alle ook maar eenigszins belangrijke of wezenlijke afwijkingen, die in het afschrift van J. van Foreest te vinden zijn. Men zal zien, dat die varianten uiterst weinig in getal zijn. En uit die bijna altijd woordelijke overeenkomst tusschen twee afschriften, die zeker onafhankelijk van elkander gemaakt zijn, kan dan veilig worden opgemaakt, dat hier inderdaad een tekst is, die nagenoeg gelijkluidend is met de oorspronkelijke redactie.

Daar de hier volgende uitgave uitsluitend ten doel heeft, om over den tekst der Emdensche acta zooveel mogelijk inlichting te geven, opdat ieder zelf daarover kunne oordeelen, zijn geene opschriften of bijschriften aan sommige of aan alle artikelen toegevoegd. De onderscheidene handschriften hebben te dien aanzien eene zeer groote verscheidenheid. In het Latijnsche afschrift van J. van Foreest staat bij alle artikelen zonder onderscheid (slechts met uitzondering van de 25 die over particularia handelen) eene vrij volledige inhoudsopgave op den kant, en bovendien nog een opschrift bij art. 10 en bij art. 11. In het andere Latijnsche atschrift zijn zulke bijschriften als opschriften in den tekst gekomen; edoch met veel korter formuleering, en in veel minder aantal; zoo b.v. hebben de eerste 9 artikelen er in 't geheel geen, en de eerste 34 tezamen slechts 5. In de eerste Hollandsche uitgave van 1612 zijn het weêr bijschriften op den kant; maar lang niet bij ieder artikel (bij de 53 artikelen der kerkenordening staan er in het geheel slechts 23), en voorts in zeer korte formuleering. In latere Hollandsche uitgaven zijn diezelfde bijschriften als opschriften in den tekst gekomen; waarbij echter een vijftal allengs verdwenen is. In de Duitsche vertaling, door Jacobson uitgegeven, staan in het geheel slechts 6 zulke

Digitized by Google

opschriften, wederom met gewijzigde formuleering. En het Hollandsche afschrift, hierboven als nr. 3 aangeduid, heeft weder inhoudsopgaven op den kant, doch iets minder dan in de gewone uitgaven, en vaak in andere bewoordingen. Daarentegen heeft het Hollandsche afschrift in het boek van Cabeljau in het geheel geene opschriften noch bijschriften. Dat de authentieke acten ze ook niet hadden, kan uit het bovenstaande wel met genoegzame zekerheid worden afgeleid. Zij zijn blijkbaar afkomstig, niet van de Synode zelve, maar van particuliere personen; en juist daarom moeten zij in den tekst dan ook niet worden opgenomen. In de noten hadden zij zeker wel kunnen vermeld zijn; maar dat zou dan, wegens hunne groote verscheidenheid, vele bladzijden hebben ingenomen; en ten slotte zou niemand daaraan iets gehad hebben. Hoe een afschrijver of vertaler den korten inhoud van een of meer artikelen formuleerde, heeft inderdaad geen waarde of belang.

Met betrekking tot de cijfers der artikelen is het twijfelachtig, of zij een min of meer officieel karakter dragen; want in sommige afschriften, bepaaldelijk in de Latijnsche, is ten aanzien van de indeeling der artikelen, en dus ook van de cijfers, eene kleine verscheidenheid, doordat bij enkele artikelen splitsing of samenvoeging plaats heeft, of wel doordat bij de artikelen, die op de kerkenordening volgen, de nummering doorloopt. Bij deze onzekerheid zijn in de hier volgende uitgave de cijfers der bekende Hollandsche uitgaven eenvoudig overgenomen; ook omdat men nu eenmaal, bij aanhalingen, aan die cijfers gewoon is.

Andere officieele stukken, die op de Emdensche Synode betrekking hebben, zijn nooit bekend geworden. Van zoodanige stukken is zelfs nergens sprake; ook niet in de enkele berichten, die over deze Synode in geschriften of bescheiden van denzelfden tijd nog te vinden zijn. Wat er van geloofsbrieven, instructiën, enz. mag geweest zijn, zal wel, evenals de oorspronkelijke acta zelven, in particuliere bewaring gebleven zijn, en daardoor voor het nageslacht zijn verloren geraakt.

F. L. R.

Digitized by Google

Acta Synodi Ecclesiarum Belgicarum, quae sub cruce sunt, et per Germaniam et Phrisiam Orientalem dispersae: habitae Embdae 4. Octob. Anno etc. 71.

Acta ofte Handelinghen der versamelinghe der Nederlandtsche Kercken die onder 't Cruys sitten, ende in Duytschlandt, ende Oost-Vrieslandt verstroyt zijn [1]), gehouden tot Embden den 4. Octobris [2]) Anno 1571.

1. *Nulla Ecclesia in alias, nullus minister in ministros, nullus Senior in Seniores, Diaconus in Diaconos primatum seu dominationem obtinebit, sed potius ab omni et suspitione et occasione cauebit.*

Gheen Kercke sal over een ander Kercke, gheen Die-

---

1) De laatste twaalf woorden zijn in nr. 3: *Kercken die onder 't cruijs sitten, ende der gener die door Duijtsch ende Oost Vrijeslandt verstroijt syn;* en bij C.: *Kercken onder 't kruuse, ende door Duutschlandt ende Oostvrieslandt verstroijdt sijnde.* Bij J. is het geheele opschrift: *Geschicht und Verhandlunghen deren Niderlendischen Kirchen, so vnter dem Creutze durch Deutschland vnd Ostfrieslandt verspreiet, gehalten zu Embden a.* 1571 *d.* 4—14. *Octobris.*

2) In nr. 3, bij C. en bij J. staat, even als in den grondtekst, 4 *October;* zóó duidelijk, dat geen twijfel mogelijk is; terwijl ook van elders genoeg bekend is, dat op 4 October de eerste zitting gehouden is (zie hiervoren de inleidende opmerkingen over den tekst). De in alle uitgaven overgenomen drukfout der eerste uitgave, die 5 Oktober noemde, is dus boven in den tekst verbeterd.

Digitized by Google

naer des Woorts, gheen Ouderlinck, noch Diaken sal d'een over d'ander heerschappie voeren, maar een yeghelijck sal hen voor alle suspicien, ende aenlockinge om te heerschappen wachten [1]).

2. *Ad testandum in doctrina inter Ecclesias Belgicas consensum, visum est fratribus confessioni Ecclesiarum Belgicarum subscribere, et ad testandum harum Ecclesiarum cum Ecclesiis Regni Galliae consensum et coniunctionem, confessioni fidei Ecclesiarum illius Regni similiter subscribere, certa fiducia earum Ecclesiarum ministros confessioni fidei Ecclesiarum Belgicarum vicissim ad mutuum testandum consensum subscripturos.*

Om die eendrachtigheydt in de Leere tusschen de Nederlandtsche Kercken te bewijsen, heeft het den Broederen goet ghedocht de belijdinghe des Gheloofs der Nederlandtsche Kercken te onderschrijven, insgelijcx oock de belijdinghe der Kercken in Vranckrijck te onderteeckenen, om daer mede hare verbindinghe ende eenigheyt met der selver Françoischer Kercken te betuygen, seeckerlijck vertrouwende, dat de Dienaren der selver Françoischer Kercken oock op hare zijde de belijdenisse des Gheloofs der Neder-

1) Dit geheele artikel luidt in nr. 3: *Gheen Kercke, gheen Dijener des Worts, gheen Ouderlingh noch Dyaken enn sal heerschappie d'een ouer d'ander voeren, maer sal sijch veel meer hyer yn voor alle quaedt vermoeijen ende anlockynghe om te herschappen wachten;* en bij C.: *Gheen kercke sall oover een andere kercke, gheen Dienaar des Woordts Ghodts sall oover eenen anderen Dienaar des Woordts Ghodts, gheen Ouderling sall oover eenen anderen Ouderling, gheen Diaacken sall oover eenen anderen Diaacken uuttneemenheyt ofte heerschappije hebben; maar veel meer van alle suspijtie ende oorsaack desselfs wachten.*

Digitized by Google

landtscher Kercken, tot ghetuyghnisse der onderlingher eendrachtigheyt, onderschrijven sullen.

3. *Delecti sunt Petrus Dathenus et Joannes Taffinus, qui id ad proximam Synodum Galliae ministris significent, responsumque proximo fratrum conventui referant.*

Men heeft vercooren Petrum Dathenum en Iohannem Taffinum, die dit den Kercken-Dienaeren ter naest-comende versamelinghe in Vranckrijck aensegghen, ende ter naester t' samencoomste der Broederen der Nederlantsche Kercken, antwoort weder inbrengen sullen.

4. *Admonebuntur quoque ministri Belgici qui ab hoc coetu absunt, vt in eandem subscriptionem consentiant.*

Idem et ab aliis omnibus praestabitur, qui in posterum ad ministerium verbi vocabuntur, antequam ministerium exercere incipiant.

Men sal oock de Nederlantsche Kercken-Dienaers die in dese versamelinghe niet en zijn, vermanen, dat sy in die selve onderschrijvinghe bewillighen: T' selve salmen oock allen anderen doen [1]), die van nu voortaen, tot den dienst des Woorts beroepen sullen worden, eer sy in haren dienst treden.

5. *Catechismi formulam in Ecclesiis quidem Gallicanis Genevensem, in Teutonicis vero Heydelbergensem sequendam duxerunt fratres, sic tamen, vt si quae Ecclesiae alia Catechismi formula verbo Dei consentanea vtantur, necessitati illius mutandae non astringantur.*

---

1) De laatste zeven woorden zijn bij C.: *sulcks sall oock van allen anderen ghedaan werden;* en evenzoo bij J.: *Das soll auch also von allen andern Dhienern..... volnbracht vnd gehalten werden.*

Digitized by Google

De Broeders hebben gheacht, datmen in den Ghemeenten der Françoischer spraecke die forme des Geneefschen Catechismi, ende in de Ghemeenten der Nederduytscher spraecke, de forme des Heydelbergschen behoort te ghebruycken; doch alsoo, dat, of daer eenighe Kercken, eene andere forme van Catechismus den woorde Gods gelijckformigh zijnde gebruyckten, die sullen te veranderen niet ghedwonghen worden.

6. *In singulis Ecclesiis consessus erunt seu consistoria ministrorum, Seniorum et Diaconorum quae singulis vt minimum hebdomadibus habebuntur, loco et tempore, quae singulis Ecclesiis commodissima videbuntur.*

In een yegelijcke Kercke salmen t' samen-coomsten ofte Consistorien der Dienaren des Woorts, Ouderlinghen ende Diaconen hebben, die ten weynighsten alle weecken eenmael ghehouden sullen worden, ter plaetse ende tijt die een yegelijcke Ghemeente sal achten bequaemste ende gheleghenste te wesèn.

7. *Praeter hos consessus erunt Classici tertio vel sexto quoque mense vicinarum aliquot Ecclesiarum conventus, pro earum commoditate et necessitate.*

Beneven desen Consistorien, sullen oock alle drie ofte ses maenden Classische versamelinghen ghehouden werden van sommighe Kercken die by een gheleghen zijn, nae hare gheleghentheyt ende nootdruft.

8. *Singulis praeterea annis habebuntur conventus omnium, quae per Germaniam et Phrisiam Orientalem dispersae sunt Ecclesiarum inter se, Anglicanarum inter se, et earum quae sub cruce sunt inter se.*

Daer beneven sullen jaerlijcxsche versamelinghen, aller verstroyde Kercken in Duytslandt ende Oost-Vrieslandt

Digitized by Google

besonder, aller Engelscher Kercken besonder, ende aller Kercken onder 't Cruys besonder, ghehouden werden.

9. *Secundo denique quoque anno Conventus omnium simul Ecclesiarum Belgicarum habebitur.*

Voorder salmen alle twee jaren eens, een alghemeyne versamelinghe aller Nederlantsche Kercken houden.

10. *Classes Ecclesiarum Belgicarum per Germaniam et Phrisiam Orientalem dispersae. Classicum conventum constituent vtraque Ecclesia Francfortensis, Schonoviensis, Gallica Heydelbergensis, Franckenthalensis et S. Lambertana. Alium vtraque Coloniensis, vtraque Aquisgranensis, Traiectensis, Limburgensis, Nouesiensis, et quae in Juliacensi sunt ditione. Alium Wesaliensis, Embricensis, Gochgensis, Resensis, Gennepensis, et si quae aliae sunt in Clivensi ditione. Alium Embdana cum peregrinis ministris et Senioribus Brabantiae, Hollandiae, et Phrisiae occiduae.*

Beyde de Franckfortsche Ghemeenten, die Schoenausche, die Françoische tot Heydelbergh, die Franckendaelsche, ende die van S. Lambert sullen eene Classem maecken. Een ander Classem sullen maecken beyde de Ceulsche Kercken, beyde [1]) die Aecksche, die van Maestricht, die van Limburgh, die van Nuys, ende die int Landt van Guylick zijn. Een ander Classem sullen maecken die van Wesel, van Embrick, van Gogh, van Rees, van Gennep, ende anderen die daer meer int Landt van Cleef souden mogen zijn. Een ander Classem sullen maecken die Kercke [2]) van Embden met den vreemden Dienaren

1) Het woord *beyde* staat niet bij C.; in nr. 3 staat hiervoor: *ende;* maar bij J. staat: *beide Aquinische.*

2) Het enkelvoud, dat de uitgave van 1612 hier heeft, in

Digitized by Google

des Woorts ende Ouderlinghen van Brabandt, Hollandt, ende West-Vrieslandt.

11. *Classes Ecclesiarum sub cruce. Classicum conventum constituent Ecclesia vtraque Antwerpiana, Buscoducensis, Bredana, Bruxellensis, et si quae aliae sunt in Brabantia. Alium Gandensis, Marterensis, Roncensis, Aldernadensis, Verwicensis, Rominensis* [1]*, et ceterae quae in utraque Flandria sunt. Alium Tornacensis, Insulensis, Atrabatensis, Duacensis, Armentiriensis, Valencinensis, et ceterae idiomatis Gallici. Alium Amsterodamensis, Delffensis, et ceterae Hollandicae, Transisulanae et Phrisiae occiduae.*

Beyde die Ghemeenten tot Antwerpen, die Ghemeente van 's Hertogen-Bosch, van Breda, van Brussel, ende andere die in Brabant zijn mochten, sullen oock een Classem maecken. Een andere Classem sullen maecken die van Gent, van Ronsen, van Oudenaerden, van Comen [2], ende die andere die in Oost- ende West-Vlaenderen zijn. Een ander Classem sullen maecken die Doornicksche, Rijsselsche, Atrechtsche, Armentiersche, Valencijnsche [3],

---

overeenstemming met alle afschriften en met den grondtekst, is in de tweede uitgave (van 1617) bij vergissing tot een meervoud geworden; en daarna is die drukfout in alle volgende uitgaven eenvoudig overgenomen.

1) Bij F. staan voor deze zes namen de volgende vijf: *Gandavensis, Cominensis, Ronsensis, Aldenardensis, Werwicensis.*

2) Bij C. staan voor deze vier namen de volgende zes: *Ghendt, Mortiers, Remonde, Oude Naarde, Vervick, Komen;* bij J. de volgende vijf: *Gendt, Ronsen, Aldenarde, Werwich, Comen.*

3) Bij deze vijf namen (in nr. 3 gelijkluidend, met plaatsverwisseling van Rijssel en Atrecht) heeft C. tusschen Doornick en Atrecht eene opene ruimte, en na Atrecht bovendien nog *Duwaaij;*

Digitized by Google

ende die andere Walsche Kercken. Een ander Classem sullen maecken die Ghemeente van Amsterdam, van Delft, ende andere Hollandtsche, Overijsselsche, ende Westvriessche Kercken.

12. *Admonebuntur qui in Anglia sunt, vt suas Ecclesias in Classes distribuant.*

Men sal die van Enghelandt vermanen, datse hare Kercken in Classen afdeylen.

13. *Ministri eligentur a Consistorio, cum iudicio Conventus Classici, aut duorum triumve ministrorum vicinorum. Electi autem sistentur coram Ecclesia, vt vel tacitis suffragiis comprobentur, vel si quid sit, cur in electionem minus consentire velit* [1]) *Ecclesia, intra dies plus minus quindecim obiiciatur. Si quae tamen Ecclesiae consuetudinem electionis popularis, quae apud eas est, mutandam non esse censerent, ferentur, donec Synodo Generali sit aliter constitutum.*

De Dienaren des Woorts sullen van den Consistorie met het oordeel ende goet duncken [2]) der Classischer versamelinge, ofte twee ofte [3]) drie Ministers uyt de genabuerde Kercken vercooren worden. Vercoren zijnde, sullen sy der Ghemeente voorghestelt worden, op dat sy, ofte

---

welke naam ter zelfder plaatse ook voorkomt bij J. (*Doway*), die voorts dezelfde namen heeft als in den gedrukten tekst.

1) Voor de laatste drie woorden staat bij F.: *consentire nolit.*

2) De laatste zes woorden zijn in nr. 3: *mit het oordel ende consent ofte goetdunken;* bij C.: *bij advijs ende oordeel;* en bij J.: *mit vrtheil vnd erkentnus.*

3) De laatste twee woorden zijn in latere uitgaven, evenals in nr. 3 en bij C.: bij vergissing uitgevallen.

Digitized by Google

door stilswijghen der Ghemeente [1]) aenghenomen worden, ofte soo daer yet ware daerom die Ghemeente in de Verkiezinghe niet verwilligen en wilde, dat binnen 15. daghen onghevaerlijck [2]) voortghebracht werde. Nochtans of eenighe Kercken, daer de Verkiesinghe by 't Ghemeene volck staet achteden, dat hare ghewoonheyt niet te veranderen en ware [3]), die sullen ghedraghen worden ter tijt toe, dat het door die alghemeene Synodale versamelinghe anders sal verordent zijn.

14. *Eadem ratio in Electione Seniorum et Diaconorum servabitur* [4]) *nisi quod Classici conventus aut vicinorum ministrorum iudicium non erit expetendum.*

Die selve wijse salmen oock in die Verkiesinghe der Ouderlinghen ende Diaconen houden, behalven datmen niet behoeven en sal t' ghevoelen des Classis ofte der omlegghende Kercken-Dienaren te verwachten.

15. *Singulis annis dimidia pars tum Seniorum tum Diaconorum mutabitur, ascitis in eorum locum aliis, qui itidem biennium inserviant, relicta tamen Ecclesiis praesertim sub cruce constitutis, vel longioris vel brevioris temporis libertate, pro earum commoditate et necessitate.*

Alle jaren sal 't halve deel, soo wel der Ouderlinghen, als der Diaconen, verandert werden, andere in haer

---

1) De laatste vier woorden zijn bij C.: *door stillswijgende suffragia;* en bij J.: *durch deroselben stilschweigendt mitstimmen.*

2) Voor dit woord, dat bij C. en J. in 't geheel niet gevonden wordt, heeft nr. 3: *onbeghrepen.*

3) Voor de laatste twintig woorden heeft J.: *Jedoch so eine Kirche die gewohnheit einer Gemeiner erwehlung hette, welche gewohnheit sie nicht verendern wolle.*

4) Voor dit woord staat bij F.: *observabitur.*

Digitized by Google

plaetse ghestelt zijnde, die oock twee jaren lanck dienen sullen, doch dat de Kercken (voornamelijck die onder 't Cruys sitten) hare vrijheyt van langher ofte corter tijt te nemen, nae hare gelegentheyt ende nootdruftigheyt behouden.

16. *Examinabuntur ministri ab iis a quibus eliguntur, si probetur eorum doctrina et vita, confirmabuntur cum solemnibus praecibus et impositione manuum, absque superstitione tamen et necessitate.*

De Dienaren des Woorts sullen gheëxamineert, dat is, ondersocht worden van den ghenen daer van sy vercooren worden. Ist dat haer Leer ende leven voor goet bekent wort [1]), soo sullen sy met Ghebeden daer toe dienende [2]), ende oplegginghe der handen (doch sonder superstitie ende nootsaeckelijckheyt) bevestight worden.

17. *Nulli ministro in aliena Ecclesia concionari absque illius Ecclesiae ministri et Consistorii, aut ministro absente, absque Consistorii consensu licebit.*

Het en sal gheen Kercken-Dienaer gheoorloft zijn in een andere Ghemeente te Predicken sonder bewillinghe des Dienaers der selver Ghemeente ende der Consistorie, ofte int afwesen des Dienaers, sonder consent der Consistorie.

18. *Qui se in ministerium iis locis insinuant, vbi ministerium iam constitutum est, vt abstineant, a Consistorio admonebuntur: Si nihilominus pertinaciter prosequantur, convocatis statim tribus quatuorve, aut etiam*

---

1) Voor de laatste tien woorden heeft C.: *ende soo sij oprecht bevonden sijn in leere ende leeven.*

2) Voor de laatste vijf woorden heeft J.: *mit gewonlichen gebreuchen.*

Digitized by Google

pluribus, si fieri potest, ministris vicinis ex classe cuius est illa Ecclesia, Schismaticus ibidem declarabitur. Quod vero ad auditores attinet, si contemtis pertinaciter admonitionibus, audire schismaticum illum iam declaratum pergent, Consistorium ex praescripto disciplinae Ecclesiasticae aget.

Die sich in den Kercken-Dienst indringhen in die plaetsen daer den Kercken-Dienst nu inghestelt is, die selve sullen van den Consistorien vermaent worden, datse afstaen, maer ist datse evenwel hartneckelijck voortvaren, soo salmen terstont drye ofte vyer, ofte oock meer, ist moghelijck, van den omlegghende Kercken-Dienaren dier Classe onder welcke dese Kercke is, beroepen, ende hem die het is verclaeren een Scheur-maecker te zijn. Ende aengaende die toehoorders, ist datse alle vermaninghen ende waerschouwinghen hartneckelijck verachtende, den Scheur-maecker (welcke hem nu verclaert is, sulck een te zijn) voortvaeren aen te hooren, soo sal de Consistorie nae uytwijsen der Kercken-tucht ofte Christelijcke straffe handelen.

19. *Vnica vel trina tinctio* [1]) *pro Adiaphora censetur, proinde Ecclesiis liberum vsum apud ipsas receptum relinquimus, donec aliter in proxima Synodo generali statuatur.*

Eens, ofte drye mael in den Doop met water te besprenghen wort voor een middelmatigh ende vry dinck ghehouden: daerom laten wy den Kercken hare ghewoonheyt, diese hier in hebben, behouden, ter tijt toe dat anders in de naest-comende alghemeyne Synodale vergaderinghe verordent worde.

20. *Testes adhibere vel non adhibere ad Baptismum,*

1) Bij F. staat hiervoor: *immersio.*

Digitized by Google

rem adiaphoram arbitramur, proinde vsus receptus in Ecclesiis servabitur pro sua cuiusque libertate, donec aliter in Synodo generali statuatur.

Ghetuyghen in den Doop te nemen, ofte niet te nemen, achten wy voor een middelmatigh dinck: derhalven salmen den Kercken haer oude ghewoonheyt laten, een yegelijck nae hare vrijheyt, ter tijt toe dat daer van anders in de alghemeyne Synodale vergaderinghe besloten werde.

21. *In Ecclesiis, quarum instituendarum nobis libertas datur, pane communi seu cibario vtendum eumque frangendum esse in sacrae coenae administratione censemus. Eundo autem stando vel sedendo sacrae coenae communicare indifferens iudicamus, idcirco ratione vtentur Ecclesiae, quae ipsis commodissima videbitur.*

Cantare Psalmos, aut sacras literas legere, dum sacra coena administratur, liberum Ecclesiis relinquitur, quemadmodum et verbis Christi vel Pauli vti in exhibendo pane et vino, qua in re cavebitur, ne verborum pronunciatio in consecrationis spetiem vel opinionem tandem trahatur.

In den Ghemeenten, daer ons vrijheyt ghegheven wort te mogen reformeren [1]), achten wy datmen ghemeyn spijsbroot ghebruycken, ende 't selve in de uytdeylinge des Nachtmaels breecken moet. Maer [2]) staende ofte sittende 't Nachtmael te ontfanghen, oordeelen wy middelmatigh te zijn. Derhalven sullen die Ghemeenten sulck eene wijse ghebruycken, die hen de alder-gheleghenste dunckt te zijn. Psalmen te singen, ofte yet wat uyt de heylighe Schrift te lesen ter

1) Voor de laatste acht woorden heeft J.: *da vns zu lehren, vnd zu vnterrichten freyheit zu gelassen.*

2) Tusschen dit en het volgende woord hebben nr. 3 en C. beiden nog het woord: *gaande;* en evenzoo J.: *gehende.*

Digitized by Google

wijle 't heylighe Avontmael uytghedeelt wort, wort den Kercken vry ghelaten. Insghelijcx oock staet in de vrijheyt der Kercken die woorden Christi ofte Pauli te ghebruycken, in 't uitreycken des Broodts ende des Wijns, waer in men toesien sal, dat het uyt-spreken der woorden, met der tijt niet tot een schijn ofte waen van *Consecratie* ghetrocken en werde.

22. *Nemo qui sub parentum potestate est, aut eorum qui parentum locum obtinent, sine eorum consensu matrimonium contrahere debet; et fides matrimonii sine eorum consensu data, nullius est momenti. Siqui tamen ita se iniquos hac in re praestarent ac difficiles, vt consentire nullo modo velint (quod interdum religionis odio et aliis de causis accidit), an tam sancti instituti impediendi iusta sit causa, consistorii erit iudicare.*

Niemandt die noch onder de macht zijner Ouderen staet, ofte der ghener die in plaets der Ouderen zijn, en behoort hem selven sonder hare verwillinghe in den Houwelijcken staet te begheven, ende die houwelijcksche belofte sonder haer consent ghedaen [1]), is van gheener waerde. Soo daer nochtans eenighe van de Ouders hier in sick soo onbescheyden ende hart bewesen te zijn, datse in gheenerley wijse wilden verwillighen ('t welck somtijts uyt haet der Religie, ende uyt andere oorsaecken geschiet) alsdan sal het int oordeel der Consistorie staen, of daer eenighe billicke oorsaecke zy, sulck eene heylighe ordeninghe [2]) te verhinderen ofte te breken.

23. *Sponsalia legitimè contracta, ne vtriusque quidem*

---

1) Voor de laatste zeven woorden heeft C.: *de trouwe des houwelijcks sonder hun consent ghegheven sijnde.*

2) Voor dit woord heeft J.: *furnhemen.*

Digitized by Google

partis consensu dissolui poterunt, quin et operae pretium erit, iis contrahendis interesse vel ministrum vel seniorem Ecclesiae, ut antequam reciproca fiat promissio, intelligatur, an puram religionem amplectatur uterque; an consentiant parentes; et si alterutra, aut vtraque pars ante matrimonio iuncta fuerit, an de morte priorum coniugum legitimo testimonio constet.

De ondertrouwe Wettelijck ghedaen zijnde en sal gheensins moghen ghebroocken worden [1]), al waert dat beyde partien daer in verwillighden. Daerom salt raetsaem zijn, als d' Ondertrouwe gheschiet [2]), dat de Kercken-Dienaer ofte een Ouderlinck daer by zy, op dat, eer der onderlinghe beloftenisse geschiede, vernomen werde: of sy beyde die reyne Religie bekennen: of haer Ouders in haer Houwelijck verwillighen; Ende ist dat beyde partien ofte een van beyden, te vooren in den Houwelijcken staet gheleeft hebben: of men door gheloofwaerdighe ende seeckere ghetuyghnissen van de aflijvinghe der eerster partie verseeckert is.

24. *Matrimonio copulandorum nomina ternis diebus dominicis, aut alioqui per tres vices iustis intervallis pro concione edentur.*

Die namen der persoonen die in den Houwelijcken staet te bevestighen zijn, salmen drye Sondaghen, ofte anders drye mael, mits datter een tamelijcken tijt tusschen zy, voor de Ghemeynte uytroepen.

---

1) De laatste elf woorden zijn bij C.: *Hett houwelijck wettelijck ghecontraheerdt sijnde, en sall niet ontbonden moogen werden;* en bij J.: *Die hiligen, vnd Eheberedungen rechtmessig eingangen kunnen auch nicht ..... auffgeloeset werden.*

2) De laatste vier woorden zijn bij C.: *in 't contraheeren desselfs;* en bij J.: *da solche Ehegelobten verhandlet werden.*

Digitized by Google

25. *Ecclesiasticam disciplinam in singulis Ecclesiis observandam esse censemus; ministrorum itaque partes erunt, non solum publicè docere, hortari, arguere, sed et priuatim vnumquemque officii sui admonere, qua in re et seniores operam suam impendere oportet.*

Wy gevoelen dat de Kerckelijcke discipline ofte Christelijcke straffe in een yegelijcke Ghemeente behoort onderhouden te werden; derhalven salt der Dienaren des Woorts ampt zijn, niet alleen opentlijcken te leeren, ve.manen ende straffen, maer oock int bysonder eenen yeghelijcken tot zijn plicht te vermanen, 't welk oock den Ouderlinghen toestaet te doene.

26. *Siue autem quis in doctrinae puritate errauerit, siue in morum sanctitate peccauerit, si id occultum est, et à scandalo publico remotum, observabitur regula, quam diserte praescribit Christus Matth.* 18.

Daerom indien yemant in der reynigheyt der leer ghedwaelt, ofte in de oprechticheyt des levens [1]) ghesondicht sal hebben: soo verre alst verborghen ende sonder opentlijcke Erghernisse toeghegaen is, soo salmen den reghel onderhouden, welcken Christus uytdruckelijck voorschrijft *Matth.* 18.

27. *Peccata igitur occulta, quorum peccatorem priuatim, vel ab vno vel duobus, tribusve testibus adhibitis, admonitum poenituerit, non sunt ad Consistorium deferenda, occulta tamen, vel Reipublicae vel Ecclesiae grauem perniciem adferentia, vt sunt proditiones, vel ani-*

1) Voor *reynigheyt der leer* en *oprechticheyt des levens* heeft C.: *suuverheyt der Leere* en *heijlichheyt der seeden;* en J.: *reinigkeit der lehr* en *heiligkeit des wandels.*

Digitized by Google

marum seductiones, ministro significabuntur, vt ex eius consilio, quid in ea re agendum sit, dispiciatur.

Ende die verborghen sonden, daer de sondaer (int heymelijck, ofte van eenen, ofte met twee ofte drye ghetuyghen vermaent zijnde) leetschap van bewijst, en salmen der Consistorie niet aendraghen: maer die verborghen sonden, die der alghemeyne welvaert, ofte der Kercken, eenige merckelijcke schade ende verderffenisse toebrengen moghten, als daer zijn verraderije, oft verleydinghe der zielen, die salmen den Kercken-Dienaer aensegghen, op datmen nae zijnen raet toe sie, wat hier in te doen stact.

28. *Siquis in occultis duas tresue admonitiones non audierit, aut publicum peccatum perpetrauerit, ad Consistorium deferetur.*

Indien yemant heymelijck ghesondight hebbende, de vermaninghe van twee ofte drye persoonen niet en hoort, ofte die eene openbare sonde begaen heeft, die salmen voor de Consistorie brenghen.

29. *Peccatorum natura sua publicorum, aut propter contemtum admonitionum Ecclesiae publicatorum, publica fiet reconciliatio, non ex vnius aut alterius, sed totius Consistorii arbitrio, eoque modo et forma, quae ad aedificationem cuiuslibet Ecclesiae commodissima iudicabitur.*

Die sonden welcke van haer naetuere openbaer zijn, ofte die der Ghemeente (om der verwerpinghe der vermaninghen wille) gheopenbaert werden, die salmen opentlijck versoenen, niet nae het oordeel van een ofte twee persoonen, maar nae het ghevoelen der gantscher Consistorie, ende dat op sulcker wijse ende forme, welcke men achten sal tot opbouwinghe eener yegelijcker Ghemeente die alderbequaemste te wesen.

Digitized by Google

30. *Qui pertinaciter Consistorii admonitiones reiecerit, à Coenae communione suspendetur, quod si ita suspensus post iteratas admonitiones, nullum poenitentiae signum dederit, hic erit ad excommunicationem progressus.*

Soo wie hartneckelijck die vermaninghen der Consistorie verwerpen sal, dien salmen vander ghemeynschap des Nachtmaels afhouden [1]), ende afghehouden zijnde, ist dat hy nae vele [2]) vermaninghen geen teecken van berou en bewijst, soo sal dit den voortgangh zijn tot der uytsluytinghe.

31. *Publice e suggestu peccatorem obstinatum admonebit minister, peccatum exponet, officia in eo reprehendendo, a Coena suspendendo, posteaque diligenter adhortando, praestita declarabit; Ecclesiam, vt pro hoc peccatore inpoenitente sedulo oret, monebit, antequam ad vltimum excommunicationis remedium descendere Ecclesia cogatur. Eiusmodi tres fient admonitiones. In prima non nominabitur peccator, vt aliquo modo ei parcatur. In secunda nomen edetur. In tertia Ecclesiae significabitur [3]), nisi resipiscat, excommunicandum esse, vt si pertinax fuerit, tacitis Ecclesiae suffragiis, excommunicetur. Intervalla admonitionum in Consistorii arbitrio erunt. Si ne his quidem officiis ad resipiscentiam possit adduci, promulgabitur coram Ecclesia eiusmodi pertinacis peccatoris a corpore Ecclesiae Excommunicatio et Abscissio. Vsum et finem excommunicationis fusè exponet minister, admonebitque fideles, ne familiarem et non necessariam cum excommunicato consuetudinem habeant, sed eius consor-*

---

1) C. heeft hier en vervolgens voor *afhouden* doorgaans *ophouden*.

2) Bij C. staat hiervoor: *seeckere*.

3) Bij F. staat hiervoor: *indicabitur*.

Digitized by Google

tium vitent, hoc praecipue consilio, vt pudore suffusus excommunicatus de resipiscentia serio cogitet.

De Kercken-Dienaer sal den hartneckighen sondaer opentlijcken van den Predickstoel vermanen, hy sal zijn sonde duydelijck verclaren, ende wat naersticheyt men ghedaen heeft hem bestraffende ende vant Nachtmael afhoudende [1]), hy sal de Ghemeente vermanen datse vyerighlijck voor desen onboetvaerdighen Sondaer bidde, eer dat die Ghemeente tot de laetste remedie der uytsluytinghe te comen ghedwonghen werde. Sulcke drie vermaningen salmen doen: In d' eerste en sal de Sondaer niet ghenoemt worden, op datmen hem eenighsins verschoone: In de tweede salmen hem noemen: In de derde salmen der Ghemeente aensegghen, datmen hem excommuniceren ofte uytsluyten sal, ten zy dat hy sick bekeerde, op dat hy, ist dat hy hartneckigh blijft, door stilswijghende verwillinghe der Ghemeente, afghesneden werde. Maer aengaende den tijt hoe langhe d' een vermaninge nae d' ander geschieden sal, dat sal int oordeel ende goetduncken der Consistorie staen. Indien hy oock door dese naersticheyt der Dienaren tot bekeeringhe niet en can gebracht worden, soo sal eenes sulcken hartneckighen mensches verbanninghe ende afsnijdinge van den lichame Christi [2])

1) De laatste twaalf woorden zijn bij C.: *ende hoe datt alle diensten in hem te bestraffen, van 't Nachtmaal aff te houden, ende volghens in hem naarstelijck te vermaanen, te vergheefsch gheschiedt sijn;* en bij J.: *vnd die vberwiesene mit seinem Dhienst, vnd Ampt vom Nachtmal abgehalten, vnd doch mit fleissigem vermanen erklieren.*

2) Voor de laatste elf woorden staat bij C.: *desselfs hardtneckighen Sonndaars affsnijdinge ende excommunicaatie van hett ligchaam der ghemeijnte;* en evenzoo bij J.: *solchen halstarrigen sunders verbannungh, vnd Abschneidung vom leib der kirchen.*

Digitized by Google

voor de Ghemeente vercondight worden. De Kercken-Dienaer sal 't ghebruyck ende 't eynde des Bans in 't breede verclaren, ende sal den gheloovighen vermanen, dat sy gheene alte ghemeensame ende onnoodighe conversatie ende gheselschap met den verbanneden hebben, maer zijn geselschap schouwen tot dien eynde voornemelijck, op dat die verbande ofte uytgheslotene beschaemt zijnde, ernstelijck bedencke sick te bekeeren.

32. *Qui grauia, Ecclesiis* [1]) *probrosa et* [2]) *Magistratus auctoritate plectènda peccata perpetrauerint, etiamsi verbis poenitentiam testentur, a Coenae tamen communione suspendentur; quot autem vicibus, in arbitrio consistorii erit.*

Die daer sware ende der Ghemeente Gods lasterlijcke sonden begaen hebben, ofte sulke stucken die door die authoriteyt ende t' ghewelt der Overheydt behooren ghestraft te werden [3]), hoe wel sy met woorden boetvaerdicheyt betuyghen, soo sullen sy nochtans vanden Nachtmale afghehouden werden. Doch, hoe dickwils dat gheschieden sal, sulcx sal int oordeel der Consistorie staen.

33. *Si Ministri, Seniores et Diaconi peccatum publicum, Ecclesiae probrosum, vel auctoritate Magistratus plectendum perpetraverint; Seniores quidem et Diaconi statim auctoritate consistorii munere abdicabuntur; ministri autem suspendentur a functione; an vero abdicandi sint ministerio, Classici conventus erit iudicare, cuius sententiae si non acquieverint, ad Synodum Provincialem prouocabunt.*

---

1) Bij F. staat hiervoor: *Ecclesiae.*

2) Bij F. staat hiervoor: *vel.*

3) Voor de laatste zes en twintig woorden heeft J.: *Die aber schwere, der kirchen lasterhaffte, vnd der gewalt der Oberkeit straffbare sunden begangen.*

Digitized by Google

Ist dat die Dienaers des Woorts, die Ouderlinghen, ofte Diaconen eenige openbare sonde die tot schande ende lasteringhe der Ghemeente streckt, ofte door de macht der Overheydt behoort ghestraft te werden, bedreven hebben [1]): Soo sullen die Ouderlingen ende Diaconen door de authoriteyt der Consistorie terstont van haren dienst afgeset werden: Maer den Dienaren des Woorts salmen haren dienst voor een tijt lanck opsegghen [2]), doch of mense t' eenemael van haeren dienst afsetten sal, daer van sal de vergaderinge des Classis oordeelen, met welckers oordeel, ist dat sy niet te vreden zijn, soo sullen sy haer beroepen op dien Provinciale ofte Lants-Synode [3]).

34. *An vero ministri, Seniores et Diaconi iam abdicati, postquam poenitentia Ecclesiae satisfecerint, si denuo eligantur, admitti debeant: quod ad Seniores et Diaconos attinet, Consistorii, quod vero ad ministros spectat vel pertinet, classici conventus erit iudicare.*

Maer of die Dienaren des Woorts, ende die Ouderlinghen, ende Diaconen afgheset zijnde, nae dat sy de Kercke door hare boete voldaen hebben, wederom tot den dienst be-

---

1) Voor de laatste drie en dertig woorden heeft J.: *So die Dhiener, Eltisten, oder Diacken eine offentliche der kirchen lasterhaffte, vnd der Gewalt der Obrigkeit straffbare sunden begiengen.*

2) De laatste vier regels zijn bij C.: *als dann sullen de Ouderlingen ende Diaackenen terstondt bij autoriteijt des Kerckenraadts van hunn ampt ghesteldt werden; maar de Dienaaren sullen in hunnen dienst ghesuspendeerdt werden;* en bij J.: *sollen die Eltisten vnd Diacken auf macht des Consistorii alsbald ihres amptz entsetzet werden. Die Dhiener aber sollen im Dhienst vffzuhalten verwircket haben.*

3) Bij C. en J. worden de woorden *ofte Lants* niet gevonden.

Digitized by Google

hooren toeghelaeten te werden, waert datse wederom vercoren wierden: Soo veel d' Ouderlingen ende Diaconen aengaet, sal het in der Consistorie discretie ofte oordeel staen: maer soo veel als de Dienaren des Woorts belanght, sal die Classicale vergaderinghe oordeelen.

35. *Ministri Belgio oriundi, qui exteris Ecclesiis operam addixerunt, si ab Ecclesiis Belgicis revocentur, dabunt operam vt vocationi obtemperent, constituto Ecclesiis suis* [1]) *legitimo tempore, quo sibi de aliis ministris prospiciant. Quod si Exterae illae Ecclesiae illos dimittere nolint, ad alias non suspectas erit provocatio. Admonebuntur autem ii, qui nondum operam suam cuiquam addixerunt, vt libertatem obtemperandi vocationi retineant.*

Die Kercken-Dienaren geboren uyt Nederlant, die sick in vreemder Kercken dienst begheven hebben, soo sy wederom van de Nederlantsche Kercken gheroepen werden, sullen naerstigheyt doen datse die beroepinghe volghen, haren Kercken eenen seeckeren tijt bestemmende, in welcken sy haer met anderen Kercken-Dienaren voorsien moghen. Maer soo de uytlantsche Ghemeenten haer niet willen laten gaen, soo salmen die saeck betrecken tot andere Kercken, die niet suspect en zijn [2]). Ende die sick noch aen niemant verbonden hebben, salmen vermanen datse hare vrijheyt behouden, op datse connen volghen, soose beroepen werden.

36. *Admonebuntur etiam membra Ecclesiarum, quae ministri alicuius opera libertatis tempore vsae sunt, vt de alimentis ei, si egeat, prospiciant.*

---

1) Dit woord ontbreekt bij F.

2) Voor de laatste dertien woorden heeft C.: *sullen sij sick op andere onpartijdighe kercken moghen beroepen;* en J.: *soll die beruffungh bei andern vnuerdechtigen kirchen stehen.*

Digitized by Google

Men sal oock de Lidtmaten der Kercke vermanen, die eenighes Kercken-Dienaers dienst in den tijt der vrijheyt ghebruyckt hebben, dat sy den selven met onderhout, soo hy ghebreck heeft, versorghen.

37. *Qui ex hac dispersione in aliqua civitate collecti sunt, studiosos aliquot alent, quos sibi deuinctos habeant, quorum opera, si qui aluerunt, carere possint, et patiantur vt alia quaepiam Ecclesia plene sibi addictos habeat, sumtus factos repetere poterunt; secus vero, si ad tempus tantum concedant.*

Die uyt deser verstroyinghe in eenigher Stadt ofte plaetse vergadert zijn, sullen etlijcke *Studenten* onderhouden, die aan hen verbonden sullen zijn, der welcker dienst, soo die ghenen diese onderhouden hebben, ontbeeren moghen, ende toelaten dat een andere Kercke de selve gantschelijck tot haer met verbindinghe overneme, soo sullen sy die ghedaene oncosten wederom moghen eyschen, maer dat en sullen sy niet moghen doen, ist dat zijse alleen voor eenen tijt uyt leenen.

38. *Conscriptus est Catalogus ministrorum nunc ministerio destitutorum et aliorum ad verbi ministerium aptorum. Delecti sunt singuli singularum classium ministri, qui hic sunt, qui classis suae ministros huius Synodi nomine hortentur, vt diligenter inquirant, num quae sint in suis classibus Ecclesiae ministris destitutae, eas hortentur, vt ministrum vocent, aliquos ex Catalogo proponant, ut mutuo consilio aliquis vocetur.*

Daer is een Register beschreven der Kercken-Dienaren die nu geen dienst en hebben, item der ghener die tot den Kerckendienst bequaem zijn [1]). Ende is uyt elcke

1) Voor de laatste achttien woorden heeft J.: *Derer Dhiener,*

Digitized by Google

Classe der ghener die hier zijn, eenen Kercken-Dienaer vercooren, die de Kercken-Dienaers zijnes Classis in den naem deser Synodale vergaderinghe vermanen sal, dat sy naerstelijck vernemen, of eenighe Kercken in haren Classe sonder Kercken-Dienaers zijn, ende soodanighe Kercken vermanen eenen Dienaer te beroepen, dat sy oock sommigen uit den register voorstellen, op dat met ghemeynen rade yemant beroepen werde.

39. *Delecti sunt Embdae Dominicus Iulius, Cornelius Rhetius, Ioannes Arnoldi, Wesaliae Ioannes Lippius, Petrus Rickius, Michael Iordanis; vt Ecclesiae Belgicogermanicae ministris destitutae sciant ad hos viros scribendum, vt ministros in iis aut vicinis locis degentes indicent.*

Tot Emden zijn vercoren [1]) Dominicus Iulius, Cornelius Rhetius, Iohannes Arnoldi. Te Wesel, Iohannes Lippius, Petrus Rijckius, Michaël Iordaens, op dat de Nederduytsche Kercken [2]) die gheen Dienaren hebben,

---

so ietz ihres dhienst entsetzet, vnd auch der andern, so zum dhienst gottliches wortz bequem zugelassen.

1) Bij de volgende namen heeft C., zonder uitzondering, de gelatiniseerde vormen, dus *Michaël Iordanus* (bij den eersten naam enkel eene *D.* in plaats van *Dominicus*); nr. 3 daarentegen bijna zonder uitzondering de Hollandsche vormen, dus *Jan Arents* en *M. Pieter de Rijcke;* en J. na Johannes Lippius *Carolus Neellius*, met weglating van Michaël Jordanus. Alle drie hebben *Lippius*, in plaats van het in bijna alle uitgaven voorkomende *Lipsius* (blijkbaar eene drukfout of verkeerde lezing, die de onderscheiden uitgevers eenvoudig van elkander overnamen).

2) Bij C. staat: *Nederlandtsche Ghemeijnten;* en bij J.: *Niderlandische Deutsche kirchen.* Wat het laatste woord betreft, is in alle vertalingen op vele plaatsen *Kerk* en *Gemeente* met elkander verwisseld.

Digitized by Google

weten datse aen dese Mannen schrijven sullen, ende op dat dese den Kercken eenighe Dienaren in hare, ofte in de naest-gheleghene plaetsen woonende, aengheven [1]).

40. *Si tanta egestate laboret vlla Ecclesia, vt ministrum quem vocat, alere non possit, classis dispiciet, ac primo plures Ecclesiae vicinae coniungi poterunt. Praeterea ministri Ecclesiarum dispersarum admonebuntur, vt Ecclesiae membra hortentur ad opem ferendam: praesertim autem eos monebunt, qui ex ea erunt provincia in qua est illa Ecclesia, ipsi quoque ministri hac in parte aliis exemplo erunt.*

Soo daer eenighe Kercke(n) soo arm ende behoeftigh ware(n), dat sy den Dienaer welcken sy beroept niet onderhouden en conde, soo sal de Classe sulcx versorghen: ende sullen voor eerst sommighe naebuerighe Kercken t' samen gevoeght moghen werden [2]); Daer beneven sullen de Dienaren der verstroyder Ghemeenten vermaent worden, dat sy de Litmaeten der Kercken tot bystant te doen

---

1) Voor de laatste twintig woorden staat in nr. 3: *schryuen sullen, op dat sy die Dienaers die in haeren ofte inden naestghelegen platzen woonen, aengheuen;* bij C.: (dattmen) *sall schrijven, op dattse sulcks den Dienaaren aldaar, ofte in eenighe naabuer plaatsen wonende, aanseggheu;* en bij J.: (welchen die..... kirchen .....) *zuschreiben* (wissen), *vnd sollen disse menner ihnnen die Dhiener, so da in ihren, oder darbey liegenden orthern vorhanden, anzeigen, vnd vermelden.*

2) Voor de laatste zeventien woorden staat in nr. 3: *soo sal die Classe sulcks versorghen. Ende ten eersten soo sullen sych meer anligghende Kercken tsamen voeghen moghen;* bij C.: *sall de Klassis daar inn versien, ende sullen meer dan een, ghenaabuerde Kercken te saamen mooghen ghevoughd werden;* en bij J.: *soll das Quartier vmbsehen, ob nicht mehr vmbliegende gemeinden darzu mogen gethan werden.*

Digitized by Google

aenporren: doch insonderheyt sullen sy die aenporren [1]) die uyt die selve Provincie oft Lantschap zijn, daer in die Kercke leyt, ende de Kercken-Dienaren sullen anderen in desen deele met haer exempel voorgaen.

41. *Ministri classis iis locis in quibus ministerium verbi constitui non poterit, lectores, Seniores et Diaconos constituent, vt sic colligantur Ecclesiae.*

Die Dienaren des Classis sullen in die plaetsen, daermen den dienst des Woorts niet sal connen oprechten, Lesers, Ouderlinghen ende Diaconen verordenen [2]), op dat alsoo de Kercken [3]) versaemelt moghen werden.

42. *Ministri et Seniores Classium quae sunt sub cruce, in omnibus civitatibus et pagis Classium suarum et vicinis diligenter inquirent eos, qui propensi sunt ad puram religionem, ut eos ad officium hortentur. Itaque Ecclesias aut saltem Ecclesiarum initia colligere studebunt; quod vt melius exequutioni mandetur, partientur classes hae inter se civitates, et pagos vicinos, ne quid negligatur. Eandem curam gerent Ecclesiae dispersae ciuitatum et aliorum locorum vicinorum, praesertim à classibus procul*

---

1) Voor de laatste zes woorden staat in nr. 3: *doch insonderheit sullen sy die verwecken;* en bij C.: *ende sy sullen vermaanen sonderling die gheen.* Bij J. luidt deze geheele volzin: *Darneben sollen die Dhiener der verspreieten kirchen erinnert werden der kirchen glieder zu ermhanen, so auss dem ohrt seien, da disse kirche ist.*

2) Voor de laatste veertien woorden heeft J.: *dahin keine dhiener des wortz gesetzet mogen werden, personen die lesen konnen, auch Eltisten vnd Diacken setzen.*

3) Voor de laatste twee woorden staat in nr. 3 alleen *Kercken;* bij C.: *een Ghemeijnte;* en bij J.: *letzlig eine kirche*

Digitized by Google

dissitorum. Fideles dispersi illos classium sub cruce ministros hac in re iuvabunt, indicando circumspectè nomina eorum, quos cognoverint ad religionem esse propensos in iis locis vnde eiecti vel digressi sunt.

De Dienaren ende Ouderlinghen der Classen [1]) die onder 't Cruys zijn, sullen in allen Steden ende Dorpen onder haren Classe, ofte daer omtrent gheleghen, naerstelijck ondersoecken ende vernemen nae den ghenen, die tot de reyne Religie gheneghen zijn, om de selve tot haren schuldighen plicht te vermanen [2]): Derhalven sullen sy pooghen, Kercken, ofte ten minsten beginselen der Kercken te vergaederen; Ende om sulcx te beter na te comen, soo sullen de Classes, alle die naest-gheleghen Steden ende Dorpen onder haer verdeylen, op dat niet versuymt en werde. Die selve sorghe sullen die verstroyde Ghemeenten over die Steden ende andere by-legghende plaetsen draeghen, voornamelijck die wijt van den Classe [3]) ghelegen zijn. Die verstroyde gheloovighen [4]) sullen die

---

1) In nr. 3 staat hier *Kercken*, waarboven daarna *Classen* geschreven is, als ter verbetering; bij C. staat *Klassen;* en evenzoo bij J.: *Quartier.*

2) De laatste negen woorden zijn in nr. 3: *op dat sy die selue tot haer plicht vermanen;* bij C.: *omm die hunns ampts te vermaanen;* en bij J.: *vnd dieselbe zu dem ampt ermanen.*

3) Voor de laatste achttien woorden staat in nr. 3: *sullen die verstroide Ghemeijnten voor die steden ende andere biligghende platzen draghen, voornemelicken voor die platsen die wyt vande Classe;* bij C.: *sullen oock op sick neemen de verstrooijde Ghemeijnten der Steden, ende andere naabuerde plaatsen henn naastgheleghen, ende bijsonder oover die verre vande Classe;* en bij J.: *sollen die verspreite Gemeinden vber ihre benachbarte stette, vnd ohrter, sonderling so sie weit von Quartieren.*

4) Bij de laatste drie woorden is in nr. 3 nog bijgevoegd: (*die erghent vertrocken synde hen gheset hebben*); bij C. staat

Digitized by Google

Kercken-Dienaeren der Classen onder 't Cruys hier in helpen, hen voorsichtelijck aenghevende die namen der ghener die sy weten dat tot de Religie gheneghen zijn gheweest [1]) in die plaetsen, daer sy uytgheworpen, ofte uyt gheweken zijn.

43. *Vtilissimum est eam esse Ecclesiarum coniunctionem, ut mutuis inter se literis crebo significent, quae ad Ecclesiarum in genere vel aliquarum privatim conservationem, et incrementum pertinere videbuntur, et nominatim haereticos, schismaticos, Mercenarios, cursores, et alios eius generis homines exitiosos designent, vt Ecclesiae sibi ab illis caveant.*

T' is seer oorbaerlijck datter sulcke eene vereeninghe der Kercken zy, datse dickwils met onderlinghe Brieven malcanderen te kennen gheven, wat daer dienstelijck sal zijn tot de onderhoudinge ende wasdom der Kercken int ghemeen, ofte oock sommigher int bysonder [2]), ende dat sy voornamelijck van die Ketters, scheur-maeckers, huerlinghen, landt-loopers, ende andere soodanighe schaede-

---

alleen: *De gheloovighe verstrooijden;* en evenzoo bij J.: *Die verspreiete gleubige.*

1) Voor de laatste zeven woorden staat in nr. 3: *dat totter Religie geneijcht syn;* bij C.: *de Relijgie toeghedaan te sijn;* en bij J.: *zu der Religion geneigt.*

2) De laatste negentien woorden zijn in nr. 3: *wat daer dienstelyk sal schijnen te syn tot onderhoudinghe ende wasdom der Kercken in t' ghemeyn, ofte oock summighe besondere Ghemeijnten aenghaende;* bij C.: *'t gheene datt henn dunckt ofte in 't ghemeijn, ofte in 't partikulier tot behouding ende wasdom van alle ofte sommighe Ghemeijnten dienstelijck te sijn;* en bij J.: *was ihre zu erhaltung, vnd wachsung dero gemein, oder etlicher besonderer kirchen notig zu sein bedunkt.*

Digitized by Google

lijcke menschen malcanderen verwittighen, op dat de Kercken sick voor soodanighen wachten connen.

44. *Vt gravibus Ecclesiarum oneribus occurratur, quae indies augentur eorum levitate qui nimis facile sedes mutant, et aliorum qui praetextu paupertatis et religionis eleemosynas domesticis fidei necessarias et debitas praeripiunt; consultum esse iudicavimus, vt in singulis Ecclesiis publicetur eos qui inde migrabunt, non esse in posterum vt domesticos fidei iuvandos in aliis Ecclesiis, nisi testimonium ante actae in Ecclesia vnde proficiscuntur vitae et doctrinae habeant.*

Op datmen de sware belastingen der Kercken voorcome ende verlichte, welcke daghelijcx toenemen [1]) door de lichtvaerdicheyt der ghener die al te lichtelijck hare woonplaetsen veranderen, ende der gener die onder 't dexel datse geloovigh ende behoeftigh zijn, d'Aelmoessen, den huysghenooten des Gheloofs toecomende ende van nooden zijnde, onttrecken: Soo hebben wy voor raetsaem aenghesien, dat in allen ende yegelijcke Kercke vercondight werde, dat de ghenen die van daer vertrecken, voortaen niet en sullen als huysghenooten des Gheloofs gheholpen werden in andere Ghemeenten, ten zy datse attestatie ofte ghetuyghnisse hebben, hoe sy sick te vooren in leere ende leven by de Ghemeynte, van daer sy ghecomen zijn, ghedraeghen hebben.

45. *Dabunt autem operam Ministri, vt quicunque testimonium postulabunt eos qua de causa migrare velint, interrogent, negentque praecisè testimonium, si non satis*

1) Voor dit woord staat bij C.: *vermeerderdt werden;* en bij J.: *vermehret.*

Digitized by Google

iustam profectionis esse causam deprehenderint, cauebuntque ministri et Diaconi, ne proclives et faciles sint in exonerandis Ecclesiis suis pauperibus, quibus alias nulla necessitate gravent; quibus testimonium dandum esse censebunt, in eo nomina et cognomina eorum, vnde oriundi sint, quod sit eorum opificium, quae causa migrationis, quamdiu in ea Ecclesia egerint, quomodo se gesserint, quo tempore inde proficiscantur, quo se recipere statuerint, et alia eiusmodi ascribent.

De Dienaren [1]) sullen daer op letten, datse allen den ghenen die attestatie ofte ghetuyghnisse begheeren, vraghen uyt wat oorsaeck sy begheeren te vertrecken, ende bevindende d' oorsaeck des vertrecx niet genoeghsaem te zijn, den soodanighen attestatie weygheren. De Dienaren ende Diaconen sullen oock toesien, datse niet te seer ghenegen zijn hare Kercken van de armen te ontlasten, met welcken sy andere Ghemeynten sonder eenighen noot beswaren. Ende soo wien sy attestatie geven, sullen [2]) haer naem, toe-naem, Vader-landt, ende hant-werck in den Brief uyt-drucken, mitsgaders de oorsaeck hares vertrecx, ende hoe langhe sy in de Ghemeente verkeert hebben, hoese sick ghedragen hebben, wanneer sy van daer gescheyden zijn, waerse henen gaen willen, ende andere dierghelijcke dinghen.

46. *Dabitur autem profecturis, quantum vsque ad proximam Ecclesiam, qua transituri sunt, satis esse videbitur; quantum vero id sit, in testimonii literis annotabitur. Idem praestabunt aliae, per quas transibunt Ecclesiae, pro sua quaeque facultate, vt exhibito testimonio*

1) In nr. 3 staat hier: *Doch die Dienaers;* bij C. en J. ontbreekt dat woordje *doch.*

2) In nr. 3, bij C. en bij J.: *sullen sij.*

Digitized by Google

si legitimum sit, ceteraque probentur, tantum largiantur, quantum opus esse ad proximam vsque Ecclesiam iudicabunt, idque testimonii literis adscribent, et quo die inde discedant, notabunt; ita se et aliae gerent, donec ad designatum pertigerint locum, vbi testimonium exhibitum lacerabitur.

Den genen die vertrecken salmen soo veel geven, als men achten sal ghenoegh te wesen om tot de naeste Ghemeente, daer sy door passeren sullen, te comen, doch hoe veel het zy, salmen op de attestatie teyckenen. T' selve sullen oock andere Ghemeenten daer sy door-trecken, doen, yder nae zijne macht: sy sullen de attestatie besien, ende soo sy oprecht is, soo veel mede deelen, als noodigh is om tot de naest-legghende Ghemeente te comen, hoe veel sy geven, ende wanneer sy van haer vertrecken, sullen sy op de attestatie teyckenen. Alsoo sullen oock andere Ghemeynten haer draghen, tot datse in die plaetse comen daer sy wesen willen, alwaer de overgheleverde attestatie sal ghescheurt werden.

47. *Qui post mensem proximum Novembris sine vllo testimonio, aut aliquo, sed non ad hanc normam conscripto ab Ecclesiis migrabunt, non habebuntur pro fidei domesticis, quibus maxime benefaciendum esse docet Paulus. Si qui tamen ex Ecclesiis quae sunt sub cruce, vel iis locis vbi nullum est ministerium constitutum, venerint, examinari eos operae pretium est, an sciant precari, et possint rationem fidei reddere, qua de causa migrarint, et de aliis eiusmodi. Diaconorum autem erit prudentiae quatenus istiusmodi sint iuuandi, dispicere.*

Alle die nae de naest-comende maent Novembris, sonder eenighe ghetuyghnisse, ofte met gheen ghetuyghnisse nae dese forme beschreven, uyt de Ghemeynte vertrecken sullen, die sullen voor geen huysghenooten des Gheloofs,

Digitized by Google

den welcken men, nae de leere Pauli, aldermeest behoort goet te doen, ghehouden worden. Soo daer nochtans eenighe comen uyt de Ghemeynten onder 't Cruys sittende, ofte uyt sulcke plaetsen daer gheen Kercken-dienst [1]) inghestelt en is, soo salmen die ondersoecken, ofse bidden ende reeckenschap hares Gheloofs gheven connen: item uyt wat oorsaeck sy vertrocken zijn, ende van dierghelijcke dingen meer, doch sal in de discretie der Diaconen staen, hoe veel men soodanighen tot onderstant sal gheven.

48 *Rogabitur D. Aldegondius huius synodi nomine, vt Rerum in Belgio gestarum abhinc aliquot annos conscribat historiam, ac praecipuè earum, quae ad instaurationem Ecclesiarum, persecutiones earum, idolorum deiectionem et restitutionem, martyrum constantiam, horrenda dei in persecutores iudicia, mutationes Politiarum etc. pertinent.*

Men sal den Heer van S. Aldegonde bidden in den naem van deser Synodale vergaderinghe, dat hy een Historie der dinghen die in sommighe jaeren herwaerts gheschiet zijn [2]), beschrijve: ende voornamelijck van die dinghen, die de oprechtinghe der Kercken, de vervolginghe der selver, die afworpinghe ende weder-oprechtinge der Beelden [3]), de volstandicheyt der Martelaren, die grou-

1) Bij C. staat hiervoor: *Dienst des Woordts;* bij J. alleen: *dhienst.*

2) De laatste zeven woorden luiden in nr. 3: *die in sommighe jaeren herwarts in Nederlandt gheschiet syn;* bij C.: *die nuu sommighe verleeden jaaren in de Nederlanden gheschiedt sijn;* en bij J.: *so in den Nidderlanden fur etlichen iharen bis anhero sich zugetragen haben.*

3) Voor deze twee woorden heeft J.: *deren Abgoetter, und bilder.*

Digitized by Google

welijcke oordeelen Gods teghen de vervolghers, de veranderinghen der Politien, etc. betreffen.

49. *Dabunt autem operam singularum Ecclesiarum ministri, et alii omnes qui opera sua hoc institutum iuvare poterunt, vt quae eo spectabunt, diligenter scisciteutur et inquirant, et alicui ex his qui ad hoc electi sunt, consignata mittant, quae postea ad D. Aldegondium fideliter perferenda curent.*

Alle [1]) Kercken-Dienaren, mitsgaders alle andere die met haer hulp dit voornemen connen vorderen, sullen naerstelijck ondervraghen ende ondersoecken alles wat tot soodaenighen Historie dient, ende in gheschrifte oversenden aan yemandt der ghener die hier toe vercoren zijn, welcke dese dinghen daer nae aen den Heer van S. Aldegonde ghetrouwelijck sullen overschrijven.

50. *Delecti sunt Embdae Christophorus Becanus et Cornelius Rhetius, Wesaliae Petrus Rickius et Carolus Niellius, Coloniae N. Adrianus Koningsloe et Ioannes le Roy, Aquisgrani Ioannes Christiani et Ioannes Hueckelum, Francofurti Dn̄s de Balieu et Sebastianus Matte, Heydelbergae Petrus Dathenus et Ioannes Taffinus, Franckentalii Caspar Heydanus et Petrus Anthonius, Schonouiae Franciscus Iunius, S. Lamberti Nicolaus Schoubroeck.*

Ende zijn hier toe vercooren [2]): tot Emden, Christophorus

1) In nr. 3 (niet bij C. en bij J.) staat: *Doch alle.*

2) Bij C. zijn de volgende namen zooveel mogelijk alle gelatiniseerd; in nr. 3 geschiedt dit nog minder dan in den gedrukten tekst. Voor het overige zijn de namen dezelfde, behalve dat *Petrus Anthonii* ontbreekt, en dat *Dominicus de Balgoul* gelezen wordt, waar nr. 3 *men Heer van Bailieul* heeft. Ook bij J. staan dezelfde namen, maar bijna alle zeer misvormd.

Digitized by Google

Becanus, ende Cornelius Rhetius: te Wesel, Pieter de Rijcke, ende Carolus Nielius: te Coelen, Adriaen van Coninckslo, ende Iohannes Regius: tot Aecken, Iohannes Christiani, ende Iohannes Heuckelom: tot Franckfort, den Heer van Bailleul, ende Sebastiaen Matte: tot Heydelbergh, Petrus Dathenus, ende Iohannes Taffinus: te Franckendael, Caspar van der Heyden, ende Petrus Anthonii: te Schonau, Franciscus Iunius: te Sint Lamberts, Nicolaus Schoubrouck.

51. *Nemo librum a se aut alio compositum, in quo de religione agatur imprimendum vel alioqui evulgandum curabit, aut patietur, nisi a ministris classis aut publicis Theologiae professoribus nostrae confessionis examinatum et probatum.*

Niemant sal eenigh Boeck van hem selven, ofte van een ander ghemaeckt, waer in van de Religie ghehandelt wordt, doen ofte laeten drucken, ofte andersins int licht brenghen, ten zy dat 't selve Boeck van den Kercken-Dienaren des Classis, ofte van de openbare Professoren der Theologie, die van onsen gheloove ofte confessie zijn, geëxamineert ende gheapprobeert zy.

52. *In Ecclesiis frequentioribus operae pretium erit propositiones priuatas haberi, quibus ii concionando exerceantur, de quibus spes bona est posse aliquando Ecclesiae inseruire; atque ad ordinem servandum praesidebit actioni minister aliquis.*

In groote Ghemeenten salt oorbaerlijck zijn, datmen sommighen die hope gheven, datse de Kercke Gods t' eeniger tijdt sullen connen dienen, int besonder oeffene, int proponeren: ende op dat het ordentlijck gheschiede, sal een Kercken-Dienaer over die Actie presideren.

Digitized by Google

53. *Articuli hi ad legitimum Ecclesiae ordinem spectantes ita mutuo consensu sunt constituti, vt si vtilitas Ecclesiarum aliud postulet, mutari, augeri, et minui possint ac debeant; non erit tamen alicuius privatae Ecclesiae id facere, sed dabunt omnes operam vt illos observent, donec a Synodo aliter constituatur.*

Deze Articulen de Wettelijcke ende behoorlijcke ordre der Kercken betreffende, zijn alsoo met ghemeyn accoort ghestelt, datse, soo de nutticheydt der Kercken vereyschet, verandert, vermeerdert, ende vermindert moghen ende behooren te worden. Nochtans sal 't gheen besondere Kercke vry staen sulcx te doen: maer alle Kercken sullen arbeyden dese te onderhouden, tot dat in een Synodale vergaderinghe anders besloten wort.

Embdae 12 *die Octobris Anno etc.* 71
a quarto die usque ad duodecimum.

CASPARUS HEYDANUS, *Praeses manu propria subscripsit.*

IOANNES POLYANDER, *Scriba* [1]).

Tot EMBDEN den 13 Octobris [2])
Anno onses Heeren 1571.

CASPAR VAN DER HEYDEN, *Praeses Synodi.*

IOHANNES POLYANDER, *Scriba.*

---

1) Bij F. zijn deze namen aan de dagteekening niet toegevoegd.

2) Bij C. en J. staat hier: *den* 12^en^ *October;* maar terzelfder tijd staat bij J. in het opschrift der acta, dat de vergadering gehouden is van 4 tot 14 October. Dat de vergadering nog tot op laatstgenoemden dag zou geduurd hebben, is zeer onwaarschijnlijk; want in het jaar 1571 viel de 14e October op een Zondag (blijkens de lijsten in L'art de vérifier les dates, Ed. 1770, blzz. 32 en 102). Blijkbaar was men op 12 October

Digitized by Google

Acta particularia aut [1]*) quaestiones particulares.*
Aanhangsel op de voorige Synode, behelzende eenige particuliere Vraagen, mitsgaders eenige particuliere Statuten in dezelve beantwoord.

Cap. I. *Byzondere Vragen* [2]).

1. *Audita expostulatione et petitione vtriusque Ecclesiae Embdanae, promiserunt fratres Synodi se cum primum reversi domum erunt, curaturos vt significetur Ecclesiis suarum classium, Ecclesiae Embdanae diaconos iis qui legitimum Ecclesiarum vnde proficiscuntur vitae fideliter et pie anteactae testimonium exhibebunt, vt domesticis fidei opem laturos, aliarum Ecclesiarum per quas transeunt exemplo, sed quae in multos dies aut menses aliquot, vt interdum fit, consistentibus, dum ventum secundum exspectant, quo in Angliam traiiciant, opus essent, in poste-*

---

gereed met de besluiten die de Kerkenordening betreffen; en dan is het zeer goed mogelijk, dat van de noodige afschriften en vertalingen sommige op den 12^{en}, andere op den 13^{en} October zijn gemaakt, gecollationneerd en door praeses en scriba geteekend.

1) Bij F. staat hiervoor: *seu.*

2) Het geheele hoofd (*Aanhangsel* enz.) is in nr. 3, bij C. en bij J. niet te vinden. In nr. 3 is geen ander opschrift dan: *Particulere of bysondere Questien;* bij C.: *Bijsondere Vraaghen verhandeldt inde Gheneraale Synoode tott Eembden* A° 1571; en bij J.: *Besondere Acta, vnd Fragen.* Ook blijven bij J. de cijfers der artikelen tot het einde toe doorloopen, zoodat art. 1 der particuliere vragen aldaar art. 53 is (het voorafgaande 53^{e} art. van den gedrukten tekst heeft bij J. geen cijfer). Meermalen echter worden aldaar artikelen samengevoegd of gesplitst; veel vaker dan bij C. en in de Latijnsche afschriften.

Digitized by Google

rum suppeditare non posse, ne quis vana fiducia confisus sedes leviter mutet.

Gehoord hebbende de klagten en het verzoek van beide de Kerken van Embden, hebben de Broeders des Synodi belooft, dat zy zoo haast als zy t' huis gekoomen zullen zyn, bezorgen zullen, dat de Kerken van haare Classis aangedient en de weete gedaan werden, dat de Diakenen der Kerke van Embden, die geenen, die wettelyke getuigenisse haares voorgaanden vroomen en Godzaligen levens [1]) van de Kerke, uit welke zy gereist zyn, overgeeven zullen, als Geloofsgenooten bystaan zullen, den anderen Kerken door welke zy reizen zullen tot een exempel [2]); maar die veel dagen of sommige maanden (gelyk het somtyds geschied) moeten stil op den Wind leggen wagtende, om naar Engeland te varen, nood hebbende, dat zy die voortaan niet konnen bystaan [3]), op dat niemand op eene ydele hoope vertrouwende, niet lichtelyk van de eene Plaatse, in de anderen vertrekke [4]).

---

1) Voor de laatste zes woorden staat in nr. 3: *haers oprechten gheloofs ende godtsalichen wandels;* bij C.: *van hunn voorghaande Ghodtsaalich leeven;* en bij J.: *eines getreuwen, vnd gottseligen lebens.*

2) De laatste elf woorden zijn in nr. 3: *ghelick oock andere Kercken doen daer se door passeeren;* bij C.: *als andere Kercken, door welcke sij passeeren;* en bij J.: *gleich auch andere kirchen dardurch sie ziehen.*

3) Voor de laatste negen woorden staat in nr. 3: *dat sy voort aen niet soo veel en connen wtdeylen, als van noode is den gheenen;* bij C.: *den selven all 't gheene henn sall noodich sijn te verstrecken ende handtreijcken, verklaaren sij naa deesen niet mooghelijck te sijn;* en bij J.: *zu solcher langwiriger steur soll ihnen die Embdische kirche hinfurter mit nichten verbunden sein.*

4) De laatste tien woorden zijn in nr. 3: *syn huijs licht-*

Digitized by Google

2. *Primae Coloniensium quaestioni responderunt Fratres, quae conscientiae sunt, verbo Dei probanda; quae vero ad ordinem spectant, aut indifferentia sunt, ad eam necessitatem non esse redigenda.*

Op de eerste vrage van die van Keulen, of alle dingen met de H. Schrift bevestigt moeten worden? Zoo hebben de Broederen geantwoort, dat die dingen, welke de conscientie aangaan, met Gods Woort moeten bevestigt worden, maar die geene die de ordeninge der Kerken aangaan of middelmatig zyn, moeten tot zulk een noodzakelykheid niet gedreeven worden.

3. *Ad alteram quaestionem de Bibliorum correcta translatione Flandrica quod attinet, eam ad Synodum generalem reiiciendam censuerunt fratres.*

Op de tweede vrage van eene goede Nederlandsche [1]) overzetting des Bibels? hebben de Broeders geagt dat men dit zal uitstellen [2]) tot den Generalem Synodum.

4. *Tertiae quaestioni et quartae responsum est in Articulis* 52, *Nemo librum, et* 53, *In Ecclesiis* [3]).

---

uerdelicken opbreecke; bij C.: *lichtelijck sijn woonplaatse verandere;* en bij J: *oder auch leichtfertiglig disser vrsachen von andern orthen auffbreche.*

1) In nr. 3: *Nederduitsche;* bij C.: *Vlaamsche;* en bij J.: *Nidderlandischer.*

2) De laatste vijf woorden zijn in nr. 3: *dat men dese behoort wt te stellen;* bij C.. *die te behooren;* en bij J.: *zuuerhalten.*

3) Deze cijfers zijn volgens de indeeling van het in den tekst afgedrukte Arnhemsche afschrift. Volgens de gebruikelijke indeeling hebben deze artikelen de cijfers 51 en 52. Laatstgenoemde cijfers staan hier inderdaad bij F., ofschoon er naar de indeeling van dit afschrift zelf zou hebben moeten staan: 49 en 50. In deze omstandigheid ligt zeer zeker een grond voor de juistheid der gebruikelijke indeeling.

Digitized by Google

Op de derde en vierde vrage is geantwoort in den 51. en 52. Articul.

5. *Quintae quaestioni de Actis Synodi Rupellensis in Galliis, ut satis fiat, D. Petro Datheno et Ioanni Taffino mandarunt fratres.*

Op de vyfde vrage aangaande de handelingen des laatsten Synodi van Rochelle in Vrankryk, hebben de Broederen Datheno en Taffino opgelegt dat zy daar in voldoen.

6. *Sextae quaestioni respondet Articulus* 38, *de vocatione ministrorum conscriptus, et Catalogus.*

Op de zesde vrage antwoort het 38. Articul van de beroepinge der Dienaren.

7. *Ad septimam sic responsum est, quod testes adhibere et audire in consistorio licet, iis autem deficientibus iuramentum in re graui exigere seu deferre; non tamen imperando, quod solius est Magistratus, sed monendo et hortando, et quamvis liceret forma solenni et apud magistratum consueta vti, expedit tamen abstinere, propositaque serio Dei in periuros vindicta, vt veritatem quis agnoscat, obtestari; consultissimum autem est, quam rarissime et testes adhibere, et iuramentum exigere.*

Op de zeevende vrage is aldus geantwoord, dat het geoorlooft is, in de Consistorien Getuigen voor te brengen en te hooren, en daar die niet en zyn, zal men in gewigtige zaaken den Eed afvorderen [1]), doch niet gebiedender wyze, het welk alleen den Overheeden toekomt, maar

1) In plaats van: *zal men afvorderen*, heeft nr. 3: *af te eisschen ofte op te legghen;* C.: *vereysschen ofte aan eenen eedt stellen;* en J.: *soll man fordern.*

Digitized by Google

vermanenderwyze, en door opwekkinge. En hoewel dat het geoorlooft zou zyn de openbaare forme te gebruiken die de Magistraat gemein is, zoo is het nogtans beeter, zig daarvan te onthouden en voor te stellen die ernstige wraake van God tegen den Meinëedige, en te begeeren dat elk de waarheid bekenne; dog is het allerraadzaamste dat men zelden Getuigen voorbrenge en den Eed afvrage.

8. *Ad Coloniensium quaestionem de marito, quem vxor sequi non vult, Responsum est, proclamationes auctoritate magistratus esse necessarias; proinde ad eam ciuitatem poterit se recipere maritus, vbi Magistratus operam et auctoritatem suam interponere velit.*

Op de vrage van die van Keulen [1]), van dien Man, diens Huisvrouw hem niet volgen wil? is geantwoort, dat de uitroeping door authoriteit der Overheid daar toe van nooden zy, daarom mag die Man in zulk eene stad vertrekken, daar die Overheid haare hulpe en authoriteit daar tusschen stellen wil.

9. *Ad decimam* [2]) *fratrum Coloniensium quaestionem, an liceat Papistae alicuius infantem baptizare, qui testatur Baptismi formam in Ecclesiis reformatis receptam, sibi puriorem videri quam eam quae in papatu vsurpatur, Qui sibi satisfieri cupiunt, exemplar sumant articuli à fratribus Genevensibus ea de re conscripti* [3]).

---

1) Voor de laatste zeven woorden staat bij C.: *Op de achtste vraaghe.*

2) Bij F. staat hiervoor: *nonam.*

3) In het Latijnsche afschrift uit het Arnhemsche archief (niet bij F.) volgt op dit artikel het bedoelde artikel van Genève, echter niet in het Latijn, maar in de volgende Hollandsche vertaling (waarmede de Hoogduitsche bij J. goed overeenkomt):

Digitized by Google

Op de tiende vrage der Broederen van Keulen [1]), of het toegelaaten is eens Papisten Kind te doopen, welke

---

Dit is die Copie des Artijckels van Geneuen dienende tot een andtwoorde op de voorss. 10 *vraege der Broederen van Coelen.*

Het beste ende alderseeckerste is geen kinderen tot den doop toe te laten oft t' ontfangen, dan van welcken die Vaederen lidtmaeten des lichaems der Kercken sijn, ende voorwaer het is den Ordinaris Regule diemen in deser saecken behoort te gebruicken; nochtans om die te seer strengicheit te maetigen in deser saecken, soo moet men altijt hierop acht nemen, dat Godts verbondt sich strecket tot in het duijsenste geslachte, niet om alsoo ouerhoop allerleij kinderen diemen te doopen anbiedt t' ontfangen, onder het decxsel dat die vooroudere daer van, van oeuer duijsent jaeren geleden Christenen geweest sijn, maer well om door goeden ende behoorlicken middel, tot der Kercken wederom aen te nemen ende te voegen, t' gene dat daervan vervrembt is geweest; maer nu sijn die middelen verscheiden ende menigerleij, nae dat die omstandicheden verscheiden ende mennigerleij zijn: Want waert saecken dat Godt sijnen vervallen Kercken wederom belieffde op te richten, ende dat die Ordinaris bedieninge des doops (welcke heden s' daeghs de vijanden der waerheijt misbruicken) wederom gestelt were in handen vanden oprechten herderen, all waere het schoon dat veele lyeden noch soo haest niet gereformiert offt bekeert ende herboeren waeren, soo en soude men nochtans sulcker lyeden kinderen (dien der Kercken toe koemen) vanden doop niet moegen affsluijten: Want men en soude den seluigen niet alleene te kort doen, maer oock die gemeenschap der geloeuigen, ende der beloften Godts. Dergelijcke Andtwoorde hebben wij aen die vanden Rijcke van Schotlandt gedaen, als sij ons advijs oeuer dese saecke begeert hebben. Item ter plaetzen daer die Kercke onder den Cruijce schuijlt oft affgesondert ende verborgen is: Indien daer die ouderen der kinderen noch soo swack ende bevreest zijn, als dat sij hun tot der gemeente niet

1) Voor de laatste acht woorden heeft C.: *Op de neghende vraaghe.*

Digitized by Google

betuigt dat die forme des Doops, die in de Gereformeerde Kerken is, hun reinder dunkt te weezen, dan die welke in het Pausdom is gebruikt? is geantwoort, dat die hier in voldaan begeert te wezen, die neeme eene Copie van

---

en derren begeuen, Offt, noch rouw, ende ongeschickt zijnde hun niet buijgen en willen onder het jock Jesu Christi, ende daer en tusschen nochtans eenige van haere vrienden last ende macht geuen van haer lyeden kinderkens aen te bieden, om in aller behoorlicheit ende suijverheit gedoopt te worden, soo en is daer geen oorsaecke noch redene die verhinderen mach die selve kijnderkens angenoemen te wordene, behaluen dat die Peters ende Meters, oft die getuijgen des doops haer verbinden in desen haeren Ampte ende plicht hun seluen getrouweliken te quijten, oock verseeckeren ende betoegen, dat sij van den ouderen voorss. volle last ende bewillinge hebben, van alsulcx te doene, Want dat is effen soo veele, Als ofte die Vaeders der voorseider Kinderen, haer vaederlich Recht ende Actie te buijten gegaen ende ouergegeuen hadden in handen van den voorss. Peteren ende Meteren etc. Maer soo daer eenich persoen is, die vanden Evangelio gansch niet en weet, ende daerin geheell onverstandich sij, soo en wilden wij alsulckes kindt eene niet raeden tot den doop aengenoemen te worden, sonder den seluen persoen te doen beloeuen eerst ende voor all, dat hij gedoegen sall, dat sijn kindt vanden Peters ende Meters t' zijner tijt sall onderweesen ende geleert worden inde suijvere leeringhe des Evangeliums, ende dat hij door sijne vaderlicke auctoriteit oft vermoegen t' zelve kindt nu noch nummermeer en sall dwingen oft daer toe brengen, dattet wederomme sall koemen ofte gebracht worden totte superstitia ofte auergeloeuicheden des Paussdoms, maer dat hij den seluen kinde veel meer sall vrijheit geuen tho leuen nae die leeringe des Evangeliums, daer het inne onderwesen is. Indien men in deser saecken den toom langer gaeue ende meer toe liete, soo soude d' ambitio oft die vermeetenheit te seere regneren, ende daer soude veele verwoestinghe ende groote ongeschicktheit uijt volgen.

Digitized by Google

het geene de Broeders van Geneve hier van geschreeven hebben.

10. *Ad vndecimam* [1]) *Coloniensium quaestionem, an possent susceptores admitti, qui etiamsi religionem puram amplectantur, sese tamen Ecclesiae nolint adiungere, sic responsum est: quia visum est fratribus susceptorum in Baptismo vsum liberum relinquere; quibus in Ecclesiis adhibebuntur, ut testes dumtaxat sint Baptismi collati, ii de quibus agitur, admittentur; sed vbi adhibentur, sic vt curam quoque instituendi infantis suscipiant, eos Ecclesiae membra esse oportet.*

Op de elfde vrage van die van Keulen [2]), of men Gevaders [3]) zal moeten toelaten, dewelke, hoewel dat zy de reine Leere toestaan, zig nogtans niet tot de Gemeente begeeven? is aldus geantwoort, dewyl het den Broederen goedgedagt heeft het gebruik der Gevaders vry te laaten in den Doop, dewelke in de Kerken genoomen worden, op dat zy Getuigen zyn, dat het Kind gedoopt is, zoo zullen die geene, daar van gevraagt word, mogen toegelaaten worden; maar daar zy genoomen worden, op dat zy ook zorgen voor de onderwyzinge des Kinds, de zoodanige behooren Lidmaaten der Kerke te zyn.

11. *Quaesierunt Aquisgranenses et Colonienses fratres, an impiè viuens frater post multas admonitiones frustra*

---

1) Bij F. staat hiervoor: *decimam.*

2) Voor de laatste acht woorden heeft C. slechts: *Op de vraaghe.* Bij J. staat hier: *Auff die zehende deren von Coln frage*, niettegenstaande de vorige vraag ook reeds de tiende genoemd was; dit laatste zeker bij vergissing.

3) Voor dit woord staat hier en drie regels verder in nr. 3 en bij C. beide: *ghetuijghen.*

Digitized by Google

adhibitas excommunicandus sit, an vero ad tempus differenda excommunicatio, quando Ecclesiae dissipationem minatur. Responsum est: qui excommunicandus alioqui secundum Dei verbum est, excommunicabitur, quamvis Ecclesiae dissipationem minitetur; quia tamen tempora admonitionum publicè faciendarum, et excommunicationis pronunciandae in iudicio et arbitrio consistoriorum relicta sunt, admonitionum et excommunicationis tempora differri poterunt, sic vt et conservationis Ecclesiae ratio habeatur, et excommunicatio necessaria non negligatur.

De Broeders van Aken en Keulen hebben gevraagt, of een Broeder die ongoddelyk leeft, na veele vermaaningen te vergeefs aan hem gedaan, moet afgesneeden worden, als hy de Kerke dreigt te verscheuren? is geantwoort, dat men dien uitsluiten zal, die anders naar Gods woort behoord uitgeslooten te worden, al is 't dat de Kerke te verstooren [1]) bedreigt word. Maar overmits dat de tyden der vermaaningen die opentlyk geschieden en de verkondiging der uitsluitinge in het oordeel der Kerke gelaaten zyn, zoo zullen de tyden der vermaaning ende uitsluiting mogen uitgesteld worden, alzoo dat men agt hebbe op de behoudenisse der Kerke, en dat ook de noodzakelyke uitsluitinge [2]) niet verzuimt worde.

12. *Ad propositionem fratrum Antwerpiae, de iis ministris qui otiosi, et alio vocati parere recusant, sic responsum est: Ministri qui ministerio destituuntur et ab*

---

1) Voor dit woord, zoomede voor het drie regels vroeger voorkomende *verscheuren* hebben nr. 3 en C. beide telkens *verstrooijen*. Bij J. staat hier eerst: *zerstörungh*, en daarna: *zerruttungh*.

2) Bij J.: *erbauwungh*.

Digitized by Google

aliqua vocantur Ecclesia, et obtemperare recusant, an vrgendi sint, iudicabit classicus conventus.

Op de voorstelling van de Broederen van Antwerpen van den Kerken-Dienaren, die leedig zynde, en elders beroepen wordende, weigeren zulks aan te neemen, is aldus geantwoort, dat de Ministers die zonder dienst zyn, zoo zy van eenige Kerken geroepen zynde, weigeren te volgen, dat de Classische verzameling oordeelen zal, of men ze daar toe dringen of dryven zal.

13. *Ad eorundem propositionem, an liceat mulieri fideli et infideli marito coniunctae, illo invito infantem suum Ecclesiae baptizandum offerre, Responsum est, licere quidem et debere: sed quia forsitan non semper expediret, pro Ecclesiarum conditione operae pretium erit, vt ea in difficultate consistorii consilium requiratur* [1]*), cuius prudentiae erit, nec timidioribus frena laxare, nec rigore nimio conscientias grauare.*

Op der zelver vrage, of een geloovige Vrouw die met eenen ongeloovigen Man verbonden is, zou mogen zyn Kind, tegen zyn dank in de Gemeente ten Doop præsenteeren? is geantwoort; dat het wel geoorlooft is, en behoort te geschieden, maar dewyl het mooglyk niet altyd profytig zoude weezen om de gestalte der Kerken, zoo zal het van nooden weezen, dat zy in deeze zwarigheid den raad der Consistorie begeeren zal, dewelkers bescheidentheid het zal toestaan hier in alzoo te handelen, dat men noch den vreesagtigen den toom niet te lang geeve, noch de conscientie door al te grooten hardigheid niet en bezwaare.

14. *Quaerentibus Ecclesiis, an fratribus liceat exercere*

1) Bij F. staat hier: *requirat.*

Digitized by Google

mercaturam cum aliorum principum monetis, easdem fundere, vel vt fundantur et in peiores redigantur curare, aut occasionem praebere, Responsum est, Pecuniam colligere vt in deteriorem fundatur, et alioqui cudere vel cudi curare, vnde aliquid Reipublicae detrimenti adferatur, etiam dissimulante id loci [1] *magistratu iustitiae et charitati contrarium esse, et iis qui puram religionem profitentur, indignum.*

Op de vrage von sommige Kerken, of het den Broederen toegelaaten is Koopmanschap te bedryven met andere Heeren Munte, dezelve te smelten, of te maaken dat zy gesmolten of erger gemaakt worden, of oorzaak daar toe gegeeven worde? is geantwoord, dat het wel is geoorlooft Koopmanschap te dryven, maar [2]) geld te verzamelen op dat het tot erger geld gesmolten worde, of anderzins geld te slaan of te doen slaan waar door den gemeene welvaart agterdeel en schade ontstaat, onaangezien dat dit door de oogluikinge der Magistraat dier Plaatse geschiede, dat het nogtans meer ongeregtigheid en der liefden vyand is, en daarom dien, welke de reine Religie belyden, onbetaamelyk.

15. *Propositioni fratrum Gandavensium et Antwerpiensium, Responsum est: pro grauitate peccati et offendiculi magnitudine, frequenti lapsus iteratione, et ratione locorum, aliarumque circumstantiarum dispiciet et maturo consilio iudicabit consistorium, an quis arcendus sit non solum à coena, sed etiam à coetu in Ecclesiis sub cruce; si quid amplius requiritur, ad classicum conventum referetur.*

Op de voorstellinge der Broederen van Gent en Ant-

1) Bij F. staat voor de laatste drie woorden: *id eius loci.*

2) De laatste acht woorden ontbreken in nr. 3 en bij J. (niet bij C.).

Digitized by Google

werpen is geantwoort, dat de Consistorie naar gevoegtheid der zonde, naar de grootheid der ergernisse, naar de feilen dikwils geschieden en vernieuwt worden, en naar de gestalte der Plaatze en andere omstandigheeden overleggen en met rypen raade oordeelen zal, of iemand niet alleen van den Nagtmaale, maar ook van de verzamelinge der Kerken onder het Cruis, zal gehouden worden [1]), en zoo daar iet meer of voorder vereischt word, zulks zal tot de Classische verzameling uitgesteld worden.

16. *Rogauit frater Gandauensis, An haec peccata publica censenda sint, an vero occulta, nempe in secreto indulgentias accipere, matrimonium inter Papistas contrahere, infantem a sacrifico curare baptizari, inter priuatos parietes coram consule vel aliquo ex Magistratu Christum abnegare, per sanctos iurare: Haec quaestio quia variè disputabatur, in alium coetum est relicta* [2]).

De Broeders van Gent [3]), vraagden of deeze zonde voor openbaar of heimelyk zou te houden zyn, naamlyk in 't heimelyk pardon of [4]) aflaat te haalen, by de Papisten te trouwen, de Kinderen daar te laaten doopen, in byzondere Huizen voor den Burgermeester of iemant van de Overheid Jezum Christum te verloochenen, bij den Heiligen te zweeren, of iet anders? Deeze vrage, om dat 'er verscheidentlyk van gedisputeert en gesprooken wierd, is uitgesteld tot eene andere Vergadering.

17. *Aquisgranensium quaestionem de Iuvene et Ancilla, reiiciunt fratres ad diligens omnium circumstantiarum*

1) Voor de laatste elf woorden heeft J.: *von der gemeine auszuschliessen, vnd abzuhalten seie;* terwijl de woorden: *onder het kruis* aldaar gevoegd zijn bij het woord: *consistorie.*

2) Bij F. staat hiervoor: *reiecta.*

3) In nr. 3, bij C. en bij J. staat: *Een broeder van Ghendt.*

4) Deze twee woorden ontbreken bij J.

Digitized by Google

totius negotii examen à consistorio faciendum, et postea Classico coetui referendum.

De vrage van die van Aken, van een Jongeling en Dienstmeid, stellen de Broederen uit tot vlytige onderzoekinge van alle de omstandigheeden deszelven handels, dewelke de Consistorie doen zal, en daar na der Classische Vergadering aanbrengen.

18. *Antwerpiensis Ecclesiae Gallicae quaestioni, quid agendum sit mulieri alleganti maritum in bello mortuum abhinc quatuor quinqueue annos, mortem tamen certo testimonio probare nequeunti, Responsum est, Vtendum esse proclamationum auctoritate magistratus remedio, quod si obtinere non possit, petet a Magistratu, vt quantum temporis sit ei expectandum statuat; si neutrum obtinere queat, consuletur ei, vt in eam ciuitatem se recipiat, vbi Magistratus operam et auctoritatem suam interponere velit.*

Op die vrage van de Walsche Kerke van Antwerpen, wat dat men met eene Vrouwe doen zal, dewelke zegt dat haar Man voor vyf of zes jaaren [1]) in den Kryg gestorven is, en kan nogtans zynen dood met geen gewisse kondschap bewyzen? is hier op geantwoort, dat hier in moet gebruikt worden het middel van uitroeping door de authoriteit van de Overigheid, dewelke zoo zy niet en kan verkrygen, zoo zal zy van de Overigheid begeeren, dat zy ordonneeren, hoe lange dat zy nog zal moeten wagten. Indien zy geen van beiden verwerven kan, zoo zal zy haar in zulk een staat begeeven tot de hooge Overigheid, om haare hulpe en authoriteit daar tusschen te stellen [2]).

1) In nr. 3, bij C. en bij J.: *voor vier ofte vijff jaaren.*

2) Voor de laatste twee en twintig woorden staat in nr. 3:

Digitized by Google

19. *Alteri eiusdem Ecclesiae quaestioni, De viduis mulieribus mense vno aut altero à marili obitu nubere volentibus, Responsum est, consistorium nec posse nec debere definire tempus, cum Paulus viduis permittat nubere sine temporis definitione, tamen honestatem postulare, ne ad secundas transeant nuptias ante menses quatuor quinqueue, et si grauidae essent, menses circiter duos à partu.*

Op die andere vrage van dezelve Kerke van eene Weduwe, die een maand of twee maanden na haar Mans dood begeerde te trouwen? is geantwoort, dat de Consistorie niet vermag noch behoord zeekeren tyd te beschryven, dewyle den Apostel Paulus toelaat de Weduwen te hertrouwen zonder zeekeren tyd te bestemmen [1]), nochtans zoo eischt de eerbaarheid, dat zy haar tot den tweeden Huwelyke niet en begeeve voor vier of vyf maanden, en zoo zy bevrugt gebleeven ware niet voor omtrent twee maanden na het Kinderbaren.

20. *Tertiae eiusdem Ecclesiae quaestioni, de eo qui suspensus à coena ob graue peccatum, vxorem ducere vult in Ecclesia, non agnito prius publicè peccato, Responsum est, censuris Ecclesiasticis agendum esse in eum; si resipiscat, admittendum; sin minus, admonendam mulierem, ne contrahat matrimonium cum viro, graui aut publico*

---

soo sal men haer raeden dat se in sulck eene stadt trecke, daer d' Overicheit mit haer hulpe ende autoriteit de saecke te vorderen willich is; bij C.: *sallmen haar raaden, dattse sick sall begheeven in alsulck eene Stadt, daar de Ooverheyt haar werck hier van sall maacken;* en bij J.: *das sie sich in solche statt, vnd ohrter begebe, da die Obrigkeit eigen gewalt vnd hilff mit darzu thun welle, vnd wurde.*

1) De laatste veertien woorden ontbreken bij C.

Digitized by Google

peccato contaminato, Ecclesiae contemtore et à coena [1]) *suspenso et excommunicato.*

Op de derde vrage van dezelve Kerke van der geene die om eene groote zonde van den Nachtmaale afgehouden zynde, eene Huisvrouwe in der Gemeente trouwen wilde, eer dat hy zyn schuld van de zonde opentlyk bekend heeft? is geantwoort, dat men die Kerkelyke vermaaning tegens hem gebruiken zal [2]); zoo hy hem bekeert, zoo zal men hem toelaaten; zoo niet, zoo zal men de Vrouwe vermaanen, dat zy niet trouwe met eenen Man, die met groote en openbaare zonde besmet is, en die een Veragter der Gemeente is, hem die van dezelve afgehouden en uitgeslooten word.

21. *Quaesitum est, quoto gradu affinitatis et consanguinitatis prohibitum sit matrimonium, Responsum est, Consultissimum esse, praesertim vbi Magistratus est infidelis, loci leges et consuetudines observare, quandoquidem id sine offensa* [3]) *fieri potest, ne matrimonium contra eas contractum à Magistratu declaretur nullum, liberique illegitimi, haereditas alio deferatur vel devoluatur, aliaque eiusmodi mala contingant* [4]).

Daar is gevraagt in hoe veelsten graad der Maagschap en Bloedvriendschap het Huwelyk verbooden is? en is geantwoort, dat het allerbeste is, voornamelyk daar

---

1) Bij F. staat voor de laatste twee woorden: *ab ea.*

2) Voor de laatste negen woorden staat in nr. 3 en bij J.: *dat men met die Kerckeliche straffen teghen hem handelen moet;* en bij C.: *dattmen naa kerckelijck censuere teeghen sulcken eenen handelen sall.*

3) Bij F. staat voor de laatste twee woorden: *sine Dei offensa.*

4) Bij F. staat voor de laatste acht woorden: *alio devolvatur, aliaque huiusmodi contingant.*

Digitized by Google

de Overigheid ongeloovig is, de Wetten en Ordonnantien van die Plaatze na te volgen, aangezien zulks zonder God te vertoornen geschieden kan, op dat het Huwelyk tegen zoodanige gedaan, van der Overigheid niet voor nietig verklaart en worde, en de Kinderen voor onwettig, en het goed en have niet op een ander vervreemde, en diergelyke dingen daar uit niet ontstaan.

22. *Quaestioni de Ministro vxorem habente haereticam ab Aquisgranensibus propositae, Responsum est, quoniam iam in ministerio est constitutus, diligens a consistorio fiet inquisitio, quantum studium et operam adhibuerit tum sancta conversatione, tum assiduis è verbo Dei admonitionibus vt vxorem Christo lucrifaceret; quod si negligentior in hoc officio fuisse et esse deprehenditur, iudicio et auctoritate consistorii cum classe suspendetur a ministerio; et si consistorium remissius se gerat, aliquorum fratrum Ecclesiae iudicio, tum illi* [1]) *a consistorii vel negligentia vel sententia ad classem provocare poterunt.*

Op de vrage van dien Minister, die eene kettersche Huisvrouwe heeft, van die van Aken voorgesteld, is geantwoort, dewyle dat hy in den Kerkedienst ingesteld is, zoo zal 'er naarstige onderzoekinge geschieden van den Consistorie, wat vlyt en moeyte hy gedaan heeft, zoo wel met een heiligen wandel als met geduurige vermaaninge uit Gods woord, op dat hy zyne Huisvrouwe Jezu Christo wonne; maar zoo hy onagtzaam bevonden word in zyn pligt, zoo zal hy met het oordeel en authoriteit der Consistorie opgeschort of opgehouden worden van zynen Dienst; en zoo de Consistorie al te zagt en te slap hier inne handele, zoo zal door het oordeel eeniger Broederen der Kerke de zaake van de onagtzaamheid en

1) Bij F. ontbreken de laatste twee woorden.

Digitized by Google

het oordeel der Consistorie tot de Classis beroepen en betrokken moge worden.

23. *Convocabitur Synodus Generalis ad proximum ver, si modo declarent Anglicae Ecclesiae se aliquos ad eam ablegare velle et posse, etiamsi non omnes in hoc consentirent; sin minus, reiicietur Synodus in alterum ver Anni* 73.

De Synodus Generalis zal te samen geroepen worden ter naaster Lente [1]) zoo verre de Kerken van Engeland verklaaren, dat zy daar eenige zenden willen en konnen, alwaar 't ook dat zy niet alle daar in verwilligden, maar indien niet, zoo zal de Synodus uitgestelt worden tot den andere toekoomende Lente des jaars 1573.

24. *Delecta est Classis Palatinatus ad convocandam Synodum generalem.*

De Classis van de Paltz is bestemt om den Synodum Generalem te beroepen.

25. *Delectae sunt hae in singulis classibus Ecclesiae, ad quas scribendum erit, Embdana, Wesaliensis, Coloniensis, Heydelbergensis, Antwerpiensis, Gandauensis, Tornacensis et Alckmariensis in Hollandia* [2]).

---

1) Voor het tweemaal hier voorkomende *Lente* staat bij C.: *Meij.*

2) In het Arnhemsche afschrift staat onder dit artikel: *Embdae* 13 *Octobris Anno* 72 [lees 71]. Bij F. staat diezelfde dagteekening, echter zonder jaartal. De aanwezigheid van zoodanig onderschrift, dat na het vierde Capittel in geen enkel afschrift gesteld of herhaald wordt, geeft wel eenigen grond voor het vermoeden, dat in het oorspronkelijke authentieke afschrift dit artikel het laatste was. Inderdaad is dit ook alzoo bij F., waar de volgende drie Capittels, over de meerdere vergaderingen, ter-

Digitized by Google

Deze Kerken zyn in alle Classen bestemt tot den welken dat men schryven zal, de Kerke van Embden, van Wezel, van Keulen, van Heidelberg, van Antwerpen, van Gent, van Doornik, van Alkmaar in Holland en Vriesland.

De Classicis Conventibus.

Cap. II. *Eenige Statuten van de Classische Verzamelingen* [1]).

1. *In Classicis conventibus ministrorum vnus concionem*

---

stond achter de algemeene besluiten tot ordening der Kerken geplaatst zijn, en dus de bijzondere vragen, met hare dagteekening, geheel aan het einde staan. En wat dit laatste betreft, is ook het Waalsche Livre Synodal hiermede in overeenstemming. De daarin voorkomende vertaling van de Emdensche acta, welke voor het overige dezelfde artikelen bevat als hier in den tekst zijn afgedrukt, heeft ze in deze volgorde: eerst *L'ordre des Assemblées Classiques*, daarna *Articles des Eglises* enz., en ten slotte *Faits particuliers.* In datzelfde Livre Synodal is het onderschrift der acta: *A Embden, Le* 14 *d'Octobre* 1571. *M. Jaspar president, M. Jean Taffin assesseur, M. Jean Polyander escrivain.* Misschien was het oorspronkelijke afschrift voor de Waalsche Kerken door Joannes Taffinus gemaakt, en werd dientengevolge juist dit afschrift mede door hem, als assessor der vergadering, geteekend. Wat de dagteekening betreft, hebben de Latijnsche, Hollandsche en Hoogduitsche afschriften, alle zonder onderscheid, deels den 12^{en}, deels den 13^{en} October (zie hiervoren blz. 87); maar natuurlijk is het altijd mogelijk, dat het Waalsche afschrift eerst op Zondag 14 October geteekend is.

1) Bij C. en J. zijn hier, en vervolgens, de woorden *Capittel II, III en IV* niet te vinden (evenmin als bij Cap. I). Er staat alleen: *Vande bijeenkomsten der Klassen* (bij J.: *Von den Quartierten Zusamenkünfften*). In nr. 3 ontbreken deze nadere besluiten over de meerdere vergaderingen geheel.

Digitized by Google

in Ecclesia habebit, de ea coeteri Collegae vna collecti iudicabunt, et si quid corrigendum sit, indicabunt. Idem coeteri suo quisque ordine praestabunt in proximis classicis conventibus.

In de Classische Verzamelingen zal een van de Ministers een predicatie doen, van dewelke die andere Meede-Dienaars, by een verzamelt, zullen oordeelen, en zoo daar iets is te verbeeteren, dat zullen zy te kennen geeven, het zelve zullen ook alle andere, elk in zyne ordening, doen, in de naastvolgende Classische Verzamelingen.

2. *Postea Praeses communibus collegarum suffragiis electus post conceptas preces singulos rogabit, Num habeantur consessus consistoriales in eorum Ecclesiis, an disciplina Ecclesiastica vigeat, an certamen habeant cum haereticis, an dubitationis quid habeant in aliquo doctrinae capite, an pauperum et scholarum cura geratur, an ad gubernationem Ecclesiae egeant collegarum consilio et opera, et pleraque huius generis alia.*

Daar na zal de Præsident met de gemeene keurstemmen der Dienaren verkoren worden; na dat dezelve het gebed zal gedaan hebben [1]), zal hy elk in 't byzonder vragen, of zy Consistoriale samenkomsten in haare Kerken houden? of die Kerkelyke straffe in haaren zwang gaat? of zy eenigen stryd hebben met eenige Ketters? of zy eenigen twyffel hebben in eenig hoofdstuk der Leere? of men zorge draagt voor de Armen, en over de Schoolen? of zy tot regeering der Kerken der andere Dienaren raad en hulpe behoeven, en diergelyke dingen meer.

3 en 4. *Si quid in aliqua Classis Ecclesia acciderit,*

1) Deze acht woorden ontbreken bij J.

Digitized by Google

quod in illius consistorio componi non posset, in conventu Classico discutietur et iudicabitur, a quo ad prouincialem erit appellatio. Coeterum in conventibus Classicis, quae ad Classis illius Ecclesias pertinebunt, tractabuntur.

3. Zoo daar iet in eenige Kerke des Classis geschiede, dat daar niet in de consistorie konde ter neder gelegt worden, dat zal in de Classische samenkomsten verhandelt en geoordeelt worden, van den welke men zig tot den Provincialen Synodum zal mogen beroepen.

4. Voorts in de Classische Verzamelingen zullen verhandelt worden die dingen, die den Kerken van de Classis betreffen [1]).

5. *His peractis proponet Praeses vnam aut alteram quaestionem de Capitibus in religione controversis inter nos, Papistas et alios, qua ratione se mutuo erudiant, et ad studia excitent.*

Dit gedaan zynde zal de Præsident een ofte meer quaestiën van de hooftstukken, daar in dat tusschen ons en de Papisten [2]) verschil is voordraagen, om alzoo ondertusschen malkanderen te scherpen, en tot studeeren op te wekken.

6. *In eo conventu Classico, qui proxime prouincialem praecedit, deligentur, qui ad prouincialem Classis illius nomine ablegentur.*

In de Classische Verzamelinge dewelke den Provincialen Synodum allernaast voorgaat, zullen verkooren worden,

---

1) Deze alinea, bij C. nog een gedeelte van art. 3, luidt daar aldus: *maar inde Klassycke bijeenkomsten sall gheoordeelt worden, datt tott de Kercken desselven Klassis sall behooren.*

2) Bij J. wordt hier nog bijgevoegd: *oder auch andern.*

Digitized by Google

die men tot den Provincialem Synodum, uit de naam van de Classis [1]) afveerdigen wil.

7 *Mittentur autem ex singulis Classibus duo ministri cum totidem Senioribus aut Diaconis, aut saltem vnus cum Seniore vno vel Diacono.*

Uit elke Classis zullen gezonden worden twee Dienaars, met zoo veel Ouderlingen of Diakenen, of immers een Dienaar met een Ouderling of Diaken.

8. *Antequam Capita conscribantur in Synodo Prouinciali proponenda consultum est, vt legantur accuratè praecedentium Synodorum acta et* [2]) *constitutiones, ne in Synodis Prouincialibus, ac praecipuè generalibus, quae ante tractata et definita communi consensu fuerunt denuo proponantur, nisi noua dubitandi de eo quod decisum* [3]) *fuerit causa subsit.*

Eer dat men de poincten, die men in den Provincialen Synodo wil voorstellen, beschryft, zoo is het raadzaam dat die Acta of Handelingen en Inzettingen of Ordonnantien [4]) der voorgaande Synode vlytiglyk overleezen worden, op dat in den Provincialen Synodo, en inzonderheid in den Algemeenen Synodo, die dingen welke te vooren, met gemeene bewilliging verhandelt en beslooten geweest zyn, niet wederom van nieuws voorgsteld worden, ten ware dat daar eene nieuwe oorzaake van twyffelen voorviele van het geene dat te voren verhandelt is geweest.

---

1) Voor de laatste drie woorden heeft J.: *der gemeinen aller Quartier.*

2) Bij F. staat hiervoor: *seu.*

3) Bij F. staat hiervoor: *ante decisum.*

4) De laatste vier woorden ontbreken bij C.

Digitized by Google

9. *Postremo locus et tempus proximi conventus designabitur, gratiaeque Deo agentur, quas concipiet Praeses.*
Ten lesten, de naastvolgende tijd en plaatse der samenkomste zal bestemt worden, en men zal God danken, het welke de Præsident doen zal.

De Provincialibus Synodis.
Cap. III. *Van den Provinciaalen Synodo* [1]).

1. *Qui ad Prouincialem Conventum mittentur literas dimissionis et capita proponenda scriptis consignata adferent, Neque alia conscribentur, quam quae in Consistoriis et Conventibus Classicis definiri non potuerunt, vel ad Ecclesias omnes illius Provinciae pertinebunt, ne conventus Prouincialis quaestionibus non necessariis protrahatur.*
Die geene die tot den Provincialen Synodum gezonden zullen worden, zullen meede brengen Brieven van haare zendinge, mitsgaders de puncten schriftelyk vervat, die zy voorstellen zullen; zy en zullen ook geene andere stellen, dan die in de Consistorien en Classische samenkomsten niet hebben konnen uitgevoert [2]) worden, ofte zoodanige, die allen de Kerken dier Provincie aangaan, op dat de Provinciale samenkomsten met onnodige vraagstukken niet verlengt [3]) en worden.

2 en 3. *Cum convenerint, loci minister, aut si nullus sit,*

---

1) Bij C. is het eenige opschrift: *Vande Provintiaale Synooden;* en evenzoo bij J.: *Von den Provincial-Synoden.*

2) Bij C. *affgehandeldt;* bij J. de woorden: *scheiden vnd vergleichen* (met eenigszins anderen zinsbouw).

3) Bij J.: *beschweret, auffgehalten vnd verzogen.*

Digitized by Google

is qui superiori conventui praefuit, preces concipiet ad Praesidis, Assessoris, Scribae electionem: Praeses electus preces habebit ad totam actionem accommodatas.

Postea nomina eorum qui aderunt conscribi, absentium notari, vt absentiae causam reddant, curabit.

Literas dimissionis seu testimoniales postulabit, vt legantur instructiones [1]) *seu mandata singulorum scriptis consignata, quorum singula ordine proponet, totius coetus iudicium exquiret, suffragia colliget, quae maioris et sanioris partis sententia erit, exponet, eam scriba excipiet, exceptam diserte leget, vt omnium calculis probetur.*

2. Als zy dan alzoo vergadert zyn, zoo zal de Dienaar der Plaatse, ofte zoo daar geen is, die in de laatste verzameling gepræsideert heeft, het gebedt doen, om eenen Præsident en eenen Hulper, en eenen Schryver [2]) te verkiezen.

3. De Praesident verkooren zynde, zal een gebedt doen, tot den gantschen handel dienende; daar na zal hy verschaffen, dat de naamen der geene die tegenwoordig zyn, aangeteekent worden, desgelyks de naamen der Afwezende of der Absenten op dat ze de oorzaake haares afwezens verklaaren; dan zal hy de Brieven of Getuigenissen van haare afzendinge afvorderen op datze geleezen worden, desgelyks haar Bevelschriften [3]) met elks onderteekening en verzeegelinge, dewelke hy elk byzonder ordentelyk voor-

---

1) Bij F. staat hiervoor: *instructionesque.*

2) Bij C. staan hier, en ook in de andere artikelen, de gebruikelijke namen: *Praeses*, *Assessor* en *Scriba.* Bij J. staat: *Praesident*, *Beitsitzer* en *Schreiber.*

3) Bij C. worden in dit artikel, evenals twee artikelen vroeger, de woorden *Credentsbrieven* en *instructien* gebruikt. Bij J. de woorden *Credentz* (en ook *absendung oder zeugnusbrief*) en *instruction vnd befelch.*

Digitized by Google

stellen zal, en der gansche verzamelinge oordeel, daar op behoorende, en die keurstemmen verzamelen, met verklaringe welke het gevoelen zy van den meesten en van den besten deele; het zelve zal de Schryver schriftelyk vervatten, en vervat hebbende klaarlyk leezen, op dat het met gemeene bewilliging bestendigt worde.

4. *Quae ad doctrinam primum, dein quae ad disciplinam Ecclesiasticam pertinebunt, et legentur et scriptis distinctè consignabuntur, dein facta particularia.*

De dingen, die de Leere aangaan, zullen eerst, daar na die dewelke den Kerkelyken Regimente [1]) behooren, geleezen en onderscheidentlyk in schrift gestelt worden, daar na die byzondere Handelingen [2]).

5. *Officium Praesidis est iubere vt vnusquisque ordine suo loquatur, silentium acrioribus et contentiosis imperare, nisi taceant, vt egrediantur ex coetu praecipere vt ex fratrum iudicio censura digni reprehendantur.*

Het ampt des Præsidents is, te beveelen, dat een ieder in zyne order spreeke; den Bitteren en Twistgeerigen zal hy gebieden te zwygen, en het en zy dat ze zwygen, dat men ze gebiede uit de Vergadering af te treeden, op dat ze naar der Broederen oordeel gestraft worden, naar dat zy verdient hebben.

6. *Praesidis officium cum actione finitur, liberum autem erit proximo conventui Provinciali vel eundem vel alium eligere.*

---

1) Voor de laatste drie woorden heeft C.: *de disciplijne der Kercke;* en J.: *der kirchen disciplin.*

2) Voor de laatste drie woorden heeft C.: *de particuliere dingen*; en J.: *die particular thaten, vnd sachen.*

Digitized by Google

Des Præsidents ampt neemt een einde met het einde des Synodi [1]), en het zal vrystaan den naasten Provincialen Synodo, ofte denzelven, ofte eenen anderen Præsident te verkiezen.

7. *Seniores aut Diaconi, qui ad hos Conventus mittentur suffragium habebunt in omnibus sessionibus vna cum suarum Ecclesiarum ministris. Ex senioribus autem loci in quo convenerint duorum dumtaxat sententiae vim suffragii obtinebunt, quantumvis coeteris quoque senioribus interesse et sententiam dicere liceat.*

De Ouderlingen ofte Diaconen, die tot deeze Verzamelingen gezonden worden, zullen in alle sessien of zittingen, mitsgaders de Ministers haarer Kerken haare stemmen geeven, maar uit den Ouderlingen, van die Plaatse in welken dat men te zamen komt zullen alleen twee stemmen kragt hebben, hoewel, dat het ook den anderen Ouderlingen daar by te zyn en haar gevoelen te zeggen toegelaaten is.

8. *Omnes sessiones inchoabit Praeses à precibus, claudet autem gratiarum actione.*

De Præsident zal alle Zittingen beginnen met den gebeden, en besluiten met der dankzegginge.

9. *Articuli omnes constituti scriptisque consignati, denuo legentur vt ab omnibus et probentur et subscribantur. Vnusquisque autem exemplar eorum referet, a Praeside et Scriba subscriptum, vt in consistoriis singularum Ecclesiarum legantur.*

---

1) De laatste vijf woorden luiden bij C.: *met de actie;* bij J.: *mit der handlung eines ieden Synodi.*

Digitized by Google

Alle de in schrift gestelde en beslootene Artikelen zullen wederom geleezen worden, op dat zy van yeder voor goed gehouden en onderschreeven worden, en een ygelyk zal een Copie derzelver van den Præsident en Schryver ligten [1]), op datze in de Consistorie van elke Kerke geleezen worde.

10. *Totius Conventus Provincialis consensu eligetur Ecclesia, cui cum aliorum Classis suae ministrorum iudicio constituendi locum et tempus proximi Conventus provincialis et ius et cura delegabitur.*

Daar zal eene Kerke door gemeene bewilliging der gantsche Provinciale Verzameling verkooren worden, dewelke met het oordeel van andere Dienaren van haare Classen toevertrouwt worde de magt en zorge van den tyd en Plaatse des naasten Provincialen Synodi toe te stemmen.

11. *Ad hanc Ecclesiam quaecunque occurrent in aliis difficiliora, quaeue in consistoriis et Classicis conventibus definiri non potuerunt, aut quae graviora ad vniversam provinciam pertinebunt diligenter et maturè mittentur.*

Aan deeze Kerke zullen alle zwaare zaaken [2]) die in andere Kerken voorvallen, ofte [3]) die in de Consistorien of Classische samenkomsten niet hebben konnen afgehandelt worden, of zoodanige zwaare zaaken die de gantsche Provincie aanraaken, neerstelyk, en by tyds moeten gezonden worden.

---

1) Voor de laatste dertien woorden heeft C.: *Een ijegelijck van henn sall een exemplaar ofte kopije medeneemen van den Praeses ende den Schrijba onderteijckendt.* Bij J. staat voor *ligten* het woord *fordern.*

2) De laatste drie woorden luiden bij C.: *de swaarichheeden.*

3) Hiervoor staat bij C.: *ende.*

Digitized by Google

12. *Haec Ecclesia locum et tempus provincialis conventus proximi constitutum coeteris Ecclesiis trimestre ante significabit, exemplarque eadem opera illorum omnium capitum seu articulorum qui ad eam missi fuerint transmittet, de quibus maturè vnaquaeque ecclesia cogitet, iudiciumque suum in conventu classico proferat, vt qui illius classis nomine ablegabuntur iam praemeditata et ab omnibus illius classis Ecclesiis discussa proferant.*

Deeze Kerke zal den anderen Kerken den tyd en plaatse des naasten Provincialen Synodi drie maanden [1]) te vooren laten weeten, en zal met eenen overzenden de Copie of het Afschrift van alle de Hoofd-Artikelen derzelver, dewelke aan haar gezonden zyn geweest, van dewelke een ygelyke Kerke by tyds mag bedenken, en hun oordeel in de Classische Verzamelingen voortbrengen, op dat die welke van wegens de Classis zullen uitgezonden worden, met voorbedagten oordeel, en wat van alle de Kerken van die Classis daar van gevoelt word, mogen voortbrengen [2]).

13. *Ne tamen Ecclesia cui cura designandi loci et temporis ad convocandam proximam Synodum Provincialem mandata est, scribendis ad singulas omnium illius Provinciae Classium Ecclesias literis plus aeque grauetur, in vnaquaque Classe eligetur Ecclesia ad quam scribet, vt illa quae acceperit cum suae Classis ministris communicet.*

---

1) Deze tijdsbepaling is bij C. opengelaten.

2) Voor de laatste achttien woorden staat bij C.: *mooghen voorbrengen saacken van te vooren van allen Kercken desselven Klassis ooverleijdt ende dursocht sijnde;* en bij J.: *nichtz den was durch alle kirchen des Quartiers wol vorbedacht, vnd erwogen ist, an die bhan zu pringen, vnd furzutragen haben.*

Digitized by Google

Op dat nogtans de Kerke die de last opgelegt word van tyd en plaatse des naasten Provincialen Synodi toe te stemmen, niet tot elken Kerke van alle Classen dier Provincien schryven, en zoo meer dan behoorlyk overlast worde [1]), zoo zal in elke Classis [2]) een Kerke verordineert zyn, aan welken dat zy schryven zal, op dat dezelve zulks als zy het ontfangt, den Dienaren van haare Classis te weeten doe.

14. *Communibus vniuscuiusque Classis sumptibus intererunt Synodo, qui ad eam ablegabuntur.*

De geene die tot den Synodum gezonden worden, zullen daar toe koomen uit gemeinen last en koste van ieder Classis.

15. *Absolutis Synodi negotiis celebrabitur sacra coena inter ministros et seniores, qui ad Synodum convenerunt, et Ecclesiam loci in quo collecta est, si loci ratio id feret.*

Na dat de Synodus zal voleindigt zyn, zoo zal men dat Heilig Avondmaal gebruiken onder de Ministers en Ouderlingen, die tot den Synodum gekomen zyn, met

---

1) Het eerste gedeelte van dit artikel is bij C. aldus: *Maar op datt de Kercke, de welcke de sorghe, omm tijdt ende plaatse omm te beroupen de naaste Provintiaale Synode aan te teijckenen bevolen es, niet booven billickheyt, mett schrijven van brieven aan elcke Kercke van alle Klassen der selve Provintie belast en werden;* en bij J.: *Damit aber die kirche, welcher aufferlacht den nechstfolgenden Synodum Provincialem an zeit, vnd ohrt anzusetsen, vnd aufzuschreiben, nicht mit der mannigfaltigkeit des schreibens zu der gantzen Provincien vnd denselben Quartierten kirchen vber pilligkeit beschweret werde.*

2) In den gedrukten tekst en bij J. staat hier *Provincie;* maar dit is blijkbaar eene vergissing; bij C. staat dan ook: *Klassis.*

Digitized by Google

den Volke dier Plaatse daar de Synodus gehouden is [1]), zoo verre als het de bekwaamheid der Plaatse lyden kan.

16. *Ecclesiae in qua Synodus habetur cura incumbet, vt ad proximam Synodum acta seu constitutiones illius Synodi vel adferat vel mittat.*

De Kerke daar de Synodus gehouden word, die zal bezorgen, dat zy ter naaste Synodale Verzameling die Handelingen en Ordonnantien [2]) des voorschreeven Synodi of brengen of zenden zal.

De Generalibus Synodis.

Cap. IV. *Van den Generaalen Synodus* [3]).

Eadem in Synodis Generalibus servabuntur, quibus intererunt non à Classibus sed Provinciis delegati ministri et seniores cum literis testimonialibus et mandatis ad doctrinam, disciplinam et facta particularia spectantibus, quae in Conventibus Provincialibus definiri non potuerunt, aut ad omnes Ecclesias spectant [4]).

---

1) Voor de laatste tien woorden heeft C.: *met de Kercke in loco;* en J.: *vnd die kirche des orthz, da der Synodus gehalten soll werden.*

2) Voor de laatste vier woorden staat bij C.: *de Acten ofte constituutien;* en bij J.: *die Acten, geschicht, oder beschluss.*

3) Bij C. is het eenige opschrift: *Vande Gheneraale Sijnooden;* en bij J.: *Von den Generalen Synoden.*

4) Voor de 26 artikelen van dit 2e, 3e en 4e Capittel, even als voor artt. 19—53 van de Kerkenordening, is onder het afdrukken ook nog vergeleken de oudste uitgave die er van dat gedeelte der Emdemsche acta bestaat, en die te vinden is in het uitvoerige werk, dat de Keulsche hoogleeraar en kanunnik Cornelius Schultingius Steinwichius, onder den titel van Hierarchica Anacrisis enz., uitsluitend tot bestrijding van het Calvinistische

Digitized by Google

Het zelve dat voorschreeven is, zal ook in den Algemeenen Synodo onderhouden worden, tot welken koomen

---

of Gereformeerde kerkrecht, in den aanvang der 17e eeuw in het Latijn geschreven heeft (de uitgave, die schrijver dezes daarvan bezit, heeft het jaar 1627 op den titel, maar blijkens den inhoud, op vele plaatsen, moet het werk reeds verscheidene jaren vroeger geschreven zijn; gelijk dan ook de opdrachtsbrief gedagteekend is van den 15 Mei 1604). Dit boek is verdeeld in vier stukken (128, 156, 212 en 192, samen 688 blzz. in Folio), waarvan het derde en vierde o. a. de Kerkenordening bevat van de Nederlandsche Synoden van 1571, 1574, 1578 en 1581, die der laatste twee Synoden ook nog met de besluiten over particuliere vragen; en die van 1571 slechts van art. 19 af, maar met de besluiten over de meerdere kerkelijke vergaderingen; terwijl met betrekking tot de laatste drie Synoden dan een weinig later eene uitvoerige kritiek gegeven werdt, in welke artikel voor artikel afzonderlijk behandeld en op kerkrechtelijke gronden bestreden wordt. De genoemde Emder artikelen zijn in dit werk te vinden in het derde stuk, blz. 57b—61b; aldaar echter bij vergissing gepagineerd als blz. 55b—61b; terwijl voorts niet alleen artt. 1—18 ontbreken, maar ook artt. 19 vgg. onmiddelijk aan de voorafgaande Paltzer Kerkorde zijn toegevoegd, alsof zij nog daarbij hoorden, en eerst aan het einde gesproken wordt van de Emdensche Synode. Denkelijk is een stuk der kopij hier overgeslagen en onafgedrukt gebleven. Voor het overige komt deze afdruk goed overeen met het gebruikte afschrift uit het Arnhemsche archief en met dat van J. van Foreest. En dan is het zeker niet onwaarschijnlijk, dat het daarvoor gebruikte afschrift hetzelfde is als het nog in Keulen aanwezige Latijnsche handschrift, waarvan hiervoren in de inleidende opmerkingen over den tekst gesproken is (boven blz. 45). In dien geest zal dus het aldaar gezegde moeten gewijzigd en aangevuld worden; terwijl dan ook niet geheel meer gelden kan, wat blz. 44 gezegd was, nl. dat de Emdensche acta nog nooit in de oorspronkelijke taal zijn uitgegeven. Althans ver het grootste gedeelte is reeds in 1604 door een Roomschen schrijver in die taal ter perse gelegd.

Digitized by Google

zullen Kerken-Dienaars en Ouderlingen niet van de Classen, maar van de Provincien verordineert met Getuigenissen en Brieven en Beveelen aantreffende de Leere, het Kerkregiment en byzondere zaaken [1]), die in de Provinciale t'samenkomsten niet hebben konnen uitgevoert ofte geëindigt worden, of die allen Kerken betreffen en aangaan.

Interfuerunt huic coetui atque subsignaverunt.
Onderteyckeninghe tot Embden. Anno 1571.

Iasparus Heydenus, minister Franckendalensis Ecclesiae.
Ioannes Taffinus, Heydelbergensis Ecclesiae Gallicae minister.
Polyander, Embdanae Ecclesiae Gallicae minister.
Hermannus Modet.
Carolus Niellius, Wesaliensis Ecclesiae Gallicae minister.
Sybertus Los, Coloniensis Ecclesiae minister.
Ioannes Hueckelum, Aquisgranensis Ecclesiae minister.
Ioannes Lippius, minister Wesaliensis.
Henricus Holtenus, Ecclesiae Embricensis minister.
Ioannes Woudanus, Antwerpiensis Ecclesiae minister.
Valerius Pauli Tophusanus, Gandavensis minister.
Franciscus Pauli, in Flandria minister.
Ioannes Arnoldi, Amsterodamensis minister.
Petrus Gabriel, Amsterodamensis Ecclesiae minister.
Gisbertus Zythopaeus, Schaganae Ecclesiae minister.
Andreas Cornelii, Brielensis minister.

---

1) Voor de laatste veertien woorden heeft C.: *mett Kredentsbrieven ende instructien, noopende de Leere, disciplijne, ende particuliere saacken;* en J.: *mit gnugsamen glaubwirdigen Credentz vnd zeugnusbrieffen .... was die lehre, kirchen disciplin, vnd particuliere sachen anlanget.*

Digitized by Google

Clemens Martini, Hornanus minister.
Andreas Theodoricus Castricomius, Frisiae Occidentalis M.
Cornelius Ioannis, Twiscanus minister.
Cornelius Christiani, futurus minister.
Henricus Michaelis, futurus minister.
Iasparus Bigardus, futurus minister.
Ioannes Cocus, in Flandria minister } quondam.
Ioannes Ilstanus, in Frisia minister }

Seniores.

Carolus de Noude } Seniores Ecclesiae Embdanae
Christophorus Becanus } Gallicae.
Ioannes le Roy, Coloniensis.
Hermannus Meranus, Wesaliensis.
Gabriel, Antwerpianus [1]).

1) De hierboven afgedrukte naamlijst van onderteekenaars staat achter de Emdensche acta in het Boek van P. Cabeljau en in beide de Latijnsche afschriften (alleen in dat van J. van Foreest met het boven opgegeven Latijnsche opschrift; het Arnhemsche heeft hetzelfde Hollandsche opschrift als bij Cabeljau). Op alle drie die lijsten staan alle qualiteiten en bijna alle namen in het Latijn; en dan alles geheel gelijkluidend, behalve dat in het Arnhemsche afschrift *Carolus de Noville* gelezen wordt in plaats van het in de beide anderen staande *Carolus de Noude*, en dat de naam van *Ioannes Arnoldi, Amsterodamensis minister*, aldaar is overgeslagen. De verdere zeer kleine verschillen in de spelling van sommige namen, en de ook voorkomende afkortingen van de bijgevoegde qualiteiten, zijn te onbeteekenend om ze hier te vermelden; vooral omdat toch wel geen van die drie afschrijvers de namen met volkomen nauwkeurigheid heeft teruggegeven. Zoo b. v. schrijven alle drie den naam van Moded met eene *t* als laatste letter, terwijl toch Herman de Stricker zelf zijn gehebraïseerden naam natuurlijk altijd met eene *d* aan het einde geteekend heeft. En dergelijke notoire afwijkingen van bekende handteekeningen zijn er in de bovenstaande lijst bij herhaling.

Digitized by Google

De acta der Provinciale Synode te Dordrecht, 15—28 Juni 1574.

Van alle Nederlandsche Synoden der 16e eeuw is het de Provinciale Synode van Holland en Zeeland, die in 1574 te Dordrecht gehouden is, over welke betrekkelijk de meeste aktestukken kunnen worden openbaar gemaakt. Zij is van die belangrijke Synoden de eenige, van welke de volledige acta nog over zijn; en dan niet in afschrift, maar in originali. En voorts zijn ook nog bewaard gebleven de oorspronkelijke geloofsbrieven, de instructiën van vier Classen of Kerken, en twee andere brieven. Dit alles is nog voorhanden in het Oud-Archief der Nederlandsche Hervormde Kerk. De authentieke notulen, met de 20 eigenhandige onderteekeningen van degenen die met keurstemmen de Synode bijwoonden, voor zooveel zij bij het sluiten der zittingen tegenwoordig waren, zijn ingebonden in een der 17 deelen met officieele stukken van de Dordtsche Synode van 1618 en 1619 (altijd samen bewaard in de zoogenoemde kist der autographa), thans op den Catalogus Nr. I, 17, en van dat nummer litt. M. En al de andere bovenbedoelde authentieke brieven enz. zijn met vele andere stukken samengebonden in den foliant, waarvan hiervoren reeds meermalen sprake was (zie boven blzz. 2, 8 en 47), op den Catalogus aangegeven als Nr. I, 3; in datzelfde nr. 3 vermeld als het derde nommer, litt *a*—*t*, en nog eenmaal litt. *a*—*c*, en in dien foliant te vinden blzz. 135—172 [1]).

1) In den gedrukten Catalogus van het Oud-Archief der Nederlandsche Hervormde Kerk worden, met betrekking tot de Dordtsche Synode van 1574, de ingekomen stukken (onder Nr. I, 3, 3) vrij goed opge-

Digitized by Google

Toch is bij de uitgave der Synodale acta van 1574 deze belangrijke verzameling nog door niemand gebruikt of geraadpleegd.

---

geven; en de verkeerde volgorde is niet aan den samensteller van den catalogus te wijten, maar aan dengene die die stukken reeds vóór minstens anderhalve eeuw ter inbinding bijeenvoegde. Maar alles behalve juist en nauwkeurig is de inhoudsopgave van den foliant, waarin de acta of notulen dier Synode zijn ingebonden. Dit deel (Nr. I, 17, M) is aldus gecatalogiseerd: „Authentike copieën van bekentenissen van Geisteranus en anderen en van de provinciale Synode van Dordrecht in 1574, van de Nationale Synoden in 1578 en 1581, benevens een originele brief van den Keurvorst van Brandenburg". Inderdaad echter komt van deze opgave slechts de aanvang en het einde met den wezenlijken inhoud overeen, en is deze inhoud zelf veel belangrijker. Niet alleen vindt men in dit deel o. a. een afschrift van het belangrijke stuk (20 blzz. in Folio) dat de Zuid-Hollandsche Synode den 24 October 1618 aan de Staten van Holland zond, tot wederlegging van de bij deze ingeleverde Remonstrantie tegen de uitgeschreven Provinciale en Nationale Synoden; het origineel van de aanspraak en van het gebed waarmede Balthasar Lydius de Dordtsche Synode van 1618 geopend heeft; en de onderscheiden oordeelen of adviezen die in diezelfde Synode door de Nederlandsche godgeleerden en gedeputeerden provinciesgewijze en ook individueel over de exceptie der Remonstranten zijn uitgebracht; maar ook is hier nog bewaard, bij een authentiek afschrift van de Middelburgsche Kerkenordening van 1581, eene officieele, of althans halfofficieele, door de vier leden van het moderamen eigenhandig geteekende, Latijnsche vertaling van diezelfde Kerkenordening. En voorts, 't geen nog veel belangrijker is, zijn in ditzelfde deel mede ingebonden de acta der Dordtsche Synoden van 1574 en van 1578, geenszins in afschrift, hetzij dan al of niet authentiek, maar in originali, gelijk zij in die Synoden zelve zijn gesteld, en daarna eigenhandig geteekend zijn door die leden die nog bij de sluiting aanwezig waren.

Natuurlijk is dit laatste eene zaak, waaromtrent vergissing of dwaling niet mogelijk is. Wie onder een oud archiefstuk een groot aantal namen vindt, bijna alle van mannen die eene zeer karakteristieke handteekening hadden, ziet van zelf met een enkelen oogopslag, of het, al dan niet, eigenhandige onderteekeningen zijn, en dus ook, of hij met het oorspronkelijke stuk, dan wel met een afschrift, te doen heeft. Met betrekking tot de acta van 1574 zijn er zelfs nog meer aanwijzingen, die op zich zelve reeds voldoende zouden zijn; b.v. de omstandigheid, dat de schrijver herhaaldelijk zijn stijl verbeterd heeft,

Digitized by Google

Er is van die acta nooit meer uitgegeven, dan de besluiten die de algemeene kerkenordening betreffen, met eenige besluiten

---

door eenige woorden door te halen, en dan op denzelfden regel verder te schrijven, met een eenigszins anderen zinsbouw het reeds doorgehaalde juister of nauwkeuriger uitdrukkende; 't geen wel niet kan voorkomen bij iemand die eenvoudig afschrijft, maar juist zeer natuurlijk is bij iemand die korte aanteekeningen breeder uitwerkt, en die dit zóó spoedig doen moet, dat nog vóór het uiteengaan der vergadering de gemaakte notulen kunnen worden voorgelezen, goedgekeurd en door alle leden geteekend. Maar aan dergelijke aanwijzingen is in dit geval eigenlijk niet de minste behoefte: de eigenhandige onderteekeningen zijn een veelvoudig waarmerk, dat terstond in het oog valt en onmiskenbaar is.

De onjuiste opgave in den Catalogus kan dan ook alleen hieraan zijn toe te schrijven, dat de samensteller verzuimd heeft, het bedoelde stuk even in te zien. Trouwens, dat is in den bedoelden catalogus een maar al te gewoon verschijnsel. Er is zonder twijfel veel tijd en moeite aan ten koste gelegd, en er zijn veel bruikbare opgaven in te vinden; maar wie ooit iets te doen had met de daarin beschreven archiefstukken, weet toch ook, dat de beschrijving vaak zeer onvolledig en onnauwkeurig is, en dat hij in geen geval enkel daarop kan afgaan.

De vermelding van dit een en ander zou zeer zeker overbodig zijn geweest, indien niet onlangs beweerd was, met betrekking tot hetzelfde stuk als waarvan hier sprake is, dat het geen oorspronkelijk stuk, maar slechts een afschrift zou zijn. Uit die, vroeger blijkbaar nooit gebruikte, acta was het een en ander openbaar gemaakt door Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman en Dr. F. L. Rutgers (de Rechtsbevoegdheid onzer Plaatselijke Kerken, 1e en 2e druk, 1886 en 1887), met bijvoeging, dat dit ontleend was aan de nog over zijnde authentieke acten der Dordtsche Synode van 1574. Maar ondanks en tegenover die verzekering is ten stelligste verklaard door Dr. H. G. Kleyn (Algemeene Kerk en Plaatselijke Gemeente, Ed. 1888, blz. 84): „Hoe de schrijvers kunnen spreken van authentieke acten der Synode van 1574 is mij een raadsel, daar deze niet meer bestaan, maar wel eene copie daarvan te vinden is in de kist der autographa der Dordtsche Synode berustende in het Oud-Archief der Synode te 's Gravenhage, geteekend M". Door deze tegenspraak van een zoo bekwamen geschiedschrijver zouden vele lezers kunnen worden in de war gebracht, meenende dat het hier dus in ieder geval een betwistbaar feit geldt. Maar de zaak wordt opgehelderd, als men weet, dat de fout eigenlijk

Digitized by Google

over particuliere vragen; en voorts zijn deze uitgegeven, niet naar de authentieke acta, maar naar een afschrift waarin de bedoelde besluiten waren bijeengevoegd; en dan niet naar een der nog voorhanden vrij goede afschriften, maar, althans gedeeltelijk, naar een verkorten en daardoor vaak onjuisten tekst.

Ten aanzien van deze Synode, evenals ten aanzien van de andere Nederlandsche Synoden der 16e eeuw, is men eerst in den aanvang der 17e eeuw tot de openbaarmaking van acten of besluiten gekomen. Het is toen een Roomsche schrijver geweest, die daarvoor het eerst de hand aan het werk heeft geslagen, nl. de reeds vroeger (hiervoren blz. 116) genoemde C. Schultingius Steinwichius, in zijn mede reeds aangehaald werk Hierarchica Anacrisis enz. Voor de Synode van 1574, evenals voor die van 1578 en 1581, had hij, ter openbaarmaking en beoordeeling der besluiten die van algemeene strekking waren, goede afschriften daarvan ter zijner beschikking, volgens zijn eigen getuigenis (a. w. 3e stuk, blz. 62b) hem verschaft door den geleerden Amersfoortschen priester Jacobus Hezius, en door den bekwamen maar telkens afvalligen predikant Jan Haren, die, in den tijd dat hij voor de tweede maal Gereformeerd was, als een kerkelijk leider van naam en invloed natuurlijk goed op de hoogte was van de kerkelijke zaken. En niet slechts had deze uitgever een goeden Hollandschen tekst, maar hij heeft ook, bij de vertaling in het Latijn, dien tekst

---

te zoeken is in den Catalogus, en dat de geheele tegenspraak slechts gebouwd kan zijn op de daarin voorkomende verkeerde opgave, zonder dat er om gedacht werd, het stuk zelf eerst eens in te zien.

Mocht iemand dit al te vreemd vinden en dus over de zaak nog maar eenigszins twijfelen, dan kan inzage van het stuk zelf, in het Oud-Archief, allen twijfel aanstonds wegnemen. Of wel, daar een bezoek van het Oud-Archief niet voor ieder even gemakkelijk is, hij kan zich wenden tot den bij uitnemendheid deskundigen Amsterdamschen bibliothecaris, Dr. H. C. Rogge, die na inzage van het bedoelde stuk zich gaarne bereid heeft verklaard te getuigen, dat de twintig onderteekeningen inderdaad buiten allen twijfel eigenhandig gesteld zijn.

Digitized by Google

doorgaans zeer goed weêrgegeven; alleen hier en daar met eenige bekorting. Van de Synode van 1574 had hij echter blijkbaar niet meer, dan de besluiten die op de kerkenordening betrekking hebben, zonder de besluiten over particuliere vragen. Zij zijn opgenomen in zijn genoemd werk, in het 3e stuk, blzz. 13a tot 18a; en zij worden gedeeltelijk herhaald in de kritiek van die Synode, te vinden in hetzelfde 3e stuk, blzz. 166a tot 211b, alwaar die besluiten artikelsgewijze behandeld worden blzz. 166a tot 186a.

In het Hollandsch, en dus in de oorspronkelijke taal, is de eerste uitgave die van 1612, in de Kercken-ordeninghen der Ghereformeerder Nederlandtscher Kercken (blzz. 13—30); welke uitgave echter, evenals de volgende drukken van ditzelfde boekje (de 5e druk werd in 1730 door G. Nauta bezorgd, en is daarna, in 1771, toegevoegd aan den 2en druk van het Compendium der Kerkelijke Wetten van Vriesland) en in overeenstemming met zijn titel, zich bepaald heeft tot de besluiten die op de kerkenordening betrekking hebben, zonder bijvoeging van besluiten over particuliere zaken. Intusschen is reeds spoedig na die eerste uitgave ook iets openbaar gemaakt van de laatstbedoelde besluiten, nl. door P. Bor Cz., die in zijne Historie der Nederlandtsche Oorlogen (1e dl., blzz. 544b—548a, in de uitgave van 1679; in de eerste uitgave, voor dit gedeelte uit het jaar 1621, is het Boek VII, fol. 50—53) de besluiten over de kerkenordening opnam, en daaraan de antwoorden op particuliere vragen, ten getale van 23, toevoegde Evenwel was het dien geschiedschrijver blijkbaar slechts te doen om den zakelijken inhoud; en daarom gaf hij alle die besluiten slechts in een eenigszins verkorten vorm. Als een trouw berichtgever heeft hij zelf zijne lezers duidelijk genoeg daarmede in kennis gesteld, door uitdrukkelijk te zeggen aan het hoofd dezer mededeelingen: „daer werden onder henluiden besloten 91 articulen beroerende de Kerk-ordeninge en anders, daer van het sommier hier volgt". Maar desniettegenstaande hebben alle latere uitgevers, voor zooveel zij de besluiten over particuliere zaken mede opnamen, te dien aanzien het „sommier" van Bor eenvoudiglijk overgenomen, blijkbaar in de meening, dat hier

Digitized by Google

wel in ieder opzicht de beste redactie zou te vinden zijn. Zoo b. v. het Kerkelijk Handboekje in zijne achtereenvolgende drukken (1732 enz.); het Kerkelijk Placaatboek (3e dl., Ed. 1792, blzz. 426—445); en C. Hooijer, Oude Kerkordeningen (Ed. 1865, blzz. 97—112). In alle deze uitgaven staat wel de Kerkenordening naar de reeds in 1612 openbaar gemaakte volledige redactie; maar ten aanzien van de antwoorden op particuliere vragen geven allen zonder onderscheid slechts een afdruk van hetgeen door Bor was bericht.

Toch ontbrak het niet aan gelegenheid, om ook deze besluiten volledig te kennen; niet alleen uit de authentieke acta, maar ook uit afschriften der Kerkenordening die de bedoelde besluiten mede bevatten. Blijkbaar is bij de uitgave nooit een enkel van de nog voorhanden afschriften vergeleken; anders zou wel zijn opgemerkt, dat die allen volledige zijn. Zoo b. v. de drie afschriften, die in het Oud-Archief der Nederlandsche Hervormde Kerk te vinden zijn; het eene in het Boek van Cabeljau (Catalogus Nr. I, 2, 4, *b*, blzz. 137—179), en de andere twee in den reeds meermalen genoemden foliant met oude Synodale stukken (Catalogus Nr. I, 3, 3, blzz. 43—90 en blzz. 91—133); welke drie afschriften, behoudens de spelling en enkele weinig belangrijke varianten en schrijffouten, geheel eensluidend zijn, en ook goed overeenkomen met de authentieke acta waarvan zij een uittreksel zijn.

Ten einde in een paar voorbeelden te doen zien, dat men inderdaad niet genoeg heeft aan de door alle uitgevers gevolgde verkorte redactie van Bor, volgen hier eenige antwoorden op particuliere vragen, volgens die redactie en volgens den wezenlijken tekst.

Vraag en antwoord nr. 1 staat in alle uitgaven aldus: „Of 't niet goet en ware, datmen opten Catechismum Homilias schreef. Daer op geantwoord is: Datmen dat sal laten blyven." Maar volgens de oorspronkelijke acta, en ook volgens alle afschriften, is de volledige redactie: „Op de vraghe van die van Walcheren, Of het niet goet en ware, datmen goede Homilias op den Catechismum maeckte, R. is gheantwoort datmen dit sal laten blijuen, maer dat het goet ware dat de Dienaers oordentlick by ghebuerte

Digitized by Google

in Classicis conuentibus een vraghe ofte twee wt den Catechismo cortelicken wtleijden, op datse alsoo malcanderen oeffenen ende scherpen mochten, ende den Catechismum oordentlicke grondelick ende stichtelick voor der Ghemeijnte leerden verclaren".

Vraag en antwoord nr. 6 wordt in alle uitgaven aldus uitgedrukt: „Of een Dienaer des Woords laten mach te besoecken die aende Peste cranck leggen, om dat hy van 't volck uyt deser oorsaecke geschout wert. Antwoorde: Datse ghehouden zyn, geroepen zynde te gaen, ende ongeroepen zynde, wetende datmen haer van doen heeft, oock te gaen." Maar de oorspronkelijke acta, evenals ook alle afschriften, formuleeren dit aldus: „Op de derde vraghe van die vanden Briel, Of een Dienaer des Woordts die aende peste cranck legghen laten mach te besoecken om dieswille dat hij vanden volcke gheschuwet wordt, Is gheantwoort, Nademael Godt de crancken beuolen heeft te visiteeren ende gheen onderscheijt van crancheijt ghemaeckt en heeft, datse schuldich sijn tot sulcke menschen gheroepen sijnde te gaen, niet beroepen sijnde ende wetende datmen haerder van doen heeft, oock te gaen, doch dat de Dienaers hier inne niet stoutelick ende onuoorsichtelick en handelen, ende soo sij mercken datse meer breecken dan timmeren, dan sal de Consistorie hier van kennisse draghen ende oordeelen."

Vraag en antwoord nr. 9 luidt volgens alle uitgaven: „Ofmen de kinderen der afgesneden mach doopen. Antwoorde: Jae." Maar volgens de oorspronkelijke acta en alle afschriften: „Op de vraghe van die van Dordrecht, ofmen de kinder der afghesneden vander Ghemeijnte doopen mach, R. Ja, met conditie datmen de gheuaders vaster inde belofte van die kinder ghetrouwelick te onderwijsen, verbinde."

En (om nog iets te noemen) vraag en antwoord nr. 12 is in alle uitgaven op deze wijze geredigeerd: „Of een lidtmaet der Ghemeenten, willende trouwen een persoon die Papist, Doops, oft Werelts ghesint is, vanden Dienaer ghetrout sal moghen werden oft niet. Antwoorde: Men sal sulcke te vooren vermanen. Doch soose evenwel willen trouwen, men salse trouwen, dewyl het trouwen polityck is." Maar in de oorspronkelijke acta en in alle afschriften is de redactie: „Op de vraghe van

Digitized by Google

die vanden Briel, of een lidtmaet der Ghemeijnte, willende trouwen een persoon die Papist, Doops ofte werlts ghesint is, vanden Dienaer ghetrowt sal mueghen worden, of niet, R. Datmen hem te voren vermanen ende waarschouwen sal, ende soo hij niet teghenstaende de vermaninghe euen wel ghetrowt wil wesen, datmense trouwen sal de wijle het openbaer trouwen Politisch is. Watmen nu doen sal met dien die de vermaninghen weijgheren aen te nemen, ia noch teghen de Dienaers quaet spreecken, is gheantwoort, dat de Consistorie met dien sal handelen na d'omstandicheijt der saecke, t'sij met schuldtbekenninghe voor de Consist. of opentlick, Of voor een tijdt vanden Nachtmael af te houden, of met den trappen der Excommunicatie voort te varen, na hare discretie."

Met betrekking tot de besluiten, die op de Kerkenordening betrekking hebben, valt nog op te merken, dat de inhoudsopgaven die in alle uitgaven bij een vijftiental artikelen gesteld zijn, soms op den kant en soms boven het artikel, in twee der genoemde afschriften in 't geheel niet voorkomen, en in het derde wel gevonden worden, maar in kleiner aantal en dan soms bij andere artikelen. Blijkbaar hebben die opschriften of bijschriften geenerlei officieel karakter, en zijn zij dus bij de uitgave altijd weg te laten.

In de volgende bladzijden worden de acta der Provinciale Synode te Dordrecht van 1574 nu geheel afgedrukt volgens het boven vermelde autographon. Daardoor komen de reeds sedert lang bekende besluiten, die op de kerkenordening en op eenige particuliere zaken betrekking hebben, hier natuurlijk niet achter elkander te staan, en ook geenszins in dezelfde volgorde als in alle uitgaven, en ook in alle afschriften, daaraan is toegekend. Immers die besluiten zijn op verschillende tijden genomen, naargelang de zaak, die het gold, aan de orde kwam; en gedurig kwamen er zaken van anderen aard tusschenin. Toch heeft de bekende volgorde dier besluiten ook een officicel karakter; want, blijkens de bijvoeging bij den laatsten volzin der acta en ook blijkens de cijfers die in het oorspronkelijke stuk op den kant zijn geplaatst, heeft men nog gedurende de zittingen der Synode

Digitized by Google

die besluiten eerst uitgezocht, vervolgens naar hun inhoud gerangschikt en eindelijk van een cijfer voorzien. In de hier volgende uitgave zijn die cijfers natuurlijk mede opgenomen. En om nu het opzoeken van eenig artikel gemakkelijk te maken, is aan de acta eene tabel toegevoegd, waarin naar de cijfers der artikelen aangewezen wordt, op welke bladzijde ieder artikel te vinden is. Voor zooveel het zaken geldt, die ook door eenige der nog voorhanden instructiën waren aan de orde gesteld, wordt in diezelfde tabel mede aangegeven, op welke bladzijde het bedoelde punt der instructiën voorkomt.

Als bijlage wordt aan de acta hier toegevoegd een letterlijke afdruk van de bij deze Synode ingekomen stukken, voor zoover die zijn bewaard gebleven in den vroeger vermelden foliant van het Oud-Archief; natuurlijk met verbetering van de verkeerde volgorde, waarin zij aldaar door den binder zijn bijeengevoegd. Zij zijn van drieërlei aard (te vinden in den genoemden foliant op de bij ieder stuk aangegeven bladzijde):

A. Brieven in zake de afvaardiging van gedeputeerden; en wel:

1°. Uit de Classe van Delft: *a.* van de Classe, d.d. 10 Juni (blz. 161), een geloofsbrief voor de predikanten Petrus Carpentarius (Schiedam), Hubertus (verstrooide Kerk van Schipluiden), Aegidius (Rotterdam) en Arnholdus (Delft); *b.* van den Kerkeraad van Naaldwijk, d.d. 11 Juni (blz. 169), een geloofsbrief voor den ouderling Mathijs Jacopss en den predikant Franciscus Vrancken; *c.* van den Kerkeraad van 's Gravenhage, d.d. 12 Juni (blz. 165), een geloofsbrief voor den ouderling Johan Ernst van Vassen; *d.* van den Kerkeraad van Delft, d.d. 13 Juni (blz. 168), een geloofsbrief voor den diaken Burchardt Jansz; *e.* van den Kerkeraad van Schiedam, d.d. 13 Juni (blz. 157), een geloofsbrief voor den door de Classe aangewezen predikant Petrus Carpentarius, en verontschuldiging over het niet zenden van een ouderling of diaken.

2°. Uit de Classe van Dordrecht: *a.* van den Kerkeraad van Gouda, d.d. 10 Juni (blz 167), een geloofsbrief voor den predikant Jan Henricksen en den ouderling Wilhem Thomessenn; *b.* van den Kerkeraad van Leerdam, d.d. 15 Juni (blz. 153), eene verontschuldiging over het niet komen van den door de

Digitized by Google

Classe aangewezen predikant Joest de Jonge; *c.* van den Kerkeraad van Gorinchem, d.d. 16 Juni (blz. 141), eene verontschuldiging over het niet komen van den ter Synode geroepen predikant Henricus Rolandus; *d.* van den Magistraat van Gorinchem, d.d. 16 Juni (blz. 143), van dezelfde strekking; *e.* van den Kerkeraad van Gorinchem, d.d. 26 Juni (blz. 145), een geloofsbrief voor den ouderling Wit Jansen en den diaken Wynant Gerritsoon, om in zake den predikant Henricus Rolandus met de Synode te handelen.

3°. Uit de Classe van Voorne, Putten en Overflakkee [1]): van de Classe, d.d. 13 Juni (blz. 171), een geloofsbrief voor den predikant Gerardus Gallinaceus en den ouderling Jan Commersz.

4°. Uit de Classe van Zierikzee: van de Classe, d.d. 8 Juni (blz. 149), een geloofsbrief voor den predikant Gerardus Culenburgus en den ouderling Cyprianus Morrhius.

5°. Uit de Classe van Walcheren: *a.* van den Kerkeraad van Veere, d.d. 9 Juni (blz. 155), een geloofsbrief voor den predikant Joannes Miggrodius; *b.* van den Kerkeraad van Middelburg, d.d. 10 Juni (blz. 159), een geloofsbrief voor den predikant Gaspar van der Heyden; *c.* van den Kerkeraad van Middelburg, d.d. 13 Juni (blz. 151), een geloofsbrief voor den ouderling Jan de Hoorne; *d.* van den Magistraat en den Kerkeraad van Vlissingen, d.d. 15 Juni (blz. 135), een geloofsbrief voor den predikant Joannes Gerobulus.

6°. Uit Noord-Holland: van de broederen aldaar, d.d. 9 Juni (blz. 147), eene verontschuldiging over het niet komen van de gedeputeerde predikanten Andreas Theodorici, Richardus Nicolai en Anthonius Nicolaus.

B. Instructiën voor de ter Synode gedeputeerden; en wel:

1°. Uit de Classe van Voorne, Putten en Overflakkee: *a.* van de Classe (blzz. 181—188), in 38 artikelen; *b.* van de Kerk van den Briel (blzz. 190—194), in 15 artikelen.

2°. Uit de Classe van Zierikzee: van de Classe (blzz. 178 vg.), in 11 artikelen.

---

1) Deze Classe wordt in de acta de Classe van den Briel genoemd.

Digitized by Google

3°. Uit de Classe van Walcheren: van de Classe (blzz. 175—179), in 16 artikelen.

C. Stukken over allerlei andere zaken; en wel:

1°. Een brief van Godfried van Wingen (Londen), d.d. 2 Juni (blz. 137), met aanbieding van een catechismus en kerkenordening.

2°. Een brief van den Kerkeraad van Gouda, d.d. 24 Juni (blz. 139), met verzoek van medewerking tot verkrijging van nog een predikantstractement, ten behoeve der beroeping van Hubertus Francisci.

Deze 23 stukken van het Oud-Archief zijn alle zonder onderscheid oorspronkelijke bescheiden, die op de Synode zelve gediend hebben; als zoodanig gewaarmerkt, voor ver het grootste gedeelte door de onderteekeningen die alle eigenhandig zijn, en voor het overige door een opgedrukt of ingedrukt of aangehecht zegel, terwijl enkele stukken zoowel van eene onderteekening als van een zegel voorzien zijn.

F. L. R.

Digitized by Google

De namen der gheenen die inden Sijnodo gheweest sijn, daer toe veroordent van haren Classen om met haren stemmen te helpen besluijten [1]).

Wt de Classe van Delft.

1. *Franciscus Francus* Dienaer tot Naeldtwijck bij den welcke een tijdt langh gheweest is *Matthijs Iacobsz* Ouderlingh van Naeldtwijck.
2. *Egidius*, Dienaer tot Roterodam.
3. *Hubertus Francisci* eertijdts Dienaer tot Schipluij.
4. *Arnholdus Cornelius* Dienaer der kercke van Delft.
5. *Burchart Iansz* sijn medeghesel, Diaken.

---

1) Deze naamlijst, ook al staat zij niet in de notulen zelve, behoort toch ook tot de authentieke acta. Immers zij gaat er onmiddelijk aan vooraf, op de eerste bladzijde van het geheele stuk, en zij is blijkbaar van dezelfde hand. En voorts maakt haar inhoud het zeer waarschijnlijk, dat zij staande de vergadering door den scriba zal zijn opgemaakt; wel niet bij den aanvang, want zij vermeldt ook reeds de twee Dordtsche ouderlingen, die, blijkens de notulen van de eerste zitting, eerst na die zitting kunnen benoemd zijn; maar toch vóórdat twee der zeven gedeputeerden uit de Delftsche Classe waren aangekomen, want de namen van die twee komen achteraan, blijkbaar na het opmaken van de lijst daaraan nog toegevoegd, en zeker dientengevolge ook niet van een cijfer voorzien. Wat die cijfers betreft, is het zeker geene vergissing, dat de eerste twee namen slechts één cijfer hebben; want die twee telden inderdaad slechts voor één. Blijkens den geloofsbrief van Mr. Matthijs Iacobsz zou deze slechts korten tijd kunnen uitblijven, en was daarom Ds. Franciscus Vrancken benoemd om hem te vervangen; en deze predikant was reeds aanstonds met hem medegezonden, daar hij toch tijdelijk buiten dienst was, doordat zijne gemeente geheel in de macht was van het Spaansche leger, dat destijds een groot deel van Middel-Holland bezet hield. Voor het overige bevat deze lijst, volgens haar eigen opschrift, alleen de namen dergenen die met keurstemmen tegenwoordig waren. Dat er buitendien ook wel anderen de Synode konden bijwonen, en zelfs aan hare werkzaamheden deelnemen, blijkt b. v. uit hetgeen te dien aanzien bericht wordt in de notulen zelve, met betrekking tot den te Leiden beroepenen, maar door de belegering van die stad nog in Dordrecht opgehoudenen, predikant Caspar Coolhaes.

Digitized by Google

Van Dordrecht.

6. *Iohannes Lippius*
7. *Bartholdus Guilielmus*
8. *Iacobus Michaël*
9. *Christianus Sinapius*

} Kerckendienaers van Dordrecht.

10. *Ian Canin*, Ouderlingh.
11. *Claes Iansz Iagher* ouderlingh.
12. *Petrus Iohannes* Dienaer der kercke tot Schoonhouen.
13. *Iohannes Heinrichi* Dienaer der kercke ter Gouw
14. met een Ouderlingh [volgens den geloofsbrief: *Wilhem Thomessenn*].

Wt de Classe vanden Briel.

15. *Gerardus Gallinaceus* Dienaer des Woordts inden Briel.
16. *Ian Commersz*, Ouderlingh der kercke inden Briel.

Wt de Classe van Scouwen.

17. *Gerardus Culenborgicus* Dienaer des Woordts te Zijrixee.
18. *Cijprianus Morrhius* Ouderlingh der kercke van Zijrixee.

Wt de Classe van Walcheren.

19. *Gasparus Heijdanus* Dienaer der Woordts.
20. *Ian de Horn* Ouderlingh der kercke tot Middelburch.
21. *Iohannes Gerobulus* Dienaer der kercke tot Vlissinghen.
22. *Iohannes Miggrodius* Dienaer der kercke van ter Veer.
23. *Iohannes Taffinus.*

Noch *wt de Classe van Delft*, *Ernestus van Vassen* Ouderlingh der kercke inden Haghe.
ende *Petrus Carpentarius* Dienaer van Schiedam.

Wt Noorthollandt, niemandt.

Wt de Classe van Leijden, niemandt.

Digitized by Google

Acta des Sijnodi Prouincialis ghehouden den 15 Iunii a°. 1574.

Casparus Heidanus is met ghemeijnen stemmen tot Praeses vercoren, ende Arnholdus Cornelius Scriba [1]).

Is besloten dat de Dienaers van Dordrecht met haere Consistorie twee Ouderlinghen verkiesen sullen om der Sijnodale versamelinghe bij te woonen.

Ouermidts d' ontschuldt waeromme Henricus van Gorichom op den Sijnodum niet en coomt, vander Consistorie niet gheschreuen en is noch oock gheen fondement en heeft, Soo en is die vander versamelinghe niet aenghenomen.

Is derhaluen besloten datmen aen het Consistorium van Gorichom schrijuen sal, dat sij Hendricum met eenen Ouderlingh na de ordinantie des Classischen Conuentus tot Bommel ghehouden op den Sijnodum seijnden, Datmen oock de Ouericheijt die voor Hendrico gheschreuen hadde met een brief aduerteere dat sij het ons niet qualick af en neme dat wij Heindricum ontbieden. Dit te schrijuen is Ernesto te laste gheleijt.

Op de vraghe wie met den brieuen gaen sal ende wie de plaetse Heindrici (soo hij coomt) sal vertreden, Is besloten datmen eenen seeckeren bode tot Gorichom sal seijnden die haer wt den naem des Sijnodi belouen sal

---

1) Deze alinea staat in het handschrift bovenaan op den kant; blijkbaar eerst vergeten, en daarna met dezelfde hand bijgevoegd.

Digitized by Google

(so sij Hendricum laten gaen) een anderen in sijne plaetse, tot dat hij wedercoomt te setten.

Is besloten op den lasterischen ende spijtighen brief des Ministri tot Woerden dat M. Taffin den brief ter gheleghener tijdt ende bij occasie mijn Heer den Prince vertoonen sal, ende met hem handelen wat men beste in dese saecke sal doen.

Item dat Taffinus eene grondelicke antwoorde op den brief des Dienaers van Woerden schrijuen sal, tot verantwoordinghe des Sijnodi ende wederlegghinghe sijner spijticheijt, welcken brief Hugo van Oudewater afschrijuen ende hem in sijnen naem ouerseijnden sal.

Lippius sal een briefgen aen die van Bommel schrijuen, dat sij of eenen van haren Dienaren ende Ouderlinghen inden Sijnodum seijnden, ofte d' oorsaecke schrijuen waeromme sij sulx niet en connen doen.

16 *Iunii.*

Die artikelen des Sijnodi van Embden sijn voorghelesen.

Artic. 32. Is ghesproocken gheweest dat het nut sijn soude dat oock de Ouderlinghen ende Diakenen de Nederlantsche Belijdinghe onder den artikelen des Synodi onderschreuen.

Taffinus heeft aen D. Bezam na laste des derden artikels gheschreuen dan en heeft gheen antwoordt ontfanghen. Derhaluen en sullen de broeders als noch de Belijdinghe der articulen van Vranckrijck niet onderschrijuen.

Artic. 1. Wordt voor goet aenghesien dat in allen Consistorien ofte ten minsten in allen Classen eene copie vande Confessie ende Articulis Sijnodi bewaert worde.

2. De versamelinghe heeft besloten datmen eenerleij Catechismum in allen Kercken der Prouincie houden sal.

Ten anderden dat dit sal wesen de Heidelbersche [*sic*] Catechismus.

Digitized by Google

Ten derden datmen desen Catechismum alleen opentlicken sal leeren, ende dat de Dienaers in het besonder t' cort Ondersoeck den sommighen voorhouden mueghen.

Op de vraghe of de Kerckendienaeren in haren Kercken Ouderlinghen ende Diakenen hebben die wettelicke vercoren sijn, is gheantwoort, Ja.

In allen plaetsen is een beghinssel van Classen, vanden welcken hier na ghehandelt sal worden.

Die van Enghelandt hebben haer beste ghedaen, aengaende t' ghene dat inden achten artikel des Embdtschen Sijnodi besloten is, dan sijn vanden Bisschoppen verhindert.

Is goet gheuonden datmen die van Enghelandt wederomme vermanen sal datse hun in den alghemeijnen Sijnodo vinden. Ende Gerobulus is veroordent dit oock mede onder anderen inden brief te setten die hij aenghenomen heeft aen hun te schrijuen.

De deijlinghe der Classen.

1. Walcheren. 2. Scouwen ende Duuelandt. 9.

3. T' landt van Voorn, Putten behaluen Roon ende Portegael, Item Ouerflackee ende Goereede tot der tijdt toe dat de Kercken beter versien sullen wesen, ende dat die van Ouerflackee eene Classem op hunseluen connen maecken.

4. Delft, Woudt, Schipluij, Lier, Maeslandt, Naeldtwijck, Ouwerschie, Pinaicker, Berckel, Nootdorp, Bleijswijck, Soetermeer.

5. Haghe, Rijswijck, Voorburch, Wassenaer, Monster, Sgrauenzandt, Loosduijnen, Eickenduijnen, Scheueringhe, Wateringhe.

6. Roterdam, Schiedam, Hillegondtsberch, Delfshauen, Vlaerdinghen, Capelle, Cralinghen, Seuenhuijse, Iselmonde, Portegael, Roon.

7. Bommel, Buren, Leerdam, Hueckelom, Asperen, Gorichom, met haren ommeligghenden dorpen.

Digitized by Google

8. Dordrecht, Gheertruijdenberch, T' eijlandt van Swijndrecht met sijnen dorpen, Petershoeck met den sijnen. De Clundert ende de Finert sullen onder Dordrecht behooren, soo langh als die Flackee gheen Classe op haerseluen en maeckt.

9. Ter Gow, Schoonhouen, Oudewater, Woerden, met haren dorpen, ende met allen den dorpen die daer legghen tusschen de Leck ende Isel, met Nieupoort, Langheraeck ende Amers.

10. Leijden met gantsch Rijnlandt.

11. Alckmaer. 12. Enchuijsen. 13. Hoorn. 14. Eedam.

De broeders hebben besloten, aenghesien weinich plaetsen noch met Dienaren voorsien sijn, dat hun sommighe Classen twee ende twee t' samen voeghen sullen. Ende als door Godts ghenade de Kercken beter versien sullen wesen, dat alsdan de Classen sich wederomme sullen mueghen deijlen.

Is besloten datmen aen die van Enghelandt, Wesel, Embden, Antwerpen schrijuen sal datse den 45 artikel nacomen, belouende dat wij t' selue oock neerstelick doen willen. Dit sal doen Iohannes Gerobulus.

12. Om die confusie ende verwerringhe te vermijden die wt de verkiesinghe des ghemeijnen volx ontstaen mochte, hebben de broeders besloten dat de Dienaers des Woordts vander Consistorie der plaetse daer sij dienen sullen beroepen worden, doch alsoo dat het gheschiede met aduijs der Classische versamelinghe, ende datse alsoo der Ghemeijnte voorghestelt worden, na wtwijsen des 13 Embdtschen artikels.

27. Aengaende t' verkiesen der Ouderlinghen ende Diaconen, dat sal gheschieden na het wtwijsen des 14 Artikels der Embdtsche versamelinghe, dat namelick de Consistorie t' recht der verkiesinghe hebben sal.

28. De Consistorie sal dubbel ghetal der Ouderlinghen ende

Digitized by Google

Diaconen der Ghemeijnte voorstellen de welcke de helft daer wt sal kiesen.

Der vercooren Dienaeren half deel sal alle iaers ver- 31.
andert worden na wtwijsen des 15 artijckels.

De Dienaren des Woordts die vrij sijn sullen henseluen 15.
inden dienst der Kercke gheroepen sijnde verbinden. Die elders verbonden sijn sullen daer van bijden Classen ghewisse reden laten blijcken, welcke oordeelen sal of de oorsaecken ghewichtich ghenoech sijn om in anderer Kercken dienst te treeden.

Op de 10 vraghe van dien vanden Briel is gheantwoordt dat Taffinus bij mijn Heer den Prince vande onderhoudinghe der Dienaren ghehandelt ende goede hope ghecreghen heeft.

Teghen die Dienaren die lichtueerdelicken in andere Kercken sonder wil ende weten der Classe vertrecken salmen de kerckelicke Censure ghebruijcken.

Op den 12 artikel is Taffino belastet dat hij met sijner Excell. ter gheleghener tijdt ende bij occasie handelen sal, dat hij den officieren allesins op den dorpen ghebieden wille, dat sij niemandt toe en laten te predicken, dan die een brief vanden Classe vertoonen sal.

Is besloten dat de beroepene Dienaren des Woordts 8.
oordentlicken bij ghebeurten inden Consistorio presideeren sullen.

Op de 16 propositie van Delf is besloten dat gheen 16.
Dienaer wt de Classe daer hij in is vertrecken en mach in eene andere Kercke, sonder eerst van sijner Classe oorlof vercreghen te hebben, op dat hij niet alleen van sijner Kercke, maer oock vander Classe schriftelick bescheijt brenghe. Doch dat de Classen wederomme de Dienaren met behoorlick onderhoudt ende andersins versorghen.

De Dienaers sullen opentlicken inder Classische versa- 13.
melinghe gheexamineert worden.

Digitized by Google

24. Ouermidts d'oplegghinghe der handen in deser ionckheijt der Kercke tot superstitie ghetoghen ende sommigher bespottinghe onderworpen soude mueghen wesen, hebben de broeders besloten datmen deselue alsnoch onderweghen laten sal, ende de Dienaers alleen Gode ende der Ghemeynte beueelen, als hier na volcht.

25. Is besloten datmen de Dienaers die elders inden Dienst gheweest sijn, ende van nu voort aen nieuwelick inder Kercke aenghenomen sullen worden, Gode met den ghebede ende der Ghemeijnte met eener cleijne vermaninghe na d'onderlinghe stipulatie beueelen sal, ghelijck alsmen oock dien sal doen die nu eerst in den Dienst opghenomen worden, inden welcken doch een breeder vermaninghe ende stipulatie voor gaen sal.

17 *Iunii.*

17. Gheen Minister wt anderen Kercken comende sal aenghenomen worden sonder ghetuijghenisse te brenghen vander Classe ende Consistorie van daer hij coomt, of daer gheen Classe ofte oordentlicke Consistorie en is, van gheloofweerdighe Ministers ende anderen personen, van welcke attestatie de Classe ende Kercke oordeelen sal, of se ghenoegsaem is.

23. Aengaende t' vasten ende bidden omtrent de verkiesinghe der Dienaren is besloten dat wanneermen handelt van eenen seeckeren Dienaer des woordts te verkiesen die der Kercke Godts van te vooren ghetrouwelick ghedient heeft, datmen niet en sal behoeuen eenich vasten te houden. Maer wanneermen vergaderen sal om te besien wie te verkiesen sij, soo salmen de lidtmaten der Ghemeijnte tot huijsvasten ende bidden vermanen, het welcke niet soo naw en sal behoeuen onderhouden te worden inde verkiesinghe der Ouderlinghen ende Diaconen.

Digitized by Google

Tot verclaringhe des 6 artikels des Embdtschen Sijnodi, 4.
soo sullen de Dienaers des Woordts, Ouderlinghen ende Diakenen de Consistorie maecken, Alsoo, dat de Dienaren ende Ouderlinghen alleen onder hen versamelen sullen, oock de Diaconen bijsonder, om hare eijghen saecken die d' armen aengaen te verhandelen. Doch in plaetsen daer weinich Ouderlinghen sijn sullen de Diakenen toeghelaten mueghen worden na de begheerte der Consistorie. Ende de Diaconen sullen ghehouden worden te verschijnen, wanneerse inde Consistorie beroepen worden.

In een ieghelick Consistorie sal een boeck wesen waer 6.
inne neerstelick ende ghetrouwelick opgheteijckent sal worden wat tot de regieringhe der Kercke dient, 't welck alles gheschreuen sijnde t' elcke mael sal gelesen worden, of daer iet af of toe te doen ware, Ende men sal inde naestuolghende versamelinghe lesen wat inde leste besloten is.

Item men sal een boeck in allen Ghemeijnten hebben, 7.
daer in men teijckenen sal de namen der kinder die gheboren ende ghedoopt worden, met den namen der ouderen ende ghetuijghen. Item der gheenen die men trowt ende diemen tot lidtmaten der Ghemeijnte op neemt.

Oock sal een ieghelick Dienaer opteijckenen de namen der lidtmaten die afsteruen, ende die Oeuericheijt bidden datse den graefmaeckeren ofte den gheenen die last daer van hebben beueelen boeck te houden van allen den gheenen die afsteruen, op datmen altijdts als het noot doet vereijsschen can wie daer ghestoruen is.

Die buijten de oordeninghe der Kercke sich inden 19.
Kerckendienst indringhen, sullen vander Classe eens twee of meermael gheroepen ende vermaent worden datse reden haers doens gheuen. Ende ist datse dit hartneckelick weijgheren te doen, soo sullen sij verclaert worden Schismatici ende loopers te wesen, ende haer naemen sullen

Digitized by Google

den anderen Classibus te kennen ghegheuen worden. Doch indien sij sich beclaeghden dat hun onghelijck gheschiede, soo sullen sij sich op den Sijnodum Prouincialem beroepen mueghen. Hier en tusschen sal mijn Heer de Prince ghebeden worden dat hij den officieren der plaetsen ghebiede dat sij niemandt toe en laten te predicken dan die ghetuijghenisse hebben van haren Classe etc. alsoo bouen verhaelt is dat Taffinus dit doen sal.

3. De broeders achten dat tot wtroeijinghe der valscher leeringhe ende dwalinghen die door het lesen der ketterischen boecken meer ende meer toenemen, dese nauolghende middelen gheuolcht behooren te worden. Ten eersten sullen de Dienaers vanden predickstoel t' volck tot de lesinghe der Bibelsche Schriftuijre vermanen ende vanden onghesonden ketterischen boecken afmanen sal [*sic*], doch de namen der boecken spaerlick noemende. Ten tweeden sullen die boeckuercoopers der reijne leere toeghedaen vanden Dienaren vermaent worden, datse sulcke boecken niet en drucken noch vercoopen. Ten derden sullen de Dienaers inde huijsbesoeckinghen der lidtmaten der Ghemeijnte besien of in haren huijsen eenighe schadelicke boecken sijn, op datse haer vermaenen mueghen sulcke boecken wech te doen.

21. Aengaende de propositie, Ofmen die gheene die niet ghestudeert en hebben, ende nochtans goet verstandt hebbende begheerich sijn hun tot eenighen Kerckendienst te begheuen, toelaten sal te proponeeren, Is besloten datmen die alleen toelaten sal inden welcken alle dese dinghen (niet) [1]) beuonden en worden, Ten eersten, godtsalicheijt ende ootmoedicheijt, Ten tweeden, gaue van welspreeckenheijt, Ten derden, goet verstandt ende discretie.

---

1) Het woordje *niet* staat duidelijk in het handschrift, maar moet natuurlijk geschrapt worden.

Digitized by Google

Men sal de Nederlandtsche belijdinghe des gheloofs om seeckere oorsaecken laten als sij is, ende soo daer eenighe woorden in te veranderen waren na het exemplair tot Geneuen ghedruckt, salmen wachten tot op den Sijnodum generalem.

Die Monicken ende Papen geweest sijn, ende sich tot den Kerckendienst begheeren te begheuen, salmen niet toelaten dan vander Classe gheexamineert, na deser preuue, Ten eersten datse de leere des pausdoms versaecken, ten tweeden datse haer vocatie versaecken, ten derden datse wel gheoeffent ende doorsocht sijn door ootmoedicheijt ende patientie, ten vierden datse een gaue van wel te leeren hebben, ten vijfden datse de rechte leere bekennen ende sich der Discipline onderwerpen. 20.

Aengaende den tijdt der Classische versamelinghe, is besloten dat de Classen alle maenden versamelen sullen, wtghenomen Dort ende ter Gouw die alle twee maenden tsamen sullen comen, tot datse op hetseluen gheset worden. Sullen doch de Dienaers van allen Classen ghehouden sijn bij een te comen telcken datse om eenighe nootsaecken beroepen worden. 10.

Men sal de Classische versamelinghen op verscheiden plaetsen d' een na d' ander houden, ende het sal der Classe toestaen eerse scheijt t' elcken de plaetse der naestcomende versamelinghe te benamen. 11.

Aengaende d' opentlicke auontghebeden hebben de broeders besloten, datmense niet invoeren en sal daerse niet en sijn, ende daerse in ghebruijck sijn, soo stichtelick ende voorsichtelick afschaffe als het mueghelick is, insonderheijt om dese nauolghende oorsaecken. Ten eersten, op datmen d'oordentlicke predicatien des te vierigher ende neerstelicker besoecke, Ten tweeden datmen [*sic*] de huijsghebeden des auonts (die een ieghelick huijsvader met sijn huijsghesin schuldich is te doen) te neerstigher onder- 51.

Digitized by Google

houden worden. Ten derden, op dat d' alghemeijne ghebeden op den vastdaghen, diemen somtijdts om eenighen bijsonderen noodt ghebruijckt, te vierigher ende solenneelicker mueghen ghebruijcket worden.

52. Van den lijckpredicken is besloten datmense met grooter voorsichticheijt, soeckende d' opbouwinghe der Kercke, daerse ingheuoert sijn afsette, daerse niet ingheuoert en sijn niet in en voere, om de periculen der superstitie die daer wt comen te vermijden.

T' luijen der clocken omtrent de begraeffenisse der dooden achten wij dat allesins afgheset behoort te worden.

XIIX Iunii [1]).

53. Aengaende de feestdaghen neffens den Sondach, Is besloten datmen met den Sondach alleen te vreden sijn sal. Doch salmen de ghewoonlicke materie vander gheboorte Christi Sondaechs voor den Christdach inder Kercke handelen, ende het volck vande afdoeninghe deses feestdachs vermanen, ende oock vander selue materie op den Christdach predicken, soo hij valt op een predick dach. Men sal oock op Paesch ende Pinxter dach vander Verrijsenisse Christi ende seijndinghe des H. Gheestes leeren mueghen, t' welck inde vrijheijt der Dienaren staen sal.

43. Op het voorstellen, Of het nut ware datmen beneffens den Psalmen Dauids ghedichtet door Dathenum enighe andere gheestelicke liedekens ende psalmen van anderen gheleerden luijden ghemaeckt inden Kercken ghebruijckte, Is vanden broederen besloten dat men met den Psalmen Datheni mitsgaders t' gunt datter bij is te vreden sal wesen, tot dat inden Sijnodo generali anders besloten sal sijn.

---

1) Hier staat de dagteekening in het handschrift op den kant.

Digitized by Google

Is besloten dat na het ghebet voor de predicatie, dat ghesangh O Godt die onsen Vader bist etc. den Dienaren vrij sal staen te houden of te laten. 41.

Alle Dienaren sullen eenerleij forme van opentlicke [1]) Kerckghebeden ghebruijcken, doch datse cortelick ende wijsselick daer inne voeghen dat de teghenwoordighe noodt eijsschen sal, als voor speciale personen der Ouerheijden, voor eenighe crancken etc. Ende dit sullen sijn de ghebeden inden Catechismo veruatet. Ende ouermidts t' alghemeijn ghebet t' Sondaechs na de predicatie te langh is, twelck op vast ende bidtdaghen bequamelick ghebruijckt can worden, Soo is den Praesidi belastet dat hij een corte danckseghginghe begrijpe, diemen bruijcken sal mueghen tot dese woorden toe Ende ouermits het v behaecht etc. 42.

Men sal de predicatie beghinnen van desen woorden na t' ghesangh des Psalms, Onse hulpe sij inden naem des Heeren etc. Item de predicatie besluijten met den seghen Num. 6. 37.

De Sondaechsche Euangelien diemen int pausdom pleech te ghebruijcken, en sullen niet ghepredickt worden, Dan men sal een boeck der H. Schriftuijre oordentlick na malcanderen wtlegghen, Op dat de predicatien door te veel text niet te langh en vallen, t' volck van den misverstande afghetoghen ende tot den rechten verstande der gheheeler schrift bequamelicker ghebrocht worde. 39.

Aengaende de materie der predicatien, is goet gheuonden datmen aller meest wt t' Nieuwe testament t' volck leeren sal. Het sal oock wel inde vrijheijt der Dienaren staen wt den Ouden testamente te predicken met raet ende auijse des Consistorii. 40.

---

1) Dit woord is met dezelfde hand boven den regel bijgevoegd.

Digitized by Google

De broeders van Xijrixee sijn vermaent datse eenen seeckeren ministrum, Michaëlem wt het landt van Voorn comende sonder ghetuijghenis brief der Classe daer hij van quam, in den Dienst bij hun aenghenomen ende qualicken daer aen ghedaen hebben. Ende is hun belastet datse hem schrijuen dat hij een ghetuijghenisse brief van der Classe vanden Briel eijssche der welcke ghedeputeerde hier sijn, de welcke dan d' oorsaecke in sijner teghenwoordicheijt bewijsen sullen, waeromme sij hem gheen ghetuijgenis-brief gheuen en willen. Alsoo sal dese oneenicheijt tusschen de Classe ende dien Ministrum van den Sijnodo ter neder gheleijt worden.

55. Het is der Dienaren des Woordts ampt de crancken te besoecken, ende het is gheuaerlick seeckere personen daer toe te ordineeren. Daeromme sullen de Dienaers op d' Ouderlinghen ende Diaconen begheeren, datse hun hier inne met haren arbeijt helpen willen, ouermidts dat haer ampt meer dan anderer Christenen is de siecke, arme ende troostloose lidtmaten te besoecken troosten ende te stercken.

56. Der Dienaeren ampt is oock als het noodt doet bij t' bedde der crancken den naem des Heeren aen te roepen.

58. De Dienaers sijn vermaent haer toehoorders met te langhen predicken niet te beswaren, ende haer predicatien bouen d'wre soo veel mueghelick is, niet te vertrecken.

47. De Classen sullen van haren Ouerheijden begheeren, datse het coopen, vercoopen, drincken, arbeijden, wandelen etc. insonderheijt des Sondaechs te wijle men predickt verbieden willen. In welcke saecke soo daer eenighe Ouerheijden sich onwillich bewijsen, soo sal mijn Heer de Prince mueghen ghebeden worden dat hij de Ouericheijden tot dien ampte vermane, om sich na 't exempel der ghenen die sulx alreede in t' werck ghestelt hebben te schicken.

Digitized by Google

Den Dienaren is vrij ghestelt voor ofte na de predicatie de afgheroepene personen te trouwen. 46.

XIX Iunii.

Ouermidts het gheuaerlick is dat alle Dienaren elck eene bijsondere vermaninghe voor de bedieninghe des Doops doen souden, soo isset besloten dat de forme eenerleij sal wesen, welcke corter begrepen ende den Dienaren toeghestelt is. 66.

Aengaende den tijdt des Doopens voor of na de predick, Hoe wel de bedieninghe des Doops op haer selue behoorde te wesen, soo is nochtans besloten dat mense tusschen de predicatie ende t' alghemeijne ghebet sluijten sal mueghen, tot dat anders inden Prouinciali of Generali Sijnodo besloten sal worden. 60.

Is besloten datmen de danckseghinghe die na den Doop volcht, voor t' alghemeijn Ghebet doen sal. 67.

De forme vande vraghen voor den Doop salmen houden alsoo se achter den Catechismum staen, behaluen dat de Kerckendienaers de ouders verbinden ende de bijstaende ghetuijghen vermanen sullen. 63.

Het sal vrij staen dat deselue Minister die d' insettinghe ende t' ghebruijck des Doops verclaert oock doope, of dat het verscheiden Dienaren doen. Doch sullen de Dienaers de forme dat een minister alle beijde doe, in haren Kercken, soo veel als sij sonder erghernisse ende onghelentheijt [*lees*: ongheleghentheijt] doen connen, in voeren. 64.

De broeders gheuoelen dat het raedtsaemste ende beste ware dat de Kercken eene besprenghinghe inden Doop ghebruycten, Doch hebben besloten dat de maniere van driemael te besprenghen ghedraghen sal worden in Kercken daerse in is, ter tijdt toe datmen die andere maniere beter inuoeren can. 65.

Digitized by Google

57. Het verbondt Godts sal inden kinderen soo haest alsmen den Doop Christelicken becomen can, met den Doope verseghelt worden, ten sij saecke datter eenighe sware oorsaecke sij, om den Doop eenen tijdt langh wt te stellen, van welcke de Consistorie oordeelen sal. Maar die affectie der ouderen die den Doop harer kinderen begheeren wt te stellen ter tijdt toe dat de moeders selue haer kinderen presenteeren, ofte op die gheuaders langhe wachten, en achten de broeders gheen wettelicke oorsaecke te sijn om den Doop wt te stellen.

62. Om dat wij gheen ghebot van den Heere en hebben gheuaders ofte ghetuijghen te nemen om de kinder ten Doope te presenteeren, soo en machmen niemandt hier van eenen bijsonderen noot oplegghen. Nochtans nademael het een oudt ghebruijck is, ende tot goeden eijnde ingheuoert, te weeten om vanden gheloone der ouderen ende den Doope des kindts te betuijghen, ende op hen te nemen den last van het kindt t' onderwijsen, in val dat hem sijn vader ofte moeder afstorue, Item om d' onderlinghe gheмeijnschap ende verbindinghe der vrientschap tusschen den gheloouighen t' onderhouden, Die dit ghebruijck niet en begheeren te volghen, maer hare kindere selue willen presenteeren, sullen met neersticheijt aengheporret ende vermanet worden, dat sij gheen twist en soecken, dan datse sich na de ghewoonlicke ende oude oordeninghe schicken die goet ende profitelijck is.

58. Men sal den Doop niet aendienen dan alleen in den openbaren versamelinghen der Kercke bijde vercondinghe des goddelicken woordts.

61. De Vaders sijn ghehouden ende behooren vermaent te worden bijden Doop harer kinderen te sijn, op dat sij met den gheuaderen de voorghestelde vraghen beantwoorden, ten sij datse door ghewichtighe oorsaecken verhindert worden.

Digitized by Google

Is besloten dat d' ontfanghinghe ende examinatie der 70.
gheenen die sich tot der Ghemeijnte begheuen, gheschieden
sal voor een Minister ende twee Ouderlinghen, of twee
Ministers alleen, welcke sij bestemmen sullen by hun te
comen na hare gheleghenheijt, Ende de belijdinghe des
gheloofs ende onderwerpinghe der Discipline sal opentlick
gheschieden, in sulcken plaetsen daer een ieghelick bij
comen can, t' sij inde Consistorie of inden tempel, ende
daer sullen de namen der gheenen die ontfanghen worden
stichtelick verhaelt worden.

Is besloten dat de belijdinghe des gheloofs vanden 72.
gheenen die te voren gheexamineert sijn in deser ionckheijt
der Kercke met een ia woort gheschieden sal.

Inde voorbereijdinghe tot den Nachtmael des Heeren 74.
salmen eene simpele predicatie doen, na der ghewoonte,
inder welcke ghehandelt sal worden, vander beproeuin-
ghe des menschen ende versoeninghe met Godt ende den
naesten, met vierighen ghebeden,

De Kercken sullen daer na arbeijden datse het Nacht- 69.
mael des Heeren allen twee maenden houden, soo veel
mueghelick is.

Is besloten datmen in de wtreijckinghe des Broodts des 77.
Nachtmaels ghebruijken sal de woorden Pauli 1 Cor. 10,
Het broot dat wij breecken, etc. met den aenhangh, Neemt,
eet, ghedenckt ende ghelooft dat het lichaem Iesu Christi
ghebroocken is tot een volcomen versoeninghe aller onser
sonden. Ende in de wtreijckinghe des beeckers, De drinck-
beecker der danckseghinghe etc. Neemt, drinkt alle daer
wt, ghedenckt ende gheloouet dat het dierbaer bloet Iesu
Christi vergoten is tot versoeninghe al onser sonden.

De broeders achten dat het staen in het houden des 76.
Nachtmaels des Heeren het voechelickste is, maer ouer-
midts t' exempel van sitten inden Kercken ingheuoert is,
so houden wij datmen het alsnoch sonder arghernisse niet

Digitized by Google

achter laten en can. Men sal nochtans middelerwijl den volcke leeren dat het middelmatich is ende na gheleghener tijdt al staende voechelicker can ghehouden worden.

XXI Iunii [1]).

78. Is goet gheuonden datmen in allen Kercken eendrachtetelick eenighe plaetsen wt der H. Schrift lesen sal te wijle men het Nachtmael houdt, ende pauseeren, te wijle men de woorden Pauli leest 1 Cor. 10.

79. Men sal oock eene corte inleijdinghe maecken tot der danckseghinghe na het Nachtmael des Heeren, waer inne de Christenen vander groote liefde Christi tonswaert ende danckbaerheijt die wij schuldich sijn vermanet worden.

75. Men sal oock voor het houden des Nachtmaels in desen beghinsselen der Kercken eenen eighentlicken text die tot den Nachtmale dienet ende de mijsterien daer inne begrepen verclaert inde predick voor hem neme wt te leghen, ten ware dat den oordentlicken text bequamelick daer toe gheleijt conde worden.

80. Is besloten datmen s' namiddaechs als het nachtmael ghehouden is de predicatie des Catechismi na der ghewoonte onderhouden sal.

81. Men sal op den dach des Nachtmaels soo wel als op anderen daghen trouwen mueghen, maer niet op den vast ende bidtdaghen. Ende hoe wel het beter ware datmen op den Sondach niet en trowde, op dat een ieghelick hem te beter inden dienst des Heeren oeffenen mochte, soo en salmen doch dese ghewoonte in deser tijdt niet lichtueerdelick veranderen, Middelertijdt sullen de Dienaers na het beste staen, daer het sonder onstichtinghe can ingheuoert worden.

68. Men sal gheen Auontmael des Heeren wtreijcken daer

1) In het handschrift staat hier de dagteekening op den kant.

Digitized by Google

gheen forme van Ghemeijnte en is, dat is, daer niet eenighe Ouderlinghen ende Diaconen en sijn, die soo wel op de aennemінghe ende regeeringhe der ghenen die toeghelaten worden, acht hebben, als de Dienaren des Woordts, ghelijck bouen verhaelt is.

Die een wettelicke ghetuijghenisse brenght sal tot den 71.
Nachtmale toeghelaten worden, ten sij dat het langhen tijdt te voren gheschreuen is, want alsdan moetmen na sulcken vernemen, euen als of sij gheen ghetuijghenisse en hadden. Doch soo betaemt het dat wij gheneichder sijn om die toe te laten dan af te sluijten, welcker godtsalicheijt gheprobeert wordt of door gheschreuen, of door leuendighe ghetuijghenisse.

De Dienaers ende Ouderlinghen sullen wel voor hen 5.
sien datse niet en handelen inden Consistorien, Classen ende Sijnoden, dan t' ghene dat Kerckelick is. Maer die dinghen, die ten deel Kerckelick den deel politisch sijn, alsoo daer veel dinghen in huwelixen saecken vooruallen, soo daer eenighe swaricheijt in voor valt, soo sullen sij aen het oordeel ende autoriteijt der Ouerheijt aensoecken.

De broeders hebben voor goet aenghesien datmen neer- 18.
stelicke te boecke stellen sal den afscheijdt ende ghetuijghenisse der Dienaren die vertrecken, Maer aengaende d' andere lidtmaten, dier namen ende tijdt des vertreckens mitsgaders d' oorsaecken (na datmen vindt datter veel aen gheleghen is) sal men opteijckenen.

In den plaetsen daer de Christelicke Ghemeijnte gheen 29.
ghemeijnschap hebben en mach met de gasthuijs, H. Gheijst ende andere arme goederen, maer alleijn d' aelmoessen vergaderen ende wtgheuen, die inder Kercke ofte andersins hun ghegheuen worden, daer salmen bijde oordentlicke verkiesinghe der Diaconen hier bouen verhaelt blijuen. Maer daer de Magistraet haer inde ghemeijnschap der voorghemelde goederen toelaten wil, daer sal de Consis-

Digitized by Google

torie dobbel ghetal van Diaconen kiesen, ende daer na t' selue der Ghemeijnte voorstellen. Ende soo verre de Ghemeijnte die selue alle voor goet houdt, soo salmen de voorschreuen mannen der Ouerheijt voorstellen, om daer wt de helft te verkiesen, ende alsoo sullense vercoren blijuen. Maer daermen die eerste maniere van verkiesinghe euen wel hebben can, salmen de selue als die bequaemste volghen.

Is besloten datmen aen Hadrianum Ianss. Dienaer van Leijden, nu te Delft sijnde, schrijuen sal, op datmen sie of hij sich inden dienst der Goutsche Kercke voor eenen tijdt langh begheuen wil.

Is daer na wt den brief aen Iohannem Heindrici Dienaer van ter Gouw ghesonden ghebleken dat Hubertus van hun met namen begheert worde, Soo is dan den brief van Adriaen Ianss. op ghehouden, ende men heeft daer na van Huberto begonnen te spreecken, als volghen sal.

49. Hoewel het staen voor den deuren der Kercke om de aelmoessen te versamelen het allervoechelixte ende bequaemste is, Soo is nochtans besloten dat de wijse van omme te gaen als noch inde vrijheijt der Kercke staen sal. Doch soo sullen de Dienaers arbeijden, dat sij het ommegaen soo veel mueghelick is sonder erghernisse afbrenghen.

36. Is besloten dat inden plaetsen daer de Diaconen alleen die aelmoessen hebben diese versamelen, voor de Consistorie hare rekeninghe allen maenden doen sullen. Maer daerse ghemeijnschap hebben met de H. Gheest ende anderen arme goederen, daar sullen sij de reeckeninghe doen voor die de Ouericheijt daer toe beneuen sommighe der Consistorie verordineeren sal. Ende dit salmen telcken der Ghemeijnte voordraghen, opdat een ieghelick die wil sich bijde reeckeninghe vinden mach.

33. De Diaconen sullen alle weecken op henseluen vergaderen om rijpelick van der armen saecken te spreecken.

Digitized by Google

Aengaende d' wtdeijlinghe der aelmoessen, wien ende hoe veel, dat sal staen aende discretie der Diaconen, die tot dien eijnde hare versamelinghen houden datse niet en doen sonder malcanders aduijs in oordinaerlicken saecken. Ende in ghewichtighen saecken sal het welstaen datse den raet der Consistorie ghebruijcken. 34.

Het sal oock der Diaconen ampt sijn t' ghelt der armen selue wt te gheuen, ende niet door een ander. 35.

XXII Iunii.

Ouermidts onse broeder Hubertus met namen van die vander Gouw begheert is om hare Kercke te bedienen, ende sij noch gheen seecker gheordineert stipendium hebben voor eenen tweeden Dienaer, Is besloten dat Gerobulus aen die van ter Gouw wt den naem deses Sijnodi schrijuen sal, dat de Sijnodus Hubertum voorschreuen tot eenen Kerckendienaer voor der Goudtsche Kercke vercoren hebbe ende hem nu derwaerts seijnde op datse hem eens hooren mueghen predicken, Doch dat hij hemseluen aen hun niet en mach verbinden voor dat sij hem met eenen stipendio verseeckert hebben sullen.

De broeders aenghehoort hebbende de propositie ende beschuldinghe die Gallinaceus ghedaen heeft teghen Michaelem Andriess, ende ouerwoghen hebbende de crancke ontschuldinghen desseluen Michaelis, hebben ghekent ende wtghesproocken dat hij schult heeft, Is oock ghestraft dat hij sich inde Classische versamelinghe vanden Briel selden heeft laten vinden, ende doch gheen oorsaecke sijns wtblijuens laten weten. Hier in heeft Michael sijne schuldt ende sonde voor der versamelinghe des Sijnodi bekent, ende voort aen ghehoorsaemheijt belooft.

Heeft oock sijn schuldt bekent van dat hij in Dirxlandt comende sijnen Dienst daer aengheboden heeft sonder der

Digitized by Google

Kercke attestatie sijns afscheijdts van der vorigher Ghemeijnte van Heenvliet, daer hij ghedient heeft, te vertoonen, noch hier van eenich ghewach te maecken.

Op de vraghe wt het schrijuen Gallinacei, die gheschreuen hadde dat Michael sijne Ghemeijnte trowlooselijck verlaten heeft (t' welck hij Michael missaeckt) Of Michael sijnen Dienst eener anderen Kercke belouende, sonder metweten sijner Ouerheijt ende Classe, met der waerheijt mach gheseijt worden sijne Ghemeijnte van Heenuliet, trowlooselick verlaten te hebben, hebben de broeders gheantwoort, Ia. Ouermidts Michael sich met deser beloftenisse (die sonder conditie, of het der Ouerheijt ende Consistorie belieuen soude, gheschiet is) aen eener anderen Ghemeijnte, soo veel in hem is verbonden heeft. Bijsonder soo valt dese clachte teghens hem, ouermidts hij van te vooren bekent heeft, de Classische versamelinghen onbehoorlicken versuijmt te hebben: Het welcke met der waerheijt gheheeten mach worden, Sijner ghemeijnte die behoorlicke trow niet houden, bijder welcke een Dienaer ghehouden is te blijuen tot sijn doot of tot eenen behoorlicken afscheijdt toe.

Aengaende de beschuldinghen van die vanden Haghe teghen Michaelem voorss., ten eersten dat hij met toorn ende onwillicheijt sich onghehoorsaemlick teghen de Consistoriale broeders aldaer ghedraghen, ende somtijdts met toornighen ghemoet wt de Consistorie gheloopen soude hebben, Ten tweeden, dat hij niet te vreede en is gheweest met het huijs twelck hem vander Ghemeijnte toegheleijt was, ende alsoo die Ghemeijnte voorss. op costen ghebracht heeft, Ten derden dat hij sich opentlick vander Consistorie op den predickstoel niet sonder ergernisse beclaecht heeft, Hebben de broeders besloten datmen den ghedeputeerden broeder vanden Haghe aensegghen sal dat de Sijnodus wel acht dat hij na wtwijsen der

Digitized by Google

persuasie sijner conscientie dese punten der beschuldinghe voortghebrocht heeft, Doch nademael hij Michael die ontkent, ende daer gheen ghetuijghenisse aen beijden sijden en is, ende die stucken soo seer swaer niet en sijn, Datmen dese dinghen begrauen sal, ende hem int generael vermanen dat sulcke stucken als verhaelt sijn eenen Dienaer seer qualicken betamen, Oock dat hij Michael in sijn eijghen conscientie gae, of hij hier inne schuldich is, ende soo hij onschuldich is, hem voor sulx wachte.

Is besloten datmen Michaeli sal aensegghen dat hij om een oock der stucken wille die Gallinaceus hem voorwerpt ende hij niet en ontkent, weerdich is van sijnen Dienste ghedeposeert ende afgheset te worden, Doch nademael men niet soo seer op sijne verdienste acht neemt, als op de teerheijt der eersten beghinsselen der Kercke, daer noch alle dinghen niet te deghen in orden ghestelt en is, ende alle Dienaers vande ordeninghe der Kercke gheen grondich verstant ende kennisse en hebben, Is besloten, Dat Michael noch in sijnen Dienst blijuen ende heftelick vermaent worden dat hy sulcks niet meer en doe etc. Ende sal van hem gheeijscht worden dat hij bekenne weerdich te sijn afgheset te worden, ende om verghiffenisse sijner schuldt Godt ende de broeders bidde.

Dit heeft Michael gheweijghert te bekennen ende te doen, ende is onversoent van den broederen wechghegaen, hertelicken vermaent sijn [*lees* · sijnde] dat hij sich wel bedencken soude.

Arnoldus Frans Dienaer van Sommerdijck is ghestraft van dese nauolghenden sonden. Ten eersten dat hij wt Enghelandt comende met sijn wijf onghetrowt gheseten heeft. 2. Dat hij gheseijt heeft haer ghetrowt te hebben, ende alsoo hier in dit stuck teghen die waerheijt ghesproocken heeft. 3. Dat hij ghelt ghenomen heeft voor doopen ende anderen Kerckendiensten. Hier van heeft

Digitized by Google

hij sijn schuldt voor den broederen bekent. Ende is besloten dat hij wederomme in sijne plaetse trecken sal, ende datmen neerstelick sal vernemen of hij sich niet in anderen dinghen meer misdraghen heeft twelck soo men niet en beuindt (soo wij hopen) soo salmen hem noch een tijdt langh inden dienst laten, ten waer datmen saghe dat hij sonder groote erghernisse niet dienen en conde, in welcken val men hem transfereeren sal in eene andere plaetse diemen d' allerbequaemste sal dencken te weesen.

Michael Andreae sonder teijcken van boetueerdicheijt voor den middach ghescheiden sijnde, is nademiddach wederomme inde Versamelinghe ghecomen, ende heeft sijne schuldt bekent van sulcken sonden als bouen verhaelt sijn voor Godt ende den Sijnodo, Heeft oock bekent hieromme weerdich te sijn van den kerckendienst afgheset te worden. Heeft zich oock met Gerardo Gallinaceo ende Ernesto versoent.

22. Van den scholen is besloten dat Ten eersten de Ministri van allen Classen sorch draghen sullen op welcken plaetsen schoolen behoeuen te wesen.

2. Of de schoolmr. der plaetse daermen van handelt voortijdts een openbaer ende ordinaris stipendium ghegheuen is.

3. Sullen sij vande Magistraet begheeren, dat het hun gheoorloft sij, een schoolmr. te setten, ende dat de Magistraet t' stipendium beuele te betalen twelck eertijdts betaelt plach te worden.

4. De Ministri sullen verschaffen dat de Schoolmrs. de belijdinghe des gheloofs onderschrijuen, ende sich der Discipline onderwerpen, oock mede den Catechismum ende andere dinghen die der ieucht nut sijn leeren.

5. Ende soo daer eenighe Schoolmrs. waren die dit niet doen en wilden sullen de Ministers hare Ouerheijt bidden, dat se gheweert ofte afghesettet worden.

Digitized by Google

6. Soo de Dienaers iet van desen verhaelden dinghen vander Ouerheijt niet vercrijghen en conden, Soo sullen sij het der hooghe Ouerheijt bij requeste verclaeren ende de saecke voortdrijuen.

XXIII Iunii.

Is besloten datmen op den vastdaghen eenerleij forme 54.
houden sal, Eerstelick salmen de Ghemeijnte t' samen roepen ende eenighen text voornemen ende verclaren, ende vierighe ghebeden voor ende naer ghebruijcken. Ende om sulx beter te doen salmen t' volck tot abstinentie van spijs ende dranck ende anderen toeghelaten dinghen vermanen. Men sal t' volck oock vermanen inden tempel te blijuen sonder nochtans iemandt hier toe te dwinghen. Men sal oock in eenighe bequame plaetse des tempels den volcke wat voorlesen wt den ouden ofte nieuwen testamente tot de gheleghenheijt des tijdts dienende. Ende men sal op den vast daghen met 2 predicatien te vreeden sijn, ten ware dat den Vastdach op den Sondach gheleijt ware, inden welcke men andersins driemael ghewoonlick is te predicken.

Men sal de namen der ghenen die vercondicht worden 86.
om te trouwen op drie verscheiden Sondaghen vanden predickstoel vercondighen, of andersins driemael in grooten noot daer van de Consistorie oordeelen sal.

De Ouderlinghen ende Diaconen in haren dienste ghe- 32.
confirmeert sijnde, sullen de belijdinghe ende articulen der Discipline onderschrijuen.

Het huwelick sal beuesticht worden in eenich vanden 87.
plaetsen daer de namen wtgheroepen sijn. Doch soo iemant in een ander plaetse trouwen wilde, die sal ghetuijghenisse der proclamatien vander Consistorie mede brenghen. Ende Minister der plaetse daerse trouwen sullen, sal dit niet doen, sonder t' aduijs sijner Consistorie.

Digitized by Google

85. De personen die trouwen willen sullen opentlick inder Ghemeijnte afgheroepen ende ghetrowt worden. Ende soo iemandt door cranckheijt verhindert sijnde begheerde in huijs te trouwen, daer van sullen de Dienaers ende de Consistorie oordeelen. Ende soo sij het toelaten (t' welck niet sonder groote beraetslaghinghe ende swaren noot gheschieden sal) soo en salt euenwel niet gheschieden dan d' wtroepinghen inder Kercke ghedaen sijnde, ende inde teghenwoordicheijt der vrienden ende nabuijren. Ende de Dienaer salt der Ghemeijnte opentlick aensegghen datse ghetrowt sijn.

83. De Dienaers en sullen niemandt wtroepen dan die verclaren datse sich oock van hun willen laten trouwen. Ende men sal hun vermanen datse bij malcanderen niet en woonen noch slapen voor datse ghetrowt sijn. Die hier teghen doen salmen berispen, die niet ghehoorsaem en sijn salmen den Magistraet aengheuen. Men sal oock niet lichtueerdelick tot de hooghe Ouerheijt gaen, voor datmen bijde oordentlicke Magistraet sijn best ghedaen heeft.

84. Niemant en sal wtgheroepen worden om te trouwen, dan eerst ghetuijghenisse van t' consent sijner ouderen, ende (soo sij te voren ghehijlickt sijn gheweest) vande afsteruinghe der eerste partie, vertoont te hebben. Ende soo het gheschiede dat iemandt den Ministers ende Consistorie hier inne niet ghenoech en dede, soo sullen de partien dit de Magistraet te kennen gheuen ende derseluer consent den Dienaren ouerbrenghen.

88. Ouermidts d' Officiaelen des Antichrists int Pausdom, d' autoriteijt ende recht der Ouerheijden inden echtscheijdinghen aen sich ghetrocken hebben, Soo sal de Magistraet vanden Ministers wt Godes woort ghebeden ende vermaent worden, datse na wtwijsen des woort Godts ende anderer wetten dien helpen welcke in soodane saecken hare hulpe behoeuen ende begheeren.

Digitized by Google

D' ontschuldighe partie hare partie van ouerspel ouer- 89.
wonnen hebbende sal vander Magistraet begheeren een wtspraeck van scheijdinghe ende soo de Magistraet dit niet en begheert te doen, salse dan vanden Magistraet soecken te vercrijghen datse der Consistorie toelate te doen sulx als sij wt Godes woort oordeelen sal recht te wesen. Soo men dit oock niet en can vercrijghen, soo sal de Consistorie haer vermanen in een ander plaetse te trecken daerse de hulp der Ouerheijt ghenieten can.

Aengaende die ouer 7 iaren te Nachtmael gheweest Partic. 21.
sijn, ende 't pardoen ghehaelt hebben, hoemense toelaten sal tot den Nachtmale, Is gheantwoordt, Soo de erghernisse openbaer is, soo salse oopentlick ghebetert worden. Maer ouermidts in desen ghemeijnen val onghelijckelick ghesondicht is soo sal de Consistorie na gheleghentheijt der daet oordeelen of het ghenoech is met de belijdinghe voorder Consistorie ende verclaringhe op den stoel, of niet.

Desghelijcks is d' antwoorde op de vraghe vanden Francoischen Minister te Middelburch van eenen die te Misse ghegaen heeft na de bekende waerheijt.

Men heeft eenen Michaelem Egidii die onberoepen inde Classe van Dordrecht sich onderwonden heeft te leeren ende te doopen, ghestraft ende heftelick vermaent dat hij hem van nu voort aen, wachte eenighen Kerckendienst, t' sij leere of Doop te bedienen, om sijns grooten onuerstands ende onwetenheijts wille, alsoo dat hij niet bequaem en is een slecht lidtmaet der Ghemeijnte te wesen. Dit heeft hij belooft te doen.

Aengaende Hadrianum een predicant in Mijnsheeren landt is hij ghehoort ende van sommighen punten der Religie onderuraecht, waerop hij redelick wel gheantwoordt heeft. Daeromme hebben hem de broeders een text ghegheuen daer op hij morghe een corte vermaninghe sal doen,

Digitized by Google

welcke sommighe broeders sullen hooren, ende der versamelinghe weder aenbrenghen.

82. Op den 32 artickel van Embden vande straffinghe der grouen sonden is dit vanden broederen tot verclaringhe bijgheuoeght, datmen met den gheenen die van grouen sonden eenich berow toonen niet terstont tot de leste excommunicatie comen en sal, maer hun voor een tijdt langh vanden Nachtmale afhouden.

Aengaende den Dienaer van Ooltgens Plaet welcke vanden Sijnodo begheert heeft van een wooninghe voorsien te wesen, Is besloten dat de Classe daer de voorseijde plaetse onder hoort bij Requeste aen mijn Heer den Prince aenhouden sal, ende soo verre als dit hun van die vander Plaete gheweighert wordt, om dat sij met hem niet te vreede en sijn, soo salmen toesien datter een ander Dienaer ghestelt worde, Soo het auer des volx schult is, salmen door den Prince daer teghen procedeeren.

Part. 22. Op de vraghe vande afsnijdinghe der ghenen die tot den Mennoniten veruallen sijn, is gheantwoordt datmen tot de afsnijdinghe derseluen sal voortuaren door die trappen die inden Embdtschen Sijnodo voorghestelt sijn.

Op de vraghe van die van Xijrixee, watmen doen sal met eenen broeder die door de bijwooninghe van eener vrouwe in een huijs quade suspitie van hem gheuende ende hier van vermaent sijnde, nochtans in t' selue huijs blijft: R. Nademael men hem meermaels broederlicken sal vermaent hebben, soo hij niet hooren en wil, salmen hem vanden Nachtmale afhouden, ende segghen soo hij sich niet en betert dat men hem excommuniceeren sal.

Part. 8. Op de vraghe van die van ter Gouw, watmen met den Papen doen sal die int heijmelick doopen ende trouwen, R. Men sal sijn beste doen om dit te weeren, Eerst bijde Ouerheijt der plaetse, daer na soo sij het weighert, bij den Prince.

Part. 9. Op de vraghe van die van Dordrecht, ofmen de kinder

Digitized by Google

der afghesneden vander Ghemeijnte doopen mach, R. Ia, met conditie datmen de gheuaders vaster inde belofte van die kinder ghetrouwelick te onderwijsen, verbinde.

Op de vraghe van die vanden Briel, Ofmen een kindt van eener vrouwe ghedoopt, inder Kercke doopen sal, R. Ia, Ouermidts dat vrouwen doop gheen Doop en is. 10.

Op de 2 vraghe van die wt den Briel, Of een Ouerspeeler tot een huijsvr. nemen mach die met der welcke hij ouerspel ghedaen heeft, R. Men sal hier in niet handelen teghen de ciuile rechten, ende wel acht nemen datmen alle erghernisse hier inne vermijde. 11.

Op de 3 vraghe derseluer, Of een Dienaer des Woordts die aende pest cranck legghen laten mach te besoecken om dieswille dat hij vanden volcke gheschuwet wordt, Is gheantwoort, Nademael Godt de crancken beuolen heeft te visiteeren ende gheen onderscheijt van cranckheijt ghemaeckt en heeft, datse schuldich sijn tot sulcke menschen gheroepen sijnde te gaen, niet beroepen sijnde ende wetende datmen haerder van doen heeft, oock te gaen, doch dat de Dienaers hier inne niet stoutelick ende onuoorsichtelick en handelen, ende soo sij mercken datse meer breecken dan timmeren, dan sal de Consistorie hier van kennisse draghen ende oordeelen. 6.

Op de voorstellinghe watmen met den Dienaren doen sal die nu inden Dienst sijnde noch niet gheexamineert noch wettelicke beroepen noch ghesonden en sijn, R. De Classe salse examineeren als ofse noch nooit ghedient en hadden. Ende in val datse onbequaem beuonden worden in leere ofte leuen, soo salmense van haren Dienste suspendeeren tot datse bequaem sijn. Ende soo sij bequaem sijn, of in hun eenighe hoope van bequaemheijt ghespuert wordt, soo salmen hun met voorgaende behoorlicke correctie van hare voorighe ongheschickheijt ende lichtueerdicheijt op eenighen text der Schriftuijre een predick laten Gener. 14.

Digitized by Google

doen, de confessie ende articulen doen onderschrijuen, inde ghehoorsaemheijt ende t' samencoomste der Classe verbinden, door een vande Ministers der Classe laten presenteeren, ende een forme van Consistorie inder Ghemeijnte stellen daermense ghebruijcken wil.

1. Op de vraghe van die van Walcheren, Of het niet goet en ware datmen goede Homilias op den Catechismum maeckte, R. is gheantwoort datmen dit sal laten blijuen, maer dat het goet ware dat de Dienaers oordentlicke bij ghebuerte in Classicis conuentibus een vraghe ofte twee wt den Catechismo cortelicken wtleijden, op datse alsoo malcanderen oeffenen ende scherpen mochten, ende den Catechismum oordentlicke grondelick ende stichtelick voor der Ghemeijnte leerden verclaren.

2. Op een andere vraghe van die selue broeders, van eene nieuwe ouersettinghe der Bibele in onse nederduijtsche tale, Is gheantwoordt datmen [toeuen sal] [1]) tot dat d' ouersettinghe der Bibel inde Francoische ende Latijnsche sprake die nu voorhanden is int licht ghecomen sal wesen, op datmense daer wt in onse spraecke te lichter ende te beeter ouersetten mach.

XXIV Iunii.

3. Op de vraghe van die van Walcheren hoemen de wederdooperen weeren ofte op den rechten wech brenghen sal, Is besloten dat de Dienaren haren Ouerheijden bidden ende vermanen sullen datse niemandt ontfanghen noch lijden dan die wettelicke sweeren der Ouerheijt ghehoor-

1) Deze twee woorden, die in het handschrift bij vergissing ontbreken, zijn hier ingelascht overeenkomstig de van dit besluit nog voorhanden oude afschriften.

Digitized by Google

saem te sijn. Ende die daer nu schoon woonen vermanen tot den ghehoor des goddelicken Woordts, item hare kinderen ten doope te brenghen, ofte soo sij sulx weijgheren te doen datse hun inde teghenwoordicheijt der predicanten ontbieden ende hare opinien beuelen te verclaren ende te verandtwoorden. Het sal oock daerbeneuen goet wesen dat de Dienaers in hare heijmelicke versamelinghen soecken te comen, of te seijnden ende te bewijsen dat haren handel onrecht is.

Op de vraghe van die van Zijrixee of een Minister notarius publicus vante vooren gheweest sijnde, noch in dien dienste blijuen mach, Is gheantwoordt dat hij testamenten ende huwelixe voorwaerden maecken mach insonderheijt daermen gheen andere hebben en can, item in bequame ende stichtelicke plaetsen, Maer sullen hun wachten te comen in ergherlicke plaetsen als in herberghen etc. ende hun oock niet bemoeijen met ander notaris handelinghen. Ende wt oorsaecke van deser vraghe is besloten dat een Ministers huijsvrouwe in gheual van noodt gheen openbare of winckelneeringhe drijuen en mach. 4.

Op de vraghe van die vanden Briel, of een lidtmaet der Ghemeijnte willende trouwen een persoon die Papist, Doops ofte werlts ghesint is, vanden Dienaer ghetrowt sal mueghen worden, of niet, R. Datmen hem te voren vermanen ende waerschouwen sal, ende soo hij niet teghenstaende de vermaninghe euen wel ghetrowt wil wesen, datmense trouwen sal de wijle het openbaer trouwen Politisch is. Watmen nu doen sal met dien die de vermaninghen weijgheren aen te nemen, ia noch teghen de Dienaers quaet spreecken, is gheantwoort, dat de Consistorie met dien sal handelen na d'omstandicheijt der saecke, t'sij met schuldtbekenninghe voor de Consist. of opentlick, Of voor een tijdt vanden Nachtmael af te 12.

Digitized by Google

houden, of met den trappen der Excommunicatie voort te varen, na hare discretie.

19. Op de vraghe van die van Delft of de huwelicken die met wtghedruckten woorden niet verboden en worden Leuit. 18, dan wt teghenstellinghe ende consequentien besloten worden, voor verboden ende ongheoorloft ghehouden sullen worden, R. Ia, dewijle sij van ghelijcker aert ende natuijre sijn. Ende voort op de vraghe, als d' Ouerheijt sulck een huwelick toelaet, wat de Minister doen sal [1]), is gheantwoordt dat hij de personen niet en trouwe sonder schriftelick beuel vanden Magistraet te hebben, ende de Magistraet ende die personen ghenoechsaem van te vooren van deser saecke ghewaerschowt ende vermaent te hebben.

73. Het is der Dienaren ende Consistorien amt vlijtich acht te nemen wie de lidtmaten der Ghemeijnte sijn, of voormaels gheweest hebben. Item ofse telcken Nachtmale communiceeren, soo niet hun int bisonder aen te spreecken of door andere bequamen laten aenspreecken, of daer achterdencken is in leer of leuen, Soot niet helpt voor de Consistorie ontbieden ende vermanen, de verachters waerschouwen ende dreijghen met Godts gherichte, ende soo dit alles niet en helpt, met de Classe beraetslaghen. Doch datmen niet lichtueerdelicken tot der Excommunicatie en come.

Hadrianus Dienaer van mijnsheeren Landt is ghehoort gheweest van onsen broeder Christiano, Casparo Coelhaes ende Ernesto op den text die hem voorghestelt was. Ende hij heeft wel onoordentlicken ende slecht, doch schriftmatelick ghepredickt. Is vermaent inden Synodo dat hij

---

1) In het handschrift staat in plaats van de laatste vijf woorden, blijkbaar door verschrijving: *wat de Minister toelaet*, *wat de Minister doen sal.*

Digitized by Google

neerstich sij in t' studeeren, waer toe wij elck een stuck ghelts ghegheuen hebben, om hem eenighe boecken te coopen. Men heeft hem oock vermaent een gheschickt ende matich leuen te leijden ende sijne Classe neerstich te besoecken ende ghehoorsaem te sijn. Ende die van Dordrecht sullen in zijn dorp trecken ende hem presenteeren, oock om onderhoudt voor hem te versoecken etc.

Petro Os Dienaer tot Heuckelom 10 maenden ghedient hebbende teghen 200 gulden t' siaers ende 70 gulden ontfanghen hebbende, resteert noch etc. Bidt om betalinghe ende begheert hier inne vanden Sijnodo gheholpen te worden. Is gheantwoordt dat hij een supplicatie aen sijne Excell. maecken sal ende M. Taffin bidden dat hij hem hier inne behulpelick wesen wille.

Op de vraghe van die van Delft, Ofmen eenen Lombardier ten Nachtmale mach toelaten, R. Neen, want hoewel sulcke hanteeringhe vanden Magistraet toeghelaten is, Soo isse nochtans meer om der hertheijt ende boosheijt der menschen hertes wille dan na den wille Godes toeghelaten. Daerbeneuens souden veele hondert menschen door die toelatinghe eens sulcken mensches gheerghert worden. Part. 23.

Op de Vr. van die van Zijrixee watmen doen sal met den Ministro, die in dronckenschap dickwils beuonden is na meer vermaninghen, Sijn de broeders ghewesen op den 33 artikel des Embdtschen Sijnodi.

Op de propositie des Dienaers vanden Briel Ofmen Andream inden Dienst der Brielsche Kercke laten sal, R. Nademael hij sich na sijnen val ghebetert heeft, ende sijnen dienst (boete van sijner sonde ghedaen hebbende) stichtelick bedient, soo salmen hem in sijnen Dienst laten daer in men hem ghedult heeft tot op desen Sijnodum toe.

Op de Vr. van die van Dordrecht, Watmen doen sal met een man die int Paeusdom sijns broeders wijf ghenomen heeft, ende omtrent 14 of 15 iaer met haer ghe- 17.

Digitized by Google

woont ende kinderen bij haer ghewonnen heeft, R. Sulcke eene bijwooninghe dewijle sij van Gode verboden is, en can vanden menschen niet toeghelaten worden. Maer aenghesien de man nu leedtwesen van sijner sonde heeft, ende te volghen sulx als Godes woort vermach, t' sij te scheiden ofte te blijuen ghewillich is, Is besloten dat de Classe van Dord. den gantschen handel aen die van Geneuen ende Heidelberch ouerschrijuen sal, Middelerwijl en salmen hem tot den Nachtmale niet toelaten.

18. Op de Vr. derseluen, van een cruepel diens huijsvr. van hem gheweest is omtrent 20 iaeren, van welcker doot men noch niet recht seecker en is, ende sint bij een andere vrouwe gheseten heeft ende noch sit, Ofmen hem met deser trouwen sal, R. Men sal hem eerst tot den Magistraet seijnden om consent aldaer te halen, ende consent hebbende salmen hem inde Consistorie trouwen, ende eerst sijn sonde scherpelick voorhouden.

13. Op de Vr. van die vanden Briel van een man die van sijn huijsvr. nu langhe tijdt solenneelicken ghescheijden is, om des verscheijden gheloofs ende onderlinghen ghekijfs wille, ende bij een andere huijsvr. langhe gheseten ende kinderen ghewonnen heeft, ende den doot sijner vorighen huijsvr. niet bewijsen en can, Ofmen dese vrow persoon vanden Nachtmale sal afhouden, ende ofse behooren ghescheiden te worden, Is gheantwoordt datmense afhouden sal, tot tijdt toe dat hij bewesen sal hebben dat sijn vorighe huijsvr. doot is, ende alsdan soo salmen besien hoemen doen sal inde echtscheidinghe na d' antwoordt van Geneuen ende Heijdelberch, tot welcke Kercken den broederen gheraden is van deser saecke te schrijuen. Ende soomen beuindt dat zijn vrouwe doot is, soo salmen hem om sijner sonde wille straffen, ende haer tot den Nachtmale toelaten.

14. Op eene andere vraghe derseluer broederen, Of een

Digitized by Google

vrouwe niet wederomme en soude mueghen trouwen wiens man nu 7 of 8 iaren wt gheweest is, ende sij niet en weet of hij leuendich of doot sij, Is gheantwoordt datse consent ende losspreeckinghe bijden Magistraet aansoecken sal.

Op een vr. derselue broederen van een ionghghesel die 15.
met een dochter in belofte staende 15 iaer huijsghehouden heeft, daer na haer verlaten ende een ander ghetrowt heeft, ende sij die verlaten is begheert datmen haer oock een scheidtbrief hebbende met een ander trouwe, R. Sij sal hare saecke der Ouerheijt recht voor stellen ende van haer beuel ende consent begheeren.

Op de 10 questie derseluen is gheantwoordt, datse met 16.
deser huwelixe saecke bijden Magistraet voortuaren, alsoo sij begonnen hebben te doen.

Petrus Os ende Adamus Dienaer van Asperen sullen vande Classe van Dord. voorsien worden, tot datmen hun erghens beroepen sal. Middeler wijl sullen sij sich inder Classe neerstelick oeffenen met proponeeren ende predicken.

Op de vraghe vanden schandelicken ende argherlicken handel Heinrichi onses broeders Dienaers van Gorichom, hebben de broeders met eener stemme wtghesproocken dat hij van sijnen Dienste afgheset sal worden. Maer datmen dit niet in t' wercke en sal stellen, voordat een ander Dienaer in sijn plaetse ghestelt sij, op dat de Kercke versien mach.

Bartholdus ende Gerardus Gallinaceus sijn vercoren om tot Gorichom te gaen ende dit voorschreuen den Consistorio aen te dienen, met brieuen vanden Sijnodo aen het Consistorium. Ende sullen hun vertrowder wijse verclaren den gantschen handel Heinrichi, ende dat hem de Sijnodus afset van sijnen Dienste, ende sullen hun Hadrianum Ianss. voorstellen aen welcken men oock schrijuen sal. Maer soo sij sich beswaerden Hadrianum aen te nemen,

Digitized by Google

of Hadrianus sich beswaerde om ghewichtighe oorsaecken te comen, soo salmen hun Regnerum seijnden, ende Hadrianus sal in sijn plaetse treden tot dat die van Gorichom met blijuenden Dienaren voorsien sijn. Ende soo sij nu of hier na eenighe andere begheerden, sullen sij die met den aduijse der Classe volghende t' artikel vande Discipline aen nemen.

De ghedeputeerde broeders salmen met een brief van credentie aen de Consistorie seijnden, oock d' acta hier van mede gheuen.

Onsen broeder Christianus Sinapius sal tot Gheertruijden berch met brieuen van desen Sijnodo gaen, om de Kercke aldaer met den Dienste te versien, ter tijdt toe datter eenen blijuende Dienaer ghestelt worde.

XXV Iunii.

Is besloten dat men aen Taffinum seijnde, om in den naem des Sijnodi op hem te begheeren, dat hij een briefken aen sijn broeder schrijue, om van sijner Excell. een ordonnantie te vercrijghen van alimentatie des Dienaers van ter Gow op den Rentmeester vanden Regulieren. Twelcke soo het niet in diligentie ghedaen wordt, soo en canmen der Kercke vanter Gouw niet helpen.

Den Sijnodo is aenghegheuen dat Hermannus Moded ten eersten sich noeijt en heeft aender Ghemeijnte van Zijrixee willen verbinden. Ten anderden dat hij bij sijne Ouerheijt sonder weten ende willen des Consistorie hemseluen ghesocht heeft te Middelburch in te dringhen, voorwendende dat sijnen Dienst der Kercke van Xijrixee onvruchtbaer was. Ten derden dat hij sijnen dienst onuruchtbaer ghemaeckt heeft door sijne ergherlicke conuersatie.

Aengaende den handel Hermanni Moded Dienaers der

Digitized by Google

Kercke tot Xijrixee, hebben de broeders besloten, dat soo haest als Hermannus wederomme ghecomen sal wesen het Consistorium van Xijrixee de Classe t' samenroepen sal, aende welcke sij begheeren sullen, wat de Classis achtet in deser saecke behooren ghehandelt te worden. Ende die met den aduijse ende oordeel der Classe niet te vreede en sal wesen, t' sij Hermannus of het Consistorium, sal hem tot de drie Classen, van Dordrecht, Briel ende Walcheren vanden Sijnodo daer toe gheordonneert beroepen, van welcken elck twee mannen wtseijnden sullen. Is oock besloten dat Taffinus met een brief aen sijner Excell. mede daer henen trecken sal, op dat de saecke met authoriteijt afghehandelt werde [1]).

59. Inden plaetsen daer selden predicatien gheschieden, ende nochtans kinderen te doopen sijn, sal eenen tijdt gheordonneert worden, datmen de kinder inde Kercke ten doop brenghe, Ende men sal een teijcken met der clocke gheuen, t' volck te samen roepen, ende een corte predick voor den Doope doen.

90. Is besloten dat de Kerckendienaers die op den Sijnodum te gaen ghedeputeert worden, ghetuijghenisse brenghen vanden Consistorie ende Classe ende niet vander Ouericheijt.

---

1) Deze twee alinea's, die over Moded handelen, staan in het handschrift in omgekeerde volgorde; maar op den kant staat er, van dezelfde hand, bij de eerste eene *b* en bij de tweede eene *a*. Blijkbaar had de Scriba het besluit der Synode reeds geheel of gedeeltelijk in de acta ingeschreven, voordat hij er aan dacht, ook de beschuldiging te vermelden. Deze moest natuurlijk voorafgaan. En die goede volgorde kon en moest boven in den tekst hersteld worden, daar de Scriba zelf ze nog duidelijk heeft aangewezen.

Digitized by Google

Op de vraghe van die van Dordrecht, hoemen doen sal met den weduwen ende kinderen der afghestoruenen Ministers, Is gheantwoort dat eene ieghelicke Classis voor de haren bijde Excell. ofte Ouerheijt versoecken sullen datse met haren kinderkens onderhouden mueghen worden, soo langhe alsse in dien state sijn.

30. Men sal oock d' Ouderlinghen en Diaconen met afeijsschinghe der ghetrouwicheijt ende ghebede tot Godt in haren dienste beuestighen, na de forme ghelijck als bouen vanden Dienaren verhaelt is.

Part. 7. Nademael het besloten is dat der Ouderlinghen ende Diaconen halfdeel alle iaren verandert sal worden, soo is de vraghe hoemen hier inne doen sal met den eersten, tot dat d' oordeninghe in haren gangh coomt, op dat niemandt sich te beclaghen en hebbe. R. Men sal die swaricheijden der broederen die met t' eerste iaer af begheeren te wesen, ouerweghen, welck de grootste sijn, ende sij sullen hun alle der discretie des Consistorie onderwerpen, welcke oordeelen sal wie onder hen allen blijuen sal of niet. Maer soose dit niet begheeren te doen, soo salmen t' lot daer ouer werpen.

44. Men sal t' Sondaechs na het tweede ghebet der voormiddaechsche predicatie dese woorden aenhanghen, Wilt ons oock stercken inden waren ghelooue daer van wij etc. met den articulen des gheloofs. Ende voor den Catechismi predick, na het ghebet de 10 gheboden verhalen na den text, Ex. 20 ende Deuter. 5. Maer inden weeckpredicken en salmen gheen van beide lesen.

45. Men sal Sondaechs smorgens ende snamiddachs int vergaderen des volx den Ghemeijnten vrij laten te lesen beneffens t' Psalmsinghen, of alleen te singhen, Doch daermen leest, salmen alleen de Canonijcke boecken opentlicke den volcke voorlesen, ende soodane als de Consistorie oordeelen sal der Ghemeijnte stichtelickste te weesen.

Digitized by Google

Doch datmen toe sie van lesen ende singhen op te houden teghen d' wre.

De Dienaers sullen d' Ouerheijden bidden, datse de 48.
prophane ende werltlicke wtroepinghen, van coopinghen, vercoopinghen, verloren goet etc. inder Kercke, afsetten willen.

De brieuen der broederen van Noorthollandt sijn ghecomen, waerinne sij sich ontschuldighen, waeromme sij niet ghecomen en sijn inden Sijnodum belouende voor goet te bekennen aen te nemen ende t' onderhouden sulx alsser besloten wordt. Ende is besloten datmen hun wederomme sal schrijuen dat hare ontschuldinghe van ons aanghenomen is, Men sal hun oock d' Acten seijnden ende bidden datse deseluighe in haren ghemeijntèn in t' wercke stellen, Oock onsen dienst ende hulpe aenbieden, om iemanden aen hun te schicken, die hun in d' opschickinghe harer Kercken helpen mochten, soo onse hulp begheerden.

Op de vraghe van eenen Petro Hijperphragmo die na den Kercken dienst staet, Is gheantwoort datmen hem niet toelaten en sal, dewijle men hem voor suspect houdt, Maer datmen hem eenen tijdt langh vlijtich naspueren sal, ende sijn gheloof ende wandel insien. Ende middelerwijl salmen schrijuen na Heidelberch ende Embden om seeckere ghetuijghenisse van hem te hebben.

Heidano is opgheleijt na Heidelberch hier van te schrijuen aen Dathenum ende Milium, ende Taffino aen Polijandrum tot Embden.

Is besloten datmen Hubertum sijner consientie beuelen sal, of hij noch een dach of ses sich niet ghehouden en vindt te wachten op een stipendium vander Gouw of niet. Heeft gheantwoort dat hij sich wel gheuoelt meer inden Kercken van Hollandt ghehouden te wesen dan inden Kercken van Zeelandt. Dan dat hem de noodt sijns persoons ende huijsghesins soo langhe niet toelaet te ver-

Digitized by Google

toeuen, ende alsoo in t' suspens te hanghen. Hier op sijn de broeders van Zeelandt door ghemeijne omstemminghe gheuraecht, ofse Huberto, in val dat de beroepinghe vander Gouw bij faute van belooninghe hem faelgieert de plaetse sijner beroepinghe te Domburch open houden willen. Hebben sij gheantwoort, datse dit niet doen en mueghen, ouermidts sij daer van gheen commissie en hebben van haren Classe, ende het comen mochte dat hun daer en tussche een dienaer ghepresenteert worde, den welcken sij niet en souden mueghen aennemen, ende alsoo schade lijden.

Dewijle datmen twijfelt of de twee Dienaers die t' Oudewater sijn niet bequaem en sijn de Kercke stichtelicke te bedienen, ende datmense nu in Sijnodum niet en can ontbieden noch examineeren soo sullen de Classen van Dordrecht ende ter Gouw deselue ter eerster gheleghenheijt wt den naem des Sijnodi ontbieden, ende hen vanden staet harer Kerke examineeren, om te sien of sij bequaem sijn of niet, ende in val sij niet bequaem en sijn, soo salmen een van beiden elders setten.

Is besloten dat onsen broeder Casparus Coelhaes ter tijdt toe dat Leijden open gaen sal de Kercke van Roterdam sal helpen bedienen ende dat M. Taffin daer en tusschen sal aenhouden om een stipendium voor eenen derden Ministro. Item datmen Iohannem Steenbergium, die tot Gheervliet is voor een tijdt langh inden naem deses Sijnodi beroepen sal om de Kercke van ter Gouw met den ionghen man Iohanne Heindrici te bedienen.

Is oock besloten datmen Cornelium Christiani eertijdts Dienaer van Vlaerdinghen seijnden sal om de Kercke van Delfshauen te bedienen.

Is besloten dat de Classe van Dordrecht ende ter Gouw soo sij het raedtsaem vinden Theodorum Dienaer tot Leckerkerck inde plaetse van den eenen Dienaer tot Oude-

Digitized by Google

water setten sullen, ende wederomme dien van Oudewater tot Leckerkerck.

Onze broeders de Dienaers der Classe vander Paltz sullen den Sijnodum generalem beroepen, soo haest als sij beuinden sullen dat het nut ende noodich wesen sal, ende bequamelick gheschieden sal connen, Ouermidts hun desen last opgheleijt was vanden Embdischen Sijnodo, dan en hebbent om der veranderinghen wille die in Hollandt ende Zeelandt sint gheschiet sijn niet en connen volbrenghen. Is oock gheordonneert, ouermidts datter weinich Prouincien sijn dat eene ieghelicke Classis eenen Dienaer des Woordts met eenen Ouderlingh tot den Sijnodum generalem seijnden sal, Ende hebben de broeders inden naem harer Classen belooft sich hier inne ghewillich te laten vinden. 24. Part.

Van het bedeboexken twelck onsen broeder Freutiers wt laten gaen ende den broederen des Sijnodi ghepresenteert heeft, Is voor onraedtsaem aenghesien, dewijle het niet ghebruijkelijck is, dàtmen het der Ghemeijnte opentlick inden naem des Sijnodi commendeeren soude.

Desgelijcks vanden gheschreuen Catechismo ende Kerckenoordeninghe die Godefridus Winghius ghemaeckt ende den Sijnodo ouerghegheuen heeft, om in druck te laten wtgaen, soo het goet beuonden worde, Is vanden broederen bestemt datse het Godtsalich voornemen ende den goeden arbeijt des broeders louen dan dat sij op deser tijdt niet raedtsaem en beuinden die boexkens wt te laten gaen, aenghesien dat veele dinghen van desen *argumento* ghenoechsaem gheschreuen sijn, Ende de Kercken besloten hebben bijden ghewoonlicken Catechismo ende ordeninghe bijden Psalmen ghedruckt te blijuen, Ende daer beneuens hare Classische ende Sijnodale versamelinghen hebben, in welcken na gheleghenheijt der tijden ende plaetsen vander Kerckenoordeninghe deser landen eendrachtelick besloten wordt.

Digitized by Google

Is besloten dat de Dienaer van Sarloos Wijnant Pieterss. dewijle hij ontboden sijnde niet verschenen en is, niet teghenstaende dat hij inder stadt gheweest is, etc. voor rebel ende een looper ghehouden sal worden. Ende die van Roterodam onder wiens Classe hij behoort, sullen hem van sijnen dienste setten.

XXVI Iunii.

De Dienaer van Gheertruijdenberghe is verschenen voor den Sijnodo, ende is hem aengheseijt datmen op sijn leer ende leuen niet te segghen en heeft, daeromme men hem wt dier plaetse nemen wil, Dan ouermidts hij niet eruaren en is in der regieringhe der Kercke, dat de broeders voor goet aensien dat hij van dier plaetse in eene andere versettet worde, ende sijne ghewoonlicke belooninghe hebbe ter tijdt toe dat hij voorsien sal wesen met eenen anderen dienste, daer inne de Classe van Dordrecht sorghe draghen zal.

De broeders hebben voor goet inghesien dat ter gheleghener tijdt een wt het midden van hun tot Woerden trecke, om te besien ofmen met den Predicante aldaer, bij occasie, mochte te woorde comen, ende hem in sijner grouer leere bijden gouuerneur der stadt ende anderen beschamen ende ouerwinnen, ende alsoo met der tijdt een reformatie daer aenstellen. Hier toe is benaemt onsen broeder Arnoldus Dienaer der Kercke tot Delft, Dan hij heeft sijne onbequamicheijt gheallegeert, Ende en is noch niet eighentlicks van deser saecke gheresolueert ende besloten.

Op desen dach hebben de broeders d' Articulen in desen Sijnodo besloten wt den monde des Scribae oordentlicke beghinnen wt te schrijuen.

20. Op de vraghe van die van Vlissinghen, of een ionghghesel

Digitized by Google

die teghen den danck sijner ouderen sijn trouw eener maghet ghegheuen heeft ende dese door t' beuel sijner ouderen verlaten hebbende, sich aen een ander die eens Papen dochter is wettelicke verbonden, ende na dese belofte (gheduijrende den tijdt der wtroepinghe) bij d' eerste gheslapen heeft, ende bouen desen vanden Prouisoor der eerste toeghewesen is, nu met een derder (dewijle de tweede namelick des Papen dochter int recht vrij van hem ghesproocken sijnde met een ander ghehowt is) trouwen mach? Is gheantwoort, Dewijle des Papen dochter vrij ghekent is vanden rechteren, hoe wel Papistisch, soo is het huwelick datse namaels begaen heeft wettelick. Want hoewel men hier wel mocht vraghen, ofse recht gheoordeelt hebben of niet, Soo wordt nochtans een wtghesproocken vonnisse eens rechters daer van gheen appel en valt voor recht ghehouden. Ende hoewel de rechters niet wettelick sijn, soo worden sij nochtans als wettelick gheleden, ende haer vonnisse moet stat grijpen. Aende eerste dien hij teghen den wil sijner ouderen belooft heeft, ende die hij onteert heeft, en is hij niet verbonden, insonderheijt dewijle sijn ouderen noch daer teghen spreecken. Ende hier teghen en strijdt de wet Godts Ex. 22, 16 en Deut. 22, 29, niet, want aldaer wordt ghesproocken van manspersoonen die haer eighen voocht sijn, ende niet van soodanen die onder de macht harer ouderen staen. Hier wt volcht, Dewijle de Ouerheijt desen man tot behoorlicker tijdt niet ghestraft en heeft, ende noch duldet, Dat hij der derder, die hij met verwillinghe sijner Ouderen belooft verbonden sij, ende soo d'Ouerheijt sulx beueelt, trouwen mach.

Op de begheerte vande Consistorie van Gorichom datmen Heinricho sijne sonde vergheuen, ende in den dienst neuen den anderen Dienaer een tijdt langh lijde, Is gheantwoort door de ghemeijne omstemminghe der broederen,

Digitized by Google

dat se gantschelick bedacht sijn Heinrichum inden Dienst niet te lijden, maer metten eersten afsetten. Doch aenghesien den teghenwoordighen staet der stadt Gorichom, ende dat de broeders tijdt behoeuen om sich te bereiden, Dat Heinrichus noch een dach 10 of 12 of 14 daer blijuen sal, ende sich veerdich maecken om te vertrecken, soo haest als den anderen Dienaer ghecomen sal wesen.

Der Classe van Delft is opgheleijt van den Sijnodo de Kercke van Gorichom voor eenen tijdt langh met eenen Dienaer te versien t' sij met Hadriano Ianss. of met Regnero, den welcke die van Gorichom met namen begheert hebben.

Int afschrijuen der Articulen hebben de broeders van het speelen der Orghelen inden Kercken besloten, dat het onbetamelick is, ende hebben hier van ghemaeckt een Artikel die de lste int ghetal is, Aengaende t' speelen der orghelen etc. [1])

Den 27 Iunii na middach sijn de broeders voortghegaen

---

1) Deze alinea staat in het handschrift op den kant, met dezelfde hand als de notulen. Het hier bedoelde besluit, waaraan in de kerkenordening het cijfer *l* d. i. 50 gegeven werd, luidt in zijn geheel aldus (volgens de eerste uitgave der Kerkenordening in 1612, en ook volgens alle de handschriften, behoudens kleine wijzigingen en verschil in spelling): *Aengaende het speelen der Orghelen in den Kercken houdtmen dat het gantsch behoort afgheset te worden, volghende de leere Pauli* 1 Cor. 14, 19. *Ende hoe wel men het alsnoch in sommigen deser Kercken alleen int eijnde der predicatiën ghebruijckt opt scheijden vanden volcke, soo dienet nochtans meest om te doen vergheten, watmen te voren ghehoort heeft, ende is te besorghen dat het hiernae tot superstitie ghebruijckt sal worden, ghelijck het nu tot lichtuaerdicheijt dient; twelck soo het afgeschaft ware, men soude den aelmosen bequamelicker aen de deuren int uijtgaan des volx versamelen dan datmen sulcx int midden der predicatie tot groote hindernisse des diensts Gods doen moet.*

Digitized by Google

met schrijuen, ende ook den 28sten, op welcke eenen ieghelicke wat hem opgheleijt is, verhaelt is gheworden etc. ende is alsoo de Sijnodus inden naem des Heeren

Gheeijndighet tot Dordrecht a° 1574 den XXVIII Iunii.

Casparus Heijdanus Praeses noie Synodi ssi.
Arnholdus Cornelius Scriba Synodi et Delftensis Eccliae Minister.
Gerardus Gallinaceus Ecclesiae Brilensis verbi minister.
Ioännes Gerobulus Minister Ecclesiae Vlissinganae sst.
Ioannes Miggrodius verbi diuini administer in ecclia Veriana.
Aegidius Iohannis frisius verbi minister in ecclesia Rotterdamensi sst.
Hubertus Franciscus Verbi Diuini minister missus a Ecclesia Delphensi.
Gerardus Culenborgus verbi Dei minister in Ecclesia Xirixcensi.
Petrus Iohannes Verbi minister in Schoonhouia.
Jacobus Michael Ecclae Chri minister q est Dordraci.
Christianus Sinapius Venlo eiusdem Ecclesiae minister.
Ioannes Lippius.
Bartholdus Wilhelmi Verbi Minister in Ecclia Dordracena.
Franciscus Franckenus Verbi minister in Eccla Naltuicensi.
Petrus Carpentarius In ecclesia Schiedammensi verbi Minister.
Cijprianus Morrhius Medicus Senior Ecclesiae Xirixcensis.
Ian De Hoorne Ouderlinck der Kercke tot Middelbourch in Walcheren.
Ian Ernst van Vassen ss.
Ian Canin Ouderlinck Dordrecht.
Claes Ianss Iagher ouderlinck Dordrecht.

Digitized by Google

Bijlagen bij de acta der Prov. Dordtsche Synode van 1574.

A. *Brieven in zake de afvaardiging van gedeputeerden.*

1° *Uit de Classe van Delft.*

a. *Van de Classe, d.d.* 10 *Juni.*

Gratia uobis et pax à Deo Patre et Domino nostro Iesu Christo.

Quemadmodum nos, dilecti atque obseruandi in Domino fratres quaecunque ad gloriam Dei et Ecclesiae Christi utilitatem faciunt totis animis ac uiribus promota cupimus: ita quod de Synodo celebranda à fratribus constitutum est, ut rem non tantum utilem uerum etiam necessariam, uoluntate nostra studio atque opera iuuandum nobis esse in primis existimamus.

Collectis igitur suffragiis communicatoque inter nos consilio ex nostro Coetu Classico uiros quatuor elegimus integros ac fideles; Petrum Carpentarium Ministrum Ecclesiae Schiedamensis; Hubertum, eius quae erat in Schipluy; Aegidium, Roterodamensis; et Arnholdum Delftensis: quos nunc ad uos mittimus plenis a nobis mandatis atque auctoritate instructos ea proponendi atque agendi, quae ad rectam Ecclesiarum constitutionem ac legitimum ordinem pertinere uidebuntur.

Vos itaque uiri humanissimi et obseruandi fratres, hos

Digitized by Google

à nobis delegatos in uestrum Coetum consiliorumque et suffragiorum societatem recipite, sententias eorum audite, opera utimini, et multa concludite quae ad nascentis inter nos Ecclesiae salutaria incrementa, honoremque Dei in primis spectabunt: quem etiam atque etiam rogamus ut uestro conuentui Spiritu suo sancto omnis sapientiae, consilii, fortitudinis, pacisque et concordiae auctore non modo adsit, sed etiam praesit, mentesque et corda omnium afflatu suo gubernet, denique efficiat ut quod bene conclusum ac statutum fuerit re ipsa sedulo perficiatur, Amen. Datae Delft in Coetu nostro Classico 10 Iunii a°. nouiss. temporis 1574.

Vestri studiosissimi obseruantissimique fratres, et Symmystae

COPINUS RODOLPHUS.
REGNERUS THEODORUS Delphensis.
FRANCISCUS FRANCKENUS.
CORNELIS CHRISTIAENSS.
ALBERTUS SCHOONHOUIENSIS.
IOHANNES ROUSSUS.
ADELBERTUS HOUENS.

Ornatissimis uiris, fide pietate atque doctrina praestantibus seruis Iesu Christi, fratribus et Symmystis nostris in Domino obseruandis, congregatis in Christo Dordraci [1]).

b. *Van den Kerkeraad van Naaldwijk, d.d. 11 Juni.*

Naedien die gemeente Iesu Christi tot naeldwijck vande

1) De bijgevoegde adressen staan in deze en de volgende brieven altijd buitenop. Waar zij niet vermeld worden, ontbreekt het halve blad waarop zij gestaan hebben. Waar zij slechts gedeeltelijk vermeld worden, is van dat halve blad een gedeelte door afscheuring verloren gegaan.

Digitized by Google

Classische vergaderinge van Delff opgeleijt es een Ouderling te senden vuijt haere gemeente totten Prouincialen Sijnodum welcke den 14 Iunii deser lopender maent binnen der Stede van Dordrecht doer des Heeren genade sal gehouwen worden, Soe hebben dgemeene broederen vande gemeente tot naeldwijck sulcx niet willen naelaeten, mair hebben inden naeme Iesu Christi vergadert zynde eendrachtelicken dair toe vercooren ende verordineert onsen lieuen Broeder mathijs Iacopss Ouderling onser gemeente den welcken wij alder bequaemsten tot alsulcken vuijtsendinge hebben geacht ende beuonden, Begerende mits desen van den Broederen des voirss Synodi hem dair voir oick te willen ontfangen, Mair dewijle oick doir den invall des gemeenen viandts in Hollant onse lieue Broeder Franciscus vrancken nu verhindert wordt zijne ampt tot naeldwijck inder gemeente te doen ende dairom nu den tijt wel heeft ende oick bequame es om bij den Sijnodum te weesen, Ende dair toe onse Broeder mathijs Iacopss van wegen zijns Bailiuscaps ende andere zijnre zware affaire niet wel lange mach vuijt weesen, soe hebben wy onsen dienair Fransciscum mede gesonden opdat (zoe het anders den broederen des voirss. Sijnodi goet dochte) hij in Mathijs des Bailiuws stede bij den Synodum soude blijuen ende van wegen onser gemeente aldair metten anderen broederen inden Synodo soude handelen, Dair toe den seluen onsen broeder gheeuende credentie ende commissie omme metten anderen broederen aldair te handelen statueeren ende ordonneeren nae den Prophetischen, ende Apostolischen scriften van allen poincten ende articulen nodich ende oirbairlick tot groetmakinge des godlicken names, tot verbreydinge des heyligen Euangeliums ende opbouwinge der gemeente Iesu Christi in alder godsalicheyt. Hier van certificeren wij in crachte onses briefs. Ende tot meerder kennisse des wairheijts hebben wij Ouderlingen ende Diaconen

Digitized by Google

der gemeente voirss. met onse namen ende toenamen dit selue onderteykent opten XIen Iunii a°. 1574.

H. CAPENBORCH ss.
by mijn PHILLIPS ANTONISS ss.
by mijn LAMBRECHT IANSS.
bij mijn CLAES HUGHENS.

c. *Van den Kerkeraad van 's Gravenhage, d.d.* 12 *Juni.*

Alzoe op Manendagh den XIIIIen Iunii ano XVc LXXIIII naestcommende binnen der Steede van Dordrecht vuyt elcke steede ende vlecke in Hollant ende Zeelandt leggende, alwaer doprechte vercundinghe des godlicken woorts zyn plaetse heeft, een generael bij eencompste der dienaeren ende broederen inden Heere gehouden sal werden Omme te resolueren der saecken die totten Dienst Gods belanghen, Soo hebben wy dienaer, Ouderlinghen ende Diaconen vande gemeente inden Haghe geconstitueert ende gecommitteert, constitueren ende committeren mitsdesen Onsen broeder mr. Iohan Ernst van Vassen Omme vuyten name ende van weghen onsen voorss. gemeente te reysen tot dordrecht tot vordernisse der saecken voorss. Actum onder onse hantteyckenen desen XIIen Iunii ano XVc vier ende tseuentich.

IOANNES CASTERCOMIUS Verbi Diuini minister ss.
by myn ADRIEN AERTSS.
by my DANIEL IANSS.
CLAES CORNELISS.

d. *Van den Kerkeraad van Delft, d.d.* 13 *Juni.*

Ghenade ende vreede door Iesum Christum.

Ghelijckerwijs als wij, seer lieue ende weerde broeders inden Heere, met gantscher herte begheeren te voorderen

Digitized by Google

al wat ter eeren Godes ende opbouwinghe der Kercke Christi is dienende, Alsoo t' ghene dat vanden broederen voorghenomen is aengaende eenen Christelicken Synodum, achten wij dat van ons oock voortgheholpen ende gheuordert behoort te worden als een dingh t' welck niet alleen nut maer oock noodich te sijne bekent wordt.

Soo hebben wij dan met ghemeijnen rade ende toestemminghe wt onsen Consistorie vercoren onsen lieuen ghetrouwen broeder Diaken der Ghemeijnte Burchardt Ianss welcke bij onsen Dienaer des Woordts Arnholdum Cornelium wesen soude, met volle macht ende beuel van ons gheinstrueert ende belastet sijnde, om aldaer inden Synodo voor te stellen ende aen te gheuen al wat hij tot rechter oordeninghe ende opschickinghe der Kercke noodich sal achten te wesen.

Soo ontfanght dan desen broeder, seer lieue ende weerde inden Heere, in uwe versamelinghe ende inde ghemeijnschap uwer beraetslaghinghen ende besluijtinghen, ghelijck als ghij andere Ouderlinghen ende Diakenen pleecht te doene, ende besluijt veel goets met malcanderen dat tot de heijlsame opwassinghe der niewgheboren Kercke onder ons ende voornamelick ter eeren des grooten leuendighen Godts dienen sal, Den welcken wij hertgrondelicken bidden, dat hij met den Gheest der wijsheijt, des raets, der dapperheijt ende der eendrachticheijt in het midden van v luijden bijwoonen ende vwer aller herten ende verstanden met sijner ghenade regieren wille op dat t' ghene dat wel besloten sal wesen oock neerstelicken in t' werck ghestelt mach worden, Amen. Ghegheuen tot Delft in onse Consistorie a° 1574 den 13 Iunii.

Vwe eerbiedende ende dienstwillighe
medebroeders inden Heere
Regnerus Theodorus minister
Delphensis Eccl.

Digitized by Google

COPINUS RODOLPHUS.
HUYCH IACOB BRUYNS.
DERYCK DE HAEN.

Aenden eersamen gheleerden en ghetrouwen,
onse lieue ende weerde medebroeders
vergadert inden Heere tot Dordrecht.

e. *Van den Kerkeraad van Schiedam, d.d.* 13 *Juni.*

Uyt, Schiedam den 13 Iunii A° 1574.

Ghenade ende vrede van Godt den Vader deur Iesum Christum, ende de verlichtinge des H. Geests sij met v allen. Amen.

Alsoe L. B. de vergaderinge der Predicanten, die alle weecke tot Delft bij malcanderen comen, met gemeijne stemgeuinge, vier Predicanten, met sommige Ouderlingen, wt dese tsamencomste verordent hebben, waer van onsen lieuen B. ende Dienaer int [werck] des Heeren Petrus Carpentarius een is, Soe ist dat wij B. der Consistorien tot Schiedam den seluen onsen l. B. tot v. l. sendende sijn, hem geuende volle macht van onse Kercke, om in den Sinodo met de B. te handelen van de kerckelycke saecken, dienende tot Stichtinge der seluer. Aengaende dat wij gheenen Ouderlingh met hem en senden, is niet wt versmaetheijt ofte onachtsaemheijt, mer omdat beijde Ouderlingen, ende Diakenen, meest al int gericht deser Stede sijn, ende dewijle hier soe veel met des Stadts saecken (van wegen des Crijghs) te doen is, soe en moghen sij niet wel van huijs wesen, Bidden derhaluen allen B., die inden Sinodo sullen vergadert sijn, dat sij ons dit ten besten willen affnemen. Anders niet dan blijtt Gode den almachtighen onsen hemelschen Vader beuolen. Aldus gedaen tot Schiedam opten dagh als bouen,

Bij ons uwe Broederen
CORNELIS CHRISTIAENSS dienaer des Woordt

Digitized by Google

Godes voor eenen tijt tot Schiedam.
ADAM KRELISS [?].
by CORNELIS TONIS.
Bij mij ADRIAEN YSBRANSS.
IAN AERTSS.
BARENT PIETERSS den gulden knegt.
MOBELHOUCK.
By my ADAM ALLARTS.

2° *Uit de Classe van Dordrecht.*

a. *Van den Kerkeraad van Gouda, d.d.* 10 *Juni.*

Wy dienaren der Gereformeerde Gemeinte vander Gowe Ouderlingen ende Diakenen, Saluteren ende groeten eindrachtelicken alle onse mitbroderen, inden Heren vergadert, Die genade des Almechtigen Vaders, ende die Crachtige medewerckinge zyns Heyllighen Geistes, inden name sines enighen geboren Soens, Onsers Heren ende Salichmackers Iesu Christi vermedere [*sic*] sich by w ende Ons allen Amen.

Wider Lieue Broderen, sall v belieuen tho wetten, dat wij tott die Enicheyt der Algemeine Christlicke vergaderinge van hartten geneicht sinde, mede doert schriuen ende vermhanen der Dienaren van Delft, Eindrachtich in onser Consistorien opten Tweden Iunii vergadert sinde, geaccordirt ende besloten hebben, by gemeine verwilliginge der Curstemmen, dese onse mitbrodern Ian Henricksen dienaer des Gottlicken worts, ende Wilhem Thomessenn Ouderlinck, ouer te senden tot het gemeine Sinodum, om wt onsen Nahme ende van onsent wegen alles met den Broderen te verhandelen, ende ock mede te besluiten, dat tot Godes Loff, Enicheit, ende tot opbouwinge der Kercken Christy, sall nuth ende noedich beuonden werden, Bidden die Brodern sy willen dese Onse Lieue medebro-

Digitized by Google

deren, ende dienaren onser Gemeinte dar tho fruntlicken, inden Heren, ontfangen ende opnemen. Actum in Consistorio den x^en^ Iunii Anno 1574. Onderteickent metten opgedruckten Segell onser Consistorii op Spatium van desenn.

b. *Van den Kerkeraad van Leerdam, d.d. 15 Juni.*

Eersame wyse ende zeer bysondere broederen, nademael onsen broeder ende dienaer des godlicken wordts tot Leerdam, Ioest de Ionge [1]) vanden broederen des conuenti classici verordineert was, den xiiii^en^ Iunii met den anderen broederen tot Dordrecht inden Sinodo prouinciali te verschijnen, twelck hij oeck gedaen souden hebben ten ware datter hem wettelicke impedimenten verhindert hadden, derhaluen is ons vrientlick bidden, dat ghijl. den seluighen verontschuldicht op ditmael hebben wilt, want, bouen dien dat wy binnen corten dagen twemael vanden vyant besprongen geweest hebben, so zyn wy den seluigen alle vren verwachtende, ende so den seluigen onsen broeder hem van hier absenteerde niet weynige daer in verargert werden souden. Bouen desen so heeft de ouericheyt alhier op onsen broeder begeert dat hy om de argernis der swacken wil vuijt de stadt niet reisen soude. Vaert well ende blyft Gode ende het woerdt synder gnaden beuolen. Actum desen xv^en^ Iunii, met bewillinge der Consistorie,

1) In de Historie der Nederlandtsche Oorlogen van P. Bor Cz., ter plaatse waar de inneming van Leerdam door de Spanjaarden omstreeks Juni 1574 beschreven wordt, met eene levendige schildering van de daarbij voorgevallen gevangenneming en ophanging van den hier vermelden predikant (1e dl. blzz. 530b en 531a, in de uitgave van 1679; in de eerste uitgave, voor dit gedeelte uit het jaar 1621, is het Boek VII, fol. 41), wordt hij *Joos de Jonge* genoemd.

Digitized by Google

ende tot versekeringe haer zegel der consistorie hier onder gedruckt, 1574.

Aenden geleerden ende godtsaligen dienaer der kercken Christi binnen Dordrecht
Mr. Ian Lippius Tott Dordrecht.

c. *Van den Kerkeraad van Gorinchem, d.d. 16 Juni.*

Den 16den Iunii a°. 1574.

Genade ende vrede van God den vader ende onsen heere Ihesu Christo. Alsoo den broederen vander Consistorie verthoont zijn uwe brieuen zeer ernstelick begerende die presentie ende teghenwoordicheijt van onsen Dienaer Henrico Rolando omme te handelen vande opbouwinghe der gemeijnte Godts, ende voorts vande nootwendicheijt der Christenheijt, Tis nu soo dat den broederen genoch kennelick is dat die vijanden hier omtrent leggen ende hengelen, ende van vre [= uur] tot vre den viant verwachtende binnen, zulcx dat onse magistraet v dair van genoch geinsinueert ende te kennen gegeuen heeft. Ten anderen dat hier alsulcke verbodt vande magistraet met clockgeslach is affgepubliceert, dat hem niemant nie den minsten borgher ofte scipper en vervordere vuijt die stadt te trecken, zoo veel te min dan een Dienaer ofte predicant die een hooft ende herder is, iae dat meer is souden sorghen dat door sijn vertreck een Oploop ende rumoer soude moghen oprijsen. Omme sulcx te verhoeden is onse vriendelick begheeren dat die gemeijne broederen der gantsche vergaderinghe dese onse excusatie voor goet ende wettelick wilt opnemen, begheerende in alder onderdanicheijt te voldoen ende te houden tzelffue bij de gemeijne Sijnodum geslooten ende geconcludeert sal worden. Actum Gorcomii Den datum als bouen.

Aerdt Michielss ouderling.

Digitized by Google

WIT IANSSEN ouderlinck.
WIJNANT GERRITSEN diaken.
HENRIC HENRICX.

Den Eerwaerden ende zeer vroomen Godsaligen broederen tegenwoordelick vergadert binnen Dordrecht.

Ontf. ende gelesen den 17 Iunij 1574.

d. *Van den Magistraat van Gorinchem d.d.* 16 *Juni.*

Eerzame wyze ende zeer voorzichtige heeren ende goede vrunden, wy gebieden ons zeer ionstelycken tuwer Eer.

Mijn heeren, wy hebben uwer Eer. missiue van den xv^en^ deser maent ontfangen ende wel verstaen,

Vuegende uwer Eer. daer op voor antwoirde, dat om de Redenen ende oirsaecken in onse voorgaende missiue geroert, wy alsnoch geenssins Raedtsaem en bevynden onsen Dienaer Henricum alhier vuyter stadt te laeten Reysen, ende dat mede principalick deur de groote opspraecke die wy beducht zyn onder den burgeren ende gemeynte in desen tyt te vallen. Ende ten eynde dat het Synodus daer by niet te Rugge gestelt oft verachtert en wert, Heeft de voorss. Henricus ons verclaert, dat hy te vreden is met alle tghene des aldaer by tsynodum Christelyck ende behoorl. bevonden wordt ende dyen volgende besloten zal mogen worden omme hem daer nae te Reguleren ende alle tzelue nae te comen zoo dat behoort, versoeckende derhaluen dat uwe Eer. gelieuen wil, den zeluen Henricum voor geexcuseert te houden.

Eerzame wyse ende zeer voorzichtige heeren voor tslot van desen uwe Eer. den almogenden God beuelende, vuyt Gorcum desen xvi^en^ Iunii 1574.

Uwer Eer. goetgunstige vrunden Burgemeesteren ende Regeerders der stede Gorinchem.

Eerzame wyse ende zeer voorzichtige Heeren

Digitized by Google

die broederen des Synodi iegenwoirdel. wesende vergadert binnen der Stadt Dordrecht, onse gunstige goede heeren ende vrunden. Tot Dordrecht.

Ontf. ende gelesen den 17 Iunii 1574.

e. *Van den Kerkeraad van Gorinchem, d.d.* 26 *Juni.*

Eersame weerde ende lieue broeders. Alzoo alhier tot Gorinchem die broeders vande Consistorie vergadert zijn geweest omme eendrachtelick tè besluijten vande saecke van onsen Dienaer Henrici Rolandi, Soo ist dat wij bij desen ordineeren ende seijnden twee van onsen broederen Wit Iansen ende Wynant Gerritsoon, die vande saecke voirss. sullen handelen met die gemeijne broederen des Sijnodi prouincialis, ende houden tzelffde voor vast ende onuerbrekelick dat by huerlieden gehandelt ende gedaen sal worden. Actum binnen Gorinchem den 26^{en} Iunii a° 1574 in onse vergaderinghe onder tzegel des consistorii.

3°. *Uit de Classe van Voorne, Putten en Overflakkee. Van de Classe, d.d.* 13 *Juni.*

Genade ende vrede van Godt den Vader door Iesum Christum Amen.

Wy en konnen, seer lieue Broeders ende medehulpers inden Heere, Godt onsen Vader nyet genoech prysen voor syne onuutsprekelicke weldaden ons in synen beminden Sone bewesen door wyens bloedt hy syne Kercke verlost hebbende de selfue nv wederom van des Antechristes tyrannie ende ondrachelicke iucken is ontlastende ende suyuerende. Alsoe dat selfue op den huydigen dach is blyckende inde welcke hy syn dienaers te samen gheeft te comen op dat Hy sonder twyfell door die cracht synes

Digitized by Google

Gheests den selfuen geue te verhandelen dat tot verbreydinge syns Coningryckx sall dienen.

Daerom dat wy nae begeerte der Broederen tot diuersche reysen in den naem des Heeren versamelt syn geweest nyet alleen bedenckende wat noodich soude syn in sulcken versamelinge te proponeren, maer oock welcke Personen daer alderbequaemste soude mogen toe syn om van onsent wegen Ende wt onser aller namen met den broederen te handelen, Soe seynden wy dan onsen seer weerden ende Lieuen Broeder ende mede Dienaer *Gerardum Gallinaceum* ende met hem eenen Ouderling met namen Ian Commersz onsen Lieuen Broederen, den selfuen volle macht ende auctoriteyt geuende omme te mogen handelen ende concluderen, in alle kerckelicke saecken soe wel int ghene sy van ons nae wtwysen haerder Instructie bij laste ontfangen hebben, als int ghene dat oock van andere gedeputeerden wt namen haerder Kercken geproponeert sal werden. Ende alsoe wy den selfuen wel soe kennen dat sij met die gansche versamelinge, Gods woordt alleen in saecken des geloofs, ende in de ordeninge der Kercken der alderbest gereformeerder Kercken exempel tot haer eenich rechtsnoer sullen nemen, soe en twyfelen wy nijet den selfuen onsen gecommitteerden alsulcken auctoriteyt te gheuen als of onse gansche Classe van Voorn, Putten ende ouer Flackee ende een yegelicke Kercke bysonder in de selfue gelegen daer tegenwoordich waer. Hierentusschen bidden wij den Vader onses Heeren Iesu Christi dat Hy v o Lieue Broederen door sijnen Gheest bystae ende uwe verstanden regiere tot vermeerderinge synes Coningryckx, verwoestinge des Antechristendoms ende vertroostinge syns armen verdruckten volckx. Sijt den Heere beuolen. Datum wt den Briel wt last ende onder Zegel der ganscher classe a° 1574 desen 13 Iunii.

Andries Cornelisz Dienaer des Woordts inden Briell.

Digitized by Google

HERMANNUS GELDRAEUS Dienaer in Abbebrouck.
IOHANNES GULHEMIUS Dienaer in Helleuoet.
IOANNES OSSIUS Dienaer des Woorts int Zuytlandt.
IOHANNES WILHELMI, Dienaer inden Nieuwen Hooren.
IACOBUS ORPHAEUS Dyenaer in Heenvliet.
FLORIS GERRITS, dienaer te Swartewaell.
HECTOR CLAIJSSEN SCHEPENE Dienaer des woordts in Ryckaeyen.
WILHELMUS ADRIANI Dienaer des wordts in Oostvoren.
IOHANNES STEENBERGEN dienaer des Woorts in Geervliet.
ALBERTUS ALLARDI dienaer des Woorts in Goeree.
GODEFRIDUS BAX dienaer des Worts in Rooen.
IAN MATHIJSS ouderlijnck.
IAICQUES VANDEN DIJCKE.
WILLEM WILLEMSS apteecker.
WILLEM PIETERSS.
MICHIEL IOOSTEN dieacken.
CORNELIS HENDERICXSEN.
KRIJN GHIJSBERTSS.
LENAERT CORNELISS.
IACOP IANSS, diaecken.

Aen den Dienaren des Woordts, Ouderlingen ende Diakenen nu ter tydt versamelt inden Synodo onsen seer lieuen Broederen tot Dordrecht.

4° *Uit de Classe van Zierikzee.*
Van de Classe, d.d. 8 *Juni.*

Gratia et pax a Deo Patre per Iesum Christum.
Posteaquam cunctis Ecclesiis consultum visum est com-

Digitized by Google

muni cum consensu, in diem quartumdecimum huius mensis Iunii, ad Dei honorem et ecclesiae aedificationem generalem synodum seu conuentum fieri, in quo de rebus omnibus, quae forte proponentur eodem spectantes, agetur: placuit ac consultissimum inuentum fuit, fratribus Ministris, Senioribus atque Diaconis Classici illius conuentus, qui est Zirixcae, vt huc mitteretur D. Gerardus Culenburgus verbi Dei minister Zirixcae, et D. Cyprianus Morrhius Medicus, eiusdem ecclesiae senior, cum quibusdam propositionibus a fratribus eiusdem conuentus approbatis, et manibus propriis subscriptis, vt iis cum reliquis omnibus, quae pertinere videbuntur ad ecclesiae Dei aedificationem, matura cum deliberatione exacte et ex ipsissimo Dei verbo ventilatis, cum maiori omnia authoritate, effectum, quem debent, sortiantur. Enixe itaque rogamus, vt in eum quoque finem hosce fratres nostros, cum plena authoritate totius coetus tam ad consultandum, quam concludendum determinandumque legatos suscipere dignemini. His paucis vos omnes fratres in Domino carissimi Deo Optimo Maximo commendamus, quem et sedulo precamur, vt cum suo sancto spiritu toti congregationi interesse, et ad nominis sui gloriam pacemque et salutem suae Ecclesiae omnia ad finem salutarem deducere velit. Datum Zirixcae anno salutis humanae 1574 Iunii die octauo.

Totius Classici conuentus Zirixcensis
nomine
Ioannes Arcerius verbi Dei minister
in Brouuershauen scripsit.

5° *Uit de Classe van Walcheren.*

a. *Van den Kerkeraad van Veere, d.d. 9 Juni.*

Ghenade ende vrede door Christum Onsen heere Amen. Lieue beminde, waerde Broeders inden heere ende

Digitized by Google

medeaerbeyders in zijn werck. V. L. zal met dese ieghenwoirdighe weten dat wy Dienaers der ghemeente Christi die binnen der Vere is hebben ghecommitteert ende vuytgezonden committeren ende vuytzenden mits desen, Onsen Lieuen broeder, ende Dienaer des woorts alhier Ioannem Miggrodium, totten prouincialen Synodum met volcommen macht, authoriteyt, ende instructie, in alles wes vuyt onzen naem aldaer zal te handelen wesen, tzy particulier ofte generael belanghende de zaeken der Kercke. Biddende dat V. L. hem voor zulcx wil aennemen, gehoor ende credyt gheuen als oft wy alle tzaemen daer ieghenwoirdich waren. Ende voirder biddende Onsen goeden God die zynen eeuwighen ende eenighen zone Iesum Christum den Oppersten herder ouer zyne ghemeente ghestelt heeft, Dat hy vlieder heilighe tzaemencompste in zynen naeme aengeuanghen, wil regieren met zynen heilighen gheest, door godtzalighe wysheyt ende verstant die beleydende Ten eynde dat daer door Christi coninckrycke verbreydet, zyne Kercke ghesticht ende ghebouwt mach worden, door Christum onzen heere Amen. Gescreuen In Onser consistorie desen IXen Iunii anno XVcLXXIIII.

Onder onse naemen,

PIETER ISAACS mynester ter Vere.
IACQUES MORISSIS, ouderlynck.
CAERLE CABELIAU ouderlynck.

Aen Onze Lieue Waerde Broeders vergadert
inden Prouincialen Synodo tot Dordrecht.

b. *Van den Kerkeraad van Middelburg, d.d.* 10 *Juni.*

Inden Name Godes.

Genade en vrede van God den Vader duer Iesum Christum, ende de vroome beleijdinge des h. geestes zij met den heiligen Sinodo, Amen.

Digitized by Google

Mijn heeren ende zeer eerwerdde broeders inden name christi tot heiligen zaken by een vergadert, wij *middelburgsche zeer ionge kercke* wenschen alle geluck ende voorspoet inde voorgenomen zake, Ende wij zenden toe dezen onzen rechter arm ter hulpe onzen lieuen ende beminden *Gaspar vander Heijden* den welcken wij als onzen lieuen dienaer eerwerdelic ontfangen hebben, Ende hoe wel hij noch niet vele can weten van onzen staet, zoo zal hij met onze ander mede dienaren der classen van Walcher hem beraden, ende van alles int particulier communiceiren, Ooc zullen wij noch eenen onzer ouderlingen by Gasparum zenden tot zijnen assistent verhoopende dat de eerwerde broederen dit voor goet ende angenaem zullen anzien, Wij daer beneuens zullen onzen goeden God bidden, dat hij uwer aller herten ende monden regiere tzijnder eere ende bauwe zijns H. Rijcx, Verhoopen ooc datmen van alles volmaectelic handelen zal, De almogende God bewaere ooc de plaetse ende uwer allen lichamen in vrede, ende geue zijnen H. zegen duer Christum Iesum Amen. Datum in middelb. dezen 10 Iunii 1574.

In vuller deliberatien met consistoriale aucthoriteit met onzen Zegel buiten Onderteeckent

GELEIN IANSZOON HOORNE mr.

An die heilige Synodale vergaderinge in Christo inde Stadt Dordrecht.

c. *Van den Kerkeraad van Middelburg, d.d.* 13 *Juni.*

Inden Name Godes.

Lieue ende zeer Eerwerde Heeren ende Broeders, Presidênt ende andere des heiligen Sinodi in Dordrecht vergadert, Wij middelburchsche gereformeerde kercke, Eerst afgevoordert hebbende onzen beminden broeder ende rechter arm Gaspar vander heiden ten heiligen wercke

Digitized by Google

voorsst, zenden ende voorderen noch by dezen met onze letteren ende zegel, dezen onzen Ouderlinck Ian de Hoorne dien wij als een assistent Gaspari commiteiren ende an het h. Sinodum recommandeiren Biddende men zie hem voor zulc eenen an, die onzen staet breet ende wijt can verthoonen, Ooc dat hij mz. [= samen met] Gaspar van alle nootzakelicke dingen mach handelen ende bij dander onzer classen communiceiren, alsment zal beuijnden te betamen, De heere onze God make tzalige voorneimen voorspoedich ende bewaere de plaetse ende persoonen tzijnen H. Dienste Amen.

By laste ende ordonnantie onzer consistorie Onderteeckent

Datum 13 Iunii 1574. GELEIN IANSZOON HOORNE mr.

.....n Onsen .....rden ende zeer .....
broeder ende .....aer Gaspar vander .....
en minister van Middelburch, nu zijnde tot
Dordrecht.

d. *Van den Magistraat en den Kerkeraad van Vlissingen, d.d.* 15 *Juni.*

Wy Maghistraet Ouderlinghen ende Diaconen binnen der stede van Vlissingen, bekennen met dese onse opene attestatie Dat van ons te samen ter ordonnancie van de classische vergaderinge afgeueerdicht ende vuyt gesonden is onsen getrouwen ende Lieven Dienaer des woorts Ioannes Gerobulus Den seluen mits desen nyet alleene verleenende getuygenisse van synen vromen handel ende wandel in synen dienste (Duer des Heeren ghenaede) alhier by ons gedaen Maer geuen oock neffens dien hem volcommene macht in alle saecken waer deur de eere godes ende de opbouwinge der gemeynte alhier by ons ende ouer al can geuoirdert worden, In Oirconden der waerheyt

Digitized by Google

hebben wy den segel ter saecken der voorss. stede van Vlissingen hier onder an gehangen. Op den x^en^ in Iunio XV^C^ vierentzeuentich [1]).

A. VAN GROENEVELDE ss.

6° *Uit Noord-Holland.*
Van de Kerken aldaar, d.d. 9 *Juni.*

Genade ende vrede van Godt den Vader deur onsen Here Christum Iesum.

Seer beminde broederen inden Heere. Nae dat wij in Aprili laestleden die bryeuen van vuytcondinghe tot een Prouincial Synodum ontfanghen hebben, hebben wy etlycke mannen tot sulck eenen heylighen handel vuytgecoren vuyt den steden ende dorpen, die sick oock goetwillich daer toe verstonden. Maer dewyle die gemene saecken des lants al gheheel anders verlopen zyn, so by u. L. als by ons, sint den tydt der selfder vuytcondinghe, den viant den gehelen strantcant deurlopende, met scepen ter zeewaerts comende, hyer met gewelt op versceyden oorden int lant vallende ende u. L. van malcanderen sluytende, also dat die saecken geheel droeuichlyck sick aen allen canten (bysonder hyer) lieten aensien, zo zyn die br. die reysen souden opten 3^en^ Iunii laestleden tot Hoorn byden anderen geweest ende hebben deur raet ende auys heurder gemeenten besloten die reyse tot een beter gelegentheyt vuyt te stellen ende u. L. deur gescrifte daer van te veraduerteren, het welcken wy deur desen daeromme doen, Want doen wast gantsch geen raet omme die reyse aen te nemen, Ende alhoewel (den almogenden zij inder ewicheyt geprezen) die vyant hyer wonderbaerlyck in zynen aenslaghen verhindert is, zo zyn wij dies nyet te min sonder

1) Deze geloofsbrief is, bij uitzondering, op perkament geschreven.

Digitized by Google

suspitie ende vreese, dewyle onse vianden binnen ende buyten onsen steden hen met wonderlycke listicheyt ende geen cleyne stouticheyt behelpende die herten der simpelen noch soecken te bewegen tot muyterie ende trouloosheyt, Ia hen nyet en scamen (tot een nadencken van velen) onse steden opentlyck deur heur trommetten op te eyschen; als op gisteren hyer tot Enchuysen ende op huyden tot Hoorn van Hertoch Erick gesciet es. Also, dat den tydt met alle omstandicheyden noch nyet toe en laet den pastoren van haren cudden te vertrecken. Wy willen daeromme den b. gebeden hebben, sy willen dese onse ontschuldinghe, inder liefden opnemen ende ten besten duyden. Of nu die b. om onse absentie met den gehelen handel een tydt lanck sullen ophouden, of inden name des Heeren voertvaren, dat stellen wij inder b. oordeel. Wy erbieden ons altyt na beter gelegentheyt geerne te comen ende wy vertrouwen den b. wel toe dat zy Christelyck menen te handelen naden regel der Ch. vryheyt, gelyckmen alle Adiaphora behoort te verhandelen tot gemene stichtinge. Den welcken, so gedaen zijnde wy ons oock geerne onderwerpen. Ende hyer van b. sullen wy metten eersten u. l. andtwoordt verwachten, u. L. aldus den Here beuelende tot glorye zyns naems ende zyns rycx opbouwinghe. Tot Enchuysen opten 9en Iunii a° 74, by ons ondergescr. (als daer toe vanden anderen b. verordineert) u goetwillige broederen ende dyenaren der selfder stede

ANDREAS THEODORICI.
RICHARDUS NICOLAI Enchusanus.
ANTHONIUS NICOLAUS.

Eersamen geleerden ende Godtsalighen
Dienaeren des Woorts ofte predicanten der
stadt Dordrecht.

Ontfangen den 25 Iunii wt Noorthollandt [zie boven bl. 169].

Digitized by Google

B. *Instructiën voor de ter Synode gedeputeerden* [1]).

1° *Uit de Classe van Voorne, Putten en Overflakkee.*

a. *Van de Classe.*

Instructie van sommige Poincten die onse Classe van het landt van Voorn, Putten ende ouer Flackee den gedeputeerden tot het Synodum Prouinciael medegeuen soe wel Generael als Particulier. Omme daer van met den anderen broederen wt onse Naem [te handelen] als oft die gansche Classe ouer het generael, oft een yegelicke Kercke bysonder by syne priuate saecken tegenwoordich waren, behoudens hare redenen die sy op een yegelick poinct sullen mogen als wt onsen mondt bybrengen, die wyle die te lang vielen te schryuen.

Generael.

Van den Dienst des Woordts.

1. Oftmen oock op eenige feest oft ledichdagen sal prediken ende of het noodich sy daer in eenderley ordeninge te houden ende op wat dagen int lant ende in de steden, Ende oft goet sy de sonnendaechsche Euangelia te prediken. 142 vg. 143.

2. Alsomen beuindt dat op vast ende bedeldagen verscheyden ceremonien gehouden werden, sal noodich syn datmen daer eendrachtelick van besluyte. 155.

1) Bij de onderscheidene punten dezer instructiën is op den kant aangegeven, op welke bladzijde van de voorafgaande Acta het besluit der Synode ten aanzien van zoodanig punt te vinden is.

Digitized by Google

141. 3. Oftmen in alle Kercken het Auontgebet sal houden oft nijet.

134 vg. 4. Alsoe wy beuinden dat die Palsgraefsche Cathechismus voor de kinderen te lang viel ende nyet onthouden conde werden, Op dat oock die oudelieden met een corte forme des Cathechismi tot een recht verstandt der Christelicker Religie mochten comen, hebbent die kerckelicke dienaren der stede van den Briel (gelyckt oock die broederen der Classe in haren dorpen altsamen noodich vinden) voor goet beuonden het Corte ondersoeck der ghener die hen tot de Gemeente Christi begeuen door Martinum Micronium gemaeckt in de plaetse der kinderleere nae gelegentheyt des volckx te gebruycken.

140. 160. 5. Noch werter geuraecht ende raet versocht hoe datmen alderbest de secte der wederdooperen sal wederstaen. Want tot het gehoor des godlicken woordts en comen sy nyet, ende aent disputeren en canmense nyet crygen. Hierentusschen soe kruypt haer valsche leere als de kancker, want behaluen dat het dorp van Swartewael den meesten hoop die secte toegedaen is, soe neemtse toe van daer krupende door het gansche landt van Voorn, Ende dat inde voorneemste dorpen. als in Heenvliedt, Suydtlandt ende Abbenbrouck etc. iae datmen in sommige dorpen gansch gheen kinderen en doopt.

135 vg. 6. Noch salt noodich sijn te verhandelen hoe datmen best die Classen sal deylen op dat een yegelick dorp wete waer het sorterende is.

135. 136 vg. 149 vg. 7. Wert geuraecht of die Broeders gelyckelicke stemmen in het 13, 14 ende 15 Artykel des Embdischen Synodi beroerende de beroepinge der Dienaren des woordts Ouderlingen ende Diakenen.

137 vg. 159 vg. 8. Ouermidts dat het 16 Artikel vant examineren ende confirmeren der Dienaren met oplegginge der handen ende gebeden noch tot deser tyt toe onses wetens nijet ge-

Digitized by Google

bruyckt en is geweest, wert geuraecht of het sal te werck gestelt werden ende op wat wyse, door wijen, ende of sulcx geschieden sal int heymelick oft int openbaer.

9. Oft nyet goet en waere dat alle Kercken dienaren 137.
die hier nv in de landen dienen hen verbonden met die Kercken die sy nv in Hollandt ende Zeelandt ten dienste staen. Want soe Vlaenderen, Brabant ofte Westvrieslandt ouerghijngen, soe souden die Kercken die nv onseeckere Dienaers hebben bloodtgemaeckt werden tot groot achterdeel der Kercke, daer sy nv noch gelegentheyt genoech hebben om seeckere Dienaars te mogen vercrygen ende meer andere redenen die sulckx bewysen noodich te wesen.

10. Op dat Godswoordt loope ende onuerhindert synen 137.
wasdom oft vruchbaerheyt vercryge, Ist ten Eersten noodich seecker ordene te houden int seynden beroepen ende onderhouden der Predicanten ende wat sulckx aencleeft. Want wij vinden in onse Classe (gelyck wy vermoeden dattet oock op veel ander plaetsen generalick geschiet) dat die Dienaers der Kercken qualick onderhouden synde in grooter armoede leuen, haer wed^en^ ende kinderen nae 168.
hen ouerlyden desolatelick blyuen sitten. Wy sien dat die vrome Dienaers in peryckel staen om met schande wt haren dienst gestooten, ofte andersints wtgehongert te werden, soe datse van noodts wegen moeten verloopen ende den huyrlingen ende buijckerts plaetse geuen. Datmen oock veel Kercken daer den dienst des Woordts noodich is woest vindt leggen, waer door alle vervremdinge van Godsdyenst, godloosicheyt ende vleyschelicke wulpsheyt is wassende. Dat de omleggende Kercken malcanderen gheen hulp int besorgen des Kerckelicken dyenstes en connen bewysen. Men can oock het 40 Artikel des Embdischen Synodi nyet te pas brengen om dusdaniger saecken wille. Welcke dyngen alletesamen wt dese fonteyne spruten datmen de voedinge der Predicanten soecken

Digitized by Google

moet by den ghenen die vianden Gods ende syns Woordts sijn, Libertinen, Hoereerders ende Dronckaerts syn, Ende haer het recht van Predicanten aentenemen ende aftestellen sonder aduijs van eenige andere Kercken aenueerden ende eygentlicken toeschryuen. Wert geuraecht wat remedie datmen hier toe vinden sal.

137 vg. 11. Remedie te ordineren tegens sulcke Dienaren die haer sonder weten der Classe van haren dorpen begeuen, sonder oock de selfue behoorlicke waerschuwinge te gheuen, ende soecken alsoe een ander plaetse daer sy beter onderhout ende genoechlycker woonstede souden mogen hebben, meer achts nemende op haer pryuate saecke dan op de Gemeynte Christi.

139 vg. 12. Alsoe wy beuinden dat sommige loopers sonder beroepinge van het een dorp int ander loopen prediken, daer sy weten dat gheen Dienaers en sijn, ende soe lang in een plaetse nyet en vertoeuen datmense met die Christelicke vermaninge becomen can, oft ouermidts sy nergent voor broederen bekent en syn of onder de straffe en staen, Ende dat door sulcke middelen de valsche leere soude mogen ingeuoert werden, dewyle die landtlieden van de Religie weynich gronts hebbende, alleman sonder onderscheyt op den predickstoel laten comen, alsoot binnen Woerden blijckt, wert geuraecht wat remedie datmen in tijts tegen sulcken ongeschicktheyt sal gebruycken.

Van die Scholen.

154 vg. 13. Alsoemen syet dat in sommige plaetsen gheen schoolmeesters en syn ofte daer sy syn oft slap, oft onnut, ofte Papisten ende andere ketters syn daer door alle scientien veruallen, ende die Ieucht verdoruen wert: soe achtent die broeders noodich alle redenen wel geconsidereert hebbende datmen tot reformatie der scholen eenige Remedie vinde.

Digitized by Google

Van die Aelmoessen.

14. Notandum dat die broeders begeren neerstelicken 149 vg
gehandelt te hebben van de goederen des H. Gheests ende der Kercken ouermidts dat ouerall de armen gebreck lyden ende die Kercken veruallen.

15. Ende alsoe hier in dit poinct van de schatten der Kercken groot gebreck valt is noodich datmen alle middelen aenweynde datmen die tot sulcken ordene brenge die nae wtwysen des godlicken woordts in alle wel gereformeerde Kercken gehouden is geweest ende noch gehouden wert.

Van die Doope.

16. Wert geuraecht of een Papist die Leere des Euangelions die van ons nv opentlick gepredickt ende geleert wert als ketterie waer lasterende, nochtans ouermidts dat hy gheen anderen doop en can becomen by den Papisten, vreesende dat syn kindt sonder doop steruende Gods aenschyn nyet en soude aenschouwen (gelyck sulckx des Paus leere medebrengt) syn kindt by ons ten doop presenteerde, oftmen dat selfue doopen soude oft nijet?

17. Of daer een geloouich Man waer wiens Huysvrou 159.
een Kindt gebaert hebbende, dwelck die vroevrouwe gedoopt hadde, alsoe sy sach dattet steruen wilde, welcke kindt nochtans te lyf blyuende den Dienaer des woordts inde predicatie te doopen vanden Vader gepresenteert werde, wert geuraecht oftment doopen soude oft nijet.

18. Watmen doen sal metten ghenen die hare Kinderen 146.
somtyts 3 ofte 4 weecken houden sonder doop, wachtende nae geuaders ofte tot dat het de moeder selfs mochte ten doop presenteren.

19. Oftmen die vragen die inden Cathechismo staen 145

Digitized by Google

voor den doop den volcke praeciselicken ofvragen sal oft nyet, soe wanneer sy die ten doop presenteren.

139. 20. Oft noodich sij de namen der Kinderen op te schrijuen die in alle Kercken ten doope gepresenteert werden.

Van des Heeren Auontmael.

147. 21. Wert geuraecht op wat wyse datmen handelen sal int aennemen der ghener die haer tot de Gemeente Gods eerstmael begeuen. Oft mense opentlick inde Kercke sal vragen nae haer geloof, ofte dat sulckx inde Consistorie met een Iae woort geschieden sal, alsoe wy toch syen dat veel wt vreese van veel geuraecht te syn haer tot die Gemeente nyet en begeuen die andersints totte selfue een toegenegen gemoet dragen.

147 vg. 22. Wert geuraecht oftmen des saterdachs nae middach voor de sondach datmen des Heeren auontmael wtreyckt prediken sal van die toebereydinge des Auontmaels, ofte die corte summa des geloofs gelyck het geschiet inde Embdische Gemeente.

Van de Christlicke Straffe.

157. 23. Alsmen beuindt dat ijemant die ouer seuen Iaren met ons het broodt hebben gebroken ende hebben perdoen gewonnen oftmen die opentlicken schult sal doen bekennen ofte alleen in de Consistorie. Alsoe de questie int Embdische Synodo de 16. tot een andere tsamencompste gesuspendeert is.

Van het Huwelick.

149. 156 vg. 24. Om neerstelicken voortegeuen die groote swarichеden die ons dagelickx vooruallen omtrent die beuestinge

Digitized by Google

des Huwelicken staets, waer van wij nyet lichtelick en sullen ontslagen wesen ten sij dat alsulcke saecken van de Ouerheyt vlytelick wtgerecht werden, de welcke haer nv immers by ons in gheener manieren metten saecken den Huwelicken state aengaende bemoeyen en willen, waer wt geschiet dat die Personen welcker saecke onclaer sijn ende gheen remedie vindende noch by de Ouerheyt die sulckx nyet en begeert te doen, noch by die Kerckelicke Dienaren welcker ampt sulckx nyet vermach te doen als desolate lieden loopen vanden welcken dickmaels iammerlicke periculen schynen te willen comen.

25. Item daer wert geuraecht ofmen een Ouerspeelder 159.
met syn Ouerspeelderse soude mogen ten Huwelicken state beuestigen.

26. Alsoemen in sommige plaetsen nyet en trout dan 148.
op Sondagen ende dat inde selfue plaetsen het volck haer beclaecht datmense in die weecke nyet en wil trouwen als sy 3 sonnendaechsche geboden hebben gehadt, soe ist noodich datmen hier van besluyte watmen voort aen hier in doen sal.

27. Oftmen nyet noodich en heeft eenige Politie te 156.
verordenen tot die straffinge der ghener die langen tijt nae haere wtroepingen ongetrout blyuen sitten.

28. Oftmen die Personen welckers Ouders in vianden 156.
landen wonen sal constringeren consent haerder Ouderen te toonen, dwelcke sy sonder groot peryckel haers leuens nyet en connen becomen.

29. Alsoe wy beuinden dat veel broeders ende susters 161.
aen allen canten haer in het huwelick begeuen met den ghenen die of Papistisch oft Doops gesint sijn, ofte anders rokeloose menschen die wel die Religie toestaen maer nochtans een vleyschelick ende werelts leuen voeren Welcke Huwelicken soese de Dienaers des woordts nyet en willen beuestigen, soe lasteren sy de Gemeynte. Wert

Digitized by Google

breeder verclaringe des 23 Artijckels des Embdischen Synodi begeert.

162. 30. In wat graden datmen tHuwelick toelaten oft nyet toelaten en sal.

31. Op wat wyse datmen handelen sal met den gelouigen die haer Iuckgenoten inden Huwelick nyet en connen by haer crygen, dat is, daer die eene van den anderen scheyt ende met syn paer nyet en wil huyshouden, op dat de geloouige, die andersins wel met sijn ongeloouich paer soude willen wonen, ende hem nyet gebeuren en mach nyet en veruiele tot Hoerdom oft ouerspel.

148. 32. Item oftmen oock trouwen sal mogen op die dagen alsmen generael vast ende bedeldach houdt, oft alsmen dat Auontmael wtreyckt.

Van de Besoeckinge der sijecken.

144. 33. Oft die dienaers des Woordts ouer al selfs de crancken sullen besoecken, oft dat sy daer een ander tot haere hulpe toe sullen hebben.

159. 34. Oft de dienaers de Krancke vander Peste sullen schuwen, ouermidts dat sy de Infectie onder de gansche Gemeynte souden mogen brengen onder de welcken sy dagelickx moeten verkeeren, de welcke wt de predicatie souden blyuen daer een Predicant predickte die inde Pesthuysen gaet.

Van die Begrauenisse der Dooden.

142. 35. Sommige doen ouer alle dooden vermaningen. Sommige alleen ouer den ghenen by de welcke sy in haer syeckte geweest hebben. Sommige en doen ghansch gheen vermaninge ouer den dooden, maer begrauen se sympelick sonder eenige sermonen te doen. Daerom dattet noodich syn sal dat een yegelick syn redenen voortbrenge

Digitized by Google

ende datmen daer wt een generael beslot maecke waernae hen alle Gemeenten ende Dienaren des woordts sullen reguleren.

36. Het gebeurt by ons datmen die dooden somtyts soe het arme luyden syn ofte sommige die van de Peste gestoruen syn nyet wel en kan tot de begraefnisse crygen door dien datse nyemant dragen en wil. Item noch soe werden veel lichamen ter aerden gebracht daer nauwelickx acht oft thijen personen, somtyts drie oft vier by syn waer ouer noodich is een goede Politie verordent te werden.

37. Eyndelick duncktet den Broederen goet dat een Ordonnantie Boeck in drucke wtgestelt werde waer in alle Ordinantien veruatet sullen syn soe wel tot memorie der Predicanten als des gemeynen volckx.

Van de Costerien.

38. Alsoe by ons tot etlicke plecken de costerie annex 154 vg.
met de schole verpacht wert, andersints die costerien yemanden tot syn leuen gegeuen syn, andersints gheen costers en syn, waer door die Dyenst der Kercken veel achterdeels geschiet, wert gevraecht hoe men hier best in sal mogen versijen.

Dat de broederen dese Articulen hairen gedeputeerden mede geuen, om in alles te handelen na vtwijsen des brieffs ende instructie als bouen ondertekene ick vt last des Classe [1]).

FLORIS GERRITS, Scriba classis.

---

1) Deze vier regels zijn niet van dezelfde hand als de instructie zelve (waaruit ook het verschil in spelling te verklaren is). Deze is met bijzondere zorg en zelfs sierlijkheid opgemaakt, blijkbaar door een schoonschrijver in het net overgeschreven; en de laatste vier regels zijn daaraan toegevoegd met dezelfde hand en inkt, als waarmede de Scriba teekende. De hierop volgende instructie

Digitized by Google

b. *Van de Kerk van den Briel.*

Instructie van Particulier saecken die onse Gemeynte vanden Briell int particulier aengaen.

Vanden Dyenst des woordts.

163. 1. Alsoe onsen Dienaer Andreas by prouisie in synen Dyenst toegelaten is tot dat het Sijnodus versamelt sal syn, Is nv die vrage of die Broederen daer yet anders in willen verordenen. Soe veel henlieden aengaet sy en weten nyet by te brengen daerom hy verhindert soude werden, Iae achtent noodich dat hy blyue by redenen onsen gedeputeerden bekendt.

136 vg. 2. Raedt te vragen ouer het Artykel des Embdischen Sijnodi, aengaende de verkiesinge der Dienaren, De wile wy by ons tot noch toe in de verkiesinge de gemeyne bestemminge des ganschen volckx hebben ghebruyckt, vreesende datter wt het Corpus der Gemeynte twist hadde mogen rijsen soe wy daer in het Synodum geuolcht hadden, waertoe andersins den meesten hoop der Dienaren wel genegen is.

3. Die Kercke vanden Briel beclaecht haer van achterstel van ouer de vyftich ponden gr. vls. van verschoten penningen tot onderhout der Predicanten daer van sy noch nyet betaelt en sijn. Item van andere verteerde ende verreysde costen van Predicanten daermede wij wt onse opgeleyde last anderen Kercken hebben versorcht ende

---

van de Kerk van den Briel is wederom van dezelfde hand als de Classikale instructie, waarmede zij ook inderdaad één geheel uitmaakt. Zij is eigenlijk daarvan slechts het tweede gedeelte; aan de 38 artikelen, die onder het opschrift *Generael* zijn samengevat, nog 15 artikelen als *Particulier* toevoegende.

Digitized by Google

wilden versorgen. Geuende derhaluen te kennen dat wy sulcke last nyet meer connen opnemen ten sy dat onse verleyde penningen ons wederom gerestitueert ende voortaen middel aengewesen wert die toecomende lasten te mogen dragen.

Van der Armen Besorginge.

4. Het getal der armen by ons is seer groot ende die incoomste weynich, soe dat wy nyet anders hebbende dan tgene dat inde Kercke onder de Predicatie ende door des Ouerheyts behulp by de doren der burgeren versamelt wert, soe moeten wy ons dickmaels bedroeuen ouer het suchten ende kermen der elendiger die in haren honger ende naecktheyt tot den Heere schreijen ende die wy nochtans nyet helpen en connen.

5. Duslang syn van ons int generael alle armen onser 149 vg.
stede soe wel Huysgenoten des Geloofs als die buyten sijn nae onse vermogen door den Diaconen bedient, maer hadden nv voor voortaen nyemant meer te bedienen dan den Huysgenoten des geloofs ende dat om oorsaecken als volgen.

I. Diemen noemt de Heylige geestmeesters hebben nae ouder gewoonten den ontfang der armen goederen, ende alsoe sy den ontfang ende die administratie van dien by een behooren te houden, dunckt ons recht alle armen die voor gheen Huysgenoten des geloofs bekent en sijn als in de goederen des H. Gheests gerecht synde nyet meer te bedienen maer tot de H. Geestmeesters te seynden.

II. Om dieswil dat wy sien dat die H. Gheest ons wel den armen die haer aengaen weeckelick laten bedienen, maer als die armen steruen voegen sy hen als erfgenamen int ghene dat die armen naelaten ende voerent terstont met krowagens nae haren doot wech.

III. Onse Diaconen gemeyne ambachtsluyden synde die

Digitized by Google

met haren arbeyt haren kost moeten winnen en connen haer familie nyet laten vergaen ende voegen hen inden dienst der ganscher stadtarmen, waer toe doch die H. geestmeesters gestelt syn.

6. Die Huysgenoten des geloofs en konnen nae haren noot nyet versorcht werden ten sy dat ons noch ander middelen verschijnen dan wy tot noch toe gehadt hebben.

136. 7. Die Dienaers der armen beclagen haer ouer den grooten aenual die sy van alle canten crygen alsoe sy op de frontier gelegen sijn ende seggen dat sy voortaen van buyten nyemand meer en vermogen bystant te doen ten sy datse in desen deele van ander Kercken bystant verweruen want die armen werden ons van alle kanten toegesonden tegen het 45 Artikel.

136. 8. Dat 46 Artikel van die getuychnis brieuen etc. diemen den armen mede gheeft en wert nyet onderhouden.

Vanden Huwelicken Staet.

164. 9. Daer is een manpersoon die kennisse des Euangelions heeft, waer ouer hy van sijn papistische huysvrou als een ketter dickmael gescholden wert, waer wt de selfue man met gramschap ontsteecken synde de vrouwe geslagen heeft. In summa, die twist is soe verre gewassen datse met beyder bewillinge by het gheestelicke hof nae de Pauselicke wetten gescheyden syn. Waernae de man in vremde landen gecomen synde, als hij syn vorige verlatene huysvrou tot hem niet en conde gecrygen een ander getrout heeft. Metten welcken alsoe hij nu wel seuen Iaer oft meer huys gehouden ende kinderen gewonnen heeft soe begeren sy beyde haer totte Gemeente Christi te begeuen. Dan werden achtergehouden om dese swaricheyts wille. Dewile dattet noch twyfelachtich is of syn eerste verlatene huysvrouwe doodt is oft nijet. Nu vindt haer

Digitized by Google

die huysvrou beswaert, denckende oft sy dus lange met hem in ouerspel mocht hebben geseten, begerende te weten oft die scheijdinge tusschen haren man ende syn eerste wijf recht sy ofte nijet. Soe sy nyet recht en sij, soe is die vrage of sy een ouerspeeldersse ende hare kinderen ouerspelige kinderen te houden syn.

10. Een man persoon heeft een vrou in dese landen 165.
getrout de welcke hy verlatende in Engelant reyst ende trout aldaer een ander. De welcke hy wederom verlaet ende comt wederom in dese landen ende neemt de vorige die hij hier getrout hadde tot hem. Als nu de vrou die hy in Engelandt getrout hadde hem in dese landen volcht, ende bevindt dat hy een vrou by hem heeft die hy voor haer getrout hadde, soe reyst sy bedrogen synde wederom naer Engelandt. Middeler tijt sterft die vrouwe die hy hier int landt getrout hadde, nae welckers doodt hy met wettelicke getuygen by de Dienaers der Kercken comt inden Briel bewysende dat syn wettelicke vrouwe gestoruen was, ende trout alsoe een ander nyet mentionerende dat hy noch een getroude vrou in Engelandt hadde. Als hy nv een corte tyt inden Briel huys hadde gehouden soe comt die saecke aen den dach dat hy noch een vrouwe getrout hadde; vreesende hier door in last te comen heeft die vrouwe een scheytbrief gegeuen daer in betugende dat hy haer bedrogen hadde. Welcke brief oock met vele getuygenen onderteyckent was. De vrouwe desen brief hebbende meynende sy was vrij, slaet weder eenen anderen aen, by de welcke sy bevrucht synde (soe sy seyt) begeert met hem te trouwen. Waer wt ons drye questien comen. I. Of die vrou die hij in Engelandt troude vry sy ende eenen anderen trouwen mach. II. Off dese vrou oock van hem vry is die wile hy een trouloos boeue is op wiens beloften nyet te achten en is. III. Alsoe die Ouerheijt haer nyet bemoeyen en wil met die vercla-

Digitized by Google

ringe die tusschen dese persoon soude mogen wesen om die vrytespreecken, wat wy hier in doen sullen om die peryckelen te schuwen die hier wt souden mogen rysen.

165. 11. Daer syn huwelicke beloftenissen geschiet tusschen een Iong ghesel ende een Ionge dochter int bywesen van een Parochiepaep inder herberghen op welcke beloftenissen dese twee personen ter huyshoudinge trecken. In welcke huyshoudinge sy continueren vijfthien Iaren lanck sonder nochtans inden huwelicken staet beuesticht te sijn. Nae verloop der vijfthien Iaren vertreckt den manpersoon in een ander stadt al waer hy opentlick een burgers dochter trout. Dwelcke de vrouwe vernemende hem naereijst, ende hout hem syn vorige beloftenisse voor oogen waerop sy soo lange tijt huys hadde gehouden. Waerop hy antwoorde dat hy haer wel voor een Paep belooft hadde, maer die hy nv hadde die hadde hy opentlick getrout. In summa sy syn ten laetsten alsoe geaccordeert dat sy malcanderen door een hantschrift quytschouden. Wt cracht deses hantschrifts die vrouwe meynende vry te wesen, heeft een ander aengeslagen metten welcken sy drie maenden lanck heeft huysgehouden ende begeert als nv te trouwen. De vrage is watmen hier in doen sall.

(173). 12. Wat men doen sal met den ghenen die een ionge dochter die noch maget was beslapen heeft, ende en wil haer nyet trouwen.

164 vg. 13. Oft een vrou nyet wederom en soude mogen trouwen wyens man nv seuen oft acht Iaeren wt geweest heeft, ende sy nyet en weet oft hy leuendich oft doot sij, alsoe sy noeyt bescheyt van hem verhoort heeft.

14. Daer is bij ons een burger die syn wtroepingen inde Kercke heeft laten doen, maer die geschiet synde, en wilde om der schaemten wille (soe hy seyt) nyet comen trouwen. Middeler tijt heeft hy een Looper die gheen Ordinaris Dienaer en was gecregen, die hem int heijme-

Digitized by Google

lick binnen sijnen huyse getrout heeft int bywesen van twee oft drie getuijgen dat oock lichte vogels sijn. Wert gevraecht oftmense voor echte luyden houden sal oft nijet.

15. Een manpersoon wiens huysvrou gestoruen synde ende hem een kindt achterlatende van hem geprocreeert, heeft haer dochter, te weten syn stiefdochter beslapen ende oock een kindt aen haer gewonnen, de welcke te samen huyshoudende begeren te trouwen, Die vrage is watmen met den selfuen doen sal.

2° *Uit de Classe van Zierikzee.*
Van de Classe.

Vraechstucken, in het Synodo van Dordrecht van Die de [*sic*] Christelycke kercke van Zierickzee voorgestelt.

1. Ten iersten hoemen met dyen handelen zal dye pardoen ghehaelt hebben inde laeste verstroijnghe ende naer verscheijden vermaninghen nyet wyder sich begeuen en willen inde schultbekenninghe dan alleen voer dye Consistorie als nochtants dye andere broederen ende susteren dije in gelycken graet met haer gesondicht hebben openbaer schultbekenninghe ghedaen hebben. 157.

2. Item hoemen handelen zal met alsulcken broederen ofte susteren dye de een Reyse voer ende die andere reyse naer continuelijcke sich absenteren vande nachtmael des Heeren ende geene oirsaecken connen voortbrenghen dan den turbilijghen tyt. 162.

3. Item zoe ymant vande broederen doer het bywoonen van eenighe persoonen ghehoudt oft onghehoudt, insonderheyt van een gehouden persoone, dije van haeren man gescheyden es, mochte in suspitie comen van hoerdom ofte ouerspel: ende oock vuyt suspitie van sulcx mochte 158.

Digitized by Google

berucht worden ende nochtants nijemant sulcx bewysen konde ende daer beneffens naer eenighe christelycke vermaninghe nijet en wilde verhuysen ende den schijn des quaets vermijden hoemen voerts met dijen handelen zal.

163. 4. Item zoe daer eenighe Dienaer des Woorts oft ouderlinghe oft diaken in verscheyden tyden oock naer eenighe priuate vermaninghen in openbaer dronckenschap beuonden worde, oftmen sulcx in dienst zal laten voertgaen oft suspenderen.

5. Item oft een predicant met zyn talentpont geen proufyt ofte woocker doende nyet gehouden es naer dije begeerte ende vermaninghe der gemeenten ende Dienaeren der Kercken te versuecken om tot een ander plaetse zyn talent vuyt te deijlen verwachtende van den Heere dije alleene wijs ende voorwetende es meerder vrucht.

6. Item oft een predicant in eenighen dienst oft ministerie zynde wettelycke gesonden van eenighe consistorie daer hy geen profyt en can doen in een ander gemeente beroepen worde daer hy verhoepte meerder vruchten te doen oft hem geoorloft es te vertrecken oft nyet.

154 vg. 7. Item daer die schoel nijet gereformeert en es offer geen middel te treffen en es om tot reformatie der zeluighe te comen het zij duer Authoriteyt der Ex^ie^ oft eenighe ander wijs.

161. 8. Item oft eenighe ministers geoorloft es die te voren eer dat hy inde ministerie gecomen es notarius publicus was oock nv inden dienst des Euangeliums zijnde nijet schuldich is openbaerlyck het een oft ander te renuntieren.

139. 9. Item oft die diakenen zyn vanden Kercken Raedt ende verbonden zyn om ter weken in dye consistorie te comen euenghelyck de ouderlinghen.

10. Item daer de Officier vander gemeenten es ende naer vele vermaninghen priuatelyck geschiet versuympt te straffen openbaer ouerspeelders hoemen daer in doen zal.

Digitized by Google

11. Item oft de Magistraet buyten der gemeenten zynde eenighe spreken hebben in het aennemen der predicanten.

Ioannes Arcerius Verbi Dei Minister in Brouershauen.

Cornelius Simon Verbi Dei minister in Haemstede.

Bernardus Petri verbi Dei minister in oosterlandt.

Iohannes ab Horst Minister uerbi in Nieckerck.

Michael Andreas Wilsemius minister in Dirixlant.

Arnoldus de Stuer minister verbi in Sommersdijck.

Robertus de Ridder minister Verbi in dreijssher.

Iacobus Henrici Wijngaert verbi Dei minister in noortwellandt.

Bartelmeeus Adriaenss.

Cornelis Thomasse.

Ian Steeuandt.

Adriaen Piersse de Hont.

Willem Schenck.

Ian Cornelisse Kempe.

Gerardus Culenborghus Ecclesiae Zirixcensis verbi Dei minister.

3°. *Uit de Classe van Walcheren.*
Van de Classe.

Volghen alzulcke propositien als de Classis vergaderinghe van Teylant van Walcheren naer behoorlycke tzaemencompste ende communicatie noodich gheuonden hebben vooren gehouden te worden den Prouincialen Synodo tot Dordrecht. Waer toe ghecommitteert ende geauctoriseert hebben committeren ende auctoriseren midts desen met volcommen Instructie Onze

Digitized by Google

Lieue Broeders ende mede dienaers D. Ioannem Gerobulum Dienaer tot Vlissinghen, Iaspar vander Heyde [1]) tot Middelburch ende Ioannem Miggrodium vander Vere.

141. 1. Woort voor goet gheuonden ende der deliberatie waerdich, Oftmen de nederlantsche confessie zal examineren ende de Fransche editie van Domino Beza laestmael vuytgegaen ghelycformich maeken daer naer de zelue door yemant inde Latynsche spraeke doen ouerzetten ende alle dienaers der nederlantsche natie doen onderteeckenen.

160. 2. Oftmen yemant oplegghen sal dat hij zekere corte ende eenvoudighe homilien schryue op den nederlantschen catechismum.

135 vg. 141. 3. Vande verdeylinghe der classen ende hoe dickwils dat de zelue zullen vergaderen ende tzaemencomen ordinaerlijck.

137. 4. Oft alle de Dienaers des woorts hen zeluen zullen verbinden aende Kercken int aennemen vanden dienst, Ofte de ghemeenten vrystellen omme hen in tyts van andere te moghen verzien.

145 vgg. 5. Dat daer in de bedieninghe des heilighen doops als des Heeren nachtmaels zal eene zekere forme ende een-

---

1) Deze naam is met eene andere hand geschreven boven den doorgehaalden naam *Gislenum Dhoorne*. Deze was dus blijkbaar eerst benoemd; maar is daarna vervangen door Gaspar van der Heyden (vgl. M. J. van Lennep, G. v. d. H., blzz. 104 vg.). De naam van den gedeputeerden ouderling, die na het opmaken van dit stuk nog is aangewezen, is er niet meer in opgenomen. Trouwens, hij had toch een geloofsbrief van zijne Kerk; evenals in 1574 de leden der Synode, althans de meeste, daarvan voorzien waren; ook zij, die reeds een Classikalen geloofsbrief hadden.

Digitized by Google

parighe ordonnantie ghestelt worden. Wel verstaende van die indifferente Ceremonien.

6. Item dat men inde zake des huwelycx wel behouffde een goede generale ordonnantie. 155 vg.

7. Item datmen int exercitie ende ghebruyck brenghen sal tghene dat inden 35 ar^le^ Synodi Embdanae ghemeldet staet. 137.

8. Omme ordre te stellen toucherende de reformatie van de particuliere scholen. Als oick Omme bij Req^te^ aen zyne Excell^e^ te verzoucken eene hooghe schole bestaende in theologos, iurisconsultos, medicos ende Professoren inde drye talen de welcke zal in een zeker stadt opgericht worden, Tot de welcke oick alle andere steden ende consistorien ten minsten twee bequaeme Ionghers zullen ter studien geleyt worden. 154 vg.

9. Te voirderen eene nyeuwe translatie der Bibelen met annotatien inde nederlantsche tale. 160.

10. Item oft het goet ende geraden is bij Req^te^ aen zyner Excell^e^ te verzoucken een beuelschrift aen Alle officieren Ten eynde dat het volck op zekere peyne op des Heeren dach tot het gehoor des godlycken woorts gedronghen wort ende insgelcyx, Opene afslaeghen, herberghen, winckelneringhe ende hantarbeyt in alle weken zoo langhe doe cesseren als de predicatie dueren zal. Wel verstaende dat de zelue bouen een vre nyet vertoghen en worde. 144.

11. Item aen te dienen door middel der Requeste dat de wederdooperen gheweert worden. 160 vg.

12. Oft de Ceremonie der beuestinghe vande Dienaeren met oplegghinghe der handen zal van nv voortaen int ghebruyck zyn ende beuolen zyn, zoo aen de ghene die alreede in dienst zyn als andere die noch zullen aenghenomen worden. 138.

13. Wat daer voor stichtelycker gehouden wort int 145.

Digitized by Google

beuestighen des huwelycx het zy voor den Psalm ende vercondighen des zeghens, ofte naer met een yegelyck vry te laten omme alsdan te moghen vuytgaen.

155. 14. Item te versoucken verclaringhe van het 24 arle des Embdischen Synodi.

140. 15. Te verzoucken oick by zyne Excelle een beuelschrift vuyt cracht van twelcke de vercoopinghe vande Kettersche boucken gheinterdiceert worde.

158. 16. Voirder op het XXXIIe article des Embdischen Synodi Oft tzelue zal moeten strictelyck onderhouden worden ofte datmen in cas van ouerspel, teghens de zodanighe met der excommunicatie zal procederen zonder eenighe andere voorgaende vermaninghe.

[Onderteekend door een opgedrukt zegel in was].

C. *Stukken over allerlei andere zaken* [1]).

1°. *Een brief van Godfried van Wingen, d. d. 2 Juni* (zie hoven blz. 171).

S. P. Iam viginti circiter menses sunt, obseruandi in Domino fratres, ex quo et per nuntios et per literas petente quadem ex vestris Ecclesia, à nostra hîc Belgiogermanica Londinensi Ecclesia ad vos transmissus fui, quò vobis in extruendo Christi Domini apud vos templo adesse, ac pro mea facultate communem Euangelii causam iuuare possem: verùm accidit, vt isthuc sub hyemem ve-

1) Onder deze stukken hoort ook nog ten deele de geloofsbrief van de twee gedeputeerden van den Kerkeraad van Gorinchem voor de zaak van Ds. Henricus Rolandus; welke brief reeds vroeger (blz. 186) onder de geloofsbrieven is opgenomen. Deze deputatie toch had geenszins betrekking op het wegblijven van dien predikant uit de Synode (zie de acta blzz. 133 vg. en de twee brieven blzz. 184 vgg.), maar op zijne afzetting wegens ergerlijk gedrag (zie de acta blzz. 165 vg. en 173 vg.).

Digitized by Google

niens, non reperta ministerii quam expectassem conditione, et quia ob temporis illius incommoda et pericula, quae semel euaseram, non ita statim in Angliam ad meos redire possem, in Hollandia pluribus mensibus substiterim: vbi dum à publico Ecclesiae ministerio, in quo me Dominus pro immensa sua bonitate multis annis inter nostrae nationis homines exercere dignatus fuerat, vaco, ne nihil in communem Ecclesiae Dei rem agerem, coepi quaedam conscribere, quae in hoc emergentis apud nostros Belgas Euangelii Christi exordio, aliquid vtilitatis adferre posse iudicabam. Verùm quum ea temporum, quibus isthîc haesi ratio non tulit, vt de iis tum apud vos agere potuerim: ac nunc audiam per illustrissimum D. Principem Belgii verè parentem, vobis synodum, in qua de constituenda ex aequo ac communibus suffragiis, religionis forma agatis, imperatam esse: nolui committere, quin ea quae et apud vos et cum primis vestrarum Ecclesiarum studio nata, seu potius consarcinata sunt, ad vos in hoc vestro communi conuentu (praesertim offerente sese mihi hîc tam commodo ad vos nuntio D. Petro Carpentario vestri collegii socio) submitterem, vt de iis pro vestra prudentia et emaculato iudicio censuram faciatis. Quod si iis aliquid adiumenti vestris communibus in Ecclesiam studiis adferri posse putatis, vt tum iis pro vestro arbitratu vtamini ac fruamini: sin minus, vt saltem publico testimonio sint, me hîc vobis gratificari, meumque erga vos Hollandicamque Ecclesiam (cui vt nuper vocatus ac missus, praesens seruitium obtuli, ita nunc absens, pro mea tenuitate, et quoad in me est, officia mea omnia defero) syncerum ac propensum animum ac studium, hac qualicunque significatione declarare voluisse. His valete in Domino, fratres obseruandi, et quae communis inter Ecclesias consensus, pacis ac aedificationis sunt, ea sedulò cogitate et curate omnes, quò coniunctis vndique auxiliis, in sceleratum illum ho-

Digitized by Google

minem Antichristum impetus fiat, ac Christo Domino felix ac stabile solium inter nostros Belgas erigatur. Me nostrasque hîc Ecclesias, dilecti in Domino fratres, vestris ad Dominum precibus ex animo commendo. Londini, quarto nonas Iunii. 1574.

Vester in Domino frater et symmysta.
GOTTFRIDUS WINGIUS.

Eximiis Iesu Christi seruis, Ecclesiarum per Hollandiam verbi Dei ministris, et aliis Dordraci in prouinciali Synodo praesentibus, fratribus in Domino dilectis et obseruandis.

2°. *Een brief van den Kerkeraad van Gouda, d. d.* 24 *Juni* (zie boven blzz. 150, 151, 166 en 169 vg.).

Genade ende Vrede van Godt den Vader door Ihesum Christum.

Wheerde ende L. broederen in den Heere versamelt, Wij hebben uwer L. brieff ontfangen van onsen Dienaer Ian Henricxzoon, met den b. ende Dienaer des woordts Hubertum Francisci, den wij van herten verblyt zynde inden Heere an ende opghenomen hebben, dan wy zyn al van herten bedroefft dat wij door ons neerstich anholden and' ouerheyt noch gheen genoechsaem bescheyt hebben connen crijgen, daer met sich onsen broeder Hubertus, vanden Synodo, door onsse begheren, gesonden, heeft connen laeten benogen, all dewyll het noch teghenswoordich daer op staet dat myne Heeren beloofft hebben met allder diligentie, voort eerste, met ons aen zyne Ex^ie^ te willen solliciteren, om behoorlicke alimentatie, voor noch een Dienaer ende versekeringe van dien te vercrygen op den Rentm^r^ van de Reguliers, daer toe wij oock all onsse neersticheijt doen willen ende verhoopen die oeuerheijt daer toe an te porren dat sulcx eerstdaechs gheuordert

Digitized by Google

worde, Biddende den h. Taphino ons als dan in desen alle behulpelickheyt te willen doen daer mede wij van noch een dienaer mochten versien worden woll begerende zoet mogelick waer dat wy desen b. ende dienaer des woordts Hubertum voornt. dan noch vercrijgen mochten. Dan dewijle het beswaerlick was op het onseker onsen b. Hubertum op te holden, ende hy sulcx was ons begeert heeft, hebben wy dese schriften van ons gegheuen, ende hem midts dese condicien van ons laten gaen, dat incptb. [?] als wy sullen goet appostill gecregen hebben, ende seker onderholt, hem dan noch te beroepen by allzoo verder onsen b. dan noch vrij end aen gheene ghemeente sal verbonden sijn. Die genade des Heeren vermeerdere sich by ons allen Amen. Actum desen XXIIIIen Iunii a° 1574. in consistorio, toegesloten met zegel der consistorie.

Ian Henbicxzoon dienaer des Woorts
nomine consistorii.

Aenden broederen des H. Synodi tot
Dordrecht versamelt.

Ontfangen den 25 Iunii 1574 van ter Gow.

Digitized by Google

Tabel, aanwijzende op welke bladzijde de artikelen der Dordtsche Kerkenordening van 1574 en der antwoorden op particuliere vragen te vinden zijn en door welk punt van eenige instructie de zaak reeds van te voren was aan de orde gesteld, voor zoover hiervan nog iets bekend is [1]).

Kerkenordening.

Art.	*Blads.*	*Instructie.*	*Art.*	*Blads.*	*Instructie.*
1	134		9	135 vg.	Voorne, 6, blz. 196,
2	134 vg.	Voorne, 4, blz. 196.			Walch., 3, blz. 212.
3	140	Walch., 15, blz. 214.	10	141	Walch., 3, blz. 212.
4	139	Zier., 9, blz. 210.	11	141	
5	149		12	136	Voorne, 7, blz. 196,
6	139				d. Briel, 2, blz. 204.
7	139	Voorne, 20, blz. 200.	13	137	Voorne, 8, blz. 196.
8	137		14	159 vg.	Voorne, 8, blz. 196.

1) Dat op deze tabel bij een aantal artikelen geene instructie kon aangehaald worden, is zeker hoofdzakelijk toe te schrijven aan de omstandigheid, dat slechts vier instructiën van gedeputeerden bekend zijn. Zonder twijfel zullen alle gedeputeerden er wel eene hebben medegekregen; en althans met betrekking tot Delft, Dordrecht, Gouda en Vlissingen blijkt dat nog uit de acta zelven. Met betrekking tot Delft wordt er zelfs gesproken van een 16e artikel (zie boven blz. 137). Indien nu bij de onderscheiden besluiten altijd was aangewezen, door wie het onderwerp aan de orde gesteld was, zou er in deze tabel misschien bij geen enkel artikel eene opene ruimte behoeven over te blijven. Maar blijkbaar heeft die aanwijzing, althans bij de artikelen der Kerkenordening, slechts bij uitzondering plaats gehad. En dus konden hier de instructiën van Delft enz. slechts eene enkele maal genoemd worden. Bij art. 7 der particuliere vragen is de naam zelfs moeten overgenomen worden uit de nog voorhanden afschriften. Voorts is nog op te merken, dat in deze tabel de Classe Schouwen enz. aangeduid is met haar meer gewonen (ook in de acta en in den geloofsbrief gebezigden) naam van Zierikzee; en dat bij de Classe Voorne enz. (in de acta den Briel genoemd) hier de oudtijds meer gewone naam van Voorne gebruikt is, ook om de generale punten van die Classe gemakkelijker te onderscheiden van de particuliere punten uit de Kerk van den Briel. En ten slotte moge de verbetering van eene overgeblevene drukfout hier eene plaats vinden: op blz. 144, regel 12 v. o., staat: 58, lees: 38.

Digitized by Google

Art.	*Blads.*	*Instructie.*
15	137	Voorne, 9, blz. 197, Walcher., 4 en 7, blz 212 vg.
16	137	Voorne, 11, blz. 198, Delft.
17	138	Voorne, 11, blz. 198.
18	149	
19	139 vg.	Voorne, 12, blz. 198.
20	141	
21	140	
22	154 vg.	Voorne, 13 en 38, blz. 198 en 203, Zier., 7, blz. 210, Walch., 8, blz. 213.
23	138	
24	138	Voorne, 8, blz. 196, Walch., 12, blz. 213.
25	138	Voorne, 8, blz. 196, Walch., 12, blz. 213.
26	135, al. 2	Voorne, 7, blz. 196.
27	136	Voorne, 7, blz. 196.
28	136 vg.	Voorne, 7, blz. 196.
29	149 vg.	Voorne, 7, blz. 196.
30	168	
31	137	Voorne, 7, blz. 196.
32	134, 155	
33	150	
34	151	
35	151	
36	150	
37	143	
38	144	
39	143	Voorne, 1, blz. 195.
40	143	
41	143	
42	143	
43	142	
44	168	
45	168	
46	145	Walch., 13, blz. 213.
47	144	Walch., 10, blz. 213.
48	169	
49	150	
50	174	
51	141 vg.	Voorne, 3, blz. 196.
52	142	Voorne, 35, blz. 202.
53	142	Voorne, 1, blz. 195.
54	155	Voorne, 2, blz. 195.
55	144	Voorne, 33, blz. 202.
56	144	
57	146	Voorne, 18, blz. 199.
58	146	
59	167	
60	145	Walch., 5, blz. 212. (ook de volgende artt.)
61	146	
62	146	
63	145	Voorne, 19, blz. 199.
64	145	
65	145	
66	145	
67	145	
68	148 vg.	
69	147	
70	147	Voorne, 21, blz. 200.
71	149	
72	147	Voorne, 21, blz. 200.
73	162	Zierikz., 2, blz. 209.
74	147	Voorne, 22, blz. 200.
75	148	
76	147 vg.	Walch., 5, blz. 212. (ook de volgende artt.)
77	147	
78	148	
79	148	
80	148	
81	148	Voorne, 26 en 32, blz. 201 en 202.
82	158	Walch., 16, blz. 214.
83	156	Voorne, 27, blz. 201, Walch., 6, blz. 213. (ook de volg. artt.)
84	156	Voorne, 28, blz. 201.
85	156	
86	155	Walch., 14, blz. 214.
87	155	
88	156	
89	157	
90	167	Geloofsbrief Vlissingen.
91		Uit de acta van Emden.

Digitized by Google

Particuliere Vragen.

Vr.	*Blade.*	*Instructie.*	*Vr.*	*Blade.*	*Instructie.*
1	160	Walch., 2, blz. 212.	18	164	Dordrecht.
2	160	Walch., 9, blz. 213.	19	162	Voorne, 30, blz. 202,
3	160 vg.	Voorne, 5, blz. 196,			Delft.
		Walch., 11, blz. 213.	20	172 vg.	Vlissingen.
4	161	Zierikz., 8, blz. 210.	21	157	Voorne, 23, blz. 200,
5	161				Zierikz., 1, blz. 209,
6	159	Voorne, 34, blz. 202.			Middelburg.
7	168	[Delft].	22	158	
8	158	Gouda.	23	163	Delft.
9	158 vg.	Dordrecht.	24	170	
10	159	Voorne, 17, blz. 199.	*a*	141, al. 1	Walch., 1, blz. 212.
11	159	Voorne, 25, blz. 201.	*b*	137, al. 3	Voorne, 10, blz. 197.
12	161 vg.	Voorne, 29, blz 201.	*c*	168, al. 1	Dordrecht.
13	164	d. Briel, 9, blz. 206.	*d*	163, al. 4	d. Briel, 1, blz. 204.
14	164 vg.	d. Briel, 13, blz. 208.	*e*	163, al. 3	Zierikz., 4, blz. 210.
15	165	d. Briel, 11, blz. 208.	*f*	158, al. 4	Zierikz., 3, blz 209.
16	165	d. Briel, 10, blz. 207.	*g*	136, al. 6	den Briel, 7 en 8,
17	163 vg.	Dordrecht.			blz. 206.

NASCHRIFT.

Over de Synode van 1574 is nog een half-officieel bericht in het boekje, dat in 1582 uitgegeven is van wege de leden der in dat jaar gehouden Prov. Holl. Synode, onder den titel: Cort eenuoudich ende waerachtich verhael enz. Daar dit boekje nog al zeldzaam geworden is, zal het niet ongepast zijn, dat in de hier overblijvende ruimte het bedoelde bericht wordt overgenomen (a. w. blz. 3):

„Daeromme [nl. dat het Pausdom hier ende daer allenskens is afghestelt, ende eyntelick d' exercitie van dien verboden] men noodtwendelick de ordeninghen der Kercken, te voren onder de veruolginghe int heymelick ghebruyckt, bekent heeft moeten maken den anderen Predicanten, die wt den Pausdom, ofte andersins door vermenichuuldiginge der Kercken aengenomen werden: om also eenicheyt inder reyner leere, ende gelijckformicheydt inde bedieninghe te onderhouden, ende de Ghemeynte met hare Voorstanders in Godsalicheyt des leuens te doen voortgaen, ende volherden. Tot welcken eynde een Synode ofte vergaderinge der Predicanten, ende Ouderlingen, wt allen Kercken inde Prouinciën van Hollandt ende Zeelant, by voorweten ende wel belieuen zijner P. Ex. ende der Heeren Staten van Hollant ende Zeelant, binnen Dordrecht te samen is geroepen. Al waer na onderlinge bespreck van Kerckelicke saken, ende verbeteringhe van eenighe onordeningen, die voor gheuallen waren, een ontworp vande bedieninghe ende regieringhe der Kercken gemaect is, so veel alsmen inde eerste beghinselen (onder den swaren Crijch, daer de selue Landen mede beladen waren) bedencken conde".

Digitized by Google

De acta der Nationale Synode te Dordrecht, 3—18 Juni 1578.

Met betrekking tot de Dordtsche Synode van 1578 is er in het Oud-Archief der Nederlandsche Hervormde Kerk een aktestuk (ingebonden in den reeds meer genoemden foliant, die gecatalogiseerd is als Nr. I, 17, M), dat tot opschrift heeft: „Acta ofte handelinghe des nationalen Synodi der Nederlandischen Duytschen ende Walschen Kercken, soo wel inlandischen als wtlandischen, begonnen te Dordrecht den 3en Iunii ende gheeyndicht den 18 des selfden maents in den Iare 1578", en dat voorzien is van de eigenhandige onderteekeningen van 28 leden dierzelfde Synode.

Ook van deze Synode zijn dus de authentieke acta nog voorhanden. Maar het stuk, dat zoo moet genoemd worden, is toch van geheel anderen aard dan de authentieke acta der provinciale Synode van 1574. Het zijn niet de notulen der vergadering, maar het geeft slechts een betrekkelijk klein gedeelte van al het verhandelde. Het bevat namelijk alleen de besluiten die op de algemeene kerkenordening betrekking hebben, in 102 artikelen samengevoegd en overeenkomstig hunnen inhoud onder hoofdstukken gerangschikt.

Van de verdere besluiten is echter het grootste gedeelte toch ook nog bewaard gebleven; en ook dit is nog over in den authentieken vorm, die er oorspronkelijk aan gegeven is. Bij de zoo even genoemde Acta is in hetzelfde deel van het Oud-Archief nog een ander aktestuk ingebonden, waarin Johannes Cubus (de tweede Scriba der Synode) 55 besluiten tot beantwoording van particuliere vragen heeft opgeteekend, en waaronder de eigen

Digitized by Google

handteekening staat, niet alleen van hemzelven, maar ook van Petrus Dathenus (den Praeses) en van Arnoldus Cornelius (den eersten Scriba). Met betrekking tot dit stuk bericht een brief van Cubus aan Cornelius, d.d. 29 Juni 1578 (te vinden bij H. Q. Janssen, Bescheiden aangaande de Kerkhervorming in Vlaanderen, in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Deel III, blz. 7): „Wy seynden v. l. de artykelen des Synodi met de particuliere vraghen de welcke v. l. oock onderschrijven sal, waertoe plaetse ghelaten is". En dus is het bedoelde stuk (waarin vrij groote ruimte is tusschen de namen van Cornelius en Cubus, en de laatstgenoemde onder zijn naam zooveel krullen gezet heeft dat er tot aan den rand van het blad geen naam meer onder kon, 't geen alles geheel in overeenstemming is met de omstandigheid dat laatstgenoemde het eerst geteekend heeft, maar dan zóó, dat een ander nog boven hem teekenen moest) door den tweeden Scriba in orde gebracht, nadat hij van de Synode in Antwerpen was teruggekeerd; daarop mede geteekend door den Praeses (die blijkens het slot van den aangehaalden brief toen ook te Antwerpen vertoefde); en ten slotte, met de reeds te Dordrecht door vele leden geteekende artikelen der Kerkenordening, naar Cornelius gezonden. Blijkbaar heeft de laatstgenoemde er vervolgens voor gezorgd, dat die beide stukken gevoegd zijn bij de Synodale papieren en alzoo voor het nageslacht zijn bewaard gebleven.

Op hetzelfde papier staat nog, aan het einde, het ontwerp der Synode omtrent eene provisioneele afdeeling der particuliere Synoden. Dit stuk is niet onderteekend; maar het schijnt toch geschreven te zijn op denzelfden tijd.

Door den vorm van al die stukken wordt het zeer waarschijnlijk, dat er van de Dordtsche Synode van 1578 geene andere authentieke acta ooit bestaan hebben. Ook op die Synode zal natuurlijk al het verhandelde, dag voor dag, wel zijn aangeteekend. Maar die korte aanteekeningen zijn blijkbaar niet uitgewerkt en toen onderteekend door al de aanwezigen. Immers, indien dat geschied ware, zou men die algemeene onderteekening wel niet voor een deel der besluiten herhaald hebben; en dan zou het uittreksel van den tweeden Scriba ook nog wel in Dordrecht zelven ge-

Digitized by Google

maakt zijn, of althans spoediger zijn gereed gekomen dan nu het geval was. En voorts wordt er door de tijdgenooten wel gedurig melding gemaakt van de Acta dezer Synode; maar dan wordt er altijd zóó van gesproken, dat wel geene volledige acta of notulen kunnen bedoeld zijn: blijkbaar wordt er bij die uitdrukking dan alleenlijk aan de reeds genoemde besluiten gedacht.

Over andere handelingen der Synode is zeer zeker ook nog wel iets bekend. Er kan een en ander van blijken uit hetgeen nog over is van de ter vergadering ingekomen brieven, die soms terugslaan op Synodale besluiten, waarvan brieven of gedeputeerden hadden kennis gegeven. En voorts zijn er te dien aanzien nog wel meerdere berichten van leden der Synode zelve; b.v. over het besluit om Petrus Dathenus aan de gemeente van Gent toe te staan, een bericht van dezen zelven (bij A. 's Gravezande, Twee honderd jarige gedachtenis enz., Ed. 1769, blz. 155); over het besluit om een request tot religievrede bij den Aartshertog Matthias en de Generale Staten in te dienen, een bericht van Johannes Cubus (bij H. Q. Janssen, a. w. in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Deel III, blz. 8), van Pierre l'Oyseleur de Villiers (bij M. F. van Lennep, Gaspar van der Heyden, Ed. 1884, blz. 130) en van Sybrandus Gerritsen Vomelius (bij E. J. Diest Lorgion, Geschied. v. d. Kerkhervorming in Friesland, Ed. 1842, blzz. 114 vg.; vgl. blzz. 158—164; en J. Reitsma, Honderd jaren uit de Geschied. der Hervorming in Friesland, Ed. 1876, blz. 179). Maar van al zulke besluiten is nu eenmaal geenerlei aktestuk aan het licht gekomen, en, voor zooveel bekend is, ook niet bewaard gebleven. Wat de acta betreft, kan er dus niet meer worden uitgegeven, dan de bovengenoemde besluiten

Deze acta zijn voor het eerst ter perse gelegd in den aanvang der 17e eeuw, door den reeds meer genoemden Roomschen schrijver C. Schultingius Steinwichius, die ze daartoe eerst in het Latijn vertaald heeft. Zij staan in zijne Hierarchica Anacrisis, 3e stuk, blzz. 18a—28a (de Kerkenordening en de particuliere vragen), en 4e stuk, blz. 35a (de provisioneele afdeeling der particuliere Synoden); terwijl de hoofdinhoud nog herhaald

Digitized by Google

wordt in de kritiek, die van al die Synodale besluiten artikelsgewijze gegeven wordt, 4e stuk, blzz. 1a—35b. Deze uitgave is zoo volledig mogelijk, behoudens de bekorting en de samenvoeging van enkele artikelen, en zij is ook in het algemeen vrij getrouw en nauwkeurig; in menig opzicht zelfs meer betrouwbaar dan alle de gebruikelijke Hollandsche uitgaven, daar zij op een aantal plaatsen, die in deze uitgaven meer of minder bedorven zijn, zelve overeenstemt met de authentieke acta.

In het Hollandsch, en dus in de oorspronkelijke taal, is de eerste uitgave die van 1612, in de Kercken-ordeninghen der Ghereformeerder Nederlandtscher Kercken (blzz. 31—51). En daarna is die uitgave vaak herhaald; met name in de volgende drukken van hetzelfde boekje (waarvan de 5e druk, in 1730 door G. Nauta bezorgd, in 1771 ook is overgenomen achter den 2en druk van het Compendium der Kerkelijke Wetten van Vriesland); in de onderscheiden drukken van het Kerkelijk Handboekje (1732 enz.); en door P. Bor Cz. in zijne Historie der Nederlandtsche Oorlogen (in de uitgave van 1621, Boek XII, fol. 47—51; in die van 1679, 1e dl., blzz. 981b—986b).

De genoemde uitgaven echter bevatten alleen de artikelen van de Kerkenordening; terwijl de besluiten, die op particuliere vragen en kerkelijke indeeling betrekking hadden, destijds alleenlijk uit de straks beschreven Latijnsche vertaling algemeene bekendheid konden hebben. In het Hollandsch zijn die besluiten eerst in 1792 aan de Kerkenordening toegevoegd, toen zij samen werden afgedrukt in het Kerkelijk Placaatboek (3e dl., blzz. 445—479). En daaruit is in 1865 alles overgenomen in de Oude Kerkordeningen van C. Hooijer (blzz. 145—170).

In die lange reeks van uitgaven is men, wat de spelling betreft, telkens met zijn tijd eenigszins medegegaan; maar voor het overige is de voorganger door zijn opvolger eenvoudiglijk nagedrukt; ook zelfs op plaatsen, waar toch het gebrekkige van den tekst wel moest in het oog vallen. Aan de juistheid en nauwkeurigheid van de eerste uitgave heeft men blijkbaar nooit getwijfeld. En toch liet die uitgave inderdaad veel te wenschen over. Zonder twijfel zal het afschrift, dat daarbij tot grondslag diende, reeds een aantal fouten gehad hebben; maar in ieder

Digitized by Google

geval heeft men bij het afdrukken ook niet zorgvuldig toegezien. In het algemeen heeft die uitgave bijna geen artikel, waarvan de bewoordingen genoegzaam met het origineel overeenstemmen; en op menige plaats is de afwijking inderdaad zinstorend.

Zoo b. v., wat de Kerkenordening aangaat, luidt de aanvang van art. 4: „De benoeminghe der Dienaren sal gheschieden van den Kerckenraet, met byvoeghinghe der Diaconen" enz. Maar de eerste uitgave (van 1612) gaf in plaats van „Diaconen" bij vergissing het woord „Dienaren"; en die onzin is in alle uitgaven zonder onderscheid blijven staan.

Zoo is in art. 22 de uitdrukking: „De Dienaers des woordts ende Ouderlinghen sullen met ghemeyn consent na de gauen van een yegelick Dienaer moghen ordineren wie, wat, ende in wat plaetse predicken sal", van de eerste uitgave af abusivelijk aldus gewijzigd: „De Dienaers des Woorts ende Ouderlinghen sullen met ghemeen consent ordineren nae de gave van een yeghelijck Dienaer, wie, waer, ende in wat plaetse hy Predicken sal".

Zoo is in artt. 24 en 26 in alle uitgaven de zin in de war gebracht, doordat het meervoud „de openbare Kercken" en „de ghemeynten" verkeerdelijk tot een enkelvoud is gemaakt.

Zoo zijn in art. 29 de vragen: „of sy oock in haren ghemeynten de ghewonelicke versamelinghen des Kercken-raets hebben? Of de Christelicke straffe onderhouden wordt? Ofse van eenighen ketteren aenghevochten worden? Ofse niet en twyfelen in eenich stuck der christelicker leere?" door het overslaan van een regel en door verdere onoplettendheid, in de eerste uitgave aldus afgedrukt: „ofse oock in haere Ghemeen[t]e de ghewoonlijcke straffe onderhouden wort? ofse van eenighe Ketterien aenghevochten worden? ofse twijffelen aen eenigh stuck der Leere?" En een latere uitgever heeft toen, blijkbaar in de meening dat hij nu den tekst weêr geheel herstelde, voor het eerste „ofse" eenvoudig „of" in de plaats gesteld en voorts niets veranderd.

Ja zelfs is er na art. 93, door eene schrijf- of drukfout, een geheel artikel verdwenen. Na de eerste woorden van art. 94 is de eerste uitgave in eens overgesprongen naar hetgeen er in art. 95 op eenige gelijkluidende woorden volgt; en zoo is art. 94a en 95b als het ware samengesmolten tot één enkel artikel,

Digitized by Google

dat vervolgens, ondanks zijn gebrek aan samenhang, in alle uitgaven is herdrukt. Door dengene, die de fout gemaakt maar niet opgemerkt heeft, zijn ter zelfder tijd de cijfers van de 7 nog volgende artikelen telkens met één verminderd.

Met betrekking tot de besluiten van meer bijzonderen aard (eerste Hollandsche uitgave in 1792) geeft reeds aanstonds het begin een duidelijk voorbeeld. In het authentieke afschrift luidt de eerste vraag: „Ofmen de artykelen des Synodi niet en behoort met ghetuyghenissen der Schrifturen te bevestighen". Maar in de uitgaven is dit aldus afgedrukt: „Of men gehouden is de Artikelen des Synodi te bevestigen met Getuigenis zonder Schriftuure"; terwijl dan natuurlijk het antwoord niet terugslaat op zoo ongerijmde vraag.

In het tweede antwoord staat als besluit der Synode: „Datmen de Ouerheyt sal bidden datse die artykelen met hare authoriteyt bevestighen wille, in den welcken de seluighe authoriteyt van nooden is om int werck gheleyt te moghen worden". Maar in plaats daarvan is gedrukt, 't geen volstrekt niet hetzelfde is: „Dat men aan de Magistraat verzoeken zal, dat zij haare authoriteit gebruike tot uitvoering der Artikelen wanneer dat zulks noodig zal zyn".

In de „Afdeylinghe der Particuliere Synoden" is bij de provincie Holland, door eene schrijf- of drukfout, een geheele regel overgeslagen en daarna een cijfer veranderd; waardoor het ontwerp, dat voor die provincie drie particuliere Synoden bestemde, in de uitgaven er slechts twee noemt; en waardoor de vier Classen van Noord-Holland daar eenvoudiglijk als ééne enkele Classe worden voorgesteld. Deze fout van de eerste uitgave is ook overgenomen in de uitgave van C. Hooijer, waar wel het Boek van Cabeljau als bron genoemd wordt, maar waar toch metterdaad niet die goede tekst, maar de verminkte redactie van het Kerkelijk Placaatboek is afgedrukt.

En (om nog iets te noemen) in alle uitgaven wordt de dagteekening der Synode verkeerdelijk opgegeven. Zij is, blijkens vele geloofsbrieven, uitgeschreven tegen Zondag 1 Juni. Maar aan zulke bepalingen kon men zich destijds (meest ten gevolge van weêrsgesteldheid en andere reisbezwaren, gelijk in de acten van

Digitized by Google

andere Synoden wel staat aangeteekend) lang niet altijd houden. En zoo is deze Synode inderdaad eerst begonnen op Dinsdag 3 Juni. Deze dagteekening staat niet alleen in de authentieke acta (waar de 2, die er eerst gezet was, daarna in eene 3 is veranderd), maar ook in de berichten der tijdgenooten (b. v. in de bovengenoemde uitgave van C. Schultingius Steinwichius; en in het bericht van de gedeputeerden der Kerken in Engeland, te vinden in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie II, Deel I, blz. 48). Toch kwam in de eerste uitgave (1612) bij vergissing te staan: „begonnen den 2 Iunii"; en bij alle lateren is dat zoo gebleven.

Behalve deze en dergelijke fouten zijn ook de minder belangrijke afwijkingen in andere artikelen uit de eerste uitgave in alle volgende overgegaan. En doordat bij den herdruk ook niet altijd de noodige nauwkeurigheid is in acht genomen, is het aantal fouten in den loop des tijds steeds vermeerderd.

Bij de Synodale acta van 1578, evenals bij een gedeelte der acta van de Synode van 1574 (zie boven blz. 125), zijn de onderscheidene uitgevers blijkbaar niet gelukkig geweest met den tekst, dien zij voor het afdrukken als model namen. Althans, van de nog bekende oude afschriften zou het een of het ander, om het even welk, hun een beteren tekst hebben aan de hand gedaan. Zoo b. v. de twee afschriften, die nog in het Oud-Archief bewaard zijn. Het eene (gecatalogiseerd als Nr. I, 3, 4) bevat alleen de artikelen der Kerkenordening (in dien foliant blzz. 197—223). Het andere (gecatalogiseerd als Nr. I, 2, 4, *c*) bevat niet alleen die artikelen (in dien quartijn, het zoogenaamde Boek van Cabeljau, blzz. 181—224), maar ook de antwoorden op de particuliere vragen (blzz. 225—247), en de afdeeling der particuliere Synoden (blzz. 249 vg.). In het laatstgenoemde afschrift is art. 94 van de Kerkenordening ook uitgevallen. Maar dit is dan ook bijna de eenige afwijking van beteekenis: in het algemeen komen beide die afschriften met de authentieke acta zeer goed overeen.

Voor het overige maakt hier de aanwezigheid der oorspronkelijke stukken, dat de tekst van afschriften en vertalingen geen

Digitized by Google

belang meer heeft; tenzij dan dat er te dien aanzien iets bijzonders valt op te merken. En dit is inderdaad het geval bij eene Latijnsche vertaling van de hier bedoelde Synodale acta, voorkomende in het reeds vroeger vermelde eerste deel van de acta der prov. Geldersche Synoden (zie boven blzz. 43 vg.).

Deze vertaling, die alle de besluiten over de Kerkenordening en over de particuliere vragen zeer getrouw teruggeeft (slechts met eenige wijziging in de indeeling van hoofdstukken en artikelen), bevat buitendien nog twee stukken, die noch in het origineel, noch in eenig ander bekend afschrift gevonden worden. Vooreerst is er, na het Capittel over het Huwelijk, een geheel hoofdstuk ingelascht, dat in 25 artikelen handelt „de Matrimonialibus Iudiciis, de Divortio, de Desertione, de Repudio et de Secessione". En voorts staat er aan het einde, onder den titel: „Nomina tam Ministrorum verbi quam Seniorum, qui huic Sijnodo Dordracae interfuerunt, haec sunt", eene naamlijst, die, in twee kolommen, eerst 41 Ministri (waaronder bij vergissing één ouderling) en dan 12 Seniores (waaronder bij vergissing één predikant) opnoemt.

Hoe het eerstgenoemde stuk, dat meer op eene schoolsche uiteenzetting dan op eene reeks van Synodale besluiten gelijkt, hier midden in de Kerkenordening eene plaats heeft gekregen, is zeker moeielijk uit te maken. De vertaler of de afschrijver heeft het blijkbaar voor een deel van die Kerkenordening gehouden; en ofschoon dit nu zonder twijfel niet het geval is, het kan toch wel zijn, dat dit stuk ter Synode geweest is, als advies of als voorstel van een der leden. In ieder geval is er reden genoeg, om in deze uitgave den inhoud, bij wijze van aanteekening, op te nemen.

En nog veel belangrijker is natuurlijk het andere stuk, dat zich aanbiedt als eene naamlijst van de predikanten en de ouderlingen die, hetzij dan geheel of wel ten deele, de Synode hebben bijgewoond.

Eene naamlijst van de leden dezer Synode is voor het eerst openbaar gemaakt in 1779 door A. 's Gravezande in de Geschiedkundige Bijvoegselen bij zijne Kerkrede De Unie van Utrecht herdacht (blzz. 229 vg.). Hij had twee zulke lijsten gevonden

Digitized by Google

achter afschriften van de Synodale acta (het eene een Hollandsch afschrift in particulier bezit, het andere in het Waalsche Livre Synodal), en toen „uit vergelykinge der genoemde twee Handschriften" zijne eigene naamlijst opgemaakt. Intusschen, wat hijzelf verklaren moest van die afschriften in het algemeen, dat geldt wel inzonderheid van die lijsten, nl. dat „beide, zoo in 't Nederduitsch als Fransch, zeer gebrekkig zijn"; en dat „zeer gebrekkige" is door de vergelijking en samenvoeging volstrekt niet verholpen: integendeel, waar tusschen de beide lijsten moest gekozen worden, is gedurig juist de foutieve lezing overgenomen. Althans, de lijst in het Livre Synodal, hoe gebrekkig ook, is toch vrij van een aantal fouten die bij 's Gravezande gevonden worden; waaronder er zelfs zijn, die herhaaldelijk tot heel wat onderzoek en geschrijf hebben aanleiding gegeven (b. v. de verbastering van Vomelius in Cornelius, van Sandwich in Houtemo, van Gorcum in Workum, enz.; welke namen in de Fransche lijst alle goed zijn opgegeven).

Toch heeft die lijst van 's Gravezande een zeker crediet gekregen. Zij is in 1792 geheel overgenomen, slechts met verbetering van enkele in het oog vallende fouten, in het Kerkelijk Placaatboek (3e dl., blzz. 463 vg.). En wederom in 1865, maar zonder die verbeteringen, door C. Hooijer in zijne Oude Kerkordeningen (blz. 139).

Dat ook laatstgenoemde aan de juistheid van die lijst niet getwijfeld heeft, en zelfs dacht dat zij „met groote naauwkeurigheid" was opgemaakt, is wel eenigszins vreemd. Immers, op dezelfde bladzijde herinnert hij aan twee getuigenissen, die veeleer tot het tegendeel moesten leiden. Nl. de verklaring van wege de leden der in 1582 te Haarlem gehouden prov. Synode, volgens welke men in 1578 er op bedacht was, „eene Synode te houden, daar niet alleen verschijnen souden de Predicanten ende Ouderlinghen ghedeputeert wt alle Classen in Hollant ende Zeelandt, maer oock wt allen den voorgenoemden Prouincien [Brabandt, Vlaenderen, Gelderlandt, Vrieslandt, Wtrecht, Ouerrijsel etc.], ende van ghelijcken wt den Kercken, die inde Nederlantsche, ende Walsche sprake in vreemden lande (duerende de strenghe veruolghinghe) vergadert waren" (Cort eenuoudich ende waer-

Digitized by Google

achtich verhael enz. [1]), blz. 5; vgl. ook den brief van Gaspar van der Heyden aan Christianus Sinapius c. s., d.d. 20 Sept. 1577,

---

1) Dat het boven bedoelde, in 1582 uitgekomen, boekje een min of meer officieel karakter draagt, blijkt uit den opdrachtsbrief aan Prins Willem I, welke onderteekend is: „De Predicanten ende Ouderlinghen der ghemeyne Kercken in Hollandt"; en ook uit den titel, die o. a. inhoudt: „Cort eenuoudich ende waerachtich verhael, waeromme Caspar Coolhaes..... den xxven Martii [niet: 15 Maart; gelijk bij vergissing staat in den Catal. Petit, Nr. 332], Anno M.D.LXXXII. byden Synode Prouinciael van Hollandt, vander Kercke Christi is gheexcommuniceert. Ghestelt van weghen der Predicanten ende Ouderlinghen, inden voorsc. Synode vergadert", enz.

Bij de acta der Synode van 1574 is uit dit zeldzame boekje afgedrukt, wat goed op de hoogte zijnde tijdgenooten daarin over die Synode mededeelen (zie boven blz. 220). Met betrekking tot de Synode van 1578 zal misschien ook niet ondienstig zijn, de geheele pericoop, waarin door dezelfde tijdgenooten over die Synode iets bericht wordt, hier letterlijk over te nemen. Zij luidt als volgt (a. w. blzz. 5 vg.):

„Daerna door de Pacificatie van Gent, ende door afsteruen des grooten Commandeurs, doen Gouuerneur der anderen Nederlanden, is het geschiet, dat niet alleen in Hollant ende Zeelant het Pausdom meer afghestelt worde, de Predicatie des Euangelii toenemende: maer dat oock de goede Undersaten in Brabandt, Vlaenderen, Gelderlandt, Vrieslandt, int Sticht van Wtrecht, int landt van Ouerrijsel, etc. na der waerheyt hebben beginnen te haecken: waer ouer tot eenige plaetsen gantsch openbaerlick, inden anderen, hoe wel noch heymelick inden huysen, nochtans met groote vergaderinghe van volck, ende genoech by weten, ende consent vanden Ouerheden, Godts woort gepredickt is worden. Is daeromme raetsaem ende noodich geacht, om veelderley vooruallende oorsaken, ende voornemelick, op dat de niewe Christelicke Ghemeynten inde voorgaende Prouincien opgericht ende op te richten, inde reyne leere, ende ghelijckformighe bedieninghe, als in Hollandt ende Zeelandt gestichtet, ende so veel moghelick met trouwen Predicanten besorget souden worden, wederomme eene Synode te houden: daer niet alleen verschijnen souden de Predicanten ende Ouderlinghen ghedeputeert wt allen Classen in Hollant ende Zeelandt, maer oock wt allen den voorgenoemden Prouincien, ende van gelijcken wt den Kercken, die inde Nederlantsche, ende Walsche sprake in vreemden lande (duerende de strenghe veruolginghe) vergadert waren. Tselue is dan voor eerst zijne P. Ex. aenghegheuen, de welcke dit voornemen

Digitized by Google

te vinden in M F. van Lennep, G. v. d. H., blzz. 236—240). En desgelijks de verklaring van Caspar Coolhaes: „In den Synodo tot Dordrecht int Iaer 1574 gehouden, zijn weynich mannen int ghetal vergadert geweest, om der oorsaken wille die boven verhaelt zijn: maer int jaer 1578 int [*lees:* ist] getal der Synodalische mannen grooter geweest: ende int jaer 1581 tot Middelburch in Walcheren, is tgetal der synodalische mannen seer groot geweest" (Een cort warachtich verhael Van tsorgelicke vyer, der hatelicker, ende van God vervloecter oneenicheyt enz., Ed. 1610, blzz. 89 vg.). De lijst nu, die 's Gravezande voor 1578 geeft, bevat slechts 26 namen en dus geenszins een grooter aantal dan er in 1574 vergaderd waren (zelfs wanneer men degenen, die toen zonder keurstemmen tegenwoordig waren,

---

goet gheuonden, ende fauorable brieuen aende Heeren Staten van Hollandt ende Zeelandt geschreuen heeft, ende hare Edelheden sulcx oock goet vindende, hebben goedtwillichlick daer inne gheconsenteert, ende de Stadt Dordrecht benoemt, om den Synode aldaer te houden, last gheuende eenen Predicant, noch in leuen zijnde, den Synode ofte vergaderinge teghen het beghin Iunii, Anno LXXVIII. doen naestcommende wt te schrijuen.

„Als nu dese vergaderinge te samen gecomen was, onder anderen mede de ghedeputeerde vande Kercke ende Classe van Leyden, Carolus Rijckewaert, ende Ioannes Arcerius Predicanten tot Leyden, ende Reynsborch, ende Dyrick Beerthen Ouderlinc tot Leyden, met credentie-brief by Caspar Coolhaes selue, ende andere met hem onderteeckent, so werde ouersien tgene Anno LXXI. te Embden vande Nederlantsche Kercken gehandelt was, ende oock het ontworp Anno LXXIIII. te Dordrecht (als bouen geseyt is) gemaeckt: waer wt als doen met gemeynen consente een Kercken-ordeninge beschreuen werde, genoech gelijck de Kercken int heymelick onder de veruolginghen, ende eenighe Iaren daerna in Hollant ende Zeelant openbaerlick gebruyct hadden: werde oock twee Predicanten last ghegheuen, de selue Kercken-ordeninghe den Heeren Staten van Hollant ende Zeelant (by welcker consent de Synode vergadert was als voor) te presenteren, dwelck alst gheschiede, so zijn de Heeren Staten mette presentatie te vreden gheweest, seggende in effect, als hare E.E. die begeerden te sien, souden sy die dan wel vereyschen."

Digitized by Google

niet medetelt), en zij geeft voor de meeste der bovengenoemde Classen en provincien in het geheel geen gedeputeerden.

Volkomen in overeenstemming met die berichten der tijdgenooten is daarentegen de lijst uit het Actenboek van de prov. Geldersche Synoden. En, wat nog veel meer zegt, voor zoover zij kan gecontroleerd worden door de oorspronkelijke geloofsbrieven enz. (die nog over zijn voor 44 gedeputeerden uit 17 Classen) en door de eigenhandige onderteekeningen der acta (waaronder nog 6 namen voorkomen van personen wier geloofsbrieven denkelijk verloren zijn), wordt zij ook door die duidelijke en onwraakbare getuigenissen volkomen bevestigd (altijd behoudens een paar verschrijvingen in sommige namen). Daar zij de gedeputeerden classisgewijze bijeenvoegt; daar zij hierbij in de kolom der predikanten en in die der ouderlingen geheel dezelfde volgorde in acht neemt; daar die volgorde echter geenszins geregeld is naar de plaatselijke ligging der Classen, maar te dien aanzien zelfs zeer verward schijnt; en daar voorts enkele gedeputeerden, die blijkens nog aanwezige oorspronkelijke stukken eerst eenige dagen na de opening ter Synode verschenen zijn, op die lijst geheel onderaan staan; zoo is niet onwaarschijnlijk, dat zij een afschrift is van de naamlijst die gemaakt werd op de vergadering zelve. Deze lijst, ook al is zij geen oorspronkelijk stuk, heeft dus toch genoeg waarde, om als bijlage aan de acta te worden toegevoegd.

Buitendien kunnen nog een aantal oorspronkelijke bescheiden in de Bijlagen worden opgenomen. En wel:

Drie aktestukken in zake de samenroeping der Synode (berustende in het Archief van den Kerkeraad der Ned. Herv. gemeente van Delft [1]), en aldaar gecatalogiseerd, het eerste

1) Aan de authentieke stukken van het Delftsche Kerkeraadsarchief, hier en vervolgens vermeld, zijn afschriften toegevoegd in modern letterschrift. Deze afschriften echter zijn blijkbaar afkomstig van iemand die met het schrift van de 16e eeuw weinig vertrouwd was: zij zijn, met name bij de stukken die min of meer onduidelijk geschreven zijn, gedurig foutief of wel onnauwkeurig.

Digitized by Google

onder Afd. II, A, N°. 2, en de beide andere onder Afd. II, A, N°. 3);

Zestien brieven in zake de afvaardiging van gedeputeerden (in hetzelfde Kerkeraadsarchief samen gecatalogiseerd onder het reeds genoemde Nr. 3 van Afd. II, A); aangevuld door uittreksels uit Synodale acta en berichten (uit het Waalsche Livre Synodal en uit een verhaal van de leden der prov. Holl. Synode van 1582);

Twee instructiën voor de ter Synode gedeputeerden (de eene uit het Waalsche Livre Synodal; de andere reeds gedrukt in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie II, Deel I, blzz. 40—45);

Vijftien brieven over noodige hulp voor den dienst des Woords (twaalf uit het Delftsche Kerkeraadsarchief, samen gecatalogiseerd onder het reeds genoemde N°. 3 van Afd. II, A, en de andere drie reeds gedrukt in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Deel III, blzz. 2—4, 16 vg. en 46—48);

En twee stukken over allerlei andere zaken (uit het Delftsche Kerkeraadsarchief, ook nog behoorende tot N°. 3 van Afd. II, A).

Met betrekking tot de acta zelven valt nog op te merken dat de Kerkenordening, die hier natuurlijk geheel naar het origineel wordt afgedrukt, toch ook in deze uitgave voorzien is van één enkel toevoegsel uit later tijd. Bijvoegsels zijn, ook al worden zij niet telkens door vierkante haakjes als zoodanig aangewezen, de cijfers bij de opschriften der hoofdstukken, en de doorloopende nummers, die bij de artikelen op den rand der bladzijde gesteld zijn. In de meeste uitgaven staan die cijfers; en ten behoeve van aanhalingen zijn zij zeker ook noodig. Na art. 93 zijn zij hier één cijfer hooger dan in alle andere uitgaven; daar natuurlijk het artikel, dat aldaar bij vergissing was uitgevallen (zie boven blzz. 225 vg.), in deze uitgave weêr is opgenomen.

F. L. R.

Digitized by Google

Acta ofte handelinghe des Nationalen Synodi der Nederlandischen Duytschen ende Walschen Kercken, soo wel inlandischen als wtlandischen, begonnen te Dordrecht den 3en Iunii, ende gheeyndicht den 18 des selfden maents in den Iare 1578.

[Cap. I.] *Van den Dienaren des Woordts Ouderlinghen ende Diaconen.*

1. 1. Men sal oueral toesien dat bequame persoonen tot den dienste des godlicken Woordts beroepen worden. Ende daerom en sal men niemant tot den selùen dienste beroepen, dan de ghene diemen ghenoeghsaem beproeft heeft, datse reyn in der leere ende oprecht van leuen syn, met gauen om andere te onderwysen verciert, ende een goet ghetuyghenisse binnen ende buyten der Ghemeynte hebbende.

2. 2. De nieuwelinghen die het pausdom, ofte eenighe secten eerst verlaten hebben, en sullen totten dienst des godlicken Woordts niet toeghelaten worden, voor dat de ghemeynte van harer suyuerheyt ende bestendicheyt in der leere ende oprechticheyt des leuens ghenoeghsaem sal versekert syn.

3. 3. Alsmen eenen Dienaer beroepen wil, de welcke te vooren in den dienst noyt gheweest is, soo sal 't selfde met ghemeyne ghebeden ende openbaer ofte heymelick vasten gheschieden na gheleghentheyt der Kercken, maer

Digitized by Google

dit en sal niet noodich syn als yemant beroepen wordt die den dienst voormaels bedient heeft. Alsoo nochtans dat de aernstighe ghebeden tot desen handel dienstelick nemmermeer naghelaten sullen worden, Het welcke oock in de verkiesinghe der Ouderlinghen ende Diakenen ghenoegh syn sal.

4. De benoeminghe der Dienaren sal gheschieden van den Kerckenraet, met byvoeghinghe der Diaconen ende het oordeel der Classe, soo de selue te samen koemen kan, ende soo niet, van twee ofte dry naestgheseten Dienaren der seluer. De ondersoeckinghe sal van den seluen gheschieden, by den welcken de beroepinghe staet. De welcke ondersoeckinghe voornemelick ouer die sal gheschieden die te vooren in den dienst niet gheweest, oft niet ghenoeghsaem ondersocht en syn. Maer soo vele den ghenen aengaet welcke de vniuersiteyt van Leyden ofte eenighe andere vniuersiteyt onser Religie bequame gheoordeelt sal hebben, en sullen van nieuws niet gheexamineert worden, wel verstaende soo vele de leere aengaet. De Dienaers aldus beproeft ende vercoren synde, sullen der gherefor-meerde Ouerheyt aenghegheuen, ende voorts der Ghemeynte der tyt van veerthien daghen voorghestelt worden: Op dat soo yemant yet hadde, het selfde onverhindert mochte voortbrenghen, Het welcke hy in tyts by den Kerckenraedt doen sal, op dat de seluighe met somighen wt der Classe daer van rypelick oordeelen magh. Ende soo niemant yet voortbrengt sal het swyghen voor bewillighen gheacht worden. 4.

5. Daer na sullen sy van eenen Dienaer in haren dienst met bewillighinghe ende beantwoordinghe der navolghende stucken bevesticht worden, Ten Ien Of sy ghevoelen dat sy van Gode ende syner Ghemeynte wettelick tot desen dienste beroepen syn? Ten IIen Oft sy de H. bybelsche Schrift voor het eenich woordt Gods ende de volcomen 5.

Digitized by Google

leere der salicheyt houden, ende alle ketteryen daerteghen strydende verwerpen? Ten letsten, Of sy haren dienst na den Reghel deser leere ghetrouwelick te bedienen, ende den seluen met een vroom leuen te verchieren bereyt syn? Item soo sy yets doen dat strafbaer is, of sy haer seluen der Christelicker vermaninghe onderwerpen? Dit ghedaen synde sullen sy met oplegghinghe der handen daer het met stichtinghe gheschieden kan ofte anders met het gheuen der rechter hant der ghemeynschap tot den dienst der Kercken aenghenomen werden, ende met den ghebede Gode bevolen. Waer na oock de Ghemeynte kortelick hares ampts tot den Dienaer vermaent sal worden.

6. 6. Ghelyckerwys niemant tot desen dienst en behoort beroepen te worden dan de ghene diemen een seker plaetse toestelt, alsoo moet een Dienaer die noch aen gheen Kercke verbonden is hem seluen gheheelick der ghemeynte die hem beroept toeeyghenen, Ende soo de ghemeynte ofte de Dienaer eenighe conditien wt bespreeckt in de welcke de eene der partien weyghert te verwilligen, soo salt der classe toestaen daer van te oordeelen. Het sal oock den Dienaer niet gheoorloft syn met verlatinghe synder ghemeynte eene andere beroepinghe elders aen te nemen sonder het consent synes Kerckenraets ende Classis, ghelyck oock gheen ander Kercke hem sal moghen ontfanghen, eer hy wettelicke ghetuyghenisse syns afscheyts ghetoont hebbe. Maer soo het gheschiedde dat yemant wt sulcken plaetsen quame in den welcken noch Kerckenraet noch Classe en is, de selue sal van eenighe naestgheseten Dienaren ofte anderen gheloofwerdighen mannen ghetuyghenisse brenghen. Ende op dander syde sal de Ghemeynte oock ghehouden syn hare Dienaers van behoorlick onderhoudt te versorghen.

7. 7. Dewyle de Dienaers haer leuen lanck aen haren dienste verbonden syn, soo en isset niet gheoorloft datse

Digitized by Google

hen tot eenen anderen staet des leuens begheuen, ofte oock haren dienst onderlaten, ten ware dat sy gheen ghemeynte en hadde om te bedienen, Ende soo het gheschiedde dat sy door ouderdom ofte sieckte onbequaem wierden tot oeffeninghe hares diensts, soo sullen sy nochtans dies niet te min de eere ende den naem eenes Dienaers behouden. Ende op dat sy den ouerighen tyt hares leuens eerlick toebrenghen moghen, soo sullen sy van den Kercken versorght werden. Soo sy oock om dese ofte eenighe andere oorsaken haren dienst voor eenen tyt nalaten moeten, soo sullen sy nochtans hen tot allen tyden der beroepinghe der ghemeynte onderwerpen. Ende het en betaemt niemant van deen plaetse tot dander te reysen om te predicken dewyle het ampt der Apostelen ende Euangelisten voor langhen tyt in der ghemeynten Godes opghehouden is.

8. Die in eenigher Vorsten ofte anderer Heeren Houen den dienst des Woordts bedienen sullen oock ordentlick ende wettelick ghelyck andere beroepen werden, der belydenisse des gheloofs ende Kerckelicke ordeninghe onderschryuen ende wt den alderbequaemsten des Hofghesins Ouderlinghen ende Diakenen stellen. Sy sullen oock in Classen ende Synoden verschynen, ende hen het oordeel der seluer als andere Dienaers onderwerpen. 8.

9. Die sonder beroepinghe ende buyten de wettelicke ordeninghe der Kercken haer seluen in den dienst indringhen, het sy dat het selfde gheschiede in ghemeynten daer alreede ordeninghe ghestelt is, oft datse van somighe priuate persoonen onder den welcken gheen ordeninghe en is beroepen werden, sullen van den naestgheseten Kercken-dienaeren de ordeninghe der Kercken te volghen vermaent werden, ende soo sy tweemael vermaent synde niet ghehoorsaem en syn, sal de classe te samen koemen, ende de soodanighe verclaren verschuerders der Kercken 9.

Digitized by Google

ende loopers te wesen. De ghene oock die de sulcke hooren sullen broederlick vermaent, ende met ghevoeghelicke redenen totter ordeninghe ghebracht werden.

10. 10. Ghelyck men sonder wettelicke ghetuyghenisse niet lichtverdelick eenighe beschuldinghe teghen eenen Dienaer toelaten magh, alsoo wanneer het selfde wettelick gheschiet soo sal hy anderen tot een exempel ghestraft worden. De groue feyten ende misdaden diemen acht dat met opschortinghe ofte afsettinghe des dienstes moeten ghestraft werden syn onder andere dese de voornaemste Valsche Leere ende Ketterye, verschueringhe der ghemeynte, openbare godtslasteringhe, Simonie, trouweloose verlatinghe synes dienstes ende indringhinghe in eens anders dienst, ouerspel, hoerdom, dieuerye, ghewonelick dronckenschap, ghewelt, vechterye, schandelick ghewin, ende kortelick, alle sonden ende groue feyten die andere voor de werelt eerloos maken ende der afsnydinghe werdich ghehouden worden.

11. 11. In die plaetsen daer noch eerst een ghemeynte vergadert ende ordeninghe ghestelt moet werden, sal de Dienaer die daer ghesonden wordt, somighe van den godsalichsten neffens hem soo tot raet ende regieringhe der Kercke, als oock tot de bedieninghe der aelmoessen ghebruycken, Daerna syne toehoorders vermanen, datse haer door belydenisse des gheloofs tot het ghebruyck des Auontmaels bereyden, Ende als de Ghemeynte een weynich sal toeghenomen hebben soo sal hy wt het ghetal der ghener die ten Auontmael gheweest syn somighe ordentlick tot Ouderlinghen ende Diaconen stellen.

12. 12. Het recht der benoeminghe der Ouderlinghen sal by den Kercken-raet staen, Alsoo dat het na gheleghentheyt van een yder Kercke den Kercken-raet vry staen sal, ofte een enckel ghetal van soo vele ouderlinghen alser noodich syn der ghemeynte voor te stellen om aenghe-

Digitized by Google

nomen te werden ten ware datse yet daerteghen hadden, Ofte een dobbel ghetal, wt het welcke na beproeuinghe van acht dagen de helft verkoren worden sal, de welcke vercoren synde sullen daerna noch andere acht daghen der ghemeynte voorghestelt werden eer datse in haren dienst werden bevestight, Welcke wyse oock in de verkiesinghe der Diakenen ghehouden sal worden.

13. De verkoren Ouderlinghen ende Diakenen sullen twee iaren dienen welcker halfue ghetal alle iare sal verandert worden, ende andere op de voorschreuen wyse beroepen sullen met ghelycker conditie in hare plaetse werden ghesettet. Maer soo vele de heymelicke ghemeynten aengaet, of die dese ordeninghe niet en konnen onderhouden dien wordt vryheyt ghelaten den tyt na haren noot ende gheleghentheyt te vercorten ofte te verlenghen, Waerouer soo eenighe swaricheyt ontstaet die sal van de classe gheoordeelt worden. 13.

14. Der Diaconen ampt is, de hantreykinghen ende andere goederen der aermen neerstelick te vergaderen ende daerna ghetrouwelick ende discretelick na noot der behoeftighen wt te deelen, den benauwden te besoecken ende te troosten, ende neerstelick toe te sien dat niemant de aelmoessen en misbruycke. 14.

15. De Diaconen sullen alle weken ofte soo dicwils het noodich is by malcanderen koemen, om van het ghene dat haer ampt aengaet te beraetslaghen ende sullen alle maenden ofte andersins na de gheleghentheyt in het bywesen des Kerckenraets hare rekeninghe doen. 15.

[Cap. II.] *Van den Kercken-raet ende andere Kerckelicke Versamelinghen.*

1. Om goede ende wettelicke ordeninghe in de ghereformeerde ghemeynte deser nederlanden te stellen is 16.

Digitized by Google

nut ghevonden dat vierderley Kerckelicke versamelinghen ghehouden worden, Ten Ien den Kerckenraet in een yeghelicker ghemeynte, Ten IIen de Classicale vergaderinghe, Ten IIIen de particuliere Synoden, Ten IIIIen de generale ofte nationale Synoden.

17. 2. In dese versamelinghen en sal niet ghehandelt worden, dan van Kerckelicken dinghen ende dat na wyse der Kerckenregieringhe. Ende soo vele die dinghen aengaet de welcke eensdeels Kerckelick eensdeels politisch syn, ghelyck somwylen in houwelicksche ende ghelycke saken voorvallen, het verschil dat daerouer ontstaet sal by de Ouericheyt ende Kercken-raet te samen gheeyndicht worden.

18. 3. Men sal gheene saken tot grooter versamelinghen brenghen dan die in den minderen niet en hebben konnen afghehandelt werden, ofte die de Kercken in het ghemeyne aengaen

19. 4. Soo yemant hem beclaeght dat hy door het oordeel der minder versamelinghe beswaert is, die sal syn sake voor een meerder moghen betrecken

20. 5. Die tot de versamelinghen affghesonden worden, sullen hare brieuen van credentie ende instructie van den ghenen diese wtseynden schriftelick ouerbrenghen, De welcke niet eer en sullen gheschreuen worden voor dat men de artykelen der voorgaende Synodaler versamelinghe ghelesen hebbe, op dat die dinghen die eens affghehandelt syn niet van nieuws voorghestelt en werden.

21. 6. In den Kerckenraet sullen de Dienaers des woordts by ghebuerten presideren, ende de handelinghe met aenroepinghe des godlicken naems aenvanghen, ende met een danckseghhinghe ende ghebet, bequame totter sake, besluyten.

22. 7. De Dienaers des woordts ende Ouderlinghen sullen met ghemeyn consent na de gauen van een yeghelick

Digitized by Google

Dienaer moghen ordineren wie, wat, ende in wat plaetse predicken sal, ende soo hier ouer eenighe swaricheyt valt, het sy byden Dienaren ofte ghemeynte soo salmen na de ordinaire wyse voort varen, totter tyt toe dat de sake byder classe gheeyndicht worde, de welcke voorsichtelick toesien sal, dat niemant bouen reden verheuen ofte verachtet werde.

8. In allen saken (die altyts wtghenomen van den welcken wy een wtghedruckt woordt Gods hebben) als de stemmen neerstichlick sullen gheweghen syn salmen blyuen by het aduys der meesten stemmen om daerna te besluyten, het welcke besluyt een yeghelick schuldich sal syn na te koemen. 23.

9. In allen Kercken sal een boeck syn in het welcke neerstichlick ende ghetrouwelick de handelinghen die in den Kercken-raett besloten ende met ghemeyner bewillinghe der opteekeninghe werdich gheachtet syn, opgheschreuen sullen worden, de welcke men ter naester versamelinghe telker reyse oplesen sal, op datmen niets en verghete in het werck te stellen. Daerbeneuen sal in den openbaren Kercken noch een ander boeck syn daerin de namen der ghener die in der ghemeynte ontfanghen worden sullen gheschreuen syn. Alsoo salmen oock den ghenen die ghetrouwt syn, item de affghestoruen lidtmaten der ghemeynte midtgaders de kinderen die ghedoopt syn, de ouderen der seluer ende de ghetuyghen hier ouer ghenomen oock mede den tyt op welcken den doop gheschiet is, opschryuen. 24.

10. De ghetuyghenisse briefuen der lidtmaten der ghemeynte die vertrecken, sullen met ghemeynen aduyse in den Kerckenraet alsoo gheschreuen worden, dat de vrome ende godsalighe met desen woorden worden gherecommandeert *Datse in der Kercke Godes Christelick sonder opsprake ende erghernisse ghewandelt hebben;* maer soda- 25.

Digitized by Google

nighe forme van ghetuyghenisse salmen die niet gheuen de welcke alsoo noch niet beproeft en syn. Ende soo het ghebuerde dat door de haestighe reyse der ghener die vertrecken willen, de tsamenkoemste des Kerckenraets niet en konde verwacht worden, sullen de Dienaers des woordts met aduys somigher Ouderlinghen het ghetuyghenisse schryuen, in het welcke soo sy aerm syn sal (dogh met discretie) aengheteekent worden, hoe vele hen van den Diaconen ghegheuen is, item wanneer ende waer sy vertrecken.

26. 11. De classicale vergaderinghen sullen bestaen wt Dienaren des woordts ende Ouderlinghen der ghenabuerden Kercken, de welcke alle maenden ofte ses weken, korter of langher dogh alsoo datse den tyt van dry maenden niet voorby gaen, na gheleghentheyt der ghemeynten sullen te samen koemen, in die plaetsen welcke met ghemeyn accordt daertoe bestemt worden.

27. 12. Wt een yeghelicke ghemeynte sal een Dienaer des woordts met een Ouderlinck op de classicale versamelinghe verschynen. Ende hoewel alle Dienaers dier classe, als oock alle Ouderlinghen der plaetse daer de versamelinghe ghehouden wordt in den Classen moghen koemen, soo en sullen nochtans niet meer dan twee van den Kerckenraet daertoe vercoren wt een yeghelicke ghemeynte kuerstemmen hebben.

28. 13. In allen dusdanighen versamelinghen sal te elcke reyse eenen nieuwe preses vercoren worden met ghemeynen kuerstemmen, dogh alsoo dat de selfde gheen tweemael achter malcanderen sal moghen ghenomen werden, tot den welcken men eenen Scribam met ghemeynen stemmen byvoeghen sal.

29. 14. De preses het ghelet ghedaen hebbende sal eenen yeghelick int bysonder affvraghen, of sy oock in haren ghemeynten de ghewonelicke versamelinghen des Kercken-

Digitized by Google

raets hebben? Of de Christelicke straffe onderhouden wordt? Of se van eenighen ketteren aenghevochten worden? Of se niet en twyfelen in eenich stuck der christelicker leere? Ofte op den armen ende Scholen goede achtinghe ghenomen wordt? Ofse tot regieringhe haerder Kercken den raet ofte hulpe der broederen van doene hebben? ende andere dierghelycke dinghen meer.

15. Een yeghelick der Dienaren sal by ghebuerte een korte predicke doen, van welcke de andere oordeelen ende van het ghene dat verbeteringhe behoeft hem vermanen sullen. 30.

16. Als alle dinghen affghehandelt syn salmen Censure houden ouer den ghenen de welcke ofte in die versamelinghe yet der straffe werdich aenghericht ofte de vermaninghe hares Kercken-raets veracht hebben. 31.

17. In de classicale vergaderinghen de welcke laetst voor den particulieren Synodum ghehouden werden, sullen die worden vercoren welcke totten particularen Synodum gaen sullen. 32.

18. Ten letsten sal de plaetse ende tyt der naerste [*sic*] classicale versamelinghe benoemt werden. 33.

19. Alle Iaren (ten ware dat de noot korter tyt vereysschede) sullen te samen koemen vier vyf of meer ghenabuerde classen, tot welcke versamelinghe twee Dienaers ende twee Ouderlinghen wt een yeghelicke Classe koemen sullen, ende hoewel ander Dienaers ende Ouderlinghen der seluer bywesen moghen, soo en sullen nochtans gheene dan de affghesondene kuerstemmen hebben. 34.

20. Als sy te samen ghekoemen syn sal de ghene die de naestvoorgaende reyse ghepresideert heeft, ofte soo de selue niet teghenwoordich is de Dienaer dier plaetse daer de vergaderinghe ghehouden wordt, een ghebet doen, na den eysch der verkiesinghe des Presidis, syns Bysitters ende Scribae begrepen. 35.

Digitized by Google

36. 21. De vercoren Praeses sal een ghebet doen bequaem tot de gantsche handelinghe, daer na de namen der ghenen beyde die teghenwordigh ende niet teghenwordigh syn doen opschryuen, op dat de afwesende reden hares wtblyuens gheuen, daerna sal hy de credentie briefuen ende gheschreuen instructien afvoorderen, alle puncten der seluer ordentlick voorstellen, het ghevoelen der gantscher versamelinghe affvraghen, de stemmen doen opteekenen, wat de meyninghe des meerderen deels is verclaren, de selue den Scribae schriftelick doen vervaten ende het ghene dat gheschreuen is opentlick doen voorlesen op dat het van allen bewillighet werde.

37. 22. De dinghen die totter leere behooren sullen eerst affghehandelt worden, daerna het ghene dat tot de Kerckenordeninghe behoort, ende eyndelick de particuliere saken.

38. 23. Het ampt des Presidis is te bevelen dat een yeghelick synen keer houde in het spreken, den heftighen ende twistighen tot stilswyghen te vermanen, ende soo sy het selue niet nakoemen te doen gaen wt der versamelinghe op datse na het oordeel der broederen behoorlick ghestraft moghen worden.

39. 24. Men sal met ghemeynen consente des Synodi een ghemeynte verkiesen der welcker den last sal ghegheuen worden om met aduys van hare Classe de plaetse ende den tyt des naesten particulieren Synodi te benoemen.

40. 25. Aen deser ghemeynte sullen vanden anderen ghemeynten alle toevallende sware saken de welcke in de classicale vergaderinghe niet en hebben konnen affghehandelt worden, als oock het ghene dat den gantschen particulieren Synodum aengaet, neerstelick ende by tyts ouergheschreuen werde.

41. 26. Dese ghemeynte sal de plaetse ende den tyt des naesten particulieren Synodi twee maenden te vooren of

Digitized by Google

daer omtrent, schriftelick te kennen gheuen, ende copye van allen swaren saken aen haer ghesonden aen eene bestemde Kercke van een yeghelicke classe die tot desen particularen Synodum behooren ouer seynden, op dat een yeghelick hem rypelick daerop bedencken magh.

27. Alle saken des Synodi affghehandelt synde sullen 42. de affghesonden Dienaers ende Ouderlinghen met der Ghemeynte daer de Synodus gehouden is, het heylighe Nachtmael houden, soo verre de gheleghentheyt der plaetse ende des tyts sulcx toelaett.

28. De Kercke in de welcke de Synodus gehouden 43. wordt, sal last hebben de acten ofte ordinantien des selues Synodi op den naesten Synodum te bestellen.

29. Desen voorgaenden reghel salmen oock in den 44 generalen ofte nationalen Synoden houden, op den welcken verschynen sullen twee Dienaers ende twee Ouderlinghen niet van den Classen maer van particulieren Synoden soo wel der walscher als der nederduytscher sprake met briefuen van credentie ende instructie aengaende de leere ceremonien ende Kerckelicke regeringhe mitsgaders alle andere dinghen de welcke in den particulieren Synoden niet en hebben konnen afghehandelt werden.

30. De Generale ofte nationale Synodus sal ordinare- 45. lick alle dry iaren ghehouden worden, dogh alsoo datse in dien de noot sulckes eyscht eer mach te samen gheroepen werden. Ende de particuliere Synoden sullen dry maenden te vooren elck bysonder vergaderen om hen totten generalem te bereyden.

31. Ouermidts in de nederlanden tweederley sprake 46. ghebruyckt wordt, de Duytsche ende de Walsche, so is goet ghevonden dat de ghemeynten deser beyder spraken hare bysondere Kercken-raden, classicale vergaderinghen ende particuliere Synoden hebben ende houden, dogh soo de ghemeynten van deene ofte dandere sprake alle hare

Digitized by Google

particuliere Synoden willen te samen roepen, dat sullen sy moghen doen. Wel verstaende dat in sulcke versamelinghen van de eene sprake alleene, niet van het ghene dat in den handel der ceremonien Kerckelicker regieringhe ende ander swaren saken in desen Synodo besloten is, verandert en worde, maer soo men acht datter eenighe veranderinghe van nooden is, de selue sal in den nationali Synodo beyder spraken gheschieden. Ende soo het gheviele dat de nationalis Synodus van weghen der noot voor den ghewoonlicken tyt moeste beroepen syn, soo sullen twee classen, van elcker spraken eene aen twee particuliere Synoden schryuen, op datse verordineren moghen wanneer ende waer de generale Synodus ghehouden sal worden.

[Cap. III.] *Van de Scholen.*

47. 1. Men sal aerbeyden dat oueral scholen opgericht worden in den welcken de kinderen niet alleen in spraken ende konsten, maer oock voornemelick in den christelicken cathechismo onderwesen ende totten predicatien gheleydet worden.

48. 2. De ghemeynten sullen allen moghelicken vlyt aenwenden dat somighe studenten van goeder hope door de Ouerheyt ofte andere particuliere personen in de grooter scholen onderhouden worden, de welcke namaels tot den dienst des woordts sullen moghen ghebruyckt worden.

49. 3. In den ghemeynten daer studenten syn in der Theologie sullen de selue alle weken in een hysonder versamelinghe daertoe bestemt, in de teghenwoordicheyt der Dienaren des woordts int proponeren gheoeffent worden op dat sy door het oordeel ende vermaninghe der seluer totten dienst alsoo moghen bequame ghemaeckt worden.

Digitized by Google

4. De Professoren der Theologie sullen de belydenisse 50.
des gheloofs der nederlantscher Kercken onderschryuen.

5. Gheen Professores der Theologie sullen moghen pre- 51.
dicken noch de Sacramenten bedienen dan die totten
dienst des woordts beroepen syn.

6. Soo de Classe ofte Synode in de plaetse daer de 52.
vniuersiteyt is te samen koemt, sullen de Professores der
Theologie mede by koemen der welcker een wt den name
der anderer stemme hebben sal.

[Cap. IV.] *Van de Leere Sacramenten ende Ceremonien.*

1. Om eendrachticheyt in der Leere te betuyghen 53.
achten wy datmen in allen Kercken der Nederlanden de
belydenisse des gheloofs in seuen en dertich artykelen
begrepen in dit Iaer 1578 herdruckt, ende den Coninck
Philippo ouer vele iaren ouerghegheuen onderschryuen sal.
Ende ghelyck dit van den Dienaren des woordts ende
Professoren der Theologie ghedaen sal worden, soo ware
oock goet dat het selfde van den Ouderlinghen gheschiedde.

2. In den Duytschen Ghemeynten salmen den cate- 54.
chismum ghebruycken die metten Psalmen door Petrum
Dathenum ouerghesett, ende in den Walschen die metten
Franchoyschen Psalmen tot noch toe ghedruckt is. Het
sal oock den Duytschen ghemeynten vry staen het corte
ondersoeck des gheloofs wt den cathechismo te samen
ghetrocken ende met den voorseyden Psalmen Datheni
ghedruckt te ghebruycken om die te onderwysen die hen
totter ghemeynte begheuen.

3. Niemant en sal eenich boeck van hem seluen ofte 55.
van yemant anders ghemaeckt in het welcke van de religie
ghehandelt wordt laten drucken ofte int licht brenghen
door hem seluen ofte door anderen eer het selfde van
den Dienaren der Classe ofte Professoren der Theologie

Digitized by Google

onser belydenisse ouersien ende voor goet bekent sal wesen.

56. 4. De Dienaers sullen een gheheel boeck der H. Schrift ordentlick totten eynde toe der Ghemeynte verclaren. Dogh sullen sy meest de boecken des nieuwen Testaments voornemen, hoewel het nochtans hen vry staen sal de materie harer predicatie wt den boecken des ouden Testaments te nemen, met aduyse des Kerckenraets de welcke op de stichtinghe ende gauen der Dienaren acht nemen sal. Ende in den plaetsen daer de Sondaeghsche Euangelien noch ghebruyckt worden, salmen sulckes dulden ter tyt toe datmen het selfde bequamelick sal konnen affsetten.

57. 5. In den ghemeynten daer het ghebruyck der Auontghebeden inghevoert is ende Predicanten ghenoegh syn om die te doen sal het selfde ghedraghen worden, dogh alsoo dat daer door het nootsakelick ghebruyck der huysghebeden niet naghelaten en worde. Ende sullen oock de Dienaers op het ghebet meer acht nemen dan om een langhe predicatie ende wytloopighe verclaringhe te doen op het gheheel ofte halue capittel datse in den Auontghebeden ghewonelicken nemen sullen. Maer daerse noch niet inghevoert en syn, en salmense niet lichtelick toelaten ten ware in tyden van ghemeyne nooden, op dat de ordinaire predicatien ende huysghebeden niet in verachtinghe en koemen. Ende het sal allen Kercken vry blyuen te ordineren of men vele of weynich auontghe beden doen sal. Ende daermen acht datse beter affghe daen waren salmen het aduys vander classe ende vander Ouericheyt der ghereformeerder Religie hier ouer ghebruycken.

58. 6. Ouermidts het ghebruyck der Lyckpredicken seer sorgherlick is, soo ghevoelen wy, datse in de plaetsen daer sy niet en syn, niet en behooren inghevoert te

Digitized by Google

werden. Maer daerse ghewoonlick syn ghehouden te worden ende het ghetal der Dienaren ghenoeghsaem is, de welcke metgaders den Ouderlinghen de seluighe oordeelen niet onnut te syn, sullense gheduldet worden, ter tyt toe datse ter bequamer gheleghentheyt sonder erghernisse sullen moghen affghesett worden. Nochtans met deser waerschouwinghe datse meer een forme hebben van een onghepremediteerde vermaninghe dan van eene predicatie de wolcke van den ghebeden beghonnen ende met danckseghginghe ghesloten wordt. Datmen oock in den seluigen der affghestoruener loff niet en vercondighe. Het sal oock der Dienaren Ampt syn sorghe te draghen dat het ghebruyck der clocken de welcke in den Pausdom soo int verscheyden als int begrauen der mensschen gheluyt worden wegh ghenomen werde.

7. Het verbont Gods sal in den kinderen der Chris- 59.
tenen met den Heylighen Doop soo haest alsmen den seluighen bekoemen kan beseghelt werden, ten ware dat yemant eenighe ghewichtighe oorsake hadde om den seluen wt te stellen, van de welcke de Dienaers metten ouderlinghen oordeelen sullen.

8. Men sal den Doop niet bedienen dan in der pre- 60.
dicatie. Dogh in den dorpen daer weynich predicatien ghedaen worden salmen eenen sekeren dagh in de weke verordenen, om den Doop te bedienen. Alsoo nochtans dat het selfde sonder korte predicatie niet en gheschiede.

9. De vader des kints dat te doopen is sal in sonder- 61.
heyt by den doop wesen, ten ware dat hy een wichtighe oorsake syns affwesens hadde. Op dat hy voor syn kint bidde, ende het seluighe den Heere opdraghe, ende belone te doen tghene dat hem van den Kerckendienaer voorghehouden wordt, volghende het formulaer in de bedieninghe des doops ghestelt. Dogh de ghetuyghen en salmen soo nauwe niet verbinden maer men salse hares

Digitized by Google

ampts teghen het kint vermanen. Ende de ouders eer sy hare kinderen te doope brenghen sullen by den Kerckendienaer ofte eenen ouderlinck gaen op dat de ghemeynte kennisse hebben magh van den ghenen die ghedoopt worden.

62. 10. Het is raetsamer ende sekerder dat alle Dienaers het formulaer der instellinghe ende des ghebruycks des H. Doops welck daertoe beschreuen is volghen, dan eenen yeghelicken syn eyghen verclaringhe vry te laten.

63. 11. Het is vry sulcke namen den kinderen te gheuen alsmen wil, nochtans sal een yeghelick vermaent syn dat hy die namen die of Gode ofte Christo eyghen syn als daer syn Emanuel, Saluator etc. ofte der officien ende bysondere diensten als Enghel, Baptista etc. of de welcke andersins superstitieus syn, den kinderen niet en late ghegheuen worden.

64. 12. Niemant en sal in de ghemeynte ontfanghen worden dan die voorhenen van den Kerckenraet ofte ymmers eenen Dienaer ende Ouderlinck van de hooftsomme der Christelicker leere ondervraeght sy, Ende eer sy ten Auontmale des Heeren gaen, sullen sy in den Kerckenraet ofte in der Kercke na der predicatie de welcke recht voor de bedieninghe des Auontmaels gheschiet opentlick betuyghen datse de leere in der ghemeynte ontfanghen, die van den Dienaer cortelick verclaert sal worden, voor goet houden ende door de hulpe des Heeren in der seluighe volstandich blyuen willen, ende hen seluen der christelicker vermaninghe onderwerpen.

65. 13. Aengaende de ghene die met ghetuyghenisse briefuen wt anderen Kercken koemen, sullen sonder nieuwe belydenisse des gheloofs te doen toeghelaten werden, maer de ghene die gheen gheschreuen noch leuendighe ghetuyghenisse van gheloofwerdighe personen hebben, sal men op dat mael niet toelaten.

Digitized by Google

14. De Dienaers des woordts, Ouderlinghen ende dia- 66.
kenen sullen voor het houden des Auontmaels onder malcanderen een christelicke censure ofte ondersoeckinghe doen, soo wel ouer de leere als ouer den wandel, ende sullen de christelicke vermaninghen in der liefde opnemen.

15. Voor het Auontmael sullen de Dienaers ende 67.
Ouderlinghen de lidtmaten der Kercke besoecken, voornemelick de swackste, ende de ghene diet meest van doene hebben, Op datse, soo vele in hen is, met leeren vermanen troosten ende opgheresen swaricheden neder te legghen de Ghemeynte tot dese hooghwerdighe handelinghe recht bereyde.

16. Men sal voor de bedieninghe des Auontmaels een 68.
predicatie doen in de welcke van de bekeeringhe des mensschen beproeuinghe syns selfs, ende syne versoeninghe met God ende den naesten ende dierghelycke andere materien ghehandelt sullen werden. Maer op den dagh des Auontmaels selue, sal het nut syn datmen van den Sacramenten ende met name van de verborghentheyt des Auontmaels het volck leere, ende tot dien eynde eenen bequamen text neme, ten ware dat de ghewoonlicke text daertoe bequamelick gheschickt konde werden. Dogh na den middagh salmen met de ghewoonlicke predicatie ofte catechismo voortvaren.

17. Ouermidts wy middelmatich achten in de bedie- 69.
ninghe des Auontmaels te staen of te sitten (het knyelen nemen wy wt om der superstitie ende het perykels wille van het broot aen te bidden) soo sullen de ghemeynten die wyse ghebruycken die een yeghelick de alderbequaemste sal duncken.

18. De woorden des Auontmaels sullen wt den 10 70.
Capit. des eersten totten Corinthen ghenomen werden, daer by voeghende dese woorden *Neemt*, *eet*, *ghedenckt*, *ende ghelooft* etc.

Digitized by Google

71. 19. Te wyle het H. Auontmael bedient wordt salmen somighe capittelen wt den Propheten ofte Euangelisten van het lyden Christi voorlesen, ofte eenighe Psalmen singhen na dat eene yeghelicke Kercke oorboerlick te syn oordeelen sal.

72. 20. In allnn middelmatighen dinghen sullen gheen Kercken verachtet worden, die een ander wyse gebruycken dan wy doen.

73. 21. Ghelyckerwys het Auontmael des Heeren in die plaetsen niet behoort bedient te worden daer noch gheen Kerckelicke ordeninghe ghestelt en is, Alsoo salment in den welghestelden Kercken alle twee maenden soo vele moghelick is bedienen. Dogh salmen den Kercken in sonderheyt den heymelicken ende die onder het cruyse sitten hare vryheyt laten dat soo dickmael te houden alset haer gheleghen is.

74. 22. In tyden van oorloghe pestilentie diere tyden sware vervolghinghen der Kercke ende andere openbare ellendicheden salmen een vasten met bidden aenstellen ende heylighen door raet der Kercke ende bewillinghe der Ouerheyt soo dat gheschieden kan. Alsoo dat de Ghemeynte haer van het ghewonelicke voetsel ende tydelicke handelinghe onthoudende totten auont toe, met bidden, het woordt Gods te hooren, de Heyl. Schrifture te lesen ende andere heylighe oeffeninghen hare boetveerdicheyt ende gheloove betuyghe, ende in der warer godsalicheyt toeneme. Dogh sal het raedtsamer syn het vasten op andere daghen dan op den Sondagh te heylighen.

75. 23. Het ware wel te wensschen dat de vryheyt van ses daghen te aerbeyden van God toeghelaten in der Kercke ghehouden ende de Sondagh alleen ghevyert mocht worden. Nochtans dewyle somighe andere feestdaghen door authoriteyt der Ouerheyt onderhouden werden, te weten den Christdagh metten navolghenden dagh, item

Digitized by Google

den tweeden Paeschdagh ende tweede Pynxterdagh ende in somighe plaetsen den iaersdagh ende hemelvaerts dagh, soo sullen de Dienaers neersticheyt doen datse met predicatien in den welcken sy in sonderheyt van de gheboorte ende verrysenisse Christi seyndinghe des H. Geestes ende derghelycke artykelen des gheloofs, de ghemeynte leeren sullen den onnutten ende schadelicken ledichganck in een heylighe ende profytelicke oeffeninghe veranderen. Het selfde sullen de Kerckendienaren in dien Steden doen daer meer Feestdaghen door de authoriteyt der Ouericheyt onderhouden worden. Hierentusschen sullen alle Kercken aerbeyden, dat het ghewoonlick ghebruyck aller feestdaghen behaluen den Christdagh (dewyle Paesschen ende Pyncxteren op den Sondagh koemen) soo vele moghelick is, ende op het aldervoeghelickste affghedaen werden.

24. De Psalmen Dauidts van Petro Datheno ouergesett 76.
sullen in den Christelicken tsamenkoemsten der Nederduytscher Kercke ghelyckmen tot noch toe ghedaen heeft ghesonghen worden, achterlatende de ghesanghen de welcke in der H. Schrift niet en worden ghevonden.

25. Het ghebruyck der Orghelen in den Kercken 77.
houden wy niet voor goet in sonderheyt voor de predicatien. Daerom achten wy dat de Dienaren behooren te aerbeyden, ghelyckse voor eenen tyt gheduldet worden, datse alsoo metten eersten ende op het aldervoeghelickste wegh ghenomen werden.

[Cap. V.] *Van Het Houwelick.*

1. De Houwelicksche ondertrouwe sal gheschieden per 78.
verba de presenti, dat is met woorden die de teghenwoordighe beloftenisse ende verbindinghe medebrenghen ende wtdrucken sonder conditie ofte wtneminghe.

2. De Heymelicke beloftenissen sullen van gheener 79.

Digitized by Google

werden syn, ende die sullen voor heymelick ghehouden worden de welcke niet in teghenwoordicheyt van twee ofte dry van den vrienden bloetverwanten ofte ymmers van anderen gheloofwerdighen persoonen aen beyden syden en sullen ghedaen wesen.

80. 3. Het soude oock nut ende te wenschen syn dat wanneer de seluighe gheschieden, een Kerckendienaer ofte Ouderlinck daer by ware, Op dat hy den name des Heeren aengheroepen ende beyde de partyen hares ampts vermaent hebbende neerstelick mochte ondervraghen of sy yemants anders beloftenisse hebben ghedaen, ende soo een van beyden een lidtmaet der Kercke is, of de andere partye oock der Religie is toeghedaen, Ende voornemelick op dat hy versekert mocht werden van dese navolghende stucken.

81. 4. Gheen onderiarighen (waer van men de verclaringhe nemen sal wt de rechten ende costumen elckes lants) de welcke onder de macht harer ouderen ofte der ghener die in der ouders plaetse syn, namelick der mombaren of vooghden, en sullen sonder haer consent belofte van houwelicke moghen doen, Ende de houwelicksche beloftenisse anders ghedaen en is van gheender weerde. Dogh soo eenighe hen soo onredelick ende soo onghewillich in deser sake hielden datse gheensins en wilden bewillighen (het welcke somwylen wt haet der Religie ende anderen oorsaken gheschiet) soo sal de Kerckenraet besluyten wat hierin te doen staet.

82. 5. Maer indien beyde partyen ofte een van beyden voorhenen ghehylickt gheweest is, soo sal de doot der eerster partie door wettelicke ghetuyghenisse moeten blycken.

83. 6. De onbekende vremdelinghen sullen tot de houwelicksche trouwe niet toeghelaten worden ten sy datse door wettelicke ghetuyghenisse doen blycken datse vry syn.

84. 7. De Ouerheyt sal ghebeden worden datse die hou-

Digitized by Google

welicken niet en verbiede (soo vele sulckx na gheleghentheyt der tyden ende plaetsen voeghelick gheschieden kan) in die graden der bloetverwantschap ende maeghschap in den welcken de seluighe soo door godlicke als door keyserlicke Rechten toeghelaten werden. Maer soo langhe als dit niet verkreghen kan werden, is het beter haren wetten ghehoorsaem te syn dan in de swaricheden ende erghernissen te vallen die daer wt volghen souden.

8. De ondertrouwe wettelick ghedaen synde, sal oock door beyder partyen bewillighinghe niet ghebroken konnen worden. 85.

9. De namen der ghener diemen trouwen sal, sullen op dry sondaghen ofte andersins dry reysen, datter tamelicken tyt tusschen beyden sy, na der predicatie wtgheroepen werden. 86.

10. De Houwelicken sullen vercondicht werden ter plaetsen daer de partyen wonen, ofte daerse bekent syn. Ende soo yemant in een ander plaetse dan daer syn gheboden afghekondicht syn ghetrouwt wilde wesen, soo sal hy van den Kerckenraet een ghetuyghenisse van synen gheboden mitbrenghen. 87.

11. De ghene teghen der welcker wtroepinghe niet en is ghekoemen, moghen op alle predickdaghen in der ghemeynte tsamen ghegheuen worden, behaluen op den ghemeynen vasten ende bidtdagh, het welcke oock te wensschen ware dat het op den dagh des Auontmaels niet en gheschiede. 88.

12. Hoewel Paulus den weduwen gheenen sekeren tyt voorschryft wanneer sy herhylicken moghen nochtans dewyle hyse vermaent datse in den Heere trouwen sullen, soo en lydt de eerbaerheyt ia oock de nootsakelickheyt niet, datse voor vier maenden en half wederom hylicken souden, bysonder dewyle door keyserlicke rechten haerlieden een Rouweiaer dat is den tyt van neghen maenden voorgheschreuen wordt. 89.

Digitized by Google

90. 13. De Dienaren sullen de partie dien door het ouerspel van dander partye onghelyck gheschiet is vermanen datse haer versoenen. Het welcke soo sy niet verkryghen en konnen sullen sy wel verclaren wat hen door het goddelicke recht toeghelaten sy, Nochtans sullen sy hen onderrichten datse sonder het oordeel ende authoriteyt der Ouerheyt niet herhylicken en moghen. Ende soo de veronghelyckte partye sodane Ouericheyt niet bekoemen en konde, soo salse ter sulcker plaetse gaen daerse een Ouericheyt hebben magh door welckers authoriteyt de sake gheoordeelt worde.

91. 14. Wanneer in houwelicksche saken eenighe grooter swaricheyt voorvalt, soo sal de Ouerheyt ghebeden worden datse twee ofte dry van hen verordenen die metten Dienaren der Classe de selue swaricheyt ter neder legghen [1]).

---

1) In de Latijnsche vertaling, voorkomende in het Aktenboek van de prov. Geldersche Synoden (zie boven blz. 228), is na dit hoofdstuk (dat aldaar *Caput IV* is) een hoofdstuk ingelascht, dat nergens elders gevonden wordt, en dat aldus luidt:

De Matrimonialibus Iudiciis, de Divortio, de Desertione, de Repudio et de Secessione.

Caput V.

1. *Matrimoniorum causa mixta dicitur, quia partim conditionibus verbo divino expressis, necessariis et hominis arbitrio nunquam mutandis: Partim humano iure statutis, et voluntate contrahentium magna ex parte omittendis aut observandis coit.*

2. *Diuinitus monemur, vt matrimonium contrahentes id in Domino de praescripto verbi Dei faciamus* 1 *Corinth.* 7.

3. *Praescriptae conditiones à Deo sunt de quaestione, an est (vt vulgo loquuntur), quid est, et quale est.*

4. *Ad quaestionem an est, pertinet necessarium omnino esse ei quem necessitas vrat, matrimonium; ei vero, qui continens est, Adiaphoron. Ibidem.*

Digitized by Google

[CAP. VI.] *Van de Kerckelicke Vermaninghe ende Straffinghe.*

1. Ouermidts de Heere Christus behaluen den dienst des woordts ende der Sacramenten oock de Kerckelicke 92.

---

5. *Ad quaestionem quid est, referendum est quod vnius viri cum vna muliere Consuetudine individua definitur, Gen. 2. Matth. 19.*

6. *Ad quaestionem quale est, quod intra certos gradus consanguinitatis et affinitatis consistit: quod parentum arbitrio inter aetate minores, et semper partium libero consensu coalescit.*

7. *Haec omnia verbo Dei non solum imperantur, sed per partes ita explicantur, vt si quod illic dubium oriatur, solo et verbo consulto enucleari queat. Ideo in Ecclesia Israelitica, Christiana veteri et hac nostra obtinuit, vt sacerdos cuius os custodit sapientiam et legis Dei exercituum interpres est: Matth. 2, cum suo Synedrio controuersias matrimoniales discuteret, ideo Christus tanquam Propheta veritatis* [boven dit woord staat: *Patris*], *de hac quaestione consulitur, et statuit Math. 5 et 19 et alibi; nec id in genere tantum sed particulatim.*

8. *Conditiones humano iure praescriptae sunt de dote, alibi certa, alibi pacto voluntario promittenda, de successione liberorum, de poena violati istius pacti mitiganda vel exacerbanda.*

9. *Quod matrimonium sequatur dos, ciuile, quod certa alibi, quod alibi voluntaria, ius humanum est, quod voluntate contrahentium nunc remittatur, nunc amplificetur, quod denique in favorem primi vel secundi matrimonii, liberis ex hoc oriundis maior, illis vero minor haereditas relinquatur, res est libera.*

10. *Itaque in veteri Christiana Ecclesia, vbi plane civilis et Ecclesiastica Iurisdictio(ne) distincta fuit, de his rebus constituere poenes magistratum authoritas semper fuit, et si qua orta esset de his controversia, eam disceptandam retinebant.*

11. *De potestate et vi, qua homines ad eas praestandas cogantur, res est diuersa, Nam in Israëlitica Ecclesia, vbi iurisdictio vtraque bona ex parte poenes summum pontificem*

Digitized by Google

vermaninghen ende straffinghen inghestelt heeft, so sullen de Dienaren niet alleen openbaerlick leeren straffen ver-

---

fuit, potestas eidem et authoritas in vtrasque conditiones concessa est, Christus vero hanc distinctionem in se primum sanxit, vt authoritas esset penes Ecclesiam, potestas vero penes magistratum, dum de adulterio statuit, sed poenam irrogare recusat.

12. *Summa istius tractatiunculae est: Vnicas Ecclesiae esse partes in causis matrimonialibus, conditionum sed diuinarum authoritatem habere, Magistratus duas, humanam nimirum authoritatem, et ius gladii potestatem.*

De Divortio.

13. *Dissoluti Matrimonii duae sunt species, divortium et desertio, divortium differt a desertione, quod haec a parte nocente, illud ab innocente fiat.*

14. *Sola fornicatio innocenti personae ad divortium iusta est causa Math.* 19.

15. *Eaque probanda est Ecclesiae, quae ad reconciliationem partem offensam hortabitur, sed si hoc obtineri non possit, Magistratui, vt divertendi potestatem faciat, ex iudicio Ecclesiae incumbit.*

De Desertione.

16. *Desertio vel Religionis praetextu a nocente parte, vel toedio coniugii aut alia quavis causa committitur.*

17. *Si Religionis causa pius ab impio deseratur, sequetur consilium Pauli* 1 *Corinth.* 7.

18. *Ita tamen vt conscia Ecclesia et rescindente priori contractu Magistratu omnia agat.*

19. *Si aliam quamvis ob causam politicas leges praeeunte consilio Ecclesiae in Domino sequatur.*

De Repudio.

20. *Omittitur matrimonii pactum non praestitum ea sola causa, eoque omnino modo, quo absolutum scinditur.*

De Secessione.

21. *Secedunt inter se coniuges propter importunam vitae*

Digitized by Google

manen ende wederlegghen, maer sullen oock een yeghelick int bysonder vermanen tot syn behoorlicke plicht, maer ghelyck de Christelicke straffe geestelick is, ende niemant van de straffe der Ouericheyt en bevrydt, alsoo worden oock bouen de borgherlicke straffinghe de Kerckelicke straffinghen nootsakelicken vereyscht, om den Sondaer met God ende synen naesten te versoenen, ende de erghernisse wt der ghemeynte Christi wech te nemen.

2. Soo dan yemant in de suyuerheyt der leere dwaelde, 93.
ofte in den wandel sondichde, soo verre als het heymelick is ende gheen openbare erghernisse en brengt, soo sal den reghel onderhouden worden dien Christus duydelick voorschryft Mat. 18.

3. De heymelicke sonden daer van de sondaer int 94.
bysonder van een twee ofte dry ghetuyghen vermaent synde hem bekeert en salmen tot den Kerckenraet niet brenghen.

4. Soo yemant van heymelicke sonden door twee ofte 95.
dry vermaent synde niet en hoort, ofte een openbare sonde begaen heeft, sulcx sal den Kerckenraet aenghegheuen worden.

5. Die hartneckelick de vermaninghe des Kerckenraets 96.
verwerpt sal van den nachtmael affghehouden werden, maer soo hy affghehouden synde na verscheyden vermaninghen gheen teeken der boetverdicheyt en gheeft soo sal dit de voortganck syn totter afsnydinghe.

6. De Dienaer sal opentlick de ghemeynte van den 97.
hartneckighen sondaer vermanen, de sonde openbaren ende de behoorlicke plicht diemen ghedaen heeft in hem

---

consuetudinem: Sed Ecclesiae est eos ad reconciliationem hortari, quam si Ecclesia non obtinuerit, eos matrimonium intermittere non dissoluere, novis contractis nuptiis, non patietur Ecclesia.

Digitized by Google

te straffen van het Auontmael aff te houden, ende daerna neerstelick te vermanen voor den volcke verclaren, Ende sal de ghemeynte vermanen datse voor desen onboetverdighen sondaer bidde eer datmen ghedwonghen werde tot de laetste remedie te koemen. Sodanighe drye vermaninghen sullender ghedaen worden. In de eerste en salmen den sondaer niet noemen op dat hy eenichsins verschoont werde. In de tweede salmen hem noemen. In de derde sal der ghemeynte aengheseyt worden datmen hem affsnyden sal ten sy dat hy hem bekeere, op dat soo hy hartnechkich blyft syn affsnydinghe door stilswyghende bewillinghe der ghemeynte gheschiede. De tyt die tusschen de vermaninghen gaen sal, sal int oordeel des Kerckenraets staen. Ende in de affsnydinghe van dusdanighen hartneckighen sondaer sal de Dienaer int breede verclaren het ghebruyck ende eynde der seluer, ende de gheloouighen vermanen datse gheen onnoodighe ghemeynschap ofte conuersatie metten afghesnedenen hebben, maer syn gheselschap schouwen, in sonderheyt tot desen eynde, op dat de afghesneden door schaemte verslaghen synde aernstelick bedencken magh hem te bekeeren.

98. 7. Van den sonden die van harer nature openbaer syn, ofte die door verachtinghe der vermaninghen der Kercke openbaer ghemaeckt worden, sal de versoeninghe openbaerlick gheschieden, niet na het segghen van een ofte twee, maer na het oordeel des gantschen Kerckenraets op sulcker wyse ende forme als tot de opbauwinghe elcker Kercke alderbequaemst gheacht sal worden.

99. 8. De ghene die sware sonden begaen hebben die der Kercke schandelick syn ofte oock die vander Ouericheyt ghestraft behooren te worden, al ist datse met woorden boetverdicheyt bewysen, sullen sy nochtans van de ghemeynschap des Auontmaels om de aerghernisse wech te nemen ende hare boetveerdicheyt te beproeuen affgehouden

Digitized by Google

worden. Dogh hoe dickwils off hoe langhe dit gheschieden sal, sal int goetduncken des Kerckenraets staen.

9. Soo de Dienaers Ouderlinghen ofte Diakenen een 100.
openbare groue sonde, die der Kercke schandelick ofte vander Ouericheyt oock te straffen ware beghinghen, soo sullen de Ouderlinghen ende Diaconen wel terstont van haren dienste door het oordeel des Kerckenraets affghesettet worden, maer de Dienaers salmen van haren dienste opschorten. Dogh offmense gheheel affsetten sal, sal int oordeel staen van de classicale vergaderinghe.

10. Maer off de Dienaers Ouderlinghen ende Diaconen 101.
affghesett synde na dat sy der Kercken met boetveerdicheyt voldaen hebben soo sy wederom vercoren worden toeghelaten sullen moghen wesen, soo vele als de Ouderlinghen ende Diakenen aengaet sal de Kerckenraet oordeelen, Maer soo vele de Ministers belanght sal van de classicale versamelinghe gheoordeelt worden.

11. Gheen Kercke en sal ouer andere Kercken, gheen 102.
Dienaer ouer andere Dienaers, gheen Ouderlinck noch Diaken ouer andere Ouderlinghen ofte Diakenen eenighe heerschappie voeren ofte ouerhant hebben, maer lieuer sal hem een yeghelick van alle oorsake ende suspitie van dien wachten, Hoewel wt plicht der liefde de eene Kercke de andere, de een Dienaer den anderen etc. niet alleen moghen, maer oock behooren te vermanen.

Petrus Dathenus electus praeses ss.
Casparus Heydanus Assessor ssi.
Arnoldus Cornelius Scriba.
Iohannes Cubus, Secundus huius Synodi Notarius.

Feuguereius Acad. Leydensis professor Theol.
Ioannes Taffinus verbi Dei Minister Antuerpiae.

} Nomine Synodi Ecclesiarum gallobelgicarum habitae Dordraci xxv° Iunii 1577.

Digitized by Google

Ioannes Vignia verbi dei minister Antuerpiae.

Ruardus Acronius Alcmarianae Ecclesiae minister.

Sibrandus Vomelius Ecclesiae minister in Hem.

Andreas Castricomius Ecclesiae Enchusanae minister.

Iacobus Forestus senior Ecclesiae Alcmarianae nomine omnium Ecclesiarum NoordtHollandiae.

Iohannes Damius Harlemensis Ecclesiae Minister.

Engelbertus Faber, verbi Dei minister.

Iohannes `a Nieken dictus Fabricius Venlonius verbi dei minister.

Carolus Ryckewaert Dei Minister Leidae.

Ioannes Arcerius Fris. minister Verbi Dei in Classe Leydensi.

Ysbrandus Trabius Frisius minister ecclesiae Zandtuico-Germanicae ss.

Ioannes Leo minister ecclesiae dei quae est Saltbommeliae ss.

Rodolphus Veltius Ecclesiae Gorcomianae Minister.

Andreas Hagius Frisius, minister verbi Dei in Heenvliet.

Gerardus Culenborgicus Ecclesiae Dei quae Ziericzee est verbi Dei Minister.

Iacobus Eldenius Verbi Dei Minister.

Henricus Caesarius minister Ecclesiae Schoonhouianae nomine Classis Dordracensis.

Ian Iaspaers Scherniers ouderlinck der Kercken tot breda.

Petrus Plancius Ecclesiae Meninensis Minister nomine Orientalis ac Occidentalis Classium Flandricarum.

Ægidius Iohannis Frisius nomine classis brielensis eiusdemque ecclesiae verbi minister subscripsi.

Hubertus Franciscus verbi minister Aermuydae.

Ioannes Gerobulus S. Euangelii in Ecclesia Vlissingana minister ss.

Digitized by Google

Particuliere Vraghen.

1. Ofmen de artykelen des Synodi niet en behoort met ghetuyghenissen der Schrifturen te bevestighen. Is gheantdwoort Dat dit onnoodich is omtrent de dinghen die middelmatich syn, ende de ordeninghe der Kercke aengaen. Die niet middelmatich syn heeft de Synodus alsoo ghestelt, datse de seluighe acht op de authoriteyt der H. Schrifturen ghegrondet te syne, de welcke soo yemant daerby wil setten sal tselue moghen doen.

2. Of het van nooden is dat de artykelen des Synodi van de Ouerheyt bevestight werden? Is gheantwordt, Datmen de Ouerheyt sal bidden datse die artykelen met hare authoriteyt bevestighen wille, in den welcken de seluighe authoriteyt van nooden is om int werck gheleyt te moghen worden. Ende daer sullen twee verordent worden om dat met een Requeste aen den Staten te versoecken.

3. Watmen met sulcken Dienaer doen sal die sich onder gheen classen ordeninghe begheuen en wil? Is gheantdwoordt, Datmen sulck een den particulieren Synodo aengheuen sal op dat van den seluighen daerin voorsien worde. Daerbeneffens sal de Classis ettelicke verordenen, die de Ouerheyt der ghereformeerder religie van de nutticheyt ende billickheyt deser ordinantie onderrichten sullen, ten eynde dat sy door de authoritheyt der seluighe hierin magh gheholpen werden.

4. Of het den ghenen die door wettelicke wtsprake des Kerckenraets ofte Classis ghecondemneert syn, tot

Digitized by Google

allen tyden wanneer sy willen vry is sich tot grooter vergaderinghe te beroepen? Is gheantdwoort, Dat de saken te onderscheyden syn om welcken de beroepinghe gheschiet. Want daer twee persoonen teghen malcanderen in questie staen sal de ghene die ghecondemneert wordt de beroepinghe vry ende gheoorloft syn tot de helft van den tyt die daer is tusschen de versamelinghe van de welcke hy ghecondemneert is tot de naeste grooter versamelinghe tot de welcke hy sich beroept, ten ware dat die tyt te cort ware, waer van de classis oordeelen ende besluyten sal. Maer soo het oordeel wtghesproken is teghen yemanden alleen die ghesondicht heeft, sal de seluighe sich terstont beroepen. Ende soo yemant op den bestemden tyt sick niet en beroept, die sal van het recht der beroepinghe versteken wesen.

5. Ofmen het oordeel der ouerheyt van de gherefor-meerde Religie int afsetten der Dienaren ghebruycken sal? Is gheantdwoort, Dewyle het der Christelicker Ouericheyt Ampt is te besorghen datmen in godsalicheyt ende eerbaerheyt leue waertoe ghetrouwe Dienaren van noode syn, soo salmen hare bewillinghe int affsetten der Dienaren ghebruycken, ghelyck ook van den Synodo verordent is datmen dit in de beroepinghe der seluen doen sal. Het selfde sal in de translatie ende ouersettinghe der Dienaren in sonderheyt soo sy eewich ofte ymmers lanckdurich is, onderhouden worden.

6. Of het der Ouericheyt gheoorloft is buyten wille ende weten des Kerckenraets die Dienaren des woordts aen te nemen ofte af te setten? Is gheantdwoort: gheensins.

7. Of alle Dienaren in vlaenderen gheboren ende in dese nederlanden ofte in anderen plaetsen den nederlantschen Kercken dienende, soo sy van eenighe Kercke in vlaenderen gheroepen werden, die beroepinghe te volghen

Digitized by Google

ghehouden syn? Item of de Dienaren in het nederlant gheboren ende in anderen nederlantschen Kercken in vremden landen dienende soo sy vanden Kercken die int nederlant syn gheroepen werden schuldich syn die beroepinghe waer te nemen? Is gheantdwoort, Nademael het gheheele nederlant onse alghemeyne vaderlant is, dat het gantsch onredelick sy dat de Dienaren buyten tlant van vlaenderen ende dogh in den nederlanden de Kercke Christi dienende aen vlaenderen souden verbonden syn. Ende soo vele de andere aengaet die buyten den nederlanden in den dienste syn oordeelt de Synodus datmen die seluighe oock buyten de bewillinghe harer Kercken niet beroepen magh.

8. Of een Dienaer op seker conditie van syner Kercke aenghenomen synde, door de macht des classis bouen die conditien verbonden magh worden? Antdwoorde, Dewyle wy ons seluen Christo ende syner ghemeynte gheheel schuldich syn soo isset eens ghetrouwen Dienaers Ampt in redelicke conditien te bewillighen, al ist datse van te vooren niet wtghedruckt en syn. Ende de Classis sal oordeelen welcke conditien redelick of onredelick syn.

9. Of het eenen Dienaer gheoorlooft is een Rentmeesterschap te bedienen? Antw. Neen het.

10. Of men een Ouderlinck ofte Diaken bequaem synde om de Kercke te dienen dogh een quade ende wederspannighe huysvrouwe hebbende daarom van den dienst der Kercke afweeren sal? Is gheandtwoort, Datmen hem wel van den dienste sal afhouden dewyle de huysvrouwe der Kercke tot een erghernisse wesen soude dogh soo hy nu in den dienste is datmen hem niet afsetten sal.

11. Watmen met eenen Dienaer doen sal die wel suyuer in der leere ende vroom van wandel is, nochtans gheen gaue en heeft om onder de ghemeynte met synen predicatie veel vruchts te doene? Antdw. Ghelyckerwys

Digitized by Google

datmen de curieusheyt der mensschen niet en behoort te voeden, alsoo by aldien de ghemeynte der plaetse daer de Dienaer staet haer beclaeght dat syn maniere van leeren niet veel vruchts doet, soo sal de Classis neerstelick hier na vernemen ende soo syt alsoo bevindt soo salse hem in sulcken plaetse transfereren daer synen dienst nutter sal moghen syn. Hierentusschen sullen de Kercken ernstelick vermaent worden datse de Dienaers neerstelick beproeuen eer sy de selue aen nemen.

12. Hoe ende op wat wyse de Kercken haren Dienaren haer behoirlick onderhoudt besorghen sullen? Antdw. Men sal een Requeste wt den naem deses Synodi schryuen om den Staten ouer te gheuen door Thomam Tilium ende Arnoldum Cornelium.

13. Of een Ouderlinck die synen tyt wtghedient heeft ende bereyt is noch langher te dienen der ghemeynte wederom magh voorghestelt worden om hem te moghen verkiesen? Antw. Ia. Want de tweeiarighe veranderinghe der ouderlinghen is daerom in sonderheyt inghesett op datse van den laste hares dienstes mochten verlichtet werden.

14. Of een Ouderlinck wettelick verkoren synde het ampt mach weygheren aen te nemen? Antdw. Neen, ten ware om seer ghewichtighe oorsaken van den welcke de Kerckenraet ende soo het noodich is, de Classis kennisse nemen sal.

15. Of de ouderlinghen omtrent de examinatie der Dienaren in den Classischen versamelinghen soo wel kuerstemmen hebben sullen als de Dienaers des woordts? Antdw. Men mach der ouderlinghen aduys wel hooren van de suyuerheyt der leere der Dienaren, Maer de Dienaers alleen sullen kuerstemmen hierin hebben, Dogh van de gaue van wtspreken ende andere dierghelycke gauen sullen de ouderlinghen oock hare kuerstemmen gheuen.

Digitized by Google

16. Welck van beyden beter is de aelmoessen na de predicatie aen de Kerckdueren te versamelen ofte onder de predicatie omgaende door het volck? Antdw. De eerste wyse is beter, nochtans in den Kercken daermen die seluighe niet hebben en kan salmen die selue dulden tot dat mense can verbeteren.

17. Wat een Kercke te doen staet de welcke door de Ouerheyt in den dienst der Diaconie verhindert is? Antdw. Men sal alle neersticheyt doen, dat der Kercke haer Recht in der bester voeghe wederghegheuen worde het welcke eerst de Kerckenraet ende daerna oock de Classis soo het van nooden is besorghen sal, het selfde oock aen der hoogher ouericheyt versoeckende soo het nootsakelick is.

18. Of het oorbaer ende noodich is den Bybel wt den Hebreischen in der nederduytscher tale ouer te setten of ten minsten de ghemeyne ouersettinghe te ouersien, ende wien men desen last oplegghen sal? Antdwoordt. Men sal wel tot syner tyt den Bybel wt der Hebreischen tale ouersetten moghen. Hierentusschen salmense na de Francoysche Latynsche ende andere in sonderheyt na de nieuwe Heydelbersche [*sic*] ouersettinghe ouersien. Daerby oock voeghende de Franchoysche annotatien ouer het oude Testament. Dogh soo salmen toesien dat dit werck een persoon alleen niet opgeleyt werde, ende syn verordent de Heere van Ste Aldegonde ende Petrus Dathenus om na bequame mannen wt te sien die dit werck behoirlick sullen konnen wtvoeren.

19. Ofmen het boeck der Martelaren vermeerderen sal? Antdw. Ia. Ende Iohanni Cubo is opgheleyt dewyle hy ettelicke autentyke memorien van Martelaren by hem heeft dat hy sorgh draghe datse ouersien ende by het martelaer-boeck ghedruckt werden, waerin hy van Taffino ende Vinea gheholpen sal worden. Is oock van allen anderen Dienaren begheert, dat de ghene die eenighe memorien

Digitized by Google

van oprechte martelaren hebben, de seluighe aen den voorschreuen Cubum seynden.

20. Ofmen de Institutie Ioannis Caluini in de nederduytsche sprake correcter ouersetten sal? Antdw. Ia. Ende is Petro Datheno opgheleyt te doen.

21. Of het nut is de Historie der Nederlantsche gheschiedenissen te beschryuen? Is gheantdwoort, Dat het gantsch profytelick is. Ende om dit te doen is bestemt de Heer van Ste Aldegonde. Ende is allen Dienaeren belastet datse nerstelick die dinghen opschryuen die van de eerste vryheyt aff in haren contreyen gheschiet syn, ende de seluighe soo verre sy seker wetenschap daer van hebben tot hare classische vergaderinghe brenghen met wtdruckinghe des tyts wanneer elck dinck gheschiet is. Dogh sullense in de voorschreuen vergaderinghen neerstelick ghelesen worden, op dat voor seker blycke ofse warachtich syn. Ende op dat alle dit door versuymenisse niet naghelaten werde, sal de Praeses in elcke versamelinghe die Dienaers daer van vermanen ten eynde datse teghen den eersten Ianuarii naestcomende a° 79 hare memorien ghereet hebben om de selue tot de Kercke van Antdwerpen te seynden diese den Heere van Ste Aldegonde ouerleueren sal.

22. Of het niet raetsaem is voor den ghenen die gheen latyn en konnen aen te houden dat de wtlegghinghe Caluini ouer de Euangelisten die nu ouerghesett is ghedruckt werde? Antdw. Het is Iohanni Cubo opgheleyt te versorghen dat de Copie met den eersten na Delft ghesonden werden, de welcke door Arnoldum Cornelium Dienaer dier Kercken teghen het latynsche exemplaer sal ouersien werden op dat sy daer na ghedruckt worden magh.

23. Op een ander vraghe is Ioanni Gerobulo Dienaer der Kercke tot Vlissinghe last ghegheuen in het neder-

Digitized by Google

duytsche ouer te setten de Chronyke van Carion ghelyckse door Philippum Melancthonem ende Peucerum met Historien ende exempelen verryckt ende vermeerdert ende op een nieu ghedruckt is.

24. Op een ander vraghe is Iohanni Arcerio Dienaer des woordts in de classe van Leyden opgheleyt dat hy ouersette het boeck Bullingeri van den oorspronck der dwalinghen.

25. Op de vraghe Hoemen den toenemenden Wederdooperen te ghemoete gaen sal? Is gheantdwoort: Ten Isten sullen de Dienaers des Woorts de fundamenten des gheloofs ende artykelen die tusschen ons ende haer twistich syn neerstelick ende claerlick haren ghemeynten wtlegghen. Ten IIen sullen sy haer ghemeynten tot godsalicheyt ende liefde aerstelick vermanen, ende selue met goet exempel voorgaen. Ten IIIen sullense de lidtmaten harer ghemeynten naerstelick besoecken. Men sal oock ten IIIIen verscheyden corte ende clare tractaetkens van den hooftartikelen der wederdoopersche dwalinghen schryuen ende wt laten gaen. Maer soo vele aengaet de tsamensprekinghen ende disputatien met hen, op die plaetsen daer de ervarentheyt leert datse niet onvruchtbaer syn, sullense aenghenomen worden alleen van den ghenen die de Classis daertoe bequame oordeelen sal.

26. Oftmen gheestelicke comedien ende tragedien voor den volcke in Rhetoryke spelen magh? Antdw. Nademael dese ghewoonte noyt in de Israelitische ofte Apostolische Kercke gheweest is, ende vele ongheschicktheden daerwt volghen ende het oock openbaer is dat de facteurs der selver dickwils de fundamenten der Christelicker Religie niet ghenoegh verstaen, waer wt met recht ghevreest wordt dat vervalschinghe der leere soude moghen volghen, dewyle het oock is een ontheylighinghe van het Woordt Gods, soo behoortmen te aerbeyden datse soo vele moghe-

Digitized by Google

lick is gheweert, ende alle lidtmaten der Kercken affgheraden worden.

27. Ofmen allerley mensschen Kinderen als van hoereerders Afghesnedenen Papisten ende anderen dierghelycken sonder onderscheyt doopen sal? Antdw. Ouermidts de doop den kinderen die int verbont Gods staen toekoemt, ende het ghewis is dat dese kinderen buyten het verbont niet en syn, soo salmense van den Doop niet weren, Alsoo nochtans datse op behoirlicker wyse ghedoopt werden ende van dien ghepresenteert die op de afvraghinghe in de forme des Doops begrepen antwoorden ende de leere toestaen.

28. Of het gheoorloft is eenen onghedoopten voliarighen niet in de versamelinghe der Kercke maer in de teghenwoordicheyt des Kerckenraets te doopen. Antdw. Het behoort in de openbare vergaderinghe te gheschieden. Ende die wt schaemte sulcx weyghert sal daerin vermaent werden, Nochtans sal hy na een ander Kercke moghen gaen om aldaer den Doop openbaerlick te ontfanghen.

29. Ofmen den Doop van weerden houden sal die van een priuaet persoon ofte oock van een Ouderlinck bedient is? Antdw. Neen. Hierentusschen, Soo het gheschiedde dat een Ouderlinck van een Kercke ofte een deel der seluer daertoe versocht synde den Doop bediende soo en salmen wel dien Doop niet verhalen, om dieswille dat hy eenighe forme van beroepinghe heeft, Ende is nochtans niet te prysen noch na te volghen.

30. Of het den lidtmaten der Kercke gheoorloft is ghetuyghen tott den Doop te nemen de welcke gheen lidtmaten der ghemeynte syn? Antdw. Het ware wel te wensschen dat alleen de lidtmaten der ghemeynte tot ghetuyghen des doops ghenomen wierden, nochtans salmen de andere lyden soo sy vroom van leuen ende den Euangelio niet teghen en syn.

Digitized by Google

31. Of het vry staet niet alleen den ghemeynten, maer oock den bysonderen lidtmaten van een yeghelicke ghemeynte ghetuyghen tot den doop te nemen of niet? Antdw. Het staet vry. Sullen nochtans de bysondere lidtmaten der Kercken vermaent worden datse haer der ordinantie, in der Kercken daer van sy lidtmaten syn aenghenomen, soo veel moghelick is ghelyckformich stellen. Het welcke oock in allen anderen middelmatighen dinghen te onderhouden is.

32. Of het vry staet in den Auontmael des Heeren, koecxkens diemen ghemeynelick oblaten noemt te ghebruycken de welcke hoewel sy gheen ghemeyn broot en syn, nochtans gheen inghedruckte figure en hebben? Antdw. Alle Kercken sullen daerna trachten datse ghemeyn broot ghebruycken. Daer het nochtans noch niet ghebruyckelick is sal daerom niemant eenighen twist aenrichten.

33. Of men behoort het Auontmael des Heeren op Paesschen Pyncxter ende Christdagh buyten de ghewone ordentlycke tyden te houden? Antdw. Men sal de ghewonelicke tyden onderhouden, ten ware dat somtyts de ghewonelicke tyt ende voorschreuen feestdaghen byna ouereen quamen, want alsdan sal de ghewoonlicke tyt daerop moghen verlengt of verkort worden. Alsoo nochtans datmen voornemelick acht neme op het ghebruyck van een yder lant, om niet lichtelick daerin yet te veranderen, sonder ghewichtighe oorsake.

34. Of het den Christenen gheoorloft sy met veranderinghe der cleederen ouer syne affghestoruen vrienden rouwe te draghen? Antd. Men sal dese borgherlicke ghewoonte niet openbaerlick straffen. Soo nochtans yemant eenighe superstitie ofte houaerdye hierin liete blycken, die sal vermaent worden, doch men sal daerom ouer hem gheen wyder straffe gebruycken.

35. Of het gheoorloft sy tot den Auontmale des Heeren

Digitized by Google

toe te laten de ghene die wel den Bybel alleen voor Godts woort bekennen maer de ghewonelicke vraghen diemen den ghenen voorhoudt die ten auontmael gaen sullen niet beantdwoorden noch daerin bewillighen willen? Antdw. De Kercken sullen hare ghewonelicke wyse van de belydenisse des gheloofs af te eysschen onderhouden, Ende een yeghelick is schuldich rekeninghe syns gheloofs te gheuen na de leere Petri. Want het oock niet en betaemt, datmen een ghemeyn ghebruyck der ghemeynte om somighe bysondere persoonen veranderen soude.

36. Wanneer men trouwen sal voor of na de predicke? Antdw. Het is vry. Ende wordt oock in der vryheyt der Kercken ghelaten datmen of terstont na de predicke eermen het ghebet doet, of na het ghebet trouwe.

37. Ofmen die trouwen sal, de welcke afghesneden syn? Antdw. Ia. Welverstaende datmense aernstelick tot boetverdicheyt vermanen sal.

38. Of het den Ouerheden gheoorloft sy de houwelicken alleen te vercondighen ende te bevestighen sonder aenroepinghe des naems des Heeren ende sonder eenighe forme des Kerckendienstes? Antdw. Men sal hier van rypelick ende voorsichtelick met den Staten handelen dat het niet langher en gheschiede.

39. Of het houwelick van een persoon die syner huysvrouwe halfue suster nu 20 iaren tot een huysvrouwe ghehadt ende kinderen daer by ghewonnen heeft, voor wettelick te houden ende te lyden is. Antdw. Het en is gheen houwelick maer een bloetschande. Ende daeromme salt van gheender werde ghehouden werden. Men sal nochtans de Ouerheyt bidden, dat na keyserlicke rechten de kinderen voor wettelick ghekent worden, die door onwetenheyt als het houwelick noch stont gheprocreert syn.

40. Hoe de houwelicken die in de vervolghinghe hey-

Digitized by Google

melick bevesticht syn, nu opentlick bevestight sullen werden op datse voor wettelick ghehouden werden? Antdw. Men sal hier van met den Staten handelen soo Godt de vryheit der Religie verleent.

41. Of het den lidtmaten der Ghemeynte vry staet hare kinderen ten houwelicke te gheuen den ghenen die gheen lidtmaten der ghemeynte en syn? Antdw. Soo sy vianden der Religie syn staet het gantsch niet vry. Maer soo sy der Religie niet teghen syn ende een goede hope van hen gheuen datse in de kennisse der waerheyt toenemen sullen, ende belouen hare partye in de oeffeninghe der religie niet te verhinderen, soo is het gheoorloft.

42. Hoemen der ghewonelicke dronckenschap ende anderen groue ghebreken die onder het volck alsoo regneren datse niet beterlick schynen te wesen remedieren sal? Antdw. De Classes sullen na gheleghentheyt van een yder plaetse daerin voorsien.

43. Watmen doen sal met den ghenen die hen tot openbare dansen begheuen? Antdw. Ouermidts de dansinghen ghemeynlick een lichtuerdicheyt die den Christenen niet en betaemt mede brenghen, ende aenlockinghen der vleesschelicker lusten syn, ende daerbeneuens den godsalighen veraergheren in sonderheyt in den tyt van ghemeyne nooden, soo sullense ghestraft worden die hen daertoe begheuen, ende soo sy hartneckelick voortvaren na verscheiden vermaninghen, van de ghemeynschap des H. Auontmaels affghehouden worden.

44. Hoemen handelen sal met den ghenen wiens openbare sonde door lanckheyt van tyde in verghetenheyt ghekoemen is? Antdw. Men sal hem totten Auontmael toelaten met voorgaende vermaninghe ende heymelicke schultbekenninghe.

45. Hoemen in den openbaren ghemeynten handelen

Digitized by Google

sal, ten eersten met den ghenen, die na de vryheyt van den iare 66 het pardoen ghehaelt hebbende de religie met eedt verloochent hebben? Ten tweeden met den ghenen die de religie met eedt niet verloochent nochtans het pardoen ghenoten hebben, Ten derden met den ghenen die hen sonder dit pardoen tot de Afgoderye des Pausdoms begheuen hebben? Ende ten IIII^en^ met den ghenen de welcke hen soo verre niet verlopen hebbende nochtans van de oeffeninghe der religie in der ghemeynte sick afghesondert hebben. Antdw. Soo vele de eerste aengaet, die sullen met teghenwoordicheyt hares persoons opentlick hare schult bekennen, Aengaende de tweede de welcke sonder versweeringhe der religie het pardoen ghebruyckt hebben, die en sullen opentlick voor der ghemeynte niet verschynen, maer met hen sal na het oordeel des Kerckenraets ghehandelt worden, Het welcke oock in de sake der derden gheschieden sal. Maer soo vele de laetste belanght, sullen alleene van den Dienaren ende Ouderlinghen van hare nalaticheyt ende onachtsaemheyt vermaent worden.

46. Hoe men handelen sal met den ghenen die wt der ghemeynte in een ander plaetse vertrecken, ende hen byder ghemeynte dier plaetse niet en voeghen, ofte oock haer niet vromelick en draghen? De Antdwoorde: De Kercken wt de welcke sy vertrocken syn sullen totten Kercken dier plaetse daer sy henen syn ghegaen schryuen, datse met sodanighen handelen ende soo het moghelick is, tot de ghemeynschap wederbrenghen, ofte anders by trappen na de Christelicke straffe met hen voortvaren.

47. Of de kinderen die in den ghereformeerden ghemeynten ghedoopt syn tot hare iaren ghecomen synde der Kerckelicke straffe onderworpen sullen wesen, ende soo sy vermaent wesende hartneckich blyuen, Ofmense dan afsnyden sal hoewel sy hare ghelooue noch niet beleden ende tot den Auontmael des Heeren hen niet be-

Digitized by Google

gheuen hebben? Antdw. Dewyle de doop een alghemeyne ghetuyghenisse is des verbondts Godes het welck den kinderen der christenen toebehoort soo langhe sy door openbare afval het selfde niet en verwerpen, soo sullen de openbare ende alghemeyne vermaninghen ghelyck de propheten tot het Israelitische volck ghebruyckt hebben in den openbaren ende vryen ghemeynten ghenoegh wesen. Maer dewyle de belydenisse des gheloofs ende ghemeynschap des H. Auontmaels een bysonder ghetuyghenisse is in der Kercke Gods, door het welcke de ghene die teghen het verbont Gods ghesondicht hadden wederopghenomen worden (ghelyck eertyts de afvallighe Israelieten niet door een nieuwe besnydenisse maer door de ghemeynschap des paeschlams tot de ware Kercke Israels wederghebracht worden) soo salmen gheen afsnydinghe ghebruycken dan teghen de ghene in den welcken door het Auontmael des Heeren het verbont Gods op een nieu verseghelt is.

48. Of het ghenoegh is in den openbaren Kercken daer vele spotters des woordts Gods by koemen dat de ghene die openbaerlick ghesondicht hebben, voor den Kerckenraet hare schult bekent hebbende, met der Kercke alsoo versoenen? Antdw. Dewyle men de eere des ghevallen broeders behoort te verschoonen, ende de seluighe openbaer nadeel lyden soude soo hy opentlick voor de spotters verschynen soude, ofte synen naem in der predicatie wtgheroepen soude worden, soo ist ghenoegh dat de versoeninghe gheschiede voor den Kerckenraet, in teghenwoordicheyt der ghenen die de Kerckenraet oordeelen sal datter behooren by te wesen. Alsoo nochtans dat sonder synen naem te noemen (ten sy dat het seer nootwendich is) syne misdaet ende boetverdicheyt den volcke voorghestelt werde, Daerin de Kerckenraet na de omstandicheden (de welcke met grooter voorsichticheyt te ouerlegghen syn) handelen, ende soo het van noode is, met de classe raetslaghen sal.

Digitized by Google

49. Of het gheoorloft is in een Stadt daer een Walsche Kercke is, een Dienaer die van elders koemt eenen anderen dienst op te richten, die afghesondert sy van den dienst der voorschreuen Kercke, voor een of twee franchoysche huysghesinnen, daerby nemende 8 of 10 Walsche personen de welcke van den ghewoonlicken dienst der Walscher Kercke om den lanckdurighen twist affgheweken syn, wt den welcken hy Ouderlinghen ende Diaconen verordent, Also dat de Classis in desen nieuwen dienst niet en bewillicht, ende de ordinaire Kercke haer daer teghen sett? Is gheantdwoort, Dat sulckes gantsch niet gheoorloft is, ende dat de ghene die sulckx begaen heeft een afschueringhe van de Kercke ghemaeckt heeft, Dat oock de andere die haer van de ordinaire Kercke affscheydende tot desen nieuwen dienste ghevoeght hebben daerin hebben ghesondicht.

50. Indien de Kerckenraet der voorschreuen ghemeynte gheen middel en hadde om desen Dienaer te bedwinghen, ende van der classe (de welcke wt nederduytsche ghemeynten (twee wtghenomen) bestaet) daerin niet voorsien wordt, ende gheen hope en is dat de generale Synodus te samen koemen sal dan na eenen langhen tyt, Of de Synode aller Walscher Kercken, soo om dese als om andere ghewichtighe oorsaken tsamen gheroepen, na hare schuldighe plicht doet, soo sy eenighe van haren Dienaers afveerdicht om tot die Walsche Kercke te gaen ende sodanighen lanckdurighen twist ende schadelicke schueringhe met hulpe van de dienaers der Stadt arbeyden wegh te nemen? Antdw. Ten is hen niet alleen gheoorloft gheweest, maer sy hebbent van weghen harer conscientie ende des ghebots Godes oock moeten doen.

51. Of sodanighe afgheveerdichde dewyle de Kerckendienaers der nederduytscher sprake de sake totten Classem wtstelden die sy seyden dat na den tyt van twee of dry

Digitized by Google

maenden eerst vergaderen soude ende hierentusschen de Kercke door den tweedracht ende voornemelick door dese schueringhe lieten verloren gaen, mochten ende behoorden met den Dienaer die de Kercke verschuert hadde te handelen om de schueringhe wegh te nemen ende de Kercke weder in vrede te stellen? Antdworde. Hoewel die dry of vier nederduytsche Dienaers met den Walschen Synodo gheen ghemeynschap en hadden, soo hebben sy nochtans niet recht ghedaen datse niet terstont metten afgheveerdichden om den ghemeynen brant wt te blusschen toegheloopen syn. Ende de afgheveerdichde van de Walsche Synode hebben ghedaen na haren schuldighen plicht.

52. Ofmen de vrouwenkrachters dootslaghers verraders ende die derghelycke groue feyten begaen hebben, hoewel sy haer bekeeren nochtans om de grouicheyt der feyten wille behoort af te snyden? Antdw. Men sal gheen boetverdighe afsnyden, maer wel voor eenen tyt van den Auontmale des Heeren afhouden om de groffuicheyt der sonde te betuyghen, de aerghernisse wech te nemen, anderen een vreese aen te doen, ende hare boetverdicheyt te beproeuen.

53. Op de vraghe van de sake van Niclaes le preu daer van in de Requeste den Synodo ouerghegheuen breeder vermeldet wordt is gheantdwoort Dat de voorss. Nicolas niet by de tweede maer by de eerste huysvrouwe hem behoort te voeghen, de welcke alleene van den Synodo voor syne wettelicke huysvrouwe bekent is.

54. Op de vraghe welcke sonden openbaer syn, Is gheantdwoordt, Dat een openbare sonde is die openbaerlick voor een yeghelick begaen wordt, of die op een plaetse welck van naturen publick is (als de iurisconsulti segghen) hoe wel datse weynich mensschen sien ghedaen wordt, off die door de hartneckicheyt des sondaers wt heymelick openbaer wordt, of ten laetsten alse om hare

Digitized by Google

grouwelickheyt der openbare straffinghe werdich gheacht wordt. Alsoo syn de sonden Dauidis teghen Vriam, Ananiae ende Sapphirae teghen den H. Gheest openbaer ghemaeckt ende voor openbare sonden ghestraft gheweest.

55. Of het oorbaer is dat de Dienaers in haren predicatien de Oude Vaders allegieren ende de toehoorders tot de Schriften der nieuwer Scribenten wysen als Lutheri Caluini etc.? Antdw. Men sal de artykelen der christelicker leere in de predicatien met gheen andere dan alleene met ghetuyghenisse der Heyligher Schrifture bevestighen. Maer de ghetuyghenissen der vaderen salmen matelick ghebruycken moghen voornemelick ter plaetsen daer men de papisten van harer hartneckicheyt moet ouertuyghen, Maer de namen der nieuwen Schribenten salmen in de predicatien gheheel nalaten.

PETRUS DATHENUS electus Synodi huius praeses.
ARNOLDUS CORNELIUS Scriba.
IOHANNES CUBUS, alter huius Synodi Notarius.

Afdeylinghe der Particuliere Synoden by prouisie, tot welcke de Classes hare ghedeputeerde schicken sullen.

Hollant.

Noorthollant heeft vier classes, Alcmaer, Horn, Enckhuysen ende Eedam, makende te samen een partic. Synodum.

Amsterdam, Muyden, Wesep ende Naerden met haer dorpen maken eenen classem.

Digitized by Google

Harlem met carmerlant eenen classem.
Rynlant eenen classem.
Dese dry classes maken te samen eenen partic. Synodum.

Suythollant ende tlant van Voren heeft 5 classen, Delft, Sgrauenhaegh, Rotterdam, Briel, Dordrecht, met haren dorpen, de welcke een partic. Syn. maken.

Zeelant.

Gantsch Zeelant heeft vier classes, Walcheren, Suytbeuerlant, ter Tholen met St. Martensdyck ende Romerswale, Schouwen met Duuelant ende Sommersdyck, Dese 4 classen maken eenen part. Synod.

Brabant.

Brabant heeft dese classen: I. Antwerpen, Mechelen, Liere, Herentals, II. Bruyssel, Halle, Vilvoorde, Enghen, met haren dorpen, III. Louen, Thienen, Leewen, Aerschoot, Sichen, Diest ende Halen, IIII. Breda, Berghen op Zoom, Roosendal, Hooghstrate ende Turnhout, V. Shertog. bosch, Eyndhouen, Tielborgh, Oosterwyck, Beke, VI. Graue, Het lant van Cuyck, met synen dorpen.
Dese ses classen maken eenen Synod. particularem.

Maestricht, Maseyck, Hasselt, Werdt,
Het Graefschap van Valckenborgh ende tlant ouermase Limborgh ende Aken, met de omligghende kercken,
Dese maken eenen Syn. partic.

Ghelderlant.

De Veluwe ende tryck van Nimmeghe metter betue maken eenen Synodum,

Digitized by Google

Het ouerquartier ende de graefschap van Zutphen ende den Bergh eenen Synodus.

Het sticht van Vtrecht met synen Dorpen tot Lambroeck een classis.
Montfort ende Yselsteyn een classis.
Wyck met synen dorpen een class.
Amersfort met synen dorpen een Class.
Rhenen met Ameronghen een class.
Dese 5 classen maken eenen Synod.

Westvrieslant.

Oostergou eenen Synod.
Westergou een Synod.
Seuenwolden een Synod.

Groeningherlant.

Groeninghen met synen steden ende dorpen een Synodum.

Oueryssel.

Oueryssel, Drenten, Twenten ende Linghen een Synod.

Vlaenderen.

Ghent, Brugghe, Cortryck, Oudenaerde een Synod.
Ypere, Dixmude, Vuerne, Nieport, Meenen ende west lancks de Leye, Cassel, Berghe, Borburgh, Greuelinghe een Synodus.

Henegouwe.

Henegouwe ende Walsbrabant een synodus.

Digitized by Google

Artoys.

Artoys ende Lalein een Synod.
Cambresy een Synod.
Basse Flandre Tournay Lille een Synodus.

Namur.

Namur een Synodus.

Limburg ende Liege een Synod.

De verstroyde Walsche kercken in de nederlantsche steden een Synod.

De verstroyde kercken in Enghelant een Synod.

De verstroyde kercken in Duytslant een Synod.

Die kercken ende Classen die verordineert syn om de partic. Synod. te beroepen, aen de welcke men alle swaricheden ouerschryuen sal:
Horn in Northollant.
Leyden in Middelhollant.
Dordrecht in Suythollant.
Middelburgh in Zeelant.
Ghent in Oostvlaenderen.
Ypere in Westvlaenderen.
Bruyssel ende sHertoghen bosch in Brabant.

Item syn vercoren de kercken van Delft ende Antwerpen ouer de nederduytsche sprake ende de Walsche kercke van Antwerpen ouer de Walsche, om den toekoemenden Synodum nationalem te bestemmen.

Digitized by Google

Bijlagen bij de acta der Nat. Dordtsche Synode van 1578.

A. *Aktestukken in zake de samenroeping der Synode.*

1° *De acta der vergadering, gehouden te Dordrecht den* 26 *Februari* 1578, *ter voorbereiding van de aanstaande Synode.*

Opten xxvi^en^ Februarii anno XV^C^LXXVIII stilo nouo, syn te Dordrecht vergadert geweest, dese nauolgende persoonen, met haren credentze brieuen vten name haerder classe, om te handelen vande beroepinge eenes Nationalen Synodi, Namelick Iacobus Mylius, Ioannes Rochus, Dienaren des Woorts inder kercken Dordrecht met Cornelissen Iacopss boochmaecker ende Adriaen Ianss. beide ouderlingen inderseluer kercken, met Arnoldo Stewr, Item Cornelis Korsten vten name der Classe van Delft ende Rotterdam, Caspar vander heyden vut den name vander classe van Walcheren, ende Rodolphus Velsius vut den name der Classe van Gorcum ende Bommel, Voirder hebben de kercken van Noorthollant den ix^en^ Decembris doir Ruardum Acronium Diener des Woorts tot Alcmaer, aen dese kercken geschreuen, datse de beroepinge des Synodi stellen int aduys der kercken van herwaerts ouer met belooften van oyck te verschijnen. Item Andreas Corneliss ende Egidius Ioannis dieners vanden briel heb-

Digitized by Google

ben geschreuen vut den name haerder Classe, dat sy nyet komen konnen, mer hen onderwerpen int oordeel der broederen, die tot tgene verstaen is vergaderen sullen, Item Carolus rycwaerts geseyt Theophilus ende Caspar Coolhaes vut den name der Classe van leyden hebben geschreuen, dat sy om het aenstaende nachtmael nyet komen en konnen tot dese tegenwoirdige vergaderinge, met aduijs, dat die van Delft den Synodum beroepen souden te Delft, inde maent meye, doch nyet sonder consent S. Excellen. ende der Staten, Soe hebben dan de persoonen comparanten bouengenoempt, vut kracht heurer credentzen ende doir tschryuen der anderen afwesende Classen dese nauolgende puncten aldus besloten.

I. Is goet geuonden, datmen inde beroepinge des Synodi nyet voirtgaen en sal voir datmen syne Excellen. daeraff heeft geaduerteert, ende vernomen oft deselue heur gans nyet daer tegens stellen, om tselue te verhinderen, Ende dit sal syne Excel. aengedient worden doir Casp. heidanum, Welcke bescheydt ouerschryuen sal aen die, welcke last hebben om den Synodum te beroepen.

II. Men achtet oyck nyet nootsaeckelick te wesen, de Staten van hollant ende seelant vande beroepinge deses Synodi voirder te aduerteren, gemerct dat het sommigen van dien alreede te kennen gegeuen is, ende oyck ouermidts dese te samen kompste Nationael wesen sal, de andere nederlantsche prouincien mede aengaende.

III. Aengaende de plaetse waermen te samen komen sal, is besloten datse sal wesen N. soe verre syne Excellen. dat nyet ontradet, oft geen andere bequame plaetse en ordineert.

IIII. Aengaende de tyt der vergaderinge, beuindtmen voir raetsaem den eersten Iunii, maer indien Heydanus nyet terstont en kan expeditie krygen by S. Excel. soe salmen den xv^en^ Iunii nemen, oft langer oft corter na

Digitized by Google

dat hy aldaer vernemen sal, waervan hy den classen, die den Synodum beroepen sullen, in tyts sal aduerteren.

V. Dien van Delft wort opgeleyt te schryuen aen alle de classes van Suyt ende noorthollant ende aende kercken van vrieslant ende andere omliggende, Ende die van Walcheren sullen beschryuen Engelant, brabant ende vlaenderen, Ende die van Antwerpen sullen beschryuen Gelderlant, tlant van ouermaes, Aken, Kolen, Franckenthal ende Franckfoort, Dit sal geschieden tyerst dat sy bescheyt sullen ontfangen van Heydano.

VI. Daer is een forme begrepen, daerinne de voirneemste puncten vervattet syn, diemen aen alle classes schryuen sal, daer afmen die van Delft, van Walcheren ende Antwerpen een copie elck metdeylen sal.

VII. Die van Rotterdam ende Delft sullen tegen de tyt der beroepinge schrijuen aen Poliandrum tembden, dat hy Doriginael vande acten des eembdesschen Synodi sal ouerschicken tot Delft, Insgelycx sal oyck Arnoldus Crusius de acten des Synodi van Dordrecht metten anderen totten Nationalen Synodum ouerseynden.

VIII. Heydanus sal schrijuen aende Kercken inde pals, waeromme de kercken van herwaerts ouer sich aengenomen hebben den Synodum Nationalen te beschrijuen, die der palschissche Classe opgeleeght was Teembden anno LXXI. te beroepen, nyet twyffelende dese beroepinge sal hen behagen ende ten goeden verstaen werden, Insgelycx van hen begeeren autentycque copie van tgene dat ter Newerstat van den gesandten vut allen natien tsamen verhandelt is, soe veel de religion saecken betreft.

IX. De Walssche kercken hebben eene vergaderinge gehouden inder stadt dordrecht in Iunio anno LXXVII, daer inne sy besloten hebben, dat Iōēs Taffinus ende Carolus Niuellius Walssche predicanten hen souden vinden laten inde vergaderinge der nederlantsche duytsche kercke,

Digitized by Google

Is goet geuonden dat denseluen oyck doir Casparum heidanum de wete gedaen sal worden.

Dese dingen syn geschiet ten dage bouengeschreuen, inder consistorie kamer tot dordrecht, Daer Caspar heidanus preses ende Ioannes Rochus scriba syn geweest.

CASPARUS HEYDANUS, Praeses noie Coetus.
IOĒS ROCHUS, Scriba subscripsimus.

2° *Consent van de Staten van Holland, d. d. 15 Maart, tot bijeenroeping der Synode* [1]).

Alsoe zyne Princel. Excell. gehoort hebbende vuyt trap-

1) Van het consent der Staten, dat hierboven afgedrukt is naar het in het Delftsche Kerkeraadsarchief berustende origineel, is nog een authentiek afschrift over in het Oud-Archief der Nederlandsche Hervormde Kerk, in den Catalogus niet vermeld maar aldaar stilzwijgend begrepen onder Nr. I, 3, 4 (in dien foliant blz. 195). Dit afschrift is, behoudens een paar geheel onbeduidende afwijkingen in de spelling, zeer nauwkeurig Natuurlijk staat er boven: „Copie"; en voorts staat achter den naam des onderteekenaars: „Gecollōneert aen doriginale is daer mede accorderende, By my L. J. de Corput ss."; terwijl nog op den kant staat aangeteekend: „Doriginael van dese copie is in handen arnoldi cornelii dienaer te Delft." Ditzelfde afschrift is in 1857 openbaar gemaakt door J. J. Bergsma, in zijne Dissertatie De Commissariis politicis..... ad Synodos Ecclesiae Reformatae in nostra patria (blzz. 17 vg.); echter niet met de noodige nauwkeurigheid; want, behalve onderscheidene afwijkingen in de spelling, zijn ook deze vergissingen ingeslopen, dat het opschrift „Copie" vermeerderd is met een later bijvoegsel; dat in de onderteekening uit „Corput ss." geworden is „Corputz"; en dat de, ook in dit afschrift duidelijke, dagteekening van „xv^{en} Martii" veranderd is in „xx^{en} Martii". Bij de overneming van dit stuk in de Oude Kerkordeningen van C. Hooijer (blz. 250) zijn ook deze fouten mede overgenomen.

Digitized by Google

port van eenige Ministers ende predicanten binnen hollandt ende zeelandt die staet ende gelegentheyt vander kercken aldaer nodich es beuonden ende heeft vergunt dat by allen den Ministers derseluer landen eene vergaderinge gehouden werde binnen der Stadt Dordrecht Omme opder zaecke vander christelicker kercke alle goede ordre gestelt te mogen worden, Soe ist dat die Staten van Hollandt goet ende raedtzaem beuonden hebben tot meerder opbouwinge ende versterckinge der kercke Godts dat den eersten Iuny toecommende binnen der voorss. Stede die selue vergaderinge tot dien eynde zal begonst ende gehouden worden als naer behoiren ende dat by Casparus Heydanus minister middelburgensis daer van aen allen ministers ende predicanten binnen den landen van Hollandt ende Zeelandt voorñ. daer tzelffde zal nodich wesen dinsinuatie ende daduertentie zal mogen worden gedaen.

Gedaen by den Staten voorñ. binnen der Stadt Delft desen XV^en^ marty anno XV^c^ achtentzeuentich.

Ter ordonnancie vande Staten, By my
De Rechtere 1578.

3° *Brief van Prins Willem I aan de Staten enz. van Zeeland, d.d.* 6 *Mei, aandringende op consent tot bijwoning der Synode en op uitschrijving van een bededag.*

Copie.

Die Prince van Oraengien, Graue van Nassau etc. heere ende baron van Breda van Diest etc.

Edele Eerentfeste Eersame wyse discrete lieue besundere, Alzoe eenige van de ministers ende predicanten van hollant ende zeelant alhier by ons geweest zynde vanden staet der kercken aldaer met ons gecommuniceert hebben, Ende daerom noodich achtende dat by allen den ministers binnen den voorss. landen eenige vergaderynge

Digitized by Google

gehouden worden, om op de zaecken der Christel. kercken belangende, alle goede ordre te mogen stellen, Soo hebben wy v tzelue by desen wel willen verwittigen, Versoeckende dat ghyl. den bouengen. predicanten vergundt binnen der stede van Dordrecht alsulcke vergaderinge te mogen houden tot alsulcken dage als hy v lieuen zulcx goet gevonden zal werden, tot meerder opbouwinge ende versterckinge der kercken Godes,

Ten anderen opdat Godt almachtich die oogen zijnder bermherticheyt op zyne bedroefde kercke ende gemeente wil nederslagen, ende ons al tsamen in dese beswaerlicke ende periculose tyden met genaden aensien, Soo wert goet dat ghy door den geheelen Lande ende Graefschappe van zeelant eenen gemeenen gebethdach doet publiceren ende houden, Vastelick betrouwende dat die heere Christus zynder litmaeten oitmoedige gebeden zal aenhooren tot vermeerderinge zynder glorie,

Edele Eerntfeste Eersame wyse discrete lieue besundere Onse heere Godt zy met vlieden, Gescreuen binnen der stede van Antwerpen opten VI^en^ dach Marty 1578, Onder stont gescreven, Vlieder goede vrient, Onderteeckent Guille de Nassau, Die superscriptie was, Den Edelen Eerentfesten, Eersamen, discreten, onssen lieuen besunderen Gouuerneur Raden ende Staten slants van zeelant.

Geaccordeert mette originale missiue, By mij
C. TAYMON.

B. *Brieven enz. in zake de afvaardiging van gedeputeerden* [1]).

1° *Credentzbrief der Classis van Alcmaer, d.d. 23 Mei.*

De genade onses Heeren I. C. de Lieffde Godts ende

1) De volgorde, waarin de geloofsbrieven enz. boven in den

Digitized by Google

de gemeenscap des Heyligen geestes waerdoor wy met gauen des wysheyts, des raedts ende allerleye heylichmaeckinge ouerstort worden, sy met v allen, Amen.

Eerwaerdige broeders, ende zeer Lieue mede hulpers int woordt Godts, nademael de sone Godts Iesus Christus inden heyligen Euangelio leert ende belooft, dat soo waer twee oft drie in synen heyligen name vergadert syn, dat hy daer int midden sal wesen, soo ist dat wy daerom niet hoogers noch lieuers in dese tsamenkoomste der ge-

---

tekst zijn afgedrukt, is niet ontleend, en kon ook moeielijk ontleend worden, aan de nog voorhanden naamlijst van hen die de Synode bijwoonden (zie hierachter sub C.) Dan toch zou die orde zeer ongeregeld zijn uitgevallen; want wel zijn de namen op die lijst Classikaal samengevoegd, maar in de opvolging der Classen is er niet de minste rekening gehouden met aardrijkskundige ligging of met provinciale indeeling. Daarom scheen het verkieslijk, hier de orde te volgen, die door de Synode zelve het beste geacht werd, volgens de door haar gemaakte Afdeeling der Particuliere Synoden (zie boven blzz. 278 vlgg.). Wel is dat ontwerp der Synode slechts voor een klein gedeelte door de kerken uitgevoerd; maar het is toch voor het jaar 1578 de eenige officieele indeeling van de Classen.

Voorts is nog op te merken, dat de opschriften, waaronder de geloofsbrieven hier gesteld zijn, van die brieven zelven zijn overgenomen (met uitzondering van de dagteekening, die hier telkens uit het onderschrift der brieven is bijgevoegd). Zij zijn zeker wel niet van de hand der schrijvers; maar zij zijn toch blijkbaar nog in de vergadering der Synode op de brieven gezet; zooals o. a. te zien is aan den geloofsbrief van Haarlem, die bij zijn opschrift nog de dagteekening heeft van 10 Juni; welke bijvoeging, daar de brief zelf van den 9 Juni gedateerd is, wel niet anders dan de dagteekening van ontvangst kan beteekenen, en dus ter Synode zelve, terstond na de inlevering, daarop moet geschreven zijn.

Digitized by Google

loouigen inden name I. C. bynaest mogen prysen dan dat Dienaeren des heyligen Euangeliums dick ende menichmael by malcander komen, ende te samen vande leere ende regeringe der kercken Godts handelen, op dat alle dingen daerin gesondt in leere ende leuent mitsgaders inde orden derseluen tot Godes glorie ende opbouwinge der gemeente sullen mogen toegaen, Ende gelyck tselue alles des voorhaelt is warachtich is, soo hebben wij oock lange tijt niet lieuers gewenscht dan dat gelyck als wij wel alhier indesen onsen noorderquartier tot verscheyden maele tsamen gecomen syn, dat wy alsoo eens ouer beyde zyden te gelyck by malcander souden mogen komen. Ende alsoo broeders, dese onse goede begeerte van vwe Eerwaerdicheyt nu by de handt genomen is, ende ghy ons nu door zeeckere gescriften om by uwe E. inde stadt Dordrecht als in een heylige nationaele tsamen koomste in toecomende maent Iunio te verschynen, soo hebben wy onsen broederen indese haere goede voornemen ende begeerte niet willen tegenseggen, maer terstondt met alle vlyticheyt beneerstieht in allen stucken nae te komen. Ende gemerckt dat onse broeders begeert hebben, ende alsoo tselue oock recht ende behoorlyck is, dat de gene tsy dienaers ende ouderlingen die wy elx wt onse Classe derwaerts souden zenden, met een behoorlyck getuygenisse vande gantse Classe onses noorderquartiers ende van elcke bysondere Coetus souden gesonden worden, Soo ist dat wy wt den name ende van wegen onses bysonder Coetus sorterende onder Alcmaer als personen om indese heylige nationael Synodus te verschynen gecommitteert ende als volmachtigen geauctoriseert hebben, committeren ende auctoriseren midts desen, den vromen, geleerden ende godtsaligen dienaeren des woordt Godts met namen Pieter Dirckssen Dienaer tot nieuwe niedorp, ende Ruardus Accromius, Dienaer des woorts tot Alcmaer, mitsgaders als ouderling

Digitized by Google

den geleerden ende goltsaligen Doctor inder medicynen, meester Iacop van foreest den welcken dienaeren ende personen voorss. wy den broederen altsamen senden ende recommenderen, om als onsen volmachtigen in alles te ontfangen, ende ouer den welcken sy oock te vreden syn wat dat sy doen ende bewilligen twelck nae Godts woordt besloten sal mogen worden, dat wy altsamen daermede te vreden syn. De Sone Godts onse Heere Iesus Christus wil v altsamen door synen heyligen geest met wysheyt regeren ende in alle waerheyt leyden tot synder eere, opbouwinge synder gemeente, ende v. E. aller zalicheyt, Amen. Aldus gedaen ende gegeuen in onse ordinaris coetus ende versamelinge tot Alcmaer desen 23 May anno 1578, ende in kennisse deses onderschreuen.

By mijn PIETER CORNELISSEN CORFFMAECKER, Dienaer des woordt Godts tot Alcmaer.
TULLIUS IOUCKONIUS SLOTEN.
ULRICUS SS.
GEORGIUS NOLTHENIUSS.
SIMON BARTHOLOMAEI SS.
BARNHARDUS CHRISTOPHORUS.

2° *Credentzbrief der Classis van Horne, d.d.* 27 *Mei.*

Genade en vreede van Godt den hemelschen vader doer Iesum Christum mit die kraft end wysheyt sijnes heiligen Giestes, wunschen wij vndersch. van harten vnsen zeer lieuen ende getrouwen Mede Bruederen in die algemeijne Sijnodalische vorsamelinge tho Dordrecht vorgadert etc^{a}.

Wij Dienaers des Godtlichen woordes mit die Olderlingen deeser Hornscher classis in Godes eer ende naeme vorgadert, binnen Hoorn, bekennen ende betuijgen, in kraft ende bewijs deeser opene brieue van commissie, dat wij met Eendrachtige stemmen der vorkiesinge verkooren

Digitized by Google

ende belasticht hebben, vorkiesen ende belastigen als noch deese nagespecificeerde vnse zeer beminde ende Godtvreesende meedebruederen als Clement Martenson tho Horn end Sybrant Gerritsen in den Hem als meede Dienaers in Godes woordt mit Ffoppe Sijbrantson tho Hoorn als olderling aldaer, dat sij vorss. haer sullen ffoegen te weesen ende ffijnden te laeten te samen ende een yder voer hem, teegens den Eersten Iunii naestkomende tho Dordrecht in die Algemeyne Heilige Sijnodalische vorgaderinge, om aldaer te verhandelen ende te besluten sulcke acten ende saecken, die aldaer in die vorss. H. vorgaderinge, tho die Eere ende glorie vnses Eenigen Capiteins Iesu Christi, tot opbouwinge ende onderhoudinge sijner Heijliger Kercken, mit consent ende toelatinge, in Godes H. wort gegrondet, solde mogen mit Christliche Eendracht gedefinieert, beslooten ende aengenomen worden, oec niets wtgenomen.

Bygeeren daerom men wijl deese vnse zeer getrouwe meedebroederen, so wel als Dienaers als olderling, voer alsulcke Mannen aenneemen ende aensien, want wij luijden mit vorss. conditien confirmeeren ende bewilligen in allet-geene, tsij generalijken ofte specialicken tho den eynde tho wth twelck in die vorss. Algemeine, H. Dortsche vorgaderinge gedaen ofte gelaten zal worden, Iae als oft wij selnen in eygener persoen present weesende sulckes beslooten ende veraccordeert hadden, oeck geene weederspreekinge (in vorss. forma) daertegen te beholden, Dat dyt also is hebben wij Dienaren deeses Classis den Schrijuer van deesen belasticht tho beffestinge van deesen Desen brieff the vndersch. mit syn name und subsignaturen. Actum in Hoorn deesen 27 Maii Anni 1578.

Wilhelmus Lanius doccum, Verbi Minister in Hauwert nomine coetus Hornani.

Digitized by Google

3° *Credentzbrief der Classen van Enchuysen, d.d. 26 Mei.*

Wij ondergeschreuen Dienaren des G. woorts onder het Classe van Enchuijsen betuijgen mitsdesen onse ijegenwoordige geschrifte, hoe wij met aenroepinge van die Naem des Heeren, door algemeijne kuijrstemmen vercoren ende verordineert hebben om na het Dortsche Sijnodalijsche vergaderinge te reijsen onse zeer lieue broederen als Andries Dircksen Dienaar des woorts binnen Enchuijsen, Hilbrandum Cuneum dienars des Woorts in Hoegecarspel, ende Ian cornelissen Ouderling in boeuencarspel. Den seluen volcomen macht ende vermuegen geuende omme van onsent wegen in alle zaecken die daer tot eere Gods ende stichtinge der gemeijnte christi enichsins soude muegen dienen na den enigen ende onbedriegelycken rechtsnoer des G. woorts te handelen ende oick eijndelick ijet wat seeckers daer van te besluijten, belouende daeromme het selue in alle christelijcke achtinge ende weerde te houden, ende oick na onse wterste vermuegen nae te coemen ende int werck te stellen. Die barmhertige Godt geue v altesaemen zijnen G. segen omme het eijnde uwes vergaderings aentemercken, welcke is die eere Godts ende die stichtinge der gemeynte sijns gelijeffden soons van harten te soecken. Actum Enchuijsen den 26 dach Meij.

CORNELIUS IELIS, diener des G. woorts tot Enchuijsen.

IACOBUS A. SARTORIUS, diener des G. woordts tot Medenblick.

IOANNES ILSTANUS, Ecclesiastes in bouencarspel.

IAN CLAESSEN Dienaer des woordts tot Wijdenes, nomine totius coetus.

Digitized by Google

4° *Credentzbrieff der ghemeynten tot Edam, d.d. 28 April.*

Allen eersaemen godtzalighen ende werdighen Dienaeren Ouderlingen ende anderen onzen zeer lieuen beminden broederen der gemeynten Iesu Christi, te wesen omden yersten Iunii ijerstcomende in Nationali Synodo binnen Dordrecht, Wenschen wij onwaerdich Dienaeren ende Ouderlinghen der Gemeenten christi des classis van Eedam, Genaede ende vreede van Godt den vader door onzen Heere Iesum christum.

Eersaeme godtzalige werdige ende zeer gelieffde Mededienaeren Ouderlingen ende broederen in Christo, Wy voorgementioneerde Dienaren ende Ouderlingen, doen v Luijden condt ende te weeten, dat wy eendrachtelycken hebben gecommittiert ende committieren mets desen, die eersaeme onze mededienaren in Godts H. Woort als Pieter Pieterssen dienaer tot Purmerendt ende Bernherus Vezekius, dienaer tot Eedam, als ooc den eersaemen onzen mede ouderlingh der ghemeenten christi binnen Muniquedam als Gherrit Ianssen Schaegen, omme haer vuijt onzen naeme ende van onzen t'weeghen volgende uwe verschryuinghe onlancx geleden by ons ontfangen in eygener persoonen, met zeeckeren anderen gecommittierden, vuijt den den anderen Classen van Noorthollant, te transportieren ende voegen ieghens den yersten Iunii ijerstcomende int voorghementioneerde Synodo binnen Dordrecht, omme aldaer met v Luijden eendrachtelycken naer Godts H. Woort van alles te handelen ende te sluijten, dat totter Hoochster eere Godts, tot opbouwinge vreede ende eendracht zynder H. Kercke nodich ende stichtelyc zal beuonden werden, Accordierende ende passierende den voorsch^en^ onzen gecommittierden daertoe volcomen macht ende authoriteyt alles te doen ende te laeten dat wy alle in eygener persoonen present ende aldaer voor oogen zijnde

Digitized by Google

naer Godts H. Woort, ten fine voorschen, daer inne zolden mogen doen offte laeten niet vuijtgesondert, Approbierende acquiescierende ende ratificierende wij alle tzelve by dese onze gecommittierde alsoo gedaen offte gelaeten zal mogen werden, sonder ennige contradictie by ons daer op te reserueren, begerende dat desen onzen beschyn van commissie zal mogen subsistieren ende volcomen macht grypen, alwaert datter meerder ende stercker macht int generael offte speciael ende beter forme vereyst zolde mogen werden. Aldus gedaen in onze classycque vergaderinge, binnen Eedam, ende onderteyckent by ons ondergeschen soo voor ons zeluen als voor dandre onze mededienaeren ende ouderlingen des classis van Eedam thaerder ernstiger begeerte, desen XXVIIIen Aprilis anno XVC achtendetzueuentich.

HERMANNUS WESEPE, Dienaer des gottelyken woordes tot Edam.

IOANNES ANDELLIUS, onwerdich Dienaer Christi in zyn gemeijnte tot Wormer ende Ihisp, Representerende in dese vergaderinge den schryuer.

CORNELIS PIETER PLOEN, onwerdiege ouderlinck tot Edam.

IACOB SOMMESZ., ouderlinck tot Monickedam.

5° *Credentzbrief van Harlem op dominum Damium ende sijnen mitgeseten, d.d.* 9 *Juni.* [Ontv.] 10 *Juni.*

Genade en vrede door Christum.

Eerwaerdige hoochgeleerde godsalige zeer gelieffde heeren ende metbroeders. Alzoe uwer E. missiue ons behandicht es door onse E. lieue mitbroederen Ioannem Gerobulum ende Ioannem Arcerium affgevaerdicht wesende vanden Sinodo, oock ons vorder relatie bij monde van de voorss.

Digitized by Google

broederen gedaen op dinhout vande messiue ende andere, Soe est dat wij niet hebben connen naelaeten, te scriuen ende te ordonneren twee vuijt den onsen met volcomen lasten ende instructien (zoe veel wij voor deeze tijt hebben connen becomen) namentlijc D. Ioannes damius dienaer des woorts ende Arent meijnarts ouderling tot Haerlem welcken wij bidden dat de E. Sinodus volcome geloue wil geuen int geene zij aendienen zullen zoe wel die saicke beroerende de welstandt der kercken als vande defensie ende ontschuldiginge die zij bij monde zullen doen ende wij hijer nae een weijnich aenroeren.

Inden eersten vande vermaeninge vande absenteringe van Sinodum tot dordrecht van welcke vergaederinge wij noijt enich aduertissement noch scriuen ontfangen en hebben omme bijden zelffden te compareren.

Maer zoe veele als aengaet de beroerte geschiet op sacramentsdach zal uwer E. kenlijck zyn dat de zelffde beroerte door den burgeren ende broederen niet te werck gebrocht ende geschiet es blijckende bijde informatie bijden Schout tot deze tijt noch genomen welcken wij neffens deezen ouersenden vanden welcken wij den broederen bedancken dat zij op die fame niet en hebben willen oordelen den partije ongehoort hebbende want hijer wel veel quade onwaerachtijge naesegginge oock geschieden die met groote schande voor de wet weederroupen worden.

Eerwaerdige hoochgeleerde godsalige zeer geliefde heeren ende mitbroederen, Wij bidden God dat hij uwer E. in zijne beschermínge neme, ende met zijnen H. Geest meer ende meer begaue wille, Amen. Vuijt onsen Consistorio deezen IX Iunii anno XVᶜLXXVIII tot Haerlem

ABRAHAM GALLUS dienar des words tot Harlem nomine Consistorii.

Eerwaerdige .... godsalige zeer .... mitbroeders.... iegenwoordich.... tot Dordrecht.

Digitized by Google

6° *Een min of meer officieel bericht uit het jaar* 1582 *over de afvaardiging uit de Classe van Leyden.*

Als nu dese vergaderinge [nl. de Synode van 1578] te samen gecomen was, onder anderen mede de ghedeputeerde vande Kercke ende Classe van Leyden, Carolus Rijckewaert, ende Ioannes Arcerius Predicanten tot Leyden, ende Reynsborch, ende Dyrick Beerthen Ouderlinc tot Leyden, met credentie-brief by Caspar Coolhaes selue, ende andere met hem onderteeckent, so werde ouersien enz. (blz. 6 van het Cort eenuoudich ende waerachtich verhael; hiervoren blz. 230 reeds vermeld.)

7° *Credentzbrief der Classis van Delft ende Rotterdam, d.d.* 30 *Mei.*

Ghenade ende vrede van Godt onsen hemelschen vader door I. Christum in wirckinghe des H. Gheests zij met v allen, Amen.

Eersame seer lieue ende waerde broeders inden Heere I. Christo bij malcanderen in zijnen naem vergadert, Alsoo nu de Synodus Nationalis voorhanden is om alle goede ordeninghen inde kercke Godts te stellen, welcke tot Godts eer ende tot stichtinghe zijner kerck soude moghen dienen, ende datter verordent is datmen wt elcke classe twee Predicanten ofte een Ouderlinck met eenen Predicant verkiesen ende op den Synodum met goede credents brieuen wtseynden sal, Soo ist dat wij, uwe metbroederen kerckendienaren der Classen Roterdam ende Delf tsamen vergadert zijnde in onse Classique vergaderinghe, met aenroepinghe des goddelicken naems met de meeste keurstemmen vercoren ende verordent hebben om wt onser aller naem op den Synodum voorss. te seijnden dese onse seer lieue ende waerde broeders predicanten des H. Euangelii, te weten Arnoldum Cornelium predicant tot Delf ende Petrum Carpentarium predicant tot Schiedam. Ende

Digitized by Google

soo veel aengaet de Ouderlinghen, is verordineert van dien van Delf Huijch Iacob Bouijnss. ende van die van Roterdam (dewijle niemandt van haeren Ouderlinghen hun hiertoe verledighen mach) een van haeren ministers bij ghebeurte, ende nu voor het eerste haeren ghetrouwen Dienaer Petrus de Bert, welcken wij volle last ende beuel gheuen om van onsent weghen op den Synodo te handelen te raetslaghen ende te besluijten alles wat tot Godes eere ende opbouwinghe der kercke I. Christi sal moghen dienen. Bidden daeromme v. l. dat ghijluyden dese onse lieue broeders daer voor aensien ende ontfanghen willet, want t' ghene dat zijluijden met v. l. besluyten, sullen wy achten ghedaen te wesen ghelijck of wij selue bij v. l. gheweest ende helpen besluyten hadden. Voort bidden wij onsen lieuen Godt ende vader I. Christi, dat hij na zijner belofte om zijns naems wille met zijnen H. Gheest in v. l. vergaderinghe wesen wil, ende v. l. tsamen met den Gheest der waerheijt ende des verstandts, den Gheest des raedts ende der sterckte, den Gheest der kennisse ende der vrese des Heeren beghenadighen wille, opdat ghij luijden inde vrese Godts ende name Christi vergadert zijnde met sachtmoedicheijt liefde ende eendracht aen malcanderen meer ende meer verbonden ende verknocht werden moghet, ende alle twist ende tweedracht met allen menschelicken affectien verre van v. l. wech gheiaghet [?] zijn, ende dat ghijluyden soo met de vrese des Heeren begauet ende met liefde aen malcanderen verbonden zijnde alle saken die tot Godts eere ende stichtinghe der kercke dienen bequamelick wtrichten ende voleijnden moghet, Daer toe v. l. dan helpe Godt onsen hemelschen vader door I. Christum zijnen lieuen Soone, Amen.

Eersame seer lieue ende godtfruchtighe broeders wij willen v. l. hiermede den Heere onsen Godt ende t' woordt zijner ghenade beuolen hebben, die v. l. in Christo Iesu

Digitized by Google

bewaren ende met zijnen H. Gheest verstercken willen. Gheschreuen in Roterdam desen xxx Maii a° LXXVIII ende onderschreuen bij ons

VALERIUS TOPHUISANUS PAULI sst.
CORNELIS CORSTENSSEN, schrijuer wt name ende begeerte der Classen.

8° *Credentzbrieff vander Classe in des grauenhaghe, d.d. 7 Juni.*

Wy ondergeschreuen Dienaren des Classis vanden Haghe hebben doer gemeen suffragien ende cuerstemmen vercoren ende ordeneert onssen lieuen ende Eersamen met broeder Alst Thomassen Dienaer der kercken tot Ryswyck om vuyten naem vande voirss. Classis te compareeren ende verschinen in de generale vergaderinghe der kercken dienaren nu tot Dordrecht wesende om aldaer vuyt onssen naem metten anderen broederen te handelen in alle zaeken die tot opbauwinghen der kercken Iesu Christi besloten zullen worden. Biddende der haluen onssen lieuen ende getrauwen metbroederen in alles denseluen aen te nemen ende onfangen alsmen eenen getrauwen ende vromen dienaer des woirde Godts behoert aen te nemen, ende oick int ghene dat hy op eenighe puncten ofte vraghen ende antwoorden vorbrengen zal gelooff ende credyt te gheven. In kennisse van tghene voirss. is zoe hebben wy onderschreuen dienaren vuyten naem van onssen gehelen classis dit onderteykent. Actum inden Hage den VII^en Iunii Anno 1578.

IOES CASTERCOMIUS, Verbi Diuini minister sst.
ALBERTUS SCHOONHOUIUS, verbi minister in Wateringen.
HUBERTUS WALINGIUS, qui Reipub. Christianae, quae est Monasterii Batauorum, verbum dei administrat.

Digitized by Google

9° *Credentzbrief der Classis van Dordrecht, d.d.* 5 *Mei.*

Gnade ende Vreede van Godt den Vader ende onsen Heeren Ihesu Christo.

Wy Broederen vande Classe van Dordrecht vergadert in den name des Heeren aldaer betuygen met desen Credentie brieff dat wy hebben verordineert Hermannum Herbertss. Kerckendienaer tDordrecht ende Leuinum van den Borre Kerckendienaar te Gertrudenberg om te verschynen op den Synodum aengestemt alhyer binnen Dordrecht op den 1 Iunii anno Domini 1578 ende te tracteren wt onser aller name met de andere Broeders wat dienstlick is tot opbouwinge der Kercken Christi, houden sulcks ooc van weerden als off wy daer in eygen persoon waren tegenwoordigh. Actum den 5 Maii anno Domini 1578 onder des classis segel.

10° *Bommel, Credentzbrief, d.d.* 22 *Mei.*

Aengesien allen ende iederen Classen opgeleidt is, twee Kerckendienaren aen den Synodum Prouincialem te senden, Soe hebben wij verordineert dese onse twee broederen Ioannem Leonem kerckendienar tot Bommel, ende Rodolphium Veltium kerckendienar tot Gorcum, denseluen mits desen onsen credents brieff volle macht geuende met den broederen des Synodi versaemelt, alles te mogen handelen ende besluyten, wat tot den bow der kercken Iesu Christi, ende tot der eeren ende glorien Godes sal mogen dienlick zijn, Wij hebben oock denseluen onsen lieuen broederen voorss. vollenkomene instructie mede gegheuen, van alles dat ons noedich dunckt van onsentwegen den Synodo voergedragen te worden, Bidden derhaluen, de broeders in den Synodo versaemelt willen denseluen onsen broederen, van onsen Classe daertoe gecommitteert, volkomen gelooff

Digitized by Google

geuen in alles dat sy sullen voertedragen hebben in onsen naeme, gelijck off wij selffs inden Synodo tegenwordich waeren, Daeraen sullen de broederen doen wat recht ende wel is, Gedaen tot Bommel vuijt onsen Classe den XXIIten Maii a° 78.

Inden name onser gantscher Classe onderschreuen

CASPAR SWERINCHUSIUS, Praeses.

11° *Credentzbrief der classis van Walcheren, d.d.* 28 *Mei.*

Ghenade en Vrede door onsen Heere Iesum Christum. Naer alle gewillige aenbiedinge onzes diensts, Ende christelycke groetenisse. Deze tegenwoordighe dient Omme onzen lieuen beminden Broeder den vercoren Praesidi inden nationali Synodo binnen de stadt van Dordrecht ende allen anderen daer ieghenwoordich zynde, te certificeren, Dat wy dienaers der classe in Walcheren vercoren ende wtgeschickt hebben, verkiezen ende zenden mits dezen totten voornoempden Synodum Onze lieue trouwe mededienaers D. Casparum Heydanum, Ioannem gerobulum ende Hubertum Francisci, heurlieder mits dezen ende eenen yeghelycken int byzonder macht gheuende, auctho-riteyt ende speciael beuel Omme wt onzen naeme aldaer te proponeren volghende de schriftelycke instructie die zylieden van ons ontfanghen hebben, Biddende den d. Praesidem dat hy hun voor zulcx wt cracht van dezen wil aenzien, audientie ende geloue gheuen. Ghelouende voor goet ende van waerden te houden alles het ghene dat inden Synodo wt gront der schrifture ende tot stich-telinghe ordeninghe der kercken Christi zal besloten ende geordonneert worden.

Eerwaerde Lieue Beminde vaert wel. De Heere Iesus Christus de Prince der herderen zy door zynen goeden heylighen Gheeste in v. l. tzaemencompste, gheue v. l.

Digitized by Google

wysheyt, raet, ende verstant tot zyns naems eere ende stichtinge zynder gemeente. Gheschreuen dezen XXVIIIen in meye XVCLXXVIII. Onder onzen zeghel.

IOANNES MIGGRODIUS, Ordinarius Scriba classis Walachrianae.

12° *Credentzbrief der Classis in brabant, d.d.* 12 *Mei.*

Ghenade ende Vrede door Onzen Heere Iesum Christum, Amen.

Eerwaerde Lieue beminde Broeders. Deze iegenwoordige zal V. L. tot dezen eynde dienen, Dat wy ondergeteeckende representerende de classe van Brabant mits dezen vercoren ende wtgeschickt hebben totten nationalem synodum Onze Lieue metbroederen D. Ioannem Cubum Dienaer des Woorts binnen Antwerpen, ende Ian Iasparss. Scheniers, Ouderlingh van Breda, Dewelcke van ons in gheschrifte hebben volcommen Instructie last ende beuel om wt onzen naeme voor te stellen zulcx als wy noodich geuonden hebben naer het neerstich ouerlezen vande acten des voorgaenden synodi. Biddende daeromme V.E. dat het V.E. belieue deze onze gesanten voor zulcx aentenemen gehoor ende gelooue te gheuen, Als oft wij alle tzaemen daer iegenwoordigh waren. Belouende alles voor goet te houden tghene dat aldaer volghens den onveranderlicken volcommen reghel des godlycken woorts, Ende goede ordeninge der kercken zal gehandelt ende ghestatueert worden. Toirconden onse naemen hier onderghestelt desen XIIen may XVCLXXVIII, Ende den zeghel.

IEREMIAS BASTINGIUS wt namen der kercke van Antwerpen.

IOANNES CAPITO, vitt name der Kercke van Breda.

IAN WOLFFAERTS, vuijt name der kercke van tsartoghebosch.

Digitized by Google

AERT DE TEMMERMAN, wt name der kercken van brusel.

FRANS IACOBSS., vuyten naeme der kercke van Turnhout.

13° *Credentzbrief der classis in Oost ende Westflanderen, d.d.* 10 *Mei.*

Ghenade ende vrede door Iesum christum amen.

Eerweerde Lieve ende zeer Beminde Broeders inden Heere. Naer alle ionsteghe groetenesse ende recommandatie dienet dese ieghenwoordighe om v. l. te versekeren, dat wij Dienaeren der ghereformeerder ghemeinten Christi in Vlaenderen, so wel der oostersche als der Westvlaendersche classe beide te samen in een vergadert sijnde, gheordineert hebben ende bij desen ordineren, onse lieue medearbeijders Iacobus regius Dienaer des godlicken woordes nu tot Ghendt dienende, Petrus plateuoet Dienaer des godlicken woordes tot Commene Wervicke ende Meenene, Lowys vander Veste ouderlinck tot Eekeloo ende Iooris Herrewijn ouderlinck tot honschote, Omme bij v. l. tot Dordrecht in het nationale Synode te verschijnen ende onse Vlaenderssche ghemeinten te representeeren, Gheuende den seluen volle macht voor so vele als het ons angaet, met v. l. te beraedtslaghen ende te besluijten in alles, wat tot goeder ordene welstant ende bauwe der kercken Christi nutt sal beuonden zijn V. L. biddende zij willen dese onse ghesanten voorn. volle gheloue gheuen in het gene dat zij vut onser aller name vertooghen zullen, ende zult wel doen.

Lieve ende Eerweerde Broederen, die almachteghe alleene wijzen God, die wil v. l. al te samen met sijnen H. Gheest des Wijsheyts veruullen ende in zijn heileghe bescherminghe nemen, amen. Gheordineert tot Werviken in

Digitized by Google

onse Vlaenderssche classicale versamelinghe desen 10 Meije a° 1578.

ADRIANUS OBRIUS, Dienaer des godlicken Woordes tot Honschote ende Loo, bij laste ende vut der name der classe. Vut Honschote desen 23 Meije a° 1578.

14° *Twee officieele berichten over de afvaardiging uit de Waalsche kerken* (te vinden in het Waalsche Livre Synodal) [1]).

Articles resolus au Sinode tenu a Dordrecht le 21 Iour de Iuin 1577.

Memoires et advertissemens.

Art. 5. Messieurs Taffin et Fuggeré se trouveront au Synode des frères ministres de l'Eglise Flamande, et s'adioindront vn ou deux Anciens qui entendront ladite langue Flamande.

---

1) Van het hierboven aangehaalde Actenboek, waarnaar reeds vroeger herhaaldelijk verwezen werd, zijn in de Bibliothèque Wallonne te Leyden drie exemplaren, die, behoudens kleine verschillen in de spelling, zeer goed met elkander overeenkomen. Waar soms eenig klein verschil was van inhoud, is hier (en ook elders) het oudste van die exemplaren gevolgd. Van de beide andere afschriften is het eene uit het jaar 1662, en het andere blijkbaar van jonger dagteekening. Doorgaans is de tekst van die drie handschriften ook geheel gelijkluidend met den tekst, die in 1849 door N. C. Kist werd openbaar gemaakt, toen hij de Artikelen van de Synodale en Classikale vergaderingen der Waalsche kerken van 26 April 1563 tot 8 Mei 1578 in het Archief voor Kerkel. Geschied. (Dl. XX, blzz. 125—207) liet afdrukken, volgens een aan den Waalschen kerkeraad van Leyden toebehoorend afschrift. De hierboven overgenomen artikelen zijn aldaar te vinden blzz. 198 en 203.

Digitized by Google

Sinode tenu a La Vigne, le 8 de May 1578.

Art. 4. Monsieur le Viliers sera prié de la compagnie de se trouver avec Messieurs Taffin et Fuggeré Deputés du Synode dernier tenu a Dordrecht au prochain Synode des Eglises Flamandes qui se rassemblera a Dort, au commencement du mois de Iuin; et a son defaut, l'vn des frères Ministres de l'Eglise de la Vigne, sera choisi pour y aller; l'Eglise de Middelbourg sera priee aussi au nom de cette Compagnie, d'y envoyer l'vn de ses Ministres [1]).

15° *Credentiebrief der III ghemeenten in Enghelandt, d.d. 16 Mei.*

S. p. Seer lieue, eerwerde ende gewunschede broeders ende medearbeyders in den huyse des Heeren, uwer L. brieff der date des XXVI^sten Februarii lestleden, warinne uwe L. versocht heefft de tesamen-kumpste aller gemeynten onser sprake in desen rijke by een geropen te werdene, om te bestellen ende te benoemen enige, di vth onser aller namen souden verschijnen den iersten Iunii to Dordrecht, in uwe gemeyne versamelinge ende to uwen Nationalem Synodum aller Neder-landischen Gemeynten

1) De twee hierboven vermelde Synodale besluiten van de Waalsche kerken noemen slechts twee gedeputeerden bij name, en laten omtrent de twee andere nog onzekerheid over. Volgens de hierachter (onder C.) opgenomen naamlijst van hen, die de Dordtsche Synode van 1578 hebben bijgewoond, zijn uit de Waalsche kerken inderdaad tegenwoordig geweest de twee eerstaangewezene gedeputeerden Jean Taffin en Guillaume Feugère; bij die twee echter staat niet Pierre Loyseleur de Villiers, maar Jean Hochedé dit de la Vigne, een der predikanten van Antwerpen (la Vigne); en voorts geen ouderling, maar Johannes Herenus, met de bijvoeging: Gall. Eccl. Dord. M.

Digitized by Google

der Neder-duydschen sprake, hebben de dieners der Neder-duydschen gemeynte to Londen, ontfangen den XXIIIIsten Aprilis dar-na: ende vth oirsake desseluen, de to samen-kumpste aller Neder-duydschen Gemeynten in desen rijke, die sy alreede, na bestemminge im verleden iaer te Colcester gedaan, verschreuen hadden, by hen to Londen te verschijnen moeten op den XXVIII Meyes, verandert, ende mit nieuwer verschrijuinge versocht te geschieen den XIIden derseluen maandt: Alwaar ende wanneer to samen gekomen sijn dese drije Gemeynten Als van Londen van Sandwijck ende Colcester, mit verwilliginge in onse doen der Gemeynten van Madston ende Doeuere, die vm sekerer oirsake willen hoere kompste to ons verontschuldiget hebben: ende hebben (so veel in hen geweest is) sich geschicket ende beulijtiget, sulckem na te komene, als uwe L. in dem vorss. brieff an ons alle versocht heefft. Ende hebben aldar na uwer L. versoecke by malckanderen ouerlesen ende ouerlecht sulckes als uwe L. in demseluen vorss. brieue vor-gedragen heefft: Noemlicken de Artikelen der Synoden, des eenen te Embden im iare 71 ende des anderen te Dordrecht im iare 74 gehouden, ende dar-uan onse gemeyne (altijdt nochtans doer beter te verbeteren mogen) hier-mede doer onse gesandten ouersenden willen. Bidden derhaluen uwe L. seer ernstlicken, Gy willet deselue onse gesandten, mit namen onsen seer lieuen ende werden broeder D. Ysebrandum Trabium, diener godtlicken wordes in der Gemeynte to Sandwijck, ende Ian de Roo, auderlinck der Neder-duydschen Gemeynte to Londen, van onsent wegen ende in onsem namen annemen, hen geloiue stedigen in allem wat sy van onsent wegen uwer L. angeuen sullen: ende ock (na uwer anbiedinge) hen plaetse geuen, in uwer versamelinghe stemme te mogen hebben ende aduijs te geuen, mit allen anderen, die uwer versamelinge sijn sullen: Altijdt nochtans mit sodanem be-

Digitized by Google

spreke ende vthneminge van ons hier an uwe ceremonien offt kerckenregimente niet verder te verbinden willen, dan wy mit goeden wille onser superintendenten ende mit vrede onser gemeynten in desem rijke (als wy ons hierouer to anderen tijden an uwe l. meer verklaert, ende gy ons oock selues duydtlicken verwilliget hebbet) souden annemen konnen. Hier-mede lieue ende eerwerde broeders onsem gemeynen Gode in genade beuolen, die uwer l. vorgenomen to samenkumpste mit synen Heyligen Geeste beleyde: ende make dat deselue vruchtbar sijn moge to groitmakinge synes aller-heyligsten namens, vthbreydinge syner heylsamen warheit, ende vastem fundamente der Gemeynte synes soons Iesu Christi im gantzen Nederlande, Amen. Mit haste to Londen in onser gemeyner to samenkumpste, den XVIden Maii 1578.

Vwer L. seer dienstwillige broeders ende medearbeyders in den oigste des Heeren, de versamelinghe der vorss. Neder-duydscher gemeynten in den koeninck-rijke van Engelandt, onder onser onderteeckeninge ende versegelinge.

GOTTFRIDUS WINGIUS, praesentis colloquii dictarum Ecclesiarum praeses subsst.

ROLANDUS CARPENTARIUS praedicti Colloquii designatus Scriba.

16° *Ouerlandt Classis, Credentzbrief, d.d. 2 Mei.*

Gods genade ende vrede, doir Iesum Christum onsen salichmaecker, metgaders de verlichtinge ende bystant des Heyligen Geests, in allen voirnemen sy met uwe L.

Weerdige, hoochgeleerde, voirsienige, seer lieue heeren, ende broederen, Wy gebieden ons dienstelick tuwer L., wy hebben met blyschap verstaen, die aenstellinge eenes Nationalen Synodi, besloten den eersten Iunii naestcomende bynnen Dordrecht te houden, Daeraff wy voir eerst

Digitized by Google

God den almechtigen dancken ende prysen voir syne genade, die hy ons in desen lesten bedroefden tyden laet verschynen, Dat wy noch onder soe veel verdruckingen, nyet alleen die vryheyt ende middel hebben aen velen plaetsen, syn woort reyn ende opelick te predigen, ende synen heyligen naem aen te roepen, maer oyck ons te vergaderen in syner vreese, om ons te bespreken, hoe syn ryck verbreydet, syn kercke opgebouwet, ende anderen lidtmaten onses Heeren Christi (die noch onder de sware tyrannye des Antichrists sitten) geholpen soude mogen worden, Ende om tzelue werck (dwelck wy seer nootwendich achten) soe veel ons mogelick is, te beuorderen, hebben wy in onser Classique vergaderinge, gedeputeert ende deputeren met desen, onse lieue metarbeyders ende broeders inden Heere Petrum Dathenum, kerckendienaer te Franckendael, ende Engelbertum fabrum, welcke van wegen der bekentenisse der reyner leer, van synen kerckendienst, ende Superintendents ampt, by Churfurstelick Pals, nv onlancx ontset is; Ten eynde, dat sy in namen ende van wegen onser Classis byden aengestelden Synodo verschynen, ende denseluen van beginne ten eynde toe by woonen souden, Hebben wy hen oyck beuel gegeuen ennige puncten, soe vut den actis Synodalibus van Embden, als anderssins, voir te dragen, ende daer op ende op alle andere saecken, die in uwer L. vergaderinge voirgedragen sullen worden, inder vreese ende aenroepinge Gods des almechtigen, na synen heyligen woorde ende waerheyt, samentlick met uwer L. sich te bespreken ende te besluyten, soe als tot verbreydinge des Euangeliums ende Rycx Iesu Christi goetgeuonden sal worden, Daeromme wy uwe L. bidden, onse voirss. gedeputeerde voir sulcke in uwer vergaderinge aen ende op te nemen, ende hen in allen dingen, die sy van onsen wegen voirdragen sullen, volcomen gelooue te gheuen, Wy willen oyck

Digitized by Google

(gelyck betaempt) allet wat alsoe besloten sal syn, voir goet ende Christelick aennemen, ende na onsen vermogen onderhouden; Onse Heere Iesus Christus, die belooft heeft by syner kercke te syn, tot aent eynde der werelt, wille door de kracht synes heyligen geests, alle uwe voirnemen regeren, ende weeren allet wat met syner eere ende Goddelicken wille is strydende, Amen. Datum te Franckendael in onser Classique vergaderinge den IIen dach in Meye XVC achtentseuentich, Des toorconden desen Credentzbrieff by Drieen Ministers deser vergaderinge onderteeckent.

DAVID ARONDEAULX.
IOHANNES MONTANUS LOUENICH manu propria ss.
HENRICUS CORPUTIUS manu propria ss.

17° *Credentzbrief der Classis van Cleuen, d.d. 26 Mei.*

Ghenade ende vrede van Godt onsen Hemelschen Vader door Iesum Christum onsen Heere ende salichmaker sy met v. l. ende met ons allen, Amen.

Ghunstige lieue broeders. Nadijen wij vermaent syn gheweest door het schrijuen van onse broederen des Consistorii vanden kercken van Antwerpen, van eenen Nationalen Sijnodo in der stadt Dordrecht teghen den iersten dach Iunii te houden, Soe hebben die broederen onses Consistorii van Wezel die Cleefsche Classe versamelt opten 19 dach Maii nu verleden, alwaer volgende het voergemelde schrijuen ende vermanen der voirss. broederen van Antwerpen van weghen derseluer Cleefsche Classe verordineert off ghedeputeert syn geweest om inden voirss. Sijnodo tot Dordrecht te verschijnen dese twee broederen, Namentlijck Seruatius Wijnants Minister der gemeijnten vae Goch Rhees Emmerick etc. ende Cornelius Rhetius

Digitized by Google

ouderlinck vander Walscher ghemeijnten binnen Wezel, ende denseluen volcomen macht gegeuen om van weghen ende in den naeme derseluer Classe aldaer te verschijnen verhandelen ende mede besluijten alle het gheene dat tot vorderinghe nut ende profijt der Nederlantschen gemeijnten sall moghen dienen. Hebbende oick tot dijen eijnde opgericht sekere instructie diewelcke bijden broederen derseluer Classe is onderschreuen ende onderteeckent ende den voirgenoemden twee broederen mithgegeuen, Dwelck wij onderschreuen broederen vth den beijden Consistorien te weten der duytscher ende walscher gemeijnten binnen Wezel, vth beuel ende inden naem derseluer Cleeffsche Classe also betuijgen ende certificeren in kracht deses. Biddende ende begheerende aen V. L. dese onse twe broederen als volmachtige der voirss. Classe, ten eijnde bouen geschreuen te willen aennemen ende ontfangen, Ende in tghene sij v. l. sullen voerdragen van wegen derseluer, volcomen gheloue thoestellen. Mith beuelinghe v. l. allen in die beschuttinge ende beschermínghe des almachtighen, die huere reijse wil voerspoedich maken, ende v. l. alletsamen met synen heijlighen Gheest begnadighen ende verstercken, om te moghen besluyten dat tot synder eeren ende opbouwinghe synder gemeijnten mach gedijen, Amen. Ghedaen tot Wezel desen 26en Maii Anno 1578.

Ioannes Hertfeldius, verbi minister in Ecclesia Vesaliensi subscripsit.

Godemannus Breuocerus, eiusdem Ecclesiae minister sspt.

Carolus Niellius, Ecclesiae Gallicae Wesaliensis Minister.

Ian de Varennes, Ancien.

Michiel Ioerdaens, ouderlinck der Nederlantsche duijtscher gemeente in Wesel.

Digitized by Google

FRANS MEESS. ouderlinck der nederlansche duitscher gemeinte in Wesel.
COENRAET VORSSELMAN, diaken der nederlantse gemeijnte in Weesel.

Den Eerwerdighen hoichgeleerden Eersamen ende voersichtigen mannen in dem Sijnodo tot Dordrecht vergadert wesende onsen gunstigen lieuen broederen.

18° *Protest van de Classe van Keulen, d.d.* 5 *Mei.*

Ghenade ende vrede van Godt den hemelschen vader door Iesum Christum onsen Heere.

Eerwerdighe lieue broeders, medearbeyders in den heilighen dierbaren oogste des Heeren, Also wy den neghende Aprilis onse ghewoonlicke classische versamelinghe tot Betbur Reyfferscheyt ghehalden ende een yder wederomme tot syner woonplaetse ghekeert is gheweest, is ons daernae te hande ghecommen eenen brieff van die ghemeynte tot Antwerpen, den derden Aprilis ghedateert, met een copie des wtschryuens eens Synodi, ghenoemt nationael, teghen den eersten Iunii naestcommende tot Dordrecht te halden, begherende aen ons dat wy onse classen alvoren weder beroepen ons met malcandren ouer die ghestelde Emdische artikelen ende oock Dordrechtsche (welcke wij niet ontfangen en hebben) bespreken, ende wat ons daerin mishaechde ende veranderens noodich bedochte, aenteeckenen, Ende also twee mannen in name onses Classis affverdighen, om den Nationalen Synodo by te wonen; So ist dat wij ons wederom den 5en Maii tot Betbur by enander ghevoecht hebben, ende met malcanderen ouer dese sake ghedelibereert hebbende konnen wy V. l. tot eene niet verhalden, Eerstelick dat dit schrift vorghemelt, die aenghestelde versamelinghe noemt een Nationael Synodus, daerop wy wel een wtlegghinghe vannoode hadden, want

Digitized by Google

wy het wel erwoghen hebbende, vinden (so wy anders der broederen meyninghe recht verstaen) dat het een bysonder versamelinghe is, teweten noch Generael noch Prouinciael, noch Classisch, volghende die constitutien des Synodi van Emden, daerin wy ons beswaren ende ghepreiudiceert vinden; Want daer werden by enander gheroupen alleen die van der Nederlantsche, ofte nederduytsche sprake, die Welsche auer, ende Akensche, Cuelsche, Gulicsche enz. kercken, die doch het voorneemste deel onser Classen sijn, werden wtghesloten, ende also werdt onse Classis ghescheurt, het welcke sonder Generael Synodus niet en behoorde onderstanden te worden; Ende offschoon die vander Walsche sprake int voorleden iaer sulcx onder sick ghedaen hebben, so hebben wy tot noch toe niemant ghehoort die sulcke particuliere vergaderynghen ghebillict heeft; Hebben het auer int beste gheduydt, ende also ghenomen dat sy wat sonderlings ende dat hen alleen aenghynck te handelen hadden; Maer nu wy sien dat die van der Nederduytsche ofte Vlaemsche sprake sulcken exempel nauolghen, willen, en kunnen wy niet langher stil daertoe swyghen; Protesteren derhaluen dat die van der Nederlantsche ende Welsche sprake, die onder ons ghehooren ende duslanghe haere Classische versamelynghen met ons ghehouden hebben, ghelyck sy noch begheeren te doen, onghehouden syn sulcker niewe aenghestelde versamelynghe by te wonen; Protesteren oock so in der selue versamelinghe yet voorghenomen ofte besloten werdt tot preiuditie ofte vooroordeel onses Classis ofte eenigher kercken desselven (Ghelyck alschoon gheschiet is, door die vier Welsche ghesantte dienaers der particuliere Welsche versamelinghe die van Dordrecht op Aken gheschict syn gheweest, met voller macht om seker saken afftehandelen, die eyghentlick tot onser Classis behoorden, ende oock door die Classis van Suythollant versamelt tot

Digitized by Google

dergaude den 5en Septembris 77. so wy verstaen wt eenen sekeren brieff aen onsen Classis gheschreuen, onderteeckent Petrus Ioannis preses ende Ioannes Leo scriba) sulcker censure niet onderworpen te wesen; So auer die Classis van Hollant haere ordentlicke versamelynghe houdt ende tot haeren rade etlicke ander Nederlantsche kercken ghebruycken wil in saken die de ghemelde Classis aengaen; so soudemen dat duydelick ende bytyde teweten ghedaen hebben; Bidden derhaluen, die broeders en willen niet voornemen daerdoor de Embdische artikelen eenighe affbreuck gheschiede, by den welcken wy ons ghedencken te halden, ter tyt toe dat door een ordentlick Prouinciael ofte Generael Synodum eenighe veranderinghe daerin gheschiet sy, opdat wy schuwen allen erchwaen, als off wy die ghemelde Embdische constitutien omstooten ofte vercleyneren wouden, Oock om der boosen consequentien wille die wy vreesen dat daerwt volghen mochten (so nu niet, doch in toecomstighe tyden), Somen verwillichde dat een kerck ofte Classis sick ouer andere opheffen woude, authoriteyt nemende, so vele te beroupen als haer welgheuallich is, Ten lesten om der onnoodicheyt wille, die kercken te onderwerpen eener sulcke ghehoorsaemheyt, die tot dienstbaerheyt ghedijen mochte, Wanneer een Classis ofte meer, daertoe niet ghedeputeert synde, den Synodum te beroupen praesumeerde, dat een yghelick als dan verplicht soude wesen, daer te moeten verschynen. Lieue ende Eerwerdighe broeders wy verhopen volghende desen dat die broeders niet voor ongoet en sullen nemen dat wt onse Classe niemant op die aenghestelde versamelynghe en verschynt; V. L. hiermede der ghenade Godts beuelende, die V. l. met synen heylighen Gheest regiere tot prys syns naems ende stichtinghe syner kercken, Amen.

Datum Betbur Reyfferscheydt desen 5e Maii anno 1578.

Digitized by Google

V. l. goetgunstighe broeders dienaer der Ghemeynte Christi inde Classe van Coelen

CORNELIUS WALRAUE, praeses.

Aen die Eerwerdighe onse seergheliefde broeders ende medearbeyders in den wercke des Heeren, die op het Nationael Synodus versamelt syn tot Dordrecht.

C. *Afschrift eener naamlijst van hen die de Synode bijwoonden* (zie boven blzz. 228—232).

Nomina tam Ministrorum verbi quam Seniorum, qui huic Sijnodo Dordracae interfuerunt, haec sunt [1]).

Ministrorum.

Petrus Dathenus Eccl̄e. Sijnodi praeses. [Petrus Dathenus].

---

1) De naamlijst is hierboven afgedrukt, geheel gelijk zij in het Prov. Geld. Actenboek te lezen staat, met al de daarin voorkomende schrijffouten, die trouwens gemakkelijk te onderkennen zijn. Alleenlijk is de naam van Dirck Berten, die aldaar bij vergissing onder de predikanten staat (na nr. 9), hier verplaatst naar de kolom der ouderlingen; en evenzoo de naam van Alst Thomassen, die aldaar bij vergissing onder de ouderlingen staat (als de allerlaatste), naar de kolom der predikanten. — Of zulke verplaatsing soms ook noodig zou zijn met den onder nr. 7 bedoelde naam (Passiche), is moeielijk uit te maken: blijkbaar is die naam zeer verminkt, en er zijn geene gegevens om de juiste lezing ook maar te doen gissen. — De namen van hen, die de Acta ook onderteekend hebben, zijn hier cursief gedrukt. — Bij de namen van hen, wier geloofsbrieven nog over zijn, is bijgevoegd, hoe zij daarin geschreven staan; en desgelijks zijn hier bijgevoegd (behalve bij het moderamen, dat als zoodanig vooraan staat) de namen der vertegenwoordigde Classen. — Een vraag-

Digitized by Google

Arnoldus Cornelii Delph. M. scriba. [Arnoldus Cornelius].
Ioannes Cubus Antwerp. M. alter scriba. [Ioannes Cubus].
Casparus Heidanus Mid. M. assessor. [Casparus Heydanus].

---

teeken is geplaatst bij Cl. Gouda, niet alleen omdat deze eerst nu van de Classe Dordrecht is afgescheiden, maar ook omdat onzeker is of de daarbij genoemde H. Cesarius (nr. 40, op de naamlijst de allerlaatste predikant) in eenige qualiteit van gedeputeerde het laatste gedeelte van de Synodale zittingen kan hebben bijgewoond (vgl. den brief, hierachter sub F, 1°, te vinden). — En ezenzoo moest een vraagteeken staan bij Gelderland, niet alleen omdat in die provincie in 1578 nog geenerlei kerkelijke ordening was noch reeds zijn kon, maar ook omdat het wel waarschijnlijk, doch niet zeker is, dat Jacobus Eldenius en Joannes à Nieken dictus Fabricius Venlonius destijds reeds in Gelderland werkzaam waren. Kort daarna waren zij er blijkbaar mannen van invloed, want blijkens de Acten der Prov. Geldersche Synoden was laatstgenoemde haar praeses in de vergadering van 11—14 Nov. 1579, en haar assessor in de (met Overijssel gecombineerde) vergadering van 19 en 20 Jan. 1580, terwijl Eldenius (daar genoemd als in het graafschap Zutphen dienstdoende) toen haar scriba was. — Eindelijk valt nog op te merken, dat in den naam, die hier onder nr. 35 voorkomt, misschien ook eene schrijffout is: althans, een Waalsche predikant Herenus wordt nergens elders genoemd; daarentegen is de Waalsche predikant Jean Haren maar al te bekend, en daar deze in Juni 1578 juist geene vaste gemeente had, en destijds veel gekozen werd voor kerkelijke commissiën, kan het wel zijn dat zijn naam hier oorspronkelijk gestaan heeft. Volgens de naamlijst der Waalsche predikanten van Dordrecht (Bulletin d. l. Commission pour l'histoire des Eglises Wallonnes, Tome III, 1887/1888, p. 41) was aldaar vóór 1586 geene georganiseerde Waalsche Kerk. maar waren er wel onderscheidene tijdelijk dienstdoende predikanten, van welke t. a. p. ook twee genoemd worden, echter geen naam die ook maar eenigszins gelijkt op Herenus, zoodat deze dan zou moeten schuilen onder de bijvoeging: „et d'autres."

Digitized by Google

[*Classe de Paltz.*]
Engelbertus Faber Superintend. in Palat. [Engelbertus Faber].
[*Classe Zierikzee.*]
Gerhardus Culenburgius Zirckz. M.
Passiche [?] N. ex classe Zirckz.
[*Classe Leyden.*]
Carolus Rickwaert alias Theophilus Leid. M. [Carolus Rijckewaert].
Ioannes Arcerius ex Classe Leidensi [Ioannes Arcerius].
[*Classe Bommel.*]
Ioannes Leo Bommeliensis Minist. [Ioannes Leo].
Rodolphus Vessius Gorkum M. [Rodolphius Veltius].
[*Classe Kleef.*]
Servatius Winants, M. Vezal. [Servatius Wijnants].
[*Classe Alkmaar.*]
Ruardus Acronius Alcmar. M. [Ruardus Accromius].
Petrus Theodorici ex Class. Alcmar. [Pieter Dirkssen].
[*Classe Walcheren.*]
Ioannes Gerubelus, Vlissing. Minist. [Ioannes Gerobulus].
Hubertus Francisci Armud. Minist. [Hubertus Francisci].
[*Classe Enkhuizen.*]
Andreas Castricomius Enckusan. Minist. [Andries Dircksen].
Hildebrandus Cunaeus ex Classe Enckus. [Hilbrandus Cuneus].
[*Classe Delft en Rotterdam.*]
Petrus Carpentier [Petrus Carpentarius].
Petrus de Bert, Rotterdam. Minist. [Petrus de Bert].
[*Classe den Briel.*]
Aegidius Ioannis Brielens. Minist.
Andreas Hagius in Henfliet.
[*Kerken in Engeland.*]
Isebrandus Trabius Zantwic. M. [Ysebrandus Trabius].
[*Classe Dordrecht.*]
Hermannus Herbers Dord. M. [Hermannus Herberts].
Levinus vander Born, Geertruid. M. [Leuinus vanden Borre].

Digitized by Google

[*Classen Oost- en West-Vlaanderen.*]
Iacobus Regius, Gandav. M. [Iacobus Regius].
Petrus Platefoet Bruggens. M. [Petrus Plateuoet (Plancius)].
[*Classe Hoorn.*]
Clemens Martini Horn. Minist. [Clement Martenson].
Sibrandus Vemetius in Hem. [Sybrant Gerritson (Vomelius)].
[*Classe Edam.*]
Petrus Sichemius Purmerend. M. [Pieter Pieterssen].
Bernhardt Vezekius Edamens. M. [Bernherus Vezekius].
[*Waalsche Kerken.*]
D. *Wilhelmus Figureus* Leidens. Prof. [Fuggeré].
Ioannes Taphinus Princip. Aurani. M. [Taffin].
Ioannes Hoesides [lees: Hochedeus = Vignia] Gall. Eccles. Antw. M.
Ioannes Herenus Gall. Eccles. Dord. M.
[*Gelderland?*]
Iacobus Eldenius.
Ioannes Venlovius [lees: Venlonius = à Nieken].
Henricus Middeldorphius.
[*Classe Haarlem.*]
Ioannes Damius Harlem. M.
[*Classe Gouda?*]
Henricus Caesarius Schoonh. M.
[*Classe 's Gravenhage.*]
Alst Thomas Riswick [Alst Thomassen].

Seniorum.

[*Classe Leyden.*]
Dirck Berten [Dyrick Beerthen].
[*Classe Kleef.*]
Cornelius Rhetius Ves. Eccl. S. [Cornelius Rhetius].
[*Classe Alkmaar.*]
D. *Iacobus Forest* Ecclesiae Alcmar. S. [Iacob van Foreest].

Digitized by Google

[*Classe Enkkuizen.*]
Iohan Cornelis Class. Enckus. S. [Ian Cornelissen].
[*Classe Delft en Rotterdam.*]
Hughe Iacobs Class. Delph. S. [Huijch Iacob Bouijnss.].
[*Kerken in Engeland.*]
Ioannes Roe Ecclesiae Lond. Sen. [Ian de Roo].
[*Classe Brabant.*]
Ian Iaspers Ecclesiae Bred. S. [Ian Iasparss Scheniers].
[*Classen Oost- en West-Vlaanderen.*]
Lodewijck vander Veste Gandavens. Ecclesiae Sen. [Lowijs van der Veste].
Ioris Hergine [Iooris Herrewijn].
[*Classe Hoorn.*]
Fobbe Sibrants Class. Horn. Sen. [Ffoppe Sijbrantson].
[*Classe Edam.*]
Gerrit Ians Class. Edamens. Sen. [Gherrit Ianssen Schagen].
[*Classe Haarlem.*]
Arnt Meiner Class. Harlem. Sen. [Arent Meijnarts].

D. *Instructiën voor de ter Synode gedeputeerden.*

1° *Instructie voor de gedeputeerden der Waalsche Kerken.*

Deze instructie (bevattende amendementen en nadere voorstellen op 21 artikelen van de Emdensche Kerkenordening) is te vinden in het Archief voor Kerkelijke Geschiedenis, Dl. XX, blzz. 189 vgg. [1]).

1) Voor deze instructie (evenals voor die der gedeputeerden uit Engeland) wordt verwezen naar de geschriften, waarin zij reeds zijn afgedrukt; want, ofschoon sommige lezers misschien wel zouden gewenscht hebben al wat van deze Synode nog over is hier bijeen te hebben, deze uitgave mocht toch niet bezwaard worden met een herdruk van reeds openbaar gemaakte stukken. Althans, wanneer die vroegere uitgave nauwkeurig genoeg was,

Digitized by Google

2° *Instructie voor de gedeputéerden der Nederduitsche Kerken in Engeland.*

Deze instructie (bevattende, behalve eigen voorstellen, amendementen, protest enz. op 11 besluiten van de Emdensche Synode en op 15 besluiten van de Dordtsche Synode van 1574) is te vinden in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie II, Dl. I, blzz. 40 vgg.

E. *Brieven over noodige hulp voor den dienst des Woords.*

1° *Van den Kerkeraad van Brugge aan de Synode, d.d. 19 Mei.*

Deze brief is te vinden in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Deel III, blzz. 16 vg.

2° *Van den Kerkeraad van Antwerpen aan de Synode, d.d. 20 Mei.*

Deze brief is te vinden in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Deel III, blzz. 2—4.

3° *Van de Edelen en Notabelen van Gent aan de Synode, d.d. 27 Mei.*

Eerweerdighe ende beminde, Alzo wy verstaen hebben van vl. Christelicke verzamelinghe gehouden te werden tot

---

gelijk het geval is met de hierboven bedoelde instructie. Er zijn daarin slechts weinig afwijkingen van eenige beteekenis. Min of meer zinstorend zijn alleen de volgende: blz. 190, regel 4 v. b. en regel 5 v. o., en blz. 191, regel 5 v. o. staat „Eglise" in het enkelvoud in plaats van in het meervoud; blz. 191, regel 7 v. b. staat „Anciens", lees: „Auditeurs"; en blz. 192, regel 6 v. b. staat „levé", lees: „leue" (= lue.)

Digitized by Google

Dordrecht desen yersten Iunii ende nyet twyfelende zy en zal tot voirderinghe der ghereformeerde Ghemeente onder onse Natie geschieden, So eyst dat wy Edele ende Notabele der stede van Ghendt, aenmerckende d'oirzaken die ons die Almachtighe God door syne wysheyt daghelicx gheeft om syne eere te verbreedene, ende de gemeente ons beuolen te vervoirderen, goet ghevonden hebben middelen te zoucken waerdoore wy het rycke Christi alderbest mochten anrichten ende verbreeden, dwelcke ouermits dattet nyet gheschien en kan dan door bequame ende ghetrouwe Leeraers, ende wy alhier in dese stadt een groot ende yverich volck hebben dat met onse ordinaire Ministren nyet en kan bedient werden. So eyst dat wy vlieden (van welcker voorsienicheyt ende goede affectie totter zake Christi, wy ons versekeren) willen ghebeden hebben, dat ghy ons aen eenighe gheleerde ende godtsvruchtighe Ministers wilt helpen. V. L. en behoeft nyet vele redenen tot persuasien gemerckt ghy wel verstaet den grooten noot, ende hoe vele aen onse stadt van Ghendt (die wy na Godes woort begheeren te reformeren) gheleghen is. Ende te wyle onder andere Ministeren, ons bekendt ende met loflicker ghetuyghenissen gherecommandeert zyn: D. Petrus Dathenus, die ons voormaels inden Euangelio ghedient heeft, D. Helmichius, wiens broeder oyck by ons in saligher ghedachtenisse is, ende Dauid arondeaux bij ons alhier opgheuoedt, So eyst dat wy ernstichlick bhegeiren v. L. willet de zelue vuyt onsen name beschryuen. Wy sullen ons teghen de zeluen ghelyckmen teghen Christi dienaers schuldich is, zo int onderhouden als anderssins quyten, Bidden oock v. L. willet ons metten yersten dese zake voirderen want den tyt zulcx verheescht.

Eerweerdighe ende beminde, De allewyse Godt wille v. L. metten gheest der wysheyt ende des Raedts altyts

Digitized by Google

regeren ende in desen Christel. versamelinghe voorsitten. Vuyt Ghendt desen XXVIIen May 1578.

Dyne goetwillighe vrienden Dedele ende Notabele der stede van Ghendt,

I. CAMPENE.

Aen die vrome ende godtvruchtighe Dienaeren Iesu Christi ieghenwoordich vergaert inde verzamelinghe beroepen te Dordrecht, Tot Dordrecht.

4° *Van den Kerkeraad van Gent aan de Synode, d.d.* 13 *Juni.*

Deze brief is te vinden in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Deel III, blzz. 46—48.

5° *Van de Edelen en Notabelen van Gent aan de Synode, d.d.* 13 *Juni.*

Ghenade ende vrede door Ihesum Christum onsen Zalichmaeker.

Lieue ende beminde broederen in Christo, Alzo Dauid van arondeaux gheboren van deser stede, vlieder mededienaer inden woorde des Heeren, nu ieghenwoordich hier is ende dat wy verstaen, vuyt hem, dat zyne beroepinghe voor de gemeente van Bruessele conditioneel is, in alzo verre als wy zynen dienst konden derfuen ofte ymmers dat hy van ons nyet beroepen en wierde, ende dat wy nu op dit pas beuinden dat wy zo zeer als eenighe andere ghemeenten binnen dese Nederlanden zynen dienst ghebreck hebben, ouermits den grooten Ougst die hier voor handen is, beneuen dat hy burgher deser stadt is, So eyst dat wy vlieden E. gheuen te bedinckene ende t'ordeelene, Of wy nyet, bouen onse behoirlicke beroepinghe, en behoiren, voor alle andere, gheprefereert te wordene, te meer dat

Digitized by Google

hy daertoe ghesindt is. Bidden derhalfuen hierop acht thebbene, ende zyne behoirlicke beroepinghe alhier, ons te bewillighen, ons metten brengher van desen goede ende corte antwoirde ouer te schicken, ten eynde onse kercke die in haere beghinselen noch teer ende swack is, gheen afbreucke en lyde.

Voirts konnen nyet naghelaeten uwe L. hertgrondelicken te bidden, ons alle hulpe ende assistentie te doene, omme onsen metbroeder Petrum Dathenum alhier thebbene, die ontwyfelicken gheen kleene vrucht hier doen werdt, vuyt oirsaecke van het goddelick saet, by hem hier tanderen tyden met ouervloet ghesayt, Ende dat om alle goede ordre ende kerckelicke politie te stellene, ende goede scholen op te rechtene ende de zelue door syne presentie t'authoriserene, ende dit alles voor zekeren corten tyt. Waerinne hy dese onse kercke ende alle andere hier omtrent gheleghen eenen goeden ende salighen dienst doen zal, Latende hierentusschen voorby den grooten onvuijtsprekelicken yuer die alle menschen hier tot hem hebben.

Ende om dese te besluyten, wilt oyck ghelycke neersticheyt doen, om ons met andere dienaers te voorsiene ende zonderlinghe van onsen metbroedere Isenbrando, die wy hier oyck grootelicx van doene hebben. Dienende dese tot gheenen anderen eynde. Willen Vl. L. ende voorsienighe broeders den almogenden Godt beuolen hebben, den welcken wy bidden int midden van vlieden te presideren. Vuyt Gendt desen XIIIen Iunii 1578.

Die al vl. goede vrienden D'edele ende Notabele der stede van Ghendt,

I. CAMPENE.

Onse lieue ende beminde broederen in Christo dienaers des goddelicken woorts ieghenwoordich versamelt op het Synodus tot Dordrecht.

Digitized by Google

6° *Van den Kerkeraad van Amsterdam aan dien van Delft, d. d.* 30 *Mei* (ter Synode overgelegd).

Lieue ende waerde Broeders. Wij hebben wel op v. aller begheren ende eysschende noodt v weder ghezonden Thomam Tileum onsen ghelieffden broeder, ons wt lieffde ende zonderlinghe vrientschap gheleent, daeruan wij v tallen tijden zeer hoochlyck the dancken hebben ende ons the verschuldighen staet. Dan lieue Broeders alzoo zindert zijn vertreck die Heere ghenadichlijck zijnen H. Woorde eenen groiten door gheopent ende zijn glorie verbreyt heeft, alzo dat wij nu inde stadt van kercken ende plaetsen (propijs om tzelue the verkondighen) wel verzien, dan (helas) met dienaers gantsch ende nyet verzorcht zijn om opten thoekomenden weecke eenen dienaer inden schoonen Aougst the zenden, Soo ist dat wij hier door weder ghedrongen zijn om deze onse ghestalte v the kennen the geuen, met bidden ende smeecken weder aen v the versoucken hulp ende assistentie vanden voorn. onsen broeder Tileo (zoot mueghelyck es) oft eenen anderen godsalighen man voor eenen tijt the mueghen van v versorcht zyn daeruan die Heere onghetwijfelt uwer aller rijcken loon ende verghelden zal zijn ende wij ghehouden dese weldaet naer onsen vermueghen the recompenseren. Die Heere (den welcken wij v hiermede in ghenade beuelen) beweghe uwer aller harten ende sinnen tot dit zijn werck te promoueren ende vorderen door de kraftighe werckinge zijns h. Gheests door Iesum Christum zijnen gheliefden zone onsen Heere, Amen, Amen. Taemsterdam den Naestlaetsten Meye a° 1578.

V. L. G. ende dienstw. broeders inden Heere Christo

HENDRICK VAN MARCKEN.
IAN MUERLING.
IAN IANSSEN KAERLE.

Digitized by Google

HENRICK OLFERTSS. FUYCK.

Eerzame, Voorzienighe, ende Godtsalighe
Broeders der ghemeijnte tot Delft.

7° *Van den Magistraat van Amsterdam aan de Synode, d. d.* 5 *Juni.*

Waerde wyse voorsienige mannen ende broeders etc.

Wy gebieden ons aan uwe Eer. Ende die wyle die almogende God doer een sonderlinge, Iae by nae onuerhoopte werckinge, het Rycke Christi binner deser stede zulcx aen heeft geheuen, dat het zelue nyet alleen by die gemeen burgeren in zeer grooten getale, maer oeck by het meerderdeel vande tegenwoordige magistraten, met vruechde aen is genoemen, ende wy tot voortganck ende opbouwinge des zelfs (twelck ons ampte oeck eyscht naer alle vermogen te vorderen) van harders ende dienaers des godlycken woordes gants nyet zyn versien, als uwe Eer.W. breder vuyt brengers van desen Iohan Comelyn ende Ian Ians zoon Carel, onse mede lidtmaten der kercke, dan zullen kunnen verstaen, Soe willen wy vuyt ons priue naem, als oeck vuyt name ende van wegen deser stede uwe E. W. hoochlick vermaent ende gebeeden hebben, ons met twee ofte drie godvresende, vroome, vreedsamige ende wel begaefde dienaers des godlycken woorts in yle te willen besorgen, ende zoe het mogelick zy onder anderen met Petro Datheno ofte anderen gelycke, der franchoyse tale kundich, omme den gheenen die vander zeluer tale zyn (die hier veele zyn) by siecte ofte andere vermaninge te mogen doen, want (God lof) die ougste hier veele is, dies uwe Eer. W. oock toestaet ernstlick daer op te veruolgen, ende gedencken hoe veele datter aen dese stadt is gelegen, alwaer het Rycke antechristi vuyt zyn vaste besit eerst geextirpeert zynde, Noch veele vian-

Digitized by Google

den ende spotters zyn, die zulcx nyet dan met die alder vroomste ende best begaefste dienaers en zyn te ouerwinnen, ofte in dwanck te houden, Daer op het dan uwe Eer. W. dan ernstelick zall gelieuen te letten. Dien wy hier mede den Heere beuelen. Tot Aemsterdam den Ven Iuny 1578.

Die alle uwe goetwillige broederen Burgmren ende Regierders der stede Aemstelredamme.

Den eerwaerdigen godsaligen geleerden ende voorsienigen Dienaren des godlycken woorts Synodaliter vergadert tot Dordrecht.

[Buitenop staat aangeteekend:] Der Magistrat van Amstelredam bitt om 2 of 3 dienaeren des woorts [En als dagteekening van ontvangst:] 9 Iunii 1578.

8° *Van den Kerkeraad van Amsterdam aan de Synode, d.d. 7 Juni.*

Deze brief is van woord tot woord bijna geheel gelijkluidend met den brief van den Magistraat van 5 Juni. Alleen staat hier (regel 16 v. o.) de naam „Nicolas Commelyn" in plaats van Iohan Comelyn; — bij het woord „verstaen" (regel 14 v. o.) is op den kant bijgevoegd: „want wij denzeluen broeders gheautoriseert hebben, volcomelyck met uwe E. te handelen ende the doen als hen Raedtsaem duncken sal"; — en de dagteekening is hier: 7 Iunii 1578.

Bij dezen brief is het onderschrift en de onderteekening:

Die al uwe dienstwillighe Broeders
Adriaen Cromholt.
Ian de Bisscop.
Cornelis van Teylingen.
Cornelis Albertssen.
Ian Muerling.

Digitized by Google

Ian Ianss Kaerle.
Henrick Olfertss. Fuyck.
Antonis Ianss Scellincwou.
Mailliaert Cuijper.
Guillame du Gardin.
Thijmen Meijnerts.
Hindrick van Marcken.

[Buitenop staat aangeteekend:] Consistorium tot Amstelredam bittet om dienaeren.

[En als dagteekening van ontvangst:] 9 Iunii 1578.

9° *Van den Magistraat van Gouda aan de Gecommitteerden van de Staten van Holland, d.d. 3 Juni* (authentiek afschrift, ter Synode overgelegd).

Copie.

Eersame voirsichtige zeer discrete heeren goede vrunden ende mede broeders.

Alsoe eenen ygelick wel notoir ende kennelick zy hoe qualicken dat den volcke alhier hen hebben connen begeven tot de smaecke ende tgehoor des goddelicken woordts waer deur de kercke christi ende syne heylige gemeente nyet van sulcker achtinge en es geweest als wel behoorde, genouch tot een bespottinge van onse naegebueren, Theeft nochtans den almachtigen (die hoochgelick geloeft ende gedanct moet syn) gelieft gehadt zyne bermhertige ooghen nederwaerts op ons te slaen, Dat hy een getrouwen godsaligen dienaer, om syn vervallen huys alhyer op te bouwen, ons toegeschickt gehadt heeft, naemptel. Hermanus Herperts Dienaer tot Dordrecht, dwelcke soe alle mensschen bekent zy, het woordt des Heeren (naede gauen hem gegeuen) soe vuytgedeelt heeft, dat nyet alleen de swacke gemeente deser kercke grootelix heeft aengenomen,

Digitized by Google

maer heeft oock de herten vanden ghenen, devangelische leere contrarie zynde soe beroert, dat oock veele van hen dat goddelicke woort aengenomen ende hen totter gemeente christi begeuen souden hebben, Daer up ter contrarie mits tvertreck vanden seluen Hermanus, de gemeente vermindert iae inder vroughe dat nauwelix nyemant inder predicatie compt, deurdyen dat de gemeente hen tot tgehoor van andere predicanten nyet en connen begeuen, Ende ons sulx wee doende ende bevyndende als billick zy, dat wy als goede christel. ouericheyden onse arme desolate gemeente van goede herders behooren te voorsyen, Soe hebben wy Dirck Iacobss. Lorick ende Gerrit Franss. Kegelinck onse medebroeders tot Dordrecht geschickt gehadt opte generaele vergaderinghe van tSinodo, dat aldaer wesen soude, omme aldaer met alle middelen aen te houden ten fyne dat de voorn. Hermanus ons weder mochte werden toegeschicket, aleer de kercke in ruyne quame, Maer tSinodus noch nyet vergadert zynde, sijn dselue gedeputeerde op huijden weder thuys gecomen, sonder yet in deser saecke anders gedaen te hebben, dan de voorn. Hermanus onse meninge verclaert, die heurluyden seyde dat hy nyet en twyffelde ons soude hem gewerden, euen verre myn heeren de Staten by heurl. missiue aen tsinodum te addrescheren, sulx ernstel. versochten, Waeromme wy desen bode in alder vliet hebben affgeveerdicht, ten eynde uwer E. gelieue by den Staten terstondt te beleden, dat sy sulcken missiue willen doen depescheren dienende tonser intentie, Indyent mogelick zy, Soe de voorn. onse gedeputeerde op vrijdach toecommende hen daer mede weder in tSinodo souden laeten vynden, dat alsdan vergadert sall wesen, twelck doende uwer E. ons een aengename vruntschap bewysen sullen, Dat kenne den almachtigen die uwer E. will nemen in zijn heylige behoede. Vuyt der Goude den IIIen Iunii 1578.

Digitized by Google

Onder stont geschreuen Vwer E. goetwillige medebroederen Burgemrs. ende Regierders vande Goude. De superscriptie was dese, Eersaeme zeer voirsichtige discrete Heeren ende medebroeders Mr Iohan Iacobss. ende Dirck Ianss. Loncq gecommitteerde vande Staten van Hollandt wesende inden Hage.

Vuyt gegeuen voor copie, By my
DE RECHTERE 1578.

10° *Van de Staten van Holland aan de Synode, d.d. 4 Juni.*

Eerwaerdige Lieue seer discrete,

Alzoe deur Godes genade die kennisse des Goddelicken woorts binnen deese landen ende steeden met groote veruolch ende tegenstrijt geresen zijnde, de selfde naer zyne Godlicke wille tot opbouwinge ende vermeerderinghe van zynder kercke ende gemeente onderhouden ende waergenomen behoort te worden, byzonder ter plaetze daer dye predicatien vandyen met groote vruchtbaerheyt gedaen mogen worden, Ende uwer Eerw. vuyt het schrijuen van Burgemrn. ende regierders van der Goude wel sullen cunnen verstaen hoe grootelicx daeraen is gelegen tot den dienste Godts ende verbreydinghe van zyn heylich woort, Dat den getrouwen ende godtzaligen Leeraer Hermannus Herperts Dienaer tot Dordrecht hem wederomme begeue binnen der voorss. steede vander Goude, Daertoe wy uwer E. dubbelt vande selve brieuen ouerzenden, Soe hebben wy nyet willen laten op uwe generale vergaderinge aldaer (zulcx wy oeck tot meermael aenden gemeene Dienaeren mitsgaders den Magistraten van Dordrecht hebben gedaen) uwer Eerw. wel ernstelick bij desen te verzoucken den gedeputeerde der stede vander Goude voorn. die tot dyen eynde aldaer verschynen zullen, alle behulpsaemheyt daertoe

te willen bewijsen ende zulcke ordre stellen, Dat den voornoemde Leeraer ende predicant metten eersten wederomme binnen der Goude voorn. mach worden geschickt, ende hem aldaer onthoude naede goede affectie ende deuotie vande gemeente aldaer, Ende dat dye van Dordrecht inde plaetze vanden seluen wederomme van eenen anderen ende alzulcken dienaer voorzijen mogen worden, Daer mede de Magistraten ende gemeente aldaer hen zullen laten genuegen ende te vreeden houden, Waermede uwer E. Godt den Heere achteruolgende uwe beroepinghe ende ons eenen aengenamen dienst bewysen zullen.

Hiermede

Eerwaerdige Lieue zeer discrete, Onse Heere Godt zij met uwer Eerw.

Geschreuen inden Hage den IIIIen Iuny a° 1578.

Ter ordonnancie vande Staten, Bij mij
DE RECHTERE 1578.

Eerweerdigen Lieuen zeer discreten Den gemeene Dienaeren der kercke Christi vergadert binnen der stadt Dordrecht.

11° *Van den Kerkeraad van Leyden aan de Synode, d.d.* 6 *Juni.*

Gnaet ende vrede von Gott doer Chrn.

Ehrwerdige ende gottsalige broders, vwer brieffer schriuen hebben wij empfangen ende gelesen, danckende von herten mit v. l. Gott dem Herrn vor seine gnade, die hy .... [?] beweisende ist seinen kercken alhir in diesen Nederlanden hem hertgrontlick bedende, dat hij dieselue seine gnade vnss hoe langer hoe mehr ende mehr will beweisen tott loff ende preiss seins gottlicken nams, tot opbouwing seiner gemeinte ende vnser aller saligheit. Weiter, angaende

Digitized by Google

vnsen sehr werden brodre Theophilum zijn die brodre des sehr well te vreden dat hij nae brugge gahe, die teit von 3 offte 4 weken, Maer dat hij langer soude wtbliuen, offte dat sei souden vnderstaen hem genschlich te houden, dairin soude sie geninssins (glick ock vnse Magistraet) consenteren willen, dairom v. l. bedende dat si dit ter herten nemen ende vnsen brodre beuelen willen, nae expiratie van die obgenante teit weder te komen, ock die von bruggen vermanen, omme in der teit haer mit einen anderen te versorgen, v. l. hirmit altosamen die gnade Godes beuelende, Met haest vt leijden den 6 Iunii anno 78.

Vt last ende beuell der broderen des Consistorii

CASPARUS KOELHAES.

Ersamen vrommen ende godtsalighen predicanten ende ouderlinghen unssofoort versamlet tot Dordrecht vnsen sehr werden brodren.

12° *Van den Magistraat van Leyden aan de Synode, d d. 7 Juni.*

Achtbaere hoochgeleerden ende zeer voorsyenyge Heeren,

Wy hebben met groete blyschap verstaen V. E missiue ende dyen volgende zyn wy wel te vreden dat Caerl Rycwaert onsen diener des woorts hem voor den tyt van een maent als een geleent diener metten alder eersten tot brugge sal moegen vinden. Wy hebben oick gesien sekere missiue vanden Godgeleerden doctor Wilhelm fugureus aen den heeren Curateurs vande Vniversiteyt gesonden daer by hy vuyt uwer E. name versouct dat doctor Bollius zyn collega inden professie vande Theologie voor eenen tyt ofte eeuwich tot Brugge als dienaer gesonden soude mogen werden waer op uwer E. sal belieuen te verstaen dat wy die twee professores der selver Theologie in desen

Digitized by Google

ioncheyt ende goeden voortgang der voorss. Vniversiteyt nyet en mogen missen mer zoe wanneer wy van meer andere ervaren ende geleerden der seluer professie sullen wezen voorsien en sullen alsdan nyet naer laeten alles te doene dat tot Goedes dienste eenigsins vordelick sal zyn.

Achtbaere hoochgeleerden ende zeer voorsyenyge Heeren den Heere almachtig beliene uwer E. in alles te seghenen, vuyt Leyden den zeuenden Iuny XV^{C} acht ende tzeuentich.

Vwe A. H. guetgunstige vrunden Burgerm̄ren der stadt Leyden

I. VAN HOUT.

Achtbare hoochgeleerden ende voorsyenige heeren vande Synodale vergaderinge tot Dordrecht.

13° *Van den Kerkeraad van Schiedam aan de Synode, d.d. 7 Juni.*

Genaede ende vrede van Godt den hemelschen vader door I. Christ. Amen.

Eersame seer lieue ende waerde Broeders in den Heer. Wy hebben den VI Iunii omtrent den auondt v. E. brief ontfangen den welcken met alder kerckelycke ordininge daer toe dienende van ons ouerleesen ende weluerstaen is. Eerstlyck hoe dat tot Gendt ende op ander plaetsen die reyne waere ende oprechte leere I. Christi int openbaer geleert ende gepredict werdt: waerin wy ons allen van gantscher herten christelyck verblyden verhoepende dat door soodanich middel dat rycke des Satans gestoort ende dat Rycke I. Christi daechlycx grooter ende meerder gemaeckt sall worden. Ten anderen verstaen wy oock vuyt v. E. scryuen hoe dat die van Gendt anden Broeders in Synodo vergaedert, versocht hebben om aldaer voor een weynich tyts een dienaer ofte twe te hebben op dat

Digitized by Google

alsoo die gemeynte I. Christi getroost, gestarckt ende verquickt mochte werden ende dat onsen getrouwen, vromen ende godtsaligen dienaer Pieter de carpentier door die gemeen stemmen der broederen in Synodo gecooren is om aldaer voor een tyt van drie ofte vier weecken te predycken. Wy dancken voor eerst die genaedigen God dat hy die van Gendt alsoo door sonderlinge gratie begenaediget heeft dat sy soo grooten begeerten hebben om syn woort te hooren, dan ons verwondert seer dat den Broederen ons daer van niet en hebben geaduerteert voor syn reysen naer Gendt gemerckt onsen voorn. dienaer onser Gemeynte verobligeert is ende den plaets niet verre om sulcx ons ouer te scryuen. Aengaende nu lieue broeders die verwilliginge int senden onses dienaers naer Gendt om aldaer te blyuen voor een tyt van drie ofte vier weecken willen wy sulcx niet wederstaen gemerckt wy t'allen tyden die saecken der Gemeynten I. Christi van harten gaerne geuordert sien, consenteren daerom allegaeder eendrachtelyck dat sulcx geschien sall doch niet langer dan den broederen selfs in haeren brief begeert hebben om oorsaecken die oock grootelyck noodich syn tot vorderinge van onser gemeynte twelcken die broederen lichtelyck mogen verstaen aengesien wy vuijt grooten noodt by onsen dienaer Pieter de carpentier met alder naersticheyt becoemen hebben noch eenen getrouwen dienaer.

Eersame seer lieue ende waerde broeders die almach. God verstarcke v allen ende onsen dienaer met sijnen H. Geest, ende seghene uwen getrouwen arbeyt. Den selfden geue oock dat onse dienaer gesondt ende vroom wederom by syn Gemeente come, Amen. Vuyt den Consistorie van Schiedam den VII dato anno LXXVIII.

By ons v. l. goetwilligen
PETRUS TAURINUS Audewatranus.
Minister Verbi Dei.

Digitized by Google

PIETERSS. VAN DER BURCH ouderlynck.
ADAM ALLARTS, Dieaken.
WIJNANT IACOBSS. van dyck, Dieaken.
IAN IACOBSS, Diaecken.

Eersame seer lieue ende waerde metbroederen dienaeren des godtlycken woorts ende ouderlingen der kercken Christi vergaedert altans in Synodo tot Dordrecht.

14° *Van den Kerkeraad van Keulen aan de Synode, d.d.* 14 *Juni.*

Gnade vnd friede durch Iesum Christum, Ehrwurdige hoch vnd wolgelerthe herren und Bruder. E. E. vnd L. den 7en ietz lauffenden Monats Iunii auss Ietz versambleten Synodo zu Dordrecht ahn vns abgefertigtes schreiben haben wir vorgestern als den 13 gemelten Monats von dem herren Iohann Venlo empfangen, wharin vns meldet, das E. Ehrw. und L. auss gnedigem ansuchen des Wolgeborenen Herren Hern Iohans Graefen zu Nassau etc. ietziger zeit Gubernators des furstenthumbs Gelderen vnsers Gnedigen Herren, D. Ioannem Badium vnseren Diener Gotliches Worts I. G. auss sonderlichen vrsach zu einem HoeffPrediger furgestellet, mit begeren, da Ire G. gemelten D. Badium von vns gnediglich abforderen wurde, wir I. G. darin sonder einiche difficultirung wilferig sein wollen etc. Alsoe wir den von Irre G. solche gnedige ansuechung und abforderung vnter dato 10 diss Monats Iunii neben E. Ehrw. vnd L. schreibens empfangen Vnd wie wol wir in denen vnd anderen so vill vns mueglich, in bereitwilligkeit I. G. geneigt, sonderlich in vortpflanzung der ehren Gottes vnd Reichs seins sons Christi, Haben wir I. G. vnsere erhebliche vilfeltige vnd noetwendige Vrsachen warumb wir die Person gedachten Badii, der

Digitized by Google

uns den seines verstandes, gelertheits vnd redselickeit halbes gar ein noetwendiger diener ist, welchen wir auch mit vill arbeit vnd kosten (wie vnter E. Ehrw. und L. etliche solches bei Ihnen sebst gnugsam berichtet) bekhommen nicht entrathen khunnen, gantz dienstwillig schriftlich angezeigt, Verhoffen auch I. G. an vnsere erheblichen angetzogenen vrsachen ein gnediger geuallen tragen werden vnd hattens dafur gehaltenn E. Ehrw. vnd L. als denen diser vnser kirchenstandt vnd gelegenheit mit[?] bewussendt, auch mit [?] vnd durch was listige geister dieselbe taglich zuthun vnd angefochten (wozu insonderheit dieser man uns dienlichen, der anderen erheblichen vrsachen geschwiegen) Dieselbe solten einen anderen vnd nicht eben diesen, Nachdem deren mehr, welche dazu tauglichen und bequem, I. G. furgestellet haben, Welchs wir auch vmb wolfart Zunemung vnd Verhuetung viler Periculen vnser kirchen, von E. Ehrw. und L. gantz bruderlich, dienstlich und freuntlich hie mit wollen gepeten, Vnd der selbig zu ehren Gottes vnd vortplantzung des Reichs Christi seines Sons in E. Ehrw. vnd L. ietz versambleten Synodo gnedige und gluckselige beforderung zu thun vnd fur allen ubel zu bewaren, dem Almachig Herren emfolen haben. Datum Collen vnter vnsers Consistorii InSiegel am 14 tage Monats Iunii a° 1578. E. Ehrw. vnd L. freundliche und dienstwillige Mittbruder

Eltisten und Diacone der Burglichen Christlichen Gemein zu Collen.

Dem Ehrwurdigen Hoch vnd wolgelerthen Gotseligen Diener des Gotlichen Worts, Eltisten vnd Diaconen in dem Christlichen Synodo zu Dordrecht versamblett, vnsren gunstigen herren vnd geliebten Brudern.

Digitized by Google

15° *Van den Kerkeraad van Brussel aan de Synode, d.d.* 15 *Juni.*

Genade ende vrede van Godt onsen Hemelschen vader door Iesum Christum, amen.

Eersame ende geliefde broeders, Wij moeten met grooter droefheyt beclagen dat den noot onser gemeenten die niet cleijn te achten en is, soe seer versumpt wert, wij hebben met grooter moijten swaren costen ende lange soliciteren voor eenen dienaer beroepen Dauidem Arendeum, hij is verordineert geweest van die classe van franckenthal met syn consent ende wille om syn beroepinge te volgen hoe wel op sekere conditie, hy is oock tot dijen eynde herwaerts ouer gecomen met sijn familie, en nv wert ons het broot midden op den wech vuyt den mont getrocken, wij die hongeriger syn als geene andere, ende dat van die gene die alreede wel versien sijn, Wij bidden v. l. te bedencken hoe sulcx met recht can bestaen, dat een sekere tegenwoordige geordineerde ende geconsenteerde beroepinge opgehouden wert door een toecoemende twijffellachtige ende grootelijcx disputeerlijcke beroepinge, Want wij voerwaer voor disputeerlijck achten, ende oock niet verstaen en connen hoe men een predikant van daer hij wettelijcken beroepen is ende geconsenteert heeft wechnemen mach om te stellen op een ander plaetse vuijt oorsake alleen dat hij van daer geboren is, want soe die oorsake oueral ende altijt moet gelden soe souden die wettelycke verkiesingen ende beroepingen te vergeefs gescieden, Immers ten minsten hebben wij groote reden ons te beclagen dat onsen beroepen dienaer tegen die ordinnantie der Classis van franckenthal ons opgehouden wert in desen ouergrooten noot (die soe is dat het aengenomen werck staet te niet te gaen soe wij niet versien en werden) middeler tyt dat men van het recht dat anderen op hem pretenderen de-

Digitized by Google

bateert ende yet sekers ordinneert, Soe is dan ons vrindelijcke ende Eerstel. begeeren dat v. L. willen hier op ernstelijck nae der onpertydiger billicheijt verordinneren het tgene dat tot die opbauwinge der gemeynte alhier van noode is, ons laetende behouden onsen minister die wij door wettelijcke beroepinge als den onsen houden, Ten anderen soo geuen wij v. L. te kennen hoe dat ouermits wij sien den grooten wasdom onser kercken die doer des Heeren genade soo groot geworden is dat het niet wel mogelyck en is met eenen dienaer oft twee onse kercke te versorgen, aengesien sommige omliggende steden van ons oock versoecken bystant ende behulp om met Godes woert gevoet ende gespyst te worden soo hebben wy desen aengemerct beroepen D. Petrus Dathenus ende Walnero Helmichio tot onsen dinst opbauwinge ons ende onsen naerbueren kerken, Ende tot dijen eynde bidden v. L. het tzelue onse beroep te confirmeren ende te beuestighen ende daer en tegen afteslaen het beroep van die kercke van antwerpen die welcke de voergenoemde beroepen hebben tegen den onsekeren openen tijt. Gelyck onse broederen brengeren des briefs die wy tot dyen fyne aen uw. L. gesonden hebben opentlyck in als [= alles] ende ten vollen mondelinge sullen verclaren biddende vl. voorss. onser broederen in alles gehoor ende geloue te geuen, dit doende suldy Godt ende synder gemeenten eenen seer aengenamen dinst doen den welcken v. L. wil bewaeren in voerspoedich ende gelucksalich lange leven tot synder glorien ende der gemeynten oorbaer, profyt ende salicheyt. Vaert wel vuyt brussel den xv^en^ Iuny 1578 tot confirmatie van desen soo hebben wy onsen kercken segel hier onder gestelt ten dage ende iaere als bouen act.

Vuyt laste der ouderlingen ende diakenen der gereformeerder kercken binnen brussel.

Den eersamen ende welgeleerden Petro

Digitized by Google

Dateno tsamentlyck die compaingie der broederen versamelt in den name des Heeren tot Dordrecht.

F. *Stukken over allerlei andere zaken* [1]).

1° *Brief van den Kerkeraad van Schoonhoven aan de Synode, d.d. 8 Juni, hoofdzakelijk tot betuiging hunner vreedzame gezindheid tegenover de Roomschen.*

Wy dienaren des gottelycken woorts Ouderlingen ende Diaconen der gemeynte Iesu Christi tot Schoonhouen bekennen ende attesteren mitsdesen dat D. Gerardus [*lees:* Ioannes] Gerobulus dienaer des woorts tot Vlissingen ende D. Ioannes Arcerius oock dienaer des woorts by ons als gedeputeerde vanden Synodo tot Dordrecht gecommen ende gecompareert syn op den VII^en Iuny des auonts omtrent tusschen acht ende negen vren anno 78 ende ons wt den naem des geheelen Synodi geremonstreert die inconuenienten die so mochten comen wt die veranderinge onlancx geschiet op het stuck der Religie binnen Amsterdam, Haerlem ende Gendt ende daerom ons ghebeden ende vermaent tot alle modesti ende gerusticheyt, oock nyet te attenteren waer door die gemeyne rust ende pacificati tot Ghent gemaect, soude moghen geinfringeert ofte ouertreden worden daerbeneffens noch anderen dinghen met ons communiceert die nerghens anders toe gestreckt hebben dan dat wy die lidtmaten van onser gemeynte vermanen souden tot ruste ende vrede ende affmanen met smeecken ende bidden van allen nieuwicheyden veranderinge ende commotien aff te houden daer op wy haer belooft hebben in den naem des Heeren vergadert dat (so veel ons aengaet

1) Onder deze rubriek behoort ook nog een gedeelte van den geloofsbrief uit Haarlem, hiervoren blz. 295 afgedrukt.

Digitized by Google

nae dien wy tot desen dach toe anders nyet gesocht hebben) alsulcx met die hulpe des Heeren doen sullen, maer wederom fryndelyck ende ootmoedelyck souden bidden ende begeeren dat het Synodus alle mogelycke hulpe ende vlyt aen soude willen weynden byden genen daer sulcx te versoucken staet, dat alsoedanige dingen by onse wederparty mochten geweert ende affgeschafft worden, waer door niet alleen onse gemeynte, maer oock veel andere die Gemeene sake ende die Religie fauorabel, dagelykcx beroert ende geirriteert worden, streckende tot groote oorsake van veranderinge ende groete andere beroerten, alst breeder blyckt in onse principale missiue, aenden Synodum ouergestuert. Nae dese gehouden comminucaty [*sic*] syn die bouengemelde broeders van ons gescheyden seer haestelyck noch tsauonts laet ten thien vren op eenen waghen nae Amsterdam. Tot meerder vestenisse van desen, hebben wy dese attestaty met onsen Christelycken naem een yder voor hem, mitsgaders den gemeynen kerckelycken segel beteyckent ende verseghelt. Datum Schoonhouen in onse versamelinghe den VIIIen Iuny a° 1578.

HENRICUS CESARIUS minister verbi.
GERART FRANSS. VAN BLOCKHUYSEN.
HUTHERUS [?].
DIRCK KOUCK [?] CORNELISSEN.

2° *Brief van den Magistraat van Haarlem aan de Synode, d.d. 9 Juni, met geluigenis dat de op Sacramentsdag voorgevallen ongeregeldheden niet aan de predikanten te wijten waren.*

Eersame zeer wyse voorsichtige Heeren.

Op huyden syn opter burgem̄rn camere alhyer gecommen den predicanten ende leraers des godlicken woorts, metten diaconen ende ouderlingen der gereformeerde kercke

Digitized by Google

alhyer verthonende ons zeeckere missiue van uwer Eer. omme by ons ofte yemandt vanden onsen onderrichtinge gedaen te werden van tgundt op sacraments dach alhyer gebeurt es, ende off den seluen onsen predicanten daer van yet was te imputeren ofte hen met dies gemengt hadden, Hebben wy (soe sonderling eegeene van onsluyden ofte der vroetschappe deser stadt inder roomscher kercke ter zeluer sacraments daege en zyn geweest) voor onsluyden ontboden eenigen personen inder zeluer kercke geweest hebbende, ende den zeluen affgevraecht naer de waerheyt van tgundt aldaer gebeurt was, sulcxs uwer E. byde bygevouchde attestatien sien sult moegen wat de zelue personen verclaert hebben, Biddende dat uwer E. dese onse aduertentie voor goet ende aengenaem wilt hebben. Hyer mede,

Eersame zeer wyse voorsichtige Heeren, bidden wy den almoegenden God uwer E. te willen spaeren lancksalich gesont ende hebben in zyn behoede. Gescreuen tot Haerlem den IX^en^ Iuny 1578.

Uwer E. dienstwillige etc.

Burgermrn. ende regeerders der stad Haerlem

DE WEERDT.

Aen t Sinodum vande Predicanten der ge reformeerde religie tegewoordel. gehouden binnen der stadt van Dordrecht.

Digitized by Google

De acta der Nationale Synode te Middelburg, 30 Mei—21 Juni 1581.

Met betrekking tot de acta der Middelburgsche Synode kunnen de volgende stukken in deze uitgave worden opgenomen:

1°. Eene naamlijst van de leden der Synode, die als zoodanig gedeputeerd waren; bewaard in het Oud-Archief der Nederlandsche Hervormde Kerk, in den reeds vaak vermelden foliant Nr. I, 3, blz. 225. In den gedrukten catalogus is dit stuk onder nr. 5 van dien foliant stilzwijgend begrepen [1]). Het is blijkbaar van dezelfde hand als de onmiddellijk volgende (hieronder sub 2° vermelde) „Corte Memorien vte acten", en als de daarop weêr volgende (hieronder sub 7° vermelde) „Allerley voirstellingen"; en ook van dezelfde hand als twee andere stukken, die in ditzelfde Deel van het Oud-Archief te vinden zijn, nl. (blzz. 391—396) „Memorie van tgene is gehandelt inden Synode prouinciael gehouden te Haerlem in martio a° XV^{c}LXXXII", en (blzz. 369—390) „Memorien vanden acten gedaen ende gehouden inden

1) Over het geheel is de catalogus ten aanzien van de 12 stukken, die op deze Synode betrekking hebben, zeer onvolledig en onnauwkeurig. Wel wordt er bij opgemerkt: „Al te zamen is het eene verzameling van het grootste gewicht, met bijgevoegde aanteekeningen, die nergens elders te vinden zijn". Maar blijkbaar heeft de samensteller noch die aanteekeningen noch die stukken zelven doorbladerd. Dan toch zou hij er wel iets meer en althans iets anders van gezegd hebben, dan hij nu gedaan heeft in de enkele regels, die aan deze stukken zijn toegewijd.

Digitized by Google

Synode der prouincie van Hollant, te Haerlem, vutgeschreuen tegen den XIIIen martii 1582" [met bijvoeging in de eerste alinea: „De tesamenkoompste is (mits het onweder voorgaende dagen geuallen) yerst begost den XVen martii"]; welke twee stukken de korte en de uitgewerkte notulen zijn van die Synode, laatstgenoemde zelfs de authentieke acta met de eigenhandige onderteekeningen. Nu was te Haarlem Henricus Corputius de (eenige) scriba; en dezelfde predikant was te Middelburg de tweede scriba. Waaruit volgt, dat alle die stukken door hem geschreven zijn; en voorts, dat de hier bedoelde naamlijst zonder twijfel gemaakt is ter Synode zelve, naar de aldaar overgelegde geloofsbrieven. Zij is voor het eerst openbaar gemaakt, hoewel met enkele verschrijvingen en vergissingen, door C. Hooijer (Oude Kerkordeningen, blzz. 194 vg.), die intusschen geheel ten onrechte klaagt over „de onduidelijkheid van het handschrift"; 't geen niet minder onbegrijpelijk is dan de bijvoeging, dat ook J. W. te Water dit reeds zou gedaan hebben; daar toch deze, gelijk pas te voren (a. w. blz. 193) zeer goed was uiteengezet, een geheel ander handschrift gebruikt had.

Door J. W. te Water nl. is reeds in 1766 eene dergelijke naamlijst openbaar gemaakt (in zijn Kort Verhaal der Reformatie van Zeeland, blzz. 347 vg., en daaruit overgenomen b.v. in het Kerkelyk Placaat-boek, Dl. III, blzz. 510 vg.); welke lijst hij gevonden had onder eene Fransche vertaling van de Middelburgsche acta. Intusschen had hij het met dat afschrift uit het Waalsche Livre Synodal zeer ongelukkig getroffen. Althans in de exemplaren, die daarvan aanwezig zijn in de Bibliothèque Wallonne, en die onder de Kerkenordening van 1581 geheel dezelfde naamlijst bevatten, is de schrijfwijze vrij nauwkeurig; terwijl te Water klagen moest, dat in zijn afschrift sommige namen „zeer gebrekkig waren geschreven". Voor het overige heeft hij die fouten in zijne uitgave „zooveel mogelijk verbeterd"; ofschoon b.v. de zonderlinge verminking van den welbekenden naam van „Wingius" in „Roragius" is blijven staan.

Deze lijst echter wordt door hem en anderen ten onrechte voorgesteld als eene naamlijst der leden, evenals de bovenbedoelde lijst van Corputius. In dat geval zou zij ook zeer onvolledig

Digitized by Google

zijn, want zij geeft slechts 35 namen, terwijl de naamlijst der gedeputeerden, boven en behalve diezelfde 35 namen, nog 13 andere bevat. En nu heeft zij zelve wel geen opschrift, waaruit blijkt wat zij zijn wil; maar uit allerlei omstandigheden kan dat toch wel worden afgeleid. Het kleiner aantal van namen, de plaatsing onmiddellijk onder de acta, de vooropstelling van het moderamen, de ongeregelde volgorde van de overige namen, enz. maken het zeer waarschijnlijk, dat dit eene lijst is van de gedeputeerden die de laatste zitting ook bijwoonden en die toen de acta onderteekend hebben. Indien dit zoo is, blijft dus deze lijst haar belang behouden; en daarom zullen, bij den hier volgenden afdruk van de naamlijst van Corputius, de 35 namen, die ook onder de Fransche acta staan, door cursiveering worden aangewezen.

2°. Een stuk uit het Oud-Archief (Nr. I, 3, 5, *a*, in dien foliant blzz. 227—233), tot opschrift hebbende: „Corte Memorien vte acten Synodael te middelborch in Zeelant vanden 30 maii tot den xxi^en^ Iunii 1581 gehouden". Dit stuk is (gelijk hierboven reeds is aangewezen) door den tweeden scriba Henricus Corputius geschreven; en eene andere hand heeft er buitenop gezet (blz. 234): „Cladde Actorum Synodi Middelburgh. a°. 1581". De juistheid dezer qualificatie blijkt genoegzaam uit den inhoud; ook met name uit de omstandigheid, dat bij een aantal alinea's op den kant gezet is (door Corputius zelven of door een ander): „laet dit vut". En indien nu enkel uit deze gegevens de slotsom moest opgemaakt worden, dan zou zeker voor de hand liggen, hier te denken aan eigenlijk gezegde korte notulen, wel niet bestemd om nog telkens tusschen de zittingen in te worden uitgewerkt (want de aanwijzing, om iets uit te laten, komt ook nog voor bij een onderwerp dat eerst na de sluiting werd ingebracht), maar toch staande de vergadering door den tweeden scriba gemaakt. Er zijn echter andere omstandigheden, die dit onwaarschijnlijk of zelfs bepaald onmogelijk maken; b.v. dat deze „Memorien", hoewel blijkbaar met eene zekere haast geschreven, toch geenszins het karakter vertoonen dat zulke korte notulen doorgaans hebben, maar integendeel geregeld zijn doorgeschreven

Digitized by Google

en ook bijna altijd goed zijn gesteld; dat zij blijkbaar eerst gemaakt zijn, nadat het stuk, dat de antwoorden op particuliere vragen bevat, voltooid was, daar bij een 16tal van die antwoorden op den kant staat (met de hand van Cornelius): „ad acta", en juist die antwoorden in alle afschriften uit de rij van antwoorden zijn weggelaten, maar daarentegen alle, of bijna alle, in de „Corte Memorien" zijn opgenomen, zij het ook met eenige verkorting; en vooral, dat reeds geheel in den aanvang, bij het eerste voorkomen van de zaak van Coolhaes, terstond daaraan toegevoegd wordt, hoe die zaak verder geloopen is en wat het eindbesluit is geweest, terwijl toch (zooals b.v. blijkt uit de dagteekeningen van de ter Synode opgemaakte en kort daarna gedrukte aktestukken) deze verdere behandeling en eindbeslissing eerst ruim twee weken later, toen de zittingen bijna ten einde liepen, heeft plaats gehad. Er blijft dus wel niet anders over, dan te stellen, dat de tweede scriba zijne „Corte Memorien" terstond na het sluiten der Synode heeft opgesteld, denkelijk uit zijne eigene losse aanteekeningen; dat hij ze gesteld heeft om te dienen voor het in het net schrijven van de officieele notulen; en dat hij voor dit laatste eerst een soort van ontwerp heeft gemaakt, hetzij ten behoeve en ten dienste van den eersten scriba, of wel om den inhoud, de formuleering, enz. eerst nog aan het oordeel van anderen te onderwerpen, waarbij dan wel het eerst zou te denken zijn aan de gecommitteerden die in de laatste zitting benoemd waren „om de acten ende andere dingen te perficieren". Een dergelijke gang van zaken is te meer waarschijnlijk, omdat stellig zeker is, dat men bij de Haagsche Synode van 1586 omtrent evenzoo is te werk gegaan voor het „geheel int nette stellen" van „alle de degelicksche acten" (vgl. den brief van den scriba dier Synode, Wernerus Helmichius, aan den assessor, Arnoldus Cornelii, dd. 10 Sept. 1587, in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Dl. IV, blzz. 72 vgg.). En slechts dit kan dan nog onzeker zijn: of de „Corte Memorien" van 1581 bestemd waren om volledig te worden uitgewerkt (met dezelfde uitvoerigheid als b.v. de hierboven aangehaalde „Memorien vanden acten" der Haarlemsche Synode van 1582); dan wel, of zij een „cladde"

Digitized by Google

waren in dien zin, dat zij doorgaans bijna woordelijk konden worden overgeschreven.

Met volkomen zekerheid kan dit niet meer worden uitgemaakt, daar de officieele notulen onbekend zijn Maar het is toch waarschijnlijk dat deze in den regel niet uitvoeriger waren dan de „Corte Memorien", ja zelfs in de formuleering der acten geheel gelijkluidend waren Een bewijs voor die overeenkomst is b.v. te vinden in een paar officieele stukken van het jaar 1586, waarin door de tijdgenooten zelven uit die notulen iets wordt aangehaald. Er zijn nl. in ditzelfde deel van het Oud-Archief (blzz. 471 vgg. en 485 vg.; in den Catalogus, bij Nr. I, 3, 7, *i*, stilzwijgend begrepen onder de uitdrukking: „en andere hoogst merkwaardige bescheiden, te talrijk om ze alle te noemen") twee geschriften, die mede gediend hebben in den langdurigen strijd van de Kerk van Leyden tegen de Haarlemsche Synode van 1582, en die de hoofdpunten resumeeren van de door genoemde Kerk tegen die Synode uitgesproken klacht of aanklacht; het eene ingeleverd den 11 Maart 1586 bij de arbiters, die, met goedvinden van beide partijen, de scheidsrechters zouden aanwijzen, aan wier beslissing de quaestie zelve zou onderworpen worden; en het andere ingezonden bij de Nationale Synode van dat jaar, welke naar de uitspraak der genoemde arbiters de eerstaangewezen scheidsrechter zijn moest. In beide die stukken is één der bezwaarpunten, dat niet gehandeld was overeenkomstig „tbesluijt des voorss. Nationalis Synodi tot Middelburch, ghelyckmen inden acten desselfden Synodi sien mach: luijdende aldus: Maer en heeft nyet geobtempereert (denoterende desen Excommunicandum). Daerom vier omliggende classen ende eyndelick de Prouincie van Suyt-Hollant bevolen te procederen tot excommunicatie gradatim, si perstat in inobedientia". En wanneer men nu deze aanhaling vergelijkt met hetgeen te dien aanzien in de „Corte Memorien" wordt gevonden, dan ziet men, dat er, ondanks al het zonderlinge van de formuleering, toch woordelijke, ja letterlijke overeenstemming is. Het is natuurlijk ondenkbaar dat de „cladde" van Corputius destijds in het bezit zou geweest zijn van den Leydschen kerkeraad. Deze moet een ander stuk gehad en gebruikt hebben; en dan een stuk dat

Digitized by Google

bekend was als de Middelburgsche „acten". Maar dan mag ook uit de bedoelde aanhaling veilig worden afgeleid, dat de „Corte Memorien" inderdaad een concept zijn, en dat bij de overschrijving in het net hare formuleering en redactie in den regel wel zal gebleven zijn. Uit den aard der zaak wordt dan het belang van dit stuk des te grooter, en kan het, bij ontstentenis van officieele notulen, des te beter daarvoor in de plaats komen.

3°. Een stuk uit het Oud-Archief der N. H. K. (in den Catalogus stilzwijgend begrepen onder Nr. I, 3, 5; in dien foliant blzz. 325 vg.), tot opschrift hebbende: „Afdeelinghen van de particuliere Synoden". Dit stuk staat aan het einde van een afschrift, waarin ook nog de Kerkenordening van 1581 en de antwoorden op particuliere vragen zijn opgenomen, en waarop vermeld staat, met de hand van den voormaligen eigenaar zelven: „Joh. Bogerman Ecclesiast. Bolsw. heft mij rechtelicken". Wat den inhoud betreft, is het bijna woordelijk gelijkluidend met het afschrift, dat voorkomt in het Boek van Cabeljau (Oud-Archief. Nr. I, 2, 4, *d*, blzz. 265 vg.), en met het afschrift, dat reeds in 1621 is afgedrukt in de Historie der Nederlandtsche Oorlogen van P. Bor Cz. (Boek XVI, fol. 30 vg.; in de uitgave van 1680 Dl. II, blz. 270; en daaruit overgenomen door C. Hooijer, O. K., blzz. 222—224). Alleen is in deze afschriften de laatste alinea geheel of bijna geheel weggevallen, en voorts de naam „Ameronge" bij vergissing veranderd in het woord „aenvoegen". En daarentegen bevatten zij eene alinea (de voorlaatste), die in het exemplaar van Bogerman ontbreekt. Daar de laatstbedoelde alinea ook voorkomt in de, voor het overige geheel gelijkluidende, Fransche vertaling (Oud-Archief, Nr. I, 3, 5, blzz. 367 vg.), en voor de volledigheid van het stuk ook wel niet kan gemist worden, is zij in de hierna volgende uitgave daaraan toegevoegd. Voor het overige wordt de inhoud van dit stuk op enkele punten nog bevestigd en toegelicht door de „Corte Memorien".

4°. De Kerkenordening van 1581. Het oorspronkelijke exemplaar van die Kerkenordening schijnt reeds spoedig te zijn verloren geraakt. Althans, op de Dordtsche Synode van 1618,

Digitized by Google

waar van de Synoden van 1574 en 1578 de authentieke acten ter tafel waren, was van de Synode van 1581 slechts een authentiek afschrift (ingebonden bij die andere authentieke acten in het reeds meer genoemde Deel van het Oud-Archief Nr. I, 17, M). Intusschen kan aan de betrouwbaarheid van dit afschrift wel niet getwijfeld worden, daar het niet alleen voorzien is van de eigenhandige onderteekening van den praeses der Middelburgsche Synode, maar ook geheel geschreven is met diens eigene zeer kennelijke hand, terwijl voorts dezelfde hand hier en daar nog verbeteringen heeft aangebracht, ten bewijze dat het stuk door den schrijver zelven bovendien is nagezien en gecollationeerd.

Bij het afschrijven van dit stuk is het blijkbaar vaak gebeurd, dat men op die noodige correcties, of ook op de woorden in het algemeen, niet genoegzaam lette, en dus allerlei fouten liet insluipen, soms wel in de meerderheid der artikelen. Een zeer nauwkeurig afschrift, waaronder ook de naam staat van Arnoldus Cornelii (echter niet eigenhandig geteekend), is te vinden in het reeds vaak aangehaalde Nr. I, 3 van het Oud-Archief (blzz. 261—269). Tamelijk goed, maar toch met eenige afwijkingen, is het exemplaar dat aan Bogerman toebehoorde (zelfde foliant, blzz. 271—289) en de Fransche vertaling (t. z. p., blzz. 329—340); welke beide stukken nog dit eigenaardige hebben, dat alle de wijzigingen, die de Haagsche Synode van 1586 in de Kerkenordening aangebracht heeft, daarin op den kant of tusschen de regels zijn aangeteekend. En het minst nauwkeurig is het afschrift dat gevonden wordt in het boek van Cabeljau (Nr. I, 2, 4, *d*, blzz. 251—288). Toch is bij de uitgave ongelukkiglijk juist die minst bruikbare redactie, of wel eene andere dergelijke, in den regel tot grondslag genomen. En nu zijn gewoonlijk die fouten wel niet zeer ernstig, maar zij maken toch dat de tekst niet genoegzaam betrouwbaar is [1]). Zoo b.v. de

1) Om ook hier een enkel voorbeeld te geven: in het opschrift hebben alle uitgaven „29 Mei" in plaats van „30 Mei"; — in art. 1 geven bijna alle uitgaven eene verkeerde volgorde van de vier hoofdstukken; — in art. 3 is gewoonlijk afgedrukt „bedienen" in plaats van „betreden", en „geroepen" in plaats van „beroepen"; — enz.

Digitized by Google

eerste uitgave (eene Latijnsche vertaling) door C. Schultingius Steinwichius (in zijne Hierarchica Anacrisis, 3e stuk, blzz. 2a—6a, grootendeels herhaald in de kritiek, blzz. 91—138); de eerste Hollandsche uitgave (1612) in de Kercken-ordeninghen der Ghereformeerder Nederlandtscher Kercken (blzz. 52—63); de verdere uitgaven van dit boekje, waarvan de 5e druk, in 1730 door G. Nauta bezorgd, in 1771 ook is overgenomen achter den 2en druk van het Compendium der Kerkelijke Wetten van Vriesland; de onderscheiden drukken van het Kerkelijk Handboekje (1732 enz.); de afdruk in het Kerkelyk Placaat-boek (Dl. III, blzz. 480—490); in de Hist. d. Ned. oorl. van P. Bor Cz. (Dl. II, blzz. 261—264, in de uitgave van 1680; in die van 1621 Boek XVI, fol. 24—26); en in de Oude Kerkordeningen van C. Hooijer (blzz. 201—208).

In den hier te geven afdruk zal natuurlijk het boven vermelde authentieke afschrift woordelijk en letterlijk gevolgd worden.

5°. Eene officieele Latijnsche vertaling van de Kerkenordening van 1581. Deze vertaling staat in hetzelfde deel van het Oud-Archief (Nr. I, 17, M) als het pas sub 4° genoemde stuk, onmiddellijk daarachter. Zij is blijkbaar geschreven door den tweeden scriba Henricus Corputius, en voorzien van de eigenhandige onderteekeningen van vier der gecommitteerden die benoemd waren „om de acten ende andere dingen te perficieren". Deze vertaling moest natuurlijk dienen voor dezulken die geen Hollandsch verstonden; maar of zij ook nog een meer bijzonder doel had, is moeielijk uit te maken. In ieder geval kan het geenszins dit stuk zijn, dat bedoeld is in de brieven van Ioannes Taffinus aan Arnoldus Cornelii, d.d. 17 April en 7 Mei 1583 (Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Dl. V, blzz. 210 vgg.), want de Kerkenordening, over welker vertaling in het Latijn aldaar gesproken wordt, is, blijkens tal van zeer duidelijke aanwijzingen in deze zelfde en in andere gelijktijdige brieven (b.v. die van Henricus Corputius aan Arnoldus Cornelii van 5, 13 en 29 December 1582, en 2 en 22 Februari 1583, in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Dl. II, blzz. 225 vgg.), niet de Middelburgsche gelijk zij, mede op voorstel van Taffinus en Cornelii zelven, door de Synode was goed-

Digitized by Google

gekeurd, maar diezelfde gelijk zij op last der Staten van Holland „geresumeerd" was, of m. a. w. de van Staatswege ontworpen Kerkelijke ordonnantie van 1583.

De genoemde vertaling van de eigenlijke Middelburgsche Kerkenordening is, voor zooveel bekend is, onder alle Latijnsche vertalingen van de Kerkenordeningen der 16e eeuw de eenige die een officieel karakter draagt, door de onderteekeningen van gecommitteerden der Synode zelve als het ware gelijkt. Daaruit volgt nu wel niet, dat zij evenveel gezag heeft als de Hollandsche grondtekst, of zelfs daartegenover zou kunnen gelden. Maar wel kan zij dienst doen bij menig artikel als eene soort van officieele commentaar. Om die reden is het van belang geacht, haar in deze uitgave mede op te nemen. En ten einde de vergelijking des te gemakkelijker te maken, is zij bij ieder artikel van den Hollandschen tekst telkens onmiddellijk daaraan toegevoegd.

6°. Eene reeks van besluiten, die reeds door de Dordtsche Synode van 1578 genomen waren, en waarvan de redactie door de Middelburgsche Synode een weinig gewijzigd werd.

Over het karakter en den oorsprong van dit stuk geven de verklaringen der Synode zelve voldoende inlichting. Zooals in de „Corte Memorien" bericht wordt, „is een corpus disciplinae by aduys des Synode vut den acten Synodael [nl. die van Dordrecht in 1578] gemaect (by arnoldo cornel., ysebrando, Taffino, ende Lydio) ende byden Synode geapprobeert, ende last gegeuen den generalen staten te presenteren ende te bidden dat syt sancieren". Dit corpus disciplinae, of m. a. w. de Middelburgsche Kerkenordening, is in vollen zin uit de vroegere Dordtsche gemaakt; d. w. z. de schikking der bepalingen en hare redactie is wel bij vele artikelen eenigszins gewijzigd, maar er is slechts zeer weinig nieuws bijgekomen, en er is integendeel betrekkelijk veel weggelaten, zoodat de Middelburgsche Kerkenordening, niet alleen formeel (volgens het besluit der Synode), maar ook metterdaad, de verkorte Dordtsche Kerkenordening is. Deze bekorting geschiedde, gelijk er ook bijstaat, met het oog op de politieke approbatie, die dan des te eerder kon verwacht worden. Maar de bedoeling was geenszins, om nu al

Digitized by Google

die weggelaten bepalingen ook op kerkelijk gebied buiten werking te stellen, of om dit zelfs maar eenigszins te doen denken. Dat was niet de bedoeling van de vele Kerken die het punt der Kerkenordening ter Synode gebracht hadden, want haar voorstel was aldus geformuleerd punt 1 van den straks sub n° 7 te vermelden verzamelstaat der ingekomen punten): „Dat de acten Synodael by forme van kerckenordeninghe tesamen getrocken worden, om byde ouerheyt geconfirmeert te worden, ende dat de voirgaende acten Synodael blyuen ter memorie ende onderwysinge vande ghene die noch nyet soe wel inde beleydinge der kercken ervaren syn". En het was ook niet de bedoeling der gecommitteerden, die dit voorstel, toen het aangenomen was, ten uitvoer brachten, noch ook der gecommitteerden, die benoemd waren „om de acten ende andere dingen te perficieren"; want door die commissiën, of door ééne van beiden, of wel op haar voorstel door de Synode zelve, is uitdrukkelijk uitgesproken (art. 1 van de Particuliere Vragen): „is voor goet ghefonden, dat al het gheene wth den artyckelen [nl. van Dordrecht] in dat corpore Disciplinae niet inghelyfft was, tot den particulieren questien ghebrocht soude werden, als hier nae volcht". Dienovereenkomstig werden in het „geperficieerde" stuk, dat de Antwoorden op de Particuliere Vragen bevatte, alle die uit de Kerkenordening thans weggelaten bepalingen eenvoudig ingelascht (artt. 2—41). En geheel daarmede in overeenstemming werd in de slotalinea van 't stuk der Particuliere Vragen (in vele uitgaven weggelaten, en in andere, ook in die van Hooijer, verminkt opgenomen en daardoor onverstaanbaar geworden) nog opzettelijk gezegd, dat deze vragen niet alle door de Middelburgsche Synode beantwoord zijn, maar ten deele ook „in voorghaende Synoden", en dat die alle samen nu „den Kercken, haeren Dienaeren, Ouderlinghen ende Dyakonen dienen sullen voer goeden regel, raet ende bericht, dwelcke een yegelyck nuttelyck gebruycken sal, sonder lichtfeerdelyck daeraff te wycken ofte teghens te doen. Tot dat sy van een ander Synodo souden moghen verandert werden".

Bij de overneming en verplaatsing van deze bepalingen heeft men (in overeenstemming met de rubriek, waaronder zij nu voortaan zouden thuis hooren) enkele artikelen gesplitst of wel

Digitized by Google

samengevoegd, en ook, zonder den zin te veranderen, de redactie eenigszins gewijzigd. Bij deze gedeeltelijke omwerking zijn er vijf artikelen tusschenin gekomen, die eigenlijk niet afkomstig waren van de laatste Dordtsche Synode, nl. art. 12 (dat reeds dagteekende van de Dordtsche Synode van 1574), en artt. 8, 18, 21 en 40 (die besluiten bevatten van de Middelburgsche Synode zelve).

Behoudens deze uitzonderingen is dit gansche stuk dus eigenlijk eene verzameling van besluiten der Synode van 1578. Maar omdat zij te Middelburg uitdrukkelijk zijn overgenomen en ook eenigszins gewijzigd, zijn het in zekeren zin ook besluiten der Synode van 1581, op dezelfde wijze als bijna de geheele Kerkenordening. Daarom behooren zij in deze uitgave ook te worden afgedrukt. En daar hier nu, bij uitzondering, geen authentiek stuk of afschrift ten dienste stond, is de tekst van het exemplaar, dat aan Bogerman heeft toebehoord (Oud-Archief, Nr. I, 3, 5, blzz. 289 vgg.), ten grondslag gelegd; welke redactie trouwens niet noemenswaard afwijkt van die der andere afschriften in het Oud-Archief (een Hollandsch in het Boek van Cabeljau, Nr. I, 2, 4, *d*, blzz. 289 vgg., en een Fransch in Nr. I, 3, 5, blzz. 341 vgg.), en even weinig verschilt van den reeds vaak gedrukten tekst (in alle, hierboven sub 4° reeds genoemde uitgaven van de Kerkenordening, slechts met uitzondering van de eerste drukken van het boekje van 1612; en in die alle bijna altijd terstond achter de Kerkenordening te vinden).

In de hier volgende uitgave zal bij elke bepaling op den kant worden bijgevoegd, in welk artikel van de Kerkenordening van 1578 zij voorkomt. De cijfers, die in den tekst aan de artikelen voorafgaan, zijn natuurlijk de gewone en bekende volgnummers.

7°. Een stuk, dat tot opschrift heeft: „Allerley voirstellingen by verscheyden Synoden particulier ende kercken gedaen" (Oud-Archief, Nr. I, 3, 5, *b*, blzz. 235—245). Deze verzamelstaat van ingekomen punten, geschreven door den tweeden scriba Henricus Corputius (zie hierboven sub 1°), is des te belangrijker, omdat van de instructiën, waaruit hij is opgemaakt, tot dusver slechts twee openbaar gemaakt zijn, en voorts verre de meeste

Digitized by Google

schijnen verloren te zijn, terwijl hier nu alle die punten bijeen zijn, ten getale van 165, onder zekere rubrieken gerangschikt, en met vermelding (op den kant der bladzijden) van de Synode of Classis of Kerk, door welke het punt was ter tafel gebracht. In het stuk zelf staat bij ieder punt, waarop bij de behandeling der particuliere vragen geantwoord is, ook nog aangeteekend, op welke bladzijde van ditzelfde deel van het Oud-Archief die antwoorden zijn te vinden; eene aanteekening, die natuurlijk van veel later tijd is en die voorts in een afschrift of afdruk geenerlei waarde zou hebben. In den hier volgenden afdruk zijn die cijfers dus vervangen door de cijfers der bladzijden op welke in deze uitgave het antwoord der Synode te vinden is; en bovendien zijn zulke cijfers hier ook bijgevoegd bij punten, omtrent welke in de „Corte Memoriën" of in andere stukken een besluit of een antwoord vermeld staat.

8°. Een stuk, dat tot opschrift heeft: „Particuliere vraeghen verhandelt inde Sijnode Generael, ghehouden tot Middelburgh in Zeelandt, Den 29^{en} Maii, Ende daer naer An. 1581" (in den Catalogus van het Oud-Archief stilzwijgend begrepen onder Nr. I, 3, 5, blzz. 247—259), en waarvan de inhoud bestaat uit een aantal Synodale besluiten, die even zooveel vragen van den hierboven sub 7° genoemden verzamelstaat, telkens met verwijzing naar het cijfer van de vraag, in geregelde volgorde beantwoorden. Het loopt niet over alle punten van dien verzamelstaat: slechts over 85 van de 165; maar ten aanzien van de meeste andere was het Synodaal besluit blijkbaar reeds in de notulen opgenomen, gelijk het dan ook inderdaad te vinden is in de „Corte Memorien"; en voorts is de behandeling van sommige punten achterwege gebleven doordat de Synode niet langer kon bijeenblijven.

Het hier bedoelde stuk is, in onderscheiding van bijna alle andere nog voorhanden acta van deze Synode, niet van de hand van den tweeden scriba Corputius. Het is dus waarschijnlijk geschreven door den eersten scriba Michael Pannelius, die tevens een der gecommitteerden was „om de acta ende andere dingen te perficieren", of wel door een zijner medegecommitteerden.

Digitized by Google

Het is echter niet gebleven in den vorm, waarin het oorspronkelijk was opgesteld, maar in 32 artikelen eenigszins gewijzigd: er staan nl. 6 besluiten in, door welke een streep getrokken is; bij 16 andere is op den kant aangeteekend, dat zij „ad acta" moesten gebracht worden; en nog 10 andere zijn ook geheel of gedeeltelijk doorgehaald, maar terzelfder tijd is eene gewijzigde redactie (die intusschen den zin onveranderd liet) op den kant daarnevens gesteld. Alle die veranderingen en aanteekeningen zijn van de zeer kennelijke hand van Arnoldus Cornelii (praeses der Synode en ook een der zoo even genoemde gecommitteerden); en zij hadden blijkbaar ten doel, het stuk zóó te „perficieren", dat het de officieele verzameling werd van de Antwoorden op de aan deze Synode voorgestelde Particuliere Vragen. Inderdaad is dan ook aan bijna alle die aanwijzingen volkomen gevolg gegeven (waarover de assessor Trabius zich daarna bezwaarde, maar de tweede scriba Corputius zich verantwoorden kon, volgens den brief van laatstgenoemden aan Cornelii, dd. 4 Aug 1581, in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Dl. II, blzz. 155 vg.): de besluiten, waarbij aangeteekend was „ad acta", zijn in de „Corte Memorien" opgenomen, zij het ook in veelszins verkorten vorm; zoowel deze besluiten, als ook de zes die waren doorgehaald, zijn uit alle afschriften weggebleven; en waar de redactie gewijzigd was, hebben alle die afschriften den alzoo verbeterden tekst. Zoo b.v. de afschriften in het Oud-Archief (twee Hollandsche en een Fransch), in de stukken die hierboven sub 6° reeds zijn aangegeven; en evenzoo de ter zelfder plaatse bedoelde uitgaven. In alle die afschriften en uitgaven zijn deze Synodale besluiten, met de cijfers 42—103, onmiddellijk toegevoegd aan het sub 6° bedoelde stuk, doorgaans met het opschrift: „Andere questien van nieus voorgestelt" (d. w. z. niet van eene vorige Synode overgenomen, maar op de Middelburgsche Synode voor het eerst behandeld); en voorts is, behoudens kleine afwijkingen (waarvan misschien nog de voornaamste is, dat in de Fransche vertaling art. 44 ontbreekt, en artt. 88 en 89, met eenige wijziging, tot één artikel zijn samengesmolten), in alle die stukken de tekst gelijkluidend. Onder sommige afschriften staat als dagteekening 21 Juni (de dag waarop de Synode ge-

Digitized by Google

sloten werd), terwijl andere 22 Juni hebben (zeker omdat deze afschriften eerst toen geteekend werden). En omtrent het onderschrift valt nog op te merken, dat het eene afschrift, wat de opgave van onderteekenaars aangaat, vollediger is dan het andere: eigenhandige onderteekeningen hebben zij geen van allen; maar het eene heeft alleen de namen van Cornelii, Pannelius en Corputius; het andere bovendien ook Lydius; en het Fransche exemplaar bij die vier nog Veltius en Gerobulus, dus alle zes de gecommitteerden voor het in orde brengen der acta.

Wat den inhoud betreft, blijkt bij vergelijking, dat de volgorde der bedoelde antwoorden in de afschriften en uitgaven hier en daar eenigszins gewijzigd is, en voorts, dat er aan het Synodale aktestuk nog 7 antwoorden zijn toegevoegd, van welke één (art. 106) overgenomen is uit de Particuliere Vragen der Synode van 1578 (aldaar art. 15), terwijl van de andere zes (artt. 104 vg. en 107—110) niet bekend is, of zij van de Synode zelve, dan wel van hare gecommitteerden afkomstig zijn. Daar zij echter in alle afschriften en uitgaven gevonden worden, zijn zij hier aan het Synodale aktestuk toegevoegd. Dit laatste wordt natuurlijk gegeven naar den met de hand van Cornelii verbeterden tekst; waarbij echter de besluiten, die door hem doorgehaald of „ad acta" verwezen zijn, ook worden opgenomen, telkens met aanwijzing van die omstandigheid; en waarbij aan de in het stuk reeds aangeteekende cijfers (nl. die der volgorde en die der vragen van den verzamelstaat waarop de antwoorden terugslaan) bovendien worden toegevoegd de bekende cijfers, waarmede deze artikelen bij de eindredactie genummerd zijn, en de cijfers der bladzijden, waarop in deze uitgave er nog iets over te vinden is.

9°. Een stuk, dat tot opschrift heeft: „Volghen eenighe andere bijsondere vraaghen, de Synoode voorghesteldt, ende D.D. Danaeo ooverghegheeven, omm bij hem beantwoordt te werden; doch en sijn die de Synode niet voorgheleesen gheweest. A° XV^{c}LXXXI". Dit stuk is alleen bekend uit een afschrift in het „Boek van Cabeljau" (Oud-Archief, Nr. I, 2, 4, *d*, blzz. 331—342), en bevat gemotiveerde antwoorden op vijf particuliere vragen. Daar die antwoorden ter Synode niet meer behandeld

Digitized by Google

zijn (zeker omdat de Synode op 21 Juni moest gesloten worden), behooren zij eigenlijk niet tot de officieele acta. Maar zij zijn toch belangrijk genoeg, om in deze uitgave mede te worden opgenomen; te meer omdat Danaeus, blijkens de „Corte Memorien", door de Synode zelve was uitgenoodigd om als adviseur een gedeelte harer zittingen bij te wonen.

10° Eenige stukken, die van de Synode uitgegaan of aan haar gericht zijn; als nl. de geloofsbriêf en instructie voor de twee predikanten, die gecommitteerd waren om met de Leydsche hoogleeraren over de reformatie der scholen te handelen (Oud-Archief der N. H. K., Nr. III, 35, Dl. I, Nr. 7, blzz 29—31); de correspondentie over de plaats waar de predikant Pieter de Bert zou dienst doen (zelfde foliant, Nr. 2—4, blzz. 13—19); en een brief aan de Synode over eene door haar te behandelen huwelijksquaestie (zelfde foliant, Nr. 6, blzz. 25 vg.).

Aan deze stukken zou nog veel kunnen worden toegevoegd omtrent de zaak, die de Middelburgsche Synode wel het langst heeft bezig gehouden, nl. de handeling met Caspar Coolhaes. Wel zijn de daarop betrekking hebbende oorspronkelijke acten (waarvan herhaaldelijk sprake is, b. v. bij Trigland, in zijne Kerckelyke Geschiedenissen, blzz. 182^b, 184^b, 186^b en 189^a; in den brief van Corputius aan Cornelii, d.d. 17 Sept. 1581, in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Dl. II, blz. 170; en in de „Corte Memorien", niet slechts in het begin, bij de zaak zelve, maar ook op de laatste bladzijde, naar aanleiding van de weigering van den assessor Trabius om die acten te onderteekenen; vgl. den brief van Corputius aan Cornelii d.d. 20 Aug. 1581, in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Dl. II, blz. 161) thans, naar het schijnt, verloren. Maar de belangrijkste van die stukken zijn toch, evenals de loop der handeling zelve, reeds door de tijdgenooten in geschriften bekend gemaakt, vooral in het reeds meermalen (blzz. 220 en 230 vg.) aangehaald „Cort eenuoudich ende waerachtig verhael", van wege de leden der Haarlemsche Synode van 1582 in datzelfde jaar uitgegeven (opgesteld door Henricus Corputius, blijkens zijne

Digitized by Google

brieven aan Cornelii, d.d 13 en 21 Juni 1582, in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Dl. II, blzz. 201 en 204), en in het eveneens reeds vroeger (blz. 231) aangehaald boekje van Coolhaes zelven, onder den titel „Een cort warachtig verhael" enz. Uit die geschriften zouden de bedoelde verlorene acta dus voor een goed deel weder kunnen hersteld worden. Maar de nog al groote plaatsruimte, die hiervoor zou noodig zijn, zal wel door niemand geacht worden met het belang van zulken herdruk in overeenstemming te zijn.

Indien deze overweging niet terughield, zou een herdruk der bedoelde handelingen wel gemotiveerd zijn door de zeldzaamheid der geschriften, waarin zij geboekt staan. Maar juist daarom kunnen allerlei andere stukken, die op de Middelburgsche Synode betrekking hebben en die in meer bekende geschriften reeds zijn uitgegeven, hier nog eerder achterwege blijven. Zoo b.v. de oproepingsbrief, gelijk die door den Kerkeraad van Antwerpen aan de door hem te convoceeren Kerken gezonden werd (afgedrukt in 1739, door E. Meiners, in zijn werk Oostvrieschlandts Kerkelyke Geschiedenisse, Dl. II, blzz. 69—71; met welken brief aan „die van Emden" de brieven voor andere Kerken gelijkluidend waren, blijkens het medegedeelde bij M. F. van Lennep, Gaspar van der Heyden, blzz. 6 en 158; waardoor mede bevestigd wordt, 't geen uit andere gegevens reeds volgt, nl. dat de dagteekening bij Meiners verkeerd wordt opgegeven; in plaats van „den 18 Februarii 1581" moet aldaar gelezen worden: „den 18 Ianuarii 1581"); — de brief van Casparus Heydanus aan Arnoldus Cornelii, d.d. 4 Januari (lees: Februari) 1581, over de samenroeping der Synode tegen 29 Mei in plaats van tegen den eerst bepaalden datum van 17 April (te vinden bij M. F. van Lennep, a. w., blzz. 243—245); — een aantal brieven, die betrekking hebben, deels op het wegblijven van gedeputeerden uit de Classe van Franckenthal en met name op het niet komen van Petrus Dathenus, deels en vooral op diens twistzaak met Prins Willem I; nl. van de genoemde Classe aan de Synode, d.d. 18 April; van Dathenus aan de Synode, d.d. 1 Mei; van Consistorie en Raad der stad Franckenthal aan de Synode; van den Kerkeraad van Delft aan de Classe van Franckenthal, d.d.

Digitized by Google

13 Mei; van denzelfden aan Dathenus, d.d. 13 Mei; van Dathenus aan den Kerkeraad van Delft, d.d. 5 Juni; van Pierre Loyseleur de Villiers aan de Synode, d.d. 5 Juni; van Philips Marnix van St. Aldegonde aan de Synode, d.d. 5 Mei (lees: 5 Juni); van den Prins aan de Synode, d.d. 5 Juni [1]); van de Synode aan den Prins, d.d. 9 Juni; van den Prins aan de Synode, d.d. 14 Juni; van de Synode aan Dathenus, d.d. 21 Juni; van dezelfde aan de Classe van Franckenthal, d.d. 21 Juni; van dezelfde aan de Classe van Gent, d.d. 21 Juni; en van dezelfde een credentiebrief voor Arnoldus Cornelii en Iohannes Damius, d.d. 21 Juni (alle in 1872 uitgegeven door H. Q. Janssen in zijn geschrift Petrus Dathenus, blzz. 106—131); — de brief van Gaspar van der Heyden aan Arnout Cornelissen, als praeses der Synode, en mitsdien tevens aan de Synode zelve, d.d. 17 Juni 1580 (lees: 1581), over de, ook in de „Corte Memorien" vermelde, censuur van zijne Catechismus-uitgave (opgenomen in M. F. van Lennep, a. w. blzz. 245—248; vgl. ook blzz. 170 vgg.). Voor alle deze stukken kan eene verwijzing naar de genoemde uitgaven hier volstaan.

1) Volgens de „Corte Memorien" heeft de Synode in de zaak van Datheen „tweemael aende excellentie geschreuen, ende weder elck mael antwoirt ontfangen"; waarmede in overeenstemming is, dat de brief van den Prins van 5 Juni, evenals de brieven van Villiers en Marnix van dezelfde dagteekening, blijkbaar antwoorden zijn op brieven van de Synode. Deze laatste brieven schijnen verloren te zijn; evenals vele andere, van welke ook nog bekend is, dat zij door of aan de Synode geschreven zijn.

F. L. R.

Digitized by Google

I.

Middelborg. 1581. Namen der gedeputeerden opden Synode generael gehouden den xxx^en^ maii ende daer na a° 1581 [1]).

Brabant.

Isebrandus Trajbius. *Daniel de Dieu* [2]) (Bruxelles).	ministri.
Peter van vorssel van mechelen. *Ian mathyssen* van breda.	Seniores.

---

1) Vgl. over deze naamlijst de inleidende opmerkingen (hiervoren blzz. 839 vgg.). Dat zij ter Synode zelve moet zijn opgemaakt, en dan als eene lijst der gedeputeerden die ook werkelijk waren opgekomen, kan nog blijken uit de omstandigheid, dat Philips Cornelis, ouderling van Amsterdam, die door Noordholland gedeputeerd maar niet verschenen was (blijkens het ten zijnen aanzien genomen besluit, dat in de „Corte Memorien" vermeld staat), op de bovenstaande lijst ook niet voorkomt. — Bij de 35 gedeputeerden, die ook op de Fransche lijst staan, hoogstwaarschijnlijk als onderteekenaars van de acta, is hier uit die lijst hunne woonplaats, voor zooveel deze vermeld was, tusschen haakjes bijgevoegd. — Op de lijst in het Oud-Archief staat nog onderaan, bij wijze van optelling: „Ministri xxix. Seniores xix".

2) Deze naam is in de plaats gezet van den doorgehaalden naam „Petrus plancius".

Digitized by Google

Vlaenderen [1]).

Oost.	D. *Iohannes Bollius* van gendt. *Īoēs Capito* van brugge.	ministri.
	Willem vanden bogaerden. Dominus *Ferdinandus Leys.*	Seniores.
West.	*Pieter de bert* (Dunkercke). Ian Camphen.	ministri.
	Daniel Coreet (Ypres). *Adolph van Briade* (Dunkercke).	Seniores.

Zeelant [2]).

Īoēs Gerobulus (Flessingue). *Michael Pannelius.* *Thomas gruterus* (Ziericzee). *Tymannus Oosterzee* (Tergoes).	ministri.

1) Omtrent de afvaardiging uit Oostvlaanderen staat in de „Acta ofte handelynghe des provincialen Synodi der Vlaemscher keercken, ghehouden te Ghendt den 8en Martii 1581" (in 1861 opgenomen door H. Q. Janssen, in zijn werk De Kerkhervorming in Vlaanderen, Dl. II, blzz. 69—79) alleen het volgende (art. 14 van de „Vraghen gheliquideert"): „Zijn D. Ioannes Bollius, Dienaer te Ghendt, ē Iōēs Capito, Dienaer te Brugghe, ghecommitteert om het Nationael Synodus by te wonen, het welcke zal ghehouden worden den 29 Mey te Middelburch in Zeelandt".

2) Omtrent de afvaardiging uit Zeeland staat in de „Acte ofte Handelinge des particulieren Synodi van Zeelant, gehouden binnen Vlissingen den 21 February 1581" (in 1766 afgedrukt in J. W. te Water, Kort Verhaal der Reformatie in Zeeland; Bylaagen, blzz. 65—75): „Zullen met Credentie brieven en Instructie uyt naem deser versamelingh verschynen op den nationalen Synodi aenstaende, Ioh. Gerobulus, Timanus van Oosterzee, Thomas Gruterius, en Michiel Pannœl, en benevens haer twee Ouder-

Digitized by Google

Hollandt.

Zuyt. { *Arnoldus Cornelii.* / *Rodolphus Veltius* (Gorchum). / *Henricus corputius* (Dordrecht). } ministri.
Zuyt. { Mathys claessen, Senior.

Middel. { *Iohannes Damius* (Haerlem), minister. / ysebrant Staes, Senior.

Noort. { *Martinus Lydius* (Amsterdam). / *Bertholdus Wilhelmi* (Hoorn). } ministri.
Noort. { D. *Iacobus foreest* (Alcmaer), Senior.

Vrieslant [1]).

Gellius Hotsenius. / *Ruwardus acronius.* } ministri.

Sybrandus etsardi. / Olfardus francisci. } Seniores.

---

lingen van Middelburgh als getuygen, ofte soo uyt andere Synoden meer persoonen, die stemmen hebben, afgesonden wierden, sullen de voorsc. Ouderlingen in gelycke graad staen" (art. 8 van de „Poincten" enz.).

1) Volgens J. Reitsma (Honderd jaren uit de Gesch. d. Hervorming enz. in Friesland, Ed. 1876, blzz. 207 en 210, in de noten) zouden van de vier gedeputeerden uit Friesland slechts drie de Synode hebben bijgewoond, maar „Gellius, hoewel gekozen, bleef met opzet afwezig". Intusschen leeren de aldaar aangehaalde woorden van Gellius zelven juist het tegendeel, en blijkt alleen, dat hij bij het besluit over één punt, met verlof der Synode („pace Synodi"), waar hij dus tegenwoordig was en anders de zittingen bijwoonde, tijdelijk afwezig was. De genoemde geschiedschrijver is te dien aanzien op een dwaalspoor gebracht, doordat hij de woorden „pace Synodi" vertaalde: „ter wille van den vrede op de synode", van welke Gellius als „tegenstander van het Calvinistisch beginsel" enz. zich dan wel geheel zou hebben moeten „terug houden", enz.

Digitized by Google

Ouerÿssel.

Bernerus Vezekius (Deventer).
Petrus hardenbergius (Swol). } ministri.

Petrus roock.
m̄r *aert Crane* (Campen). } Seniores.

Gelderlant [1]).

Ioēs Fontanus (Arnhem).
Ioēs a nycken. } ministri.

Iosua Lagus.
Euerhardus euerwyn. } Seniores.

Vtrecht.

Hermannus Modet.
Petrus Oberkamp (Amersfort). } ministri.

---

1) Omtrent de afvaardiging uit Gelderland staat in de „Acta Prouincialis Synodi, den tweeden Maii anno LXXXI in Arnhem gehalden" (in het eerste Deel van de acta der prov. Geldersche Synoden, hierboven blzz. 43 vg. beschreven), bijna aan het einde dier notulen: „Nach verrichtungh dieses alles, sind noch volgende Persoenen durch ordentliche suffragia opden Nationall Sijnodum toe reijsen verkoeren worden, als mit nhamen uijt den Kirchendieneren, Ioannes Fontanus und Ioannes à Nijcken, wth den Eltisten Iosua Lagus vnd Evert Everwynss"; en voorts na de op die woorden volgende instructie: „Aengaende die kosten, soe van noeten werden seijn den Gedeputijrtten op der reijse nach Middelburgh, sindt getaxiert op hondert gl. Karols ad xx ss. Daer von dat quartier van Nijmeghen xxv, dat Vberquartier oock xxv, dat Zutphense insgleichen xxv, wie oock dat Arnhemsche xxv gulden geuen sall, vnd sollen die abgesanten Kirchendiener unde Eltisten op diesen Sijnodum ihr quotam op den 20 Maii binnen Arnhem an Ioannis Fontani handen leueren".

Digitized by Google

Walsche Kercken in nederlant [1]).

Ioannes Taffinus (Anvers).
Ludouicus transaquanus [2]) (Middelbourg). } ministri.
Petrus marimont.
Michiel de la houe. } seniores.

Walsche Kercken in engelant.

Anthonius Lescailler (Canterbury), minister.
Nicolaus Iyenaert (Londres), Senior.

Vlaemsche Kercken in Engelant [3]).

Godefridus Wingius, minister.
Hermes Celosse, Senior.

---

1) Omtrent de afvaardiging uit de „Walsche Kercken in Nederlant" staat in art. 22 van de „Articles resolus au Synode d'Anvers le 15 de Mars 1581" (in het Waalsche Livre Synodal): „M^rs. Taffin et Doutreleau ont ete choisis pour se trouver au Synode national qui se doit assembler à Middelbourg le 29 de May 1581, et liberté a ete donnee aux Consistoires des Eglises d'Anvers et de Middelbourg, de choisir de chacun Consistoire un Ancien pour s'y trouver avec eux, et M^r. de Viliers sera prié d'y vouloir assister".

2) Boven „transaquanus" staat nog „outreleau".

3) Omtrent de afvaardiging uit de „Vlaemsche Kercken in Engelant" staat in de acta van het „Colloquium oft tsamen gespreck der Nederlandscher gemeinten in dezen Conincrijcke van Enghelandt" enz. „den tweeden Martii 1581" (in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie II, Dl. I, blzz. 57—65): „De broederen ernstichlic ende rijpelick ghelet hebbende op 'tschrijven onser broederen van Andwerpen, hebben nae ghenouchsame deliberatie gheraden ghevonden, om redenen die hun daartoe be-

Digitized by Google

Colen [1]).

Ioēs badius, minister.

---

weeghen, derzelver begheerte nae te commen, dat is uyt onser kercke naeme twee ghesanten te schicken in den nationaelen Synodus, dat ghehouden sal worden tot Middelburgh in Zeelandt den 29e Maijus eerst commende, ende dat mit zodanighe conditie als in voortijden bij den Colloquium besloten ende van het Synode gheapprobeert is gheweest. — Omme ditzelvighe te effectueren zijn vercoren twee ghemeinten, dewelcke teghen den voornoemde 29 May elck eenen persoon zullen meeten committeren tot de reyse. Dat is de broederen van Londen eenen Dienaer des Woordts, ende die van Zandwijche een medegheselle, tzij dan ooc een Dienaere ofte een Ouderlingh". — Met dit besluit zijn de bovengenoemde namen geheel in overeenstemming.

1) Blijkens de „Acta Classici Conventus, gehouden tot Betbur, anno 1581 den 15 Martij" (Werken der Marnix-Vereeniging, Serie II, Dl. II, blzz. 97—100) was omtrent de Nationale Synode besloten, „dat die kercke van Cuelen eenen vut haeren Dienaeren des Woordts, ende die kercke van Aken eenen Ouderlynck ofte Diaken, daertoe tugtichlick, oordoneren ende schicken sullen". Namen worden aldaar niet genoemd; ook niet in de acta der vergadering van 11 October 1581, waar de gemaakte kosten van 52 daalders (denkelijk slechts voor één gedeputeerde) over de kerken werden omgeslagen.

Digitized by Google

II.

Corte Memorien vte acten Synodael te middelborch in Zeelant vanden 30 maii tot den xxi^en^ Iunii 1581 gehouden [1]).

Syn gecompareert de gecommitteerde van dese particuliere Synoden, Brabant, Suythollant, Zeelant, Walsche kercken in nederlant, Walsche kercken in Engelant, Noorthollant ende Amsterdam, middelhollant, Gelderland, Vtrecht [2]), Oueryssel, Westvlaenderen, Oostvlaenderen, Westvrieslant, Kolen ende Vlaemsche kercken in Engelant; — Wesel, Franckenthael, Eembden en syn nyet gecompareert.

Praeses Arnoldus cornelii, Assessor ysebrandus trabius, Scriba Michael Pannelius, Secundus Henricus Corputius.

148. De stadt van swol versocht een dienaer.

---

1) De cijfers, die in deze uitgave bij vele alinea's op den kant zijn bijgevoegd, verwijzen naar de volgnummers op den hierachter sub VII af te drukken verzamelstaat van ingekomen punten, waar dus de formuleering van het behandelde punt te vinden is. Daar deze verzamelstaat niet volledig is (gelijk b.v. reeds blijkt uit de vergelijking met de enkele nog bekende instructiën), ligt het in den aard der zaak, dat bij een aantal alinea's geen cijfer kon gesteld worden.

2) De laatste twee namen zijn in het oorspronkelijke stuk op den kant bijgeschreven; het woord „Gelderland" met eene andere hand.

Digitized by Google

De kercken in Engelant hebben hen voirbehouden de vryheyt, die sy tot noch toe onder de Superintendenten hebben gebruyct.

De stadt van steenbergen heeft een dienaer versocht. 149.

Syn voirgehouden de brieuen van vrancryck, dat een Synodus Nationael den xxv Iunii gehouden sal worden. Onse kercken konnen nyet compareren, maer hebben hen laten excuseren, doir taffinum, ende gebeden, dat sy de gemeyne confessie aller natien onses gelooues willen beuorderen etc.; Iosua Lagus is opgeleyt daer aff oyck te schryuen aende theologen ter nyeuwerstadt.

Casper coolhaes ontboden totten synode is gecompareert, 57. met hem veel handelinge gehadt ouer syne boecken, de welcke verworpen syn, ende hy tot schultbekenninge etc. gewesen, als breeder inde acten te sien is, maer en heeft nyet geobtempereert, Daeromme vyer omliggende classen ende eyntelick der prouincie van Suythollant beuolen te procederen tot excommunicatie gradatim, si perstat in inobedientia etc.

Is oyck veel gehandelt inder saecken der excellentie, tegens Petrum Dathenum, inde welcke tweemael aende excellentie geschreuen, ende weder elck mael antwoirt ontfangen, eyntelick belast arnoldo cornelii, et Damio vande excellentie sauffconduict voir Datheno te versoecken, op dat hy beschreuen moge worden, om te compareren voirden particulieren Synode van Suythollant Den welcken cognitie vander saecken ende decisie vande ecclesiastique censuere is opgeleyt, doch op gemeyne costen aller der prouincien, ende dat sy sullen mogen daer toe beroepen vut andere particuliere synoden, die sy daertoe bequaem vinden, Ende is der kercke van gendt opgeleyt ouer dese saecke datheni haer te informeren, ende aen arnoldum voirss. ouer te schryuen.

Als de Synodus Oecumenica vergadert sal worden, soe

Digitized by Google

sal vut elcke Synode particulier, een beschreuen worden, om legatos ad synodum oecumenicam te deputeren.

58. Iacobi Brocardi boecken syn ouersien, ende geoordeelt onstichtelick, Daer aff beuolen is te schryuen aen D. Danaeum, dat hy hem censurere, etc.

31. De bibel mette francoyssche annotatien by Peter hackio ouergeset, ende te Leyden gedruct, Sal byde Classe van vtrecht ouersien worden.

Saluardus heeft geschreuen van geneuen, ende een specimen oft beghinsel gesonden vande harmonie der confessien, sal de nederlantsche confessie daer mede inne gevuecht worden, is hem vanden Synode een gratuiteyt toegevuecht 72 kgg. [1]), de welcke te wege gebracht is ende rust onder Arnoldo cornelii, sal hem gegeuen worden als eenich gedruct exemplaer aenden Synode gesonden sal syn, hier aff heeft Taffinus aen hem geschreuen.

56. Nicasii vander schueren boecxken (genoempt de corte onderwysinge) is ouersien, ende nadien hy mondelinge verhoort, ende eenige propositien tegens syn boecxken gestelt, by hem onderteeckent syn, is tselue onstichtelick geoordeelt, Heeft syn schult bekent, ende na doordeel des Synode belooft de exemplaria te onderdrucken, sal schriftmatich leeren etc. Sal Classe van gendt nauwer opsicht op hem hebben.

Danaeus is ontboden, ende heeft eenige dagen inden Synode geweest, De costen inder herberge ende reyskosten heeft de Synode betaelt.

1. Is een corpus disciplinae by aduys des Synode vut den acten Synodael gemaect (by arnoldo cornel., ysebrando, Taffino, ende Lydio) ende byden Synode geapprobeert,

---

1) Deze vijf cijfers en letters zijn tusschen haakjes geplaatst, en op den kant staat: „laet dese somme vut".

Digitized by Google

ende last gegeuen den generalen staten te presenteren ende te bidden dat syt sancieren.

Syn de dienaers vermaent te weeren soe veel mogelick, de onstichtinge die geschiet, dat de weduwen haest houwen na haers mans doot, tegens de kerckenordeninge.

Syn de particulieren Synoden naerder afgedeelt, als verhaelt staet achter de particuliere vragen, ende onder ander is hollant nv gestelt alleen in twee particuliere Synoden: suythollant onder welck leyden nv sal resorteren, ende noorthollant, daer haerlem ende amsterdam is toegevuecht.

Yselstein sal onder vtrecht resorteren, Indien yemandt hem hier ouer beclaecht, salt in classe, oft daer na in synode particulier gedecideert worden.

Bommel sal noch blyuen by Hollant, ter tyt toe dat byde staten van beyde prouincien Hollant ende gelderlant anders geaccordeert sal syn. 134.

De classe van dendermonde ende van Waes sullen te samen blyuen, gelyck de Synode particulier van oostvlaenderen dat besloten heeft.

Syn ontworpen sekere conditien nuttelick te bespreken alsmen tegens de ketters sal willen disputeren. 4.

De ouersettinge van dboeck bullingeri de origine erroris by Ioanne Arcerio gedaen, sal gevisiteert worden byden Classe van Walcheren. 22.

Denseluen was opgeleeght byden Synod. part. van oostvlaenderen dat hy soude ouersetten homilias gualteri in 1 epist. Ioh. maer sal nablyuen, ouermits nyet raedtsaem geoordeelt. 22.

Deselue heeft ouergeset Comment. bourgonii ouer den catech. Caluini vut francoys in latyn, sal ouersien worden byde classe van bruggen. 22.

Arcerius is vermaent te blyuen inden dienst des woorts, doch vry gestelt vut vlaenderen te vertrecken.

Digitized by Google

137. Die van deuenther begeeren Iohannem Damium, welcke die van haerlem willen behouden, Is geoordeelt dat hy voir deser tyt te haerlem sal blyuen.

142. Die van breda begeeren Henricum Corputium, Maer is geoordeelt, dat Corputius voir deser tyt te Dordrecht sal blyuen, alsoe nochtans dat de saecke inden naesten nationalen Synodo weder sal mogen worden geintenteert ende sullen die van Dordrecht vut liefden die van breda helpen versorgen.

138. Die van mechelen versuecken Thomam Tilium te hebben, maer is geoordeelt dat Tilius ande kercke van Antwerpen is verbonden ende daer blyuen sal, Ende die van Antwerpen sullen mechelen met Trabio, verheyden, Tilio, oft fraxino bedienen, tot dat sy mechelen met een trouwen dienaer versorget hebben, Naerderhant als de gedeputeerde van Antwerpen waren gecomen, is geoordeelt dat Thomas Tilius mechelen alleen versorgen sal, tot dat die van Antwerpen mechelen met een trouwen dienaer versorcht sullen hebben.

74 vg. Men sal aende generale staten ordeninge versoecken in houwelicxsaecken ende besonder aengaende susters en broeders kynderen, metten welcken het verscheydentlick gehouden wort, tot grooter argernisse, Waerom de synode sulcke houwelicken onstichtelick oordeelt, salmen te kennen geuen, wordet versocht, maer anders nyet.

164. De Classe van vtrecht sal ouersien comment. D. Danaei in epist. Pauli ad Timoth. ende indien daer nyet inne en is strydende tegens de discipline onser kercken, soe sullen syse ouersetten mogen, Doch sal Danaeus gebeden werden een besonder tractaetken te maecken tot beuestiginge onser discipline.

98, 102. Men sal arbeyden dat de gheestelicke goederen ten rechten gebruyck komen, daer aff doir taffinum aen syne Excellentie ende Aldegonde geschreuen, ende doir Gero-

Digitized by Google

bulum aen D. Villerium, Ende een creden. verordineert, met opene namen voirde dienaers der plaetsen daer dexcellentie ende generale staten syn sullen, om een request ouer te gheuen hier toe dienende.

De ouerheyt van Rotterdam sal vermaent werden vanden bibel aldaer nae liesvelts copie gedruct, doch vervalscht nade Wederdooper meyninge, soemen verstaet. 113.

Die vanden ham in Westphalen hebben geclaecht ende geschreuen, ouer Carel de haen, de saecke is gecommitteert dien van arnheym end deuenther, syn hen de stucken medegegeuen ende dien vanden ham is antwoirt geschreuen. 135.

Euerhardus loot diener sal (ten versuecke vande gedeputeerde van vrieslant, tegens die van noorthollant) vut noorthollant in vrieslant wederkeeren. 153.

Iōēs Ioannis sal (doch mits syne onordeninge gecensureert) in noorthollant tot Hem blyuen. 153.

De Synode heeft goet geuonden Dat Ian Kaen, ende Ian hermans boecdruckers volgens haer priuilege sullen mogen drucken een nyeuwe ouersettinge der bibel, vut de nyeuwe ouersettinge tremellii, ende vut de francoyse, die te geneuen met annotatien vutgaen sal, Totte ouersettinge syn gedeputeert dese Classen, Ghendt, Delft, brabant, ende vtrecht, sullen elck een deel voirnemen ende bequame persoonen daer toe deputeren, Dwelcke volmaeckt synde, sal allen particulieren Synoden geschreuen worden de welcke een, vut haren middel, sullen deputeren, om tselue werck te visiteren. 31.

Die van brugge begeeren Caspar gendt, daer tegens arnheym contendeert te behouden, Is geoordeelt, dat Caspar sal te Arnheym blyuen, doch gecensureert worden van wegen eeniger onordeninge. 140.

De magistraet van Rotterdam versoect Peter de bert weder, sal noch ter tyt mits groote noot te Duynkercken 144.

Digitized by Google

blyuen, Is de magistraet van des synode wegen geschreuen ende gebeden Peter daer te laten, Is de magistraet nyet te vreden, sal inden particulieren synode van suythollant versocht worden.

143. De Classe van Rotterdam heeft geclaecht ouer de onordeninge van Ian la mote, sonder consent der classe vertrocken, etc. De saecke sal eerst inden classe ende particulieren Synode verhandelt worden.

22. Iohannes florianus is gedeputeert, om in duytsch ouer te setten de sermoenen Caluini in Iob.

Synodus is gewaerschout voir dese persoonen, Petrus montanus alias hambouch, met een rossen baert [1]), franciscus Lagaeus vut Olderburgerlant, met een bruynen baert, Willem gieliss. staende tot Bunschoten int sticht van Vtrecht, geexcommuniceert synde, Ian Ianss. bolsweert blinde geexcommuniceert, Adrianus somere, van eecloo een oudt cort man eertyts een monnick geweest, noch een priester te Lexmonde Iōēs genoempt inde classe van gorcum, Alle hen vutgegeuen voir dienaren des Woorts.

55, 62. De Psalmen Datheni sullen noch in gebruyck blyuen, ouermits alle veranderinge periculeux, ende dit ter tyt toe byden gebruyck des volcx beuonden sal syn, dat veranderinge soude connen geschieden.

Ian Caen ende Ian hermans, tegens Arcerium, syn ouer topsthel der ouersettinge bullingeri de origine erroris gewesen tot arbiters.

Iean le maistre tegen de Walsche kercke tantwerpen,

---

1) Omtrent dezen persoon kwam de waarschuwing zeker uit Gelderland, blijkens art. 5 van de acta der Prov. Geld. Synode van 2 Mei 1581: „Ist met verwilligungh des voorschr. Sijnodi, Petrus Montanus, alias Hambuch, der tho Zutphen ankommen, sich uijtgeuende voor ein predicant, gecitiert worden".

Digitized by Google

geoordeelt, dat sy hen voegen sullen tot arbiters volgens dbesluyt des particulieren Synode.

Die van gendt versuecken Dauid arondeaulx, tegens die van bruessel, Is geoordeelt, dat hy te bruessel blyuen sal, Dauid daer na gecomen ende hem hier ouer beclagende is hem geseeght dat hy syne saecke ende swaricheyt aengeuen sal mogen in twe particuliere synoden. 139.

Die van bruessel pretenderen, tegen die van Antwerpen gerechticheyt te hebben aen D. Hieremiam bastingium, De saecke sal yerst in Synodo particulari oft Classe van brabant verhandelt worden, soe daer geen accoort, voirt inden classe van gendt, ende eyntelick inden particulieren Synode van oostvlaenderen, welcks particulieren Synode oordeel int werck sal gestelt worden, totten nationalen synode toe. 141.

Die van eclo versoecken michaelem pannelium, tegen die van middelborch, Pannelius sal te middelborch blyuen, maer de kercke van middelborch sal eecloo met een dienaer versorgen, ende daerentusschen een dienaer vanden heuren leenen indient noot is. 136.

De swaricheyt tusschen Ian camphen ende die van Santwick is geeyndiget namelick, Ian camphen verordineert, met syn parthye, hier in stadt synde, hem te versoenen, ende tselue aen die van Zantwits [*sic*] te schryuen, Ende de kercke van belle sal vermaent worden, dat sy Ian Camphen sonder getuygenisse nyet behoorde aen te nemen. 146.

De saecke tusschen Willem prez ende de kercke van hasselt is beholen der nederduytsche kercke van antwerpen te verhooren decideren ende censureren [1]). 147.

Iōēs damius ende martinus Lydius syn gedeputeert syn 151.

1) Bij deze alinea staat op den kant: „laet dit vut blyuen."

Digitized by Google

excellentie te spreken, vande kercke van vtrecht om te versien tegen de ghene die in sint Iacobs kercke aldaer onordeninge aenrichten, etc.

152. Die van amersfoort sullen haer swaricheyt aengeuen den staten des stichts van vtrecht, ende ist noot sal hen recommandatie gegeuen worden aende excellentie.

154. Ian hauicx saecke tegens de kercke van antwerpen: sal eerst verhandelt worden in classe van brabant, ende indien daer geen accoort, sullen sy vtrinque arbitros nemen.

156. Die van gendt sullen remedieren, dat gelyckheyt gehouden worde int verkyesen der ouderlingen ende diakenen bynnen derseluer stadt.

Het houwelick van adriaen symonss. woonende by benthuysen opden hil, met syner voriger huysfr. suster is geoordeelt nyet te mogen bestaen, ende dat hy tot teecken der boetueerdicheyt hem daer aff scheyden sal.

161. De questie van collecten ende rekening tusschen die van bruessel ende antwerpen sal eerst in classe verhandelt worden, indien sy nyet accorderen sullen te beyder syden arbitros nemen.

163. Men sal neerstich toesien in allen kercken, daer eenige schriftueren opden mueren geschreuen worden, dat geen beelden daer by geschildert worden.

54. De Catechismus Caspari vander heyden is ouersien, ende men sal schryuen aende classe van Antwerpen, om hem te vermanen etc.

Die van antwerpen begeeren beuordert te syn om valerium paulum ten dienste te hebben, sy sullen aenhouden aen die van rotterdam.

De saecke van Ioos vereyck sal gedecideert worden inden classe van brabant.

22. De ouersettinge der commentarien Caluini ouer de apostolische brieuen gedaen by Iacobo regio sal gevisiteert worden in classe van gent.

Digitized by Google

De Classe van Walcheren sal ouersien de ouerset- 22.
tinge by Theodoro montano gedaen ouer desclue brieuen aengaende de commentarien malorati ende annotatien bezae.

Die van bruessel hebben aengegeuen eene swaricheyt van Andries de meester, Is hen geseeght datse eerst in classe moet verhandelt worden.

De kercke van gendt sal den naesten generalen Synodum vutschryuen.

Philips cornelis ouderling van Amsterdam gedeputeert totten generalen synode, vten particulieren van noorthollant, sal aldaer gecensureert werden indien hy geen wettige ontschuldiginge heeft.

De heer van St. aldegonde sal gebeden worden doir taffinum het boecxken dwelck hy tegens de gheestdryuers onder handen heeft te perficieren.

De classe van Walcheren sal ouersetten een boecxken 24.
genoempt la confirmation de la discipline, etc.

Hieremias bastingius ende classe van Walcheren sullen 25.
maecken exegemata ouer den catechismum onser kercken.

D. Taffinus sal vermanen D. Villerium, te schryuen 26.
tegens tgene, dat inden banbrieff des coninex van spaengien is tot belastinge der kercken Christi.

Corputius sal concipieren een aelmoessen ende weesen- 30.
ordeninge, communiceren daer na met casenbrotio, ende laten ouersien inden particulieren Synode van suythollant.

De classe van Amsterdam sal ouersetten een boeck der 31.
Theologen van nyenstadt contra formulam concordiae ab vbiquitariis editam.

Noorthollant sal nyet tegenstaende de wekentlicke vergaderingen, die sy hebben, oyck houden hare ordinaire classen, alwaer sy kerkelicke saecken sullen verhandelen.

Martino lydio ende Ioanni Damio is opgeleeght dat sy 45 vg.
de curatoren ende professoren der academie van leyden

Digitized by Google

sullen aenspreken vande reformatie ende instauratie der scholen, daer aff hen instructie met credentie gegeuen.

53. Daniel de Dieu sal ouersetten de confessie des geloofs der nederlantschen kercken, vut den francoys int neder-duytsch.

63. Dien van oueryssel is vut seker respect toegelaten eenige der lichste psalmen dauids, tot XII oft meer toe, besonder te drucken, ende daer by eenige oostersche vutgelesen gesangen, om alsoe de boeren aldaer te gewennen tot gebruyck der psalmen dauids.

74. Men sal aenhouden om houwelicx ordeninge in allen prouincien ende versoecken dat eherichters gestelt worden.

117. De classe van brabant sal gedeelt mogen worden in twee classen soe syt goet vinden.

131. De questie tusschen Delft ende rotterdam aengaende Vlaerdingen ende bleswyck sal in Synodo particulari verhandelt worden.

132. De questie tusschen de classe van Dordrecht ende ter goude sal byde selue verdragen oft in Synodo particulari verhandelt worden.

Censura morum is gehouden [1]).

Syn gecommitteert arnoldus cornelii, Pannelius, Corputius, Veltius, gerobulus om de acten ende andere dingen te perficieren, Waer by gehouden is lydius tot hen hulpe [2]).

Ysebrandus trabius heeft nyet willen de sententie caspari coolhaes onderteeckenen, Is besloten datmen sal schryuen aende classe van brabant, hoe dat Ysebrandus inde saecke coolhaes hem heeft gedragen ende dat sy op een ander tyt nyemanden seynden, dan die den actis wille onderschryuen [3]).

---

1) Bij deze alinea staat op den kant: „laet dit vut".

2) 3) Bij deze twee alinea's staat op den kant: „dit oyck", nl. uitlaten.

Digitized by Google

Men sal maken een instructie daer doir de toecomende Synode des te veerdiger ende bequamelicker moge verrichtet worden.

Ian Ianss. bolswaert is na tscheyden des Synode gecomen, om hem metten Synode te verdragen, Is hem geseeght dat hyt in classe van rotterdam ende inden particulieren synode van suythollant sal moeten versoecken.

Is een ommeslach gedaen inden Synode ouer de oncosten des Synode tot 132 kgg. daer aff een particuliere rekening is gemaect.

Niclaes van damme ende andere van leyden hebben inden synode wat aengegeuen aengaende caspar coolhaes etc. [1]).

1) Bij deze alinea staat op den kant: „dit oyck", nl. uitlaten.

Digitized by Google

III.

Afdeelinghen van de particulieren Synoden.

Hollandt 2 particuliere Synoden.

Zuyt Hollandt heeft 8 Classen, Gorcum mit Bommel, Dordrecht, ter Gouwe, Rotterdamme, Briel, Delft, Haghe ende Leyden.

Noorthollandt heeft 6 Classen, Haerlem, Amsterdam, Alckmar, Hooren, Enchuysen ende Eedam.

Zeelandt een particulier Synodum.

Heeft 3 Classen, Walcheren, tlandt van Schouwen offt Zirczee, ende Zuytbeuelandt oft int landt vander Goes.

Gelderlandt een particulier Synodum.

1. Het graefschap Zutphen een Classis.
2. Aernhem mit de Veluwe een Classis.
3. Nimweghen mit haer toebehoeren een Classis.
4. Venlo mit het ouerste quartier een Classis.

Sticht van *Wtrecht* een particul. Synod.

1. Wtrecht, Montfort ende Iselsteyn een Classis.
2. Amersfort mit zynen toebehoeren een classis.
3. Wyck, Rheenen, mit hare dorpen ende Ameronge een classis.

Digitized by Google

Ouerysel een particulier Synodus.

1. Deuenter mit syne omligghende dorpen een Classis.
2. Swol mit zyne omliggende stedekens ende dorpen een class.
3. Campen mit zyn omliggende dorpen een Classis.
4. Steenwyck ende Vollenhouen mit die omliggende dorpen een class.
5. Twente mit zyn toebehoeren een classis.

Drente ende Linghen sullen alsnoch den lande van Ouerysel by ghefoecht blyuen.

Westfrieslandt een Synode particul.

Oestergoe, Westergoe ende die Soeuenwolden tsamen drye Classen.

Groningherlandt.

Brabant.

Hierinne is als noch maer een Classis ende Synodus particul.

Vlaenderen 2 Synoden particul. Oostflaenderen ende Westvlaenderen.

Walscher kercken verstroyt onder den Nederduytschen een particul. Synodus.

Verstroyde kercken in *Hoechduytslandt* 1 particul. Synod.

[Verstroyde kercken in *Engelandt*, Walsche ende Nederduytsche, een particul. Synodus.]

Verstroeyde kercken int landt van Cleef Tsticht van Coelen ende Aken. — Emden.

Digitized by Google

IV en V.

Kerckenordeninghe inden generalen Synodo der Nederlandtschen Kercken, vergadert tot Middelburch, ghestelt A° 1581.

Ecclesiastici ordinis articuli, in generali belgicarum ecclesiarum Synodo constituti Middelburgi mense Iunio a° XV^cLXXXI.

1. Om goede ordene inder Ghemeijnte Christi te onderhouden, zijn daer inne noodich, de Diensten, Tsamencoemsten, Opsicht der Leere, Sacramenten ende ceremonien, ende Christelicke straffe: waer van hier na ordentlick ghehandelt sal werden.

Legittimus ecclesiasticae disciplinae ordo positus est in functionibus, conuentibus, doctrina, sacramentis et aliis ritibus, denique in censuris.

Vanden Diensten.
De functionibus.

2. De Diensten zijn vierderleij: Der Dienaren des Woordts, der Doctoren, Ouderlinghen ende Diaconen.

Functiones sunt quatuor, ministrorum verbi, Doctorum, seniorum et diaconorum.

3. Het sal niemandt, alhoewel hij een Doctoor Ouderlingh ofte Diaken is, gheoorloft zijn den Dienst des Woordts ofte der Sacramenten te betreden, sonder wet-

Digitized by Google

telick daer toe beroepen te zijn. Ende wanneer ijemandt daer teghen doet, ende meermael vermaent zijnde niet afstaet, soo sal de Classe oordeelen, of men hem voor eenen Scheurmaecker verclaren ofte op eenighe andere wijse straffen sal.

Nemo etiamsi doctor, senior, aut Diaconus sit, ministerium verbi aut Sacramentorum sine legittima vocatione obire debet. Qui aggredientur si aliquoties admoniti non abstinent, dispiciet classis, num schismatici sint iudicandi aut alia correctione ecclesiastica digni.

4. De wettelicke beroepinghe der ghenen, die te voren inden Dienst niet gheweest zijn bestaet ten eersten inde Verkiesinghe, dewelcke gheschieden sal door den Kerckenraedt ende Diaconen, mitgaders het oordel der Classe, ofte van twee of drie naest gheseten Dienaren, met bidden ende vasten. Ten anderden int Examen ofte ondersoeckinghe beijde der leere ende des leuens, dewelcke bijden seluen staen sal vanden welcken zij vercoren werden: welverstaende dat nieuwelinghen, mispriesters monicken, ende die andersins eenighe Secte verlaten hebben niet sullen toeghelaten werden, voor datse ettelicke maenden langh beproeft zijn. Ten derden inde Approbatie ende goetkenninghe, beijde der Ouericheyt doende professie vande ghereformeerde Religie (derwelcke de Dienaer aenghegheuen sal werden) ende der gantschen Ghemeijnte, wanneer zijnen naem den tijdt van XIIII daghen inder Kercke vercondicht zijnde, gheen hindernisse daer teghen ghecomen is. Ten laetsten, inde Beuestinghe inder Ghemeijnte, dewelcke met behoorlicke stipulatien ende afvraghinghen, ende soo het de gheleghentheijt der Kercke lijden mach, met handtoplegghinghe, tsij inde Kercke opentlick, of na dat het gheleghen is, inden Kerckenraedt of Classe, doch altijdts met openbare ghebeden, toegaen sal.

Digitized by Google

Legitima eorum, qui antè in ministerio verbi non fuerunt, vocatio constat electione, quae a presbyterio et diaconis, adhibito classis vel duorum triumue ministrorum iudicio, cum precibus et ieiunio fieri debet. Secundo examine tum doctrinae tum vitae, quod ab iis fiet, a quibus deliguntur, ita tamen vt Neophyti, sacrifici, monachi et qui haeresin aliquam deseruerunt, non nisi aliquot mensibus probati admittantur. Tertio tum apud magistratum religionem reformatam profitentem, eius qui electus est oblatione, tum ecclesiae (publicato per quatuordecim dies illius nomine) nisi quid obiiciatur approbatione. Denique publica, additis stipulationibus necessariis, confirmatione, quae impositione manuum in presbyterio vel in ecclesia, si illius ratio fert, semper autem cum solennibus precibus peragetur.

5. Die nu alreede inden Dienst des Woordts is, ende tot een andere Ghemeijnte beroepen werdt, sal met ghebeden ende het gheuen der rechter handt der ghemeijnschap ontfanghen werden. Ende men sal niemandt der Ghemeijnte teghen haren danck opdringhen.

Qui in verbi ministerio est, ad aliam vocatus ecclesiam, cum precibus et dextrae societatis porrectione, confirmabitur, inuitae autem ecclesiae nemo obtrudetur.

6. Een Dienaer des Woordts wettelick beroepen zijnde is aen der Kercke Christi zijn leuen lanck verbonden, alsoo dat hij soo langhe de Ghemeijnte staet, dewelcke hij dient, zijnen Dienst niet onderlaten, noch eenighe andere beroepinghe des leuens aenveerden mach, sonder het oordeel des particulieren Sijnodi.

Minister verbi legitimè vocatus, Ecclesiae Christi perpetuo est obstrictus, ita vt stante ecclesia, cui inseruit, neque functionem intermittere, neque aliud vitae institutum obire, nisi ex Synodi iudicio et authoritate possit.

Digitized by Google

7. Men sal niemandt tot den Dienst des Woordts beroepen, sonder hem in een Kercke te stellen, die hij dienen sal, aen dewelcke soo hij sonder conditie verbonden is, sal in gheene andere Kercke dienst aennemen moghen, dan door het oordeel ende consent der Classe, daermede beijde de Kercke ende de Dienaer te vrede sal moeten zijn. Voort sal niemandt gheoorloft zijn hier ende daer te gaen predicken niet hebbende eenighe sekere plaetse, buijten consent ende authoriteijt des Sijnodi ofte Classis: ghelyck oock niemandt in een andere Kercke eenighe predicatie sal moghen doen, sonder bewillinghe des Kerckenraedts.

Nemo ad verbi ministerium vocandus est nisi illi Ecclesia, cui inseruiat, assignetur, cui sine conditione obstrictus, ad aliam transferri ecclesiam, nisi iudicio classis (cui et ecclesiam et ministrum obtemperare oportet) non poterit. Nulla autem certa statione hic illic concionari nemini nisi classis vel Synodi authoritate, ac ne in vlla quidem alia ecclesia concionem habere sine presbyterii consensu licebit.

8. Der Dienaren ampt is inden ghebede ende bedieninghe des Woordts aen te houden, de Sacramenten vut te richten, ende ten laetsten met den Ouderlinghen de kerckelicke Discipline te oeffenen, ende te besorghen dat alles eerlick ende met ordene gheschiede.

Ministrorum verbi officium est, precibus et verbo annunciando incumbere, sacramenta administrare, vna cum senioribus tum disciplinam ecclesiasticam exercere, tum vt omnia decenter et ordine in ecclesia fiant curare.

9. Onder den Dienaren des Woordts sal ghelijckheijt ghehouden werden, aengaende de lasten hares Diensts, mitgaders oock in anderen dinghen soo veel moghelick

Digitized by Google

is, volghende het oordeel des Kerckenraedts, ende des van nooden zijnde des Classis, twelcke oock inden Ouderlinghen ende Diaconen te onderhouden is.

Aequalitas inter ministros verbi tum quod ad ministerii onera, tum in aliis omnibus, quoad fieri poterit, ex presbyterii et si opus sit classis iudicio seruabitur, id quod etiam in senioribus et Diaconis locum habebit.

10. De Ghemeijnten sullen sorghe draghen dat haren Dienaren behoorlick onderhoudt ghegheuen werde: Ende. wanneer zij hier inne haer ampt niet doen, soo sal de Classis oordeelen ofse van daer te nemen zijn.

Curabunt Ecclesiae, vt ministris suis stipendia iusta constituantur, qua in re si minus officium faciant, num alio transferendi sint, Classis dispiciet.

11. Wanneer het gheschiedt dat een ghetrouwe Dienaer door ouderdom ofte cranckheijt ghebroken zynde, zyn ampt niet langher bedienen can, soo sal het der Ghemeijnte toe staen te besorghen, dat hem *ex bonis publicis* soo veel toegheleijt werde, daerop hij de reste zijns leuens eerlick ende bequamelick door comen moghe: Dat oock de weduwen ende weesen der Dienaren niet vergheten werden.

Si contingat ministrum fidelem senio aut morbo confectum, functioni suae exercendae reddi inhabilem, Ecclesiae officium est procurare, vt sumptibus publicis illi, vnde quod reliquum est vitae honeste et commode transigat, suppeditetur, Viduaeque et pupilli pastorum minimè negligantur.

12. De Ghemeijnten sullen toesien datter Professeurs ende Schoolmeesters zijn, die niet alleen de vrije consten ende spraecken leeren, maer oock de Theologie ende den

Digitized by Google

Catechismum, ende hare toehoorders ende Discipelen inde vreese Godts onderwijsen.

Curabunt ecclesiae, vt sint Professores et Ludimagistri, qui non solum humanas disciplinas et politiores literas, sed praecipue Theologiam illi, hi catechismum doceant, et Discipulos pietate imbuant.

13. Het ampt der Doctoren inde Theologie is de H. Schrifture vut te legghen, ende de suijuere leere teghen de ketterijen ende dolinghen voor te staen.

Theologiae doctorum munus est, sacras scripturas explicare, et sanam doctrinam aduersus haereses et errores tueri.

14 De Ghemeijnten sullen arbeijden datter studenten inder Theologie zijn, die *ex bonis publicis* onderhouden werden. Men sal oock inden Ghemeijnten, daer men bequame personen heeft, tghebruijck der Propositien aenstellen, op datse door sulcke eene oeffeninghe tot den Dienste des Woordts bereijdet moghen werden.

Dabunt operam Ecclesiae, vt sint Theologiae studiosi, qui sumptibus publicis alantur. Quibus autem in ecclesiis erunt, qui idonei iudicabuntur, propositionibus exercebuntur, vt ad verbi ministerium parentur.

15. De Ouderlinghen sullen door het oordel des Kerckenraedts ende der Diaconen vercoren werden, soo dat het na de gheleghentheijt van een ijder Kercke vrij sal zijn soo veel Ouderlinghen alsser van noode zijn der Ghemeijnte voor te stellen, om vande selue (ten ware datter eenich beletsel voorviele) gheapprobeert ende goet ghekent, ende met openbaren ghebeden beuesticht te werden: Of een dobbel ghetal, om het half deel bij der Ghemeijnte gheapprobeert op deselue wijse inden Dienst te beuestighen.

Digitized by Google

Seniores presbyterii et Diaconorum suffragiis eligentur, ita vt pro ratione cuiusque Ecclesiae liberum sit, tot Seniores, quot opus habet, ecclesiae proponere, ab illa, nisi quid obiiciatur, probandos, precibusque publicis confirmandos, aut duplicem numerum, ex quo dimidia pars, quae ab ecclesia probabitur, eadem ratione confirmetur.

16 Der Ouderlinghen ampt is, behaluen tghene dat bouen gheseijt is hen met den Dienaren des Woordts ghemeijn te zijn, opsicht te hebben dat de Dienaren mitgaders hare andere mithulpers ende Diaconen haer ampt ghetrouwelick bedienen, ende wanneer het gaet teghen het houden des Auondtmaels des Heeren, de ghene die haer tot tselue begheuen hebben te gaen besoecken, op datse haer te beter daer toe bereijden.

Seniorum officium est, praeter ea, quae communia cum pastoribus illos habere diximus, aduigilare vt pastores, caeterique collegae et Diaconi suas partes fideliter exequantur, et cum administranda est coena Domini, illos qui communicare solent, quo paratioribus id animis faciant visere.

17. Deselue wijse die vanden Ouderlinghen gheseijt is, sal men oock onderhouden in de Verkiesinghe Approbatie ende Beuestinghe der Diaconen.

Diaconorum eadem est atque Seniorum in electione, approbatione, et confirmatione ratio.

18. Der Diaconen eijghen ampt is de aelmissen ende andere armen goederen neerstelick te versamelen, ende deselue ghetrouwelick ende vlijtelick na den eijsch der behoeftighen beijde der inghesetenen ende vreemdelinghen met ghemeijnen aduijse vut te deelen, de benauden te besoecken ende te vertroosten, ende wel toe te sien dat

Digitized by Google

de aelmissen niet misbruijckt werden. Waer van zij reeckeninghe sullen doen inden Kerckenraedt, ende oock (soo ijemandt daer bij wil zijn) voor der Ghemeijnte: tot sulck een tijdt als het de Kerckenraedt goet vinden sal.

Officium autem eorum proprium est, eleemosynas aliasque opes, quae pauperum alendorum gratia conferuntur diligenter colligere, collectas vero prudenter et fideliter, communi consilio, pro egentium etiam extraneorum ratione distribuere, afflictos visere, et consolari et accuratè ne eleemosynis abutantur, prouidere, rationesque [reddere] *in presbyterio atque etiam coram ecclesia, si qui interesse volent, tempore quod presbyterio aut ecclesiae commodum videbitur.*

19. De Ouderlinghen ende Diaconen sullen twee iaer dienen, ende alle iaer sal thalue deel verandert ende andere inde plaetse ghestelt werden, ten ware dat de gheleghentheijt ende profijt eenigher Kercken anders vereijschte.

Seniores et Diaconi duos annos inseruient, et quotannis numerus dimidius commutabitur, aliis in eorum locum suffectis, nisi aliarum ecclesiarum ratio et vtilitas aliud postulet.

Vanden Kerckelicken tsamencoemsten.
De conuentibus ecclesiasticis.

20. Vierderleij kerckelicke tsamencoemsten sullen onderhouden werden. De Kerckenraedt: de Classicale vergaderinghe: de particuliere Sijnoden: ende de generalen ofte Nationalen.

Quatuor obseruanda erunt ecclesiasticorum coetuum genera, Primum presbyterium seu senatus ecclesiasticus, Deinde classici conuentus, Tertio particulares Synodi, Postremo generales seu nationales.

Digitized by Google

21. In desen tsamencoemsten sullen gheen andere dan kerckelicke saecken, ende tselue op kerckelicke wijse ghehandelt werden.

In his conuentibus nihil, nisi ecclesiasticum, idque ecclesiastica ratione tractabitur.

22. In meerdere vergaderinghen sal men niet handelen dan tghene in minderen niet heeft connen afghehandelt werden, of dat tot de Kercken der meerder vergaderinghe int ghemeijn behoort.

In maioribus conuentibus ea sola tractabuntur, quae in minoribus definiri non potuerunt, vel ad ecclesias vniuersas maioris illius conuentus pertinent.

23. Soo ijemandt hem beclaecht door de vutspraecke der minder vergaderinghe veronghelijckt te zijn, deselue sal hem tot een meerdere beroepen moghen. Ende tghene door de meeste stemmen goet gheuonden is, sal voor vast ende bondich ghehouden werden, ten zij dat het bewesen werde te strijden teghen het Woordt Godts, ofte teghen de artijckelen in onsen generalen Sijnodo besloten, soo langhe als deselue door gheen andere generale Sijnode verandert zijn.

Si quis minoris conuentus sententia se grauari queretur, ad superiorem erit prouocatio. Quod vero plurium suffragiis erit probatum, id ratum habebitur, nisi verbo Dei, aut etiam articulis a Synodo generali constitutis, donec alia Synodo generali mutentur, aduersari ostendatur.

24. De handelinghen aller Tsamencoemsten sullen vande aenroepinghe des naems Godts aengheuanghen ende met een danckseghhinghe besloten werden.

Actiones omnium coetuum ab inuocatione nominis Dei incipient et gratiarum actione claudentur.

Digitized by Google

25. Die tot de tsamencoemsten afghesonden werden, sullen hare credents brieuen ende instructien, onderteijckent zynde vanden ghenen diese seijnden, medebrenghen, ende dese sullen alleene keurstemmen hebben.

Qui ad conuentus ablegabuntur, fiduciarias literas (quas vulgo credentiales vocant) et mandata ab iis, a quibus mittentur consignata adferent, atque hi soli suffragium habebunt.

26. In allen Tsamencoemsten sal bijden Preses een Scriba gheuoecht werden, om neerstelick op te schrijuen tghene weerdich is aengheteijckent te zijn. Het ampt vanden Preses is voor te stellen ende te verclaren tghene te handelen is: toe te sien dat een ijeghelick zijn ordene houde int spreken: den kibbelachtighen ende die te heftich zijn te beuelen datse swijghen, ende ouer deselue, gheen ghehoor gheuende, de behoorlicke Censure te laten gaen. Voort sal zijn ampt vutgaen, wanneer de Tsamencoemste scheijdet.

Praesidi cuiusuis conuentus scriba adiungendus est, qui notatu digna diligenter conscribat. Praesidis vero officium est tractanda proponere, et explicare, vt vnusquisque suo ordine loquatur curare, silentium acrioribus et contentiosis imperare, nisi faciant, censura digna reprehendere. Huius autem functio in fine conuentus desinet.

27. Het selfde segghen heeft de Classis ouer den Kerckenraedt, twelcke de particuliere Sijnode heeft ouer de Classe, ende de generale Sijnode ouer de Particuliere.

Eadem est authoritas classis in presbyterium, atque Synodi particularis in Classem, et generalis in particularem.

28. In allen Kercken sal een Kerckenraedt zijn, be-

Digitized by Google

staende vut Dienaren des Woordts ende Ouderlinghen, dewelcke ten minsten alle weken eens tsamencomen sullen, al waer de Dienaer, of de Dienaers (soo daer meer zijn) bij ghebeurte presideren ende de Actie regeren sal.

In vnaquaque Ecclesia erit presbyterium, pastoribus et senioribus constans, qui singulis hebdomadibus semel minimum conuenient, Sic vt minister verbi, et si plures sint ordine praesideant.

29. Insghelijcks sullen de Diaconen alle weken tsamencomen, om vanden saecken haer ampt betreffende te handelen.

Diaconi similiter singulis hebdomadibus conuenient, vt de rebus ad officium suum pertinentibus agant.

30. De Classicale vergaderinghen sullen bestaen vut ettelicke ghenabuerde Kercken, dewelcke elck eenen Dienaer met eenen Ouderlinck, ter plaetse ende tijde bij hen int scheijden van elcke vergaderinghe goet gheuonden (soo nochtans datment bouen de drie maenden niet vutstelle) daer henen afveerdighen sullen. In desen tsamencoemsten sullen de Dienaers bij ghebeurte, ofte andersins die van deselue vergaderinghe vercoren wordt, presideren, soo nochtans dat deselue tweemael aen een niet sal moghen vercoren werden. Voort sal de Preses onder anderen eenen ijeghelick vraghen, ofse in haren Kercken hare Kerckenraedts vergaderinghen houden: of de kerckelicke Discipline gheoeffent wordt: of de armen ende Scholen besorcht werden: ten laetsten, of daer ijet is, daer inne zij het oordel ende hulpe der Classe tot rechte instellinghe harer Kercke behoeuen. De Dienaer, dien het inde voorgaende Classe opgheleijdt was, sal een corte predick vut Godts Woordt doen, vande welcke d'andere oordelen, ende soo daer ijet in ghebreeckt aenwijsen sullen. Ten

Digitized by Google

laetsten sullen inde laetste vergaderinghe voor den particulieren Sijnode vercoren werden, die op deselue Sijnode gaen sullen.

Classici conuentus ex aliquot vicinis ecclesiis constabunt, ex quibus singuli ministri verbi, adiuncto seniore, tempore (quod tamen trimestre non excedat) ab illis in fine cuiusque conuentus statuto conuenient. His ministri verbi ordine vel qui ex illis ab eo coetu eligetur, praeerit, ita tamen ne idem in duobus continuis conuentibus eligatur. Praeses autem praeter caetera singulos rogabit, num presbyteria in suis ecclesiis habeantur, an disciplina ecclesiastica vigeat, an pauperum et scholarum cura geratur, denique num quid sit in quo Classis iudicio et opera ad ecclesiarum suarum rectam constitutionem egeant. Pastor cui in praecedente classe mandatum fuerit conciunculam ex Dei verbo habebit, de qua caeteri iudicabunt, et si quid desideretur indicabunt. Postremo eligentur in Classe, quae proximè Synodum particularem praecedet, qui illi Synodo intersint.

31. Int eijnde vanden Classicalen ende andere meerdere Tsamencoemsten salmen Censure houden ouer de ghene die ijet strafweerdich inde vergaderinghe ghedaen, ofte de vermaninghen der mindere tsamencoemsten versmadet hebben.

In fine classicorum et aliorum maiorum coetuum fiet censura in illos, qui in eo conuentu animaduersione quid dignum admiserint, aut admonitiones inferioris conuentus contempserint.

32. De Kercke, inde welcke de Classis, item de particuliere ofte generale Sijnode tsamencomt, sal sorghe draghen, datse de Acten der voorgaender vergaderinghe op de naestcomende bestelle.

Digitized by Google

Ecclesiae in qua Classis aut Synodus siue particularis siue generalis conueniet, cura incumbet, vt ad proximum conuentum acta prioris conuentus adferat.

33. De instructien der dinghen die inden meerdere vergaderinghen te handelen zijn, sullen niet eer gheschreuen werden, voor dat de besluijtinghen der voorgaenden Sijnoden ghelesen zijn, op dat tghene eens afghehandelt is, niet wederomme voorghestelt werde, ten ware datment achtede verandert te moeten zijn.

Non prius conscribentur mandata in maioribus coetibus tractanda, quam praelectis synodorum praecedentium decisionibus, ne iam ante decisa denuo proponantur, nisi mutanda censeantur.

34. Alle iaers, ten ware dat de noodt eenen corteren tijdt vereijschte, sullen vier ofte vijf, of oock meer ghenabuerde Classes tsamencomen, tot welcke Particuliere Sijnode vut ijder Classe twee Dienaers ende twee Ouderlinghen afgheveerdicht sullen werden. Int scheijden soo wel des Particulieren als des generalen Synodi, sal een Kercke verordent werden, dewelcke last hebben sal om met aduijse der Classe den tijdt ende plaetse des naesten Sijnodi te stellen.

Singulis annis, nisi necessitas breuius tempus postulet, conuenient quatuor, quinqueue, aut etiam plures classes vicinae, ad quam Synodum particularem bini ministri, et totidem seniores ex illis classibus delegabuntur. In fine autem Synodi, siue particularis siue generalis, designabitur Ecclesia, quae ex Classis iudicio tempus et locum proximae Synodi statuet.

35. De Nationale Sijnode sal ordinaerlick alle drie iaren eens ghehouden werden, ten ware datter eenighe

Digitized by Google

dringhende noodt ware om den tijdt corter te nemen. Tot deselue sullen twee Dienaers ende twee Ouderlinghen vut elcke Particuliere Sijnode beijde der Duijtsche ende der Walsche sprake afghesonden werden. Voort sal de Kercke, die last heeft om den tijdt ende plaetse des generalen Sijnodi te benoemen, soo deselue binnen de drie iaren te beroepen ware, hare Particuliere Sijnode vergaderen, ende tselue oock der naestgheleghener Kercke, die van een andere tale is laten weten, dewelcke vier personen daer henen seijnden sal, om met ghemeijnen aduijse van den tijdt ende plaetse te besluijten. Deselue Kercke die vercoren is om de Synode generael tsamen te roepen, wanneerse met de Classe vanden tijdt ende plaetse beraedtslagen sal, sal tselue den generalen Staten in tijdts te kennen gheuen, op dat met haren weten, ende soo het haer ghelieft eenighe tot de Classe te seijnden, vander saecke besloten werde.

Nationalis Synodus ordinarie tertio quóque anno celebrabitur, nisi quid vt citius conuocetur vigeat. Ad hanc bini ministri et totidem seniores ex singulis particularibus Synodis teutonici et gallici idiomatis ablegabuntur. Ecclesia autem ad conuocandam Synodum generalem designata, si ante triennium cogenda esset, curabit particularem suam Synodum conuocare, idque etiam proximae alterius idiomatis ecclesiae significare, quae quatuor delegatos ad eam mittat, vt communi iudicio de tempore et loco statuant. Eadem ecclesia ad conuocandam Synodum generalem electa, cum classe de loco et tempore deliberatura, id maturè ordinibus generalibus significabit, vt illis consciis, et si velint aliquibus ad Classem delegatis de re tota statuatur.

36. Alsoo inden Nederlanden tweederleij sprake ghesproken wordt, is goet gheuonden dat de Kercken der Duijtscher ende Walscher tale op haerseluen hare Kerc-

Digitized by Google

kenraedt, Classicale vergaderinghen ende Particuliere Synoden hebben sullen.

Quoniam in belgio duorum idiomatum est vsus teutonici et gallici visum est vt ecclesiae vtriusque idiomatis seorsim suos senatus ecclesiasticos, Classicos conuentus, et particulares Synodos habeant.

Vander Leere, Sacramenten ende anderen Ceremonien.
De doctrina, sacramentis, aliis ritibus.

37. De Dienaers des Woordts, Ouderlinghen ende Diaconen, item de Professeurs inder Theologie (twelck oock den anderen Professoren wel betaemt) ende de Schoolmeesters sullen de Belijdenisse des gheloofs der Nederlandtschen Kercken onderteijckenen.

Pastores, Seniores et Diaconi, professores item Theologiae (quod reliquos quoque decet) et ludimagistri belgicarum ecclesiarum confessioni fidei subscribent.

38. Niemandt sal hem onderstaen eenich boeck ofte schrift van hem ofte van een andere ghemaeckt ofte ouerghesettet, handelende vander Religie te laten drucken ofte andersins vut te gheuen, dan tselue voor henen doorsien ende goet ghekent zijnde vanden Dienaren des Woordts zijns particul. Sijnodi, ofte Professoren der Theologie onser Belijdenisse.

Nemo librum a se, aut alio compositum, aut translatum, in quo de religione agitur, inprimendum, aut vllo modo euulgandum, siue per se, siue per alium quempiam curabit, nisi prius a pastoribus suae synodi particularis, aut publicis Theologiae professoribus nostrae confessionis examinatum et probatum.

39. Het verbondt Godts sal aenden kinderen der ghe-

Digitized by Google

doopten Christenen met den Doop, soo haest alsmen de bedieninghe desseluen hebben can, beseghelt werden, ende dat inde openbare versamelinghe, wanneer Godts woordt ghepredickt werdt. Doch ter plaetse daer niet soo vele predicatien ghedaen werden, salmen eenen sekeren dach ter weke verordenen om den Doop extraordinaerlick te bedienen, soo nochtans dat tselue sonder Predicatie niet gheschiede.

Foedus Dei in Christianorum baptizatorum liberis per baptismum quamprimum is administrari poterit obsignetur idque pro concione publica. Quibus autem in locis rariores habentur conciones dies certus in hebdomada baptismo extraordinariè administrando statuetur, sic tamen ne sine concione id fiat.

40. De vader sal zijn kindt ten Doope presenteren: Ende inden Ghemeijnten daermen neffens den vader oock gheuaders ofte ghetuijghen bijden Doop neemt (twelcke ghebruijck niet lichtveerdelick te veranderen is) betaemt het dat men neme die der suijuere leere toeghedaen ende vroom van wandel zijn.

Infantem suum pater baptismo offeret, et quibus in ecclesiis fideiussores seu susceptores in infantum baptismo vna cum patre adhibentur (quae consuetudo non est temere mutanda) illos purae doctrinae et probatae vitae essè decet.

41. De Dienaers sullen int doopen het formulair vande instellinghe ende ghebruijck des Doops, twelck tot dien eijnde beschreuen is, ghebruijcken.

Pastores formula de institutione et vsu baptismi conscripta vtentur.

42. De namen der ghedoopten, mitgaders der ouderen

Digitized by Google

ende ghetuijghen, item de tijdt des Doops, sullen vanden Dienaren opgheteijckent werden.

Nomina tum baptizatorum, tum parentum, et susceptorum addita temporis annotatione consignabuntur.

43. Men sal niemandt ten Auondtmale des Heeren toelaten, dan die na de ghewoonheijt der Kercke tot dewelcke hij hem voecht, belijdenisse der ghereformeerde Religie ghedaen heeft, mitgaders hebbende ghetuijghenisse eens vromen wandels, sonder welcke oock de ghene die vut anderen Kercken comen niet toeghelaten sullen werden.

Nemo ad sacrae coenae communionem admittetur, nisi puram seu reformatam religionem, ex recepto ecclesiae cui se adiungit more, professus, cum probatae vitae testimonio, sine quo neque ii qui ex aliis ecclesiis veniunt admittentur.

44. Een ijder Kercke sal sulck een maniere van bedieninghe des Auondtmaels houden als zij oordelt tot de meeste stichtinghe te dienen: welverstaende nochtans dat de vutwendighe ceremonien in Gods Woordt voorss. niet verandert ende alle superstitie vermijdet werde.

Ea administrandae coenae forma seruabitur, quae vnicuique ecclesiae ad aedificationem maxime facere videbitur, ita tamen vt ritus verbo Dei praescripti non mutentur, et omnis superstitio vitetur.

45. Het Auondtmael des Heeren sal ten twee maenden eens, soo veel moghelick is, ghehouden werden: doch ter plaetse daer noch gheen kerckelicke ordene is, salmen eerst Ouderlinghen ende Diaconen stellen.

Coena domini, quatenus fieri poterit, secundo quóque mense celebrabitur; Vbi autem nondum constitutus est ecclesiasticus ordo, non nisi prius electis Senioribus et Diaconis.

Digitized by Google

46. In middelmatighen dinghen salmen de buijtenlandtsche Kercken niet verwerpen, die een ander ghebruijck hebben dan wij.

In adiaphoris damnandae non erunt ecclesiae exterae, quae aliis ritibus quam nostris vtuntur.

47. De Kercken inden welcken tghebruijck der Auondtghebeden is sullen deselue moghen houden: maer daerse noch niet inghestelt zijn, salmense niet in laten, ten ware in tijden van ghemeijnen noodt: Doch daermense begheert wech te nemen sal tselue niet sonder het oordeel der Classe, mitgaders der Ouericheijt der ghereformeerden Religie toeghedaen, gheschieden.

Quibus in locis recepta est vespertinarum precum consuetudo, illarum vsum retinere licet, vbi vero nondum sunt institutae, non nisi calamitatis publicae tempore admittentur, sicubi autem tollendae videbuntur Classis et magistratus religioni reformatae assentientis iudicium exquiretur.

48. Daer de lijckpredicken niet zijn, salmense niet instellen, ende daerse nu alreede zijn aenghenomen, sal neerstigheijt ghedaen werden om deselue door de ghevoechelickste middelen af te doen.

Funebres conciones vbi non habentur, non erunt recipiendae: vbi vero earum est vsus, dabitur opera vt commode tollantur.

49. In tijden van oorloghe, pestilentie, dieren tijdt, sware vervolghinghe der Kercke ende andere alghemeijne swaricheden sullen bidt ende vast daghen door het oordeel der Ghemeijnte ende met bewillinghe der Ouericheijt doende Professie vande ghereformeerde Religie aenghestelt ende gheheijlicht werden.

Digitized by Google

Temporibus belli pestis famis aut grauis alicuius ecclesiarum persecutionis, et aliarum publicarum calamitatum, ieiunium cum precibus ex magistratus religionem reformatam profitentis et ecclesiarum iudicio indicetur, et sanctificabitur.

50. De Ghemeijnten sullen bij haren Ouericheden aenhouden dat de feestdaghen, vutghenomsn den Sondach Christdach ende hemelvaertsdach, afghedaen werden. Maer ter plaetse daer meer feestdaghen door beuel der Ouericheijt ghehouden werden, sullen de Dienaers arbeijden datse met predicken den onnutten ende schadelicken ledichganck in een heijliche ende nutte oeffeninghe veranderen.

Dabunt operam ecclesiae apud suos magistratus, vt festorum dierum vsus praeterquam Diei dominici, natalis et ascensionis christi tollatur. Quibus autem in locis plures festi dies ex magistratus authoritate obseruabuntur, pastores concionibus sacris inutile et perniciosum otium in sanctum et vtile conuertent exercitium.

51. De Psalmen Dauids alleen sullen inder Kercke ghesonghen werden, latende de ghesanghen die men niet vindt inder Schriftuere.

Soli psalmi Dauidis cantentur in ecclesia, omissis iis canticis, quae in sacris bibliis non inueniuntur.

52. De huwelicksche ondertrouwe sal geschieden *per uerba de praesenti*, simpelick ende sonder conditie: ende wettelick ghedaen zijnde, sullense niet moghen ontbonden werden, al waret dat beijde partijen daerinne bewillichden.

Sponsalia fient verbis (vt loquuntur) de praesenti, pure et absque conditione, legittime autem contracta, ne vtriusque quidem consensu, dissoluentur.

Digitized by Google

53. De heijmelicke beloften sullen van gheener weerde zijn: wanneer namelick de ghene die onder de macht harer ouderen ofte voechden staen sonder bewillinghe derseluen handt-trouwen, ofte die oock haers selfs zijnde sulcks doen, sonder eenighe ghetuijghen aen beijden zijden.

Clandestinae promissiones nullius erunt momenti. Clandestinae autem censebuntur in iis, qui in parentum aut tutorum potestate positi, eas sine illorum consensu ineunt. In aliis vero illae sunt clandestinae, quae non adhibitis vtrinque testibus fient.

54. Het sal wel staen dat een Dienaer ofte Ouderlinck bijde ondertrouwe ghenomen werde, op dat eer hij hen aen beijden zijden de belofte af neme, vut sekere ghetuijghenisse verneme (soo zij haers selfs niet zijn) of het met bewillinghe der ouderen gheschiedt: of het huwelick niet verboden is door eenighe graedt van bloedtverwandtschap ofte swagherschap: ten laetsten, of zij aen ijemandt anders ghehuwet of verloeft zijn.

Consultum erit pastorum aut Seniorum aliquem sponsalibus contrahendis interesse, vt antequam fidem ab vtraque parte stipuletur, certo cognoscat testimonio, an parentum (si non sint sui iuris) consensus interuenerit, an aliquo consanguinitatis, aut affinitatis gradu, non impediantur, denique an ab alterius matrimonii vinculo sint soluti, vel alii cuipiam fidem coniugii dederint.

55. De namen der ghenen die haer ten echten State begheuen willen, sullen op drie Sondaghen vanden predickstoel vercondicht werden: twelcke gheschieden sal ter plaetse daer de Contrahenten woonen, ende ter plaetse daer de gheboden ghegaen zijn, sullense tsamenghegheuen werden. Doch die elders begheeren te trouwen, sullen

Digitized by Google

tselue moghen doen, midts brenghende sekere ghetuijghenisse dat hare gheboden ghegheuen zijn.

Matrimonio copulandorum nomina ternis diebus dominicis pro concione edentur. Publicabuntur autem sponsalia vbi qui illa contraxerunt degunt. Vbi publicata sunt sponsalia, ibi matrimonio benedicetur. Si qui alibi cupiunt, exhibito legittimo peractae publicationis testimonio, licebit.

56. Hoewel inden Woorde Godts den weduwen gheen sekere tijdt van herhijlicken voorgheschreuen is: nochtans dewijle het haer ghebiedt inden Heere te hijlicken, soo lijdet de eerbaerheijt, ia oock de burgherlicke onderscheijdinghe der gheslachten niet, datse haer voor vier maenden ende een half tot een ander huwelick begheuen.

Etsi verbum Dei nullum nubendi tempus viduis praescribit, quia tamen admonet, vt nubant in Domino, non patitur honestas atque adeo ciuilis familiarum distinctio, vt ante quatuor menses et dimidium ad secundas conuolent nuptias.

57. Indien ijemandt van zijn echte gade om eebreucks wille ghegaen zijnde met deselue niet wederomme begheert te vereenighen, ende hem tot een ander huwelick begheuen wil: soo sal hem de Kerckenraedt (wanneer hij den eebreuck wettelick voor der Ouerheijt gheprobeert heeft) verclaren dat sulcks inden Woorde Godts gheoorloft is.

Si quis coniugis adulterio offensus, illi reconciliari nolit, et ad alterum conuolare velit coniugium, adulterio legittime apud magistratum probato id illi iure diuino licere presbyterium declarabit.

Digitized by Google

Vanden Censuren ende Kerckelicken uermaninghen.
De censuris et admonitionibus ecclesiasticis.

58. Ghelijckerwijs de Christelicke straffe gheestelick is, ende niemandt vanden burgherlicken gherichte ende straffe der Ouericheijt bevrijdt: alsoo werden oock beneffens de burgherlicke straffe de kerckelicke Censuren noodtsaeckelick vereijscht, om den sondaer met der Kercke ende zijnen naeste te versoenen, ende de ergernisse vut der Ghemeijnte Christi wech te nemen.

Quemadmodum christiana censura spiritualis est, et neminem a foro et punitione ciuilis magistratus liberat, ita vicissim praeter poenas politicas ecclesiasticae censurae ad peccatorem ecclesiae proximoque suo reconciliandum, scandalumque ex ecclesia Christi tollendum necessario requiruntur.

59. Wanneer dan ijemandt teghen de suijuerheijt der leere ofte vromicheijt des wandels sondicht, soo verre als het heijmelick is, ende gheen openbare erghernisse ghegheuen heeft, soo sal de Reghel onderhouden werden, welcken Christus duijdelick voorschrijft Matt. 18.

Siue autem quis a doctrinae puritate aberrauerit, siue in morum sanctitatem peccauerit, si id occultum est, et a scandalo publico remotum, obseruabitur regula, quam diserte praescribit Christus Matthaei 18.

60. De heijmelicke sonden, waer van de sondaer bij een int bijsonder ofte voor twee of drie ghetuijghen vermaent zijnde berouwe heeft, sullen voor den Kerckenraedt niet ghebracht werden.

Peccata igitur occulta, quorum peccatorem vel priuatim ab vno, vel duobus vel tribus testibus admonitum poenituerit, non sunt ad senatum ecclesiasticum deferenda.

Digitized by Google

61. Soo ijemandt van een heijmelicke sonde van twee of drie vermaent zijnde gheen ghehoor gheeft, ofte andersins een openbare sonde bedreuen heeft, sulcks sal den Kerckenraedt aenghegheuen werden.

Si quis autem in occultis duos tresue non audierit, item qui peccata publica perpetrarit, ad senatum ecclesiasticum deferetur.

62. Soo wie hardtneckichlick de vermaninghe des Kerckenraedts verwerpt, item die een openbare ofte andersins een groue sonde ghedaen heeft, sal vanden Auondtmale des Heeren afghehouden werden. Ende indien hij afghehouden zijnde na verscheijden vermaninghen gheen teijcken van boetveerdicheijt bewijst, soo sal men ten laetsten tot d'uuterste remedie, namelick de Afsnijdinghe comen, volghende de forme bij der Ghemeijnte aenghenomen. Doch sal niemandt afghesneden werden, dan met voorgaende aduijs der Classe.

Qui pertinaciter senatus ecclesiastici admonitiones reiecerit, item qui publicum aut graue aliquod peccatum admiserit, is a coenae communione suspendetur. Quod si ita suspensus post iteratas admonitiones nullum poenitentiae signum dederit, tandem ad vltimum excommunicationis remedium descendendum erit, ordine ab ecclesiis recepto. Nemo tamen nisi ex classis iudicio excommunicabitur.

63. Vanden sonden die van harer natuere weghen openbaer, ofte door verachtinghe der kerckelicken vermaninghen int openbaer ghecomen zijn, sal de versoeninghe (wanneermen sekere teijckenen der boetueerdicheijt siet) openbaerlick door het oordeel des Kerckenraedts ende aduijse des Classis, in sulcke forme ende maniere, als tot stichtinghe van een ijder Kercke bequaemst gheoordelt sal werden.

Digitized by Google

Peccatorum natura sua publicorum, aut propter contemptum admonitionum ecclesiae publicatorum, vbi de verae poenitentiae signis constiterit, publica fiet, ex Senatus ecclesiastici et classis iudicio, reconciliatio, eo modo qui ad aedificationem cuiuslibet ecclesiae commodissimus iudicabitur.

64. Wanneer de Dienaers, Ouderlinghen ofte Diaconen een openbare groue sonde bedrijuen, die der Kercke schandelick ofte oock bijder Ouericheijt strafweerdich is: soo sullen wel de Ouderlinghen ende Diaconen terstondt door voorgaende oordeel des Kerckenraedts derseluer ende der naestgheleghener Ghemeijnte van haren Dienste afghesettet, maer de Dienaers opgheschortet werden: Maer ofse gheheel vanden Dienst af te setten zijn, sal in het oordeel der Classe staen.

Si pastores seniores aut diaconi crimen publicum, ecclesiae probrosum, vel authoritate magistratus plectendum, perpetrarint, seniores quidem et diaconi ex iudicio presbyterii tum illius tum proximae ecclesiae munere abdicabuntur, pastores autem a functione suspendentur. An vero prorsus abdicandi sint a ministerio classici conuentus erit iudicare.

65. Voort onder de groue sonden, die weerdich zijn met opschortinghe ofte afstellinghe vanden Dienst ghestraft te werden, zijn dese de voornaemste: Valsche leere ofte ketterije: openbare scheurmakinghe: opentlicke blasphemie, Simonie, trouweloose verlatinghe zijns Diensts ofte indringhinghe in eens anders Dienste, meineedicheijt, eebreuck, hoererije, dieuerije, ghewelt, ghewoonlicke dronckenschap, vechterije, vuijl ghewin: Cortelick alle de sonden ende groue feijten die den autheur voor der Werldt eerloos maecken, ende in een ander ghemeijn lidtmaet der Kercke der afsnijdinghe weerdich souden gherekent werden.

Digitized by Google

Porro inter crimina siue peccata quae suspensione vel abdicatione a functione punienda videntur, haec praecipua sunt: falsa doctrina, seu haeresis, schisma publicum, blasphemia, manifesta simonia, perfida ministerii sui desertio, aut alterius inuasio, perfidia, adulterium, scortatio, furtum, ebriositas, violentia, pugnae, turpe lucrum; breuiter ea peccata atque crimina omnia, quae infamiae ciuilis notam inurunt, aut in alio ecclesiae membro excommunicatione digna censerentur.

66. De Dienaers des Woordts Ouderlinghen ende Diaconen sullen voor het houden des Auondtmaels onder hen de Christelicke Censure oeffenen, ende ondersoeckinghe doen soo van der leere als van het leuen.

Pastores seniores et diaconi, ante coenae administrationem, christianam censuram inter se exercebunt, tum de doctrina, tum de vita inquirentes.

67. Den ghenen die vut der Ghemeijnte vertrecken sal een Attestatie ende ghetuijghenisse hares wandels bij aduijse des Kerckenraedts mede ghegheuen werden. Voort sal den armen om ghenoechsame oorsaken vertreckende, van den Diaconen bijstandt ghedaen werden, soo veel hen noodich is ter plaetse toe daer zij henen willen: twelcke zij op haren Attestatien teijckenen sullen.

Migrantibus ex ecclesia dabitur anteactae vitae testimonium, ex presbyterii iudicio. Pauperes autem iusta de causa discedentes, viatico vsque ad locum, ad quem se recipere statuerint, necessario iuuabuntur, Diaconorum arbitrio, quod pauperum testimoniis annotabitur.

68. Gheen Kercke sal ouer andere Kercken, gheen Dienaer ouer andere Dienaren, gheen Ouderlinck noch Diaken ouer andere Ouderlinghen ofte Diaconen eenighe heerschappie voeren.

Digitized by Google

Nulla ecclesia in alias, nullus pastor in pastores, nullus senior in seniores, Diaconus in diaconos primatum aut dominationem obtinebit.

69. Dese Artijckelen de wettelicke ordeninghe der Kercke aengaende, zijn alsoo ghestelt ende aenghenomen met ghemeijnen accoordt, datse, soo het profijt der Kercken anders eijschte, verandert vermeerdert ofte vermindert moghen ende behooren te werden. Ten sal nochtans gheen bijsondere Ghemeijnte Classe ofte Sijnode toestaen sulcks te doen, maer sullen neersticheijt doen om die te onderhouden, tot dat anders vanden generale ofte Nationale Sijnode verordent werde.

ARNOLDUS CORNELII Praeses Synodi.

Articuli hi ad legittimum ecclesiae ordinem spectantes, ita nostris suffragiis sunt constituti et comprobati, vt si vtilitas ecclesiarum aliud postulet, mutari augeri et minui possint ac debeant. Non erit tamen vllius ecclesiae classis aut Synodi id facere, sed dabunt omnes operam vt hos articulos obseruent, donec Synodo generali seu nationali aliter constituatur.

ARNOLDUS CORNELII Sijnodi Praeses.
MICHAËL PANNELIUS, Sijnodi huius electus Scriba.
HENRICUS CORPUTIUS huius Synodi alter notarius.
RODOLPHUS VELTIUS.

Digitized by Google

VI.

Synodale besluiten, die in 1581 uit de Kerkenordening van 1578 naar de *Particuliere Vragen* zijn overgebracht [1]).

1. Op de vraghe, oft niet goet waere de artyckelen des laesten Dordrechtsen Synodi te ouersien ende daer wth te trecken een Corpus Disciplinæ ofte Kerckenordeninghe, om der ouerheyt ghepresenteert, ende doer de autoriteyt der seluer befesticht te werden? Is gheantw. Iae. Ende

---

1) Vgl. over deze besluiten, die het eerste gedeelte van het Middelburgsche stuk der Particuliere Vragen geworden zijn, hierboven blzz. 347 vgg. De op den kant bijgevoegde cijfers verwijzen naar de artikelen der Kerkenordening van 1578 (hierboven blzz. 234—261 afgedrukt), uit welke de hier voorkomende bepalingen, met eenige wijziging in de redactie, zijn overgenomen. Daartoe behooren echter niet: artt. 8, 18, 21 en 40^{b} (die besluiten bevatten van de Middelburgsche Synode zelve) en art. 12 (dat overgenomen is uit art. 4 van de Kerkenordening van 1574, hierboven blz. 139 afgedrukt). Hoe het komt, dat deze 5 artikelen hier tusschenin zijn gevoegd, is moeielijk uit te maken. Misschien zijn er door de Synode van 1578 (wier volledige acta ons niet bekend zijn) inderdaad dergelijke besluiten genomen; zoodat deze artikelen dan zouden overgenomen zijn, wel niet uit de Kerkenordening van 1578, maar dan toch uit „de artykelen des laesten Dordrechtsen Synodi". Denkelijk zijn ook al de

Digitized by Google

syn hier toe eenighe verordineert, byden welcken tvoorschreuen ghedaen synde: is voor goet ghefonden Dat al het gheene wth den artyckelen in dat Corpore Disciplinæ niet inghelyfft was, tot den particulieren questien ghebrocht soude werden, als hier nae volcht.

2. Oftmen den gheenen, die inden aenfanck mitten 4. lichsten, ende niet ten follen ondersocht zyn, wederomme sal examineren? Is gheantw. Dat tselue int ghemeen wel gheraden schynt te wesen, doch oftmen sulcks doen sal, staet den Classi toe te ordelen.

3. Offt die Dienaers, welcke wth de Vniuersiteyt van 4. Leyden oft eenighen ander (professie doende van die ghereformeerde religie) gheroepen werden, vanden Classe moeten ondersocht wesen? Antw. Het sal genoech zyn, dat sy door een wettelick getuychenisse bethoonen, dat sy van de professoren der Theologie gheexamineert ende gheapprobeert zyn.

4. Wat stipulatie men ghebruycken sal omtrent die 5. Dienaers welcke in dienst te befestighen zyn? Antw. Sy sullen in dese nafolgende fraechstucken bewillighen. Ten eersten, of sij haer ghefoelen van Gode ende zijner Gemeente tot desen dienste wettelick beroepen te zyn? Daernae of sy de Heyl. Bibelsche schryft voer het eenich woordt Godes, ende die volkomen leere ter salicheyt te wesen ende te houden [*sic*], verwerpende alle ketteryen daer

---

andere hier overgenomen bepalingen, wat den vorm betreft, niet uit de Dordtsche Kerkenordening zelve overgenomen, maar uit de notulen der vergadering, of althans uit een stuk, waarin de vragen, die tot die bepalingen aanleiding gaven, ook vermeld waren; daar toch moeielijk kan worden aangenomen, dat men in 1581, toen die bepalingen uit de Kerkenordening naar de Particuliere Vragen werden overgebracht, bij elke bepaling eene daarop slaande vraag zou hebben uitbedacht.

Digitized by Google

teghen strydende. Ten laesten oft zy bereyt syn haren dienst naer die selue leere trouwelyck te bedienen, ende den seluen mit een vroem leuen te vercieren? ende soe zy yet strafweerdich doen haer der kerckelicke discipline onderwerpen.

6. 5. Ouermits de kercke niemant wth een anderen plaetse komende sonder wettelycke getuychnisse tot den dienst ontfanghen mach soe wordt ghefraecht, hoedanich een getuychenisse die brenghen [sullen] die welcke wth sulcker plaetse komen daer noch kercken raedt noch Classis is? Antw. Sy sullen vanden naestgeseten Dienaeren ende ander ghelofweerdighe persoonen ghetuychenisse brengen.

7. 6. Offt die gheene die om een wettelycke oersaecke synen dienst onderlaten heeft, hem tot alle tyden de beroepinghe der kercke schuldich is te onderwerpen? Antwoordt. Iae.

8. 7. Offt die gheene, die in Princen ofte andere Heeren Hooven den dienst des woordts betreden, ordentlyck ende wettelyck soe wel als andere sullen moeten beroepen werden, die belydenisse des Gheloofs ende Discipline onderschryuen, wth den bequaemsten des Hofgesins eenighe tot Ouderlinghen ende Dyaconen stellen, op die Classique ende Synodale vergaderingen verschynen, ende haer nae het exempel van andere Dienaren het oordel der seluer onderwerpen? Antw. Sy sullen alle dese dinghen onderhouden ende naekomen. Ende soe feele der gheener anghaet, die in gasthuysen ofte weeshuysen dienen, die selue sullen oock gehouden zyn naer die kerckelycke ordeninghe oft ordinantie haer te regulieren.

8. Hoemen die Schoelmeysteren examineeren sal? Ant. Ouermits der steden gelegentheyt verscheyden is: soe sal het Classis letten, wat best hier in te doene ende byder Ouerheyt te vercrijgen sal zyn, op dat getrouwe ende bequaeme persoonen in dien dienst gestelt werden.

Digitized by Google

9. Watmen doen sal mit den gheenen, die de Dienaers, welcke schuermaeckers zyn, naer lopen om haer te hooren predicken? Antw. Men salse vermanen tot afstaen ende mit ghefoechlicke middelen wederomme tot oorden brenghen. 9.

10. Wat een Dienaer doen sal die welcke in een plaetse ghesonden wordt, daer noch eerst een kercke te vergaderen ende ordeninghe te stellen is? Antw. Men sal eenighe van den godtsalichsten, die welcke die belydenisse des gheloofs voer goet ende oprecht houden ende bekennen, ende haer beloouen de kercke discipline te onderwerpen, tot Ouderlinghen ende Dyaconen by prouisie kiesen doer welcker hulpe hy het Nachtmael des Heeren wthrechten sal. 11.

11. Hoemen die dinghen beslichten sal de welcke ten deele kerckelyck ende ten deele polijtick zyn, ghelyck feele in huwelycksche saecken voerfallen? Antw. Men sal de Ouerheyt bidden datse eenighe mannen ordineeren doer welcker raedt ende authoriteyt die selue mit de Classe sullen gheordelt worden. 17.

12. Oft den kercken, de welcke weynighe Ouderlinghen hebben, gheoorloft is den Diaconen tot den kerckenraedt toe te laeten? Antw. Het is gheoorloft soe dijckwils die kerckenraedt haeren raedt ende hulpe van doen sal hebben. Bouen dien sullen sy oock ordinaerlyck daer by moeghen wesen, soe zy beyde het ampt des Ouderlinckschaps ende Dyaconschaps bedienen.

13. Oft niet nut is, dat in alle kercken een boeck zy in welcke de namen der gheener die ten Auontmaele ghaen gheschreuen worden? Item der gheener die getrout zyn? Antw. Iae: insunderheyt inden openbaren kercken: maer inden anderen, die om der verfolginge haer noch heymelick houden wort tselue vrij ghelaeten. Doch soe ist ouer al raetsaem daer het sonder peryckel is, die naemen der ghetrouder opgeschreuen te worden. 24.

Digitized by Google

25. 14. Oft niet gheraden is, datmen den armen, die vertrecken, behaluen haren openbaren getuychnis brieff, eenighe besloeten missiue gheue, waer in soe daer yet besonders waere, tselue aengeteyckent worde, doch also dat van die selue missiue in die attestatie gheroert worde? Ant. Iae.

27. 15. Offt ander Dienaren ende Ouderlinghen, dan die afghesondene in die Classe moghen verschynen? Antwordt. Iae: ende wanneer sy ghefraecht worden, sullen sy moeghen advys gheuen, doch gheen stemme hebben.

35—37. 16. Wat orden men houden sal int anfanghen der Synoden? Antw. De gheene die inden naesten Synodo ghepresideert heeft ofte zoe hy niet tegenwoordich is, die Dienaer der plaetse, daer die Synode te samen kompt, sal een ghebedt doen tot die verkiesinghe des Praesidis zyns Bysitters ende Scribae bequaem, daer naer sal hij die afghesondene brieuen van Credentie afvorderen, ende der seluer naemen als oock der gheener die niet verscheenen syn, doen opschryuen, ende als dan sal die Praeses etc. mit die meeste stemmen vercoren worden; ende dit ghedaen zynde, sal die vercoren Praeses een ghebet doen tot den ganschen anstaenden handel bequaem: offt der wtghebleuen oersaecken wettelyck syn ondersoecken: ende die instructien van een yeghelick afnemen. Daernae sal hy alle dinghen ordentlicken voerstellen, der ganscher versamelinghen oordeel afvraghen, de stemmen vergaderen, hoedanich der meesten ghefoelen is, wthspreeckende, die welcke die Scriba opteyckenen, ende daer naer ouerluyt voerleesen sal, op dat het van allen bewillicht wordt. Voort salmen eerst die dinghen verhandelen, die de leere aengaen: daernaer die discipline; ende eyndelicken die particuliere saecken.

40, 41. 17. Offt het niet raetsaem is, dat de Gemeente welcker opgheleyt is, by advyse haerer Classe den tyt ende plaetse des naesten particulieren Synodi te bestemmen, van anderen

Digitized by Google

Classen in tyts alle voerghefallen swaricheyden toe gesonden worden, als oock tgheene in die Classique verghaderinghen niet heeft konnen beslicht worden, ten eynde een yegelycke Classe van te voeren alle dinghen neerstelicken ouerlegghe, eer sy tot het Synodum kompt? Antw. Het is ganschelyck gheraden ende men sal arbeyden dat sulcx int werck gestelt worde.

18. Oft niet goet waere dat in de generalen Synoden op den eersten dach der tsamenkompste een predicatie wt Gods woordt ghedaen ende een vasten geheilicht worde? Antw. Het is seer goet, ende die Dienaer dier plaetse, daer die Synode vergadert, sal die vermaninge doen.

19. Wat Catechismus in de Gemeenten ghebruyckt sal 54.
worden? Antw. Inden nederduytschen die gene die met den Psalmen van Datheno ouergheset, ende inden walschen die met die Francoische Psalmen tot noch toe gebruyckt is gheweest. Het sal oeck den Nederduytschen ghemeenten vry staen een kort ondersoeck des geloofs wth den Catechismo tsamen ghetogen ende mit den voerschreuen Psalmen ghedruckt te ghebruycken, ende die te onderwysen welcke hen ten Auontmael begheuen.

20. Offt nut sy de sondaechsche Euangelien den volcke 56.
te verclaren? Antw. Het is raetsamer dat niet hier ende daer een stuck, maer een geheel boeck des Ouden ofte nieuwen Testamentes wtgheleyt werde, maer mit dit onderscheyt datmen sulcke boecken verkiese, die welcke der ghelegentheyt der kercken meest bequaem zyn.

21. Wat vraghen men omtrent den Doope ghebruycken sal? Antw. Men sal by de anghenomen forme blyuen, doch alsoe dat het vrij sal zyn dese maniere van spreecken (de leere die hier gheleert wordt) in de 2e vraghe begrepen, te ghebruycken ofte naer te laeten.

22. Oft niet raetsaem is, dat de Ouders die haer 61.
kynderen ten Doope presenteren willen, tselue off den

Digitized by Google

Dienaer ofte yemandt van de ouderlingen te voeren anseggheu? Antw. Het is gansch raetsaem, ten eynde men hier door mach weten wat voer ghetuyghen genomen worden: ende off die selue toe te laeten zyn ofte niet, lichtelycker gheordelt mach worden.

63. 23. Offt men die kynderen die te doopen zyn, alderleye namen gheuen mach? Antw. Het is wel vry, doch salmen neerstelyck toe sien, datmen sulcke namen niet neme, die ofte Gode ofte Christo eygen zyn, als Emanuel, Saluator, Item van eenige ampten, als Baptista, Engel, ofte die anders ouergelouich zyn.

64. 24. Welcke de bequaemste wyse zy om aen te nemen den gheenen die haer ten Auontmael begheeren te begheuen? Antw. Sy sullen van den kerckenraedt, ofte andersins van eenen Dienaer mit een ouderlinck ondersocht worden. Daer na sullen zy betuygen, dat sy de leere voor goet ende oprecht bekennen ende dat sy haer der kerckelycke straffe onderwerpen, tsy int openbare naer die predicatie, die tot voerbereydinghe ten H. Auontmale in der ghemeynten geschiet, ofte inden kerckenraet.

66. 25. Offt niet nut ende raetsaem is dat die Dienaers des woorts, Ouderlingen ende Dyaconen voor die bedieninghe des H. Auontmaels de Censure onder elckanderen ghebruycken? Antw. Het is gansch nut ende raetsaem.

68. 26. Offt niet raetsaem is, datmen voer die bedieninghe des Auontmaels een predicatie doe bequaem om der menschen herte daer toe te bereyden? Antw. Sulckes kan wel nuttelyck geschieden, doch so sal een ygelicke ghemeente hier in doen dat een yegelyck haer bequaemst dunckt te wesen.

68. 27. Off het nut is op den dach des Auontmaels van dier materie een eyghen predicatie te doen? Antw. Het is nut: ten waere dat de ordinare text hier toe bequamelyck konde beduydet worden

Digitized by Google

28. Oftmen op den seluen dach naemiddach inden Catechismo voort faeren ofte yet anders dienende tot danck-segginghe predicken sal? Antw. Het laetste kan wel nuttelyck geschieden, doch soe sal tselue vry staen. 68.

29. Offtmen het Auontmael staende, sittende oft ghaende houden sal? Antw. De Ghemeenten sullen die wyse gebruycken, die hen die bequaemste denckt te wesen, doch salmen het knielen naer laeten om der superstitie wille ende het peryckel der aenbiddinghe. 69.

30. Wat woorden in die bedieninghe des Auontmaels ghebruyckt sullen worden? Antw. Men sal bequaemelicken die woorden 1 Cor. 10 moghen gebruycken daer byfoeghende: Neempt, eet, ghedenckt, etc. 70.

31. Oftmen te wyle het Auontmaele bedient wort, yet wth der H. schryfft lesen ofte psalmen singen, off gheen van beyde doen sal? Antw. Het sal stichtelyck syn, dat by ghebuerte psalmen gesonghen worden, ende Gods woort gelesen wort. 71.

32. Offt de heijmelicke ghemeenten gehouden zyn de ordeninghe van alle twie maenden het H. Auontmael wt te richten, tonderhouden? Antw. Het sal soedanighen Gemeenten vry staen, tselue te doen als hen sulcx best gelegen is. 73.

33. Hoemen de vastdaghen houden sal? Antw. Die Ghemeente sal het ghewoonlick ghebruyck der spysen, mitsgaders die handelinghe tot desen leuen dienende, onderlaeten ende den ganschen dach tot den Auont toe, int gehoor ende lesen des godtlicken woorts, ende mit fuyrige gebeden, ende ander heylige oeffeningen toebringen. 74.

34. Offt het ghebruyck der Orghelen in de tempelen te houden zy? Antw. Het wort niet voer ghoet gehouden: insonderheyt voer die predicatie. Daerom die Dienaers arbeyden sullen, dat dselue ghelyck het eenen tyt lanck geduldet wort mitten aldereersten afgestelt worden. 77.

Digitized by Google

81. 35. Item hoe langhe yemant te houden is onderiarig te zyne ende onder die macht syner ouderen te staene? Antw. Een yeghelyck sal hem hier in foeghen naer recht ende de Costumen der stadt ofte des landts daer hy inne woondt.

81. 36. Watmen doen sal wanneer die Ouders daer die kynderen onderstaen, haer onbillicken aenstellen, om inder seluer houwelick niet te willen consenteeren? Antw. Die kerckenraedt sal besien, wat den soedanigen te raeden is. Ende oftmen aen de ouericheyt versoecken sal om haeren authoriteyt daer tusschen te stellen.

88. 37. Offt raetsaem is datmen trouwe op daghen op den welcken een Vasten geheylicht is? ofte het Auontmael bedient wort? Antw. Het is beter tselue op ander daghen te doen.

90. 38. Watmen dien raden sal die ter sulcker plaetse woont daer die Oeuericheyt gheen kennisse en draecht van ouerspel, om een houwelick ter oorsaecken van dien te scheyden? Antw. Dat hy hem begheue te sulcker plaetse daer hy sulcks mit voergaende wettelyck bewys ende getuychnisse bekomen kan.

97. 39. Hoemen met den hartneckighen sondaer sal foertfaeren totter excommunicatien? Antw. Soe yemant om syne hartneckicheyt van die ghemeenschap des Auontmaels afgehouden synde gheen teyckenen der boetfeerdicheyt bewyst, sal die Dienaer int openbaer der Ghemeynte des sondaers hartneckicheyt te kennen gheuen, die sonde verclaeren, mitsgaders die neersticheyt int straffen, afhouden vanden Auontmaele, ende daer naer mennichmael te vermaenen in hem bewesen, sal de Ghemeente vermaent worden voer desen onboetfeerdighen sondaer te bidden, eermen totter wtersten remedie der affsnydinghe sal moeten komen. Soedanighe vermaninghen sullen der drie geschieden. In die eerste sal de Sondaer niet ghenoempt

Digitized by Google

worden, op dat hy enichsins versoent [*lees:* verschoent] worde. In die tweede sal met het advys der Classe zynen naem wtghedruckt worden. In die derde salmen der ghemeenten te kennen gheuen, datmen hem, ten sy dat hy hem bekere van die ghemeenschap der kercken wthsluyten sal, op dat syne affsnydinghe soe hy hartneckich blyft, mit stilswyghen ende bewillinghe der kercken geschiede; Den tyt die tusschen de vermaninghe ghaen sal, sal int ordel des kerckenraets staen.

40. Welcke de bequaemste forme der afsnydinghe zij? 97. Antw. Hoewel verscheyden formen voergeschreuen souden konnen worden, soe sullen nochtans de kercken desen naerfolghende mit stichtinghe konnen ghebruycken: Gheliefde Broeders, wy hebben v. l. mennichmael verclaert dat N. de sonde N. beghaen heefft, die welcke hoewel se in haer seluen swaer is, ende der kercken Gods seer schandelyck, soe heefft hy nochtans de selue door syne hartneckicheyt groter ghemaeckt ende verswaert, dwelcke soe groot geweest is, dat hy niet tegenstaende hy dyckmaels anghesproecken is, ende tot boetfeerdicheyt, so int besondere, als int ghemeene, in de tegenwoordicheyt van feel ghetuyghen vermaent is: maer nochtans noyt tot eenich ghefoelen synder sonden, ende tot teyckenen der boetfeerdicheyt heeft konnen gebrocht worden. Dewyle wy dan te foeren v. l. vermaent hebben, dat ghy God voor hem bidden ende hem syns ampts vermanen souden, ende wyder te kennen gegheuen, datmen, ten waere dat hy hem bekeerde, tot die laeste remedie der afsnydinghe soude moeten voertfaeren: Ende niemant van v. l. ons te kennen gegheuen heefft eenich teycken van leedtwesen aen hem befonden te hebben: Soe ist om oersaecke voergemeldet, die wy hier inden naem ende mit die macht onses Heeren Iesu Christi vergadert zyn, verclaren dat N. buyten de Ghemeente Gods is, ende van de hope der eeuigher

Digitized by Google

salicheyt (soe langhe hy hardtneckich blyft) berooft, en daerom soe vander ghemeenschap der Sacramenten als van alle segeninghen ende weldaden Gods, die hy syne ghemeente bewyst, wtgesloten, ende als een Heyden ende Tollenaer te houden is. Eyndelick wy gheuen hem (ghelyck Paulus spreeckt) den Satan ouer, op dat soe het moghelyck is die wysheyt ende cracht, so des vleyschs, als des Satans, dien hy te feel gehoersaem is gheweest, getemt ende ghedoot synde, hy hem seluen den H. gheest onderwerpe, ende naer den seluen leue, ende alsoe ten laesten de ewyghe salicheyt vercryghe. V. L. mits desen vermanende, dat ghy v van de ghemeene ende onnoedighe conuersatie mit hem wilt onthouden, op dat hy beschaempt ghemaeckt zynde hem bekeere.

101. 41. Offte die afgesette Dienaers Ouderlinghen ende Diaconen, als sy doer haere boetfeerdicheyt der Ghemeente genoech ghedaen hebben, wederom verkoren moghen worden? Antw. Soe feel die Ouderlinghen ende Dyaconen anghaet sal tselue staen int ordel des kerckenraedts: Maer soe feel de Dienaers belangt, sal van de Classique versamelinghen gheordelt worden.

Digitized by Google

VII.

Allerley voirstellingen by verscheyden Synoden particulier ende kercken gedaen [1]).

1. Dat de acten Synodael by forme van kerckenordeninge tesamen getrocken worden, om byde ouerheyt geconfirmeert te worden, ende dat de voirgaende acten

Suytholl., Walons, Haerlem, oostvlaenderen, gelderlant, vtrecht. 364, 402, 431.

---

1) Deze verzamelstaat van ingekomen punten (waarover in de inleidende opmerkingen blzz. 349 vg. gehandeld is) wordt hier afgedrukt, gelijk hij door den tweeden Scriba Corputius geschreven is; slechts met bijvoeging (onder de namen der Provinciën, Classen of Kerken) van de bladzijden waarop in deze uitgave de desbetreffende besluiten der Synode te vinden zijn. — De vergissing, waardoor het cijfer 54 tweemaal voorkomt en het cijfer 90 ontbreekt, is hier niet hersteld, ten einde geheel dezelfde volgnummers te behouden, als waarnaar in de antwoorden (hierachter het stuk sub VIII afgedrukt) verwezen wordt. — Waar hier eene regel tusschenruimte gelaten is (na de punten 32, 44, 52, 73 en 130), heeft het stuk zelf eene vrij groote opene ruimte, blijkbaar tot afscheiding van de onderscheidene rubrieken van vraagpunten. — Voor het overige schijnt deze verzamelstaat vrij nauwkeurig uit de ingekomen instructiën te zijn opgemaakt; gelijk blijkt, wanneer met zijn inhoud vergeleken wordt wat ons nog van elders bekend is omtrent punten die aan gedeputeerden zouden worden medegegeven. Te dien aanzien kan verwezen worden: voor *Vlaanderen*, naar H. Q. Janssen,

Digitized by Google

Synodael blyuen ter memorie ende onderwysinge vande ghene die noch nyet soe wel inde beleydinge der kercken ervaren syn.

---

de Kerkherv. in Vl., blzz. 69 vgg. (artt. 6, 12, 15 en 23 van de acta der prov. Synode te Gent van 8 Maart 1581, en art. 12 van de daar behandelde Vragen); voor *Zeeland*, naar J. W. te Water, Kort Verhaal der ref. in Z., Bylaagen, blzz. 65 vgg. (artt. 1, 6, 7, 8, 9, 11 en 12 van de acta der partic. Synode te Vlissingen van 21 Febr. 1581, en artt. 1—7 van de aldaar opgestelde „Poincten" enz.); en voor de Nederduitsche Kerken van *Engeland*, naar J. J. van Toorenenbergen, Acten van de Colloquia enz., in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie II, Dl. I, blzz. 59—61 en 63, 1e alinea (de instructiën enz., opgesteld in het Colloquium te Sandwich van 2 Maart 1581). En aan deze reeds vroeger openbaar gemaakte instructiën of vraagpunten kan hier nog toegevoegd worden 't geen voor *Gelderland* te vinden is in de acta der prov. Synode te Arnhem van 2 Mei 1581, waar, na de reeds vroeger (hierboven blz. 359) aangehaalde vermelding der vier gedeputeerden, aanstonds volgt: *welchen operlecht ist uijt krafft des Sijnodi, nachfolgende vraeghstucken te proponeren:*

1. *Ahngesien die Kirch van Bommell vnder dat Furstenthum Gellern gehoerich ist, darom oock op allen particulier Sijnodos verschreuen ist, aber nimmermehr compariert: oft niet behoorlich seij, gleich die Kirchen in Gellerlandt ordelen, dat sie hernachmals in solcher fuege beroepen wesende, schuldich seij tho erscheinen.*

2. *Oft niet stifftlich soll sein, dat den Krancken vnd bedlegeren litmaeten der gemeinte Christi des Heeren Avontmael op den seluen dagh vnd Vhr, wanneer ander Christen communiceren, door einen diener des Woorts mit gedeilt werde, dae sie solchs mit grooten ijuer begeren, vnd die gemeinte keine Klagh vber sie hadt.*

3. *Item off niet radtsaem sij, dat alle Sontagen inder eerster*

Digitized by Google

2. Hoemen handelen sal om de ketteryen te weeren. Brabant, suytholland. 432.

3. Watmen doen sal met eenen dienaer als op hem suspicie valt, der ongesontheyt oft onuerstandt inder leere. Suytholland. 432.

4. Oft nyet goet ware een gespreck byder hooger ouerheyt consent, tegen de papisten de wederdoopers ende andere dwaelgeesten te houden, oft deselue openbaerlick te laten predigen, mits stichtelick te mogen wederspreken oft verbot van heure vergaderinge ende verleydinge te impetreren. Suytholland, haerlem, zeelant, brabant. 365, 432.

5. Oft nyet goet ware corpus doctrinae te maecken tegens alle ketteren Swencfeldianen libertinen dooperen papisten etc. om den eenvoudigen te helpen ende de leere des euangeliums te verbreyden [1]). Suytholland, westvrieslant, vtrecht, Embden. 433.

6. Dat de Synode last geue eenigen persoonen, welcke soe teeniger tyt vredehandelinge voirgenomen mochte worden, vande generale kercken wegen met supplicatie inter- Overyssel, gelderlant. 433.

---

predight die ontbindungh der glaubigen, vnd bindungh den unglaubigen verkundiget werde.

4. *Item oft niet Christlich were, dat in Nationali Sijnodo eijn Speciall ordinantz gemacht wird, Soe die Kirchen sich schuldich sein te halden tegen der verstorbenen Kirchen und Schuldienaeren nachgelaetenen weduwen vnd weesen.*

5. *Weiders off niet dienlich were, dat eijn allgemeijne Kirchen, Almoesen, Weezen, vnd Echt ordinantz tot behoeff der Reformirter Niderlandisschen Kirchen gestelt, vnd in druck verfertiget wird.*

Bij art. 4 staat nog bijgeschreven: „Vide Art. 11 Act. Middelb. voran"; en bij art. 5: „Vide Acta Middelburg. particul. quaestio 61".

1) In het stuk zelf staat deze vraag, met het cijfer 5, eerst na vraag 10; maar de schrijver zelf heeft op die vergissing nog opmerkzaam gemaakt, door ter juister plaatse in te voegen: „5 vide infra post 10".

Digitized by Google

uenieren, dat doch geen affgoderye ende superstitie gerestitueert worde; ende dat deselue nv ende alsdan arbeyden, dat byde ouerheyt wat daer aff noch ouerich is afgestelt worde.

Gelderlant. 434. 7. Oft nyet goet ware des sondaechs nade predicatie opentlick ende int gemeyn den bekeerenden de vergeuinge ende den onboetueerdigen de bindinge der sonde te verkondigen.

Suytholland, zeelant. 434. 8. Datmen aenhouden sal om sekere forme van examen ouer de ghene die tot den dienst des woorts aengenomen worden, ouermits eenige hier inne te veel, eenige te weinich te doen geseght worden.

Suytholland, oostvlaenderen. 434 vg. 9. Oftmen de predicanten die totten dienst aengenomen sullen worden nyet en behoort eerst der gemeente daer sy geconuerseert hebben, voir te stellen, gelycmen de Ouderlingen ende Diakenen voirstelt, Ende deselue daer na met vasten ende beden ende met oplegginge oft geuinge der handen inden dienst te beuestigen tsy inder kercken openbaerlick, oft besonder inder vergaderinge des kerckenraets ende classe, eer sy tot den dienst vutgesonden worden.

Oostvlaenderen. 435. 10. Dat inden corten ondersoeck verandert worden, de woorden verscheyden in drie persoonen ende inde plaetse gestelt onderscheyden etc.

Suytholland. 435. 11. Oft het raedtsaem is eene persoon die gans blint is, inden dienst des woorts te stellen ende watmen doen sal met de ghene die alreede daer inne syn.

suytholland. 12. Oft geraden is veel duytsche predicanten die de goede autheuren inden spraecken nyet lesen en konnen, lichtelick sonder voirgaende genoechsame exercitie inden dienst te stellen.

Engelant ende suytholland. 435. 13. Oft nyet goet ware lesers te stellen, daer geen predicanten en syn.

Oueryssel. 436. 14. Hoemen handelen sal mette papen die hen willen

Digitized by Google

laten reformeren ende waermen de tyt nyet en kan hebben, van sorge soemense opschortet doir de leege ouerheyt ander papen inde plaetse gestelt souden worden.

15. Oft een dienaer vander gemeente met consent des Classe ontslagen synde, oyck van syne classe ontslagen is, oft dat hy deselver synen dienst behoirt te presenteren. Haerlem. 436.

16. Oft oyck yemant inden dienst van Ouderlingschap oft diaken ampt mach verkoren worden oft vercoren blyuen, wiens vrouwen geen lidtmaten der kercken en syn. Suytholland. 436.

17. Te disquireren, oft beter ware, dat de Ouderlingen ende Diakenen geduerich dienen ende onderhouden worden, oft dat sy omgewisselt worden. Oostvlaenderen. 455 vgg.

18. Oft nyet goet en ware het ampt der diaconessen te restitueren ende oft sy alle de qualiteyten moeten hebben 1 *Timoth.* 5. Wesel. 437.

19. Oft een dienaer te recht gesuspecteert wort, als hy trouwet persoonen die haer houwelick onordentlick vanden byslapen begonnen hebben, ia oftmense trouwen sal, eer sy met der ouerheyt, wiens gebot sy ouertreden hebben, verdragen syn. Zuyt ende noortholland. 437.

20. Item, die trouwet twee persoonen daer aff die een, een lidtmaet der kercken is, ende de andere geen professie en doet. Suytholl. 437.

21. Item die kynderen doopet, welcker ouders vande religie vreemt syn ende getuygen stellen der religie nyet toestendich. Suytholland. 437.

22. Datmen vragen sal oft de boecken daer aff inde voirgaende synode last gegeuen is, ouergeset ende gemaeckt syn, ende datmen andere nootwendige boecxkens sal ouersetten ende drucken, als de commentarien opde canonicxe epistelen der apostelen, by Iacobo regio ouergeset, als oyck de commentarien marlorati ende annotatien bezae opde canonicxe brieuen etc. by Theod. Montano. Zeelant, ouerysse, oostvlaenderen, vtrecht. 365, 368, 370, 371.

Digitized by Google

Haerlem, ouerysel. 438. 23. Oft het raedtsaem sy een summa des catechismi te maecken, als Oleuianus gedaen heeft.

Zeelant. 371, 438. 24. Dat de synode yemanden oplegge de ouersettinge [van] een francoys boecxken, la confirmation de la discipline ecclesiastique etc.

Suytholiant, zeelant. 371, 438. 25. Oft het nyet goet en ware, dat de homilien D. Bastingii opden catechismum gedruct worden mits gevisiteert te voren, oft eenige andere exegemata voirde aencomelingen tsy in forme van corte homilien oft anders te maecken etc.

Suytholiant. 371, 438. 26. Oft de kercke van Antwerpen noch nyet en heeft geantwoirt opten banbrieff des Conincx van Spaengien tegen de kercke christi.

Wesel, suytholiant. 439. 27. Oft nyet goet en ware de magistraet te solliciteren tot weeringe van alle ouervloet ongeschictheyt etc.

Haerlem. 28. Soe eenige magistraet, om allerhande bedelrije neder te leggen, huys aelmoesseniers stellet, oft daer doir dat ampt der diakenen inder seluer gemeente op sal houden.

Suytholiant. 29. De synode sal geaduerteert syn, dat in veelen dorpen de vergaderinge der aelmoessen inde kercken noch staet gantschelick byde oude heyl. geest meesters.

Gelderiant, suytholiant. 371, 439. 30. Oft nyet goet en ware een gemeene aelmoessen ende weesen ordeninge te maecken ende te drucken.

Vtrecht, engeiant, wesel. 364, 367, 371, 439. 31. Den nederlantschen bibel te ouersien, seer nut ende noodich, ende oyck ouer te setten het colloquium van malbrun.

Vtrecht. 439. 32. Oft nyet noodich is, volgens den voet vande loffweerdige Synoden met voirgaende aduys der ouerheyt, alle ketters tegens de ware leere Christi strydende tot den generalen Synode te beroepen.

Zeelant, oostvlaenderen, Engeiant. 440. 33. Oft het nyet goet ware beneffens de Classicale vergaderingen oyck eenige iaerlicxe besoeckingen aen te

Digitized by Google

stellen met sekere limitatie etc. oft insienders der kercken oft superintendenten, etc.

34. Oft de groote kercken nyet en behooren haer den besluyt des Synodi ende der Classen te onderworpen soe wel als de cleyne ende haer daer na te reguleren. Brabant. 440.

35. Oft nyet goet en ware dat eene kercke oft dienaer, nyet tweemael naer den anderen tot den Synode gesonden en worde, op dat andere kercken oyck leeren mogen. Brabant. 440.

36. Waermen de reyskosten op particuliere ende generale synoden sal mogen vinden. Zuytholland. 440.

37. Vastendach van wegen der Synodalen vergaderinge. Suytholland. 407, 440.

38. Aengaende dauontmael te houden ter plaetsen daer de Synode generael oft particulier liggen, hoemen dat aenstellen sal. 441.

39. Oft in Westvrieslant in classibus et particularibus synodis nyet en behooren stemmen toegelaten te worden oyck den ghenen, die nyet gedeputeert en syn. Westvrieslant. 441.

40. Oft nyet goet ware, dat acta classicael ende synodael particulier respectiue tot meerder vergaderinge ouergebracht worden om te sien dat consensus blyue ende de synodalia onderhouden worden. oostvlaenderen. 441.

41. Te letten dat de ouderlingen selden mede komen besonder vut cleyne stedekens ende dorpen. 442.

42. Oft om der costen wille, welcke eenige Synode particulier nyet konnen dragen, nyet genoech soude syn dat een dienaer ende een ouderling vut elcke classe quame, emmer dat tselue moge staen tot discretie van elcken particulier Synode. 442.

43. Oft de nationale Synode noodich sal syn alle drie iaren gehouden te worden. Haerlem. 442.

44. De Synode sal gebeden worden ordeninge te stellen tot bequame middelen daer doir die articulen vande kerckenordeninge onderhouden worden. Walons, engelant.

Digitized by Google

Suytholland, zeelant. 371; ook bij de volgende punten. 442. 45. Instauratie ende reformatie vanden Scholen.

46. Te letten opte brieuen Danaei.

Haerlem. 442. 47. Oft nyet noodich sy de schoolmrs. opte dorpen met gagie na discretie te versien op dat sy in haren dienst neersticheyt bewysen.

Zuytholl., Engelant. 443. 48. Studenten te houden.

Zuytholl. 445. 49. Collegien op te stellen, voirde ghene die de groote costen nyet dragen konnen.

Haerlem. 404, 443. 50. Examen oft ondersoeck der schoolmrs. volgende het placcaet in hollant vutgegaen in martio lestleden.

Engelant. 443. 51. Oft nyet goet ware geen schoolmrs. noch vrouwen toe te laten dan die litmaten syn der kercken.

Oueryssel. 443. 52. Watmen doen sal daer rectoor ende schoolmrs. hen nyet willen laten reformeren.

Brabant. 372, 443. 53. Dat benoemet worden de XXXVII articulen die byde predicanten, Ouderlingen ende diakenen onderteeckent moeten worden.

Brabant. 444; ook bij de volgende punten. 54. Te letten dat tegen den IIIen artickel des IIII capittels des Synodi te Dordrecht boecken gedruct syn.

Ouerysse1, engelant, zuytholland, etc. 370. 54. Caspar Heydani Catechismus, ende dat deselue op den name nyet meer gedruct en worde.

Oostvlaenderen. 568. 55. Des Heeren van Aldegonde psalmen indiense gedruct syn sonder raedt des Classe.

oostvlaenderen. 364. 56. Nicasii Verschueren boecxken.

363. 57. De boecken Kolhasii [1]).

---

1) Bij dit punt, evenals bij punt 38, 41, 42, 46 en 130, staat op den kant niet vermeld, door welke Synode of Classe of Kerk het was ingezonden. Hieruit kan intusschen geenszins worden afgeleid, dat deze punten dus misschien door leden der Synode persoonlijk waren ingediend. Althans, bij dit 57e punt is wel zeker, dat het van een groot aantal Kerken afkomstig

Digitized by Google

58. De boecken brocardi. Suythollant. 364.

59. Oft nyet goet en ware byde Hooge ouerheyt aen te houden, dat opte druckeryen generalick eenige ordre gestelt worde. Westvrieslant. 444.

60. Oft den litmaten der kercken vry staet te drucken ende te vercoopen die boecken die met ketterye ende eenige onstichtelicke schandelicke lichtueerdicheyt besmet syn. Suythollant. 444.

61. Ofmen nyet en behoort te achteruolgen het besluyt inden XVI^en^ articule cap. 4 belangende de predicatie naden auontmael. Brabant.

62. Datmen geen andere psalmen en gebruycke int gemeyn als de psalmen, dan de psalmen Petri Datheni als int 24 art. cap. 4. Brabant. 368.

63. Oft het nyet goet sy eenige vutgelesen loffsangen vut den oosterschen achter onse psalmboecken gedruct te worden. Ouerysse1. 372, 444.

64. Oft de euangelissche dominicalis nyet en behooren na gelegenheyt der kercken een tyt lang vry te staen. Ouerysse1, Westvrieslant.

65. Oftmen den doop (mits eenige circumstantien) mach bedienen sonder de gewoonlicke vragen voir te stellen. Westvlaenderen.

66. Oftmen de kynderen extraordinarie doopen mach mits eenige circumstantien. Westvlaenderen.

67. Waer voirmen den doop der vagabunden priesteren ende der wederdooperen die aenden ouden (in haer ioncheyt ongedoopt gebleuen) op heur gelooue gedaen wort, Noorthollan. 444 vg.

---

was; zooals duidelijk blijken kan, b.v. uit het reeds meermalen (hiervoren blzz. 220, 230 vg. en 353 vg.) aangehaalde „Cort eenuoudich ende waerachtich verhael", waarin medegedeeld wordt (blz. 26), dat „veel ghedeputeerde in hare Instructien, onder ander oock de sake van Caspars boecken innebrachten, hoe groote erghernisse ende opspraeck die alomme ghemaeckt hadden".

Digitized by Google

te houden is, als sy haer totten rechten gelooue begeuen willen.

Westvrieslant. 445. 68. Wat behoort gehouden te worden vanden ghenen die gantsche brooden inde bedieninge des auontmaels bruycken ende willen hebben.

Ouerysse!, Gelderlant, Wesel. 445. 69. Oftmen ten tyde des auontmaels den krancken lang gelegen hebbende het auontmael priuatim ten huyse sal administ:eren, besondere als een forme van kercke daer vergadert ware.

Ouerysse!. 445. 70. Hoemen hem houden sal int communiceren der leprosen.

Engelant. 71. Dat de orgelen affgeschafft worden.

Westvrieslant. 446. 72. De lyckpredicatien syn gestemt aff te stellen: nota Watmen doen sal mette ordonnantie inden catechismo, oftmen die int drucken nyet achterlaten en sal.

Walons. 446 73. De representer larticle 2 de la Synode particulier des Walons tenu a gand lan 80, touchant le poinct que les anciens signeroyent les articles de la discipline, et a cause de la difficulté que plusieurs font en cela, dresser vn formulaire propre, de la declaration et promesse quils feroient de les approuuer et garder.

Zeelant, Suytholiant, haerlem, ouerysse!, westvlaenderen. 366, 372, 446. 74. Oft nyet goet en ware in elcke prouincie byde ouerheyt te versoecken dat ordonnantie van houwelick gemaect ende sekere persoonen benoemt worden aende welcke alle voirvallende swaricheden in houwelicxsaecken, oyck van echtscheydinge gebracht worden ende by hen gedecideert, dwelck noodich is ouermits de gheestelicke houen cesseren ende de houwelicxsaecken byde ordinaire magistraet besonder in cleyne stedekens ende dorpen seer nyew syn, dicwils niet genoech bewogen, ende lichtelick die echtscheydinge ter tafel ende te bedde toegelaten wort.

Suytholiant. 366, 446. 75. Oft stichtelick is dat twee persoonen synde ooms kynderen malcanderen trouwen.

Digitized by Google

76. Oft eenige proclamatien van houwelicken in openbare kercken geschieden mogen inder weken buyten den sondagen. Zeelant. 447.

77. Hoemen handelen sal met een lidtmaet der gemeente, die tegens voirgaende vermaninge hem byde papen heeft laten trouwen met eene persoon, dewelcke syn natuurlicke broeder te voren misbruyct heeft, ende alsoe bloetschande begaen. Zeelant. 447.

78. Een persoon heeft veerthien dagen met consent heurer ouderen eenen man bygewoont sonder opentlick te trouwen, maer daer na denseluen verlaten ende eenen anderen getrowt, den welcken gestoruen synde sy noch eenen anderen getrout heeft sonder inspreken vanden eersten. Dese heeft hem nv tot der gemeente gegeuen ende de saecke is daer na openbaer geworden, soe is de vrage watmen met heur doen sal. Ouerysse1.

79. Oft het houwelick toe te laten sy den persoonen, die te voren met malcanderen in ouerspel geleeft hebben, ende als deselue getrout syn, oft het dan soude behooren gescheyden te worden. Ouerysse1.

80. Oft het houwelick beuesticht mach worden, aen andere plaetsen als daer het vutgeroepen is. Ouerysse1. 447.

81. Oft een gesel, oft man doir dbeslapen eener maecht oft weduen, daer ane verbonden is om die te trouwen. Westvlaenderen. 447.

82. Een lidtmaet der kercken beslapen hebbende eene dochter, heeft daer na de suster vande selue getrout, Watmen met hem doen sal, oft hy aende eerste oft aende tweede verbonden is oft aen geen van beyden, mits bloetschande. Westvlaenderen. 448.

83. Oft een man syner huysfr. susters oft broeders dochter, dat is de nichte by swagerschap, mach trouwen. Westvlaenderen. 448.

84. Oft het georloft sy te trouwen de wedue van dien wiens suster men te voren te houwelick gehadt heeft. oostvlaenderen. 448.

85. Genomen dat de ouerheyt met heure ordonnantie Zuythollant. 448.

Digitized by Google

de heymelicke belooften van houwelick tusschen persoonen die onder nyemants mach staen, van onweerden verclaert, oft de conscientie des ghenen die de heymelicke beloofte nyet en begeert te houden, daer mede genoech ontlast is.

Suytholl. 448. 86. Oft die welcke ordentlick naden regel Christi geexcommuniceert syn ende met hen de kynderen die hen nade excommunicatie geboren worden, geacht sullen worden buyten het verbondt te syn.

Zeelant. 87. Een distincte beschryuinge te maecken vande heymelicke ende openbare sonden.

Zeelant, haerlem. 448. 88. Dewyl dansen vechten ende dronckenschap in dese landen seer gemeene ende schier ongeneselicke sonden syn, oftmen sulcke oyck vanden auontmael affhouden sal, Oftmen oyck sulcke sonder aensien der persoonen hare schult opentlick sal doen bekennen.

Zeelant. 449. 89. Watmen doen sal met dien, welcke vander gemeenschap der kercken totter werelt oft tot ketteryen veruallen ende met haer exempel nochtans nyet veel quaets en doen, oftmen die na vermaninge opentlick excommuniceeren sal.

Zeelant. 449. 91. Oftmen de woorden (opentlick *de gemeente* vanden hertneckigen sondaer vermanen) art. 6 cap. 6, vande gene die professie doen, oft vanden gantschen auditorio verstaen moet.

Zeelant. 92. Item opt VIIe art. des 6 capittels oft de schuldbekenninge voirde gemeente geschieden sal met verswyginge oft vutdruckinge der namen des geuallenen welcke noch nyet opentlick voorgestelt en was.

Zeelant, Suythollant. 93. Dat een sekere forme van voorstellen ende excommunicatie gemaect worde.

Suythollant. 94. Oft de ghene, die in groue openbare sonden is geuallen ende groote argernisse heeft gegeuen, van stonden aen sonder de graden van vermaninge te houden geexcommuniceert sal worden.

Digitized by Google

95. Oft de kynderen inder ieucht gedoopt synde ende opgewasschen onboetueerdich blyuende, nyet en behooren geexcommuniceert te worden. Westvrieslant.

96. Dat gelet worde opte predicanten vanden dorpen, oft sy den geuallenen persoonen openbare reconciliatie sullen mogen voirschryuen sonder aduys des Classis. Oostvlaenderen. 449.

97. Te gedencken opde camerspelen Suytholland. 449.

98. Te gedencken aengaende de betalinge der predicanten besoldinge ende verbeteringe derseluen. Suytholland, vtrecht. 366.

99. Watmen doen sal met den Weeskynderen der litmaten, die na gemeyne vsantie inden Weeshuysen nyet ontfangen worden. Noortholland, Suytholland.

100. Hoemen de oude ende onuermogende predicanten ende der predicanten weduen ende weesen versorgen sal, insgelycx vanden schoolmrs. ende haren weduen ende weesen. Noortholland, westvlaenderen, haerlem, gelderlant, vtrecht.

101. Oft geen middel en sy de collationes iuris patronatus ad ecclesiasticos vsus te brengen, Soe dat nyet vercregen en soude connen worden, dat het ten minsten gheschiede metten collatien, die tot den Heere vanden lande gedeuolueert syn ende eertyts byden bisschoppen abten etc. geweest syn. Oueryssel.

102. Oft nyet goet en ware byde generale staten aen te houden, dat de gheestelicke goederen in een besondere rentmeesterschap gebracht ende ad vsus ecclesiasticos behouden worden, namelick tot onderhout der dienaren des Woorts, costers, kerckenlasten, scholen, studenten, armen, weduen, weesen ende andere gebreckelicke persoonen. Oueryssel, gelderlant, brabant. 366.

103. Dat opt XLVIIIe vraechstuck naerder verclaringe gedaen worde. Engelant.

104. Oft nyet goet ware de psalmen dauids in groot formaet te drucken achter den grooten bibel om in allen kercken te bruycken. Westvrieslant.

105. Die van Westvrieslant begeeren de articulen des Synodi met aenwysinge der schrift beuestiget. Westvrieslant

Digitized by Google

Westvlaenderen. 449. 106. Oft een ouder inden dienst de nyeuwe aennemelingen nyet en vermach te vermanen, ende oft deselue hen nade vermaninge nyet en behooren te voegen.

Vtrecht. 450. 107. Oft de Canonicken ende andere gheestelicke persoonen inde Christelicke kerck mogen aengenomen, behoudende hare beneficien als Dekanien prostie Scholasterie etc. doch sonder eenige afgoderie oft superstitie, Ende Oft sy daer na oyck tot Ouderlingschap ende Diakenampt daer toe bequaem synde aengenomen mogen worden.

Suytholland. 108. Dat het goet ware aende Heeren Staten versocht, te hebben vryheyt vanden chyns ende impost vanden terff, dien de Diakenen iaerlicx tot behoeff vanden armen, denselnen vut te deelen coopen, soe alsmen verstaet dat die van geertruydenberge exempt syn.

Noortholland. 450. 109. Oft een Synode particulier ouer eenen affwesende mach soe rigoreuselick besluyten, om totten Synode te moeten gaen, sonder excuse ende sonder dat een ander inde plaetse gesonden soude mogen worden.

Zeelant. 110. Oft een dienaer, alleen met voirgaende beloofte aenden magistraet ende nyet aende gemeente verbonden noch beuesticht, nyet soude mogen daer van scheyden mogende op andere plaetsen meer vrucht doen, als daer hy nv is, tegen synen sin, ende aen syn vaderlant verbonden.

brabant. 450. 111. Oft nyet die ten ouderlingschap bequaem syn gecoren mogen worden al waren sy inden wet oft magistraet, ende daer tegens oft het ouderlingschap verhindert dat sy inde wet nyet souden mogen gekoren worden.

brabant. 450. 112. Oft een classis nyet macht en heeft tgene sy beuindt inde voirgaende Classe beslooten te syn tegen den Synode nationael, te retracteren.

brabant. 367. 113. Hoe men versien sal, Dat de bibels tegen den titel die sy dragen, nyet verualscht worden tot bedroch der eenvoudighen, als geschiet is inde bibel te rotterdam

Digitized by Google

op den naem vande copie liesuelts gedruct, verualscht is nader wederdooperen sin.

114. Dat neerstich versien worde dat het IIe artickel Synodi Dordrac. vanden dienaren te beroepen ende aen te nemen onderhouden worde in allen kercken. brabant.

115. Oft nyet goet en ware dat de dienaers alomme in haren kercken beuesticht worden. brabant.

116. Oft bastaerden tot den dienst des Woorts ouderlings ende diakens sullen toegelaten worden. brabant. 450.

117. Oft nyet goet ware de brabantsche kercken verre vanden anderen gelegen, mits pericule, voir deser tyt in twee classen te deelen. brabant. 372, 451.

118. Oft nyet goet ware om inconuenienten te schouwen, Dat ter plaetsen daer Classe gehouden wort maer een dienaer ende ouderling inden classe verschyne. brabant.

119. Oft der kercke nyet toe en compt kosters ende grachtmaeckers te stellen. brabant.

120. Oftmen nyet bequamelick sal mogen voircomen ende voirtaen weeren sulck schandael, als doir de iustificatie byde magistraet van leyden vutgegheuen, geresen is. brabant.

121. Oft het stichtelick is dat huysfr. ende knechts vande lombarden inde gemeente aengenomen worden. brabant. 451.

122. Gelycformicheyt der ceremonien etc. byden sacramenten. brabant. (451).

123. Gelyckheyt der feestdagen. brabant.

124. Si es eglises, ou la facon de bailler la cene aux malades est receue, ou en vsage, ou mesme au lieux ou seulement vne partie de leglise communique a la fois et vne partie vne autre fois (comme il se faict a Wesel) le ministre qui administre la cene doibt tousiours communiquer avec les aultres. Wesel. 451.

125. Si le change (sans lequel les marchans tous d'une voix disent quils ne peuuent traficquer, sur tout parmy Wesel. 455 vgg.

Digitized by Google

ces guerres et confusions) est vn contract legittime, duquel le fidele puisse vser en bonne conscience.

Wesel. 455 vgg. 126. Si ledit change est recogneu pour vn contract legittime, on demande a quel pied il doibt estre reduyt, et si ceulx qui exercent ledit change ne peuuent exceder le prix de lusure annuelle qui est permis par les loix.

haerlem. 452. 127. Oft geoorloft is de persoonen gedenomineert tot ouderlingschap oft Diakenampt der ouerheyt te presenteren, om daer vut de helft te verkiesen oft de gedenomineerde persoonen te beuestigen.

Suytholland. 452. 128. Oft nyet de noot eysschende daer meer Synoden particulier syn als een, deselue als een prouinciael Synode extraordinarie tsamen geroepen mogen worden, sonder preiudicie vande andere by een coempsten.

Suytholland. 129. Oft het nyet goet en ware de stipulatie byden doop te veranderen, ouermits dat eenige persoonen die nyet en konnen eenige nyet en willen beantwoirden.

130. Oft nyet noodich en ware tgebruyck vande getuygen byden doop aff te stellen.

Suytholl. 372. 131. Vlaerdingen ende bleswyck questueulx tusschen de Classe van Delft ende Rotterdam.

Suytholl. 372. 132. Dordrecht ende Goude hebben geschil vande palen der Classen, begeeren tselue aende twee classen oft emmer aende Synode particulier gestelt te worden.

Suytholland. 133. Hulpe te begeeren voirde kercke van Woorden.

Gelderland. 365. 134. Gelderlant versoect Dat maesbommel onder gelderlant ad Synodos particulares sal gebracht worden.

Ham. 367. 135. De saecke van Caerl de Haen, ouergesonden vande stadt Ham.

eeckeloo. 369. 136. Die van eeckeloo begeeren michiel panneel tot haren dienaer.

Deuenther. 366. 137. Die gemeente van Deuenther insisteert op haer beroep, dwelck voir twee iaren gedaen is op Iohannem Damium.

Digitized by Google

138. De kercke van Mechelen begeert tot eenen dienaer Thomam Tilium. Mechelen. 366.

139. Die van Gent begeeren Dauidem Arundaeum tot eenen dienaer. Gent. 369.

140. Die van Brugge versuecken Caspar van Gent tot haren dienaer. Brugge. 367.

141. Die van Bruessel versuecken Hieremiam Bastingium tot haren dienaer. Bruessel. 369.

142. Die van Breda begeeren Henricum Corputium tot eenen dienaer. Breda. 366.

143. De swaricheyt van den classe van Rotterdam ouer Ian la mote. Rotterdam. 368.

144. De Magistraet van Rotterdam begeert Peter de bert tot haren dienaer. Rotterdam. 367.

145. Te letten opte persoon van Peter ouer de hage. oostvlaenderen.

146. De swaricheyt ouer Ian Camphen. Engelant. 369.

147. Belangende tgeschil Wilhelmi pres ende der kercke van hasselt. Colen. 369.

148. Die van Swol begeeren eenen dienaer. Swol.

149. Die van Steenbergen desgelycken. steenbergen.

150. Die van Oudenaerde begeeren eenen dienaer. Oudenaerde.

151. Die van Vtrecht begeeren eenen goeden raedt om te weeren die oneenicheyt inder kercke tot Vtrecht. Vtrecht. 369.

152. Die van Amersfoort begeeren raedt in hare swaricheyt. Amersfoort. 370.

153. Begeeren in Hollant te houden Iohannem Ilstenum ende Euerhardum loot nordenum. noortholiant. 367.

154. Die van Antwerpen te induceren, dat sy Iannem Hauicxs te Enchuysen betalen. noortholiant. 370.

155. Die van Westvrieslant begeeren hen een besondere translatie van dienaren toegelaten te worden. Westvrieslant.

156. Inde stadt van gendt houden eenige enckel eenige dobbel getal int verkiesen der Ouderlingen ende Diakenen. oostvlaenderen. 370.

157. Eene vrouwe begeert rechtelick van haren ouer- Wesel.

Digitized by Google

speligen man ontslagen te worden, Waer sy dat versuecken sal.

Lier in holl. 158. Een houwelicx swaricheyt byden dienaer van lier ouergesonden.

brabant. 159. Te oordeelen inde saecke van houwelick van Iakes de bernon.

brabant. 455 vg. 160. Hoemen handelen sal met twee persoonen welcke wettelick ondertrouwet synde nyet en willen voortvaren totten houwelicke, Ende oftmen der parthye die geen schult en heeft in het achterblyuen des begonnen houwelicx sal vry stellen, doch met approbatie der ouerheyt.

brabant. 370. 161. Claech ouer Antwerpen aengaende de Collecten. Ende van de rekeninge.

Suytholland. 162. Michiel andriess. heeft van het oordeel geappelleert aenden Synode.

Suytholland. 370. 163. Datmen acht hebbe dat van nyeuws geen schilderyen inde kercken komen.

Seeland. 366. 164. Oft niet goet en ware de commentarien Danaei ouer de epistel Pauli tot Timotheum [ouer te setten].

brabant. 452. 165. Waer voir te houden syn de consistorien die buyten de behoorlicke tyden oft extraordinarie alsoe gehouden worden, dat nyet alle litmaten der consistorie daer toe geroepen worden.

Digitized by Google

VIII.

Particuliere vraeghen verhandelt inde Sijnode Generael, ghehouden tot Middelburgh in Zeelandt, Den 29en Maii, Ende daer naer, An 1581 [1]).

1 ad 1. Op de vraeghe Oft niet goet waere, de acten Sijnodael te ouersien, ende daer wt te trecken een Corpus 1. 364, 402, 413.

---

1) Vgl. over dit stuk, dat de antwoorden bevat op de vragen die bepaaldelijk voor de Middelburgsche Synode waren ingekomen, en dat toen aan het hierboven sub VI afgedrukte stuk is toegevoegd (met eenige wijziging in de volgorde van sommige artikelen), de inleidende opmerkingen blzz. 350 vgg. — De in het stuk zelf voorkomende cijfers (de volgnummers van 1—85, en de nummers der vragen uit den verzamelstaat waarop wordt geantwoord) zijn hier in den tekst opgenomen. Van de op den kant der bladzijde hier bijgevoegde cijfers geeft het eerste altijd aan, onder welk nummer het artikel voorkomt in de bekende uitgaven van de Particuliere Vragen der Middelburgsche Synode; en de daaronder staande cijfers verwijzen naar de bladzijden dezer uitgave, waar de vraag te vinden is, of ook waar hetzelfde besluit in andere formuleering voorkomt. — Waar in het stuk zelf vraag en antwoord waren doorgehaald, is dit op den kant vermeld; en evenzoo is de herhaaldelijk daarin voorkomende aanwijzing: „Ad acta" (of iets dergelijks) aldaar opgenomen. — Waar de oorspronkelijke redactie met de hand van Arnoldus Cornelii gewijzigd was, is alleen de wijziging afgedrukt. Daar

Digitized by Google

disciplinae, ofte kercken-ordenynghe, om der Ouerheyt ghepresenteert te worden, om de zelue te beuestighen? Is gheandwoordt Iae: Ende syn hiertoe ghecommitteert, Arnoldus Cornelii, IJsbrandus Trabius, Ioannes Taffinus ende Martinus Lijdius.

42. 365, 415. 2 ad 2 en 4. Oft niet goedt waere, om ketterien te weeren, bij der hoogher Ouerheijt consent, een ghespreck teghen de Papisten, Weder-Doperen ende ander dwaelgheesten te houden? Is gheantwoordt, Datmen doen zal, als gheresolueert is, op de 25e vraeghe inden Sijnodo tot Dordrecht anno LXXVIII. Ende tgene daer gheseght wordt alleene vanden Wederdoperen, sal verstaen ende ghebruijct worden ouer alle andere secten. Ende is vrij ghestelt, den noot ende de gheleghentheijt sulcx heijsschende, dat een yeghel. prouincie, ende particuliere Synode ende Classe, zal moghen met der Ouerheyt consent openbaerlick teghen de Papisten ende wederdooperen disputeren. Doch sal sulcks anderen Sijnoden part. aengegheuen worden, om der seluer aduys te nemen, van de forme der disputatie, ende andersins wat daer toe behoort. Men zal oock voorder hulpe moghen soecken totter disputatie by den naest-ligghende Classen ende Sijnoden particulier oock in gantsch Nederlandt, daer mense kryghen can.

43. 415. 3 ad 3. Wat men doen sal met eenen Dienaer op den welcken suspicie valt van ongesontheyt ofte onverstandt

---

zij in den zin nooit verandering bracht, was er nergens reden om ook de oude formuleering te vermelden. — En eindelijk valt nog op te merken, dat in dit stuk ook de in het opschrift voorkomende dagteekening nog had moeten veranderd worden: de Synode was wel samengeroepen tegen den 29 Mei, maar is, blijkens de „Corte Memorien" en de naamlijst der gedeputeerden, eerst den 30 Mei begonnen.

Digitized by Google

inder Leere? Is gheandtwoordt, dat de gene die hem suspect houdet, met hem handelen sal. Ende so verre de selue Dienaer hem niet ghenouch doet, zo sal hij twee Dienaeren tot hem nemen. Ende zo hij van sijne dwalinghe ende onverstandt ouertuijght synde hardtneckich blijft, zo salmen de saecke brenghen voor den kercken-raedt, de welcke hem vermaenen sal in sijne Opinie niet te volheerden. So hij daeren-teghen nochtans volheerdet, sal de sake met raedt des kercken-raedts inde Classe ghebracht worden.

4 ad 5. Op de vraeghe, Oft het niet goedt waere, *Corpus Doctrinae* te maecken teghens alle ketteren, om den eenvoudighen te helpen ende de leere des Euangelii te verbreijden? Is gheandwoordt, Dat een yeghelick gaeuen hebbende een oft meer boucxkens, de een teghen d'eene, ende de ander teghen een ander ketterie schrijuen, Ofte boucxkens alreede daer teghen gheschreuen, ouersetten zal. Ende also men verstaet dat de Heere van St. Aldegonde een boucxken heeft beworpen teghen de Gheestdrijuers, is goet gheuonden (als tselue volbracht zal syn) dat de Dienaeren van Andwerpen ende van Ghendt dat ouersien; Ende soo het orboorlick beuonden wordt, dat ment laete drucken. Ioannes Taffinus sal de Heere van St. Aldegonde schrijuen dat het hem belieue d'werck te volmaecken. 44. 415.

5 ad 6. Op de vraeghe, Oft niet goedt waere dat de Synode eenighen personen last gaeue, die (zo t'eenigher tijt vredehandelynghe voorghenomen mochte worden) met supplicatie van weghen der generalen kercken aenhouden, dat doch gheen Afgoderie ofte Superstitie weder opgherichtet worde? Is goet gheuonden dat de Prouincie daer de vrede-handel voorghenomen sal moghen worden, voor de ghemeijne kercken aerbeijden sal, ende oock schrijuen aen de gene, die bij ende neffens syne Ex^{tie} syn, der 45. 415.

Digitized by Google

kercken toestaende, Ende vermaenen haer ampt neerstelick te doen.

46. 416. 6 ad 7. Op de vraeghe, Oft het niet goedt waere, des Sondaeghs naer de Predicatie, opentlick ende int ghemeijne, den boetueerdighen vergheuinghe ende den onboetueerdighen bindinghe der sonden te verkondighen? Is gheandwoordt, Ouermidts de bindynghe ende ontbindynghe der zonden ghenouchsaem inde Predicatie des woordts gesciedet, dat het daeromme onnoodich is, een eyghen formè daer toe in te voeren.

47. 416. 7 ad 8. Op de vraeghe, Oft het niet goedt waere, te maecken Een seker forme van Examen, ouer de gene die totten Dienst des woordts aenghenomen worden, Ouermidts eenighe hierin te veel, ende eenighe te weynich te doene gheseght worden? Is niet noodich gheacht alle kercken aen een seker formulair te verbinden. Sullen euenwel de Examina niet lichtelick nochte onachtsaemlick maer ernstelick ghedaen worden inde bijsonderste hooftartyckelen der Christelicker religie, ende in die stucken die van verscheyden ketteren aldermeest bestreden worden, nae discretie van een ijeghelicke Classe, welcke niemandt dan die ghenouch ervaeren syn daer toe verordenen sal.

48. 416. 8 ad 9. Oft de Predicanten die eerst tot den dienst aenghenomen sullen worden, niet behooren der Ghemeente daer zij gheconuerseert hebben, eerst voorghestelt te worden, Ghelijck met den Ouderlijnghen ende Diakenen geschiet? Is gheantwoordt, Ia, Op dat so ijemandt eenighe verhinderynghe wiste, waeromme sulcke totten dienst niet behooren te commen, de selue voor-stellen mochte.

49. 416. 9 ad 9. Of het niet raedtsaem is dat de ghene die in het Predickampt te stellen ende in een ander plaetse tot den Dienst vut te seijnden is, ter plaetse, daer hij gheexamineert wordt, inden Kerckenraedt ofte Classe de

Digitized by Google

handtoplegghinghe met vasten ende bidden ontfanghe? Is gheantwoordt, Ia.

Of de gene die van nieus totten Dienst toeghelaeten wordt, met vasten ende Bidden, ende met oplegghinghe off geuynghe der handen, Tsy openbaerlick inder kercke, Offte bijsondere inde vergaderynghe des kercken-raedts ende Classe niet behoordt beuesticht te worden? Is gheandwoordt dat het met vasten ende Bidden inden kercken-raedt ende Classe, met oplegghinghe ofte geuijnghe der handen, ghescieden sal. Ende daer naer sal sulck dienaer der kercken, vande welcke hij beroepen wordt, ofte tot welcke hij ghezonden wordt, voor-ghestelt, zyn ampt teghen de Ghemeente, ende der Ghemeenten ampt thegens hem verclaert, Ende voort met de ghebeden inden dienst (alst behoort) beuesticht worden [1]).

10 ad 10. Is aenghegeuen dat int Corte ondersouck ghedruct staet, dat daer een eenich God zij in drie personen *Verscheijden*, dwelck *Onderscheijden* behoort te syne. Daeromme sal den druckers aenghegeuen worden, tselue te beteren. 50. 416.

11 ad 11. Oft raedtsaem is, een persoon, gantsch blindt sijnde, inden Dienst des woordts te stellen, Ende watmen doen sal met den ghenen, die alreede daer in sijn? Is gheandtwoordt neen, ten waere dat wtnemende gheleertheyt ende gaeuen bij hem waren, ende dan noch niet lichtelick. Ende so vele aengaet die alreede inden Dienst syn, Sal de Classe neerstich acht nemen, oft sy met stichtinghe dienen. Ende soude wel noodich syn 51. 416.

1) Bij dit 9e punt is de eerste alinea, met de hand van Arnoldus Cornelii, op den kant bijgeschreven; maar zonder doorhaling van den oorspronkelijken tekst, die dus hierboven, als tweede alinea, ook is afgedrukt.

Digitized by Google

datse ghestelt wierden, beneffens andere die haer ghesicht hebben.

52. 416. 12 ad 13. Oft goedt waere Lesers te stellen daer gheen Predicanten syn? Is gheandwoordt, datment niet lichtelick sal doen. Maer in plaetsen die verre gheleghen sijn vande kercken daer predicatie ghesciet, ende daert stichtelick can sijn, zalt gheschieden moghen, doch met voorweten ende aduijs der Classe.

53. 416. 13 ad 14. Hoemen handelen sal met den Papistischen Personen, die haer willen laeten Reformeren, alsmense van haeren dienst niet wel opschorten kan, vut vreese dat andere Paepen door de leeghe Ouericheyt in haere plaetse souden moghen ghesett worden? Is gheandwoordt datmen de Paepen die haere Superstitie verlaeten hebben, recht begheeren te leeren, ende die eerlick leuen (hoewel zij noch in allen niet ghenouch verstaendich ende gheoeffent sijn), eenen tijt lanck lieuer dulden sal, dan de kercken in peryckel stellen. Sal euenwel neersticheyt ghedaen worden, datsij in allen ghenouchsaem berichtt, hen totter ghemeente begeuen, ende gheëxamineert worden etc., Om als waere Dienaeren Christi haer ampt recht te moghen doene.

54. 417. 14 ad 15. Of een Dienaer met consent der Classe van syner ghemeente ontslaghen synde, van zijner Classe oock niet ontslaghen is? Oft dat hij der seluer zynen dienst schuldich is te presenteren? Is gheandwoort Dat een Dienaer alsoo ontslaeghen synde der Classe niet voorder verbonden is, Maer staet hem vrij elders te dienen daer hij beroupynghe heeft.

55. 417. 15 ad 16. Of ijemandt inden dienst van Ouderlynckschap ofte Diaken-ampt mach vercoren worden, ofte vercoren blyuen, wiens huysvr. gheen lidtmaat der kercke is? Is gheandwoordt, Datmen bij den Reghel Pauli blyuen sal, so veel moghelick is. Euen-wel daer ment

Digitized by Google

anders niet hebben can, zalmen de bequaemste nemen, Niet teghenstaende dat de vrauwen noch gheene professie van de Religie ghedaen hebben, Op dat de kercke niet onbedient blijue.

16 ad 18. Oft Raedtsaem waere, het Ampt der Diaconissen weder in te voeren? Is gheand.: Neen, om verscheijden inconuenienten wille die daer wt souden moghen volghen. Maer in tijden van Pestilentie ofte ander kranck-heden, zo daer eenighen dienst bij krancke vrauwen te doene is, den Diaconen niet betamelick, So sullen sy die versorghen door haere huysvrn., ofte andere daer toe bequaeme synde. 56. 417.

17 ad 19. Oft een Dienaer te rechte gesuspecteert wordt, als hij personen trauwet, die haer houwelick onordentlick vanhet bijslaepen begonnen hebben, Ia, ofmense trauwen sal, eer sij metter Ouerheyt (wiens ghebodt sij ouertreden hebben) verdraghen sijn? Is gheantwoordt, dat het niet goet is, de beuestynghe der houwelicken wt te stellen, Daeromme sal een Dienaer, nae de behoorlicke proclamatie, voort moghen vaeren, Ende daermede wordt d' Ouerheyt in haere gherechticheijt niet verhindert. Doch sulcke personen (lidtmaeten der Ghemeente sijnde) sullen te vooren vermaenet ende nae kercken-ordenynghe ghestraft worden. 57. 417.

18 ad 20. Item, als hij trauwet twee persoonen, daer van de eene een lidtmaet is, ende de andere gheen professie doet? Is gheandwoordt, Dat de Dienaers sullen aerbeyden sulcke houwelicken te verhinderen, so veel moghelick is. Maar so zij emmers voortnaeren willen, sal hijse trauwen. 57. 417.

19 ad 21. Item, als hij doopt kinderen, welcker Ouders vande Religie vremt sijnde, oock Ghetuyghen stellen der Religie niet toestaende? Is gheandwoordt, Datmen de Ouders ghewennen sal (so veel moghelick is) datsij de 57. 417.

Digitized by Google

Dienaers aenspreken eer sij haere kinderen ten Doope presenteren, Op datsy van haere schuldighe plicht, ende oock om bequaeme ghetuijghen te soecken, vermaent worden. Ende sullen de Dienaers teghen dese ende derghelycke onordenynghe, dicwils haere predicatien richten [1]).

59. 418. 20 ad 23. Of het raedtsaem is, een Summa des Catechismi te maecken? Is gheandwoordt Datmen voor de cleene kinderen inde Latynsche scholen ghebruijcken mach de somma des Catechis. bij Beza beschreuen, ende wtghegeuen *Grece* ende *Latine*.

Acta. 371, 418. 21 ad 24. Of het goet sij, Ouer te setten een francoijs boucxken ghenaemt *La Confirmation de la Discipline Ecclesiastijcque* etc.? Is gheand. Iae, ende is den Classe van Walcheren opgheleght.

58. Acta. 371, 418. 22 ad 25. Oft niet goet waere, Eenighe *Exegemata* op den Catechismum, in forme van corte homelien, ofte anders, voor den aencommelijnghen te maecken? Is gheandwoordt dat Ieremias Bastingius, ende de Classe van Walcheren haer bedencken end aerbeydt op den Catechismum onser kercken, tsaemen brenghen, ende daer wt, niet Homilias, maer Exegemata stellen sullen, De welcke vande Classen van Brabandt ende Walcheren doorsien zijnde wtghegeuen sullen werden.

Acta. 371, 418. 23 ad 26. Of de kercke van Andwerpen, noch niet gheandwoordt heeft op tghene inden Banbrief des Conijncx van Spaengnen geschreuen is teghen onse Kercken ghelijck zij aenghenomen hadden? Is gheandwoordt Neen.

---

1) Bij punt 17, 18 en 19 is, met de hand van Arnoldus Cornelii, op den kant aangeteekend, dat hiervan één artikel te maken is, door samenvoeging van de drie vragen, en door bijvoeging, in de antwoorden, van de aanwijzing: op het eerste; op het tweede; en op het derde.

Digitized by Google

Maer is last ghegeuen Taffino, D. Villerium te vermanen, de antwoorde metten eersten te schrijuen ende ghedaen synde zalse vande Brabandtsche Classe doorsien ende alsoo wtghegeuen worden.

24 ad 27. Oft niet goet waere, De Ouerheyt te solli- 60. citeren tot weerijnghe van alle Ouerdadicheijt ende ongheschictheijt etc.? Is gheandwoordt, Datmen wt namen deses Sijnodi bij Requeste versoecken sal, zo wel bij de Generale als bij de Particuliere Staeten van elcke Prouincie, dat haere E. belieue Orden te stellen, dat de ont heylichinghe vanden Sondaech, Bordeelen, Ouerdadicheijt ende allerleij andere misbruijcken ende zonden, strijdende teghen de 1e ende 2e Tafel der wet Godes, gheweert worden. 418.

25 ad 30. Oft niet goet waere een ghemeene ael- 61. moessen ende wees-ordenynghe te maken? Dit is Corputio Acta. 371, 418. opgheleght, Te weten een Ordenynghe te stellen, de welcke ghecommuniceert met den Raedts-heere Casenbrotio, ende daer naer bij den Synode particulier van Zuijdt-hollandt ghesien, ghedruct zal worden.

26 ad 31. Oft niet goet waere, het ghespreck teghen 62. de Lutheranen, tot Malbrun inden Paltz ghehouden, int Acta. 371, 418. neder-Duijtsch ouer te setten? Is Raedtsamer gheuonden t'bouck der Theologen tot Nieustadt, *Contra formulam concordiae ab vbiquitariis editam*, ouer te setten, ende is opgheleght den Classe van Amsterdam. Ende zal bij de Sijnode van Noordt-hollant ouersien ende daer naer ghedruct worden.

27 ad 32. Oft niet noodich is, volghens den voet 63. vande lofweerdighen Sijnoden, met voorgaende aduijs der Ouerheyt, alle ketters teghen de waere leere Christi strijdende, tot den Generalen Sijnode te beroupen? Is gheand. dat het dit mael blijuen sal bij tgene bouen op de tweedde vraghe gheseght is. 418.

Digitized by Google

64. 418. 28 ad 33. Oft niet goet waere, beneffens de Classicale versamelinghen, Oock eenighe iaerlicksche besoeckinghen der kercken aen te stellen, Ofte *Inspectores* of *Superintendentes* te maken, doch met behoorlicker limitatie etc. Is gheandwoort Dat het onnoodich ende zorghelick is. Maer de Classen ende Synoden particulier zullen hair ampt doen, volghende de kerckenordeninghe Artijckel 30 ende 34. Ende op dat niet alleene langhe voorbedachte predicatien vanden Dienaren inden Classicale vergaderinghen ghedaen worden, zo salt in des Classis macht staen (alst noodich is) hen eenen text te geuen, om des anderen daeghs een predicatie daerouer te doene.

Doorgehaald. 419. 29 ad 34. Of de groote kercken haer niet behooren t' besluydt des Synodi ende des Classis te onderworpen, so wel als de cleene, ende haer daer naer te reguleren? Is gheandw. Dat alle kercken, zo wel groote als cleijne, euen ghelijck den Classen etc. onderworpen zyn, Ghelyck de Classe den Particulieren Sijnodo, Ende de Particuliere Sijnode den Generalen.

65. 419. 30 ad 35. Oft niet goet waere, dat deselue Dienaer niet tweemael naer den anderen tot den Sijnoden ghesonden wierde, op dat andere Dienaers oock leeren mochten. Ant. Het sal allen kercken-raden, Classen ende Particuliere Sijnoden vrij staen, tot den Classen, Synoden particulier ende generael te zenden wt haeren Collegien die sij daer toe bequaem vinden sullen, naer haere beliefte.

66. 419. 31 ad 36. Waermen de costen vinden sal die inden Particulieren ende Generalen Synoden vanden Dienaren ende Ouderlinghen ghedaen worden, dewijle veel kercken die niet vermoghen te draeghen? Is gheandwoordt, Datmen versoeck doen sal aende gene die den kercken-dienaers haer onderhoudt geuen.

67. 407, 419. 32 ad 37. Oft niet goedt waere, Eenen vasten-dach in te stellen teghen dat de Synode generael vergaderen sal?

Digitized by Google

Is gheandwoordt, Ouermidts het te deser tijt int openbaer niet so stichtelick gheschieden can, datment doen sal soo veel moghelick is inde Classijcke versamelynghen, ende Kercken-raeden, ende de sake met ghebeden Gode den Heere vierichlick beuelen.

Doch is goet gheuonden dat voort aen de Nationale Synode tsamenghecomen zijnde voor alle andere handelinghen haer tot vasten ende bidden begheuen ende de dienaer der plaetse een vermaninghe vut Godts Woordt tot den aenstaenden handel beqnaem zynde doen sal. Doorgehaald.

33 ad 38. Of het Auondtmael des Heeren ghehouden sal worden ter plaetsen daer de Synode Generael ofte Particulier te zaemen comt? Antw. Men zal doen naer de gheleghentheijt der kercken, Ende soo het te passe coomt het Auondtmael lieuer 14 daeghen oft drie weken, vroegher ofte spaeder houden. 68. 419.

34 ad 39. Oft in particu. ende generalibus Synodis kuerstemmen behooren te hebben die gene die niet ghedeputeert zyn? Is gheandwoordt: zij zullen mede aduijs moghen geuen, tot openijnghe der saecke, als bouen vanden Classicalen vergaderinghen. 69. 419.

Ende also in Noordt-hollandt wekentlicke versamelynghen ofte bij-eencomsten der Dienaeren ghehouden worden, om te handelen vander Leere, Is gheoordeelt dat de selue euen-wel haere Classycke versamelynghe, bestaende niet alleen vut Dienaeren des Woordts maer oock vut Ouderlinghen, naer de Sijnodale ordenynghe, houden, ende inden selnen alleen haere kerckelicke saecken handelen sullen. Nota inden acten te brenghen. 371.

35 ad 40. Also aenghegheuen is dat eenighe mindere vergaderinghen somtijdts contrarie besluyten dan in meerdere verordent is, waer vut onoordeninghe ende onghelijcheijt der kerckenbedieninghe etc. spruytet: is ghevraecht oft goet ware dat de Acten van mindere vergaderinghen 70. 419.

Digitized by Google

op de meerdere ghebracht wierden te examineeren, als het Kerckenboeck inden Classe ende t' Classeboeck inde particuliere Synode? Antw. Neen: maer om hier in te uersien, wanneer ijemandt sulcks verneemt sal neerstic-heyt doen dat het ghebetert worde door particuliere vermaninghen ofte soo het niet helpt door de authoriteyt van meerdere vergaderinghen.

71. 419. 36 ad 41. Of de Ouderlijnghen van kleijne stedekens ende Dorpen, om costen te spaeren, wel wt de Classen moghen blijuen? Is gheandwoordt, Neen: Maer datmen volghen sal het XXX ende 34 artijckel der Kerckenordeninghe. Ende die wijl hier in bij velen ghebreck is, sal dat ghebetert worden, twelck lichtelick geschieden sal connen soo zij spaerlick leuen.

71. 419. 37 ad 42. Item of om derselue oorsaecke wille niet ghenouch soude sijn, dat een Dienaer ende een Ouderlijnck wt elcke Classe op den Particul. Sijnodum, wanneer de Particul. Synodus sulcxs goet vondt, quaeme.

Doorgehaald. 419. 38 ad 43. Op de vraeghe oft niet beter ware met den Nationalen Synodo langher dan drie iaren te vertoeuen? Is gheandwoordt, datmen blyuen sal bij den 30en Artic. des 2en Capytels des Nationalen Sijnodi voorsst., Om ghewichtighe oorsaecken wille.

Ad Acta. 371, 420. 39 ad 45. Hoemen best tot Instauratie ende Reformatie vande Scholen sal moghen commen? Is mondelijnge eenen sekeren voorslach gheschiedt, ende Lydio ende Damio last gegeuen hier inne te handelen naer haeren vermoghen met den Curatoren ende Professoren vande Schole tot Leijden, daer toe haer Credentiebrieuen wt name deses Sijnodi ghegheuen sullen worden.

Ad superior. 420. 40 ad 47. Oft niet noodich en sy, die schoolmrs. op de Dorpen met gaige naer discretie te voorsiene, op datsy in haeren dienst neersticheyt bewijsen? Is gheandwoordt, dat een ijeghelick dit behoort te versoecken bij syne hooghe

Digitized by Google

ende leeghe Ouerheyt, ende de sake te beuoorderen so vele moghelick is.

41 ad 48. Aengaende de Studenten te houden, Is gheaduijseert, dat de Prouincien van hollandt ende Zeelandt by Reijse sullen aen-houden aen haere staeten, ende oock bijsonderlick bij de Magistraten elck in haere stadt, Dat het concept van eenighe studenten elck in zijne stadt ter scholen te houden, voortganck hebbe daert noch niet en is gheschiet. Ende naer den seluen Exempelen sullen ander Prouincien ende steden, daer noch gheen studenten aenghenomen en syn, volghen. Ad super. 420.

42 ad 49. Oft niet raedtsaem sy Collegien op te stellen, voor de gene die de groote costen in der Schole van Leyden niet draeghen en konnen? Is gheandwoort dat het zeer profijtelick waere. Ende is daeromme Lydio, ende Damio last ghegeuen dit oock te beuoorderen, bij de Curatoren ende Professoren der schole tot Leyden, Ende met haeren raedt voorder te versoecken indient noodt is. Ad idem. 420.

43 ad 50. Alsoo in Hollandt in Martio laetstleden een Placcaet vande Staten vutghegeuen is, dat de schoolmeesters vande Classen gheexamineert sullen worden, is ghevraecht waerinne dit Examen gheschieden sal. Is gheandwoordt, datse zuijuer inden gheloue ende bequaem tot haeren Dienste sullen zyn. 72. 404, 420.

44 ad 51 [en 52]. Oft niet goet waere, Gheen schoolmeesters ofte Schoolvrn. toe te laeten, dan die lidtmaeten sijn der kercke? Item watmen doen zal, daer Rectoren ende Schoolmrs. haer niet willen laeten Reformeren? Is gheandwoordt dat een ijeghelick bij den synen sal moeten voorderen, so vele hij kan. Ad super. Acta. 420.

45 ad 53. Op de vraeghe, welck de 37 artijckelen zyn, die byden Predicanten, Ouderlynghen ende Diaconen onderteeckent moeten worden? Is gheandwoordt dat het selue syn, *Die eertijts bij de Neder-landtsche kercken* Ad acta. 372, 420.

Digitized by Google

den Conynck Philips ouerghegeuen sijn. Ende ouermidts de selue seer misdruct syn, is Daniel de Dieu last ghegeuen, de selue artijckelen wt den Françoijschen in Nederduijtsche sprake ouer te setten, Om daer naer vande Brabandtsche Classe ouersien, ghedruct te worden.

Acta. 420. 46 ad 54—59. Oft niet goet waere bij de hooghe Ouerheijt aen te houden, Dat op de druckerien generalick eenighe Orden ghesteldt waere? Is gheandwoordt dat een ijeghelick in sijn Prouincie ende plaetse aenhouden zal bij sijne Ouericheijt om hier in te Remedieren.

73. 420. 47 ad 60. Oft den Lidtmaeten der kercken vrij staet, te drucken ende te vercoopen die boucken die met ketterije, ende eenighe onstichtelicke lichtueerdicheijt besmett zyn? Is gheandwoordt, Niet gheorlooft te sijne.

Ad acta. 372, 421. 48 ad 63. Oft niet goet sij, eenige wtghelesene Loffsanghen, wt den Oosterschen, achter onse Psalm-boecken ghedruct te worden? Is gheandwoordt, niet raedtsaem te sijne. Doch om dieswille de landtlieden int sticht van Ouerijsel seer tot de Oostersche gheneijght syn, ende qualick tot de Psalmen Dauids inden Nederlandtschen Kercken ghebruijckelick connen ghewent worden; Zo sullen die van Deuenther thien oft twaelf, oft eenighe meer vande lichtste Psalmen moghen wt trecken, ende bijsonder laeten drucken etc.

74. 421. 49 ad 67. Waeruoor men den Doop vande vagabunde Priesteren houden sal? Is gheandw.: Dewyle soodanighe Pastoren ende Capellanen, hoewel zij in haren plaetsen niet zijn, alsnoch beroepinghe hebben vander Roomsche Kercke ende niet gheheel voor priuate personen ghehouden connen worden, soo sal de Doop van hen bedient soo verre ghelden dat hij niet weder verhaelt behoeft te worden.

Doorgehaald. Maer de Doop van Monijcken, ende oock vande gene, die sy int Paeusdom Diakenen ofte Sub-diakenen noemen,

Digitized by Google

gheschiet, sonder authorisatie daer toe te hebben, is van nul ende onweerdt te houden. Ende hier af zal een ijeghelick synen Classen waerscuwen.

50 ad 67. Waervoor de Doop der Weder-Doperen te houden is, die gheschiedt is aen de gene die in haere Ionckheijt niet ghedoopt sijnde, in haeren ouderdom ghedoopt sijn, op der Weder-Dooperen gheloue, Of de selue, als sij hun tot den rechten gheloue begheeren te begheuen, met t' sacrament des Doops opghenomen moeten worden? Is gheandtwoordt, Datmen vernemen moet wat forme de Weder-Doperen ghebruijcken in haeren doop, ende of de selue al eenderleij is; ende daer na sal breeder [1]). 75. 421.

51 ad 68. Alsoo aenghegheuen is van eenighen die dryuen datmen het broot inden Auontmale niet behoort in langhe stucken te snijden ende daer na te breecken maer van gheheele brooden, is ghevraecht ofmen hier inne ijet veranderen sal? Antw.: Datmen sal blijuen bij tgemeene ghebruijck der Neder-landtsche kercken, ende die contrarie doen, vermanen. 76. 422.

52 ad 69. Ofmen ten tijde des Auondtmaels den krancken professie doende ende langhe te bedde gheleghen hebbende het Auondtmael tot haren huijse aendienen sal, Bijsonder, zo daer eenighe forme van kercke versamelt waere? Is gheandwoordt, neen, ende datmen de Sacramenten niet wtrechten sal dan inde ghemeene versamelynghe, ter plaetse daer de ghemeente ordinairlick tsaemen comt. 78. 422.

53 ad 70. Op wat wijse de melaetschen ten Auondmaele des Heeren toe te laten zyn? Is gheantwoordt: Dat mense sal laten communiceeren of in een hoeck des 80. 422.

1) De volzin, die met deze vijf door Arnoldus Cornelii bijgevoegde woorden begonnen is, is in het stuk niet voltooid.

Digitized by Google

Tempels alleene daert gheschieden can, Ofte aen de ghemeene tafel, ten alderlaetsten.

81. 422. 54 ad 72. Alsoo de lyckpredicatien niet aenghenomen worden, is ghevraecht ofmen de Danckseggingh bij de begraffnisse der dooden, staende achter in den Catechismo, voort aen int drucken niet achter laten sal? Is gheandwoordt datmen de Druckers alsulcks vermanen sal te doen.

82. 422. 55 ad 73 Of de Ouderlynghen int aenuanghen haers Diensts de Kercken-ordenijng oock sullen onderschrijuen? Is gheandwoordt, datsy inden Consistorio belouen sullen, de kercke te helpen regneren, achtervolghende de Sijnodale artijckelen, zo langhe als sij vanden Sijnodo niet verandert en werden. Ende dese haere belofte int kerckenboeck gheschreuen sijnde, en is gheen breeder subscriptie van nooden.

Acta. 366, 372, 422. 56 ad 74. Oft niet goet en waere in elcke Prouincie byder Ouerheyt te versoecken Dat ordinancie van huwelicke ghemaect, ende zekere personen benoemt worden, aen de welcke alle voorvallende zwaericheden in huwelicx saken oock van echtscheijdinghe ghebracht worden, ende bij haer ghedecideert, Ouermidts de gheestelicke houen nu cesseren; ende de huwelicxsaken bij de ordinaire Magistraet (bysonder in cleene stedekens ende dorpen) seer nieuwe sijn, Oock dickwils niet ghenouch bewoghen, lichtelick die echtscheijdynghe van tafel ende van bedde toeghelaeten wordt? Is gheandwoordt, dat het gantsch noodich is, hier op aen te houden.

83. 366, 422. 57 ad 75. Oft stichtelick is dat twee personen, wesende Ooms kinderen, ofte in ghelycken graedt, elcandren trauwen? Is gheandwoordt niet stichtelick te syne, Ten 1en om der arghernisse wille, die daer wt ontstaet. Ten 2en om der eerbaerheijt wille. Ten 3en op dat de vriendtscap te beter tot andere geslachten mach vutghespreijdt werden. Ten

Digitized by Google

4en omdat het strijdt teghen t' ghebruijck meest aller ghereformeerder kercken.

58 ad 76. Of eenighe Proclamatien vande huwel. in openbare kercken geschieden moghen inder weke, buyten de Zon-daghen? Is gheandwoordt, dat de wtroepynghen ghedaen sullen worden op drie verscheijden Zonn-daeghen, ten waere grooten drynghenden noodt, daer van de kercken-raedt oordeelen sal, behoudens dat de Dienaers in hollandt hier in niet veranderen sullen, sonder voorweten haerder Ouerheijt. 84. 423.

59 ad 77. Hoemen handelen zal met een Lidtmaet der Ghemeente die teghens voorgaende vermanynghe, hem door de Paepen heeft laeten trauwen, met een persoon de welcke van sijn naturelicken broeder te vooren misbruyct is gheweest? Is gheandwoordt, Indien sulcke vermaent zynde, hem niet en bekeert, zal hij gheëxcommuniceert worden. Ende syn bekeerijnghe sal dan blijcken, als hij de persone die hij wettelick midts bloedtschande niet hebben can verlaett: Maer so hij hem bekeerdt zal hij met behoorl. Reconciliatie opghenomen worden. 85. 423.

60 ad 80. Of t' houwelick beuesticht mach worden in andere plaetsen, dan daer het wt gheroepen is? Is gheandwoordt, Iae: als inden thienden Artijckel des vijfden cap. des Dordrechtschen Synodi. Doorgehaald. 423.

61 ad 81. Of een gheselle ofte man door byslaepen eener maeght ofte weduwe, daer aen is verbonden om die te trauwen, volghende Exodi 22: 16 ende Deut. 22: 28? Is gheandwoordt, dat het te wenschen waere, zo vele een maeght aengaet, dat de wet Godes in ghebruijck waere, Namelick, wanneer de vader de gheschende dochter geuen wil, ende de gheselle sijns selfs is, datsij als-dan elcandren te huwelicke hebben, ofte emmers dat de dochter haer huwelicksche gaeue vanden gheselle ontfanghe. Maer naedien Contrarie vsantie inde Politie d' ouerhandt ghe- 86. 423.

Digitized by Google

nomen heeft, zo en canmen niet wel anders oordeelen, ter tijt toe dat de Magistraet hier op andere wetten ghemaect sal hebben. So veel de weduwen aengaet is gheandwoordt dat byslapynghe zonder belofte, gheen verbindinghe en maect.

87. 423. 62 ad 82. Een persoon beslaepen hebbende een dochter, heeft daer naer de suster vande selue ghetrout, Is de vraeghe, Of hij aen de eerste ofte aen de tweede verbonden is, ofte aen gheen van beyden? Is gheandwoordt dat hij gheene van beijden behoordt te hebben, midts bloedtschande, maer d'Ouerheyt behoort haer ampt te doene.

88. 423. 63 ad 83. Oft een man syner huysvrauwen Zusters ofte Broeders dochter, daer of zyne huysvr. moeije was, mach trauwen? Is gheandwoordt, Neen.

89. 423. 64 ad 84. Of het gheorlooft is te trauwen de weduwe van dien, wiens suster men te vooren ten huwelicke ghehadt heeft? Is gheandwoordt dat het niet eerlick gheschieden can.

90. 423 65 ad 85. Of de Conscientie des genen die een heijmelicke belofte ghedaen heeft, welcke hij niet en begheert te houden, daermede ghenouch ontlast is, dat de Ouerheyt met haere ordinancie de heijmelicke beloften van onweerden verclaert? Is gheandwoordt, datse te vermaenen syn, die sulcks doen, maer soodanighe beloften verbinden de conscientie niet tot volbrenghinghe des huwelicx, Bysondere daer de Ouerheyt de heijmelicke beloften verboden heeft.

91. 424. 66 ad 86. Oft de ghene die ordentlick naer den reghel Christi gheëxcommuniceert syn ende met hen de kinderen, diese winnen duerende de Excommunicatie, buijten het verbondt sijn? Is gheandwoordt, Neen.

Doorgehaald. 424. 67 ad 88. Dewijle danssen, vechten ende dronckenscap, in desen Landen zeer ghemeene ende schier onghenesselicke zonden syn, Ofmen sulcke vanden Auondtmaele

Digitized by Google

af-houden, ofte oock sonder aensien der persoonen haere schult sal doen bekennen? Hier op is gheandwoordt inde 42e ende 43e particuliere vraeghe des Sijnodi Dordra.

68 ad 89. Oftmen den ghene die wel vande ghemeenscap der kercke afwijckt tot ketterijen, ofte andersins vervalt, maer nochtans met zyn exempel niet veel quaets en doet, naer vermanijnghe opentlick excommuniceren sal? Andwoorde, men sal naer gheleghentheyt vanden personen, tijden, plaetsen ende zonden, naer oordeel des kercken-raedts ende Classis doen wat stichtelick is. Doorgehaald 424.

69 ad 91. Ofmen tghene inden 63 artyckel der Kercken-ordeninghe vande openbare versoeninghe, item hier bouen particul. questie [39, blz. 410] vant openbaer voorstellen des mans voor de Excommunicatie gheseyt wordt, te verstaen is van een openbare actie inder kercke voor alle toehoorders int ghemeijn of voor der Ghemeijnte alleen? Is gheandwoordt, dat het verstaen wordt van alle den ghenen, die tot den ghehoore commen. 92. 424.

70 ad 96. Of de Predicanten op de dorpen den gheuallenen personen openbaere reconciliatie sullen moghen voorschrijuen sonder voorweten des Classis? Is gheandwoort, Neen, ouermidts de selue predicanten dicwils niet ghenouch ervaeren en zijn in kerckelicke Discipline, noch oock voorsien en syn van eenen ervaren kercken-raedt. Doorgehaald. 425.

71 ad 97. Hoemen de Camerspelen, inde 26e vraghe te Dordrecht onstichtelick gheoordelt zynde weren sal? Is gheantwoordt, dat een ijeghelick aenhouden sal bij syne Ouerheyt, dat onstichtynghe gheweert wordt. 93. 425.

72 ad 106. Oft een Ouder inden Dienst zynen medehulper, noch ionck inden Dienst des woordts zijnde, vermanende ende straffende met recht als heersschappende beschuldicht can worden? Is gheandwoordt, Neen, Daer- 94. 426.

Digitized by Google

omme de andere de vermaninghe ghehouden sal zyn te ontfanghen.

95. 426. 73 ad 107. Of de Canonijcken, ende ander Gheestelicke personen, inde Christelicke kercke moghen aenghenomen worden, behoudende haere beneficien, Dekenien, Proostien etc. doch zonder Afgoderie oft Superstitie, Ende of zij daer naer tot Ouderlynckscap ofte Diaken-ampt moghen aen-ghenomen worden? Is gheandw., Datsij tot versakinghe aller Superstitien, ende tot recht ghebruijck haerder goederen, vermaent sullen worden, Dwelck doende, zij wter ghemeenschap der kercke niet konnen wtghesloten worden. Maer tot het Ouderlynck-scap ofte Diaken-ampt, sullen sij niet toeghelaeten worden, dan met groote voorzichticheijt.

96. 426. 74 ad 109. Of een Sijnodus particulier ouer eenen afwesenden Ouderlynck soo strenghelick mach besluijten, dat hij totten Sijno. generael, zonder excuse, soude moeten gaen, ende zonder dat een ander in sijne plaetse soude moghen ghesonden worden? Is gheandwoordt, Neen, Maer om inconuenienten te schuwen is raedtsaem beuonden, dat de Particuliere Sijnoden een kercke noemen, de welcke naer haere discretie een Ouderlynck wtsenden moet.

97. 426. 75 ad 111. Of de ghene die inden Ampte der Ouericheijt zijn niet moghen tot Ouderlinghen, ende wederomme Ouderlinghen tot Ouerheden ghenomen worden? Is gheand., Dat het eene ampt het andere niet verhindert.

98. 426. 76 ad 112. Oft niet een Classe macht heeft te retracteren, tgene sij beuyndt in voorgaende Classe teghen den Sijnodum Nation. besloten te sijne? Is gheandw. Dat syt niet alleen machtich maer oock schuldich is te doen.

99. 427. 77 ad 116. Of Bastaerden totten dienst des Woordts, des Ouderlynckscaps, ende Diaken-ampts toeghelaeten moghen worden? Is gheandwoordt, Datter gheen redenen

Digitized by Google

zijn waeromme het niet gheoorloft soude zijn, midts hebbende behoorlicke gaeuen.

78 ad 117. Of de Brabandtsche kercken, verre vanden anderen gheleghen, midts perijckel niet in twee Classen en moghen ghedeelt worden? Wordt ghestelt ter discretie van die van Brabandt selue. Acta. 372, 427.

79 ad 121. Of het stichtelick is, dat de huysvrauwen ende knechts vande Lombaerts inder Ghemeente aenghenomen worden? Is gheand. De huijs-vrauwen voor den Dienaren der Ghemeijnte verclarende dat haer den handel haers mans mishaeght, zomense merct eenvoudich ende vroom te sijne, zullen toeghelaeten moghen worden. Maer de knechten dewyle sy vryheyt hebben om een and. [te dienen], so langhe sij in sulcken dienst blyuen, salmen af houden. 100. 427.

80. Oft toeghelaeten zij, het broodt voor de bedienynghe des Auondtmaels, ghesneden ofte ghebroken in stucxkens, ter tafel te brenghen? Is gheandwoordt, dat de brekinghe inde teghenwoordicheijt der Ghemeente gheschieden sal [1]). 77. (427).

81 ad 124. Of inden Kercken daer tghebruyck vanden crancken het Auondtmael te gheuen aenghenomen ofte ghebruijckelick is, ofte oock ter plaetse daer alleen een deel der Kercke op d'eene ende een deel op d'ander tijdt ten Auondmael gaet ghelyck te Wesel gheschiedt, de Dienaer die het Auondtmael bedient altijdts schuldich is mede te communiceren? 79. 427.

82 ad 124 [2]). Antw. De Dienaer sal hem altijt so

1) Bij deze alinea wordt niet naar den verzamelstaat verwezen. Denkelijk zal punt 122 van dien staat tot de hier behandelde vraag aanleiding gegeven hebben.

2) Hier heeft het antwoord ook een volgnummer gekregen; blijkbaar bij vergissing.

Digitized by Google

Christelick draeghen, dat hij telcken-maele mede communiceren mach als hij het Auondtmael bedient, Op dat hij den Communicanten met sijn goedt Exempel voorgae.

101. 428. 83 ad 127. Oft noodich is, de personen tot het Ouderlynck ofte Diaken-ampt ghedenomineert, der Ouerheyt te presenteren, om daer wt de helft te verkiesen, Ofte de ghedenomineerde personen te beuestighen? Is gheandwoordt, Ghelyck de benoemijnghe, dat also oock de verkiesijnghe kerckelick is; ende dat de Ouerheyt professie doende vande Religie, mede begrepen is onder de Ghemeente der welcker de benoemde Ouderlynghen ende Diakenen (volghende den 15en art. der Kerckenordeninghe des Sijnodi tot Dordrecht) vooren-ghesteldt worden. Euenwel, indien de Ouericheyt hier op dronghe, ende de kercke in perijckel van twist, ofte ander inconuenient mochte commen, zalmen Christelick bedencken, hoe verre der Ouerheyt hier in bewillight soude worden; ende dat met aduijs des kercken-raedts, der Classe, ende Particulieren Sijnode.

102. 428. 84 ad 128. Oft niet (den noodt heijsschende) de Sijnoden Partic. van een Prouincie extraördinarie te samen moghen commen, Om vande ghemeene saken der Prouincie met elcanderen te spreken, zonder preiudicie vande Ordinaire t' samen-comsten? Is gheandwoordt, Iae.

103. 430. 85 ad 165. Waer voor te houden sijn, die Consistorien, die buijten de behoorlicke tijden, ofte extraordinarie also ghehouden worden, dat niet alle lidtmaeten der Consistorie daer toe gheroupen worden? Is gheandwoordt datse niet ghelden en sullen, Maer tgheheel Consistorie sal moghen veranderen, wat also onbehoorlick ghedaen was. Ende als tot extraördinaire vergaderinghe, ter behoorlicker tijt, alle ontboden syn die daer toe behooren, hoewel sy niet alle commen, zal van weerden sijn, tgene in sulcke extraördinaire vergaderynghen besloten is.

Digitized by Google

[Uit de afschriften hier nog bijgevoegd [1]):]

104. Watmen doen sal wanneer de Classe oordelt dat een Dienaer te transfereren is, ende die Dienaer offt kercke appelleert, of verwacht moet werden de beroepinghe ende tsamenkompste des Synodi Generael? Antw. Hy sal blyuen ter tyt toe dat die particul. Synodus de sententie des Classis approbeert. Ende als dan sal die translatie voortghaen ter tyt toe inden Nationalen Synodo daer van kennisse genomen ende anders gheordelt is.

105. Wanneer men gheen Ouderlinghen vinden kan die haer ontledighen konnen an de particul. oft generalen Synodum te ghaen, is gefraecht, wat als dan te doen sal staen? Antw. Men sal neersticheyt doen dat eenighe ghaen ende soe sy niet en ghaen sullense ghecensureert worden.

106. Off int examen der Dienaren des woorts het 266.
oordeel van de leere soe wel byden Ouderlingen ende Dyaconen, als by den Dienaren staen sal? Antw. Die Ouderlinghen ende Dyaconen sullen wel anghaende het examen des leuens ende wandels stemmen hebben, soewel als die Dienaers: maer so feele die leere belangt sullen sy aduys moghen gheuen maer die Dienaers alleene stemmen hebben.

107. Off het noodich zy van die afgestoruene litmaten der kercken, oft oock anderen die gheen professie ghedaen hebben, register inden kerckenraet te houden? Antw. Neen. Maer het sal in genere der Ouerheid befolen worden.

---

1) Zie over deze 7 artikelen hiervoren blz. 352. Zij worden hier afgedrukt naar het afschrift, dat aan Bogerman heeft toebehoord (zie boven blzz. 344 vgg.); hetzelfde, dat ook gevolgd is bij het sub VI opgenomen stuk; natuurlijk ook hier zonder verandering van de eenigszins onder Frieschen invloed staande spelling.

Digitized by Google

108. Off het orbaer is dat die Classique vergaderinghe altyts op een plaetse gehouden wert, offt datse by gheboerte omghaen? Antw. Sy sullen by ghebeurte omghaen, soe fele moghelick is.

109. Off het niet goet en is dat de Ouderlingen by de propositien mede zyn, soe wel van den ghenen die wtter schoelen komen, als die niet ghestudeert hebben? Antw. Iae, soe sy daer toe vaceeren konnen.

110. Offt die professoren der Theologiae in de Classique vergaderinghen, als die in plaetsen haerder residentie verschynen, wanneer van de leere gehandelt wordt, mede behoeren stemmen te hebben? Is gheantwoort: Iae.

Hiermede zyn de particuliere questien gheeyndighet, die welcke, als oock die in voorghaende Synoden beantwoort zyn [1]), den Kercken, haeren Dienaeren, Ouderlinghen ende Dyakonen dienen sullen voer goeden regel, raet ende bericht, dwelcke een yegelyck nuttelyck ghebruycken sal, sonder lichtfeerdelyck daeraff te wycken ofte teghens te doen, Tot dat sy van een ander Synodo souden moghen verandert worden.

---

1) De cijfers, die door de gecommitteerden der Middelburgsche Synode aan alle die vragen gegeven zijn (welke cijfers uit de afschriften in alle uitgaven zijn overgenomen), zijn ook in deze uitgave bij de onderscheidene stukken aangegeven. Dienovereenkomstig zijn de 110 artikelen der Particuliere Vragen, naar de gewone volgorde, hier terug te vinden: *art.* 1 op blzz. 402 en 431; — *artt.* 2—41 op blzz. 403—412; — *artt.* 42—76 op blzz. 432—445; — *art.* 77 op blz. 451; — *art.* 78 op blz. 445; — *art.* 79 op blz. 451; — *artt.* 80–103 op blzz. 445—452; — en *artt.* 104—110 op blzz. 453 vg.

Digitized by Google

IX.

Volghen eenighe andere bijsondere vraaghen, de Synoode voorghesteldt, ende D.D. Danaeo ooverghegheeven, omm bij hem beantwoordt te werden; doch en sijn die de Synoode niet voorgheleesen gheweest. A° XV^{C}LXXXI.

Vraaghe van die van Weesel voorghesteldt uutt den Naam van de Walsche Kercke alldaar [zie boven blzz. 427 vg.].

Off de Wissel (sonder welcke de koopluuden niet en kunnen hunnen koophandel drijven in deese troublen ende confuusiën) een wettelijck contract sij, 't welck de gheloovighe moghen ghebruucken met ghoeder Consciëntie: ende soo de voorss. Wissel bekendt werdt voor een wettelijck contract, es de vraaghe, op watt voet.

Antwoordt op de voorghestelde vraaghe.

Soo veel aanghaat de questie van eenen Wisselaar, der selve es tweederleij gheslachte, als ick verstaan hebbe. Een, wanneer de penningen ofte munten van verscheijden landen werden ghewisseldt ende ommeghesett in alsulcke, die ghebruuckelijck es te dier plaatse, daar de Wissel ofte de Taafel gheouffendt werdt. Gelijck als off een munt uutt Vranck-rijck, naamelijck een Fransche Kroone, werde ghewisseldt in Duutsche Daalders, ofte in een andere speecie van Duutsche munte. Ditt gheschiedt ofte van een parsoon, tott deesen Wissel van de Ooverheijt oopentlijck daar toe ghesteldt: ofte van particuliere par-

Digitized by Google

soonen, die sulcks door middelen van hunne ghoederen vermooghen. Daaromme antwoord ick, datt hett eerst gheslacht der Wissel, 't welck men *Collybum* naamdt, een Christen gheoorlofdt sij; ende datt mett alsulcken wett, dat hij omm der Wissel wille van alsulcke munte, iet profijts ontfange, soo veel als vanden Magistraat sall gheordonneerdt sijn. De oorsaack es, datt dewijle niemandt voor sijnen dienst en behoordt schaade te lijden; ende datt dusdaanighe Wissel es een groot behulp den gheenen, die in andere landen verkeeren ende koophandel drijven; ende datt er dickwils es groote verscheijdenheijt inden prijs der Munten, omm der verscheijden landen wille; soo en es 't niet billick, datt die gheene, die eenen anderen deesen dienst es doende, daar door schaade lijde. Ten tweeden, datt ghelijck als 't blijckt Matth. in 't 21ste, als Christus de Heere bestrafte die inden Tempel de Wisselbanck ouffenden, datt hij se niet en bestrafte, om dattse alsulcken handel waaren doende, maar datt sij sulcks inden Tempel ghedaan hebben. Ten derden, datt het contract der Wissels es natuurlijck, ende de dingen, die natuerlijck sijn, die sijn oock den Christenen gheoorlofdt, want die sijn een deel, dienende tott behoudenisse der societeijt onder den menschen.

Hett anderde gheslacht der Wissel ofte Taafel es, als men gheldt uutt leendt, omm weeder te gheeven binnen seeckeren tijdt mett woucker. Deese werden τραπηζιται Taafel-houders ghenoumdt, dewelcke eertijts tott Roomen maar een half jaar en saaten. Ditt gheslacht des contracts schijnt naa te volghen de speecie *mutui*, datts van wisselen ofte omsetten hett eene gheldt voor 't andere: maar dewijle datt alsulcke des dings datt es des gheldts, in woucker te legghen, oopentlijck handel drijven, soo schijnt hett van de natuere des contracts der Wissel, dewelcke inde civijle Rechten beschreeven es, verscheijden

Digitized by Google

te sijn. Hieromme drijven sij deesen handel door publijcke autoriteijt ende bewillighinge der Ooverheeden, om des publijcken profijts wille sulcks toelaatende: ofte sij drijven deesen woucker uutt eijghen raadt, om eijghen profijts wille in 't particulier aanghenoomen; ende heeft mett sick bijghevoughdt oneijndelijcke, soo well oopenbaare publijcke, als particuliere privee schaadelijckheeden. Want hett maackt de menschen leuij tot arbeijden, dewelcke hoopen dattse altijdt gheldt sullen bereijdt hebben. Hett maackt de Wouckeraars selfs onbarmhartich. Het neemt wech 't effect der liefde, daar inn gheleeghen, datt wij uutt ghoedtdaadichheijt de eene den anderen helpen. Ten laatsten hett strijdt teeghen Christus gebodt: leendt, niets daar van hoopende. Maar soo veel de handel der Woucker, die oopentlijck es bij de autoriteijt der Ooverheijt, aanghaat, sommighen toeghelaaten sijnde; seghghe ick alsoo: Dewijle hett es hett ampt der Ooverheijt, naa de verscheijden gheleeghenheijt der tijden, plaatsen, ende parsoonen etc., sorghe te draaghen oover datt gheselschap der menschen, oover de welcke sij van Ghodt ghesteldt es, dattse mach ofte verscheijden gheslachten van contracten bedencken, ofte die bedacht sijn, toe te laaten, voor soo veel als de conservaatie van alsulcken societeijt, daar oover datt sij ghesteldt es, ende oock datt publijcke profijt vereijscht; hieromme kannse oock ditt gheslacht des Wouckers toe laaten: nochtans alsoo, datt de selve Maagistraat besluut eenmaal, ofte doorghaans tott aller tijdt, datt van den tijdt des uuttleenens des gheldts, watt ende hoeveel ghegheeven sall werden; ende de Wisselaar sulcks sonder den naame van Woucker, daar toe van de Ooverheijt ghesteldt sijnde, ontfangen mooghe; booven welcke taxaatie ofte besluut van profijt, datt hij onder den naam van profijt, alsulcken Wisselaar niet gheoorlofdt en es met ghoeder conscientie te eijsschen; ghelijck

Digitized by Google

ook niet een krijgs-man, booven sijn soldije ende rechte, hem besteldt sijnde, oock gheen toelaatinge te gheschieden rechtelijck ghehouden werdt. Maar oock in deesen es deese reeghel te volghen, dattmen niet alsoo daar op en sie, watt de Edicten der Ooverheijt in alsulcken Woucker te eijsschen, toelaaten, als watt de Christelijcke liefde vereijscht; naamelijck datt de Wisselaars niet onder den naam van profijten, van hem eijsschen, alsoo oock andere iemandts uuttleenende, die niets profijts, ende datt sonder hunne schuldt met hunn gheldt ghedaan hebben: jaa de Wisselaars selfs, ende andere, die eenen anderen uuttleenen, sullen bereijdt sijn, hett deel oock selfs quijt te laaten den gheenen, die ghebreck lijden inden kost voor henn ende hunn huusghesin.

Een andere Vraaghe [zie boven blz. 430].

Hoemen handelen sall mett den gheenen, de welcke wettelijck ondertrouwdt sijnde, niet willen voortvaaren tott hett houwelijck.

Ant.: als beijde de partijen mett ghemeijne bewillighinge te rugghe treeden van 't beloofde houwelijck, sallmen komen tott den Artijckel des *Corporis Disciplinae*. Indien datt beijde de partijen volherden in 't breecken des houwelijcks, sall de Klassis oordeelen watt straffe dattse beijde waardich sijn. Ende want hett de Kercke ergherlijck es, moetmen hier op ghoede achtinge neemen, wanneer beijde de partijen, de trouwe diese als Ghoode selfs ghegheeven hebben, breecken. *Proverb.* 2:17.

Een andere Vraaghe [zie boven blz. 430].

Offmen die partije, die gheen schuldt en heeft, in 't achterblijven des beghonnen houwelijcks sall vrijstellen, doch naa approbaatie der Ooverheijt, indien de schuldighe partije sonder wettelijcke redenen te hebben in haar voor-

Digitized by Google

neemen persisteerdt, van niet te willen verstaan tott hett volbrengen des beghonnen houwelijcks.

Ant.: De partije, door welckes schuldt hett niet bij en komt, datt hett houwelijck niet volbracht en werdt, kann alsoo van den Kercken-raadt vrij te sijn verklaardt worden, dattet die gheoorlofdt sij een ander houwelijck aan te vangen, soo wanneer de andere partije datt beloofde houwelijck te volbrengen weijgherlijck es. Ten eersten, de partije die ghoedtwillich es, sall de weijgherighe partije tott den Kercken-raadt roupen; ende indien datt de selve van den Kercken-raadt vermaandt sijnde, niet bewooghen en werdt, sall de ghoedtwillighe partije tott de Ooverheijt ghesonden werden; ende der Ooverheijt sall van de selve bij requeste vertoondt werden, hoe dattse bereijdt es te staan haar belofte; ende sal sick beklaaghen vande onwillighe partije sick verbonden sijnde, als van een desertrijce, ofte die sijn houwelijck verlaaten heeft. De Ooverheijt sall soo verre haar ampt tusschen beijden stellen, datt die verklaare, indien d' onwillighe partije binnen seeckeren tijdt van de Ooverheijt ghesteldt, hett houwelijck niet en sal volbrengen, datt hij een verlaatende des houwelijcks sall ghehouden werden. Welcke sententie van de Ooverheijt verkreeghen hebbende, als dann sallse bijden Kercken-raadt vrij ghesproocken werden van haare beloften, om mett een ander 't houwelijck te beghinnen, uutt kracht des datt de Apostel schrijft 1 Kor. 7 : 15 ende Proverb. 30 : 21. Ende alsoo es oock 't ghebruuck te Geneeven.

Een andere Vraaghe [zie boven blz. 417].

Vande selve persoonen, die tott hett Ouderlingschap ofte Diaackenschap verkooren sijnde eenmaal, om doorghaans altijdt te continueeren.

Hoewell datt inde Dordrechtsche Synode, ende inde Middelburchsche daar naa, bevestichdt es, eenen seeckeren

Digitized by Google

tijdt den Ouderlingen ende Diaackenen te dienen, naamelijck twee jaaren: dewijle nochtans deese exceptie daar bij ghevonghdt es, datt de Kercken naa de gheleeghenheijt der stichtinge ende der persoonen sick mooghen voorsien,

Antwoorde ick, datt uutt de H. Schriftuere niet en kan ghedefinieerdt werden, datt de Ouderlingen ende Diaackenen eenmaal van den Apostelen verkooren, altijdt in datt beroup, ofte in een ander de Kercke aanghaande, ghebleeven sijn; dewijle datt in deese saacke verscheijden plaetsen ende verscheijden arghumenten kunnen voortghebracht werden: soo schijnt hett nochtans raadsaamer, omm te schouwen alle weeghen der Kerckelijcker tijrannije te ghebruucken, soodaanighe daar naa in 't Paausdom es inghekroopen, datt de selve parsoonen eenmaal tott dien dienst verkooren, niet altijdt ghecontinueerdt en werden; hoewell datt wellicht andere bequaame parsoonen naauwelijcks kunnen ghevonden werden. De reeden es, datt lichtelijck (hoedaanich daar es de verkeerdtheijt der menschen) de menschen tott andere dingen, meer dann tott Ghodts Woordt gheneeghen (hoedaanich sijn de Ouderlingen ende Diaackenen die wij ghebruucken, ende die uutt Kooplieden, Medeçijns, Advocaaten, ende andere vocaatien van ons verkooren werden) dattse tott tirannije ende eerghierichheijt aankeeren, all 't gheene datt henn voor anderen als een voordeel ende uuttneemenheijt toeghelaaten werdt. Uutt deesen es 't gheschiedt datt de Cleresije in 't Paausdom sick alder eerst de Privileegien, Vrijheeden, Digniteijten, ende dierghelijcke hebben toegheeijgent, die voormaals waaren Ouderlingen ende Diaackenen inde Kerçke, ende hebben ghewildt daarnaa sick sulcks van den Princen bevestighdt te werden. Daar beneffens soo sijnder meer van de reeden ende 't regiment der Kercke t' onderwijsen, die bij ghebreck van andere in hunn plaatse mooghen ghesteldt werden; ende indien datt de selve parsoonen die eenmaal ver-

Digitized by Google

kooren, inden dienst altijdt ghecontinueerdt werden, sullen die alleen verstandt hebben de Kercke te regieren. Daaromme schijnt hett wel, datt veele bij tijdts tott deesen dienst sijn van te vooren bereijdt ghemaackt te werden. Ten laatsten, dewijle datt deese vraaghe meede behoordt tott een deel der Kerckelijcke disciplijne, dewelcke naa 't profijt van een ijghelijcke Kercke kan veranderdt werden mett wijsheijt; soo 'en will ick daaromme niet twisten. Maar datt van den Dienaaren kann voorgheworpen werden, indiense de selve inde selve Kercke altijdt in hunnen dienst ghecontinueerdt werden, dattmen als dann de selve perijckelen van tirannije ende weijnichheijt hebbe te bevreesen: Antwoorde ick, hoewell, datt soo veel de Dienaaren menschen sijn, 't selve van henn kan ghepresumeerdt werden; nochtans dewijle datt weijnighe onder henn sijn die gheroupen werden tott hett regiment der Kercke, ende in 't woordt Ghodts te handelen, leesen, ende ooverleghghen sij sick ouffenen altijdt, dattmen de selve perijckelen soo lichtelijck in henn, uutt de Christelijcke liefde, niet en heeft te bevreesen. Daarbeneffens soo verre veranderdt werden de Ouderlingen ende Diaackenen, sall de selve veranderinge den Dienaaren beneemen allen toeghang, datt sij hunn eijghen tirannije oover de Kercke ghebruucken: dewijle datt indien sij daar van eenige raadtslaaghen bij sick ofte mett den anderen Ouderlingen ende Diaackenen mochten ghecommuniceerdt hebben, daar meede needervallen als de parsoonen veranderdt werden; want alle tesaamen rottinge ende verbindinge lichtelijck uutt de veranderinge der parsoonen ofte bemerckt werdt, ofte affghehouden werdt. Maar indien datt eenighe sijn te continueeren, die sullen weederomme op een nieuw de Kercke voorghesteldt werden mett andere, die nieuw verkooren werden tott den selven dienst, op datt van henn hett oordeel ende de wille der Kercke vereijscht ende

Digitized by Google

verwacht werde, niet anders dann offse nooijt van te vooren in dien dienst gheweest en hadden.

Een andere Vraaghe [zie boven blz. 417].

Offmen den Diaackenen ende Ouderlingen seeckere belooninge sal bestellen.

Ant.: Hett sij dattmen vraaghe van den Ouderlingen ende Diaackenen die altijdt behouden werden in den dienst, ofte van die, die daarnaa metter tijdt veranderdt werden, houde ick raadsaamer te sijn, datt henn gheen belooninge ordinaarlijcken werde toegheleijdt. De Reeden es, dewijle datt menschen lichtelijck tott misbruuck ende ghierichheijt trecken alle occaasien van profijt te hebben, oock de alderminste waarneemende, ende alsoo lichtelijck all 't gheene 't welck lichtelijck soude schijnen inghesteldt te sijn, te bevreesen soude sijn, indien eenighe ordinaaris *stipendia* den Ouderlingen ende Diaackenen bestemdt werden, datt de selve meer souden dienen om sulck een ampt te begheeren, dann te sien op 't waarachtichste ooghenmerck desselfs. Daarbeneffens soo sijn deese ampten dusdaanighe, dattse om niet behooren ghedaan te werden. Daar toe komt oock, datt de gheene, die deese diensten aan neemen, van hunne beroupingen, diese anders hebben om sick ende hunn huusghesin t' onderhouden, niet ophouden; datt es dattse niet op en houden eevenwell Kooplieden ofte Medeçijns etc. te sijn, 't welck sij te vooren waaren. Datt soude oock mooghen in dispuute ghetrocken werden, hoe veel beloonings dan eenen ijghelijcken soude bestemdt werden, dewijle datt hunne vocaatien verscheijden sijn, die tott dat Ouderlingschap ende Diaackenschap gheroupen werden, ende de eene meer, ende d'ander minder profijts doen uutt hunne handelingen. Maar datt hier kann teeghengheworpen werden van den Pastooren der Kercken, dewelcken belooninge bestemdt es, Antwoorde

Digitized by Google

ick, dewijle datt sij sick onthouden van alle andere hanteeringen te ouffenen, ende datt noodtwendelijck, op datt sij tott stichtinge der Kercke hunnen dienst bedienen (want dewijle datt de inghestorte miraackeloose ende buutenordinaarissche ghaaven den menschen ghegheeven, ophouden, ende heedensdaachs niet in swang en ghaan, soo moeten sij ghestaadichlijcken Ghodts woordt leesen ende ooverdencken, ende in ditt alleen sick bekommeren), soo es 't billick datt hunn onderhoudt tott kost ende kleederen henn noodich, van de Kercke, dewelcke sij dienen, besteldt werde: 1 Tim. 6 ende 1 Kor. 9. Maar soo veel de Ouderlingen ende Diaackenen, die op dattse recht hunn ampt bedienen, alsoo moeten sick onthouden van hunn eijghen saacken ende ambachten te versorghen ende te ouffenen, datt hunn huusghesin een merckelijcke schaade daar bij soude lijden, ende mett ghebreck daar oover soude beswaardt werden; soo ghebiedt de Christelijcke liefde, dattmen henn te hulpe koome uutt de Kerckelijcke ghoederen; hett sij eenmaal, ofte alle maanden, ofte jaaren: 't welck henn als uutt een vrije schenckaage ende tott een vereeringe te geeven es; ghelijck den gheenen die vande Republijck well verdiendt hebben, de Republijck ghewoonlijck es, ende datt mett reedenen, eenighe schenckaagen aan te bieden.

Eijnde.

Digitized by Google

X.

Stukken, die bij de Synode zijn ingekomen of die van haar zijn uitgegaan, over onderscheidene zaken [1]).

1. *Geloofsbrief en instructie voor de gecommitteerden in zake de reformatie der scholen* [zie blzz. 371, 420 en 442].

De Sijnode Nationael der Nederlantschen Kercken binnen Middelburch in Zeelant tegenwoordelijck vergaedert heeft gedenomineert ende gecommitteert, denomineert ende committeert mids desen die godsalige eersaeme ende welgeleerde Mannen *Martinum Lydium* ende *Ioannem Damium* Dienaers des H. Euangelii tot Amsterdam ende Haerlem om te handelen met de Heeren Professooren der Vniuersiteijt tot Leijden van den welstant der zeluer, als oock vande reformatie aller anderer minder Schoolen int gemeen. Biddende wel erenstlijck datmen den zeluen voor sodanige wil ontfangen ende opnemen, midsgaders goet geloof toestellende: achteruolgende d'Instructie hen-lieden hier van bij ons gemaect ende gegeuen. Actum tot Middelburch in onse Synodaele vergaederinge desen... Iunii int Iaer der laetster tijden 1581.

Arnoldus Cornelii Synodi Praeses.
Michaël Pannelius, Sijnodi electus Scriba.

---

1) Aan de reeds vroeger (blz. 353) vermelde stukken van deze rubriek zijn hier nog toegevoegd eenige stukken uit Nr. I, 7, v. h. O. A. der N. H. K.; in dien foliant te vinden: nr. 3 blz. 197; nr. 4, *a*, blz. 273; nr. 4, *b*, blz. 275; en nr. 6 blz. 93.

Digitized by Google

Instructie voor Martino Lydio ende Ioanni Damio om te handelen met den Heeren Professooren der Vniuersiteijt van Leijden op t' stuck vande Reformatie der Schoolen, hen-lieden bij den Sijnodo Nationali tot Middelburch in Zeelant gegeuen.

1. Voor al sullense naerstelijck daerom aenhouden dat de vniuersiteijt van Leijden met godsalige ende geleerde mannen beset worde, niet alleen inde faculteijten, maer oock in d' andere consten ende spraeken, ende den genen die hen in eenige Landen bekent zijn, den tegenwoordigen heeren Professooren aenwijsen ende voorslaen.

2. Sullen oock den seluen vermaenen tot weringe des misbruijckes aen eenigen duslange gespeurt, welck is, dat de Iongers ofte wt lust tot nieuwicheijt, ofte wt vermetenheijt, ofte om t' proufijt vanden vrien accijs te genieten, haer seluen te vrouch wt de particuliere Schoolen ontrecken, ende also haere gansche Studien verderuen.

3. Bouen desen zalmen den Rectoor ende d' Heeren Professooren t' saemen wt den naem der Synode bidden, datse so van wegen der Synode voorss. als oock wt haeren eijgen naeme bij d' heeren Staeten aenhouden, dat in allen steden Latijnsche Schoolen, als een saet der Vniuersiteijt ende volgens der Kercken Gods midsgaeders der Republijcke, mogen aengestelt worden: ten eijnde de lieden niet benoodicht en zijn, haere kinderen tot grooten lasten buijten te seijnden.

4. Ende op dat zulxs met de meeste vrucht moge geschieden, zal noodich zijn, dat eenerleij Fundamenta ende eenerleij goede Authores ouer al gelesen worden: t' sij Philippi Melanthonis ofte Cornelii Valerii, ofte van ijemant anders, die van allen op t' bequaemste beuonden wort

Digitized by Google

gescreuen te hebben, ende gelijckmen voorts oorbaerlijkste ende stichtelijckste zal vinden te weesen.

5. Zal oock hooch van nooden zijn, dat oueral, daermen de particuliere Schoolen aenstelt, zeekere opsienders verkooren worden, die niet alleen op der Leermeesteren naersticheijt ende getrouwicheijt, maer op de toeneminge der ieuget goede acht nemen, ende alle inuallende faulten verbeteren.

6. Ende op dat de kinderen op den Dorpen niet versuijmt en worden, zalmen wijder d' Ouerheijt aenspreeken, dat t' geen voortijts tot den Scholen aldaer gedestineert is geweest wederom gegeuen werde, ende daer zulxs niet en is, datmen ijet vercrijge wt de kerckelijcke goederen tot onderhout van den genen die de ieuget op den dorpen voorss. onderwijsen.

7. Zullen oock de Steden moeten gebeden zijn tot een naerstich nacomen van t' geen voormaels, om elcke, beijde groote ende kleijne eenige Stipendiaeten te houden, beslooten ende aengenomen is, ten eijnde also der Kercken Gods een saet van getrouwe ende bequaeme ingebooren Dienaers moge bereijt worden. Item dat de Collegia inde Vniuersiteijt van Leijden opgerecht worden, tot verlichtinge vande groote oncosten, ende voor den genen die niet zeer rijck zijnde, nochtans haere kinderen garen wilden ter Schoole houden. Ende op dat alles te bequaemer te wege gebracht worde, zullen de Heeren Staeten gebeden worden beijde wt den naem van desen Synode ende der Heeren Professooren ouer haere Vniuersiteijt tot Leijden sodanige Curatores te willen stellen, de welcke niet alleen der suijuerer Religie ganschelijck toegedaen zijn, maer oock tot dit Goddelijck ende heijlich werck haer beledigen connen, ende garen daer mede besich zijn.

Digitized by Google

2. *Brieven in zake de quaestie tusschen de Kerken van Rotterdam en van Duinkerken over den predikant Pieter de Bert* [zie boven blzz. 367 en 429].

a. *Brief van den Kerkeraad van Rotterdam aan Pieter de Bert, d.d.* 31 *Mei* 1579 (ter Synode overgelegd).

Copie.

Na dat wij ons met malcanderen hebben beraetslaecht ende onderlynghe communicatie ghehouden ouer uwe saken Lieue Broeder Pieter de berdt, So hebben wy ons niet ghenoechsaem connen verwonderen ouer uwen handel, ende dat ghij op v eyghen Authoriteit sonder iemanden an te zien van uwe Kercke zo scheijdet, ia de zelue teghen alle rechten ende reden bouen danck ende wille verlaetet sonder eerst oorlof ende Adieu te nemen, het welcke wij zegghen teghen alle schrift ghedaen te zijne, ende en weten niet met wat goede conscientie ghij daer den dienst des Heeren bedienen condt, ende hoe dat ghij dit v werck voor God zult moghen verandtwoorden. Hoe wel dat die sake zo verde al is ghecommen dat ghij hier met stichtijnghe den dienst des Heeren niet soudt moghen betreden, So hebben wij nochtans niet connen noch willen laten om onse conscientie teghens v te quijten voor den Heere, ende dat ons stilswijghen v niet en soude voetsel gheuen tot dit v werck, v te scrijuen ende indachtich te maken ws zelfs scrijuens het welcke ghij al te haest vergheten hebt, den 24en Nouember wt Duijnckercke an de broeders onses Kerckenraets, het welcke onder allen also luidet Wat vlieden te doene staet om mij langher hier te laten blijuen dat mooght ghij met elckanderen aduiseren etc. Daer mede ghij bekent ghelijck noch in eenen anderen brief dat het inde hand ende macht des Kercken raets staet v daer te laeten ofte weder te ropen, Wij verswijghen dat v wel ernstich van onse heeren ende door

Digitized by Google

onse scrijuen belast was sonder eenich langher vertreck te nemen voor iaersdach thuis te zijne, bouen alle het welcke ghij nochtans daer ghebleuen zijt ende blijuet als noch. Broeder ghij behoorde de belastijnghe ws Ouericheits ende Kerckenraedts zo cleijne niet te achten ende oock uwe beloften haer ende ons ghedaen voor uwe vertreck meer crachts ghegheuen te hebben ende uwe eere te betrachten, wij swijghen de conscientie. Nu gheuen wij v selfs voor God te bedencken hoe swaer een straffe die staet te verwachten die van haer Kercke zo onwettelyck scheijden ende haer cudde ende dienst verlaten, Leest met vlijt het tweede Capittel Pauli totten Philippensen int 21 verset, ende besiet ouer die plaetse Caluinum. Ende dit behoort v niet onbekent te zijne dat ghij met dese sake den swacken groote aerghernesse ghegheuen ende vele nadencken tot cleinachtijnghe des dienstes Gods. Machtmen also handelen zo zullen voort alle oordenijnghen der Kercken te verghifs zijn, Dan voorwaer Pieter wij en connen v hier in niet prijsen, ende hadden niet ghelooft dat ghij van die Kercke daer v zo vele goets gheschiet is also zoudt ghescheiden hebben, Daer mede ghij vele menschen oorsake ghegheuen hebt den vromen, ia Gods dienst selfs in quade ooghe te hebben. Nu nochtans, want het v also te doene goedt ghedocht heeft, ende ghij v selfs zulcke vrijheit gheuet, teghen des Heeren woort, So bevelen wij v ende uwe werck den Heere die tot zijnder tijt alle quade ende ontrauwe handelynghe wel zal weten te straffen ende wt de handt trecken datmen menschelyck zouckt. Neempt vrij waer onse waerschouwijnghe ende bekent v voor den Heere, bij den welcken gheene wtvluchten ghelden noch an ghenomen worden. So veel ons angaet wij zullent lijden. Ende hopen dat daeromme onse Kercke niet verlooren sal gaen noch verlaten worden. De Heere salse vertrauwen wij met eenen anderen vromen

Digitized by Google

ende ghetrauwen Dienaer voorsien ende besoorghen ter bequamer tijt, die met een vaderlijck herte, der Kercken noot ende soorghe zal an nemen, ende niet zijn eijghen maer dat Christi is zoucken zal. De Heere onse God wil v gheuen dat ghij v verloop voor hem van herten moghet bekennen ende beclaghen tot uwer salicheit, Ende dat ghij elders met meerder eere ende stichtijnghe moghet handelen dan ghij hier int einde ghedaen hebt, het welcke wij van v niet verwacht en hadden. Vaert wel, met haest wt Rotterdam desen 31 Meije 1579.

Ende was onderteeckent
Valerius Tophuisanus Pauli.
Baudewijn Maertens Ouderlijnck.
Michiel Loquefier [?].
Harper Cornelis.
Ian Claeijssen.
Cornelis Isbrantsen Ouderlijnck.
Willem Willemsen Ouderlynck.
Ghisbrecht Maertens Ouderlynck.
Wiggher Roossencrans Ouderlijnck.

b. *Credentie der magistraet van rotterdamme op mathys claessen inder saecken Peter de Berty* [d.d. 29 Mei 1581].

Allen den geenen die deese presente bryeue sal aengaen oft verthoent werden doen wy Burgermren ende Raeden der stede van Rotterdamme te weten dat wy van weghen der voorss. stede gecommitteert hebben ende by deesen Committeren mathys Claessen vander Horst Burger der seluer stede omme te reysen naer Middelburch in Zeelandt ende aende Classes aldaer geconuoceert te versoucken ende aentehouden ten eynde Pieter de berdt Predicant oft kerckendienaer der voorss. stede van Rotterdamme, iegenwoordelick staende ofte in dienste synde tot Dun-

Digitized by Google

ckercke, van syne dienste vuyte voorss. stede van Dunckercke gerenoceert oft gestelt sal werden in syne dienste der kercke ofte gemeente deeser stede van Rotterdamme Van twelcke te doene wy den voorn. Mathys Claëssen by deesen verleenen ende geuen volcomen machte ende auctoriteyt, Ende desen tot oirconde hebben wy dese letteren by onsen secretaris doen teyckenen Opten XXIXen dach Meye anno 1581.

Ter ordinantie van myn Heeren den
Burgerm̄ren ende Regierders der
stede van Rotterdamme By mij
VANDER CHYS ss.

c. *Aengaende pieter de berdt aen de magistraet van rotterdam* [d.d. 19 Juni 1581; minute van den brief der Synode].

Erentfeste wyse discrete voirsienige Heeren, Gods genade doir Iesum Christum sy met uwe E. Wy hebben in onser Synodale vergaderinge ontfangen ende gelesen uwe E. brieff ons by den eersamen Mathys claessen uwen borger ouergesonden, Welcken volgende wy met den eersamen pieter de beert gesproken hebben, maer soe vut synen als vut des borgerm̄rs van duynkercken mont verstaen, dat de tegenwoirdige gelegentheyt van duynkercken nyet lyden en can, dat Peter de beert te deser tyt van daer genomen worde, nyet mogende de kercke aldaer ledich staen, daer by aengemerct is, dat de kercke van rotterdam noch twee dienaers heeft alsoe dat deselue sonder Peter bedienet can worden, Waeromme dan wy raedtsaem ende noodich geuonden hebben Petrum daer te laten blyuen ende uwe E. van wegen der gemeente van duynkercken eerst te bidden, dat deselue daer inne willen consenteren, gelyck deselue Peter gemeynt heeft ende hy

Digitized by Google

ende de gemeente van duynkercken noch meynen, dat hy genoech vanden dienst van rotterdam ontslagen is geweest, hopen wy dat uwe E. wel bedencken sullen hoe schadelick het soude syn de kercke van duynkercken onbedienet te laten, waer van Mathys claessen voirn. wel voirder bericht doen sal, Maer in soe verre uwe E. emmer op uwe gerechticheyt, die deselue tot Peter voirss. pretenderen, souden willen staen, soe en willen wy derselver nyet ontnemen, doch sal de saecke aldaer ter plaetsen inden particulieren Synode van suythollant verhoort ende gedecideert worden, Want uwe E. wel konnen verstaen, soudemen yet inder saecken vutspreken, soe moeten beyde parthyen verhoort ende de gelegentheyt der saecken ondervraecht worden vanden ghenen, die daer aff weten te spreken, waer van noch Peter noch Mathys ons genoechsaem bericht alhier souden hebben konnen doen. Bidden euenwel uwe E. hertelick den noot ende ruste der gemeente te duynkercken aen te sien, soet eenichsins mach geschien.

Hiermede etc. Vut middelborch den XIX^en^ dach in Iunio 1581.

3. *Brief van den Kerkeraad van Antwerpen aan de Synode, d.d. 16 Juni, tot verkrijging van den Rotterdamschen predikant Valerius Pauli* [zie boven blz. 370].

Genaede ende vrede door Iesum Christum.

Eersame wyse gottsalighe broeders inden Heere Iesu Christo.

Also wy langhen tyt aenghehouden hebben, gedronghen zynde door vterste noot, so aen den Eerbaeren Raedt ende Ouerheyt van Rotterdam als aen den Kerkenraet aldaer om D. Valerium Pauli tot eenen bestendighen Dienaer onser gemeynte te moghen becommen, so zyn ten laetsten de voorss. Heeren ende broeders beweecht worden

Digitized by Google

om ons D. Valerium te ionnen ende te beloouen, toch op conditie so verre sy met eenen anderen Dienaer mochten versien worden, also v. E. wt dese bygheuoegden sal konnen sien ende verstaen. Dewyle nu de voorss. conditie noch niet volbracht en is ende de tijt seer lang aenloopt, ende wy gheenen sekeren troost noch vasten hope in desen onsen grooten noot en becommen, so is ons hertelick versoeck ende oetmoedich bidden aen V. E. (int wel nemen der broederen van Rotterdam) dat den broeders des Synodi int respect ende aensien onser vtersten noot belieue in desen deele orden te stellen ende vliete aenwenden, dat de kerke van Rotterdam mach versorgt worden, off wt de Classe van Rotterdam voorss. daer wy verstaen noch stoffe ende bequame mannen te wesen, offte andersins, so de broeders datselue alleraetsaemste ende stichtelickste sullen beuinden opdat onse kerke ten laetsten naer langduerighe moijten ende sware costen mach gheholpen worden, ende D. Valerius tot ons kommen, alwaer wy verhopen dat syne persoon door Gots genaede voor vele anderen vrucht ende stichtinghe sal konnen doen, aenghemerckt hij met groot verlanghen van veel menschen begheert wort, als die hier wel bekent is ende in tyden des noots ghetuyghenisse syner getrouwycheijts ende liefde tot dese gemeynte getoont ende gegheuen heeft. Wy vertrouwen de broeders sullen onsen noot insien ende weghen, also deselue veele vanden broederen aldaer teghenwoordich zynde ouerlanghe wel bekent geweest is, ende nu onlangs dickwils vertoont so door D. Isebrandum onsen lieuen methelper, als oock door Libertum Fraxinum ende ... ... [?] etc. welke is in somma dat wy sonder grooten achterdeel onser kerke niet moghen onghetroost blyuen naedemael wy wt gebreck der dienaeren gansch noodighe predicatien ende anderen vorderlicken diensten moeten naerlaeten. Bidden derhaluen noch een mael de broeders

Digitized by Google

willen door vliete ende neersticheyt haere goede geneghentheyt tonsswaert tot stichtinghe der kerke Iesu Christi bewysen. Het welke wij met goeden toeuersicht willen verwachten, biddende onsen goeden hemelschen Vader dat hy V. E. altesamen also beghaue met synen H. gheest ende met denseluen versterke dat uwe versamelinghe raetslaghen ende besluyten dienen moghen tot grootmakinghe zyns H. naems ende stichtinghe syner kerke. Eersame waerde broeders weest den Heere beuolen ende het Woort syner genaeden. Datum in Antuerpen den 16 Iunii 1581.

Vwe dienstwillighe broeders ende methelpers inden werke des Heeren de Dienaers des woorts ende Ouderlinghen der gemeynte Christi binnen Antuerpen

LIBERTUS FRAXINUS nōīē om̄n̄.

Eersamen wijsen ende gottsalighen broederen der Synodalen vergaderinghe nu tertyt wesende tot Middelbourg.

Brief van Andwerpen: aengaende Valer. Pauli. R. d. 19en Iunii 1581.

4. *Brieven over het vertrek van den predikant Jan Lamoot uit IJsselmonde naar Brugge* [zie boven blzz. 368 en 429].

a. *Van Ds. J. Lamoot aan de Classis Delft en Rotterdam d.d. 16 Mei* [ter Synode overgelegd].

Ghenade ende vrede door Christum, amen.

Lieue ende eerweerde broeders, Ghelijck als u l. bekendt is hoe dat ick van ijsselmonde begheerde te scheiden om de beroupinge die mij die van Cortrijcke ghedaen hadden aen te nemen, ende dat mij het Classis niet ontslaen (hoe wel ick mij noeit voor eewich verbonden hadde noch daer noeit beuesticht en ben geweest) en wilde, wat

Digitized by Google

reden ick meinde te hebben ende voorstelde, so wast dat ick nochtans mijn afscheit nam ende ben vertrocken, Welck vertrecken mij vanden broederen qualicken af genomen is geweest ende hebben mij beswarlick na geschreuen; ende aengesien dat ick alle brieuen ende schriften verlooren hebbe ende mij veel saken wth den sinne mogen wesen, so ist nochtans dat ick niet en begere anders dan nu met mijn lieue broeders des Classis te beuredigen; ende om daer toe te mogen comen so ist dat ick wel bekenne dat mij de groote liefde die ick hadde om het Woort des Heeren na mijn vier en twintich iarige ballijnckschap al dar te verbreiden so seere heeft doen haesten dat ick wel middelen naliet die ick wel behoorde ghebruickt te hebbe het welcke ick bidde mij de Heere wille vergheuen, de broeders willen oock mij dat niet langer tot beswarijnghe ophouden ende sullen weldoen; ick hadde ghedacht selue in personen tot u. l. te comen om met mijne lieue ende weerde broeders die ick van herten gheerne noch eenmael gesien hadde te handelen, mar de groote noot ende ghebreck van dienaren die in onser stede van brugge is dar beneuens den grooten last dien ick in mijnder kercke hebbe en heeft dat selue voor dit mael niet connen toe laten; de Heere Jesus Christus wil u. l. ende weerde broeders regieren met sijnen heiligen Gheest tot rechten bauwe sijnder kercken, amen.

Wth brugge desen 16den meie 1581 bij mij uwe goedt ionstige met broeder in den Heere ende sijnen wercke

IAN LAMOOT dienar des Woordts als nu binnen brugge.

Aen den vromen wijsen ende Godtsaligen mannen Dienaren des Godlicken Woordts [in] den Classes van Delft ende rodterdamme in Holandt.

Digitized by Google

b. *Brief van Delfs-haeuen. Inhoudende zeker zwaericheyt teghen Ian L'amoot*, [d.d. 28 Mei] *R.* 1 *Iunii* 81 [dit alles ter Synode zelve buitenop den brief gezet].

De Heere Iesus Christus sij met sijnen Geest in het midden van vlieder vergaderinge. Amen.

E. Lieue ende Weerde B. in den Heere. Alsoo den B. wel bekent is, dat in verscheijden Sinoden als in het Dordrechtsche Sinodus anno 74 in den 16. ende 17. artikel, ende anno 78 in den 6sten artikel des Eersten Cap. besloten is, dat geen Dienaer van de eene kercke noch Classe tot een ander kercke ofte Classe sonder Oorloff sijnes kerckenraedts ende sijnes Classis en soude vertrecken, noch van eenige ander kercken ofte Classes in dienst soude aengenomen worden, Soe ist Lieue ende Weerde, dat onse Lieue ende Weerde B. Iohan de lamote (die anders een goedt vreedtsaem man in Leere ende Leuen bij ons is geweest) hemseluen tegens dese artikelen, ende volgens tegen sijn kercke ende Classe vergrepen heeft, vertreckende van sijn kercke van Iselmonde nae Cortrijcke sonder Oorloef sijnes kerckenraedts, ende buijten weten des Classis, ende is oock van die van Cortrijck in den dienst aengenomen, daer in sij oock de artikelen der Sinoden hebben ouergetreden. Ende hoe wel wij hem hebben vermaent tot wederkeeringe, ende dat die van Cortrijck den seluen ons wederom senden souden, soe hebben sij beijde onse vermaeninge deur Brieuen gedaen, afgeslagen, haer seluen beroepende op het naeste Nationael Sinodus, het welcke als nv met des Heeren hulpe gehouden wort. Dan nv opt' leste, soe heeft hij, Lamote, aen de B. deses Classes een Brief gesonden in de welcke hij hem seluen soe veel verontschuldight als hij kan, Begeerende oeck dat de B. des Classes hem sijne vergrijpinge willen ten goede houden ende Gracelijck met

Digitized by Google

hem handelen. Dan dewijle dat dese saecke soe lange vertrocken, ende den tijt des Sinodi gecomen is, soe en beduncket den B. des Classes niet raedtsaem, dat sij saecke die tusschen Lamote ende hen staen soo licht souden laeten loopen, met begeeren dat het Sinodus daer in handele ende Oordeele gelijck het Geuoelen sal alder gerechtighste ende stichtelickste te wesen, Ende dat ander Exempel meugen nemen om niet van sijn kercke ende Classe sonder weten ende wille derselue te vertrecken. Vaert wel Lieue B. ende de Heere geue v. L. tsamen sijne Genaede dat ghijlieden alsoe in den Sinode meuget handelen, dattet tsamen tot des Heeren prijs, tot vrede ende stichtinge sijner kercke magh gedijen, Amen. Actum tot Delfshauen desen 28 Meij anni 1581.

Bij mij uwe L. metbroeder ende Dienaer
in des Heeren Woort
CORNELIS CORSTENSZ. wt Beuel ende
Name onses Classis van Schielandt.

Eersamen vromen ende seer discreten broederen des Sinodi vergadert binnen Middelborch.

5. *Brief van Adriaan Simons aan de Synode, over eene huwelijksquaestie, d.d. 22 Mei* 1581 [zie blz. 370].

Vwen vergaderinge zij inden naeme des Heeren.

Seer beminde vaders ende broeders in cristo. Alzoe tot mynen kennisse gecomen is dat van den broederen synodus ofte samencoemste gehouden wert, Soe hebbe ick myn vercloeckt oock schriftelicken voor v luyden te verschynen mit aller eerbiedinge ende begeerte biddende ootmoedelicken aen v myn L. vaders ende broeders dat gy met alle lancmoedicheyt ende verdrachsaemheyt my hooren ende ansyen wilt.

Digitized by Google

Het is geschiet Lyeue vaders ende broeders in cristo dat myn huysvrou omtrent voor eenen dortich iaren ouerleden is Ende ick met kinderen ben blyuen sitten, Onder welcke kinderen ick, om op te voeden, gehadt hebbe mynen voor huysvrous halue suster, Die welcke (daer deur datse mynen kinderen wel dede) ick tot mynen wyue genomen hebbe geleden kersmisse voorleden eenen dertich iaren, Waer deur ick een tytlanck daer na voorden paus van Romen beropen ben doer den prouesoor, Die welcke ick oock schriftelicke hebbe op zyn beroepinge geantwoort, Die welcke op myn verantwoordinge my gestelt heeft op 115 ducaten te gheuen ende alsdan te mogen trouwen. Doch alsoo ick die nyet en wist optebrengen, waer door ick veroorsaeckt ben geworden (de wyele het om gelt te doen was) om met verscheyden persoonen daer van te beraden ende hem weder beantwoort, Soe heeft hy myn daer na een absolutie gesonden dat ick met mynen huysvrouwe soude blyuen sitten. Dit nv geschiet zijnde soe stont tegen mij wederom op te rechten inden Houe van Hollant die balliu van rynlant, dien ick deur den coster van Pijnaker noch leuende twee iaren lanck voort recht beantwoort hebbe, Daer van het recht ten laesten is hangende ende bestaende gebleuen. Middeler tyt ofte tusschen dese geschiedenisse zoe hebben die verdreuene by nacht ende tyden haeren toevlucht ofte herberge genomen bij myn waer deur mynen oogen geopent zyn geweest ende sulcx ick tot meerder kennisse gecomen zynde Eyntelicke bekentenisse myns geloofs mit myn huysvrou binnen rotterdam gedaen hebbe ende daer na oock mynen twee kinderen ende ionckwyff met breeckinge des broots cristum beleden hebben ende soe veele die Heere genaede gegeuen heeft een Kercke binnens huysse hebbe, Daer toe alsnoch na myn Swackheyt bereyt ben myn leuen nyet alleen te laten om des euanliums [*sic*] wille maer oock aen allen

Digitized by Google

menschen te arbeyden omme by hen cristum groot te maecken. Op dat ick dan dat zelue doen mach ende nyet ontrust en mach werden, Op dat ick oock die gemeenschap der broederen, in die ontfanginge des Heren heylige auontmael, onderhouden mach, Soe is myn ootmoedige ende cristelicke bede dat die broedere mij een troostelick antwoort ouerseynden willen off myn toegelaten zal werden langer in die belydenisse myns gelooffs ende gemeenschap der broederen ende auontmaels te blyuen. Ick en twyffele nyet aen u mijn Lyeue vaders ende broeders (de wyele Godt onser vaderen manyere lange iaren inde woestyne verdragen heeft ende onse vaders veel gebreecken gehadt hebben dwelck Godt geduldet heeft) off ghij sult gelycke lyeffde ende neyginge tot myn hebben. Nyet dat ick op die genaede Goodts beghere te sondigen, dat zy verre. Maer die wyele ick haer nyet verlaten en can ende zoelange iaren int recht gehangen ende in twiffelinge gestaen heeft hoe het daer mede offloopen zoude, Soe bidde ick om cristum wille dat die broeders zulcken ouwe recht nyet weder vernyeuwen ofte op halen en willen, die wyele ick dier [?] moeyten met geruste conscientie nyet soude connen tegen staen, ende ick nv wel gerust van herten ben (ten ware dat myn vuyt Goodes heylige woort ouergetuyget werde), Nyet twiffelende Godt zal myn genadicheyt bewysen gelyck hij onse vaderen gedaen heeft, In sonderheyt de wyele dat het twiffelachtich es of het alsulcke groote sonden es als sommige verstaen, Gelyck ick hoope dat het nyet en es, De wyele dat het wel bevonden es dat een vrouwe twee broeders ende een man twee susters gehadt heeft die nochtans van Godt nyet en syn verworpen, oock zoe can ick u myn Lyeue vaders ende broeders in cristo nyet verborgen (hoe wel dat ick nyet geerne dat doe) dat ick die selue in lange tyden nyet bekent en hebbe ende dat die (met oorloffe) natuere

Digitized by Google

ons gescheyden heeft zoe datter gheen by een coemste meer en is dan sonderlinghe lyeffde hulpe troost ende raet. Dywyele ick dan een zeer out man ben ende oock myn huysvrou zyeckelick die wy beyden den doot tot int graff na iagen, Ende gheen dinck lijeuer dan te steruen ende hyer na te leuen, Hier opter aerden gheen dinck lijeuer dan cristus heylige sacramenten te gebruycken nade welcke mij verlanget als een geiaghet herte, Soe bidde ick noch eenmael Lyeue vaders ende broeders dat ghij sulckes aensiende my oock ouer schryuen wilt een goet ende genoechlick euangelium dat ick nyet als een verworpenen ende doodelit ofte aes vanden broederen gehouden werde maer des selue gemeenschap genyeten mach. Die Heere onse Godt vervulle u alle myt zynen Heyligen geest dat uwen by eencoemste tot zyner eere tot opbouwinge der verualle muyren Ierusalems ende salicheyt der menschen geschiede amen. Gescr. den XXII^en^ maij anno XV^C^ een ende tachtich.

ADRIAEN SLIJMONS ende uwer aller Dyenaer wonende opten Hil by Benthuyssen.

Den Godtvresende ende discreten Dyenaeren des Heyl. euangelii binnen middelburch vergadert zynde mynen seer Lyeue ende weerde broederen in Cristo, Tot middelburch.

6. *Brief van Ds. J. Rochus aan den tweeden Scriba der Synode, d.d.* 21 *Juni, tot voorspraak van Jan Janssen Bolsward* [zie boven blzz. 368 en 373].

Genade ende vrede van Godt den Vader ende onsen Heere Ihesu Christo.

Seer weerde broeder ende lieue Compere, ick gebiede my tot v. L dienst in alle ootmoedicheyt, Hier mede te kennen geuende dat desen Iōēs Iōēs Bolsuardiensis onse

Digitized by Google

Landtsman begeert te verschynen voor den Synodo ende eenen toeganck tot v. L. Waerom hy op my heeft versocht eenighe lettere van my aen v. L. te hebben Dwelck ick hem niet hebbe konnen ontsegghen. Is derhaluen mynen vrientlicken begeerte aen v. L. ghy wilt de liefde aen hem bewysen. Hy heeft syn schult voor my bekent. Hy begeert de kercke Ihesu Christi ende den broederen des Synodi genoech te doen, dat is met haer te versoenen. Hy is bereyt hem het ordeel der broederen tonderwerpen. Dit heeft hy my also heeten schryuen. Den Heeren beuolen die v alle in Synodo wil by woonen met synen H. Gheest tot grootmakinghe syns naems tot stichtinghe der kercken. Wt Ridderkerck den 21 Iunii anno Dni. 1581.

V. L. Dienstwillighe Comp.

Iōēs Rochus.

Wy verwachten daeglix vwe toe huyskomst. Ick achte dat my wel noodich was vwe tegenwoordicheyt om tot expeditie van myne saecken te komen.

Eersamen welgeleerden ende godsalighen Henrick de Corput getrouwe Dienaer Ihesu Christi tDordrecht myn goetgunstighen Compere ende lieue Broeder nu tot tyt residerende te Middelburg.

Digitized by Google

De acta der Nationale Synode te 's Gravenhage, 20 Juni—1 Augustus 1586.

Onder al de Nederlandsche Synoden van de 16e eeuw is er zeker wel geene, aan wier notulen zóóveel zorg besteed is, als aan de acta der Haagsche Synode van 1586. De scriba Wernerus Helmichius was, blijkens zijn brief aan Arnoldus Cornelii d.d. 10 Sept. 1587 (Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Deel IV, blzz. 72 vgg.), van het gewicht zijner taak diep doordrongen. Terwijl de vergadering bijeen was, had hij „alle de degelicksche acten" opgeteekend, „so vele hy met de penne had kunnen achterhalen". Daarna had hij gewacht totdat hij den noodigen tijd zou hebben, om die acten uitvoerig uit te werken en „geheel int nette te stellen". En toen hij nu met dien arbeid zich bezighield, werkte hij geheel onder den indruk, dat „de acten eens Nationalen Synodi verre sien"; waardoor hij zich dan ook gedrongen voelde, den assessor te raadplegen, zoowel over de manier van uitwerking bij eene der hoofdzaken, als over de juiste bewoordingen van een paar bijzondere punten, om die „oock te recht in Actis te insereren".

Dat Helmichius dien arbeid niet slechts begonnen maar ook voleindigd heeft, blijkt b.v. uit zijn brief aan Arnoldus Cornelii d.d. 7 Nov. 1587 (t. a. p. blzz. 75 vgg.), waarin advies gevraagd werd over de quaestie, of hij, ten verzoeke van de Waalsche Synode, haar „de copye authentyck ofte het originael" van „de geheele acta" ter vertaling zou uitleenen, dan wel „eenige extracten van sekere saken 'tsij van Coolhaes of andere" haar zou geven. Over de voltooiing van dat werk is er zelfs nog meer dan een bloot getuigenis. Er is ook een zichtbaar bewijs

Digitized by Google

in een paar extracten uit „de originale acten", het eene, geschreven en geteekend door Helmichius zelven, uit de notulen van den 31^en^ Juli, en het andere een afschrift van een extract uit de notulen van den 1^en^ Augustus; beide dus uit de acta van de allerlaatste zittingen. Welke stukken (hierachter opgenomen in de Bijlagen sub E, 4 en sub F, 1) o. a. ook dit belang hebben, dat zij (met een ander nog overgebleven authentiek uittreksel, uit de notulen van den 21^en^ Juli; reeds in 1884 door J. J. van Toorenenbergen openbaar gemaakt in het Archief voor Nederl. Kerkgesch., Dl. I, blzz. 133 vg.) als het ware proeven zijn van de wijze waarop het geheel was bewerkt.

Toch is al die arbeid zoo goed als vergeefsch geweest; want de bedoelde acta zijn reeds spoedig zóó spoorloos verdwenen, dat zelfs geen der jongere tijdgenooten ze weêr aan den dag kon brengen. In Augustus 1618 is er door den Amsterdamschen Kerkeraad naar gezocht; maar de uitslag was, dat „men niet en can vinden de Acta vant Jaer 80 [*lees:* 86] waarmede dese kerck opgeleyt wort het Synodus Nat. te bevorderen" (zie F. L. Rutgers, het Kerkverband der Ned. Geref. Kerken, Ed. 1882, blz. 14). En, wat nog veel meer zegt, kort daarna moest zelfs door de Dordtsche Synode dat verlies geconstateerd worden. In de nog al summierlijk gestelde Post-acta is dit wel niet opgeteekend; maar het blijkt toch uit de particuliere notulen, die de Amsterdamsche ouderling Theodorus Heyngius (Dirick Heynck) voor zichzelven gehouden heeft. Immers, in dat handschrift (uit de Bibliotheca Heringana naar de Utrechtsche Bibliotheek overgegaan, en aldaar gecatalogiseerd onder de Varia Nr. 10) staat op blz. 227, bij de 170^e^ zitting, van Dinsdag 28 Mei 1619 voormiddag: „Is oock een yeder gelastet om op te speuren (soo veel doenl.) de acten des voorgaenden *Synodi Nationalis*, die tot noch toe niet gesien syn, ende derhalven niet en hebben kunnen opgelesen worden". Blijkbaar is het destijds niet gelukt, het verlorene stuk terug te vinden; en natuurlijk kan dit thans nog veel minder verwacht worden.

Maar niet slechts ontbreken die volledige acta. Ook van de Kerkenordening, gelijk zij door de Haagsche Synode gewijzigd werd, is het authentieke stuk niet meer over, of althans niet

Digitized by Google

bekend. Toch is het zonder twijfel behoorlijk opgemaakt, ter vergadering zelve. Van allerlei andere stukken is de redactie aan gedeputeerden overgelaten, daar verscheidene leden, toen men zes weken was bijeen geweest (van Vrijdag 20 Juni tot Vrijdag 1 Augustus), zeer op sluiting aandrongen; maar de brieven van Helmichius, waarin die overhaaste sluiting vermeld en betreurd wordt (aan Cornelii, d.d. 30 Aug. en 6 Sept. 1586, t. a. p. blzz. 51—56), geven tevens het bewijs, dat men met de Kerkenordening van te voren nog was klaar gekomen. Dit wordt bevestigd door het bovenbedoelde afschrift uit de notulen van den 1^en^ Augustus; waaruit blijkt, dat Leycester kort vóór die laatste zitting de Kerkenordening moet ontvangen hebben. En te dien aanzien kan zelfs nog iets naders worden afgeleid uit het afschrift, dat te vinden is in het „Boek van Cabeljau" (Oud-Archief v. d. N. H. K. Nr. I, 2, blzz. 345—374). Daar toch wordt aan de artikelen der Kerkenordening nog toegevoegd: „Onder stondt ghescr. in 's Graaven-Haaghe, den 29 Iuulii 1586"; en daarop volgen dan 23 namen, omtrent welke duidelijk blijkt (zie hierachter de aanteekening bij het stuk dat sub C. in de Bijlagen is opgenomen), dat zij niet ontleend zijn aan de naamlijst der leden, maar dat daarin een afschrift wordt gegeven van de onderteekening der Kerkenordening. Deze is dus ter Synode zelve niet slechts in gereedheid gekomen, maar ook nog geteekend; en dan hoogstwaarschijnlijk drie dagen vóór de sluiting, op den 29^en^ Juli. Intusschen, ook dit stuk schijnt te zijn verloren gegaan.

Bij ontstentenis van de authentieke stukken kunnen dus de acta der Haagsche Synode slechts naar afschriften gegeven worden; en dan natuurlijk alleen voor zoover die afschriften er iets van mededeelen, d. w. z. alleen de Kerkenordening en de antwoorden op eenige Particuliere Vragen; terwijl voor alle andere handelingen der Synode de kennis van elders moet verkregen worden, met name uit de stukken, die tot hare besluiten aanleiding gaven of die daarvan het gevolg waren.

Van de bedoelde acta schijnt echter geen afschrift over te zijn, dat wegens inhoud of onderteekening of schrift of bekenden

Digitized by Google

oorsprong boven de bekende uitgaven in betrouwbaarheid van redactie zou uitmunten. Althans, dit is niet het geval met de twee afschriften, die in het Oud-Archief van de Nederlandsche Hervormde Kerk gevonden worden; van welke het eene (in het „Boek van Cabeljau", Nr. I, 2, 4, *e*) niet slechts de Kerkenordening bevat (blzz. 345—374), maar ook de antwoorden op de Particuliere Vragen (blzz. 377—383), en het andere (waarover hierboven, blz. 345, reeds gesproken is) alleen de Kerkenordening. Dit laatste geeft eigenlijk de Kerkenordening naar de redactie van 1581, met de wijzigingen van 1586 op den kant en tusschen de regels; door welke manier van overschrijven de nauwkeurigheid wel eenigszins heeft geleden. En het afschrift van Cabeljau is, behoudens de spelling, met den gedrukten tekst bijna geheel gelijkluidend.

Volgens de gecommitteerden, die vóór ruim anderhalve eeuw een groot aantal stukken van het Oud-Archief gecatalogiseerd hebben, zou hier nog een derde afschrift aanwezig zijn. De foliant, die geboekt is als Nr. I, 3, bevat nl. een stuk (blzz. 551—586; niettegenstaande zijn grooten omvang in den gedrukten catalogus onvermeld gebleven), dat door eene oude hand (niet die van den schrijver zelven) buitenop gekenmerkt is als „Kerkenordre 1586", en dat in het geschreven register van bedoelde gecommitteerden ook als zoodanig wordt vermeld. Dit stuk echter is geheel iets anders. Het is ruim tweemaal grooter dan de Kerkenordening van 1586; het bevat wel eenige bepalingen, die ook daarin voorkomen, maar toch lang niet alle; en voorts is het een geheel zelfstandig en oorspronkelijk werk, waarin voor de Nederlandsche Kerken en Scholen (lagere, hoogere en hoogste) eene zelfs tot kleine bijzonderheden afdalende regeling in zeer goede formuleeringen wordt uitgewerkt. Uit den inhoud blijkt, dat het moet zijn opgesteld tusschen 1608 en 1618, en dat het moet afkomstig zijn van één of meer mannen, die in den strijd van die dagen geheel aan de zijde der Gereformeerden stonden, die goed op de hoogte waren van de zaken welke zij wilden regelen, en die ook organiseerend talent hadden. Maar in geen geval kan het met de Synode van 1586 in verband staan; en bij hare acta hoort het dan ook niet thuis.

Digitized by Google

De Kerkenordening, naar de redactie van de Haagsche Synode, is het eerst uitgegeven in 1612, in de Delftsche uitgave van „De Kercken-ordeninghen der Ghereformeerder Nederlandtscher Kercken" (blzz. 64—78); en daarna is zij dikwijls herdrukt. Zoo b.v. in de volgende uitgaven van dit boekje (waarvan de 5e druk, in 1730 door G. Nauta bezorgd, in 1771 ook opgenomen is achter den 2en druk van het „Compendium der Kerkelijke Wetten van Vriesland"); in de onderscheidene uitgaven van het sedert 1732 uitgegeven „Kerkelijk Handboekje" (in den eersten druk blzz. 197—228); in 1626 door P. Bor Czn. in zijne „Historie der Nederlandtsche Oorlogen" (Boek XXI, blzz. 79—81; in de uitgave van 1680, Deel II, blzz. 790—794); in 1683 in het „Groot Placaet-Boeck" (Deel III, blzz. 446—451); in 1792 in het „Kerkelyk Placaatboek" (Deel III, blzz. 520—532); in 1832 door W. Broes in zijn geschrift „de Kerk en de Staat" (Deel IV, blzz. 377—392); in 1865 in de „Oude Kerkordeningen" van C. Hooijer (blzz. 270—279). Onder alle deze uitgaven zijn er echter slechts twee, waarin ook de antwoorden op de Particuliere Vragen zijn opgenomen, nl. die van het Kerkelyk Placaatboek (t. a. p. blzz. 533—537) en die van Hooijer (t. a. p. blzz. 280—283).

In alle deze uitgaven heeft de een den ander telkens nagedrukt, waarbij dan gewoonlijk de spelling eenigszins met den tijd in overeenstemming werd gebracht. Bij dit laatste is men echter lang niet altijd naar vaste beginselen te werk gegaan, en evenmin met de noodige consequentie. En voorts heeft het bij de uitgave ook wel eens ontbroken aan de noodige nauwkeurigheid, waardoor het aantal van de reeds in de eerste uitgave aanwezige drukfouten in den loop des tijds steeds vermeerderd is [1]).

1) Zoo b.v. zijn in latere uitgaven zelfs onderscheidene woorden bij vergissing uitgevallen: in art. 1 *ende Ceremonien;* in art. 23 *te willen;* in art. 70 *ten zy dat hy hem bekeere;* in art. 71 *Avontmale;* enz. De fouten, die reeds in de eerste uitgave gevonden worden, komen in de hier volgende uitgave, door de vergelijking met het afschrift in het „Boek van Cabeljau", van zelf aan het licht, en worden, voor zooveel zij belangrijk zijn, in de noten aangeteekend.

Digitized by Google

Daarom zal in deze uitgave de tekst van de eerste uitgave letterlijk worden overgenomen; slechts met verbetering van eenige notoire drukfouten; d. i. dus voor de Kerkenordening de tekst der uitgave van 1612, en voor de antwoorden op de Particuliere Vragen die van het Kerkelyk Placaatboek. Hierbij is het boven vermelde afschrift in het „Boek van Cabeljau" gecollationeerd; en wezenlijke varianten, ook zelfs minder belangrijke, zijn dan met de letter C in de noten opgenomen.

De Bijlagen, die aan deze acta zijn toe te voegen, kunnen onder zes rubrieken worden gerangschikt:

A. Stukken in zake de samenroeping der Synode;

B. Geloofsbrieven van de ter Synode gedeputeerden;

C. Naamlijst van de leden der Synode;

D. Instructiën van de ter Synode gedeputeerden;

E. Stukken, die bij de Synode zijn ingekomen of die van haar zijn uitgegaan, over onderscheidene zaken;

F. Stukken in zake de uitvoering der Synodale besluiten door de Overheid en door de Kerken zelve.

Bij de opneming dezer stukken zal eenigszins worden afgeweken van den tot dusver gevolgden regel van volledige overneming. Dit werd noodig of althans wenschelijk geacht, opdat deze uitgave niet een al te grooten omvang verkrijgen zou; en bij sommige stukken was er tegen de bedoelde bekorting ook geen overwegend bezwaa Natuurlijk zal bij ieder stuk, dat niet in zijn geheel gegeven wordt, steeds gezorgd worden dat dit duidelijk blijke. En voorts zal bij alle stukken zonder onderscheid telkens worden opgegeven, waar het origineel te vinden is; met bijvoeging, voor zooveel noodig, van critische opmerkingen.

F. L. R.

Digitized by Google

Kercken-ordeninghe der Nederlandtsche Ghereformeerde Kercken van beyder talen, ghestelt inden Nationalen Synode, Te samen beroepen ende ghehouden by last van zijn Excelentie, in s' Graven-Haghe den 20 Iunii Anno 1586.

1. Om goede ordre inder Ghemeente Christi te onderhouden, zijn daer inne noodigh de Diensten, T' samencomsten, Opsicht der Leere, Sacramenten ende Ceremonien, ende Christelijcke straffe. Waer van hier nae ordentlijck sal ghehandelt worden.

Vande Diensten.

2. De Diensten zijn vierderley: Der Dienaren des Woordts, der Doctoren, Ouderlinghen, ende Diaconen.

3. Het sal niemant, al-hoe-wel hy een Doctor, Ouderlinck ofte Diaken is, geoorloft zijn den dienst des Woordts ende der Sacramenten te betreden, sonder Wettelijck daer toe beroepen te zijn: Ende wanneer yemant daer teghen doet, ende meermael vermaent zijnde, niet afstaet, soo sal de Classe oordeelen, ofmen hem voor eenen scheurmaecker verclaren, ofte op eenighe ander wijse Straffen sal.

4. De Wettelijcke Beroepinge der ghener die te vooren inden Dienst niet gheweest en zijn, soo wel inde Steden als ten platten Lande, bestaet: Ten eersten in die *Verkiesinghe*, de welcke gheschieden sal door den Kercken-

Digitized by Google

Raet ende Diakenen, mitsgaders het oordeel der Classen [1]), ofte van twee ofte drie Naest-gheseten Dienaren, ende in plaetsen daer gheen Kercken-Raet en is, door de Classe met bidden ende vasten. Ten anderen, in de *Examinatie* ofte ondersoeckinghe beyde der Leere ende des Levens, de welcke by de selve staen sal, vanden welcken sy vercoren werden: Wel-verstaende dat Nieuwelinghen, Miskpriesters, Monicken, ende die andersins eenighe Secte verlaten hebben, niet sullen toeghelaten worden, voor dat sy seker tijt beproeft zijn. Ten derden, inde *Approbatie* ende goet-kenninghe der Overheyt vande plaetse respectivelick (de welcke sy sullen aenghegheven worden, om te vernemen of sy hares Levens ofte Borgherlijcken wandels halven eenige Wettelijcke oorsaecke heeft te wederspreken) ende der gantscher Ghemeynte, Wanneer den naeme des Dienaers den tijt van veerthien daghen inder Kercken vercondight zijnde, geen hindernissen daer teghen en coomt. Ten laetsten, inde opentlijcke *Bevestinghe* voor der Ghemeynte, de welcke met behoorlijcke Stipulatie [2]) ende af-vraginghen, vermaninghen, Ghebedt ende oplegginge der handen vanden Dienaer die de bevestinghe doet (ofte eenigen anderen, daer meer Dienaren zijn) toegaen sal, Naer het *Formulier* daer van zijnde. Wel-verstaende dat de oplegginghe der handen sal mogen ghedaen worden inde Classicale vergaderinghe aenden nieuwen ghepromoveerden Dienaer, die ghesonden wordt inde Kercken onder t' Cruyce.

5. Nopende die Dienaers die nu alreede inde dienst des Woorts zijnde tot een ander Ghemeynte beroepen werden, sal desgelijcx soodanighe beroepinghe gheschie-

1) Deze tweede naamval enkelvoud is bij C.: *des Klassis*.

2) Bij C. het meervoud: *stipulatien*.

Digitized by Google

den, soo wel inde Steden als te platte Lande, by den Kercken-Raet ende Diakenen [1]), ende het oordeel ofte advijs vande Classe, ofte ymmers van twee ofte drie Naest-gheseten Dienaren der selver, soo het selve gheschieden can, Ende inde plaetsen daer gheen Kercken-Raet en is, by de Classe: alwaer de voorsz. beroepenen verthoonen sullen goede Kerckelijcke *attestatie* van Leere ende Leven. Ende alsoo den Magistraet vander plaetse respectivelijck aengheghеven, ende der Ghemeynte den tijt van veerthien daghen voorghestelt zijnde als boven, sullen met voorgaende Stipulatie ende gebeden bevestight werden.

6. Sal oock gheen Dienaer dienst moghen aennemen in eenighe particuliere Heerlijckheden, Gasthuysen ofte andersins, ten zy dat hy voor henen gheadmiteert ende toeghelaten zy, volghende die voorgaende *Artijckelen*: ende sal oock niet min als ander der Kercken-ordeninghe onderworpen zijn.

7. Niemant en sal tot den Dienst des Woordts beroepen worden, sonder hem in een seker plaetse te stellen, ten waer dat hy ghesonden worde om hier ofte daer te Predicken inde Gemeynten onder t' Cruyce, ofte andersins om Kercken te vergaderen.

8. Een Dienaer eens Wettelijcken beroepen zijnde, mach die Ghemeynte daer hy sonder Conditie aenghenomen is, niet verlaten, om elders een beroepinghe aen te nemen, sonder bewillinge des Kercken-Raets met de Diakenen ende de ghene die te vooren in dienste van [2]) Ouder-

---

1) Bij C. staat dit woord; maar in de uitgave van 1612 werd hier bij vergissing *Dienaren* afgedrukt, en deze kennelijke fout is in alle volgende uitgaven overgenomen.

2) Niet bij C., maar in alle uitgaven, van 1612 af, staat bij vergissing *ende* voor *van*.

Digitized by Google

lincx-schap ende Diaken-schap gheweest zijn, mitsgaders die vande Magistraet ende met voorweten vande Classe, Ghelijck oock gheen ander Kercke hem sal moghen ontfanghen, eer hy Wettelijcke ghetuygenisse zijns afscheyts vande Kercke ende Classe, daer hy ghedient heeft, verthoont hebbe.

9. Op d' andere zijde sal den Kercken-Raet, als Representerende die Ghemeynte, oock ghehouden zijn haer Dienaers van behoorlijcke onderhoudt te versorghen, ende sonder kennisse ende oordeel des Classis niet te verlaten, de welcke oock, by ghebreecke van onderhoudt, sal oordeelen of die voorschreven Dienaers te versetten zijn, ofte niet.

10. Dewijle een Dienaer des Woorts eens Wettelijck, als boven, beroepen zijnde, zijn leven lanck aenden Kercken-dienst verbonden is, soo sal hem niet gheoorloft zijn hem tot een anderen staet des levens te begheven, Ten zy om groote ende wichtighe oorsaecken, daer van die Classe kennisse nemen ende oordeelen sal.

11. Soo het gheschiet dat eenighe Dienaers door ouderdom, sieckte ofte andersins onbequaem worden tot oeffeninghe hares Dienstes, soo sullen sy nochtans des niet te min de eere ende den name eens Dienaers behouden, ende van die Kercke die sy ghedient hebben, eerlijcken in haren nootdruft (ghelijck oock de Weduwen ende Weesen der Dienaren int ghemeen) versorghet worden

12. Soo eenighe Dienaers om die voorschreven ofte eenighe ander oorsaecken haren dienst voor eenen tijdt onderlaten moesten (t' welck sonder advijs des Kercken-Raets niet gheschieden en sal) soo sullen sy nochtans tot allen tijden de beroepinghe der Ghemeenten [1]) onderworpen blijven.

---

1) Bij C. staat hier, evenals art. 21 (tweemaal), 23, enz. het enkelvoud zonder *n*.

Digitized by Google

13. Het zal niemant gheoorloft zijn, den dienst zijnder Kercken onderlatende ofte in geenen sekeren dienst zijnde, hier ende daer te gaen Predicken buyten consent ende authoriteyt des Synodi ofte Classis: Ghelijck oock niemandt in een ander Kercke eenighe Predicatie sal moghen doen ofte Sacramenten bedienen, sonder bewillinghe des Kercken-Raets.

14. Der Dienaren Ampt is inden Ghebeden ende bedieninghe des Woordts aen te houden, die Sacramenten uyt te rijcken, op haer mede-broeders, Ouderlinghen ende Diakenen, mitsgaders de Ghemeenten [1]) goede acht te nemen, ende ten laetsten met die Ouderlinghen die Kerckelijcke Discipline te oeffenen, ende te besorghen dat alles eerlijck ende met order gheschiede.

15. Onder de Dienaren des Woordts [2]) sal ghelijckheyt gehouden worden, aengaende de Lasten hares Dienstes, mitsgaders oock in andere dinghen soo veel moghelicken is, volghende het oordeel des Kercken-Raets, ende (dies van noode zijnde) des Classis: het welcke oock in Ouderlinghen ende Diakenen te onderhouden is.

16. Het Ampt der *Doctoren* ofte *Professoren* inder Theologie is, de heylighe Schriftuere uyt te legghen, ende de suyvere Leere teghen de Ketterijen ende Doolinghen voor te staen.

17. Die Ghemeynten sullen Arbeyden, datter Studenten inder Theologie zijn, die *ex bonis publicis* onderhouden werden.

18. Inde Kercken daer meer bequame Predicanten

---

1) Bij C. staat voor deze twee woorden: *op de ghansche Ghemeijnte.*

2) Bij C. wordt hier, en vervolgens ook meestal, het woord *Ghodts* nog bijgevoegd.

Digitized by Google

zijn, salmen t' ghebruyck der Propositien aenstellen, om door sulcken oeffeninghen eenighe tot den dienst des Woordts te bereyden. Wel-verstaende dat gheen Proponenten die gemeente openbaerlijck vanden Predick-stoel sullen Leeren, dan die Wettelijck gheexamineert ende bequaem ghekent zijn inde *Vniversiteyt* ofte Classe: ende en sullen nochtans haer niet vervorderen die Sacramenten te bedienen, totter tijt toe sy volcomelijcken beröepen ende bevestight zijn.

19. De Kercken-Raden sullen alomme toesien datter goede School-Meesters zijn, die niet alleen die kinderen leeren lesen, schrijven, spraecken ende vrije Consten, maer oock die selfde inder Godtsalicheyt ende inden Catechismo onderwijsen.

20. De Ouderlinghen sullen door het oordeel des Kercken-Raets ende der Diakenen vercoren worden, Soo dat het na de gheleghentheydt van een yder Kercke vry sal zijn, soo veel Ouderlinghen alsser van noode zijn de Ghemeente voor te stellen, om van die selve (ten ware datter eenigh beletsel voor-viele) gheapprobeert ende goet ghekent zijnde, met openbare Ghebeden ende stipulatien bevestight te worden: ofte een dobbel ghetal, om het halve deel by der Ghemeente vercoren op de selve wijse inden Dienst te bevestighen, volghende het formulaer daer van zijnde.

21. Der Ouderlinghen Ampt is, behalven t' ghene dat boven, Artijckel veerthien, gheseyt is, hen met den Dienaer des Woords gemeyn te zijn, opsicht te hebben dat de Dienaren, mitsgaders hare ander medehulpers ende Diakenen hare Ampt ghetrouwelijcken bedienen, ende die besoeckinghe te doen, naer dat de gheleghentheyt des tijts ende der plaetsen, tot stichtinghe der Ghemeenten soo voor als naer het Nachtmael can lijden, om bysonder de Lidtmaten der Ghemeenten te vertroosten ende te

Digitized by Google

onderwijsen, ende oock andere tot de Christelijcke Religie te vermanen

22. De selve wijse die vande Ouderlinghen gheseyt is, salmen oock onderhouden in de Verkiesinghe, approbatie ende bevestinghe der Diakenen.

23. Der Diakenen eyghen Ampt is, de Aelmoessen ende ander Armen-goederen neerstelijck te versamelen, ende de selve ghetrouwelijcken ende vlijtighlijck naer den eysch der behoeftighen, beyde der inghesetenen ende vreemden met ghemeyn advijs uyt te deelen, de benauden te besoecken ende te vertroosten, ende wel toe te sien dat de Aelmoessen niet misbruyckt en worden, waer van sy rekeninghe sullen doen inden Kercken-Raet, ende oock (soo yemandt daer by wil zijn) voor der Ghemeenten, tot sulcken tijdt als het de Kercken-Raet goet vinden sal.

24. De Diakenen sullen ter plaetse daer Huyszit-Meesters [1]) ofte andere Aelmoesseniers zijn, op de selve begheeren goede Correspondentie met hen te willen houden, ten eynde de Aelmoessen te beter uytghedeelt moghen worden onder de ghene die meest ghebreck hebben.

25. De Ouderlinghen ende Diakenen sullen twee jaren dienen, ende alle jaer sal het halve deel verandert, ende andere in de plaetse ghestelt werden, ten ware dat de gheleghentheydt ende t' profijt van eenighe Kercken anders vereyschte.

Vande Kerckelicke t' samen-comsten.

26. Vierderley Kerckelicke t' samen-comsten sullen onderhouden worden, de Kercken-Raet, de Classicale vergade-

1) Bij C. staat hier nog bij: *ofte huus-armen-meesters.*

Digitized by Google

ringhen, de Particuliere Synoden, ende de Generale ofte Nationale.

27. In dese t'samen-comsten sullen geen ander dan Kerckelicke saecken, ende t'selfde op Kerckelijcke wijse ghehandelt worden. In meerder vergaderinghe salmen niet handelen dan t'geen dat in mindere niet en heeft af-ghehandelt connen werden, ofte dat tot de Kercken der meerder vergaderinghe int ghemeyn behoort.

28. Soo yemant hem beclaeght deur de uytspraecke der minder Vergaderinghe veronghelijckt te zijne, de selve sal hem tot een meerder Kerckelicke vergaderinghe beroepen moghen: ende t'ghene door de meeste stemmen goet ghevonden is, sal voor vast ende bondigh ghehouden werden. Ten sy dattet bewesen worde te strijden teghen het woort Godts, ofte teghen de Artijckelen in desen Generalen Synodo besloten, soo langhe als de selve door gheen ander Generale Synode verandert zijn.

29. De handelinghen aller t'samen-comsten sullen met aenroepinghe des Naems Godts aenghevanghen, ende met een danckseggínge besloten worden.

30. Die tot den t'samen-comsten af-gesonden worden, sullen hare Credentz-brieven ende instructien, onderteeckent zijnde vanden ghenen die haer senden mede-bringhen, ende dese sullen alleene keur-stemmen hebben.

31. In allen t'samen-comsten sal by den *Praeses* een *Scriba* ghevoeght werden, om neerstelick op te schrijven t'ghene waerdigh is opgheteeckent te zijn.

32. Het Ampt vanden *Praeses* is, voor te stellen ende te verclaren t'ghene te handelen is, toe te sien dat een yegelijck zijn ordre houde int spreecken: Den kibbelachtighen ende die te heftigh zijn int spreecken, te bevelen datse swijghen, Ende over de selve gheen gehoor gevende, de behoorlijcke Censure te laten gaen. Voort sal zijn Ampt uytgaen, wanneer die t'samen-comste scheydet.

Digitized by Google

33. T'selfde segghen heeft de Classis over den Kercken-Raet, t'welck de particuliere Synode heeft over de Classe, ende de Generale Synode over de particuliere.

34. In allen Kercken sal een Kercken-Raet zijn, bestaende uyt Dienaren des Woordts ende Ouderlingen, de welcke ten minsten alle weke eens tsamen comen sullen, al-waer de Dienaer des Woordts (ofte Dienaren, soo daer meer zijn) by ghebeurte presideren ende die Actie regeeren sal. Ende sal oock de Magistraet vande plaetse respectivelijck, indient haer ghelieft, een ofte twee vanden haren, wesende Litmaten der Ghemeente [1]), by den Kercken-Raet [2]) moghen hebben, om te aenhooren ende mede vande voorvallende saecken te delibereren.

35. Wel-verstaende dat inde plaetsen daer den Kercken-Raet van nieus is op te rechten, t'selfde niet en gheschiede dan met advijs vande Classe, Ende daer t'ghetal vanden Ouderlinghen seer cleyn is, sullen die Diakenen mede tot den Kercken-Raet ghenomen worden.

36. In die plaetsen daer noch gheen Kercken-Raet en is, sal middeler tijt by de Classe ghedaen worden t'ghene anders den Kercken-Raet nae uyt-wijsen deser Kercken-ordeninghe opgheleyt is te doen.

37. Insghelijcx sullen de Diakenen alle Weken t'samen comen, om met aenroepinghe des Naems Godts vande saecken haren Ampte betreffende te handelen, daer toe die Dienaren goede opsicht sullen nemen, ende des noot zijnde haer daer by laten vinden.

38. De Classicalen vergaderinghen sullen bestaen uyt ghenae-buerde Kercken, de welcke elck eenen Dienaer ende eenen Ouderlinck ter plaetse ende tijde by hen, int

---

1) Bij C. staat hier: *Kercke.*

2) Bij C. staat hier enkel: *Raadt.*

Digitized by Google

scheyden van elcke vergaderinghe goet ghevonden (soo nochtans, datment boven de drie Maenden niet uyt en stelle) daer henen met behoorlijcke Credentie af-veerdighen sullen, in welcke t'samen-comsten de Dienaers by ghebeurte, ofte andersins die vande selfde vergaderinghe vercoren wort, presideren sullen, soo nochtans dat de selve twee mael aen een niet en sal mogen vercoren worden. Voorts sal de *Praeses* onder anderen eenen yegelijcken af-vraghen, of sy in hare Kercken haren Kercken-Raet vergaderinghe houden: of de Kerckelijcke Discipline gheoeffent wort: of de Armen ende Scholen besorght worden: Ten laetsten, ofter yet is, daer inne sy het oordeel ende hulpe der Classe tot Rechte instellinghe harer Kercke behoeven. De Dienaer dient inde voorgaende Classe opgheleyt was, sal een corte Predicatie uyt Godts Woort doen, van welcke die andere oordeelen, ende soo daer yet in ontbreeckt, aenwijsen sullen. Ten laetsten sullen inde leste vergaderinghe voor den particulieren Synode vercoren werden, die op den selven Synodum gaen sullen.

39. Int eynde vande Classicale ende andere meerder t'samen-comsten, salmen Censure houden over de ghene die yet straf-waerdighs inde vergaderinghe ghedaen, ofte de vermaninghen der mindere t'samen-comsten versmadet hebben.

40. Sal oock de Classis daer sulcx noot zijn sal, de vrijheyt hebben eenighe haerder Dienaren van d'eene Classicale vergaderinghe tot de andere te authoriseren, om opsicht te nemen op de leere ende t'leven der Predicanten ende den standt der Kercken [1]) onder die selve Classe sorterende, ende daer van op de naeste vergaderinghe rapport te doen.

---

1) Bij C. staat hier: *Kercke.*

Digitized by Google

41. De Kercke, inde welcke de Classis, Item de particuliere ofte Generale Synode t'samen comt, sal sorghe draghen, datse de Acten der voorgaende vergaderinghe op de naest-comende bestelle.

42. De instructien der dinghen die in de meerdere vergaderinghen te handelen zijn, sullen niet eer gheschreven worden, voor dat die besluytinghen der voorgaende Synoden ghelesen zijn, op dat t'ghene eens af-ghehandelt is, niet wederom voorghestelt en worde, ten ware datmen't achtede verandert te moeten zijn.

43. Alle Iaers (ten ware dat den noot eenen corteren tijdt vereyschte) sullen vier ofte vijf, ofte meer naeghebuerde Classes te samen comen, tot welcke particuliere Synode uyt yder Classe twee Dienaers ende twee Ouderlinghen af-ghevaerdight sullen werden. Int scheyden soo wel des particulieren als des Generalen Synoden sal een Kercke verordent worden, die last hebben sal, om met advijs des Classis den tijt ende plaetse des naesten Synodi te stellen.

44. De *Nationale Synode* sal ordinaerlijck alle drie Iaren eens gehouden werden, ten ware datter eenighe dringhende noot ware om den tijt corter te nemen. Tot dese sullen twee Dienaren ende twee Ouderlinghen uyt elcke particuliere Synode beyde der Duytscher ende Walscher spraecke, af-ghesonden werden. Voorts sal de Kercke die last heeft om den tijdt ende plaetse des Generalen Synodi te benoemen (soo de selfde binnen de drie Iaren te beroepen ware) haer particuliere Synode vergaderen, ende t'selfde oock der naest-gheleghener Kercke die van een ander Tale is laten weten, de welcke vier persoonen daer henen senden sal, om met gemeynen advijse vanden tijt ende plaetse te besluyten. De selve Kercke die vercoren is om de Generale Synode te samen te beroepen, wanneer sy met de Classe vanden tijdt ende plaetse beraet-slaghen sal, sal t'selfde de hooghe Over-

Digitized by Google

heydt in tijts te kennen gheven, op dat met haren weten, ende (soo het haer ghelieft mede eenighe te senden tot den Classe) vander saecke in teghenwoordicheydt ende met advijs van hare ghedeputeerde besloten werde [1]).

45. Alsoo inde Nederlanden tweederley spraecken ghesproocken wert, is goet ghehouden [2]), dat de Kercken der Duytscher ende Walscher tale op haer selven haren Kercken-Raet, Classicale vergaderinghen ende particuliere Synoden hebben sullen.

46. Is niet te min goet ghevonden dat inde Steden daer de voorschreven Walsche Kercken zijn, alle Maenden sommighe Dienaren ende Ouderlingen van beyde zijden vergaderen sullen om goede eendraght ende correspondentie met malcanderen te houden, ende soo veel moghelijck is nae gheleghentheydt des noots met rade malcanderen by te staen.

Vander Leere, Sacramenten, ende andere Ceremonien.

47. De Dienaers des Woorts, Item die Professoren in de Theologie (twelck oock den anderen Professoren wel betaemt) sullen de Belijdenisse des Gheloofs der Nederlandtscher Kercken onderteeckenen: ende de Dienaers die sulcx sullen refuseren, sullen *de facto* van haren Dienst by den Kercken-Raet, ofte de Classe opgheschorst werden, ter tijdt toe sy haer daer inne gheheelicken verclaert sullen hebben: ende indien sy obstinatelijcken in weygheringhe blijven, sullen sy van hare Dienst gheheelicken afghestelt [3]) werden.

---

1) Bij C. wordt in plaats van: *ende (soo het haer ....) vander saecke .... besloten werde*, gelezen: *soo hett haar .... omme vander saacke .... beslooten te werden.*

2) Bij C. staat hier: *ghoedt ghevonden.*

3) Bij C. staat hier: *affghesett.*

Digitized by Google

48. Insghelijcx sullen oock de School-Meesters ghehouden zijn de Artijckelen als boven, ofte in de plaetse van dien den Christelijcken *Catechismum* te onderteeckenen.

49. Niemant vande Ghereformeerde Religie sal hem onderstaen eenigh boeck ofte schrift van hem ofte van eenen anderen gemaect ofte overgheset, handelende vande Religie, te laten drucken ofte andersins uyt te gheven, dan t' selfde voor henen doorsien ende goet ghekent zijnde van de Dienaren des Woordts zijns particulieren Synodi ofte Professoren der Theologie onser Belijdenisse.

50. Het verbondt Godts sal aen den kinderen der Christenen met den Doop, soo haest alsmen die bedieninghe des selven hebben can, bezeghelt worden, ende dat inde openbare versamelinghe, wanneer Gods Woordt ghepredickt wort. Doch ter plaetsen daer niet soo veel Predicatien ghedaen worden, salmen eenen sekeren dagh ter Weke verordenen, om den Doop extraordinaerlijck te bedienen, soo nochtans dat t'selve sonder Predicatie niet en gheschiede.

51. De Dienaers sullen haer beste doen ende daer toe arbeyden, dat de Vader zijn kint ten Doop presentere. Ende inde Ghemeenten daermen neffens den Vader, oock ghevaders ofte ghetuygen by den Doop neemt (welck ghebruyck, in hemselven vry zijnde, niet lichtelijck te veranderen en is) betaemt het datmen neme die de suyvere Leere toeghedaen ende vroom van wandel zijn.

52. De Dienaers sullen int Doopen het formulaer vande instellinghe ende ghebruyck des Doops, t' welck tot dien eynde beschreven [1]) is, ghebruycken.

53. De namen der ghedoopten, mitsgaders der Ouderen ende Ghetuyghen, Item den tijdt des Doops, sullen opgheteeckent worden.

---

1) Bij C. staat hier: *gheschreeven.*

Digitized by Google

54. Men sal niemant ten Avontmael des Heeren toelaten, dan die nae der ghewoonheyt der Kercken [1]), tot de welck hy hem voeght, belijdenisse der Ghereformeerde Religie ghedaen heeft, mitsgaders hebbende ghetuyghenisse eens vromen wandels, sonder welcke oock die ghene die uyt andere Kercken comen, niet sullen toeghelaten worden.

55. Een yder Kercke sal sulcke maniere van bedieninghe des Avontmaels houden, als sy oordeelt tot de meeste stichtinghe te dienen. Wel-verstaende nochtans dat de uytwendige Ceremonien in Gods Woort voor-gheschreven, niet verandert, ende alle superstitie vermijdet werde, ende dat nae voleyndinghe der Predicatie ende der gemeyne Ghebeden op den Predick-stoel, het formulaer des Avontmaels, mitsgaders het Ghebedt daer toe dienende, voor de Tafel sal worden ghelesen.

56. Het Avontmael des Heeren sal ten twee Maenden eens, soo veel het moghelijck is, ghehouden werden: ende sal stichtelijck zijn daer het de gheleghentheyt der Kercken lijden can, dat op den Paes-dagh, Pincxter-dagh ende Christ-dagh het selve geschiede. Doch ter plaetsen daer noch gheen Kerckelijcke ordre en is, salmen eerst Ouderlinghen ende Diakenen by provisie stellen.

57. Alsoo de avont-Ghebeden in veel plaetsen vruchtbaer bevonden [2]) worden, soo sal int ghebruyck der selver elcke Kercke volghen, t' ghene sy achtet tot haere meeste stichtinghe te dienen. Doch wanneermense begheeren soude wegh te nemen, sal t' selfde niet sonder t' oordeel der Classe, mitsgaders der Overheyt, de Ghereformeerde Religie toeghedaen, gheschieden.

---

1) Bij C. staat hier, en in artt. 56, 73, 75 enz., het enkelvoud zonder *n*.

2) Bij C. staat hier: *ghevonden*.

Digitized by Google

58. Daer de Lijck-Predicatien niet en zijn, salmense niet instellen: Ende daerse nu alreede zijn aenghenomen, sal neersticheyt gedaen werden om de selve met de ghevoeghlijcxste middelen af te doen.

59. In tijden van Oorloghe, Pestilentie, dieren tijt, sware Vervolginghe der Kercken ende andere alghemeyne swaricheden, sullen de Dienaers der Kercken de Overheydt bidden dat door haer authoriteyt ende bevel openbaer Vast ende Biddaghen aenghestelt ende gheheylight moghen werden.

60. De Ghemeynten sullen onderhouden, beneffens den Sondagh, Christ-dagh, Paesschen ende Pincxsteren [1]): Maer ter plaetsen daer meer Feest-dagen, door bevel der Overheden ghehouden werden, tot ghedaghtenisse der weldaden Christi (als de besnijdenisse Christi ende Hemelvaerts-dagh) sullen de Dienaers arbeyden dat sy met Predicken den ledigh-ganck des volcx in een Heylige ende nutte oeffeninghe veranderen.

61. De Dienaers sullen alomme des Sondaeghs ordinaerlick in de namiddaeghsche Predicatie, de Somma der Christelijcke Leere inden Catechismo, die teghenwoordigh inde Nederlandtsche Kercken [2]) aenghenomen is, vervatet, cortelijck uytlegghen, alsoo dat de selve iaerlijcx magh gheeyndight worden, volghende de af-deelinghe des Catechismi selfs, daer op ghemaeckt [3]).

62. De Psalmen Davidts sullen inde Kercken ghesonghen werden, latende de ghesanghen diemen niet en vindt inder heylige [4]) Schriftuere.

---

1) Bij C. wordt hier nog bijgevoegd: *mett den naavolghenden dagh.*

2) Bij C. staat hier en in art. 62: *Kercke.*

3) Bij C staat hier: *ghesteldt.*

4) Dit woord ontbreekt bij C.

Digitized by Google

63. Alsoo bevonden wort dat tot noch toe verscheyden ghebruycken in houwelijcxsche saecken alomme onderhouden zijn, ende nochtans wel oirbaer is ghelijckformicheyt daer inne ghepleeght te worden: soo sullen de Kercken blijven by het gebruyck t' welcke sy conform Godts Woordt ende voorgaende Kerkelijcke ordinantien [1]) tot noch toe onderhouden hebben, tot dat by der hoogher Overicheydt (diemen daer toe met den eersten sal versoecken) een Generale ordinantie met advijs der Kercken-Dienaren daer op gemaekt sal zijn, tot de welcke dese Kercken-ordeningh haer in dit stuck refereert.

Vande Censure ende Kerkelijcke vermaninghe.

64. Ghelijckerwijs de Christelijcke straffe Gheestelijck is, ende niemant vande borgherlijcken gherichte ende straffe der Overheydt bevrijt, alsoo worden oock beneffens de borgherlijcke straffe de Kerckelijcke Censuren nootsaeckelijck verheyst, om den sondaer met der Kercke ende zijnen naesten te versoenen, ende de erghernisse uyt de Ghemeente Christi wegh te nemen.

65. Wanneer dan [2]) yemandt teghen de suyverheydt der Leere ofte vromicheydt des wandels sondight: so verre als het heymelijck is, ende gheen openbare erghernisse ghegheven heeft, soo sal den reghel onderhouden worden, welck Christus duydelijcken voorschrijft *Matth.* 18.

66. De heymelijcke sonden, wanneer de sondaer by een int bysonder ofte by twee ofte drie ghetuyghen vermaent zijnde, berou heeft, sullen voor den Kercken-Raet niet ghebracht werden.

---

1) Bij C. staat hier: *ordonnancien.*

2) Dit woord ontbreekt bij C.

Digitized by Google

67. Soo yemandt van een heymelijcke sonde van twee ofte drie persoonen inder liefde vermaendt zijnde gheen ghehoor en gheeft, ofte andersins een openbare sonde bedreven heeft, sulcx sal den Kercken-Raet aenghegheven worden.

68. Van alsulcke sonden die van haer natueren weghen openbaer, ofte door verachtinghe der Kerckelijcke vermaninghen int openbaer ghecomen zijn, sal de versoeninghe (wanneermen seeckere teeckenen der boetvaerdicheyt siet) openbaerlijck gheschieden, door het oordeel des Kercken-Raets, Ende ten platten Lande, ofte in mindere Steden, daer maer eenen Dienaer en is, met advijs van twee ghenae-buerde Kercken, in sulcke forme ende maniere als tot stichtinghe van een yder Kercke bequaem [1]) sal gheoordeelt worden.

69. Soo wie hartneckelijck de vermaeninge des Kercken-Raets verwerpt, Item die een openbare ofte andersins een grove sonde ghedaen heeft, sal vanden Avontmael des Heeren afghehouden worden, Ende indien hy afghehouden zijnde, nae verscheyden vermaninghen gheen teecken der boetvaerdicheyt bewijst, soo salmen ten lesten tot de uyterste remedie, Naemelijck de Af-snijdinghe, comen, volghende de forme nae den Woorde Godts daer toe ghestelt: Doch sal niemant af-gesneden werden, dan met voorgaende advijs der Classe.

70. Al-eermen tot der af-snijdinghe comt, salmen de hartneckicheydt des sondaers der Ghemeente opentlijck te kennen gheven, de sonden verclarende [2]), mitsgaders de neersticheyt aen hem bewesen int bestraffen, af-houden vanden Avontmale ende menighvuldighe vermaninghen:

---

1) Bij C. staat hier: *bequaamst.*

2) Deze drie woorden zijn bij C.: *de sonde verklaaren.*

Digitized by Google

Ende sal de Ghemeente vermaent worden hem aen te spreecken ende voor hem te bidden. Soodanighe vermaeninghen sullender drie gheschieden. Inden eersten sal den sondaer niet ghenoemt worden, op dat hy eenighsins verschoont werde. Inden tweeden sal met advijs der Classe zijnen name uytghedruckt werden. Inden derden salmen de Ghemeente te kennen gheven datmen hem, ten zy dat hy hem bekeere, vande ghemeenschap der Kercken uytsluyten sal, op dat zijn af-snijdinghe, soo hy hartneckigh blijft, met stilswijghende bewillinghe der Kercken gheschiede. Den tijdt tusschen de vermaeninghen sal int oordeel des Kercken-Raets staen.

71. Wanneer yemandt, die gheexcommuniceert is, hem wederom wil versoenen met de Ghemeente door boetvaerdicheyt: Soo sal het selfde voor de handelinghe des Avontmaels, ofte andersins nae gheleghentheyt, te vooren de Ghemeente [1]) aengheseyt werden, ten eynde hy ten naestcomende Avontmale (soo verre niemandt yet weet voort te brenghen, ter contrarie) openbaerlijck met professie zijner bekeeringhe weder opghenomen werde, volghende het formulier daer van zijnde.

72. Wanneer de Dienaers [2]) Ouderlinghen ofte Diakenen een openbare grove sonde bedrijven, die der Kercke schandelijck, ofte oock by der Overheyt straf-weerdigh is, sullen wel de Ouderlinghen ende Diakenen terstont door voorgaende oordeel des Kercken-Raets der selver ende der naest-gheleghener Ghemeente van haren dienst afgeset, maer de Dienaers opgheschort worden. Maer of sy gheheel vanden dienst af te setten zijn, sal int oordeel der Classe staen.

---

1) Bij C. wordt hier bijgevoegd: *Christi.*

2) Bij C. wordt hier bijgevoegd: *des Woordts Ghodts.*

Digitized by Google

73. Voorts onder de grove sonden die weerdigh zijn met opschortinghe ofte afstellinghe vanden dienst ghestraft te worden, zijn dese de voornaemste: Valsche Leere of Ketterije: openbare scheur-maeckinghe: opentlijcke blasphemie [1]), Symonie, trouweloose verlatinghe zijns diensts, ofte indringinghe in eens anders dienst: Meyneedicheydt: Eebreuck: Hoererije, Dieverije, ghewelt, ghewoonlijcke dronckenschap, vechterije, vuyl-ghewin: Cortelijcke alle de sonden ende grove feyten die den Autheur voor de Werelt eerloos maecken, ende in een ander ghemeen Lidtmaet der Kercken der af-snijdinge weerdigh souden gherekent werden.

74. De Dienaren des Woordts, Ouderlinghen ende Diakenen sullen onder hen de Christelijcke Censure oeffenen, ende malcanderen vande bedieninghe hares Ampts vriendelijck vermanen.

75. Den ghenen die uyt der Ghemeente vertrecken sal een attestatie ofte ghetuyghenisse haers wandels by advijs des Kercken-Raedts mede ghegheven werden onder den Zegel der Kercken, ofte daer geen zegel en is, van tween onderteeckent.

76. Voorts sal den Armen om ghenoeghsame oorsaecken vertreckende vanden Diakenen bystandt ghedaen worden, nae discretie, mits aenteeckenende op den rugghe van hare attestatie de plaetse daerse henen willen, ende de hulpe diemen haer sal ghedaen hebben.

77. Gheen Kercke sal over andere Kercken, geen Dienaer over andere Dienaren, gheen Ouderlinck noch Diaken over andere Ouderlinghen ofte Diakenen eenighe heerschappije voeren [2]).

---

1) Bij C. staat hier: *blasfeemien.*

2) Bij C. staat hier: *hebben.*

Digitized by Google

78. In middelmatighe dinghen salmen de buyten-Landtsche Kercken niet verwerpen, die een ander ghebruyck hebben dan wy.

79. Dese Artijckelen de Wettelijcke ordeninghe der Kercken angaende, zijn alsoo ghestelt ende aenghenomen met ghemeyn accoordt, datse (soo het profijt der Kercken anders vereyschte) verandert, vermeerdert ofte vermindert mogen ende behooren te worden. Ten sal nochtans gheen bysondere Ghemeente, Classe ofte Synode toestaen sulcx te doen, maer sullen neerstelicheyt doen om die te onderhouden, tot dat anders vande Generale ofte Nationale Synode verordent wordt.

Iacobus Kimedoncius Ecclesiae Middelburgensis Minister Praeses Synodi Electus.
Arnoldus Cornelii Assessor.
Wernerus Helmichius Scriba Synodi.

Aanhangsel des Synodi Nationalis, gehouden in 's Gravenhage den 20 Juny 1586, behelzende de forma van de inspectie of visitatie by den Classen, te doen volgens den 40. Artikel van de Kerken-Ordening [1]).

Alzoo de inspectie welke geordonneert is uit naame van de Classen respectivelyk te geschieden, daar toe is die-

1) Voor dit Aanhangsel, waarvan in het O. A. d. N. H. K. nergens een afschrift te vinden is, is het 3e Dl. van het Kerk. Placaatb. de eenige bron. De verzamelaars van dat Deel geven niet op, hoe zij aan een afschrift gekomen zijn. In hun Voorbericht zeggen zij slechts in het algemeen (blz. 5): „*eindelyk*, hebben wy ons bediend van zulke Stukken, die wy, of zelven bezaten, of van elders goedgunstiglyk ontfingen".

Digitized by Google

nende, dat de zuiverheid der Leere, en alle goede geregtigheid in de Gemeente Gods onderhouden worden, zoo zullen de geenen, die den toezigt by den Classen bevolen word, haar reguleeren naar het volgende.

1. Zullen zy somwylen gaan hooren de Predicatien der Dienaaren, en neerstiglyk letten, niet alleen op de materien derzelve, of geene onreine Leere of menschelyke Fabulen of Verdichtselen daar by gemengt worden, maar ook op de maniere van leeren zelve, of die stigtelyk ende profytelyk voor den Volke is, en of die Dienaars neerstiglyk zyn in het leezen en onderzoeken der heilige Schriftuure, of ook de Dienaars de forme van bedieninge in het Doopen, en anderzints gebruikende zyn na de vastgestelde ordre der Kerken.

2. Zy zullen met alle beleeftheid en voorzigtigheid verneemen, het zy ter Plaatse zelve daar die Dienaar staat, of op andere Plaatsen naar gelegentheid der zaaken, aan de Ouderlingen en Diaconen, of anderzints aan die geene die Lidmaaten der Kerken zyn, of die Dienaar neerstig is in den bouw der Kerken, en uitrigtinge der Christelyke Discipline en of tot dien einde de Kerkelyke Vergaderingen gehouden worden.

3. Ook zullen zy den toezigt neemen of de Dienaar hem geschikt draagt in zyn wandel, en of niet eenige twist en oneenigheid in de Gemeente is, of andere disorders, strekkende tot nadeel der Kerke, die met allen spoed gebetert diende te worden.

4. Zullen die Inspectores by den Dienaar of andere voorschreevene Leden des Kerkenraads eenige merkelyke fouten bevonden hebbende, aangaande het geene dat hier boven verhaalt is, dezelve eerst in het byzonder vermaanen tot betering, en daar toe alle hulpe bewyzen, en zoo het niet en helpe, de Classicale Vergadering aandienen.

Digitized by Google

Particuliere Vragen [1]).

30. 1. Of men de Zondaagse Euangelien prediken zal? Antwoord, Het prediken van de Zondaagse Euangelien zal in de vryheid der Kerken tot de meeste stichtinge staan.

2. Of het niet en dient in de Artikelen van de Kerken-Ordening eenige specificatie te maaken van de zonden, waarom de Excommunicatie behoord gebruikt te worden? Is geantwoord, 't Onnoodig te zyn, wyl de voornaamste in het Formulier van het Avondmaal uitgedrukt staan.

P. 1. 3. Of men de zonden alzoo [2]) mag beschryven op den Predikstoel die bestraffende, dat men den Persoon die misdaan heeft, zynde een Lidmaat der Gemeente, ligtelyk kan kennen, zonder voorgaande vermaaninge? Antwoord, Neen.

P. 2. 4. Is gevraagd advis de Mendacio Officioso, alzoo eenige zulks wilden sustineeren, daar over [3]) geschil ge-

---

1) Voor zoover deze vragen ook voorkomen op den verzamelstaat van ingekomen punten (hierachter sub D afgedrukt), is boven, op den kant der bladzijde, aangegeven, onder welk cijfer zij aldaar te vinden zijn; en voor zoover de instructiën der Particuliere Synoden nog bewaard zijn (Zuid-Holland, Noord-Holland en Friesland; zie hierachter sub D), kon hier worden bijgevoegd, uit welke provincie de vraag gekomen was.

2) In alle uitgaven (niet bij C.) is dit woord bij vergissing uitgevallen.

3) Bij C. zijn deze vier woorden: *hadden willen sustineeren, ende daer oover.*

Digitized by Google

reezen was, en meerder authoriteit gerequireert wierde, om vrede [1]) te maaken? Is geandwoord, Hoewel deeze questie onnoodig [2]) is om gevraagt te worden, ja die geene die ze in twyffel trekken, meer straffe dan antwoord weerdig zyn, nogtans om de onvoorzigtigheid van eenige te [3]) bedwingen, zal den Autheurs van deeze vrage voor antwoord gegeeven worden, dat de generaale en ontwyffele regel des woords Gods, *De mond die liegt, die dood de Ziel*, altyd vast blyft, item dat men geen kwaad doen moet, op dat 'er goed uit voortkoome.

5. Of het geraaden zy dat alle Dienaars en Ouder- P. 10.
lingen tot den particulieren Synodum zullen koomen? Antwoord, Neen, maar zal hier gevolgt worden de gemeene Kerken-Ordening daar op gemaakt.

6. Of een Dienaar mag te gelyk een Dienaar en een P. 11. Friesland.
Medicyn zyn? Gemerkt des woords dienst den geheelen Mensch vereischt, en na de leere des Apostels een krijgsknegt [4]) Christi hem niet en behoort te bekommeren met vreemde zaaken, word geantwoord, dat een Dienaar niet kan noch behoord beide *ex professo* te doen, maar zoo hy de Kranken van zyn eigen Gemeente met raad kan helpen, dat het zelve geschiede zonder gewin, en hier van zal de Classis oordeelen.

7. Is gevraagt, alzoo zeker Persoon door inductie van eenige zyner Vrienden getrouwt heeft, de nagelaatene Weduwe zyns overleeden halven Broeders, daar by de voorschreeve Weduwe [5]) eenen Zoon behouden had, met

---

1) Bij C. staat hier: *ruste.*

2) Bij C. staat hier: *onwaardigh.*

3) Bij C. staat hier: *te beeter te.*

4) In alle uitgaven (niet bij C.) staat hier bij vergissing: *huisknegt.*

5) In alle uitgaven (niet bij C.) staat hier bij vergissing: *Broeder.*

Digitized by Google

haar nu geleeft'[1]) den tyd van vier en twintig jaaren, Kinderen te saamen geprocreëert, in de Gemeente met conniventie opgenoomen, en by het oordeel des Classis getolereert, of dezelve mogen by een blyven, en ten Avondmaale toegelaaten worden? Antwoord, Nadien hier Bloedschande begaan is, Levit. 18 vs. 16 en dienvolgens geen Huwelyk voor God kan gehouden worden, en men tegen het uitgedrukte woord Gods niet kan dispenseeren, behooren de voorschreeve Persoonen tot ruste van haare conscientie haar van malkanderen te onthouden, en tot scheidinge te verstaan eer zy tot den Avondmaal zullen toegelaaten worden, mits dat nochtans de Overheid gebeden worde de Kinderen te legitimeeren, alzoo deeze foute eertyds ter goeder trouwe en in[2]) onwetendheid geschied is.

Friesland. 8. Is gevraagt of een Dienaar, die hem altyd in leere en leeven trouwelyk en stigtelyk gedragen heeft, en daar na in Hoerdom eenmaal vervallen is, ter oorzaake van deezen val geheel en ten eenemaal van zynen Dienst behoort afgezet te worden, ofte wel zou mogen in eene andere Provincie getransfereert worden? Antwoord, Dewyl deeze zaak in Vriesland gebeurt is, word dezelve aan den particulieren Synodum van Vriesland gerefereert, om daar in met discretie naar gelegentheid te handelen.

P. 21. Zuid-Holland. 9. Of men een gedoopt Persoon met een ongedoopte zal mogen trouwen? Antwoord, Dat zulks niet geraaden is, dewyl de ongedoopte Persoon door verwerpinge des

---

1) In alle uitgaven (niet bij C.) is hier de zin in de war gebracht, doordat voor de laatste twee woorden gezet is: *na geleeft te hebben;* en de volgende komma is weggelaten.

2) In alle uitgaven (niet bij C.) staat voor deze vijf woorden: *ten goede, en uit.*

Digitized by Google

Doops niet kan gerekent worden in het Verbond Gods, en ook zulk een trouw is voor de Gemeente een groote lastering.

10. Of een Overspeeler mag trouwen met de geene waar meede hy overspel begaan heeft? Antwoord, Deeze questie gedisputeert zynde *pro et contra*, word gelaaten tot decisie van de Rechten [1]). P. 22. Zuid-Holland.

11. Een Persoon in den Kryg zynde, gehoord hebbende een valsch gerugte van zyner Huisvrouwe dood, heeft trouwe gelooft aan een andere, en met dezelve langen tyd geleeft zonder opentlyk trouwen, niettegenstaande hy naderhand verstond met de waarheid, dat zyne Huisvrouwe noch leefde, en is zoo gebleeven tot zyner Huisvrouwe dood, na welken hy begeert wettelyk getrouwt te weezen, het welk van de particuliere Francoische Synode afgeslagen zynde, is hy de Magistraat toegelaaten en bevestigt geweest, begeerende nu ten Avondmaal toegelaaten te worden, is de vrage of deze voorschreeve Persoonen voor Echte Lieden zyn te houden, en hoe datze tot den Avondmaal toegelaaten zullen worden? Antwoord, Nadien het Huwelyk by de Magistraat is geauthoriseert, zoo zal het niet gescheiden worden, en zullen de voorsz. Persoonen met schuldbekentenis ten Avondmaal toegelaaten worden.

12. Of een Broeder trouwen mag met de Ondertrouwde zynes overleedenen Broeders? Antwoord, Men zal neerstelyk onderzoeken of zy met malkanderen vleeschelyk geconverseert hebben, indien ja, zoo is de trouw niet geoorlooft, indien neen, zoo is het geoorlooft. P. 23. Zuid-Holland.

13. Of het niet goed ware de geschiedenissen van deeze Nederlanden te beschryven, en voorts te continueeren, P. 26.

---

1) Voor deze vijf woorden staat in alle uitgaven (niet bij C.): *ter discretie van den Rechter.*

Digitized by Google

en daar toe iemant te bestemmen? Antwoord, Het zal zeer goed en profytelyk zyn, en zyn eenige Persoonen gedenomineert, die tot dien einde zyn Excell. &c. zullen aangegeeven worden, word ook by deezen allen Kerken en Classen gelast [1]), goede memorie te houden van haare geschiedenissen, ende die neerstiglyk op te schryven om dezelve ter gelegen tyde te zenden in handen van de geene, die gedeputeert zullen zyn tot de beschryvingen der Historien by de hooge Overheid [2]).

P. 28. Zuid-Holland. 14. Of men [3]) arbeiden zal de Combinatien der Dorpen af te doen, en dat elke Kerke haaren Dienaar hebbe? Antwoord, Men zal daar toe arbeiden zoo veel het mogelyk is.

15. Of een Kerkenraad een Dienaar mag ontslaan zonder het advis der Gemeente, of ten minsten van de voornaamste derzelve? Antwoord, Men laat het blyven by de Artikelen van de verplaatzinge [4]).

2. Zuid-Holland. 16. Is gevraagt wat middel 'er zy om de Kerken-Ordening te doen effectueeren, en tot eenen voorslag, of het niet goed ware eenen byzonderen Kerkenraad te stellen *ex Politicis & Ecclesiasticis*, om alle voorvallende zaaken te oordeelen en te effectueeren? Antwoord, Dat voor deezen tyd genoeg is, zyn Excell. te verzoeken, dat hy de geraamde Kerken-Ordening des Synodi wil authoriseeren,

---

1) Bij C. staat hier: *belast.*

2) Bij C. zijn deze 13 woorden: *die tott de beschrijvinge der voorss. histoorie bijde Ooverheijdt ghesteldt sall sijn.*

3) Bij C. staat hier: *Offmen niet.*

4) Bij C. is dit artikel: *Off een Kercken-raadt magh ontslaan een Dienaer sonder 't consent ofte advijs der Ghemeijnte, ofte ten minsten der voorneemste der selve, de Ghemeijnte ghheel voor bij ghaande, ende oock teeghen hett consent der Ghemeijnte? Ant. Men laatet blijven bij hett Artijckel van verlaatinge, in de Kercken-ordeninge ghesteldt.*

Digitized by Google

en by gewoone middelen doen onderhouden, en zoo daar eenige abuisen [1]) voorvallen, zal naar gelegentheid des tyds remedie daar toe mogen gezogt worden.

17. Is voorgesteld zekere questie van een Persoon wiens Vrouw uitzinnig was, en derhalven van den Magistraat scheidinge van Goed en Kinderen gedaan is, doch die geduurende het leeven zyner voornoemde Huisvrouwe tien jaaren met eene andere geleeft, en by dezelve Kinderen geprocreëert heeft, en by den Bailliuw daar over in Regten betrokken zynde, nu na de dood zyner Vrouwe begeert te trouwen, of het geschieden mag? Antwoord, Is goedgevonden, zyn Byzitteresse te trouwen, en evenwel de straffe der Overheid onderworpen te blyven [2]).

18. Es gheproponeerdt van een parsoon tott Leijden, den welcken de Doopers sijn kindt ende wijff weghghenoomen hadden, ende willen hem sijn kindt niet weedergheeven, t'en sij datt hij beloove, datt hij 't niet en sall laaten doopen, ende wordt ghedreijghdt van sijn huusvrouwe, hem gheheel te willen verlaaten etc. Es gheantwoordt, datt de parsoon sick sall addresseeren aanden Hoove Provinciaal van Hollandt omm bij hoogher autoriteijt, tott voorkoominghe van meerder quaadt, datt uutt sulcke saacken gheschaapen es te koomen, behoorlijcken versien magh werden. Doch verstaat men datt de Magistraat tott Leijden de saacke bij de handt ghenoomen hadde [3]).

---

1) Bij C. wordt hier bijgevoegd: *oft ghebreecken.*

2) Dit artikel is bij C., zonder eenige verandering in den zin, een weinig anders geformuleerd.

3) Dit 18e artikel, dat in alle uitgaven ontbreekt, is hier uit C. overgenomen.

Digitized by Google

Bijlagen bij de acta der Nat. Haagsche Synode van 1586.

A. *Stukken in zake de samenroeping der Synode* [1]).

1. *Brief van Leycester aan de Gouverneurs der Provinciën en aan den Provincialen Raad van Holland, d.d. 8 Mei 1586, houdende aanschrijving tot het samenroepen van de Synode* [2]).

Robert Grave van Leycester, etc. Gouverneur ende Capiteyn Generael, etc.

Edele, Eersame, Lieve besondere, etc. Nae onse comste

---

1) Vgl. den brief van den Arnhemschen Kerkeraad aan Arnoldus Cornelii, d.d. 22 Maart/1 April 1586 (Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Dl. V, blzz. 285 vg.), volgens welken deze Kerkeraad van oordeel was, dat het nu op den weg lag van den praeses en den (tweeden) scriba der Middelburgsche Synode, om ten spoedigste van Leycester autorisatie te verkrijgen tot het houden van eene Nationale Synode.

2) De brief was voor alle de geadresseerden geheel gelijkluidend; behoudens het noodige verschil in namen, titulaturen en aantal van gedeputeerden. De hierboven afgedrukte brief aan den Provincialen Raad (= het Provinciale Hof) van Holland is ontleend aan „De Kercken-ordeninghen der Gher. Nederl. Kercken" (Ed. 1612, blzz. 79 vg.). Behalve in de vijf uitgaven van

Digitized by Google

in dese Nederlanden, hebben wy gheen saecke soo seer ter harten ghenomen, als die eere Godts, t' stuck van de Christelijcke Religie, ruste ende eendraght van de Kercken ende Ghemeenten, sonderlinghe ghemerckt dat de Coninginne van Enghelandt onse Genadighste Vrouwe, ons t' selve boven al bevolen ende gherecommandeert heeft, ende dat oock den welvaert van dese Landen daer aen soo grootelijcx gheleghen is. Ende want wy gheen beter middel en weten, om daer inne te voorsien, ende goede ordre te stellen, dan met convocatie van eenen Generalen Synodus: Soo hebben wy goet ghevonden de selve te doen houden ende vergaderen, soo wel van de Nederlantsche, als Walsche Ghemeenten deser Vereenighde Provintien, binnen s' Graven-Haghe in Hollandt, teghen den 20^en^ des toecomenden Maents Iunii, nae den Nieuwen stijl. Versoeckende daerom aen V. L. ende Ampts halven ordonnerende, dat ghy luyden van sulcx wilt adverteren de Classen s' Landts van Hollandt, ofte den ghenen die onder heur luyden behooren, ten eynde sy teghen den voornoemden dagh ende tot der selver plaetse willen schicken sulcke Dienaren des Godlijcken Woordts, Ouderlinghen, Diaconen, ofte andere van heur lieder Classe, Kercke ofte

---

dat boekje (en dus ook achter den 2^en^ druk van het „Compendium der Kerkel. Wetten van Vriesland") is die brief ook in het „Groot Placaet-Boeck" (Deel III, blz. 345) achter de Kerkenordening opgenomen. Dat de brief aan de Gouverneurs der Provinciën geheel denzelfden inhoud had, blijkt uit den brief aan „den Overste Sonoy, Gouverneur van den Noorder-quartiere van Holland", die volgens „de principale" afgedrukt is door P. Bor Cz., in zijne „Hist. der Nederl. Oorlogen" (Boek XXI, blz. 29; in de uitgave van 1680, Dl. II, blzz. 718 vg.), waaruit hij is overgenomen door C. Hooijer in zijne „Oude Kerkordeningen" (blzz. 249 vg.).

Digitized by Google

Consistorie, soo wel van d'eene als van d'andere tale, t'samen in ghetale van achte over de voorseyde Provincie, als sy sullen vinden daer toe bequaemst, van goeden leven, gheleertheyt, verstant, discretie ende yver totter eere Gods, voorsien met sulcke brieven van Credentie, Instructie, volle macht ende commissie, als daer toe behooren. Om aldaer metten anderen te aenhooren, delibereren, adviseren, sluyten ende concluderen, sulcx als bevonden sal wesen best dienende tot verbreyden der eere Gods, reformatie van de abusen ende *gravamina*, oprechtinghe ende onderhoudinge van goede Ordeninghe, ruste, eendraght ende stichtinghe van de Kercke, seyndende hen luyden copie authentijcque van desen, om hen daer nae te reguleren. Hier mede etc.

Edele, Eersame, Lieve, besondere blijft Gode bevolen. Tot Vtrecht desen 8en May Anno XVC ses ende tachtigh. ende was geparapheert *Ad. Meetkercken*. Onder stont gheschreven V lieder goede vrient, ende was onderteeckent *R. Leycester*. Lagher stondt noch gheteyckent *D. Burchgrave*. Die superscriptie was dese: Edele, Eersame, Lieve besondere President ende Luyden van den Rade provinciael in Hollandt.

Onder stont al noch: Ghecollationeert jegens de principale missive onderteeckent als boven, ende is daer mede op den 14 May 1586 bevonden te accorderen. By my

P. Hanneman.

2. *Brief van Prins Maurits en den Provincialen Raad van Holland aan de Predikanten in Zuid-Holland, d.d. 14 Mei 1586, tot samenroeping van de Synode* [1]).

Mauritz geboren Prince van Orangien, Grave van Nassau.

1) De hierboven afgedrukte brief is ontleend aan het in de

Digitized by Google

Catzenelboghen, Vianden, Dietz, etc. Marquys van der Veere ende Vlissinghen, Heere van Sint Vijt, Daesburghen, de Stadt Grave ende de Landen van Cuyck, etc. Gouverneur ende Capiteyn Generael ende Admirael; mitsgaders de President ende Raden over Hollandt, Zeelandt ende West-Vrieslandt, etc.

Eerweerdighe, vroome, discrete, goede vrienden, Alsoo D'ex. des Graven van Leycester Gouverneur ende Capiteyn Generael gheordonneert ende bevolen heeft, dat jeghens den 20. des toecomende Maents Iunij, binnen s' Graven-Haghe eenen Generalen Synodus gheconvoceert ende ghehouden sal worden, soo wel van de Nederlandtsche als Walsche Ghemeenten deser vereenighder Provincien, soo naerder blijcken magh by de authentijcque Copie van de Missive by zijner Excelentie tot dien eynde aen ons gedirigeert ende hier inne besloten. Soo ist dat wy navolghende de bevelen van zijne voorsz. Excelentie u luyden daer van by desen adverteren, ordonnerende ende bevelende dat ghy jeghens den voorsz. dagh, ende tot der selver plaetse schicken ofte senden sult sulcke Dienaren des Godlijcken Woordts, Ouderlingen, Diakenen, ofte anderen van u luyden Classe, Kercke ofte Consistorie, soo wel van d' eene als van d' andere tale, t' samen in een ghetal van achte over de Provincie van Hollandt, als ghy luyden vinden sult daer toe bequaemste, van goeden leven, gheleertheyt, verstande, discretie, ende yver totter

---

vorige noot (blz. 514) genoemde Delftsche boekje. Behalve in de onderscheidene uitgaven van dit werkje (1e druk, blzz. 80 vg.) is hij ook in het „Groot Placaet-Boeck" (Deel III, blz. 345) achter de Kerkenordening opgenomen. Dat er in de andere Provinciën door de Gouverneurs of Stadhouders gelijksoortige brieven zijn uitgevaardigd, ligt reeds in den aard der zaak, en blijkt ook uit hunne vermelding in sommige geloofsbrieven.

Digitized by Google

eere Gods, voorsien met sulcke brieven van Credentie, Instructie, volle last ende Commissie, als daer toe behooren: ten fijne omme metten anderen te aenhooren, delibereren, adviseren, sluyten ende concluderen. Alles in conformiteyt van de voorseyde Missive van zijn Excelentie die ghy luyden tot dien eynde naerstelijck sult visiteren, ende u luyden daer nae reguleren. Doende tot dien eynde alle t' selve verwittighen den ghenen dient u luyden goetduncken, ende behooren sal, op dat de goede wille ende beliefte van zijn Excelentie volbracht mach worden.

Eerwaerdighe, vroome, discrete, goede vrienden, onse Heere Godt zy met u luyden. Gheschreven in den Haghe den 14 May Anno XV^{C} ses ende tachtich. Ende was onderteeckent *P. Hanneman.* Ende bezeghelt met den Zeghel van Hollant, Zeelandt ende West-Vrieslandt. De superscriptie was: Aenden eerwaerdighen, vroomen ende discreten Dienaren des Godlijcken Woordts der Ghemeenten van Hollandt, omme terstont op te breecken ende eerst daeghs te communiceren metten Classen van Zuyt-Hollant.

3. *Brief van Leycester aan de Staten van Holland, d.d.* 18 *Mei* 1586, *tot aanbeveling van de Synode* [1]).

Cum qui Legati a vobis in Anglia erant apud Serenis-

1) De hierboven afgedrukte brief, die voorkomt in de Resolutiën van Holland (fol. 234) van 24 Juni tot 1 Juli 1586, is ontleend aan de Oude Kerkordeningen van C. Hooijer (blz. 252), en letterlijk daaruit overgenomen; ook met de kleine onnauwkeurigheden, die in deze uitgave blijkbaar zijn ingeslopen, en die misschien reeds op rekening van den eersten afschrijver te stellen zijn. Met een enkel woord wordt die brief ook vermeld door A. Kluit (Hist. der Holl. Staatsregeling, Dl. II, Ed. 1803, blz. 119) en door C. M. van der Kemp (De eere der Nederl.

Digitized by Google

simam reg. Majestatem, causam verae religionis et ecclesiae maxime commendavint, et regia Majest. nobis huc venientibus hoc negotium praecipue mandavit, quae nos etiam causa vel maxime movet ad hanc suscipiendam provinciam ut ecclesiae Dei nostram operam prestare possemus, ad officium nostrum imprimis pertinere existimavimus. Quam ob rem coetum ministrorum omnium provinciarum hoc tempore authoritate nostra convocari jussimus, ut ecclesiarum statu intellecto id statui possit, quod ad Dei gloriam et Reipub. pacem maxime conducere videatur. Cum autem ipsi gravissimis negotiis impediti in ipso (quod desideramus maxime) adesse non possumus, vos rogamus ut eis qui convenerunt faveatis, et eorum actiones et progressus vestra authoritate juvare velitis, ut omnia possint vestris consiliis adjuti alacrius suscipere ad Dei gloriam promovendam et Ecclesiae pacem stabiliendam, quod a vobis obnixe postulamus, ipsi etiam brevi adfuturi, ut quae praesunt incepta quantum in nobis erit promoveamus ad Dei Opt. Max. gloriam, Cujus aeternae Ma. vos et omnia vestra consilia commendamus.

Trajecti 15 Calend. Junii 1586.

Herv. Kerk gehandhaafd, Dl. I, Ed. 1830, blz. 314). Laatstgenoemde geeft als dagteekening „15 Juny 1586", en ook door Hooijer wordt de Latijnsche aanwijzing van den tekst (bij Kluit: „die xv Calend. Iunii") eenvoudiglijk aldus opgevat. Dit is echter blijkbaar eene vergissing. De bepaling staat gelijk met 18 Mei, naar den zin dien het woord „Calendae" bijna altijd heeft; en in geen geval zou 15 Juni op die wijze kunnen worden aangegeven.

Digitized by Google

B. *Geloofsbrieven van de ter Synode gedeputeerden* [1]).

1. *Van den Kerkeraad van Arnhem, d.d. 9/19 Juni, voor Ds. Johannes Beierus* (O. A. Nr. I, 3, blz. 435).

Genade end vrede van Godt doer Iesum Christum etc.

Ehrwerdige, welgeleerde, end in Christo seergeliefde Medebruderen, aengesien niemant georloft en is, in den Heiligen Synodal vergaderingen te verschijnen, end suffragia te geuen, it sije dan saecke dat hij wettelick daertho beroepen, end met genuchsamen Credentz brieuen, gesonden sije. So ist dat wij onderschreuene, met tegenwordigen onsen Credentz letteren attesteren end voer die gerechte waerheit certificeren, dat wij nae gehaldenen gebeth tot Godt dem Almachtigen, end genuchsamer deliberation in onsem Vollen kerken raeth, tot soelken Legation (neffens Henrico Heiningio Dienaeren des H. Wordes binnen der Stadt Harderwick, end noch enen Seniore van Till welckes naem onss noch onbekent) destinert end afgesonden hebben den Ersamen vnd discreten Iohannem Beierum, Dienaeren des Wordes bij onss, hoewell hij in

---

1) Van alle de leden der Haagsche Synode zijn de oorspronkelijke geloofsbrieven, met de eigenhandige onderteekeningen, bewaard gebleven in het Oud-Archief der N. H. K., in den foliant die gecatalogiseerd is als Nr. I, 3 (blzz. 421—442). Voor de ongeregelde volgorde, waarin zij aldaar door den binder zijn bijeengevoegd, is in deze uitgave de orde van de Naamlijst der leden (zie hierachter sub C) in de plaats gesteld.

Digitized by Google

pleno ministerio noch ter tijt niet gefirmert is, welkes naemaels geschieden sall. Geuende denseluigen vermitz desen absolutam potestatem te proponeren, te helpen examineren end concluderen alle hett gene, welkes tot der ehren Godes, end optimmerunck sijner H. kerken vannöden wesen sall. End bidden den gehelen Synodum hij wille voerss. godturesende mannen tot sijner vergaderunck aennemen, onse grauamina van hen ontfangen, end afduen, Vort Copien der Acten end anderer nothwendiger saeken vmb aen onse kerken te brengen met deilen, Want wij doer Godes genaede deliberert sijn onss den decretis Synodi, ouermitz sij tot wtbreidunck der Ehren Godes, end heil sijner kerken gedienen, gehorsamblich te onderwerpen. Bidden schluitlich die samptlike Bruderen, sij willen deser Ouer quartieren, welke nu in praesenter Viants noth sijn in haeren opentlicken end beisonderlicken gebeden voer Godt ingedachtich te wesen. Ehrwerdige welgelerde end seergeliefde mannen Bruderen, wij beuelen v. l. alle in genedigen scherm des Hemelschen Vaders, end bidden hem wt gronde onser herten, dat hij met sijnen H. geest krachtelick onder v. l. praesederen wille, daermet alles tot sijner ehren, end heil sijner kerken gerichtet werde, Amen. Tot merder versekerunck hebben wij dit met onsen eigenen handen onderschreuen, end met onser kerken gewonelicken Segel beuestiget.

Actum Arnhem A° '86 den 9 Iunii stijlo Iuliano.

V. L. Dienstwillige
Iohannes Fontanus m. p. ss.
Iohannes 'a Niecken ss
Gerardt Voeth.

2 *Van den Kerkeraad van Harderwijk, d.d.* 8/18 *Juni, voor Ds. Ilenricus Heiningius* (O. A. Nr. I, 3, blz. 433).

Eerweerdige welgeleerde vnde seer discrete lieue broeders

Digitized by Google

in den Heer, Het is geen dinck soe noedich daermidt die ware religie in den Kercken onueruelst beholden worde, alls dat meermaels prouincionales vnd nationales Sijnodi geholden worden, alls oeck der wolgeboerne Graeff van Leicesteren onser Genedigen Heer vuijtschrijuende dessen nationalem Sijnodum, volgende die voetstappen des loff-lijcken Keijsers Constantini well angemerckt heft, gelijck wy dan genoechsaem vuijt sijn Genaden an onsen Heere schrijuent alls oeck der broederen van Aernhem ons den lesten Maii Stylo Veteri toegestelt vernoemen, vnd dewijll der Kercken-raedt van Aernhem vuer goet vnd raedtsaem vonden, dat onse Kercke (oeuermidts drie vuijt den Vorsten-dom Gelder geuordert worden) einen dienaer tot desen christ-lichen Sijnodum sall affeerdigen ende senden, welcker midt sijnen gauen den seluen soll bijwoenen vnd helpen dirigieren, Soe hebben wij midt anroepinge des naemens Godtes een-moedich erweelt vnd verkoeren, onsen lieuen broeder vnde dienaer am woert Goedes Henricum Heinningium, den welcken die broeder willen op ende annemen, hem ge-loeuen alls van ons gesonden, toestellen, hem in synen vuernemen vordelick vnde beholplijck syn, die grauamina generalia vnde particularia, vnd wat hij wijders van onsent wegen heft vuertoedraegen, christlich erwegen vnd behertigen, damidt doch einmaell eene verbeterunge veler dingen, soe seer noetwendich midt ernst an die handt mochte genoemen worden, vnd der gerechte toerne Goedes van desen landen affgewendet, Vnd doen v. l. hiermede den vaeder aller genaeden beuelen .... [volgen eenige volzinnen met heilbeden] .... Oerkundt der waerheit hebben wij onsen Kercken zegell op spatium van desen doen drucken, den VIII Iunii Stijlo Veteri Anno 1586.

V. E. goetwillige vrunden die Olderlinge der
Reformierde Kercken toe Harderwijck.

Digitized by Google

3. *Van de Particuliere Synode van Zuid-Holland, d.d. 2 Juni, voor Ds. Jeremias Bastingius, Ds. Arnoldus Cornelii, Ds. Libertus Fraxinus en Ds. Casparus Swerinchusius* (O. A. Nr. I, 3. blz. 441) [1]).

Eerweerde, wijse discrete ende Godsalighe Broeders.

---

1) Omtrent de afvaardiging uit Zuid-Holland staat nog in de acta van de Particuliere Synode van Rotterdam van 2 Juni vgg. („Boek van Cabeljau", blzz. 504 vg.):

„Voorder is gehandelt vande verkiesinghe der ghenen, die tot den Synode generael sullen ghesonden worden opt wtschryuen van syn Ex^tie. Ende is beuonden raedtsaem, datmen sal vier persoonen kiesen, ende onder den seluen den Raedtheere Casembroot.

„Maer indien dat den Raedtsheere niet en soude moghen vaceren, dat aldan vercoren sal syn die ghene die in dese vergaderinghe sal naest de andere dry persoonen de meeste stemme hebben: doch salmen aerbeyden middeler tydt, dat den Raedtsheere Casembroot mochte by syn Ex^tie tot den Synode generael ghecommitteert worden, beneffens de vier ghedep. deses Synodi; ende sal hierom schryuen D. Corputius aen Wernerum Helmichium, om by Meekercken ende ander hier inne te aerbeyden sulcx ghedaen te worden.

„Ende syn eendrachtelyck by vrye suffragien deser vergaderinghe, soo wel wt den absenten als den teghenwoordighen vercoren D. Arnoldus Cornelii Dienaer des Woorts Godts tot Delft [absent], D. Ieremias Bastingius, Dienaer des Woorts Godts tot Dordrecht [absent], Libertus Fraxinus, Dienaer des Woorts Godts in s' Grauenhaghe [present], ende Caspar Swerinckhusius, Dienaer des Woorts Godts tot Rotterdam [present]: met conditie dat Caspar Swerinckhusius voorss. sal geexcuseert syn, indien dat den Raedtsheere Casembroot tot de vergaderinghe des generalen Synodi sal commen, als daer toe geordonneert ende ghebeden by desen Synode particulari; off indien hy niet vaceren en mach, off by syn Ex^tie daer toe ghedeputeert sal syn, dat

Digitized by Google

Naerdien het Godt den Heere belieft heeft mijn Heere den Gouuerneur Generael van dese ghevnieerde Provincien daertoe te beweghen, om een Sijnodum generalem te beroepen, ten eijnde deur de selue de Ghemeenten Christi in desen landen eenmael zouden werden voorsien van een goede ende gheauthoriseerde kerckelicke ordeninghe, naer de welcke zij in toecommenden tijden gheregiert mochten werden, als oock om alle ghebreecken der kercken die deur de voorgaende onordentheijt veroorsaeckt zijn, zoo vele het mueghelick wesen zal te heelen, zoo hebben wij (achtervolghende twtschrijuen ende belastinghe van mijn ghenadighe Here Graef Mauritz ende het Prouinciaele Hof van Hollant) onsen particularen Sijnodum ghehouden tot Rotterdam den IIen Iunii laestleden, alwaer naer afhandelinghe vant ghene tot praeparatie van de Generale Sijnode diende, ghestemt ende veroordent gheworden zijn vier persoonen, die op den voorss. Sijnodum zouden trec-

---

Caspar Swerinckhusius aldan ghehouden sal syn, tot den Synode generael te commen".

Voorts een weinig verder (zelfde zitting van 7 Juni; B. v. C. blz. 508):

„Is besloten, indien vande Ghedep. voorss. yemandt quame te steruen ofte cranck ware, off hadde hoochwichtighe oorsaecken, dat hy niet en conde tot den generalen Synode commen, dat alsdan die andere ghedep. sullen macht hebben tot haer te kiesen alsulcke persoonen, als hen sal goet duncken bequaem te syn, om die plaetse te veruullen".

En eindelijk nog een weinig verder (ibid.):

„De instructien der Ghedep. om te gaen op den generalen Synode, sullen ouersien worden, ende den Credents brieff geschreuen by de voorseyde" (nl. „D. Praeses [Libertus Fraxinus] ende Scriba [Caspar Swerinckhusius] deses Synodi, ende met hen D. Petrus Carpentarius ende Theodoricus Petri").

Digitized by Google

ken, met naemen de Eersaeme D. Ieremias Bastingius, Arnoldus Cornelii, Libertus Fraxinus, ende Casparus Swerinchusius, dienaeren der Ghemeenten Christi van Dort, Delft, Haghe ende Rotterdam respectiuelick. Welcke wij neffens behoorelicke instructie onder haer gheleijt, gheanthoriseert hebben, ende authoriseeren mits desen..... [volgen eenige volzinnen met de gewone lastgeving, stipulatie en heilbede]..... Aldus ghedaen bij laste van het particuliere Sijnodus ghehouden tot Rotterdam den IIen Iunii a° 1586.

LIBERTUS FRAXINUS praeses.
REGINALDUS DONTECLOCKE.

4. *Van de Particuliere Synode van Noord-Holland, d.d. 2 Juni, voor Ds. Johannes Damius, Ds. Andreas Hagius, Ds. Jean Hochedé de la Vigne en den ouderling Philippus Cornelii* (O. A. Nr. I, 3, blz. 437).

[Na de gewone aanspraak en vermelding van de uitschrijving der Synode tegen 20 Juni door Leycester, volgt:]

tott welcke vergaderinge oock die Kercken van Northollandt van den hoichgeborenen Graue ende Herre *Mauritio* Stadthouder dieser Prouincie onsen genadigen Herre etc. vermanet zijnt hare gedeputierden te senden. Ende angemerckt wi ons schuldich achten in ein alsulck christelick vornemen ende hoichnodige sake siner Excellentie te obedieren: So ist dat wi in onsen Particulieren Synodo tott Edam den 2 Iunii A° 86 vergadert met anropinge van des Herren nhame eindrachtelick verkorren ende gecommitteret hebben, verkiesen ende committeren mitz diesen *D. Ioannem Damium* Dienar der Kercken tott Harlem, ende *D. Andream Hagium* Dienar der Kercken tott Horn, onse lieue ende werde Medebroderen ende medearbeideren in den Herre, Met noch *Monseur Iean de la Vinge* [*sic*]

Digitized by Google

Dienar der Walscher Kercken tott Ambsterdam, Ende bij diesen den Ersamen *D. Philippum Cornelii* Ouderling der Gemeinten Christi tott Ambsterdam om van wegen dieser Northollandtscher Kercken .... [volgen eenige volzinnen met de gewone lastgeving en stipulatie, o. a. met het voorbehoud: „niet stridende tegen die gesonde Lehre ende christelicke ordeninge van die regeringe in onsen Kercken tott noch to door des Herren genade met grote stichtinge geusiertt", en met vermelding van de medegegeven Instructie; en voorts met de gewone heilbede]....

Alduss gedaen ende beschloten in onse Particuliere Vergaderinge ter plaetzen ende ten dage als bouen.

IOANNES HALLIUS Dienar des Wordtz tott Ambsterdam *Scriba.*

5. *Van de Provinciale Synode van Zeeland, d.d.* 31 *Mei, voor Dr. Jacobus Kimedontius, Ds. Johannes Martini, Ds. Henricus Brandt en Ds. Guilielmus Nicolai* (O. A. Nr. I, 3, blz. 431).

[Na de gewone aanspraak en vermelding van het uitschrijven der Synode, waarbij abusivelijk 21 Juni als termijn genoemd wordt, volgt:]

Soo en hebben wy dien achtervolgende niet konnen nalaten, dese navolgende viere persoonen, met volle Credentie ende Instructie, van weghen onses Provincialen Synodi van Zeelandt, daer toe te senden, te weten D. Kimedontium, Iohannem Martini, Henricum Brandt, ende Gulielmum Nicolai: hebbende de selve geautorizeert, gelycke wyse autorizeren mids desen ....[volgt de gewone lastgeving en stipulatie].... Datum tott Middelborch, desen laetsten Meie 1586.

DANIEL DE DIEU, dienaer des goddelicken woordts tot Vlissinghen,

Wt laste des voorss. Zeelandtschen Synodi.

Digitized by Google

6. *Van de Provinciale Synode van Friesland, d.d. 12/22 Mei, voor Ds. Ruardus Acronius, Ds. Sibrandus Vomelius en den ouderling Diper Jakobsz.* (O. A. Nr. I, 3, blz. 427) [1]).

[Na de gewone vermelding van het uitschrijven der Synode door Leycester tegen 20 Juni n. s., waarin ondersteld wordt, dat „zyn Excellentie vth ieder Prouincie eischet drie dienars, olderlingen, diaconen, ofte anders", volgt:]

Soe ist, dat het Synodus den XII^en^ Maii stylo veteri, vergaedert tot Leeuwarden, achteruolgende de vthscryuinge van zyn Excellentie, vth haeren prouincie van Vrieslant geordineert heeft ende noch ordineert by desen Ruardum Acronium Dienaer te Leeuwarden, Sibrandum Vomelium Dienaer te Petersbierum, ende Diper Jacobsz^n^ olderling toe Franeker om ....[volgen eenige volzinnen met de gewone lastgeving en stipulatie].... Actum tot Leeuwarden in onsen Synodo den 12^en^ Maii stylo veteri, ende ondergetekent vth naeme, als vurss., by ons

ANTHONYS CLAISSEN wt naeme ende bevel Sijnodi.

SIXTUS RIPPERTUS dienaer des Godtlijcken woorts tot Franecker nomine Sijnodi.

IOES ROCHUS dienar des Woorts te Sneeck.

IOHANNES VAN HUEKULUM dienaer des

1) Bij J. Reitsma (Honderd jaren uit de Geschied. d. Herv. in Friesland, Ed. 1876, blz. 236) luidt de naam van één dezer afgevaardigden eenigszins anders. In het korte bericht, dat hij, met verwijzing naar artt. 15, 27 en 28 van de Friesche Synode van 9 Mei 1586, over de afvaardiging uit Friesland geeft, vermeldt hij als den derden gedeputeerde: „den Franeker burgemeester Epo Jacobsz Juckema".

Digitized by Google

godlicken woerdes des dorpes Nilant,
Nomine Sijnodi.
PETRUS SIJCHEMIUS dienaer tho Deijnum.

7. *Van de Provinciale Synode van Utrecht, d.d. 2/12 Juni, voor Ds. Hermanus Moded en Ds. Wernerus Helmichius* (O. A. Nr. I, 3, blz. 429).

[Na de gewone vermelding van het uitschrijven der Synode door Leycester tegen 20 Juni n. s. volgt:] gelijck wij daer van door expresse brieuen van onsen Gen. Heere den Stadthouder, mitsgaders der Heeren Staten verwitticht zijn, dat oeck wij onderschreuen onse gedeputeerden wten midden van ons opden voorss. Sijnodum souden senden, Soe ist dat wij Dienaren des Woordts ende Ouderlingen tegenwoordelick binnen Vtrecht versamelt, representerende alle de kercken deser Prouintie, wten naeme der zeluer kercken om onse behoorlicke onderdanicheijt tegen de Ouerheijt in een zoe Christelicken werck te bethonen, ende naer wtwijsen onses ampts eene soe goede ende notelicke zaecke naer ons vermogen te helpen vorderen, wten midden van ons gedeputeert hebben ende deputeren bij desen de Godtsalige ende Welgeleerde mannen *Hermannum Modetum*, ende *Wernerum Helmichium*, Dienaren des Woordts binnen Vtrecht, onsen W. ende Lieuen broederen, om ....[volgen eenige volzinnen met de gewone lastgeving en stipulatie, waarin o. a. voorkomt: „oeck te proponeeren zeeckere articulen volgends zeeckere Instructie ende Memorien bij ons geraempt ende hunlieden mede gegeuen, daer op te doen aduizeren, antwoordt ende resolutie te vorderen ende mede te brenghen"].... Biddende mede den *Praesidem* ende voorts de gantsche Synodale Vergaderinge, te willen alle de Instructien ende Memorien bij onsen gedeputeerden voorss. mede te nemen

Digitized by Google

ende te verthonen, volcomen geloue geuen, als off wij alle zelff tegenwoordich waren, nijet tegenstaende die, ofte eenige vandien bij hunlieden zelue onderteijckent zijn, aengesien t' zelue hunlieden als *Praesidi* ende *Scribae respectiuè*, volgende die Classicale ordeninge opgeleijt ende beuolen is, t' welck oeck de oorsaecke is, dat wij dese onse brieuen van Commissie ende Credentie nijet bijden zeluen, maer bij andere die daer toe wt ende van onsen Classe expresse last gegeuen is hebben doen onderteijckenen, op datze des te volcomener geloue gegeuen werde. Gegeuen in onse Classicale vergaderinge binnen der Stadt Vtrecht desen tweeden Iunii 1586, oude stijll.

Nicolaus Sopingius, Minister Verbi diuini Ecclesiae Ultraiectinae.

Rutgerus van Siburg Minister verbi d. in Ecclesia Amorsfortiana.

Wilhelmus Wirtzfeldius Minister verbi dei in Reenen.

Ioannes Backhuisius minister ecclesiae Iselsteinensis.

Petrus A. Berck Mr Vi op de Vaert Vreeswyck.

Livinus Cabeljau minister verbi dei tot Cudelstaert.

Bij laste ende wten naeme van de gantsche Classicale vergaderinge

Iohannes Wtenbogaert Dienaer des Godtlicken Woordts binnen Vtrecht.

8. *Van de Provinciale Synode van Overijssel, d.d. 7 Juni, voor Ds. Bernherus Vezekius en Ds. Casparus Holstechius* (O. A. Nr. I, 3, blz. 425).

[Na de gewone vermelding van het uitschrijven der

Digitized by Google

Synode door Leycester tegen 20 Juni n. s., in zijn brief „an unsern Gnedigen Herrn Stadtholder", en met bijvoeging dat uit Overijssel twee gedeputeerden gevraagd werden, vervolgen de „Dienaren des Göttlichen worts, Olderling, vnd Diaconen der Oueriselsche Kercken" aldus:]

So ist dat wij obgemelte Dienern in dem Naeme des Herrn binnen Campen versamlet, na anropinge desseluig eendrachtelicken hebben gecommittiert vnd committieren vermitz desen, die Wollgelerte vnd Godtsalige, Bernherum Vezekium Diener des Göttlichen worts tho Deventer, vnd Casparum Holstechium Diener des Göttlichen worts tho Campen, vnse lieue Mitbrüder vnd arbeider in dem werck des Herrn, vmb na sijner Excellentien befelch sick op den bestembden dach in SGrauen Hage tho begeuen, vnd aldaer van vnser aller wegen .... [volgen eenige volzinnen met de gewone lastgeving, stipulatie en heilbede] .... Actum Campen den 7en Iunii A° 1586, stilo novo.

HERMANNUS WIFERDING Diener des Gottlichen worts tho Zwolle.
GEORGIUS NOLTHENIUS Dienaer des Godtliken wordes tho Campen.
THOMAS ROTHUYS Dienaer des H. Euangelii tot Hasselt.

9. *Van den Kerkeraad van Sluis, d.d.* 15 *Juni, voor Ds. Wilhelmus Commatius* (O. A. Nr. I, 3, blz. 423).

[Na de gewone vermelding van het uitschrijven der Synode door Leycester tegen 20 Juni n. s., volgt:] So eyst dat wy onderscreuen Omme het Beuel van zyne Excele in alder onderdanicheyt gehoorsaem te zyne, Totten voorn. Sinodo zenden eenen onser Ministeren met Namen Dominus Commatius, omme .... [volgen eenige volzinnen met de gewone lastgeving en stipulatie, waarin ook mel-

Digitized by Google

ding gemaakt wordt van de „artyckelen in onsen brieff van instructie"].... Ende op dat dese van allen ende eenen yegelick gelooft werde zo hebben wij dese letteren van Credentie gesubsigneert Met onsen kerckenzeghel. In onsen kerckenraet desen xv^en Iunii XV^CLXXXVI^tich stilo nouo.

By laste des kerckenraets
GILLIS VAN DEN HAUTE minister vander sluus.

10. *Van de Waalsche Kerkeraden van Delft en Middelburg, d.d. 3 Juli, voor Ds. Pierre Moreau* (O. A. Nr. I, 3, blz. 421) [1]).

Au nom de Dieu.
Messieurs et treshonnores freres. Nous soubsignes

1) Hoe het met de afvaardiging uit de Waalsche Kerken gegaan is, blijkt uit den hierboven afgedrukten geloofsbrief slechts gedeeltelijk. Tot aanvulling van het daarin vermelde dient het volgende: 1° Een uittreksel uit het Waalsche Livre Synodal. Onder de „Articles resolus au Synode des Eglises Wallones des Pays d'Hollande et de Zélande, tenu le 19eme de Mars 1586 à Amsterdam" staat aldaar in Art. 13: „Messieurs de la Vigne et Trelcat accompagnés des Anciens à eux joints par les Eglises de Middelbourg et Delft se trouveront au Synode general. Et cas avenant que Mr Taffin fut de retour en ces Pays, est prié de se trouver aussi au nom de cette Compagnie, pour y representer les choses desquelles on leur a baillé charge". 2° De geloofsbrief van de Noord-Hollandsche Synode (zie boven blz. 525), waaruit blijkt dat de in den Waalschen geloofsbrief slechts ter loops genoemde Ds. de la Vigne reeds den 2^en Juni door die Synode, tegelijk met de Nederduitsche gedeputeerden uit Noord-Holland, formeel gekozen en gecommitteerd was. 3° Een uit-

Digitized by Google

anciens et diacres des Eglises Wallonnes de Delft et Middelbourg, ayant estè enchargès et auctorisès par le dernier synode des Eglises Wallonnes des pais bas, de deputer par ensemble quelque personnage qui au nom de touttes lesdites Eglises comparut au synode national, Auons de

---

treksel uit de acta van de particuliere Zuid-Hollandsche Synode van Rotterdam van 2 Juni 1586 vgg. In het afschrift van die acta, dat te vinden is in het „Boek van Cabeljau", staat bij de zitting van 3 Juni (blzz. 478 vg.): „Na desen is gheuraecht ende verhandelt, offmen soude, achteruolghende de particulare Synode van Noordthollandt, yemandt vande Walsche Kercke ontbieden, off datmen, copie hen ouersendende vande Missyuen van syn Ex^tie ende den Prouintialen Rade van hollandt, soude laten weten dat sy eenen Dienaer deputeren op den generalen Synode toecommende te verschynen. Ende is gheresolueert, datmen aenden Walschen Minister ende Ouderlinghen tot Leyden, hebbende last vanden Synode der Walscher Kercken, schryuen sal, dat dese vergaderinghe oordeelt ghenoech te syn ende te behooren, dat de Walsche Kercken tot den Synode voorss. deputeren ende senden eenen Dienaer des Woorts, met alsulcke instructie ende credentie, als daer toe, na inhoudt van wtschryuinghe, sal van nooden syn, ende is opgheleyt sulcx te schryuen D. Liberto Fraxino, Praesidi deses Synodi". — Bij alle deze besluiten is natuurlijk in het oog te houden: 1° dat, blijkens de lijst van alle Waalsche kerken en predikanten in de Noordelijke Nederlanden (door H. F. Gagnebin met veel zorg bewerkt en in 1888 openbaar gemaakt in het Bulletin d. l. Comm. pour l'histoire des Eglises Wallonnes, Tome III, pp. 25—64, 97—120, 209—240 en 313—345), destijds nog alleenlijk in 6 of 7 steden van Holland en Zeeland Waalsche Kerken gevestigd waren; en 2° dat in den uitschrijvingsbrief van Leycester voor de beide Hollanden niet meer dan acht gedeputeerden gevraagd werden, en dat dit getal bepaald werd voor alle Kerken van Holland samen, de Waalsche daaronder begrepen.

Digitized by Google

commun aduis deputè et deputons par cette Mre Pierre Moreau ministre des Eglises Wallonnes de Delft et Rotterdam pour au nom du synode susdit comparoitre au synode national conuocquè par son Exc. a la Haye le 20 de Iuin, Et en iceluy avec monsr de la Vigne aider a deliberer conclurre et decider les choses qui y pourront estre proposees. Vous prians le receuoir et recognoitre en votre compagnie pour tel que dessus, et luy adionster pleine foy en tout ce quil vous proposera de la part de nos Eglises, Auec promesse d'approuuer ratifier et confermer tout ce quil nous rapportera auoir estè conclud et arrestè en votre assemblee, a la gloire de Dieu et l'edification des Eglises de son fils Iesus Christ, Auquel vous recommandons tous affectueusement, le priant quil luy plaise, presider au milieu de vous par son St Esprit et par l'addresse d'iceluy vous conduire et gouuerner en touttes vos actions. De Delft le 3e de Iuillet 1586.

Vos bien humbles freres et affectionnes amis les anciens et diacres des Eglises Wallonnes de Delft et Middelbourgh et au nom d'iceux.

Arnoult Le clercq anchien de Leglijse de middelbourcq au nom dicelle.

Dominicque Darbant ancien de l'Eglise de Delft.

Henrij de thunen [?] ancien de Ladite eglise.

Iean Surij Dijacre.

Francois desplancques dyacre.

A Messieurs et treshonores freres Messieurs les deputes pour tenir le Sijnode national des Eglises du pais bas A la Haye.

Digitized by Google

11. *Minute van den brief der Synode zelve aan Adrianus Saravia, d.d. 30 Juni, met uitnoodiging om als adviseerend lid de Synode bij te wonen* (O. A. Nr. I, 3, blz. 531) [1].

Eersame, hoochgeleerde, voersienige, ende seer beminde broeder, Also men verstaet dat v. E. in eenige saken gehandelt heeft, daer van de kennisse sal moeten genomen worden bij dese tegenwoordige Synodale vergaderinge, als in de sake van Hermannus Herberts, ende andere: ende dat wij oock mede in andere stucken v. E. aduijs ende behulp begeeren te gebruijcken: So is ons ernstich versoeck ende begeeren, dat v. E. desen gesien hebbende haer stracks wille herwaerts veruoegen, om van de voorss. saken alhier het rappoort te doen ende voorts met eenen de vergaderinge bijblijuen om deselffde met v. E. aduijs te assisteren int geene de gelegenheijt sal vereijsschen. Ende desen tot geenen anderen eijnde dienende, willen wij v. E. hier mede den Heere ende twoort sijner genaden beuolen hebben. Geschreuen in den Hage, den 30 Iunii 86.

Wt den name des Synodi.

Eersamen, hoochgeleerden, ende voorsienigen D.D. Adriano Sarauiae, professoor inde Theologie inde vniuersiteijt van Leijden.

---

1) Deze brief is hier aan de geloofsbrieven voor de Haagsche Synode nog toegevoegd, daar hij aangeeft, met welk recht en op welken voet Saravia na den 30^{en} Juni aan de werkzaamheden der Synode deelnam, en dus in zekeren zin ook een geloofsbrief is.

Digitized by Google

C. *Naamlijst van de leden der Synode* [1]).

Naemen der gedeputierden van die kercken der Geunieerde Prouincien, die hijr tegenwoordich in S' Graeuenhaeghe den 20 Iunii versammelt syn. Anno 86.

Gelderlant. { Henricus Heiningus minister Harderwicensis.
Ioannes Beijerus minister Arnhemiensis

1) Eene naamlijst van de leden der Haagsche Synode is het eerst openbaar gemaakt door W. te Water (Tweede eeuw-getyde v. d Geloofs-belydenisse enz., Ed. 1762, blzz. 79—85), die haar ontleend had aan de Fransche vertaling der Haagsche Kerkenordening, waarachter zij ook nu nog in het Waalsche Livre Synodal te vinden is. Bij de overneming van die lijst heeft hij de zeer gebrekkige schrijfwijze van een aantal namen, voor zooveel hij met de personen bekend was, verbeterd.

Dezelfde lijst is weêr overgenomen (met de verbeteringen van te W., maar ook met eenige door hem daarbij gevoegde onjuiste en zelfs zonderlinge opmerkingen) door C. Hooijer (O. K., blzz. 253 vg.); en deze gaf bovendien een afdruk van de lijst, die hij gevonden had in het Boek van Cabeljau (blzz. 374 vg.). In dezen afdruk zijn drie fouten ingeslopen (Beserus voor Beierus, Moraius voor Moraeus en Woutueranus voor Wouweranus); maar voor het overige is hij zeer nauwkeurig, ook b.v. in de viermaal voorkomende nevens elkander stelling van twee namen.

Deze beide lijsten echter zijn ten onrechte voor afschriften

Digitized by Google

Zuijtthollant. { Ieremias Bastingius D. minister Dordrac.
Arnoldus Cornelii Minister Delphens.
Libertus Fraxinus minister Hagens.
Casparus Zwerinckhusius minister Rotterod.

---

eener ledenlijst aangezien. Die van het Waalsche Livre Synodal heeft er wel den vorm van, doordat de namen provinciesgewijze zijn gerangschikt. Maar die schikking is zóó gebrekkig (b.v. door de zonderlinge volgorde der provinciën, door de plaatsing van Saravia bij de Zuid-Hollandsche afgevaardigden, door de tusschenvoeging van Leydsche gedeputeerden als gewone leden, enz.), dat zij blijkbaar het werk is van een niet goed op de hoogte zijnde afschrijver. En voorts zijn in dat handschrift de namen van hen, die eene duidelijke handteekening hadden, zeer goed geschreven, maar de overige daarentegen uiterst gebrekkig. Waaruit schijnt te volgen, gelijk ook uit de vooropstelling van het moderamen (in het handschrift zelf), dat eene lijst van de onderteekenaars der Kerkenordening oorspronkelijk ten grondslag heeft gelegen, die dan daarna van elders (hoewel soms foutief) nog is aangevuld. — Eene zuivere opgave van de onderteekenaars zal wel in de lijst van Cabeljau te vinden zijn. Deze toch begint ook met het moderamen, en wel zóó dat Saravia tevens bovenaan staat, op dezelfde lijn als de praeses; daarop volgen de overige leden, en wel zonder eenige regel of orde; in de namen en de qualificatiën zijn nergens fouten van eenige beteekenis; er ontbreken geene namen, behalve juist die van de politieke gedeputeerden (door welke de aan te bieden Kerkenordening natuurlijk niet geteekend werd) en die van de twee ouderlingen (van welke toch wel reeds ondersteld kan worden, dat zij om hun gewichtig overheidsambt niet tot het einde konden blijven); en onder de namen staat ook die van den Leydschen predikant Christianus van de Wouwere, die eigenlijk geen lid der Synode was, maar die juist in de laatste week harer zittingen daaraan deel moest nemen, ten einde in de ééne zaak van Coolhaes mede te beslissen (zie hierachter de stukken sub E, 3): indien hij op

Digitized by Google

Noorthollant.	Ioannes Damius minister Harlemens.
	Andreas Hagius minister Hornens.
	Ioannes de la Vingne minister Gall. Eccl. Amsterod.
	Philips Cornelissen Olderlinck van Amsterdam.
Zeelant.	Iacobus Kimedoncius D. minister Middelb.
	Ioannes Martini minister Tolensis.
	Henricus Brantius minister Ziricz.
	Gwilielmus Nicolai minister Ecclesiae Gosanae.

den dag van de onderteekening der Kerkenordening nog aanwezig was, lag het in den aard der zaak dat hij mede teekende, en het is zelfs waarschijnlijk, dat de Synode zulks gaarne zag, opdat daardoor de verzoening en de vrede tusschen de Leydsche Kerk en de andere Kerken des te beter zou gestaafd en gewaarborgd zijn.

Intusschen bestaat er ook nog eene wezenlijke naamlijst van de leden der Synode, die, blijkens haar opschrift, óf ter Synode zelve gemaakt is, óf althans van eene daar gemaakte lijst zeer nauwkeurig is afgeschreven. Deze lijst is in het Oud-Archief d. N H. K., in den foliant Nr. I, 7 (blz. 161, het 60e stuk in dat Deel). In de vermelding der leden (ook b.v. wat de plaatsing van de la Vigne onder Noord Holland betreft) sluit zij volkomen op de authentieke geloofsbrieven. Eveneens in de opgave, dat Beierus als predikant uit Arnhem was afgevaardigd. Desgelijks in de plaatsing van Saravia (die geen stemhebbend lid was) geheel aan het einde. En niet minder komt het met de stukken overeen (zie hierachter sub E, 3), dat de twee Leydsche predikanten op de lijst niet voorkomen, daar zij slechts voor ééne zaak aan de werkzaamheden deelnamen. Deze lijst is dus boven in den tekst afgedrukt; met een paar bijvoegingen die als zoodanig zijn aangeduid, en voor het overige natuurlijk zonder eenige verandering.

Digitized by Google

Vrieslant.	Ruardus Acronius minister Leouardiensis.
	Sibrandus Vomelius minister in Pietersberum.
	Iepe Iacobsen Olderlinck tho Fraenicker.
Vtrecht.	Harmannus Modet minister Traiectens.
	Wernerus Helmichius minister Traiectens.
Ouer Isell.	Bernherus Vezekius minister Dauentriensis.
	Casparus Holstechius minister Campensis.
Vlanderen.	Wilhelmus Gumantius minister in Sluijs.
Walsche Kercken.	Ioannes de la Vingne praedictus Amster. minist. [hier herhaald, blijkbaar ter aanwijzing, voor welke Kerken hij door N. H. was afgevaardigd].
	Petrus Moraeus Gall. Eccl. minist. Delph.

Praeter hos ab ipsius Exc. deputati fuerunt:

Adolphus a Meetkercken Praeses Flandriae et Exc. ipsius a Consiliis.

Adrianus Mijlius Praeses Prouinc. Curiae Hollandiae.

Ioannes Iames Doct. Medicus domesticus Excel. ipsius.

[Als adviseerend lid, op uitnoodiging van de Synode zelve:]

Adrianus Sarauia Doct. et Professor Theologiae Acad. Leid.

[Van de Kerk van Leyden, alleenlijk voor de zaak van Coolhaes:]

[Christianus van de Wouwere
[Petrus Hackius } predikanten te Leyden.]

Digitized by Google

D. *Instructiën van de ter Synode gedeputeerden.*

Poincten ende artickelen begrepen inde Instructien vande gecommitteerde der Kercken opt Nationale Synode beroepen inden Haghe, den xx^en^ Iunii a° 86 [1]).

1. Ten eersten wort eendrachtelicken van allen Kercken goedt ende noodich beuonden, dat een goede ende welghestelde Kercken-

---

1) De bovengenoemde verzamelstaat van ingekomen punten is het eerst openbaar gemaakt in het Kerkelyk Placaat-Boek (Dl. III, blzz. 512—519), en daaruit overgenomen door C. Hooijer (O. K. blzz. 264—269). De verzamelaars van het K. P. berichten (Voorbericht van Dl. III, blz. 5), dat zij dit stuk ontleend hadden aan een afschrift dat bij de Classis van Haarlem bewaard werd; en zij voegen daarbij, dat hetzelfde stuk „ten deele" ook gevonden werd „onder de Synodale Schriften in 's Hage". Inderdaad is het laatstbedoelde afschrift (O. A. v. d. N. H. K., Nr. I, 3, blzz. 603—609) niet geheel afgewerkt. Maar dit geldt alleen het tweede gedeelte (de Particularia), waarin voorts ook de artikelen door elkander staan; en voor het overige is dit afschrift blijkbaar beter dan het Haarlemsche; tenzij dan dat dit laatste, zoowel naar de spelling als ook eenigszins naar den inhoud, niet met de noodige nauwkeurigheid is afgedrukt. Daarom is in deze uitgave, voor het eerste gedeelte (artt. 1—35), het Haagsche afschrift geheel gevolgd; en wat de Particularia betreft, is hier wel de volledige en beter geordende tekst van het Kerkel. Placaat-Boek overgenomen, maar dan met verbetering van de spelling en van kennelijke fouten naar hetzelfde Haagsche exemplaar.

Intusschen is deze verzamelstaat nog volstrekt niet voldoende voor de juiste kennis van de ingekomen punten; want vooreerst is hij niet volledig, zooals blijkt uit de vergelijking met de nog bewaard gebleven

Digitized by Google

ordeninge ghemaect werde, conform met den woorde Godes ende der kerckenordeninge tot noch toe ghebruickt soo nae komende alst mogelicken is.

---

antwoorden (zie boven blzz. 508 vgg.); en voorts is de formuleering wel wat al te summier, zooals blijkt uit de vergelijking met de nog voorhanden Instructiën, van welke althans drie nog over zijn. Bewaard zijn nl. in het Oud-Archief v. d. N. H. K.: het authentieke exemplaar van de „Instructie der gedeputeerde des Particularen Synodi van Suydthollandt, hen gegheuen binnen Rotterdam, den 2en Iunii a° 86 om inden generalen Synodo den xxten Iunii in Sgrauenhaghe voortedragen", in 41 artt., eigenhandig geteekend door „*Libertus Fraxinus* Praeses" en „*Caspar Swerinchusius* Scriba" (Nr. 1, 3, blzz. 593—598); — het eveneens authentieke exemplaar van de „Instructie der gedeputierden des NortHollandischen quartiers, om voortedragen den *Nationali Synodo* van sine Excellentie binnen den Hage zammen beropen", in 17 artt., eigenhandig geteekend door „*Ioannes Hallius* Dienar des Wordtz tott Ambsterdam, Scriba" (Nr. 1, 3, blzz. 599—602); — en een afschrift van de „Particuliere fragen ouer gegeuen bij die van Vrieslandt an den Nationalen Synodum in s Grauenhage, ende aldaer beantwoordt in forma als..... [?] a° 86, 4 Aug." (waarvan dus het origineel drie dagen na de sluiting der Synode geteekend was), welke vragen en antwoorden te vinden zijn in het meergenoemde (b.v. boven blz. 344), van J. Bogerman afkomstige, afschrift der acta van 1581, waarin zij op den kant en in open ruimten zijn bijgeschreven (Nr. 1, 3, blz. 289). Van deze Instructiën zullen dus de artikelen, voor zoover die niet genoegzaam gelijkluidend zijn met de redactie van den verzamelstaat, achtereenvolgens worden opgenomen, naar de volgorde van den verzamelstaat, maar met bijvoeging van hun eigen cijfer. De volledigere tekst moet hier des te meer gelden, omdat juist die tekst bovendien ontleend is aan de oorspronkelijke stukken zelven.

Bij de Instructie van Zuid-Holland heeft het authentieke stuk nog tweeërlei kantteekening, nl. bij de meeste artt. eene inhoudsopgave in het Latijn, en bij sommige artt. een kruisje, 't welk aan het hoofd van het stuk aldus verklaard wordt: „Die dingen die in dese instructie begrepen zijn ende niet en komen inde verhandelinge der generale artickelen des Synodi van Middelborch zijn in dese instructie aengeteekent alsoo +". Bij die van Noord-Holland is in het authentieke stuk bij sommige artt. op den kant gesteld: „Refereert hem op het 10e, 11e enz. artyckel vanden middelburchsen Synode". En bij die van Friesland zijn een paar historische aanteekeningen (denkelijk van

Digitized by Google

2. Ende alsoo het niet genoech en is goede ordinancien te maken ten sij dat die gheobserueert worden, is voorts der Kercken ernstich versoeck dat de voorss. Kerckenordeninge niet alleen met publicque authoriteet en werde gesancieert, ten eijnde sij mach gheoeffent worden sonder contradictie van ijemandt, ende de ouertreeders van dien behoorlicken werden gereprimeert, maer datmen oock middelen raeme waer door op Kercklicke wijse een ieglick tot onderhoudinge derselue gehouden werde, op dat alsoo door de ghelijckformicheijt der suijuere leere, ceremonien ende kerckenregieringe, volgende s' Heeren woordt, den Christelicken Catechismus ende de confessie der 37 artickelen der Nederlantsche Ghemeijnten, Godes eere gheuordert ende het Rijcke Iesu Christi al omme in dese Nederlanden verbreijdet mach werden.

Z. H. 1. Dat inden Synodo generali versocht worde eene generale + Kerckenordeninge gheautoriseert bijde hooghe ouerheydt, ende dat een forme gestelt worde alsoo naebij blijuende bij het ghebruick tot noch toe onderhouden alst mogelick is, achteruolgende de Synodalia, ende wat daeraen noch ontbreeckt wt andere gereformeerde Kerckenordeningen daerbij te voeghen, daernaer een ieglick hem hebbe te reguleren.

Z. H. 2. Ende dat volgents alsulcken gestelden ende gheauthorizeer- + den Kerckenordeninge oueral inde gheunieerde prouincien onderhouden worde, tot goede ghelijckheijt in leere, ende ceremoniën, ende den ouertreder bestraft worde.

Z. H. 3. Datmen tot desen eijnde voorstelle den Sijnodo generali, 512. middel tebedencken om meerder authoriteit ende handthoudinge vande ordeninge der Kercken te stellen, Daertoe dese Sijnode particulare een voorslach communicatijf ghedaen heeft, daeruan inde memorie der ghedeputeerden breeder verclaert is [1]).

Bogerman zelven) Natuurlijk zullen alle die bijvoegingen (die in de stukken der beide Hollanden zeker ter Synode zelve daarop geplaatst zijn, om er bij de behandeling op te letten) in de hier volgende uitgave worden overgenomen. En voorts zal bij de punten, op welke het besluit der Synode uit de „Part. Vragen" bekend is, telkens verwezen worden naar de bladzijde waarop in deze uitgave het besluit te vinden is.

1) Over hetgeen in dit punt bedoeld werd, staat in de acta van de Particuliere Synode te Rotterdam van 2 Juni vgg. („Boek van Cabeljau", blzz. 505 vg.):

„Is gheproponeert van eenich middel te bedencken, om meerder authoriteyt ende hanthoudinghe inder Kercke ende goede ordre te

Digitized by Google

N. H. 17. Ouermits bei sommigen Steden sekere schwaricheiden vorgeworpen zijnt tegen die Kerckenordinantie in die Vergaderinge tott Medelburg eraempt: dairomme die selffde tott noch to generalicklick

---

stellen. Is raetsaem geuonden, datmen hier van in Synodo generali sal voorstellen, ende aenhouden, alsoo dat eenen voorslach communicatyff in dese vergaderinghe ghedaen is, ende in handen der ghedep. ghestelt, om met den ghedep. van andere prouintien te confereren inden generalen Synode. Ten eersten vande houwelycx ofte Echtrichters, dat eenighe moghen ghestelt worden wt Kerckelycke ende polyticque mannen, off dat de houwelycx saecken tot den Classen ghebrocht worden, ende indien het een sware saecke is tot meerder Classen, alsoo sommighe geuoelden ende voorgauen.

„Ten tweeden dat eenen Senatus Ecclesiasticus vercoren werde, indien het sal goet beuonden worden, bestaende wt polyticque ende Kerckelycke, doch doende professie vande ghereformeerde religie, persoonen. Ende indien het syn Extie belieuen sal een ghequalificeerde persoon daer by te voeghen, dat sulcx gheschiede, ende dat desen Kerckenraet sal moghen handelen met alle vooruallende saecken der Kercke ouer den Dienaren ende andersins, om de saecken te verhooren, neder te legghen, te decideren, ende bestraffen: ende indien sulcx niet en helpt, die schuldighe te suspenderen, ende preparatie te maecken, de saecke te brenghen tot den naestuolghenden Synode: Alsoo dat dese persoonen ghenomen worden ende vercoren syn by den Synode dobbel ghetal, daer wt de hooghe Ouerheydt den haluen deel neme.

„Datmen oock bedencke, waer dat desen Kerckenraedt sal resideren, te wat tyde die sal vergaderen ende de oncosten: sommighe achteden goet te syn dese authoriteyt te syn by den Classen, off dat de Synode daer toe eenen Classem soude deputeren, dewyle nieuwicheyt odieux sy etc. Ten derden, dat by den Classe ende Magistraet, ofte indien het al Kerckelycke persoonen syn, eenighe ghedeputeert ende gestelt sullen worden om 14 daghen voor het Synode particulier, off seeckeren tyt, ofte iaerlycx by ghebeurte, visitatie te doen ouer den Kercken ende Dienaren, alsoo dat de selffde sullen handelen met den Kerckenraedt *in Loco*, ende haer wederuaren brenghen tot den Classe. Maer wat den Dienaer des Woorts aengaet in leere ende leuen, den Kerckenraedt *in Loco* niet bekent synde, dat sulcx, voorby gaende den Kerckenraet, tot den Classe ghebrocht, ende daer van gheoordeelt worde. Ende indien de saecke by den Classe niet en can ghedecideert worden, dat de Classe de saecke brenghe tot den particularen Synode.

„Item dat eenen Polyticus, doch synde vande gereformeerde religie,

Digitized by Google

niet geacceptieret is, Wordt begert dat sine Excellentie beleuen wil, dieselffde te confirmeren.

3. Ende want men beuindet dat de Ouersettinge des Bijbels inde Nederduijtsche tale, die tot noch toe inden Kercken ghebruickt wert niet soo eijghen claer, noch duijtschelick is, wert van sommigen Kercken begheert, ghelijck oock ouer lange alghemeijnlick begheert is, dat opt voorgaende goede ordre ghestelt worde.

Bibliorum interpretatio. Exegemata.

Z. H. 30. Aengaende de ouersettinge vanden Bijbel, Item *Sermonum Caluini in Iobum* ende derghelijcken, Item dat boexken *La confirmation de la discipline*, Item het boeck der theologen tot Nieustadt, *contra formulam concordiae* belast den Classe van Amsterdam, Item die *Exegemata supra Catechismum*, dat den Synodo belieue sulx te vorderen. +

4. Van ghelijcken te letten op de Psalmen die inder Kercke ghesongen worden, of die niet en staen te verbeteren.

5. Wort oock begheert dat de bouen verhaelde 37 Artickelen niet alleene voortaen eenformelick sonder daertoe oft aftedoen, gedruckt worden, maer oock onderteekent worden bij allen Kercken ende Schooldienaeren, tot onderhoudinge der suijuere leere teghen alle Secten.

6. Ende aenghesien de Secten dagelicx meer ende meer toeneemen ende vermenichuuldigen waer door den loop des Euangelii ende de gerustheijt der politije belet worden, is het versoeck dat goede bequame middelen gheraemt worden om sulx te voorkomen.

Secte.

Z. H. 13. Oft niet raedtsam en ware tot een vriendtlicke tesamen sprekinge te komen met den leeraren der Secten, waert mogelick tot haerer onderwijsinge of ten minsten tot openinge der ooghen der eenuoudigen, Daertoe mede dient, dat de Secten niet en worden gheuoedt door vrijheijt vande wachten ondert pretext van hunne conscientien, ende dat hen ghelooue gegheuen wert op haer woordt ende manne +

---

vande hooghe Ouerheyt tot dese vergaderinghe ghedeputeert sal moghen worden. Ende indien eenen Dienaer ghecensureert by den Classe niet acquiesceren en sal, dat die, al hadde hy recht ende gelyck, op den Synode naestuolghende, als een verstoorder des vredes der Kercke ghesuspendeert sal worden".

Digitized by Google

abusus iuramenti. + waerheijt in plaetse van Eedt sweeren. Daerbij tegedencken is dat in sommige plaetsen toeghelaten wert dat de vrouwen eedt doen by haere vrucht die sij draghen, ende andere sweeren opt stuck van haer officie etc.

7. Insghelijcx sal noodich zijn, goede ordre gestelt te worden op de druckerije ende verkoopinge van Boecken, liedekens, refereijnen ende andere dierghelijcke schriften, waerdoor de waerheijt der Euangelische leere eenichsins verkortet ende de policije beschadigt soude moghen werden.

Impressio librorum. Z. H. 4. Sal oock noodich zijn, datmen aenhoude om goede ordre gestelt te worden opt stuck van wt te gheuen ende te laten drucken van eenighe boecken, Ende oock van deselue teuerkoopen op dat doort drucken derselue als oock het verkoopen, de Doolingen niet en wassen, noch oock de Policije schade lijde, alsoo inde sake van Cornelis de hooghe eertijts ghebleken is, ende dat dese ordre gestelt zijnde gheexecuteert worde.

Midd. K. O. 38. N. H. 8. Dat oock den Boickdruckeren ende verkoperen niet togelaten en worde einige ergerlicke boicken te drucken offte teuerkopen.

8. Alsoo sal mede noodich zijn goede ordre gestelt te worden, om te weeren verscheijden superstitien, bedeuaerden, ouerbleuen altaren ende derghelijcken, te meer dat veel papen, monnicken ende beghijnen ghealimenteert worden houdende haere pauselicke superstitien tot aftreckinge der herten der eenuoudige menschen vande suijuere leere der waerheijt.

Papi beghinae. + Z. H. 12. Ende want men oock beuindt dat noch papen ende beghijnen getolereert ende ghealimenteert worden vianden menichmael zynde

Superstitiones Papisticae. des Vaderlandts ende religie, onderhoudende noch haere superstitien missen ende andere pawselicke misbruicken, daer door de luijden worden te rugge gehouden vande waerheijt Gods ende suijuere Religie, Dat sulx belet ende gantsch afghedaen mochte worden.

Superstitiones. Z. H. 17. Dat de altaren ende ouerblijfselen van superstitioese dingen, als tot Wilsueen, Grauesande, ende dergelijcken plaetsen, ende de bedeuaerten tot den seluen afghedaen worden.

N. H. 6. Ende nademale die Pauselicke supers[ti]tie door het heimelicke inschlupen der Mispapen ende Moniken dewelcke hair noch onderwinden teleren, dopen, trauwen ende hertrauwen starckelick geuodet werdt, Dairbeneuen die bedeuairden, ommegangen, omleidinge der beesten om die Kercken, ende diergelicken Affgoderien gedreuen: oock door die Conuentikulen der Wederdooperen den loop des Euangelii grotelix verhindert wordt, dat den seluigen vorkommen werde.

Digitized by Google

N. H. 13. Dweile men oock beuindt dat die Papen ende Monnicken door die iairlixe Alementatie in hare superstitie gesterckt werden off het niet geraden dat sodanige Penningen *ad meliores vsus* als tot onderhoudinge der Studenten ende diergelicken emploieert mogen werden.

N. H. 14. Ouermitz oock die Baginen in sommige Steden met grote onstichtinge noch in hare gewontlicke superstitiose habiten gaen, oock door die onderlinge beiwoningen grotelicx in die affgoderien gesterckt werden, Wordt versocht dat sulx vorkommen werde.

9. Item dat de Cloosters, Capittelen ende Stichten mochten cesseren dewelcke noch op sommige plaetsen gehouden worden.

10. Vorder dat de kercken tot Woorden, Bodegrauen, ende te Vianen, ende den lande daeromtrent gereformeert ende tot goede eendrachtigheijt ende ordeninge met de andere kercken in dese gheunieerde prouincien mochten gebrocht worden.

Z. H. 24. Dat oock niet en worde vergheten der Kercke tot Woorden ende Bodegrauen. Item tot Vianen ende den lande daeromtrent, om die onder de Kerckenordeninge te brengen ende te reformeeren. Woerda. Vianenses. +

11. Sal oock noodich zijn, gehandelt te worden inde sake hermanni herbertsz ende henrici Bulchii, Datheni, Rhodenbergii, Caroli Galli, Nicolai halteri ende derghelijcken.

12. Belangende de bedieninge der Sacramenten ende voor eerst des Doops, sal noodich zijn ordre te stellen, dat de kinderen niet lange opgehouden en worden, ende dat sij werden gepresenteert van haere vaders selfs, ende wanneer getuigen daerbij sullen zijn, dat sulcke ghenomen worden als behoorlick is, Dat oock de afuragingen voor den Doop ende het doopen selue eenformelick geschieden, ende dat voor desen alle in elcke Kercke boeck daeruan gehouden worde, Ende alsoomen beuindt dat den Doop menichuuldelick geprofaneert wert, soo ten respecte der persoonen die daer doopen als papen, vroeurouwen, boeren wt het Noorderlandt etc. als ten aensiene van Excessiue doopmaeltijden, ende sommige loopers die haere kinderen om veel pilleghifte te gecrijghen, twee of drie mael laten doopen, sal hierinne oock moethen geremedieert worden, daerbij oock dient oft niet goet en ware dat de dienaers eenderleij formulare om te Doopen ghebruicken.

Z. H. 11. Sal oock mede den Synodo generali gheaduerteert worden den misbruick aengaende den doop van wtstellen desselven vande ex- Baptismi abusus.

Digitized by Google

cessiue maeltijden des Kinderdoops, die ongelijckheijt der afuragingen voorden doope ende int bijwesen der ouders ende getuijgen. Voort int opteekenen der namen der kinderen ouders ende getuijgen. Dat oock noch Papen ende andere mannen, ende vroeurouwens haer onderwinden om te doopen, ende dat hier ende daer eenighe loopers haer Kinderen 2 of 3 mael lathen doopen om gelt te gecrijghen.

Midd. K. O. 40. N. H. 10. Wordt nodich beuonden dat den Kercken int gemein belastet werde bei die bedieninge des Doops die Ouders mitzgaderss den getugen teuorderen.

13. Roerende voorts het Auontmael des Heeren, staet te bedencken, of het besoecken der lidtmaten voor het selfde, soo noodich sij, datment niet en sal mogen naelathen nae gelegentheijt vande plaetse, Item oft niet beter en ware tbroodt inden Auontmale des Heeren een ieglicken in de handt te gheuen, dan met schoetelen voort te dienen.

14. Oft niet goet en ware een zeker formulaer teghebruicken niet alleen in de voorstellinge ende excommunicatie maer oock in de aenneminge met schultbekenninge der poenitenten, daerbij te letten sal zijn opden 39 Artickel partic. quaest. Sijnodi Middelb. den welcken bij velen niet practicabel en is, Item of die excommunicatie te ghebruicken sij teghen sonden die geheel ghemeijn ende ons bouen thooft gewassen zijn.

15. Aengaende de Dienaers der kercken sal te letten zijn op de beropinge der seluen met namen ten platten lande op sommige plaetsen, Item dat eenige kercken meijnen dat de handtoplegginge allesins behoort gebruict of naeghelaten te worden. Item vande verbindinge der Dienaren alle haer leuen lanck, ghelijck oock vande ghene die het Ius patronatus pretenderen.

Midd. K. O. 4. N. H. 11. Ende also bei sommige Magistraten ende Edelen onder het praetext *Iuris patronatus* tegens die wettigen beropingen in diesen Nederlandischen Kercken tot noch to gebruckt, sommige onbequame Dienaren ingedrongen werden versoicken die Broderen dat hier inne geremedieret werde.

16. Ende nadien eenighe Dienaers sonder wettelicke attestatie somwijlen aenghenomen worden, ia selfs gheen lidtmaten der kercken en zyn, noch haerselfs tot gheen classicale vergaderinge en willen voegen etc., sal hierinne insonderheijt dienen voorsien te worden.

Digitized by Google

17. Dat onder alle regimenten vande soldaten predicanten bestelt worden, hebbende stipendium ondert regiment etc.

18. Aengaende het ampt der Ouderlingen is teletten opde beschrijuinge desseluen ghedaen in Synode te middelborch artic. 16. Item vande selfde te mogen continueeren.

19. Of niet de bedieninge der Diakenen staet onder de opsichte des Kerckenraedts, ende dat in hare bijeen komste een Dienaer des Woordts teghenwoordich sij om hare handelinge te beleijden.

20. Dat de Diaconije oueral ingestelt of middel bedocht worde vande beste administratie der goederen der armen, dewijle daerin veel misbruicken geschieden, ende de bedelerij gheweert worde, metgaders dat de armen der ghemeynte door weersin vande religie niet voorbij ghesien en worden.

Z. H. 16. Dat de abusen dewelcke geschieden in veel plaetsen inde armen goederen gebetert worden, ouermits die ouer sulcke goederen gestelt zijn, den armen niet gonstich en zijn, selden rekeninge doen, waer toe dattet noodich ware oueral de Diakonije int werck gestelt te worden, of anderen middel bedacht worde om hierin te remedieren. Pauperum bona. Diakonia vbique.

N. H. 15. Dat oock den gemeinen Bedelaren ende vagabunden geweret werde.

21. Dat ordre gestelt worde op de arme passanten ende de attestatien derseluen.

Z. H. 34. Dat ordre gestelt worde op de arme passanten komende tot den Kercken om reijsgeldt, ende hebben attestatie alleen bij eenen Dienaer onderschreuen, of geconterfeijtet, om hierin opsichte te nemen, ende hoe lange sulcke attestatien noch sullen getolereert worden, oock hoedanighe datmen hen voortaen sal gheuen, als oock den ghenen die vertrecken in andere plaetsen int generael. Peregrinantes. Litere testimoniales.

22. Ende dewijle het meer dan redelick is dat de Dienaren des Woordts eerlick onderhouden werden, waertoe de kercklicke goederen nominatelicken gegheuen ende gedestineert zyn, soo wort eendrachtelicken bij den Kercken van alle prouincien geproponeert, dat de stipendia der Dienaren daerop sij met haere familien qualick konnen doorkomen verbetert mochten worden, al waer in int particulier te bedencken sullen zyn de walsche kercken in dese landen verstroijt, Item de kercken van Arnhem ende Sluijs. Item dat versorgt worden de Oude, veriaegde,

Digitized by Google

ende ghebrekelicke Dienaren, als oock de weduwen ende weesen der afgestoruen Dienaren.

Stipendium Ministr. Bona ecclesiastica.

Z. H. 20. Is noodich dat inden generalen Synode worde verhandelt belangende het stipendium of onderhoudt der Dienaren des Woordts Gods, waeroouer dat veele Dienaren claghen, op dattet mochte verbetert worden, Waer bij tegedencken is vande gheestelicke goederen, den administrateurs, vianden ende spotters somwylen zynde der dienaren des woordts ende der religie, ende tgebruick derseluen.

Ministri senes exules etc.

Z. H. 23. Sal oock wel noodich zyn regardt ghenomen te worden ouer de weduwen ende weesen der afgestoruen Dienaren, Item der swacke ghebrekelicke ende oude Dienaren. Item der Dienaren die verdreuen zijn ende geluucht zijnde hen moeten beghenen tot andere werlicke hantieringen.

Midd. K. O. 10 en 11.

N. H. 1. Voor eerst op dat den dienst des Heiligen Euangelii moge bequamelick ter plaetzen dair hi is onderhouden: ende andere plaetzen die tot noch to sonder dienst gestaen hebben geuogelicker met Dienaren ende schoolmeesteren versehen werden datmen wille letten op het nodurfftige onderhout der selffden. Dat oock der selffden Weduwen ende Weisen ehrlick onderhouden worden.

23. Te letten opde ghene die onder den tittel van *Iure patronatus* de Kercklicke goederen onderhouden.

24. Sal oock acht tenemen zyn opde menichuoudige grouwelicke misbruijcken inde ondertrouwingen, houwelicken, bruijloften, scheijdingen, echtmijdingen, herhouwen der weduwen etc. volgende de particuliere instructien ende schier alghemeene doleantien daeruan zijnde, Item dat de solemnisatien der houwelicken geschieden alleen inder Kercke.

Doperorum sponsalia nuptiae etc.

Z. H. 14. Dat oock den Dooperen niet worde toeghelaten de vrijheijt om onder haer int heijmelick te trouwen, of indien sij haer gheboden laten doen bijde Magistraten of Kerckendienaren, dat sij niet en komen om gesolemnizeert te worden.

Matrimonialium abusus.

Z. H. 19. Soo qualick de saken des houwelicx beleijdt worden is een ghemeijne claghe dat de placaten daeruan zijnde niet onderhouden worden, noch bequame houwelicx Richters gestelt en zijn, Daerdoor alle ongeregeltheijt toeneemt als bloetschande, hoererije, coppelerije ende derghelijcken, Item dat opde houwelicx beloften ende proclamatien weijnich geachtet wert ende dergelijcken ongeschictheden meer, naer inhoudt van breeder memorie hieruan den gedeputeerden gegheuen, ende sal noodich zijn hierin voorsien te worden, op dat dor ghebreke van houwelicx Richters, ende van goede forme hierinne te handelen

Iudices matrimoniales.

Digitized by Google

soowel bijde Kerckendienaren als magistraten, soowel in Steden als opden Dorpen, tquaet ende misbruick niet vorder in en breeke.

Z. H. 29. Dewyle oock misbruick int herhouwen der weduwen be- Viduarum nuptie.
nonden wert dat hierin tijt ende dien geauthorizeert gestelt worde.

N. H. 4. Naer dien oock grote affgriselicke misbruken des houwe- Midd. K. O. 52 en 53.
licken staetz als lichtuerdige heimelicke belofften ende quidtscheldinge, onordentlicke beischlapingen voor die beuestingen item bloitschanden ende diergelicken hoirderien meer beuonden werden, dat oock hier inne ordre gestelt werde.

25. Ouermits dat zeekere feestdaghen bij sommige Kercken onderhouden worden ende bij sommige niet dat hierin ghelijckheijt gestelt worde.

Z. H. 5. Dewijle dat oock ongelijckheijt beuonden wert int onder- Festa.
houden van zeekere Feestdaghen, dat hierin ghelijckheijt oueral gestelt worde.

26. Ende aengaende de vastendaghen dewijle int wtschrijuen derseluen sonder weeten der Dienaren groothe disordre voorualt dat hierin middel om gebetert te worden gestelt worde.

Z. H. 21. Item dat int wtschrijuen vande Vast ende bidtdaghen, Ieiunia.
daerin dat ouermits de Dienaren hieruan niet en weeten groot discoort valt geremedieert worde.

27. Sal oock eernstlick aengehouden worden dat de mennichuoudige afgriselicke profanatien des Sondaghs, ende andere daghen der heijligen tsamenkomsten, daeruan vast alle Kercken grootelix hen beclaghen wechghenomen werden.

Z. H. 7. Sullen oock de gedeputeerde den Synodo generali verclaren Sabbathi et festorum prophanatio.
de groothe profanatie des Sondaghes, Feestdaghen, Vast ende bidtdaghen, door die openbare winckelneringen, mercten op alsulcke daghen, openbare danssingen Dansschoolen Battementspeelen, Schermmeesters, Rhetorizijnen, Droncken ghelagen inde taueernen, kaetzen ende spelen omtrent den Kercken onder de predicacie, clappingen bijden huysluijden voorden Kerckdeuren ende opden dijcken, dat de dyckgrauen, heemraden, gerichten, gulden ende derghelijcken als dan vergaderen, deurwarders, gerichtsboden ende andere officieren haere landen verhuijren, schulden inmanen ende bij malcandren komen om van werlicke saken te handelen, ten eijnde dat hierin vorsien worde, dewijle de ouerheden hiertoe luttel of niet en doen, ende de ghemeijne luijden oock op Vastdaghen droncken drincken, ende tot vechterije somwijlen komen.

Z. H. 8. Dewijle dat oock hier toe groothe oorzaken gheuen de Officiarii.

Schouteten, Secretarissen, ende andere officieren selfs, door dien dat sij ghemeijnlick herbergh houden, of hen op sulcke tijden inde herberghen laten vinden om compositie te maken, siende met de luijden in alle ongeregeltheden door de vingeren, ia maken met de luijden in haere ongeregeltheijt compositien ende accoorden ende alsoo selfs gheen lust en hebben totter godtsalicheijt ende woorde Gods, dat vroome ende der religie toeghedane persoonen tot sulcken officien mochten ghenomen worden, om den onderdanen alle quade exempelen tot naeuolginge tebenemen.

N. H. 9. Ende also beuonden werdt dat op den Sondagen tott prophanatie ende verhinderinge des goddelicken Wordts onder die Predicatien dronckenschappen, spelen, singen, om die kercken te lopen, klappen, dantzscholen tehouden, oock in mennichte die wegen tebesetten tott spott der iener die hair begeuen willen tott anhoringe van Godes wordt Ende op einige plaetzen die huusluden sick op einige peenen verbinden dat goddelicke wordt niet tehoren gepleget werdt, Wordt versocht dat hier inne versehen werde.

28. Insgelijcks salmen oock sien te weeren de grouwelicke profanatie ende lasteringe des naems Gods met vloecken, sweeren ende onbehoorlicke lichtuaerdich eedt sweeren voor der ouerheijt bij manne waerheijt, opt stuck van officie ende dat de vrouwen eedt doen byde vrucht diese dragen. Daerbij mede te gedencken hoemen de spotters ende lasteraers sal weeren der christelicke leere, ende datsy de vroomen voor brockeeters ende consistorie boeuen schelden, haer verbindende op poenen niet inde predicatien te komen.

Irrisores. Z. H. 22. Dat oock de spotters ende lasteraers der Religie ende der
+ vromen die sij beschuldigen voor brockeeters ende Consistorie boeuen,
Blasphematores. gheweert worden, daertoe mede dient teuorsien in het Vloecken ende sweeren der godloose menschen.

29. Dewijle oock noch bij sommige Kercken lyckpredicacien gehouden worden, dat hier inne een of ander gheordoneert worde, desghelycken oock op de auontghebeden, daerbij te noteeren het luijden der clocken ouer de begrauinge der dooden metgaders zeekeren tijt van begrafnisse derselven.

Conciones funebres. Campane. Funeralia. Z. H. 6. Nadien oock in sommighe plaetsen noch lijckpredikatien onderhouden worden, ende in sommighe niet, Item datmen inde eene plaetse ouer de Dooden de clocken luijdt ende de andere niet, oock gheenen zekeren tijt der begrafnisse gehouden en wert, dat den Synodo belieue hierinne te voorsien.

Digitized by Google

N. H. 7. Dat oock het superstitiose luden ouer die doden ende begraffenisse affgestelt werde.

30. Ofmen het predicken der Sondagsche Euangelien inden Steden daert Euangelium nu een goeden tijt gepredict is niet en sal naelathen, ende den dorpen hierinne haere vryheyt gheuen. 508.

31. Roerende de plaetsen der openbare tsamenkomsten alsoomen beuindt dat de tempelen ofte ongerepareert blijuen liggen (als oock de huijsen vande predicanten ende schoolmeesters), ofte tot onheijlige ende onbehoorlicke saken misbruict werden sal noodich zijn hierinne te remedieren.

Z. H. 15. Sal mede noodich zijn aentehouden opdat de Kercken, ende huijsen der predicanten ende schoolmeesteren, niet en blijuen liggen ongerepareert tot naedeel der Ghemeynte ende ionge ieugt, door de ongeregeltheijt der Kerckmeesteren ende officieren ende haere ghelagen die sij daerop setten. Templa. Domus scholarum. +

N. H. 2. Ouermitz met der daet beuonden dat einige plaetzen tot exercitie van die ware religie gedestineert zijnde tott perdestallen, Soldaten, inde Vagabunden Logisen: ende van sommige ambachtsluden als vischeren ende dergelicken meer, misbruckt, veronreiniget ende verwoistet werden, tenderende tott argernisse ende kleinachtinge van Godes heilige wort, Wort versocht dat hier inne geremedieert werde nair behoren.

32. Komende tot het stuck vande Schoolen, alsoo dieselue als Seminaria vande Kercken ende policijen hoochnoodich zijn wel geinstitueert te werden, soo salmen neerstelicken letten op de poincten die hierinne particulierlick veruatet zijn inde besondere instructien der Kercken.

33. Ende dat principalick achtinge ghenomen werde op de hooghe Schoolen, ten eijnde dat ouer deselue gestelt moghen werden Curatores end besorgers, die de religie toeghedaen zijn, dat oock genoechsame ende bequame godturesende professores besonders inder Theologije verordent worden. Item datmen aenstelle Collegia ende een mercklick getal van Studenten inder Theologije onderhoude op ghemeijne landtskosten, met namen oock dat Boursen ende ghemeijne tafelen moghen werden aengestelt, al waer de Studenten niet seer machtich zijnde van goederen om eenen redelicken prijs haer onderhoudt mochten hebben.

Z. H. 9. Dat oock om de ionge ieugt te institueren de Schoolen niet Ludimagistri.

Digitized by Google

en worden beuolen papisten libertynen ende dooperen of anderen vianden der Waerheijt ende des Vaderlandts, maer dat achteruolgende tbeuel vande H.H. Staten, vroome ende doende professie der christelicke
eorum institutio. religie daertoe ghenomen worden, ende tebedencken daer bij van wien ende op wat wijse dat die Schoolmeesters sullen ingestelt worden, ende waer haer belooninghe sal gheuonden worden, Item teghedencken hierbij vande Schoolvrouwens, ende het sij dat de Schoolmeesters ende Schoolvrouwens gasic hebben ofte niet. Daerbij te gedencken is vande Schoolmeesters om voortesingen in der Kercke met den kinderen wt eenen psalmboecke eijgentlick grooue letteren daertoe gedruct.

Fundamenta scolastica. Z. H. 10. Tot het voorgaende sal mede dienen, dat den kinderen inden particularen Schoolen eenderleij Fundamenta mochten gheleert worden der latijnsche ende andere spraken, dat oock inden Steden daer men kan hebben eenighe middelen, arme kinderen tot den Studio
Collegia Studiosorum. onderhouden worden, tot welcken eijnde Bourssen of Collegien noodich zijn, int werck gestelt te worden, om in deselue een *Seminarium Studiosorum* te hebben ten besten der republijcke ende Kercken met de mindere kosten, ende dat goede ordre ende discipline in alsulcken Collegien, als oock inde Vniuersiteeten sullen moghen onderhouden worden, waertoe seer noodich zijn inden Vniuersiteten besonder ghe-
Professores. leerde ende godtsalige der christelicke religie toeghedane professoren der theologije, ende andere faculteeten, als oock insonderheijt goede
Curatores. curatores derselueu.

Z. H. 25. Dat oock de Steden luttel of gheene alumnos en hebben, om hierin te vorsien, mits dat oock eenighe stipendate studenten mochten onderhouden worden ende hiertoe middelen tebedenken.

Midd. K. O. 12. N. H. 5. Dat op het annemen ende affsetten der Schoillmeesteren ende Meesteressen behorlick gelettet werde gemerckt alderlei geesten hair onderwinden scholen te houden tot corruptie van die ionge ieucht.

Midd. K. O. 14. N. H. 12. Dat oock tot beter onderhoudinge des *Ministerii* die Herren Staten ende Steden vermanet werden eine sekere getale van Studenten in die Vniuersiteit tot Leyden offte andere vermairde *Academien* angeuodet ende onderhouden werden.

34. Sal oock van nooden zijn dat alomme in dese gheunieerde prouincien tot ghemeijne ruste ende tot stichtinge der Kercke Godes een goede policije ordeninge gestelt werde, door de welcke de insolentien van kermissen rhetorizijn kameren geltbruijlofsfeesten ende derghelijcken gheweert moghen werden, ghelijck particulierlicken hieruan inde instructien der Kercken vele genonden wort.

35. Ende aengesien de goede ordonancien teuergheefs ende

Digitized by Google

crachteloos zijn ia ten spotte ghedijen ten sij dat deselue geexecuteert worden, om twelcke te doen Magistraten ende officieren gestelt zijn, waerinne groot ghebreck tot noch gheweest is; soo salt van nooden zijn by zyn Excell. aentehouden ten eijnde dat hierin behoorlick mach versien worden.

Z. H. 18. Op ghelijcke wijse worden oock noch onderhouden kermisfeesten, Vastauent, Kamerspeelen ende andere Bacchusfeesten, met gaders ouermatige geltbruijtloften als tot VII^c of VIII^c ende meer persoonen, tot groothe oorzake van veel sonden, bij ghebreke van guede opsicht ende voorganck der officieren. Bacchi festa. nuptie.

Z. H. 41. Dat oock een remonstrantie gestelt worde van alle onordentelicheden, Kercklicke ende politijcque, zyn Excell. ouertegheuen. +

Particularia.

1. Ofmen de sonden alsoo mach beschrijuen opden predikstoel dieselue bestraffende alsoo datmen den persoon die misdaen heeft een lidtmaet der Ghemeynte zynde wel mach bekennen, sonder voorgaende vermaninge. 508.

2. Ofmen sal moghen lieghen om der besten wille, te beuragen. 508.

3. Dat een verclaringe des woordts Ghemeynte artic. 10 Synode Middelb. ghedaen worde om redenen.

4. Oft niet raedsam en sij de handelinge Coornherts telaten drucken ende middel [te bedencken] vande onkosten. Item tebeletten ende tebeandtworden de boecken vande onrustige gheesten als harengii, Coolhasii, hermanni herberti, Coornherts, [Bulckii] ende andere, ende voort in haere sake by dese vergaderinge te handelen.

Z. H. 31. Sal mede aengegheuen worden oft raedtsam sij den handel met Coornhert gehouden te laten drucken ende de onkosten te vinden. + Disputatio cum Cornhartio.

Z. H. 36. Sullen die gedeputeerde mede aengheuen den Synodo generali wat inde sake tusschen de Kercke ende Classe van Dort ende hermannum herberti Dienar ter Goude, ende zyn wtghegeuen boeck geintituleert Cort Verhael, ghedaen sij ende hij ontboden worde, bij authoriteet etc. Hermannus Herberts. +

Z. H. 37. Desghelycken oock sal te doen zijn met Henrico Bulckio ende in zijn zaken, als oock van zyn wtgegheuen boexken in drucke, inhoudende zeekere doolingen ende calumnien. Bulkius. +

N. H. 3. Ende angemerckt die suuere lehre des Euangelii door som- Midd. K. O 38.

Digitized by Google

miger onrustiger menschen lasterlicke schriften als *Ioannis Harangii*, *Coelhasii*, *Hermanni* Herbertzon ende Derick Volkertzon Cornhert, tott achterdeel veeler eenuoudiger menschen beuochten wordt, is het versoicken, dat in die tegenwordige vergaderinge het selffde door bequame middelen moge verhodet ende so nodich beuonden beantwoordt werden.

5. Te noteeren vande sake Iacobi Baseli, tusschen hem ende de Kercke ende classe van leijden.

Basilius. + Z. H. 38. Item indien de sake Iacobi Baseli, met de Kercke ende Classe tot Leijden noch niet en sal afgehandelt zyn, dat die bijden Synodo generali worde gedecideert.

6. Dat oock ghearbeydt worde inde sake tusschen den Synode prouinciael ende de Kercke van leijden.

Leydenses. + Z. H. 40. Sal oock moeten die twistige sake tusschen de Kercke van leyden ende den Synode Prouincioneel of particulier gebrocht worden tot den Synode generael, mits dat verclaert worde wat hierinne ghedaen is, als oock wat sommige agenten met de Kercke van Leijden souden mogen gehandelt hebben; om eenmael afgedaen te worden.

N. H. 16. Berorende die controuersie der Kercken van Leyden heefft die vergaderinge voor goit geuonden dat het selffde geschil in den tegenwordigen *Nationali Sijnodo* door die Gedeputierden so vele mogelick sal affgehandelt werden.

7. Versoect de Walsche Kercke dat oueral inden Steden daer Walsche Kercken zyn, hen met de duytsche Kercken toeghelaten worde tot de bijeen komste inden Kercken raedt op zekere tyden te moghen komen.

8. Of niet den Kerckenraedt een pedellum mach hebben wt de godsalichste, vanden magistraet, om te ontbieden die ghene die tot den Kerckenraedt niet en willen komen.

9. Of een Dienaar ofte een Lidmaat geëxcommuniceert zynde, [of] in andere Kerkelyke questien met den Kerken gevallen zynde, zal mogen appelleeren tot de Politicque Magistraat, ende die censuren der Kerken ende Synoden voorbygaan ende verachten.

509. 10. Of het ook geraaden zy dat alle Dienaaren ende Ouderlingen tot den Synodum particularem zullen koomen.

509. 11. Of een Dienaar mag te gelyke een Dienaar zyn ende een Medicynmeester.

Digitized by Google

Friesl. 2. [geheel gelijkluidend] [1]).

Friesl. 1. [ontbreekt in den verzamelstaat, en is bijna geheel gelijkluidend met de redactie van art. 8 van de Part. Vragen, boven blz. 510] [2]).

12. Of men nieuwe partytie sal maken vande Classen of dat ment byde oude partytie sal laten blyuen.

Z. H. 33. Indien het oock sal nutte ende noodich zijn sal de Synode generael moghen maken nieuwe partitien der Classen of byde oude te lathen blijuen. Classium repartitio. +

13. De sake Datheni tegedencken tot reuocatie ende reconciliatie.

14. Datmen gedencke inde alghemeene ghebeden haerer Maiest. van Engelandt, zyn Excell. den graef van Leicester ende Graef Maurits ende thuys van Nassauwen.

Z. H. 28. Dat men niet en wille vergheten in de Kerckenordeninge gestelt te worden, datmen bidde dagelix voor haere Maiest. van Engelandt, zijn Excell. den Graef van Leijcester, ende den welgheboren Graef Mauritz ende thuijs van Nassauwen. Preces publicae pro Regina. +

15. Oft niet raedtsam sy haere Maiest. van Engelant te bedancken wt den name der Kercken ende te bidden door intercessie vande Kercken van Engelant het aengenangen werck te continueren.

16. Oft niet raedtsam sij gheschreuen te worden bijde hooghe ouerheydt aenden vorst van Cleef, om den Christenen der gereformeerde religie vrijheijt te laten in zynen lande, ende haer niet en molestere.

17. Welcke ouerheden te houden zyn, die welcke professie doen der christelicke religie, dewyle hieruan differentie is.

18. Dat die ghebannen zyn om wettelicke oorzaken bijde magistraten niet en worden wederom geaccepteert, mitsgaders dat oock de vrijheden der moetwillige dootslagers byde particuliere heeren alsoo niet getolereert en worden.

Z. H. 26. Item dat die ghene die wettelick ghebannen zijn om ouer- Banniti. +

---

1) Op den kant staat aangeteekend: „Was van Cornelio Wiglii [?] ende Gellio Scotano principalick."

2) Op den kant staat aangeteekend: „Was van Andrea Stangers, dienaer tot Doccum, sich vergrepen."

Digitized by Google

spel ende andere quade feijten, niet wederom ontfangen en worden in de Steden ende prouincien daeruijt sy ghebannen zijn.

Homicidae. + Z. H. 27. Daerbij mede staet te noteeren die vrijheydt vande moetwillige dootslagers bij ende inde iurisdictie van particuliere heeren dat die niet getolereert en worden ghelyck het geschiedt.

19. Hoemen doen sal met de ghene die byde Kercken niet en zijn geaccepteert om te trouwen ende zyn byde ouerheijt getrout.

20. Of een Dienaar buiten zyn schult verlaaten zynde van zyne Huisvrouwe, ende daar over van der Overheid ontschuldig verklaart, geoorlooft zy een andere Huisvrouwe te trouwen.

510. 21. Of men eenen gedoopten Persoone met eene Ongedoopte zal mogen trouwen.

511. 22. Of een Overspeelder mag trouwen den geenen daar meede hy Overspel gedaan heeft.

511. 23. Of een Broeder mag trouwen de Ondertrouwde zyns Broeders, des Overledenen, tot welke zy ingegaan is in zyn ziekte om hem te dienen.

Z. H. Zeekere Questien. 1, 2 en 3 [bijna geheel gelijkluidend met de voorgaande artt. 21, 22 en 23].

4. Te noteeren dese vraghe hoeuerre dat men sal ijemant in zijn swackheijt moghen draghen int stuck der religie ofte leere, die hem tot der Ghemeijnte ende auentmale begheuen wil, ende eertijts een lidtmate eenichsins bekendt wert.

24. Ofmen niet en sal den weduwen der predicanten herhouwende ende hebbende kinderen, toelaeten tghene hen bijde Staten iaerlicx gheordoneert wort.

25. Teuersoecken byde heeren ouerheden des landts dat haer Eed. belieue te ordoneren middel tot verual vande onkosten in kercklicke saken die byden Classen ende Synoden ghedaen moeten worden op dat hier door goede ende noodige saken niet achterblijuen.

Sumptus ecclesiastici. + Z. H. 32. Dat oock mede versocht worde aende Ouerheden een middel tot Verual vande onkosten der Synoden ende andere Kercklicke saken om iaerlix voor elcken Classe een hondert gulden gheordoneert te worden, op dat hier doer goede saken niet achterblijuen.

511. 26. Oft niet raedtsam en sij de dingen die in dese neder-

Digitized by Google

landen haer hebben toegedragen tebeschrijuen ende int licht tegheuen mits continuerende deselue.

27. Ook zal te gedenken zyn die zaake Laurentii Coperani, die van zynen dienst gedestitueert is.

Z. H. 39. Indien oock Laurentius Copicanus of ijemandt van zynent weghen soude moghen doleeren aenden Synode van weghen zyn destitutie, dat de sake ende tghene daerin ghedaen is verhoort worde, als oock de clachte ende doliancie van zynen schulden ende cleijnen middel om met wyf ende kinderen te leuen, Twelck de Synode particulier aenden Synode generael gerefereert heeft. Copicanus. +

28. Item der combinatie der Dorpen dat elke Kerke mogte hare eigen Dienaar hebben, ende bequamelyk bedient worden. 512.

Z. H. 35. Is oock raedtsam beuonden datmen ghedencke vande combinatie der Dorpen ende Kercken, op dat elcke Kercke op den dorpen bequamelicken hebbende elck besonder een Dienar, souden moghen bedient worden. Combinatie.

29. Te letten op het getal van den Persoonen die uit elke Provincie in den toekoomenden Nationaalen Synode zullen verschynen.

30. Werd verzogt verklaringe van der authoriteit der Magistraat in die verkiezinghe der Ouderlingen ende Diaconen, item in die Kerkenraad tegenwoordig te zyn, ende wetenschap te hebben over de Excommunicatie.

30* [ontbreekt in het Kerkel. Placaat-Boek]. Dat ordre ende determinatie mocht gestelt worden belangende het interest ende..... [?], hierom bij zyn Excel. aen tehouden.

Digitized by Google

E. *Stukken, die bij de Synode zijn ingekomen of die van haar zijn uitgegaan, over onderscheidene zaken.*

1. *Stukken in de zaak van Ds. Hermanus Herberts.*

Hiervoor kan verwezen worden naar de bekende geschiedkundige werken, waarin sommige van die stukken (samen ten getale van zes) in hun geheel zijn afgedrukt [1]).

De vijf bijzondere schriftelijke bekentenissen van Herberts (alle mede onderteekend, van wege de Synode door de leden die gedeputeerd waren om met hem te confereeren en door de politieke gecommitteerden, en van wege Gouda door de gedeputeerden van den Magistraat en door die van den Kerkeraad), handelende over de volkomenheid der Christenen, over de rechtvaardigmaking (beide van 26 Juli), over letter en geest, over de vernedering van Christus (beide van 29 Juli) en over de verkiezing (van 30 Juli), zijn alle opgenomen door P. Bor Cz.

---

1) Van de vele brieven en acten, waartoe de behandeling van de zaak van Herberts ter Synode van 1586 aanleiding gaf, schijnen noch de origineelen noch eenigerlei afschriften te zijn overgebleven. De zes bovenbedoelde stukken zijn dan ook alleen uit den afdruk in geschiedkundige werken bekend. In diezelfde werken is echter van de andere hiertoe behoorende stukken toch de hoofdinhoud opgegeven; vooral in het boven vermelde „Kort end' waerachtich Verhael" (met veel verkorting, maar toch vaak woordelijk, door Trigland gevolgd) en in de Historie van Bor.

Van een aantal latere aktestukken in de zaak van Herberts is de woordelijke inhoud ook nog bekend (b.v. door hunne gedeeltelijke opneming in de Hist. van Bor, t. a. p. blzz. 83—92 of 796—810); maar ofschoon die latere handeling het gevolg was van een besluit der Synode van 1586, en ook uitging van de door haar te dien einde gedeputeerden, kunnen die stukken toch natuurlijk niet meer geacht worden tot hare acta te behooren.

Digitized by Google

in zijne Hist. der Nederl. oorlogen (Boek XXI, blzz. 81 vg.; in de uitgave van 1680, Deel II, blzz. 794 vg.). De laatste van die vijf bekentenissen (over de verkiezing) is bovendien te vinden (maar zonder de namen der onderteekenaars) bij Joh. Wtenbogaert (Kerckel. Hist., Ed. 1647, 3e Deel, blz. 58b), Jac. Trigland (Kerckel. Geschied., Ed. 1651, blz. 218), C. M. van der Kemp (De eere der N. H. K. gehandh., Dl. II, blzz. 181 vg.), enz.

De algemeene acte van schuldbekentenis en verklaring (den 31 Juli ter Synode gedaan en mede onderteekend van wege de Synode en van wege Gouda, evenals de andere bekentenissen) is te vinden in het „Kort·end' waerachtich Verhael" enz., in 1592 uitgegeven volgens besluit van de in het vorige jaar te 's Gravenhage gehoudene particuliere Zuid-Hollandsche Synode (blzz. 52—54), en voorts bij Bor (t. a. p. blzz. 82 vg. of 796), Wtenbogaert (t. a. pl. blz. 58), Trigland (a. w. blzz. 217 vg.), van der Kemp (t. a. p. blzz. 177—179), enz.; ook, hoewel met eene belangrijke afwijking [1]), in het Kerkelyk Placaat-Boek (Dl. III, blzz. 538 vg.).

2. *Stukken in de zaak van Caspar Coolhaes* [2]).

a. *Minute, wt den name Caspari Coolhasii door Hackium ontworpen ende den Synodo gepresenteert* (O. A., Nr. I, 3, blz. 549).

D. Casparus Coolhaes persisteert in syne continuele [?] begeerte onder reverentie ende correctie der Heeren gedeputeer-

1) De afwijking bestaat hierin, dat in het K. P. de bedoelde acte, geheel tegen haren inhoud en hare bedoeling, vermeerderd is met het opschrift: „Sententie van H. H." In overeenstemming met die onjuiste opvatting is bij de onderteekeningen de naam van Herberts (die natuurlijk bij de acte allereerst vereischt werd, en die dan ook in alle andere uitgaven bovenaan staat) willekeurig geheel weggelaten. En voorts staat als dagteekening abusievelijk 31 Mei in plaats van 31 Juli.

2) De opschriften, waaronder de eerste twee der hierboven opgenomen stukken zijn afgedrukt, staan op die stukken zelven aan de achterzijde,

Digitized by Google

den van sijner Exc^le^ ende der broederen deser tegenwoordiger vergaderinge dat sijne boecken sullen worden geinterpreteert in duysteren ende als differenten plaetsen in conformite van de belydenisse van hem op ghisteren gedaen ouer de 37 articulen der ghemeen confessie deser landen uytgenomen tpoint der reprobatie in den XVI articel vervatet, ende houdt oock mitsdesen geretracteert alle tgeen dat soude moghen gevonden werden te stryden tegen de voorss. confessie in sijne voorss. [?] uytgegevene boecken.

---

en zijn zeker nog ter Synode zelve daarop geplaatst. — In denzelfden foliant van het Oud-Archief is nog een derde dergelijk stuk (blz. 547), waarop aan de achterzijde geschreven is: „Minute van Cas. Coelh. selffs ontworpen, aengaende het 16 art. vande Confessie". Dit begint met de woorden: „Ick Casparus Coolhaas bekennen [op den kant staat: „sal bekennen"] den 16 Artickel van die Nederlandische Confessie, in manier als volgt, Ten Eersten dat"; maar verder is het, behoudens de spelling, met het tweede, sub *b* afgedrukte stuk volkomen gelijkluidend. Althans, na de daarin aangebrachte wijzigingen, waarvan de voornaamste is, dat de woorden: „die den goeden willen werckt in den wtuercoren", in de plaats gekomen zijn van de oorspronkelijke uitdrukking: „die Gott die Here hun luden insonderheit voor anderen bewyset". Ook het concept van Hackius is eerst na onderscheidene wijzigingen in den boven afgedrukten vorm gekomen. -- Het derde, sub *c* opgenomen stuk is ontleend aan het Kerkel. Placaatb. (Dl. III, blzz. 537 vg.); waarin het is uitgegeven, zonder opgave van herkomst, maar blijkbaar naar een goed afschrift; evenwel, met wijziging van de spelling; met het onjuiste opschrift: „Sententie van Casparus Coolhaas"; en met de fout dat 25 Juni in plaats van 25 Juli als dagteekening vermeld wordt. — Het tweede, en dus het voornaamste, deel van die acte staat ook bij G. Brandt (Historie der Reformatie, Deel I, Ed. 1677, blzz. 716 vg.), met geheel dezelfde woorden, en met de kantteekening: „Uit de Synodale Acten". — Wat betrouwbaarheid aangaat, is de boven afgedrukte minute dus met de authentieke acte gelijk te stellen; en onjuist is zeer zeker de latere voorstelling van Coolhaes zelven (Een cort warachtich verhael, Ed. 1610, blzz. 165 vg.), dat ter Synode zou gestipuleerd zijn, dat hij van nu af niet alleen voor „een lidtmaet" en „broeder", maar ook voor een „Dienaer des woorts" en „mede-dienaer" weêr werd „aenghenomen" en „bekent" en „ghehouden".

Digitized by Google

b. *Minute van tgeen met Cas. Coolh. geaccordeert in oorsaek het* 16 *art.* (O. A., Nr. I, 3, blz. 543).

Ende nopende het different als voren op den 16 art. der Nederlansscher Confessie sal Casparus bekennen, dat alle de geene die salich worden niet door haer eijgen verdienst, weerdicheijt offte heijlicheijt: maer alleen wt louter genaden Gods die den goeden wille werckt in den wtuercoren, salich ende behouden werden. Ende dat de geene die verloren gaen om haer eijgen schult verloren gaen, ende dat God geen oorsaeck daer van en is: Twelck also bij hem bekent sijnde, sal hij als lidtmaet der kercken ontfangen, ende int geene hij vorder desen aengaende noch niet genoech en verstaet, gedragen werden: mits dat hij stilswijge ende niet en drijve ofte sustinere van de generale genade Gods ouer alle ende iegelicke menschen gelijck in sijnen boeck Conciliatie genaemt het 25 blat, geschiet is.

c. *Besluit der Synode in de zaak van Coolhaes.*

De Synode getreeden zynde in conferentie van de Leere van Casparo Coolhasio, en hem voorgehouden hebbende de Belydenisse des Geloofs van de Nederlandsche Kerken in XXXVII. Artikelen vervat, waar op hy hem verklaarde dezelve Belydenisse in alle haare Poincten en Artikelen, (uitgenoomen alleen het stuk van de Reprobatie in het 16. Artikel) voor goed en schriftmatig aan te neemen, en bereid te zyn om dezelve met zyne hand te onderschryven, wanneer zyn Excell. zulks tot de gemeene Kerken-Ordening zou goedvinden te ordonneeren, daar by ook verklaarende op het stuk van den Christelyken Catechismo, die in de Nederlandsche Kerken gebruikt word, dat hy dien van gelyken voor goed is houdende en aanneemende. En alzoo wyders met hem in communicatie koomende van zyne Schriften en Boeken voor deezen uitgegeeven, geintituleert als volgt: *Apologie*, *Breeder Berigt*, *Zendbrieven aan de Dienaaren van Zuid en Noord Holland*, *Zendbrief aan de onpartydige Predikanten*, *Toetsteen van een zekere Proeve*, *Zekere poincten uit de Heilige Schriftuure.* Item *van de Christelyke Discipline*,

Digitized by Google

en ten laatsten *Conciliatie*, *dat is*, *vergelyking van zekere poincten*.

Zoo is 't, dat de Synodus voorschreeve, lettende inzonderheid op de eere Gods en op de ruste der Kerke hier te Lande, en om alle ergernisse te praecaveeren, goedgevonden heeft, dat de Schriften en Boeken als boven zullen gesupprimeert en te niette gedaan werden, als inhoudende sommige stukken, die de waarheid ongelykvormig zyn, en ligtelyk dienen tot ergernisse van de Zwakken. En nopens het different op den 16. Artikel als boven van de Nederlandsche Confessie..... [verder woordelijk gelijkluidend met het stuk sub *b* hierboven, behalve dat aan het einde de woorden „het 25 blad" zijn weggelaten].

Actum in 's Gravenhage den 25 July 1586 stylo novo.

Dit alles Casparo voorschreeve voorgehouden zynde, en daar op zyn bedenken gehad hebbende, heeft het zelve aangenoomen en in oirconde der waarheid met zyne hand onderteekent, in dato als boven.

En was geteekent, *Casparus Coolhaas*, manu propria

3. *Stukken in zake het geschil tusschen de Kerk van Leyden en de Provinciale Synode van Holland* [1]).

a. *De scheidsrechterlijke beslissing van* 12 *Maart* 1586,

1) Voor de stukken in zake het geschil tusschen de Kerk van Leyden en de Haarlemsche Provinciale Synode van 1582 (voor welke daarna alle de Classen van de beide Hollanden en dus alle Hollandsche Kerken, natuurlijk met uitzondering van Leyden, opkwamen) is hier eene afzonderlijke rubriek gemaakt, omdat deze strijd, hoewel in het leven geroepen door de zaak van Coolhaes, toch volstrekt niet met die zaak vereenzelvigd kan worden. Dit is reeds duidelijk, b.v. hieruit, dat de Amsterdamsche predikant Petrus Plancius, die waarlijk geen geestverwant van Coolhaes was, voor de Leydsche Kerk is opgetreden als een der door haarzelve gekozen pleitbezorgers, en dat ten slotte de Haagsche Synode haar grootendeels in het gelijk heeft gesteld, zoo al niet formeel dan toch metterdaad. Maar ook uit de stukken zelven blijkt overvloedig, dat het hier een strijd gold, geheel van kerkrechtelijken aard. Met betrekking tot dien veeljarigen en belangrijken strijd worden in de volgende bladzijden slechts de stukken, die recht-

Digitized by Google

waardoor de formeele quaestie, wie als arbiters de zaak zelve zouden te beslechten hebben, werd uitgemaakt, en waardoor die taak in de eerste plaats aan de Haagsche Synode werd opgedragen (O. A., Nr. I, 3, blzz. 477—479) [1]).

Acta vande tsaemencomste der Gedeputeerden vande kercken van Suyt ende Noordholland ter eender, ende der Gedeputeerden vande kercke van Leyden ter anderer zyden; begonnen tot Leyden den 11en ende voleyndicht den 12en Martii anno 1586.

Voor eerst is verschenen inden naem der Suydhollandschen

---

streeks bij de Haagsche Synode behooren, volledig afgedrukt; maar de enkele andere, die nog in het Oud-Archief v. d. N. H. K. bewaard zijn, zullen toch vermeld worden in de noten; en uit die vermelding kan dan tevens blijken, dat het afgedrukte inderdaad kan volstaan. Voorts wordt het beloop van den strijd ook nog eenigszins toegelicht door de brieven van Henricus Corputius aan Arnoldus Cornelii, bepaaldelijk door die van 16 Aug., 6 Sept. en 14 Oct. 1581, 25 Jan., 11 Oct. en 31 Oct. 1582, 15 Febr. en 14 Aug. 1585 en 14 Juni 1586 (te vinden in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Deel II).

1) Bij dit aktestuk zijn aan de Haagsche Synode tevens overgelegd vier Bijlagen, gemerkt A, B, C en D. Die vier, alle nog bewaard gebleven, authentieke stukken zijn:

Lit. A. De in de eerste alinea vermelde geloofsbrief voor Regnerus Donteclocke, d.d. 3 Maart 1586 (O. A., Nr. I, 3, blz. 481).

Lit. B. De in de tweede alinea vermelde geloofsbrief voor Jakobus Lomannus, d.d. 21 Oct. 1585, onderteekend door Clemens Martini en Joannes Hallius, als praeses en scriba der particuliere Noord-Hollandsche Synode te Hoorn; deputerende „om met malkander teramen titt, platze, ende Rechterss die dair sollen anhoren ende decideren die klachten welcke die Gemeente van Leyden sustinert tehebben tegen die onwettelicke Procedure angaende hare Kercke ende wtgegeuen boick" enz., en lastgevende „om met den anderen gedeputierden Broderss het jene bouen verhaelt is ende niet anderss te beschluten" (O. A., Nr. I, 3, blzz. 483 vg.).

Digitized by Google

Kercken Reinerus Donteclocke Dienaer des Woords tot Delft, met schriftelicke credentie vande Classe van Delflandt onderteeckent Ioannes Mylius; welcke voorss. Classe versamelt ende ontfangen heeft door schryuen, de meyninge ende het goedvinden vanden anderen Suydhollantschen Classen.

Ende van wegen der Synode van Nordhollandt Iacobus Lomannus Dienaer des Woords tot Alcmar, met schriftelicke credentie vande voornoemde Noordhollantsche Synode onderteeckent Ioannes Hallius, ende gecoteert B.

Inden naem vander kercke van Leyden zyn verschenen Libertus

Lit. C. De in de zesde alinea vermelde „Aensprake voor de Kercke van Leyden als Aenlegger Tegen den Synodum van Hollant tot Haerlem gehouden als verweerder"; welk stuk in het kort dezelfde punten van aanklacht inhoudt, welke in het soortgelijke bij de Haagsche Synode ingediende stuk (boven in den tekst sub *e* afgedrukt) breeder zijn uitgewerkt (O. A., Nr. I, 3, blzz. 485 vg.)

Lit. D. De in de zevende alinea vermelde acte, opgemaakt den 26 Aug. 1585 in de „kerckelicke vergaderinge tot Leijden" en uit haren naam geteekend door Petrus Hackius; in welke vergadering de Kerk van Leyden met Regnerus Donteklock en Wynandus Verbeeck, door de Classis van Delft gedeputeerd om met haar te onderhandelen, overeengekomen was, „dat binnen de tijt van veerthien oft mindere (so anders moghelick) dagen de Synodus [van Holland] beroepen sal twee kerckendienaren den eenen uijt Suijt ende den anderen uijt Noordt-holland ghelyck oock die van Leijden twee ghelyckgequalificeerde daertoe bewilligen sullen; tot welcken vieren gevoecht sullen worden de Professores Theologiae vande universiteijt Leyden: wel verstaende dat deselfde Professoren sullen representeeren de Arbiters om te verghelycken de andere twee deelen so moghelick deselfde nijet en conden veraccordeeren, Alles te dien eijnde om dat door haere genomene resolutie bestemt worde tyt plaetse ende oock bequame mannen, om op het eerste tvoorss. different, belangende namelick de onwettelicke procedure aen die van Leyden (also sy seggen ende pretenderen) van den voorss. Synodo bewesen, metsgaders tgunt deselfde kercke van Leyden te seggen hebben op ende tegen tboeck des voorss. Synodi aen te hooren, ende na haeren vermogen in goeder conscientie ende met bewijs godlicker Schrifture, te modereren, componeeren ende (dat Godt gunne ende gheve) eyndelick in goeden vrede ende liefde te assopieren" (O. A., Nr. I, 3, blz. 487).

Digitized by Google

Fraxinus Dienaer des Euangelii inden Haeghe, ende Petrus Plancius Dienaer tot Amsterdam; als vander voorss. kercke daer toe beschreuen ende in deser tsaemencomste gepresenteert.

Item zyn gecompareert D. Magnificus Rector Adrianus sarauia, ende Doctor Ioannes Holmannus beyde Professores inder Vniuersiteyt Leyden: Omme als Arbiters daer toe versocht, te vergelycken de twee partyen, so mogelick de zelfde niet en conden ouer een stemmen int verkiesen vande gene, die als Rechters ofte Arbiters oordeelen ende beslichten zullen het verschil opgeresen tusschen de Prouinciale Synode van Suydt ende Noordholland ter eender, ende de kercke van Leyden ter ander zyden.

Daer nae is D. Magnificus Rector Adrianus Sarauia tot Praeses, ende Petrus plancius tot scriba vercooren worden.

Petrus Hackius, ende Christianus de Wouwer met tween Ouderlingen, als Agenten daer toe gedeputeert vanden Kercken-Raedt dezer stadt Leyden, hebben geexhibeert ende ouergegeuen tegen de Prouinciale Synode zeeckere Aensprake gecoteert C.

Den 12^{en} Martii voor middach.

Is naer aenroepinge van des Heeren Heyligen naem goedt geuonden ende besloten in conformiteyt van het verdrach tusschen partyen onderlinge verwillicht ende aengenomen den 26^{en} Augusti laestleden; dat de verschillen ende zwaricheyden opgeresen tusschen den Prouincialen Synodum van Suydt ende Noordholland ter eender, ende de kercke van Leyden ter ander zyden, sullen geoordeelt ende geslicht worden inden aenstaenden Nationalen Synodo der geunieerden Prouincien; ofte eenigen anderen tsaemencomsten, die zyne Ex^{tie}, als Goeuerneur deser landen, om kerckelicken zaecken metter hulpe Gods zal by een beroepen laeten. Wel verstaende so verre de voorss. generale Synode, ofte andere kerckelicke tsaemencomsten sullen connen te wege gebrocht worden tusschen dit ende midsomer naestcommende. Ende in geualle dat Neen, dat alsdan dese naevolgende mannen: naementlick, Doctor Iacobus Kemedontius Dienaer des Woords tot Middelburch; Daniel de Dieu, Dienaer des Woords tot Vlissinghe; Wernerus Helmichius Dienaer des Euangelii tot Vtrecht; D. Adrianus sarauia magnificus Rector der Vniuersiteyt Leyden; Petrus Euerardi Dienaer des Woords inden Haege;

Digitized by Google

Iacobus baselius Dienaer tot Enckhuyzen; Ioannes de la Vigne Dienaer vande Fransche kercke tot Amsterdam; Heer ende Mr. Nannius Forestius Doctor inden rechten; ende Heer ende Mr. Iulius Rena oock Doctor inden Rechten, sullen gebeden ende versocht worden omme tegen den eersten Augusti naestcomende hunne tsaemencomste inden Haege te houden; omme alsdan in vollen getaele ofte meesten deel van dien de voorss. verschillen ende zwaericheyden inder vreese Gods te beslichten. Ten waere de voorss. kercke van Leyden om redenen haer mouerende, te vreden waere de zaecke te laeten berusten totten voorss. generalem Synodum ofte eenige andere kerckelicke tsaemencomsten by zyne voorss. Ex^tie^ daer toe te veroordineeren.

Heeft oock de voorss. kercke van Leyden vergewillicht, Dat so wanneer haer zal blycken, dat eenige mannen van wegen des Prouinciaelen Synode van Suydt ende Noordt Hollandt sullen daer toe gecommitteert ende geauthoriseert worden, te treden metten zeluen Gecommitteerden in minnelicke conferentie; omme te verzoecken door middel van dien die voorss. verschillen te assopieren ende begraeuen. Ende in gebreecke van dien, sullen partyen haere zwaricheyden ter eender ende ander zyden by geschrifte stellen, ende die zeluige onderlinge communiceren; omme dle den voorss. Richters ofte Arbiters ter verordineerder tyt ende plaetsen ouer te leueren; ende dat omme te schuwen langheyt van procedure.

Adrianus de Sarauia sst.
Iohannes Holmannus Secundus sst.
Petrus plancius scriba.
Reginaldus Donteclocke minister Ecclesiae Delphensis.
Libertus Fraxinus.
Iacobus Lomannus Eccles. Alcmarianae minister.

b. „*Credentie voor D. Christiano van der Wouweren inde sake van Leijden tegen den Prouincialen Synodum*", *d.d.* 25 *Juni*, *door welke de Kerk van Leyden*, *ingevolge de beslissing van* 12 *Maart*, *nu dezen gedeputeerde machtigde om te vernemen*,

Digitized by Google

wanneer zij het geschil bij de Synode zou kunnen aanhangig maken (O. A., Nr. I, 3, blz. 415) [1]).

Eersame zeer discrete weerde broederen inden Heere Christo. Nadien u. E. wel bekent is dat het different staende tusschen

---

1) Uit het bovenbedoelde stuk blijkt reeds, dat dus niet gelukt was, nog vóór de Haagsche Synode het geschil door eene „minnelicke conferentie" te doen eindigen, waartoe de sub *a* afgedrukte acte van 12 Maart, in hare laatste alinea, de gelegenheid had open gehouden. Tot nadere toelichting dienen de stukken waaruit blijkt, dat zulk eene conferentie niet eens gehouden is, denkelijk doordat Noord-Holland zich onthield. Hiertoe behooren:

1°. De „Credentie van Arnoldo [Cornelii] ende [Henrico] Corputio, wt den name van Suijthollant, in de sake van de kercke van Leijden 7 Meij 86" (O. A., Nr. I, 3, blz. 419); gegeven door de „extraordinarie vergaderinge", waartoe „op den 5en Meije van desen Iare verschreuen ende ontboden zyn woorden, wt elcken Classe van Suydthollandt eenen Dienar des Woordts Gods binnen Delfft"; uit hunnen naam onderteekend door Caspar Swerinchusius als scriba; en lastgevende aan de genoemde gedeputeerden, „dat dieselue sullen wt onsen name als agenten[,] der kercke van Leijden op haere swaricheden moghen andtworden ende bericht doen tot ruste ende welstandt der kercke Godes ende tot nederlegginge der sake differentiael voorssn mits dat oock die voorsse Arnoldus Cornelii ende Henricus Corputius sullen macht hebben tot haer te kiesen ende te nemen alsulcke als haer sal goet beduncken om haer met denselfden des noodt zynde teberaden, bij ende alsouerre die van Noorthollant gheen twee persoonen tot dese sake en souden deputeeren volgende de acte [van 12 Maart] hieruan decerneert".

2°. Het besluit der particuliere Zuid-Hollandsche Synode te Rotterdam van 2 Juni en vervolgens, in wier notulen bij 4 Juni vermeld wordt („Boek van Cabeljau", blzz. 496 vg.): „Wat voorder is aengaende de saecke vande Kercke van Leyden, wt laste des Classis van Rhynlandt aengegeuen. Is verclaert, hoe dat wt den Synode particulaer van Suydt-hollandt, inde extraordinaire vergaderinghe tot Delft den 5en Mey agenten geordineert syn, om met de Kercke van Leyden vriendelyck te handelen, ende haer bericht te doen. Maer alsoe men niet en wiste, wat die vande Noorthollandtsche Synode in dese saecke der agenten ghedaen hadden, en conde men hier inne voorder niet doen. Doch is belast Reynero Donteclock te schryuen aende Synode van Noorthollandt tot voorderinghe der Agenten, om noch voor den tydt des Synodi met

Digitized by Google

onse Kercke van Leyden als ter eenre ende den Synoden laestgehouden eerst tot Middelburch ende volgents tot Haerlem ter ander zijde noch nijet vergheleecken en is in tgeheele tot onsen ende veler vromen mescontentement: Maer is tselfde met onser ende der anderer zijden gedeputeerden bewilliginge alhier tot Leyden vergadert zynde op den XII^en^ Martii laestleden gewesen aen u. E. vergadering tegenwoordich, na vermogen der Acten daervan gepasseert.

So en hebben wij nijet en kunnen ghelaten desen tegenwoordigen onsen Lieven medebroeder ende dienaer des H. woorts D. Christianum vande Wouwer aen u. E. af te veerdigen ten eynde dat hij na behoorlicke ende reverentiale salutatie ende recommandatie u. E. soude veradverteeren, hoe dat wij nu schoon algereet ende geprapereert [*sic*] zyn om onse recht, twelck wij pretendeeren te hebben, in dese onse wettelicke beroepinge ende procedure tegen onse voorss. partie te doen blycken voor u. E., als deselfde kennende ende aennemende in desen deel voor wettelicke richters. Daertoe dan oock de Magistraet deser stadt ons bewillicht heeft om sekere personen uijt het middel vanden onsen te demiteeren ende oock gunstlick te defroijeren: Maer op dat deselfde nyet te vergeefs met verliesinge des tijts ende onnodige costen souden verschijnen; versoecken wij mitsdesen vrientelick dat u. E. believe ons eenen seeckeren dach te bestemmen inden welcken wij sullen moghen van u. E. acces ende audientie vercrijgen ende wij en sullen alsdan nyet in gebreke zyn om ons voorder te acquiteeren na behooren verhopende gantselick aen der ghenade Gods dat vermiddel u. E. discretie

---

die van Leyden te handelen, ende volghens te commen tot den Synode generael: Oock datmen om tydt te ghewinnen sal schryuen aen die van Leyden, hare grauamina ouer te senden aen die van Delft, om in tyts tot een vriendelyck bericht met haer te moghen comen, om haer te vreden te stellen: ende sal hier van oock schryuen aende kercke tot Leyden Reynerus Donteclock".

3°. De brief van Corputius aan Cornelii, d.d. 14 Juni (W. d. M. V., Serie III, Deel II, blzz. 258 vg.), waaruit o. a. blijkt, dat ook toen (onmiddellijk vóór de Haagsche Synode) Noord-Holland in de zaak der conferentie nog niets van zich had doen hooren.

Digitized by Google

ende gerechticheyt de saecke eenmael een goet eynde sorteeren sal tot grootmaekinge des goddelicken naems ende tot stichtinge der Kercken Christi. Amen.

Datum Leyden, den xxv^en^ Iunii A° XV^c^LXXXVI.

De al uwer E. dienstwillige mededienaren in twerck des Heeren die vanden Kerckenraet aldaer ende in haerer aller name

PETRUS HACKIUS.

c. *Minute van den „brief van aduertissement aende kercke van Leijden 4 Iulii ende 9 Iulii", ter bepaling van den dag waerop hare gedeputeerden de zaak ter Synode zouden kunnen inbrengen* (O. A., Nr. I, 3, blz. 519) [1]).

Eersame weerde ende seer lieue broeders, Also Christiano vander Wouwer v. l. metdienaer lestmael alhier van v. l. gesonden, doen ter tijt bij de broederen die tegenwoordich waren, is geantwoort dat men v. l. soude laten weten de bequamicheijt des tijts wanneer het den Synodo nationali alhier vergadert, gelegen soude sijn [te treden in handelinge van] het verschil staende tusschen v. l. ende den provincialen Synodum van Hollandt: So ist dat wij v. l. aduerteeren bij desen, dat v. l. sullen mogen alhier verschijnen tegen manendach of dinxdag toekommende, ende de voorss. sake inbrengen, om alsdan bij dese vergaderinge daerop gelet ende gedaen te werden naer behoren. Ende desen tot geenen anderen eijnde dienende, willen wij v. l.

1) Van de twee minuten, die in het opschrift genoemd worden, is die van 9 Juli slechts eene woordelijke herinnering aan de vroegere, met bijvoeging dat de advertentie herhaald werd omdat alle antwoord was uitgebleven. Intusschen staat op die tweede minute nog aangeteekend: „Niet gesonden", en bij de vermelding van 4 Juli, als dagteekening van den eersten brief, staat op den kant: „8 Iulii". Waaruit volgt, dat de brief van 4 Juli bij vergissing tot den 8^en^ Juli is blijven liggen, en dus reeds den volgenden dag niet herhaald kon worden. Uit de tweede minute zijn in den boven afgedrukten brief vijf woorden gesuppleerd, die in de eerste blijkbaar vergeten waren.

Digitized by Google

hiermede in de bescherminge des Heeren beuelen. Geschreuen in den Haghe desen 4 Iulii 1586.

v. l. goetgunstige broederen ende mededienaren Dienaren des woorts ende Ouderlingen alhier in den Nationalen Synodo vergadert, ende wt alder naeme, Iacobus Kimedoncius electus huius Synodi praeses, Wernerus Helmichius huius Synodi scriba.

d. „*Credentie vande kercke van Leijden voor haer Gedeputeerde inde sake van de procedure vande excommunicatie Caspari Cool., daer ouer sij haer beklaechden*, 11 *Iulii* 1586", *nl. voor de predikanten Petrus Hackius en Christianus van der Wouwere en de ouderlingen Tijmen Jakobsen en Joris Andriessen* (O. A., Nr. I, 3, blz. 417).

Wij dienaers ende Auderlinghen der kercke Iesu Christi, Binnen Leijden, Betuijghen mitts desen voor een ijeghelijck, die desen sullen sien off hooren lesen, Dat alsoo seker verschil dese kercke heeft, met den Sijnodo, ende den ghenen die welcke tanderen tijden een Lidmaet deser kercken, Als Caspar Coolhaes, Sonder haerlieden behoorlijck te Respecteeren, hebben gheexcommuniceert, Soo ist dat wij Soo deur verwillginghe deses kerckenraets, ende de Broeders des Sijnodij voorseijt eerst alhier de saecke voor sekere ghedeputeerde (die hier binnen Leijden gheweest sijn) is ghebracht, Waer door dat endelijck de saecke ghebracht is tot den Sijnodum, vergadert sijnde Rechtevoort inden Haghe, om welcke saecke, ende de Beswaernisse der kercke, inde Sijnode aldaer voor te gheuen, den wederpartije daer teghen te hooren, ende eijndelijck des Sinodij officie te imploreren, Soo veel de saecke der kercke belangt, Onvermengt de saecke Iasparij Coolhaes die wij ons in gheenen deel aentrecken te verantwoorden, maer laeten hem sijn eijghen stuck verdedighen, ende om sulckes als voorseijt bijden Sijnodum te verhandelen, ende laeten decideren, alles naer Godes Woort ende Ordeninghe aller wel ghereformeerde kercken, Gheuen wij met desen volcomen macht ende Authoriteijt den Eersaemen

Digitized by Google

onse Metbroeders D. Petro Hackio ende D. Christiano vande Wauwer Dienaers des Woorts, ende Tijmen Iacopsen ende Ioris Andrisen Auderlinghen deser kercke; Daer in haerlieden gheloone toeghestelt te worden, Als off wij teghenwoordich waren. Aldus ghedaen in onsen kercken radt desen XI^en^ Iulii anno 1586.

V. D. Medebroeders
MATHEUS PLATEUOET.
IACOP VALNAER.

e. *„Handelinge inden synode generael inden Hage* 1586, *Tusschen De kercke van leyden ende Die van denSynode prouinciael van hollant gehouden tot Haerlem": de aanklacht van de Kerk van Leyden* (O. A., Nr. I, 3, blzz. 471—476).

Aenspraeck der Kercken van Leijden tegen den Synodum Provinciael tot Haerlem gehouden anno 1582.

I. De Kercke van Leijden proponeerende haere aenclachte seijt (onder behoorlicke protestatie) dat, alhoewel sij eerst ende voor al haer grotelicks te beclagen heeft tegen den Synodum Nationael gehouden tot Middelburch anno 1581, van wegen dat deselfde buijten behoorlicke procedure haer heeft vervordert last te gheven anderen classen ende Synoden, af te snijden ongehoorder saecke een publique persone deser onser kercken tot Leijden.

II. Ende datselfde buijten weten ende willen derselfden Kercken, so sonder die oock daerover gehoort te hebben etc.

III. Maer de aenclagers dit voorbij gaende, als tegenwoordich haere actie intendeerende voor sodanige die moghelick henselven nyet en souden willen laten ghebruijcken tot Richters over tgunt in den Nationali Synodo besloten is; doch tot u. E. goetbelieven haer gedragende om oock tselfde te remonstreeren so het noot doen sal: Beclagen haer grotelicks voor ditmael alleen over tjene daerin sij vercortet zyn vanden Synodo provinciale Anno 1582, gehouden tot Haerlem: Ende dat namentlick in desen navolgende poincten.

Ten eersten.

IIII. Dat de voorss. Synodus tegen eene sodanige persone, die in meerdere qualiteijt synes ampts halven behoorde gerespecteert te zijn, ende daerom wel met alle voorsichticheijt behoorde geprocedeert te hebben, opdat nijet tegen de aert der liefde ende alle behoorlicke pro-

Digitized by Google

cedure nijemant hem en soude moghen beclagen, te meer dat sulcks geschiedende de kercke lichtelick in trouble soude gestelt mogen werden.

Ten tweeden.

V. Dat oock sulcks is gedreven ende geexecuteert buijten weten ende willen ia tegens danck ende vriendelick begheeren der voorss. kercke tot Leijden onder dewelcke de Excommunicandus sorterende was, die doch nijet langer als acht dagen (doordien dat hij Excommunicandus van huijse gereijst zynde nijet en konde van des Synodi concept ende besluijt so haestelick onderrichtet worden) van de voorgenomene ende geeffectueerde excommunicatie opschorssinge versocht.

Ten derden.

VI. Dat oock sulcks is ghedaen buijten consent des Eersaemen Raets des voorss. stadt Leyden: Twelcke hoeverre het behoort te ghelden sal hieronder geinsereert worden.

Ten vierden.

VII. So en is oock nyet gevolcht in dese procedure tbesluijt des voorss. Nationalis Synodi tot Middelburch, ghelyckmen inde acten desselfden Synodi sien mach: luijdende aldus.

Maer en heeft nyet geobtempereert (denoterende desen Excommunicandum), Daerom vier omliggende classen ende eyndelick de Provincie van SuytHollant bevolen te procedeeren tot excommunicatie gradatim, si perstat in inobedientia. — Want de twee onder den vieren gedeputierden Classibus teweten Rynlant, ende Hage, hebben haer tegen sodanige maniere van procedeeren geopponeert, also dat de andere twee Delft ende Haerlem oock nijet na tbesluijt des Middelburchsen Synodi selfs en hadden behoort voort te varen.

Ten vijfden.

VIII. So willen wij gaerne voorbij gaen der cortheyt halven hoe de Classis vander Goude ende de Kercke van Dordrecht in desen deele haer hebben gedragen ende genoechsaem verclaert gheen deel te willen hebben aen dese onoordentlicke procedure, als wij tselfwel kunnen doen blijcken so het nodich zyn sal.

Ten sesten.

IX. So willen wij oock voor dese reyse nijet aenroeren (ten ware de noot sulcks vereijschde) een sulck boeck (in naeme des Synodi uytgegeven) daermede wij aenleggers ons nijet weynich bevinden beswaert te zyn, als in veelen stucken de waerheyt ghemist hebbende, waerdoor wij dan swaerlick gegraveert ende bij veelen vromen gediffameert zyn.

X. Ende overmidts dat dan de Kercke voorss. sustineert gherechtelick, dat gheen kercke oft oock veel kercken, particuliere provinciale ofte oock Nationale Synodi macht hebben, yemant te excommuniceeren, ten

Digitized by Google

ware dan dat deselfde wettelick procedeerden, namentlick ende principalick achtervolgende den regel Christi, oft oock in conformité van dien, tbesluijt des voorss. Synodi nationalis tot Middelburch articulo 62 ende sequentibus ende quaestione 43.

XI. 1°. Ende dewyle nu de Kercke van Leyden sustineert dat de eerste Gradus in desen regel nyet en is van de Excommunicanten geobserveert:

XII. 2°. Ende genoech bekent is dat het bevel Christi Dic Ecclesiae nyet en is achtervolgt, want daer noijt clachte van wegen des Excommunicandi is voor de Kercke van Leyden ghedaen:

XIII. 3°. Ghelyck so weynich oock voor den Rynlantschen classe onder welcken Leijden met haeren dienaren als litmaten van dien sorterende is:

XIIII. So infereren de aenclagers mitsdesen deselfde procedure als onbehoorlick ende tegen rechte forme Christelicker discipline gedaen voor nul ende gheener weerde gehouden te moeten werden.

XV. Want onwederspreeckelick is het dat men hadde behoort de voorss. trappen op te gaen, eer ende al voor men de sake op den Particulieren Synoden, ende volgents op den Provincialen (twelck gheen van beyden en is geschiet) ende eyndelick op den Nationalen Synodum hadde moghen brengen.

XVI. So dan de clachte voor de kercke van Leyden ghecomen, ende de voorss. persone met Godswoort van haer onghelyck overwesen zynde obstinaet ware gebleven, soude het der voorss. kercke toegecomen hebben, ende was haer ende nijet anderer kercken ampt tegens hem te procedeeren gradatim na behoiren.

XVII. Maer (also boven geseyt is) het is verre van daer gheweest datmen de kercke van Leijden in desen hadde gerespecteert, also datmense oock nyet weerdich en heeft geacht gehadt om haer te voldoen int tjene daerin sij haer beswaerde; nyet tegenstaende sij tselfde tot verscheydenen reijsen vriendelick ia met bidden ende smeecken heeft versocht, te weten oft men oock (voorbij gaende de onordentlicke (so wij die achten) procedure) suffisante oorsake heeft gehadt om een sodanige personam publicam als de geexcommuniceerde is, op een sodanige wijse te excommuniceeren.

XVIII. Om welcker aller voorss. redenen willen cortelick gerepeteert; 1°. Namentlick dat nijemant buijten consent ende bewilliginge syner kercken, te meer so dat geschiet sonder contentement ende believen van syne wettelicke overheijt wesende litmaten der Kercken vereenicht ende coniunct metten Kerckenraet.

XIX. 2°. Dat oock na vermoghen des Middelburchschen Synodi besluijt gheen kerckendienaer buyten consent synes classis geexcommuniceert mach worden.

Digitized by Google

XX. So heeft haer de kercke van Leyden als tegenwoordige aenclagers met recht te beclagen, dat een sodanige publique persone ende litmaet haerder gemeente buijten haren ia des geheelen classis van Rynlant, ende meer anderen classium ende kercken, ende nyet met willen des Eers. Magistraets in qualité als voorss. gexcommuniceert is worden.

XXI. Twelck alles, dewyle het tot seer quaden fijne ende nijet alleen tot denigratie ende verachtinge van onse voorss. kercke tenderende is, maer oock in onbehoorlicker consequentie sonde mogen getrocken worden:

XXII. So ist dat wij achtervolgende ons ampt nijet en moghen tolereren ende met stilswijgen laten voorbij passeeren.

XXIII. Daeroin oock nadat de Kercke van Leyden voorss. nu in tvijfde iaer tot verscheijden reysen toe so mondelinck als schriftelick aengehouden hadde, is eyndelick de sake so verre ghecomen door seeckere Arbiters van beijden partijen te dien eynde versocht ende beropen, van welcken oock eenige hier in dese vergaderinge tegenwoordich zijn, dat sy den twaelfden Martii laestleden tot Leyden vergadert vande richteren over dit geschil te constitueeren hebben besloten: dat dese tegenwoordige vergaderinge als richteren aenhooren zouden een sodanige conclusie vande Kercke van Leyden voorss. als aenclagers tegen den verweerderen des voorss. Synodi souden worden geintenteert.

XXV. Twelck als nu doende daertoe de dach dienende is, concluderen uyt den voorverhaelden redenen, ende die in productie der saecken tot meerdere kennisse souden moghen ingebracht worden: 1° dat de voorss. aenleggeren sullen worden verclaert haer wel beropen te hebben ende de Synodus oft verweerderen qualick geprocedeert ende daerom haer procedure geannihileert te zyn,

2°. Haer imponerende alsulcke Honorable emende, als u. E. uijt der merite van de saecke ten exempel van anderen sullen vynden te behooren, ende dit alles dienende tot reparatie ende restauratie van onse Kercke in deser onbehoorlicker procedure nyet weynich geledeert zijnde.

Implorerende mits desen het officie van u. E. na uijtwysinge goddelicker schrifture ende aller billicker equiteyt etc.

f. „*Handelinge*" enz. (gelijk sub *e*): *Minute van het verweerschrift van wege de Provinciale Synode* (O. A., Nr. I, 3, blzz. 457—465) [1]).

Aende Heeren Presidenten by syne Excellen. gecommitteert, ende aenden gantschen Synode

1) Aan dit verweerschrift is blijkbaar veel zorg besteed. De oor-

Digitized by Google

der gevnieerden prouincien in Sgrauenhage vergadert.

I. De gecommitteerde vanden Prouincialen Synode van Hollant gehouden anno LXXXII voirleden, gesien hebbende de schriftelicke aenclachte byden kerckenraedt van leyden als clageren jegen de handelinge des voirss. Synode aen v ouergegeuen;

Seggen dat sy, omtrent vyer iaren geleden, met den kerckenraedt van leyden wel hadden willen in minlicke communicatie treden, ouer de swaricheden, die zij clagers pretendeerden gevonden te hebben int boeck van wegen des voirss. Synode aldoen vutgegeuen, tot bericht vande excommunicatie ouer Caspar Kolhaes gedaen: Ende dat sy te dien eynde presenteerden te compareren inde eerste tsamencoompste der Classe van leyden; Maer de clagers en hebben noyt haer clachten willen openbaren tot noch toe;

Dwelck nochtans (onder correctie) hen wel betaemt hadde; Want mogelick doir mondelicke onderwysinge, ende minlicke onderhandelinge der clageren beswaringe hadde mogen wechgenomen ende voirder onrust geschout geweest zijn.

II. Maer nadien de minlicke communicatie nyet en heeft konnen vanden clageren verworuen worden, ende de saecke soe verde nv gecomen is, dat zij haer aenclachten voir uwe E. ingebracht hebben, soe is genoech dat uwe E. vande goetwillicheyt der gecommitteerde des Synode prouinciaels syn geaduerteert, dat het namelick by hen nyet en heeft ontbroken, om de clagers minlick te onderwysen ende tot vrede te arbeyden, ende sullen de gecommitteerde mitsdien de rechtmatige handelinge des Synode prouinciaels verantwoirden, biddende uwe E. (nadient anders nyet heeft willen syn) deselue antwoirt goetwillichlick aen te horen.

III. Inden eersten seggen de gecommitteerde voirss., Dat den staet deser handelinge is te ondersoecken het onrecht dwelck de clageren

---

spronkelijke redactie is hier op vele plaatsen geheel omgewerkt; en wel zóó, dat onderscheidene handen aan dit stuk hebben medegewerkt, o. a. die van Corputius en Cornelii. Aan hen is het denkelijk ook te danken, dat deze minute (met het vorige sub *e* afgedrukte stuk) is bewaard gebleven; blijkens hetgeen voorkomt in den brief van Corputius aan Cornelii van 17 Aug. 1586 (W. d. M.-V., S. III, Dl. II, blz. 262): „De aenspraeck dier van Leyden mette cladde van onse antwoirt hebbe ick, maer ick achte dat nyemant die beter bewaren sal als wy; nyettemin hebt ghy 't alsoe besloten te geschieden, soe sal ick se Helmichio seynden; latet my weten, anders behoude ick se".

Digitized by Google

hen seggen aengedaen te syn, daer mede, dat sy voir bygegaen syn int excommuniceren van Caspar Kolhaes, ende met vutgeuen des boecxkens handelende van desseluen caspars excommunicatie: ende nyet om te examineren de saecke Caspars Kolhaes. Want de clagers dicwils betuycht hebben, dat sy sich syner saecken nyet en willen aennemen, maer die hem selfs laten verantwoirden, dwelck sy oyck noch voir uwe E. verhaelt hebben. Daeromme sy gecommitteerde verstaen ende duydelick vutdingen in desen handel caspars saecke nyet te willen mengen, ende dat hier mede denseluen Caspar nyet te voirdeel sal geschieden.

IIII. Antwoirdende dan opt Ie, IIe ende IIIe articulen der aenclachte, Hoe wel de clageren schynen aldaer voir by te willen gaen de actie, die sy pretendeeren tegen den nationalen Synode van middelborch, nochtans dewyl doer haer schryuen tegen denseluen Synode eenich quaet achterdencken soude by uwe E. mogen ontstaen, soe segghen de gecommitteerde dat tot haerlem op de handelinge des nationalen Synode wel is gelet geweest, maer nyet beuonden eenige onbehoorlicke, dan ter contrarien eene rechtmatige ende christelicke procedure; Dat Caspar genoech verhoort was, ende dat de kerckenraedt van leyden wetenschap heeft gehadt, dat inden synodè nationael met Caspar van syne boecken gehandelt soude worden; Dat oyck deselue synode sunderlinge begeerde, dat vut de kercke ende Classe van leyden eenige gedeputeerde haer vergaderinge bywesen souden; Maer datter was gecomen excusatie, dat de magistraet van leyden was verhinderende, dat yemandt van leyden totten synode soude trecken; Dat nergens gebleken is, des kerckenraets ende classe wille nyet geweest te syn, dat de Synode nationael met Caspar soude handelen, maer dat wel het contrarie soude blycken, waertnoot, alst nyet en is, want al en waert haer wille nyet geweest, soo en was nochtans daeromme een synode nationael nyet schuldich syn ampt te onderlaten.

V. Maer ouermits de Heeren Staten van Hollant van alle desen eenmael hebben geoordeelt na genoechsame verhooringe der saecken, geschiet door sekere commissarissen vut haren collegie ende noch twee raedsheeren vut den Prouincialen rade, soe en behoort dit byde clagers nyet weder in stryt getogen te worden. De sententie der Heeren staten staet van woorde te woorde geinsereert int boeck des Prouincialen Synode van Hollant pag. 71, ende de gantsche handelinge voirde voirn. commissarissen wort te voren verhaelt int selue boeck pag. 52 ende voortaen. Is te verwonderen dat de clageren met soe rechtmatige ende autentycke handelinge hen nyet willen laten vernuegen.

VI. Opt IIIIe antwoirden de Gecommitteerden, dat tot Haerlem voirsichticheyt gebruyct, den aert der liefde na getracht, ende behoorlick proceduren gehouden is, in goeder conscientien, soe veel God

Digitized by Google

wysheyt gegeuen heeft, om nyemanden eenige oorsaeck van clagen te gheuen, ende is daer besondere oogenmerck genomen, dat de troublen, die meest doir onreyne leer inder kercke Gods worden verwecket, mochten ophouden, ende een yegelick gebracht worden tot eenicheyt des geloofs, in dwelck (hoe wel de clageren dat nyet mercken oft mercken willen) sy nochtans gespuert hebben Gods segen, ende dat de handelinge tot Haerlem nyet verloren is geweest.

VII. Bekennen wel, dat gel. goede voirstanders der kercke dobbelder eere, nade leere des Apostels weert syn, alsoe ter contrarien de quade dobbelde schande verdienen, ende dat die oponbaerlick sondigen, openbaerlick oft int aensien van allen gestraft moeten worden, op dat andere vreese hebben. Daeromme een predicant sundigende tegen de reyne leere min behoort gerespecteert te worden om hem te verschoonen in syn onrecht, dan gemeene lidtmaten der kercken, Om welcker oorsake de clageren tonrecht soo dicwils verhalen dat Caspar een publique persoon zijnde ende mits syn qualiteyt behoorde gerespecteert te worden.

VIII. Opt Ve articule antwoorden wij, dat de clagers wel hebben geweten, dat de vergaderinge tot Haerlem mede beschreuen was om te spreken ende te besluyten vande excommunicatie Caspars coelhaes. Want de Classe van leyden daer toe goets tyts beschreuen, ende daer na noch met brieuen vut den synode vermaent is, datse haer gedeputeerde seynden soude. Dat de clagers nyemanden inde vergaderinge hebben gehadt, is haer eygen schult geweest, maer sy en kunnen geen onwetentheyt voirwenden.

IX. Ende oft schoon den clagers, soe sy seggen, nyet te danck oft buyten haren wille is geschiet, Dat Caspar is geexcommuniceert, soo en is doch daeromme de saecke nyet onrecht. Want oft sy nemmer meer bij een rechte saecke haer wilden laten vinden ende deselue toestaen, soe en moet daerom de Synode syn ampt nyet nalaten, als bouen. Nyettemin sal nyet beuonden worden, dat de clagers aenden Synode hebben verclaert mondelick oft schriftelick, dat het tegen haren wille was, Caspar geexcommuniceert te worden, noch oyck dat sy eenige wettige redenen bygebracht hebben ter contrarie; Dwelck indien sy gedaen hadden, soude de Synode die redenen ouerwogen hebben voirde excommunicatie; Maer nv komen sy te spade quereleren, besondere nadien sy doen ten anderen mael beschreuen syn geweest als voir, met vutgedructe waerschouwinge, datmen haer presente begeerde, om te sien hoemen in caspars saecke handelde, ende daer na te mogen rapporteren met wat oprechticheyt gehandelt ware.

X. Doen was het tyt geweest Christelick voir te stellen, indien de Classe van leyden int gemeyn, oft de clagers (onder deselue classe ressorterende) int particulier yet hadden gehadt, tot voirstandt des

Digitized by Google

rechts haerder kercke, oft tot onderwysinge dienende, waaromme men Caspar nyet en hadde behooren te excommuniceren, oft oyck waeromme tselue op een ander wyse behoorde te geschieden.

XI. Petrus Hackius (soe hy schryft) inden name des kerckenraedts heeft wel een cleyn briefken gesonden aenden synode recht des anonts spade voirde excommunicatie, dwelck geruert is int voorss. boeck pag. 84 linea 21, Maer daer by is gestelt wat oorsaecken de Synode beweecht hebben voort te varen.

XII. Ende sekerlick nadien Caspars hartneckige onboetueerdigheyt ouervloedich was gebleken: aengesien hy selue noch gebeden was te verschynen, doir den seluen bode, die syne gedructe sentbrieuen hadde gebracht, ende nochtans nyet en was verschenen, maer nyet passende opden Synode vutgereyst: ende doordien de clagers nyet de minste hope gauen, noch konden geuen van eenich teecken der bekeeringe, soe en was dat geen oorsaecke om de excommunicatie te schorssen, maer soude gesciet hebben om de vergaderinge (die scheyden moste), als nyet vutgericht hebbende, te spot te stellen; sulcke maniere van doen heeft de kercke Gods nyet.

XIII. Enenwel is oyck wel aen te mercken, dat de clagers geene van haer clachten, diese nv voirstellen, doen voortgebracht en hebben in haren voirss. brieff, dwelck nochtans doen de rechte tyt was, ende is nv te spade: Want sy vut den brieff aen Casparum doir den Synode geschreuen opentlick verstonden, dat de Synode in meyninge was voort te varen. Hadden sy eenich recht gehadt, om de excommunicatie te beletten, doen hadden zijt mogen doen: Maer dewijle zij doen geswegen hebben, soo arbeiden zij nu te vergeefs de excommunicatie doir sulcke middelen sinisterlick te beuechten. Hadden de clagers liefde tot de kercke Gods ende om swaricheyt te verhinderen gehadt, doen was het tyt hare medebroeders inden Synode te waerschouwen, met onnoorsichtige ende onordentlicke handelinge nyet voort te varen, Maer deen noch dander nyet gedaen hebbende, staet uwe E. te bedencken met wat billicheyt de clageren nv voortcomen.

XIV. Opt VIe, Seeght de Synode nyet van nooden geweest te syn tot de excommunicatie, te hebben voirgaende consent des magistraets van Leyden, en vinden oock int clachtschrift nyet geruert, hoe verre tselue behoorde te strecken, hoe wel de clagers seggen sulx onder geinsereert te hebben.

XV. Maer nyettemin is warachtich, Dat de magistraet van leyden vande vergaderinge des Synode ende der oorsaecke van dien wel geweten heeft, ende nochtans geen intercessie en heeft gedaen, oft oorsaecke voirtgebracht waeromme de excommunicatie opgehouden soude behooren te worden; daeromme en helpt den clagers nyet, dat sy seggen ar. XVIII datter inde magistraet syn, die litmaten syn der

Digitized by Google

gemeente, vereenicht ende coniunct met den kerckenraedt: want sy dan als litmaten, oft als mede kerckenraedt in dat werck hen behoorden te dragen ende wat sy hadden doen by tydts voir te stellen.

XVI. Bouen alle desen is warachtich, datter vande magistraten van eyden vyff gedeputeerde by het gantsche verhoor (geschiet voirden voorss. Heeren commissarissen vanden staten) tegenwoordich waren, ende de handelinge met Caspar doen Christelick ende behoorlick verclaerden, als int boeck te sien is pa. 66 linea 23.

XVII. Is noch warachtich dat de Hooge ouerheyt (onder ende byde welcke de magistraten van leyden hare voorseyde vyff gedeputeerde hadden) heeft by haren oordeel verclaert, dat die vanden Synode op de censueren tegens coolhaes souden mogen procederen, sulcx als sy lieden na Gods leere ende Woorde beuinden souden te behooren, pa. 71 linea 14.

XVIII. Opt VIIe articule is d'antwoorde dat de Synode emmer gevolcht heeft tbesluyt des Nationalen Synode, gradatim tegen Caspar procederende, soe verhaelt is int boeck pag. 72 tot aent eynde pa. 77.

XIX. Tis waer dat de Classe van rhynlant (mitsdien hare credentie was gelimiteert) tot besluyt der voirstellinge Caspars nyet en heeft gestemt, ende in bedencken heeft gestelt, dat Caspar nyet excommunicabel en was, ende dat het der kercke van leyden nyet proffytelick en was: Maer de andere drie classen hebben contrarie bericht gedaen ende besloten, inde procedure volgende de meeste stemmen voort te varen, als int boeck pag. 73 lin. 14 te sien is. Ter seluer tyt is de saecke caspars selfs wederom ouerwogen, in presentie vanden gedeputeerden vanden classe van leyden, daer aff deen was Ioris andriess, een ouderling der kercke van leyden, die te voren mede tegenwoordich was geweest, met noch eenen Diaken, byde verhandelinge der saecken voirde Heeren commissarissen pa. 53 l. 3.

XX. Mits welcke ouerweginge der saecken ende mits het voirgen. oordeel der heeren Staten de gedeputeerde der Classe vanden hage eendrachtelick met den anderen tween Classen van haerlem ende delft haer stemme gevuecht hebben, datmen Casparum voorstellen ende tegen hem procederen soude. Daeromme seggen de clagers met grooten onrecht, dat Classe vanden hage haer heeft geopponeert.

XXI. Opt VIIIe Antwoort de Synode, dat de contrarie van dien blijct vut den brieff der Classe vander goude geruert int voorss. boeck pag. 80 lin. 31. Daer by is warachtich, dat noch onlancx de Classe vander goude daer toe beschreuen synde, heeft helpen deputeren de gecommitteerde, die dese saecke inden name des Synode tegen de clagers souden verantwoorden.

XXII. Alsoe antwoort oyck de Synode aengaende de kercke van Dordrecht, Dat beijde de gedeputeerde der Classe van dordrecht syn

Digitized by Google

geweest vut den kerckenraet van Dordrt, die tot de excommunicatie haer stemme beide hebben gegeuen, ende byde Synode geblenen zyn tot den eynde toe: Heeft oyck de voorss. kercke de sententie vande excommunicatie, als mede de gantsche Classe, voir goet bekent.

XXIII. Hoe wel het den clageren in haren voirnemen geen recht en gheeft, dat Classe van rhynlant nyet mede gestemt heeft, noch oyck recht soude gheuen al waert warachtich, dat vande Classe vander Goude ende vande kercke van Dordrecht byde clageren geschreuen wordt, Want die Classe ende kercke te bestraffen souden syn, ende euenwel recht gedaen souden hebben de andere classen die volgende Gods Woort ende kerckenordeninge tquaet van haer gedaen hebben.

XXIIII. Opt IXe seeght de Synode nyet te konnen antwoirden, mits dien de clageren geen specificatie der onwaerheyt voirtbrengen; nyettemin betuycht de Synode met willen geen onwaerheyt te hebben laten schryuen: weet hem noch geener te bedencken: heeft oyck nyets gedaen, om de clagers te diffameren.

XXV. Maer hier heeft de Synode veel meer oorsaeck hem grootelicx te beclagen, dat nyet alleen Caspar koolhaes (die hem vande kercke affsonderde) maer oock de clagers opentlick, heymelick, mondelick ende schriftelick, de prouinciale Synode (diens reputatie sy billicke behoorden voir te staen) hebben gediffameert, als oft deselue een boeck vol logenen vutgegeuen hadde ende syn ten lasten gecomen op XX, XIIII, oft XII logenen, daer sy nochtans vriendelick gebeden synde, tot noch toe nyet eene en hebben willen aenwysen; alsoe en behoort men inder kercken Gods nyet te handelen.

XXVI. Maer het ware billick ende Christelick geweest, datmen voir sulck lantgeschrey den synode de verhaelde onwaerheyt hadde aengewesen. De Synode en soude nyet obstinaet syn geweest, maer soude der waerheyt plaetse hebben gegeuen, ia is noch bereyt, indien lapsu calami, doir quaet bericht, onuerstandt oft oyck vergetentheyt ergens gemist ware (desmen hopet neen), den clagers goet genuegen te doen, ende te bewysen, dat de oprechticheyt oueral gesocht is geworden.

XXVII. Opt Xe articule bekennen de gecommitteerde des Sijnodi, dat de regel Christi ende goede kerckenordeninge in alle excommunicatien behooren gehouden te worden. Maer de Synode heeft inde gantsche handelinge hem beneersticht, om die te volgen, hem nyet schaemende, doen de noot sulcx verheyschte, de gantsche handelinge schriftelick te openbaren ende met den druck gemeen te maecken, bereyt zynde altyt voorder rekenschap te gheuen.

XXVIII. Opt XIe is de antwoordt, Dat de regel Christi Mathei 18 eerstelick ende eygentlick spreect de priuatis peccatis et contemptoribus priuatarum admonitionum. Maer die eerste trappe der vermaninge en is nyet van nooden in sonden die publyck ende van harer nature wege

Digitized by Google

de gantsche kercke aengaen, als daer is de sonde van caspar, int vutgeuen syner boecken gecommitteert: Want daer cesseert si peccauerit in te frater tuus, veni et argue eum inter te et ipsum solum; Maer de sonde staet alreede in dien grade, dic ecclesiae, dewyl de kercke nyet behoeft geaduerteert te syn per gradus, maer selfs de sonde als publyck weet ende daeromme dien volgende haer ampt behoort te doen.

XXIX. Vuecht nyettemin de Synode hier toe, dat vut de plaetse Mathei XVIII (byde clageren geallegeert) opentlick volcht, dat in publicis peccatis, wanneer by yemanden obstinate verwerpinge der christelicker vermaningen (hem byde kercke gedaen) bevonden wort, alsdan deselue eyntelick als een heyden ende tollenaer gehouden moet worden, ia soe veel te meer, als de openbare sonden meer schade doen, dan de heymelicke oft besondere, ende dat sonder aenschouw der persoonen, dwelck de Synode den clageren Christelick te bedencken geeft, om dieswille sy hen laten duncken, dat Caspar nyet te excommuniceren was, om der qualiteyt syner persoonen, oft om andere oorsaecken, die sy hen inbeelden, sonder dat nochtans de Synode anders eenichsins in Caspars saecke alhier wil treden, dwelck bouen vutgedingt is, ende hier weder geprotesteert wort.

XXX. Dat Caspars sonde publicque was, ende nyet alleen de kercke oft Classe van Leyden, maer alle de kercken van hollant ende van alle andere omliggende prouincien aenginck, is openbaer ende behoeft geen bewysinge, Waeromme oyck die sonde schier in allen instructien der gedeputeerden opden nationalen Synode te middelborch innegebracht is ende in bedenckinge des Synodi gestelt tot wechneminge der algemeener argernisse: gelyck aldoen oyck ingebracht is van anderen persoonen, die van gelijcken om t' uijtgeuen van boecken te vermanen waren, welcke doen vermaent synde eenige haer schult bekent hebben ende van dwalinge afstandt gedaen, noyt sulcx geproponeert hebben, als de clagers hier doen.

XXXI. Hoe wel die clachte meer Casparum selfs, als den clageren soude toecomen.

XXXII. Maer nochtans de Synode hout het daer voir, dat emmer wel yemant onder den Predicanten ende kerckenraedt van leyden is geweest, die mishagen hebbe gehad aende materie der boecken Caspars, als ooc dat hy (sonder aen synen kerckenraedt ende Classe te voren raedt te vragen) deselue boecken, tegen de kerckenordeninge, in druck heeft vutgegeuen: Ten ware de Predicanten ende kerckenraedt nv clagers lieuer hadden te bekennen dat sy hier inne nyet eens haer officie en hebben gedaen, die dat soe nau in anderen syn verheysschende; oft datsy wilden bekennen (dwelck arger ware) dat de saecke hen nyet vermanens weert heeft gedocht: oft (dat noch quader ware) dat het vutgeuen der boecken met haren weten ende wille by casparum gedaen

Digitized by Google

soude syn. De Synode hopet emmer dat het des gantschen kerckenraedts werck nyet en is geweest, anders sy tsamentlick culpabel, ende onbequaem souden syn om anderen te vermanen.

XXXIII. Het soude oyck vreemt luyden, Dat de Classe int gemeen, oft emmer eenige van dien, Casparum nyet vermaent souden hebben, Datter nergens een Kerckendienaer oft gemeen litmaet syn officie aen hem soude hebben gedaen.

XXXIIII. Het sy daer mede hoet wil, soe blyct nochtans in actis, ende soude wel naerder blycken waert noot (alst nyet en is), datter vermaningen syn gedaen, ende mishagen gethoont is, soe verde, dat de saecke is in dispute gecomen voirde arbiters tot leyden, omtrent een iaer voirden Synode nationael [van 1581], ende dat vut dier oorsaecken in der sententie arbitrael daer van vutdrucklick mentie is gemaect, nyet dat die saecke byde arbiters afgedaen oft voor goet bekent sy, maer dat Caspar in dat stuck der vutgegeuen boecken hem onderwerpt den Classen, Synoden etc., als int boeck pa. 23 circa finem verhaelt is.

XXXV. Opt XIIe ende XIIIe brengt de gantsche handelinge het contrarie mede, daeromme te verwonderen is waeromme de clageren sulcx schryuen, Daert nochtans warachtich is, dat de Synode nationael vut hare vergaderinge heeft geschreuen aende Magistraet ende Classe van leyden pa. 43 ende 44, ende voirtaen doorgaens soe veel blyct, dat sulcks byden clagers nyet en behoort voirtgebracht maer der waerheyt plaetse gegeuen te worden.

XXXVI. Opt XIIIIe Seeght de Synode, dat daer qualick geconcludeert wort ende gebout sonder fondament: Hebben dan de clageren anders nyet, om de sententie der excommunicatie te bevechten, soe moetse onbeschadicht in haer weerde blyuen.

XXXVII. Opt XVe is onwedersprekelick, nadien het stuck vande boecken Caspars den Synoden by arbitrale sententie was onderworpen ende dewyl het oyck een gemeene saecke was, alle de kercken deser Natien aengaende, dat daeromme geen andere trappen van kerckenraedt, classe, noch Synode particulier opgegaen behoefden te worden, Ende dat de Synode nationael wel gedaen heeft de saecke by der hant nemende. Hoe wel dit alles den Synode prouinciael nyet eygentlick te verantwoorden staet, want het syn clachten tegen den nationalen.

XXXVIII. Opt XVIe Bekennen wy, dat het der kercke van leyden, ende by gebreke van haer, den classe wel toestont, de saecke caspars byder handt te nemen: gelyck oyck de Synode particulier van middelhollant (daer onder leyden doen ressorteerde) by gebreke vande kercke ende classe tselue wel badde mogen doen: gelyck daer na by gebreke van desen allen de Synode nationael gedaen heeft.

XXXIX. De Synode houdet oyck daer voir, Hadde de kercke van

Digitized by Google

leyden oft Classe haer deuoir gedaen, om casparum te onderwysen ende tot bekeeringe te brengen, oft in val van hartneckicheyt hem geexcommuniceert, alle kercken inden Synode nationael vergadert synde, souden wel te vreden syn geweest, rustende geerne ende veel lieuer van tgene andere voir haer (diet wel toequam) behoorlick ende wel vutgericht souden hebben, dan dat sy wat onnoodichs souden hebben willen roeren.

XL. Maer soe verde de clagers inder saecken nyet en hebben gedaen, syn sy oyck niet doende noch begeeren sy nyet te doen, oft vinden sy mogelick nyet behoorlick oft practicabel by haer te doen, tsy om verscheyden geuoelen onder haer, oft doir verhinderinge vande magistraet oft andersains, soe en mogen sy nochtans nyet qualick nemen, dat de Synode nationael ende doir desseluen commissie de Synode prouinciael haer ampt gedaen hebben, ende en konnen sy nyet clagen, daer doir yet vercortet te syn, ten sy hen wee doet, den quaden te weeren.

XLI. Opt XVIIe seegt de Synode, Dat sulcx nyet beuonden en sal worden, Maer ter contrarien datmen neersticheyt heeft gedaen de clageren vanden onrecht in Caspars boecken begrepen te onderwysen, Maer oft sy het onderwys nyet hebben willen aennemen, oft nyet konnen verstaen, dat en hebben sy nyemanden als haer seluen te wyten. Daer syn twee persoonen inden name der clagers geweest byde handelinge voirde Heeren staten, pag. 53, een is tegenwoordich geweest doen de vyer classen vergadert waren, pag. 73, ende voirt doorgaens worden bewysingen gestelt datmen de clagers heeft begeeren te onderwysen. D. Danaeus, Sarauia, Hagius ende meer andere en hebben sulx aen haer nyet laten ontbreken. De clagers hebben nv soe lang gehadt het vutgegeuen boeck, daer vut sy onderricht hadden konnen nemen, hadden sy leerachtich willen syn. Maer het mach syn, dewyl het nyet allemans werck is, datter eenige zijn inden kerckenraedt, die de onreyne leer vut de reyne nyet en konnen onderscheyden: andere gecorrupeert doir een vooroordeel, konnen qualick daer aff scheyden; het soude oyck mogen syn, dat eenige de ooren voirde waerheyt sluyten, dwelck de Heere wille verhoeden. Maer soude de Synode moeten toeuen ende nalaten syn ampt te doen, tot dat sulcke alle seeghden hen genoech gedaen te syn, soe en soudet met de kercke Gods nyet wel staen. Maer euenwel hier inne is onnoodich voorder te treden, ouermits de clagers hebben geprotesteert Caspars saecke nyet aen te willen nemen.

XLII. Opt XVIIIe en XIXe articulen is voren genoech geantwoort. Dan daer inne abuseren hen de clagers, dat sy voirworpen het LXII articule vande kerckenordeninge van Middelborch, gemerct de meyninge aldaer is dat gheen kerckenraedt alleen tot eenige excommunicatie sal treden, dan by voirgaende aduys der Classe. Want de Synode, ouer-

Digitized by Google

mits eenige kerckenraden nyet genoechsaem met bequame mannen beset syn, achtet nyet stichtelick datmen de gewichtige handelinge der excommunicatien op eenen besonderen kerckenraedt alleen sal laten staen, om misbruyck te verhoeden.

XLIII. Maer daerom en is nyet gemeynt noch geordineert, Dat een synode nationael (wanneer de kennisse van saecken hem toecoompt, als in desen, vut redenen bouen geallegeert) nyet en soude mogen doen excommunicatie sonder de Classe daer onder de dienaer ressorteert yerst aen te sien ende haer consent te moeten hebben, soe de clagers schynen te willen sustineren: geenssins, maer veel meer ist te seggen, nadien de Synode vindet, dat een classe mach excommunicatie doen, dat soe veel te meer veel classen, ia veel prouincien mogen tselue doen, gelyck de Synode prouinciael vut veel classen, ende de nationael vut veel prouincien bestaet.

XLIIII. Nyettemin de Synode nationael ende prouinciael respectiue en hebben noch Classe noch kercke van leyden vutgesloten, maer veel meer by alle haer handelinge begeert ende toegelaten, Ia dat wel te mercken staet, heeft de Synode nationael ter contrarie de classe van leyden mede gedeputeert, neuen de andere drie classen, om tegens Casparum gradatim te procederen, Ende beyde de synoden Nationael ende Prouinciael hebben de Classe van leyden gebeden ende vermaent, datse doch, nyet tegenstaende de voorgebrachte excusatien, by komen wilden, gelyck bouen verhaelt is. De schult is dan nyet der Synoden, maer der Classe van Leyden, datse nyet by gecomen en is, om haer behoorlicke te quyten.

XLV. Mach oyck wel aengemerct worden, Dat Caspar al te voren vyerdalff maent van synen dienst byden Heeren staten afgestelt was, ende daer doir tot de classique vergaderingen geenen toeganck meer en hadde, ende tot het ressort [?] van dien niet en behoorde.

XLVI. Soe veel aengaet die XLIII Vrage inde particuliere questien des synode nationaels, en connen de clagers haer daer mede nyet behelpen, Want die gheeft alleen aduys hoe een kerckenraedt sal handelen met eenen dienaer die inder leer suspect is, ende de vermaninge syns kerckenraets nyet aen en neemt, namelick dat alsdan de kerckenraedt die saecke sal brengen aende classe, Maer daer en wert den Synode nyet geproscribeert, dat wanneer deselue openbare onreyne leer in vutgegeuen boecken gevonden heeft ende de delinquant geen schult wil bekennen noch hem beteren, dat alsdan de synode de saecke soude moeten brengen nederwaerts aenden classe. Dit is claer genoech. Maer dewyl de clageren haer met dit articule tegen den Synode behelpen, ende daeromme geen ignorantie konnen pretenderen, soe ware te wenschen dat de clagers dit aduys dwelck hen eygentlick aen ginck, int werck hadden gestelt na behooren.

Digitized by Google

XLVII. Het XXe, XXIe, XXIIe en behoeft oyck geen voirdor antwoort, Dan dat het de Synode daer voir houdet en hopet dat nv ter tyt nyet alle de predicanten Ouderlingen ende Diakenen tegenwoordich in dienst synde, hen stellen als clagers, maer indien noch voirder moeyssel gedaen soude worden ende de clageren met dese antwoert hen nyet laten genuegen, soe versoect de Synode, dat de kerckenraedt hem sal verclaren oft sy al tsamen de clachten tegen den synode gedaen, gestaen ende voirder veruolgen willen.

XLVIII. Indien de clagers gediffameert worden, soe sy schryuen, dat geschiet nyet doir den Synode, maer doir haer selfs tegensprekinge, dat sy met eene rechtmatige handelinge hen nyet en laten genuegen.

XLIX. De synode heeft geen sorge, dat het quade consequentien maecken sal tgene by hen in caspaers saecke gedaen is, maer ter contrarien veel goets, ende noch meer goets voirtbrengen sal, wanneer hen de clageren te vreden houden met dese onderwysinge. Maer soe de clageren noch persisteren ende blyuen by haer ongefondeert voirnemen, dat mocht quade consequentien maecken ende in hartneckicheyt styuen den ghenen die mede in onreyne leer soude mogen syn beuonden, als Caspar Coelhaes. Dan de Synode hopet, dat geene kerckenraden na deser tyt sullen der clageren exempel volgen, als hen te willen opponeren tegen eenen gantschen Synode sonder eenich fondament.

L. Het XXIIIe en coomt nv oyck nyet in consideratie, nadien dese Synode vergadert is, daer doirmen der gecosen arbiters nyet en sal behoeuen. Dan verhaelt wederom de Synode, dat het by haer oft haren gecommitteerde nyet en heeft gestaen, maer byde clagers, dat dese saecke noyt en is gecomen in minlicke onderhandelinge, die dicwils versocht ende gepresenteert is, gelyck sy oyck wel gewenscht hebben, datter een Synode generael oft andere vergaderinge ware gehouden geweest, onder de welcke de clagers hen hadden willen submitteren, om ten eynde te comen.

LI. Dit hebben de gecommitteerde geantwoort opte aenclachten langer als sy wel wilden, om uwe E. eenige openinge vander saecken te doen, doch soe cortelick als sy hebben geconnen, ende hebben genoechsaem bewesen, dat de Synode prouinciael voirsichticheyt gebruyckt, behoorlick geprocedeert, ende nyet tegen de liefde gesondicht heeft, ende daerom tonrechte aengeclaecht wert.

LII. Bidden dat uwe E. belieuen te oordeelen, dat de clachte ouer den Synode prouinciael byde clageren gedaen, onrecht is, ende dat daeromme den clageren beuolen sal worden hen voortaen stille te houden, ende in eenicheyt te vuegen met anderen kercken, arbeydende soe veel meer tot opbouwinge, als dese hare tegensprekinge ende affscheydinge vande gemeene kercken tot affbrekinge oorsaecke gegeuen heeft.

Digitized by Google

LIII. Ende hoe wel secundum ius talionis ende nade mate daer sy den synode prouinciael mede willen gemeten hebben, vanden clageren Honorable amende geheyscht soude mogen worden, nochtans de wyle sulcke nyet kerckelick te syn geacht moet worden, ende de gecommitteerde in name als voor nyet en begeeren de clageren tot beschaminge te brengen (hopende dat emmer een deel meer vut onwetentheyt oft vut een gepreoccupeert hert heeft tegengesproken, als vut quade opset) soe salt hen genoech syn, te mogen sien, dat de clagers door oordeel van uwe E. tot eenicheyt ende goet genuegen gebracht sullen syn.

LIIII. Alleen geeft de Synode den clageren noch eens in liefde te bedencken, oft het wel voecht, ende recht van hen gedaen is, Honorable amende te versoecken, van een richter, die doir commissie, van eenen meerderen, synen last in goeder conscientie nader beste wysheyt ende wetenschap, die hem God gegeuen heeft, sonder eenigen dolum malum oft quade practycken te gebruycken, tot dienst der gemeene kercken, tot synen grooten coste ende moeite vutgericht heeft. Want de synode achtet, dat sulcke richter behoort bedanct te worden, ende al ware schoon nyet alle voirsichticheyt by hem gebruyct hem geen hooger straffe pleecht noch can opgeleeght worden, dan dat syn oordeel wort geretracteert ende verbetert. Dat de clagers bedencken, oft sy wanneer yemant ouer hare kerckelicke handelinge clagende ware, wel soe souden gerichtet willen syn. Eyntelick biddet de Synode, dat de clagers doch alle quade affectien, diese tegen hem oft eenigen vanden synen souden mogen by haer plaetse hebben laten nemen, willen afleggen ende dese antwoort met saechtmoedicheyt gedaen ten besten opnemen lesen ende verstaen, om te comen tot een gewenschten eynde. De Synode wil voirtaen dbeste vande clagers geuoelen ende met hen goeden vrede houden, ter eeren Gods ende opbouwinge der kercken, gelyck de selue synode terstont nade excommunicatie Caspars, doir afgesondene Predicanten den kerckenraedt ende classe van leyden vriendelick hebben doen aenbieden.

God de Vader, een God des vredes, wille tot vrede synen segen geuen ende deser vergaderinge tot een goeden eynde wysheyt verstant discretie ende cloeckmoedicheyt verleenen, Amen.

g. „*Credentie voor Christiano vander Wouwer ende P. Hackio, Dienaers tot Leijden inde sake van Casp. Coolhaes* 18 *Iul.* 1586", *door welke de Kerk van Leyden, volgens de acte van* 17 *Juli, deze twee gedeputeerden machtigde om aan de Synodale behandeling van de zaak van Coolhaes met volledig stemrecht deel te nemen* (O. A., Nr. I, 3, blz. 489) [1]).

1) Van de in dit stuk genoemde acte van 17 Juli is noch het origi-

Digitized by Google

Wy dyenars ende ouderlinghen der kercke Chr. binnen Leyden, bekennen mits desen, dat wy, achtervolghende de acte vanden 17 Iulii laestleden, inden Synodo nv rechtevoort inden Haech verzammelt zynde gepasseert, Als dat wt onsen kerckenraedt twee persoonen gedeputeert moghen worden om ouer de anstaende handelinghe ten principale, naementlyck om te syen ende texamineren hoedanich Casparus Coelhaes inde lere is, te stemmen ende te ordelen beneffens dye vanden Synode, Dat wy, segge ick, achtervolghende dese acte affgeveerdighet ende gesonden hebben wt het midden van ons twee onser mededyenars, als D. Christianum vande Wouwere ende Petrum Hackium, om in ende wt onsen name inden Synodum voorss. te verschijnen, tanhoren, voortestellen, ende helpen decideren in ende metten Synodo, alletghene inder zaecke voorss. ende nae luydt der acte vooren gehouden zal worden, Godes heylighe Woordt ende allen wel gestelden kercken conform ende gelyckformich. Bidden ende begheren oock, dat den Synodo voorss. belyeue toetelaeten (waer toe wy bericht zyn van onsen mede-dyenars voorss., dye dye acte voorss. ons thuys gebracht hebben, dat dye Synodus nyet qualijcken gesinnet is) dat noch twee onser medebroeders in deser zaecke als toehorers alleen, ende nyet als stemme hebbende, mochten toegelaten worden als met namen Tymen Iacobsen ende Iorys Andryes, Daermede ons wt naeme onser kercke gheen cleyne vruntschap, lyeffde ende dyenst zal geschijen. Gedaen tot Leijden desen 18 Iulii 1586.

Wt naeme ende by laste des kerckenraets
tot Leyden,

---

neel noch een afschrift bekend. Maar de hoofdinhoud blijkt toch uit hetgeen van die acte hier wordt aangehaald. Het was door deze acte, en uitsluitend voor de daarin genoemde zaak, dat uit de Leydsche Kerk twee gedeputeerden feitelijk als leden der Synode optraden. Onbekendheid met deze ongewone en zelfs eenigszins zonderlinge, ten behoeve van Leyden gemaakte, schikking heeft W. te Water, C. Hooijer e. a. doen denken (zie boven blzz. 535 vgg.), dat de Haagsche Synode, nevens de vier provinciale gedeputeerden van Zuid-Holland, ook nog twee gewone leden had, die bepaaldelijk uit Leyden waren afgevaardigd; 't geen zeer zeker nog veel ongewoner en zonderlinger zou geweest zijn.

Digitized by Google

IJsbrandus Trabius Frisius
Verbi dei minister ss.
Pieter Landen [?] Auissen [?].

h. *„Minute van het verdrach tusschen den Prouincialen Synodum van Holl. ende de kercke van Leijden"*, *d. d.* 25 *Juli* 1586 (O. A., Nr. I, 3, blz. 467) [1]).

Also seker different ende misverstant geresen is geweest, ter oorsake vanden handel van Caspar Coolhaes, tusschen den Synodum Prouinciael van Hollant ter eenre ende de kercke Christi tot Leijden ter andere sijde, waerdoor verscheijden propoosten

---

1) Het hierboven afgedrukte stuk is eigenlijk een in het net overgeschreven afschrift van de minute, gelijk zij na een aantal wijzigingen geworden is: dat het volkomen nauwkeurig is, blijkt uit de vergelijking met het oorspronkelijke, nog al haastig geschrevene en veelszins gecorrigeerde ontwerp, dat in denzelfden foliant, blz. 545, te vinden is. In hetzelfde deel, op blz. 469, staat nog een ontwerp ter constateering van de herstelde eenheid; misschien de minute van een stuk, dat aan de gedeputeerden van Leyden voor den magistraat aldaar is medegegeven. Het is, na de daarin aangebrachte wijzigingen, van dezen inhoud: „Al hoe wel voor den Sijnode nationael der Nederlantschen kercken inden Hage eenige querelen van den kerckenraedt van Leyden waren gemoueert tegen den Synodum prouinciael van hollant gehouden te Haerlem vut oorsaecke vande excommunicatie geschiet tegen Caspar Koolhaes; nochtans nadien door getrouwe neersticheyt ende arbeyt deses Synode, de saecke soe verde gebracht is, dat de voorss. Caspar Koolhaes goede onderwysinge aennemende, hem met den voorss. Synode versoent heeft ende tot een lidtmaet der kercken christi opgenomen is, Soe ist dat beyde parthyen God den Heere van herten danckende ende haer verblydende dat een gewenschte eynde, daer op sy verclaerden alle beyde gesien te hebben, geuonden is, ende daeromme goetwillichlich tot vrede geneycht synde, all verschil affgesneden, ende tot goede eenicheyt ende vrede der kercken malcanderen de handt gegeven hebben, Belouende oock gesamentlic na den goeden raedt ende vermaninge des Synode, mette heren magistraten van Leyden de handt daer aen te houden, dat aen alle syden tgemeene werck in vrede gevordert worde, ter eeren Gods ende tot opbouwinge der gemeene kercken van hollant, Daer toe sy bidden dat God almechtich syne genade willen gheuen".

Digitized by Google

so publijckel. als priuatel. te wedersijden sijn geuallen, ende verscheijden geschriften so int druck als bij geschrifte hinc inde sijn wtgegeuen: So ist dat de principale sake vanden voorss. Coolhaes door Godes genade ter nedergeleijt sijnde, de voorss. partijen God almachtich daervan gelooft ende gedanckt ende voorts henseluen met den anderen gereconcilieert, versoent, ende tot onderlinge eenicheijt ende broederlicke liefde begeuen hebben. Ten welcken fijne sijluijden oock ter wedersijden te vreden sijn, dat alle tgeen daer hier voren van gementionneert is, in vergetenisse gestelt, ende met alle de voorss. querelen ende verschillen bij desen voor als nu doot ende begrauen ende als niet geschiet sal gehouden werden: Ende dit alles tot Godes eer, rust ende opbouwe sijner kercken ende stichtinge der lidtmaten van dien. Actum in Sgrauenhage, desen 25 Iulii 1586, stylo nouo.

4. *Stukken in de zaak van Ds. Henricus Bulckius.*

a. *Authentiek uittreksel uit de Synodale acta van* 12 *en* 31 *Juli* 1586 [1]).

Extract.

Den 12 Iulii.

Sal den drien Classen van Dordrecht, Rotterdam ende Goude

1) Het bovengenoemde stuk, door Helmichius zelven geschreven en geteekend, is te vinden in het Oud-Archief d. N. H. K., Nr. I, 7. In den gedrukten Catalogus van het O. A. wordt uit dit gansche deel slechts één stuk genoemd, terwijl voorts (in navolging van het geschreven register) alle stukken tezamen onder drie nummers worden afgedaan, met geene andere aanwijzing, dan dat het „brieven, copiën en kladden" zijn, uit en vooral na 1619, de meeste „van niet veel belang" en velen „van minder of meer aangelegenheid". Inderdaad echter zijn die stukken niet zóó onbelangrijk, dat zij het catalogiseeren (en dus eigenlijk ook het bewaren) niet zouden waardig zijn; gelijk b.v. reeds eenigszins blijken kan uit onderscheidene stukken die in deze uitgave opgenomen zijn of nog zullen worden; en er kan ook volstrekt niet van gezegd worden, dat zij bijna alle uit of na 1619 dagteekenen. Blijkbaar zijn zij nooit onderzocht; waaruit ook te verklaren is, dat in dit deel alle nummering en pagineering ontbreekt. Bij onderzoek is het aanstonds duidelijk, dat deze foliant de correspondentie bevat van

Digitized by Google

belast werden in de sake Henrici Bulckii, so die bij hen ouer cenige tijt aengenangen is, tot finale Conclusie ende affhandelinge voorts te varen. Ende het Boecksken bij hem wtgegeuen sal bij dese vergaderinge gecensureert, ende deselffde Censure den voorss. Classen ouergeschreuen werden.

Den 31 Iulii.

Also Henricus Bulckius eertijts Dienaer des Woorts inden Nieupoort, ende daerna tot Montfoort int Sticht van Vtrecht, ende nu (so men verstaet) sonder Dienst woonende ter Goude, seker Boecksken heefft laten wtgaen, geintituleert, Affmalinge der nieuwen creature in Christo: sijn bij de vergaderinge wtgetekent dese nauolgende punten, als wesende principal. straffelick ende censurabel:

Ten eersten, daer hij seijt, fol. 2. *b.* linea 15 etc.: *Ia sommige Leeraers worden gecapittelt om dat sij geen gemeente op en richten na een wterlicke beschreuen ceremoniael forme:* kan men niet anders affnemen dan dat hij onnodich acht, bij den Predikanten een kercke vergadert, ende van den Secten affgesondert te werden onder een wterl. oeffeninge van Religie ende gebruijck van Sacramenten etc. waerwt, als oock wt tgeene hij elders int selffde Boecksken zegt, fol. 21. *b.* int ende, etc. be-

---

de Synodale Deputaten van Zuid-Holland uit de 16e en den aanvang der 17e eeuw: daarvan heeft nr. 1 van den Catalogus 136 stukken (blzz. 1—356), alle uit de 16e eeuw; en nr. 2 en 3 hebben respectivelijk 17 en 21 stukken (blzz. 357—408 en 409—478), bijna alle uit 1619, over de handelingen met de Remonstranten in Zuid-Holland. — Voor diezelfde Synodale Deputaten was dan ook het hierboven afgedrukte stuk blijkbaar bestemd; en van hen zal wel afkomstig zijn 't geen er buitenop staat: „Handelinge in de sake Bulkii in de welcke om der sake Hermanni [Herberts] willen vertoeft is". Het extract is zonder twijfel gevraagd en gegeven in 1592, daar het voorkomt te midden van eenige andere stukken van datzelfde jaar, toen de zaak van Bulckius, die reeds van 1583 af zooveel moeite gegeven had (blijkens andere stukken in ditzelfde deel; zie ook b.v. de brieven van Helmichius aan Cornelii van 26 Juli/5 Aug. en 10/20 Sept. 1583 en 4/14 Jan. 1584, in de Werken der M.-V., Serie III, Dl. IV, blzz. 38—44), weêr in kerkelijke behandeling was.

Digitized by Google

merckt kan werden, dat hij een quaet genoelen heefft van den wterlicken Dienst der kercken. — Ten tweeden, fol. 7. *b.* lin. 22 etc. schrijfft hij *Dat een iegel. menssche noch goet geschapen wort*, twelcke terstont verclarende, seijt daerop, *dat hij noch wert geschapen in den beelde Gods, na Gods gelijckenisse.* Waerinne hij den Leser rechtueerdige oorsake geefft om van hem te genoelen dat hij geen erffsonde en bekent inden kinderen: ten welcken respect hem oock laet aensien van hem geschreuen te sijn tgeene fol. 12 *b.* lin. 10. 14. 15. staet, *dat de kleijne kinderen salich ende onnosel geschapen worden.* — Ten derden, fol. 22. *b.* lin. 24 etc. schrijfft hij, *Dese* (namel., de nieuwe Creature) *gaet nu buten alle wesen ende begeerte des vleesches, so dat sij Gods geest* (*van Gods geest gedreuen Rom.* 8) *alleen in haer laet willen, genoelen, doen ende wesen, houdende den waren Sabbath, Hebr.* 4. etc. Waerinne hij scheijdt buten den regel der H. Schrifturen, ende betoont hem te staen in die opinie, als off eenich menssche volkomen ende sonder sonde soude leuen in deser weerelt: waertoe hem oock laet aensien te strecken tgundt hij schrijfft fol. 23. lin. 26.

Om welcke onschrifftmatige spruecken, als oock meer anderen die geheel impertinent sijn, ende om de verdraeijinge der Schrifture wt haren natuerlicken sin (welcke in dit Boecksken beuonden wert, ende met namen fol. 14. *b.* lin. 24. van den Antichrist: item in de handelinge des spruecks Ioel. 2. fol. 20. *b.* lin. 9. etc.: sonder hier te verhalen tgeene periculeus geschreuen is van den vrijen wille, fol. 9. lin. 3. etc.; item fol. 13. lin. 10. 17. 18; item fol. 16. *b.* lin. 1. 2. etc.) [1]),

1) In een anderen foliant van het O. A. d. N. H. K. (Nr. I, 3, blz. 499) is, te midden van allerlei stukken die op de Haagsche Synode betrekking hebben, nog een stuk met het opschrift: „Annotatien wth Bulkii boeck getrocken", zeker ter Synode gemaakt door den daartoe aangewezen gecommitteerde. In dit stuk worden de bezwaren tot 13 punten gebracht, deels dezelfde als in de Synodale acta, deels nog andere. Die andere bestaan in het volgende: fol. 2 zegt hij, „datter maer een bestendighe wetenschap is, naemelijck van Godt geleert te syn ende in Godt te leeven"; fol. 3 „verhaelt hy van een letterlycke

Digitized by Google

So oordeelt de Synode, dat het voorss. Boecksken niet en behoorde geschreuen, noch wtgegeuen geweest te sijn, ende dat men de geene die tselue in handen crijgen, daervoor schuldich is te waerschuwen. In sonderheijt dat de drie Classes daertoe gedeputeert, doen sullen tot beterschap des Auteurs, ende tot stichtinge der kercken, als sij na kerckenoordeninge beuinden sullen alderbest ende profijtelickste te sijn.

Geextraheert wt de Originale Acten des Synodi generael gehouden in Sgrauenhage an° 86. ende is daermede van woorde tot woorde accorderende.
In kennisse van mij als Scriba des Synodi
WERNERUS HELMICHIUS.

b. *„Minuite des briefs aen de Classe uan Roterdam uan H. Bulkio etc. 31 Iulii"*. (O. A., Nr. 1, 3, blz. 501).

Mededeeling van de Synodale besluiten van 10 en 31 Juli. Opdracht om daaraan te voldoen, „aengesien wij verstaen dat de voorss. Bulckius zijne residentie tegenwoordelic heeft plaetse onder v lieder Classes". En toezending der Censuren, „ten einde deselue hem van v. l. mitgaders van d'andere uwer Classen (aen de welcke v. l. sullen seinden oock een Copije van dese missiue ende acte) voorgehouden zijnde, hij zijn schuldt daer ouer bekennen mach ende met ware berouwe ende beteringe der Kercke voldoen".

Schrift, ende een leevende werckende woerdt Gods, doer welcke wij herboeren worden"; fol. 5 zegt hij, „dat wij het beginsel des weesens Christi in ons vast behouden"; fol. 8 „verstaet hy by tselve beeldt Gods, nae welcke de mensche geschapen is Christum selven"; fol. 17, *b*, zegt hij, „dat de christenen het weesen Christi betreffen koenen"; en fol. 18 zegt hij, „dat in den mensche gespuert kan worden een beginsel van Christi wesen". Met betrekking tot bezwaren, die ook in de Synodale acta genoemd worden, staat in de „Annotatien" iets uitvoeriger: fol. 13 zegt hij, „dat de sondaer noch daeghelycx nae synen vall wth den lusthoff getrocken wordt"; en fol. 14 „heeft hij een wonderlycke speculatie op die plaets Pauli 2 Thessal. 2 van den Antichrist, verstaende by den Antichrist die verdorventheyt des mensches".

Digitized by Google

5. *Stukken in zake een particulier geschil te Dordrecht.*

a. „*Copije aenden Kercken raedt tot Dort*": *minute van een brief der Synode, d.d.* 5 *Juli* (O. A., Nr. I, 3, blz. 511).

b. „*Copije aende* 4 *mannen tot Dordrecht*": *minute van een brief der Synode, d.d.* 5 *Juli* (O. A., Nr. I, 3, blz. 511).

c. „*Antwoort vanden Kerckenraet van Dordrecht, 6 Iulii* 1586, *R*^{a} 9 *Iulii*" (O. A., Nr. I, 3, blzz. 409 vgg.).

d. „*Antwoort vande* 4 *broederen van Dordrecht* 6 *Iul.* 1586, *R*^{a} 9 *Iulii*" (O. A., Nr. I, 3, blzz. 413 vg.).

e. „*Copije aende* 4 *Mannen tot Dort, Cornelis aertsen, Frants eyberts, Henrick vanden broecke ende Peter Iacobsen*": *minute van een tweeden brief der Synode, d.d.* 10 *Juli* (O. A., Nr. I, 3, blz. 509).

Blijkens deze stukken was er een „different" ontstaan tusschen den Kerkeraad van Dordrecht eenerzijds, en de vier genoemde mannen, benevens Henrick van Soest en Iaques de Boot, anderzijds, door „oppositie teghen de verlatinge Christiani vander Wouwe ende aenneminge Ioannis Vossii zn." (als predikanten); waren hierbij „woorden van iniurie (alsoo sij sustineerden) bij Iacob Frantsen teghen haer ghedaen inden kerckenraedt" (terwijl in het stuk sub *c* gesproken wordt van Balthen Franssen, uit Dordrecht, maar meest in Rotterdam, daar „hy inde admiraliteyt is gedeputeert", als van den persoon die zou „geiniurieert" hebben); en had de Classe uitspraak gedaan, waarvan H. v. S. en I. d. B. zich toen beroepen hadden op de particuliere Zuid-Hollandsche Synode, en van daar op de Nationale. In de stukken zelven vroeg nu de Nationale Synode eenige inlichting aan den Kerkeraad; verzekerde zij zich, dat de vier andere oorspronkelijke klagers niet mede appelleerden; en zond zij aan de laatstgenoemden eene dringende vermaning, „niet alleen in woorden maer oock in der daet te bewijsen", dat zij wilden „alle beroerte des gemoets met eewighe vergetenheijt laten varen ende begrauen", en voorts „den handt des vreden in eenicheyt des gheloofs" metterdaad te onderhouden. Daar van dit geschil niet geheel ten onrechte in het stuk sub *c* gezegd wordt: „wy syn seer verwondert dat de onrustighe persoonen hen noch niet te vreden houden, maer uwe E. met hoogere ende gewichtiger saecken beladen, moeylick vallen, wy en ontsien ons met de saecke tot uwe E. kennisse te laten commen, maer bedrouft ons, dat uwe E. trouwe aerbeijt, ende de goede tyt met soo cleyne saecken, daer inne de clageren nyet vercortet en syn, misbruyct wort", wordt er niet veel aan gemist, wanneer de nog al uitvoerige stukken hier niet in hun geheel worden afgedrukt.

Digitized by Google

6. *Stukken in de zaak der beroeping van Ds. Peter Jacobsz Taurinus van Schiedam naar Deventer.*

a. „*Brieff vanden Kerckenraet van Schiedam*", *d.d.* 25 *Juli*, „*R. den* 26 *Iulii*" (O. A., Nr. I, 3, blz. 539).

Ghenade vrede van God onsen hemelschen vader ende Heere Iesu Christo Amen.

Zeer Eerweerdighe wyse Godsalighe heeren ende broederen inden Heere Iesu Christo, aenghemerct dat wy schuldich zyn volghende onse beroepinghe de oneenicheit onser kercke so haest alst ons moghelick is wech te nemen, ende wy ten deele verhyndert zyn om zulckes te doene, vut oorsake dat wy uwe sententie die uwer E. aengaende de handel onser kercke van Schiedam ghegheuen hebt, niet en hebben een acte van die, noch oock den broederen ons noch niet ghesonden hebben de briefuen die uwer E. besloten hebt te senden, so an onse Eerbare Magistraet, so an den kercken Raet strecken altsamen om de vrede te voorderen, die den broederen wel wilden, datse alreede getroffen waere, So eyst dat wy dese onse zeer lieuen broederen namelic Ian Willems ende Dieryck aertsen tot uwer E. ghesonden hebben om uwer E. vriendelick onse begeerte voor te draghen, ende oock te kennen te gheuen de stant onser kercke, bidden derhalfuen dat ghy de selue niet alleene ghehoor wilt gheuen, maer oock haer aengheuen ghelouen wilt, in het gene datse uwer E. angheuen sullen, euen als oft wy al tsamen teghenwoordich waeren.

Eersame lieue Godsalighe broederen in den Heere hiermede willen v den almoghenden God beuelen ende hem bidden dat hy de vergaderinghe wil bescencken met zynen heylighen Geest, op dat de selue in alles mach handelen ende besluiten dat tot zyner eere ende stichtinghe der ghemeynte Godes mach dienen ende door Iesum Christum Amen. Actum vut Schiedam desen 25 Iulii 1586.

PIETER DE CARPENTIER Diener des woorts vut name onses Kercken Raets.

b. „*Brieff vanden Magistraet van Schiedam aen den Synodum in Sgrauen Hage* 1586", *d.d.* 25 *Juli*, „*R*ª *den* 26 *Iulii*" (O. A., Nr. I, 3, blz. 541).

Geheel gelijkluidend met den gelijktijdigen brief van den Kerkeraad, behalve dat de woorden: „so an onse Eerbare Magistraet, so an den kercken Raet" (regel 10) veranderd zijn in: „soe wy ende den Kercken Raet"; en dat hier de onderteekening is: „Die al uwe E. goede gunstighe ende geaffectioneerde vrunden die Borgmrs ende Regierders der Stede Schiedam".

Digitized by Google

c. „*Copie vande brieuen aenden Magistraet ende kerckenraet van Schiedam, den* [opene ruimte] *Iulii* 1586": *de minute van den brief der Synode aan den Magistaat* (O. A., Nr. I, 3, blz. 495).

Erntueste eersame voorsienige wijse heeren, Wij en konnen v. E. niet voorenthouden mits desen, hoodat ons aenghedient is, die verlatinge van Peter Iacobsen Taurinus V. E. dienaer inden woorde Gods, van synen dienst, om eene beroepinge die op hem ghedaen was bij die Stadt ende Ghemeijnte van Deuenter aenteuaerden ende bij v. E. ende des Kerckenraedts voorweeten ende bewillinge, als oock by het aduijs des Classis naetekomen, Soo ist dat de vergaderinge deses Nationalen Synodi wel op de sake ghelet, ende verstaen heeft bij V. E. niet anders dan achteruolgende de ordinancie der Kercken duslange gheobserueert in deser sake ghedaen te zijn, in twelck voortaen te continueeren wij v. E. willen dienstelicken ghebeden hebben, Maer alsoo wij verstaen hebben door sommige, als mede wt het rapport van zeekere dienaren wt deser vergaderinge daertoe besonder wtghesonden aen V. E. ende om vorder nae deser sake te uerneemen, hoo dattet geschapen was, dat, door de dimissie van Peter Iacobsen voorss., onder der Ghemeijnte ende borcgerije in v. E. Stadt, groote alteratie onrust ende scheuringe lichtelick soude mogen verrijsen, indien hij van daer voor desen tijt soude vertrecken, hierom heeft dese vergaderinge des Nationalen Synodi raedtsam ende goet beuonden, dat de voorss. Peter Iacobsen hij v. E ende der Ghemeynte tot Schiedam, noch blijuen soude sonder op desen van daer teuertrecken. Ende want v. E. als oock den Kerckenraedt bij aduijs des Classis inde dimissie van Peter Iacobsen voorss., als ons te kennen gegheuen is, ho wel niet gherne, nochtans door eernstich ende gestadich aenhouden van die van Deuenter, der welcke noodt om eenen Dienar des woordts te hebben groot is veroorzaect zynde, geconsenteert hebben, heeft oock dese Synode wt haeren name, ende om hierinne v. E. authoriteet ende reputatie voortestaen, geschreuen aenden Magistraet ende Kercke tot Deuenter, verclarende dat, alhowel tuoorss. consent bij v. E. gegheuen was, nochtans raedtsam beuonden te zijn bij dese vergaderinge, om vrede ruste ende welstandt der Kercke Gods aen allen sijden, dat die onderlinge handelinge van de voorss. beroopinge op Peter Iacobs voorss. niet soude int werck gestelt worden ende noch effect sorteren, verhopende ende betrouwende dat V. E. hier mede sal te vreden zijn. Wij hebben oock v. E. mits desen dienstlick willen bidden om des besten ende vredes wille der Kercke Gods, ghelyck tot noch toe bij v. E. gheschiedt is, aende ruste ende welstandt der Kercken Gods tot vorderinge der seluen te willen hanthouden, daeraen Christo

Digitized by Google

Iesu groothen dienst, ende ons sonderlinge vriendtschap van v. E. ge schieden sal. Ernueste eersame etc. wij bidden Godt den Heere dat hy v. E. gheue een lanckduirende salich leuen ende een voorspoedich regiment. Gegheuen wt desen nationalen Synode in Sgrauen haghe desen [open ruimte] Iulii anno 1586.

d. *„Copie" enz., als bij* c: *de minute van den brief der Synode aan den Kerkeraad* (O. A., Nr. I, 3, blz. 496).

Met dezelfde mededeeling als in den gelijktijdigen brief aan den Magistraat, hoewel korter geformuleerd; waarop dan volgt: „Nochtans verclaren wij v. E. recht ende wel ghedaen te hebben obseruerende inde voorss. sake de ordeninge der Kercke duslange ghebruickt, hebben oock hieromme geschreuen aenden Magistraet ende Kercke van Deuenter wt onsen name haer E. verclarende tgeuoelen ende meijninge deses Synodi voor desen, ten eijnde v. E. bij haer buijten allen achterdencken van onordentlick gehandelt te hebben in deser sake souden moghen blijuen, Ende vermanen v. E. vriendtlick by desen dat v. E. den raedt ende aduijse van dese vergaderinge willen ten besten op nemen, ende in allet v. E. doenlick ende mogelick soo bij de Magistraet als bij der Ghemeynte den vrede ende ruste der Kercke Gods te willen voorstaen, hanthouden ende vorderen, alsoo wij v. E. gantschlick zijn toebetrouwende".

e. *Minute van den brief der Synode aan den Kerkeraad van Deventer, d.d. 1 Aug.; eerste gedeelte* (O. A., Nr. I, 3, blzz. 525 vgg.).

Eersamen weerde seer lieue broeders, Wij kunnen v. l. niet verbergen, hoe dat alhier in dese vergaderinge eenige borgeren van Schiedam gecompareert sijn wt den name vande Gemeente aldaer, versoeckende dat P. Taurinus, haren Dienaer van v. l. beroepen, hunl. soude mogen werden gelaten, verclarende dat in sijn vertreck ende verlatinge, die sij klaechden sonder voorweten der Gemeente geconsenteert te sijn, de ganssche Gemeente seere gealtereert ende ontrust was: Ende also wij na neerstich ondersoeck van de gelegenheijt vande sake door onse Gedeputeerde derwaerts expressel. affgesonden ende na verscheijden verhoringe der partijen, alle omstanden wel ouerwogen ende ingesien hebbende, niet raedtsaem beuonden hebben dat de voorss. Taurinus van daer voor dese tijt soude scheijden, wt oorsake dat, indien sulcks geschiede de ruste ende eendracht der voorss. stadt periclíteren soude, dewijle daer alreede een groot vier ontsteken ende een schadelicke scheuringe geschapen was te rijsen, So ist dat wij niet hebben kunnen nalaten v. l. sulcks te veraduerteren, vrundel. begeerende dat v. l.

Digitized by Google

hierin de patientie met ons willen nemen, die wij wel geerne gesien hadden dat v. l. hiertoe hadde mogen voorsien worden indien tselffde sonder afbrueck ofte verstooringe van een ander hadde kunnen geschieden: gelijck oock ende de magistraet ende kerckenraet van Schiedam selue (wesende mede [?] Taurino willich om te volgen) sulcks niet heeft ontbroken, aen de welcke als oock aen dese vergaderinge v. l. Dienaer Bernherus ende Ouderling, haer wterste neerstichheijt met aenhouden hebben gedaen: verhopen dat v. l. bij haerseluen wel sal weten te bedencken, hoe veele daeraen gelegen sij dat goede eendracht ende ruste gehouden werde, daerse is, besonder in materie van kerckendienst ende van Religie: ende dat lichtel. wert geschuert ende verstoort tgeen met grote moeijte daerna niet geheelt ofte gestilt kan werden: .....[?] om nochtans te betonen onse affectie tot v. l. ende sorge voor v. l. kercke so veel ons mogel. is, hebben wel willen bij desen v. l. aenwijsinge doen, opdat middeler tijt v. l. niet gansch ongeholpen sitten, dat v. l. sullen mogen versoecken tot leeninge voor den tijt van eenige maenden, D. Ioh. Damium D. tot Haerlem, v. l. bekende medeborger, ofte iemant van de kercke van Delff, of D. Corputium ofte Ierem. Bast[ingium] van Dordrecht (daervan eenige van ons alhier vermaent sijnde, haer tot sulcks niet weijgerich sullen laten vinden, voor so veele in hun is) ter tijt toe v. l. met eenige ander bequaem persoon sullen mogen voorsien worden.

7. *Stukken in de zaak van drie predikers, die te Deventer, met behulp van de Overheid en tegen het goedvinden van den Kerkeraad, in kerkedienst hadden willen komen.*

a. „*Copie van den brieff aen den Raedt van Deuenter 4 Iulii 86*": *de minute van een brief der Synode* (O. A., Nr. I, 3, blz. 527).

Copije.

Erntueste, hochgheleerde wyse voorsienige heeren ende goede vrienden, alzoo zyn Excell. komende in dese nederlanden wt besonderen last van hare Maiesteyt niet hoeghers ten herten ghenomen en heeft dan de beuorderinge vande Christelicke Religie ende voorstant der Kercke Godes om wt haer wech te nemen, alle schoeringe twiste ende oneenicheden, in der leere ende anderssins ten eynde van dien heeft wtgeschreuen ende beropen een Nationalen Synode der Dienaren ende ouderlingen der Kercken der gheunieerde Prouincien als een middel tot wechneminge vande voorn. ende andere swaricheden altyt ghebruickt ende dieselue Synode inden haghe in hollandt nu in teghenwordicheijt vande gedeputeerde van zyn Excell., alsoo dat zyn Excell. alle daghe verwacht op desen gehouden wert ende wij verstaen hebben dat bij v. E. zekere

Digitized by Google

persoonen onlancx haer souden onderstaen hebben teghen ordeninge der Kercke ende den danck des kerckenraedts ende ghewoonlicken ghebruick eenighe nieuwicheden aenterichten ende haer inden dienst des woordts intedringhen v. E. authoriteit daertoe misbruickende haer onderstaen hebben, om welcke misusen welcke wij verstaen in Synodo particular inden quartiere aldaer aen v. E. geschreuen te hebben om alsulcke persoonen tot desen Synode Nationael te remitteren ende dat wt name van v. E. in de vergaderinge vande Staten aldaer eenighe communicatie soude gheuallen zyn, die voorss. ten ghemeynen kosten des landts herwaerts tot desen Synode te senden, ende dese vergaderinge euenwel vande aenkomste der vorss. op desen Synode noch niet ghebleken en is, ende nochtans alsulcke nieuwicheden ende swaricheden besonder in dese tyden, inden Steden voorden viandt liggende zeer periculoes ende beswaerlick zijn, ende zyn Excell. gantschlick van meijninge is alsulcke inconuenienten wt den kercken ende volgents alsoo wt den ghemeynten ende borgeryen wechtenemen, ende hebben wij niet konnen noch willen naelathen v. E. ten besten ende dienste tot ruste ende welstandt der Kercke Godes, soueel in ons is in de vreese des Heeren daertoe te arbeijden ende alle nersticheyt aenwenden, dat hierin soude moghen gheremedieert werden ende versoecken ende begheren hieromme aen v. E. mitsdesen dat v. E. ghelieue sonder lange vertreck ofte ophouden Carolum Gallum, Nicolaum Halterum ende Theodorum Siliginum, den welcken men verstaet teghen eenighe voorgaende afhandelinge hen tebeuorderen noch in den dienst des woordts Godes tot onruste die wt sulx lichtelicken ontstaet in te steken, herwaerts te senden als voorss. is om tghene sij sullen hebben voor dese vergaderinge teuerclaren in vaster hope dat niet anders dan in alle billickheijt na Godes woordt, ende goede kercklicke ordeninge in de vreese des Heeren met hen sal gehandelt worden, Wy willen oock middelertijt v. E. bij desen vriendtlick ghebeden hebben indien den kerckenraedt bij v. E. ijet hadde dienende tot afhandelinge van desen verschil ende saken dat v. E. ghelieue denseluen den weete te doen om sulx aen dese vergaderinge ouer te schrijuen of daerinne te doen nae dat haeren goeden raedt sal gedragen ten eynde dat nae Godes woordt ende den ouden gebruick der eerste Apostolische Kercke tot goeden vrede ende welstandt der Kercke Godes ende borgerije bij v. E. in dese sake mochte versien ende gehandelt werden. Wy en twyffelen niet of v. E. sullen in desen haer deuoor ende neersticheyt aenwenden desen onsen versoeck ende christelick begheren naegekomen te worden ende mede vorsien ende versorgen dat alle twist ende oneenicheijt mochte voorghekomen ende geslichtet worden, daertoe wy v. E. onsen dienst aenbieden als bouen.

Eerntueste hochgeleerde wyse heeren Wy beuelen v. E. hiermede

Digitized by Google

Godt almachtig ende bidden hem dat hy v. E. gheue een lange duirende leuen ende voorspoedige vreedtsame regeringe tot onderhoudinge ende bewaringe zyner Kercke ende onses alghemeynen Vaderlandts. Gegheuen in Sgrauenhaghe in hollandt den 4 Iulii stylo nouo anno 1586. Wt last ende name der presidenten gedeputeerden van zyne Excell. ende der gantsche vergaderinge deses Nationalen Synodi v. E. gonstige ende dienstwillige

Adolf van Meetkercken.
Adrianus vander Milen.
Iacobus Kimedontius D. Synodi electus preses.

Opschrift. — Erntueste, hochgheleerde wyse ende voorsienige heeren, Borgmrn Schepenen ende Raedt der Stadt van Deuenter onsen gonstighen heren ende vrienden.

b. *Minute van den brief der Synode aan den Kerkeraad van Deventer, d.d. 1 Aug.; tweede gedeelte* (O. A., Nr. I, 3, blzz. 525 vgg.).

[Na het gedeelte, in deze Bijlage sub 6, *a* reeds opgenomen, volgt:] Aengaende voorts de questien ende swaricheijden van wegen sekere drie personen respectiue in v. l. kercke geresen, souden wij deselffde geerne alhier beslist hebben indien de voorss. personen volgends het schrijuen van dese vergaderinge herwaerts gekomen waren, maer sulcks nu niet geschiet sijnde, is de affhandelinge vandien gerefereert tot den particulieren Synoden van Ouerijssel, gelijck wij oock tselffde aen de Raedt der stadt Deuenter verwittiget, ende daerbeneffens aen de drie personen voorss. sekere vermaninge geschreuen hebben als na gelegentheijt van een iegel. van hunl. behoorlick ende gevoechlick beuonden is geweest. Latende daerentusschen v. l. weten particulierl. aengaende Nicolaum Halterum, die een iong man ende (so wij verstaen) van goeder hope is, dat wij wel goet vinden souden, indient mogelick is, dat deselue noch voor een tijt bij prouisie in de oeffeninge des dienstes bij v. l. getolereert mocht worden: ende dat v. l. tgeene daerin hij hem door sijne ionchheijt bij faute van eruarentheijt, ende mogelick van elders opgemaeckt [?] sijnde, mach hebben misgrepen, int goede nemende, met hem beleefdel. willen handelen, gelijck v. l. na hare discretie wel sullen weten te doen, om hem niet den moet te benemen in het goede voornemen daer hij in getreden is, opdat hij teeniger tijt tot dienste der kercken Godes voorder gepromoueert soude mogen worden, indien hij hem anders modestel. draecht ende hem van v. l. ten besten laet raden, gelijck hij daertoe van ons vermaent is: gedragende ons voorts tot tgeene Bernherus v. l. dienaer, v. l. sal weten te ver-

Digitized by Google

claren. Hiermede, Eersame seer lieue broeders, blijft den Heere bevolen ende twoort sijner genade. Gegeuen in Sgrauenhage, desen 1 Augusti, 1586.

c. *De brief der Synode aan den Magistraat van Deventer, d.d. 2 Aug.*

Deze brief, waarvan de minute in het Oud-Archief d. N. H. K. niet aanwezig is, is bijna geheel afgedrukt bij L. A. Nijhoff, Bijdragen voor vaderl. geschied. en oudheidk., Dl. VI (Ed. 1848), blzz. 153 vg. [1]).

d. *„Responsum ad literas Caroli Galli apud Dauentrienses": de minute van den brief der Synode, d.d. 1 Aug.* (O. A., Nr. I, 3, blz. 521).

Deze brief is in zijn geheel afgedrukt, behoudens eenige kleine onnauwkeurigheden, in de bovengenoemde „Bijdragen", t. a. p., blzz. 154 vg., naar het origineel, dat „Nomine Synodi" was geteekend door „Iacobus Kimedontius, Syn. Praeses electus".

e. *„Antwoorde aen Theodorum Siligineum": de minute van den brief der Synode, d.d. 1 Aug.* (O. A., Nr. I, 3, blz. 529).

Eersame beminde broeder Theodore, wy laten v. l. weten wel ontfangen te hebben alsulcke twee brieuen als ghy an de synode alhier Sgrauen Hagen gheschreuen hebt, mits ook twee requesten van v ende wt vwen naem ghestelt an de magistraet van Deuenter. Wy hadden lieuer gesien dat ghy in persoon selue ghecompareert waert, op dat wy vwe sake hadden mugen afhandelen ende ten goeden einde brengen, dewelck niet en heeft connen gheschieden alleen op sulcke missiue ende requesten, ouermits de brieuen niet en argueren somen gemeinlick seit, so dat wij deshalues verorsakt zyn gheworden vwe sake te refereren aen de particuliere Synode der Kercken van Ouerysel, daer

1) De genoemde „Bijdragen" geven t. a. p. (blzz. 125—161) eene verhandeling van P. C. Molhuysen over Carolus Gallus (Karel de Haan), een der drie bedoelde predikers. In die verhandeling, voor welke o. a. het Deventersche archief gebruikt is, wordt ook bericht, na de vermelding van den hierboven sub *a* bedoelden brief der Synode aan den Magistraat van 4 Juli: „De regering zond hierop zekere requesten en besloteme missiven van deze personen over, alzoo zij zelve, bij gebrek van teergeld, niet konden komen, met verzoek, om in de oneenigheid onder de kerkedienaars te voorzien" (a. w. blz. 153).

Digitized by Google

v. l. dieselue sult mugen veruolgen, so ghy breeder daerin begeert ghedaen te hebben. Doch de voors. vwe missiuen ende requesten onder ons gelesen zynde, en hebben wy niet willen laten v mitsdesen ons geuoelen daervan ouer te schryuen ende te verwittigen tot vwen besten, als namelick dat ghy niet en behoordet also gheschreuen te hebben met sulcke passie ende verbitteringhe als vwe brieuen metbrengen, ende het behoorde v wel ghenoech gheweest te hebben v eigen sake modestelick ende behoorlick te verantwoorden, sonder so openlbaerlick te crimineren den persoon van vwen metbroeder Bernero, dwelck niet en betamt voor de Christenen, in sonderheit in sodanige publike solennele vergaderinghen. Aengaende tgene hy van vwen persoon te kennen gegeuen heeft alhier om v daerop te ontbieden tot verantwoordinghe te doen, wij sien wel dat ghy tselue al te hoog zyt nemende ende wegende doch en is tselue anders niet gheweest in effecte, dan tgene wt v eigen schriften af te nemen is. Ten anderen so en hebben wy wt v eigen schriften ende andersins wt de extracten van de acten wt den consistorieboeck aldaer, noch onlancks vanden kerckenraedt aldaer aen ons ghesonden, anders niet konnen afnemen ende verstaen, dan dat ghy daer, van vwen dienst gheorloft zynde, selfs met approbatie van die vanden magistraet, ende met v eigen handtteikinghe ende bewillinghe, nochtans niet te min ghearbeidt hebt om tegen v eigen conuentie ende onderteekeninghe weder in den dienst te komen of daerin te continueren, ende dat alles tegen den danck ende wille van den kerckenraedt, vwen toevlucht nemende tot die vande kerspel ende andersins, dwelck wy niet en konnen verstaen recht van v ghedaen te zijn, maer dat ghy veel meer schuldich waert tbesluit eenmael ghenomen ende met v eigen onderschryuinghe beuesticht, getrauwelick na te komen sonder iet daertegen te attenteren tot onruste van der ghemeinte ende tegen ordeninghe Daerom willen wy v. l. vermaent hebben daervan af te staen ende lieuer te arbeiden om elders een plaetse te crygen, ende wel toe te sien dat ghy niet door onvoorsichtigen handel vwen persoon ende dienst de ghemeinten niet onaenghenaem maeckt, dwelck lichtelick gheschieden soude. Denckt aen de vermaninghe vanden wysen man, dattet beter is een handt vol met ruste, dan een huise vol met onruste, ende dat wy veel moeten doen ende verdragen om den vrede van ons ende van anderen, in sonderheit van der ghemeinte Christi. Wilt dit dan besorgen ende nakomen, ende en sorgt so seer niet voor v eigen als het wel schynt dat ghy doet. Wy moeten op Godt ende op zyn ghemeinte sien, ende Christo dienen niet om des loones wille, maer als van reiner herten, ende moeten voorts onse sorge op hem werpen, want hy voor ons sorgt. Dit en hebben wij lieue broeder niet willen laten v ten besten te schryuen ende te vermanen. Ende dese tot geenen anderen einde dienende, blyft

Digitized by Google

hiermede den Heere beuolen. Datum in Sgrauen Haghe den 1 Augusti, stylo nouo ter synodale vergaderinghe, 1586.

f. *„Responsum ad Nicolaum Halterum Dauentriensem": de minute van den brief der Synode, d.d. 2 Aug.* (O. A., Nr. I, 3, blz. 523).

Vermaning tot zedigheid, vredelievendheid en geduld, vooral met het oog op zijn jeugdigen leeftijd; opwekking om nu nog niet af te zien van den kerkedienst; en aandrang om dien te zoeken langs den ordelijken weg.

8. *„Minuite des briefs van recommandatie van die van Vlaerdinghen aen de Staten van Hollant*, 25 [?] *Iulii* 86" (O. A., Nr. I, 3, blz. 503).

Voorstelling van den treurigen toestand te Vlaardingen, waar de afgebrande kerk niet verder herbouwd was dan de opbrengst der gecollecteerde gelden toeliet, en waar men zich nu reeds langen tijd had moeten behelpen met eene zeer onbruikbare loods, terwijl ook de predikant nog geene vaste woning had; met verzoek aan de Staten, om door hunne autoriteit bij de Overheid van Vlaardingen de kerk aldaar in dat een en ander te willen helpen.

9. *„Credentie voor Damium, ende Modetum, inde sake van Vianen": de* [blijkbaar in Augustus] *gecorrigeerde minute van het Synodale stuk, d.d. 11 Juli* (O. A.. Nr. I, 3, blz. 413).

Ghemerckt alle dyngen in de Gemeente des Heeren ordentlick ende stichtelick behooren toe te gaen ende daer en teghen de Synode vernomen heeft eenige disordre voorhenen sich toegedragen te hebben in den lande van Vianen gelijck oock noch tegenwoordich de predikanten van denselfden Lande hun van de naestgeseten Dienaren affgesondert houden: dwelckes om te remedieeren met bequaeme middelen, So ist dat de Synodè lettende op de eere Gods ende stichtinghe syner Gemeente, gecommitteert heeft, ende midts dese committeert die Eersame D. Hermannum Modet ende D. Ioannem Damium dienaers des goddelycken woordts tot Wtrecht ende Haerlem respectiuelyck, te samen ende int besonder, om met de doorluchtige Churfurstelicke Gnade van dese saecke te communiceeren op dat de Predicanten met authoriteyt van haere Churf. G. daertoe gebracht mogen worden, om haer te conformeeren met andere welgestelde Kercken naer wtwijsen van de gemeene kerckenordeninge wt Godes woordt daervan gestelt ende by syne Excell.

Digitized by Google

geapprobeert. Biddende daerom datmen dese voorss. persoonen tsamen ende besonder volcomen gelooff wille geuen in alles, wat sy des aengaende by haere Churfl. G. ende haren Raeden sullen proponeeren, nyet min als off wy altsamen present ende tegenwoordich waren. Actum in onse Synodale vergaderinge desen 11 Iulii 1586.

10. „*Brieuen vande Kercke van Bergen op tZoom aenden Synodum van den* 15 *Iunii ende den* 2 *Iulii* 1586" [1]).

a. *De brief van den Kerkeraad aan de Synode, d.d.* 15 *Juni, met voorstellen over de kerkenordening* (O. A., Nr. I, 3, blzz. 533 vg.).

Eerweerde, ghelcerde ende Godtvruchtighe mannen; Alsoo wy verstaen hebben, dat den XXIen Iunii 1586 een generael Synodus gehouden wordt inden Haech, ende dat alle de Dienaeren des Woerdts ende KeerckenRaden gehouden zyn, die de waere Religie lief hebben ende beminnen, mondelick ofte schriftelick ouer te seynden tghene zy noodich achten aldaer verhandelt te wesen; Soo ist dat wy in onse arme verdrietelicke stadt, Berghen opten Zoom, maer eenen Dienaer hebben [*lees:* hebbende], die wy sonder schade qualick een huere ofte twee zouden connen derfuen, het ghene ons noodich geacht heeft, schriftelick hier senden; Ten eersten dat wy noodich achten dat het placaet vande policie van Zeelandt gansch onderhouden zal worden, met verbeteringhe van tweedde artyckel onse meenighe [*sic*] ghestelt: Item zoo worden by desen verboden alle onbehoorlicke vergaderynghen, ende hoement verbeteren zal, hebben wy hier neffens t'artyckel onse meyninghe ghestelt: Item soo wordt by desen verboden alle onbehoorlicke vergaderinghen by daghe ende by nachte, heymelick als openbaer, die onder t'decxsel van eenighe Religie gheschieden, ofte anderssins binnen de steden ofte ten platten lande, te weten dat niemant wie hy zy, mans ofte vrouwen persoonen, en vervoordere alsulcke vergaderinghe te houden ofte frequenteren, op de pene van zes Carolus guldens voor elcken persoone te verbuerene, die daer beuonden zullen worden, ende den weert vanden huijse schuere ofte plaetse daer de zelue vergaderinghe gheschiet vyffentwintich Carolus guldens, ende dit alles voor de eerste reyse, Ende voer de tweedde reyse, soo wel voor de voerss. persoonen die inde ver-

1) Buitenop, aan de zijde van het (gedeeltelijk afgescheurde) adres, staat, behalve dit opschrift, ook nog: „Rª et lecta 11 Iulii". Uit den inhoud blijkt, wat de oorzaak was, dat deze twee brieven gelijktijdig, en dan eerst den 11 Juli, ter kennisse van de Synode gekomen zijn.

Digitized by Google

gaderinghe commen, als den huijsweerdt, dubbel, ende voort op arbitrale correctie. Voort dat wy achten dat daer by gheuoecht dient de straffe der schandelicker eedsweerders, ghelyck Carolus de vijfde loueliker memorie ghedaen heeft;

Nopende die Keercken ordeninghe int generael Synodus begrepen tot Middelborch gehouden, behaecht ons gansch wel, maer ons dynckt (onder correctie gheseyt) datmen behoort een Corpus discipline te maecken, dat van alle Nederlandtsche Keercken onderhouden zal wezen, daer doer veel schandalen ende arghernissen sullen geweert wesen, ofte datmen aenneemt t'ghene by Martino micronio saligher ghedachte in drucke naeghelaeten is; Aengaende de orden opde schoelmrs ende schoelvrouwen te houden, vinden wy seer bequaeme, t'placaet ofte ordonnantie byde Staten van Zeelandt daerop ghemaect; Ten laetsten houden wy voor gantsch noodich, dat alle Diaconen ofte Dienaers der aermen zoo wel als de Ouderlinghen van ende vuyt de Lidtmaten der gereformeerder ghemeynten sullen vercoren wesen, ende alle die goederen der armen deur heur behoorden vuytghedeelt te worden; Dit gheresolueert ende volbracht wesende doer de hooghe Ouericheijt, daer toe de macht haer van Godt ghegheuen is, en twyffelen wy niet ofte dese boose weereldt sal haer aenghesicht moeten veranderen, ende doer Godes genade, veel oprecht bekeert wesen, Hier mede ....[volgen de heilbeden].... Met haesten vuyt Berghen opten Zoom desen xvem Iunii a° 1586 Vuyt onsen Keerckenraedt der voorn. stadt, by ons, Iacob baselis, Cornelis heyndrixssen, Hans van Caster, Marcus mertenssen, Paschier hambrechtssen,

IAN VAN CASTER.

b. *De brief van den Kerkeraad aan de Synode, d.d. 2 Juli, in antwoord op de brieven der Synode, hoofdzakelijk over het geschil dat de Leydsche Kerk en Classe had met Ds. Jacobus Baselius* (O. A., Nr. I, 3, blz. 535).

Wy hebben v. E. brieuen ontfanghen den eersten Iuly, Ende den tweedden der seluer maent desen cleyne antwoerde ghesonden, De vergaderynghe bedanckende dat zy onser met schryuen ghedencken, Te meer dat wy geen brieuen aengaende tverdachtvaerden tot den Synodum voer dees tyt van niemant ontfanghen en hebben. Desen brieff voorss. aen het Synodum ghesonden zynde, is vanden viandt ghenomen, doen Iooris Adriaenssen vuijt den Haech, gheuanghen was, Daerom wy andermael aen den Synodum onse meyninghe zenden, ende zeer vriendelick de vergaderinghe bidden, datmen ons niet qualick wil afnemen, dat wy gheen Ouderlinck mede seynden, de oorsaecke is, dat wy nu aerbeyden om middel te cryghen tot onderhoudinghe van den dienst

Digitized by Google

des woerdts ende tot reparatie van onse keercke, ende wanneer wy de saecke een weynich bereyt hebben, zoo sullen wy binnen eenen dach vyff ofte zesse, eenen onser Ouderlinghen senden; Ende in gevalle datter niemant en quaeme doer eenich beletsel (de wyle men hier den viandt verwacht) Soo versoecken wy aen de vergaderynghe, dattet de mannen belieuen ons een Copie Authentijcq van de handelynghe des Synody te seynden op onse costen, Opdat wy onsen keercken handel daer naer moghen reguleren; Nopende de saecke onses Dienaers, tusschen die Leydensche keercke ende Classe, ende zyns persoons, hy onderwerpt hem midts desen, het oordeel des generalen Synodi, ende latet by zyne verantwoerdinghe blyuen, Niet twyffelende de Mannen zullen onpartydich op alle saecken rypelick letten, Hier mede .... [volgen de heilbeden] .... Met haesten vuyt Berghen opten zoom desen IIen Iulii 1586.

Vuyt onsen KeerckenRaedt der voorss. stadt by ons
IACOB BASELIS Sone van Ioris d oude.
IAN VAN CASTER.
MARRIK MERTENSS.
CORNELUS HENRICXZ.

11. *Stukken in de zaak der Kerk van Utrecht* [1]).

a. „*Minuite des briefs aende Kercke van Vtrecht*, 16 *Iulii*";

---

1) In de beide hierboven afgedrukte stukken zijn, ter plaatse waar van de Kerkenordening gesproken wordt, de vijf woorden: „ende alreede bij zijne Excell. geapprobeert", op den kant bijgevoegd, met dezelfde hand (die van Arnoldus Cornelii) als waarmede de stukken zelven geschreven zijn; en voorts heeft de brief aan den Magistraat wel aan de buitenzijde de dagteekening van 16 Juli, maar in den brief zelven is daarna 6 Augustus ingevuld. Deze brief heeft ook de eigenhandige onderteekeningen van den praeses en den scriba der Synode. Blijkbaar zijn dus deze brieven reeds den 16 Juli opgesteld; die aan den Magistraat is toen ook in het net geschreven en geteekend; maar daarna zijn zij blijven liggen tot 6 Augustus, toen de approbatie der Kerkenordening door Leycester er kon worden bijgevoegd; en de reeds gereed zijnde brief aan den Magistraat, die wegens die bijvoeging toch moest worden overgeschreven, is toen als minute bewaard bij de minute van den brief aan den Kerkeraad. — Als dagteekening van het Utrechtsche accoord van vereeniging staat in beide stukken duidelijk „25 April". Bij P. Bor Cz. (Hist. der Nederl. Oorlogen, Boek XXI, blzz. 111 vg.; in de uitgave van 1680, Dl. II, bls. 838) en bij J. Trigland (Kerckel.

Digitized by Google

eerst verzonden, met kleine wijziging, den 8 Aug. (O. A., Nr. I, 3, blz. 507).

Genade ende urede door I. Christum.

Eersame, voorsienige, lieue broeders inden Heere, Wij connen v. l. niet bergen hoe dat de gedeputeerde op dese Sijnode van wegen der kercken des Stichts van Vtrecht, uwe mededienaers, ons hebben verhaelt in welcker voege de swaricheit inder Gemeente tot Vtrecht aldaer ouer lange geweest, door Godes genade wechgenomen is: hebben ons oock lecture gedaen vande artijckelen des Accoorts den 25 Aprilis laestleden stylo ueteri bijde kercke aldaer aengenomen ende gepasseert, waerinne de Sijnode seer is verblijt geweest, in aenmerckinge dat van dese goddelicke vereeninge niet min goets ende profijts te verwachten is in toecomende tijden voor de Religie ende Republijcke, als hun vande tweedrachticheit ende scheuringe quaets ende schade voor henen ouergecomen is. Alsoo nu de voorss. gedeputeerde wijder verclaert hebben dat de voorss. artijckelen gestelt waren om onderhouden te werden tot desen Sijnode toe, ende zij mitsdien van ons versocht hebben verclaringe op wat maniere ghijlieden dienaengaende v voorder sult hebben te dragen: Soo ist dat hen bij ons geantwoort is dat ghij v voort aen met allen den kercken deser gefinieerden Prouincien, volgens de algemeene kerckenordeninge alhier bij den Sijnode ouersien ende gestelt ende alreede bij zijne Excell. geapprobeert eendrachtich op eenen voet sult hebben te conformeeren ende te dragen, cesserende ende ophoudende hier mede de artijckelen des voorss. Accoorts voor soo vele als die vande voorss. kerckenordeninge souden mogen verschillen ofte daermede niet accorderen. Vant welcke wij goet gevonden hebben v. l. (als oock den E. Magistraet aldaer) te aduerteeren bij desen: v. l. vermanende den opgerichten vrede getrouwelick ende onverbrekelick te onderhouden ende gants neerstelick toe te sien, dat door behoorlicke stilheit ende ruste de wonde ende scheuringe volcomelick mach toegroeijen ende geheelet werden. Sult oock insonderheit arbeiden in alles te onderhouden soodanige gemeene Ordonnantie als bij anderen kercken is aengenomen ende gebruickt wordt, ten einde uwe gemeente niet alleen in reinicheit der leere maer oock in goede gelijckformicheit

---

Geschiedd., blz. 343) wordt als dagteekening van het accoord (dat bij Bor ook in zijn geheel is afgedrukt) de 26 April genoemd, 't geen ook de dagteekening is van de onderteekening door den Utrechtschen Magistraat. Denkelijk zal dus 25 April (o. s. = 5 Mei n. s.) de dag geweest zijn, waarop het accoord door de predikanten geteekend is.

Digitized by Google

staende met alle gereformeerde kercken deses lants geluckelick mach toenemen tot Godes eere ende veler menschen salicheit. Ende dit v. l. toebetrouwende, ... [volgen de heilbeden] .... Gegeuen in Sgrauenhage desen 16 Iulii [is geworden 6 Aug.] stylo nouo 1586.

v. l. goetwillige de gedeputeerde van zijner Excell. ende Dienaren des woorts ende Ouderlingen der Kercken vande geunieerden Prouincien Synodalike vergadert Ende in aller naem.

b. „*Minuite des briefs aenden Magistraet van Vtrecht*, 16 *Iulii*", *in het stuk zelf veranderd in* „6 *Augusti*" (O. A., Nr. I, 3, blz. 505).

Edele, achtbare, wijse, voorsienige heeren, Wij connen uwen E. niet niet bergen hoe dat de gedeputeerde op dese Sijnode van wegen der kercken des Stichts van Vtrecht ons hebben verhaelt in welcker voege de scheuringe inde Christelicke Gemeente van uwer E. stat ouer lange geschiet, door Godes genade geheelt is, hebben ons oock lecture gedaen vande artijckelen des Accoorts den 25 Aprilis laestleden bij de kercke aldaer aengenomen ende gepasseert, waerinne de Sijnode seer is verblijt geweest, in aenmerckinge dat de eendrachticheit inder kercke Christi niet min noodich is tot onderhoudinge der Religie, als de Religie selue tot behoudenisse des Lants. Alsoo nu de voorss. gedeputeerde wijder verclaert hebben, dat de voorss. artijckelen waren gestelt om geobserueert te werden tot desen Sijnode toe, ende zij mitsdien versocht hebben bij ons verclaringe gedaen te werden op wat maniere de Dienaers der kercke aldaer tot Vtrecht haer dienangaende voorder sullen hebben te dragen: Soo ist dat hen bij ons geantwoort ende belastet is datse hun voort aen met alle andere kercken deser geunieerden Prouincien, volgens de algemeene kerckenordeninge alhier bij de Sijnode uijt Godes woort ende daerinne gefondeerde reden gestelt ende alreede bij zijne Excell. geapprobeert, eendrachtich op eenen voet sullen conformeren ende dragen, cesserende ende ophoudende hier mede de artijckelen der voorss. accordts voor soo vele als die vande voorss. kerckenordeninge souden mogen verschillen ofte daarmede niet accorderen. Van twelck wij goet gevonden hebben uwe E. (gelijck oock de kercke selue) te aduerteren, uwe E. mits desen biddende de goede hant te willen houden aen den opgerichten vrede, ende met uwe E. authoriteit te doen onderhouden soodanige Ordonnantie, als bij anderen kercken is aengenomen ende geuseert wordt, ten einde daer door de Christelicke Gemeente van uwe E. stat in goede eenicheijt staende met alle gereformeerde Gemeenten deses lants, geluckelick mach toenemen ende bloeijen ter eeren Gods, tot voortbreidinge des Coninckrijx I. Christi, oock mede tot rust ende

Digitized by Google

bewaringe van uwe E. Republijcke. Ende dese tot geen ander einde dienende willen wij v. E. ....[volgen de heilbeden].... Gegeuen in onse Synodale vergaderinge in Sgrauenhage den 6 Augusti anno 1586.

uwer E. goet ende dienstwillige de gedeputeerden zijner Excell., ende Dienaren des Woorts ende Onderlingen vande kercken der geunieerden provincien ende in aller naem

IACOBUS KIMEDONCIUS Synodi praeses electus.
WERNERUS HELMICHIUS, electus Synodi scriba.

12. *Stukken in zake de bewerking eener nieuwe Bijbelvertaling en de invoering der Psalmberijming van Marnix.*

a. *„Supplicatie aenden Synode in sgrauenhage* 1586 *in Iunio voir Ian Canin"* (O. A., Nr. I, 7, blzz. 1—3) [1]).

Aen mynen genadigen heere, Heere Robbrecht van Dudley, Graue van Leycester, etc. Gouuerneur ende lieutenant-generael ouer de gevnieerde prouincien, metgaders den heeren Presidenten, by excell. gecommitteert ende den gantschen generalen Synode der gevnieerden prouincien.

Remonstreert uwer P. Excell. ende den gantschen Christelicken Synode, in aller ootmoet uwe onderdanige gehoorsame Ian Canin boeckdrucker, alsoe eenen yegelicken inden spraecken verstandich ende inder Heyligen schrifture eenichsins belesen genoechsaem bekent is, Dat de Hoochduytsche Lutersche ouersettinge der Heyligen bibel, na dewelcke onse nederlantsche geconformeert is, nyet geheel ouer een en coomt met de Hebreeussche ende griecxsche waerheyt, ia sulcx, dat besondere in Iob, den Psalmen ende propheten, de sin des Heyligen geests nyet getroffen en is, Dat hy supplt. daer doir dicwils van veelen kerckendienaren (welcke claechden, dat de commentarien ouer de boecken der bibel mett onse ouersettinge nyet ouer een en quamen, ende dat sy daeromme haer daer mede nyet konden behelpen) ende van veelen anderen hooge

1) Het stuk, waaraan ter Synode dit opschrift gegeven is, heeft geene onderteekening, en heeft voorts op onderscheidene plaatsen correcties en redactiewijzigingen van de hand des schrijvers zelven. Toch is het zeker niet de minute van een in het net geschreven brief, daar deze wel niet bij de Synode zou zijn ingezonden. Denkelijk is het stuk, gelijk het geschreven en gecorrigeerd was, ter bezorging en behartiging toevertrouwd aan een lid der Synode; zoodat het dus in eigenlijken zin „voir Ian Canin" zal zijn ingediend.

Digitized by Google

ende leege besondere oyck van eenige raden hooch loffelicker gedachtenisse des Pr. van Aurangen is aengesproken ende vermaent geweest, oft nyet eenmael een correcte ouersettinge te crygen soude syn in onser spraecken (soe wel, als inde latynsche, francoysche, Engelsche, Italiaensche, spaensche, zuricxe ende andere spraecken, die in haren deel haer neerstiger hebben bewesen als wy), besondere Daer op aenhoudende, doen de nyeuwe latynsche ouersettinge des bibels doir D. Emanuelem Tremellium ende Franciscum Iunium op costen des doorluchtigen mogenden Heeren Fredericks des derden Palsgraue byden Rhijn Keurvorsts etc. int licht gegeuen was. Waer doir hij supplt. eyntelick is bewogen worden der saecken na te dencken, ende heeft voir eerst doir addres ende hulpe van goede heeren ende vrienden vercregen priuilegie van sekere iaren ouer den druck des bibels, sonder dwelck hem geenssins te raden soude syn, eenige moeyte oft costen aen te wenden. Daer na, dewyl dit een werck is, dwelck de gantsche kercke deser landen aengaet ende te proffyt soude geschieden, ende daeromme de ouersettinge correct ende loffelick behoort gemaect te worden, soe heeft hy aengehouden eerst aenden suythollantschen Synode particulier te Rotterdam gehouden, ende daer na aenden generalen Synode ter stont daer na te middelborch in Iunio a° LXXXI, ten eynde hem eenige Predicanten toegevuecht ende verordineert mochten worden die de voirss. ouersettinge souden doen, ende is den last opgeleyt vyer kercken, Delft, Antwerpen, Gendt, ende Vtrecht, dewelck elck vut haren middel eenige souden deputeren, om een deel des wercx in handen te nemen ende vut te vuren; Waer op de supplt. neerstelick aengehouden heft ende doen aenhouden, soe ondertusschen priuatim nv aende eene, dan aende andere kercke, soe opentlick ende generalick tot haerlem inden synode Prouinciael in martio a° LXXXII, ende in sgrauenhage inden particulieren suythollantschen Synode a° LXXXIII gehouden. Maar doir verscheyden occurrentien inden voirss. kercken voirgeuallen, ende dat nyemant dwerck (soe velen beuolen) ernsthaftich heeft voirgenomen, en is tot noch toe geen vutrichtinge, ia schier geen beginne des wercx gemaect, tot grooten nadeele der kercken, tot groot onberieff der predicanten, ende tot grooter schande deser landen, dat hier minder neersticheyt te wercke geleeght wort, om een correcte loffelicke ouersettinge te hebben inde gemeene spraecke, dan in andere landen, Behaluen, dat hy supplt. van een goet voirnemen tot dienst der kercken te rugge gehouden, ende oyck in syn particulier beschadicht wort, ouermits hy int weruen vande preuilegien, in reysen ende anderssins alreede excessiue costen gedaen heeft gehadt. Ten heeft nochtans aen hem supplt. nyet ontbroken, hy en is alty! willich geweest, hem eerlick te dragen, ende te contenteren de ghene, die den arbeyt van ouersettinge souden doen na behooren. Tis wel waer,

Digitized by Google

Datter veele priuate personen syn geweest, die hen wel gepresenteert hebben dit werck vut te voeren, ia die alreede seeghden, een deel der ouersettinge veerdich te hebben. Maer de supplt. heeft veel lieuer gehadt, dat het by bequame Predicanten, ende met aduys, voirweten ende approbatie vande Synode deser landen soude toegaen, ouermits het is een saecke van grooter consequentie, de welcke soese nyet onbedachtelick oft lichtueerdelick behoort te worden verricht, alsoe oyck nyet en can oft en behoort lichtelick verandert oft hervattet te worden. Nadien dan inder saecken noch nyet sunderlinge en is gedaen tot noch toe, ende God genade geeft, Dat de generale Synode nv weder te samen gecomen is doir authoriteyt ende beuel van uwe P. Excell., Soe en heeft de Supplt. nyet konnen nalaten, wederomme aentehouden, ende op dat het nyet achterblyue voir te stellen syn bedencken tot vutvoeringe sulckes loffelicken wercx, Te weten, dat het proffytelick ende nootwendich sal syn, Dat gecommitteert worden twee oft drie bequame Predicanten met eenen notario, in latynsche ende onse nederlantsche spraecke wel ervaren, de welcke ouersettinge vande bibel Tremellii voirnemen ende gans haer werck daer aff maecken, sonder ophouden, ter tyt toe dwercke vutgevuert sal syn, Dwelcke alsoe in corter tyt autentyckelick ende loffelick sal mogen geschien, ende nyet meer costen en sal, als dat den Predicanten ende notario voirgenoempde hare ordinare besoldinge euenwel mochten volgen, als oft sy die tyt ouer haer predigampt waren bedienende, gelyck sonder twyffel dit enen soe nootwendige arbeyt is, ende der gantsche gemeente euen soe seer te nut komen sal als oft sy int predigampt arbeydden; Ende dat denseluen daer na eene vereeringe voir haer trouwe ende neerstichеyt toegeleyt werde, Hy supplt. sal altyt willich syn mede daer toe te contribueren, ende te betalen wat behoorlick ende redelick is. — Soe bidt dan de supplt. uwe P. Excellen., ende den gantschen Synode seer onderdanichlick, dit goede loffelicke werck, op de voirss. maniere (de welcke hy supplt. onder correctie voirgeslagen heeft) oft op een andere betere, na uwe discretie, vut te doen voeren, opt aller spoedichste, op dat veele, die lang daer na gehaect hebben, eenmael getroostet ende de gantsche kercke met een getrouwe ouersettinge gedienet mach worden, oyck dat hem supplt. syn preuilege, doir raedt hulpe addres ende gonste als voir met groote costen gecregen, nyet illusoor gemaect werde; ende op dat nyet mogelick ergens eene geuonden werde, die de ouersettinge op syn eygen handt, sonder voirweten, raedt, oft aduys vanden Synode doe, oft doe doen, tot grooter schade der kercken, Dwelck al wel lang geschiet soude syn, ten ware hy supplt. doir syn preuilegie sulcx verhindert hadde. Wat meer hiertoe behoort te bewegen, stelt de supplt. tot discretie der vergaderinge, Deselue versekert houdende, Dat dit werck nyet alleenlick tot Gods eere ende dienst der kercken strecken

Digitized by Google

sal, maer dat het oyck als een loffelicke daet by alle nacommelingen, ter eeren van uwe P. Excellen. ende des gantschen Synode geroemt sal worden, ende hy supplt. wil met synen ootmoedigen gebeden tot God, voir uwe Pr. Excellen. ende den gantschen Synode ende welstandt der kercken, syne danckbaerheyt bewysen.

b. *De minute van den brief der Synode aan Marnix, d.d. 12 Juli* 1586: *met de officieele opdracht van het werk der Bijbelvertaling, en naar aanleiding daarvan ook over de eventueele invoering zijner Psalmberijming* (O. A., Nr. I, 8, 1).

Dit stuk is reeds in 1777 uitgegeven door J. van Iperen, in zijne Kerkel. Historie van het Psalmgezang, Dl. I, in de Bijlage, blzz. 490 vgg. [1]).

c. *Authentiek afschrift van het besluit der Synode over de kerkelijke invoering van de Psalmberijming van Marnix* [2]).

Extract uyt d'Acten des Nationalen Synodi gehouden in Sgravenhage den 20en Junii, etc. 1586, van den 21 Julii.

Op d'invoeringe vande Psalmen Aldegondii, besloten hierboven den x Julii, zijn genomen dese navolgende pointen end artyckelen. In den eersten sal den voorsz. heere van St. Aldegonde versocht worden in de aengevangen correctie ende versoetinge [sic] sijner Psalmen tot den einde te willen voorts varen. Ten anderen, dat met goet believen van den Autheur den naem desselven in den druck der Psalmen verswegen worde. Ten IIIden sal oock met een Voorrede uyt den naem des Synodi de voorsz. verbeteringe gerecommandeert ende den volcke aengepresen worden. Ten IIIIden, de Psalmen alsoo gedruckt sijnde, sullen byde Dienaers des Woorts met de Ouderlingen ende Diaconen ende andere voornaemste personen privatelick gerecommandeert worden. Ten Vden, dese voorbereidinghe also gedaen, sal daer na te gelegener tijdt de voorsz.

1) Het antwoord van Marnix aan de Synode, waarvan hijzelf melding maakt in zijn brief aan A. van der Myle, d.d. 19 Juli 1586 (Oeuvres de Ph. d. M., Vol. VIII, Correspondance etc., Ed. 1860, p. 329), en waarvan de hoofdinhoud, volgens een bericht van Bogerman en Baudart, met een paar woorden medegedeeld is door N. Hinlopen (Hist. v. d. Nederl. overzettinge des Bijbels, Ed. 1777, blz. 18), schijnt niet te zijn bewaard gebleven.

2) Dit stuk (uit het Kerkeraadsarchief van Delft) wordt hier afgedrukt naar de uitgave van J. J van Toorenenbergen, in het Archief voor Nederl. Kerkgesch., Dl. I, blzz. 133 vg.

Digitized by Google

verbeteringe vanden predickstoel den volcke aengepresen worden, met aenwijsinge van de nutticheyt van dien, sonder nochtans de vorige Psalmen, te weten Datheni, tot noch toe gebruyckt, preciselick te verwerpen, maer latende evenwel inder Gemeente vrijheit die te behouden ende te singen. Ten VIsten, men sal oock mogen den Schoolmeesters aenseggen, datse de kinderen dese Psalmen inder schole leeren ende daer toe gewennen. Eindelick sal aen sijne Excell. bestelt worden, dat de druck deser Psalmen allen druckers vrij blyve, sonder yemant daervan eenige privilegie te verleenen, latende voorts in de discretie van de Kerckeraden van elcke plaetse hierinne alsulcke voorder middelen te gebruicken, als sy na gelegentheit harer Gemeente oirbaer ende bequaem sullen achten.

Geextraheert als boven, in kennisse van my
WERNERUS HELMICHIUS, Synodi Scriba.

13. *Stukken over de voorziening in den dienst des Woords bij de Gereformeerde Kerk van Dantzig.*

a. *De brief van den Kerkeraad van Amsterdam aan de Synode, d.d.* 10 *Juli* 1586 (O. A., Nr. I, 1, 7).

Genade ende vrede door Iesum Christum onsen einigen salichmaker. Ersame Welgelerde Vorsenige ende seer Discrete Broders in den Herre. Also die Gemeinte van Danswick voor veel Maenden hertelick van ons begeert heefft om in haren nhame te beropen einen getrawen Dienar des wordtz die gequalificieret ware in die plaetze *Iosua Lagi* die Gemeinte aldair in beiden talen te weten Deutsche en Fransse te stichten, So ist dat wi op hair christelick versoick lettende onse wterste deuoir dair inne gedain hebben, Ende insonderheit onder anderen gehandelt hebben met onsen seer lieuen ende werden medebroeder in den Herre D. *Liberto Frasino* nu ter tiet Dienar des wordtz sinde ins Grauenhage, den welcken wi tott dit christelicke werck bequaem geordeelt hebben, Gemerckt hi in beiden spraken ende anderen wel erfaren, Dairenbouen een Man allein is sonder Wiff ende Kinderen, nair einen welcken die Gemeinte haket, ouermits die noch teeder ende ahn getale klein is, den welcke het schwair soude vallen wt hair eigen burse einen Man met ein groet familie te onderhouden, Insonderheit doch dat hi bequaem is den vianden des wairheitz als Doperen, Libertinen ende Martinisten te ontmoden, ende met bequame redenen den mond te stoppen, Mair hebben tot noch to door ons veeluoudich bidden ende schriuen als oock door anderen niet meer konnen gekrigen dan dat hi dit ons versoick gantzelick affgeschlagen heefft. Dewile doch die Broders van Danswick niet ophouden ons door haer Brieffen te bidden hebben wi stichtelick beuonden noch einmal howel dickwils

Digitized by Google

affgeschlagen sinde ons nett in den nhame des Herren wttewerpen ende om hem des te meer te bewegen, Belanget ahn E. Er. ende die gantze vergaderinge onsen seer lieuen ende werden Broderen in den Herre ende Mede Dienaren onsen vrindelicke bede, die willen onbeschwairt zijn, den voirss. D. *Libertum Fraxinum* in vwe heilige vergaderinge te beropen, hem in onsen ende deren van Danswick nhame te bidden oock met redenen induceren om die beropinge der Kercken van Danswick te annerden, Insonderheit dewile dair gein kleine hope is eines groten wasdoms als si mair einen bequamen Man hebben mogen. Ende ons hieruan sin endelicke Antwordt met den allerersten ouerteschriuen. ....[volgen de heilbeden].... Beschreuen in Ambsterdam den 10 Iulii A^{c} 86 stilo nouo.

E. Er. Dienstwillige Broder in Christo
IOANNES HALLIUS Dienar des wordtz in Ambsterdam wt last des Kerckenraedts.

Ersamen Welgelerden Godsaligen ende seer Discreten Dienaren ende Ouderlingen nu ter tiet in den Hage in *Sijnodo generali* vergadert onsen seer werden Broderen.

R^{a} et Acta 12 Iulii.

b. „*Minute vanden brieff aen de kerckenraet van Amsterdam aengaende de beroepinge Fraxini, na Danssick*, 15 *Iulii* 86" (O. A., Nr. I, 1, 7).

Eersame godtsalige welgheleerde mannen ende broederen, ons is aenghedient door onsen lieuen ende weerden broeder Philippum Cornelii V. Er. brief, ende het christelicke versoeck ende begheeren vande vroome ende der religie toeghedaene tot Danswick in Oostlandt ten eijnde dat sij aldaer mochten hebben een Dienar des woordts Gods om haer in de christelicke leere te onderwysen, ende dat V. E. van die van Danswijck geautoriseert sijnde begheert ende versocht hebben onsen zeer lieuen broeder *Libertum Fraxinum* Dienar des woordts Gods ieghenwordich in Sgrauen haghe, Soo ist dat dese vergaderinge welghesinnet is tot het versoeck ende begheerte van V. E. ende welgheneijgt soude zijn den seluen vorderlick te zijn ende in haeren begheren te helpen, ende heeft hierom met den voorss. onsen broeder *Liberto Fraxino* gesproken om hem te persuaderen alsulcke vocatie aentenemen, maer om redenen van hem in dese vergaderinge verhaelt, heeft hij hem beswaert daerin te consenteren. Wij en hebben nochtans niet willen naelathen onse deuoore in deser sake tot vorderinge der vroomen tot Danswick (die welcke suchten ende verlangen nae den woorde Godes) te doen, om haer met een goeden Dienar des woordts teuersorghen,

Digitized by Google

ende hebben daeromme goet gevonden tot een vooralach ende middel, V. E. te laten weten mitsdesen eenighe bequame Dienaren hier ende daer vacerende als Ioannes Bollius op desen tot Franckendael, Andries de Meestere nu tot Franckfort, Iodocus van Laren int gasthuijs tot Armuijden dienende, Philips Lansbergen nu tot Leijden. Item dat de kercke van Delft ende Middelborch wel versien zijn met Dienaren ende souden een konnen deruen etc.: tot de welcke wy V. E. hebben willen aenwijsinge doen om onder V. E. te beraedtslagen ende ouersien welcke onder dese tot de voorss. beroepinge ..... [?] soude mogen werden, Waerinne V. E. haer deuoor doende, sullen V. E. (verhopen wij) een getrouwen ende bequamen Dienar mogen vinden, tot welcken eijnde de Dienaren deser vergaderinge mede sullen anhooren ende vernemen om V. E. indien hen eenighe andere voorkomen hieruan te laten weeten. Hiermede Eersame, godtsalige ende welgheleerde broederen beuelen wy V. E. den Heere ende t woordt zijner ghenade. Gegheuen wt onse vergaderinge des Nationalen Synodi in Sgrauen haghe desen 15en Iulii a° 1586.

V. Ee goetwillige

14. *Stukken in de zaak van Ds. T. Spranckhusen.*

a. „*Epistola Thomae Spranckhusen Ministri Grauiensis; Rta 4 Iulii*" (O A., Nr. I, 8, blz. 537).

In dezen Latijnschen brief, gedateerd uit Utrecht den 22 Juni (zonder twijfel o. s., en dus 2 Juli n. s.), bericht de schrijver met groote blijdschap en dankbaarheid, dat hijzelf, en ook zijne vrouw met vijf (weldra zes) kinderen, op wonderbare wijze uit Grave gered zijn, zij het ook met verlies van al zijne have; en als „minister ecclesiae profligatae, quae fuit Graniae", biedt hij thans zijnen dienst aan de ter Synode vergaderde Kerken aan.

b. „*Copije ad Thomam Spranckhusium*" (O. A., Nr. I, 3, blz. 517).

Deze minute van het antwoord der Synode (ook in het Latijn, en zonder dagteekening) geeft aan S. de verzekering harer deelneming, met uitzicht op hulp; en bevat voorts de uitnoodiging om op kosten der Synode naar den Haag te komen, daar persoonlijke kennismaking en samenspreking met degenen die hem willen en kunnen helpen noodzakelijk is.

15. *Stukken in de zaak van Dathenus.*

a. „*Copije vande Credentz Missyue ad Dathenum, 3 Iulii* 1586" (O. A., Nr. I, 3, blz. 513).

Eersame welgheleerde discreete brooder ende vriendt D. Petre

Digitized by Google

Dathene, nadien dat zijn Excell. den Graef van Leijcester, Gouuerneur ende capiteijn generael deser gheunieerde nederlantsche prouincien onsen ghenadigsten heere, een Nationale Synode teghen den 20^en^ Iunii in Sgrauenhaghe, der kerckendienaren onder zijn Excell. Gouuernemente beschreuen hadde, ende onder andere vooruallende saken, oock vermaent is worden, als of v. E. eenighe veranderinge ende veruallinge des ghemoets tot schadelicke opinie soude gheleden hebben, twelck ons groothelix, indien dat desen alsoo ware, bedroeuen soude, verhopen nochtans van v. E. alle goet ende des besten, Ende wat [1]) desen alsoo is, zeer weerde ende lieue brooder, hebben wij v. E. ten besten ende tot ontlastinge van onse conscientien onsen lieuen ende weerden brooder D. Ioannem Gerobulum met zijnen teghenwordigen mede ghesante aen v. E. bij desen willen senden om in alle vriendtschap met v. E. te spreken ende het gheuolen ende begheeren van dese vergaderinge v. E. te kennen te gheuen, hem vollen last wt onser aller name gheuende met v. E. te handelen ende te spreken in al tghene dat dese sake tusschen den Synode ende v. E. betreffende sal mogen aengaen, tot gerusticheijt van v. E. conscientie ende tot stichtinge der Kercke Godes vande welcke v. E. nu veel voorgaende iaren met ons een dienaer niet sonder vruchte gheweest zijt ende wij dese hope van V. E. hebben dat alle het voorgaende bij V. E. ghedaen niet en sal teuergheefs zijn, Ende begheren daerom dat V. E. ghelieue, die thoonders ende brengeren van desen in alles volkomen ghelooue als onsselues te gheuen, Biddende Godt almachtig dat hij V. E. wille verstercken met zijnen heyligen gheest ende met ons altesamen in zijne bekende waerheijt ghenadelicken onderhouden ende bewaren, Gegheuen wt onsen nationalen Synode in Sgravenhaghe desen 3 Iulii anno 1586.

b. „*Copije vanden brieff aen D. Pezelium*", *d.d. 7 Juli* 1586 (O. A., Nr. I, 3, blz. 515) [2]).

S.P. Reuerende Vir, Clarissime Doctor, et frater in Christo

1) Voor dit woord heeft in de minute eerst gestaan: „ho wel".

2) Deze minute (van de hand van Bastingius) is blijkbaar eerst be-

Digitized by Google

obseruande: Placuit Illustrissimo Principi Roberto Dudlaeo Comiti Lycestriae etc. Legato Serenissimae Reginae Angliae, vt primum Maiestatis illius iussu admotus est ad gubernacula harum Prouinciarum Vnitarum hanc suam gubernationem exemplo piissimorum Regum et Principum incipere a promotione gloriae Dei et regni Filii ipsius [1]) Domini et Seruatoris nostri Iesu Christi. Quod ipsum ut felicius dexteriusque executioni mandaret intellecto praesente statu Ecclesiarum Belgii et morbis qui in iis, optimè se facturum iudicauit si Synodo nationali indicta dispiceret de iis quae ad certum ordinem eumque stabilem ad Ministerii conseruationem facere: ac deinde quae ad coërcendos ἀτάκτους et eos qui ab Ecclesia essent defecturi, nisi maturè admonerentur, in uiam reuocandos spectare uiderentur. Inter eos ipsos vnus occurrit Petrus Dathenus, vir cuius nomen in Ecclesia et per totum Belgium et Germaniae quoque partem non incelebre, de quo quum non suspiciones tantum, sed et documenta manifesta extarent partim vitae ipsius minus Euangelio dignae: partim infaustae à puriori doctrina declinationis: Visum fuit Synodo nationali Hagae-comitis ad mandatum Celsitudinis suae congregatae statuere quidpiam quod pertineret ad Viri illius salutem protegendam et offendicula ab ipsius persona, si deficeret parata Ecclesiis praecauenda ratione officii nostri et charitatis quam Christus à pastoribus flagitat et delegare doctissimum virum D. Iohannem Gerobulum ad Dathenum quaerendum, adeundum, docendum, admonendumque de iis quae ad emendationem ipsius necessaria.

Coeterum quum ad hanc rem et maiori cum auctoritate peragendam, et ut ex ore duorum de veritate liquidius constaret, nostro iudicio vnus non sufficiat, obnixè rogant T. D. fratres huius Synodi, atque adeo ipsi magnifici Domini coetui huic ut testes et moderatores ab Illustrissimo Principe praefecti ut si

---

stemd geweest om als het authentieke stuk aan Gerobulus naar Bremen te worden medegegeven, want zij is voorzien van vier eigenhandige onderteekeningen.

1) Van de bij het opstellen hier nog bijgevoegde uitdrukking „externi" is de eerste lettergreep, aan het einde van een regel staande, doorgeschrapt, terwijl op den volgenden regel de andere twee, zeker bij vergissing, zijn blijven staan.

Digitized by Google

Ecclesiae uestrae ratio patiatur et rerum tuarum ipsemet hanc Legationem tua praesentia adimplere digneris: sin minus efficias vt D. Vossius vel D. Doctor Mullerus vel quispiam alius ad hoc idoneus tua commendatione id oneris suscipere non grauetur, idque sumptibus ad eum finem à Synodo suppeditandis. Id ipsum si consequamur debebit tibi Synodus hoc nomine quamplurimum, praeterquam quod Deo facturus es rem longè gratissimam et ipsi Datheno, ut Dei benignitate confidimus, maximè salutarem.

Quod superest, Reuerende Vir agunt tibi fratres omnes et singuli quantas possunt gratias pro doctissimis lucubrationibus tuis quarum fructus Ecclesiae quotidiè copiosè percipiunt, atque vt hoc benè merendi studium continues ad Reip. Christianae aedificationem, et identidem cum nostratibus Ecclesiis per litteras communices, uehementer rogant: Orabimus interea Deum Opt. Max. ut te Doctor clarissime Ecclesiis et Scholis quam diutissimè conseruet. Amen. Datum loco vt supra Anno reparatae salutis MDLXXXVI Nonis Iuliis.

T. D. Addictissimi fratres in Synodo congregati
IEREMIAS BASTINGIUS D.
IACOBUS KIMEDONCIUS D. electus Synodi huius praeses.
WERNERUS HELMICHIUS Scriba Synodi.
ARNOLDUS CORNELII Praesidi Assessor.

c. „*Minute vanden Requeste S. Excell. vande kosten van de reijse van Gerobulus*" (O. A., Nr. I, 3, blz. 497).

Aen zijne Excellentie.

Vertonen met aller ootmoet ende reuerentie de dienaers des godtlicken woorts vergadert tot Sgrauenhaghe door bevel van V. E. hoe dat zy niet genoechsamlicken konnen den Heere dancken voor dat hij V. E. daertoe bewoocht heeft om de zaken zyner ghemeynte ter herten te nemen tot opbauwinghe der selue ende weeringhe aller onordeninghe ende onstichtinghe: Daer-

Digitized by Google

neffens oock dat zy dancken V. E. voor deese besondere sorchvuldicheyt ende yuer tot haer: Daeromme alsoo sij supplianten met aduijss van mijnen Eerw. Heeren de gedeputeerden wt name V. E. raetsam ghevonden hebben seekere personen wttesenden tot een sake angaende de ghemeynte ende de glorie Godes ende daer toe van noden geachtet tot oncosten ten minsten te behooren 25 ℔ [1]) eens Bidden sij Voorss. seer ootmoedelicken V. E. ten eynde dat haer believe te ordonneren den ontfangher generael Ioris de Bie [2]) de ghenomineerde somme wt de generale middelen tot haerder versouck wttereeken, dwelck doende etc.

d. *De brief van Petrus Dathenus aan de Synode, d.d. 22 Juli* 1586 (Kerkeraadsarchief van Delft).

Deze Latijnsche brief is in 1872 reeds uitgegeven door H. Q. Janssen, in zijn geschrift „Petrus Dathenus", blzz. 143 vg.

e. *De brief van Christophorus Pezelius aan de Synode, uit Bremen, d.d. 4 Aug.* 1586.

Deze brief, waarvan een afschrift bewaard is in de koninklijke bibliotheek te Brussel en in het Kerkeraadsarchief van Delft, is in 1858 reeds uitgegeven, naar het Brusselsche handschrift, door H. Q. Janssen, in de Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis, inzonderh. v. Zeeuwsch-Vlaanderen, Dl. III, blzz. 73—82.

---

1) In de minute heeft hiervoor eerst gestaan: „hondert daelders."

2) In de minute heeft voor deze zes woorden eerst gestaan: „den ontfangher van Myne Eer. Heeren den Staten van Hollandt".

Digitized by Google

F. *Stukken in zake de uitvoering der Synodale besluiten door de Overheid en door de Kerken zelve.*

1. *Afschrift van een uittreksel uit de Synodale acten van de laatste zitting* (Boek van Cabeljau, blz. 375).

Op den 1^en^ Aughustus 1586.

Sijn excell. veradverteerdt sijnde door de Heeren Presidenten, Adolff van Meetkercken, Adriaan van der Mijle, ende Doctor Iemeus, van de saacken des Synodi, datt de selffde nuu affghedaan waaren, ende versocht hebbende 't advijs van sijn Excell. op de Kercken-ordeninge voorss., hebben gherelateerdt aan de Synoode, datt sijn Excell. een ghoedt behaaghen hadde aan de selve, ende begheerde die te communiceeren mett den Heeren Staaten, ende volghens, die te laaten drucken, mitsgaaders de formulieren daar bij, ende de XXVII [*lees:* XXXVII] Artijckelen, t'en eijnde die ooverall onderhouden werden: begheerende meede de selve ghedruckte exemplaaren haare Maiëtt van Engelandt eenighe oover te seijnden, mits datt oock de Synoode eenen brieff aan haare Maiëtt soude schrijven, verhoopende dattet haare Maiëtt well behaaghen soude. Ende oovermits datt de Dienaaren, de saacken des Synodi ghedaan sijnde, mosten elcks weederomm naa huus reijsen, belast sijn Excell. de Synoode, eenighe uut hunn te deputeeren, omm de resteerende saacken voort te effectueeren, ende hebben de Presidenten voorss., ende de Synoode, Ghodt met malkanderen ghedanckt, ende de een aan den anderen een vriendtl. adieu ende affscheijdt ghenoomen.

2. „*Minuite uanden brief aen alle Classes, dienende tot*

Digitized by Google

onderhoudinge der kerckenordeninge etc. 1 *Augusti*" (O. A., Nr. I, 3, blz. 493) [1]).

Genade ende urede door I. Christum.

Eersame lieue broeders inden Heere: Alsoo de kercke Christi, gelijck v. l. weten, sonder ordene niet en can bestaen, ende het te vergeefs is goede ordonnantien te maken, ten zij datse onderhouden werden: Soo ist dat wij op de beschrijuinge onses genadigen Heeren des Gouuerneurs des Grauen van Leycester Synodalick alhier vergadert geweest zijnde, om den welstant der Christelicken Gemeenten in dese geunieerden Prouincien te bevoorderen, niet hebben connen laten int scheiden aende kercken alomme te schrijuen dat tgene bij ons tot den einde voorss. goet gevonden is een ijgelick beter naercomme, gelijck wij ooc niet en twijfelen of tselue sal bij zijne Excell. volcommelick gesancieert ende bevesticht werden volgende tgene deselue ons alrede heeft doen verclaren. Soo willen wij dan v. l. mits desen vermaent hebben de Kerckenordeninge bij ons alsnu van nieus ouersien ende gestelt (daer van de gedeputeerde van v lieder particuliere Sijnode v. l. sullen doen hebben Copije) niet alleen in v lieder vergaderinge te lesen t'aenhooren ende uijt te geuen: maer oock deselue in allen haren stucken onverbrekelick te onderhouden, ten einde alle confusien geweert ende goede gelijcformicheit alomme gepleecht mach worden. Ende aengesien onder anderen inde voorseide Kerckenordeninge goet gevonden is dat inde ordinaris Classicale vergaderingen de Dienaers bij gebeurte een Propositie sullen doen van eenich punt des goddelicken woorts, om malcanderen in de handelinge der Schriftuere te oeffenen ende die leere in hare suiuerheit dies te beter te onderhouden: Soo sullen v. l. vermaent zijn ande oeffeninge voorss. neerstelick de handt te houden, sonder die door eenige versuimenisse achter wegen te laten, gelijck wij hooren dat in sommigen plaetsen geschiet: Voor allen sullen v. l. goede achtinge daerop nemen,

1) Deze minute is geschreven met de kennelijke hand van Arnoldus Cornelii, die dus blijkbaar de ontwerper was van deze circulaire, tot wier uitvaardiging de Synode in hare laatste zitting het besluit nam.

Digitized by Google

dat een ijgelick Dienaer onder v lieden die tselue tot noch toe niet gedaen en soude mogen hebben de Bekentenisse des geloofs der Nederlantschen kercken vervatet in 37 artijckelen, ende anno 82 herdruckt onderschrijue tot een teecken der eendrachticheit met allen wel gevoelenden kercken inde leere der Waerheit: als oock een ijder predicant hem mits desen verbonden sal houden de bouengemelde kerckenordeninge met gelijcke onderschrijuinge te approberen. Om welcke ende diergelijcke andere punten dies te beter gevoordert ende aengedreuen te werden (hoewel ons vertrouwen is dat v. l. hier inne niet suimachtich en sullen zijn) de Sijnode genomineert ende last gegeuen heeft als zij ooc doet met desen onder v. lieden N. ende N. dewelcke uijt den naem desselue tot volcominge vant voorgaende sullen aenhouden ende hier van aen de naestcomende particuliere Sijnodale vergaderinge mondelick of schriftelick rapport sullen hebben te doen: met namen oock sorge dragende dat d'Inspectie ofte visitatie inden 40 artijckel goet gevonden, int werck gestelt werde. Eindelick, nadien tot noch toe met rechte van velen gewunscht werdt een Historie der geschiedenissen in dese Nederlanden, belangende de Religie ende Republijcke, hen opgedragen inde verleden iaren, ende om tselue bequamelick gedaen te mogen werden, inden laetsten nationalen Synode verordent was dat de Classes ofte kercken elx inden haren goede schriftelicke memorie souden houden vande gedenckweerdige (bijsonder kerckelicke) saecken, die bij ofte onder hen geschiet zijn: Soo willen wij v. l. van nieus geaduerteert hebben, t'beste hier inne te doen in den uwen, ten einde de Memorien tot zijner tijdt aen den persoon, die de hooge Ouericheit daer toe mocht ordonneren, gesonden mogen werden ende wij mitgaders onse naercomers tot grootmakinge Gods ende stichtinge der menschen, een warachtich verhael eens mogen sien vande groote daden des Heeren onder ons geschiet. Ende dese nergens toe anders dienende, bevelen wij v. l. geliefde broeders in Godes genade, dewelcke v. l. verciere ende stercke met zijnen Geest, op dat door v. l. getrouwen arbeit ende toesicht de Gemeente Gods die onder v lieden is toeneme in menichte ende godtvreesentheit, oock beschermt werde tegen alle aenstoot der bloetdorstigen vianden: Waer toe

Digitized by Google

alsoo het den Heere gelieft het herte der Coninghinne van Engelant te verwecken, soo sullen v. l. niet laten deselue mitgaders mijn Heere den Gouuerneur van wegen hare Maiesteit ouer ons gestelt met name te gedencken inden openbaren gebeden. Datum in den Hage desen 1 Augusti 1586.

v. l. goetgunstige vrunden ende dienstwillige medebroeders de gecommitteerde zijner Excell., Dienaren des Woorts ende Ouderlingen vergadert inden Sijnode Nationael ende etc.

3. *De provisioneele approbatie van de Kerkenordening door Leycester, d.d. 6 Aug.* 1586 [1]).

Naer dat wy Robert Grave van Leycester, Baenderheere van Denbich, etc. Lieutenant van de Coninginne van Enghelant, Gouverneur ende Capiteyn Generael van de vereenighde Nederlandtsche Provincien, hadden gedaen t'samen convoceren de voorschreven Synode, die de voorschreven Kercken-ordeninge gedecreteert heeft in der maniere als vooren, ende ons over ghegeven, om die te sien, examineren ende authoriseren: Soo hebben wy de selve Kercken-ordeninghe al vooren ghesonden aen den Ghe-

1) Dit stuk is het eerst uitgegeven in „de Kercken-Ordeninghen der Gheref. Nederl. Kercken" (1612), blzz. 81 vg. Het is daarna dikwijls herdrukt; b.v. in de volgende uitgaven van dat boekje (dus ook, met de 5e uitgave, achter het „Compendium d. Kerkel. Wetten v. Vriesland", Ed. 1771); in de onderscheidene drukken van het „Kerkelyk Handboekje" (1732 enz.); bij P. Bor Cz., in zijne „Hist. d. Nederl. Oorlogen", Boek XXI, blz. 79 (in de uitgave van 1680, Dl. II, blz. 790); bij J. Wtenbogaert, in zijne „Kerckel. Historie", 3e Dl., blzz. 54 vg.; in het „Kerkel. Placaat-Boek, Dl. III, blz. 540; bij Ypey en Dermout, in hunne „Geschied. der Nederl. Herv. Kerk", Dl. I (Ed. 1819), blzz. 346 vg.; bij C. Hooijer, in zijne „Oude Kerkordeningen", blzz. 256 vg. (naar het afschrift, dat bewaard is in het Boek van Cabeljau, blz. 376); enz. En in alle deze uitgaven is het, behoudens de spelling en enkele drukfouten (waarvan de belangrijkste is, dat bij Bor de dagteekening verkeerdelijk op 16 Aug. gesteld wordt), volkomen gelijkluidend. Het is hier overgenomen uit de allereerste uitgave, met verbetering van een paar notoire drukfouten.

Digitized by Google

deputeerden van mijn Heeren den Generalen Staten deser vereenighder Nederlandtscher Provincien, om die oock te oversien, de welcke die hebben doen senden aen haer lieder respective Provincien. Daer nae wy wel ende rijpelijck op alles ghelet hebbende, ende vindende dat de selve Kercken-ordeninghe gheen langher uytstel en can verdraghen, hebben goet ghevonden de selve te approberen, ratificeren ende authoriseren, vinden goet, approberen, ratificeren ende autoriseren by desen, ordonnerende ende bevelende wel expresselijck allen Gouverneurs, Baillius, Schoulten, Wethouderen, Officieren, Iusticieren, Dienaren des Godlijcken Woorts, Kercken-Raden, ende alle andere van wat qualiteyt ofte conditie die zijn, hen naer de selve Ordonnantie te reguleren. Alles by maniere van provisie, ende tot dat daer op anders gheordonneert zy. Aldus ghedaen in s' Graven-Haghe den 6 Augusti xv^c ses ende tachtich. Ende was gheparafeert: *Ad. Meetkercken.* Onder stont: *R. Leycester.* Noch lagher stont: Ter ordonnantie van zijn Excelentie, ende was onderteyckent: *Gilpijn.*

4. „*Remonstrance a son Exce den Graue van Leijcester* 1586": *minute van een request van de Synodale gedeputeerden, ten behoeve van de approbatie der Kerkenordening door de Staten-Generaal, en van de verbetering der predikantstractementen* (O. A., Nr. I, 1, 8) [1]).

A son Excell.

Remonstrent en toute reuerence a vottre Excell. les Ministres

1) Van het hierboven afgedrukte stuk staat in denzelfden foliant van O. A. (Nr. I, 1), onder nr. 6, nog een concept, dat blijkbaar de „cladde" of het eerste ontwerp is van deze minute, als zoodanig kennelijk door zijne onvolledigheid en door de daarin aangebrachte correcties. De tijd, waarop deze Remonstrantie is ingediend, wordt niet vermeld. Misschien kort vóór den 12 November 1586; op welken dag Leycester eene conferentie had met gedeputeerden uit de Staten van Holland, Zeeland en Friesland, waaromtrent in het uitvoerig bericht van P. Bor Cz. (Hist. d. Ned. Oorl., Boek XXI, blz. 63; Ed. 1680, Deel II, blz. 767) o. a. voorkomt: „Sijn Excellentie heeft hemluyden in 't beginsel van dese

Digitized by Google

de la parole de Dieu deputez du Synode Nationnal tenu dernierement icy a la Haye par ordonnance de vottre Excell., que audit Synode par commun aduis des Ministres a esté proiettee et arrestee vne generale Ordonnance Ecclesiastique, laquelle aussy a esté approuuee par vottre Excell. et establie prouisionelement, pour estre obseruee es Eglises de ces Prouinces Vnies. Or est-il qu'ayant pleu a vottre Excell. d'enuoyer ladite Ordonnance ecclesiastique aux Deputez des Estats generaulx, les Copies d'icelle ont esté enuoyees par leur Seigneurie aux Estats de leur Prouinces et Villes respectiuement. Et d'autant que lesdits Remonstrants iusques au present n'ont peu apperceuoir que lesdits Estats ayent prins quelque resolution, et que toutesfois la necessité des toutes les Eglises (et principalement de celles de la Prouince de Hollande) requiert grandement vne bonne ordonnance bien autorisee afin que selon le commandement du S^r^ elles puissent estre administrees en bonne paix et vnion, Ils supplient treshumblement vottre Excell qu'il lui plaise par dessus toutes choses recommander la susdite Ordonnance audits Estats grlx. presentement assemblez icy a la Haye et ne permettre qu'icelle soit plus outre delayee au grand desauantage des Eglises. Et d'autant qu'il est plus que raisonnable que ceux qui seruent a l'Euangile viuent de l'Euangile et que les Ministres subiets a ladite Ordonnance et tenus de s'employer entierement a la charge de leur vocation soyent honnestement entretenus auec leur famille, et que neantmoins tout au contraire ils se treuuent surchargez .... [volgt een tiental regels, geheel gelijkluidend met punt 9 van de hierachter sub 6 volgende Remonstrantie] .... Aussy que

---

communicatie vermaent, dat hy dese sake aengenomen hadde principalijk tot vorderinge van Gods woord, en dat hare Majesteyt hem het selve sonderlinge gerecommandeert hadde: En so de Kerkelike ordonnantie onlanks gemaekt, noch niet eenpaerlijk worde ge-executeert, versochte dat daer op soude worden geresolveert"; 't geen bevestigd wordt door de Resolutien der Staten van Holland, van 14 Nov. 1586 (fol. 503), inhoudende (volgens C. M. van der Kemp, De eere der N. H. K. gehandh., Dl. I, blz. 318), „dat gerapporteerd is bij den Advocaat van den lande, dat Z. Exc. verzocht heeft, dat bij de provincien eindelijk zou worden geresolveerd op 't stuk van de kerkenordening".

Digitized by Google

leurs vesues et orphelins ne soyent pas oubliez. Et d'autant qu' en ceste dispersion des Eglises, il ij a plusieurs assemblees Walones parmi les villes de ces païs lesquelles n'ont moyens d'entretenir leurs Ministres, qu'il plaise a vottre Excell. d'y mettre ordre a ce qu'ils soyent prouueus ex publico. Quoy faisant etc.

5. *De provisioneele en gelimiteerde approbatie der Kerkenordening door de Staten van Holland* [1]).

De Staten van Holland hebben in hare vergaderinge gehouden

---

1) Het hierboven afgedrukte besluit van de Staten van Holland, dat tusschen 5 en 9 Dec. 1586 moet genomen zijn, is te vinden o. a. in de meeste der hiervoren (blz. 622, in de noot) genoemde geschriften: bij Bor, t. a. p., blz. 81 of 794; bij Wtenbogaert, t. a. p., blz. 58; in de onderscheidene uitgaven van het Kerkel. Handboekje; in het Kerkel. Placaatb., t. a. p., blzz. 540 vg.; bij Hooijer, a. w., blz. 257; en ook bij C. M. van der Kemp, t. a. p., blzz. 328 vg. Het is hier overgenomen uit de eerste uitgave (die van Bor; waarmede trouwens alle andere, wat den inhoud betreft, geheel overeenstemmen), met verbetering van enkele notoire drukfouten.

In de Resolutien van Holland, waar dit besluit onder de dagteekening van 26 Nov.—9 Dec. (fol. 405 vg.) voorkomt, staat (volgens v. d. Kemp, t. a. p., blzz. 317 vgg.) ten aanzien van hetgeen aan de bedoelde approbatie voorafging het volgende genotuleerd:

22 Juli—9 Aug. (fol. 319): „dat er brieven van de Staten Generaal ontvangen waren met dubbeld van de kerkelijke ordonnantie en last om dezelve te visiteren, en Z. Exc. van het advies van de Staten op 't arrestement derzelve te adviseren op den eersten September eerstkomende; waarop bij de Edelen en steden rapport genomen is van hare principalen"; en een weinig verder (fol. 322 vg.): „Op den requeste van de vier kerkendienaars van de Synode van Zuid-Holland, gebesogneerd hebbende ter beschrijving en ordonnantie van Z. Exc. op de vergadering van de Synode nationaal in den Hage den tijd van 7 weken, is geaccordeerd, dat denzelven bij Coolwijk zal worden betaald 240 ponden, mits dat zij hare namen zullen bekend maken, en dat andere uit de Noord-Hollandsche Synode van U. L. zullen worden getracteerd".

Uit de punten van afscheid genomen ter vergadering der Staten Generaal, geteekend 10 Augustus (Nr. 23): „En nadien Z. Exc. beliefd heeft den Staten Generaal te communiceren door de H.H. Meetkerken,

Digitized by Google

in December 1586 na voorgaende beschrijvinge op 't aennemen van de voorsz. kerkelijcke ordinantie, geresolveert, dat, by provisie, de selve ordinantie sal worden achtervolcht: Behoudelijk dat niemant in de selve gehouden sal wesen, dan die hem onder de Gereformeerde Gemeente heeft begeven, of namaels begeven sal: ende dat de Heeren Staten van Holland, Edelen, Magistraten van de steden ende andere sullen blijven by haer recht ende gebruyck, nopende het aennemen ende afstellen van de Kerckendienaren ende Schoolmeesteren, mits dat geen Kerckendienaren

---

van der Myle en Doctor James de kerkenorde in de Nationale Synode laatstmaal in den Hage bij de Dienaars en Ouderlingen eenzamentlijk gearresteerd, zoo zullen de voorz. Gedeputeerden elks in hare provincie daarvan rapport doen, om de meening en intentie van hare principalen daarop te verstaan".

26 Aug.—11 Oct. (fol. 364): „dat de Gedeputeerden verklaren zullen, dat alsnog dezen aangaande niet eindelijk is geresolveerd, maar dat zijluiden daarop resolutie zijn verwachtende"; en 3 Oct. (fol. 435): „Op 't punt van verschrijving aangaande de kerkelijke ordonnantie is bij de Edelen en steden niet gedisponeerd, in aanziening de ordonnantie, bij die van de kerk gemaakt ten overstaan van den President van der Myle en anderen van wege het gemeene land, is generaal, specterende over de geunieerde provincien, en daarom die van de kerk in Holland geen contentement zouden nemen met de ordonnantie, die in Holland gedresseerd zou mogen worden, en is daarop de zake uitgesteld en in nader bedenken genomen".

Daarop volgt, 14 Nov. (fol. 503), het reeds hierboven (blz. 624, in de noot) vermelde. En den 5 Dec. (fol. 524) „werd er op 't punt van de beschrijving aangaande de kerkenordening geresolveerd, dat een concept gemaakt zou worden van de approbatie van de voorn. kerkenordening met zulke limitatien en restrictien, daarmede den Edelen en steden van Holland contentement gegeven mocht worden, zonder offensie van die van de kerk en de andere provincien".

Met betrekking tot *Zeeland* wordt door J. W. te Water (Kort verhaal der Ref. v. Zeeland, blzz. 447 vg.) medegedeeld, dat het zoo even (drie alinea's vroeger) vermelde punt van afscheid genomen ter vergadering der Staten Generaal, met geheel dezelfde woorden ook voorkomt in de notulen van de Staten van Zeeland van 23 Sept. 1586, en dat daarbij op den kant staat: „Die kerken ordeninge wort by die van Zeelant goetgehouden ende geapprobeert".

Digitized by Google

en sullen worden aengenomen sonder alvoren op haer leere ende leven behoorlijcken geexamineert, ende daer in suyver ende reyn bevonden te zijn: ende dat goede discretie gebruyckt sal worden, dat de Professoren ende Schoolmeesteren van de principale publijcke scholen, die voortaen gestelt sullen worden, sullen wesen van de Gereformeerde Religie, of ten minsten de selve toegedaen: dat voorts de Heeren Staten, de Edelen, Magistraten van de steden ende andere door de voorsz. ordonnantie niet en sullen wesen geprejudicieert van haer recht ende autoriteyt, henluyden in hare heerlijckheden in alle politijcke saken ende 't gene daer aen vast is, competeerende: ende dat de Kerckendienaren Ouderlingen ende Diaconen, de selve sullen wesen subject, als andere poorteren ende inwoonderen van de steden ende dorpen: dat mede de selve ordinantie niet en sal worden verandert, dan by voorgaende wettelijck consent van de Staten

Die van Dordrecht hebben verklaert, dat sy-luyden aengaende de kerkelijcke ordeninge hen contenteren met de verklaringe van zijnder Excellentie, niet te min mogen lijden dat de Heeren, Edelen ende Steden daer op sulke resolutie nemen als 't hun goetdunckt, ende conformeren hun voorts nopende de vordere poincten met het advijs van de Edelen.

6. *Remonstrantie aan Leycester, over een aantal punten, waarop, naar het oordeel der Synode, door de Overheid orde moest gesteld worden* [1]).

Certains points, pour estre remonstrez a son Excell. au nom du Synode National tenu a la Haye, afin que sur iceux il plaise a son Excell. mettre bon ordre.

1. Veu que iournellement plusieurs abus se commettent par placet.

1) Het stuk, dat onder dit nummer in den tekst wordt afgedrukt, is te vinden in het Oud-Archief d. N. H. K., Nr. I, 1, 6. In dien zelfden foliant is het onmiddellijk voorafgaande nummer (Nr. I, 1, 5) het eerste ontwerp van deze Remonstrantie, als zoodanig kennelijk door een aantal correcties, door onvolledigheid en door minder geregelde volgorde van de punten. Het hier afgedrukte stuk geeft dus de eind-

Digitized by Google

l'imprimerie, au desauantage de la religion et de la politie, on requiert tres humblement son Excell., que par moyens conue-

---

redactie. En dan kan er wel geen twijfel zijn, of dit stuk is de minute van de aan Leycester over te geven „instructie" of „algemeene instructie" of „artyckelen", waarvan zoo herhaaldelijk sprake is in de brieven van den scriba der Synode aan haren assessor, met name die van 30 Aug./9 Sept., 6/16 Sept. en 22 Oct./1 Nov. 1586 (Werken d. Marnix-Vereen., Serie III, Deel IV, blzz. 52 vg., 54 vg. en 59); welke brieven voorts over deze Remonstrantie nog veel belangrijks mededeelen. Zoo b.v. kan uit die brieven worden opgemaakt, dat niet alleen de Remonstrantie zelve door de gedeputeerden der Synode is opgesteld, maar dat zij ook hielpen aan het gereedmaken van de Placcaten en Brieven, die natuurlijk zouden moeten uitgevaardigd worden, wanneer op de onderscheidene punten van de Remonstrantie de goedkeuring en de medewerking van Leycester verkregen werd; waaruit dan weêr te verklaren is, dat een paar voorloopige concepten van zulke Placcaten, hoewel onvolledig en in vollen zin „cladden", nog aanwezig zijn onder de papieren der Synode van 1586 (O. A., in den foliant Nr. I, 3). Dat die goedkeuring en medewerking van Leycester, nog in 1586, op verre de meeste punten reeds verleend of wel toegezegd was, blijkt uit de kantteekeningen („placet", „fiat", enz.), die in het stuk zelf, denkelijk door de Synodale gedeputeerden of door Meetkercken, bij punt 1—14 geplaatst zijn; waarmede allerlei andere berichten (b.v. in de bovengenoemde brieven van Helmichius; bij Bor, t. a. p., blzz. 117 vg. of 841 vg.; enz.) geheel in overeenstemming zijn.

In den foliant van het O. A., die gecatalogiseerd is als Nr. I, 3, is een soortgelijk stuk (blzz. 443—447), dat tot opschrift heeft: „Aen zijn Excell., den hoochghebooren Graef ende heere, Robert Graue van Leycester, heere van Dembijg ende Gouuerneur ende capiteijn generael van weghen haere Maiesteit van Engelandt ouer dese gheunieerde Nederlantsche prouincien, onsen ghenadigsten heere". Dit is in het Hollandsch, en het bevat slechts 4 van de 17 punten die in het Fransche stuk gevonden worden, maar die vier in eene veel uitvoeriger redactie. Op den kant zijn zij gemerkt als B, C, D en E; blijkbaar ter aanwijzing, dat zij als nr. 2, 3, 4 en 5 moesten beschouwd worden; 't geen ook inderdaad hunne nummering is in het Fransche stuk. Misschien waren de gedeputeerden der Synode eerst van meening, alle punten zoo uitvoerig te behandelen, en ze dan in dien vorm aan Leycester aan te bieden, natuurlijk na ze eerst ten zijnen behoeve in het Fransch vertaald te hebben; maar heeft men daarna geoordeeld, dat

Digitized by Google

nables on pouruoije a ce que personne ne s'auance d'imprimer ou vendre quelques liures, chansons, modets, sans estre preallablement veuz et approuuez de ceux qui auront charge de ce faire, comme il a desia en partie esté ordonné par le placart des Estatz de Hollande.

2. D'autant que le St. nom du Seigneur est par tout griesue- placet.
ment mesprisé, tant par blasphemes manifestes contre la vraye religion receüe en ces païs, comme aussij par execrations abominables et iuremens horribles, mocquerie et refus du serment deu, est besoin d'y mettre ordre, afin que l'ire du Sr. ne soit de plus en plus espandue sur ces païs [1]).

---

voor die aanbieding eene kortere redactie beter was. Intusschen is de meer omstandige uiteenzetting uit den aard der zaak belangrijker, en ook voorts in menig opzicht eigenaardig; om welke reden zij dus, bij de punten waarover zij loopt, in de noten zal worden opgenomen. En eveneens zal bij punten, waarover nog andere stukken voorhanden zijn, hiervan in de noten, voor zooveel noodig, worden melding gemaakt.

1) In het Hollandsche stuk luidt dit punt: „B. Aenghesien dat Godt de Heere hem schricklicken vertoornt ouer den misbruijck zijns naems ende andere derghelijcken sonden ende gedreijgt heeft dat hij straffen wil den ghenen die zijnen name ijdelicken ghebruijcken sal, Soo ist dat de Synode Nationale zijn Excell. bij desen dienstlicken is remonstreerende, hoe dat hier ende daer inden lande onder den Gouuernement van zijn Excell. grootelix den name des Heeren misbruijct wert, als dat de Wederdooperen egheenen eedt en doen, dan sweerende bij hunne mannen waerheijt, haere vrouwens bij de vrucht die sij draghen, haere handt op haeren buijck leggende, achtende dat de vruchte die sij draghen niet en sij haere maer haers mans nae haerluijder opinie, andere doen eedt bij het stuck van hunne officien, andere lasteren ende misbruijcken den name des Heeren met lichtuaerdich sweeren ende vloecken bij Gode, het lijden ende wonden Christi ende bijden Sacramenten ende bespotten ende lasteren de Religie ende alle die de selue voorstaen ofte belijden met verhatede namen van Consistorieboeuen etc. Het werden oock getolereert die Spelen der Rhetorizijnen, diewelcke den meestendeel luijden zijnde van een roeckeloos leuen door haere Battement speelen bespotten Godes Woordt, de Religie, de Ouerheden, Kerckendienaren ende andere vroome lnijden. Ende want vast dese ende derghelijcken misbruijcken strijdende teghen het derde ende het negende ghebodt Gods in swange gaen, versoeckt ende bidt de

Digitized by Google

placet. 8. Semblabement en tant qu'il sera possible qu'on tasche d'empescher les grands et diuers abus du dimenche et iours de ieusne qui se commettent a boutiques ouuertes, marchez publiques, beuueries et yuroignies par les tauernes, mesme durant le presche, puis par les escoles au danses, aux escrimes, ieux de paulme, grandes crieries et tintammars des faitneans a l'entour des temples. Item que les iours des ieusnes generaux ne se tiennent egualement, par faute qu'ils ne se publient par tout ou bien pas assez de bonne heur [1]).

Synode Nationael V. Excell. te ghelieuen, te interdiceren allen lasteraren ende bespotters der Religie, so wel onder den Secten die niet anders dan alle quaet bij haers ghelijcken ende bij den simpelen eenuoudigen herten vande Religie zijn sprekende ende daerdoor de luijden afwendich makende vande Religie veel onruste causeeren, als oock onder den Wereltschen menschen, haer wel te wachten ende voortesien voor allen vloecken, lichtuaerdich sweeren, ende Godes woordt ende de christelicke religie te bespotten ende int openbaer lasterlick daeruan te spreken, Ordonerende ende stellende voorts een zeekere forme van Eedt te doen conform den woorde Godes ende den ciuijle rechten, welcke forme des Eedts oueral inde gheunierde prouincien onderhouden worde, last gheuende den officieren egheenen anderen eedt den luijden aftenemen, op dat alsoo den eedt ghedaen worde, niet bedrieglicken bij den creatuiren, ende den menschen of haeren officien, maer dat Godt den Heere den hertenkenner zijn eere gegheuen werde".

1) In het Hollandsche stuk luidt dit punt: „C. Vorder remonstreert oock de Synode Nationael aen V. Excell. hoo dat groote misbruijcken des Sondags, der Feestdaghen, der Vast ende bidtdagen beuonden werden strijdende teghen dat vierde ghebodt, als dat op die Sondaghen, Feestdaghen Vast ende bidtdaghen in veel plaetsen in Steden ende Dorpen veel winckels open ghehouden, ende openbare merctdaghen onder de predicacie gheuseert worden, alsoo dat een ieglick bijnae zijnen handel ende neeringe waerneemt, sonder op de voorss. daghen ende den Godsdienst te respecteeren, daer door het geschiedt dat de luijden de eene om des anderen wille om zijn neeringe waertenemen moet t'huis blijuen, ende werden alsoo de een door den anderen wt den gehoore des Woordts Godts gehouden ende afgetrocken, het werden oock op den voorss. daghen onder den predicacien gehouden Kinderschoelen om de kinderen te leeren, desghelijcken Dansschoelen daermen de ionge luijden op den Sonnedach dantsen leert, Verbodene

4. On ne trouue aussy moindre prophanation es temples, placet. desquels on abuse a faire escuijries; et grands abus quant aux

speelen, Schermmeesters met den trommel ende trompetten slach, Groote dronckenschappen oock op den Vast énde bidtdaghen, ende des Sondags onder de predicacie bij den brandewijn ende in tauernen bij wijn ofte bieren. De luijden gaen oock wandelen op den mercten ende straten, anderen besonder den ionge luijden tot een quaet exempel op alsulcke tijden alsmen ter Kercken gaen soude ende Gods Woordt hooren. De Dijckgrauen, Schouwten, heemraden ende andere officieren, besonder ten platten landen, item die Gerichten, Guldens, oock inden steden, vergaderen op alsulcke daghen ende tijden onder den Kerckendienste, haere politijcke saken teuerhandelen ende Raedt te houden. Item die Rijcke luijden ende andere verhuijren ende verpachten alsdan haere landen, manen haere schulden ende zijn besich met allerleije werlicke saken. De huijsluijden ende andere houden haere Kaetzspelen alsdan omtrent der Kercke alsmen predict, maken groot gheroop ende ghetijer opden Kerckhouen ende omtrent den Kercken, of sij blijuen staen voor den Kerckdeuren, ende op den dijcken met malcandren clappende sonder in de Kercke te komen, ia verbinden hen op peenen niet in de Kercke te komen. Die Schoolmeesters hebben luttel achtinge op haere kinderen om die ter Kercke te brengen, maer laten die loopen op der straten ende achter de haghen om te boouen ende te speelen. De Doopers ende andere Sectische menschen waschen ende arbeijden veel lieuer op den Sondach ende Feestdagen, dan op andere daghen. Andere ten platten lande ende in steden gaen eer tot haeren arbeijdt opt velt met wagens ende peerden, dan tot het gehoor des heijligen Euangelii. De Vast ende bidtdaghen werden onghelijck onderhouden bij ghebreke van het wtschrijuen derselue, ende diese ghebieden anderen te onderhouden en komen selfs niet tot denseluen. Die crijgsluijden en hebben oock onder haer gheen predicanten die hen Gods woordt leeren, hier toe gheuen de officieren mennichmael selfs oorzake door haere dissimulatie ende negligentie, of dat de officieren selfs herberge ende tauernen ophouden ende selfs selden of nemmer meer tot den gehoore des woordts Gods komen. Item dat sij niet alleen vijandt zijn mennichmael der Religie, maer oock dat sij haer laten wtkopen van hoereerders, ouerspelders, dootslagers, dronckarts, ende onder de predicacie in tauernen droncken te drincken. Verder dat sij als men predict haer in den tauernen laten vinden om compositien ende accoorden te maken met den luijden. Om welcke veeluoudige misbruicken gheweert te worden remonstreert ende bidt de Synode Nationael aen

Digitized by Google

maisons des Ministres et Maistres d'escoles, qui demeurent sans estre reparees, pour l'admendement dequoy il sera necessaire d'enioindre au Magistrats et Margueilliers ou maistres des fabriques, tant des villes que villages, qui ont l'administration des biens ecclesiastiques, qu'ilz facent reparer lesdits temples et maisons, aussy de constituer a telles charges hommes craignans Dieu et gens de bien [1]).

---

zijn Excell. dat zijn Excell. belieuen wille ernstelicken te ghebieden den heijligen gebruijck der Sondagen, Feestdaghen, vast ende bidtdaghen achteruolgende Godes wet, ende dat tot desen eijnde alle misbruijcken verboden worden met zeekere peene van straffe, wel scherpelick belastende den officieren sonder dissimulatie ende negligentie executie te doen, oock selfs haeren onderdanen voor te lichten in den gehoore des Woordts Gods, ghebruijck der Sacramenten kan het geschieden ordentelick, ende inder godtsalicheijt, verbiedende den officieren gheen tauernen optehouden, of ten minsten tot alsulcken tijden daeruan te cesseren, ende sal gheen twijffel zijn als de officieren vroom zijn ende nerstich, of alle misbruicken sullen konnen geremedieert worden, maer waer de hoofden godloos zijn ende verkeert, hoo kan het met het lijcham ende alle den leden wel gaen?"

1) In het Hollandsche stuk luidt dit punt: „D. Niet minder profanatie beuindt men oock inden tempels of den kercken, ende huijsen der predicanten ende Schoolmeesteren, alsoo dat dieselfde ongerepareert blijuen liggen tot grooten naedeel der Ghemeijnte ende der ionge ieugt, ouermits hier door de Dienaren des woordts Gods niet en konnen bij haere ghemeijnten woonen, ende de Schoolmeesters gheen wooninge en hebben om te woonen of Schoole te houden. In veel plaetsen werden de tempels misbruickt tot peerdestallen, werckplaetsen, timmerhuijsen, men dorscht daerinne, ende bereijdet altghene dat tot den vischerijen als netten ende derghelijcken is behoorende oock onder den predicacien ende ghebeden met groot ghedruijsch ende rumoor tot verstooringe des kerckendienstes. De oorzake is de ongeregeltheijt der menschen, die onachtsamheijt der officieren ende kerckmeesteren, omdat sij egheenen lust en hebben tot de Religie. Die administratoers der kercken ende tempelen goeden doen selden rekeninge stellen daerop teerkosten ghelagen ende derghelijcken daer door te beduchten is, dat veel kerckelicke goederen hier ende daer verduijstert werden, hieromme noodich zijn sal dat V. Excell. belaste den Wethouderen in Steden ende dorpen metgaders den Kerckmeesteren ende den ghenen die administratie heb-

Digitized by Google

5. Item d'empescher les insolences des festes des Dedicaces, farces, nopces a dons immoderez, bancquets excessifs qui se font par le plat pais au baptesme des petits enfans [1]). placet.

6. Comme les sectes s'accroissent et multiplient de iour a autre par lesquelles le cours de l'euangile et la tranquillité des Republiques sont empeschez, est besoin d'auiser a des moyens conuenables pour y obuier, à quoy (soubz correction) ceux-cij ou autres semblabes pourroient seruir, placet.

---

ben vande kercken goeden, dat sij vande selue goeden goede rekeninge opentlicken doen ende de kercken goeden nemen om de tempelen ende huijsen der predicanten ende Schoolmeesteren te repareeren. Dat oock oueral vroome ende godtsalige mannen tot de administratie vande tempelen ende haere goeden mochten· ghenomen worden. Sal mede zijn Excell. belieuen teuerbieden alle profanatien der tempelen voorss., sonder daerinne werlicke handelinge, besonder alsmen sal Gods woordt verkondigen ende den Heere bidden inden seluen toe te lathen, Dat oock het kaetsen ende spelen inden tempelen niet en werde getolereert".

1) In het Hollandsche stuk luidt dit punt: „E. Het en worden oock niet alleen tot groothen naedeel ende schandale vanden lande gheuseert onbehoorlicke Kermisfeesten, Bacchusfeesten, ouermatighe geltbruijloften, S. Ians daghen etc. daertoe zeer veel persoonen komen om veel tonnen biers wt te drincken, waeruijt groothe ongeschictheden volgen met beswaringe vanden ghemeijnen man, dewijle niemandt de minste zijn en wil, het worden oock noch onderhouden die brooderschappen ende Gildens met grooten onkosten, desghelijcken die bijeenkomsten van den guldens, dienende alleenlick om dronckenschappen te oeffenen, ende tghene dat de guldens eertijts tot haere missen ende altaren gegheuen hebben te verquisten ende onnuttelick doortebrengen, ende de superstitien des Pausdoms inde gedachtenisse der menschen te onderhouden, ende versoeckt daerom oodtmoedelick de Synode Nationale voors., alsulcken kermissen ende Bacchusfeesten teuerbieden ende aftedoen, mits latende den Steden ende andere plaetsen haere vrijheden van hunne iaermercten. Dat oock ordre mochte gestelt worden op de Bruijloften dat gheen excessijue getal van persoonen daertoe beroopen, ende gheen ouerdaet gebruickt en worden, Ghelijck oock noodich sal zijn goede opsichte ghenomen te worden op de excessijue maeltijden die ten platten landen nae den Doope der kinderen ghebruickt werden om in desen ende derghelijcken goede ordeninge gestelt ende onderhouden te worden, Daeromme dese vergaderinge v. Excell. met alle behoorlicke reuerentie is biddende etc,"

Digitized by Google

ascauoir, Qu'on face defence de blasphemer la religion et sacremens, — qu'on defende aux sectes leurs exercices et conuenticules, — qu'on appelle les Anabaptistes a dispute publique par le commandement du Magistrat souuerain. Item qu'ils soyent tenus a faire la garde et porter autres charges ciuiles comme les autres inhabitans du païs et gens de bien, veu qu'ilz font leur trafiques et tirent leur commoditez comme les autres manans du païs. Et finalement que bon ordre soit mis sur la reception de ceux qui viennent d'ailleurs, qu'ilz apportent tesmoignage, et qu'ilz ne soyent autrement admis au droict de bourgeoisie qu'auec serment acoustumé et promesses de fidelité, comme les autres bons inhabitans [1]).

placet. 7. Semblabement il sera necessaire de mettre bon ordre a ce que diuerses superstitions pelerinages aultels demeures et semblabes soyent ostees, et d'autant plus que beaucop de Prestres Moynes Nonnains sont encores alimentez, nonobstant qu'ils retiennent leur superstitions papistiques, et ce a la seduction des simples. Item que les Cloistres, Chapitres fondations puissent cesser, lesquels s'entretiennent encor en quelques lieux.

fiat. 8. Et a cause qu'on entend que ceux de Woerden (qui au faict de la religion sont iusques au present d'vne autre confession, que les Eglises de ces Prouinces Vnies) seroient d'aduis d'appeller pour leur Ministre vn Ioannem Ligarium, qui est assez cogneu d'estre homme fort partial, d'vn esprit remuant et fort dangereux; on prie qu'il plaise a son Excell. pour plus grande tranquillité de ces païs d'empescher vne telle vocation, par vne missiue a ceux de Woerden ou autrement.

Soit traité avec les Estats des Prouinces et lettres escrites. 9. D'autant que les Ministres de la parole de Dieu se treuuent surchargez en leur famille et mesnage a cause de leur petit traictement ou stipendium et qu'ilz sont mal payez de leurs

1) In het O. A. d. N. H. K. (Nr. I, 3, blz. 491) is een Hollandsch stuk, dat, onder het opschrift: „Sekere middelen in bedencken gestelt om de Secten te weeren", na de daarin aangebrachte correcties woord voor woord overeenkomt met deze geheele alinea. Bij dit punt is de vertaling en de eindredactie dus geheel gebleven, gelijk het Hollandsche concept door de Synode of door hare gedeputeerden was gemaakt.

Digitized by Google

gages en plusieurs lieux, dont souuentefois ilz sont constraints de s'endebter durant leur vie, et venans a mourir delaissent communement pauures vesues et orphelins, et nommement es villes d'Ouerysel ou ilz n'ont que 50 ff, et par le plat païs de Hollande ou ilz ne tirent que 40 ff, Les Ministres en general supplient treshumblement enuers son Excell. qu'il lui plaise faire escrire par tout lettres en leur faveur aux Estats et Magistrats, afin que des biens destinez ad pios vsus ilz en soyent mieulx entretenus, comme le Sr mesme la ordonné, vt qui Euangelio seruit, de euangelio viuat. Aussy que leurs vesues et orphelins ne soyent pas oubliez. Et singulierement qu'on aye souuenance de l'Eglise de l'Escluse, laquelle d'ores en auant n'a moyen d'entretenir son Ministre. Item des Eglises Walones esparses par ces païs, que leurs Ministres ayent aussy leur gages ex publico [1]).

1) De inhoud van dit punt (ook voorkomende in het stuk dat hiervoren sub 4, blz. 624, is opgenomen) is nader uitgewerkt in een stuk, waarvan de minute te vinden is in het O. A. d. N. H. K., Nr. I, 35, I (blz. 77—79), aan de buitenzijde voorzien van het opschrift: »Aengaende d'onderhout van den predikanten" enz. Het luidt aldus:

„Also tot vorderinghe vande christelicke ghereformeerde religie niet alleen noodich is, dat de kerkelicke ordonancie worde onderhouden achteruolghende de goede ghelieste van zyne Excellentie, ende dat deselue byde Magistraten worde aenghenomen Om alle onverstandt ende oneenicheyt inde ware christelicke religie te verhoeden ende niet tot bedwanck der conscientie, maer dat wt danebaerheyt, ende om te verhoeden alle scandale afkeere ende verloop inder sake vande religie voorn. goede sorghe ende toesicht byde voorss. magistraten ghedraghen werde ende oock metter daet daerinne voorsien, dat de Dienaers des Woorts ende H. Euangelii alomme binnen den ghevnierden Prouincien so wel inden steden als ten platten lande alsulke iaerlixe loon ende stipendium mach toegeleyt worden ende oock volghen, daermede sy luyden hen eerlicken naer haren ampt ende beroepinghen mueghen onderhouden met haerluyder huysgesinne sonder te verloopen in groote schulden ende achterwesen ende daertoe eenighe subsidie te moghen versoeken ende haerl. armoede te moeten openbaren tot grooter scandale vander kerke Dat behoirlicke ordre mach gestelt worden opt onderhouden vanden weduwen vande ouerleden Predicanten, nair dat

Digitized by Google

Idem. 10. Il conuiendra aussy es susdits lettres aux Magistrats faire mention qu'ilz ottroyent aux Eglises respectiuement quelque

---

deselue met kinderen blyuen beswaert ende dat cock deselue kinderen moghen opghetoghen worden nair behoiren, Soude onder correctie goet zyn dat de autoriteit van zyne Exc. werde daerinne gheinterponeert, alsomen beuonden heeft dat tot noch toe byden Staten daerin dienaengaende egheene behoirlicke ordre en is gestelt, nochte oock sonder d'autoriteyt van zyne Exc. en sal gestelt worden ouermits de sobere affectie die veele daertoe hebben.

Dat daeromme zyne Excell. belieue ouermits den costelicken tyt te ordonneren dat alle Predicanten binnen der steden tsy deselue met kinderen zyn belast ofte niet Elx iaerlix ghenieten sullen vier hondert ponden van XL gren, ende dat daerenbouen de Magistraten binnen den steden elken Predicant van bequame huysinghe sullen voorsien twelk sy luyden ghedurende hueren dienst bewonen sullen Welke IIIIC £.... [?] sullen betaelt worden wt d'incompsten vanden goederen ghecommen vanden Pastorien beneficien vicarien ende andere alreede tot behoeue vanden Predicanten ghedestineert door handen vanden ghenen die tot d'onfang ende administratie der voorss. goederen sal wesen ghecommitteert.

Dat de Dienaers ten platten landen elx iaerlix ghenieten sullen drie hondert ponden van XL gren tsy deselue met kinders belast zyn ofte niet Ende dat daerenbouen binnen elken dorpe d'ambachtbewaerders ofte ghesworens ghehouden sullen zyn den Dienaers van een bequame huysinghe te voirsien ten plaetze aldaer gheene huysinghe daertoe en is ghedestineert ende dat binnen een maent nair d'insinuatie Mitz dat die vanden Classes alomme goede opsicht nemen sullen dat bequame personen alomme tot Predicanten worden gestelt.

Ende ten eynde sekere ende bequame incompsten tot onderhout vanden Predicanten ten platten lande als vooren moghen worden ghe-ordonneert dat voor alle de goederen van Pastorien beneficien ende vicarien daertoe ghedestineert in elken quartier by bequame personen ende gheaffectionneerde totte religie sullen worden gheadministreert die op generale ordonnancie vande Staten vande respectiue Prouincie ofte haerl. ghecommitteerde Raiden te verleenen op de beroepingen vande selue Predicanten, betalinghe doen sal [*lees:* sullen] alle vierdendeel iaers nae de noot van sake mitz doende rekeninghe vande selue ontfanck ende betalinghe.

Ende also de voorss. incompsten daertoe niet ghenoechsaem zyn, dat tot behouff ende onderhout vande seluen Predicanten mede sullen

Digitized by Google

somme annuelle pour subuenir aux frais, qu'il fault faire pour les afaires ecclesiastiques.

---

worden gheeijghent alle de goederen vande Cappittularen Abdyen Cloosteren Conuenten, tzy deselue binnen de voorss. Prouincien syn gestift ofte dat deselue aengetast zyn by Confiscatie, die alreede niet en sullen wesen vercocht, weluerstaende dat de Capitularen ende Conuentualen al voiren daer wt haerl. toevoech ende onderhout sal betaelt worden so langhe deselue hen draghen nae behoiren ende oock tgunt sylieden souden moghen ten achteren wesen.

Ende ten eynde voor t'eerste ende gheduerende d'oorloghe volcommentlick op t'voorss. onderhout vanden Predicanten mach versien worden tot dat d'incompsten vanden Cappittularen Abdyen etc. naer het afsteruen vanden voorss. lasten moghen worden verstreckt ende Godt de Heere d'incompsten ende middelen tot der oorloghe ghedestineert int verpachten ende employeren mach seghenen ende doen strecken nair behoiren, dat alomme binnen de ghevnierde Prouincien (als alreede binnen Hollant wort ghedaen) staende d'oorloghe int verpachten vanden voorss. ghemeyne middelen neffens t'ransoen dienende voor d'oncosten vande verpachtinghe ende den armen van de plaetse, den haluen stuuer van elken gulden, daer vooren de voorss. middelen sullen worden ghepacht, by den pachter promptelick betaelt sal worden in handen vanden ontfangher vande goederen tot behouff vanden Predicanten ghedestineert, des sal den voorn. ontfangher ghehouden zyn allen Predicanten ten platten landen te assigneeren ter naesten stede op den ontfangher vanden ghemeene middelen ofte andere Commisen by hem gestelt, aldaer deselue haer betalinghe sullen moghen ontfanghen sonder iaerlix aenden ontfangher voorn. met grooten costen ofte versuymen daeromme te moeten trecken ofte veruolghen.

Ofte dair iaerlix wt de contributien vanden landen so vele penninghen tot behouff vanden Predicanten werden verstreckt als bouen den staet vande voorss. gheestelicke goederen daertoe sullen noodich wesen Twelk het ghemeen landt niet quetzen sal mitz dat vanden seluen contributien egheene arme huysen nochte Collegien ofte gasthuysen vry sullen ghehouden worden.

Dat zyne Excie belieue aen den Prouincien respectiuelick te schryuen dat sy lieden elck binnen een maent zyne Excie sullen aduerteren wat ordre sy lieden diesaengaende sullen hebben gestelt.

Dat zyne Exe mede ghelieue te schryuen aen de vanden Collegie binnen den noorder quartier dat zyl. ouermitz den noot ende armoede die onder den Predicanten binnen den noorder quartier is gheresen wt

Digitized by Google

placet. 11. Et singulierement requierent les Eglises de son Excell., que par son autorité soit publiée et authorisée vne bonne ordonnance scholastique, de laquelle on a faict quelque proiect, veu que le faict des Escoles est de fort grande consequence comme estant le seminarium Reipub. [1].

---

de ghereeste penninghen vande gheestelicke ende oick de gheconfiskeerde goederen ofte de contributien aldaer den seluen Predicanten van allen haere achterwesen doen betalen ende voirts op hair onderhout doen voorsien.

Ende also voir al noodich is daerinne te doen voorsien dat eenighe longhers als seminaria in Theologie opghetoghen worden, omme metter tyt in dienste des H. Euangelii ende tot voorstandt van Godes H. Woort ghebruyckt te moghen worden teghen de vianden vande kerke Christi dair op seer sobere toesicht ende ordre is ghenomen, dat zyne Ex^e ghelieue elken vanden voorn. ghevnierde Prouincien te stellen ende repartieren op seker ghetal van bursalen die by hen voortaen in Theologie ter bequamer plaetse geschickt ende opghetoghen sullen werden, Omme tselfde ghetal binnen den steden ende oock onder den Edelen binnen elke Prouincie verdeelt te worden, ende dat bouen t'onderhout dat by eenighe Steden van eenighe andere cleyne longhers ghedaen soude worden dairaff de oncosten int particulier sullen moeten ghedraghen worden. Ende sullen tot deselue bursalen voor al ghecooren ende opghenomen worden die zoonen vande Predicanten tzy deselue afgestoruen zyn ofte noch int leuen souden moghen wesen, so verre die selue daertoe bequaem beuonden worden.

Ende om behoirlick te voorsien opt d'onderhoudt vanden Weduwen vande Predicanten dat wt deselue incompsten, daer wt de Predicanten onderhouden worden elke weduwe sonder kinderen veertich ponden, met een ofte twe kinderen tzestich ofte tseuentich ponden, ende met meer kinderen hondert ponden van XL gr^en behoiren toeghenoecht te worden tot dat deselue weder heylicken, ten eynde deselue weduwen hen daerop eenichsins onderhouden moghen dewelke middelertyt mede wel van een huysken behoiren voorsien te worden."

1) Het ontwerp, waarvan in dit punt gesproken wordt, is nog bewaard in het O. A. d. N. H. K., Nr. I, 35, I, het 12^e stuk (blz. 67—72), aan de buitenzijde voorzien van het opschrift: „School-ordeninghen van den Graue van Licester". In een afgekort afschrift van deze minute (in denzelfden foliant, Nr. I, 35, I, het onmiddellijk voorafgaande stuk, blzz. 65 vg.) staan aan het einde, vóór den slotzin, nog de volgende, later doorgehaalde, woorden: „Gegeuen tot Vtrecht den XX^en 7^bris 1586";

Digitized by Google

12. Qu'il plaise aussy a son Excell. de prendre bonne esgarde fiant litt. sur l'Vniuersité de Leyden, et singulierement que l'estude de

---

't geen geheel in overeenstemming is met de berichten over de in Utrecht reeds tot stand gekomen reformatie der scholen, te vinden in den brief van Helmichius aan Cornelii, d.d. 22 Oct./1 Nov. 1586 (W. d. M.-V., Serie III, Dl. IV, blzz. 57 vg.); uit welken brief tevens blijkt, dat het model van de Utrechtsche school-instructie, nl. „de gemeene schooloordeninge" (het hieronder volgende stuk, of althans zijn hoofdinhoud) „in Synodo was gestelt"; dus niet (gelijk de meeste dergelijke stukken) na het sluiten der Synode, door hare gedeputeerden, maar nog door de Synode zelve. Natuurlijk is dit concept van schoolordening daardoor des te belangrijker. Het luidt aldus:

„Robert Graue van Leycester etc. Allen den genen etc. Alsoe wy hoochnoodich beuonden hebben tot opbouwinge der kercken ende republicquen, ende welstandt vanden lande, ende op dat de ionge ieucht van kindes been aff wel opgevoet, ende inde kennisse ende vreese Godts van spraken ende goede konsten onderwesen worden, waertoe van oudts her ende tot allen tyden de scholen zyn ingestelt, de welcke daerom *seminaria Ecclesiae* ende *Reipublicae* zyn genaempt geworden, dat oock ouer de voorss. kercken [*lees:* scholen] by onsen tyde goede acht ende opzicht genomen worde, ten eynde dat de zelue daerse vervallen zyn, weder opgerechtet, ofte daerse vuyt het Pausdom ten deele noch overgebleuen zyn, met de reformatie der kercken, ende in deze claerheyt des Euangelii, oock te gelycke gereformeert ende bequamelick ingestelt worden: Soo ist, dat wy daeromme, ende om de verscheyden abusen der scholen in dese vereenichde Nederlandtsche Prouintien wesende: by aduis ende deliberatie van onze seer lieue getrouwe de luyden vanden Rade van State neffens ons wezende, deze nauolgende articlen opt beleyt vande schoolordeninghe geordineert ende gearresteert hebben, zoo wy de zelue ordineren ende arresteren by dezen, alomme binnen deze geunieerde Prouincien onderhouden te worden.

Inden eersten, sullen de kerckenraden ende classen arbeyden, dat neffens den opentlicken dienst des Goddelicken woorts, oock de Schooldiensten by hen respectiuelick nae gelegentheyt van een yegelicke stadt, plaetze oft Dorpe aengestelt worden, ofte daer de zelue van langen tyden her geweest zyn, neerstich onderhouden, ende daer het noch niet geschiet is, inde navolgende stucken wel gereformeert worden:

Tot bedieninge van dese schooldiensten zullen alomme ende in allen plaetzen goede Godzalighe welgequalificeerde Schoolmeesteren ofte

Digitized by Google

Theologie soit redressé, qui au present est du tout soubz les pieds, n'y ayant que cincq ou six estudians, pour lequel toutes-

---

Schoolvrouwen, nae gelegentheyt der scholen die sy bedienen, vander spraken ende goede kunsten, die sij leeren, verordineert worden.

Niemant sal oprichten eenige scholen by hemzeluen, dan met voorgaende oordeel des kerckenraets oft classis ende met consent der Magistraten vander plaetze.

Ende belangende de qualiteyt ofte bequaemheyt derseluen Schoolmeesteren ofte Schoolvrouwen, sullen de selue altzamen die nu alreede inden dienst zyn, ende volgents oock daertoe aengenomen zullen worden, eerstelick aengaende de suyuerheyt inder leere ende Godsalicheyt des leuens, byden kerckenraet (ofte classe, soo zy ten platten lande dienen sullen) geexamineert worden.

Ende ingevalle eenige inden examine alsvooren onbequaem beuonden worden, zullen de selue datelick van haren dienst ophouden.

Maer soo veel de schoolmeesters aengaet, die in examine geapprobeert worden, al eer zy nochtans in den dienst treden, zullen eerstelick de belydenisse der Nederlandtschen kercken in 37 articlen begrepen, ofte in plaetze van dien den Cathechismum onderteeckenen.

Ende wort daeromme mits desen verboden schole te houden allen papen, Monicken, Mennonisten ofte wederdooperen, Nonnen ofte begijnen, als oock allen anderen die van eenige schadelicke seckte zyn, soo lange zy in hare dwalinge blyuen.

Wederomme aengaende de verlatinghe ende affdanckinge der Schoolmeesteren, de zelue sal geschieden by denzelffden, van den welcken sy toegelaten ende aengenomen syn.

In allen scholen sal de ionge ieucht nyet alleen in lesen, schryuen, talen ende vrye konsten, maer voornamelick inde Christelicke religie grondelick geleert ende geinstitueert worden.

Ende sullen tot dien eynde de Schoolmeesters by de cleynste kinderen de institutie aenvangen vande hooftartyckelen ende stucken der salicheyt, als de thien geboden, de artyckelen des Christelicken geloofs, het Vader onzer ofte Gebedt des Heeren ende andere gebeden voor ende nae den eten etc., Daernae in den Christelicken Cathechismo, om denzeluen van buyten te leeren ende te behouden de selue inder scholen, als oock inder kercke op te seggen, neffens de oeffeninghe int singen der psalmen, op sekere vren des daechs oft inder weke, ende de schoolgebeden ten inkompst inder schole ende int scheyden, Eindelicken oock int lezen van een Euangelium oft zeyntbrieff der apostelen, voor de ionge Ieucht, die in verstande ende wetenschap heeft toegenomen.

Digitized by Google

fois la susdite Vniuersité a esté premierement erigée. Dequoy,

---

Sullen oock de Schoolmeesters neersticheyt doen, datze de kinderen, inzunderheyt des Sondaechs, inde kercke brengen, om de predicatie te hooren, ende van tgene zy sullen gehoort ende onthouden hebben, nae dat het begryp ende verstandt derseluen is, daernae inde schole comende, vlytich ondervragen.

Belangende de boecken daernae de kinderen het lezen, de spraken ofte talen ende de vrye konsten geleert worden, zullen de schoolmeesters geene superstitieuse noch schandeleuse boecken leeren, dan alleene die nut, ende de ionge Ieucht stichtelick zijn.

Desgelicx soo vele aengaet die *fundamenta et precepta artium Latinae et Graecae linguae in scholis particularibus* te lesen, sal daerop een goede ordre ende Catalogue vande alderbeste ende nutste *authoren* ende boecken gestelt worden, daernae haer de Rectores ende Preceptores inden voorss. schelen zoo veel mogelick conformeren zullen.

Cortelicken op dat oock de kinderen in goede zeden ende manieren wel onderwesen worden, zullen oock de Rectores de particuliere scholen goede Leges scholasticas stellen ende onderhouden, de welcke oock alle andere schoolmeesters by haren schoolkinderen, soo vele een yegelick daervan aengaet, zullen volgen ende naecomen.

Ende dese institutie alsvooren besonder inde Christelicke religie, sal oock voornamelick byden aermen schoolkinderen ende Clercken die eenige beneficia genyeten *in domibus pauperum*, buersen ende soedanige Collegien, neerstich onderhouden worden, stellende ouer de zelffde tot Curatores ende administratores goede Godzalige mannen vande religie, mits daerby affstellende de geesteliken, hebbende soedanige curam tot noch toe aen haer behouden, ten eynde datmen bequame alumnos vuyt denseluen pauperibus inde vniuersiteyten te senden, ende de studia te volbrengen, tot dienst der kercken, ende der Republicken, mach hebben.

Sullen oock iaerlicx sekere Curatores vuijt de Magistraet ende kerckenraedt gestelt worden, inde steden daer de particuliere Scholen zyn, om goede opsicht te nemen, op al tgene dat tot voorderinghe van de zelue dient.

Alle welcke poincten ende articulen wy by dezen wel expresselicken ordonneren ende beuelen, by allen Magistraten, Iusticieren, Officieren, kerckenraden ende classen, Schoolmeesteren, Schoolvrouwen, vande steden ende dorpen binnen dese vereenichde prouincien, ende allen anderen diet raken ende aengaen mach, onderhouden ende nagevolght te worden. Ende ten eynde niemandt hiervan ignorantie en pretendere, sal deze tegenwoordige binnen alle steden gepubliceert worden ter plaetze daermen gewoonlick is publicatie te doen."

Digitized by Google

soubz correction, son Excell. pourroit prendre aduis des Professeurs, Saraua, Donello, Lipsio.

fiant litt. 13. Comme il est fort necessaire pour l'aduancement des estudes qu'on entretienne des biens ecclesiastiques quelques alumnos ou estudians en notable quantité afin que par faute d'hommes doctes le Ministere de l'Eglise auec le temps ne s'en aille en decadence et que pour cest effect on a delibere de presenter requeste aux Estats des païs, principalement de Hollande Zelande et Vtrecht, qu'il plaise a son Excell. de serieusement recommander ceste afaire enuers lesdits Estats respectiuement.

fiant litt. 14. D'autant qu'il se treuue que iusques au present par tout diuerses coustumes es choses matrimoniales ont esté obseruees, et que toutesfois il est fort conuenable qu'on entretienne conformité en cest endroict, on requiert derechef treshumblement son Excell., quil lui plaise d'y pourueoir par vne ordonnance generale. Et veu quil est expedient qu'vne telle ordonnance se face auec l'aduis des Ministres, eò quòd materia matrimonii sit mixti iuris diuini et humani, les persones suyuantes deputees a ceste fin par le Synode au nom des Eglise[s] des Prouinces Vnies, pourront estre mandées par son Excell. en temps oportun. Et nommement pour la Prouince de Hollande meridionele, Henricus Corputius Ministre de l'Eglise de Dordrecht; Pour Hollande septentrionele, Andreas Castrecomius Ministre a Enckhuysen; Pour Zeelande Iacobus Kimedontius ministre a Middelbourg; Pour Vtrecht, Hermannus Moded ministre a Vtrecht; Pour Gueldre Iohannes Fontanus ministre a Arnhem; Pour Ouerysel Hermannus Weferding ministre a Swolle; Pour Frise Sibrandus Luberti Professeur en Theologie a Franecker; Et au nom des Eglises Walonnes, Ioannes Taffinus ministre de l'Eglise Walone a Harlem.

15. Remonstrent en outre ceux du Synode a son Excell., quil seroit fort expedient que les païs gageassent quelques hommes doctes, afin de rediger par escrit et publier les choses memorables aduenues de notre temps en ce païs bas, tant au fait de la religion que de la Police, a quoy (soubz correction) ils denommeroient Monsr Knibbium Baillieu de Vlissinghe, Mre Iean vande Wercke resident a la Haye, et Monsr Iustum Lipsium a Leyden.

Digitized by Google

16. Semblabement le Synode supplie treshumblement son Excell., qu'elle vueille faire escrire au Ducq de Cleue en faueur de ceux de la religion au païs dudit S^r^, afin qu'ils ne soyent contraints faire contre leur conscience.

17. Finalement, d'autant quil est resolu qu'on fera diligence pour introduire aux chants ecclesiastiques les pseaulmes de Dauid mis en rithmes par le Sieur de Mont St. Aldegonde, afin que cela se puisse faire plus commodement, a esté trouué bon par le Synode de prier et aduertir son Excell., qu'il soit permis a chasque Imprimeur de pouuoir imprimer lesdits pseaulmes sans ottroyer a aucun priuilege special, afin que les Imprimeurs n'ayent a se plaindre et que le peuple ne soit rongé.

Le Synode a trouué necessaire de remonstrer ces points precedens a son Excell., suppliant auec toute reuerence subiection et humilité qu'il plaise a son Excell. de disposer sur iceux selon quil sera le plus expedient. En outre, le Synode consyderant le grand et singulier benefice, que les Eglises de ces païs ont receu en commun par la conuocation et assemblee de ce Synode, en remercie en premier lieu Dieu toutpuissant, et puis son Excell. de coeur entier, priant le S^r^ souuerain, qu'il lui plaise de plus en plus la doüer de son St Esprit, et d'vn gouuernement heureux et salutaire a la deliurance de ces pauures païs desolez Amen, amen.

Digitized by Google

NASCHRIFT.

Nu de taak is afgewerkt, die ik reeds in het najaar van 1885 op mij nam, maar waaraan ik ten gevolge van velerlei tusschenkomende werkzaamheden eerst in het vorige jaar kon beginnen, zij mij nog vergund, met een enkel woord rekenschap te geven van de wijze waarop ik dien arbeid opgevat en verricht heb.

Het was niet mijn doel, de uitgave te bepalen tot een verbeterden herdruk van onze oude Gereformeerde Kerkenordening in hare achtereenvolgende wijzigingen, ten einde daarvan een betrouwbaren tekst te leveren volgens de nog aanwezige authentieke acten of beste afschriften. Toen ik indertijd voor mijzelven zulk een tekst uit een aantal archiefbundels bijeenzocht, vond ik daarin bovendien nog een overvloed van belangrijke stukken, die van onze oude Synoden afkomstig waren. Met het oog op die stukken nu kon ik thans de uitgave niet beperken tot een klein gedeelte van de Synodale acta. Veeleer moest ik mij beijveren, om ook al dat nieuw verzamelde onder ieders bereik te brengen, en alzoo de bedoelde acta zoo volledig mogelijk af te drukken.

Maar waar aan den éénen kant zooveel meer gegeven wordt dan in vroegere uitgaven onzer Kerkenordening, moest nu aan den anderen kant de grens ook veel enger getrokken worden, zoodat niets werd opgenomen dan hetgeen behoort tot de constitueerende Synoden van de zestiende eeuw, met uitsluiting van al het latere, en ook met uitsluiting van al wat slechts provinciaal was.

Digitized by Google

Overeenkomstig het doel van de Marnix-Vereeniging moest hier voorts nog iets anders worden uitgesloten. De persoonlijkheid van den uitgever moest geheel op den achtergrond treden; en er moest slechts voor gezorgd worden, dat het den lezer zooveel mogelijk zijn zou alsof hij de archiefstukken zelven voor zich had. Daarom heb ik eenerzijds alle historische aanteekeningen en gevolgtrekkingen achterwege gelaten, ook al was de verzoeking soms groot om uit deze stukken bekende berichten over personen of gebeurtenissen te verbeteren of aan te vullen. En om dezelfde reden heb ik andererzijds niet alleen de stukken onder zekere rubrieken gerangschikt, maar ook critische aanteekeningen daaraan toegevoegd, ten einde omtrent hun karakter en oorsprong en vroegere uitgaven den lezer behoorlijk in te lichten [1]).

Wat den tekst betreft, heb ik mij natuurlijk toegelegd op de grootste nauwkeurigheid, bij de belangrijkste stukken door herhaalde collationeering met het origineel, opdat de afdruk niet slechts woordelijk maar ook letterlijk daaraan zou beantwoorden, met al de eigenaardigheden en ook met al de inconsequentiën van de zeer uiteenloopende spelling. Bij de namen, die onder de stukken vermeld staan, is als regel aangenomen, dat alle eigenhandige onderteekeningen, maar ook deze alleen, met kapitale letters gedrukt zijn [2]).

De hier nog volgende registers konden moeielijk zóó gemaakt worden, dat zij altijd aan ieder voldoen zullen, voor het be-

1) In de boven bedoelde critische aanteekeningen is op blz. 54, in de laatste alinea, nog iets te verbeteren. Aldaar had nl. moeten vermeld worden, dat met betrekking tot de Emdensche Synode althans nog ééne instructie is overgebleven, t. w. die van de kerk van Keulen, bevattende 13 generale en 11 particuliere punten; afgedrukt in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Deel V, blzz. 9—17. — Ook staat op blzz. 46 vg. en 212 bij vergissing: M. I. van Lennep; lees: M. F. v. Lennep.

2) Ten aanzien van het boven gezegde is op blz. 87 nog eene drukfout te verbeteren. De vier namen, die aldaar voorkomen, moesten met eene gewone letter (niet kapitaal) gedrukt zijn.

Digitized by Google

paalde doel waarmede iemand soms daarin zoekt. Dat zou al te veel tijd, en ook al te veel plaats vereischt hebben. Intusschen heb ik mij ten doel gesteld, in het naamregister de personen te vermelden met de namen en de schrijfwijzen, die het meest bekend en gewoon zijn, en in het register van zaken niet alleen de hoofdzaken op te nemen, maar ook door eene zekere classificeering het zoeken naar andere gelijksoortige zaken eenigszins mogelijk te maken.

Amsterdam, 18 Juni 1889. F. L. RUTGERS.

Digitized by Google

NAAMREGISTER.

AARSCHOT, 279.
Aartsz (Adriaan), 179.
Aartsz (Cornelis), 593.
Aartsz (Jan), 182.
ABBEBROEK, 188, 196.
Acronius (Ruardus), 262, 282, 289, 315, 358, 527, 538.
Adamus, 165.
Adriaansz (Bartholomeus), 211.
Adriaansz (Joris), 604.
Adriani (Wilhelmus), 188.
AKEN, 59, 85, 95, 99, 103, 279, 311, 361, 375.
Albertsz (Cornelis), 324.
Aldegonde (Philips Marnix van St.), zie Marnix.
Algoet (Anthonius), 40.
ALKMAAR, 104, 136, 262, 278, 287 vgg., 315 vg., 358, 374, 564.
Allardi (Albertus), 188.
Allarts (Adam), 182.
Alutarius (*H.*), 48.
AMERONGEN, 280, 344, 374.
AMERSFOORT, 280, 359, 370, 374, 429, 529.
AMMERS, 136.
AMSTERDAM, 60 vg., 118, 278, 322 vgg., 336 vg., 356, 358, 362, 365, 371, 374, 439, 526, 531, 537 vg., 543, 566, 612 vgg.
Andelius (Joannes), 294.
Andriesz (Joris), 570 vg., 579, 587.
Andriesz (Michiel), 144, 151 vgg., 430.
Anthonii (Petrus), 85.
Anthonisz (Phillips), 179.
ANTWERPEN, 60, 96 vgg., 100 vgg., 104, 118 vg., 136, 261 vg., 268, 279, 281, 287, 301, 304, 310, 314 vgg., 318, 354, 360, 366, 368 vgg., 418, 429 vg., 433, 438, 471 vgg., 609.
Arcerius (Joannes), 189, 211, 231, 262, 269, 296, 315, 336 vg., 365, 368.
Arentsz (Jan), 48, 76, 118.
ARMENTIER, 60.
ARNEMUIDEN, 262, 315, 614.
ARNHEM, 359, 367, 374, 514, 520 vgg., 535 vgg., 547, 642.
Arnoldi (Joannes), zie Arentsz.
Arondeaux (David), 308, 319 vg., 334, 369, 429.
ARTOIS, 281.
ASPEREN, 135, 165.
Asperensis (Joannes), 36.
ATRECHT, 60.

Backhuisen (Joannes), 529.
Badius (Joannes), 332 vg., 361.
Baillieul (van), 85.
Balck (Ysebrand), zie Trabius.
Bartholomaei (Simon), 290.
Baselius (Jacobus), 554, 566, 604 vg.
Bastingius (Jeremias), 301, 369, 371, 418, 429, 438, 523 vgg., 536, 597, 616 vgg.
Baudart (Willem), 611.
Bauters (Pieter), 40.
Bax (Godefridus), 188.
Becanus (Christophorus), 38, 85, 119.

Digitized by Google

Bebe, 279.
Beierus (Johannes), 520, 535, 537.
Belle, 369.
Bena (Julius), 566.
Benthuizen, 370, 479.
Berck (Petrus A.), 529.
Berg (den), 280.
Bergen, 280.
Bergen-op-Zoom, 279, 603 vgg.
Bergensis (Joannes Hove), zie Hove.
Bergema (*J. J.*), 285.
Berkel, 135.
Bernon (Jacques de), 430.
Bert (Pieter de), 297, 315, 353, 357, 367 vg., 429, 467 vgg.
Berten (Dirk), 251, 296, 313, 316.
Betbur Reyfferscheydt, 310, 312, 361.
Betuwe (de), 279.
Beza (Theodorus), 134, 212, 371, 417, 438.
Bie (Joris de), 618.
Bisschop (Jan de), 324.
Bleiswijk, 135, 372, 428.
Blockhuysen (Gerard Fransz van), 337.
Bodegraven, 545.
Bogaerde (Gooris van den), 39.
Bogaerden (Willem van den), 357.
Bogerman (Johannes), 344 vgg., 453, 540 vg., 611.
Bollius (Johannes), 329, 357, 614.
Bolsward (Jan Jansz), zie Jansz.
Bommel, 133 vgg., 262, 299, 315, 365, 374, 414, 428.
Boot (Jacques de), 593.
Bor Cz. (*P.*), 124, 183, 224, 344, 346, 485, 515, 558 vg., 605 vg., 622 vg., 625.
Borburg, 280.
Borre (Levinus van den), 299, 315.
Bouma (Petrus Gellius de), 44.
Bouma jr. (*Gellius de*), 44.
Bourgonius, 365.
Bouijnsz (Huig Jacob), zie Jacob.
Bovencarspel, 292.
Braband, 279, 281, 301, 356, 362, 367, 369 vg., 372, 375, 415 vgg., 438 vg., 444, 451.
Brandenburg, 121.
Brandt (*G.*), 560.
Brandt (Henricus), 526, 537.
Breda, 60, 262, 279, 301, 317, 356, 366, 429.
Bremen, 616 vgg.
Breuccerus (Godemannus), 309.
Briade (Adolph van), 357.
Brielle, 118, 132, 163, 167, 175, 187, 196, 204 vgg., 262, 279, 315, 374.
Brocardus (Jacobus), 364, 421.
Broecke (Hendrik van den), 593.
Broes (*W.*), 485.
Brouwershaven, 189, 211.
Brugge, 280, 316, 318, 329, 357, 367, 429, 473 vgg.
Bruninck alias Bruxellensis (Laurentius), 41.
Brussel, 60, 279, 281, 302, 320, 334 vgg., 369 vgg., 429, 618.
Bruyns (Huych Jacob), 181.
Bulckius (Henricus), 545, 553, 589 vgg.
Bullinger (Heinrich), 269, 365, 368.
Bunschoten, 368.
Burchgrave (D.), 516.
Buren, 135.
Busseurs (Hubertus), 38.
Bygaerden Bruxellensis (Gaspar van), 39, 119.

Cabeljau (Caerle), 190.
Cabeljau (Levinus), 529.
Cabeljau (*Petrus*), 48 vgg., 226 vg., 344 vg., 483 vgg., 523, 532, 535 vg., 541, 567, 619, 622.
Caen (Jan), 367 vg.
Caesarius (Henricus), 262, 314, 316, 337.
Calvijn (Johannes), 268, 278, 365, 368, 370, 468, 543.
Cambresis, 281.
Campene (I.), 320 vg.
Camphen (Jan), 357, 369, 429.
Canin (Jan), 132, 175, 608.
Canterbury, 360.
Capelle, 135.
Capenborch (H.), 179.

Digitized by Google

Capito (Joannes), 301, 357.
Carel (Jan Jansz), zie Jansz.
Carion, 269.
Carpentarius (Petrus), zie Carpentier.
Carpentarius (Rolandus), 306.
Carpentier (Pieter de), 132, 175 vg., 181, 215, 296, 315, 331, 524, 594.
Casembroot (Leonard de), 371, 439, 523.
CASSEL, 280.
Caster (Hans van), 604.
Caster (Jan van), 604 vg.
Castercomius (Joannes), 40, 179, 298.
Castricomius (Andreas Theodoricus), zie Dirksz.
Celosse (Hermes), 360.
CHARLOIS, 172.
Christiaansz (Cornelis), 119, 170, 177, 181.
Christiani (Johannes), 85.
Christophorus (Bernardus), 290.
Claessen (Willem), 526, 537.
Claesz (Jan), 292.
Claesz (Richard), 194.
Claesz van der Horst (Mathijs), 358, 469 vgg.
Claeijssen (Jan), 469.
Claissen (Anthonis), 527.
Claijssen Schepene (Hector), 188.
Clercq (Arnoult le), 533.
Cocus (Joannes), 119.
COLCHESTER, 305.
Comantius (Wilhelmus), 530, 538.
Comelyn (Johan), 323 vg.
Comelyn (Nicolaas), 324.
COMENE, 60, 302.
Commersz (Jan), 132, 187.
Coninckxloo (Adriaan van), 85.
Coolhaes (Caspar), 37, 131, 162, 170, 231, 283, 296, 329, 342, 353 vg., 363, 372 vg., 420 vg., 481, 536, 538, 553 vg., 559 vgg., 570 vgg., 575 vgg., 586 vgg.
Coolwijk (C. van), 625.
Coornhert (Dirk Volkertsz), 553 vg.
Copicanus (Laurentius), 557.
Coreet (Daniel), 357.
Cornelii (Arnoldus), 131, 133, 172, 175 vg., 180, 222, 261, 266, 268, 278, 284 vg., 296, 314, 345 vgg., 354 vg., 358, 362 vgg., 372, 401, 431 vg., 435, 438, 445, 464, 506, 514, 523 vgg., 536, 567, 575, 605, 617.
Cornelis (Harper), 469.
Cornelisz (Adriaan), 157, 162.
Cornelisz (Andries), 118, 163, 187, 204, 282.
Cornelisz (Claas), 179.
Cornelisz (Jan), 292, 317.
Cornelisz (Lenaart), 188.
Cornelisz (Philips), 356, 371, 525 vg. 537, 613.
Cornelisz Corffmaecker (Pieter), 290.
Corput (Hendrik de), 308, 340 vgg., 353, 358, 362, 366, 371 vg., 401, 413, 429, 439, 480, 523, 567, 575, 597, 642.
Corput (L. J. de), 285.
Corstensz (Cornelis), 282, 298, 476.
Crane (Aart), 359.
Croese (Crusius) van der Linden (Arend of Arnoud Cornelisz), zie Cornelii.
Cromhout (Adriaan), 324.
Crusius (Arnoldus), zie Cornelii.
Crystoffels wut Waes, 39.
Cubus (Joannes), 37, 41, 221 vgg., 261, 267 vg, 278, 301, 314.
Culenborgus (Gerardus), 37, 132, 175, 189, 211, 262, 315.
Cunaeus (Hildebrandus), 292, 315.
Cuijper (Mailliaert), 325.

Damius (Johannes), 262, 294 vg., 316, 355, 358, 363, 365, 369, 371, 428, 442 vg., 464 vg., 525, 537, 597, 602.
Damme (Nicolaas van), 373.
Danaeus (Lambertus), 352 vg., 364, 366, 420, 430, 455, 583.
DANTZIG, 612 vgg.
Darbant (Dominicque), 533.
Dathenus (Petrus), 36 vg., 57, 85, 91, 142, 169, 222 vg., 253, 261, 267 vg., 278, 307, 313, 319, 321,

Digitized by Google

323, 335, 354 vg., 363, 368, 407, 421, 545, 612, 615 vgg.
DEINUM, 528.
DELFT, 60 vg., 131 vg., 135, 150, 175 vgg., 279, 281 vgg., 296 vg., 314 vgg., 322 vg., 354, 367, 372, 374, 428, 473 vg., 525, 531 vgg., 536 vgg., 564, 567, 572 vgg., 597, 609, 611, 614, 618.
DELFSHAVEN, 135, 170, 475 vg.
Demetrius (Andreas), zie Meester.
DENDERMONDE, 365.
Desplancques (François), 533.
DEVENTER, 359, 366 vg., 375, 428, 444, 530, 538, 594 vgg.
DIEST, 279.
Diest Lorgion (*E. J.*), 223.
Dieu (Daniel de), 356, 372, 444, 526, 565.
DIEKSLAND, 151, 211.
Dirksz (Pieter), 289, 315.
Dirksz van Castricum (Andries), 119, 194, 262, 292, 315, 642.
DIXMUDE, 280.
DOKKUM, 555.
DOMBURG, 170.
Donellus, 642.
Donteclock (Reynier of Reginald), 525, 563 vg., 566 vgg.
DOORNIK, 60, 104, 281.
DORDRECHT, 132 vg., 136, 141, 167, 175, 279, 281 vgg., 299, 303 vg., 314 vgg., 358, 366, 372, 374, 428, 525, 536, 553, 572 vgg., 589 vgg., 593, 597, 627, 642.
DOVER, 305.
DREISCHOR, 211.
DRENTHE, 280, 375.
DUINKERKEN, 357, 367, 467 vgg.
DUITSCHLAND, 281, 375.
Dijcke (Jacques van den), 188.

EDAM, 136, 278, 293 vg., 316 vg., 374.
Eecloniensis (Ludovicus Sanarii), zie Sanarii.
EEKLOO, 302, 368 vg., 428.
Egidii (Cornelius), 37.
Egidii (Michael), 157.
EIKENDUINEN, 135.
EINDHOVEN, 279.
Eldenius (Jacobus), 262, 314, 316.
Elizabeth (Koningin), 515, 518 vg., 555, 597, 616, 619, 622.
EMDEN, 42 vgg., 59, 76, 85, 87 vgg., 104, 118, 136, 169, 354, 362, 375, 415, 645.
EMMERIK, 59, 118, 308.
ENGELAND, 61, 88, 104, 135 vg., 153, 207, 281, 304 vgg., 318, 360, 362 vg., 275, 414 vgg., 555.
ENGHEN, 279.
ENKHUIZEN, 136, 194, 262, 278, 292, 315 vgg., 374, 429, 566, 642.
Ens (*J.*), 2.
Ens (*R.*), 2, 36 vgg.
Erik van Brunswijk-Lunenburg (Hertog), 194.
Etsardi (Sybrandus), 358.
Everardi (Petrus), 565.
Everwijnsz (Evert), 359.
Eybertsz (Frans), 593.

Faber (Engelbertus), 262, 307, 315.
Faes (Joos), 40.
Feugère (Guillaume), 261, 303 vg., 316, 329.
Filips II (Koning), 371, 418, 438, 444.
Florianus (Johannes), 368.
Fontanus (Johannes), 359, 521, 642.
Foreest (Jacob van), 45, 52 vg., 262, 290, 316, 358.
Foreest (Nanning van), 566.
Francisci (Hubertus), 131, 150 vg., 169 vg., 175 vg., 216 vg., 262, 300, 315.
Francisci (Olfardus), 358.
Francken (Cornelis), 40.
Francken (Franciscus), 38, 132, 175, 177.
FRANEKER, 527, 538, 642.
FRANKENDAAL, 59, 85, 118, 307 vg., 334, 354 vg., 362, 614.
FRANKFORT, 59, 85, 614.
FRANKRIJK, 134, 363.
Fransz (Arnoldus), 153.
Fransz (Balthen), 593.
Fransz (Jacob), 593.
Fraxinus (Libertus), 366, 472 vg.,

Digitized by Google

523 vgg., 532, 536, 540, 565 vg., 612 vg.
Frederik III (Keurvorst), 609.
Freutiers, 171.
FRIESLAND, 280, 358, 362, 367, 375, 415 vgg., 508 vgg., 527, 538, 540, 555, 642.
Fuyck (Hendrik Olfertsz), 323, 325.
FIJNAART, 136.

Gabriel, 119.
Gabriel (Petrus), 118.
Gagnebin, (*H. F.*), 532.
Gallinaceus (Gerardus), 132, 151 vgg., 165, 175, 187.
Gallus (Abraham), 295.
Gallus (Carolus), 367, 428, 545, 598, 600.
Gardin (Guillaume du), 325.
GEERTRUIDENBERG, 136, 166, 172, 299, 315, 426.
GEERVLIET, 170, 188.
GELDERLAND, 279, 314, 359, 362, 365, 368, 374, 413 vgg., 535, 642.
Geldraeus (Hermannus), 188.
Gellius (Cornelius), zie Jelisz.
Gellius de Bouma, zie Bouma.
GENÈVE, 92 vgg., 141, 164, 367.
GENNEP, 59.
GENT, 60, 98 vg., 104, 118, 223, 280 vg., 302, 316 vg., 318 vgg., 330 vg., 336, 355, 357, 363 vg., 367, 369 vgg., 414, 429, 433, 609.
Gent (Caspar van), 367, 429.
Gerrits (Floris), 188, 203.
Gerritsen (Wijnand), 185.
Gerritsz Vomelius (Sybrand), zie Vomelius.
Gerobulus (Johannes), 132, 135 vg., 175, 192, 212, 262, 268, 315, 336 vg., 352, 357, 366 vg., 372, 615 vgg.
Gielisz (Willem), 368.
Gilpijn, 623.
GOCH, 59, 308.
GOEDEREEDE, 135, 188.
GOES, 357, 374, 537.
GORINCHEM, 133, 135, 165 vg., 173 vg., 184 vgg., 229, 262, 299, 315, 358, 368, 374.
GOUDA, 132, 136, 141, 150 vg., 166, 169 vg., 182, 216 vg., 312, 325 vgg., 372, 374, 428, 553, 558 vg., 572 vgg., 589 vgg.
Goudrianus (Albertus), 37.
GRAVE, 279, 614.
'S GRAVENHAGE, 132, 135, 152 vgg., 179, 279, 298, 374, 525, 536, 559, 565, 572 vgg., 604, 612 vg., 642.
's Gravezande (*A.*), 1, 8, 36 vgg., 223, 228 vgg.
'S GRAVEZANDE, 135, 544.
GREVELINGEN, 280.
Grevinchoven (Caspar), 300, 523 vgg., 536, 540, 567.
Groenevelde (A. van), 193.
GRONINGEN, 280, 375.
Gruterus (Thomas), 357.
Gualterus, 365.
Gulhemius (Johannes), 188.
GULIK, 59, 311.
Gijsbertsz (Krijn), 188.
Gijsius (*J.*), 6, 8.

HAAMSTEDE, 211.
Haan (Carel de), zie Gallus.
HAARLEM, 262, 279, 294 vg., 316 vg., 336 vgg., 339 vg, 358, 365 vg., 374, 413 vgg., 525, 537, 539, 572 vgg., 597, 602, 642.
Habosch (Simeon van), 38.
Hackius (Petrus), 364, 538, 559 vgg., 564 vg., 569 vgg., 578, 586 vg.
Haen (Dirk de), 181.
Hagius (Andreas), 262, 315, 525, 537, 583.
HALEN, 279.
HALLE, 279.
Hallius (Joannes), 526, 540, 563 vg., 613.
Halterus (Nicolaus), 545, 598 vg., 602.
Hambrechtsz (Paschier), 604.
Hambuch (Petrus Montanus alias), zie Montanus.
HAMM, 367, 428.
Hanneman (P.), 516, 518.
Hardenbergius (Petrus), 359.
HARDERWIJK, 520 vgg., 535.

Digitized by Google

Haren (Jan), 123, (304, 314, 316).
Harengius, 553 vg.
Harkenrokt (*J. J.*), 46.
Hasselt (Limburg), 279, 369, 429.
Hasselt (Overijssel), 530.
Hauwert, 291.
Havicxs (Jan), 370, 429.
Heenvliet, 152, 188, 196, 262, 315.
Heidelberg, 59, 85, 104, 118, 164, 169.
Heiningius (Henricus), 520 vgg., 535.
Helmichius (Wernerus), 319, 335, 481 vgg., 506, 523, 528, 538, 565, 570, 592, 612, 617.
Helvoet, 188.
Hem, 262, 291, 316, 367.
Hendriksen (Cornelis), 188.
Hendriksz (Cornelis), 604 vg.
Hendriksz (Hendrik), 185.
Hendriksz (Jan), 132, 150, 170, 182, 216 vg.
Hendriksz Wijngaert (Jacob), zie Wijngaert.
Henegouwen, 280.
Herbertsz (Hermannus), 299, 315, 325 vgg., 534, 553 vg., 558 vg., 590.
Herenthals, 279.
Herenus (Johannes), 304, 314, 316.
Heringa (*J.*), 44, 47.
Hermans (Jan), 367 vg.
Herrewijn (Joris), 302, 317.
Hertfeldius (Joannes), 309.
's Hertogenbosch, 60, 279, 281, 301.
Heuckelom (Johannes van), 85, 118, 527.
Heukelum, 135, 163.
Heyden (Gaspar van der), 44, 46, 48, 85, 87, 118, 132 vg., 169, 175, 191 vg., 212, 261, 282—286, 300, 314, 354 vg., 366, 370, 420.
Heynck (Dirk), 482.
Hezius (Jacobus), 123.
Hillegondsberg, 135.
Himlopen (*N.*), 611.
Hochedé dit de la Vigne (Jean), zie Vigne.
Holmannus (Joannes), 565 vg.
Holstechius (Casparus), 529 vg., 538.
Holtenus (Henricus), 118.
Hondschoote, 302 vg.
Hont (Adriaan Piersse de), 211.
Hooggarspel, 292.
Hoeghe (Cornelis de), 544.
Hoogstraten, 279.
Hoorebeke (Pieter van), 39.
Hoorn, 119, 136, 193 vg., 278, 281, 290 vg., 316 vg., 358, 374, 525, 537, 563.
Hoorne (Gelein Jansz de), 191 vg., 212.
Hoorne (Jan de), 132, 175.
Hooijer (*C.*), 2, 36 vgg., 46 vgg., 125, 224 vgg., 285, 340, 344, 346, 485, 515, 518 vg., 535, 539, 587, 622, 625.
Horst (Johannes van), 211.
Horst (Mathijs Claesz van der), zie Claesz.
Hotzes (Jelle), zie Snecanus.
Houe (Michiel de la), 360.
Hout (I. van), 330.
Houte (Giliis van den), 531.
Hove Bergensis (Joannes), 38.
Hovens (Adelbertus), 177.
Hughens (Claas), 179.
Hugo, 134.
Hutherus, 337.
Hyperphragmus (Petrus), 169, 429.

Ilstanus (Joannes), 119, 292, 367, 429.
Iperen (*J. van*), 611.
Isaacs (Pieter), 190.

Jacob Bouijnsz (Huig), 297, 317.
Jacobson (*H. F.*), 45, 47, 50, 52.
Jacobsz (Frans), 302.
Jacobsz (Johan), 327.
Jacobsz (Mathijs), 131, 178.
Jacobsz (Peter), 593.
Jacobsz (Tijmen), 570 vg., 587.
Jacobsz Boogmaker (Cornelissen), 282.
Jacobsz Juckema (Epo), zie Juckema.
Jacobsz Taurinus (Peter), zie Taurinus.

Digitized by Google

Jagher (Claas Jansz), 132, 175.
James (Joannes), 538, 619, 626.
Jan van Nassau (Graaf), 332.
Janssen (*H. Q.*), 2, 222 vg., 355, 357, 413, 618.
Janssen (*L. J. F.*), 6, 36 vgg.
Janssen (Wit), 185.
Jansz (Adriaan), 150, 165 vg., 174.
Jansz (Adriaan), 282.
Jansz (Aegidius), 131, 175 vg., 262, 282, 315.
Jansz (Burchart), 131, 180.
Jansz (Daniel), 179.
Jansz (Jacob), 188.
Jansz (Lambrecht), 179.
Jansz (Pieter), 132, 175, 312.
Jansz Bolsward (Jan), 368, 373, 479 vg.
Jansz Carel (Jan), 322 vgg.
Jansz de Hoorne (Gelein), zie de Hoorne.
Jansz Jagher (Claas), zie Jagher.
Jansz Schagen (Gerrit), 293, 317
Jansz Scellinewou (Antonis), 325.
Jaspersz Scherniers (Jan), zie Scherniers.
Jelisz (Cornelis), 292.
Jisp, 294.
Joannis (Cornelius), 119.
Joannes (uit Leksmond), 368.
Jonge (Joost de), 183.
Joosten (Michiel), 188.
Jordaans (Michiel), 76, 309.
Joris d'Oude, 605.
Jouckonius Sloten (Tullius), 290.
Juckema (Epo Jacobsz), 527, 538.
Julius (Dominicus), 76.
Junius (Franciscus), 85, 609.

Kampen, 359, 375, 530, 538.
Kegelinck (Gerrit Fransz), 326.
Kemp (*C. M. van der*), 518, 559, 624 vg.
Kempe (Jan Cornelisz), 211.
Keulen, 59, 85, 90, 92, 95, 104, 119, 310 vgg., 332 vg., 361 vg., 375, 429, 645.
Kimedoncius (Jacobus), 506, 526, 537, 565, 570, 599 vg., 617, 642.
Kist (*N. C.*), 303.
Kleef, 59, 308 vg., 375, 555, 643.
Kleyn (*H. G.*), 122.
Kluit (*A.*), 518 vg.
Klundert, 136.
Knibbe, 642.
Kortrijk, 280, 473 vgg.
Kouck Cornelisz (Dirk), 537.
Kralingen, 135.
Krelisz (Adam), 182.
Kudelstaart, 529.
Kuik, 279.

Lagaeus (Franciscus), 368.
Lagus (Josua), 359, 363, 612.
Lalaing, 281.
St. Lambert, 59, 85.
Lamoot (Jan), 368, 429, 473 vgg.
Landen Avisz (Pieter), 588.
Langbroek, 280.
Langerak, 136.
Lanius Doccum (Wilhelmus), 291.
Lansbergen (Filips), 614.
Lantsochtius Brugensis (Christophorus), 41.
Laren (Jodocus van), 614.
Larenius (Gerardus), 36.
Laubegois (Jacobus), 38.
Leerdam, 135, 183.
Leeuwarden, 527, 538.
Leeuwen, 279.
Lekkerkerk, 170 vg.
Leksmond, 368.
Lennep (*M. F. van*), 46 vg., 212, 223, 231, 354 vg.
Lescailler (Anthonius), 360.
Leycester (Graaf van), 483, 512, 514 vgg., 522 vgg., 553, 555, 557, 561, 565, 597 vg., 602, 605 vgg., 615 vgg., 619 vgg.
Leyden, 131 vg., 136, 150, 170, 231, 235, 261 vg., 281, 296, 303, 315 vg., 328 vgg., 343, 364 vg., 371, 373 vg., 403, 427, 442, 464 vgg., 513, 532, 536 vgg., 552, 554, 562 vgg., 604 vg., 614, 639, 642.
Leys (Ferdinandus), 357.
Leo (Joannes), 262, 299, 312, 315.

Digitized by Google

Leuven, 279.
Lier (Braband), 135, 279.
Lier (Holland), 430.
Liesvelt, 367, 427.
Ligarius (Joannes), 634.
Limburg, 59, 279, 281.
Linden (Arend Cornelisz van der), zie Cornelii.
Lingen, 280, 375.
Lippius (Johannes), 36 vg., 76, 118, 132, 134, 175, 184.
Lipsius (Justus), 642.
Lohman (*A. F. de Savornin*), 122.
Lomannus (Jacobus), 563 vgg.
Loncq (Dirk Jansz), 327.
Londen, 214 vgg., 305 vg., 317, 360 vg.
Loo, 303.
Loo (Mathijs van der), 39.
Loosduinen, 135.
Loot (Everardus), 367, 429.
Loquefier (Michiel), 469.
Lorick (Dirk Jacobsz), 326.
Los (Sybertus), 118.
Lubberti (Sibrandus), 642.
Luther (Maarten), 278.
Lydius (Balthasar), 121.
Lydius (Martinus), 352, 358, 364, 369, 371 vg., 432, 442 vg., 464 vg.
Lyenaert (Nicolaus), 360.

Maartensdijk, 279.
Maaseik, 279.
Maasland, 135.
Maastricht, 59, 279.
Maertensz (Boudewijn), 469.
Maertensz (Clement), 119, 291, 316, 563.
Maertensz (Gijsbrecht), 469.
Maidstone, 305.
Maistre (Jean le), 368.
Marcken (Hendrik van), 322, 325.
Marimont (Petrus), 360.
Marloratus, 371, 417.
Marnix van St. Aldegonde (Philips), 38, 84 vg., 267 vg., 355, 366, 371, 420, 433, 611, 643.
Martini (Clemens), zie Maertensz.
Martini (Johannes), 526, 537.
Masius (Joannes), 36.
Mathyssen (Jan), 356.
Mathijsz (Jan), 188.
Matte (Sebastiaan), 85.
Matthias (Aartshertog), 223.
Maulbronn, 418, 439.
Maurits (Prins), 516, 524 vg., 555.
Mechelen, 279, 356, 366, 429.
Medemblik, 292.
Meenen, 262, 280, 302.
Meere (Hermannus van der), 36, 119.
Meester (Andries de), 371, 614.
Meesz (Frans), 310.
Meetkercken (Adolph van), 516, 523, 538, 599, 619, 623, 625, 626.
Meiners (*E.*), 46, 354.
Melanchton (Philippus), 269, 465.
Mertensz (Marcus), 604 vg.
Meynarts (Arend), 295, 317.
Meynerts (Thijmen), 325.
Michael (Henricus), 38, 119.
Michael (Jacobus), 36, 132, 175.
Michielsz (Aart), 184.
Micronius (Martinus), 196.
Middelburg, 132, 166, 175, 191, 212, 281, 304, 314, 360, 369, 526, 531 vgg., 537, 565, 614, 642.
Middeldorphius (Henricus), 316.
Middel-Holland, 278 vg., 281, 358, 362.
Miggrode (Jacobus van), 39 vg., 304.
Miggrode (Johannes van), 132, 175, 190, 212.
Milius (Jacobus), zie Mijle.
Millenius (Hermannus), 36.
Mobelhouck, 182.
Moded (Hermanus), 36, 40, 118 vg., 166 vg., 359, 528, 538, 602, 642.
Moens (*W. J. C.*), 39 vg.
Molhuysen (*P. C.*), 600.
Monnikkendam, 293 vg.
Monster, 135, 298.
Montanus (Theodorus), 371, 417.
Montanus alias Hambuch (Petrus), 368.
Montanus Lovenich (Johannes), 308.
Montfoort, 280, 374, 590.

Digitized by Google

Moreau (Pierre), 531 vgg., 535, 538.
Morell (Jan), 40.
Morissis (Jacques), 190.
Morrhius (Cyprianus), 132, 175, 189.
Muerling (Jan), 322, 324.
Muiden, 278.
Muller, 617.
Muntensis of Bergensis (Johannes), zie Hove.
Mijle (Adriaan van der), 538, 599, 611, 619, 626.
Mijle (Jacob van der), 169, 282.
Mylius (Joannes), 564.
Mijnsheerenland, 157, 162.

Naaldwijk, 131, 135, 175, 177 vg.
Naarden, 278.
Namen, 281.
Nauta (*G.*), 46, 124, 224, 346, 485.
Neustadt, 284, 363, 371, 439, 543.
Nicolai (Anthonius), 194.
Nicolai (Guilielmus), zie Claessen.
Nicolai (Richardus), zie Claesz.
Nielles (Charles de), 85, 118, 284, 309.
Nieken Fabricius Venlonius (Johannes à), 262, 314, 316, 332, 359, 521.
Nieuwe Niedorp, 289.
Nieuwenhoorn, 188.
Nieuwerkerk, 211.
Nieuwpoort (Holland), 136, 590.
Nieuwpoort (Vlaanderen), 280.
Nolthenius (Georgius), pred. te Schagen, 290.
Nolthenius (Georgius), pred. te Kampen, 530.
Noord-Holland, 132, 169, 193, 278, 281, 358, 362, 365, 367, 371, 374, 417 vgg., 439, 441, 508, 525 vg., 531 vg., 537 vg., 540 vgg., 562 vgg., 642.
Noordwelle, 211.
Nootdorp, 135.
Noude (Carolus de), 119.
Nuys, 59.
Nijhoff (*I. A.*), 600.
Nijland, 528.
Nijmegen, 279, 359, 374.

Oberkamp (Petrus), 359.
Obrius (Adrianus), 303.
Oldenburg, 368.
Olevianus (Caspar), 418.
Ooltgensplaat, 158.
Oostergo, 280, 375.
Oosterland, 211.
Oosterwijk, 279.
Oosterzee (Tymannus van), 357.
Oostvoorne, 188.
Orphaeus (Jacobus), 188.
Os (Petrus), 163, 165.
Ossius (Joannes), 188.
Ostendorpius (Joannes), 37.
Oudenaarde, 60, 280, 429.
Oudewater, 134, 136, 170 vg.
Outreleau (Louis d'), 157, 360.
Overhaag Pietersz (Pieter de Zuttere gezegd), zie Hyperphragmus.
Overschie, 135.
Overijssel, 280, 314, 359, 362, 372, 374, 415 vgg., 444, 529 vg., 538, 599 vg., 635, 642.

Paltz, 104, 171, 307, 315.
Panhusius (Leonardus), 37.
Panneel (Michiel), 350 vgg., 357, 362, 369, 372, 401, 428, 464.
Pauli (Franciscus), 118.
Pauli Tophusanus (Valerius), 118, 298, 370, 469, 471 vg.
Pestere (Reynier de), 39.
Petri (Theodoricus), zie Pietersz.
Peucerus, 269.
Pezelius (Christophorus), 616 vgg.
Pietersburen, 527, 538.
Pietersz (Barend), 182.
Pietersz (Bernard), 211.
Pietersz (Dirk), 524.
Pietersz (Willem), 188.
Pietersz (Wijnand), 172.
Pietersz Sichemius (Pieter), 293, 316, 528.
Pistorius (Godefridus), 36.
Pistorius (Johannes), 38.
Plancius (Petrus), 262, 302, 316, 356, 562, 565 vg.
Platevoet (Matheus), 571.
Platevoet (Petrus), zie Plancius.

Digitized by Google

Ploen (Cornelis Pieter), 294.
Polyander (Joannes), 44, 87, 118, 169, 284.
Pontifortius alias Sterckenbrugge (Jacobus), zie Sterckenbrugge.
POORTUGAAL, 135.
Poppius (Cornelius), 38.
Preu (Nicolaas le), 271.
Prez (Willem), 369, 429.
PURMEREND, 293, 316.
PUTTEN, 135.
PUTTERSHOEK, 136.
PIJNACKER, 135, 477.

Rachemius (Hermannus), 37.
Raesvelt (Philippus), 37.
Rahlenbeck (*Ch.*), 40.
Rechtere (de), 286, 327 vg.
REES, 59, 308.
Regius (Jacobus), 302, 316, 370, 417.
Regius (Johannes), 95, 119.
Reitsma (*J.*), 223, 358, 527.
Renesse (*L. van*), 2.
RHENEN, 280, 374, 529.
Rhetius (Cornelius), 38, 76, 85, 308, 316.
Rhodenbergius, 545.
RHOON, 135, 188.
Richoboscus (Jacobus), 37.
Richter (*A. L.*), 6, 50.
Ridder (Robertus de), 211.
RIDDERKERK, 480.
Rippertus (Sixtus), 527.
ROCHELLE, 91.
Rochus (Joannes), 282, 285, 479 vg., 527.
ROCKANJE, 188.
Rodolphus (Copinus), 177, 181.
ROERMERSWAAL, 279.
Rogge (*H. C.*), 123.
Rolandi (Hendricus), 133, 165, 173 vg., 184 vgg.
ROME, 477.
RONSEN, 60.
Roo (Jan de), 305, 317.
Roock (Petrus), 359.
ROOSENDAAL, 279.
Rosenrcans (Wigger), 469.
Rothuys (Thomas), 530.
ROTTERDAM, 131, 135, 170, 175 vg., 279, 296 vgg. 315, 367 vg., 370, 372 vgg., 426, 429, 467 vgg., 477, 523 vgg., 532, 536, 540 vg., 567, 589 vgg., 593.
Roussau (Abraham), 40.
Roussus (Johannes), 177.
Roy (Johannes le), zie Regius
Royaards (*H. J.*), 52.
Rutgers (*F. L.*), 122, 482.
Rycke (Petrus de), 36, 76, 85.
Rijckewaert gezegd Theophilus (Carolus), 40, 231, 262, 283, 296, 315, 329.
RIJNLAND, 136, 279, 567, 572 vgg.
RIJNSBURG, 231, 296.
RIJSSEL, 60, 281.
RIJSWIJK, 135, 298, 316.

Salvardus, 364.
Sanarii Eccloniensis (Ludovicus), 37.
SANDWICH, 229, 262, 305, 315, 361, 369, 414.
Saravia (Adrianus), 534, 536 vg., 538, 565 vg., 583, 642.
Sartorius (Jacobus A.), 292.
SCHAGEN, 118.
Schenck (Willem), 211.
Schepene (Hector Claijssen), zie Claijssen.
Scherniers (Jan Jaspersz), 262, 301, 317.
SCHEVENINGEN, 135.
SCHIEDAM, 132, 135, 175 vg., 181 vg., 296, 330 vg, 594 vgg.
SCHIELAND, 476.
SCHIPLUIDEN, 131, 135, 176.
SCHONAU, 59, 85.
SCHOONHOVEN, 132, 136, 175, 262, 316, 336 vg.
Schoonhoviensis (Albertus), 177, 298.
SCHOTLAND, 93.
Schoubroeck (Nicolaus), 85.
SCHOUWEN EN DUIVELAND, 132, 135, 279, 374.
Schueren (Nicasius van der), 364, 420.

Digitized by Google

Schultingius Steinwichius (*C.*), 116, 123, 223, 227, 346.
Scotanus (Gellius), 555.
Siburg (Rutger van), 529.
Sichemius (Petrus), zie Pietersz.
SICHEN, 279.
Siligineus (Theodorus), 598, 600 vgg.
Simon (Cornelius), 211.
Simonsz (Adriaan), 370, 476 vgg.
Sinapius Venlo (Christianus), 37, 132, 162, 166, 175.
SLUIS, 530 vg., 538, 547, 635.
Snecanus (Gellius Hotsenius), 358.
SNEEK, 527.
Soest (Hendrik van), 593.
Somere (Adrianus), 368.
Someren (Lieven de), 39.
SOMMELSDIJK, 153, 211, 279.
Sommesz (Jacob), 294.
Sonoy, 515.
Sopingius (Nicolaus), 529.
Spierinck (Cornelius), 39 vg.
Spranckhusen (Thomas), 614.
Staes (Ysebrand), 358.
Stangers (Andreas), 555.
STEENBERGEN, 363, 429.
Steenbergen (Johannes), 170, 188.
STEENWIJK, 375.
Steevaudt (Jan), 211.
Sterckenbrugge (Jacobus Pontifortius, alias), 58.
Steur (Arnoldus), 282.
Stricker (Herman de), zie Moded.
Stuer (Arnoldus de), 211.
Sury (Jean), 533.
Swerinchusius (Casparus), zie Grevinchoven.
Sybrandsz (Foppe), 291, 317.
Sylvanus (Georgius Octavius), 37.

Taffin (Jean), 57, 85, 91, 118, 132, 134, 137, 140, 163, 166 vg., 170, 217, 261, 267, 284, 303 vg., 316, 360, 363 vg., 366, 371, 432 vg., 439, 531, 642.
Taurinus (Petrus), 331, 594 vgg.
Taymon (C.), 287.
Temmerman (Aart de), 302.
Teylingen (Cornelis van), 324.
Theodorici (Andreas), zie Dirksz.
Theodorici (Petrus), zie Dirksz.
Theodorus, 170
Theodorus (Regnerus), 166, 174, 177, 180.
Theophilus, zie Rijckewaert.
THIENEN, 279.
THOLEN, 279, 537.
Thomassen (Alst), 298, 313, 316.
Thomassen (Cornelis), 211.
Thomassen (Willem), 132, 182.
Thunen (Henri de), 533.
TIEL, 520.
TILBURG, 279.
Tilius (Thomas), 266, 322, 366, 429.
Tonisz (Cornelis), 182.
Tvorensenbergen (*J. J. van*), 47, 51, 414, 482, 611.
Tophusanus (Valerius Pauli), zie Pauli.
Trabius (Ysebrandus), 262, 305, 315, 321, 351, 353, 356, 362, 364, 366, 372, 432, 472, 588.
Transaquanus (Ludovicus), zie Outreleau.
Trelcatius (Lucas), 531.
Tremellius (Emanuël), 367, 609 vg.
Trigland (*J.*), 1, 36 vgg., 42 vg., 49, 353, 558 vg., 605.
TURNHOUT, 279, 302.
TWENTE, 280, 375.
TWISK, 119.

Ulricus, 290.
UTRECHT, 280, 359, 362, 364 vgg., 367 vg., 370, 374, 413 vgg, 516, 519, 528 vg., 538, 565, 602, 605 vgg., 609, 614, 638 vg., 642.

VALENCIENNES, 60.
Valerius (Cornelius), 465.
VALKENBURG, 279.
Valnaer (Jacob), 571.
Varennes (Jan de), 309.
Vassen (Johan Ernst van), 132 vg., 154, 162, 175, 179.
VEERE, 132, 175, 189 vg., 212.
Veltius (Rodolphus), 262, 282, 299, 315, 352, 358, 372, 401.

Digitized by Google

Veluwe (de), 279, 374.
Venlo, 374.
Venlo (Christianus Sinapius), zie Sinapius.
Venlonius (Johannes à Nieken, dictus Fabricius), zie Nieken.
Venradius (Gerhardus), 37.
Verbeeck (Wijnand), 564.
Vereyck (Joos), 370.
Veste (Lodewijk van der), 302, 317.
Vezekius (Bernerus), 293, 316, 359, 529 vg., 538, 599, 601.
Vianen, 545, 602.
Vigne (Jean Hochedé dit de la), 262, 267, 304, 316, 525, 531, 537 vg., 566.
Villiers (Pierre l'Oyseleur de). 223, 304, 355, 360, 367, 371, 439.
Vilvoorden, 279.
Vlaanderen, 118 vg., 264 vg., 280 vg., 302 vg., 357, 362, 365, 369, 375, 413 vgg., 538.
Vlaardingen, 135, 170, 372, 428, 602.
Vlissingen, 132, 175, 192 vg., 212, 262, 315, 357, 414, 526, 565, 642.
Voet (Gerard), 521.
Vollenhoven, 375.
Vomelius (Sybrand Gerritsz), 223, 229, 262, 291, 316, 527, 538.
Voorburg, 135.
Voorne, Putten en Overflakkee, 135, 144, 186, 195 vgg., 279.
Vorssel (Peter van), 356.
Vorsselman (Coenraad), 310.
Vos (Cornelius de), 37.
Vossius, 617.
Vossius (Adrianus), 37.
Vreeswijk, 529.

Waas, 365.
Walcheren, 132, 135, 167, 211 vgg., 279, 300 vg., 365, 371, 374, 438.
Walingius (Hubertus), 298.
Walraven (Cornelius), 36, 313.
Wassenaar, 135.
Water (*J. W. te*), 340, 357, 414, 626.
Water (*W. te*), 535, 587.
Wateringen, 135, 298.
Weerd, 279.
Weerdt (de), 338.
Weesp, 278.
Wercke (Joannes van de), 642.
Werwik, 302.
Wesepe (Hermannns), 294.
Westergo, 280, 375.
Westfalen, 367.
Wezel, 1 vgg., 59, 76, 85, 104. 118 vg., 136, 308 vgg., 315 vg., 362, 417 vgg., 451, 455 vgg.
Wicodurstadius (Joannes), 36.
Wiferding (Hermannus), 530, 642.
Wiglii (Cornelius), 555.
Wilhelmi (Johannes), 188.
Willem I (Prins), 134, 137, 140, 144, 158, 163, 166 vg., 210, 213—216, 230, 283, 285 vgg., 354 vg., 363, 366 vg., 370, 433, 609.
Willemsz (Barthold), 132, 165, 175, 358.
Willemsz (Willem), 188.
Willemsz (Willem), onderl. te Rotterdam, 469.
Wilsemius (Michael Andreas), 211.
Wilsveen, 544.
Wingen (Godfried van), 171, 214 vgg., 306, 360.
Wingen (Jan van), 39.
Wirtzfeld (Wilhelm), 529.
Woerden, 134, 136, 172, 198, 428. 545, 634.
Wolfaerts (Jan), 301.
Wormer, 294.
't Woud, 135.
Woudanus (Joannes), 37, 118.
Wouwere (Christianus van de), 535 vg., 538, 565 vg., 568 vgg., 586 vg.
Wtenbogaert (Johannes), 42, 529. 559, 622, 625.
Wijdenes, 292.
Wijk-bij-Duurstede, 280, 374.
Wijngaert (Jacob Hendriksz), 211.
Wijnandsz (Servatius), 308, 315.

Yperen, 280 vg., 357.
Ypey en Dermout, 622.
IJsbrandsz (Adriaan), 182.

Digitized by Google

IJsbrandsz (Cornelis), 469.
IJsselmonde, 135, 473 vgg.
IJsselstein, 280, 365, 374, 529.

Zeeland, 279, 281, 357, 362, 374, 414 vgg., 443, 526, 531 vg., 537, 603 vg., 626, 642.
Zevenhuizen, 135.
Zevenwolden, 280, 375.
Zierikzee, 132, 144, 166 vg., 175, 188 vg., 209 vgg., 262, 315, 357, 374, 537.
Zoetermeer, 135.
Zuid-Beveland, 279, 374.
Zuid-Holland, 279, 281, 358, 362 vg., 365, 371, 373 vg., 413 vgg., 439, 443, 508 vgg., 514 vgg., 523 vg., 531 vg., 536, 540 vgg., 559, 562 vgg., 593, 609, 625 vg., 642.
Zuidland, 188, 196.
Zutphen, 280, 314, 359, 368, 374.
Zuttere gezegd Overhaag Pietersz (Pieter de), zie Hyperphragmus.
Zuylen van Nijeveld (Willem van), 36.
Zwartewaal, 188, 196.
Zwolle, 359, 362, 375, 429, 530, 642.
Zwijndrecht, 136.
Zythopaeus (Gisbertus), 118.

REGISTER VAN EENIGE HOOFDZAKEN.

Attestatiën: voor Dienaren des Woords, 137 vg., 144, 152, 236, 369, 404, 489 vg. 546.; — voor gemeenteleden, 81, 149, 241, 250, 392, 400, 406, 500, 505, 547.
Avondgebeden: 141, 196, 248, 393, 500, 550.
Avondmaal: tijd en plaats, 30, 147, 252, 271, 392, 409, 500; — bediening, 12, 31, 65, 147 vgg., 212 vg., 247, 251 vg., 271, 392 vg., 408 vg., 422, 427, 445 vg., 451, 500, 546; — toelating tot de viering, 29, 147, 200, 238, 250, 271 vg., 392, 407 vg., 500; — viering bij eene Synod. vergadering, 115, 245, 419, 441; — private viering, 414, 422, 427, 445, 451; — voorbereiding, 147, 200, 251, 408; — dankzegging, 148, 251, 409, 421.

Beheer: van gelden voor den kerkedienst, 26 vg.; — van kerkelijke en geestelijke goederen, 197 vgg., 547 vg., 551, 631 vgg., 635 vgg.; — van armengoederen, 24 vg., 149 vg., 199, 205, 418, 493, 547, 604, 641.
Bid- en Vastendagen: 14, 31, 142, 148, 155, 195, 202, 252, 255, 287, 393, 407, 409 vg., 419, 440 vg., 501, 549, 630 vgg.
Boeken (kerkelijke): van gedoopten, 28, 139, 200, 241, 391 vg., 499, 545 vg.; — van toegelatenen tot het Avondmaal, 29, 149, 241, 405; — van getrouwden, 241, 405; — van overledenen, 28, 139, 241, 453; — van Kerkeraadsacten, 24, 139, 149, 241, 441 vg., 494; — van Classikale acten, 387, 419, 441 vg, 494, 497; — van Synodale acten, 108, 112, 116, 134, 169, 172, 174 vg., 245, 387, 406, 419, 494, 497.

Digitized by Google

Boeken (kerkelijke zorg voor de uitgave, aanbeveling, enz.): 171, 267 vgg., 365 vg., 368, 370 vg., 417 vg., 430, 433, 438 vg., 543, 553 vg.

Bijbelvertaling: 90, 160, 213, 267, 364, 367, 418, 426, 543, 608 vgg.

Catechisatiën: 20 vgg.

Catechismus: vaststelling en uitgave, 15, 20, 29, 57, 134, 171, 247, 370, 407, 420, 422, 446, 501, 541; — onderteekening, 499, 640; — gebruik en prediking, 135, 148, 154, 160, 196, 212, 251, 371, 409, 418, 421, 438, 492, 501, 543, 640.

Censuur: karakter, 31, 257 vgg., 397, 502; — noodzakelijkheid, 31, 68, 106, 243, 257 vgg., 386, 397, 491, 496, 502, 507; — toepasselijkheid, 32, 64, 68 vg., 99, 162, 209, 259, 271, 273 vgg., 277 vg., 397 vg., 424 vg., 437, 458, 487, 494, 502 vgg., 508, 543, 546, 556; — voorafgaand onderzoek en vermaan, 31 vg., 68 vg., 91, 161 vg., 259, 397 vg., 410 vg., 424, 487, 503, 507; — afhouding van het Avondmaal, 32, 70, 72, 158, 161 vg., 163, 214, 259 vgg., 273, 277, 398, 410, 424, 427, 448 vg., 451, 503, 510 vg.; — afhouding van de samenkomsten in de Kruiskerken, 98; — excommunicatie, 31 vg., 70 vg., 95 vg., 158, 162, 214, 259 vg., 277, 398, 410 vg., 424, 448 vg., 503 vg., 546, 554, 557, 562 vgg.; — over Kerkedienaren, 18 vg., 24, 27, 33 vg., 72 vgg., 96 vg., 137, 159, 198, 237 vg., 261, 377, 399, 415, 432 vg., 453, 487, 498, 504 vg., 507, 543, 571 vgg.; — beroep op eene meerdere vergadering, 32 vg., 140, 240, 263 vg., 384, 494, 593; — tusschen Kerkedienaren onderling, 243, 251, 261, 372, 385, 387, 400, 408, 426, 449 vg., 494, 496, 505; — verzoening, 69, 157, 209, 260 vg., 273 vgg., 373, 398, 412, 424 vg., 447 vgg., 479 vg., 503 vg., 511; — over boeken, 86, 90, 140, 214, 247 vg., 364, 390, 420 vg., 444, 499, 544, 553 vg., 561 vg., 590 vgg., 627 vgg.; — bijzondere gevallen: ten aanzien van Kerkedienaren, 103, 151 vgg., 163, 165 vgg., 173 vgg., 204, 210, 363, 367 vg., 428 vgg., 479 vg., 510, 553 vgg., 557, 558 vgg., 562 vgg., 589 vgg., 615 vgg.; — ten aanzien van gemeenteleden, 99, 157 vg., 164, 200, 209 vg., 447, 553 vg., 593.

Classen: samenstelling, 10 vg., 59 vgg., 135 vg., 196, 212, 242, 247, 278 vgg., 365, 372, 374 vg., 386, 406, 414, 419, 427 vg., 440, 451, 495, 555; — vergaderingen, 35, 59, 141, 212, 242, 386, 454, 496; — werkzaamheden, 10 v., 15, 17, 23, 27, 32 vgg., 61, 78 vg., 86, 97, 105 vgg., 136, 138 vg., 141, 235 vg., 239, 242 vgg., 263, 265 vgg., 273, 276, 363 vgg., 377 vgg., 385 vgg., 398 vgg., 403 vg., 406 vg., 411 vg., 432 vgg., 458, 487 vgg., 496 vgg., 500, 503 vgg., 509 vg., 512, 540 vg., 593 vgg., 620 vgg., 636, 639 vg.

Collatierecht: 425, 546, 548.

Collecten: 150, 205, 267, 370, 418, 430.

Confessie: vaststelling en uitgave, 14 vg., 56, 141, 212, 247, 363 vg., 372, 420, 443 vg., 541, 543, 619, 621; — onderteekening, 56 vg., 134, 154 vg., 160, 237, 247, 390, 404, 420, 498 vg., 543, 560 vg., 621, 640.

Diakenen: ambt en vereischten, 23 vg., 25 vgg., 144, 239, 265, 376 vg., 382, 417 vg., 426 vg., 436, 450, 453, 487 vgg., 493; — tweeërlei soort, 25; — verkiezing, approbatie en bevestiging, 25, 62, 136 vgg., 149 vg., 168, 196.

Digitized by Google

235, 238 vg., 370, 382, 416, 429, 434, 461 vg., 493, 557, 604; — diensttijd, 27, 62, 137, 168, 239, 383, 459 vgg., 493; — te verleenen hulp, 26, 81 vgg., 88, 136, 151, 205 vg., 239, 241, 371, 382, 400, 406, 418, 425 vg., 439, 493, 505, 547; — administratie, 24, 547, 604; — rekening, 24 vg., 150, 239, 383, 493, 547; — vergaderingen, 139, 150, 239, 386, 495, 547; — zitting in den Kerkeraad, 58, 139, 210, 235, 377, 386, 405, 488 vg., 492, 495.

Diaconessen: 26, 417, 437.

Dienaren des Woords: ambt en vereischten, 16 vgg., 68, 144, 161, 202, 210, 265 vg., 379, 416, 427, 435 vg., 491 vg., 495 vg., 507, 509, 547, 554 vg.; — opleiding (ook door hulp van beurzen, collegia, enz.), 9 vg., 19, 75, 213, 246, 381, 420, 425, 443, 454, 465 vg., 491 vg., 551 vg., 638, 641 vg.; — verkiezing, 13 vg., 61, 136, 138, 196, 204, 211, 234 vg., 237, 264, 377, 404, 487 vgg., 546, 597 vgg.; — examen, 14 vg., 63, 137, 157 vg., 159 vg., 162, 170, 196, 234 vg., 266, 377, 403, 416, 434, 453, 488; — toelating van Monnikken, Papen en Sectarissen, 141, 234, 368, 377, 416, 427, 436, 488; — approbatie, 15, 61, 136, 160, 196, 235, 377 vg., 416, 434, 488 vg.; — bevestiging, 15 vg., 138, 196, 213, 235 vg., 377 vg., 403 vg., 416, 426 vg., 434 vg., 488 vg., 546; — verbintenis aan den kerkedienst voor het leven, 236 vg., 365, 378, 404, 490, 546; — verbintenis aan de eigene Kerk, 63, 74, 137, 152, 152, 197, 212 vg., 236, 264 vg., 331 vgg., 369, 379, 417, 436, 467 vgg., 489, 512, 557; — leening, 170, 174, 318 vgg., 366 vgg.; — verlating en verplaatsing, 27, 74, 137, 150 vg., 154, 170 vgg., 210, 236, 264, 266, 318 vgg., 362 vgg., 426, 428 vg., 453, 467 vgg., 489 vg., 510, 512, 594 vgg., 605, 612 vgg.; — onderhoud, 26 vg., 75, 77, 137, 151, 163, 165 vg., 170, 197 vg., 204 vg., 216 vg., 236, 266, 380, 425, 490, 547 vg., 553, 612, 624 vg., 634 vgg.; — emeritaat, 237, 380, 425, 490, 547 vg.

Doctoren en Professoren: 10, 16 vgg., 29, 86, 213, 247, 329 vg., 364, 376 vg., 380 vg., 390, 454, 487, 491, 498 vg., 534.

Doop: tijd en plaats, 28, 145 vg., 167, 199, 249, 390 vg., 499, 545; — bediening, 12, 28, 64, 145, 199 vg., 212 vg., 250, 270, 391, 407 vg., 421, 427 vg., 499, 545 vg.; — presentatie en getuigen, 28, 64, 95, 145 vg., 249 vg., 270 vg., 391, 407 vg., 417, 428, 437 vg., 499, 545 vg.; — bedienaars, 28, 159, 199, 247, 270, 487, 492, 545 vg.; — private doop, 28, 270, 421, 445; — quaestiën: wanneer tegen de ouders bezwaren zijn, 92 vgg., 97, 158 vg., 199, 270, 417, 424, 437 vg., 448; — wanneer sprake is van reeds toegedienden doop, 159, 199, 270, 421 vg., 444 vg., 545 vg.

Doopers, Doopsgezinden, Wederdoopers, Mennoniten: 158, 160 vg., 196, 201, 213, 269, 367, 415, 421, 427, 432, 445, 513, 543 vg., 548, 550, 552, 612, 629 vg., 631, 634, 640.

Evangelisten: 237.

Feestdagen: 142, 195, 252 vg., 271, 394, 427, 500 vg, 549, 630 vgg.

Formulieren (liturgische): van Doop, 28, 145, 199 vg., 249 vg., 270, 391, 407, 499, 507, 545; — van Avondmaal, 29 vg., 500, 508; — van afsnijding, 398, 411, 424, 503, 546; — van wederop-

Digitized by Google

neming, 504, 546; — van bevestiging van Dienaren des Woords, 488; — van bevestiging van Ouderlingen en Diakenen, 492; — van gebeden, 19, 143, 422, 446, 555.

Geldhandel (ook woeker enz.): 97 vg., 427 vg., 455 vgg., 557.

Gelijkheid van Kerken en van Kerkedienaren onderling: 35, 50, 55, 261, 379 vg., 400, 491, 505, 562 vgg.

Geschiedenis van de Nederl. reformatie (de zorg voor hare teboekstelling): 84 vgg., 268, 511 vg., 556 vg., 621, 642.

Godsdienstgesprekken met tegenstanders der belijdenis: 160 vg., 172, 269, 365, 415, 432.

Goederen: kerkelijke en geestelijke, 27, 199, 203, 366 vg., 380 vg., 425 vg., 450, 544 vg., 547 vg., 551, 631 vgg., 635 vgg., 642; — van de armen, 149 vg., 199, 205, 371, 493, 547, 604, 641.

Handoplegging: 15, 23, 63, 138, 196 vg., 213, 236, 377, 434 vg., 488, 546.

Huisbezoek: 16, 22 vg., 29, 140, 251, 269, 382, 492, 546.

Huwelijken: bevestiging, 30 vg., 66 vg., 145, 148, 155 vg., 201, 213 vg., 253 vgg., 272, 394 vgg., 410, 417, 437, 446 vg., 502, 548; — quaestiën: in het algemeen (in thesi), 31, 102, 149, 156, 161 vg., 200 vgg., 240, 255 vgg., 272 vg., 365 vg., 372, 395 vg., 405, 410, 417, 422 vgg., 437, 446 vgg., 458 vg., 502, 510 vg., 542, 548 vg., 556, 642; — bijzondere gevallen, 92, 100 vgg., 159, 163 vgg., 172 vg., 201, 206 vgg., 272, 277, 370, 423, 429 vg., 447 vg., 476 vgg., 509, 511, 513, 556; — scheiding, 31, 66 vg., 156 vg., 164, 202, 206, 255 vgg., 394, 396, 410, 422 vg., 429 vg., 446 vg., 510 vg., 548 vg., 556.

Kerkenordeningen: vaststelling, 9 vgg., 35, 220, 231, 364, 401 vg., 413 vgg., 431 vgg., 506, 539 vgg., 604, 620 vg.; — bevestiging met Gods Woord, 90, 263, 425; — wijziging, 36, 87, 246, 401, 506; — kerkelijke geldigheid, 15 vg., 23, 35 vg., 87, 241, 311 vg., 372, 384, 401, 403 vg., 413 vg., 419, 440 vgg., 454, 489, 494, 506, 541, 595 vg., 604, 606 vg., 620 vgg.; — politieke approbatie, 231, 263, 365, 402, 413, 432, 512, 541 vgg., 602 vg., 605 vgg., 619 vg., 622 vgg.; — onderteekening, 36 vgg., 118 vg., 134, 155, 160, 175, 237, 261 vg., 404, 422, 446, 621.

Kerkeraden: samenstelling, 21, 58, 139, 210, 235, 377, 386, 405, 488 vg., 492, 495; — noodzakelijkheid, 149, 160, 237 vg., 385, 392, 404 vg., 495 vg., 500; — waar nog geen is, 488 vg., 495; — vergaderingen, 24, 58, 137, 240 vg., 242, 480, 452, 495, 554; — werkzaamheden, 31 vg., 63 vg., 69 vgg., 136, 138, 143, 150 vg., 155 vg., 159, 235, 240 vgg., 248, 250, 259 vgg., 266 vg., 274 vg., 377 vgg., 396 vgg., 408, 447 vgg., 459, 487 vgg., 502 vgg., 562 vgg., 593 vgg., 612, 639 vg.

Ketterij en Ketters: 14, 23, 32 vg., 80, 103, 106, 140, 214, 243, 365, 381, 415, 418, 421, 432 vgg., 439, 444, 449, 491.

Kosters en kosterijgoederen: 203, 425, 427.

Krankenbezoek: 23 vg., 25 vg., 144, 159, 202.

Libertijnen, spotters enz.: 198, 201, 273, 415, 550, 552, 612, 629 vgg.

Digitized by Google

Lutherschen: 134, 172, 371, 418, 428, 439, 612, 634.
Lijkpredikatiën, begraving, klokluiden, enz.: 142, 202 vg., 248 vg., 393, 422, 446, 501, 550 vg.

Naamlijsten: samenkomst Wezel, 36 vgg.; — Synode Emden, 118 vg.; — prov. Syn. Dordrecht, 131 vg., 175; — nat. Syn. Dordrecht, 261 vg., 313 vgg.; — nat. Syn. Middelburg, 356 vgg.; — nat. Syn. 's Gravenhage, 535 vgg.

Onderwijs: hoogescholen (vooral Leyden), 213, 235, 329, 403, 464 vgg., 484, 551 vg.; — theologisch onderwijs, 10, 213, 235, 371 vg., 380 vg., 403, 442, 465, 551 vg., 639 vgg.; — lager onderwijs, zie Scholen.
Onderzoek (het korte): 135, 196, 247, 407, 416, 435.
Orgelspel in de kerken: 174, 253, 409, 422.
Onderlingen: ambt en vereischten, 21 vgg., 27, 29, 68, 144, 265 vg., 270, 376 vg., 379, 382, 417, 426 vg., 436, 450, 453 vg., 487 vgg., 492, 547; — verkiezing, approbatie en bevestiging, 22 vg., 62, 136 vgg., 168, 196, 235, 238 vg., 266, 370, 381, 416, 429, 434, 461 vg., 492, 557, 604; — diensttijd, 27, 62, 137, 168, 239, 266, 383, 417, 459 vgg., 493, 547; — bezoldiging: 417, 462 vg.
Overheid: erkenning, bevordering of uitschrijving van Synodale vergaderingen, 220, 283, 285 vgg., 318 vgg., 323 vg., 325 vgg., 329 vg., 389, 498, 514 vgg., 594, 619, 622 vgg.; — autorisatie van Kerkenordeningen, 231, 263, 365, 402 vg., 432, 512, 541 vgg., 602 vg., 605 vgg., 619 vg., 622 vgg.; — tegenwoordigheid in kerkelijke samenkomsten, 389, 495, 498, 542, 557; — medewerking of approbatie bij beroepingen enz. van Kerkedienaren, 13, 22, 25, 211, 235, 264, 318 vgg., 323 vg., 325 vgg., 329 vg., 428, 452, 488 vgg., 557; — bevordering van hetgeen door de Kerken gewenscht werd, 134, 137, 140, 144, 154 vg. 158, 163, 166, 168 vgg., 203, 210, 213 vg., 216 vg., 254 vgg., 263, 266 vg., 272, 366 vg., 369 vg., 393 vg., 415 vg., 418, 420 vgg., 426 vg., 433 vg., 439, 442 vgg., 446, 449, 500 vgg., 513, 548 vgg., 553 vgg., 595 vg., 597 vgg., 602 vgg., 612, 618, 624 vg., 627 vgg.

Pausdom, Papisten, Papen enz.: 92, 99, 107, 143, 156, 158, 161, 173, 198 vg., 201, 206, 208, 249, 270, 295, 336 vgg., 370, 415 vgg., 421, 423, 430, 432 vg., 436, 444, 460, 477, 488, 544 vgg., 552, 633 vg., 637, 639 vg.
Prediking: 17 vgg., 106, 143 vg., 168, 195, 213, 237, 240 vg., 243, 247 vg., 278, 379, 386, 407 vg., 414 vgg., 421, 434, 438, 440, 496, 507 vg., 551, 553, 620.
Profetiën en Profeten: 9, 16 vgg., 24, 29, 31.
Professoren: zie Doctoren.
Proponeeren en Proponenten: 9, 19, (75 vg.,) 86, 90, (91,) 140, 165, 246, 381, 416, 454, 491 vg.
Psalmberijming voor kerkelijk gebruik: van Datheen, 20, 142 vg.; 247, 253, 368, 407, 421, 543, 612; — zonder naam, 372, 394, 425, 444, 501; — van Marnix, 420, 611 vg., 643.

Samenkomsten in het algemeen (kerkelijke): instelling, 10 vgg., 239 vg., 245 vg., 383, 389 vg., 493 vgg., 498; — bevoegdheid en werkzaamheden, 149, 171, 240, 310 vgg., 384, 426, 450, 494 vg., 562 vgg.; — algemeene regelin-

Digitized by Google

gen, 240, 384, 494; — credentiën en instructiën, 109 vg., 167, 176 vgg., 203, 240, 244, 287 vgg., 317 vg., 385, 388, 406, 413 vgg., 494, 496 vg., 516, 518, 520 vgg., 539 vgg., 563 vgg., 645; — verplichting tot bijwoning, 133 vg., 139, 141, 151, 160, 210, 237, 244 vg., 295, 312, 371, 404, 406, 419, 426, 442, 450, 453, 546; — kosten, 10, 26 vg., 115, 359, 361, 364, 373, 419, 440, 442, 556, 618, 636 vg.

Scheurmakers, Loopers, Huurlingen, Sectarissen, enz.: 32 vg., 63 vg., 80, 139 vg., 157, 172, 197 vg., 208, 237 vg., 263, 276 vg., 369 vg., 377, 379, 405, 487, 543, 545, 603, 633 vg., 640.

Scholen, Schoolmeesters en Schoolvrouwen, 20, 26, 106, 154 vg., 198, 203, 210, 213, 243, 246, 371 vg., 380 vg., 386, 404, 420, 425, 442 vg., 464 vgg., 484, 492, 496, 548, 551 vg., 604, 612, 631 vgg., 638 vgg.; — hoogescholen, zie Onderwijs.

Spaansche legerbenden (vijandelijke invallen, enz.): 170, 178, 183 vg., 193 vg., 604 vg., 614.

Superintendenten: 306, 363, 419, 440.

Synoden: particuliere, 240, 243 vgg., 247, 263, 278 vgg., 365 vgg., 374 vg., 378 vg., 385, 388 vgg., 401, 406 vg., 419, 428, 432, 440 vgg., 452 vg., 491, 497 vgg., 509 vg., 540 vgg., 554, 593, 609; — provinciale, 35, 58, 107 vgg., 247, 428, 452, 562 vgg., 609, 621; — generale of nationale, 35, 59, 104, 116, 171, 240, 245, 247, 281, 282 vgg., 371, 373, 385, 388 vg., 401, 406 vg., 418 vg., 439 vgg., 453, 491, 494, 497, 506, 514 vgg., 557, 593, 609; — oecumenische, 363 vg.

Vacante Kerken: 76, 197, 416.

Vastendagen: zie Biddagen.

Vermaken (ongeoorloofde), kosbandigheid, overdaad, enz.: 269 vg., 273, 418, 425, 439, 449, 545 vg., 549 vg., 552 vg., 629 vgg., 633.

Visitatie en Visitatoren: 418 vg., 440, 496, 506 vg., 542, 621.

Voorlezen en Voorlezers of Lezers: 19 vg., 78, 168 vg., 416, 436.

Waalsche Kerken: 20, 51, 57, 60 vg., 100 vg., 118 vg., 157, 245 vgg., 261, 276 vg., 281, 284 vg., 303 vg., 311, 314, 316 vg., 323, 360, 362, 375, 389 vg., 407, 413 vgg., 455 vgg., 497 vg., 515, 517, 526, 531 vgg., 538, 554, 612, 625, 635.

Weduwen en Weezen van Dienaren des Woords: 168, 197, 380, 415, 425, 490, 548, 556, 625, 635 vg., 638.

Zondagsheiliging: 144, 148, 169, 252, 418, 439, 549, 630 vgg.

Digitized by Google

Digitized by Google

WERKEN DER MARNIX-VEREENIGING.

Serie I, Dl. I. Kerkeraads-protocollen der Holl. gemeente te Londen (1569—1571), uitgegeven door Dr. A. Kuyper.

» » » II. Stukken betreffende de Diaconie der vreemdelingen te Emden (1560—1576), door Dr. J. J. van Toorenenbergen.

» » » III. Handelingen van den Kerkeraad der Nederlandsche gemeente te Keulen 1571—1591, door H. Q. Janssen en Dr. J. J. van Toorenenbergen.

» II, » I. Acten van de Colloquia der Nederl. gemeenten in Engeland (1575—1604), door Dr. J. J. van Toorenenbergen.

» » » II. Acten van Classicale en Synodale Vergaderingen der verstrooide gemeenten in het land van Cleef, Sticht van Keulen en Aken, 1571—1589, door H. Q. Janssen en Dr. J. J. van Toorenenbergen.

» » » III. Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw, verzameld en uitgegeven door F. L. Rutgers.

» III, » I. Geschiedenissen ende Handelingen die voornemelick aengaen de Nederduitsche Natie ende gemeynten in Engelant, vergadert door S. Ruytinck, door Dr. J. J van Toorenenbergen.

» » » II. Brieven uit onderscheidene kerkelijke Archieven (Emden en Delft) verzameld en uitgegeven door H. Q. Janssen en Dr. J. J. van Toorenenbergen.

» » » III. Bescheiden aangaande de Kerkhervorming in Vlaanderen; door H. Q. Janssen.

» » » IV. Brieven uit onderscheidene kerkelijke Archieven (Delft) verzameld en uitgegeven door H. Q. Janssen en Dr. J. J. van Toorenenbergen.

» » » V. Brieven uit onderscheidene Kerkelijke Archieven (Keulen en Delft) verzameld en uitgegeven door Dr. J. J. van Toorenenbergen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

BOUND
AUG 9 1923
UNIV. OF MICH.
LIBRARY

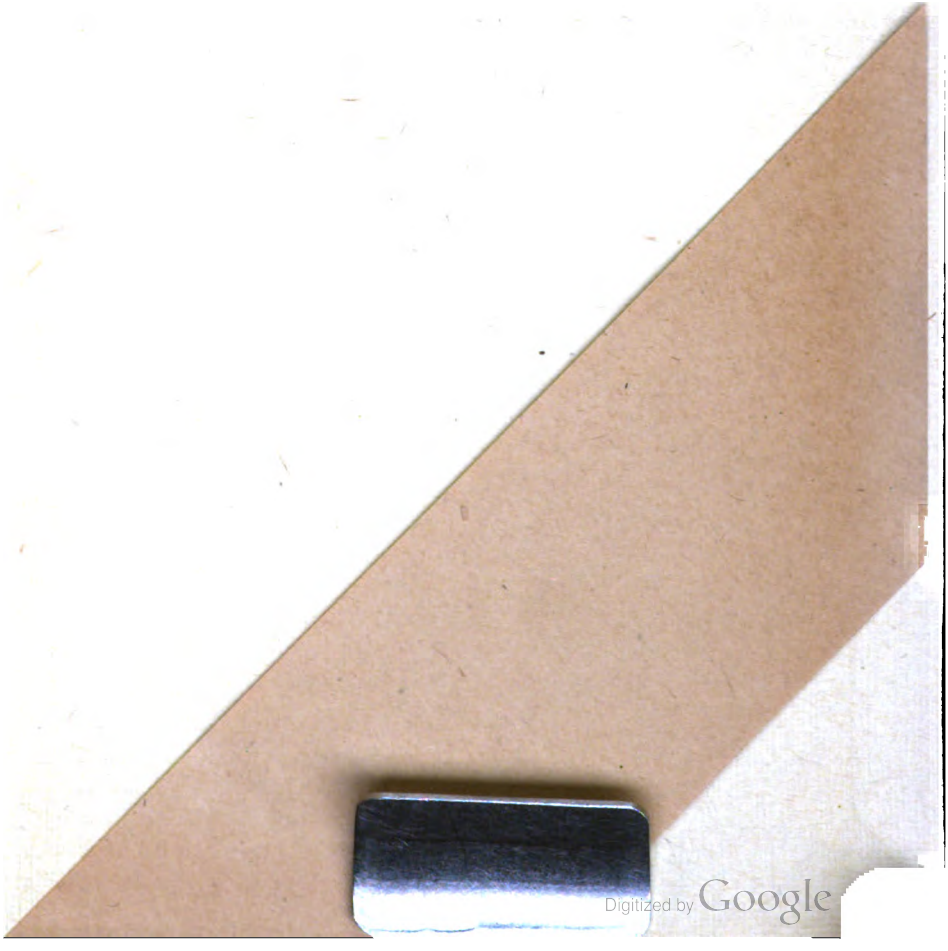

Digitized by Google